عزیز التفاسیر

د قرآن کریم پښتو ترجمه او تفسیر

ابو حذیفه
مولوی سلطان عزیز اعزیز عفی اللہ عنه

ناشر
دار الکنوز العلمیة

﴿ وَإِنَّهُۥ لَكِتَٰبٌ عَزِيزٌ ﴿٤١﴾ ﴾ [حم السجدة]
او بېشکه دا ذکر (قرآن) هرومرو کلک (قوي) کتاب دی

عزیز التفاسیر

د قرآن کریم پښتو ترجمه او تفسیر

د "البقرة" [۲۲۹] ایت څخه د "ال عمران" تر [۱۸۰] ایت پورې

دوهم ټوک

مولوي سلطان عزیز (عزیز) أبو حذیفه عفي الله عنه
حسن خیل مومند، د نجم المدارس پخوانی استاذ

ناشر: دار الکوثر العلمیة

بسم الله الرحمن الرحيم

- د دې کتاب ليکنه د الله ﷻ په توفيق په دار الهجرة (پېښور پاکستان) کې په ۱۴۱۱/۲/۳ هـ ق = ۱۳۶۹/۶/۲ هـ ش نېټه د جمعې د شپې په دوه بجو پيل، او په ۱۴۲۶/۴/۱۲ هـ ق = ۱۳۸۴/۱/۳۱ هـ ش نېټه پای ته ورسيده.
- په ۱۴۲۹/۱/۱ هـ ق= ۱۳۸۶/۱۰/۲۰ هـ ش نېټه يې بيا کتنه، تصحيح او ديزاين ترسره شوه او د الله ﷻ په فضل چاپ ته چمتو شو.
- له شروع نه تر پايه ورباندې اوولس کاله. حدود مياشتې او اوولس ورځې تېرې شوې، البته په دې حساب کې هره مياشت د ديرشو ورځو په لحاظ نيولې شوې ده.
- کمپوز: مولوي تبيان الحق عزيز حقاني. تصحيح: قاضي اسامه عزيز، د (دکتور اظهار الحق عزيز، نبراس الحق عزيز او حذيفه عزيز) په همکارۍ. ديزاين: نبراس الحق عزيز، د حذيفه عزيز په همکارۍ.

خلورم چاپ

۱۴۳۷ هـ ق / ۱۳۹۵ هـ ش

د اړيکو پتې:

۱) برېښناليک azizultafasir@gmail.com

۲) ګرځنده تلفون (۰۰۹۲۳۰۰۵۸۴۶۳۵۱)، (۰۰۹۲۳۱۶۵۲۷۹۳۰۳)

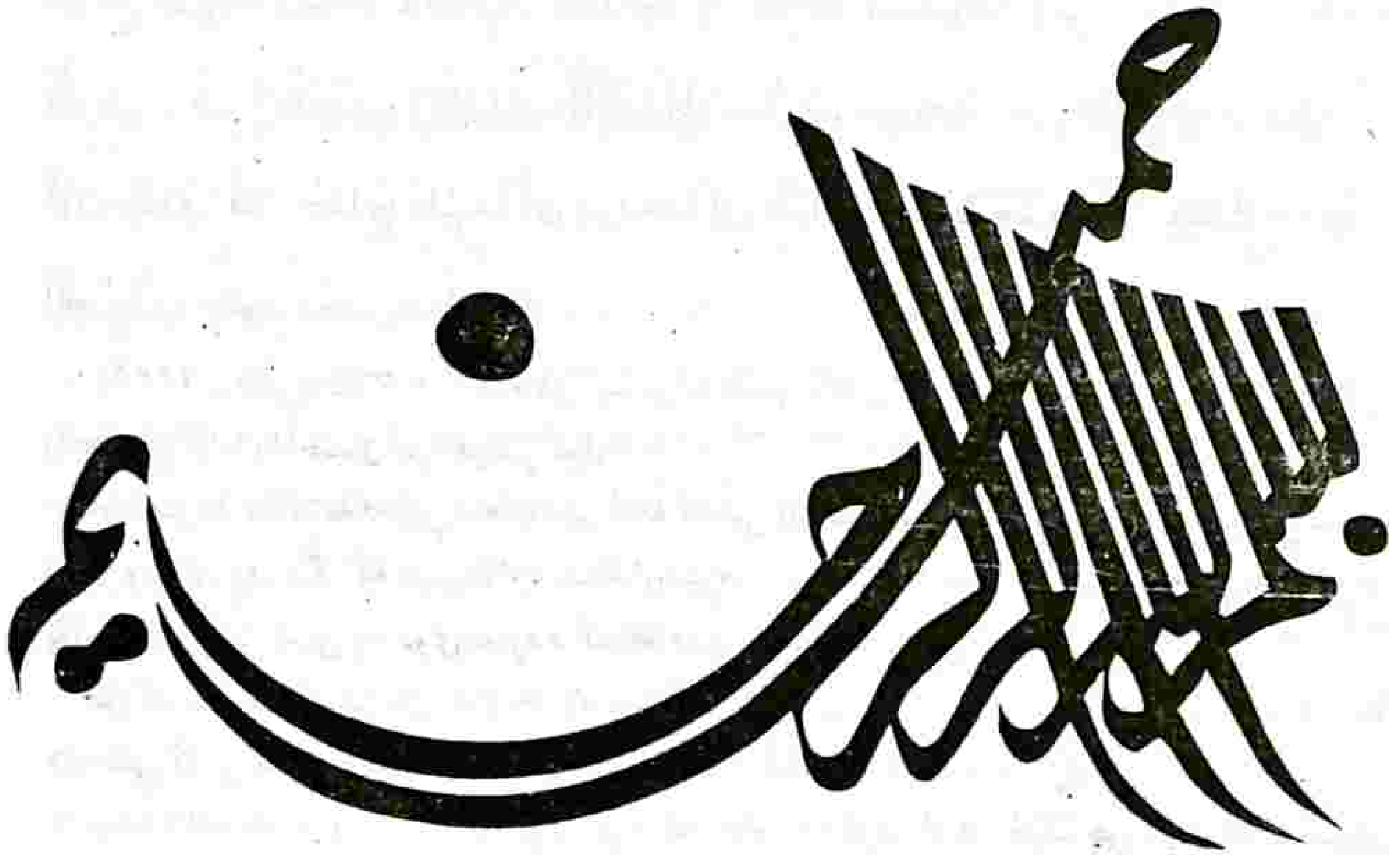
د لاسته راوړلو پتې:

۱) رشيديه کتب خانه ، کابل، افغانستان

ګرځنده تلفون (۰۷۷۱۹۶۱۰۲۸)، (۰۷۹۰۹۶۲۸۰۷)

۲) رشيديه کتب خانه ، صدف پلازه، محله جنګي، د قصه خوانۍ شانه، پېښور، پاکستان.

تلفون: (۰۹۱۲۵۶۵۵۳۸)

﴿ ٱلطَّلَٰقُ مَرَّتَانِ ۖ فَإِمۡسَاكُۢ بِمَعۡرُوفٍ أَوۡ تَسۡرِيحُۢ بِإِحۡسَٰنٍ ۗ وَلَا يَحِلُّ لَكُمۡ أَن تَأۡخُذُواْ مِمَّآ ءَاتَيۡتُمُوهُنَّ شَيۡـًٔا إِلَّآ أَن يَخَافَآ أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ ٱللَّهِ ۖ فَإِنۡ خِفۡتُمۡ أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ ٱللَّهِ فَلَا جُنَاحَ عَلَيۡهِمَا فِيمَا ٱفۡتَدَتۡ بِهِۦ ۗ تِلۡكَ حُدُودُ ٱللَّهِ فَلَا تَعۡتَدُوهَا ۚ وَمَن يَتَعَدَّ حُدُودَ ٱللَّهِ فَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿٢٢٩﴾ فَإِن طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُۥ مِنۢ بَعۡدُ حَتَّىٰ تَنكِحَ زَوۡجًا غَيۡرَهُۥ ۗ فَإِن طَلَّقَهَا فَلَا جُنَاحَ عَلَيۡهِمَآ أَن يَتَرَاجَعَآ إِن ظَنَّآ أَن يُقِيمَا حُدُودَ ٱللَّهِ ۗ وَتِلۡكَ حُدُودُ ٱللَّهِ يُبَيِّنُهَا لِقَوۡمٍ يَعۡلَمُونَ ﴿٢٣٠﴾ ﴾

[۲۲۹] (رجعي) طلاق دوه خله دي بیا نو په تاسو باندې یا په معروفه (شرعي) طریقه ساتل واجب دي او یا په احسان سره خوشې کول.

او تاسو ته حلاله نه ده چې د هغه مهر څخه څه شی (د طلاق په بدل کښې) بېرته واخلئ چې ښځو ته مو ورکړی وه، مګر که دوی دواړه (ښځه او مېړه) د دې خبرې څخه په ډار کښې وه چې (د نکاح د بقاء په صورت کښې به) دوی دواړه د الله ﷻ حدود قائم نه کړی شي.

نو که تاسو ډارېدلئ چې دوی دواړه به د الله ﷻ حدود قائم نه کړي نو په دوی دواړو باندې په هغه شي کښې څه ګناه نشته چې په هغه سره ښځه د طلاق فدیه (بدله) ورکړي.

دغه د الله ﷻ حدود (احکام) دي د دې څخه تجاوز مه کوئ. او هر څوک چې د الله ﷻ د حدودو څخه تجاوز وکړي نو دغه کسان همدوی ظلم کوونکي دي.

[۲۳۰] نو که (په دریم ځل باندې) طلاق ورکړي (برابره خبره ده چې د طلاق بدل یې اخستی وي او که نه، نو مطلقه ښځه) دغه مېړه ته د دې څخه وروسته تر هغه حلاله نه ده تر څو د ده څخه پرته (بل) مېړه سره نکاح وکړي (حقیقتاً ورسره جنسي ارتباط ونیسي)، نو که بیا دغه (دوهم مېړه) طلاق کړه نو بیا په دواړو باندې په دې کښې څه باک نشته چې یو تربله (په نکاح سره) رجوع وکړي که د دواړو دا ګومان وه چې د الله ﷻ حدود به قائم کړي (او پخوانی جنجال به تکرار نه شي). او دا د الله ﷻ حدود (احکام) دي چې د داسې قوم دپاره یې بیانوي چې هغوی پوهېږي (ښه او بد لرې پېژني).

ارتباط او د مطلب خلاصه

۱ ـ دا ایتونه د وړاندې ایت دپاره بیان واقع شوي دي چې هلته محض د رجوع کولو حق مېړونو ته ثابت کړی شوی وه او دلته د همدغه حق تفصیل بیانېږي چې ترڅه وخته پورې دوام کوي.

۲ ـ یعنې د هغه طلاق شمېر چې د هغه څخه وروسته د عدت په داخل کښې رجوع کول صحت لري صرف دوه طلاقه دي، چې یو ځل طلاق ورکړي نو رجوع کولی شي او که بل ځل بیا طلاق ورکړي هم رجوع کولی شي، او که دوه طلاقونه په یو ځل ورکړي هم رجوع کول صحت لري.

نو د دوهم طلاق څخه وروسته، چې د رجوع کولو آخرنی فرصت دی، په مېړونو باندې واجبه ده چې ښځې په معروفه شرعي توګه وساتي او رجوع ورته وکړي او يا يې په احسان او ښکه طریقه باندې خوشې کړي، چې لاندې صورتونه درلودلی شي:

الف: چې سپکې سپورې خبرې ورته ونه کړي، کرار غلی کيني ترڅو د مطلقې عدت تېر شي او ترې جدا شي نو بيا دې د خپلې وسې په اندازه يو جوړ جامه هم ورکړي او رخصت دې کړي. تر څه وخته پورې چې مېړه ته د رجوع کولو حق شته دا حق هم ورته حاصل دی چې خلعه وکړي (د طلاق په بدل کښې ترې څه مال او پيسې واخلي).

ای مسلمانانو! ستاسو يوه نارينه ته هم هيڅ وخت حلال نه دی چې ورکړی شوی مهر لږ يا ډېر د طلاق په بدل کښې بېرته واخلي ترڅو ورباندې بله ښځه په نکاح واخلي چې د ورکړی شوي مال بېرته اخستل ستاسو د نارينتوب سره منافي کار دی، په احسان سره د پرېښودلو څخه دا هم ده چې څه ترې وانه خلې: او نه ستاسو يوې زنانه ته حلال دي چې اخستل شوی مهر د طلاق په بدل کښې بېرته ورکړي؛ ترڅو د بل مېړه څخه غټ مهر ترلاسه کړي، يعنې طلاق ته تجارتي رنګ ورکول يوه ته هم جائز نه دي. مګر د هغه صورت څخه په غير چې د دواړو او يا د يوه سره خطر وي چې د نکاح د بقاء په حالت کښې به شرعي حدود د پښو لاندې کړي.

نو ای مسلمانانو! که دغه خطر څه شواهد هم درلوده حتی چې تاسو سره يې هم ډار وه نو په دې صورت کښې د طلاق په بدله اخستلو باندې مېړه ته او په ورکولو باندې يې ښځې ته څه ګناه نشته.

دا د الله ﷻ شرعي حدود دي، د دې څخه تجاوز مه کوئ چې نه به په دنيا کښې خير وګورئ او نه به مو په آخرت کښې څه خير په برخه شي ځکه چې د الله ﷻ د حدودو څخه چې څوک تېرى او تجاوز کوي هغوی دومره غټ-غټ ظالمان دي ته به وايې چې د دوی څخه په غير نور غټ-غټ ظالمان نشته.

ب: چې دريم طلاق هم ورکړي. نو که دغه طريقه يې خوښه کړه بيا نوموړې مطلقه ښځه په هيڅ صورت پخواني مېړه ته جائزه نه ده چې دوهم ځل يې په نکاح کړي ترڅو چې د ده څخه په غير بل مېړه وکړي او د هغه سره جنسي ارتباط هم قائم کړي.

هو! که دوهم مېړه يې هم طلاقه کړې او عدت يې تېر شو نو بيا په دواړو باندې څه باک نشته چې يو تربله سره په نوې نکاح باندې رجوع وکړي مګر په دغه وخت کښې دې هم دواړه په خيال کښې وساتي چې د الله ﷻ شرعي حدود تر پښو لاندې نه کړي او که دواړو يا يوه دا ګومان درلود نو ښه دا ده چې د دوهم ځل د نکاح څخه خانونه بچ وساتي ترڅو تېره شوي نادوده او لانجه بيا تکرار نه شي.

۳ــ دا چې بيان شوه د الله ﷻ حدود دي، په سپک نظر ورته مه ګورئ، الله ﷻ په هر څه باندې عالم دی او هر کار يې د حکمت څخه ډک دی، خو د دې بيان څخه هغه قوم ګټه اخستلی شي چې هغوی پوهېږي او د اسماني شريعت او بشري قوانينو فرق کولی شي او د دواړو په تفاوت باندې يې ښه خلاصېږي.

توضیحات

۱ـ که څوک وایي چې: د ﴿ اَلطَّلَٰقُ مَرَّتَانِ ﴾ څخه خو مطلب دا دی چې رجعي طلاقونه صرف دوه دي، نو د څه حکمت په بنیاد "الطلاقُ اثْنَتَانِ" ونه ویل شوه، چې د هغه عبارت څخه واضحه دی؟.

مونږ وایو چې: د ﴿مَرَّتَانِ﴾ کلمه بالعبارة او بالإشارة په دوه عددونو او دوه زمانو، دواړو باندې دلالت کوي. نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې د رجعي طلاقونو شمېر صرف دوه دی خو په دوه زمانو (دوه وارونو) کښې[۱]. که دواړه په یوه زمانه (یو وار) باندې ورکړی شي، په واقع کېدلو کښې خو یې شک نشته مګر د سنتو په طریقه باندې برابر نه دي بلکې بدعي ګڼل کېږي[۲].

نو که د "اِثْنَتَانِ" کلمه ویلې شوې وی، دوهم مطلب به پاتې شوی وی.

د ګناه په لحاظ د طلاق ډولونه

۲ـ څرنګه چې طلاق په واقع کښې د یوې کورنۍ ورانول دي نو باید چې د اشد ضرورت څخه پرته ورته څوک اقدام ونه کړي د همدې کبله د "أَغْلَظُ المُبَاحات" په نامه یادېږي یعنې طلاق ډېر غلیظ مباح دی.

نو شریعت ورته یوه طریقه ټاکلې ده چې د همدې طریقې په اعتبار په دوه ډوله وېشل کېږي[۳]:

الف: سُنّي طلاق: یعنې هغه یو رجعي طلاق چې په داسې طُهر کښې ورکړی شي چې په هغه کښې یې ورسره جنسي ارتباط نه وي نیولی، او بیا په همدغه یوه طلاق باندې تر آخره اکتفاء وکړي ترڅو یې چې عدت تېر شي او ترې جدا شي. دا ډېره ښه طریقه ده.

او که په نوموړي صورت کښې یې په دوهم طُهر کښې دوهم طلاق ورکړ او په دریم طهر کښې یې دریم ورکړ، نو دا هم د سنتو طریقه ده خو ډېره ښه نه ده، لږ ښه ده.

ب: بِدعي طلاق: یعنې هغه طلاق چې د سنتو په طریقه برابر نه وي، چې لاندې صورتونه لري:

اول: چې په حیض کښې یې طلاقه کړي حال دا دی چې ښځه واده شوې وي.

دوهم: چې په داسې طهر کښې یې طلاقه کړي چې په هغه کښې یې جنسي ارتباط ورسره نیولی وي.

دریم: چې دوه طلاقونه یا درېواړه طلاقونه په یو ځل او یا په یوه طهر کښې ورکړي[۴].

هېر مو نه شي!

۳ـ هېر مو نه شي چې که څوک خپلې ښځې ته د حیض په حالت کښې او یا په هغه طهر کښې چې جنسي ارتباط یې ورسره نیولی وي طلاق ورکړي نو په کار دي چې بېرته ورته رجوع وکړي ترڅو

(۱) مفردات الراغب ص۴۸۵؛ تفسیر أبي السعود ج۱ ص۲۲٦؛ حاشیه الشیخ زاده علی تفسیر البیضاوي ج۱ ص۵۳٦
(۲) روح المعاني ج۲ ص۱۳۵؛ البحر المحیط ج۲ ص۱۹۲
(۳) تفسیر القرطبي ج۳ ص۱۳۲؛ التفسیرات الأحمدیة ص۱۲۴؛ تفسیر المظهري ج۱ ص۳۰۲
(۴) روح المعاني ج۲ ص۱۳۷

د ګناه څخه خلاص شي نو که طلاقولو ته يې ضرورت وه په وخت سره به يې د سنتو په طريقه باندې برابره طلاقه کړي. نبي کريم ﷺ د عبد الله بن عمر رضی الله عنهما په باره کښې چې خپله ښځه يې د حيض په حالت کښې طلاقه کړې وه په همدې ډول هدايت کړی وه[۱].

د وقوع په اعتبار سره د طلاق اقسام

۴ـ د وقوع په اعتبار سره طلاق په درې ډوله دی: (۱) رجعي طلاق، (۲) خفيف بائن طلاق، (۳) غليظ بائن طلاق:

رجعي طلاق

۵ـ رجعي طلاق د هغه طلاق نوم دی چې د طلاق په صريح لفظ سره ورکړی شي او شمار يې درېوو ته نه وي رسېدلی.

د دې ډول طلاق حکم دا دی چې ترڅو يې عدت نه وي تېر شوی مېړه کولی شي چې په قول يا فعل باندې خپلې ښځې ته بېرته رجوع وکړي او د طلاق څخه صرف نظر شي. د نکاح تجديد ته يې حاجت نشته.

خفيف بائن

۶ـ خفيف بائن طلاق د هغه طلاق نوم دی چې رجوع پکښې صحت نه لري خو د بل مېړه کول هم پکښې ضرور نه دي يوازې د نکاح تجديد لازم دی. د خفيف بائن (اسان جداکېدونکي) طلاق لاندې صورتونه ولولئ:

الف: چې په صراحت سره طلاق ورنه کړي بلکې د کنايې په توګه وي، لکه چې ورته ووايي چې د کوره ووځه، او د طلاق نيت وکړي. که د طلاق نيت يې ونه کړ طلاق نه واقع کېږي. په ټولو کناياتو کښې نيت ضرور دی.

ب: چې د پيسو په بدل کښې طلاق ورکړي، نو که په همدې صورت کښې يې د طلاق کلمه استعماله کړه د "طلاق على مال" په نوم يادېږي او که د طلاق د لفظ په عوض يې د خلعې (خوشې کولو) کلمه استعماله کړه نو د خلعې په نوم يادېږي، چې په همدې ايت کښې د بحث لاندې ده.

په هر تقدير، خلعه بائن طلاق دی او د مال اندازه هم پکښې محدوده نه ده، لږ وي او که ډېر، په مهر کښې ورکړی شوي وي او که نه[۲].

د خلعې په ارتباط وضاحتونه

اول: په مسلمانانو کښې اولنۍ ښځه چې د خپل مېړه څخه يې د مال په بدل کښې طلاق اخستی وه (خلعه يې ورسره کړې وه) هغه "جميله" نومېده او د مېړه يې "قيس" نوم وه، چې په مهر کښې يې

---

(۱) صحيح مسلم ج۱ ص۴۷۵
(۲) التفسير الكبير ج۶ ص۱۰۹؛ روح المعاني ج۲ ص۱۴۱

ورته یوه باغچګۍ ورکړې وه او د خلعې په صورت کښې یې ترې بېرته ترلاسه کړه او د ښځې ځخه صرف نظر شو[۱].

دوهم: که څوک وایي چې: د ایت شریف څخه ځرګندېږي چې خلعه په هغه صورت کښې جائزه ده چې د مېړه او ښځې سره خطر وي چې د نکاح د بقاء په صورت کښې به شرعي حدود قائم نه کړی شي، نو که دا شرط نه وي خلعه کول صحت نه لري؟

مونږ وایو چې: صحت لري او دا خکه چې ښځه د خپل مال مالکه ده لکه چې په [النساء:۴] ایت کښې ورته اشاره شوې ده، مګر د مجبورولو په صورت کښې پکښې ګناه شته.

ذکر شوی مطلب په لاندې حادثه کښې ښه واضحه شوی دی چې:

د عمر بن الخطاب ﷺ په خلافت کښې یوې ښځې د خپل مېړه سره بده ګوزاره اختیاره کړه چې عمر ﷺ د خرو په تبیله کښې درې ورځې بندی کړه، په څلورمه ورځ یې ترې پوښتنه وکړه چې په تبیله کښې دې شپې څنګه دي؟، هغې جواب ورکړ چې همدغه درې شپې مې د خوشالۍ وې چې د مېړه څخه جدا وم یعنې د مېړه سره اوسېدل راته د خرو د تبیلې څخه هم ډېر بد په نظر راځي.

نو عمر ﷺ یې مېړه ته وویلې چې خلعه ورسره وکړه که په ډېر لږ شي باندې وي هم، په ښځه کښې دې خیر نشته، مونږ هم پوه شوو چې شپه مو سره نه تېرېږي او ګوزاره مو خرابه ده[۲].

ج: چې د خپلې ښځې سره ایلاء وکړي. لکه چې د [البقرة: ۲۲۶] ایت لاندې یې بحث تېر شوی دی.

د: چې د خپلې ښځې سره ملاعنه وکړي، چې د [النور: ۶] ایت کښې یې بحث راروان دی.

ه: د هغې ښځې چې واده شوې نه وي، هر یو طلاق بائن دی، رجعي طلاق د دې په هکله نشته او نه ورباندې عدت شته.

و: چې په رجعي طلاق کښې عدت تېر شي، هم بائن ګرځي.

هېر مو نه شي!

۷ـ هېر مو نه شي چې که څه هم په ذکرو شوو دواړو دولو طلاقونو کښې دا حکم دی چې مطلقه ښځه بېرته خپل مېړه ته یا په رجوع او یا د نکاح په تجدید سره ورتاوېدلی شي لکه څنګه یې چې وړاندې بیان تېر شو مګر په هر یو صورت کښې یې د درې طلاقونو د مجموعې څخه هغه طلاق وضعه کېږي کوم یې چې ښځې ته ورکړی دی. لاندې صورتونه یې د ښه وضاحت په غرض ولولئ:

الف: که دوه رجعي طلاقونه یې ورکړه او بیا یې ورته رجوع وکړه نو دغه مېړه د یو طلاق خاوند دی، نو که بالفرض بل وار یو طلاق ورکړي ښځه ورباندې غلیظه بائنه ګرځي.

ب: که په خفیف بائن باندې یې طلاقه کړه او بیا یې د نکاح تجدید وکړ نو د طلاقونو د مجموعې څخه یې یو کم شو، همدارنګه د یو رجعي طلاق حکم هم دړواخلئ.

---

(۱) صحیح البخاري ج۲ ص۷۹۴

(۲) البحر المحیط ج۲ ص۱۹۹

هوا په يو صورت کښې مېړه د دوهم خل دپاره د درې طلاقونو خاوند ګرځي چې مطلقه ښځه په هر يو طلاق باندې چې طلاقه شوې وي بل مېړه وکړي او د شرعي مراحلو د سر ته رسولو څخه وروسته د دوهم خل دپاره د اول مېړه په عقد کښې راشي[١].

غليظ بائن طلاق

٨ـ کله چې د طلاقونو شماره درېوو ته ورسېږي نو دريم طلاق ته د غليظ بائن (سخت جدا کوونکي) لقب ورکول کېږي.

د دې طلاق حکم

٩ـ د دې طلاق حکم دا دی چې په لاندې شرطونو سره په دغه طلاق باندې د مطلقې ښځې نکاح صحت پيدا کوي:

الف: چې عدت تېر کړي.

ب: چې دوهم مېړه وکړي.

ج: چې دوهم مېړه ورسره جنسي ارتباط حقيقتاً قائم کړي.

د: چې دوهم مېړه يې طلاقه کړي.

هـ: چې د دوهم مېړه عدت يې هم تېر شي.

په دغو پنځو شرطونو کښې د نورو شرطونو اثبات ته حاجت نشته، واضحه دي، يوازې دريم شرط په لاندې دلايلو باندې جمهورو علماوو لازم ګرځولی دی:

اول: په ايت شريف کښې د ﴿ حَتَّىٰ تَنكِحَ زَوْجًا ﴾ کلمات تلاوت کوو چې د ﴿ زَوْجًا ﴾ کلمه په نکاح باندې دلالت کوي او د ﴿ تَنكِحَ ﴾ کلمه په جماع (جنسي ارتباط) باندې.

نو د معنی حاصل يې داسې کېږي چې تر هغه اولنې مېړه ته جواز نه لري ترڅو د بل مېړه سره، چې په نکاح سره يې مېړه شوی وي، جماع وکړي.

دوهم: نبي کريم ﷺ ته يوه ښځه راغله او ورته يې وويلې چې: زه د رفاعه ؓ ښځه وم خو په غليظ بائن طلاق باندې يې طلاقه کړم، ما د دې څخه وروسته عبد الرحمن بن الزبير ؓ په نکاح واخست خو د هغه سره د څادر د پيڅکي (ژونډې) څخه په غير بل شی نه وه (په جماع باندې يې وسه نه کېدله) خو دغه دوهم مېړه هم طلاقه کړم. نبي کريم ﷺ ورته وويلې چې: شايد ته غواړې چې بېرته رفاعه ؓ ته ورتاوه شې (هغه په نکاح واخلې)؟، دغسې کار امکان نه لري «حَتَّى تَذُوقِي عُسَيْلَتَهُ وَيَذُوقَ عُسَيْلَتَكِ»[٢] يعني: ترڅو چې ته د هغه مزه ګوټې وڅکې او هغه ستا څخه مزه ګی وڅکي.

دريم: د عبد الله بن عمر ؓ څخه روايت دی چې د نبي کريم ﷺ څخه پوښتنه وشوه چې که يو سړی

---

(١) البحر المحيط ج٢ ص٢٠٣؛ تفسير القرطبي ج٣ ص١٥٢؛ التفسيرات الأحمدية ص١٣٢

(٢) صحيح البخاري ج٢ ص٧٩١

خپله ښخه په دري طلاقونو باندې طلاقه کړي او هغه بل سړی په نکاح واخلي نو دروازه بنده کړي او پردې راخوري کړي (خلوت ورسره وکړي) خو جنسي ارتباط ورسره ونه نیسي، نو که دغه دوهم مېړه يې طلاقه کړي (ایا اول مېړه ته روا ده چې په نکاح باندې يې واخلي)؟.

نبي کریم ﷺ وفرمایل چې: «لَا تَحِلُّ لِلْأَوَّلِ حَتّٰی يُجَامِعَهَا الْآخَرُ»[1] يعني: اول مېړه ته تر هغې نه حلالېږي ترڅو چې بل مېړه ورسره جماع وکړي.

سوال جواب

۱۰ـ که څوک وايي چې: د تحلیل په غرض د ذکر شوي مطلقې ښځې نکاح کول صحت لري او که نه؟

مونږ وايو چې: په دې باره کښې د نبي کریم ﷺ څخه زښت ډېر احادیث روایت شوي دي[2]، چې لاندې یو حدیث د مثال په توګه وړولي:

د عبد الله بن مسعود رضي الله عنه څخه روایت دی چې: «لَعَنَ رَسُولُ اللهِ ﷺ الْمُحِلَّ وَالْمُحَلَّلَ لَهُ»[3] يعني: نبي کریم ﷺ لعنت ویلی دی په محلل (هغه څوک چې نوموړې مطلقه ښخه په دې نیت نکاح کړي چې طلاق کوونکي سړي ته بېرته جائزه شي)، او په محلل لهٗ (هغه څوک چې د هغه دپاره دغه کار صورت نیسي ترڅو ورته نوموړې ښخه جواز پیدا کړي).

ځیني علماء د ذکر شوي حدیث حاصل داسې اخلي چې دغسې نکاح جائزه نه ده ځکه دواړه ورباندې د لعنت مستحق ګرځي[4].

اما احناف رحمهم الله ترې داسې معنی اخلي چې دغه نکاح صحت لري، ځکه چې نبي کریم ﷺ ورڅخه د محلل په نوم تعبیر کړی دی، که صحت يې نه درلودی نو دغه نوم (حلالوونکی) به يې ورباندې نه وی ایښی. اما د لعنت استحقاق يې په لاندې وجوهو سره منځ ته راځي:

الف: چې د نکاح په عقد کښې بېرته طلاقول شرط کړي، نه هغه چې په زړه کښې يې طلاق وي خو تلفظ ورباندې ونه کړي[5].

ب: چې یو سړی دغه ډول کار د خپل ځان دپاره کسب جوړ کړي، که محض د خیر رسونې په غرض ورته اقدام وکړي او خپل کسب يې نه وي جوړ کړی نو د اجر امید هم پکښې شته[6].

﴿وَإِذَا طَلَّقْتُمُ ٱلنِّسَآءَ فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ سَرِّحُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ

(۱) سنن النسائي ج۲ ص۱۰۱ـ
(۲) تفسیر ابن کثیر ج۱ ص۲۷۹؛ تفسیر القاسمي ج۳ ص۲۵۱
(۳) جامع الترمذي ج۱ ص۲۱۳
(۴) تفسیر القاسمي ج۳ ص۲۵۲
(۵) تفسیر المظهري ج۱ ص۳۱۴
(۶) روح المعاني ج۲ ص۱۴۲

وَلَا تُمْسِكُوهُنَّ ضِرَارًا لِّتَعْتَدُوا ۚ وَمَن يَفْعَلْ ذَٰلِكَ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ ۚ وَلَا تَتَّخِذُوا آيَاتِ اللَّهِ هُزُوًا ۚ وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَمَا أَنزَلَ عَلَيْكُم مِّنَ الْكِتَابِ وَالْحِكْمَةِ يَعِظُكُم بِهِ ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٢٣١﴾

[۲۳۱] او کله چې تاسو ښځې طلاقې کړئ نو هغوی خپلې نیټې ته ورنږدې شي نو یا یې په معروفه شرعي طریقه باندې رابندې کړئ (وېې ساتئ) او یا یې په معروفه شرعي طریقه باندې خوشې کړئ.

او تاسو یې د ضرر رسونې د کبله مه رابندوئ چې په دوی باندې تېری وکړئ. او څوک چې دغه کار (تېری) وکړي نو بې شکه په خپل ځان باندې یې ظلم وکړ.

او تاسو د الله ﷻ ایتونه (احکام) مسخره مه جوړوئ.

او د الله ﷻ نعمتونه چې په تاسو باندې یې کړي دي درپه یاد کړئ او (مه) په هغه شي باندې (ملنډې وهئ) چې (الله ﷻ) په تاسو باندې نازل کړی دی چې هغه (د الله ﷻ) کتاب او حکمت (د نبي کریم ﷺ احادیث) دي چې الله ﷻ درباندې ستاسو خیر غواړي او د عذاب څخه مو ورباندې ډاروي.

او د الله ﷻ څخه ودار شئ او پوه شئ چې الله ﷻ په هر شي باندې پوه دی (هیڅ شی ترې نه شي پټېدلی).

د مطلب خلاصه

۱ـ کله چې تاسو ښځې طلاقې کړئ او هغوی خپل عدت تېرېدلو ته ورنږدې شي، نو ستاسو دپاره وروستنی چانس (فرصت) دی چې یا یې په مشروعه طریقه وساتئ رجوع ورته وکړئ او ټول شرعي حقوق یې ادا، کړئ او بې موجبه ورباندې تېری ونه کړئ، او یا یې په مشروعه طریقه خوشې کړئ او د رجوع کولو څخه یې صرف نظر وکړئ.

په مشروعه توګه ساتل یې دا دي چې د ضرر رسولو په نیت ورته رجوع مه کوئ چې په دغو مطلقو ښځو باندې تجاوز وکړئ او عدت ورباندې اوږد کړئ، او یا چې په دغه کار کښې مو د ښځو (مطلقو) زورول مطلب وي او یا مو پکښې خلعې ته د هغې مجبورول مطلب وي چې ترڅو ترې په مهر کښې ورکړې شوی مال په همدې بهانه بېرته ترلاسه کړئ.

۲ـ هو، په دغو درې طلاقونو کښې هم څه اندازه د عدت د اوږدوالي امکان شته خو هرڅوک چې دغه ډول معامله وکړي هغه په خپل ځان باندې ظلم وکړ چې د الله ﷻ د عذاب دپاره یې خپل ځان مستحق وګرځاوه. نو لکه څنګه چې یې مطلقه ښځه په عدت کښې محبوسه کړه همدارنګه به یې الله ﷻ په عذاب (دوزخ) کښې محبوس کړي.

۳ـ د الله ﷻ ایتونه او احکام د مسخرو او ټوکو (سات تېری) ذریعه مه ګرځوئ څکه چې الله ﷻ

عبث نه دي نازل کړي، که بالفرض تاسو د الله ﷻ احکامو ته عملي بڼه ورنه کړئ او د قانون څخه بده استفاده وکړئ او په دې بهانه چې دوه کرته درته د رجوع کولو حق شته په ښځو باندې عدتونه اوږده کړئ نو دا کار په اسلامي شریعت باندې ملنډې وهل دي.

۴ـ تاسو باید په دې خوشاله شئ چې الله ﷻ د اسلامي نعمت پېرزوینه درباندې وکړه او د جاهلیت د تورو تیارو څخه یې رابهر کړئ، د دغه لوی نعمت یادونه په شکر او عمل سره کېږي، نه په دې چې د خپل بد عمل دپاره ترې لباس او جامه جوړه کړئ.

۵ـ همدارنګه تاسو د هغه شي تذکر او یادونه هم وکړئ چې الله ﷻ په خپل فضل باندې په تاسو نازل کړی دی چې هغه د الله ﷻ کتاب او د نبي کریم ﷺ د احادیثو څخه عبارت دی.

د نعمتونو د جملې څخه دا هم ده چې طلاق یې ستاسو په لاس کرخولی دی، که بالفرض طلاق د ښځو په لاس وی او په تاسو باندې یې د عدت د اوږدوالي په غرض رجوع کولی نو تاسو ته به څومره مشکله تمامېدلی. نو تاسو ته په کار دي چې د الله ﷻ د نعمتونو څخه د الله ﷻ په عصیان او نافرمانۍ کښې استفاده ونه کړئ.

او الله ﷻ په همدغه شي باندې ستاسو خیر غوښتنه کوي او د خوشالۍ ژوند ته مو رابولي.

۶ـ د الله ﷻ د نعمتونو شکریه وکړئ او د الله ﷻ څخه وډار شئ او په دې باندې پوه شئ چې ستاسو هیڅ کړه وړه او هیڅ نیت او اراده ورڅخه پټه نه ده. برسېره په دې الله ﷻ په هر شي باندې پوه دی او هر څه ورته معلوم دي.

توضیحات

۱ـ په دې مقام کښې د "بَلَغۡنَ" کلمه د "قَارَبۡنَ" په معنی سره ده[1]، ځکه چې مطلقې ښځې ته تر هغه د رجوع کولو صحت شته چې عدت آخر ته نه وي رسېدلی او کله چې آخر ته ورسېده او تمام شو نو د نکاح د تجدید څخه په غیر ورته مېړه نه شي ورتاوېدلی.

هو! که په ﴿ فَأَمۡسِكُوهُنَّ ﴾ کښې "إِمۡسَاكۡ" (د خانه سره ساتل) عام واخستل شي چې په رجوع کولو سره وي او که د نکاح په تجدید سره، نو بیا یې د خپلې معنی په صحت کښې شک نشته[2].

مګر اکثرو علماوو کرامو اوله معنی غوره کړې ده.

سوال جواب

۲ـ که څوک وایي چې: د دغه ایت حکم د [البقرة:۲۲۹] ایت کښې نازل شوی دی نو څه حکمت دی چې په همدا یو محل او یوه موضوع کښې دوهم ځل نازل کړی شو؟

الف: په دري طلاقونو کښې هم څه ناڅه د عدت اوږدېدل ممکن دي چې د درېم حیض په آخر کښې ورته رجوع وکړي او په متصل طهر کښې يې بيا طلاقه کړي، بيا ورته د درېم حيض په آخر کښې رجوع وکړي او په متصل طهر کښې يې درېم خل طلاقه کړي.

نو په دې تقدير هم ورباندې دري حيضونه نهو حيضونو ته اوږدېدلی شي، سره د دې چې دغه ډول اوږدول قانوني بڼه هم لري چې که په وراندېني ايت کښې يې مخه نه وه نيولې شوې.

نو الله ﷻ نوموړی حکم د تاکيداتو او وعيداتو په ضمن کښې دوهم خل توضيح کړ چې مسلمانان د جاهليت بد رواج ته په شرعي لباس کښې اقدام ونه کړي.

ب: هلته ورباندې د خلعې بيان مرتب شوی وه چې په رجعي طلاقونو سره د عدت په داخل کښې د خلعې فرصت باقي دی، او دلته ورباندې دا مرتبېږي چې طلاقونه په درېوو کښې منحصر دي، ټوکه او مسخرې ورباندې تاثير نه اچوي ترڅو د جاهليت د يوه بد رواج مخه ونيوله شي چې يو خل به يوه سړي خپله ښځه طلاقه کړه خو بيا به يې ويلې چې ما ټوکه کوله او کله به يې خپل غلام ازاد کړ خو بيا به يې ويلې چې ما ټوقه کوله؛ نو ذکر شوی ايت شريف نازل شو، چې د الله ﷻ په احکامو باندې ټوکې مه کوئ که بالفرض تاسو ورباندې ټوکې وکړئ هم هغه په شريعت کښې ټوکې نه ګڼلی کېږي[1] نو ټوکه به مو تکاله شي.

لکه چې نبي کريم ﷺ فرمايلي دي: «ثَلَاثٌ جِدُّهُنَّ جِدٌّ وَهَزْلُهُنَّ جِدٌّ النِّكَاحُ وَالطَّلَاقُ وَالرَّجْعَةُ»[2] يعني: دري شيان دي چې قصد يې هم قصد دی او ټوکه کول هم پکښې قصدي ګڼل کېږي چې يوه نکاح ده بل طلاق دی او بل مطلقې ښځې ته رجوع کول دي.

ج: هلته د جاهليت د زماني رواج ته اشاره شوې وه چې لاس ترې واخلې چې يا يې په معروفه طريقه وساتئ او يا يې په نېکۍ سره خوشې کړئ، او دلته نوموړی رواج په صراحت سره غير شرعي ګڼلی شوی دی چې: ﴿وَلَا تُمْسِكُوهُنَّ ضِرَارًا لِّتَعْتَدُوا﴾ يعني: او تاسو يې د ضرر رسولو د کبله مه ايساروئ چې تجاوز پرې وکړئ.

برسېره په دې دلته د دې دپاره د "مامور به" په ضد ﴿وَلَا تُمْسِكُوهُنَّ﴾ باندې صراحت وکړی شو چې ټولو اوقاتو ته شامل شي. يعني په هيڅ وخت يې د ضرر رسوني په غرض مه ساتئ او تکليف مه ورکوئ"[3].

د: د همدې ايت سره متصل د دوهم مېړه طلاق ذکر شوی دی چې که ښځه طلاقه کړي بيا اول مېړه ته جائزه ده چې په نکاح باندې يې واخلي که څه هم هغه په دري طلاقونو باندې طلاقه کړې وه.

په همدې مناسبت باندې ذکر شوی حکم بيا ذکر شو چې د ښځو په طلاقونو کښې بايد دوهم مېړه هم د بيان شوي طرز العمل څخه کار واخلي، او په مطلقه باندې د عدت موده اوږده نه کړي.

---

(۱) روح المعاني ج۲ ص۱۴۳

(۲) جامع الترمذي ج۱ ص۲۲۵؛ سنن أبي داوٗد ج۱ ص۲۹۸

(۳) التفسير الكبير ج۶ ص۱۱۶

نو په دې تقدير به دې خبرې ته هم نرۍ اشاره وي چې بايد صرف د دې دپاره طلاقه نه کړی شي چې اولني مېړه ته حلاله وګرځي، او دا خکه چې دا ډول خوشې کول په ﴿أَوْ سَرِّحُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ﴾ کښې شامل نه دي

د الله ﷻ په ايتونو باندې استهزاء

۳_ که څه هم د الله ﷻ په ايتونو او احکامو باندې استهزاء کول (ملنډې وهل) کفر دی مګر په دې مقام کښې مسلمانانو ګناه کوونکو ته په ډېره سخته لهجه سره خطاب کړی شوی دی، چې ستاسو حالت چې د ايمان او اسلام دعوه کوئ خپل خانونه د الله ﷻ او د هغه ﷺ د رسول ﷺ د احکامو منونکي ګڼئ خو سره د دې هم په طلاق، رجوع، خلعه او نورو تکليفونو کښې ورته غاړه نه ږدئ؛ داسې ګڼل کېږي لکه چې په شريعت باندې ملنډې وهئ او خندا ورپورې کوئ[۱].

خينو مفسرينو کرامو هغه استغفار هم د ملنډو غوندې ګڼلی دی چې د يو پلوه په ګناه باندې اصرار او همېشه والی کوي او د بل پلوه ترې د مغفرت طلب او غوښتنه کوي[۲].

وعظ څه ته وايي؟

۴_ هغه کلمات د وعظ په نامه يادېږي چې د يو پلوه پکښې د مخاطب خير او ګټې نغښتې وي او د بل پلوه يې په زړه باندې رقت او نرمي راولي[۳].

په دې مقام کښې يې حاصل داسې کېږي چې الله ﷻ تاسو ته خپل احکام په ډېره موثره طريقه باندې بيان کړي دي چې بايد تاسو ورته لبيک ووايئ، خکه چې دغه ټول احکام او حدود خصوصاً هغه احکام چې ستاسو ازدواجي ژوند پورې تعلق لري، ستاسو د ګټو او منافعو څخه ډک دي، تاسو نه به کار دي چې سستي پکښې ونه کړئ، که نه نو د الله ﷻ د عذاب سره به مخامخ شئ.

﴿وَإِذَا طَلَّقْتُمُ ٱلنِّسَآءَ فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ أَن يَنكِحْنَ أَزْوَٰجَهُنَّ إِذَا تَرَٰضَوْا۟ بَيْنَهُم بِٱلْمَعْرُوفِ ۗ ذَٰلِكَ يُوعَظُ بِهِۦ مَن كَانَ مِنكُمْ يُؤْمِنُ بِٱللَّهِ وَٱلْيَوْمِ ٱلْـَٔاخِرِ ۗ ذَٰلِكُمْ أَزْكَىٰ لَكُمْ وَأَطْهَرُ ۗ وَٱللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٢٣٢﴾﴾

[۲۳۲] او کله چې تاسو ښخې طلاقې کړئ نو هغوی خپلې نېټې (عدت) ته ورسېږي نو هغوی مه منعه کوئ چې خپل (پخواني) مېړونه په معروفه (شرعي) طريقه باندې په نکاح سره واخلي کله چې دوی دواړه خواوې سره يو تربله راضي وي.

---

(۱) تفسير المنار ج۲ ص۳۹۷
(۲) تفسير القرطبي ج۳ ص۱۵۷
(۳) مفردات الراغب ص۵۶۴

دا کار چې دی ستاسو څخه ورباندې هغه چا ته پند ورکول کېږي کوم چې په الله ﷻ او وروستنۍ ورځ باندې يې ايمان راوړی وي.

دا کار ستاسو دپاره ډېر مفيد دی او ښه پاکوونکی دی. او الله ﷻ پوهېږي او تاسو نه پوهېږئ.

ارتباط

۱_ تردې خايه هغه احکام او حدود بيان کړی شوه چې د نکاح او عدت په داخل کښې بايد د زنانه وو په اړوند مراعات کړی شي او ظلم ورباندې ونه کړی شي.

د دې خای څخه وروسته هغه احکام بيانېږي چې بايد په زنانه وو باندې د عدت د تېرېدنې څخه وروسته هم د ظلم څخه خان وساتل شي. چې د ټولو څخه وړاندې بايد دوی خپلې خوښې ته پرېښودلې شي هرڅوک يې چې خوښ وي همغه ته خپل خان په نکاح باندې ورکړي، په دوی باندې د مېړه په انتخاب کښې هيڅوک بنديز نه لګوي برابره خبره ده چې بنديز لګوونکی د دې ښځې پخوانی مېړه وي يا يې خپلوان او اقارب وي او يا حتی حاکمان او قاضيان وي.

شان نزول

۲_ د ذکر شوي ايت شريف په شان نزول کښې مفسرينو کرامو څو روايتونه ليکلي دي خو د هغو د جملې څخه يو لاندې روايت دی چې:

معقل بن يسار رضي الله عنه يو صحابي وه چې خپله خور يې يوه بل صحابي (أبي البداح رضي الله عنه) ته په نکاح ورکړې وه خو هغه په رجعي طلاق باندې طلاقه کړه او د عدت په دننه کښې يې ورته رجوع هم ونه کړه ترڅو چې ترې جدا شوه.

د عدت د تېرېدلو څخه وروسته د نورو صحابه وو کرامو رضي الله عنهم ترڅنګ چې د ذکرې شوې مطلقې د نکاح غوښتنه يې کوله أبو البداح رضي الله عنه هم په غوښتونکو کښې خان وشمېره او د دوهم خل دپاره يې د ذکرې شوې مطلقې د نکاح کولو هيله څرګنده کړه او د مطلقې هم همدغه صحابي رضي الله عنه ته خوښه وه چې بيا خپل خان په نکاح باندې ورکړي، مګر د دې ورور (معقل رضي الله عنه) قسم وکړ چې دوهم خل به خپله خور هغه چا ته ورنه کړم چې هغه يو خل طلاقه کړې ده

نو ذکر شوی ايت شريف نازل شو او لانجه يې هواره کړه. معقل رضي الله عنه د خپل قسم کفاره اداء کړه او خپله خور يې أبو البداح رضي الله عنه ته د دوهم خل دپاره په نکاح ورکړه[1].

که څه هم د ايت شريف د نازلېدلو سبب يوازې د مطلقې د ورور ممانعت وه مګر الله ﷻ ټول مسلمانان مکلف وګرځول چې بايد هيڅوک د طلاقې شوې ښځې د نکاح مانع ونه ګرځي، کله يې چې عدت تېر شي بايد په خپله خوښه بل مېړه وکړي، هرڅوک چې وي، پخوانی مېړه وي او که بل نوی مېړه وي.

(۱) صحيح البخاري ج۲ ص۶۴۹

د مطلب خلاصه

۱_ یعني: ای مسلمانانو! کله چې تاسو ښځې طلاقې کړئ او هغوی خپلې تاکلې شوې نېټې ته ورسېږي او عدت تېر کړي نو هغوی بیا مه منعه کوئ چې خپل پخواني مېړونه او یا نور مېړونه ـ هرڅوک یې چې خوښ وي ـ په نکاح باندې واخلي.

هو! دا په هغه وخت کښې چې دوی سره راضي او خوشاله وي او شرعي مانع هم موجود نه وي.

۲_ په دغې خبرې باندې الله ﷻ ستاسو خیر غواړي او د مخالفت په صورت کښې مو د خپل عذاب څخه وېروي مگر په همدې موعظه باندې هغه څوک عمل کوي چې په الله ﷻ او په وروستنۍ ورځې باندې یې ایمان راوړی وي. ځکه چې ایمان د عمل غوښتونکی دی او د مؤمن په ټول بدن باندې حکومت کوي.

۳_ ای مؤمنانو! دا کار ستاسو دپاره گټور دی، کومه کینه چې د طلاق څخه راپورته شوې وی هغه پرې د منځه ځي او په عوض یې مینه او محبت ځای نیسي.

برسېره په دې دا کار ستاسو د نېکنامۍ دپاره هم ډېر گټور دی چې په دې سره ټولې هغه شبهې او اشتباهات لرې کېږي چې په ځینو ذهنونو کښې راپیدا کېږي چې فلانۍ ښځې ته به یې په څه سبب باندې طلاق ورکړی وي؟ ایا په دې کښې به څه بدخوی او بد خاصیت موجود وه؟.

۴_ همدارنگه د مطلقې دپاره د پخواني مېړه څخه په غیر بل مېړه کول همداسې گټې او فایدې لري چې د وخت په تېرېدنې سره د پخواني مېړه کینه ورکېږي او هم خلکو ته معلومېږي چې په مطلقه کښې څه بد خاصیت موجود نه وه. که بالفرض پکښې موجود وی نو دغه بل سړي به ولې په نکاح کولی. خصوصاً په هغه وخت کښې چې د دوهم مېړه سره یې ښه گوزاره خلک وگوري.

الله ﷻ پوهېږي چې د مطلقې مخه ازاده پرېښودل گټور کار دی، تاسو نه پوهېږئ، څوک چې نه پوهېږي باید د علم د خاوند خبره ومني، د زمانو په مرور سره به درته ثابته شي چې ربښتیا الله ﷻ پوهېده او مونږ نه پوهېدو.

توضیحات

۱_ د پخواني مېړه منعه کول په لاندې څېرو کښې څرگند بدلی شي:

الف: چې خپلې مطلقې پسې پروپاگند او بدې ردې ووایي، ترڅو د رغبت کوونکو رغبت مات کړي او د نکاح مخه یې ونیسي.

ب: چې د شخصي نفوذ څخه کار اخلي او په مخ او خاطر سره د خلکو څخه وغواړي چې فلانۍ په نکاح باندې وانخلي:

ج: چې په خپل زور او قوت باندې نازېږي او څوک یې نکاح کولو ته نه پرېږدي.

۲_ که څه هم په شریعت کښې د کفائت (سیالی) مسئله شته مگر د نکاح په صحت باندې څه تاثیر نه اچوي، د غیر سیال سره هم نکاح کول صحیح دي خو د ژوند د تریخوالي خطره پکښې شته.

نو په دې مقام کښې د ایت د حصل داسې کېږي چې: باید د معروفې شرعي نکاح مخه څوک ونه نیسي. که بالفرض ښځه غواړي چې خپله نکاح د غیر سیال سره وتړي او خپلوان یې د ښه معاشرت په خاطر وربانديې اعتراض وکړي نو دوی د ...ې ایت د حکم لاندې نه راځي ځکه چې د غیر سیال سره نکاح کول په شریعت کښې معروف نه دي خو صحت لري.

﴿ وَٱلْوَٰلِدَٰتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَـٰدَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ ۖ لِمَنْ أَرَادَ أَن يُتِمَّ ٱلرَّضَاعَةَ ۚ وَعَلَى ٱلْمَوْلُودِ لَهُۥ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِٱلْمَعْرُوفِ ۚ لَا تُكَلَّفُ نَفْسٌ إِلَّا وُسْعَهَا ۚ لَا تُضَآرَّ وَٰلِدَةٌۢ بِوَلَدِهَا وَلَا مَوْلُودٌ لَّهُۥ بِوَلَدِهِۦ ۚ وَعَلَى ٱلْوَارِثِ مِثْلُ ذَٰلِكَ ۗ فَإِنْ أَرَادَا فِصَالًا عَن تَرَاضٍ مِّنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا ۗ وَإِنْ أَرَدتُّمْ أَن تَسْتَرْضِعُوٓا۟ أَوْلَـٰدَكُمْ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِذَا سَلَّمْتُم مَّآ ءَاتَيْتُم بِٱلْمَعْرُوفِ ۗ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَٱعْلَمُوٓا۟ أَنَّ ٱللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٢٣٣﴾ ﴾

[۲۳۳] او مورګانې دې خپلو اولادونو ته پوره دوه کاله تی ورکوي (خو دا حکم) د هغه چا دپاره دی چې هغه د تي ورکولو د مودې د تامولو اراده لري.

او په هغه چا باندې چې ماشوم ورته زېږول شوی دی د هغوی (مورګانو) روزي او جامه په معروفه طریقه واجبه ده. (نو) هیچا ته دې د هغه د توان د اندازې څخه زیات تکلیف ونه رسول شي.

مور دې د خپل ماشوم په ذریعه (د ماشوم پلار ته) ضرر نه رسوي، او نه دې مَولُود لَهٗ (یعنې پلار، د ماشوم مور ته) د ماشوم په ذریعه ضرر رسوي. او (د پلار د وفات په صورت کښې) د ماشوم په (نژدې) وارث باندې ذکر شوي احکام لازم دي.

نو که دوی دواړه (مور او پلار) یې د تي څخه د پرې کولو اراده وکړي چې د دواړو د خوښې او مشورې څخه (یې منشا نیولې) وي نو په دواړو باندې (د دوه وو کالو څخه په زیادت او یا کمبود کښې) څه باک نشته.

او که تاسو اراده وکړئ چې خپلو ماشومانو ته (د مور څخه په غیر بله) تی ورکوونکې زنانه مونده کړئ نو هم په تاسو باندې څه باک نشته خو چې هغه څه ورته تسلیم کړئ کوم مو چې په معروفه طریقه ورکړي وي (ورته مو منلي وي).

او د الله ﷻ څخه وډار شئ او پوه شئ چې بې شکه الله ﷻ په هغو کارونو باندې بینا دی چې تاسو یې کوئ (ستاسو ټول کړه وړه ګوري).

ارتباط

د وړاندېنیوایتونو او د هغو احادیثو څخه چې د تفسیر په هکله یې د نبي کریم ﷺ څخه روایت شوي دي د لاندې مشکلاتو د حل لارې ښودلې شوې دي:

۱ـ د هغو ظلمونو مخه ونیوله شوه چې په ښځو باندې به د میړونو د پلوه کېدل، او طلاقونه محدود کړی شوه چې د طلاقونو شمېر او اندازه محدوده نه وه نو څومره به چې د یوه میړه خوښه وه په هماغې اندازه باندې یې د طلاقو شوو ښځو عدت اوږدولی شو او په حرج کښې یې اچولی شوې.

۲ـ د طلاقونو د شمېر د محدودیت په صورت کښې هم د دریوو حیضونو څخه تر نهو حیضونو پورې د عدت د تمدید امکان وه خو د دې مخه هم الله ﷻ په ډېرو شدیدو وعیداتو سره ونیوله چې د الله ﷻ په ایتونو باندې مسخرې او ملنډې مه وهئ او د قانون څخه بده استفاده مه کوئ.

۳ـ مسلمانان په دې پوه کړی شوه چې د شدید ضرورت څخه په غیر د ښځو طلاقولو ته اقدام مه کوئ. په شدید ضرورت باندې ښه او علامه دا ده چې په داسې طهر کښې طلاق ته اقدام وکړي چې په هغه کښې مو ورسره جنسي ارتباط نه وي نیولی چې د رغبت او شوق وخت دی، او هم یې په حیض کښې مه طلاقوئ.

۴ـ باید طلاقونه په ..ریج ورکړی شي ترڅو میړه په خپله کړنلاره باندې موقع په موقع ښه فکر او غور وکړي او په عجله سره خپله اندیواله د خانه جدا نه کړي.

۵ـ همدارنګه د عدت د تېرېدلو څخه وروسته هم باید په ښځو باندې ظلم او تېری ونه کړی شي چې د بل میړه په نکاح کښې یې خنډ وغورځول شي او خپلې خوښې ته پرې نه ښودله شي.

اما د اولاد معضله لانجمنه موضوع پاتې وه چې د طلاق څخه وروسته د ډېرو جنجالونو سبب ګرځېدلی شوه. لکه:

الف: که مطلقه امیدواره میرمن د طلاق څخه لږ وروسته حمل وضعه کړي نو د یو پلوه به ورباندې پخوانی میړه نفقه قطعه کړي چې عدت یې تېر شو او د بل پلوه به یې بل میړه د نفاس د کبله په نکاح کولو کښې رغبت نه کوي چې نفقه یې په اوږو واخلي، ځکه چې نفاس په جنسي ارتباط اثر اچوي که څه هم د نکاح د عقد مانع نه دی، نو په دې وخت کښې به نوموړې مطلقه د سخت مشکل سره مخامخه شي.

ب: امکان لري چې بل میړه یې د اولادونو د کبله په نکاح کولو کښې بې رغبته شي نو د اولاد څخه به د فتیبال غونډوسکه جوړه شي، پلار به یې مور ته وراچوي چې ته یې ساته او مور به یې پلار ته ورګوزاروي چې ته یې ساته.

ج: که د رضاع دپاره اجرت ته حاجت شي نو مسئول به یې معلوم نه وي چې پلار دی او که مور.

د: ممکنه ده چې مور یې د طلاقولو غچ د اولادونو په ذریعه د پلار څخه واخلي او د اولاد روزنې څخه انکار وکړي، ترڅو یې په دې هکله د جنجال سره مخامخ کړي.

ه: مور کولی شي چې د پلار د خپه کولو دپاره اولاد بل وطن ته د خانه سره نقل کړي او یا یې د پلار څخه پټ وساتي او د لیدنې کتنې فرصت ورنه کړي که څه هم پلار یې د لیدلو ارزومند وي.

و: پلار هم کولی شي چې د مور په عوض ورته بله تی ورکوونکې ښځه په اُجرت سره مونده کړي او د مور غېږ یې ترې خالي کړي، په داسې حال کښې چې مور یې په روزنه کښې علاقمنده وي.

لنډه دا چې د ذکر شوو معضلو او د نورو جنجالونو د حل کولو دپاره الله ﷻ ذکر شوی ایت شریف نازل کړ چې د فقهې په کتابونو کښې د حضانت (اولاد روزنې) دپاره اساس ګڼل کېږي او زیات تفصیل یې هلته وګورئ، خو دلته یې د مطلب خلاصه په لاندې کرښو کښې وړاندې کوو:

د مطلب خلاصه

۱_ یعنې: مورګانې دې خپلو اولادونو ته پوره دوه کاله تی ورکړي، برابره خبره ده چې دوی مطلقې وي او که نه.

هو! دغه حکم د هغه مور او پلار دپاره دی چې د هغوی دواړو مشوره په دې خبره باندې راشي چې د خپل اولاد د تي ورکولو موده صرف تمام ته ورسوي او د کمال د مودې څخه یې صرف نظر شي چې دوه نیم کاله ده.

۲_ د اولادونو په پلار باندې د مورګانو نفقه او جامه هم لازم حق دی چې د خپلې وسې په اندازه یې هغوی ته ورکړي. که دغه مورګانې د نکاح یا عدت د بقاء په حالت کښې وي نو هیڅ خبره پکښې نشته او که نه نو باید د خپل اولاد د تي ورکولو په خاطر ورته د هغې ضروریات په غاړه واخلي.

۳_ د تي ورکولو په باره کښې باید په هیچا باندې د خپلې وسې د اندازې څخه زیات مکلفیت کېښودل شي، چې د پلار څخه د هغه د وسې څخه بېرون خرڅه وغوښتله شي او یا د مور ناروغتیا او نور تکلیف ته ونه کتلی شي او په هر حال کښې ورباندې د تي ورکول ضرور کړی شي.

۴_ هیڅ یوه مور باید د خپل اولاد په ذریعه سره چا ته ضرر ونه رسوي چې پلار یې د کتلو څخه منعه کړي او یا ترې د استحقاق څخه اضافه اجرت وغواړي او یا د ماشوم د تي ورکولو څخه انکار وکړي. همدارنګه باید پلار هم د خپل ماشوم په ذریعه څوک خپه نه کړي چې د مور څخه یې وشکوي او بله تی ورکوونکې ښځه ورته په أجرت سره مونده کړي په داسې حال کښې چې مور یې دغه کار ته چمتو وي.

۵_ که د ماشوم پلار وفات شي نو د ماشوم په نورو وارثانو باندې هم ذکر شوی چال چلند لازم دی چې د تي ورکوونکې أجرت په غاړه واخلي او د مور د خپه کولو دپاره یې ذریعه ونه ګرځوي.

۶_ هو! که مور او پلار په رضا او مشورې سره د ماشوم د تي ورکولو په موده کښې څه تجدید النظر وکړي چې د دوه کالو څخه یې اضافه کړي او یا یې ترې کمه کړي هم څه باک یې نشته.

۷_ که بالفرض طلاقه شوې مور د عدت څخه وروسته ماشوم ته د تي ورکولو څخه منعه وکړي او تاسو مجبور شئ چې خپل اولاد ته بله تي ورکوونکې مونده کړئ نو هم په تاسو باندې څه ګناه نشته، خو په دې شرط چې هغې ته مو د وطن د نرخ او رواج په مطابق مزدوري او اجرت ورتسلیم کړی وي او کوم لوظ او قول مو چې ورسره کړی وي په هغه باندې ورسره ودرېږدئ.

۸_ د الله ﷻ څخه ووار شئ او پوه شئ چې بې شکه الله ﷻ ستاسو عملونه ګوري. نو که ماشومان د خپل حق د غوښتنې وسه نه لري او یا په تاسو کښې کومه یوه مور او یا کوم یو پلار

خپل حق نه شي ترلاسه کولی او تاسو يې په حقونو باندې پښې کېږدئ نو الله ﷻ به جزا درکړي او د مظلوم انتقام به درڅخه واخلي. همدارنګه الله ﷻ ستاسو ټول کړه وړه ګوري او هيڅ يو نېک عمل به مو بې نتيجې پاتې نه شي.

توضيحات

۱_ په دې مقام کښې الله ﷻ د ښځو څخه په ﴿وَٱلْوَٰلِدَٰتُ﴾ مورګانو سره تعبير وکړ ترڅو لاندې ټولو ښځو ته شامل شي(۱):

الف: هغه ښځه چې په نکاح يا عدت کښې وي.

ب: هغه ښځه چې مطلقه وي او عدت يې هم تېر شوی وي.

ج: هغه ښځه چې نه مطلقه وي او نه په نکاح او نه په عدت کښې وي، لکه کونډه چې عدت يې تېر شوی وي.

که بالفرض په زوجاتو يا مطلقاتو سره يې ترې تعبير کړی وی نو د ښځو ټولو ډولونو ته به نوی شامل شوی.

نو د معنی حاصل بې داسې کېږي چې په ټولو مورګانو باندې لازمه ده چې خپلو ماشومانو ته تی ورکړي، دې ته ونه ګوري چې مېړه يې مړ دی که ژوندی؟ طلاق يې ورکړی دی که نه؟، ځکه چې دغه ماشومان د همدوی ماشومان دي، د همدوی د بدنونو ټوټې او ټوټې دي، نو دوی ته په کار دي چې د تولد څخه وروسته يې د مېړه سره د جنجال او يا نورو اغراضو په سبب ضائع نه کړي او تر دوه کالو پورې تی ورکړي ترڅو هغه د غذا د حيثه په ښو ودرېږي او خپله چاره پخپله وکړي. ځکه چې د خپلې مور شوده د ماشوم دپاره د نورو ټولو شودو څخه مفيد او ګټور دي(۲).

د تي ورکولو موده

۲_ أبو حنيفه رحمه الله وايي چې د يو ماشوم د تي ورکولو موده دوه نيم کاله (۳۰ مياشتې) ده او د [الأحقاف:۱۵] ايت څخه استنباط کوي لکه چې مشرحه بيانه شوې ده.

په دې مقام کښې چې پوره دوه کاله ښودلې شوې ده د نومونړي امام علیه الرحمه د اجتهاد سره د لاندې وجوهو د کبله څه منافات نه لري:

الف: لکه څنګه چې د ارتباط په بيان کښې واضحه شوې ده چې په دې مقام کښې د تي ورکولو موده ځکه بيانه شوې ده چې د ښځې او مېړه د دعوو او دنګلو فيصله ورباندې وکړی شي يعنې د جګړې په وخت کښې بايد قاضيان په همدغو دوه کالو باندې فيصله وکړي او بس، او د دې څخه زيات په پلار باندې د أجرت د لزوم حکم ونه کړي(۳).

---

(۱) روح المعاني ج۲ ص۱۴۵؛ تفسير ابي السعود ج۱ ص۲۳۰

(۲) تفسير المنار ج۲ ص۴۱۶، ۴۱۷

(۳) احکام القران للجصاص ج۱ ص۴۰۹

ب: دلته پوره دوه کاله د تي ورکولو د مودې تمام ښودلی شوی دی: ﴿ لِمَنْ أَرَادَ أَن يُتِمَّ ٱلرَّضَاعَةَ ﴾ او د "الاحقاف" په سورت کښې يې کمال بيان شوی دی. نو د معنی حاصل يې داسې کېږي چې: د تي ورکولو د تمام موده پوره دوه کاله ده او د کمال موده يې دوه نيم کاله ده چې شپږ مياشتې پکښې په غذا باندې د اموخته کېدلو دپاره کفايت کوي.

تمام دې ته وايي چې د يو شي اصل پوره شي، که څه هم په عوارضو او صفاتو کښې يې نقصان موجود وي. او کمال دې ته وايي چې برسېره په اصل په عوارضو او صفاتو کښې يې هم نواقص ورک شي. لکه چې سړی د يوه عمارت د جوړولو څخه وروسته هغه رنګ کړي او دول او سنګار يې هم برابر کړي[١].

ج: دلته الله ﷻ د تي ورکولو په پوره دوه کاله موده کښې د مور او پلار مشوره هم موثره ښودلې ده: ﴿ فَإِنْ أَرَادَا فِصَالًا ﴾ الآية، چې د دوه کالو څخه يې زيادت او کمبود دواړه په مشوره سره ممکن دي او څه باک يې نشته. لکه چې عبد الله بن عباس رضي الله عنهما يې همداسې تفسير کړی دی[٢].

نو معلومه شوه چې دلته دوه کاله د تحديد په توګه نه دي چې زيادت ورباندې ممنوع وي، بلکې صرف د منازعې د پرېکولو دپاره دي او بس[٣].

يوه مسئله

۳ـ د همدې ايت شريف څخه څرګندېږي چې هيڅ يوې مور ته روا نه ده چې د خپل بچوري په تي ورکولو باندې څه اجرت واخلي، خو په دې شرط چې په نکاح يا په عدت کښې وي. همدا د امام ابو حنيفه رحمه الله مذهب دی[٤].

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۴ـ که څوک وايي چې: په دې کښې څه حکمت دی چې د مورګانو څخه په ﴿ وَٱلْوَٰلِدَٰتُ ﴾ سره تعبير وکړی شو او پلار د ﴿ ٱلْمَوْلُودِ لَهُۥ ﴾ په نوم ياد کړی شو. يعنې هغه څوک چې د هغه دپاره ماشوم زېږول شوی وي؟

موږ وايو چې ﴿ ٱلْمَوْلُودِ لَهُۥ ﴾ په داسې مطالبو باندې دلالت کوي چې د "والد" کلمه يې ورباندې نه کوي هغه دا دي

الف: ترڅو پلار ته قناعت ورکړی شي چې د ماشوم نفقه او مصارف يوازې په پلار دي، نه په مور او پلار، ځکه چې پلار هغه څوک دی چې د ماشوم نسب د همده څخه ثابتېږي، ته به وايي چې ماشوم د همده دپاره زېږول شوی دی نه د مور دپاره.

---

(١) الاتقان في علوم القرآن ج١ ص١٩٦

(٢) روح المعاني ج٢ ص١٤٧، احکام القرآن للجصاص ج١ ص٤١٣

(٣) تفسير الطبري ج٢ ص٥٠٧

(٤) التفسيرات الاحمدية ص١٤٠، حاشية الشيخ زاده على تفسير البيضاوي ج١ ص٥٤٢

ب: څرنګه چې مور د ماشوم د پلار دپاره په اولاد زېږولو باندې بوخته ده او د هغه د امر اطاعت کوي، نو باید چې د ټولو منکوحو نفقات او مصارف د مېړونو په غاړه وي، که څه هم د تې ورکولو په مرحله کښې یې قدم نه وي ایښی او ماشوم یې لا نه وي زېږولی او یا سمدستي په تې ورکولو باندې مصروفه نه وي. ځکه چې مطیعه مېرمن په هر وخت کښې د خاوند دپاره د ماشوم زېږولو په قدمه کښې قرار لري. د همدې کبله فقهاوو ویلي دي چې ناشزه مېرمن چې د خپل خاوند اطاعت نه کوي په خاوند باندې د نفقې حق نه لري[1].

ج: مګر مونږ ته داسې ښکاري ـ والله ﷻ اعلم ـ که ناشزه مېرمن ماشوم ته تې ورکوي نو بیا د نفقې حق لري، د دې کبله نه چې هغه منکوحه ده بلکې د دې کبله چې د ایت شریف په مصداقاتو کښې شامله ده او د پلار دپاره په ماشوم روزنه کښې مصروفه ده.

لنډه دا چې که د "مَوْلُود لَهُ" په ځای د "وَالِدْ" کلمه استعماله شوې وی، ذکر شوي مطالب به پاتې وی، د الله ﷻ هر یو کلام د بې شمېره اسرارو ځخه ډک دی.

سوال جواب

۵ـ که څوک وایي چې: په دې کښې څه حکمت دی چې د اجرت ځخه په نفقې او جامې سره تعبیر وکړی شو او داسې ونه ویل شوه چې: "وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ أُجُرَتُهُنَّ" یعني: په پلار باندې د تې ورکوونکو میرمنو مزدوري لازمه ده؛ سره د دې چې دا عبارت دهغه ځخه لنډ دی؟

مونږ وایو دا ځکه چې:

الف: که دغسې ویل شوي وی نو منکوحو مېرمنو ته په مېړونو باندې نفقه نه وی لازمه شوې، ځکه چې تې ورکول خو په هغوی باندې واجب دي او خپله فریضه یې ده لکه چې د همدې ایت شریف د اول سر ځخه څرګندېږي.

هو! که د څه معذرت د کبله د ماشوم د تې ورکولو ځخه منعه وکړي نو جبر وریاندې په کار نه دی، خو په دې شرط چې په مزدورۍ باندې یې تې ورکولو ته هم تیاره نه وي.

که بالفرض خپلې مور د مزدورۍ ځخه په غیر په هیڅ صورت تې ورکولو ته غاړه نه ایښودله او بله تې ورکونکې هم نه موندل کېده نو مزدوري ورکول ورته جائز دي ترڅو ماشوم ضائع نه شي[2]، که څه هم اخستل یې ورته جواز نه لري او پرې ګناهګاره کېږي.

لنډه دا چې ذکره شوې نفقه او جامه د ماشوم خپلې مور ته چې په نکاح یا په عدت کښې وي د اجرت په صفت نه ده بلکې د تې ورکولو ځخه په غیر یې هم حق لري، او که دغه حق یې د پښو لاندې کړ او د خپل مېړه ځخه یې نشوز (بې اطاعتي) اختیاره کړه نو د اجرت په حیث یې هم اخستلی شي چې ماشوم ضائع نه شي، که څه هم غاړه یې وریاندې بنده ده.

---

(۱) الهدایه ج۲ ص۱۳۲

(۲) الهدایه ج۲ ص۱۳۹

اما د هغې مور دپاره چې په نکاح او عدت کښې نه وي او یا بالکل مور نه وي، پردۍ ښځه وي نو ذکره شوې نفقه او جامه ورنه د اجرت په طور ورکول شي نه دي.

په دې تقدیر چې په هر څه باندې سره جوړ راځله هماغه شی په پلار واجب دی، که د جامې او څه خوراکي شیانو په شکل کښې وي او که د نقدو پیسو په صورت کښې، میاشتني وي او که کلني او یا نور شکلونه ولرې ټول جائز دي.

ب: د دې دپاره ورباندې د اجرت نوم کېښودل شو چې په پلرونو باندې یې ورکول دراته تمام نه شي او پوره ورکولو ته یې ترغیب کړی شي چې کله یې ورکوونکې زنانه ستاسو د ماشوم په روزنه کښې مشغولې دي نو باید ستاسو مروت او خواني خو د دې خبرې تحمل وکړي چې د هغوی خوراک او څښاک په غاړه واخلئ، ترڅو په هغوی کښې ونه پیدا شي او ستاسو د ماشوم تغذیه وکړي، او هم یې جامه په غاړه واخلئ چې په ارامو زړونو سره یې خدمت وکړي.

یو صرفي تحلیل

۶ـ د ﴿لَا تُضَآرَّ﴾ کلمه په اصل کښې "لا تضارر" وه چې معلومه نهي ده[۱]، حتی چې د عبد الله ابن عباس رضي الله عنهما څخه د "لا تضارر" قرائت هم روایت کړی شوی دی[۲]. که څه هم ځینو مفسرینو کرامو یې اصل "لا تضارر" مجهوله نهي ښودلې ده مګر د دوارو د معنی حاصل یو شی کېږي[۳]، چې باید مور او پلار د ماشوم په ذریعه باندې یو بل ونه ازاروي چې خپله غُصه د ماشوم په ذریعه په یو بل باندې سره کړي او د ماشوم څخه ملعبه جوړه کړي، لکه چې د مطلب په خلاصه کښې یې څو صورتونو ته اشاره شوې ده.

وارث یعنې څوک؟

۷ـ که څه هم مفسرینو کرامو په دې کښې ډېر اختلاف کړی دی چې په ﴿وَعَلَى ٱلۡوَارِثِ﴾ کښې د وارث څخه کوم وارث او د چا وارث مرادی دی، د ماشوم که د ماشوم د پلار، حتی چې ټول تفسیرونه پکښې لسو ته رسېدلي دي[۴]، چې د ټولو شرحه دلته نه شو رانقلولی، مګر هغه تفسیر چې ابو حنیفه رحمه الله غوره کړی دی هغه دا دی:

دلته د وارث څخه د ماشوم وارث مراد دی او د ماشوم د پلار وارث مطلب نه دی، لکه چې د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما او نورو علماوو څخه یې روایت هم راغلی دی[۵].

برسېره په دې د ماشوم په وارث کښې هم هغه وارث مطلب دی چې د ماشوم سره یې نکاح کول

---

(۱) المحرر الوجیز ج۲ ص۲۱۱
(۲) تفسیر القرطبي ج۳ ص۱۶۸
(۳) تفسیر القاسمي ج۳ ص۲۷۱
(۴) البحر المحیط ج۲ ص۲۱۷
(۵) زاد المسیر ج۱ ص۲۴۲

ابدي حرام وي، لکه چې د عبد الله بن مسعود ﷺ په قرائت کښې "وَعَلَى الْوَارِثِ ذِي الرَّحِمِ الْمَحْرَمِ" لوستل شوی دی[۱].

نو د معنی حاصل يې داسې کېږي چې: د ماشوم د پلار د وفات په صورت کښې که ماشوم ته د پلار څخه څه مال پاتې نه وي او مسکين وي نو د ده د روزنې مصارف په هغو وارثانو باندې لازم دي چې د ماشوم سره داسې قرابت ولري چې نکاح يې ورسره د ابد دپاره جائزه نه وي.

نو په دې تقدير که يو ماشوم ماما او د تره زوی ولري نو مصارف به يې ټول په ماما باندې راځي که څه هم په وراثت کښې د تره د زوی څخه وروسته دی[۲]، ځکه چې ماما ذو الأرحام دی، او د تره زوی عصبه دی او دوی څو په هغوی باندې مقدم دي.

سوال جواب

۸ـ که څوک وايي چې: د فقهي قاعده ده چې "الغُنْمُ بِالغُرْمِ" يعني: ګټه په تاوان ده يعني هغه څوک بايد ګټه واخلي چې تاوان ګالي، نو څرنګه چې ماشوم د مرګ په صورت کښې د تره زوی ګټه (ميراث) اخلي نو بايد چې د ماشوم د ژوند مصارف هم هغه وګالي او په ماما باندې دا بوج رانه شي ځکه چې په ميراث کښې وروسته دی؟.

موږ وايو چې: په دې مقام کښې د وارث څخه بالفعل وارث مطلب نه دی ځکه چې ماشوم څو ژوندی دی او عاقبت معلوم نه دی چې ماشوم به د هغوی وارث وګرځي او که هغوی به د ده؟ بلکې دلته وراثت د زړه سوي او ترحم د معيار په توګه ټاکلی شوی دی او په دې کښې څو شک نشته چې په ذکر شوي صورت کښې د تره د زوی څخه د ماما شفقت او ترحم ډېر دی.

د دې ايت ارشادات

۹ـ ذکر شوی ايت شريف موږ ته لاندې ارشادات او لارښونې کوي:

الف: بايد د ماشومانو په روزنه کښې زيات اهتمام وکړو چې په همدوی باندې دنيا ودانه پاتې کېږي، د جهاد په مرحله کښې همدوی د شهيدانو په ځای ودرېږي او جهاد ژوندی ساتي.

ب: د هر ماشوم دپاره د خپلې مور شوده ډېر مفيد دي او په فکري او بدني روزنه کښې يې زياته اغېزه لري، نو بايد دخپلې وسې پورې خپل ماشومان د خپلو ميندو په شودو غټ کړو.

ج: بايد د چا حق د پښو لاندې نه کړو که څه هم د حق خاوند لکه زنانه او ماشومان کمزوري وي ځکه چې الله ﷻ د هغه ملګری دی او الله ﷻ په هر چا زورور دی.

د: چې د يو ماشوم د تې څخه پرې کول هم د دوه نيم کالو په داخل کښې په مشوره باندې زيادت او کمبود قبلولی شي نو په کار دي چې موږ په هر کار کښې خصوصاً په جهادي او ټولنيزو کارونو کښې مشورې وکړو ترڅو مو اتفاق او اتحاد نصيب شي.

---

(۱) روح المعاني ج۲ ص۱۴۷

(۲) احكام القرآن للجصاص ج۱ ص۴۰۹

په موجوده وخت[1] کښې د مجاهدينو د بې اتفاقۍ يو عامل دا هم دی چې دوی يوه مشترکه شوری نه لري او واحد تصميم نه شي نيولی.

﴿ وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ بِأَنفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا فَعَلْنَ فِي أَنفُسِهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿۲۳۴﴾ ﴾

[۲۳۴] او هغه کسان چې ستاسو د جملې څخه وفات کړی شي او مېرمنې پرېږدي نو (د دوی مېرمنې) دې ځېل ځانونه څلور مياشتې او لس ورځې منتظر کړي.

کله چې خپلې نېټې ته ورسېدې (عدت يې پوره شو) نو په تاسو باندې په هغه کار کښې څه باک نشته چې دوی يې د خپلو ځانونو په متعلق په معروفه (شرعي) طريقه باندې ترسره کوي.

او الله ﷻ په هغه څه باندې خبردار دی چې تاسو يې کوئ.

ارتباطونه

۱ـ وړاندې د طلاقې شوې ښځې عدت بيان شوی وه، او دلته د هغې ښځې عدت بيانېږي چې مېړه يې وفات شوی وي او يا يې د شهادت لوړه مرتبه په برخه شوې وي، ترڅو څرګنده شي چې د دې عدت د هغې څخه بېل دی، د دې مېړه وفات يا شهيد دی او د هغې مېړه ژوندی دی.

۲ـ برسېره په دې وړاندې د هغو ظلمونو مخه نيوله شوې ده چې د طلاق په ارتباط به په زنانه وو باندې کېدل. او دلته د هغو نورو ظلمونو مخنيوی شوی دی چې کونډې به ورسره لاس او ګرېوان وې، لاندې څو صورتونه يې وګورئ:

الف ـ ځينو قبائلو به کونډه ښځه په اور باندې سوځوله، ځينو به د مېړه سره ژوندۍ ښخوله، ځينو به د همېشه دپاره د بلې نکاح څخه محروموله، په ځينو قبيلو کښې رواج وه چې کونډې به د خپل مېړه په قبر باندې خيمه وهله او په څېرونو جامو کښې به يې هلته شپې او ورځې تېرولې[2].

ب ـ خصوصاً په عربي جزيره کښې به کونډه په داسې ناپاکه او مرداره کوټه کښې ننوتله، ناپاکه جامې به يې اغوستې، او تر يو کاله پورې به يې په اصطلاح په سياچاله کښې ژوند کاوه او بيا به د څه بې معنی او مزخرفو رواجونو په سر ته رسولو سره د ذکرې شوې کوټې څخه راوتله او عدت به يې تېر ګڼل کېده[3].

د مطلب خلاصه

۱ـ يعنې د کومو ښځو چې مېړه وفات شي او يا شهيد شي د هغوی عدت دا دی چې څلور مياشتې او لس ورځې به ځېل ځانونه منتظر کوي چې نه به بله نکاح کوي او نه به په ځېل ځان

---

(۱) ۱۳۷۰ هـ ش کال

(۲) تفسير نمونه ج۲ ص۱۳۶

(۳) في ظلال القرآن ج۱ ص۲۵۵، تفسير البغوي ج۱ ص۲۱۲

باندې داسې ګوتې متې وهي چې خلک پوه شي چې بلې نکاح ته يې خپل ځان تيار کړی دی. نو نکريزې به نه ږدي. سترګې به نه توروي، سنګارې جامې به نه اغوندي، بلکې د دغـې نورو بل مېړه رابلونکو شيانو څخه به ځان ساتي. که بالفرض دغـې شيانو ته يې اقدام وکړ نو په هر مسلمان باندې لازمه ده چې د دغو منکراتو مخه يې ونيسي او نوموړې ښځه ترې منعه کړي.

۲ـ کله چې خپلې نېټې ته ورسېږي او عدت يې پوره شي نو بيا په تاسو باندې څه ګناه نشته، چې دوی په خپلو ځانونو باندې په شرعي چوکاټ کښې هر څه کوي ودې کړي، او خپلې خوښې ته دې پرېښودلې شي چې مېړه کوي او که د مېړه کولو نښې او علامې په ځان کښې ښکاره کوي، ځکه چې د دې وخت څخه وروسته ذکر شوي شيان د دې په باره کښې منکرات نه ګڼل کېږي.

۳ـ هو! که د مېړه غوښتنه يې د بې حيائۍ او بې شرمۍ درجې ته ورسوله نو په مسلمانانو باندې يې بيا مخنيوی په کار دی. الله ﷻ ستاسو په ټولو عملونو باندې خبردار دی، د ښځو په غلط قدم اېښودلو باندې هم پوهېږي او ستاسو په بې ځايه او بې موجبه تنګي راوستلو باندې هم، بايد تاسو ټول په هيڅ وخت کښې د الله ﷻ څخه غافل نه شئ.

توضيحات

۱ـ د ټولو علماء کرامو اجماع ده چې د وفات يا شهادت په عدت کښې واده شوې ښځه او ناواده شوې ښځه برابرې دي همدارنګه د بالغو او نابالغو ښځو هم پکښې څه فرق نشته[۱]، برسېره په دې د علماء کرامو په دې خبره باندې هم اجماع ده چې که طلاقه شوې ښځه په عدت کښې وي او کونډه شي د وفات عدت ورباندې لازم دی خو په هغه وخت کښې چې طلاق رجعي وي، او که د رجعي طلاق څخه په غير بل طلاق وي نو په دې کښې اختلاف دی.

هيله ده چې د فقهې کتابونو ته بې د تفصيل دپاره مراجعه وکړی شي[۲].

د دې عدت پيل

۲ـ ذکر شوی عدت د هغه وخت څخه پيل کېږي چې ښځه پکښې کونډه شي، برابره خبره ده چې ښځه ورباندې خبره وي او که نه[۳]. که بالفرض يوې ښځې ته په داسې وخت کښې خبر ورسېده چې د مېړه د وفات او يا شهادت يې څلور مياشتې او لس ورځې تېرې شوې وې نو د دغې ښځې عدت تېر شو او سمدستي کولی شي چې بل مېړه وکړي.

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۳ـ که څوک وايي چې: د اميدوارې ښځې چې مېړه وفات يا شهيد شي هم څلور مياشتې او لس ورځې په عدت تېروي؟

---

(۱) روح المعاني ج۲ ص۱۴۹؛ تفسير ابن کثير ج۱ ص۲۸۴

(۲) تفسير القرطبي ج۳ ص۱۸۲؛ الهداية باب العدة

(۳) احکام القرآن للجصاص ج۱ ص۴۱۶؛ البحر المحيط ج۲ ص۲۲۴

مونږ وایو چې: د نوموړي ښځې عدت د امید (ماشوم) وضعه کول دي، که څه هم میړه یې لا دفن شوی نه وي او جنازه یې په کور کښې ایښې وي خو ماشوم وزېږوي. دا ځکه چې الله ﷻ د امیدوارو ښځو په باره کښې فرمایلي دي چې: ﴿ وَأُوْلَٰتُ ٱلۡأَحۡمَالِ أَجَلُهُنَّ أَن يَضَعۡنَ حَمۡلَهُنَّ ﴾ [الطلاق: ۴] یعني: او د امیدوارو ښځو نېټه دا ده چې هغوی خپل امید (ماشوم) وضعه کړي.

دغه ایت شریف د هغه ایت شریف څخه چې اوس د بحث لاندې دی وروسته نازل شوی دی[۱] نو د امیدوارو ښځو په باره کښې ناسخ ګڼل کېږي، لکه چې په همدې باندې علماوو کرامو اجماع کړې ده[۲]، او د عبد الله بن مسعود رضي الله عنه څخه یې په ډېرو کلکو الفاظو کښې د ناسخیت روایت نقل شوی دی، چې که څوک راسره مباهله کوي هم، ورسره یې کوم چې دغه ایت د هغه دپاره ناسخ دی[۳].

په دې ټولو د پاسه د امیدوارۍ ښې عدت په لاندې حدیث کښې پوره واضحه شوی دی چې د هېڅ اشتباه ځای پکښې نه پاتې کېږي. حدیث دا دی چې:

یوه ښځه چې سُبَيْعَة رضي الله عنها نومېده امیدواره وه او مېړه یې (سعد رضي الله عنه د بدر غازي) په حجة الوداع کښې وفات شو، میاشت لا پوره نه وه چې نوموړې بي بي رضي الله عنها خپل ماشوم وضعه وکړ، نو د نفاس د تېرېدلو څخه وروسته بې په خپل ځان باندې څه داسې ښې او آثار ښکاره کړه چې بلې نکاح ته یې اشارې کولې او معلومېده چې بل مېړه کوي.

نو یوه صحابي (ابو السنابل رضي الله عنه) دغه کار منکر وګڼلو او غږ یې ورباندې وکړ چې ستا خو څلور میاشتې او لس ورځې نه دي تېرې شوې نو ولې په ځان ګوتې منې وهې، لکه چې د بل مېړه نیت لرې؟، قسم دی چې بل مېړه درته جواز نه لري.

نوموړې بي بي رضي الله عنها وایي چې کله مې دغه خبره واورېدله پېڅې مې رابدوهلې او نبي کريم ﷺ ته ورغلم او پوښتنه مې ترې وکړه.

نو نبي کريم ﷺ فتوی راکړه چې د ماشوم په زېږولو سره زه د عدت څخه خلاصه شوم او امر یې راته وکړ چې که مېړه ته دې خوښه راځي مېړه وکړه څه باک یې نشته[۴].

انتظار څه معنی؟

۴: په دې کښې خو ټول علماء کرام متفق دي چې د کومې ښځې مېړه وفات شي او یا شهید شي نو تر څلورو میاشتو او لس ورځو پورې به بله نکاح نه کوي او انتظار به وباسي. اما په دې کښې اختلاف دی چې د خپل ځان سنګارولو ته به هم انتظار کوي او څنګه؟

جمهور علماء وایي چې خان سنګارول ورته جواز نه لري[۵]، لکه چې لاندې احادیث په همدې

(۱) تفسیر القرطبي ج۳ ص۱۷۵، تفسیر القاسمي ج۳ ص۲۷۲
(۲) تفسیر المظهري ج۱ ص۳۴۸
(۳) سنن النسائي ج۲ ص۱۱۵، المعجم الکبیر للطبراني ج۹ ص۳۲۹
(۴) صحیح البخاري ج۲ ص۸۰۲، صحیح مسلم ج۱۰ ص۴۸۴
(۵) تفسیر القرطبي ج۳ ص۱۷۶

مطلب باندې دلالت کوي.

الف: د درېوو امهات المؤمنينو (ام حبيبه، زينب، عائشه رضي الله عنهن) څخه روايت دی چې نبي کريم ﷺ فرمايلي دي: «لا يحل لامرأة تؤمن بالله واليوم الآخر أن تحد على ميت فوق ثلاث ليال إلا على زوج أربعة أشهر وعشرا»[۱] يعنې: هيڅ ښځې ته چې په الله ﷻ باندې او په وروستنۍ ورځې باندې يې ايمان راوړی وي حلال نه دي چې په کوم مړي باندې د درېو ورځو څخه اضافه ووږ او سينګار پرېږدي مګر په مېړه باندې څلور مياشتې او لس ورځې.

ب: د ام سلمی (ام المؤمنين رضي الله عنها) څخه روايت دی چې نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «المتوفى عنها زوجها لا تلبس المعصفر من الثياب ولا الممشقة ولا الحلي ولا تختضب ولا تكتحل»[۲] يعنې: د کومې ښځې چې مېړه وفات شوی وي رنګ کړي جامې دې نه اغوندي چې په سره خاوره او يا په مشقه ګل باندې رنګ کړی شوي وي (په هغې زمانه کښې همدا شيان د جامو په سينګار کښې استعمالېده)، او نه دې ګاڼې په ځان اچوي، او نه دې نکريزې ږدي، او نه دې سترګې توروي.

سوال جواب

۵_ که څوک وايي چې د طلاق په عدت کښې هم په ښځه باندې د سينګار پرېښودل لازم دي او که څنګه؟

موږ وايو چې: په رجعي طلاق کښې خو سينګار کول مفيد او ګټور دي تر څو خپل مېړه رجوع کولو ته ترغيب ګړي. اما د خلعې او نورو بائنو طلاقونو په باره کښې د امام ابو حنيفه رحمه الله څخه روايت دی چې د زينت پرېښودل پرې واجب دي او په کونډه باندې يې قياس کړی دی[۳].

په ياد ولرئ!

۶_ په ياد ولرئ چې د کونډې نفقه د عدت په حالت کښې په وفات شوي مېړه باندې نشته بلکې کونډه هم د وارثانو د جملې څخه يوه وارثه ده چې متروکه مال د دوی ټولو پورې تعلق نيسي. هرڅوک به د شرعي قانون په مطابق ګټې خپله برخه اخلي[۴].

دعدت تېرولو بهتر صورت

۷_ که د کونډې مېړه د مياشتې په اول سر کښې وفات او يا شهيد شي نو عدت يې په مياشتو باندې محاسبه کېږي چې د پنځې مياشتې څخه به لس ورځې ورباندې اضافه کړي.
او که د مياشتې د اول سر څخه لې يا ډېر وروسته کونډه شوه نو بايد چې د اولې مياشتې کمبود

---

(۱) صحيح البخاري ج۲ ص۸۰۴؛ مسلم شريف ج۱ ص۴۸۶
(۲) سنن ابي داود ج۱ ص۳۱۵
(۳) تفسير المعيو ج۱ ص۲۱۵
(۴) احکام القرآن للجصاص ج۱ ص۴۲۱

د پنځمې میاشتې څخه پوره کړي او په منځ کښې درې میاشتې دې پوره-پوره محاسبه کړي، همدا یې بهتر صورت دی[۱].

د کونډې په عدت کښې څه حکمت دی؟

۸ـ ځینو مفسرینو کرامو په دغو څلورو میاشتو او لس ورځو کښې لاندې حکمتونه ښودلي دي:

الف: د عبد الله بن مسعود ﷺ څخه روایت دی چې تر څلویښتو ورځو پورې یو ماشوم د مور په ګېډه کښې نطفه وي او په نورو څلویښتو ورځو کښې ترې د وینې یوه ټوټه جوړه شي او په نورو څلویښتو ورځو کښې ترې د غوښې ټوټه جوړېږي چې کله دغه یو سل او شل ورځې (څلور میاشتې) پوره شي نو په ماشوم کښې روح پو کول کېږي. څرنګه چې په میاشتو کښې ځینې نهه ویشت ورځې وي نو لس ورځې یې ورسره اضافه کړی چې د یو طرفه د میاشتو کمبود پوره کړي او د بله طرفه د ماشوم حرکت ښه څرګند شي او معلومه سي چې کونډه امیدواره ده او که نه[۲].

ب: په څلورو میاشتو کښې د ښځې اشتیاق اضافه کېږي او صبر یې انتهاء ته رسېږي لکه چې د [البقرة: ۲۲۶] ایت لاندې یې شرحه تېره شوې ده، نو غم او حزن یې کمبود پیدا کوي او په زړه کښې یې د بل مېړه د محبت ځای پیدا کېږي، او لس ورځې ورباندې د احتیاط دپاره اضافه شوې دي[۳].

ج: مګر ښه دا ده چې د دغـسې مقادیرو علم او حکمت د لمانځه د رکعتونو د شمېر په څېر الله ﷻ ته وسپارو او بس[۴].

ارشادات

۹ـ ذکر شوی ایت شریف مونږ ته لارښوونې کوي چې د لاندې رواجونو څخه لاس واخلو.

الف: ځینې ښځې د مېړه څخه په غیر د نورو خپلوانو په مرګ باندې هم په میاشتو او کلونو د خپل خان د جوړولو څخه لاس اخلي، ښکلې جامې نه اغوندي، نکریزې نه ږدي او سترګې نه توروي، حال دا چې دغه وضعه ورته د مېړه څخه پرته د بل چا په مرګ باندې د درې ورځو څخه اضافه جواز نه لري.

ب: په ځینو خلکو کښې مروجه ده چې د کورنۍ د یوه غړي په مړینې باندې، علاوه په کونډې د کورنۍ ټول غړي او مربوطین تر ډېره وخته پورې د ماتم اظهار کوي، خاصې جامې اغوندي او د واده یا نورو خوشالیو څخه لاس اخلي، بلکې د نورو کلیوالو څخه هم د ماتم غوښتنه کوي.

ج: ځینې کونډې په خپل مېړه باندې په کلونو-کلونو ماتم کوي، ته به وایې چې عدت یې نه دی تېر شوی، حال دا چې دا کار ورته د څلورو میاشتو او لسو ورځو څخه اضافه روا نه دی.

---

(۱) احکام القرآن للجصاص ج۱ ص۴۱۷

(۲) حاشیه الشیخ زاده علی تفسیر البیضاوي ج۱ ص۵۴۵؛ تفسیر ابن کثیر ج۱ ص۲۸۵

(۳) تفسیر القاسمي ج۳ ص۲۷۵؛ تفسیر تیسیر الرحمن ج۱ ص۸۵

(۴) روح المعاني ج۲ ص۱۴۹

د: په ډېرو خلکو کښې د عدت څخه وروسته کونډې ازاد فکر ته نه پرېښودلې کېږي، مثلا ورته وايي چې که مېړه کوې نو ليور (د مېړه ورور) يا د هغه بل خپلوان به په نکاح اخلې او که نه نو د نکاح نوم به نه يادوې موږ ته شرم او پيغور دی. د کونډې چې ليور ته زړه نه کېږي د مجبورۍ د کبله وايي چې مېړه نه کوم.

ه: ځينې خلک کونډه په زور او جبر نکاح کوي.

و: ځينې خلک کونډې د مالونو په څېر خرڅوي او پيسې ورباندې اخلي.

ز: ځينې خلک يې ماشوم ته په نکاح کوي ترڅو چې هغه بلوغ ته رسېږي د کونډې سر سپين وي.

ح: که بالفرض کونډه په خپله خوښه پردی څوک په نکاح واخلي نو د دې کار څخه غټه دښمني جوړوي او د ناروا وژنو لامل جوړېږي، او داسې نور.

يادونه

۱۰ـ موږ څکه د کونډو په باره کښې خبره لږ څه اوږده کړه چې د روسانو په مقابل کښې د جهاد ديارلسم کال دی او د شهيدانو کاروان لا روان دی او کونډې زښتې ډېرې دي، څرنگه چې مېړونه يې په اسلام باندې شهيدان شوي دي نو په کار دي چې د کونډو او يتيمانو سره يې غير اسلامي چال چلند ونه کړی شي او د رواج په سبب د اسلام احکام د پښو لاندې نه کړی شي.

﴿ وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا عَرَّضْتُم بِهِۦ مِنْ خِطْبَةِ ٱلنِّسَآءِ أَوْ أَكْنَنتُمْ فِىٓ أَنفُسِكُمْ ۚ عَلِمَ ٱللَّهُ أَنَّكُمْ سَتَذْكُرُونَهُنَّ وَلَٰكِن لَّا تُوَاعِدُوهُنَّ سِرًّا إِلَّآ أَن تَقُولُوا۟ قَوْلًا مَّعْرُوفًا ۚ وَلَا تَعْزِمُوا۟ عُقْدَةَ ٱلنِّكَاحِ حَتَّىٰ يَبْلُغَ ٱلْكِتَٰبُ أَجَلَهُۥ ۚ وَٱعْلَمُوٓا۟ أَنَّ ٱللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِىٓ أَنفُسِكُمْ فَٱحْذَرُوهُ ۚ وَٱعْلَمُوٓا۟ أَنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿٢٣٥﴾ ﴾

[۲۳۵] او په تاسو باندې په هغه خبره کښې هيڅ گناه نشته چې په هغې سره تعريض کوئ چې هغه د ښځو د غوښتنې څخه عبارت ده او (نه درباندې په دې کښې گناه شته) چې په زړونو کښې يې پټه وساتئ.

الله ﷻ پوهېږي چې بې شکه تاسو به دوی ډېرې ژر يادې کړئ (د نکاح وړانديز به ورته وکړئ) خو د دوی سره په پټه کښې (د نکاح) وعده په هيڅ حالت کښې مه کوئ مگر دا چې شرعي معروفه خبره وکړئ (يعنې د اشارې په توگه).

او تاسو د نکاح د تړلو فيصله قدرې هم سمدستي مه کوئ، ترڅو چې فرض کړی شوی (عدت) خپلې نېټې ته ورسېږي.

او پوه شئ چې يقيناً الله ﷻ په هغه شي باندې پوهېږي چې هغه ستاسو په زړونو کښې دي، نو ترې ودار شئ، او پوه شئ چې په يقين سره الله ﷻ بښونکی (او) د حلم (صبر) خاوند دی.

ارتباط

په تېر شوي ایت شریف کښې کونډې ښځې مکلفې کړی شوې وې چې په عدت کښې باید په خپلو خانو باندې داسې نښې او آثار ښکاره نه کړي چې د بلې نکاح په لور نارې وهي او خلک وربانديې پوهېږي چې دوی مېړه کوي.

په دې ایت شریف کښې نارینه مکلف ګرځولي شوي دي چې دوی دې هم کونډو ښځو ته د معینې نېټې پورې په صریحو الفاظو باندې د نکاح دعوت نه وړاندې کوي. او کونډې دې پرېږدي چې څلور میاشتې او لس شپې په پخوانی مېړه باندې خپلې غمګینۍ ښکاره کړي ترڅو د دې ژبې دا متل ورباندې رښتیا نه شي چې بُز در جان کندن و قصاب درغم چربو.

د مطلب خلاصه

۱ـ یعنې: په تاسو باندې په دې کښې څه ګناه نشته چې کونډې ښځې په تعریضاتو یا اشاراتو باندې داسې پوه کړئ چې زه (احمد، محمود) ستا په نکاح کولو کښې رغبت لرم او یا همدغه خبره په زړه کښې پټه وساتئ چې که فلانۍ کونډه د عدت څخه فارغه شوه نو زه به ورته په صریحو الفاظو سره وړاندیز کوم چې ماته خپل خان په نکاح باندې راکړي.

۲ـ تاسو ته دغه تعریض یا وړاندیز ځکه جائز وګرځولی شو ترڅو د یو پلوه کونډې ښځې ستاسو په مطلب باندې پوه شي ترڅو په دې اړوند فکر وکړي په داسې حال کښې چې د پخوانی مېړه آداب او احترام یې هم ساتلی وي؛ او د بله پلوه تاسو هم څه ناڅه د هغه شي اظهار وکړی شئ چې ستاسو په زړونو کښې وي. الله ﷻ ته ستاسو بې صبري معلومه ده. تاسو نه شئ کولی چې د عدت د تېرېدلو پورې صبر او حوصله وکړئ او د زړونو څخه یې وباسئ، که د الله ﷻ هدایت نه نوی نو د کونډې مېړه به لا په جنازه کښې ایښی وی او تاسو به ورته د نکاح وړاندیزونه کولی. خو الله ﷻ فضل وکړ او ستاسو د زړه خبرې د ښکاره کولو یو څه اندازه حق یې درکړ ترڅو ورباندې د عدت د تېرېدلو پورې خپلې خواوې یخې کړئ او زړونه پرې ډاډه کړئ.

۳ـ نو خیر دی د تعریض یا اشارې په توګه ورته خپل مرام ښکاره کړئ مګر د صریحو الفاظو څخه خانونه وساتئ؛ چې په پټه کښې د نکاح کولو وعده ورکړئ.

دغه مواعده خو په ښکاره ډول هم حرامه ده چې د خلکو په وړاندې ترې د خپل خان دپاره لوظ او قول اخلئ؛ مګر په پټه سره ډېره شدیده حرامه ده ځکه چې د غیر محرم سړي د غیر محرمې ښځې سره په یوه ګوښه کښې د نکاح د بحث په دوران کښې د نورو ډېرو منکراتو قوي احتمالات شته.

۴ـ لنډه دا چې د نکاح په باره کښې نه په پټه او نه په ښکاره په هیڅ ډول تاسو ته جائزه نه ده چې وینا وکړئ مګر هغه وینا چې هغه په شریعت کښې معروفه ده او الله ﷻ یې اجازه درکړې ده، چې هغه تعریضي وینا ده.

۵ـ او تاسو د نکاح د عقد پرېکړه مه کوئ چې بالفعل ایجاب او قبول وکړئ ترڅو هغه عدت

چې الله ﷻ په کوندو باندې فرض کړې دی خپلې نېټې ته ورسېږي او پوره شي.

۶ـ یوه شئ چې بې شکه الله ﷻ په هغو ټولو خبرو باندې پوهېږي چې ستاسو په زړونو کښې تاوېږي او راتاوېږي، پاتې خو لا هغه چې په خوله باندې څه ووایئ او یا یې په جوارحو باندې وکړئ. نو تاسو ټول نارینه او ښځینه د الله ﷻ د غضب څخه وډار شئ.

او پوه شئ چې بې شکه الله ﷻ بښونکی دی توبه قبلوي او ګناهونه ښښي نو مغفرت ترې وغواړئ او توبه ورته وکړئ او هم حلیم دی که سمدستي جزا درنه کړي، نو داسې خیال مه کوئ چې ګناه به یې درته ضرور عفوه کړې وي. او توبې ته به حاجت نه وي، بلکې د الله ﷻ د حلم څخه د خانو دپاره د توبې فرصت ترلاسه کړئ.

توضیحات

۱ـ د "جُنَاح" کلمه په لغت کښې سخت او مشقتي کار ته وایي او په شریعت کښې د ګناه په معنی سره ده[۱]، نو مونږ څکه د ﴿وَلَا جُنَاحَ﴾ کلمه د ګناه په نشتوالي باندې ترجمه کړه.

تعریض څه ته وایي؟

۲ـ یو مطلب چې د اشارې په ډول ښکاره کړی شي او صراحت ورباندې ونه شي د تعریض په نامه یادېږي، کله-کله ورباندې دتلویح (تغیر ورکول) اطلاق هم کېږي[۲]، مګر مونږ ترې په غوږ وهلو باندې تعبیر کوو.

نو په دې مقام کښې یې د معنی حاصل داسې کېږي چې: که څوک کونډه ښځه په غوږ ووهي چې د عدت څخه وروسته دې زه په نکاح کوم او یا ماته خپل ځان په نکاح باندې راکړه څه پروا نه کوي، خو په دې شرط چې په غوټه خوله ورته ونه وایي. د ښه وضاحت دپاره لاندې مثالونه ولولئ:

الف: نبي کریم ﷺ یوې ښځې ته چې فاطمه بنت قیس رضي الله عنها نومېده په عدت کښې فقط همدومره وفرمایل چې: «فَإِذَا حَلَلْتِ فَآذِنِينِي»[۳] یعني: کله چې دې عدت تېر شو نو ما خبر کړه، هغې بي بي چې خبر کړ نو اسامه بن زید ﷺ ته یې په نکاح کړه.

ب: چې کونډې ته ووایي زه په کور کښې د زنانه وو سره ډېره ښه ګوزاره کوم، تقوادار سړی یم، د ښځو په نوبت کښې بې عدلي نه کوم، زما سره زنانه هیڅکله نه خپه کېږي، پیسې ډېرې لرم، اعتبار مې زیات دی، ټول خلک مې عزت کوي، او داسې نور.

ج: یا ورته ووایي چې ته ډېره ښه ښځه یې، فلانی دې الله ﷻ وبښي ډېر بختور سړی وه چې ستا غوندې ښځه یې په برخه شوې وه، ستا غوندې ښځې خو هر چا ته نه رسېږي، او داسې نور.

د: چې د کونډې په وړاندې بل چا ته ووایي چې زه یوې ښې ښځې پسې ګرځم چې په نکاح یې

---

(۱) تفسیر القرطبي ج۳ ص۱۸۷
(۲) تفسیر الکشاف ج۱ ص۲۸۲
(۳) مسند احمد بن حنبل ج۱۰ ص۳۷۳

واخلئ او یا د هغې په غیاب کښې د واده خبره وکړي نو د کونډې ملګو ته یې په څه ډاربڼه ورسوي چې فلاني واده کوي، او داسې نور.

لنډه دا چې د خلکو په عرف او عادات کښې تعریض وېناوې ډېر تفاوت کوي او ډېر صورتونه لري، ځینې وېناوې په یوه قوم کښې تعریض ګڼلی کېږي مګر هغه خبرې په بل قوم او بل محیط کښې د تصریحاتو څخه شمېرل کېږي. نو باید چې هر څوک خپل رواج په نظر کښې ونیسي.

سوال جواب

۳ـ که څوک وایي چې کله الله ﷻ د کونډې د نکاح په باره کښې تعریض وېنا ته اجازه ورکړه نو په زړه کښې تېرولو ته خو یې اجازه اجازه ده. نو د څه حکمت په بنا یې ورباندې صراحت وکړی شو او ﴿أَوْ أَكْنَنتُمْ فِي أَنفُسِكُمْ﴾ یې نازل کړ؟

موږ وایو چې د ﴿أَكْنَنتُمْ﴾ مفعول د نکاح ته د ترڅو ورانديو اعتراض وارد شي بلکې مفعول یې صریحي وېنا ده[1] نو حاصل یې داسې کېږي چې که په زړه کښې پټه وساتئ چې د عدت څخه وروسته به ورته په صراحت سره د نکاح وړاندیز کوم هم باک یې نشته، ترڅو مسلمانان مطمئن شي چې په د غسې نیت کښې نه ګناهګار کېږي.

خطبه څه معنی؟

۴ـ 'خِطْبَةٌ' د 'خَطْبٌ' لکه 'زَخْمٌ' څخه اخستله شوې ده، 'خَطْبٌ' هغه لوی کار ته وایي چې خبرې اترې او مباحثه پکښې ډېره واقع کېږي او په لږو خبرو باندې نه حل کېږي[2]. د ښځې په نکاح باندې اخستل هم څه اسان کار نه دی او ژر نه فیصله کېږي نو ځکه ورته 'خِطْبَةٌ' وایي او خبرې کوونکي ته یې 'خَاطِبٌ' وایي.

یوه جمعیت او ټولنې ته د وعظ او تذکیر خطاب کول د 'خُطْبَةٌ' په نامه یادېږي او هغه څوک چې دغه ډول خبرې په ښه وضاحت او بلاغت سره کولی شي هغه ته خطیب وایي، د همدې کبله شعیب ﷺ ته د 'خَطِيبُ الْأَنْبِيَاءِ' لقب ورکړی شوی دی.

د 'سِرٌّ' معناوې

۵ـ که څه هم د 'سِرٌّ' کلمه د 'عَلَانِيَةٌ' مقابله ده چې پټې خبرې معنی ورکوي، مګر په دې مقام کښې یې مفسرینو کرامو ډېر تفسیرونه کړي دي[3]، چې ځینې تفسیرونه یې دومره ارزښت نه لري چې دلته یې رانقل کړو، نو د همدې کبله یې په لاندې دوه تفسیرونو باندې اکتفاء کوو:

الف: د عبد الله بن عباس رضی الله عنهما څخه روایت دی چې دلته د 'سِرٌّ' څخه په صراحت سره د نکاح

---

(۱) التفسیر الکبیر ج۶ ص۱۴۱، حاشیه الشیخ زاده علی تفسیر البیضاوي ج۱ ص۵۴۷
(۲) مفردات الراغب ص۱۵۲.
(۳) زاد المسیر ج۱ ص۲۴۵

وراندیز مراد دی. دا تفسیر جمهورو علماء کرامو خوښ کړی دی[۱].

نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: تاسو کونډو ښځو ته په صریحو الفاظو کښې د نکاح وراندیز مه کوئ. څرنګه چې همدا مطلب وړاندې بیان شوی دی نو په دې تقدیر تاکید ګڼل کېږي.

ب: دلته د "سِرّ" کلمه په خپله حقیقي معنی سره ده، چې حاصل یې داسې کېږي چې: د کونډو ښځو سره د عدت په موده کښې په پټه سره هم د نکاح کولو وراندیز مه کوئ؛ چې په دې تقدیر تاسیس ګڼل کېږي او د تاکید څخه تاسیس بهتر دی.

عزم څه ته وایي؟

۶ـ "عزم" د زړه فیصلې ته وایي. نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: د نکاح په عقد باندې فیصله مه کوئ چې په عدت کښې په نکاح کولو باندې اقدام وکړئ او بالفعل نکاح وتړئ. دغه نکاح صحت نه لري، باطله ده[۲]. پاتې شوه دا خبره چې په زړه کښې فیصله وکړي چې د عدت څخه وروسته به فلانی کونډه په نکاح اخلم نو د دې فیصلې هیڅ باک نشته لکه چې د ایت شریف د اولنی برخې څخه په ډاګه څرګندېږي.

﴿ لَّا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِن طَلَّقْتُمُ ٱلنِّسَآءَ مَا لَمْ تَمَسُّوهُنَّ أَوْ تَفْرِضُوا۟ لَهُنَّ فَرِيضَةً ۚ وَمَتِّعُوهُنَّ عَلَى ٱلْمُوسِعِ قَدَرُهُۥ وَعَلَى ٱلْمُقْتِرِ قَدَرُهُۥ مَتَـٰعًۢا بِٱلْمَعْرُوفِ ۖ حَقًّا عَلَى ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿٢٣٦﴾ وَإِن طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِن قَبْلِ أَن تَمَسُّوهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيضَةً فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ إِلَّآ أَن يَعْفُونَ أَوْ يَعْفُوَا۟ ٱلَّذِى بِيَدِهِۦ عُقْدَةُ ٱلنِّكَاحِ ۚ وَأَن تَعْفُوٓا۟ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ ۚ وَلَا تَنسَوُا۟ ٱلْفَضْلَ بَيْنَكُمْ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٢٣٧﴾ ﴾

[۲۳۶] په تاسو باندې ګناه نشته چې ښځې طلاقې کړئ هغه ښځې کومې مو چې نه وي مسه کړې او هغوی لره مو مهر هم نه وي ټاکلی، او څه متاع (دوی لره ورکړئ چې په شتمن باندې د هغه د توان په اندازه ده او په تنګ لاسي باندې د هغه د تنګ لاسی په اندازه ده، په معروفه طریقه متاع ورکول، چې په نېکوکارانو باندې حق دي.

[۲۳۷] او که دوی د مسه کولو څخه وړاندې طلاقې کړئ (چې واده کړې مو نه وي) او حال دا چې مهر مو ورته ټاکلی وي نو د ټاکل شوي مهر نیمائي درباندې لازم دی، مګر کله چې زنانه یې دروبښي (نو هیڅ درباندې نشته) او یا یې هغه څوک عفوه کړي چې د نکاح عقد یې په لاس دی (چې تاسو د نیمائي څخه ورتېر شي نو په دې صورت کښې به ټول ورکوئ).

---

(۱) احکام القرآن للجصاص ج۱ ص۴۲۴؛ تفسیر المنار ج۲ ص۴۲۶
(۲) احکام القرآن للجصاص ج۱ ص۴۲۵

او ستاسو عفوه تقوی ته ډېره نژدې ده (که د هر یوه د پلوه وي). او په خپل منځکښې بهترې مه هېروئ. بې شکه الله ﷻ په هغه څه باندې چې تاسو یې کوئ ښه بینا دی.

ارتباط او د مطلب خلاصه

۱ـ په وړاندې ایتونو کښې د ځینو مناسباتو د کبله د کونډو ښځو څه احکام بیان کړی شوه خو په دې ایتونو کښې د اصلي مضمون د تکمیل دپاره د طلاق په متعلق لاندې دوه حکمونه نور هم ذکر کېږي:

الف: باید چې طلاقې شوې زنانه ته متعه ورکړی شي ترڅو د یوه طرفه د هغه زخم دپاره پټی شي چې د طلاق په سبب باندې یې په زړه باندې خوړلی دی. او د بله پلوه خلک پوه کړی شي چې په مطلقې ښځې باندې بدګوماني ونه کړي، که په دې کښې څه ناپاکي وی نو طلاقوونکي مېړه به د طلاق څخه وروسته ورسره مالي مرسته نه وی کړې.

ب: د.ناواده ښځې په مهر کښې د جګړې امکان وه چې ښځې به ټول تعین شوی مهر غوښتی او د عدم تعین په صورت کښې به یې د خپلو سیالانو مهر ته سترګې نېولې وی، او سړي به هیڅ شی نه ورکولی چې ما درڅخه لږ استفاده هم نه ده کړې نو د تعین شوي مهر او یا د مهر المثل څه حق لري؟؛ نو الله ﷻ لطف وکړ او د پورتنیو دوه وو حکمونو په بیان سره یې د طلاق بحث تکمیل کړ، چې د مطلب خلاصه یې لاندې وړاندې کېږي:

۲ـ یعنې: ای مسلمانانو! لکه څنګه چې په تاسو باندې د واده شوو ښځو د طلاق په باره کښې څه ګناه نشته همدارنګه د ناواده ښځو په طلاق کښې هم تاسو ته څه ګناه متوجه نه ده. لکه چې په هغو کښې درته د طلاق ضرورت پېښېږي، په دوی کښې هم د ضرورت احتمال شته.

۳ـ خو کله چې تاسو ناواده ښځو ته طلاق ورکړ او هغوی ته مو مهر نه وه تعین کړی، نو په تاسو باندې لازمه نه ده چې هغوی ته د مهر المثل نیمائي ورکړئ بلکې درباندې واجبه ده چې خالي لاس یې پرې نه ږدئ او څه دنیاوي متاع ورکړئ.

۴ـ د دغې متاع په اندازه کښې د یو پلوه خپلو ځانونو ته وګورئ چې څومره مو وسه کېږي، د پراخۍ خاوند دې د خپلې پراخۍ په اندازه او تنګ لاسی سړی دې د خپلې تنګ لاسۍ په اندازه اقدام وکړي، او د بله پلوه د عرف او رواج مراعات هم په نظر کښې ونیسئ چې د مطلقې ښځې سره په څه ښه جامه مناسبت لري او په اولس کښې مو څرنګه لباس رواج دی.

۵ـ برسېره په دې باید ذکر شوې متعه په ډېر انسانیت او ښه وضعیت باندې ورکړئ، په تاسو باندې یې حق دی، په خپلو ځانونو باندې یې پېټی مه ګڼئ: محسنانو او نېکانو ته په کار نه دي چې د چا په حق باندې ګېډه واچوي او یا یې په بده وضعه ورکړي.

۶ـ او که ناواده ښځو ته مو مهر ټاکلی وه او طلاق مو ورکړ نو د همدغه تعین شوي مهر د نیمائي برخې ورکول درباندې لازم دي، مګر که طلاقو شوو ښځو په خپله خوښه درته عفوه کړ

نو بیا دربانديې هیڅ شی نه لازمېږي.

۷ـ هو! که تاسو دېته ګورئ چې د نکاح غوټه ستاسو په لاس وه او تاسو پرانستله او د زنانه وو پکښې هیڅ قصور نه وه او د مهر نیماني کول درته مزه نه درکوي او رجولیت (سړیتوب) مو نه مني، نو بیا ټول ورکړئ ډېره ښه ده.

۸ـ په یاد ولرئ چې ستاسو عفوه کول د نارینه وو له طرفه وي او که د زنانه وو له طرفه وي، تقواداری او دینداری ته ډېر نژدې کار دی باید چې یو د بل څخه په عفوه کښې وړاندې والی وکړئ ترڅو مو خلکو ته د مینې او محبت مظاهره وشي او په راتلونکي کښې د دواړو جانبو د عداوت او دښمنۍ سبب ونه ګرځي، امکان شته چې د نکاح په تجدید باندې په دوهم ځل نوی کور جوړ کړئ.

۹ـ اما د خپلو منځو بهتري او فضیلت مه هېروئ او په همدې مقام کښې یې هم نښې او علامات ښکاره کړئ. یا په بل عبارت: ذکر شوې عفوې ته باید نارینه اقدام وکړي او خپل نارینتوب څرګند کړي او د ښځو وړو-وړو خبرو ته ونه ګوري.

بې شکه الله ﷻ په هغو ټولو کارونو باندې بینا دی چې تاسو یې کوئ. او هیڅ شی یې د نظره پټ نه دی، ډېر پام کوئ چې نا مناسب کارونه ونه کړئ.

توضیحات

۱ـ که څوک وایي چې: طلاق خو ټولو ښځو ته جائز دی او جواز یې اسلام تائید کړی دی مګر د جاهلیت د زمانې مفاسد یې ورڅخه ساقط ګرځولي دي لکه چې وړاندې بیان شو، نو په دې کښې څه حکمت دی چې په دې مقام کښې یې ترې په ﴿ لَا جُنَاحَ ﴾ ګناه پکښې نشته، سره تعبیر وکړ؟.

موږ وایو چې:

الف: دلته د جناح څخه د مهر مطالبه مطلب ده. نو معنی یې داسې کېږي چې په تاسو باندې په ناواده ښځې کښې د مهر مطالبه نشته که د نکاح کولو په وخت کښې مو ورته مهر نه وی ټاکلی[1].

ب: جناح په خپله معنی اخلو. نو معنی یې داسې کېږي چې په ذکر شوې صورت کښې په تاسو باندې څه ګناه نشته چې مهر ورنه کړئ خکه چې مهر مو نه دی ټاکلی[2].

ج: د طلاق تشریع په ضرورت باندې بناء ده او ضرورت د واده څخه وروسته په معاشرت کښې ښه څرګندېږي نو امکان لري چې د چا ذهن ته ورغلي وي او یا ورشي چې د ناواده ښځې طلاقول به جواز ونه لري نو الله ﷻ مهرباني وکړه چې تاسو نه پوهېږئ په ناواده ښځې کښې هم کله-کله درته ضرورت پېښېږي نو د ضرورت په وخت کښې د ناواده ښځې په طلاقولو کښې هم دربانديې ګناه نشته.

څرنګه چې د ناواده ښځې ټول حالت د رغبت دي نو د حیض په حالت کښې هم د هغې طلاق

---

(۱) تفسیر کشاف ج۱ ص۲۸۴

(۲) تفسیر المنار ج۲ ص۴۲۹؛ تفسیر ابي السعود ج۱ ص۲۳۳

بدعي نه ګڼلی کېږي. همدا خبره ظاهره ده، په دې باندې د علماوو کرامو اکثریت دی[۱].

په یاد ولرئ!

۲ـ په یاد ولرئ چې په ﴿ أَوْ تَفْرِضُوا ﴾ کښې د "أوْ" کلمه د تنويع دپاره نه ده چې په پښتو کښې ترې په "یا" سره تعبير وکړو، بلکې د عاطف "و" په معنی سره ده چې په پښتو کښې ترې په "او" سره تعبير کوو. نو معنی يې داسې کېږي چې د هغو ښځو په طلاقولو کښې درباندې ګناه نشته چې هغو ته مو نه لاس وروړی وي او نه مو ورته مهر ټاکلی وي.

په عربي ژبه کښې په ډېرو ځايونو کښې د "أوْ" کلمه د واو په معنی سره استعماله شوې ده او په قرآن کريم کښې يې هم مثالونه شته چې مفسرينو کرامو په ګوته کړي دي[۲]. لکه چې الله ﷻ فرمايي: ﴿وَلَا تُطِعْ مِنْهُمْ ءَاثِمًا أَوْ كَفُورًا ﴾ [الدهر: ۲۴] يعني ای پيغمبره! د کافرانو څخه نه د ګناهګار خبره منه او نه د ناشکره.

متعه څه ته وايي؟

۳ـ "متعه" هغه شي ته وايي چې د استفادې ور وي خو په سرعت سره د زوال سره مخامخ کېږي[۳]، د همدې کبله ټولې دنيا ته "مَتَاع" ويل کېږي چې نظر آخرت ته ډېر ژر فاني کېدونکې ده. په هغه کومک باندې چې طلاقو شوو ښځو ته ورکول کېږي د متعې نوم ايښودل شوی دی چې د لږوالي او ناچيزه توب معنی پکښې د ورايه ښکاري. د همدې کبله احنافو په درې شيانو باندې تفسيره کړې ده: ۱ـ يو جوړ جامه. ۲ـ وړوکی ټکری. ۳ـ لوی ټکری او يا څادري[۴].

اما د قيمت په اعتبار سره پکښې د مېړه حالت ته کتل په کار دي چې څه ډول قيمت ته يې وسه کېږي. که بالفرض د مېړه توان بالکل اوچت وه نو بايد چې عرف او رواج هم بالکل د نظره ونه غورځول شي. او د هغه مراعات هم په کار دی لکه چې د ﴿ بِٱلْمَعْرُوفِ ﴾ کلمې څخه څرګندېږي[۵].

أبو حنيفه رحمه الله عليه وايي چې د متعې قيمت بايد دومره پورته نه شي چې د مهر المثل د نيمايي څه اضافه شي ځکه چې د مهر د تعين په صورت کښې يې د نيمايي څخه اضافه حق نه وه نو بايد د عدم تعين په صورت کښې يې هم د متعې قيمت د مهر المثل د نيمايي څخه هغې خوا نه شي[۶].

يادونه

۴ـ د نکاح په سبب مېړه په خپلې مېرمنې باندې همدومره حق لري چې د استفادې دپاره خپل

---

(۱) البحر المحيط ج۲ ص۲۳۲؛ احكام القرآن للجصاص ج۱ ص۴۲۸
(۲) تفسير القرطبي ج۳ ص۱۹۹
(۳) تفسير المراغي ج۲ ص۱۹۶
(۴) احكام القرآن للجصاص ج۱ ص۴۳۴
(۵) احكام القرآن للجصاص ج۱ ص۴۳۳
(۶) التفسير الكبير ج۶ ص۱۴۹

خان ورتسلیم کړي، خو چې هیڅ موانع موجود نه وي، هغه دا:

الف: هغه موانع چې په سترګو لیدل کېږي لکه چې مېرمن "رَتقاء" وي (چې جماع ورسره ممکنه نه وي)، یا په کوټه کښې درېم نفر موجود وي که څه هم هغه په خوب باندې ویده وي[۱].

ب: هغه موانع چې شریعت موانع ګڼلي دي لکه حیض، نفاس، فرضي روژه، فرضي لمونځ او مطلق احرام نفلي وي او که فرضي.

دغه ډول خان تسلیمول چې موانع ونه لري د صحیحه خلوت په نامه یادېږي. نو هره یوه زنانه چې د خپل مېړه سره صحیحه خلوت وکړي که څه هم جنسي ارتباط ورسره ونه نیسي د طلاق په صورت کښې د ټول مهر خاونده ګرځي او که مهر یې ورته نه وي ټاکلی نو د مهر المثل حق لري.

هو! په صحیحه خلوت کښې ضرور نه ده چې د مېړه په کور کښې دې صورت ونیسي، که بالفرض د واده څخه وړاندې د پلار په کور کښې همدا ډول خلوت پېښ شو هم د امام أبو حنیفه رحمه الله علیه په نزد د واده شوې ښځې حکم اخلي او مهر یې د مېړه په غاړه لازمېږي.

یادونه

۵ـ مفسرینو کرامو ﴿ ٱلَّذِي بِيَدِهِۦ عُقۡدَةُ ٱلنِّكَاحِ ﴾ په دوه ډوله تفسیر کړی دی:

الف: ځینې مفسرین کرام وایي چې دلته د ښځې ولي او خپلوان مطلب دي. همدا تفسیر امام الشافعي رحمه الله علیه غوره کړی دی[۲]. د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: په نوموړي صورت کښې نیمایي مهر په دوه وجو باندې سقوط کوي چې یا ورته طلاقې شوې ښځې عفوه وکړي او یا ورته د هغې ولي او خپلوان عفوه وکړي او بس.

ب: مګر اکثرو علماوو کرامو د ذکر شوي عبارت څخه مېړه مراد کړی دی[۳] ځینې مفسرین کرام لا وایي چې همدا تفسیر صحیح دی او بس[۴]، همدا تفسیر امام أبو حنیفه رحمه الله علیه خوښ کړی دی چې د معنی حاصل یې هغه دی کوم ته چې په خلاصه مطلب کښې اشاره شوې ده.

د همدې تفسیر څو لاندې دلایل ولولئ:

اول: عبد الله بن عباس رضي الله عنهما څخه هم په همدې ډول باندې تفسیر رانقل شوی دی[۵].

دوهم: د [البقرة:۲۳۵] ایت شریف کښې الله ﷻ نارینه مخاطب کړي دي چې په عدت کښې د نکاح عقد په لاس کښې مه اخلئ: نو معلومه شوه چې دلته هم همغه نارینه مطلب دي چې د نکاح عقد یې په لاس کښې اخستی دی او بیا د واده څخه وړاندې طلاق ورکړي.

درېم: خاوند په مېرمنې باندې فضل او بهتري لري لکه چې الله ﷻ فرمایي: ﴿ ٱلرِّجَالُ قَوَّٰمُونَ

(۱) التفسیر الکبیر ج۶ ص۱۵۰؛ احکام القرآن للجصاص ج۱ ص۴۳۶
(۲) تفسیر الکشاف ج۱ ص۲۸۶
(۳) تفسیر المنار ج۲ ص۴۳۴
(۴) تفسیر القرطبي ج۳ ص۲۰۷
(۵) البحر المحیط ج۲ ص۲۳۶؛ الدر المنثور ج۱ ص۶۹۹

عَلَى ٱلنِّسَآءِ بِمَا فَضَّلَ ٱللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ ﴾ [النساء: ۳۴] يعني: نارينه په زنانه وو باندې حاکمان دي په دې سبب چې الله ﷻ خينو (نارينه وو) لره په خينو (زنانه وو) باندې فضيلت ورکړى دى.

نو ځرنګه چې الله ﷻ د مهر د عفوې ځخه وروسته فرمايي چې: ﴿ وَلَا تَنسَوُاْ ٱلْفَضْلَ بَيْنَكُمْ ﴾ يعني: په خپلو منځو کښې بهتري او فضل مه هېروئ. يعني سړى بايد خپله بهتري ښکاره کړي که ټول مهر يې ورکړى وى د نيماني ځخه دې ورتېر شي بېرته دې ترې نه اخلي، او که ټول يې نه وي ورکړى نو نيماني مهر دې ترې نه ايساروي ټول دې ورکړي او بايد د زنانه عفوې ته سترګې ونه نيسي چې دا کار د ده د رجوليت سره مناسب نه دى. نو معلومه شوه چې په ﴿ ٱلَّذِى بِيَدِهِۦ عُقْدَةُ ٱلنِّكَاحِ ﴾ ځخه مېړه مراد دى.

ځلورم: لکه ځنګه چې د زنانه وو په نورو مالونو کښې د هغوى خپلوان د اجازې ځخه په غير تصرف نه شي کولى نو بايد چې په مهر کښې يې هم تصرف ونه کړي او نيماني عفوه نه کړي. نو معلومه شوه چې په دې مقام کښې د ښځو خپلوان او وليان مطلب نه دي.

سوال جواب

۶ـ که ځوک وايي چې: که په دې مقام کښې مېړونه مطلب وى نو په ﴿ إِلَّآ أَن يَعْفُونَ أَوْ يَعْفُوَاْ ﴾ عبارت باندې به اکتفاء کړى شوې وى. يعني مګر نماني مهر متعين نه دى چې مېرمنې عفوه وکړي او يا خاوندان عفوه وکړي؛ چې په اول صورت کښې بالکل مهر نشته او په دوهم صورت کښې ټول مهر دى، نو په ﴿ ٱلَّذِى بِيَدِهِۦ عُقْدَةُ ٱلنِّكَاحِ ﴾ عبارت کښې ځه حکمت دى چې ورسره اضافه شو؟.

مونږ وايو چې: دغه عبارت صرف د نارينه وو د ترغيب دپاره اضافه شوى دى چې بايد دوى په عفوې سره خپل قيمومت او واکداري ځرګنده کړي او د زنانه وو عفوې ته سترګې په لار نه شي په همدې متعلق لاندې قيصه ولولئ:

يوه قيصه

۷ـ جُبير بن مُطعم د هوازن د قبيلې ځخه يوه ښځه په نکاح کړه او بيا يې د واده ځخه وړاندې طلاق ورکړ او هم يې تعين شوى مهر ټول ورواستاوه، نو ذکر شوى ايت شريف يې تلاوت کړ او ويې ويل چې د دې ځخه چې زنانه راته نيماني مهر عفوه کړي، دا ښه ده چې زه يې ورته عفوه کړم[۱].

﴿ حَـٰفِظُواْ عَلَى ٱلصَّلَوَٰتِ وَٱلصَّلَوٰةِ ٱلْوُسْطَىٰ وَقُومُواْ لِلَّهِ قَـٰنِتِينَ ﴿٢٣٨﴾ فَإِنْ خِفْتُمْ فَرِجَالًا أَوْ رُكْبَانًا فَإِذَآ أَمِنتُمْ فَٱذْكُرُواْ ٱللَّهَ كَمَا عَلَّمَكُم مَّا لَمْ تَكُونُواْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٣٩﴾ ﴾

[۲۳۸] په ټولو لمونځونو باندې (عموماً) او په غوره لمانځه باندې (خصوصاً) محافظت وکړئ

(۱) تفسير القرطبي ج۳ ص۲۰۶

او خاص الله ﷻ ته ودرېږئ په داسې حال کښې چې دوامداره اطاعت کوونکي (او عاجزي کوونکي) یاست.

[۲۳۹] نو که ډاربدلئ نو (لمونځونه په اشاره وکړئ) په داسې حال کښې چې خای په خای ولاړ یاست او یا سواره یاست نو کله چې په امن کښې شوئ نو الله ﷻ هغسې یادوئ (لمونځونه کوئ) لکه چې درته ښودلي يې دي په داسې حال کښې چې تاسو نه وئ چې وربانديې پوه وئ (او زده مو نه وه).

ارتباطونه او د مطلب خلاصه

۱ ـ د دې ایتونو اړوند د وړاندېنیو ایتونو سره د لاندې وجوهو د کبله په نظر راځي:

الف: د ډېر وړاندې ځاى څخه په دنیاوي معاملاتو کښې بحث راروان دی لکه د شرابو او قمار تحریم، په یتیمانو ترحم، د مشرکې ښځې د نکاح عدم جواز، د حیض په حالت کښې د جنسي ارتباط ممنوعیت، د یمین او ایلاء بیان، د طلاقو شوو ښځو عدت، د طلاقونو تحدید، د طلاق څخه وروسته د بلې نکاح مخه نه نیول، اولاد ته د تې ورکول، د کونډو عدت، کونډو ته د نکاح وړاندیز، طلاقو شوو ښځو ته متعه ورکول او داسې نور چې لا پوره شوي نه دي.

څرنګه چې ذکر شوي احکام ایماني قوت ته ضرورت لري نو الله ﷻ د معاملاتو د بحث د اتمام څخه مخکښې په لمانځه باندې د ډېر کلکوالي امر وکړ ترڅو د سړي په ایمان کښې صفائي زیاته شي او د ذکرو شوو احکامو اجراء کول ورته اسان شي.

ب: ذکر شوو ټولو بحثونو معاملاتو پورې اړه درلوده د هغو د تمام څخه وړاندې يې د لمانځه په حفاظت باندې امر وکړ ترڅو مسلمانان پوه شي چې معاملاتي احکام هم عبادتونه دي او الله ﷻ وربانديې داسې حکم کړی دی لکه په لمانځه باندې يې چې حکم کړی دی باید چې څوک ورته په سرسري نظر ونه ګوري.

ج: د دې دپاره چې د ښځو او اولادونو په بحث باندې د مسلمانانو څخه بدني عبادات هېر نه شي نو ځکه د لمانځه بحث په منځکښې راوغورځولی شو چې پام کوئ لمونځ هېر نه کړئ لکه چې فرمايي: ﴿ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تُلْهِكُمْ أَمْوَٰلُكُمْ وَلَآ أَوْلَـٰدُكُمْ عَن ذِكْرِ ٱللَّهِ ۚ وَمَن يَفْعَلْ ذَٰلِكَ فَأُو۟لَـٰٓئِكَ هُمُ ٱلْخَـٰسِرُونَ ﴾ [المنافقون: ۹] یعنې: ای هغو کسانو چې ایمان يې راوړی دی! تاسو دې نه مالونه او نه اولادونه د الله ﷻ د ذکر څخه غافل کړي، او هرڅوک چې دغه کار وکړي نو همدوی تاوانیان دي.

د: بالآخره د دې دپاره چې باید مسلمانان په دعوو او دنګلو باندې خانونه دومره مشغول نه کړي چې د لمونځونو څخه پرې غافل شي. نو په لمانځه باندې د حفاظت امر په دې مقام کښې ډېر ښه مناسب ښکاري.

۲ ـ یعنې: ای مسلمانانو! په لمونځونو باندې پوره حفاظت وکړئ چې لمونځونه ستاسو حفاظت کوي او د ګناهونو او منکراتو څخه مو ساتي او خصوصاً په منځني او غوره لمانځه باندې زیاته پاملرنه وکړئ چې د مازدیګر لمونځ دی.

۳_ الله ﷻ ته د کامل اطاعت او عاجزۍ په حالت کښې ودرېدل د عبادتونو څخه رسم او رواج مه جوړوئ. بلکې کله چې لمانځه ته ودرېږئ نو د ربه زړه کړئ چې تاسو د الله ﷻ په وړاندې ودرېږئ او همغه ﷻ ته په سجده پرېوزئ. نو باید چې د لمانځه څخه د فراغت څخه بعد هم په تاسو کښې د اطاعت او بندګۍ نښې او اثار ځرګند شي.

۴_ لمونځونه د ایمان صفائي زیاتوي او ستاسو دپاره داسې وسله ده چې د بلې هرې وسلې څخه زیاته موثره او ګټوره ده، نو باید چې په هیڅ دعوه دنګله باندې ترې غافل نه شئ؛ خصوصاً د جهاد په حالت کښې وړاندې زیاته پاملرنه وکړئ حتی که وېره او ډار درباندې بالکل زیات شو نو د پیاده توب او سورلۍ په حالت کښې یې په اشاره باندې اداء کړئ که مخ مو د قبلې څخه یو پلوه او بل پلو کېږي هم باک یې نشته.

هو! کله مو چې ډار د منځه لاړ او امنیت مو په نصیب شو نو بیا یې په هغه کیفیت سره اداء کړئ چې الله ﷻ درښودلی دی او ستاسو زده نه وه. ځکه چې الله ﷻ په تاسو باندې ډېر لوی احسان کړی دی، که د خپل ذکر او یادونې طریقه یې نه وی درښودلې نو په جهالت کښې به پراته وی او د هدایت لار به مو هیڅکله په برخه شوې نه وی.

توضیحات

۱_ نظر دې ته چې د ﴿ حَٰفِظُوا ﴾ کلمه د مفاعلې د باب څخه ده، نو د معنی حاصل یې داسې رااوخي چې: مسلمانان او لمونځونه باید یو تربله حفاظت وکړي خو د مسلمانانو حفاظت باید قصدي وي. نو د مسلمانانو حفاظت خو معلوم دی چې باید لمونځونه په ټولو حقوقو سره اداء کړي، فرائض، واجبات، سنن او حتی د وختونو مراعات هم باید په نظر کښې ونیسي؛ اما د لمانځه په حفاظت کښې لاندې معناوې ممکنې دي.

الف: دلته د الله ﷻ حفاظت مطلب دی لکه چې نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «احْفَظْ اللهَ يَحْفَظْكَ»[1] یعنې: ته د الله ﷻ د احکامو ساتنه کوه نو الله ﷻ به ستا ساتنه وکړي.

ب: په لمانځه سره الله ﷻ مسلمان ته توفیق ورکوي چې د ګناهونو څخه ځان وساتي، لکه چې الله ﷻ فرمایي ﴿ إِنَّ ٱلصَّلَوٰةَ تَنْهَىٰ عَنِ ٱلْفَحْشَآءِ وَٱلْمُنكَرِ ﴾ [العنکبوت: ۴۵] یعنې: بې شکه لمونځ (لمونځ کوونکی) د بې شرمۍ او په شریعت کښې د نااشنا کارونو څخه منعه کوي.

ج: په لمونځونو سره الله ﷻ خپل بندګان د بلاګانو او آفتونو څخه ساتي، لکه چې فرمایي: ﴿ ٱسْتَعِينُواْ بِٱلصَّبْرِ وَٱلصَّلَوٰةِ ﴾ [البقرة: ۱۵۳] یعنې: د الله ﷻ څخه په صبر او په لمانځه سره کومک وغواړئ (چې کومک درسره وکړي).

د: لمونځ په قرائت باندې مشتمل دی او د قیامت په ورځ قرآن کریم د خپل قاري دپاره شفاعت

---

(۱) مسند احمد بن حنبل ج۴ ص ۲۷۶۴

کوي، لکه چې نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «الصِّيَامُ وَالْقُرآنُ يَشْفَعَانِ لِلْعَبْدِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ»[۱] يعني: روژه او قرآن کريم دواړه به د قيامت په ورځ د بنيادم دپاره شفاعت کوي. همدې مضمون باندې نور احاديث هم ډېر دي.

"الوُسْطَى" د کوم يوه لمانځه نوم دی؟

۲ـ د ﴿ٱلْوُسْطَىٰ﴾ کلمه د "وَسَطْ" څخه اخستله شوې ده، "وَسَطْ" دوه معناوې لري[۲]:

الف: غوره او بهتر. يعني په تېره بيا په هغه لمانځه باندې زياته پاملرنه وکړئ کوم چې په نورو لمونځونو کښې غوره او بهتر دی.

ب: منځ او ميانه. يعني د هغه لمانځه زيات حفاظت وکړئ کوم چې په نورو لمونځونو کښې متوسط او منځنی دی.

پاتې شوه دا خبره چې هغه کوم يو لمونځ دی چې د ﴿ٱلْوُسْطَىٰ﴾ لقب ورکړی شوی دی؟، نو په دې کښې آن د صحابه کرامو ﷺ د زمانې څخه اختلاف موجود دی او واضحه خبره پکښې نشته چې فلانی لمونځ مطلب دی. که په يوه ځای کښې د مازديگر لمانځه ته دغه لقب ورکړی شوی دی نو په بل ځای کښې د ماسپښين لمونځ په همدې نوم باندې نومول شوی دی او داسې نور.

د همدې کبله پکښې علماء کرامو رحمهم الله زښت ډېر اقوال ذکر کړي دي چې تقريبًا اوولس (۱۷) قولونو ته رسېږي، که څوک شوق لري نو هملته ته دې مراجعه وکړي[۳] او تفصيل دې هلته وگوري. مونږ دلته لاندې درې قولونه ذکر کوو چې د نورو قولونو څخه راته قوي ښکاري:

الف: خينو علماء کرامو ته (چې د دلايلو تعارض ته يې کتلي دي) ښه ښکاره شوې ده چې "صَلَاةُ الْوُسْطَى" په ټولو لمونځونو کښې داسې پټ دی لکه چې "لَيْلَةُ الْقَدْرِ" په شپو کښې پټه ده او اسم أعظم د الله ﷻ په نومونو کښې پټ دی او گناه کبيره په گناهونو کښې ورکه ده، او داسې نور[۴]. دا د دې دپاره چې بايد د هر يوه لمانځه حفاظت او ساتنه وکړی شي هر يوه ته پام په کار دی.

ب: يوه لويه ډله علماء کرام د ماسپښين په لمانځه باندې نوموړی لقب ږدي او په ټولو لمونځونو کښې د ماسپښين لمونځ غوره لمونځ گڼي. خينې مفسرين کرام همدې قول ته تحقيقي قول وايي[۵].

ج: مگر جمهورو علماء کرام وايي چې د وُسطی لمونځ د مازديگر لمونځ دی. همدا قول أبو حنيفه رحمه الله عليه غوره کړی دی او بي بي عائشې رضي الله عنها هم همدې قول ته ترجيح ورکړې ده[۶]. د همدې قول مؤيدات زښت ډېر دي.

---

(۱) مسند احمد بن حنبل ج۱۰ ص۶۶۲۶
(۲) تفسير المراغي ج۲ ص۲۰۰
(۳) التفسير الكبير ج۶ ص۱۵۷؛ البحر المحيط ج۲ ص۲۴۱؛ تفسير القرطبي ج۳ ص۲۰۹؛ تفسير المنار ج۲ ص۴۳۷
(۴) تفسير القرطبي ج۳ ص۲۱۳؛ نشر المرجان من مشكلات القرآن ص۱۸۶
(۵) روح المعاني ج۲ ص۱۵۶
(۶) تفسير القرطبي ج۳ ص۲۱۰؛ نشر المرجان من مشكلات القرآن ص۱۸۶

د درېم قول مؤیدات

۳_ د درېم قول د مؤیداتو مثالونه ولولئ، هغه دا چې:

الف: نبي کریم ﷺ د احزابو د غزا په ورځې وفرمایل چې: «شَغَلُونَا عَنِ الصَّلَاةِ الْوُسْطَى صَلَاةِ الْعَصْرِ مَلَأَ اللهُ بُيُوتَهُمْ وَقُبُورَهُمْ نَارًا»[۱] یعني: دوی (کافرانو) مونږ د وسطی لمانځه څخه مشغول کړو چې د مازدیگر لمونځ دی، الله ﷻ دې د دوی کورونه او قبرونه د اوره ډک کړي.

ب: د نبي کریم ﷺ څخه عبد الله بن عمر رضي الله عنهما روایت کوي چې فرمایلي یې دي چې: «الَّذِي تَفُوتُهُ صَلَاةُ الْعَصْرِ فَكَأَنَّمَا وُتِرَ أَهْلَهُ وَمَالَهُ»[۲] یعني: د هغه چا څخه چې د مازدیگر لمونځ فوت شي داسې دی لکه چې مال او اهل یې ټول تباه شوي وي.

ج: نامتو مفسر علامه ابن کثیر رحمه الله وایي چې د وسطی لمانځه په تعین کښې صحابه کرامو ﷺ زښت ډېر اختلاف کړی دی خو د احادیثو په رڼا کښې دا خبره ثابته ده چې د وسطی لمونځ د مازدیگر لمونځ دی[۳].

د: معروف مفسر جمال الدین القاسمي رحمه الله په خپل تفسیر کښې د مازدیگر د لمانځه او د مازدیگر وخت دپاره دیارلس امتیازات ذکر کړي دي چې مونږ د اوږدوالي د کبله دلته رانقل نه کړه، که څوک فرصت لري هملته دې وګوري[۴].

قنوت څه معنی؟

۴_ د ﴿قَٰنِتِينَ﴾ کلمه د "قنوت" څخه اخستله شوې ده، خینو مفسرینو کرامو لیکلي دي چې قنوت شپږ معناوې لري[۵]، مګر مونږ یې دلته صرف لاندې دوه معناوې لیکو:

الف: د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما څخه روایت دی چې په دې مقام کښې قنوت د کامل اطاعت په معنی سره دی[۶]. نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: الله ﷻ ته په لمانځه کښې د کامل اطاعت په توګه ودرېږئ هسې نه چې محض د عادت او رواج په توګه ولاړ اوسئ:

برسېره په دې باید د لمانځه د اول څخه تر آخره پورې دوامدار اطاعت وکړئ هسې نه چې په منځکښې یې څه داسې کارونه او قولونه وکړئ چې د الله ﷻ اطاعت نه تمثیلوي. لکه خبرې کول، تلل، خوراک، څښاک او داسې نور.

ب: خینې علماء کرام وایي چې دلته قنوت د سکوت په معنی سره دی لکه چې د زید بن ارقم ﷺ څخه روایت دی چې مونږ به په لمانځه کښې خبرې کولې تردې چې ذکر شوی ایت شریف نازل شو

---

(۱) صحیح مسلم ج۱ ص۲۲۷
(۲) صحیح البخاري ج۱ ص۷۸
(۳) تفسیر ابن کثیر ج۱ ص۲۹۴
(۴) تفسیر القاسمي ج۳ ص۲۸۴
(۵) التفسیر الکبیر ج۶ ص۱۶۳
(۶) روح المعاني ج۲ ص۱۵۷

چې: ﴿ وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ ﴾(۱) یعنې: الله ﷻ ته په داسې ډول ودرېږئ چې ساکت یاست یعنې د بېودلو شوو کلماتو څخه پرته پکښې نور څه مه وایئ.

صلاة الخوف

۵ـ په یاد ولرئ هغه لمونځ چې د خوف او ډار د کبله د خپل اصلي شکل څخه تخفیف شي د صلاة الخوف (د وېرې لمونځ) په نامه یادېږي، دغه لمونځ په ډېرو ډولونو سره روایت کړی شوی دی چې مفسرینو کرامو د [النساء: ۱۰۱، ۱۰۲] ایتونو لاندې لیکلي دي.

په دې مقام کښې د صلاة الخوف یو ډول بیان شوی دی چې وېره او خوف زیات شي تر دې چې رکوع او سجده هم د لمونځ کوونکي د توان څخه خارجه شي، نو په دې کښې شرعي حکم دا دی چې باید لمونځ په اشاره باندې وکړي، برابره خبره ده چې په خپلو پښو باندې ولاړ وي او که په کوم بارګیر باندې سور وي مګر په جنګ باندې مشغول نه وي.

د جهاد په دوران کښې کله-کله په مجاهدینو باندې داسې حالت راځي چې دښمن سره په نژدې منطقه کښې یوې درې پولې ته پټ شي چې که ودرېږي او یا کښېني نو دښمن یې ګوري.

په دغسې حالت کښې هم مجاهدینو ته په کار ده چې خپل لمونځونه په ناسته او یا په ملاسته په اشاره باندې وکړي. لکه چې د روان جهاد په ۱۳۶۴ هـ ش کال د ننګرهار د غرونو په لمن کښې یو ګروپ مجاهدین د همدغسې وضعې سره مخامخ شوي وه، د سهار څخه یې تر بېګا پورې ټوله ورځ په ناسته او ملاسته تېره کړې وه او ټول لمونځونه یې په تیمم او اشاره سره کړي وه، الله ﷻ ورته د ماښام په تیاره کښې د روسیانو د ټانګونو او الوتکو څخه نجات ورکړ ولله الحمد. دوی ته د روسانو قوه د سل متری په شاوخوا کښې چارچاپېره پرته وه چې د هلیکوپټرو په ذریعه ناڅاپه د دوی وراندې ببرته ځای په ځای شوې وه خو الله ﷻ په ذکر شوي ګروپ باندې رانده او کانه کړه.

اما په دې کښې اختلاف دی چې عین د جنګ په حالت کښې په اشاره لمونځ جائز دی او که څنګه؟، دغه لمانځه ته صلاة المسایفة (د تورې د وهلو د حال لمونځ) وایي.

امام الشافعي رحمه الله علیه دغه ډول لمونځ هم جائز ګڼي لکه چې د همدغه ایت شریف څخه خرګندېږي. او دا څکه چې "رِجَالاً" د "رَاجل" جمعه ده. او "رَاجل" د پیاده په معنی سره دی لکه چې همدغه د پیاده معنی د "رُكْبَانًا" ترڅنګه په تبادر سره ذهن ته راځي. د همدې کبله د احنافو لوی مفسر علامه الآلوسي رحمه الله علیه وایي چې په دې مقام کښې د امام الشافعي رحمه الله علیه اجتهاد منصفانه ښکاري(۲). چې پیاده ته په اشاره باندې الله ﷻ لمونځ جائز کړ نو معلومېږي چې صلاة المسایفة هم جائز دی، پیادګان د پښو په حرکت باندې مزل کوي او په جنګ کښې مشغول مجاهد خپلو لاسونو

(۱) صحیح مسلم ج۱ ص۲۰۴
(۲) روح المعاني ج۲ ص۱۵۸

ته حرکت ورکوي يا توره وهي او يا په کلاشنکوف باندې فيرونه کوي او داسې نور.

اما امام أبو حنيفه رحمه الله صلاة المسايفة جائز نه ګڼي ځکه چې د نبي کريم ﷺ څخه د خندق په غزا کښې د بالفعل محاربې د کبله څو لمونځونه قضا شوه چې د کفارو د ماتې څخه وروسته يې بيا په ترتيب سره قضائي راوړه[1]، نو که صلاة المسايفة جائز وی نو نبي کريم ﷺ به کړې وی او لمونځونه به يې نه وی قضاء کړي، سره د دې چې د خوف د کبله د لمانځه تخفيفونه خو د خندق د غزا څخه پخوا په ذات الرقاع نومې غزا کښې نازل شوي وه[2].

اما "رِجَال" د "رَاجِل" جمعه ده، خو "رَاجِل" په دې مقام کښې د "ماشي" (په خپلو پښو تلونکي) په معنی سره نه، بلکې د قائم (ولاړ) په معنی سره دی، لکه چې د عبد الله بن عمر رضي الله عنهما څخه يې روايت شوی دی[3]. نو د معنی حاصل يې داسې کېږي چې: د خوف په حالت کښې په اشاره باندې لمونځ وکړئ خو چې پخپلو پښو ولاړ ياست او يا په سورليو باندې سواره ياست، د همدې قبيلې څخه په خمکه د ناست يا ملاست مجاهد حکم هم دی.

يادونه

۶_ مونږ ته د امام أبو حنيفه رحمه الله اجتهاد منصفانه ښکاري، ځکه چې د معذرتونو د کبله خو الله ﷻ د لمانځه په ارکانو کښې اسانې راوستله او په اشاره باندې يې جائز کړ، نو اقلا بايد چې د لمانځه توجه خو د اشارې په حالت کښې باقي پاتې وي، که توجه هم پاتې نه شي نو د لمانځه هيڅ شی نه پاتې کېږي او بالکل بېخ او بنياد يې اوځي.

ښکاره ده چې په يوه وخت کښې انسان دوه شيانو ته توجه نه شي کولی نو عين د سلاح د استعمال په حالت کښې به څنګه خپل لمانځه ته متوجه شي که څه هم د اشارې لمونځ وي. د دې مثال د سخت مريض دی چې مرض يې ډېر سخت شي او خپل د اشارې لمانځه ته اقلا توجه هم نه شي کولی نو لمونځ يې بل وخت ته پاتې کېږي. نو په کار دي چې د مسايفې لمونځ هم بل وخت ته پاتې شي لکه چې نبي کريم ﷺ د خندق په غزا کښې بل وخت ته پرېښی وه.

﴿ وَٱلَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَٰجًا وَصِيَّةً لِّأَزْوَٰجِهِم مَّتَٰعًا إِلَى ٱلْحَوْلِ غَيْرَ إِخْرَاجٍ ۚ فَإِنْ خَرَجْنَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِى مَا فَعَلْنَ فِىٓ أَنفُسِهِنَّ مِن مَّعْرُوفٍ ۗ وَٱللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٤٠﴾ وَلِلْمُطَلَّقَٰتِ مَتَٰعٌۢ بِٱلْمَعْرُوفِ ۖ حَقًّا عَلَى ٱلْمُتَّقِينَ ﴿٢٤١﴾ كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ ٱللَّهُ لَكُمْ ءَايَٰتِهِۦ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٢٤٢﴾ ﴾

(۱) تفسير ابن کثير ج۱ ص۲۹۱
(۲) احکام القرآن للجصاص ج۱ ص۴۴۹؛ تفسير القاسمي ج۳ ص۲۹۰؛ تفسير ابن کثير ج۱ ص۲۹۶
(۳) صحيح البخاري ج۱ ص۱۲۹، ج۲ ص۶۵۱

[۲۴۰] او هغه کسان چې ستاسو د جملې څخه وفات شي (وفات ته نژدې شي) او دوی (کونډې) ښځې پرېږدي، (دوی دې وصيت وکړي) د خپلو کونډو دپاره وصيت کول (چې وارثان يې هغوی ته د يو کال پورې (نفقه ورسوي) نفعه رسول په داسې حال کښې چې (د کورونو څخه به يې) نه اوباسي.

(هو!) که دوی په خپله خوښه ووتلې نو په تاسو باندې په هغه شي کښې ګناه نشته چې دوی يې د خپلو نفسونو په باره کښې په معروفه شرعي طريقه باندې اجراء کوي.

او الله ﷻ غالب دی د حکمت والا دی.

[۲۴۱] او شته دي طلاقو شوو ښځو لره په ښکه طريقه باندې نفعه رسول، لياقت لري په متقيانو باندې.

[۲۴۲] همدارنګه الله ﷻ خپل احکام بيانوي شايد چې تاسو د عقل څخه کار واخلئ (چې په اسرارو باندې يې پوه شئ او عملي يې کړئ).

ارتباط او د مطلب خلاصه

۱ـ څرنګه چې الله ﷻ د معاملاتو د احکامو په منځکښې د څه حکمتونو په بنياد د لمانځه حکم بيان کړ، نو په دې ايتونو کښې يې د لاندې احکامو متباقي بيان نازل کړ:

الف: په دې ايتونو کښې الله ﷻ هغه عدت ته اشاره کړې ده چې د اسلام په ابتداء کښې به کونډو ښځو تېراوه، ترڅو د يو پلوه دوی تخفيف شوي عدت (څلورو مياشتو او لسو ورځو) ته په اخلاص سره تن ورکړي او د منکراتو څخه پکښې خانونه وساتي، او د بله پلوه نارينه هم حوصله خرابه نه کړي او د عدت په داخل کښې ورته په صريحو الفاظو د نکاح وړانديز ونه کړي.

ب: همدارنګه په دې ايتونو کښې د واده شوو ښځو، چې طلاق ورکړی شوی وي، متعې ته هم اشاره شوې ده، او په وړاندې ايتونو کښې صرف د ناواده مطلقو متعه بيانه شوې وه.

۲ـ نو د دغه ايتونو د مطلب خلاصه هم په دوه وو برخو وېشله کېږي، هغه دا چې:

الف: يعنې ای مسلمانانو! تعين شوی عدت په خانونو باندې بوج مه ګڼئ؛ هغه وخت دربه زړه کړئ چې د جهالت په تورو تيارو کښې پراته وئ او کونډو به په ډېرو سختو شرائطو کښې شپې او ورځې تېرولې چې د اسلام په راتګ سره هغو مشکلاتو خاتمه وموندله خو پوره لا نه وه حل شوي بلکې همدومره هدايت درکړی شوی وه چې:

ای مسلمانانو! ستاسو څخه چې څوک مرګ ته ورنژدې شي او هغوی ميرمنې ولري نو هغوی دې د خپلو پاتې مېرمنو (کونډو) دپاره وصيت وکړي ترڅو د دوی وارثان ورته پوره د يو کال پورې څه متاع ورکړي، خوراک او څښاک او د اوسېدانې ځای دې وربرابر کړي او د کال پورې دې د کوره ونه باسي.

هو! که بالفرض دوی په خپله خوښه د مېړه د کوره اوخي نو په تاسو باندې ـ ای مسلمانانو! ـ په هغه شي کښې څه ګناه نشته چې کونډې د خپلو خانونو په باره کښې څه تصميم نيسي او په شرعي معروفه طريقه باندې د خان دپاره د نفقې او مسکن څه بندوبس کوي. او الله ﷻ عزيز دی د ارادې مخه يې هيڅوک نه شي نيولی، که تاسو يې جبراً نفقه بنده کړئ او يا يې د اصلي مسکن څخه بې

وخته وساتي، تر څو په ترڅ کې او هېڅوک به مو تري خلاص نه شي کړي. او هم د حکمت والا دی چې په همدې وخت کښې همدغه حکم د حکمت غوښتنه ده. امکان لري چې په راتلونکي وخت کښې ذکر شوی حکم تغییر ومومي او په بل ډول حکم باندې بدل شي. او دا هم د حکمت اقتضاء ده چې د جاهلیت د رسمونو څخه یې خلاص کړئ او د ژوند نظام یې درنازل کړ.

ب: ای مسلمانانو! د متعې په باره کښې دغه نور هدایت هم درواخلئ چې هرې یوې مطلقې لره په شرعي معروفه طریقه باندې متعه شته او په متقیانو باندې حقه ده. ځکه چې ځان ته متقي وایي باید هغوی ته څه نه څه دنیاوي متاع ورکړي چې د دردېدلي زړه دپاره یې مرهم شي او د خلکو د بد ګومان څخه وبیونه شي. برسېره په دې ترڅو چې د دوی دواړو د پیوند غوښتل نهائي مرحلې ته ونه رسېږي. امکان لري چې د دوهم ځل دپاره نوی او تازه نکاح وتړي.

هو! په کومو ښځو کښې چې بالکل مهر نه وي تعین شوی او لا واده شوي هم نه وي نو هغو ته د نجيرو متاع ورکول لازم دي ځکه چې په دغه صورت کښې نه مهر شته او نه مهر المثل، چې د زړه دپاره یې مرهم شي. او په هغو ښځو کښې چې مهر یا مهر المثل وي نو برسېره په ټول یا نیمایي مهر. نوره څه متاع ورکول هم ښه کار دی خو لازم نه دي ځکه چې د زخمي زړه څه دارو درمل یې شوي دي.

الله ﷻ ستاسو د ژوند او ښه معیشت دپاره دغه ډول احکام نازل کړه شاید چې تاسو د عقل څخه کار واخلئ او پوه شئ چې دا ټول ستاسو دپاره د اکسیر مثال لري. په راتلونکي کښې هم همدغسې خوندورو حکمونو ته منتظر اوسئ. چې د ژوند په هره برخه کښې او په ځانګړي توګه د کورني نظام په هکله به څومره احکام درنازل کړي.

توضیحات

۱ـ د ذکر شوي ایت شریف څخه د کونډو په باره کښې لاندې احکام څرګندېږي:

الف: په مېړونو باندې لازم دي چې د مرګ د نژدې کېدلو په وخت کښې د پاتې کونډو په متعلق وصیت وکړي.

ب: د کونډو عدت پوره یو کال دی، باید تر یو کاله پورې د عدت د منکراتو څخه ځان وساتي.

ج: باید تر یو کاله پورې کونډو ته نفقه ورکړی شي.

د: د همدې مودې پورې باید د مېړه د کوره ونه وېستله شي.

په دې مقام کښې د متاع[1] څخه مراد د کونډې ضروریات پوره کول دي، چې خوراک، څښاک او مسکن ته شامل دي.

مفسرین دوه ډلې دي

۲ـ د همدې ایت په تفسیر کښې مفسرین کرام په دوه ډلو وېشل شوي دي:

(۱) تفسیر القرطبي ج ۳ ص ۲۲۸

الف: یوه ډله مفسرین کرام وايي چې ذکر شوی ایت شریف منسوخ نه دی محکم دی او ذکر شوي څلور واړه حکمونه په استحباب باندې بناء دي[۱]، نو که مړه د مرګ په حالت کښې خپلو وارثانو ته د خپلې کونډې په باره کښې وصیت وکړي چې د کاله پورې ورته نفقه ورکړئ او د کوره یې مه وباسئ، او هغوی په خپله خوښه دغه وصیت عملي کړي نو ښه خبره ده.

برسېره په دې که د مړه د وارثانو د زړه ښه کولو دپاره آن تر یو کاله پورې خپل خان سنګار نه کړي او د بل مېړه هڅه ونه کړي هم ښه خبره ده، که څه هم عدت خو یې په څلورو میاشتو او لسو ورخو باندې پوره کېږي او تر کاله پورې ورباندې څه لزوم نشته بلکې د کونډې د خوښې پورې اړه لري او بس.

ب. عام مفسرین کرام[۲] وايي چې دغه ایت شریف منسوخ دی. خینې لا وايي چې د عدم نسخې خبره د لومړی خل دپاره د مشهور مفسر مجاهد رحمه الله څخه روایت شوې ده چې وروسته یې بعضو مفسرینو کرامو متابعت کړی دی، خو بعض راویان وايي چې مجاهد رحمه الله د خپلې رایې څخه رجوع کړې ده او په نسخه باندې قائل شوی دی. نو د دې روایت په بناء د ټولو مفسرینو کرامو په اجماع باندې باید قائل شو چې دا ایت منسوخ دی[۳].

په هرتقدیر، جمهور علماء کرام وايي چې د اسلام په ابتداء کښې په سړي باندې د خپل مال په وېش کښې وصیت کول لازم وه لکه چې د [البقرة: ۱۸۰] ایت لاندې یې څه تفصیل تېر شوی دی، نو په هغه وخت کښې د ښځې دپاره هم د یو کاله پورې وصیت واجب وه خو کله چې د مړي متروکه مال الله ﷻ پخپله تقسیم کړ او د میراث ایتونه یې نازل کړه او هم نبي کریم ﷺ د وارث دپاره بالکل وصیت باطل وګرخاوه نو د ذکر شوو څلورو احکامو څخه درې احکام (وصیت، نفقه او د کوره نه ویستل) منسوخ شوه.

دا خکه چې د مړي ټوله دارايي د مسکن په شمول په ترکه کښې شامله شوه چې د هر وارث دپاره پکښې برخه تعینه شوه، کونډه هم د وارثانو د جملې څخه یوه وارثه ده، چې د مړه د اولاد په موجودیت کښې ورته اتمه برخه او د نه موجودیت په حالت کښې ورته څلورمه برخه ټاکلې شوې ده، نو باید چې کونډه په همدغې خپلې برخې باندې اکتفاء وکړي د همدې څخه وخوري او په همدې کښې استوګنه وکړي خکه چې د نورو وارثانو په برخو باندې د تعرض حق نه لري.

کله چې الله ﷻ د [البقرة:۲۳۴] ایت کښې د کونډو عدت څلور میاشتې او لس ورځې تعین کړ نو د یو کاله څخه عدت هم راښکته شو چې نه ورباندې د سنګار پرېښودل شته او نه د بلې نکاح نه کول، بلکې د خان سنګارول او بله نکاح کول ورته د تجرد څخه بهتر دي.

---

(۱) في ظلال القرآن ج۱ ص۱۵۹؛ تفسیر المنار ج۲ ص۴۴۶

(۲) التفسیر الکبیر ج۶ ص۱۶۹؛ روح المعاني ج۲ ص۱۵۹؛ البحر المحیط ج۲ ص۲۴۴؛ تفسیر المظهري ج۱ ص۳۳۹؛ تفسیر البغوي ج۱ ص۲۲۲؛ تفسیر ابن کثیر ج۱ ص۲۹۶؛ زاد المسیر ج۱ ص۲۵۲

(۳) تفسیر القرطبي ج۳ ص۲۲۷

سوال جواب

۳ـ که څوک وايي چې: ناسخ بايد د منسوخ څخه وروسته وي نو بايد چې دا ايت د هغه ايت دپاره ناسخ وګرځي او عدت يو کال شي؟

مونږ وايو چې: د قرآن کريم عثماني ترتيب (موجوده ترتيب) توقيفي دی يعنې د نبي کريم ﷺ په امر مرتب شوی دی او نزولي ترتيب نه دی. نو په قرآن کريم کښې داسې ايتونه ډېر دي چې په نزول کښې وړاندې دی خو په عثماني ترتيب کښې وروسته دی. ذکر شوی ايت د همدې قبيلې څخه دی(۱).

يادونه

۴ـ په دې مقام کښې د ﴿ وَٱلَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ ﴾ څخه هغه څوک مراد دی چې مرګ ته نژدې وي خو لا مړه شوي نه وي. نو د ايت شريف متباقي برخه ورسره منافات نه لري، چې مړی خو وصيت نه شي کولی(۲).

دلته کومې مطلقې مرادې دي؟

۵ـ د ﴿ وَلِلْمُطَلَّقَٰتِ ﴾ په کلمه کښې مفسرينو کرامو په لاندې دولونو سره تفسيرونه کړي دي:

الف: ځينې مفسرين کرام وايي چې دلته همغه مطلقې ښځې مرادې دي کومو ته چې د [البقرة: ۲۳۶] ايت کښې اشاره شوې وه. او دا ځکه چې هلته د حکم په آخر کښې الله ﷻ فرمايلي دي چې: ﴿ حَقًّا عَلَى ٱلْمُحْسِنِينَ ﴾ يعني: دا په محسناتو او نيکوکارانو باندې حق دی.

نو يوه مسلمان سړي وويلې چې په مونږ باندې متعه واجبه نه ده بلکې که څوک غواړي چې د نيکوکارانو څخه شمېر شي متعه دې ورکړي او بس. الله ﷻ ذکر شوی ايت شريف نازل کړ او په ﴿ حَقًّا عَلَى ٱلْمُتَّقِينَ ﴾ باندې يې ختم کړ(۳)، يعني ناواده ښځو دپاره درباندې متعه د استحباب په توګه نه، بلکې د وجوب په توګه ده، چې په متقيانو باندې حق ده، او ښکاره ده چې ټول مسلمانان متقيان دي، لږ تر لږه د کفر څخه خو هر يو تقوی کوي.

ب: ځينې نور مفسرين کرام وايي چې په تېر شوي ايت کښې الله ﷻ د ناواده مطلقو په باره کښې حکم نازل کړی وه او دلته د واده شوو مطلقو حکم دی، دوی وايي چې واده شوو ټولو ښځو لره متعه حق دی که مهر يې ورته تعين کړی وي او که مهر المثل يې اخستی وي(۴).

---

(۱) تفسير الکشاف ج۱ ص۲۸۹

(۲) التفسير الکبير ج۶ ص۱۷۱

(۳) تفسير البغوي ج۱ ص۲۲۳

(۴) تفسير القرطبي ج۳ ص۲۲۹

ج: يوه لويه ډله مفسرين كرام وايي چې د ذكرې شوې كلمې څخه ټولې طلاقې شوې ښځې مرادې دي چې واده شوي وي او كه نه، مهر ورته ټاكلى شوى وي او كه نه.

خيني مفسرين كرام لا وايي چې همدغه تفسير چې ټولو ته شامل شي، صواب او حق دى[1].

امام ابو حنيفه رحمه الله عليه همدغه درېم تفسير غوره كړى دى مگر دومره خبره ورسره زياتوي چې ټولې مطلقې د متعې حق لري، خو په لاندې تفصيل سره[2]:

اول: هغه مطلقه ښځه چې واده شوې وي خو مهر ورته ټاكلى شوى وي نو بايد چې مهر ترې ېېرته وانخستل شي، لكه چې الله ﷻ ورته د [البقرة:۲۲۹] ايت كښې اشاره كړې ده، او د استحباب په توگه ورته متعه وركول هم ښه دي.

دوهم: هغه چې واده شوې وي خو مهر ورته نه وي ټاكلى شوى نو بايد چې مهر المثل وركړى شي او متعه هم ورته استحبابي ده بلكې دغه مطلقه په اول ډول كښې شامله ده.

درېم: هغه چې ناواده وي او مهر سم ورته نه وي ټاكلى شوى د دې دپاره متعه واجبه ده، چې الله ﷻ ورته د [البقرة:۲۳۶] ايت كښې اشاره كړې ده.

څلورم: هغه چې ناواده وي خو مهر ورته ټاكلى شوى وي د دې مهر نيمائي كېږي، چې الله ﷻ د [البقرة:۲۳۷] ايت كښې بيانه كړې ده، او متعه يې هم د استحباب په درجه كښې ده.

په دې مقام كښې د احنافو استدلال قوي دى، ځكه چې كله په څلورم ډول كښې د نيمائي مهر سره متعه واجبه نه كړى شوه نو بايد چې د ټول مهر سره هم واجبه ونه گڼله شي، اولنيو دوارو ډولو مطلقو ته ټول مهر وركول كېږي، يوې ته ټاكلى شوى مهر او بلې ته مهر المثل[3].

سوال جواب

۶_ كه څوک وايي چې: په دې مقام كښې الله ﷻ د متعې څخه په "حق" سره باندې تعبير كړى دى چې: ﴿ حَقًّا عَلَى ٱلْمُتَّقِينَ ﴾، او حق لازم شي ته وايي، ايا د دې خبرې امكان شته چې ذكر شوى ايت شريف مستحبې متعې ته هم شامل شي؟.

مونږ وايو چې: "حق" ډېرې معناوې لري چې كله-كله د ثابت معنى وركوي. د همدې معنى څخه "حقيقة" اخستل شوى دى يعنې ثابت شى. او د لايق په معنى هم راغلى دى چې د همدې معنى څخه (حقيق) اشتقاق موندلى دى[4]، نو د حق كلمه په دې مقام كښې د "ثابت" او يا د "حقيق" په معنى سره ده. يعنې هره يوه متعه، واجبه وي او كه مستحبه په متقيانو باندې ثابته ده او يا ورسره لياقت لري چې وريې كړي، او ښكاره ده چې د حق دغه معنى واجبې او مستحبې دوارو ته شاملېږي.

---

(۱) تفسير الطبري ج۲ ص۵۸۵
(۲) تفسير المراغي ج۲ ص۲۰۵
(۳) بدائع الصنائع في ترتيب الشرائع ج۲ ص۳۰۳
(۴) مفردات الراغب ص۱۲۵

يادونه

۷_ نبي كريم ﷺ خپلو بيبيانو ته اختيار ورکړ او ورته يې وفرمايل چې: ﴿ إن كُنتُنَّ تُرِدْنَ ٱلْحَيَوٰةَ ٱلدُّنْيَا وَزِينَتَهَا فَتَعَالَيْنَ أُمَتِّعْكُنَّ وَأُسَرِّحْكُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا ﴾ [الأحزاب: ٢٨] يعني: که چيرې تاسو نژدې ژوند او سنګار بې غواړئ نو راشئ چې څه متعه درکړم او خوشې مو کړم د ښه خوشې کول. دا هم مفسرينو کرامو په استحبابي متعې باندې تفسيره کړې ده[1].

﴿ أَلَمْ تَرَ إِلَى ٱلَّذِينَ خَرَجُوا۟ مِن دِيَٰرِهِمْ وَهُمْ أُلُوفٌ حَذَرَ ٱلْمَوْتِ فَقَالَ لَهُمُ ٱللَّهُ مُوتُوا۟ ثُمَّ أَحْيَٰهُمْ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى ٱلنَّاسِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٢٤٣﴾ وَقَٰتِلُوا۟ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ وَٱعْلَمُوٓا۟ أَنَّ ٱللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٤٤﴾ مَّن ذَا ٱلَّذِى يُقْرِضُ ٱللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَٰعِفَهُۥ لَهُۥٓ أَضْعَافًا كَثِيرَةً ۚ وَٱللَّهُ يَقْبِضُ وَيَبْصُۜطُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢٤٥﴾ ﴾

[۲۴۳] (اې پيغمبره يا هر ليدونکيه!) ته هغو خلکو ته نه ګورې چې د خپلو کورونو څخه په داسې حال کښې د مرګ د ډاره وتلي وه چې دوی زرګونه نفر وه. نو الله ﷻ ورته وويلې چې: مړه شئ (ټول مړه شوه) بيا يې (ورته امر وکړ چې ژوندي شئ نو) ژوندي يې کړه.

بې شکه الله ﷻ په خلکو باندې د لوی فضل خاوند دی خو اکثره خلک شکر نه کوي.

[۲۴۴] او تاسو (د دې قيصې څخه عبرت واخلئ) د الله ﷻ په لار کښې وسله وال جهاد وکړئ او پوه شئ چې يقيناً الله ﷻ اوريدونکی (او) پوه دی.

[۲۴۵] هغه کس څوک دی چې الله ﷻ ته قرض ورکوي نېک قرض، چې چندونه يې ورته وګرځوي زښت ډېر چندونه (بې شماره عوضونه يې ورکړي).

او الله ﷻ د (رزق) تنګي راولي (چې چا ته يې اراده وشي) او پراخه يې ګرځوي (چې چا ته يې اراده وشي) او خاص همده ﷻ ته به تاسو ورتاو کړی شئ.

ارتباط او د مطلب خلاصه

په دې مقام کښې د ايتونو د اړوند په هکله لاندې وجوه په نظر راځي:

الف: په وړاندې ايتونو کښې څه احکام او حدود بيان شوي وه. په دې ايتونو ښکه د جهاد بيان بيا پيل کېږي چې د حدودو د اجراء دپاره اسلامي حکومت ضرور دی او د اسلامي حکومت اولنی شرط دا دی چې مسلمانان په سر او مال سره جهاد وکړي او دغې سربښندنې ته ځانونه چمتو کړي هسې نه چې د جهاد څخه وتښتي لکه چې په دغې قيصه کښې ورته اشاره شوې ده، او يا د

(۱) تفسير المظهري ج۱ ص۳۴۲

لارې په منځ کښې د جهاد څخه لاس واخلي لکه چې په راتلونکو [البقرة:۲۴۶_۲۵۲] ایتونو کښې یې قیصه را روانه ده.

ب: هلته شخصي احکام بیان شوي وه لکه طلاق، عدت او داسې نور، او دلته اجتماعي احکام بیانیږي ترڅو مسلمانانو ته ورمعلومه شي چې اسلام د ژوند یوه ځانګه هم بې هدایته نه ده پرېښې. لکه څنګه چې الله ﷻ د غرائزو د اشباع دپاره دنکاح قانون نازل کړی دی همدارنګه یې د دین د ساتنې دپاره جهاد یا اسلامي حکومت جوړول هم فرض کړي دي نو ځکه نبي کریم ﷺ همدې سورت ته د «سَنَامُ الْقُرآن»[1] لقب ورکړی دی. یعني هغه سورت چې د قرآن کریم د هر مهم مطالب پکښې بیانیږي لکه سنام (بوکان) چې د اوښ د هر مهم جز دي چې قوت او ضعف یې ورباندې څرګندیږي.

ج: د احکامو د بیان څخه وروسته الله ﷻ د باغیانو د انزجار دپاره په اوله قیصه کښې د خپل غضب یوه نمونه ښودلې ده چې زرونه خلک یې په یو امر باندې مړه کړه او په دوهمه قیصه کښې یې د خپل فضل یو مثال بیان کړی دی چې یوه وړوکې ټولګې ته یې په غټ لښکر باندې نصرت او غلبه ورکړه، نو مسلمانانو ته په کار دي چې د جهاد په باره کښې بهانې انې ونه کړي او د الله ﷻ احکام په د هر اخلاص سره عملي کړي او د یاغیتوب څخه ځانونه وژغوري.

د: بالآخره هلته د صلاة الخوف څخه د اشارې په ډول جهاد معلومېده، خو الله ﷻ په دې ایتونو کښې ورباندې صراحت وکړ، یعني لکه څنګه چې درباندې د خوف په حالت کښې لمونځ فرض دی که څه هم په اشاره سره وي، همدارنګه درباندې جهاد هم فرض دی چې باید د خوف د کبله د جهاد څخه لاس وانخلئ.

۲_ یعنې: ای مسلمانانو ستاسو ټول شته او دارایي د الله ﷻ د پلوه ده، که تاسو د الله ﷻ په لار کښې په خپل سر باندې ودار شئ او جهاد ونه کړئ نو په دې باندې پوه شئ چې د جهاد څخه په غیر هم الله ﷻ ستاسو څخه روحونه قبض کولی شي. ایا تاسو هغو خلکو ته نه ګورئ چې د خپلو کورونو څخه وتښتېدل او جهاد یې ونه کړ، سره د دې چې د جهاد توان یې درلود ځکه چې په زرګونو خلک وه، کمزوري نه وه، خو دوی د مرګ د وېرې څخه جهاد ته شا کړه.

۳_ په هغه ځای کښې کوم چې دوی د خپلو ځانونو دپاره د مرګ څخه د نجات ځای ګاڼه، الله ﷻ امر وکړ چې مړه شئ، نو سمدستي ټول مړه شوه او ارواګانې یې قبض شوې، او د کوم شي څخه چې په تېښته کښې وه په همغه شي باندې مبتلاء شوه.

۴_ بیا الله ﷻ ژوندي کړه، ترڅو دوی پوه شي چې مرګ او ژوند دواړه د الله ﷻ په واک او قدرت کښې دي او بس، نه د مرګ څخه تېښتېدل چا ته ګټه رسولی شي او نه جهاد ته تلل چا ته په تاوان تمامیږي.

بې شکه الله ﷻ په خلکو باندې د لوی فضل خاوند دی چې ثانیه په ثانیه حیات وربښي، ژوند

---

(۱) مستدرک الحاکم ج۲ ص۲۸۵

ورکوي، بې اندازې بدني او مالي نعمتونه وربښي خو اکثره خلک شکر نه کوي، د الله ﷻ ورکړی شوي امکانیات په هغه څه کښې نه مصرفوي چې الله ﷻ ورباندې امر کوي.

۵ـ نو ای مسلمانانو! کله چې تاسو ذکره شوې قیصه واورېده او سرونه مو وربانديې خلاص شوه چې هر څه د الله ﷻ په لاس دي، نو د همده ﷻ په لار کښې په سرونو او مالونو باندې جهاد وکړئ او پوه شئ چې الله ﷻ ستاسو ټولې خبرې او بهانې انې اوري او په هر څه باندې پوه دی حتی چې په زړونو کښې مو چې څه تېرېږي هغه هم ترې پټ نه دي او دا هم ورته معلومه ده چې په چل ول سره جهاد ته شا کوئ او په خوله لاپې شاپې وهئ؛

۶ـ برسېره په دې جهاد لکه څنګه چې مجاهدينو ته ضرورت لري همدارنګه پکښې پیسو ټکو ته هم ضرورت شته، په کار دي چې په دواړو ډولو جهادونو کښې برخه واخلئ: وسله وال او غير وسله وال جهادونه دواړه وکړئ او د چا په حق باندې خېټه مه اچوئ، چې د کمزورو مطلقو زنانه وو څخه متعه یا مهر ايسار کړئ او يا يې خلعې ته مجبورې کړئ، په دې ټولو باندې الله ﷻ پوهېږي.

۷ـ هغه څومره هوښيار سړی دی چې الله ﷻ ته حسنه قرض ورکړي، چې الله ﷻ يې ورته په چندونو-چندونو سره عوضونه په دنيا او آخرت کښې ورکړي، الله ﷻ ستاسو في سبيل الله مالونه په خپل خان باندې داسې ګڼي لکه چې قرض مو ورکړی وي او په وخت سره يې ترې بايد ضرور وغواړئ چې الله ﷻ به يې په ببرته درکولو کښې په هيڅ ډول باندې هاغه او دغه ونه کړي بلکې د دې په خاى چې يوازې قرض درخلاص کړي په څو چنده به يې ببرته درکړي.

۸ـ په دې مه ډارېږئ چې تاسو به فقيران شئ: ځکه چې واک او اختيار يوازې د الله ﷻ دی، چې څوک تنګ لاسي جوړوي او که پراخي ورباندې ورولي.

او هم تاسو يوازې الله ﷻ ببرته ورتاوول کېږئ. لکه چې په ابتداء کښې مو هيڅ نه درلوده همدغسې به د الله ﷻ په حضور کښې تش لاس ودرول کېږئ، که څه مو وړاندې استولي وي هغه به درته په درد وخوري او که نه نو نور به درسره هيڅ نه وي.

توضيحات

۱ـ په ﴿أَلَمْ تَرَ﴾ کښې دا احتمال شته چې نبي کريم ﷺ ته خطاب وي او يا د مسلمانانو هر فرد مخاطب ګرځولی شوی وي او ټول مسلمانان مطلب وي.

خو په هر تقدير دلته د "رُؤْيَة" څخه د سترګو رُوئِت (ليدل) مراد نه دي بلکې د زړه ليدل مطلب دي او هم پوښتنه د تعليم دپاره ده يعنې په دې خبره باندې پوه شئ. دغه ډول استعمالات په ټولو ژبو کښې شته دي چې د قلبي رُوئِت څخه په بصري رُوئِت سره تعبير کوي.

۲ـ په ذکر شوي قيصه کښې لاندې پوښتنې الله ﷻ په ابهام کښې پرېښې دي:

الف: دغه خلک څوک وه او په کومه ژبه يې خبرې کولې؟.

ب: دا واقعه په کومه زمانه کښې تېره شوې ده؟.

ج: د دې حادثې موقعیت کوم ځای دی؟.
د: د دغو خلکو شماره څو زرو ته رسېدله؟.
هـ: دوی د خپلو کورونو څخه څومره لرې شوي وه چې مرګ ورباندې نازل شو؟.
و: دوی څومره وخت مړه پراته وه؟.
ز: ایا د دوی مړي خاورې شوي وه او که کالبوتونه یې روغ رمټ وه؟.
ح: د ژوند څخه وروسته د دوی څه حال وه، نسل یې پاتې شو او که څنګه؟.
ط: د بیا راژوندي کېدلو څخه وروسته هغوی جهاد وکړ او که نه؟.

دغو پوښتنو او دغسې نورو پوښتنو ته الله ﷻ څکه جوابونه نه دي نازل کړي چې:

اول: په جوابونو کښې یې څه خاصه فائده او ګټه نشته، مثلاً که وویل شي چې نوموړي خلک عرب وه او یا بني اسرائیل، په عربي ژبه یې خبرې کولې او یا په سریاني، د موسی ﷺ څخه دا واقعه پخوا پېښه شوې وه او یا وروسته، د دې حادثې موقعیت د عراق د واسط ښار وه او یا بل ځای، د دغو خلکو شمېر څلور زره وه او یا آویا زره، دوی د خپلو کورونو څخه څو میله وړاندې تللي وه او یا ورسره نژدې وه، دوی اته ورځې مړه شوي وه او یا کلونه، کالبوتونه یې روغ رمټ وه او یا خاورې شوې وه، د ژوند څخه وروسته یې نسل باقي پاتې شوی وه او یا نه وه پاتې شوی، بیا یې جهاد وکړ او یا یې ونه کړ، بالآخره د پیغمبر ﷺ نوم یې خرقیل وه او یا بل شی.

لنډه دا چې دغو پوښتنو ته چې هر څه جواب ورکړی شي په اصلي مطلب (عبرت اخستلو) باندې څه تاثیر نه پرېوزي، نو څکه ترې قرآن کریم صرف نظر کړی دی.

دوهم: قرآن کریم د قیصه خوانانو د کتاب په شان کتاب نه دی چې په هره حادثه کښې تولې ورې او غټې خبرې ذکر کوي بلکې قرآن کریم د هرې یوې قیصې د پند او عبرت برخې یادوي او په نورو باندې تېره ږدي. برسېره په دې د یوې قیصې په هر ځای کښې همغومره څنډه ذکر کوي چې هلته ورپورې مطلب ارتباط لري د همدې کبله دېرې قیصې د قرآن کریم په مختلفو ځایونو کښې په مختلفو طرزونو سره ذکرې شوې دي چرته اوږدې او چرته لنډې او کله لا ورته محض اشاره کړې شوې وي.

دریم: که قرآن کریم بالفرض په نوموړې قیصه کښې د جزئیاتو په بیان باندې زور اچولی وی نو د اورېدونکو توجه د اصلي مطلب څخه فرعیاتو ته اوښتله او اصلي مطلب پاتې کېده.

د همدې کبله مونږ هم د ذکر شوو سوالونو هغه جوابونه نه لیکو چې ځینو مفسرینو کرامو ذکر کړي دي[۱]، ترڅو د یو طرفه د محترمو لوستونکو په بې ضرورته شیانو کښې وخت ضائع نه کړو او د بله پلوه مو په ذکر شوو جوابونو باندې د زړه پوره اطمنان نشته، چې ثابت به وي او که نه.

د الله ﷻ څخه توفیق غواړو چې په همدې خط السیر باندې د تللو توفیق راکړي.

---

(۱) تفسیر زاد المسیر ج۱ ص۲۵۳: تفسیر القرطبي ج۳ ص۲۳۰_ ۲۳۱: تفسیر الطبري ج۲ ص۳۶۸: تفسیر البحر المحیط ج۲ ص۲۴۹

دا واقعي قيصه ده خيالي نه ده

۳ـ ځيني مفسرين کرام وايي چې ذکره شوې قيصه واقعيت نه لري بلکې الله ﷻ د يو قوم د ترقۍ څخه په ژوند باندې تعبير کړی او د هغوی ذلت يې مرګ ګڼلی دی[1].

زمونږ په ګومان دوی ځکه ذکره شوې قيصه خيالي قيصه ګڼي چې:

الف: الله ﷻ د کافرانو د خولې څخه فرمايي چې: ﴿ قَالُواْ رَبَّنَآ أَمَتَّنَا ٱثۡنَتَيۡنِ وَأَحۡيَيۡتَنَا ٱثۡنَتَيۡنِ ﴾ [غافر: ۱۱] يعني: دوی به ووايي چې: ای ربه! مونږ دې دوه کرته مړه کړو او دوه کرته دې ژوندي کړو. نو که په ذکرې شوې قيصې کښې واقعاً په زرګونو خلک مړه شوي وي او بيا راژوندي شوي وي نو مرګ به هم درې ځلې تحقق پيدا کړی وي او ژوند به هم درې ځلې منځ ته راغلی وي.

ب: په شريعت کښې هغه ايمان معتبر دی چې بالغيب وي د قيامت په ورځ خو ټول کافران أيمان راوړي خو اعتبار نه لري. نو په همدې بنا که ذکر شوي خلک د مرګ څخه وروسته بېرته راژوندي شوي وی نو د هغوی ايمان خو بالغيب نه شو بلکې ايمان يې بالمشاهده وګرځېده نو لکه چې د قيامت په ورځ د کافرانو ايمان مقبول نه دی نو بايد چې د دوی ايمان هم نه وی مقبول شوی.

علاوه په دې بايد دوی مرفوع القلم وګرځي، ځکه چې مکلفيت خو په ايمان بالغيب باندې مرتب دی او بس.

مګر مونږ ته دغه ډول تاويل ښه نه ښکاري، په کار دي چې بې ضرورته د قرآن کريم مصرحاتو ته تاويل ورنه کړو او دلته ورته ضرورت نشته ځکه چې مونږ د دوی ذکر شوي دوه دلايل په لاندې ډول باندې جوابوو:

د ذکر شوي تاويلي تفسير رد

۴ـ که څه هم ذکر شوی تاويلي تفسير په لاندې وجوهو سره رد شوی دی چې:

الف: ځيني مفسرين کرام وايي چې نوموړی مرګ حقيقي مرګ نه وه چې د [غافر:۱۱] ايت سره يې څه تضاد راشي او يا وربانديې د مکلفيت لمن ټوله شي بلکې دا خوب ته ورته يو مرګ وه[2]، چې د کالبوتونو د انحلال مخه يې نه وه نيولې، د قبر عذاب وربانديې نه وه ورغلی، د روح قبضوونکو ملکو سره يې ليدل کتل نه وه واقع شوي، قبرونه يې د جنت باغچې يا د دوزخ خندقونه نه وه جوړ شوي، الله ﷻ هر څه کولی شي.

ب: که څه هم دوی د آخرت عجائب او غرائب ليدلي وه خو الله ﷻ ترې بېرته هېر کړي وه لکه چې د ټولو انسانانو څخه يې چې د عالم الذر عهد هېر کړی دی.

ج: چرته چې د مرګ شمېره دوه ځله ښودله شوې ده هلته هغه مرګ مراد دی چې د هغه څخه وروسته حشر قائمېږي، مطلق مرګ په دوه ځلو کښې نه دی منحصر شوی. ذکر شوی د [غافر:۱۱]

---

(۱) تفسير المنار ج۲ ص۴۵۷

(۲) تفسير المراغی ج۲ ص۲۱۰؛ التفسير الكبير ج۶ ص۱۷۶

ایت هم د کافرانو څخه د قیامت د ورځې حکایت کوي چې دوی به د حشر په میدان کښې داسې داسې وایي، نه په دنیاکښې(۱).

د: مګر مونږ ته دا ښه ښکاري چې د اول دلیل څخه یې داسې جواب ووایو چې د [غافر:۱۱] ایت کښې د مرګ او د ژوند عمومي قانون ښودلی شوی دی چې د څینو شاذ او نادر ژوند او مرګ سره څه منافات نه لري. د دې خبرې نظیر دا دی چې الله ﷻ ټولو انسانانو ته خطاب کوي او فرمایي چې: ﴿إِنَّا خَلَقْنَٰكُم مِّن ذَكَرٍ وَأُنثَىٰ﴾ [الحجرات:۱۳] یعني: بې شکه تاسو مو د نارینه او ښځینه څخه پیدا کړي یاست.

خو لاندې شاذ او نادر ورسره څه منافات نه لري چې ذکر شوی خطاب ورباندې نه تطبیقېږي:

اول: ادم ؑ نه د نارینه څخه پیدا شوی وه او نه د ښځینه څخه.

دوهم: بي بي حواء رضي الله عنها الله ﷻ د آدم ؑ د چپې پوښتۍ څخه خلق کړې ده، نه یې پلار درلود او نه مور.

دریم: عیسی ؑ الله ﷻ یوازې د بي بي مریمې رضي الله عنها څخه تولد کړی دی چې پلار یې نه درلود.

او د دوهم دلیل داسې جواب وایو چې د ټولو لویو قدرتونو مشاهده د ایمان د قبول مخه نه نیسي او مکلفیت نه پورته کوي، بلکې د معجزاتو او خوارقو مشاهده کول د انسان مکلفیت لا پیاوړی کوي.

کله چې د قیامت په ورځ کافران دنیا ته د بېرته راګرځېدلو ارزو وکړي نو الله ﷻ یې د همدې کبله صرف د ارزو رد کوي او فرمایي چې: ﴿وَلَوْ رُدُّوا لَعَادُوا لِمَا نُهُوا عَنْهُ وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ﴾ [الأنعام: ۲۸] یعني: که بالفرض دوی بېرته دنیا ته تاو کړی شي نو دوی به بیا همغو کارونو ته وروګرځي چې دوی ترې منعه کړی شوي وه. او داسې جواب ورته نه کوي چې د دوی مکلفیت پای ته ورسېده او ایمان یې نه قبلېږي.

هو! که د کوم لوی خارق العاده په باره کښې په همدې مطلب باندې تصریح شوې وی نو په هغه کښې څه خبره نشته. د همدې قبیلې څخه د غرب څخه د لمر راختل دي چې الله ﷻ ورته د [الأنعام: ۱۵۸] ایت کښې اشاره کړې ده.

لنډه دا چې په عملي احکامو کښې قیاس د اعتبار قابل دی او د څلور حجتونو څخه یو حجت ګڼل کېږي، مګر په عقیدوي احکامو کښې اعتبار نه لري. نو څرنګه چې په دې مقام کښې د زرګونو خلکو د بېرته راژوندي کېدلو د امله د مکلفیت د سلب په هکله څه صراحت نه دی شوی نو باید چې په بل ځای باندې قیاس نه شي کړی او دا خکه چې دا عقیدوي حکم دی.

(۱) تفسیر روح المعاني ج۲ ص۱٦۱

دوی د جهاد څخه فرار کړی وه

۵ـ ځینې مفسرین کرام وایي چې ذکر شوي زرګونه خلک د طاعون (وبا) مرض څخه تېښتېدلي وه[1] لکه چې ﴿ حَذَرَ ٱلْمَوْتِ ﴾ وریاندې دلالت کوي، که بالفرض دوی د جهاد څخه تېښتېدلي وی نو "حَذَرَ القَتْلِ" به نازل شوی وی. مګر د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما څخه روایت دی چې دوی د جهاد څخه تېښته وکړه[2] کله یې چې پاچا او مشر نفیر عام اعلان کړ او د دوی څخه یې وغوښتل چې په جهاد کښې برخه واخلي[3]. همدغه روایت په لاندې دلایلو سره تائید مومي:

الف: راتلونکی ایت د جهاد په ارتباط هدایت کوي چې په سرونو باندې جهاد وکړئ: ﴿ وَقَٰتِلُواْ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ ﴾ الآیة. ځکه چې محققین علماء وایي په ﴿ وَقَٰتِلُواْ ﴾ کښې محمدي امت ته امر دی چې د ذکر شوې قیصې څخه عبرت واخلئ او تاسو د هغوی په شان مه کېږئ چې جهاد ته شا کړئ[4].

ب: همدارنګه ﴿ مَّن ذَا ٱلَّذِي يُقْرِضُ ٱللَّهَ ﴾ الآیة په مال سره جهاد باندې دلالت کوي.

ج: راتلونکې قیصه چې د [۲۴۶] ایت څخه شروع کېږي هم په جهاد پورې ارتباط لري، نو معلومه شوه چې دغه قیصه هم د جهاد سره اړونده ده.

او "حَذَرَ القَتْلِ" ځکه ونه ویل شو چې قتل د مرګ یوه ځانګه ده او د ژوند مقابل نه ده. نو که بالفرض دغسې ویل شوي وی نو د دوی حرص به په ژوند باندې ښه نه وی تمثیل شوی، ځکه چې د معنی حاصل به داسې راوتلی وی چې دوی د مرګ د هرې یوې نوعې څخه نه ډارېده او په ژوند باندې یې پوره حرص نه درلوده، بلکې یوازې د قتل (وژلو) څخه تېښتېدلي وه، سره د دې چې اصلي مطلب خو دا دی چې دوی په ژوند باندې زیات حارصان وه او د هغه شي څخه یې چې د ژوند سره منافات لري کامل نفرت درلود، برابره خبره ده چې هغه وژل وي او که مړه کېدل وي.

دا هم احتمال لري

۶ـ مونږ ته ذهن ته راځي چې په هغه ښار کښې به (چې دوی جهاد ته وربلل کېدل) د وبا مرض هم ګډ وه، نو په دې تقدیر ذکر شوي دواړه تفسیرونه سره جمعه کېږي چې دوی هم د جهاد څخه تېښتېدلي وه او هم د طاعون (وبا) څخه. (والله ﷻ أعلم).

قرض او صدقه

۷ـ قرض دې ته ویل کېږي چې سړی چا ته څه مال ورکړي په دې شرط سره چې د همغه ورکړی شوي مال مثل به ترې بېرته اخلي[5]. نو د قرض په مفهوم کښې درې شیان اصلي ارکان دي:

(۱) تفسیر القرطبي ج۳ ص۲۳۲
(۲) تفسیر القاسمي ج۳ ص۲۹۶؛ التفسیر الکبیر ج۶ ص۱۷۴
(۳) تفسیر البغوي ج۱ ص۲۲۳
(۴) التفسیر الکبیر ج۶ ص۱۷۷
(۵) مفردات الراغب ص۴۱۶؛ تفسیر القرطبي ج۳ ص۲۳۹؛ التفسیر الکبیر ج۶ ص۱۷۹

الف مال به د سړي خپل وي، پردی به نه وي
ب مال ورکوونکی به د خپل مال د مثل مطالبه کوي او غواړي به یې.
ج د مال نیوونکی به د دې التزام کوي چې مثل به یې خپل خاوند ته ضرور ورکوي.
او په صدقاتو کښې ذکر شوي التزامات نشته، نه یې څوک مثل غواړي او نه یې څوک د مثل د ورکولو ژمنه کوي، برسېره په دې کله-کله سړی د پردي مال څخه د همغه دپاره هم صدقه کوي، چې خاوند یې ورته معلوم نه وي ترڅو یې ورباندې وسپاري او یا مړ شوی وي.
نو په همدې بناء د قرض او صدقې فاصله سره یو تربله دېره زیاته ده خو سره د دې هم په دې مقام کښې الله ﷻ د صدقاتو څخه په قرض سره تعبیر وکړ ترڅو مسلمانان مالي جهاد ته ترغیب کړي، دا څکه چې په دې تعبیر کښې لاندې ترغیبات پراته دي
اول: الله ﷻ د مسلمانانو څخه د هغو مالونو تصدق غواړي چې همده ﷻ ورکړي دي. خو ورته وايي چې هغه به څوک وي چې الله ﷻ ته قرض ورکړي، ته به وایې چې مالونه د بندګانو مخلوق دي او د الله ﷻ د پلوه ورته نه دي ورکړی شوي.
دوهم: بندګان هغوي چې بدل او عوض یې راځخه ضرور وغواړي.
دریم: پخپله الله ﷻ هم عهد کوي چې عوضونه به یې ضرور درکوم.
څلورم: دغه قرض به د بندګانو د قرض په شان په یو عوض سره نه اداء کېږي بلکې په دېرو چندونو باندې ورکول کېږي.
پنځم: په دې ټولو باندې د پاسه الله ﷻ فقیرانو ته صدقات ورکول داسې ګڼي لکه چې الله ﷻ ته یې ورکړي وي، او د هغوی احتیاج داسې ګڼي لکه چې د الله ﷻ ورته حاجت وي.
همدا مطلب د یوه اوږده قدسي حدیث شریف[1] څخه هم څرګندېږي چې دغه برخې حاصل یې دا دی چې: ای بنیادمه! زه مریض وم زما پوښتنه دې ونه کړه او خوراک مې درڅخه وغوښت خواړه دې رانه کړه او څښاک مې درڅخه طلب کړه خروب دې نه کړم. بنده به ورته ووايي چې: ای ربه! زه به تا څنګه خروب کړم ته خو رب العالمین یې د خوراک، څښاک او امراضو هرڅه څخه منزه او پاک یې. الله ﷻ به ورته ووايي چې زما فلانی بنده درڅخه څښاک غوښتی وه او تا خروب نه کړ، خبردار! که هغه دې خروب کړی وی نو دا به دې زما سره موندلی وی. یعنې اجر به مې درکړی وی.

د صدقاتو چندونه

د دغو چندونو اقله (کمه) درجه یو په لسه ده چې الله ﷻ ورته د [الأنعام: ۱۶۰] ایت کښې اشاره کړې ده، او د دې څخه ورپورته شمېره یې اوه سوه ده چې الله ﷻ د [البقرة: ۲۶۱] ایت کښې بیانه کړې ده. د اوه سوو څخه لا هم پورته کېږي چې په همدې ایت شریف چې اوس د بحث لاندې دی په

---

(۱) صحیح مسلم ج۲ ص۳۱۸

﴿أَضْعَافًا كَثِيرَةً﴾ "ډېر چندونه" سره ورته اشاره کېږي، او هم نبي کریم ﷺ د أبو هریره ﷺ په روایت باندې فرمایلي دي چې: «إِنَّ اللهَ لَيُضَاعِفُ الْحَسَنَةَ أَلْفَيْ أَلْفِ حَسَنَةٍ»[۱] یعني: بې شکه الله ﷻ د یوې نېکۍ چندونه دوه زره-زره نېکیو ته پورته کوي. یعني په یوه نېکۍ دومره اجر او ثواب ورکوي، ته به وایې چې دوه ملیونه یا شل لکه (۲۰۰۰۰۰۰) نېکۍ یې کړې دي. أبو هریره ﷺ د همدې روایت په وخت کښې د بحث لاندې ایت شریف هم د استدلال په توګه باندې ولوست.

د أبو هریره ﷺ څخه د همدې حدیث په تعقیب کښې روایت شوی دی چې «هَذَا فِيْ نَفَقَةِ الْجِهَادِ»[۲] یعني: دغه چندونه د جهاد په لښکرتونو کښې ورکول کېږي.

د عوضونو ورکولو شرط

۹ـ الله ﷻ د صدقاتو د قبول دپاره او د چندونو د زیادت دپاره فقط یو شرط ایښی دی چې باید قرض حسن وي. د نورو نصوصو څخه څرګندېږي چې په لاندې صفاتو سره صدقات په حسن باندې موصوفېږي:

الف: چې باید مال حلال وي، د حرام څخه صدقات نه قبلېږي.

ب: چې باید په اخلاص سره وي، ځکه چې د ریا عبادت د الله ﷻ په نزد مقبول نه دی.

ج: چې باید په احسان ایښودلو او نور ضرر رسولو باندې ببرته ضائع نه شي.

﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى الْمَلَإِ مِنْ بَنِي إِسْرَاءِيلَ مِنْ بَعْدِ مُوسَىٰ إِذْ قَالُوا لِنَبِيٍّ لَهُمُ ابْعَثْ لَنَا مَلِكًا نُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ۖ قَالَ هَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ أَلَّا تُقَاتِلُوا ۖ قَالُوا وَمَا لَنَا أَلَّا نُقَاتِلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَقَدْ أُخْرِجْنَا مِنْ دِيَارِنَا وَأَبْنَائِنَا ۖ فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ تَوَلَّوْا إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ﴿٢٤٦﴾﴾

[۲۴۶] ایا ته د بني اسرائیلو څخه یوې (د اشرافو) ډلې ته د موسی ﷺ (د وفات) څخه وروسته نه ګورې چې کله دوی خپل پیغمبر ﷺ ته وویلې چې مونږ ته یو (د جنګ) مشر وټاکه چې د الله ﷻ په لاره کښې وسله وال جهاد وکړو.

پیغمبر ﷺ ورته وویلې چې: ایا تاسو دې خبرې ته نژدې یاست که وسلوال جهاد درباندې فرض کړی شي نو تاسو به وسلوال جهاد ونه کړئ (بلکې نژدې یاست). دوی وویل چې: مونږ لره به څه (وجه) وي چې د الله ﷻ په لار کښې به وسلوال جهاد نه کوو حال دا چې مونږ د خپلو کورونو او اولادونو څخه ویستلي شوي یو.

---

(۱) مسند احمد بن حنبل ج۲ ص۱۵۳

(۲) تفسیر المرضي ج۳ ص۲۴۲

خو کله چې ورباندې وسلوال جهاد فرض کړی شو دوی (ټولو) ورته شا کړه مګر د دوی يوه وړوکې ټولګې (ورته شا نه کړه) او الله ﷻ په ظالمانو باندې ښه پوهېږي.

ارتباطونه او د مطلب خلاصه

۱_ په دې مقام کښې د اړوند وجوه په لاندې ډول سره په نظر راځي:

الف: په تېره شوې قیصه کښې چې کومو خلکو جهاد ته شا کړې وه هغوی جهاد نه وه غوښتی، او په دې قیصه کښې چې کومو خلکو جهاد ته شا کړې وه هغوی په خپله خوله غوښتې وه او بیا يې ورته شاګانې وراړولې وې. خو هلته پکښې يوې وړې ډلې هم جهاد ونه کړ، چې الله ﷻ ټول مړه کړه، او دلته پکښې د مجاهدینو يوه کوچنۍ ډله په خپله ژمنه باندې کلکه ودرېده چې الله ﷻ د همدې ډلې په برکت د متقاعدینو آبرو او عزت هم وساته او دښمن يې ورته په ګونډو کړ.

د دوی مثال کټ مټ د افغانستان د مجاهدینو دی چې يوه ټولګې جهاد وکړ او روسیان يې د وطنه وشړل او د ټولو افغانانو آبرو په ځای شوه که څه هم ځينې افغانان مختلفو مملکتونو ته تېښتېدلي وه او جهاد يې ونه کړ.

ب: هلته بالکل جهاد ته اماده او تیار نه شوه او په دې کښې د تیارۍ څخه وروسته په نیمه لاره کښې پښېمانه شوه.

ج: د ډېر نژدې ایت مضمون دا وه چې قبض او بسط (اخستل او ورکول) د الله ﷻ په لاس کښې دي، په دې قیصه کښې يې د همدې مضمون ژوندی مثال بیان کړ چې د جالوت څخه يې خوشالي او برم قبض کړ او په داود ﷺ او نورو مسلمانانو باندې يې وریبرزو کړ.

۲_ يعنې: د ژوند دپاره جهاد یو ضرورت دی چې پرته د جهاد څخه په دنیا کښې ارام ژوند امکان نه لري همدغه حقیقت په ټول تاریخ کښې خلانده دی او د هرې زمانې خلک وریاندې پوه شوي دي چې د جهاد د پرېښودلو لازمه نتیجه ذلت او حقارت دی.

ایا ته د بني اسرائیلو يوه ټولګې ته نه ګورې چې هغوی په خپل قوم کښې د اعتبار خاوندان وه او خلکو يې په خبرو عمل کاوه او د خیر او شر په سنجولو کښې د نورو څخه څه پورته وه بالآخره دوی یو ټولګی وه چې د مشورې دپاره راغونډ شوي وه، دوی د وخت پیغمبر ته د جهاد وړاندیز وکړ.

۳_ د دې وړاندیز وجه دا وه چې د موسی ﷺ څخه ډېر کلونه تېر شوي وه او هغه وقار چې دوی ته د هغه په ذریعه په نصیب شوی وه هغه يې د لاسه وتلی وه، په قوم کښې سستي او بې همتي خوره شوې وه، دښمنانو وریاندې د هره طرفه د لېوانو په شان حملې کړې وې، وطنونه يې ترې نیولي وه، ښځې يې ترې ېبولي وې، اولادونه يې ترې غلامان کړې وه او داسې نور.

نو دغو هوښیارو خلکو فکر وکړ چې د دې ذلت څخه د خلاصون دپاره د جهاد څخه پرته بله هيڅ لاره نشته، د همدې جهاد په ذریعه باندې د موسی ﷺ په زمانه کښې او د هغه څخه راوروسته هم د څه وخته پورې مونږ د عزت خاوندان وو خو چې مونږ جهاد ته شا کړه عزت او وقار مو د لاسه لاړ.

۴ـ په هر تقدير، دوی د وخت پيغمبر ﷺ ته وړانديز وکړ چې مونږ ته د جنګ قومندان وټاکه ترڅو د الله ﷻ په لار کښې وسلوال جهاد وکړو ځکه چې که مونږ ټول د يوې قومندې لاندې راټول نه شو او اتفاق ترلاسه نه کړو نو د جهاد نتيجه به په خطر کښې واقع شي.

۵ـ د وخت پيغمبر ﷺ ورته وويلې چې دغه کار خو زما آرزو ده خو زه په تاسو باندې باور نه لرم چې تاسو به په خپله خبره باندې ودريږئ او جهاد به وکړئ، ربښتيا ووايئ چې که جهاد درباندې فرض کړی شي تاسو دې خبرې ته نژدې ياست چې جهاد به ونه کړئ؟، ماته خو داسې ښکاري چې په خپله ژمنه باندې به ونه دريږئ او په نيمايي لاره کښې به د جهاد څخه لاس واخلئ.

۶ـ هغوی وويلې چې دغسې بې غيرتي به مونږ ولې کوو، چې د يو پلوه به راباندې جهاد فرض کړی شوی وي او د بله پلوه به زمونږ جهاد د هغه پوخ دښمن په مقابل کښې وي چې زمونږ څخه يې وطنونه نيولي دي، ښځې يې راڅخه بېولي دي او زمونږ ماشومان يې غلامان جوړ کړي دي. ايا مونږ به دومره بې همته يو چې د خپلو وطنونو د ازادۍ او د ښځو او ماشومانو د خلاصون دپاره به هم جهاد نه کوو؟.

۷ـ کله يې چې پيغمبر ﷺ ته کلک عهد ورکړ او د هغه قناعت يې حاصل کړ او برسېره په دې، همدغه فيصله په ټول ملت کښې خوره شوه او ټولو ورباندې ژمنه وکړه نو الله ﷻ د همدغه وسلوال جهاد دپاره قومندان وټاکه او جهاد فرض شو، خو په نتيجه کښې دوی ټولو ورته شا کړه او په ځانونو باندې يې ظلم وکړ مګر يوه واړه ټولګي په خپل عهد وفا وکړه او جهاد ته يې ملا وتړله چې په نتيجه کښې الله ﷻ کامياب کړل او مطلب ته يې ورسول.

توضيحات

۱ـ دغه قيصه د موسى ﷺ دوفات څخه تقريباً يو زر (۱۰۰۰) کاله وروسته پېښه شوې ده[۱]، د دې مودې په اوږدو کښې په بني اسرائيلو کښې زښت ډېر پيغمبران تېر شوي دي چې ځينو مفسرينو کرامو يې نومونه هم اخستي دي[۲].

اما د همدغه وخت د پيغمبر ﷺ په نوم کښې ډېر اختلاف دی، نو څرنګه چې د نوم تشخيص کوم خاص ارزښت نه لري د همدې کبله الله ﷻ نه دی ښودلی، خو زيات مفسرين کرام وايي چې شمويل ﷺ نومېده[۳].

په هر تقدير، کله چې په بني اسرائيلو کښې د واحد قيادت روحيه ژوندۍ شوه په همغه وخت کښې د دوی د ترقۍ او پرمختګ ډېره کېښودله شوه. همدارنګه په هر قوم کښې چې د قيادت د وحدت روحيه ژوندۍ کېږي د عزت او وقار ډېره به يې اېښودله کېږي.

---

(۱) تفسير ابن كثير ج۱ ص۳۰۰

(۲) روح المعاني ج۲ ص۱۶۵؛ تفسير البغوي ج۱ ص۲۲۶؛ تفسير ابي السعود ج۱ ص۲۳۹

(۳) تفسير القرطبي ج۳ ص۲۴۳؛ روح المعاني ج۲ ص۱۷۳؛ التفسير الكبير ج۶ ص۲۰۲

دلته علمي روئيت مطلب دى

٢ـ د ﴿ أَلَمْ تَرَ ﴾ كلمه د علمي روئيت څخه اخستله شوي ده خطاب نبي كريم ﷺ ته دى او پوښتنه تعليمي ده. نو د معنى حاصل يې داسې كېږي چې اى پيغمبره! ايا ته د بني اسرائيلو د "ملأ" په قيصه پاندې پوه نه يې؟ يعنى په قيصه باندې يې پوه شه.

كه څه هم خطاب نبي كريم ﷺ ته دى مګر مطلب پكښې ټول امت دى چې بايد تاسو د موسى ؑ د قوم په شان نه شئ چې د هغه د وفات څخه وروسته يې جهاد ته شا كړه او جالوتيانو يې كورونه تالا والا كړه. بايد تاسو د قيادت د وحدت روحيه همېشه ژوندى وساتئ لكه چې هغوى ته د لاسه وتلې عزت د همدې روحي د كيله بيرته لاس ته ورغى. خو د هغوى په خبر د قائد په قيادت كښې ماته او دغه مه كوئ او قومندې ته يې تسليم شئ. كه دا كار مو وكړ نو برى ستاسو په برخه دى او الله ﷻ ستاسو ملګرى دى

. همدې مضمون ته الله ﷻ اشاره كوي او فرمايي: ﴿ أَلَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ أَن تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ ٱللَّهِ وَمَا نَزَلَ مِنَ ٱلْحَقِّ وَلَا يَكُونُوا۟ كَٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْكِتَـٰبَ مِن قَبْلُ فَطَالَ عَلَيْهِمُ ٱلْأَمَدُ فَقَسَتْ قُلُوبُهُمْ ۖ وَكَثِيرٌ مِّنْهُمْ فَـٰسِقُونَ ﴾ [الحديد ١۶] يعني: ايا هغو كسانو ته چې ايمان يې راوړى دى دغه وخت نژدې نه دى چې بايد زړونه يې د الله ﷻ د ذكر او د هغه شي دپاره عاجزي وكړي چې نازل شوى دى چې د حق څخه عبارت دى. او د هغو خلكو په څېر نه شي چې هغوى ته مخكښې كتاب وركړى شوى وه خو چې وخت ورباندې ډېر تېر شو نو زړونه يې كلک شوه او ډېر يې فاسقان دي.

د "عَسَى" كلمه

٣ـ د "عسى" كلمه د طمعې او توقع دپاره استعمالېږي، او هغه شي ته چې سړى طمعه كوي هغه ورته نژدې ښكاري. نو نژديوالى يې په مفهوم كښې پروت دى. د همدې كيله يې مفسرين كرام په دې مقام كښې په "هَلْ عَسَيْتُمْ" سره تعبيروي او استفهام پكښې تقريري اخلي

نو د معنى حاصل يې داسې كېږي چې كه جهاد درباندې فرض كړى شي لكه چې تاسو يې غوښتنه كوئ نو ايا تاسو نژدې ياست چې جهاد به ونه كړئ؟، بلكې نژدې ياست[1].

يادونه

۴ـ كه څه هم ټول بني اسرائيل خو د كورونو او اولادونو څخه نه وه ويستل شوي بلكې هغه كسان ويستلي شوي وه چې هغوى د دښمن (جالوتيانو) په لاس كښې بنديان وه. مګر دوى د هغوى بنديتوب داسې وګانه لكه چې دوى ټول بنديان او نيولي شوي وي.

په تېر عصر كښې مونږ وليو چې مونږ ټول افغانان وژل شوي او شړل شوي يو. اګر كه شهيدان تقريباً يو نيم مليون نفره دى او د وطنه شړل شوي تقريباً پنځه نيم مليونه كسان دي. كله چې

---

(١) تفسير الكشاف ج١ ص٢٩١- تفسير القاسمي ج٣ ص١٨٣

خواخوږي قوي شي يو د بل په درد باندې دردېږي.

په غالب ګومان چې په بنديانو کښې خو به زنانه هم شاملې وې خو هغه يې د زيات خجالت د کبله ذکرې نه کړې، چې زمونږ څخه يې لا زنانه هم بېولې دي.

څومره کسان جهاد ته تيار شوه؟

۵ـ که څه هم قيصه پاتې ده او په راتلونکي ايتونو کښې بيانېږي خو الله ﷻ د هغو کسانو يادونه د اجمال په توګه په اول سر کښې د دې دپاره وکړه ترڅو د دوی بې وفائې د ژمنې په څنګ کښې واضحه څرګنده شي.

نو مفسرين کرام وايي چې د طالوت ټول لښکر اتيا زره کسان وه خو په دوی کښې په خپله ژمنه باندې يوازې درې سوه او ديارلس کسان ودرېده او جهاد ته چمتو شوه او الله ﷻ ورته کاميابي په برخه کړه. لکه چې د بدر په غزا کښې صحابه کرام ﵃ هم درې سوه او ديارلس کسان وه[1].

﴿ وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ ٱللَّهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًا ۚ قَالُوٓا۟ أَنَّىٰ يَكُونُ لَهُ ٱلْمُلْكُ عَلَيْنَا وَنَحْنُ أَحَقُّ بِٱلْمُلْكِ مِنْهُ وَلَمْ يُؤْتَ سَعَةً مِّنَ ٱلْمَالِ ۚ قَالَ إِنَّ ٱللَّهَ ٱصْطَفَىٰهُ عَلَيْكُمْ وَزَادَهُۥ بَسْطَةً فِى ٱلْعِلْمِ وَٱلْجِسْمِ ۖ وَٱللَّهُ يُؤْتِى مُلْكَهُۥ مَن يَشَآءُ ۚ وَٱللَّهُ وَٰسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٤٧﴾ ﴾

[۲۴۷] او د دوی پيغمبر ﵇ دوی ته ووېلې چې: بې شکه الله ﷻ تاسو ته طالوت پاچا (قومندان) مقرر کړی دی. دوی ووېلې چې په مونږ باندې به هغه لره پاچاهي د کومه شي حال دا چې په پاچاهۍ کښې مونږ ورڅخه بهتر (غوره) يو، او ده لره د مال پراخي هم نه ده ورکړه شوې.

(پيغمبر ﵇) ووېلې چې: بې شکه الله ﷻ هغه په تاسو باندې غوره کړی دی او هغه ته يې (په تاسو باندې) په علم (پوهه) کښې او په جسم کښې پراخي ورزياته کړې ده.

او الله ﷻ هر چا ته يې چې خوښه شي پاچاهي ورکوي. او د الله ﷻ د پراخه فضل (او) علم (پوهې) خاوند دی.

د مطلب خلاصه

۱ـ يعنې: د وخت پيغمبر ﵇ دوی ته ووېلې چې ستاسو د غوښتنې سره سم مې د الله ﷻ څخه سوال وکړ چې زما غوښتنه يې ومنله او طالوت نامې يې په تاسو باندې د عمومي قومندان په توګه وټاکه ترڅو د هغه اطاعت وکړئ او د هغه د قومندې لاندې جهاد ته ملاوې وتړئ، دا ټاکل الله ﷻ کړي دي ما نه دي کړي.

۲ـ څرنګه چې بني اسرائيل د هغو خلکو اولاده وه کومو چې د موسی ﵇ څخه د غوا په قيصه کښې متعددې پوښتنې رابرسېره کړې نو خپل پيغمبر ﵇ ته يې ووېلې چې که طالوت په بل چا

(۱) روح المعاني ج۲ ص۱۶۶

باندې واکدار مقرر شي هر څه چې وي هغه به وي. مګر په مونږ باندې به هغه په څه دول د قومندان په حيث مقرر شي؟، مونږ خو د هغه څخه د پاچاهۍ او قومندانۍ په باره کښې بهتر يو. چې د پخوا څخه په مونږ کښې پاچاهان تېر شوي دي، مونږ خوشاهي کورنۍ ياستو.

بله دا چې هغه غريب سړی دی، د مال څه پراخي نه لري، هغه په پاچاهۍ باندې څه پوهېږي؟، په کار داسې وه چې زمونږ د جملې څخه دې کوم يو سړی د همدې مطلب دپاره ټاکلی وي او زمونږ سپکاوی دې نه وی کړی.

دوی د طالوت په مقابل کښې داسې خبره وکړه لکه څنګه چې ابليس د آدم ﷺ په مقابل کښې کړې وه چې: ﴿أَنَا۠ خَيۡرٞ مِّنۡهُ﴾ [ص: ٧٦] يعني: زه د ده څخه بهتر يم.

۳ـ پيغمبر ﷺ ورته ووېلې چې دا کار خو ما نه دی کړی ترڅو چې په ما اعتراض وکړئ بلکې ما خو په څرګندو الفاظو کښې ووېلې چې بې شکه طالوت الله ﷻ په تاسو باندې غوره کړی دی او د الله ﷻ انتخاب دی. ايا په الله ﷻ باندې اعتراض کول معقول دي؟، ايا تاسو د الله ﷻ څخه ښه پوهېږئ؟.

که طالوت د مال پراخي نه لري خو د علم پراخي لري هغه په تاسو باندې پوه دی، د رعيت ساتل مال ته دومره ضرورت نه لري لکه څومره چې علم ته ضرورت لري خصوصاً د وسلوال جهاد په مرحله کښې چې جنګي مهارت ته ډېر ضرورت دی ترڅو د جنګ نقشه جوړه کړي او د حملې دقيق پلان ورکړي. د طالوت بدني قوت هم په تاسو باندې د پاسه دی په تاسو کښې يو کس هم د هغه په شان پهلوان نه دی او نه د هغه په شان ښايسته څېره لري، نو کله چې تاسو هغه ته په بدني توان کښې نه شئ رسېدلی نو د هغه حوصله، صبر او شجاعت په تاسو باندې د پاسه دی او دغو شيانو ته په جهاد کښې اشد ضرورت دی.

په دې ټولو باندې برسېره، د الله ﷻ د فضل تقيسمات خو ستاسو په لاس کښې نه دي، په دې مقام کښې يې چې په طالوت باندې د عمومي قومندانۍ فضل وکړ نو تاسو په الله ﷻ باندې نيوکه کوئ؟. د الله ﷻ فضل خو ډېر پراخه دی هر چا ته يې د رسېدلو امکان شته څومره غير معقوله خبره ده چې د الله ﷻ د فضل دپاره د خپلو خانونو څخه پرته بل څوک لائق نه ګنئ او په خپلو خانونو کښې يې منحصر بولئ، تاسو خو علم نه لرئ، څه پوهېږئ چې د الله ﷻ د فضل دپاره کوم محل صلاحيت لري!؟، په دې کار باندې يوازې الله ﷻ پوهېږي او بس.

توضيحات

۱ـ انسانان د پاچاهۍ دپاره داسې سړی خوښوي چې يا د پاچاهي کورنۍ څخه وي چې پلار او نيکه يې پاچاهان تېر شوي وي، او يا ښه ډېره پانګه او سرمايه ولري، که دغه دواړه صفات پکښې موجود وي نو خلک ورته غاړه ږدي او اطاعت يې کوي. د همدې کبله بني اسرائيلو د طالوت په پاچاهۍ کښې ذکر شوي دواړه وجې وړاندې کړې، دا څکه چې په دوی کښې پاچاهي کورنۍ د

يعقوب عليه السلام په دولسو زامنو کښې د "لاوي" په اولاده کښې جاري وه او طالوت د بنیامین د اولادې څخه وه، برسېره په دې نوموړی څه سرمایه دار هم نه وه بلکې د اهل الحرفه وو (کسبه وو) څخه وه چې دباغت یا بل کسب یې درلود او خپله ګوزاره یې ورباندې روانه وه[1].

۲ ـ دوی څکه د امیر غوښتنه وکړه چې په بني اسرائیلو کښې به امیر د پیغمبر څخه بېل سړی وه، که داسې نه وي نو د وخت پیغمبر عليه السلام ته به یې وراندیز کړی وی چې مونږ جهاد ته سوق کړه او د امیر غوښتنه به یې ترې نه وی کړې. خو اول سړی چې نبوت او امارت دواړه ورپه غاړه شو هغه داؤد عليه السلام وه لکه چې وروسته واضحه کېږي[2].

مګر الله ﷻ بني اسرائیل پوه کړه او مونږ یې په غوږ ووهلو چې د ملوکیت معیار هغه څه نه دی چې تاسو ورته ټاکلی دی بلکې معیار یې لاندې څلور صفات دي:

الف: چې الله ﷻ هغه ته فطري استعداد ورکړی وي او د سیاستمدارۍ قوت پکښې موجود وي: ﴿ إِنَّ ٱللَّهَ ٱصۡطَفَىٰهُ عَلَيۡكُمۡ ﴾.

ب: چې پوهه ولري جاهل او ناپوه نه وي بلکې پوهه یې په نورو باندې د پاسه وي: ﴿ وَزَادَهُۥ بَسۡطَةً فِي ٱلۡعِلۡمِ ﴾.

ج: چې جسمي فضلیت هم ولري، ناروغ، ګوزڼ وهلی او نور داسې امراض ونه لري چې د هغو د کبله د حکم چلولو دپاره فراغت نه شي موندلی. خلک وایي چې: "العَقْلُ السَلِيم في الجِسم السَلِيم" یعني: سالم عقل په سالم بدن کښې وي، په همدغسې بدنونو کښې شجاعت، هیبت او وقار زیات وي د هغو خلکو په پرتله چې روغ او سالم بدن ونه لري.

د: په دې ټولو باندې د پاسه، چې الله ﷻ ورته د ملوکیت اسباب برابر کړي وي او د حکمرانۍ توفیق یې ورکړی وي: ﴿ وَٱللَّهُ يُؤۡتِي مُلۡكَهُۥ مَن يَشَآءُ ﴾.

په طالوت کښې ذکر شوي څلور واړه صفات موجود وه. په همدې مطلب باندې لاندې شواهد ولولئ:

اول: کله چې طالوت د قومندانۍ واګې په لاس کښې واخستلې نو د لښکر کشۍ په اوله مرحله کښې یې وویلې چې په لښکر کښې زه هغه څوک نه شاملوم چې د زړه فراغت ونه لري، مثلا کوژده یې کړې وي خو لا واده یې نه وي کړی څکه چې دغسې خلک په پوره فراغت سره جهاد ته نه شي وراندې کېدلی[3]. دا د فطري ذکاوت او زیرکۍ یو مثال دی.

دوهم: د بني اسرائیلو بدعهدي او بې وفائي ورته معلومه وه او هم په دې باندې پوهېده چې د الله ﷻ نصرت د ډېروالي سره نه دی بلکې د اخلاص سره ملګری دی، نو څکه یې د جنګ د میدان څخه وړاندې د ټول لښکر ازموینه ترلاسه کړه چې بې وفا خلک او وفادار مجاهدین سره جدا شوه.

---

(۱) تفسیر القرطبي ج۳ ص۲۴۵

(۲) تفسیر ابي السعود ج۱ ص۲۴۵

(۳) تفسیر ابي السعود ج۱ ص۲۴۲؛ البحر المحیط ج۲ ص۲۶۴

عبد الله بن عباس رضي الله عنهما وايي چې: «كَانَ طَالُوت أَعْلَمُ بَنِيْ إِسْرَائِيْل بِالْحَرْبِ»[١] يعني: په بني اسرائيلو كښې په جنګ باندې ډېر پوه سړى يوازې همدا طالوت وو او بس.

دريم: جسمي فضليت يې په نورو باندې دومره زيات وه چې په ټول لښكر كښې داسې سړى نه وه چې د طالوت اوږې ته يې سر ورسېږي، په ټول لښكر كښې يوازې د همده هسكه غاړه وه او همدې مهيب سړى وه.

څلورم: د الله ﷻ توفيق خو بالكل ښكاره دى چې د وخت پيغمبر ﷺ ته الله ﷻ وحې وكړه او نوموړى يې د ملوكيت دپاره انتخاب كړ، پخپله يې وريسې بلې نه وې وهلې او كور په كور وريسې نه وه ګرځېدلى بلكې كوم يو څاروى ترې ورك شوى وه او د پلټنې پسې يې ګرځېده، نه ورسره د پاچاهۍ فكر وه او نه يې هڅه كوله، د وخت پيغمبر ﷺ ته محض د دعاء غوښتنې دپاره ورغى چې ګوندې ورك شوى څاروى راته الله ﷻ راوموند كړي، خو ناڅاپه پرې هغه د پاچا نوم كېښود[٢].

د امير د ټاكلو طريقه

٢ـ د امير ټاكنه په دوه ډوله ده: يو ډول دا ده چې د يو چا د پلوه وټاكل شي او د عمومي اجتماع اهل الحل والعقد ته يې ټاكل ونه سپارل شي، دغه ډول ته انتصابي ټاكل وايي؛ بل ډول دا ده چې د عمومي اجتماع د اهل الحل والعقد د پلوه انتخاب شي، دغه ډول ته انتخابي ټاكل وايي.

بني اسرائلو د شمويل ﷺ څخه د امير ټاكنه په اوله طريقه (انتصاب) سره غوښتنې وه خو كله چې ورته د الله ﷻ د پلوه وټاكل (نصب) شو نو بيا يې ورباندې اعتراضات شروع كړه، لكه چې دوى د خپل نظر څخه اوښتي وه او غوښتل يې چې بايد مونږ ته د انتخاب د لارې امير وټاكل شي.

د جواب حاصل يې دا دى چې كه بالفرض په انتخاب سره وټاكل شي هم بايد چې طالوت انتخاب شي، چې د امير د لياقت صفات يوازې په همده كښې دي او بس.

يادونه

٣ـ بايد مونږ هم ذكر شوي څلور واړه صفات په نظر كښې ونيسو. او دا ځكه چې الله ﷻ ذكر شوو صفاتو ته په قرآن كريم كښې اشاره وكړه او وروسته يې رد نه كړه، نو د دې معنى دا ده چې بايد مونږ هم د همدغو صفاتو په رڼا كښې امير وټاكو.

سوال جواب

٤ـ كه څوك وايي چې: نبي كريم ﷺ فرمايلي دي: «اسْمَعُوا وَأَطِيعُوا وَإِنِ اسْتُعْمِلَ عَلَيْكُمْ عَبْدٌ حَبَشِيٌّ كَأَنَّ رَأْسَهُ زَبِيبَةٌ»[٣] يعني: امر يې قبول كړئ او اطاعت يې وكړئ اګر كه داسې تور حبشي غلام درباندې مقرر كړى شي چې سر يې لكه د ټېسبدلي مميز په څېر وي. يعني چې هر څومره

---

(١) زاد المسير ج١ ص٢٥٧

(٢) زاد المسير ج١ ص٢٥٧؛ تفسير البغوي ج١ ص٢٢٨

(٣) صحيح البخاري ج٢ ص١٠٥٧

بد قواره سړی وي هم اطاعت يې کوئ.

او نبي کريم ﷺ داسې هم فرمايلي دي چې: «إِنْ أُمِّرَ عَلَيْكُمْ عَبْدٌ مُجَدَّعٌ يَقُودُكُمْ بِكِتَابِ اللهِ فَاسْمَعُوا لَهُ وَأَطِيعُوا»[1] يعنې: که چېرې درباندې پوزه پرې کړی شوی غلام آمر وټاکلی شي او هغه مو د الله ﷻ د کتاب مطابق قيادت کوي نو امر يې قبول کړئ او اطاعت يې وکړئ.

نو پوښتنه دا ده چې: د دغو احاديثو څخه خو معلومېږي چې د هر ډول امير اطاعت واجب دی، که د طالوت په شان دنګه غاړه او ښائسته څېره ولري او که نه؟.

مونږ وايو: لکه چې وړاندې مو ورته اشاره وکړه په ايتونو کښې د امير ټاکنه په انتخابي طريقې سره د بحث لاندې ده، او ذکر شوي احاديث يې انتصابي طريقې ته اشاره کوي لکه چې «وَإِنْ اسْتُعْمِلَ» او «إِنْ أُمِّرَ» کلمې درباندې دلالت کوي.

برسېره په دې، ايتونه د امير ټاکونکو ته هدايت کوي، او احاديث هغو خلکو ته ارشاد کوي چې امير درباندې ټاکل شوی وي يعنې امير چې په هره طريقه وټاکل شي اطاعت يې ضرور دی د ټاکلو څخه وروسته يکښې هاغه او دغه کول جائز نه دي. لکه چې نبي کريم ﷺ د مرض الموت په حال کښې أسامه بن زيد ؓ په يو ګروپ مجاهدينو باندې قومندان وټاکه، سره د دې چې د أسامه ؓ پلار آزاد کړی شوی غلام وه او په مجاهدينو کښې لوی‌لوی صحابه کرام ؓ شامل وه، خو ټولو يې اطاعت وکړ او غاړه يې ورته کېښودله[2].

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۵ـ که څوک وايي چې: اهل الحل والعقد به إلهي پېرزوينه په څه ډول معلومه کړي چې د فلاني سره يې پېرزوينه شته او د فلاني سره نشته؟.

مونږ وايو چې: دوی بايد هغه چا ته د انتخاب رايه ورنه کړي چې په اصطلاح هغه امارت ته کانديد وي او وريسې لېوال وي، بلکې هغه څوک انتخاب کړي چې د طالوت په شان د امارت هڅه نه کوي، څکه چې عبد الرحمن بن سمره ؓ وايي چې نبي کريم ﷺ راته وفرمايل چې: «لَا تَسْأَلْ الْإِمَارَةَ فَإِنْ أُعْطِيتَهَا عَنْ مَسْأَلَةٍ وُكِلْتَ إِلَيْهَا وَإِنْ أُعْطِيتَهَا مِنْ غَيْرِ مَسْأَلَةٍ أُعِنْتَ عَلَيْهَا»[3] يعنې: امارت مه غواړه څکه چې که د غوښتنې د کبله درکړی شي نو همغه ته به ورسپارلی شې (د الله ﷻ کومک او توفيق به درسره نه وي) او که بې د غوښتنې څخه درکړی شي نو په امارت باندې به درسره کومک وکړی شي (الله ﷻ به توفيق درکړي) يعنې دابه د الله ﷻ پېرزوينه وي.

بله دا چې د اهل الحل والعقد د ټولګي څخه شمېرل کېدل پخپله د الله ﷻ پېرزوينه ده او د دوی پېژاندنه خو په هيڅا باندې مشکله نه تمامېږي. يا په بل عبارت: که د اهل الحل والعقد ټولګی د

(۱) صحيح مسلم ج۲ ص۱۲۵
(۲) صحيح البخاري ج۲ ص۶۴۱
(۳) صحيح البخاري ج۲ ص۱۰۵۸

خپل منځ څخه یو نفر د امارت چوکۍ ته انتخاب کړي ډېر په خای کار به وکړي.

﴿ وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ ءَايَةَ مُلْكِهِۦٓ أَن يَأْتِيَكُمُ ٱلتَّابُوتُ فِيهِ سَكِينَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَبَقِيَّةٌ مِّمَّا تَرَكَ ءَالُ مُوسَىٰ وَءَالُ هَٰرُونَ تَحْمِلُهُ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَةً لَّكُمْ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿٢٤٨﴾ ﴾

[۲۴۸] او دوی ته خپل پیغمبر (شمویل) ﷺ وویلې چې: بې شکه د نوموړي د قیادت نښه دا ده چې تاسو ته به صندوق راشي چې په هغه کښې به ستاسو د رب ﷻ د پلوه سکینه او ډاډ وي او هم به پکښې د موسی ﷺ د ټبر او د هارون ﷺ د ټبر څخه څه پاتې شیان وي (په داسې حال کښې) چې ملائک به یې درانتقال کړي.

بې شکه په دغه کار کښې ستاسو دپاره (د طالوت د قیادت) غټه نښه او معجزه ده خو که تاسو ایمان راوړونکي یاست.

د مطلب خلاصه

د بني اسرائیلو پخوانی عادت وه چې په هر شي کښې یې شک او شبهې کولې، د دې خبرې سره-سره چې د موسی ﷺ په رسالت باندې معتقد وه خو په یو وخت کښې یې ورته وویلې چې: ﴿ يَٰمُوسَىٰ لَن نُّؤْمِنَ لَكَ حَتَّىٰ نَرَى ٱللَّهَ جَهْرَةً ﴾ [البقرة: ۵۵] یعني: ای موسی! مونږ به هیڅکله تا لره معتقد نه شو ترڅو چې الله ﷻ په خپلو سترګو باندې په ښکاره توګه وګورو.

همدارنګه دوی شمویل ﷺ ته وویلې چې مونږ د طالوت په قیادت باندې چې د الله ﷻ د پلوه ټاکلی شوی دی تر هغه عقیده نه شو کولی چې ښکاره برهان او دلیل وربانديې تېر نه کړي یعنې ترڅو چې په دې باره کښې معجزه ونه ګورو چې دا رښتیا قائد ګرځولی شوی دی.

نو شمویل ﷺ دوی ته وویلې چې د طالوت د قیادت نښه دا ده چې تاسو ته به یو غیبي صندوق راشي چې په هغه کښې به ستاسو د رب ﷻ د پلوه اطمنان اینبودلی شوی وي او هم به پکښې د موسی ﷺ او د هارون ﷺ د ټبرونو د متروکانو څخه څه پاتې شوني موجود وي ترڅو یې تاسو وپېژنئ چې رښتیا دا غیبي صندوق دی چې د کلونو-کلونو پخواني څیزونه پکښې پراته دي چې د هیچا څخه پاتې نه وه او نه د چا په وسه کښې وه چې هغه ترلاسه کړي، دا برسېره په دې چې تاسو به یې په خپلو سترګو وګورئ چې ملائک به یې درانتقال کړي او په غیبي توګه به د طالوت په وړاندې کېښودل شي. بې شکه دغه ډېره لویه معجزه ده او د طالوت د قیادت ډېره لویه نښه ده خو که تاسو وربانديې باور وکړئ او قیادت یې ومنئ.

کله چې ذکره شوې معجزه ترسره شوه نو د ټولو وربانديې ظاهري قناعت راغی او طالوت یې د قائد په صفت ومانه.

Scanned by CamScanner

توضیحات

۱_ که څه هم مفسرینو کرامو د تابوت په اړوند ډېر څه لیکلي دي چې په خپلو باندې د سړي اطمنان هم نه شي راتلی خو هغه څه چې موږ ته یې یادونه ضرور ښکاري، لاندې څو معلومات دي:

الف: ځینې مفسرین کرام وایي چې د "تابوت" کلمه د "تَوْبَة" څخه اخستل شوې ده چې د رجوع معنی ورکوي. نو هغه صندوق ته چې سړی پکښې څه مهم شیان ساتي ځکه تابوت وایي چې هغه ته بیا-بیا رجوع کېږي[۱]. مګر ډېره ښه خبره دا ده چې د تابوت کلمه عجمي ده لکه چې غیر انصراف یې په همدې مطلب باندې څرګند دلیل دی.

په هر تقدیر، زموږ په پښتو ژبه کښې تابوت هغه خاص صندوق ته وایي چې هغه د مړي د کالبوت دپاره جوړ شوی وي، خو په نورو ژبو کښې د مړي کالبوت پورې اختصاص نه لري، بلکې د مهمو شیانو صندوق ته تابوت وایي.

ب: دا خبره ثابته نه ده چې دغه تابوت بني اسرائیلو ته د آدم ﷺ په سلسله باندې د جنت څخه راغلی وه[۲] او که نه هغه تابوت وه چې د موسی ﷺ مور پکښې موسی ﷺ د ماشومتوب په حالت کښې سیند ته اچولی وه، چې د [طه:۳۹] ایت کښې ورته اشاره شوې ده[۳]، او یا د موسی ﷺ په ژوند کښې دوی پخپله د لرګي څخه جوړ کړی وه[۴]؛ خو دا خبره ثابته ده چې ذکر شوی تابوت د برکت څخه ډک وه او څه امتیازي صفات یې درلوده چې بني اسرائیلو ته ډېر ښه معلوم وه، که څه هم موږ ته په یقین سره نه شي معلومېدلی چې هغه به څه صفات وه ځکه چې:

زموږ په لاس کښې خو د علم دوه ښالګې دي چې یو قرآن کریم دی او بل احادیث دي، په دې دواړو کښې د تابوت په اړوند هغه معلومات نشته کوم چې د اهل الکتابو په کتابونو کښې لیکل شوي دي، او موږ ورباندې ځکه باور نه شو کولی چې په دې کتابونو کښې ګونې وهل شوي دي، موږ څه پوهېږو چې خبرې به یې رښتیا وي او که دروغ.

أبو هریره ﷺ وایي چې اهل الکتابو به تورات په خپله ژبه (عبراني) لوسته او مسلمانانو ته به یې په عربي ژبه باندې ترجمه کاوه نو نبي کریم ﷺ وفرمایل: چې: «لَا تُصَدِّقُوا اهل الْكِتَابِ وَلَا تُكَذِّبُوهُمْ وَقُولُوا ﴿ آمَنَّا بِاللهِ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْنَا ﴾ الْآيَةَ»[۵] یعني: د اهل الکتابو مه تصدیق کوئ او مه یې تکذیب کوئ فقط همدومره وایي چې موږ په الله ﷻ او په هغه شي باندې ایمان راوړی دی کوم چې موږ ته الله ﷻ نازل کړی دی.

ج: نوموړی تابوت د اهل الکتابو د لاسه بالکل وتلی وه، برابره خبره ده چې الله ﷻ د دوی د ګناه

---

(۱) حاشیه الشیخ زاده علی تفسیر البیضاوي ج۱ ص۵۵۸
(۲) التفسیر الکبیر ج۶ ص۱۸۸
(۳) تفسیر سومه ج۲ ص۱۷۴
(۴) حاشیه الشیخ زاده علی تفسیر البیضاوي ج۱ ص۵۵۹
(۵) صحیح البخاري ج۲ ص۱۰۹۴

په سبب باندې اسمان ته خېژولی وي[۱] او که د جنګ په مرحله کښې ترې دښمنانو وړی وه کله بې چې د دوی کورونه تالا والا کړه او ماشومان او زنانه يې ترې بيولي وه[۲].

په هر تقدير، دوی ته د تابوت بېرته لاس ته راوړل نه کېدونکی کار ښکارېده، او په واقع کې هم نظر بشري توان ته نه کېدونکی کار وه.

د: د طالوت په قيادت باندې الله ﷻ دوی ته د نورو معجزاتو په عوض څکه د تابوت راتلل انتخاب کړه ـوالله ﷻ أعلمـ ترڅو دوی پوه کړی شي چې الله ﷻ به تاسو ته هغه عزت بيا درپه برخه کړي چې د تابوت په وخت کښې مو درلوده، او د طالوت قيادت چې تاسو ته نه کېدونکی ښکاري دا کېدونکی وګڼئ: نو د تابوت راتګ د يو پلوه معجزه وه او د بله پلوه بشارت وه ترڅو دوی جهاد ته ترغيب شي او په خپل عهد باندې وفا وکړي.

هـ: ذکر شوی تابوت الله ﷻ بني اسرائيلو ته په خارق العاده توګه بېرته ورکړ، که د اسمانه ورته الله ﷻ بېرته راستون کړی وی نو د دې په خارق العاده والي کښې خو هيڅ شک نه پاتې کېږي، لکه چې د قيامت د نژدېوالي په وخت کښې به الله ﷻ عيسی ؑ د اسمانه څخه راښکته کړي او يا لکه چې په بني اسرائيلو باندې د عيسی ؑ په زمانه کښې د اسمانه مائده نازله شوې وه. او که د جالوتيانو د مملکت څخه ورته ملائکو راوړی وي نو د دې ډول راوړلو مثالونه هم شته، لکه چې سليمان ؑ ته د بلقيس تخت هغه چا ورانتقال کړ چې هغه ته الله ﷻ غيبي علم ورکړی وه لکه چې فرمايي: ﴿قَالَ ٱلَّذِى عِندَهُۥ عِلْمٌ مِّنَ ٱلْكِتَـٰبِ أَنَا۠ ءَاتِيكَ بِهِۦ قَبْلَ أَن يَرْتَدَّ إِلَيْكَ طَرْفُكَ﴾ [النمل: ۴۰]

يعني: هغه چا وويلې چې هغه ته الله ﷻ د کتاب علم ورکړی وه چې زه به يې درته مخکښې د دې چې تاته د خپلو سترګو رپول بېرته راتاو شي، راوړم.

د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما څخه همدغه قول روايت شوی دی چې ذکر شوی صندوق د اسمان څخه ملائکو راښکته کړ او دوی ورته کتل چې د طالوت په وړاندې يې کېښود[۳].

د همدې قول تائيد د دې کېله هم کېدلی شي چې بني اسرائيل لجوج خلک وه، که د جالوتيانو څخه ورته ذکر شوی صندوق رانقل شوی وی نو شايد چې باور يې ورباندې نه وی کړی او په اصطلاح دوه سوه بهانې به يې ورته تراشلي وی خصوصاً په هغې طريقه باندې خو به يې هيڅکله قناعت نه وی شوی چې د صندوق په انتقال کښې مفسرينو کرامو ليکلي دي چې په جالوتيانو کښې د طاعون (وبا) مرض ګډ شو نو هغوی په ذکر شوي صندوق باندې بد فالي ونيوه، په قولبه (دوه غوايانو) باندې يې بار کړ او د خپل ښار څخه يې وشړل چې قولبه برابره د طالوت مخې ته ودرېده او صندوق يې ترې راکوز کړ[۴].

(۱) روح المعاني ج۲ ص۱۶۸

(۲) روح المعاني ج۲ ص۱۶۸

(۳) تفسير ابن كثير ج۱ ص۳۰۱

(۴) تفسير البغوي ج۱ ص۲۳۰؛ تفسير القرطبي ج۳ ص۲۴۸

دوی وايي چې د دغه کار سوق او اداره ملائکو کوله نو ځکه يې د انتقال نسبت دوی ته شوی دی او حمل د انتقال په معنی استعمال شوی دی. که داسې شوی وی نو بني اسرائيلو ته به چا قناعت ورکړی وی چې حقيقةً د صندوق انتقال دوه غوايانو نه دی کړی بلکې ملائکو کړی دی.

نو چې د دوی قناعت ورباندې راغلی دی معلومېږي چې دوی بله هيڅ بهانه په لاس کښې نه درلوده او د مجبوريت د کبله يې د خپل جارو جنجال څخه لاس اخستی دی چې د صندوق انتقال په بې اندازې خارق العاده طريقې سره صورت نيولی دی، چې دوی ټولو ورته ړد ړد کتل او ملائکو د طالوت په وړاندې ذکر شوی صندوق کېښود[١].

سكينة او بقية

٢_ د ايت شريف څخه په ښکاره توګه څرګندېږي چې په همدغه صندوق سره او هم په هغو شيانو سره چې د صندوق په داخل کښې موجود وه د بني اسرائيلو د زړونو اطمنان حاصل شو، ځکه چې دوی وېېژاندل چې دغه شيان د موسی ﷺ او هارون ﷺ او د دوی داړو د تېرونو څه بقايا دي، او يقين يې ورباندې راغی.

خو دا معلومه نه ده چې دغه بقايا د څه‌څه شيانو څخه عبارت وه، قرآن کريم يې د بيانولو څه ضرورت نه دی ليدلی نو ځکه پکښې ساکت پاتې شوی دی. اما مفسرينو کرامو پکښې ډېر څه ليکلي دي چې د "سَكِينَة" په بيان کښې يې اوه قوله کړي دي او د "بَقِيَّة" په باره کښې آن تر نهو قولو پورې رسېدلي دي[٢]، چې په يوه ليکنه باندې هم سړی کامل باور نه شي کولی. يا په بل عبارت: د يوه مفسر سره هم د ذکر شوي صندوق کونجي موجوده نه وه او د ټولو څخه قلف پاتې شوی دی. د همدې کبله مونږ ته ښه ښکاره شوه چې همداسې قلف يې پرېږدو او ترې تېر شو. که څوک يې د لوستلو شوق لري نو خينو اوږدو کتابونو ته دې مراجعه وکړي[٣].

خينو مفسرينو کرامو ليکلي دي چې په تعين باندې يې څه دليل نشته نو تعينول يې ګناه ده او جواز نه لري[٤]. که داسې وي نو ورپسې ګرځېدل به هم ګناه وي، والله ﷻ اعلم.

﴿ فَلَمَّا فَصَلَ طَالُوتُ بِٱلْجُنُودِ قَالَ إِنَّ ٱللَّهَ مُبْتَلِيكُم بِنَهَرٍ فَمَن شَرِبَ مِنْهُ فَلَيْسَ مِنِّى وَمَن لَّمْ يَطْعَمْهُ فَإِنَّهُۥ مِنِّىٓ إِلَّا مَنِ ٱغْتَرَفَ غُرْفَةًۢ بِيَدِهِۦ ۚ فَشَرِبُوا۟ مِنْهُ إِلَّا قَلِيلًا مِّنْهُمْ ۚ فَلَمَّا جَاوَزَهُۥ هُوَ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ مَعَهُۥ قَالُوا۟ لَا طَاقَةَ لَنَا ٱلْيَوْمَ بِجَالُوتَ وَجُنُودِهِۦ ۚ

---

(١) تفسير ابي السعود ج١ ص٢٤١؛ روح المعاني ج٢ ص١٩٨

(٢) زدا المسير ج١ ص٢٥٨

(٣) تفسير القرطبي ج٣ ص٢٤٩؛ حاشيه الشيخ زاده على تفسير البيضاوي ج١ ص٥٥٩؛ التفسير الكبير ج۶ ص١٩٠؛ روح المعاني ج٢ ص١۶٩

(٤) تفسير الطبري ج٢ ص۶١٥

قَالَ ٱلَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُم مُّلَٰقُواْ ٱللَّهِ كَم مِّن فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةًۢ بِإِذْنِ ٱللَّهِۗ وَٱللَّهُ مَعَ ٱلصَّٰبِرِينَ ﴿٢٤٩﴾

[۲۴۹] نو کله چې طالوت خپل لښکر جدا (تکمیل) کړ نو ورته يې وویلې چې: یقیناً الله ﷻ تاسو لره په یوې ویالې باندې ازمويونکی دی (بې ازمويني مو نه پرېږدي)، نو چا چې ترې (د ویالې څخه اوبه) وڅښلې نو هغه زما څخه نه دی (په لښکر کښې ورته ځای نه ورکوم)، او څوک يې چې بالکل (د ویالې اوبه) ونه څښي نو بې شکه چې زما ملګری دی، مګر هغه څوک (مې هم ملګری دی) چې (اوبه) غړپ کړي په یو لاس غړپ کول.

نو ټول لښکر ترې (د ویالې څخه اوبه) وڅښلې (او ناکام شوه) مګر د دوی څخه لږو خلکو (د ویالې څخه اوبه ونه څښلې).

نو کله چې د ویالې څخه دی (طالوت) او ورسره هغه کسان تېر شوه چې ایمان يې راوړی وه (کامل ایمان) نو دوی وویلې چې نن ورځ مونږ لره هيڅ وسه نشته چې د جالوت او لښکر سره يې مقابله وکړو (که د الله ﷻ فضل راسره نه وي).

(بیا) هغو کسانو وویلې د کومو چې یقین وه چې بې شکه دوی د الله ﷻ سره ملاقي کېدونکي دي چې: ډېر کرته ورکوتي ټولګی په ډېر لوی ټولګي باندې د الله ﷻ په حکم غلبه ترلاسه کوي (نو باید چې وارخطا نه شو). او الله ﷻ د صابرانو ملګری دی.

ارتباط او د مطلب خلاصه

۱ـ کله چې په ذکر شوي تفصیل سره بني اسرائیلو ومنله چې طالوت دې زمونږ عمومي قومندان وي نو طالوت په سوق الجیشی باندې پیل وکړ او د مجاهدینو په راغونډولو کښې مشغول شو، هرڅوک يې په لښکر کښې نه شاملاوه ترڅو به چې ترې مطمئن نه شو چې دغه مجاهد ځه ذهني مصروفیت نه لري نو د خپلو شرطونو په مطابق يې اتیا زره مجاهدين وسلوال جهاد ته تیار کړه او د جالوت په طرف يې د خپلو کلیو څخه جدا کړه. الله ﷻ پوهېږي چې په تجهیزاتو باندې به يې ترې څومره وخت لګېدلی وي.

د هغه وخت څخه نیولې تردې وخته پورې ذکر شوی عمومي قومندان ټوله صحنه ولیدله او د نظره يې تېره شوه چې په څومره مشکلاتو سره شمویل ﷺ وکړی شو چې بني اسرائیل يې د ده قومندي ته چمتو کړه.

نو غالبه دا ده چې د طالوت سره تشویش پیدا شوی وي چې دغه لښکر چې په دومره لَيْتَ او لَعَلَّ سره زما قومندې ته چمتو شو، تر آخره به راسره په ژمنه ودرېږي او که نه، که د جنګ د میدان څخه راوتښتي نو د یو پلوه به د مخلصو مجاهدینو مورال کمزوری کړي او د بله پلوه به دښمن ته خجالت شو. نو ښه دا ده چې د جنګ د میدان څخه وړاندې د دوی مخلص او غیر مخلص وپېژنم. نو

شمویل ﷺ ته به یې پېشنهاد کړی وي چې الله ﷻ ته سوال وکړي او الله ﷻ به سوال قبول کړی وي او د ازمویني طریقه به یې ورته ښودلې وي چې په دغه ډول سره یې ازموینه واخله او په لښکر کښې همدغه طریقه اعلانه کړه. که بالفرض د ازمویني منظوري یې د الله ﷻ څخه نه وی ترلاسه کړې نو گومان نه کوم چې دغو لجوجو خلکو به امتحان ته غاړه ایښې وی بلکې په اصطلاح دوه سوه بهانې به یې ورته جوړې کړې وی، چې امتحان ته حاجت نشته. نو ځکه الله ﷻ فرمایي چې طالوت خپل لښکر ته وویلې چې: ﴿ إِنَّ ٱللَّهَ مُبۡتَلِيكُم بِنَهَرٖ ﴾ یعنې: بې شکه الله ﷻ په یوې ویالې باندې ستاسو ازمویونکی دی.

۲_ یعنې شمویل ﷺ ته الله ﷻ وحې کړې ده چې تاسو به یوه ویاله باندې امتحان کړې. نو د همدغه امتحان اعلان د طالوت د ږلوه وشو چې الله ﷻ تاسو به یوه ویاله باندې امتحانوي او د امتحان طریقه دا ده چې که هرڅوک د همدغې ویالې (لښتې) څخه اوبه وڅښې هغه زما ملگری نه دی او هغه زه د خپل خان سره جهاد ته نه بیایم زما ملگری هغه څوک دی چې د ذکر شوې ویالې (لښتې) اوبه هیڅ ونه څښي او یو غړپ هم ترې ونه کړي. هو! که د ویالې څخه یې اوبه په لاس باندې وڅښلې او وریاندې ور ونه لوېده، خیر دی هغه هم زما ملگری دی او د اندیوالی څخه یې نه وباسم.

۳_ نو کله چې دوی ویالې ته ورسېده په داسې حال کښې چې سخته تودوخه وه او ټول لښکر ترږی وه، نو ټول په ویالې باندې ورولوېده او د څارویو په دود یې په خولو باندې اوبه وڅښلې، مگر لږو خلکو دا کار ونه کړ، یا یې بالکل ونه څښلې او یا یې په لاس باندې وڅښلې.

۴_ د دې امتحان څخه وروسته د طالوت ملگري د ورایه وټاکلی شوه، کله چې طالوت او هغه کسان چې په ازموینه کښې کامیاب شو (چې ایمانونه یې قوي وه او کمزوري نه وه او د ده اندیوالي یې ترلاسه کړې وه) د ویالې څخه تېر شوه، نو دوی د خانو سره وویلې چې اوس خو مونږ ډېر لږ کسان پاتې شوو او د لښکر قوت بالکل مات شو، نن ورځ مونږ سره هیڅ وسه نشته چې د جالوت او د هغه د غټ لښکر سره مقابله وکړو که د الله ﷻ مرسته نه وي نو مونږ نه شو کامیابېدلی.

۵_ بیا د همدوی د ډلې څخه هغه ټولگي چې د هغوی گومان وه چې مونږ د الله ﷻ سره ملاقي کېدونکي یاستو او همدا نن به د شهادت جامونه وڅښو وویلې چې وارخطا کېږئ مه، نظر زمونږ ناتوانی ته خو گومان کوو چې شهیدان به شو، زمونږ سره دا توان نشته چې د جالوتیانو په مقابله کښې ودرېږو پاتې خو لا دا چې نصرت به ترلاسه کړو. اما نظر د الله ﷻ د نصرت اوکومک ته نژدې ده چې الله ﷻ مو غلبه په نصیب کړي او مونږ وریاندې برلاسي شو، ځکه چې غلبه خو د نفرو او وسائلو د ډېروالي پورې مربوطه نه ده بلکې د الله ﷻ د ارادې پورې ارتباط لري، د تاریخ په اوږدو کښې داسې ډېر شوي دي چې ډېر وروکی ټولگی د ناچیزه وسائلو سره د الله ﷻ په امر په ډېر لوی ټولگي باندې غالب شوی دی، خو د الله ﷻ نصرت د صابرانو ملگری دی.

نو لکه څنگه مو چې د ویالې په امتحان کښې صبر وکړ همدارنگه باید د جنگ په میدان کښې هم صبر وکړو، اُمید دی چې غلبه به زمونږ په نصیب شي او دښمن به ماتې وخوري.

توضیحات

۱_ امتحان ځکه په اوبو باندې د اجراء لاندې راغی چې مجاهدین په ډېرو وختونو کښې د لوږې او تندې سره مخامخ کېږي خو د لوږې مقاومت نسبت د تندې مقاومت ته اسان دی، نو نتیجه یې داسې کېږي چې څوک نن ورځ د تندې مقاومت نه شي کولی نو هغه به یې سبا ورځ د جنګ په ډګر کښې څنګه وکړی شي؟، خصوصاً چې تنده اوږده شي.

سوال جواب

۲_ که څوک وایي چې "طعم" په خوراکي شیانو کښې استعمالېږي الا په دې مقام کښې خو امتحان په ویالې باندې صورت نیولی وه نو په کار وه چې د ﴿ لَمْ يَطْعَمْهُ ﴾ په ځای باندې "لَمْ يَشْرَبْهُ" نازل شوی وی چې "شُرْب" د اوبو سره مناسبت لري.

مونږ وایو چې: د "طعم" کلمه د ذوق (څکلو) په معنی سره هم استعمال شوې ده[۱]، په دې مقام کښې همدا معنی په زړه پورې ده چې لاندې صورتونو ته شامله ده:

الف: چې په ویالې باندې ورځملي او په خوله یې ترې وڅښي.

ب: چې په لوښي کښې یې د ویالې څخه راپورته کړي او ویې څښي.

ج: چې څه خوراکي شیان ورباندې لامده کړي او بیا یې وخوري، لکه چې ډوډۍ د اوبو سره وخوري.

د: چې په دوارو ورغوو (لپو) باندې یې وڅښي.

ه: چې بل څوک یې په خوله کښې ورواچوي او ده ورته خوله وازه کړې وي.

نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې هغه څوک زما ملګری دی چې په هیڅ ډول سره د ویالې څخه استفاده ونه کړي په اصطلاح اوبه په ژبه باندې هم کښېنږدي، مګر که په لاس یې ترې استفاده وکړه باک یې نشته او د اندیوالۍ څخه نه اوځي. که بالفرض "لَمْ يَشْرَبْهُ" ویل شوي وی نو ذکره شوې مطلوبه معنی یې نه شوه اداء کولی.

د امتحان نتیجه

۳_ په پورتني امتحان سره خلک په دریو ګروپونو ووېشل شوه:

الف: چې بالکل یې د اوبو څخه په هیڅ ډول استفاده ونه کړه.

ب: چې په یوه لاس یې وڅښي.

ج: چې په ویالې باندې ورځملاسته او آن د بسو پورې وڅښې.

نو طالوت یوازې اولني دواړه ګروپونه د خانه سره ملګري کړه چې شمېر یې درې سوه او دیارلس (۳۱۳) تنو ته رسېده او د دریم ګروپ سره یې اندیوالي وشکوله چې شمېر یې نهه اویازره شپږسوه

---

(۱) روح المعاني ج۲ ص۱۷۰؛ تفسیر ابي السعود ج۱ ص۲۴۲

اوه اتیا (۷۹۶۸۷) کسان وه، او د طالوت اصلي لښکر اتیا زره (۸۰۰۰۰) تنه ښودلی شوی دی. بالمقابل د جالوت لښکر یو لک یا درې لکه ښودلی شوی دی، والله ﷻ أعلم بالصواب[۱].

دا د چا خبره ده؟

۴ـ ځینې مفسرین کرام وايي چې دغه جمله ﴿ لَا طَاقَةَ لَنَا ٱلْيَوْمَ بِجَالُوتَ وَجُنُودِهِۦ ﴾ د ناکامانو خبره ده[۲] دوی چې کله اوبه وڅښلې ګېډې یې درنې شوې او تندې پسې واخسته سات په سات یې د اوبو څښلو ته اړتیا پېښېدله نو وېې ویلې چې زمونږ سره نن ورځ په دغه حالت کښې د قوي دښمن د مقابلې توان نشته. دوی وایي چې ذکره شوې خبره ډېره کمزورې ده چې د کامیابانو سره مناسبه نه ده نو په دې تقدیر به د ویالې څخه تول تېر شوي وي او بیا به ناکامانو په اعتذار شروع کړې وی.

مګر اکثره مفسرین کرام وایي چې ناکامان د ویالې څخه تېر نه شوه او یوازې کامیابان پورې وتل[۳] ځکه چې طالوت خو وړاندې فیصله کړې وه چې زما د انډیوالۍ معیار یوازې همدغه ویاله ده، ځوک چې په امتحان کښې ناکام شوه نو ځای په ځای یې انډیوالي پرېښوده او دې ته حاجت پاتې نه شو چې د نه تګ اعتذار وړاندې کړي چې مونږ جنګ نه شو کولی. که بالفرض دوی اعتذار نه وی وړاندې کړی هم طالوت به د خانه سره نه وی بیولي.

دا هم احتمال لري چې ځینو قصداً اوبه څښلې وي ترڅو د طالوت د انډیوالۍ څخه بېرون شي او د قوي دښمن د مقابلې څخه خانونه وژغوري.

نو معلومه شوه چې ذکر شوې جمله د ناکامانو مقوله نه بلکې د کامیابانو مقوله ده، چې نن ورځ اکثریت ناکام شوه او د جنګ د میدان څخه بهرته تاو شوه. برسېره په دې، دښمن بې اندازې ډېر او قوي دی نو نظر زمونږ بې وسۍ او کمزورۍ ته د نصرت أمید ډېر کم دی ځکه چې مونږ د مقابلې توان نه لرو، نو نصرت او کامیابي به څنګه ترلاسه کړو.

هوا د الله ﷻ فضل او کرم بېل شی دی چې په اسبابو پورې موقوف نه دی.

نو په دې تقدیر لاندې دواړه جملې د طالوت ملګرو ویلې دي:

الف: نن ورځ د جالوت او د ده لښکر په مقابل کښې توان نه لرو.

ب: داسې ډېر پېښ شوي دي چې د الله ﷻ په امر سره وړوکی تولګی په ډېرې غټې ډلې باندې غالب شوی دی.

مګر الله ﷻ د هغوی څخه یو ځل په ایماندارانو سره تعبیر وکړ چې: ﴿ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ مَعَهُۥ ﴾ او بل ځل یې په الله ﷻ باندې د نېک ګومان کوونکو په نامه باندې یاد کړه چې: ﴿ ٱلَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُم مُّلَٰقُواْ ٱللَّهِ ﴾، ترڅو د هغوی دوه عالي صفاتو ته اشاره وکړي.

---

(۱) التفسیر الکبیر ج۶ ص۱۹۲، روح المعاني ج۲ ص۱۷۱

(۲) تفسیر المنار ج۲ ص۴۸۸

(۳) تفسیر القرطبي ج۳ ص۲۵۴، روح المعاني ج۲ ص۱۷۱، التفسیر الکبیر ج۶ ص۱۹۶

دا هم احتمال لري چې اولنۍ جمله د طالوت په ملګرو کښې هغو کسانو ويلې وي چې هغوی په يو لاس باندې اوبه څښلې وې، او دوهمه جمله د هغو کسانو وي چې هغوی بالکل اوبه نه وي څښلې، والله ﷻ أعلم.

په کمزورۍ کښې غلبه

۵ـ دغه ډول جملې د جهاد په پيل کښې د افغان مجاهدينو د خولو څخه هم وتلې دي چې کمزوري افغانان به د روسي ابر قدرت په مقابل کښې څنګه کامياب شي، دوی به څنګه وکړی شي چې روسان د افغانستان څخه وباسي، حتی چې شهيد ضياء الحق د پاکستان پخواني ولسمشر د خولې څخه داسې جمله هم وتلې وه چې که د افغانستان څخه روسيان مخ په شا شي نو دا به د شلم قرن معجزه وي يعنې دا کار صرف د الله ﷻ په قدرت سره کېږي او بس.

همدغه جمله د لوط ﷺ د خولې څخه هم وتلې وه چې مونږ ته الله ﷻ په قرآن کريم کښې رانازله کړې ده چې: ﴿ لَوْ أَنَّ لِي بِكُمْ قُوَّةً أَوْ ءَاوِىٓ إِلَىٰ رُكْنٍ شَدِيدٍ ﴾ [هود: ۸۰] يعنې: کاشکې چې يقيناً په تاسو باندې ما قوت درلودی او يا مې يوې محکمې پناځای ته پنا وړې وی.

لنډه دا چې الله ﷻ د خپل فضل په وړاندې په زياتو وختونو کښې داسې حالت راولې چې مسلمانان په خپله کمزورۍ باندې معترف شي، ترڅو د يو پلوه الله ﷻ ته زارۍ او سوالونه وکړي ـچې دا هم يو عبادت دیـ او د بله پلوه د الله ﷻ فضل او کرم په معجزانه توګه باندې وګوري.

په امتحان کښې ناکامي کفر نه دی

۶ـ د اېتونو څخه داسې دلايل په نظر نه راځي چې ذکر شوو ناکامانو به د طالوت د قومندانۍ څخه انکار کړی وي خو يوازې د ايمان کمزوري ده چې دوی په امتحان کښې پاتې راغله[1]. د همدې کبله الله ﷻ کاميابان د ﴿ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ مَعَهُۥ ﴾ مؤمنانو په نامه باندې ياد کړه چې دوی صرف د ايمان په رڼا کښې د امتحان څخه بريالي ووتل، که ايمان يې کمزوری وی نو دوی به هم ناکام شوي وی. څکه چې ايمان په ټولو جوارحو باندې حکومت کوي.

"لِقَاء الله" د څه شي څخه عبارت ده؟

۷ـ په دې مقام کښې د الله ﷻ لقاء چې په ﴿ مُّلَٰقُواْ ٱللَّهِ ﴾ کښې ورته اشاره شوې ده د لاندې معناوو احتمال لري:

الف: د الله ﷻ ديدار.

ب: اجرونه او ثوابونه.

ج: د شهادت مرګ.

---

(۱) البحر المحيط ج۲ ص۲٦۲

څرنګه چې ذکر شوي دربواره شیان په یقین سره څانه معلوم نه دي، خاتمه مستوره ده چې د الله ﷻ دیدار به بې په نصیب شي او که نه، د اجرونو او ثوابونو استحقاق به لاس ته ورشي او که نه، بالآخره د شهادت لوړه درجه به بې په برخه شي او که څنګه؟ نو څکه الله ﷻ د طالوت د ملګرو د خولو څخه به ﴿ يَظُنُّونَ ﴾ سره حکایت وکړ چې دوی د "لقاء الله" ګومان وه، یقین بې نه وه خو لوی اُمید یې درلود.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

٨_ که څوک وايي چې: ګومان په هغې شي کښې استعمالېږي چې هغه د يقين درجې ته نه وي رسېدلی، مګر بالمقابل د "أنّ" کلمه د تحقیق دپاره ده چې په یقیني شیانو کښې استعمال مومي، او په دې مقام کښې دواړه په یوه موضوع کښې استعمال شوي دي چې ظاهراً سره ضدیت لري؟.

مونږ وایو چې: ګومان دېرې مرتبې لري، کله چې پوره قوي شي او يا ګومان کوونکی خپل ګومان د مبالغې د کبله یقین وګڼي نو د "أنّ" کلمه ورسره منافات نه لري څکه چې په دې تقدیر باندې ګوماني شی ادعاءً یقیني ګڼل کېږي[1] او په دې مقام کښې د طالوت ملګرو هم ادعاءً د الله ﷻ سره لقاء (پیوستون) داسې ګڼله لکه چې یقیني وي.

﴿ وَلَمَّا بَرَزُوا لِجَالُوتَ وَجُنُودِهِۦ قَالُوا۟ رَبَّنَآ أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَٱنصُرْنَا عَلَى ٱلْقَوْمِ ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿٢٥٠﴾ فَهَزَمُوهُم بِإِذْنِ ٱللَّهِ وَقَتَلَ دَاوُۥدُ جَالُوتَ وَءَاتَىٰهُ ٱللَّهُ ٱلْمُلْكَ وَٱلْحِكْمَةَ وَعَلَّمَهُۥ مِمَّا يَشَآءُ ۗ وَلَوْلَا دَفْعُ ٱللَّهِ ٱلنَّاسَ بَعْضَهُم بِبَعْضٍ لَّفَسَدَتِ ٱلْأَرْضُ وَلَٰكِنَّ ٱللَّهَ ذُو فَضْلٍ عَلَى ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٢٥١﴾ تِلْكَ ءَايَٰتُ ٱللَّهِ نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِٱلْحَقِّ ۚ وَإِنَّكَ لَمِنَ ٱلْمُرْسَلِينَ ﴿٢٥٢﴾ ﴾

[٢٥٠] او کله چې دوی (تول) د جالوت او د ده د لښکر (مقابلې) ته ورووتل نو ویې ویلې چې: ای زمونږ ربه! په مونږ باندې په ښېبو-ښېبو صبر راوورویې او قدمونه مو محکم کړې او په کافر قوم باندې نصرت راکړې.

[٢٥١] نو دوی (طالوت او ملګرو یې) هغوی (جالوتیان) د الله ﷻ په حکم مات کړه (شکست یې ورکړ) او داوُد ﷺ جالوت لره وواژه.

او ده (داوُد ﷺ) ته الله ﷻ پاچاهي او پیغمبري ورکړه او هم یې د هغو علومو څخه دومره علوم ورزده کړه چې څومره (د الله ﷻ) خوښه وه.

---

(١) مفردات الراغب ص ٣٢٧

او که خینو خلکو لره د خینو نورو خلکو په ذریعه د الله ﷻ مخه نیول نه وی نو ضرور به ځمکه فاسده شوې وی، خو الله ﷻ په عالمونو باندې د لوی فضل خاوند دی (چې د مفسدانو مخه نیسي)

[۲۵۲] دغه (ښې شوې بیانات) د الله ﷻ ایتونه دي چې په تا باندې یې په حقه (والعیت) سره لولو او یقیناً چې ته د پیغمبرانو د جملې څخه یې (که نه نو دغه بیانات به دې له وی وراندې کړي)

ارتباط او د مطلب خلاصه

۱ـ د طالوت ملګرو یقین درلود چې د الله ﷻ په اذن سره هرڅه کیږي او دا یې هم یقین وه چې الله ﷻ د صبر کوونکو ملګری دی. نو دوی د هغه زمانې د فرعون او د ده د لښکرو مقابلې ته د زمریانو په شان د جنګ په میدان کښې بروز وکړ. ته به وایې چې د یوه ډېر کمزوري دښمن مقابلې ته وراوځي

۲ـ نو دوی وویلې چې ای زمونږ ربه! د هر څه څخه وړاندې په مونږ باندې د صبر پېرزوینه وکړې ترڅو ستا د معیت او اندیوالی مستحق وګرځو او بیا د جنګ په میدان کښې مو پښې قوي کړه چې د بشري کمزوری د کبله تېښته ونه کړو.

ای ربه! مونږ مؤمنان یو او د کافرو سره مو مقابله ده، په خپل فضل باندې په کافرانو باندې نصرت راکړې ترڅو د فساد مخه ونیسو او ستا دین ستا په ځمکه کښې پیاده کړو.

۳ـ لنډه دا چې د دوی وینا الله ﷻ رښتیا کړه او څه یې چې غوښته هغه یې ورکړه، چې رښتیا وروکي ټولګي د الله ﷻ په حکم لوی ټولګي ته بلکې د وخت غټو طاغوتانو ته ماتې ورکړه، چې یوه ډېر کمزوري مجاهد داود ﷺ جالوت (د وخت فرعون) په قتل ورساوه او په لښکرو کښې یې ماتې ګډه شوه.

۴ـ الله ﷻ دوی په میدان کښې ثابت قدمه وګرځول او دښمنان یې وتښتېده او میدان یې پرېښود او په کافر قوم باندې یې همدوی ته نصرت ورکړ.

۵ـ د طالوت په ملګرو کښې چې څوک په امتحان کښې په ډېره لویه پیمانه کامیاب شو هغه داود ﷺ وه نو په هغه باندې الله ﷻ نور انعامونه هم وکړه چې:

د وخت په تېرېدنې سره یې همده (داود ﷺ) ته پاچاني هم ورکړه او پیغمبري هم. برسېره په دې الله ﷻ د هغو علومو څخه هم څه برخه ورکړه چې د الله ﷻ خوښه وه او اراده یې شوې وه. که څه هم داود ﷺ نه د پاچاهي او پیغمبری سوال کړی وه او نه یې ترې د ناآشنا علومو غوښتنه کړې وه مګر دغه ټول د الله ﷻ فضل او رحمت وه چې په داود ﷺ باندې یې د باران په شان په شېبو شېبو ووراوه. او تر ډېرو زمانو پورې ترې ټولو بني اسرائیلو استفاده وکړه.

۶ـ په ذکر شوي تفصیل سره الله ﷻ د جالوتیانو د فساد مخه ونیوه او د ځمکې مخ یې د فساد څخه خلاص کړ، که الله ﷻ د طالوت واړه ټولګي ته نصرت نه وی ورکړی نو به ټوله ځمکه کښې به د فساد لمن خوره شوې وی او د الله ﷻ نوم به چا نه وی اخستی. خو الله ﷻ په عالمونو باندې د

لوی فضل خاوند دی چې په هره زمانه کښې په یوه مجاهد ټولګي باندې د جالوتیانو او فرعونیانو مخه نیسي او خلکو ته فرصت ورکوي چې په خپل رغبت سره د الله ﷻ عبادت وکړي او رضا یې حاصله کړي، ترڅو چې د قیامت په ورځ هیڅوک بهانه ونه کړی شي چې مونږ د مفسدانو د لاسه د الله ﷻ عبادت ته شا کړه او د شیطان اطاعت مو غوره کړ.

لنډه دا چې په تېرو شوو بیاناتو کښې لاندې دوه مهم مطالب په نظر کښې نیولی شوي دي:

الف: الله ﷻ په هره زمانه کښې د فساد مخه نیسي، د همدې کبله یې جهاد فرض کړی دی. او دا ځکه چې دنیا د الله ﷻ په نوم آباده ده، که په دنیا کښې د الله ﷻ نوم اخستونکی موجود نه وي نو دنیا به ورانېږي.

ب: تېر شوي بیانات ستا د رسالت دپاره لوی لوی معجزات شمېرل کېږي، که بالفرض ته په رښتیا پیغمبر نه وی نو نه به دې په نکاح، طلاق او نورو اجتماعي قوانینو کښې چا ته څه هدایت ورکړی وی او نه به دې د بني اسرائیلو د قیصو یوه وروکې کړی بیان کړې وی ځکه چې ته خو نه د زرګونو خلکو په زمانه کښې موجود وې چې د جهاد څخه تښتېدلي وه او نه د طالوت مجاهدین تا چرته لیدلي وه. خو اصلي خبره دا ده چې بې شکه ته د پیغمبرانو د ډلې څخه یې، نه کوم فیلسوف یې او نه بل څوک یې لکه چې کافران درباندې نومونه ږدي.

توضیحات

۱ـ د ذکر شوو ایتونو څخه مونږ ته د نصرت اسباب لاندې شیان ښودل کېږي چې باید په هره زمانه کښې ورباندې مجاهدین منګولې ښخې کړي:

الف: باید په الله ﷻ باندې پوره کلکه عقیده ولري چې په هر څه باندې قادر دی او په هر چا باندې زورور دی.

ب: د الله ﷻ د نومونو څخه یو نوم صابر دی، نو لکه څنګه چې پخپله صبر کوونکی دی همدارنګه د صابرینو ملګری هم دی، مجاهدینو ته په کار دي چې صبر کوونکي اوسي.

ج: د جنګ په میدان کښې باید د الله ﷻ څخه د صبر وروړلو سوالونه وکړي.

د: هم باید د الله ﷻ څخه د خپلې ثابت قدمی او په کافر قوم باندې د نصرت غوښتنه وکړي.

هـ: بالآخره باید مجاهدین د خپل مشر اطاعت وکړي لکه څنګه چې د طالوت د ملګرو څخه همغې ورو کې ډلې ته نصرت ورکړی شو چې د ویالې په امتحان کښې یې د طالوت اطاعت کړی وه.

داود څوک وه؟

۲ـ په دې مقام کښې د داوُد څخه هغه داوُد علیه السلام مراد دی چې د سلیمان علیه السلام پلار وه. او د طالوت په امتحان شوو ملګرو کښې شامل وه[1].

---

(۱) زاد المسیر ج۱ ص۲۶۲

د لاندې وجوهو د کبله ـ والله ﷻ أعلم ـ الله ﷻ د نوموړي په نامه باندې صراحت وکړ:

الف: کله چې الله ﷻ د مجاهدینو ملګری شو نو جالوت يې د داسې يو مجاهد په لاس د منځه يووړ چې د طالوت په ملګرو کښې د شهرت خاوند نه وه او د چا په زړه کښې هم نه تېرېدله چې نوموړی به د هغه قاتل وګرځي، چې نه په سیاست کښې وارد وه او نه د پاچا زوی وه بلکې يو غریب سړی وه چې خپلې مېږې يې څرولې، کله چې طالوت مجاهدین جهاد ته سوق کړه نوموړي خپلې مېږې پرېښودلې او په مجاهدینو کښې شامل شو.

ب: داوُد ﷺ د کومې قاتلې اوقوي وسلې خاوند هم نه وه، نه يې بدن په زغرو باندې پټ کړی وه او نه يې په سر باندې د اوسپنې خولۍ وه او نه د جالوت په شان په جنګي آس باندې سور وه، بلکې د نوموړي وسله میچنوغزه وه چې د ورېو څخه يې جوړه کړې وه او مرمیات يې ډبرې وې چې د همدغې ناچیزه وسلې په يو فیر باندې يې د جالوت ککرۍ ورماته کړه او د ده لښکر ته يې ماتې ورکړه[۱].

ج: د نورو مجاهدینو تعرض او حملې ته نه حاجت پاتې شو او نه پکښې د چا (په اصطلاح) پوزه وینې شوه، که څه هم دوی خپل ځانونه شهیدان ګڼل او فکر يې کاوه چې سات ګړی ته به د شهادت لوړ مقام ته رسېږو. مګر الله ﷻ روغ رمټ خپلو کورونو ته ورستانه کړه، د غنیمتونو اندازه خو لا معلومه نه ده چې څومره به لاس ته ورغلې وي.

د: د قرآن کریم د نزول په وخت کښې بلکې په هره زمانه کښې داوُد ﷺ او د ده زوی (سلیمان ﷺ) نړیوالو ښه پېژانده او د دوی شان او شوکت د هیچا څخه پټ نه وه، نو د داوُد ﷺ د نوم په ذکر کولو سره د وړوکې ټولګي مجاهدینو (چې الله ﷻ ورسره ملګری وه) د جهاد برکت ډېر ښه څرګند شو چې تر کلونو کلونو پورې د هیچا څخه پټ نه وه.

هم پاچا او هم پیغمبر

۳ـ په بني اسرائیلو کښې معموله وه چې پاچا او پیغمبر به بېل بېل سړی وه، او په يو سړي کښې د دواړو جمعه کېدل دوی ته بالکل ناآشنا خبره ښکارېدله، خو الله ﷻ داوُد ﷺ هم پاچا وګرځاوه او هم پیغمبر.

که څه هم دوی ډېر لجوج خلک وه لکه چې د طالوت په پاچاهۍ کښې يې په اصطلاح دوه سوه بهانې وړاندې کړې، سره د دې چې د پاچا د ټاکنې غوښتنه يې پخپله کړې وه، خو د داوُد ﷺ په پاچاهۍ کښې يې په هیڅ ډول هاغه او دغه ونه کړه، ځکه چې:

الف: د شتو او مالونو خاوندان او هم د شاهي کورنیو غړي ټول حاضر وه چې داوُد ﷺ يوه لوی دښمن ته ماتې ورکړه، دوی هر يوه خپله-خپله کمزوري او ناتواني په سترګو ولیده.

---

[۱] تفسیر البغوي ج۱ ص۲۳۳

ب: دوی ته د خپلو استدلالاتو خامې او د پیغمبر (شمویل ﷺ) د خبرو صدق او رښتینوالی په ثبوت ورسېده حتی چې د انکار کولو جرئت یې بالکل سلب شو.

یادونه

۴_ که څه هم د حکمت کلمه به په نورو ځایونو کښې نورې معناوې لري مګر د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما د تفسیر په بناء په دې مقام کښې ترې نبوت (پیغمبري) مطلب دی[۱].

سوال جواب

۵_ که څوک وايي چې: په دې کښې څه حکمت دی چې د نبوت د ورکړې څخه یې د پاچاهۍ ورکړه وړاندې ذکر کړه، سره د دې چې نبوت لوی نعمت دی باید چې مخکښې ذکر شوی وی؟

موږ وايو چې:

الف: داوُد ﷺ ته د شمویل ﷺ د وفات څخه وروسته نبوت ورکړې شوی دی او د طالوت د وفات څخه وروسته ورته ملوکیت ورکول شوی دی[۲]، نو غالب تخمین دا دی چې طالوت به د شمویل ﷺ څخه مخکښې وفات شوی وي. نو په دې بناء به داوُد ﷺ د نبوت څخه وړاندې په ملوکیت باندې سرلوړی شوی وي.

ب: ترڅو خلکو ته ورڅرګنده کړي چې بني اسرائیلو د داوُد ﷺ پاچاهي د پیغمبرۍ او معجزو په زور سره نه ده قبوله کړې بلکې د هغې مېړانې په قوت یې منلې ده چې علی رُؤس الأشهاد یې څرګند کړه او هیچا ترې انکار ونه شو کړی. نو د همدې کبله یې د نبوت څخه مخکښې ذکر کړه چې د داوُد ﷺ د کسب یعنې د جالوت د وژلو سره څنګ په څنګ ذکر شي، ترڅو خلکو ته معلومه شي چې پاچاهي کسبي شی دی او نبوت فضلي شی دی چې هیڅ کسب پورې اړه نه لري.

که بالفرض د "حِکْمَة" کلمه د "مُلْك" د کلمې څخه وړاندې ذکره شوې وی نو چا به ګومان کړی وی چې حکمت یعنې پیغمبري داوُد ﷺ ته په کسب سره لاس ته ورغلې ده او حال دا دی چې خبره داسې نه ده.

هغه علوم چې داود ﷺ ته ورښودلي شوي وه

۶_ الله ﷻ په داوُد ﷺ باندې برسېره په نبوت د څه علومو فضل هم وکړ چې تفصیل یې صرف الله ﷻ ته معلوم دی او بس. لاندې څو مثالونه یې ولولئ:

الف: د جهادي ساز او سامان جوړول یې په امتیازي توګه ورښودلي وه چې وروسته ترې تول خلک مستفید شوه لکه چې فرمايي: ﴿وَعَلَّمْنَاهُ صَنْعَةَ لَبُوسٍ لَّكُمْ لِتُحْصِنَكُم مِّنْ بَأْسِكُمْ﴾ [الأنبياء: ۸۰]

(۱) زاد المسير ج۱ ص۲۶۲

(۲) التفسير الكبير ج۶ ص۲۰۲؛ روح المعاني ج۲ ص۱۷۳؛ البحر المحيط ج۲ ص۲۶۹

یعني او داوُد ﷺ ته مو ښاسو دیاره د زغرو جوړول وروزده کړه ترڅو مو د جنګ په مقابله کښې حفاظت وکړي (د وسلې محه د رڅخه ونیسي).

ب: د مرغانو او حشراتو په خبرو باندې الله ﷻ پوه کړ لکه چې فرمايي: ﴿وَوَرِثَ سُلَيْمَٰنُ دَاوُۥدَ ۖ وَقَالَ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ عُلِّمْنَا مَنطِقَ ٱلطَّيْرِ﴾ [النمل: ۱۶] یعنې: او سلیمان ﷺ د داوُد ﷺ په نبوت او علومو کښې وارث وګرځېده او خلکو ته یې وویلې چې: ای خلکو! مونږ ته د مرغانو خبرې رابنودلې شوې دي.

هېر مو نه شي!

۷ـ هېر مو نه شي چې مفسرینو کرامو په ذکر شوو قیصو کښې زښتې ډېرې وږې او غټې خبرې لیکلې دي[۱]. غالبه دا ده چې اکثره به د اسرائیلو د کتابونو څخه استفاده شوې وي. خینو خو لا د هغوی په کتابونو باندې حوالې هم ورکړې دي او کټ مټ یې په خپلو کتابونو کښې د ترجمې په دول رانقل کړي دي[۲]. مونږ د هغو د ذکر څخه صرف نظر کېږو که څوک یې د لوستلو شوق لري، همغو تفاسیرو ته دې مراجعه وکړي.

دوهمه سپاره د الله ﷻ په توفیق ختمه شوه.
۱۳۷۰/۱۰/۴ هـ ش.

(۱) تفسیر البغوي ج۱ ص۲۲۶، ۲۲۹، ۲۳۲، ۲۳۶؛ البحر المحیط ج۲ ص۲۶۱ـ۲۶۳؛ التفسیر الکبیر ج۶ ص۲۰۱؛ تفسیر الطبري ج۲ ص۴۰۰
(۲) تفسیر القاسمي ج۳ ص۳۰۶، ۳۱۰؛ تفهیم القرآن ج۱ ص۲۴۴

﴿ تِلْكَ ٱلرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ مِّنْهُم مَّن كَلَّمَ ٱللَّهُ وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجَٰتٍ وَءَاتَيْنَا عِيسَى ٱبْنَ مَرْيَمَ ٱلْبَيِّنَٰتِ وَأَيَّدْنَٰهُ بِرُوحِ ٱلْقُدُسِ وَلَوْ شَآءَ ٱللَّهُ مَا ٱقْتَتَلَ ٱلَّذِينَ مِنۢ بَعْدِهِم مِّنۢ بَعْدِ مَا جَآءَتْهُمُ ٱلْبَيِّنَٰتُ وَلَٰكِنِ ٱخْتَلَفُوا۟ فَمِنْهُم مَّنْ ءَامَنَ وَمِنْهُم مَّن كَفَرَ وَلَوْ شَآءَ ٱللَّهُ مَا ٱقْتَتَلُوا۟ وَلَٰكِنَّ ٱللَّهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ ﴿٢٥٣﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ أَنفِقُوا۟ مِمَّا رَزَقْنَٰكُم مِّن قَبْلِ أَن يَأْتِىَ يَوْمٌ لَّا بَيْعٌ فِيهِ وَلَا خُلَّةٌ وَلَا شَفَٰعَةٌ وَٱلْكَٰفِرُونَ هُمُ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿٢٥٤﴾ ﴾

[۲۵۳] دغه پیغمبران مو ځینې په ځینو نورو باندې بهتر ګرځولي دي، چې ځینې یې هغه دي چې الله ﷻ (ورسره) خبرې کړې دي او ځینو نورو ته یې درجات پورته کړي دي. او عیسی ﷺ بن مریم ته مو ځرګندې معجزې ورکړې دي او په روح القدس (جبرائیل امین ﷺ) سره مو قوي کړی دی.

او که د الله ﷻ اراده شوې وی نو هغو کسانو به جګړې نه وی کړې چې د دوی (پیغمبرانو) څخه وروسته وه (د دوی تابعان وه) پس د هغه څخه چې هغوی ته ښکاره معجزات هم ورغلي وه. مګر هغوی (برسېره په معجزاتو) اختلاف وکړ، نو ځینې یې هغه وه چې ایمان یې راووړ (یا په ایمان باقي پاتې شوه) او ځینې یې هغه وه چې کافران شوه (او یا په کفر باقي پاتې شوه).

او که د الله ﷻ اراده شوې وی (چې دوی دې اختلاف ونه کړي) نو دوی به قتل (اختلاف او جګړې) نه وی کړې. مګر الله ﷻ هغه څه کوي چې اراده یې وشي (په ده ﷻ باندې نه زور چلېږي او نه یې کارونه په ایجاب او اضطرار سره دي چې د اختیاره یې وتلي وي).

[۲۵۴] ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی! د هغو مالونو څخه چې مونږ درېبرزو کړي دي د هغه څخه مخکښې انفاق (خرڅ) وکړئ چې داسې ورځ راشي چې نه پکښې فدیه ورکول شته او نه دوستي او نه شفاعت. او کافران چې دي همدوی ظالمان دي.

ارتباطونه

۱ـ دغه ایت شریف تقریباً د هغه سوال جواب دی چې د وړاندېنیو ایتونو څخه ځرګندېده، هغه دا چې بې شکه پیغمبران علیهم السلام د دې دپاره را استولي شوي دي چې د مفسدانو د فساد مخه ونیسي، نو چې نړۍ ته کتل کېږي اکثره اختلافات او فسادونه د همدوی (پیغمبرانو علیهم السلام) په پیروانو کښې واقع شوي دي، نو داسې ښکاري لکه چې همدوی د اختلافاتو او فسادونو مناشي او اسباب وي.

د جواب حاصل یې دا دی چې ټول پیغمبران علیهم السلام د یو الله ﷻ د پلوه را استولي شوي دي او ټول یو هدف تعقیبوي چې د فساد مخه نیول دي، په حقانیت کښې سره ټول یو برابر دي، او همدغه مطالب الله ﷻ په معجزاتو سره ځرګند کړي هم دي، نو په دوی کښې د اختلاف هیڅ باعث نشته

بلکې همدوی علیهم‌السلام ټول د شیطاني متعددو او متشتتو لارو څخه خلک یوې لارې (د الله ﷻ توحید) ته رابللي او د بنده ګانو د عبادت څخه يې خلاصوي.

هو! په پیغمبرانو علیهم‌السلام کښې يو تربله د الله ﷻ د حکمت په غوښتنه څه تفاضل شته چې هغه باید د اختلاف سبب ونه ګرځول شي، خو افسوس چې خلکو همدغه تفاضل د اختلاف منشا جوړ کړ او د اصلي هدف څخه يې سترګې پټې کړې، چې په نتيجه کښې دوه ډلې تشکیل شوې، چې یوه ډله مؤمنان او بله ډله کافران دي او په مؤمنه ډله باندې جهاد د همدې کبله فرض شو چې منحرف خلک اصلي مطلب ته راتاو کړي.

البته چې په جهاد کښې مالي مصارفو ته هم ضرورت شته نو ځکه الله ﷻ د مالونو انفاق ته هم ترغیب نازل کړ.

۲_ امکان لري چې دغه ایتونه د نبي کریم ﷺ دپاره د تسلیت په سبب نازل شوي وي چې: ای پیغمبره! ته خپه کېږه مه، دنیا په همدې تېره باندې ودانه ده چې انسان با اختیاره او باعقله حیوان دی که هرڅومره دلایل وړاندې کړې هم داسې خلک به پکښې موجود وي چې هغوی د جهاد څخه په غیر نه اصلاح کېږي، که بالفرض اختلافات بالکل ورک شي او د انسان څخه د فساد استعداد واخستلی شي نو بیا به انسان انسان نه وي بلکې پرښتې به ترې جوړې شي.

۳_ په تېرو شوو ایتونو کښې د مال د انفاق په باره کښې ترغیبي احکام وه چې الله ﷻ چندونه چندونه عوضونه ورکوي، او په دې مقام کښې ترهیبي احکام دي چې د انفاق وخت روان دی تېرېدونکی دی، یو وخت به راشي چې د مالدار به هیڅ شی په لاس کښې نه وي چې یا پرې تجارت وکړي او یا بله معامله.

د مطلب خلاصه

۱_ یعنې: ای پیغمبره! بې شکه ته په هغه ډله کښې چې د فساد د مخنیوي دپاره پیدا کړی شوي دي غوره او بهتر یې، یهودو او نصاراوو بلکې ټولو خلکو ته په کار دي چې ډېر په جلتی سره په تاباندې ایمان راوړي ترڅو د خیر الأُمم افتخار يې په نصیب شي.

دغه ټول پیغمبران علیهم‌السلام د الله ﷻ د پلوه صرف د یو مطلب دپاره استولي شوي دي چې هغه د فساد مخه نیول دي.

۲_ هو! دوی ټول زمونږ په نزد یو برابر نه دي لکه څنګه چې عوام خلک ټول یو برابر نه دي، مونږ ډېر ښه پوهېږو چې فلانی څومره مستحق دی او فلانی څومره، د همدې کبله مو د شمویل علیه‌السلام په زمانه کښې د طالوت فضیلت خلکو ته ورڅرګند کړ.

۳_ لنډه دا چې ځینې پیغمبران علیهم‌السلام مو په ځینو نورو باندې د رسالت څخه په غیر _چې ټول پکښې یو برابر دي_ بهتر ګرځولي دي چې د ځینو سره الله ﷻ خبرې کړې دي او د مناجات افتخار يې وربښلی دی لکه موسی علیه‌السلام، او ځینو نورو لره يې زښتې ډېرې درجې پورته کړې دي چې هغو درجو ته بل څوک نه شي ورختلی او نه د هغو درجو بل پیغمبر تمه کولی شي لکه محمد ﷺ یعنې تاسو.

۴_ او عیسی ؑ ته مو څه امتیازي معجزې ورکړي دي حتی چې د بي بي مریمې رضی الله عنها د ګېډې څخه مو په معجزانه توګه تولد کړ، او هم مو نوموړي ته په روح القدس (جبرائیل ؑ) سره تائید ورکړی وه. همدارنګه مو ځینې نور پیغمبران په ځینو نورو افتخاراتو سره سرلوړي کړي وه، لکه چې د طالوت په قیصه کښې د داوُد ؑ او د سلیمان ؑ ځینو امتیازاتو ته اشاره شوې ده چې پاچاني، نبوت او لوی علم مو وربښلی وه.

۵_ په هر تقدیر د پیغمبرانو علیهم السلام امتیازات د دې دپاره نه دي چې خلک پکښې په فرق باندې قائل شي چې ځینې مني او ځینې نه مني، لکه نصارا چې یوازې عیسی ؑ مني، او یهود چې یوازې موسی ؑ مني.

مګر خلکو هغه امتیازات چې دوی پورې یې هیڅ اړه نه درلوده او صرف عند الله امتیازات وه د خپلو اختلافاتو دپاره اسباب جوړ کړه، چې څوک په یو پیغمبر باندې کلک شوه او څوک په بل باندې، په داسې حال کښې چې د ټولو پیغمبرانو پیغمبري په واضحه دلایلو باندې ثابتې شوې وې چې باید د هیچا پکښې اشتباه نه وی پاتې شوې او ټولو په اتفاقي توګه ټول پیغمبران منلي وی.

۶_ که الله ﷻ اراده کړې وی چې د دغو اختلافونو بېخ وباسي نو د اختلافونو مخه به یې نیولې وی چې یا به یې د انسانانو څخه ازادي اخستې وی او یا به یې د پیغمبرانو په منځو کښې د فضائلو تفاوت د منځه وړی وی، خو دغه کار الله ﷻ ونه کړ ځکه چې د دوی اختلافونه په ضد او عناد باندې بنا دي، او د پیغمبرانو علیهم السلام فضائل یې ورته محض پلمې او بهانې جوړې کړې دي.

که بالفرض الله ﷻ د پیغمبرانو علیهم السلام په منځو کښې دغه کار نه وی کړی هم لجوجو خلکو به د اختلافاتو او جګړو څخه لاس نه وی اخستی او همدغسې به پکښې اخته وی لکه چې اوس پکښې اخته دي. او دا ځکه چې الله ﷻ په هره زمانه کښې د مطلب د وضاحت د پاره پوره معجزات او دلایل نازل کړي وه چې په هدف کښې هیڅ خفا پاتې نه وه. خو دوی دغو دلایلو ته شا کړه او په اختلاف کښې ورګډ شوه.

۷_ نو الله ﷻ د دوی په اختلافاتو باندې مقرره نتائج مرتب کړه چې ځینو د دلایلو په رڼا کښې په ټولو پیغمبرانو علیهم السلام باندې ایمان راووړ او ځینې نور ورباندې کافر شوه او داسې هیڅ پیغمبر پاتې نه شو چې د اُمت ټولو افرادو بالاتفاق منلی وي.

۸_ بیا هم په یاد ولرئ چې د دوی اختلافات د الله ﷻ د ارادې څخه وتلي نه دي، که د الله ﷻ اراده شوې وی چې د اختلافاتو لمن یې ټوله کړې وی نو هیڅ کله به هیڅ چرته جګړه او اختلاف نه وی واقع شوی مګر الله ﷻ همغه څه کوي چې اراده یې وشي، د ده هر یو کار د حکمت څخه ډک دی.

نو کله چې ثابته شوه چې اختلافات ضرور واقع کېدونکي دي او دا هم واضحه شوه چې په هر اختلاف کښې یوه ډله په حقه وي او بله په باطله، نو د باطلې ډلې په مقابل کښې د حق په پلویانو باندې جهاد فرض دی او جهاد لکه څنګه چې د سر ورکولو ته حاجت لري همدارنګه د مال انفاق هم پکښې ضرور دی.

۹_ نو ای مؤمنانو! د هغو مالونو څخه چې مونږ درپېرزو کړي دي په همدې لاره کښې څه برخه مصرف کړئ، او د هغې ورځې دپاره تیاری ونیسئ چې په هغې کښې نه تجارت شته چې مالونه وګټئ او خپل مشکلات ورباندې حل کړئ او یا یې د خپلو جنایتونو دپاره فدیه کړئ، او نه هلته دوستي او نه شفاعت چې مشکل مو ورباندې حل شي.

دغه ډله چې په تاسو باندې ورسره جهاد فرض شوی دی او د واضحه دلایلو په مقابل کښې په کفر باندې کلک ولاړ دي او په ځمکه کښې فساد خوروي؛ همدوی ظالمان دي چې هم په خپلو خانونو ظلم کوي او هم په نوره دنیا.

د قیامت په ورځ چې د دوی دپاره نه فدیه شته، نه دوستي او نه شفاعت، دا هم د دوی د جنایتونو نتیجه ده او د هغه لوی ظلم اثار دي چې دوی پکښې مبتلاء دي. نو په تاسو باندې لازمه ده چې د ظلم او تیري مخه یې ونیسئ او جهاد ته یې ملاوې وتړئ.

توضیحات

۱_ په یاد ولرئ چې ټول پیغمبران علیهم السلام په دې خبره کښې یو برابر دي چې د الله ﷻ د پلوه استولي شوي دي او هر یوه په مربوطه زمانه کښې خلکو ته د الله ﷻ احکام رسولي دي او هدایت یې ورته کړی دی.

سوال جواب

۲_ که څوک وایي چې: په احادیثو کښې ثابته ده چې نبي کریم ﷺ فرمایلي دي: «لَا تُخَيِّرُوا بَيْنَ الْأَنْبِيَاءِ»[1] یعني: تاسو د پیغمبرانو علیهم السلام ترمنځ یو په بل باندې بهتر مه ګرځوئ. نو باید چې د ایت او حدیث په ترمنځ تطبیق وکړی شي.

مونږ وایو چې: په حدیث شریف کښې د «لَا تُخَيِّرُوا» د کلمې څخه څرګندېږي چې په منعه کښې هغه غوره والی او فضیلت مراد دی چې ایت یا حدیث ورباندې ناطق نه وي او بې د شرعي دلیل څخه ورته ورکړی شي. هو! په کوم ځای کښې چې شریعت په تفضیل او غوره والي باندې نطق کړی وي لکه په تېر شوي ایت شریف کښې، نو بیا ورباندې خوله بنوول د احادیثو سره څه ټکان نه لري؛ نو مطلب دا شو چې بې دلیله دغه کار مه کوئ.

ب: امکان لري چې د حدیث شریف مطلب د جدال او جګړې د منځه وړل وي. یعني: په دغه باره کښې جنګ او جګړه مه کوئ او وخت ورباندې مه مصرف کوئ، زیات کوښښ په اتباع او پېروی کښې وکړئ چې د قیامت په ورځ به درڅخه د همدې پوښتنه کېږي.

ج: د ټولو څخه احسن جواب هغه دی چې خپله د ایت شریف څخه څرګندېږي، هغه دا چې ټول پیغمبران علیهم السلام په نبوت کښې سره یو برابر دي لکه د ﴿وَإِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ﴾ [البقرة: ۲۵۲]

(۱) صحیح البخاري ج۱ ص۳۲۵

څخه چې معلومېږي، كه څوك يې په نبوت كښې په فرق باندې قائل شي چې ځينې ورته پيغمبران ښكاري او ځينې نه. نو هغه كافر دى.

اما د نبوت څخه علاوه ټول پيغمبران يو برابر نه دي لكه چې پخپله ايت شريف ورته په لاندې تفصيل سره اشاره كوي:

اول: د ځينو سره الله ﷻ په بلا كيفه د عزت او توقير په توګه خبرې كړې دي. لكه موسى عليه السلام.

دوهم: او د چا يې درجې زښتې ډېرې پورته كړې دي چې بې شماره معجزات يې وركړې دي، د قيامت د ورځې پورې يې نبوت باقي ګرځولى دى، دائمي معجزات لري چې په هره زمانه كښې يې د رسالت اثبات كوي او تابعان يې په ټولو پيغمبرانو باندې زيات دي، ټوله ځمكه يې ورته جومات ګرځولې ده او بالآخره د كُبرى شفاعت يې په همدوى پورې خاص كړى دى.

دغه بعض د نبي كريم ﷺ څخه په غير په بل پيغمبر ﷺ باندې نه تطبيقېږي. د همدې كبله يې ورباندې صراحت ونه كړ څكه چې هرڅوك پوهېږي چې د ده ﷺ څخه په غير بل څوك مراد نه دى.

دريم: عيسى عليه السلام ته يې هم پوره خوارق وركړي دي چې په دعا باندې يې مړي ژوندي كېده، د بركې مرض معالجه يې كولى شوه او هم به ورسره جبرائيل عليه السلام په امتيازي توګه انديوالي كوله او داسې نور.

لنډه دا چې ټول پيغمبر عليهم السلام د كمالاتو خاوندان دي خو د چا كمال ډېر پورته دى او د چا لږ، نو بايد چې د كمال د لږ پورته والي او ډېر پورته والي په اعتبار سره پكښې انسانان ونه وايي چې دا منم او دا نه منم.

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۳_ كه څوك وايي چې: په دې كښې څهٔ حكمت دى چې د عيسى عليه السلام نوم دلته په صراحت سره ذكر شو او د نورو پيغمبرانو عليهم السلام محض فضائلو ته اشاره وشوه او بس؟

مونږ وايو چې: دا څكه چې د عيسى عليه السلام په باره كښې يهودو تفريط كاوه حتى چې په توهين آميزه كلماتو باندې يې ياداوه او نصارا وو افراط كاوه حتى چې د الوهيت درجې ته يې رساوه. نو مطلب دا شو چې تاسو بايد نه د عيسى عليه السلام سپكاوى وكړئ چې د نبوت د درجې څخه يې وغورځوئ او نه يې دومره توقير وكړئ چې ابن الله ورته ووايئ: او دا څكه چې: ﴿ مَّا ٱلْمَسِيحُ ٱبْنُ مَرْيَمَ إِلَّا رَسُولٌ ﴾ [المائدة: ۷۵] يعني: مسيح ابن مريم بل څوك نه دى مګر لېږلى شوى دى (او بس).

د "بَيع" معنى

۴_ په دې مقام كښې د ﴿بَيْعٌ﴾ څخه فديه مطلب ده، او دا څكه چې:

الف: د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما څخه روايت دى چې د ﴿ لَّا بَيْعٌ فِيهِ ﴾ تفسير يې په "لَا فِدْيَةَ فِيهِ" سره كړى دى[1].

---

(۱) زاد المسير ج۱ ص۲۶۴

ب: د قرآن کریم په ځینو نورو ایتونو کښې همدغه مطلب په صراحت سره نازل شوی دی لکه د [آل عمران: ۹۱] ایت او د [المائدة: ۳۶] ایت. او د قرآن کریم ځیني ایتونه د ځینو نورو دپاره تفسیر واقع کېږي.

ج: برسېره په دې د قیامت په ورځ بیع او شراء (اخستل او خرڅول) نه د کافر دپاره شته او نه د مسلمان دپاره. نو معلومه شوه چې دلته د ﴿بَيْعٌ﴾ څخه هغه څه مطلب دي چې د مسلمان دپاره شته او د کافر دپاره نشته، چې هغه فدیه ورکول دي. او دا څکه چې د کفر سره حسنات ضائع کېږي، د کافر په لاس کښې څه نه پاتې کېږي چې د خپلو جنایتونو دپاره یې فدیه کړي اما مسلمان کولی شي چې د ډېرو عذابونو څخه خپل ځان د فدیې یعنې حسناتو په بدل کښې خلاص کړي.

همدارنګه کولی شي چې د هغو مظالمو په بدل کښې خپل حسنات ورکړي چې په دنیا کښې یې په نورو باندې کړي وه، لکه چې همدا مسئله په احادیثو کښې ډېره ښه شرحه شوې ده.

هو! څرنګه چې په بَیع او فدیه دواړو کښې مبادله پرته ده نو څکه د فدیې څخه په بیع باندې تعبیر کولو صحت ترلاسه کړ.

د ایت شریف ارشاد

۵ـ د وړاندې ایت شریف څخه څرګندېږي چې هر شی (نېک وي او که بد، شر وي او که خیر) د الله ﷻ په اراده پورې تړلی دی چې د ده ﷻ د ارادې څخه په غیر هیڅ شی نه شي موجودېدلی، نو د پیغمبرانو علیهم السلام په تابعینو کښې اختلاف او جنګ او جدل هم ټول د الله ﷻ په اراده باندې څرګنېږي او بس.

مګر په یاد ولرئ چې په نېکو او د خیر په کارونو لکه څنګه چې د الله ﷻ اراده شته همدارنګه یې خوښې او رضا هم شته خو په بدو او د شر په کارونو کښې یې یوازې اراده شته او خوښې او رضا یې نشته. لکه چې فرمایي: ﴿إِن تَكْفُرُوا فَإِنَّ ٱللَّهَ غَنِيٌّ عَنكُمْ وَلَا يَرْضَىٰ لِعِبَادِهِ ٱلْكُفْرَ وَإِن تَشْكُرُوا يَرْضَهُ لَكُمْ﴾ [الزمر: ۷] یعنې: که تاسو کفر اختیار کړئ نو بې شکه الله ﷻ ستاسو څخه بې پروا دی او خپلو بندګانو ته کفر نه خوښوي (ورباندې نه راضي کېږي) او که تاسو شکر وکړئ (ایمان راوړئ) نو الله ﷻ یې درته خوښوي (ورباندې راضي کېږي).

سوال جواب

۶ـ که څوک وایي چې: ذکر شوي مضمون ته په یوه ایت کښې دوه خله اشاره شوې ده، نو په دې کښې څه حکمت دی چې په یو خل باندې اکتفاء ونه کړی شوه؟

مونږ وایو چې: ځینو مفسرینو کرامو خو ذکر شوی تکرار په تاکید باندې حمل کړی دی څکه چې د تقدیر مسئله ډېره مهمه ده، نو تاکید ورسره مناسبت لري[1].

---

(۱) تفسیر المظهري ج۱ ص۲۵۵

مګر مونږ ته داسې ښکاري چې ذکره شوه شرطیه جمله په هر یو خای کښې بېل بېل مطلب ته اشاره کوي چې:

په اوله جمله ﴿ وَلَوْ شَآءَ ٱللَّهُ مَا ٱقْتَتَلَ ٱلَّذِينَ مِنۢ بَعْدِهِم ﴾ کښې د دې خبرې بیان دی چې هر څه د الله ﷻ په اراده پورې تړلي دي که څه هم هغه د بندګانو کړه وړه وي، داسې نه ده لکه چې معتزله یې وایي چې بنده د خپلو کړو وړو په خپله پیدا کوونکی دی.

په دوهمه جمله ﴿ وَلَوْ شَآءَ ٱللَّهُ مَا ٱقْتَتَلُوا۟ ﴾ کښې دې ته اشاره ده چې هر څه د الله ﷻ په ارادې پورې تړلي دي خو سره د دې الله ﷻ د هر شي په کولو کښې فاعل مختار دی، نه مکره او مجبور دی او نه کوم یو کار په ایجاب او اضطرار سره کوي.

د همدې کبله وروستنۍ جمله په ﴿ وَلَٰكِنَّ ٱللَّهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ ﴾ سره تعقیب شوه چې په اصل مطلب باندې پوره صراحت وکړي. یعنې: هر څه د الله ﷻ په واک او اختیار کښې دي که څه هم تاسو ورباندې نه پوهېږئ او حکمتونو ته مو فکر نه رسېږي.

کافران یعنې څوک؟

۷_ ځینې مفسرین کرام وایي چې په دې مقام کښې د ﴿ وَٱلْكَٰفِرُونَ ﴾ څخه هغه مؤمنان مراد دي چې هغوی فرضي انفاق نه کوي او زکات نه ورکوي، دوی ته تغلیظًا دغه لقب ورکړی شوی دی[1]، ناشکري یې داسې ګڼله شوې ده لکه چې کفر یې کړی وي.

د همدې قبیلې څخه هغه ایت هم دی چې د حج په باره کښې نازل شوی دی او د حج نه کول یې په کفر سره تعبیر کړي دي، لکه چې فرمایي: ﴿ وَلِلَّهِ عَلَى ٱلنَّاسِ حِجُّ ٱلْبَيْتِ مَنِ ٱسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا وَمَن كَفَرَ فَإِنَّ ٱللَّهَ غَنِىٌّ عَنِ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴾ [آل عمران: ۹۷] یعنې: او خاص الله ﷻ لره په خلکو باندې د بیت الله حج دی خو چې څوک هغه ته د لارې وسه لري، او څوک چې کفر وکړي (حج ونه کړي) نو بې شکه الله ﷻ د ټولو عالمونو څخه بې پروا دی.

د دوی بل دلیل دا دی چې همدغه ایت شریف په ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ ﴾ سره پیل شوی دی او مخاطبه د مؤمنانو سره ده نو ښه دا ده چې آخر یې هم په مؤمنانو پورې تعلق ونیسي.

مګر بهتره دا ده چې د ﴿ وَٱلْكَٰفِرُونَ ﴾ څخه عقیدوي کافران مراد شي، او دا ځکه چې:

الف: د دې ایت څخه په مخکښې ایت کښې د پیغمبرانو علیهم السلام تابعان په دوه ګروپونو باندې ویشلي شوي وه چې ځینې مؤمنان او ځینې کافران وه ﴿ فَمِنْهُم مَّنْ ءَامَنَ وَمِنْهُم مَّن كَفَرَ ﴾، نو الله ﷻ مؤمنان مخاطب کړه چې تاسو د کافرانو په شان مه کېږئ، هغوی خپل مالونه په کفریاتو کښې مصرف کوي او د الله ﷻ غضب ورباندې خانو ته ګټي، تاسو یې باید د الله ﷻ په عباداتو کښې مصرف کړئ او د هغه ﷻ رضا پرې وګټئ؛

(۱) روح المعاني ج۳ ص۵۴

برسېره په دې چې هغوی د کفر دپاره په سر او مال سره تاند وهي نو تاسو چې مؤمنان هم یاست ولې په خپل مال او سر سره جهاد نه کوئ.

ب: دغه کلمه ﴿ لَّا بَيْعٌ ﴾ د عقیدوي کافرانو سره ښه مناسبه ده ځکه چې د قیامت په ورځ کافران د خپلو جنایتونو دپاره څه حسنات نه لري چې فدیه یې کړي، اما مؤمنان کولی شي چې د خپلو خینو جنایتونو مخه په حسناتو سره ونیسي او د فدیې په ډول یې ورکړي.

دغه جمله ﴿ وَلَا خُلَّةٌ ﴾ د عقیدوي کافرانو سره ښه مناسبت لري ځکه چې د قیامت په ورځ خو د مؤمنانو دوستي لا پسې قوي کېږي او د کافرانو په شان په عداوت باندې نه بدلېږي، لکه چې فرمايي: ﴿ ٱلۡأَخِلَّآءُ يَوۡمَئِذِۭ بَعۡضُهُمۡ لِبَعۡضٍ عَدُوٌّ إِلَّا ٱلۡمُتَّقِينَ ﴾ [الزخرف: ۶۷] یعني: ټول دوستان به په دغې ورځ کښې یو تربله دښمنان وي، مګر متقیان چې په هغې ورځ به هم خواږه دوستان وي او دوستي به یې لا قوي شي.

د: همدارنګه د مؤمنانو دپاره په دغې ورځ کښې د الله ﷻ په اذن سره شفاعت هم شته خصوصاً د نبي کریم ﷺ کُبری شفاعت خو بالکل څرګند دی، نو دغه جمله ﴿ وَلَا شَفَٰعَةٌ ﴾ چې جنس شفاعت پکښې نفي شوی دی هم د عقیدوي کافرانو سره مناسبه ده.

هـ: برسېره په دې، نظر د بلاغت د علم قواعدو ته په ﴿ وَٱلۡكَٰفِرُونَ هُمُ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴾ کښې مسند الیه په مسند پورې قصر شوی دی. نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: کافران بل شی نه دي مګر ظالمان دي یعنې دوی په ظلم کښې کامل دي لکه چې الله ﷻ فرمايي: ﴿ إِنَّ ٱلشِّرۡكَ لَظُلۡمٌ عَظِيمٞ ﴾ [لقمان: ۱۳] یعني: بې شکه شرک (کفر) لوی ظلم دی.

ښکاره ده چې د زکات نه ورکوونکي هم ظالمان دي خو په ظلم کښې کامل نه دي ترڅو د دوی په باره کښې وویل شي چې دوی د ظالمانو څخه په غیر بل شی نه دي.

﴿ ٱللَّهُ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ٱلۡحَيُّ ٱلۡقَيُّومُۚ لَا تَأۡخُذُهُۥ سِنَةٞ وَلَا نَوۡمٞۚ لَّهُۥ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي ٱلۡأَرۡضِۗ مَن ذَا ٱلَّذِي يَشۡفَعُ عِندَهُۥٓ إِلَّا بِإِذۡنِهِۦۚ يَعۡلَمُ مَا بَيۡنَ أَيۡدِيهِمۡ وَمَا خَلۡفَهُمۡۖ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيۡءٖ مِّنۡ عِلۡمِهِۦٓ إِلَّا بِمَا شَآءَۚ وَسِعَ كُرۡسِيُّهُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضَۖ وَلَا يَـُٔودُهُۥ حِفۡظُهُمَاۚ وَهُوَ ٱلۡعَلِيُّ ٱلۡعَظِيمُ (۲۵۵) ﴾

[۲۵۵] الله ﷻ چې دی د عبادت لایق نشته مګر همدی ﷻ دی، همېشه ژوندی دی (د ټولو امورو په تدبیر باندې) همېشه ولاړ دی. په ده ﷻ باندې نه پرکالي راځي او نه خوب. خاص همده ﷻ لره دي هغه څه چې په اسمانونو کښې دي او هغه څه چې په ځمکو کښې دي.

څوک دی هغه کس چې د ده ﷻ په نزد کښې شفاعت وکړی شي مګر د ده ﷻ په اجازې سره.

(الله ﷻ) په هغه څه باندې پوهېږي چې د دوی وړاندې دي او په هغه څه باندې هم چې د دوی وروسته دي او دوی د الله ﷻ د معلوماتو څخه په یو شي باندې هم احاطه نه شي کولی مګر په هغه شي چې د ده ﷻ اراده وي.

د الله ﷻ کرسي اسمانونه او ځمکې ځایوي. او د دغو دواړو ساتنه (حفاظت) هغه ﷻ نه ستوماڼه کوي (دا ورته مشکل نه دي) او همدي ﷻ د زښت ډېر پورته والي او زښت ډېر عظمت څښتن دی.

ارتباط

په تېرو شوو ایتونو کښې دا مضمون پروت وه چې ټول پیغمبران ... د مقاصدو د ورکولو مطلب تعقیبوي خو خلک غلط فهمي کوي او د دوی فضائل د اختلافاتو موجبات جوړوي

په دې ایت کښې د دغو غلط فهمیو اصلي سبب ښودلی شوی دی چې که انسانان الله ﷻ وپېژني نو ټول اختلافات به د منځه ورک کړي او منحصراً به د الله ﷻ بندګي اختیار کړي او دا ځکه چې د اختلافاتو اصلي منشې دا دي چې ځینې خلک د الله ﷻ د علم په کمال باندې قائل نه دي او یا ورسره به کښې بندګان شریک کښي

همدارنګه ځینې خلک د الله ﷻ قدرت کامل نه ګڼي او یا ورسره بندګان شریکوي او ځینې لا دي ته په تمه وي چې لحاظ داره بندګان شته او هرومرو به مو په الله ﷻ باندې وبښي که هرڅه جنایات او کفریات وکړو هم هغوی کولی شي چې زمونږ په باره کښې سپارښتنه وکړي

بالآخره ځینې خلک په الله ﷻ باندې ډېر توهمات کوي او لکه څنګه چې واقعیت دی هغسې یې نه پېژني نو الله ﷻ "آية الكرسي" نازله کړه او خپل ځان یې کما حقه خلکو ته وروپېژاند. که د دې څخه وروسته هم څوک اختلافاتو ته ملا تړي او د جګړو اور تازه کوي نو دا به د عناد څخه په غیر بل شی نه وي

د مطلب خلاصه

یعني: ای بندګانو! تاسو الله ﷻ په حقیقي معناوو کښې وپېژنئ چې د جګړو او دعوو دنګلو څخه خلاص شئ:

۱ـ الله ﷻ د هغه پاک ذات نوم دی چې د هغه ﷻ څخه غیر به حقه بل هیڅ معبود نشته ټول معبودیت همده ﷻ پورې مختص دی، نو تاسو صرف د همده ﷻ عبادت وکړئ او د ده ﷻ د مخلوق عبادت مه کوئ.

ولې به ده ﷻ لره عبادت خاص نه وي چې همدی ﷻ دائمي، ازلي او ابدي دی، همېشه ژوندی دی او همېشه به ژوندی وي، حیات (ژوند) یې ذاتي صفت دی چې هیڅکله ترې نه شي منفک کېدلی، د ده ﷻ څخه په غیر د نورو ټولو مخلوقاتو ژوند عارضي دی تر هغه به ژوندی وي چې د الله ﷻ ورته د ژوند اراده شوې وي کله چې ترې د ژوند اراده سلبه کړي، په همغې ثانیه کښې به نشت کېږي

۲_ ولې به همدی ﷻ په حقه معبود نه وي چې د ټولو مخلوقاتو څارنه او حفاظت کوي، احتیاجات یې پوره کوي، ژوند ته یې ادامه ورکوي او په هیڅ وخت کښې هیڅ شی د ده ﷻ د ساتنې څخه نه شي بې پروا کېدلی.

۳_ د ده ﷻ ساتنه او څارنه به ولې دوامداره نه وي چې په ده ﷻ باندې پرېشاني (پرمانيى) نه راځي چې ادنی بې خبري د ډېر لږ وخت دپاره ورسره ملګرې ده پاتې خو لا خوب شو چې بې خبرې او غفلت پکښې څه وخت نیسي او لږ څه دروند وي.

او دا ځکه چې د اسمانونو او ځمکو بلکې د ټولو مخلوقاتو یوازېنی حقیقي او دائمي مالک همدی ﷻ دی او همدی ﷻ پکښې تصرفات کوي او بس.

۴_ د نورو ټولو مخلوقاتو ملکیتونه عارضي دي او تصرفات یې مجازي او ظاهري دي، د هر شي تکوین (ایجاد) همده ﷻ پورې اختصاص لري هیچا ته یې په تکویناتو کښې برخه نه ده ورکړې که څه هم هغه پیغمبر وي او یا پرښته او یا بل مخلوق.

۵_ برسېره په دې، ټول مخلوقات په دې کښې یو برابر دي چې د الله ﷻ ممالیک او بندګان دي نو باید چې څوک په بنده باندې دا ګومان ونه کړي چې هغه د بندګۍ د درجې څخه پورته دي لکه چې په عیسی ﷺ باندې ځینو خلکو دا خیال کړی دی.

د الله ﷻ مالکیت تر دې اندازې پورې حقیقي او واقعي دی چې د ده ﷻ په دربار کښې هیڅوک بې اجازې په شفاعت باندې خوله نه شي بېوروللی او نه جرئت کولی شي.

او دا ځکه چې د الله ﷻ څخه په غیر د نورو ټولو مخلوقاتو علوم ناقص او ناچیزه دي، دوی لا په هغه څه باندې نه پوهېږي چې هغه د دوی په حضور کښې دي، پاتې خو لا هغه چې د دوی څخه وړاندې یا وروسته واقع شي، نو د همدې کبله دوی ته هیڅ پته نه لګېږي چې فلانی د شفاعت کولو لیاقت لري او که نه.

یوازې الله ﷻ دی چې په هغو شیانو باندې هم پوهېږي چې د خلکو څخه وړاندې تېر شوي دي یا ورسره همزمان دي او یا یې مخې ته روان دي، او په هغو شیانو باندې هم پوره عالم دی چې د دوی څخه وروسته تېرېږي یا یې د مخې څخه په څنګ وي او یا ترې وروسته پاتې کېږي.

۶_ هو! دوی (خلک) د الله ﷻ د علم څخه په هیڅ شي باندې احاطه نه شي کولی مګر په هغې اندازه چې پخپله د ده ﷻ ورته اراده وشي چې دوی ته یې ورزده کړي.

او څنګه به څوک د الله ﷻ په مخلوقاتو د پوهېدلو توان ولري چې د الله ﷻ یو مخلوق چې کرسي نومېږي دومره لوی او پراخه دی چې ټول اسمانونه او ټولې ځمکې یې په داخل کښې پراته دي او د ټولو څخه یې احاطه کړې ده.

۷_ برسېره د علم په پراخۍ باندې د الله ﷻ قدرت هم بې اندازې پراخه او لوی دی تردې چې اسمانونه او ځمکې یې په کرسي کښې ځای په ځای کړي دي او ثانیه په ثانیه یې د انحلال او تصادم څخه ساتنه کوي چې نه ستوري یو تربله ټکر ته پرېږدي او نه اسمان په ځمکه رالوېږي او نه

خمکه ښکته ښویږي. خو په الله ﷻ باندې دغه حفاظت او څارنه هم څه دروندوالی نه شي راوستلی بلکې دغسې کارونه الله ﷻ ته ډېر اسان دي. نو همدغه علیم او همدغه قدیر ذات د عبادت لایق دی او بس.

۸_ د ټولو په آخر کښې په دې باندې هم پوه شئ چې الله ﷻ ستاسو د ادراک څخه ډېر پورته او متعالي دی. په دې ایت کښې چې ستاسو د لغاتو په قالبو کښې څه نازل شوي دي دا صرف ستاسو د پوه کولو دپاره دی، که نه نو الله ﷻ د دې خبرې څخه ډېر پورته او لوړ دی چې ستاسو خیالات او توهمات ورته ورسېږي او یا یې تاسو په خپلو لیدلو او کتلو باندې قیاس کړئ. نو تاسو ته په کار دي چې نه د الله ﷻ حیات خپل حیات باندې قیاس کړئ او نه یې کرسي ته د خپلې کرسۍ په نظر وګورئ. که بالفرض داسې وکړئ نو تاسو به الله ﷻ ته د حقارت په نظر کتلي وي، خو الله ﷻ د لوی عظمت خاوند دی.

توضیحات

۱_ د ﴿ ٱلْحَىُّ ﴾ کلمه د "حَيَاة" څخه اخستله شوې ده او "حَيَاة" په قرآن کريم کښې په لاندې شپږو معناوو باندې استعمال شوی دی[۱]:

اول: هغه قوت ته حَيَاة ويل کېږي چې د هغه په ذريعه باندې د "حَيَاة" په خاوند کښې نشا او نمو (زرغونېدل او وده کول) تحقق مومي. لکه چې فرمايي: ﴿ وَجَعَلْنَا مِنَ ٱلْمَآءِ كُلَّ شَىْءٍ حَىٍّ ﴾ [الأنبياء: ۳۰] يعني: او مونږ د اوبو څخه هر يو ژوندی شی پيدا کړی دی. لکه حيوان او نبات.

دوهم: هغه قوت هم د حيات په نامه يادېږي چې په هغه سره په يو شي کښې حس او حرکت پيدا کېږي. لکه چې فرمايي: ﴿ وَمَا يَسْتَوِى ٱلْأَحْيَآءُ وَلَا ٱلْأَمْوَٰتُ ﴾ [فاطر: ۲۲] يعني: او نه ژوندي برابر دي او نه مړي (يو تربله).

دريم: هغه قوت هم د حَيَاة په نوم بلل کېږي چې هغه د عقل او عمل مبدأ ګرځي لکه چې فرمايي: ﴿ أَوَمَن كَانَ مَيْتًا فَأَحْيَيْنَٰهُ ﴾ [الأنعام: ۱۲۲] يعنى: ايا هغه څوک چې مړ وي نو هغه ژوندی کړو چې د عقل په مقتضٰی عمل نه کوي او بيا دغه توفيق ورپېرزو کړو.

څلورم: "حَيَاة" د خوشالۍ او بې غمۍ په معنی هم استعمال شوی دی، لکه چې فرمايي: ﴿ وَلَا تَحْسَبَنَّ ٱلَّذِينَ قُتِلُوا۟ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ أَمْوَٰتًۢا ۚ بَلْ أَحْيَآءٌ عِندَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ ﴾ [آل عمران: ۱۶۹] يعني: او په هغو کسانو باندې چې د الله ﷻ په لار کښې وژل شوی وي د مړو ګومان مه کوئ بلکې دوی د خپل رب په نزد ژوندی دی. يعني دوی خوشاله او بې غمه دي چې خاص ډول روزي ورکوله کېږي.

پنځم: د آخرت ابدي ژوند هم د "حَيَاة" په نامه يادېږي لکه چې فرمايي: ﴿ يَٰلَيْتَنِى قَدَّمْتُ لِحَيَاتِى ﴾ [الفجر: ۲۴] يعني: ای کاش! چې خپل ژوند دپاره مې څه استولي وی (چې د شريعت په مطابق مې چال چلند کړی وی).

(۱) مفردات الراغب ص۱۳۸

شپږم: د الله ﷻ د صفاتو څخه یو صفت "حَیَاة" دی چې د داسې ژوند په معنی سره اخستل کېږي چې په هغه باندې د مرګ د ورتللو امکان نه وي، یعنې ابدي او ازلي ژوند.

په دغه ایت شریف کښې همدغه شپږمه معنی مراده ده چې الله ﷻ پورې اختصاص لري او بس.

د "القَیُّوم" معنی

۲_ ﴿ ٱلْقَيُّومُ ﴾ په اصل کښې "قَیْوُوْم" _لکه: "فَیْعُوْل"_ وه. دا د مبالغې صیغه ده[1]. که څه هم اصلي معنی یې "ډېر ښه ودرېدونکی" دی خو کله چې د الله ﷻ په صفت کښې استعماله شي نو هغې ساتونکی او ساتونکی ترې مرادېږي چې په حفاظت او څارنه یې هیڅ زوال نه راځي او همېشه په هر شي باندې ولاړ وي او ضروریات یې ورپوره کوي[2]، لکه چې فرمایي: ﴿ ٱلَّذِىٓ أَعْطَىٰ كُلَّ شَىْءٍ خَلْقَهُۥ ثُمَّ هَدَىٰ ﴾ [طه: ۵۰] یعنې الله ﷻ هغه ذات دی چې هر شي ته یې د هغه موجودیت ورکړی دی او بیا یې ورته لارښودانه هم کړې ده.

"سِنَةٌ" څه معنی؟

۳_ د ﴿ سِنَةٌ ﴾ کلمه د "وسن" څخه اخستله شوې ده چې په اصل کښې "وِسْنٌ" وه لکه "عِدَةٌ" چې په اصل کښې "وِعْدٌ" وه. که څه هم د "سِنَةٌ" لغوي معنی غفلت او ناخبري ده خو په دې مقام کښې ترې هغه باریکه سستوالی او ناخبري مطلب ده چې د خوب په ابتداء کښې په خوب کوونکي باندې غلبه کوي او د خانه یې په غفلت کښې اچوي خو د "نوم" خوب مرتبې ته نه وي رسېدلی[3].

ځینې مفسرین کرام وایي چې: "سِنَة" هغه دروندوالي ته وایي چې په سر کښې راپیدا کېږي، "نُعَاس" هغه ته وایي چې سترګې نیسي او "نَوْم" هغه ته وایي چې په زړه باندې غلبه وکړي او انسان پکښې د هر څه څخه ناخبره شي[4].

کرسي څه ته وایي؟

۴_ د "کُرْسِي" کلمه د نسبتي "ي" په ذریعه د "کُرْس" کلمې ته منسوبه شوې ده او "کُرْس" د یو شي د أجزاوو اجتماع او انضمام ته وایي، د همدې کبله کتابچې ته "کُرَّاسَة" وایي چې پاڼې یې سره یو ترېله منضمې شوې وي[5].

خو په عام عرف کښې د چوکۍ او تخت په معنی استعمالېږي چې په هغه باندې یو ادارچي د

---

(۱) زاد المسیر ج۱ ص۲۶۵

(۲) مفردات الراغب ص۴۳۲

(۳) روح المعاني ج۳ ص۸؛ مفردات الراغب ص۵۶۱

(۴) تفسیر المدارک ج۱ ص۱۷۸

(۵) لسان العرب ج۶ ص۱۹۴

اداري دپاره کېښني[١]، لکه چې الله ﷻ فرمايي: ﴿ وَأَلْقَيْنَا عَلَىٰ كُرْسِيِّهِۦ جَسَدًا ﴾ [ص: ٣٤] يعني: او مونږ د ده (سليمان ﷺ) په تخت باندې د غوښې يوه ټوټه ورواچوله.

اما په دې مقام کښې د "كُرْسِيّ" په معنی کښې اختلاف دی، ځينې علماء کرام وايي چې دلته ترې علم مراد دی او ځينې نور وايي چې دلته ترې عَرش العظيم مراد دی[٢]. مګر دغه دواړه تفسيرونه خلاف الظاهر دي بې ضرورته دغسې معنی اخستل ښه کار نه دی، برسېره په دې د علم بحث خو په همدې ايت کښې يو ځل په ﴿ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ ﴾ کښې تېر شوی دی، نو که دلته هم علم مراد شي نو دا به تاکيد شي حال دا چې د تاکيد څخه تاسيس بهتر دی چې نوې معنی مراده کړی شي.

نو که څه هم ځينو مفسرينو کرامو د "كُرْسِيّ" په هکله ځه زيات بيان ليکلی دی[٣]، خو مونږ په همدومره بيان باندې اکتفاء کوو چې دا د يوه داسې مخلوق نوم دی چې په ټولو اسمانو او ټولو ځمکو باندې يې احاطه کړې ده او د عرش العظيم څخه کوچنی دی.

نو د معنی حاصل بې داسې کېږي چې: د الله ﷻ معلوماتو ته به د چا علم ورسېږي حال دا چې د هغه ﷻ يو مخلوق (كُرسي) په اووه اسمانو او اووه ځمکو احاطه کړې ده او بيا دا ټول عرش العظيم ته داسې نسبت لري لکه يوه وړه کړۍ چې په يوه چولې بيابان کښې پرته وي.

سوال جواب

۵_ که څوک وايي چې: ايا د کرسی اضافت الله ﷻ ته داسې دی لکه چې يو پاچا ته خپله کرسی مضافه شي، او يا لکه په تېر شوي ايت شريف کښې چې سليمان ﷺ ته د خپلې کرسی اضافت شوی دی؟

مونږ وايو چې:

الف: الله ﷻ ته د کرسی اضافت د تشريف او تعظيم دپاره دی لکه په بيت الله کښې چې ورته د بيت اضافت شوی دی. يعنې کرسي دومره لوی عظيم الشان مخلوق دی چې بايد د الله ﷻ څخه پرته يې بل چا ته نسبت ونه کړی شي[٤].

ب: لکه څنګه چې د الله ﷻ وجود، علم، حيات او نور صفات د بندګانو د صفاتو سره محض په نوم کښې اشتراک لري او په حقائقو کښې يو تربله بالکل جدا او بېل دی همدارنګه د الله ﷻ کرسي هم د بندګانو د کرسی سره محض په نوم کښې شريکه ده او بس؛ نو الله ﷻ ته د کرسي اضافت هم بلا کيفه دی.

---

(١) مفردات الراغب ص٤٤٥

(٢) تفسير القاسمي ج٣ ص٠٣٢٠ زاد المسير ج١ ص٢٦٥

(٣) تفسير ابن كثير ج١ ص٠٣١٠ روح المعاني ج٣ ص٩

(٤) تفسير كبير ج٧ ص١٣٠ حاشيه الشيخ زاده على تفسير البيضاوي ج١ ص٥٦٩

په مونږ همدومره عقيده واجبه ده چې د الله ﷻ كرسي حقه ده خو څنګه چې د هغه ﷻ د عظيم شان سره مناسبه وي. د دې څخه وراندې بندګان حق نه لري چې داسې خبرې اترې پکښې وکړي چې هغه يې د بندګانو په کرسيو کښې ليدلي يا اورېدلي وي.

امکان لري چې د همدې کبله به الله ﷻ آية الکرسي په ﴿ وَهُوَ ٱلۡعَلِيُّ ٱلۡعَظِيمُ ﴾ سره ختم کړی وي ترڅو د دغـــې قياساتو او توهماتو مخه ونيوله شي.

ج: دا هم لرې نه ده چې په دې مقام کښې الله ﷻ ته د کرسۍ د اضافت څخه کنايةً د الله ﷻ د ملک پراخي مطلب وي[1]. نو په دې تقدير د مفرداتو معناوې په نظر کښې هيڅ نه نيولی کېږي ترڅو سوال ته موقع ورکړی شي او بيا جواب ته حاجت پاتې شي.

ايا ايتونه يو په بل فضيلت لري؟

۵ـ که څه هم ځينې علماء کرام په دې عقيده دي چې د قرآن کريم د ايتونو په منځکښې سره تفاضل نشته خکه چې ټول د الله ﷻ کلام دی، د الله ﷻ په کلام کښې په افضل او فاضل باندې قول کول ښه کار نه دي[2]، مګر تحقيقي خبره دا ده چې نظر دې خبرې ته چې ټول د الله ﷻ کلام دی يو ايت په بل باندې فضيلت نه لري، ټول سره يو برابر دي لکه چې پيغمبران نظر نبوت ته ټول يو برابر دي او فرق نه لري.

هو! د تاثير کثرت، د معناوو عمق، د بحث موضوع او نورو شيانو ته په نظر سره ايتونو کښې لوی-لوی فرقونه شته[3]، چې په احاديثو کښې هم ثابت شوي دي.

د مثال په توګه: نبي کريم ﷺ په يوه حديث کښې فرمايلي دي چې: «وَفِيهَا آيَةٌ هِيَ سَيِّدَةُ آيِ الْقُرْآنِ هِيَ آيَةُ الْكُرْسِيِّ»[4] يعني: په "البقرة" سورت کښې يو ايت دی چې د قرآن کريم د ايتونو رئيس دی چې هغه د آيَةُ الْكُرْسِي څخه عبارت دی.

لکه څنګه چې د قرآن کريم په ايتونو کښې د فضائلو په لحاظ فرقونه شته حال دا چې په قرآنيت کښې يو برابر دي، همدارنګه د پيغمبرانو ترمنځ هم فضائل فرق لري حال دا چې په نبوت کښې يو برابر دي. لکه چې په [البقرة:۲۵۳] ايت کښې ورباندې صراحت نازل شوی دی.

د آية الکرسي فضائل

٦ـ لکه څنګه چې د قرآن کريم سورتونه خاص-خاص نومونه لري همدارنګه په ځينو ايتونو باندې هم خاص خاص نومونه اېښودل شوي دي. د همدې جملې څخه دغه ايت شريف دی چې اوس د بحث لاندې دی.

---

(۱) في ظلال القرآن ج۱ ص۲۹۰

(۲) تفسير الخازن ج۱ ص۳۹۵

(۳) روح المعاني ج۳ ص۱۱

(۴) جامع الترمذي ج۲ ص۱۱۵

دې ایت ته ځکه د "آیة الکرسي" نوم تاکل شوی دی چې د "کرسي" په کلمه باندې مشتمل دی.

د دې ایت شریف په فضائلو کښې زښت ډېر احادیث روایت شوي دي چې ځینو مفسرینو کرامو راغونډ کړي دي[1] هیله ده چې هلته مراجعه وکړی شي. مګر مونږ په همدې ارتباط په هغه حدیث باندې علاوه کوم چې په وړاندې توضیح کښې ذکر شوی دی یو بل حدیث هم ذکر کوو هغه دا چې:

یو خل یوه سړي د نبي کریم ﷺ څخه متعددې پوښتنې وکړې، یوه پکښې دا وه چې په قرآن کریم کښې کوم یو ایت ډېر لوی دی؟ نبي کریم ﷺ جواب ورکړ چې: «آيَةُ الْكُرْسِيِّ»[2] یعني د قرآن کریم عظیم الشان ایت همدغه ایت دی چې بحث پکښې روان دی.

۷_ امکان لري چې د نوموړي ایت شریف د سیادت او عظمت وجه به دا وي چې په دې کښې د الله ﷻ د صفاتو اصول بیان شوي دي، لکه: الوهیت، وحدانیت، حیاة، علم، مالکیت، قدرت، اراده او داسې نور. نو په دې ایت کښې د الله ﷻ دومره صفات بیان شوي دي چې څومره د یوه مسلمان د عقیدې دپاره ضرورت دی. او اکثره خلک چې کافران شوي دي غټه وجه یې دا ده چې د ذکر شوو صفاتو څخه په مستقیم او یا غیر مستقیم ډول د انکار مرتکب شوي دي، العیاذ بالله.

په ټول قرآن کریم کښې بل داسې ایت نشته چې الله ﷻ پکښې خپل جلالي او جمالي صفات په داسې جامعه توګه بیان کړي وي لکه په آیة الکرسي کښې یې چې بیان کړي دي، تر دې چې په نوموړي ایت کښې د الله ﷻ کلمه اتلس (۱۸) کرته ذکره ده، یو کرت د اسم ظاهر په توګه او نور اوولس (۱۷) کرته د ضمائرو په توګه چې ځینې ضمائر بارز دي او ځینې مستتر دي[3].

﴿لَآ إِكْرَاهَ فِى ٱلدِّينِ ۖ قَد تَّبَيَّنَ ٱلرُّشْدُ مِنَ ٱلْغَىِّ ۚ فَمَن يَكْفُرْ بِٱلطَّٰغُوتِ وَيُؤْمِنۢ بِٱللَّهِ فَقَدِ ٱسْتَمْسَكَ بِٱلْعُرْوَةِ ٱلْوُثْقَىٰ لَا ٱنفِصَامَ لَهَا ۗ وَٱللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٥٦﴾ ٱللَّهُ وَلِىُّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ يُخْرِجُهُم مِّنَ ٱلظُّلُمَٰتِ إِلَى ٱلنُّورِ ۖ وَٱلَّذِينَ كَفَرُوٓا۟ أَوْلِيَآؤُهُمُ ٱلطَّٰغُوتُ يُخْرِجُونَهُم مِّنَ ٱلنُّورِ إِلَى ٱلظُّلُمَٰتِ ۗ أُو۟لَٰٓئِكَ أَصْحَٰبُ ٱلنَّارِ ۖ هُمْ فِيهَا خَٰلِدُونَ ﴿٢٥٧﴾﴾

[۲۵۶] په (قبول د) دین کښې زور نشته (ځکه چې) یقیناً سم اعتقاد د باطل اعتقاد څخه ښکاره (جدا) شوی دی. نو څوک چې په طاغوت باندې کافر شي او په الله ﷻ باندې ایمان راوړي نو بې شکه هغه په قوي کړۍ باندې منګولې لګولې دي، چې دغې کړۍ لره پرې کېدل نشته (مطلب ته پرې رسېږي). او الله ﷻ اورېدونکی (او) پوه دی.

---

(۱) تفسیر ابن کثیر ج۱ ص۳۰۴؛ تفسیر القرطبي ج۳ ص۲۶۹؛ الدر المنثور ج۳ ص۵
(۲) سنن الدرامي ج۲ ص۳۲۱
(۳) روح المعاني ج۳ ص۱۱

[۲۵۶] الله ﷻ د هغو کسانو دوست دی چې ایمان یې راوړی دی، چې د کفر د تیارو څخه یې د اسلام رڼا ته وروباسي (او یا یې نه پرېږدي چې په تیارو کښې ورداخل شي).

او هغه کسان چې کافر دي د هغوی دوستان طواغیت (سرکشان) دي، چې د ایمان د رڼا څخه یې د کفر تیارو ته ورداخلوي (او یا یې نه پرېږدي چې ایمان ته ورداخل شي). دوی د اور ملګري (اندیوالان) دي دوی به په دې اور کښې همېشه وي.

ارتباط

دغه ایتونه داسې ښکاري لکه چې د یو سوال جواب وي، هغه سوال چې د آيَةُ الْكُرْسِي څخه راپیدا کېږي چې حاصل یې داسې کېږي:

څرنګه چې الله ﷻ خپل خان په ډېره بلیغه ډ. که خپلو بندګانو ته وروپېژاند تر دې چې د هغو ټولو شبهاتو او اشتباهاتو مخه یې ونیوله شوه چې ځینو خلکو ته پېښېدل او یا پېښې شوې وي مګر سره د دغسې کافي، شا. ی بیان څخه وروسته هم معاندین د عناد څخه لاس نه اخلي، په داسې حال کښې چې د الله ﷻ د نازل کړی شوو ایتونو ردول هم نه شي وراندې کولی.

نو مسلمانانو ته په کار دي چې دغسې لجوج او عنادیان په زور او اکراه باندې مسلمانان کړي او په زور باندې پرې د توحید کلمه درسته کړي.

د جواب حاصل یې د ایتونو په خلاصه مطلب کښې لوستلی شئ:

د مطلب خلاصه

۱ـ یعني: د الله ﷻ شریعت د عقیدې په باره کښې جبر او اکراه په رسمیت نه پېژني نو باید چې تاسو هم په بندګانو باندې د زور څخه کار وانخلئ: الله ﷻ د حق او باطل دواړو په منځکښې په کافي پیمانه وضاحت کړی دی، په هیڅ باندې په دې باره کښې څه خفا نه راځي. نو څرنګه چې الله ﷻ انسان باعقله او باشعوره حیوان پیدا کړی دی نو تاسو ته هم په کار دي چې هغه (انسان) ته موقع ورکړئ چې د خپل اختیار څخه کار واخلي او عقل ته یې زندی، ورواته چوئ.

۲ـ برسېره په دې، د عقیدې په باره کښې جبر او اکراه څه فائده هم نه کوي ځکه چې عقیده د زړه کار دی او د اکراه تاثیر د جوارحو څخه وړاندې نه شي تېرېدلی ترڅو په زړونو باندې هم اثر وکړي.

۳ـ نو کله چې انسان د خپل عقل سره پرېښوول شي نو د لاندې دوه لارو څخه به ضرور یوه اختیاروي او په یوه نه یوه ډله کښې به شمېرل کېږي:

یا به د طاغوتانو او سرکشانو خبرو ته شا کوي او هغه به د پښو لاندې کوي او بالمقابل به په الله ﷻ باندې ایمان راوړي او شریعت ته به غاړه ږدي نو چا چې دا کار وکړ بې شکه چې هغه په کلکې او قوي کړۍ باندې منګولې ښخې کړې چې هغه نه په دنیا کښې انقطاع ومومي او نه په آخرت کښې، بلکې دا هغه کړۍ ده چې انتهاء یې جنت ته رسېدلې ده او همدلته ختمېږي، په دغې کړۍ باندې شبهات او اعتراضات څه تاثیر نه لري.

او که چا بالعکس په الله ﷻ باندې کفر اختیار کړ او په طواغیتو باندې یې عقیده وکړه نو هغه به همدغسې معکوسه نتیجه وګوري. هغه د غنې د جال پورې خپل خان نښلولی دی چې په نن سبا کښې به قطعه شي او په هیڅ درد به یې دوا نه شي.

هو! د دغو دواړو ډلو په دروغ او رښتیا باندې یوازې الله ﷻ پوهېږي چې وینا ګانې یې اورې او د زړونو حالت یې ورته معلوم دی، د قیامت په ورځ به ورسره موافق چال چلند وکړي.

۴ـ په یاد ولرئ چې الله ﷻ دا لطف په هر انسان باندې کړی دی چې عقل یې ورکړی دی، حواس یې ورښلي دي، پیغمبران یې ورته را استولي دي او کتابونه یېورباندې نازل کړي دي. مګر په مؤمن انسان باندې یې علاوه په ذکرو شوو الطافو دا لطف هم کوي چې د نېکو عقائدو او نېکو کارونو توفیق هم ورکوي چې د کفر د تیارو څخه یې د باندې ساتي او د شبهاتو او اشتباهاتو څخه یې رڼا ته راوباسي. او دا څکه چې الله ﷻ د مؤمن دپاره نصرت کوونکی او دوستي کوونکی دی.

دا خو د الله ﷻ د دنیا دوستي ده، د آخرت دوستي یې ډېره لوړه ده چې په جنتونو کښې به یې خای په خای کړي او په دوامداره توګه به هلته بې غمه اوسېږي او د الله ﷻ په دیدار به خپلې سترګې خوږې کړي (الله ﷻ مو دې پکښې نصیب وکړي).

اما د کافرانو سره د الله ﷻ توفیق نشته څکه چې د دوی ناصر او معین نه دی، د دوی دوستان طاغوتان او سرکښان دي چې بالعکس د کفر په تیارو کښې یې دننه ساتي او د عقائدو د لږ صفائي څخه یې د شبهاتو او اشتباهاتو تیارو ته ورداخلوي.

دا ده د طواغیتو د دنیا دوستي چې په څو ورځو کښې انتهاء ته رسېږي، اما په اخرت کښې خو د دوی دوستي په دښمنۍ بدلېږي او دوی تول (تابعان او متبوعان) به په اور کښې همیشه وي.

توضیحات

۱ـ که څه هم د ذکرو شوو ایتونو د شان نزول په ارتباط مفسرینو کرامو تقریباً څلور وضاحتونه لیکلي دي مګر مونږ یوازې د لاندې یوه وضاحت په ذکر باندې اکتفاء کوو:

د یوه صحابي ؓ (چې په أبو الحصین سره مشهور وه) دوه زامنو نصرانیت قبول کړی وه، هغه غوښتل چې دواړه په زور سره مسلمانان کړي نو الله ﷻ ذکر شوي ایتونه نازل کړه[۱] او دا کار په ابلغه طریقه رد کړی شو، چې نهي یې د نفې په قالب کښې نازله کړی شوه[۲]. لفظي معنی یې دا ده چې په دین کښې جنس اکراه نشته خو مطلب پکښې دا دی چې په دین کښې جنس اکراه مه کوئ.

سوال جواب

۳ـ که څوک وایي چې: الله ﷻ د همدې سورت په [۱۹۳] ایت کښې فرمایي چې: ﴿ وَقَٰتِلُوهُمۡ حَتَّىٰ لَا تَكُونَ فِتۡنَةٞ وَيَكُونَ ٱلدِّينُ لِلَّهِۖ ﴾ یعني: د دوی سره تر هغه مقاتله وکړئ چې ترڅو فتنه ورکه

---

(۱) اسباب النزول للواحدي ص۵۲

(۲) تفسیر القاسمي ج۳ ص۳۲۴

شي او دين د الله ﷻ شي. نو پوښتنه دا ده چې دغه ډول مقاتله خو عين د اکراه معنیٰ ورکوي چې تر هغه د کافرانو سره وجنګېږو چې ترڅو یې د باطل دين څخه لاس په سر کړو؟

مونږ وايو چې: د نوموړي سوال دپاره مفسرينو کرامو لاندې مختلف جوابونه کړي دي:

الف. ځينې مفسرين کرام وايي چې دلته د فطري اکراه نفي مراده ده. يعنې د الله ﷻ په ايجادي قانون کښې دا نشته چې څوک په زور باندې مسلمان کړي بلکې د پيغمبرانو په ذريعه محض حق او باطل سره جدا کوي نور نو د مسلمانېدلو او نه مسلمانېدلو خبره د بنده کسب ته سپاري که څوک ايمان راوړي هغه ته توفيق ورکوي او څوک يې چې نه راوړي هغه ته تر يوه حده مهلت ورکوي[1].

که څه هم په ذکر شوي جواب سره ددواړو ايتونو تطبيق په لاس راځي او في نفسه دغه ډول مضمون هم صحيح لري مګر د ﴿ لَآ إِكْرَاهَ فِي ٱلدِّينِ ﴾ دپاره يې د تفسير په توګه منل ډېر سخت دي، او دا ځکه چې د وړاندې او بېرته ايتونو لړۍ ټوله شرعي قانون په ګوته کوي، نه فطري قانون. نو که دغسې تفسير وکړی شي نو داسې مثال به ولري لکه چې د ملغرو مزی وشکول شي او ټولې ملغلرې دانه وانه شي.

ب. ځينې مفسرين کرام دا ايت شريف د اهل الکتابو پورې خاصوي او د دواړو ايتونو تطبيق کوي، چې په اهل الکتابو باندې زور نشته اما نور کافران بايد جبراً مسلمانان کړی شي ځکه چې د دوی څخه جزيه اخستل جواز نه لري او د هغوی سره مقاتله په جزيه اخستلو باندې اختتام پيدا کوي[2].

مګر څرنګه چې د ايت شريف مفهوم عام دی او د تخصيص دپاره يې هيڅ قانوني لار نشته، نو محض د دواړو ايتونو د مشکل د حل دپاره تخصيص ورکول ښه نه برېښي.

ج. ځينې مفسرين کرام[3] دا ايت شريف د ځينو خاصو مواردو پورې خاصوي چې د نزول په روايتو کښې ذکر شوي دي او د هغو د جملې څخه مونږ مخکښې يو شان نزول ليکلی دی. مګر دغه تفسير هم په قانون باندې برابر نه دی ځکه چې په شرعي نصوصو کښې قانون دا دی چې د مفهوم عموم ته اعتبار وي نه د مورد خصوص ته.

د. ځينې مفسرين کرام وايي چې دغه ايت شريف په هغه باندې منسوخ دی، يعنې په اولو وختونو کښې په اسلام کښې جبر نه وه خو په آخر کښې پکښې جائز کړی شوه، دا ځکه چې هلته مسلمانان کمزوري وه جبر يې نه شو کولی خو کله چې قوي شوه نو په اسلام باندې مجبورول هم ورته جائز کړی شو[4].

دا ډول تفسير هم د لاندې وجوهو د کبله د منلو وړ نه دی:

---

(۱) تفسير تدبر القرآن پښتو ترجمه ج۱ ص۴۴۲
(۲) تفسير الطبري ج۳ ص۱۷.
(۳) تفسير القرطبي ج۳ ص۲۸۰
(۴) زاد المسير ج۱ ص۲۶۷

اول. دواړه ایتونه مدني دي، دغه جواب به هلته صحت درلودی چې د ﴿ لَآ إِكْرَاهَ فِى ٱلدِّينِ ﴾ ایت مکي وی.

دوهم. د جبر د نفي کولو دپاره الله ﷻ فرمايي چې: ﴿ قَد تَّبَيَّنَ ٱلرُّشْدُ مِنَ ٱلْغَىِّ ﴾ یعني: حق او باطل سره جدا شوي دي. که نوموړی تفسیر مراد وی نو الله ﷻ به داسې استدلال کړی وی چې یقینًا تاسو کمزوري یاست.

د. ځینې مفسرین کرام لا وايي چې د ﴿ لَآ إِكْرَاهَ فِى ٱلدِّينِ ﴾ معنی دا ده چې کله یو کافر ایمان راوړي نو هغه ته پیغور مه ورکوئ چې ته په زور باندې مسلمان شوی یې[1]. لکه چې په بل ځای کښې فرمايي: ﴿ بِئْسَ ٱلِٱسْمُ ٱلْفُسُوقُ بَعْدَ ٱلْإِيمَـٰنِ ﴾ [الحجرات: ۱۱] یعني: د ایمان راوړلو څخه وروسته فاسق نوم ډېر بد دی. یعنې: کوم مجرم چې د خپل جرم څخه توبه وباسي نو بیا ورته د جرم پیغور مه ورکوئ.

موږ ته دا تفسیر هم ډېر لرې او غیر متبادر ښکاري.

موږ ته دا ښه ښکاري چې د ذکرو شوو دواړو ایتونو هیڅ تعارض نشته ترڅو جواب ته حاجت پاتې شي، بلکې د [البقرة: ۱۹۳] ایت معنی دا ده چې د کافرو سره تر هغه وجنګېږئ چې زور یې مات او فتنه ورکه شي چې دوی د چا د مسلمانېدلو مخه ونه شي نیولی او د اسلام حاکمیت ومني که څه هم مسلمانان شوي نه وي، او دا ځکه چې د اسلامي حکومت مثل هم اسلام ته یو ډول غاړه اېښودل دي. یا په بل عبارت: د کفري حاکمیت مخه ونیسئ ترڅو خلک په سمه لاره او ناسمه لاره کښې فکر وکړي او یوه یکښې د خپل ځان دپاره انتخابه کړي. هسې نه چې خلک په زور باندې مسلمانان وګرځوئ.

په دې تقدیر باندې هغه سوال هم دفعه کېږي چې ځینې دښمنان یې کوي چې په اسلامستان کښې کفري اقلیتونه استوګنه نه شي کولی مجبور دي چې اسلام ومني نو اسلام جامع دین نه دی.

د دفعې حاصل یې دا دی چې په اسلامستان کښې کفري اقلیتونه استوګنه کولی شي خو په دې شرط چې اسلامي حکومت ومني، په موجوده وخت کښې چې په دنیا کښې کتل کېږي همدا روحیه په ټوله دنیا کښې خوره ده چې په کفري دولتونو کښې اسلامي اقلیتونه بغاوت نه کوي او په اسلامي دولتونو کښې کفري اقلیتونه بغاوت نه کوي او د عمومي قوانینو څخه یې غاړې نه غړوي. اما د سیاسي قوانینو څخه پرته په نورو قوانینو کښې هر څوک ازاد دي.

د ټول بحث لنډ مطلب

۴_ د ټول بحث زېښل شوې نتیجه دا ده چې په اسلام کښې جهاد د توسعه طلبۍ دپاره نه دی بلکې د لاندې اهدافو د پوره کولو دپاره کله فرض عین او کله فرض کفائي ګرځول شوی دی:

---

(۱) تفسیر کبیر ج۷ ص۱۶

الف: ترځو داسې طاغوت باتې نه شي چې هغه د يو سړي د مسلمانېدلو مخه نيسي لکه چې همداسې کارونه د مکې طاغوتانو کول.

ب: ترڅو د کافرانو زور مات شي او د حيلو، دسيسو او فتنو مخه يې هم ونيوله شي چې مسلمانان بېرته کفر ته نه واړولی شي او نه ورته کفري دعوت ورانديې کړی شي، او ترڅو هغوی د دې متل مصداق وګرځي چې: "شوله خودرا بخور و پرده، خودرا بکن" يعنې چې دوی فقط ځپله شپه تېرول غنيمت وګڼي او بس هسې نه چې کفري دعوت ته ملا وتړي، لکه چې په افغانستان کښې کمونستانو همدا کار کاوه او حکومت يې مخه نه نيوله.

ج: ترڅو اسلامي حکومت قائم کړي. دا ځکه چې ضرور ذکر شوی اهداف تر هغه نه شي ترلاسه کېدلی ترڅو مسلمانان د مملکت واګې په خپل لاس کښې ونه نيسي.

د: ترڅو مسلمانان د اسلام دعوت په ازادانه توګه وکړی شي او د دعوت مخه په پوره معنی پرانستلې شي چې هيڅوک يې په مقابل کښې خنډ نه شي واقع کېدلی.

هـ: ترڅو کفري دولتونه ونه شي کړی چې په اسلامي دولت باندې تېری وکړي، او که تېری وکړي نو چې مسلمانان يې تېری دفعه او غاښونه يې ورمات کړي.

د مرتد مسئله

۵_ امکان لري چې په دې مقام کښې د چا په ذهن کښې وګرځي چې اسلام د مرتد په باره کښې حکم کوي چې بايد تر درې ورځو پورې فرصت ورکړی شي ترڅو د ارتداد څخه لاس واخلي او بېرته مسلمان شي که دا کار يې ونه کړ نو بايد ووژل شي. ايا دا حکم د "إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ" معنی نه ورکوي؟

مونږ وايو چې: د مرتد وژل د دې دپاره نه دي چې هغه په زور باندې بېرته مسلمان کړی شي ځکه چې مسلمانېدل او عقيده سمول د زړه کار دی چې زور درباندې تاثير نه شي اچولی، بلکې دا کار د هغې حيلې او دسيسې د مخنيوي دپاره صورت نيسي د کومې څخه چې په هره زمانه کښې اسلام دښمنه خلک کار اخلي. يوه بېلګه يې الله ﷻ بيانه کړې ده چې فرمايي: ﴿ وَقَالَت طَّآئِفَةٌ مِّنْ أَهْلِ ٱلْكِتَٰبِ ءَامِنُواْ بِٱلَّذِىٓ أُنزِلَ عَلَى ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَجْهَ ٱلنَّهَارِ وَٱكْفُرُوٓاْ ءَاخِرَهُۥ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴾ [آل عمران: ۷۲] يعنې: او د اهل الکتابو څخه يوه ډله وايي چې په هغه شي (قرآن) باندې چې په مؤمنانو باندې نازل شوی دی په سبا کښې ايمان راوړئ او د ورځې په آخر کښې پرې بېرته کافر شئ، شايد چې مؤمنان هم د اسلام څخه (ستاسو په پيروی باندې) بېرته رجوع وکړي.

نو په دې بناء د مرتد وژل د جهاد د اهدافو څخه په دوهم هدف کښې شاملېږي.

دا د يو پلوه، او د بله پلوه ارتداد يو جرم دی چې په شريعت کښې ورته وژل جزا ټاکلې شوې ده هسې نه چې اعداموِل (وژل) يې د جبراً مسلمانولو دپاره دي. د همدې کبله نبي کريم ﷺ ارتداد د هغو جرائمو څخه يو جرم ګڼلی دی چې په هغه باندې د يو مسلمان اعداموِل (وژل) جائز ګرځي لکه چې په يوه اوږده حديث کښې فرمايي چې: «لَا يَحِلُّ دَمُ امْرِئٍ مُسْلِمٍ إِلَّا بِإِحْدَى ثَلَاثٍ زِنًا بَعْدَ إِحْصَانٍ أَوْ

ارْتِدَادٍ بَعْدَ إِسْلَامٍ أَوْ قَتْلِ نَفْسٍ بِغَيْرِ حَقٍّ فَقُتِلَ بِهِ»[۱] يعني: د مسلمان وينه (وژنه) روا نه ده مګر د درې شيانو څخه په يوه باندې. چې د احصان څخه وروسته يې زنا کړې وي، يا د اسلام څخه وروسته بېرته کافر شوی وي او يا يې په ناحقه سره بل څوک وژلی وي نو ورباندې ووژل شي.

د همدې قبيلې څخه ټول حدود ګڼل کېږي چې د "إِكْرَاه" معنی نه ورکوي بلکې د جرائمو د مخنيوي دپاره د اسلامي قوانينو په چوکاټ کښې د جرمونو جزاګانې ټاکل شوې دي او بس.

د "رُشد" او "غَي" معناوې

۶ـ که څه هم "رُشْد" د هدايت په معنی باندې استعمالېږي مګر اصلي معنی يې سالم اعتقاد دی، او دا ځکه چې په مقابل کښې يې د "غَيّ" کلمه استعمال مومي او "غَيّ" خو د فاسد اعتقاد څخه عبارت دی[۲]. يعني هغه څوک چې خالي الذهن وي، نه فاسد اعتقاد لري او نه سالم، هغه ته "ضَال" يعني ګمراه وايي. خو چې څوک فاسد اعتقاد ولري هغه د "غَاوِي" په نامه يادېږي[۳].

څرنګه چې هر شی د هغه د ضد په پېژاندلو سره ښه پېژاندل کېږي نو معلومه شوه چې رُشد د سالمې عقېدې څخه عبارت دی.

نو په دې مقام کښې يې د معنی حاصل داسې کېږي چې: نن ورځ زور او اکراه ته حاجت نشته ځکه چې سالمه عقيده د فاسدې عقيدې څخه په ډېرې واضحې طريقې سره څرګنده شوې ده چې هرڅوک ورباندې پوهېږي.

هو! که چېرته د دغې څرګندونې مخه ونيوله شوه نو بيا توري ته لاس کړئ.

طاغوت څه ته وايي؟

۷ـ د "طَاغُوت" کلمه "طَغَى يَطْغَى طُغْيَاناً" يا "طغى يطغو طغوانًا" څخه اخستله شوې ده چې په اصل کښې په اول تقدير "طَغَيُوت" وه، "غين" او "ي" يې سره قلب مکاني وکړه او بيا يې "ي" په "الف" باندې بدله کړه. او په دوهم تقدير "طغووت" وه، "غين" او "واو" په منځکښې يې سره قلب مکاني وکړه بيا "واو" په "الف" بدل کړی شو. په دواړو تقديرونو باندې ترې "طَاغُوت" جوړ شو؛ نو د قلب مکاني څخه مخکښې يې وزن "فَعَلُوت" وه او وروسته "فلعوت" شو[۴].

"طَاغُوت" يا د صفت (طَاغِي) د مبالغې دپاره دی او يا پکښې د مصدر (طُغْيَان يا طُغْوَان) مبالغه ده، په هر تقدير نوموړې کلمه د مفرد، مثنی، جمع، مذکر، مونث، د ټولو دپاره په يوه بڼه استعمالېږي څه تغير پکښې نه راځي. هو! کله-کله يې جمعې (طَوَاغِيت) هم استعمال موندلی دی.

---

(۱) جامع الترمذي ج۲ ص۳۸
(۲) لسان العرب ج۳ ص۱۷۵
(۳) مفردات الراغب ص۳۸۰
(۴) روح المعاني ج۳ ص۱۳

که څه هم اصلي معنی یې د حد څخه تېرې او تجاوز دی، لکه چې الله ﷻ د نوح علیه السلام د قوم د غرق کوونکو اوبو په باره کښې فرمايي: ﴿ إِنَّا لَمَّا طَغَا ٱلْمَآءُ حَمَلْنَٰكُمْ فِى ٱلْجَارِيَةِ ﴾ [الحاقة: ۱۱] يعني: مونږ په هغه وخت کښې چې اوبو طُغیان وکړ تاسو مو په بېړۍ کښې پورته کړئ.

خو د مبالغې په لحاظ سره يې معنى د حد څخه په ډېر زيات تجاوز سره کېږي. کافران ټول طاغيان دي چې د بندګۍ د حد څخه يې تجاوز کړی دی خو هغه انسان چې نور ګمراه کوي او د حقې لارې څخه يې اړوي او په عقيده کښې يې د انحراف سبب ګرځي د طاغوت په نامه يادېږي، ځکه چې د هغه سرکشي متعدي سرکشي ده، برابره خبره ده چې هغه انسان، يا شيطان، يا کاهن، يا ساحر او يا بل څوک وي. همدارنګه هغه شی هم د طاغوت په نامه يادېږي چې د ډېر تجاوز سبب ګرځي که څه هم هغه پخپله په تجاوز باندې نه شي موصوف کېدلی، لکه: بوت، حب المال، حب الرئاسة او داسې نور.

نو مفسرينو کرامو چې د "طَاغُوت" کلمه د ذکر شوو معناوو څخه په ځينو ځينو سره تفسيره کړې ده[1] حصر يې مطلب نه دی بلکې د دغې کلمې بعض مصداقونه يې ښودلي دي او بس.

"نُور" او "ظُلُمَات"

۸ـ نور او ظلمت (رڼا او تیاره) سره يو تربله داسې مقابله لري لکه څنګه چې په وړاندېنۍ ايت کښې "رُشْد" او "غَيّ" مقابله درلوده. يوه د آخرت رڼا ده چې په دنيا کښې يې کيفيت مجهول دی بالمقابل د هغه ځای ظلمت (تیاره) هم همداسې درواخلئ: او بله د دنيا رڼا ده چې په لاندې دوه ډولونو باندې وېشلې شوې ده[2]:

يوه هغه رڼا ده چې د سر په سترګو لیده کېږي لکه د لمر، سپوږمۍ او د نورو روښانه شيانو رڼاګانې. او بل هغه رڼا ده چې د زړه په سترګو (بصيرت) باندې ليدلې کېږي لکه د قرآن کريم رڼا، د عقل رڼا، د علم رڼا، د ايمان رڼا، د برهان (دليل) رڼا او داسې نور. بالمقابل په دنيا کښې ظلمت (تیاره) هم همدغسې حسي او معنوي اقسام لري.

په دې مقام کښې د نُور څخه معنوي نُور مطلب دی چې په سترګو باندې نه ليده کېږي همدارنګه ظلمت هم معنوي ظلمت دی. او دا ځکه چې په دې مقام کښې د عقيدې بحث دی او عقيده معنوي شی دی چې د سر په سترګو نه ليده کېږي، چې نور يې د سموالي څخه عبارت دی او ظلمت يې د کوږوالي او انحراف څخه تعبير دی.

سوال جواب

۹ـ که څوک وايي چې: په دې کښې څه حکمت دی چې د نُور (مفرد) په مقابل کښې "ظُلُمَات" جمعه ذکره شوې، د تقابل په بنا خو بايد چې يا دواړه کلمې مفردې وي او يا دواړه جمعې؟

---

(۱) زاد المسير ج۱ ص۲۶۷؛ تفسير الطبري ج۳ ص۱۸؛ تفسير البغوي ج۱ ص۲۴۰.
(۲) مفردات الراغب ص۵۳۰

مونږ وایو چې: حق همېشه یو دی چې په "نُور" باندې ترې تعبیر شوی دی او باطل متعدد دي چې په "ظُلُمَاتُ" سره ترې تعبیر کېږي. او دا ځکه چې د نفس، شیطان، بوت او د بې شماره نورو طواغیتو ګمراه کول هر یو بېل‌بېل ظلمت او تیارې ګاڼې دي.

همدارنګه په دنیا کښې د حق دین څخه پرته نور ټول مختلف ادیان د ظلمتونو مجموعه ده. نو د حق سره افراد مناسب دی او د باطل سره جمعه مناسبت لري.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۱۰_ که څوک وایي چې: اخراج (ویستل) د داخلېدلو څخه وروسته تحقق مومي نو په دې بنا دا سوال پیدا کېږي چې مؤمنان کله په ظلمت کښې وه چې الله ﷻ وریاندې د توفیق پېرزوینه وکړه او نُور ته یې راویستل، همدارنګه کافران څه وخت په نُور کښې وه چې د طواغیتو په سبب ظلمت ته ورداخل شوه؟

مونږ وایو چې:

الف: که څه هم ځینو مفسرینو کرامو ذکر شوی ادخال او اخراج اهل الکتابو پورې خاص کړی دی[1]، چې د نبي کریم ﷺ د بعثت څخه مخکښې په عیسی ؑ باندې ځینو خلکو ایمان راوړی وه او د ایمان په رڼا کښې وه، همدارنګه یې د نبي کریم ﷺ آخر الزمان پیغمبر په راتلو هم عقیده درلوده خو کله چې نبي کریم ﷺ مبعوث شو د دغې ډلې څخه ځینې خلک د طغواغیتو په سبب د رڼا څخه تورې تیارې (کفر) ته ورووتل. همدارنګه ځینې خلک په همغه وخت کښې وریاندې کافر وه خو د مبعوثیت په وخت کښې د کفر د تیارو څخه د اسلام رڼا ته د الله ﷻ په فضل راوویستلي شوه او د ایمان راوړلو توفیق یې وموند.

مګر دا جواب په زړه پورې نه دی، او دا ځکه چې د تخصیص دپاره هیڅ وجه نه لیده کېږي ترڅو وریاندې د سړي قناعت راشي.

ب: ځینې نور مفسرین کرام وایي چې په دې مقام کښې د اخراج څخه هغه اخراج مطلوب نه دی چې هغه د دخول غوښتونکی وي بلکې دلته د اخراج دا معنی ده چې الله ﷻ خپل دوستان مؤمنان د کفر د ظلمت او شبهاتو څخه ساتي او ورداخلېدلو ته یې نه پرېږدي، بالمقابل طواغیت د دې خبرې سبب ګرځي چې خپل دوستان (کافران) د اسلام نوراني کوټې ته ورداخل نه شي[2].

دا جواب که څه هم د اولنې جواب څخه لږ څه ښه دی چې په قرآن کښې داسې ځایونه شته چې د شي قریب لره د عین شي حکم ورکړی شوی دی، لکه چې الله ﷻ د یوسف ؑ د خولې څخه حکایت کوي چې: ﴿إِنِّي تَرَكْتُ مِلَّةَ قَوْمٍ لَّا يُؤْمِنُونَ بِٱللَّهِ﴾ [یوسف: ۳۷] یعني: یقیناً ما د داسې قوم دین ترک

---

(۱) تفسیر الطبري ج۳ ص۲۲؛ زاد المسیر ج۱ ص۲۶۸

(۲) تفسیر البغوي ج۱ ص۲۴۱

کړی دی چې هغوی په الله ﷻ باندې ایمان نه راوړي. که څه هم ترک غوښتنه کوي چې مخکښې دې باید پکښې داخل وي خو پیغمبران علیهم السلام د جمله ګناه او جمله کفریاتو څخه معصوم دي.

نو مطلب بې دا شو چې ما د کافر قوم د دین څخه خپل خان ساتلی دی اګر چې زه د بې کسی او کوچنیتوب په حالت کښې د کافرانو په منځکښې واقع شوی وم، که بالفرض زما په عوض بل ماشوم په دغسې شرائطو کښې واقع شوی وی نو سالم به ترې نه وی وتلی.

مګر دا جواب هغو مؤمنانو ته نه شاملېږي چې په حقیقي توګه په یو وخت کښې کافر وه او د الله ﷻ په توفیق سره د اسلام رڼا ته راووتل، همدارنګه هغه کافران هم ترې خارج پاتې کېږي چې د اسلام څخه وروسته د طواغیتو په لمسون او سبب سره بېرته مرتد شوي دي.

ج. مونږ ته دا ښه ښکاري چې په دې مقام کښې د اخراج څخه د مجاز د عموم په طریقه عامه معنی واخستلی شي، یعنې "ما يطلق عليه الإخراج" هغه حالت چې په هغه باندې د اخراج اطلاق کېږي. برابره خبره ده چې حقیقتاً اخراج وي. لکه د کافر مسلمانېدل او یا د مسلمان مرتد کېدل -العیاذ بالله- او یا مجازاً وي، لکه اخراج چې په معنی د ساتنې او حفاظت سره واخستل شي چې الله ﷻ خپلو دوستانو ته توفیق ورکوي او د کفر څخه یې ساتي او طواغیت د خپلو دوستانو دپاره په کفر کښې د پاتې کېدلو سبب ګرځي.

﴿ أَلَمْ تَرَ إِلَى ٱلَّذِى حَآجَّ إِبْرَٰهِـۧمَ فِى رَبِّهِۦٓ أَنْ ءَاتَىٰهُ ٱللَّهُ ٱلْمُلْكَ إِذْ قَالَ إِبْرَٰهِـۧمُ رَبِّىَ ٱلَّذِى يُحْىِۦ وَيُمِيتُ قَالَ أَنَا۠ أُحْىِۦ وَأُمِيتُ ۖ قَالَ إِبْرَٰهِـۧمُ فَإِنَّ ٱللَّهَ يَأْتِى بِٱلشَّمْسِ مِنَ ٱلْمَشْرِقِ فَأْتِ بِهَا مِنَ ٱلْمَغْرِبِ فَبُهِتَ ٱلَّذِى كَفَرَ ۗ وَٱللَّهُ لَا يَهْدِى ٱلْقَوْمَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٢٥٨﴾ ﴾

[۲۵۸] ایا ته هغه کس ته نه ګورې (د زړه په سترګو) چې د ابراهیم علیه السلام سره یې د هغه د رب ﷻ په باره کښې (صرف) د دې کبله جګړه پیل کړه چې الله ﷻ ورته پاچاهي ورکړې وه.

څه وخت چې ابراهیم علیه السلام وویلې چې: زما رب هغه څوک دی چې ژوندي کول کوي او مړه کول کوي. هغه وویلې چې: زه هم ژوندي کول کوم او مړه کول کوم. ابراهیم علیه السلام وویلې چې: نو بې شکه الله ﷻ لمر د مشرق څخه راخېژوي نو ته یې د مغرب څخه راوخېژوه. نو هغه څوک چې کافر وه حیران (شرمنده) شو. او الله ﷻ ظالم قوم ته هدایت نه کوي (نو هدایت یې په برخه نه شو).

ارتباط او د مطلب خلاصه

۱ـ دغه ایت شریف د تېرو شوو ایتونو دپاره په لاندې څو نکاتو کښې توضیحات ورکوي:

الف: په طاغوت کښې دا ضرور نه ده چې هغه دې د روح خاوند وي لکه شیطان او بل سرکښه باچا بلکې کله-کله ډېره دارايي او سلطه هم د طغیان سبب ګرځي او د سړي دپاره ترې طاغوت جوړېږي، لکه نمرود ته چې د پاچاهي څخه بلا جوړه شوه او بې لارې یې کړ.

ب: داسې هم کله کېږي چې يو سړی د نورو دپاره طاغوت وي چې په حيلو او پلمو سره يې د حقې لارې څخه را ايساروي خو د هغه دپاره بل شی طاغوت ګرځېدلی وي، لکه د نمرود دپاره چې د پاچاهۍ څخه طاغوت جوړ شو او نوموړی د نورو خلکو دپاره طاغوت وه.

ج: نه څه هم د ابراهيم ﷺ په استدلال سره د نمرود ژبه ونښتله، په خوله کښې يې لارې ورکې شوې او حيران شو، نو په کار وه چې ايمان يې راوړی وی مګر الله ﷻ توفيق ورنه کړ ځکه چې الله ﷻ د کافرانو سره دوستي نه لري، بالمقابل يې ابراهيم ﷺ ته د ځومره ښه قوي استدلال توفيق ورکړ ترڅو چې نمرود يې په مقابل کښې هک پک پاتې شو.

د: هغه کړی چې کافران ورپورې نښلي ډېره ژر پرېکېدونکې ده، لکه د نمرود په لاس کښې چې پرې شوه، او هغه کړی چې مؤمنان ورپورې نښتي دي هغه ډېره قوي او دائمي ده، لکه چې د ابراهيم ﷺ د غلبې سبب شوه، د قيامت د ورځې پورې تواو مسلمانانو ته په حريفانو باندې د غلبې سبب ګرځي او پرېکېدل نه لري.

ه: د طاغوتانو د اغواګرۍ يوه بېلګه يې واضحه کړه چې ځومره په کمزورو او ضعيفو پلمو سره په خلکو باندې سترګې پټوي او د حقې لارې څخه يې اړوي.

و: بالآخره، د ابراهيم ﷺ د مجادلې قيصه د ﴿ قَد تَّبَيَّنَ ٱلرُّشۡدُ مِنَ ٱلۡغَيِّ ﴾ دپاره ډېر په زړه پورې مثال دی، په کار دي چې د همېشه دپاره يې د اسلام داعيان د دعوت سرمشق وګرځوي.

۲ـ يعنې: ای پيغمبره! د خپلې زمانې د فراعنه وو په مقابل کښې د حوصلې څخه کار واخله او د خپل نيکه ابراهيم ﷺ اتباع وکړه، چې د وخت د فرعون سره يې په ځومره لوړه حوصله مقابله وکړه او په ځومره قوي براهينو سره يې ملامته کړ خو هغه د خپل ضد او عناد څخه لاس وانخست او د نړۍ اومرې تار پورې يې خپل خان نښلولی وه.

د وخت فرعون د جګړو بل باعث نه وه فقط همدا باعث وه چې الله ﷻ ورته پاچاهي ورکړې وه چې نوموړی پرې مغرور شو او د پاچاهۍ څخه ورته طاغوت جوړ شو. په کار خو دا وه چې د الله ﷻ شکريه يې کړې وی خو د هغه شکر دا شو چې ناشکري ته يې ملا وتړله او پخپله يې د الوهيت دعوه وکړه، که الله ﷻ ورته پاچاهي نه وی ورکړې او يو غريب سړی وی نو الوهيت ته به يې لاس نه وی اچولی.

۳ـ قيصه داسې وه چې کله ابراهيم ﷺ نوموړی د الله ﷻ توحيد ته دعوت کړ نو هغه ورته ووېلې ته مې چا ته دعوت کوې؟ هغه څوک دی چې ته ورته خپل رب وايې؟

نوموړي ځکه دا پوښتنه وکړه چې هغه د خپل خان څخه پرته په بل رب باندې عقيده نه درلوده او خپل خان ته يې د رب لقب ورکاوه.

۴ـ ابراهيم ﷺ ورته الله ﷻ په اختصاصي صفاتو (إحياء، إماتة) سره ورمعرفي کړ، چې زما رب ﷻ هغه څوک دی چې ژوندي کول او مړه کول کوي، او هغه څوک چې دغه کارونه نه شي کولی هغه ته رب نه شي ويل کېدلی نو بايد چې ته خپل خان ته د رب لقب کېښنږدې.

٥_ د وخت فرعون وویلې چې د دغه کار خو زه هم کوم چې خینې ژوندي کوم او خینې مړه کوم نو ابراهیم ﷺ وویلې چې ټوله دنیا خو په یوه قدرت باندې اداره کیږي، څوک چې ځمکه اداره کوي د اسمانو اداره هم د همغه په اختیار کښې ده، زما خبره څکه واقعیت لري او ستا خبره دروغ ده چې یقیناً زما رب (الله ﷻ) د مشرق څخه لمر راخیژوي چې ټولې دنیا ته حیات وربښې او نباتات وربانديې وده کوي نو ته دغه لمر د مغرب څخه راوخیژوه چې مونږ ستا د تصرف یوه نمونه وګورو، او که دا کار نه شي کولی نو معلومه شوه چې ژوند او مرګ ستا په لاس نه دي.

٦_ نو هغه څوک چې کافر وه (د وخت فرعون)، هک پک او حیران شو. که څه هم د دې لويې ملامتی څخه وروسته په کار وه چې ایمان یې راوړی وی او د کفر څخه یې لاس اخستی وی خو څرنګه چې الله ﷻ د ظالمانو دوست او ولي نه دی نو د ایمان راوړلو توفیق یې ورنه کړ. همدارنګه الله ﷻ ظالم قوم ته هدایت نه کوي او د توبې توفیق نه ورکوي بلکې په عناد او تعصب باندې ورته نتیجه مرتبوي او په زړونو یې مهر او تاپه لګوي.

توضیحات

١_ که څه هم الله ﷻ د هغه چا نوم نه دی اخستی چې د ابراهیم ﷺ سره په مجادله کښې ناکام شو، د نامه په ښودانه کښې یې چندان فائده هم نشته خو مفسرینو کرامو یې نوم نمرود په ګوته کړی دی[١]. نوموړی د وخت پاچا وه او د فرعون په شان یې د الوهیت دعوه کوله. د مجادلې موقعیت یې په عراق کښې د بابل ښار وه[٢]_ والله ﷻ اعلم.

مفسرین کرام په دې کښې اختلاف لري چې دا واقعه د اور د قیصې څخه مخکښې وه او که وروسته[٣]. خینې وایي کله چې نمرود په دلایلو کښې ملامته شو نو خپله غصه یې په دې سره کړه چې ابراهیم ﷺ یې په اور کښې واچاوه خو په هغه کښې هم الله ﷻ ناکام او شرمنده کړ.

او خینې وایي چې د اور قیصې څخه وراندې خو ابراهیم ته د مباحثې موقع لاس ته نه ورتله، کله چې نمرود هلته ناکام شو نو د بحث موقع یې ورکړه او بالآخره دلته یې هم غابنونه مات شوه.

مونږ ته داسې ښکاري چې دا واقعه که د اور د قیصې څخه وړاندې وي او که وروسته خو دا قیصه اور ته د اچولو سبب نه ده، څکه چې د اور د اچولو سبب الله ﷻ پخپله په ډاګه کړی دی چې د بوتانو ماتول وه، لکه چې په [الأنبیاء:٥١_٧٠] ایتونو کښې په مفصل ډول بیان شوی دی.

نمرود په څه شي باندې هلاک شو؟

٢_ الله ﷻ دغه طاغوت په خپل یوه کمزوري مخلوق باندې هلاک کړ چې ماشی یې وربانديې مسلط کړ او د نوموړي لښکر یې تول وخوړ. او دا څکه چې ماشي دومره ډېر وه چې ځمکه یې د

(١) تفسیر الطبري ج٣ ص٢٥

(٢) الدر المنثور ج٢ ص٢٥

(٣) حاشیه الشیخ زاده علی تفسیر البیضاوي ج١ ص٥٧١؛ تفسیر البغوي ج١ ص٢٤١؛ تفسیر تیسیر الرحمن ج١ ص٩١

لمر د رڼا څخه پټه کړې وه، بالآخره یو ماشی د نوموړي طاغوت په دماغ کښې ورداخل شو چې تر ځلوېښت ورځو پورې ورسره په لوی عذاب باندې اخته وه، خپل سر به یې په خپله په څمکه واهه او یا به یې نژدې دوستانو په څمکه واهه ترڅو چې ذکر شوی ماشی سکون وکړي او د خوزښت اوحرکت څخه صرف نظر شي، څکه چې نوموړی د ماشي په حرکت باندې ډېر متضرر کېده.

بالآخره د ځلوېښتو ورځو څخه وروسته هلاک شو[1]، چې نه یې خپل ځان د مرګ څخه خلاص کړ او نه یې په دماغ کښې ننوتلی ماشی مړ کړی شو، سره د دې چې د دغو دواړو کارونو (مرګ او ژوند) دعوه یې کوله.

څلور پاچایان

۳_ ځینو مفسرینو کرامو لیکلي دي چې په ټوله معموره څمکه باندې څلورو کسانو پاچاهي کړې ده چې دوه یې مسلمانان وه او دوه یې کافران دوه مسلمانان یو ذو القرنین وه او بل سلیمان ﷺ وه. او کافران یو همدغه نمرود وه او بل بخت نصر[2] والله ﷻ اعلم بالصواب

د مفسرینو کرامو نظر

۴_ ابراهیم ﷺ د هر څه څخه رومبی د نمرود په مقابل کښې په إحیاء او إماتة (ژوندي کولو، مړه کولو) باندې استدلال ونیوه. خو نمرود دعوه وکړه چې دا کار زه هم کولی شم نو زه هم رب یم او زما الوهیت هم باید ومنل شي، او د خلکو د إشغال دپاره یې دوه سړي ځان ته وغوښتل یو یې ووژه او بل یې ژوندي پرېښود[3].

نو ابراهیم ﷺ دا دلیل پرېښود او د لمر په راختلو باندې یې استدلال قائم کړ چې بالآخره نمرود حیران شو او خپله پره یې د عوامو څخه پټه نه شوه کړی.

دا وه د ځینو مفسرینو کرامو نظر[4]. مګر ځینې نور مفسرین کرام وایي چې ابراهیم ﷺ د اول حجت څخه دوهم حجت ته انتقال نه دی کړی بلکې اولنی حجت یې په یو مثال کښې وړاندې کړ، خو نمرود وکولی شو چې په عوامو باندې سترګې پټې کړي او په خپله ملامتیا پرده واچوي.

نو ابراهیم ﷺ دوهم ځل همغه حجت په ډېر واضحه مثال کښې وړاندې کړ چې د وخت فرعون به خپله ملامتیا باندې پرده وانه چولی شوه. او د ټولو کتونکو په نظر کښې حقیر او سپک شو[5].

مګر مونږ ته وروستنی نظر بنه کاري څکه چې په لومړنې دلیل کښې په عوامو باندې د دې کېله خفا نه وه راغلې چې نمرود یو نفر مړ او بل یې خوشې کړ. که بالفرض داسې شوې وی نو حاجت

---

(۱) تفسیر القرطبي ج۳ ص۲۸۴

(۲) تفسیر الطبري ج۳ ص۲۵، زاد المسیر ج۱ ص۲۶۸، تفسیر البغوي ج۱ ص۲۴۱، تفسیر ابن کثیر ج۱ ص۲۵۸

(۳) روح المعاني ج۳ ص۱۷

(۴) تفسیر القاسمي ج۳ ص۳۲۸

(۵) تفسیر کبیر ج۷ ص۴۶

نه وه چې ابراهیم ﷺ د الوهیت بل اختصاصي صفت بیان کړی وی او خبره د لمر خېژولو ته رسېدلې وی بلکې په دې تقدیر باندې خبره ډېره لنډه فیصله کېده چې ابراهیم ﷺ ورته ویلې و، چې ژوندی سړی خو فقط همدومره شو چې مړ دې نه کړ ژوند خو پکښې تا نه دی اچولی او که رښتیا ته دا کار کولی شې نو دغه د خپل لاس وژل شوی سړی بېرته راژوندی کړه او حیات ورکړه. ښکاره ده چې د نمرود داړې به چینګې ختلې وی او د ﴿ فَبُهِتَ ٱلَّذِي كَفَرَ ﴾ سره به مخامخ شوی وی.

د همدې کبله مونږ ته د هغو مفسرینو کرامو روایت قوي ښکاري چې هغوی وایي: نمرود فقط لاپې شاپې وکړې چې اوس به دوه کسه راولم یو به قتل کړم او بل به خوشې کړم خلک به مې وګوري چې زه مړه کول او ژوندي کول کولی شم او که نه. اما دا کار یې په عمل کښې پیاده نه کړ او سړي یې ونه واژه[۱]، که بالفرض سړی یې وژلی وی نو په لوی لاس به یې خپل ځان ملامته کړی وی، بلکې په عوامو باندې به ښکه خفا راغلې وه او سترګې به وربانديې پټې شوې وې چې نمرود یې د ځمکې رب ګاڼه او د ځمکې د إله په نامه باندې یې ورته سرونه ټیټ کړي وه.

کله چې نمرود دعوه وکړه چې ژوندي کول او مړه کول (إحياء او إماتة) زه هم کولی شم نو عوامو ورسره دستي ومنله ځکه چې هغوی خو لا ورته مخکښې د رب لقب ورکړی وه.

نو ابراهیم ﷺ ورته د الوهیت اختصاصي صفت په اسمان کښې وړاندې کړ چې د اسمان د ربوبیت دعوه نه نمرود کړې وه او نه ورته خلکو دغه لقب ورکړی وه، نو ځکه هک پک ودرېده.

یادونه

۵ـ که څه هم په ځمکه کښې ځینو طاغوتانو د الوهیت دعوې کړې دي خو په اسماني کائناتو باندې هیچا دعوه نه ده کړې چې یا ما ودرولي دي او یا پکښې زه تصرف کوم. د همدې کبله فرعون د خپل ربوبیت استدلال په ځمکه کښې قائم کړی دی لکه چې الله ﷻ د فرعون د خولې څخه فرمایي: ﴿ أَلَيْسَ لِى مُلْكُ مِصْرَ وَهَـٰذِهِ ٱلْأَنْهَـٰرُ تَجْرِى مِن تَحْتِىٓ ۖ أَفَلَا تُبْصِرُونَ ﴾ [الزخرف: ۵۱] یعني: ایا د مصر پاچاهي زما نه ده او دغه ویالې چې زما څخه لاندې بهېږي، ایا نو تاسو نه ګورئ (تاسو خو رانده نه یاست)؟.

یوه کمزورې توجیه

۶ـ اوس نو د هغو خلکو د توجیه کمزوري پوره څرګنده شوه چې هغوی وایي چې نمرود د تېښتې درک درلود خو الله ﷻ ورته هدایت ونه کړ ځکه چې ﴿ وَٱللَّهُ لَا يَهْدِى ٱلْقَوْمَ ٱلظَّـٰلِمِينَ ﴾ یعني: الله ﷻ ظالم قوم ته هدایت نه کوي.

که بالفرض د الله ﷻ اراده شوې وی چې نمرود دې خجالت نه شي نو ابراهیم ﷺ ته به یې جواب ورکړی وی چې لمر خو د مشرق څخه زه راخېژوم ستا رب دې د مغرب څخه راوخېژوي.

---

(۱) تفسیر ابن کثیر ج۱ ص۳۱۳؛ تفسیر الطبري ج۳ ص۲۴

دا توجیه ښکه خامه ده چې د اسمانونو د ربوبیت دعوه نه نمرود کوله او نه ورته د عوامو دا عقیده وه؛ بلکې د نمرود د تولد څخه مخکښې هم لمر د مشرق څخه راخوت او په مغرب باندې لوېده.

نو د عدم هدایت معنی یې دا ده چې نمرود د حق پلټنه نه کوله او دا جګړه یې د ابراهیم ﷺ د تخجیل دپاره پیل کړې وه لکه چې د ﴿ حَآجَّ ﴾ د کلمې څخه د ورایه ښکاري نو الله ﷻ د ایمان توفیق ورنه کړ او کافر پاتې شو. که بالفرض نوموړی دغه مباحثه د حق د لاس ته راوړلو دپاره کړې وی نو الله ﷻ به د ایمان راوړلو توفیق هم ورکړی وی.

﴿ أَوْ كَٱلَّذِى مَرَّ عَلَىٰ قَرْيَةٍ وَهِىَ خَاوِيَةٌ عَلَىٰ عُرُوشِهَا قَالَ أَنَّىٰ يُحْىِۦ هَٰذِهِ ٱللَّهُ بَعْدَ مَوْتِهَا ۖ فَأَمَاتَهُ ٱللَّهُ مِائَةَ عَامٍ ثُمَّ بَعَثَهُۥ ۖ قَالَ كَمْ لَبِثْتَ ۖ قَالَ لَبِثْتُ يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ ۖ قَالَ بَل لَّبِثْتَ مِائَةَ عَامٍ فَٱنظُرْ إِلَىٰ طَعَامِكَ وَشَرَابِكَ لَمْ يَتَسَنَّهْ ۖ وَٱنظُرْ إِلَىٰ حِمَارِكَ وَلِنَجْعَلَكَ ءَايَةً لِّلنَّاسِ ۖ وَٱنظُرْ إِلَى ٱلْعِظَامِ كَيْفَ نُنشِزُهَا ثُمَّ نَكْسُوهَا لَحْمًا ۚ فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُۥ قَالَ أَعْلَمُ أَنَّ ٱللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ (۲۵۹) ﴾

[۲۵۹] او یا د هغه سړي امثالو ته (نه ګورې) چې هغه په یو ښار باندې تېرېده په داسې حال کښې چې د هغه ښار (دېوالونه) په خپلو چتونو باندې پرېوتلي وه. نو ده وویلې چې: څرنګه به الله ﷻ دغه ښار (د قیامت په ورځ) د هغه د مرګ څخه وروسته راژوندی کړي.

نو الله ﷻ هغه سړی سل کاله مړ کړ (سل کاله مړ پروت وه) بیا یې راپورته (ژوندی) کړ، ورته یې وویلې چې: (دلته) دې څومره وخت مکث (دمه) کړی دی؟

هغه وویلې چې یوه ورځ او یا د ورځې څه برخه.

الله ﷻ (ورته) وویلې چې: بلکې (دلته) دې سل کاله معطل کړی دی، (خو) خوراک او څښاک ته دې وګوره چې (په سل کاله کښې) نه دی تغییر شوی او خره ته دې وګوره (چې څنګه هډوکي هډوکي پروت دی)، او (دا کار مو د دې دپاره وکړ چې ستا عقیده سمه او یا ستا اطمنان حاصل شي او هم) د دې دپاره چې تا د خلکو دپاره (د خپل قدرت) نښه وګرځوو.

او (اوس نو د خره) هډوکو ته ګوره چې څنګه یې راپورته کوو او بیا ورته غوښه وراغوندو.

نو کله چې (دا کار وشو او) ده ته پوره څرګند شو نو ویې ویلې چې: زه پوهېږم چې یقیناً الله ﷻ په هر شي باندې د قدرت څښتن دی.

ارتباط

په وړاندېنې ایت کښې د ﴿ قَد تَّبَيَّنَ ٱلرُّشْدُ مِنَ ٱلْغَىِّ ﴾ دپاره تشریعي استدلالي مصداق بیان شوی وه. او په دغه ایت شریف کښې ورته تکویني مصداق بیان شوی دی چې عملاً مړی راژوندی

شو او بیا د هغه د سترګو لاندې د مړه خره د هډوکو څخه ژوندی خر جوړ شو. او په نتیجه کښې نمرود طبیعته خلک په غوږ ووهل شوه چې د مړو ژوندي کول دغسې وي نه هغسې، لکه چې نمرود یې وچه کلکه دعوه کوله او عملا یې اقدام نه شو کولی. نو هغه څوک چې په دنیا کښې مړي راژوندي کولی شي د قیامت په ورځ هم ورته د مړو ژوندي کول څه ګران کار نه دی.

برسېره په دی، په دغه ایت شریف کښې د الله ﷻ د توفیق ورکولو مثال هم ښودلی شوی دی چې راژوندي شوي سرې ناري کړې چې: ﴿أَعْلَمُ أَنَّ ٱللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ﴾ یعني: زه پوهېږم چې الله ﷻ په هر څه باندې قدرت درلودونکی دی. او د نمرود په شان هک پک ونه درېد.

د مطلب خلاصه

۱ـ یعني: ای پیغمبره! ته خو پوه شوې چې د الله ﷻ توفیق د چا سره نه وي هغه سمه لاره نه شي موندلی، د همدې کبله نمرود په خپل کفر باندې قائم پاتې شو، سره د دې چې حق او باطل ورته ښه څرګند شو، او د چا سره چې د الله ﷻ توفیق ملګری وي هغه په دغسې موقع کښې په حق باندې منګولې ښخوي او د باطل څخه راګرځي.

۲ـ ایا ته د هغه سړي امثالو ته نه ګورې چې هغه په یوه وران ویجاړ ښار باندې تېرېده چې اوسېدونکي یې ټول مړه شوي وه او پخپله په ښار کښې هم ولاړ دېوال پاتې نه وه، بلکې اول یې چتونه لوېدلي وه او په چتونو باندې یې د پاسه دېوالونه هم ورچپه شوي وه.

نو نومړي د ځانه سره وویلې چې دغه ښار به الله ﷻ په څه کیفیت باندې راژوندی کړي او د قیامت په روځ به یې په خپل حضور کښې د حساب کتاب دپاره ودروي.

ته ګوره چې الله ﷻ د هغه عقیده څنګه سمه کړه او د پوخ اعتقاد توفیق یې ورکړ او یا یې ورته څنګه اطمنان ورکړ، که د الله ﷻ توفیق یې لاس نیوی نه وی کړی نو د هغه به نه عقیده سمه شوې وی او نه به یې اطمنان حاصل شوی وی.

۳ـ د قناعت طریقه یې دا وه چې هغه الله ﷻ مړ کړ او سل کاله ورباندې تېر شوه چې خای په خای پروت وه سل کاله وروسته یې راپورته کړ او پوښتنه یې ورڅخه وکړه چې دلته دې څومره وخت تېر کړی دی؟ هغه وویلې چې دلته مې ډېر وخت نه دی شوی، یا به پوره یوه ورځ وي او یا به د ورځې څه برخه وي.

۴ـ نو الله ﷻ ورته وویلې چې دلته دې سل کاله تېر کړي دي نو ته که خپل خوراک او څښاک ته ګورې چې هیڅ نه دي تغیر شوي او خیال ته دې درځي چې ورځ نیمه به دې دلته مکث کړی وي نو خره ته دې هم وګوره چې هډوکي-هډوکي پروت دی او د ډېرې زمانې د تېرېدلو ښکاره او څرګنده نښه ده.

هو! خوراک او څښاک دې که څه هم ډېر ژر تغیرېدونکي څیز دی خو د الله ﷻ د ساتنې په بناء په سلو کلونو کښې نه دي خراب شوي او خره ته چې د الله ﷻ د ساتنې اراده نه ده شوې ګوره چې څومره ټوټه-ټوټه شوی دی.

مونږ دا کار د دې دپاره وکړ چې تا د ټولو خلکو دپاره د خپل قدرت يوه نښه جوړه کړو، ستا په زمانه کښې خو به دې خلک وګوري او د قيامت ورځې پورې نورو خلکو ته به مونږ د خپلو پيغمبرانو په ذريعه خبر ورکړو.

د دې څخه وروسته اوس ستا د هغې خبرې جواب ته متوجه شه چې دا ښار به الله ﷻ څنګه ژوندی کړي، جواب يې دا دی چې:

۵ـ مونږ به يې د قيامت په ورځ داسې راژوندي کړو لکه دغه هډوکي- هډوکي خر چې راژوندی کوو، نو ته ورته ګوره چې د خره هډوکي يو بل ته څنګه ورپورته کوو او څنګه يې يو په بل پورې نښلوو او څنګه ترې د خره د ټول بدن اسکلېټ جوړوو او بيا يې په غوښه کښې پټوو او خر ترې جوړوو، لکه څنګه يې چې پخوا هنګ واهه همغسې به هنګېږي.

۶ـ نو کله چې دغه ټوله ماجرا د نوموړي سړي د نظر لاندې تېره شوه او هر څه يې په خپلو سترګو باندې وليده نو ويې ويلې چې: زه په علم اليقين سره پوهېږم چې الله ﷻ په هر څه باندې د قدرت څښتن دی، لکه څنګه يې چې زه د سلو کالو څخه وروسته راژوندی کړم او هم يې زما خر چې ټوټه-ټوټه پروت وه زما په وړاندې راژوندی کړ همدارنګه به د قيامت په ورځ ټول مړي راژوندي کړي او محاسبه به ورسره وکړي.

توضيحات

۱ـ په قرآن کريم کښې اکثره د يوې قيصې هغو اجزاؤ ته اشاره کېږي چې د هغو په يادونه کښې څه ناڅه ګټه او فائده مرموزه وي. د همدې کبله په دې قيصه کښې لاندې پوښتنې نه دي جواب شوي:

دا قيصه د کومې زمانې ده؟ د هغه ښار يا کلي نوم څه شی دی چې دا قيصه پکښې واقع شوې وه؟ هغه سړی څه نومېده چې د سل کلن مرګ څخه وروسته بېرته راژوندی شو؟ بالآخره هغه سړي کافر وه او که څنګه؟

ځينو مفسرينو کرامو پرې داسې تېره اينبې ده لکه چې قرآن کريم پرې اينبې ده[1]، او ځينو پکښې لږ- ډېر توضيحات ورکړي دي چې په لاندې کرښو کښې يې څه لنډيز لوستلی شئ:

د قيصې زمان او مکان

۲ـ د زمانې په باره کښې يې راته معلومات نشته خو د مکان په باره کښې ځينې مفسرين کرام وايي چې هغه قريه چې دغه قيصه پکښې واقع شوې وه هغه قريه وه چې د دې سورت په [۲۴۳] ايت کښې ورته اشاره شوې ده چې: ﴿ أَلَمْ تَرَ إِلَى ٱلَّذِينَ خَرَجُواْ مِن دِيَٰرِهِمْ وَهُمْ أُلُوفٌ ﴾ الآية[2].

دوی وايي چې د ﴿ وَٱنظُرْ إِلَى ٱلْعِظَامِ ﴾ څخه د همدغو زرګونو خلکو هډوکي مراد دي، نه د

---

(۱) في ظلال القرآن ج۱ ص۲۹۹

(۲) تفسير البغوي ج۱ ص۲۴۳

خره هډوکي، بلکې خر هم روغ جوړ سالم پاتې وه لکه خوراک څښاک يې چې څه تغير نه وه خوړلی[١].

او ځينې نور مفسرين کرام وايي چې نوموړې قريه د بيت المقدس څخه عبارت ده چې بخت نصر البابلي خرابه کړې وه[٢].

مګر د مفسرينو کرامو اکثريت د هډوکو څخه د خره هډوکي مرادوي او وايي چې خر دانګې-دانګې شوی وه او د خوراک او څښاک په شان په خپل حال باندې باقي نه وه پاتې شوی[٣].

که د هډوکو څخه د زړګونو خلکو هډوکي مراد شي نو د ﴿ أَنَّىٰ يُحْيِۦ هَٰذِهِ ٱللَّهُ بَعْدَ مَوْتِهَا ﴾ سره هم ښه مطابقت نه لري ځکه چې دلته خو د قيامت په ورځ د مړو راژوندي کول مطلب دي چې د سمې عقيدې او ايمان يوه مهمه برخه ده او په دنيا کښې د مړو راژوندي کول خو د اسلامي عقيدې جزء نه دی.

راژوندی کړی شوی سړی څوک وه؟

۳- ځينو مفسرينو کرامو يې نوم ارميا، يا خضر، شعيا ښودلی دی. مګر په تفاسيرو کښې دا خبره مشهوره ده چې نوم يې عُزَير وه او په همدې باندې ډېر خلک معتقد دي[۴].

او ځينو نورو دا خبره حقه ګڼلې ده چې نوم يې ثابت او متحقق نه دی، کېدلی شي چې نوم عُزَير وي او يا بل څوک وه[۵].

نو کله چې د نوموړي سړي د نامه خبره سپينه نه شوه نو دا هم معلومه نه ده چې هغه به مسلمان وه او که به کافر وه. د همدې کبله ځينو مفسرينو کرامو د دواړو جانبو دلايل بيان کړي دي، که څوک يې شوق لري نو هلته دې مراجعه وکړي[۶].

مګر مونږ دلته صرف هغه دلايل د مقارنت په توګه ليکو چې پخپله د قرآني کلماتو او جملو څخه د سړي ذهن ته ورځي:

الف: که سړی دې ته ګوري چې ﴿ أَنَّىٰ يُحْيِۦ هَٰذِهِ ٱللَّهُ بَعْدَ مَوْتِهَا ﴾ د الله ﷻ نوم يې ياد کړی دی نو ذهن ته ورځي چې هغه به اقلا مسلمان وه.

خو که دې ته ګوري چې ټول کافران د الله ﷻ څخه منکر نه دي، لکه چې الله ﷻ د دوی څخه حکايت کوي چې: ﴿ وَلَئِن سَأَلْتَهُم مَّنْ خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ ٱللَّهُ ﴾ [الزمر: ٣٨] يعني: او که بالفرض د دوی (کافرانو) څخه پوښتنه وکړئ چې اسمانونه او ځمکې چا پيدا کړي دي نو ضرور به ووايي چې: الله ﷻ (پيدا کړي دي). نو په دې صورت کښې امکان لري چې نوموړی سړی

---

(١) البحر المحيط ج٢ ص٢٩٣؛ تفسير القرطبي ج٣ ص٢٨٩

(٢) زاد المسير ج١ ص٢٦٩

(٣) روح المعاني ج٣ ص٢٠

(۴) تفسير ابن كثير ج١ ص٣١۴؛ روح المعاني ج٣ ص٢٠

(۵) تفسير الطبري ج٣ ص٢٩

(۶) تفسير كبير ج٧ ص٣٠

به د معاد څخه منکر وه. د همدې کبله يې د مړو ېېرته راژوندي کول بعيد ګڼلي دي او د ځانه سره يې ترې په ﴿ أَنَّىٰ ﴾ سره تعبير کړی دی چې الله ﷻ به دغه قريه د مرګ څخه وروسته څنګه راژوندۍ کړي. د ځينو مفسرينو کرامو همدا نظر دی[۱].

ب: که دې ته ګورو چې د ﴿ أَنَّىٰ ﴾ کلمه خو په هر ځای کښې د عقيدې په خاموالي دلالت نه کوي ځکه چې دغه کلمه خو زکريا ﷺ هم استعماله کړې وه، لکه چې الله ﷻ د هغه د خولې څخه وايي: ﴿ أَنَّىٰ يَكُونُ لِي غُلَـٰمٌ وَقَدْ بَلَغَنِيَ ٱلْكِبَرُ وَٱمْرَأَتِي عَاقِرٌ ۖ قَالَ كَذَٰلِكَ ٱللَّهُ يَفْعَلُ مَا يَشَآءُ ﴾ [آل عمران: ۴۰] يعني: (زکريا ﷺ وويلې چې) ای ربه! څنګه به ما لره هلک وي حال دا چې ماته زوړوالی رسېدلی دی او ښځه مې شنډه ده. الله ﷻ (ورته) وويلې چې: همدارنګه الله ﷻ هغه څه کوي چې اراده يې وشي.

او د بي بي مريم رضي الله عنها د خولې څخه هم الله ﷻ حکايت کوي او فرمايي چې: ﴿ قَالَتْ رَبِّ أَنَّىٰ يَكُونُ لِي وَلَدٌ وَلَمْ يَمْسَسْنِي بَشَرٌ ۖ قَالَ كَذَٰلِكِ ٱللَّهُ يَخْلُقُ مَا يَشَآءُ ﴾ [آل عمران: ۴۷] يعني: مريم وويلې چې ای ربه! څنګه به ما لره ماشوم وي حال داچې ماته بشر لاس قدرې هم نه دی راوړی؟! الله ﷻ وويلې: همدارنګه الله ﷻ هغه څه پيدا کوي چې اراده يې وشي.

نو لرې نه ده چې دغه کلمه ﴿ أَنَّىٰ ﴾ نوموړي سړي هم د خپل زړه د اطمنان دپاره ويلې وي، هسې نه چې په عقيده کښې يې نواقص موجود وه.

ج: خو چې دې ته ګورو چې د اطمنان حاصلولو دپاره پوښتنه خو د ابرهيم ﷺ په راتلونکې قيصه کښې ډېره ښه جواب شوې ده، که دا قيصه په اطمنان باندې حمل کړو نو هغه به د دې دپاره تاکيد واقع شي، او که د عقيدې په نقصان يې حمل کړو نو هغه به تاسيس شي او د تاکيد څخه خو تاسيس بهتر دی.

برسېره په دې، اطمنان خو صرف د الله ﷻ په بيان باندې هم حاصلېدلی شو، لکه د زکريا ﷺ او د بي بي مريمې ﷺ اطمنان چې محض د الله ﷻ په اخبار سره حاصل شو.

علاوه په دې، که دغه جواب نوموړي ته د اطمنان د ورکولو دپاره وي نو تاکيداتو ته به حاجت نه وی پاتې شوی. ځکه چې علم المعاني وايي چې د جواب تاکيدات د انکار په قوت باندې دلالت کوي. په دې مقام کښې تاکيدات دا دي چې تر سلو کالو پورې يې د دعوت دروازه بنده شوه او دا صرف د دې دپاره چې د نوموړي اطمنان حاصل شي.

د صرف اطمنان خبره خو په ډېر لږ وخت کښې پوره کېدلی شوه چې مړي يې ورته راژوندي کړي وی او د ده د سترګو لاندې يې دغه ټوله ماجرې په بل شي باندې تېره کړې وی، دې ته حاجت نه وه چې پخپله د همده په بدن باندې يې ټول سرګذشت تېر کړ، او په دې يې لا هم اطمنان حاصل نه شو

(۱) المدارک ج۱ ص۱۸۲؛ تفسير الکشاف ج۱ ص۲۵۹

ترڅو چې د مړه خره هډوکې د ده په وړاندې راټول کړی شوه او د اسکلېټ د جوړولو څخه وروسته پکښې روح پو کړی شو او په هنګاري يې پيل وکړ.

په دې ټولو باندې د پاسه، بې اطمناني خو بې ايماني نه ده لکه چې په راتلونکي ايت شريف کښې الله ﷻ ورته اشاره کوي. نو د بې اطمنانۍ ورک کول دومره نه ارزي چې ذکره شوې ټوله نقشه يې ورباندې تطبيق کړې وي. که بې اطمناني بې ايماني وي نو بيا به يې څه ارزښت درلودلی وي.

د: که دې ته ګورو چې الله ﷻ ورسره په ﴿ كَمۡ لَبِثۡتَ ﴾، ﴿ وَٱنظُرۡ ﴾ او نورو کلماتو سره مخاطبه کړې وه، نو دې ته ترجيح ورکوو چې نوموړی مسلمان بلکې پيغمبر وه. لکه چې په تفاسيرو کښې هم مشهوره ده چې نوموړی عُزَير ﷺ وه او هم دا تفسير ډېرو خلکو خوښ دی[۱].

خو که دې ته ګورو چې الله ﷻ کله-کله د خپل مخلوق فعل يا وينا خپل خان ته نسبتوي لکه چې فرمايي: ﴿ قُلۡ يَتَوَفَّىٰكُم مَّلَكُ ٱلۡمَوۡتِ ٱلَّذِي وُكِّلَ بِكُمۡ ﴾ [السجدة: ۱۱] يعني: ورته ووايه چې هغه ملک الموت به مو روحونه قبض کړي چې په تاسو باندې مقرر کړی شوی دی. خو په بل ځای کښې يې همدغه فعل خپل ځان ﷻ ته نسبت کړی، لکه چې فرمايي: ﴿ ٱللَّهُ يَتَوَفَّى ٱلۡأَنفُسَ حِينَ مَوۡتِهَا ﴾ [الزمر: ۴۲] يعني: الله ﷻ ارواګانې د مرګ په وخت کښې قبضوي. يا لکه چې فرمايي: ﴿ وَقُلۡنَا مِنۢ بَعۡدِهِۦ لِبَنِيٓ إِسۡرَٰٓءِيلَ ٱسۡكُنُواْ ٱلۡأَرۡضَ ﴾ [الإسراء: ۱۰۴] يعني: او مونږ د فرعون د مرګ څخه وروسته بني اسرائيلو ته وويلې چې په ځمکه کښې استوګنه وکړئ. ښکاره ده چې بني اسرائيلو ته خو ذکره شوې وينا د وخت پيغمبر ﷺ کړې وه، مګر الله ﷻ خپل ځان ته نسبته کړه چې مونږ ورته وويلې.

نو په دې مقام کښې هم لرې نه ده چې د وخت پيغمبر د ژوندي کړی شوي سړي سره مخاطبه کړې وی او يا الله ﷻ همدلته د پوهولو بله کومه ذريعه پيدا کړې وي چې د غيبو ورباندې غږ شوی وي، يا ورباندې تيرو غږ کړی وي. ځکه چې هرڅه د الله ﷻ په امر سره خبرې کولی شي لکه چې د نبي کريم ﷺ په زمانه کښې تيږو اوحيواناتو خبرې کړې دي[۲].

په دې ټولو باندې د پاسه دا هم احتمال لري چې الله ﷻ نوموړي ته په زړه کښې ذکره شوې وينا وراچولې وي، خو څرنګه چې دغه کارونه ټول د الله ﷻ دي نو ځکه يې ترې داسې تعبير کړی دی چې ته به وايې چې الله ﷻ ورسره مخاطبه کړې ده.

د دې جملې څخه د شاتو مچيو ته او د موسی ﷺ مور ته وحي هم ګڼلې کېږي لکه چې فرمايي: ﴿ وَأَوۡحَىٰ رَبُّكَ إِلَى ٱلنَّحۡلِ ﴾ [النحل: ۶۸] يعني: او ستا رب ﷻ د شاتو مچيو ته وحې (اشاره) وکړه. او هم فرمايي: ﴿ وَأَوۡحَيۡنَآ إِلَىٰٓ أُمِّ مُوسَىٰٓ أَنۡ أَرۡضِعِيهِ ﴾ [القصص: ۷] يعني: او مونږ د موسی ﷺ مور ته وحې (الهام او اشاره) وکړه چې موسی ﷺ ته تی ورکړه کله چې ورباندې ويره شوې نو په درياب کښې يې ورواچوه.

---

(۱) تفسير ابن کثير ج۱ ص۳۱۴؛ روح المعاني ج۳ ص۲۰

(۲) جامع الترمذي ج۲ ص۲۰۳

هـ: که دې ته ګورو چې الله ﷻ د نوموړي سړي څخه ﴿ وَلِنَجْعَلَكَ ءَايَةً لِّلنَّاسِ ﴾ په ایت سره تعبیر کړی دی چې د اکرام او اعزاز نښې او آثار پکښې د ورایه ښکاري نو وایو چې هغه به مسلمان وه. خو چې دې ته ګورو چې هر یو مخلوق د الله ﷻ د قدرت نښې او علامات دي اګر که هغه کافر وي هم. د همدې کبله الله ﷻ د فرعون څخه هم په "آية" سره تعبیر کړی دی لکه چې فرمايي: ﴿ فَٱلْيَوْمَ نُنَجِّيكَ بِبَدَنِكَ لِتَكُونَ لِمَنْ خَلْفَكَ ءَايَةً ﴾ [یونس:۹۲] یعني: نو نن ورځ دې بدن ته نجات ورکوو ترڅو د هغه چا دپاره چې ستا څخه وروسته دي (ای فرعونه!) د قدرت نښه جوړه شې.

نو الله ﷻ چې د نوموړي سړي څخه د خپل قدرت نښه جوړه کړه دا یې د اعزاز معنی نه ورکوي ترڅو سړي ته یقیناً مسلمان ښکاره شي بلکې که کافر وي هم د الله ﷻ د قدرت نښه ګرځېدلی شي.

تبصره

۴ـ څرنګه چې مونږ د الله ﷻ په توفیق وړاندې ولیکل چې په تفاسیرو کښې مشهوره ده چې ذکر شوی شخص پیغمبر وه او عُزیر ﷺ نومېده نو مونږ صرف د همدوی سره د موافقت په لحاظ دې ته ترجیح ورکوو چې نوموړی مسلمان بلکې پیغمبر وه چې عُزَیر ﷺ نومېده او پوښتنه یې د ابراهیم ﷺ په شان د اطمنان دپاره کړې وه، نه د شک او تردد د کبله. که نه نو مونږ کوم حدیث مونده نه کړ چې اطمنان مو حاصل شوی وی.

سوال جواب

۵ـ که څوک وايي چې: ﴿ أَوْ كَٱلَّذِى مَرَّ عَلَىٰ قَرْيَةٍ ﴾ خو په ﴿ ٱلَّذِى حَآجَّ إِبْرَٰهِـۧمَ ﴾ باندې عطف دی او د عربیت قانون دی چې د معطوف علیه عامل په معطوف کښې مقدر وي چې تقدیر یې داسې کېږي: "أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِي حَاجَّ إِبْرَاهِيمَ"، "أَوْ إِلَى كَالَّذِي مَرَّ عَلَى قَرْيَةٍ". نو د "إلى" کلمه په "كاف" باندې داخله شوه که څه هم په دې مقام کښې "كاف" د "مثل" په معنی سره دی، اسم دی حرف نه دی، مګر دغسې کار په عربي ژبه کښې نه دی اورېدلی شوی چې "إلى" حرف جر په "كاف" باندې داخل شي.

مونږ وايو چې:

الف: دلته د کاف کلمه زائده ده. نو تقدیر یې "أَوْ إِلَى الَّذِي مَرَّ عَلَى قَرْيَةٍ" کېږي[۱]، مګر دا جواب په زړه پوری نه دی ځکه چې د قرآن کریم په یوه کلمه باندې هم باید د ممکن حده پورې د زائدې حکم ونه کړی شي.

ب: ﴿ أَوْ كَٱلَّذِى مَرَّ عَلَىٰ قَرْيَةٍ ﴾ د مخکښې ایت په مضمون باندې عطف دی، نه په خپله نظم باندې. نو تقدیر یې داسې کېږي چې: "أَرَأَيْتَ مِثْلَ الَّذِي حَاجَّ إِبْرَاهِيمَ"، "أَوْ مِثْلَ الَّذِي مَرَّ عَلَى قَرْيَةٍ"[۲].

(۱) تفسیر کبیر ج۷ ص۳۰؛ تفسیر القرطبي ج۳ ص۲۸۸
(۲) تفسیر الطبري ج۳ ص۲۸؛ تفسیر ابن کثیر ج۱ ص۳۱۴

په دې جواب کښې يو نقصان دا دی چې په معطوف عليه کښې يې بې ضرورته د "مثل" کلمه اضافه کړې ده. او بل نقصان يې دا دی چې متبادر نه دی (په چټکۍ سره د سړي ذهن ته نه ورځي).

ج: په عربي ژبه کښې کله-کله داسې پېښېږي چې يو ترکيب قصداً نه وي اوږېدلی شوی خو همغه ترکيب بالتبع او په ضمني توګه ډېر استعمالېږي او د هر چا غوږ ته رسېدلی وي. په ﴿ وَقُلْنَا يَٰٓـَٔادَمُ ٱسْكُنْ أَنتَ وَزَوْجُكَ ٱلْجَنَّةَ ﴾ [البقرة: ٣٥] کښې د "زَوْجُكَ" کلمه د "أَنتَ" په کلمه باندې عطفه ده او د "أَنتَ" عامل (اسْكُنْ) ورسره مقدر دی، چې تقدير يې داسې کېږي: "اسْكُنْ أَنْتَ وَاسْكُنْ زَوْجُكَ الْجَنَّةَ". مګر دغه ډول ترکيب په قصدي توګه بالکل د فصاحت سره مخالف دی، بلکې فصيح ترکيب داسې دی "اسْكُنْ أَنْتَ وَلتسكن زَوْجُكَ الْجَنَّةَ".

نو په دې مقام کښې هم مونږ وايو چې: د "إِلَى" کلمه خو په "کاف" باندې قصداً نه ده داخله شوې چې د فصاحت سره منافات ولري او څوک اعتراض وکړي، بلکې په ضمني توګه ورباندې داخله شوې ده او دا د فصاحت سره منافي نه ده.

يوه پوښتنه او د هغې جواب

٦ـ که څوک وايي چې: په دې کښې څه حکمت دی چې په معطوف عليه کښې الله ﷻ د "کاف" کلمه ذکره نه کړه او "أَلَمْ تَرَ إِلَى كَالَّذِي حَاجَّ إِبْرَاهِيمَ" يې ونه ويلې او په معطوف کښې ذکره کړه، او وې ويلې چې: ﴿ كَٱلَّذِى مَرَّ عَلَىٰ قَرْيَةٍ ﴾؟

مونږ وايو ـوالله ﷻ علمـ دا څکه چې:

اول: که هلته يې ذکره کړې وی نو د "إِلَى" کلمه به په "کاف" باندې قصداً داخله شوې وی چې دا مانوسة الاستعمال نه ده او فصاحت سره مخالفه ده.

دوهم: په اول ايت کښې د هغه چا بيان دی چې هغه د ربوبيت دعوه کوله او ښکاره ده چې دا ډول خلک لږ دي، او په دوهم ايت کښې د هغه چا بيان دی چې هغوی د معاد څخه منکر دي او يا د معاد په باره کښې د عقيدې اطمنان حاصلوي، او دا ډول خلک خو ډېر دي نو الله ﷻ يې ډېروالي ته په اسمي کاف سره اشاره وکړه.

نو د معنی حاصل يې داسې کېږي چې: ای پيغمبره! او يا ته د هغه سړي امثالو ته نه ګورې چې د معاد څخه يې انکار کاوه چې الله ﷻ په څومره بليغه توګه ورته قناعت ورکړ.

طعام او شراب څه شی وه؟

٧ـ ځينو مفسرينو کرامو ليکلي دي چې طعام (خوراک) انځر او انګور وه او شراب (څښاک) يې د ميوجاتو زېښلې شوې اوبه او يا شوده وه[١].

---

(١) تفسير المدارک ج١ ص١٨٢

یو صرفي تحلیل

۸ـ ځینې مفسرین وایي چې په ﴿ لَمْ يَتَسَنَّهْ ﴾ کښې د "ه" توری اصلي دی ځکه چې "سَنَة" په اصل کښې "سَنَهَة" دی چې اسم تصغیر یې "سُنَيْهَة" راځي او په تصغیر کښې خو کلمات اصل ته اړول کیږي[۱].

ځینې نور مفسرین کرام وایي چې د "ه" توری پکښې د سکتې دپاره دی چې محض د صوت (اواز) دپاره وړیوړي نښلولی شوی دی لکه چې په "کتابیه" او "حسابیه" کښې همدغه د "ه" توری په نظر راځي[۲].

نو په دې تقدیر باندې پکښې دریم حرف په جزم سره ساقط شوی دی چې هغه د "و" توری دی ځکه چې د "سنة" جمعه "سَنَوَات" راځي او په جمعه کښې هم کلمات خپل اصل ته رجوع کوي.

او ځینې لا وایي چې دریم توری یې "ن" دی چې د "سَنَة" اسم تصغیر "سُنَيْنَة" هم اوریدلی شوی دی، نو په دې تقدیر به دریم نون په "ي" باندې بدل شوی وي، لکه چې په "تَقَضِّيَ الْبَازِيْ" کښې چې "ض" په "ي" بدل شوی دی چې په اصل کښې "تَقَضُّض الْبَازِيْ" وه خو بیا ذکره شوې مبدله "ي" په جزم سره ساقطه شوې ده[۳].

مګر په دې ټولو تقادیرو سره د ﴿ لَمْ يَتَسَنَّهْ ﴾ په معنی کښې څه تغیر نه راځي ځکه چې معنی یې داسې کیږي چې هر یو د طعام او شراب څخه کلونو نه وه خراب کړی، یعنې داسې تر او تازه وه تا به ویل چې لږ وخت هم وړباندې نه دی تېر شوی پاتې خو سل کلونه.

سوال جواب

۶ـ که څوک وایي: په ﴿ لَمْ يَتَسَنَّهْ ﴾ کښې مستتر ضمیر مفرد دی حال دا چې مرجع یې مثنی ده چې د "طعام" او "شراب" څخه عبارت ده.

مونږ وایو چې: دغه مطابقت په لاندې وجوهو سره راتلی شي:

الف: هر واحد ته راجع دی. یعنې هر یوه ته په انفرادي توګه راجع دی چې په عربیت کښې ترې په "کلُّ واحِدٍ" سره تعبیر کیږي.

ب: "شَرَاب" ته راجع دی چې قریب دی، او بله جمله حذفه ده چې په هغې کښې ضمیر "طَعَام" ته راجع کیږي[۴].

ج: څرنګه چې طعام او شراب سره ډېره نژدې علاقه لري نو دواړه داسې ګڼل شوي دي لکه چې دواړه یو شی وي، مونږ ته همدا نظر غوره ښکاري.

---

(۱) تفسیر القاسمي ج۳ ص۳۲۹

(۲) تفسیر القرطبي ج۳ ص۲۹۳

(۳) حاشیه الشیخ زاده علی تفسیر البیضاوي ج۱ ص۵۷۴

(۴) تفسیر کبیر ج۷ ص۳۶

يادونه

٧ـ په دې باره کښې (چې سل کلن مړی راژوندی شو او اوس هم په ايمان بالغيب باندې مکلف دی) د [البقرة: ٢٤٣] ايت لاندې بحث تېر شوی دی هيله ده هغه په دې مقام کښې هم يو ځل د نظره تېر کړی شي.

﴿ وَإِذْ قَالَ إِبْرَٰهِـۧمُ رَبِّ أَرِنِى كَيْفَ تُحْىِ ٱلْمَوْتَىٰ ۖ قَالَ أَوَلَمْ تُؤْمِن ۖ قَالَ بَلَىٰ وَلَٰكِن لِّيَطْمَئِنَّ قَلْبِى ۖ قَالَ فَخُذْ أَرْبَعَةً مِّنَ ٱلطَّيْرِ فَصُرْهُنَّ إِلَيْكَ ثُمَّ ٱجْعَلْ عَلَىٰ كُلِّ جَبَلٍ مِّنْهُنَّ جُزْءًا ثُمَّ ٱدْعُهُنَّ يَأْتِينَكَ سَعْيًا ۚ وَٱعْلَمْ أَنَّ ٱللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٦٠﴾ ﴾

[٢٦٠] او هغه وخت (درياد کړه) چې ابراهيم ﷺ وويلې چې: ای ربه! ماته راوليد کړه چې ته مړي څنګه ژوندي کوې. هغه (رب يې) وويل چې: ايا ته (درباندې) ايمان نه لرې؟ ده (ابراهيم ﷺ) وويلې چې: ولې نه (ايمان درباندې لرم) خو د دې دپاره (مې غوښتنه وکړه) چې زړه مې ارام شي (او د څنګه- څنګه سلسله قطعه شي).

هغه (رب يې) وويلې چې: نو څلور مرغان ونيسه نو خپل خان ته يې مائل کړه (خان ته يې ښه درنژدې کړه چې درڅخه غلط نه شي)، بيا (هغه حلال کړه ټول ميده- ميده او خلط ملط کړه او) د هر يو غره په څوکه باندې د هر يوه د مرغه د غوښو څخه څه برخه کېږده، بيا يې نو (خپل خان ته) دروبله، دوی ټول به درشي په داسې حال کښې چې تلوار کوونکي به وي. او پوه شه چې يقيناً الله ﷻ د کلکې ارادې درلودونکی (او) د حکمت څښتن دی.

ارتباط

الله ﷻ د مؤمنانو کارساز دی، لکه څنګه يې چې د عقاندو د کوږوالي څخه په امن کښې ساتي همدارنګه يې د عدم اطمنان څخه هم ژغوري. نو په دغه ايت شريف کښې يې د اطمنان د حاصلولو نمونه بيانه کړه لکه څنګه يې چې په مخکښنيو ايتونو کښې د عقيدې د سمولو مثال بيان کړی وه.

د مطلب خلاصه

١ـ يعنې: ای پيغمبره! خپل اُمت ته دې د ابراهيم ﷺ هغه وخت هم وريه زړه کړه چې هغه د خپل رب ﷻ څخه د بېرته راژوندي کولو په باره کښې په ډېره مؤدبانه طريقه سره سوال وکړ چې: ای ربه! ماته د مړو د بېرته راژوندي کولو کيفيت په سترګو راوليد کړه.

نو الله ﷻ ورته وويلې چې: اې ابراهيمه! چې ته د ذکر شوي کيفيت د ليدنې غوښتنه کوې نو عقيده درباندې نه لرې که څنګه؟

ابراهيم ﷺ وويلې چې: ای ربه! بې شکه ته خو زما په زړه باندې عالم يې چې په عقيده کښې مې د يوې ذرې په اندازه هم کمزوري نشته مګر دغه غوښتنه د دې دپاره کوم چې زړه مې مطمئن

شي، د فکري سرګرداني څخه فارغ شم، ستا د قدرت په کتنه باندې خوند او تلذذ واخلم، هغه څه چې د زړه په سترګو ګورم هغه د سر په سترګو هم وګورم، او بالآخره د دې دپاره درڅخه سوال کوم چې علم الیقین مې د حق الیقین درجې ته پورته شي.

۲ـ الله ﷻ ورته وویلې چې ښه نو څلور مرغان واخله خپل خان ته یې ښه درنژدې کړه چې ښه یې وپېژنې ترڅو درڅخه غلط نه شي، بیا یې ذبحه کړه او د څلورو واړو څخه کوفته جوړه کړه چې د ټولو وینې، غوښې، هډوکې، ښکې، بلکې ټول اجزاء سره ګډ وډ شي، بیا د همدغې کوفته شوي مجموعې څخه څو غونډاري جوړه کړه او په هر یوه غره باندې چې ستا توان رسېږي یو یو غونډاري کېږده، او بیا د همدغو مرغانو په نوم غږ وکړه او هر یو خپل خان ته دروبله؛ نو د هر یوه جزونه به د هره طرفه سره وخغلي راوخغلي او د پخوا په شان څلور مرغان به ترې جوړ شي او ستا مخې ته به په منډه- منډه درشي.

۳ـ نو کله چې ابراهیم ﷺ ذکره شوې ټوله نقشه عملي کړه او مرغان ژوندي شوه نو الله ﷻ ورته وویلې چې ای ابراهیمه! په دې پوه شه چې بې شکه الله ﷻ غالب دی چې د ارادې مخه یې څوک نه شي نیولی، او د حکمت څښتن دی چې د مړو د ژوندي کولو یوه نمونه یې درته وښودله ترڅو د قیامت د ورځې پورې پرې مؤمنان د خپلو زړونو اطمنان حاصل کړي او پوه شي چې د مړو بېرته راژوندي کول د حکمت غوښتنه ده، ترڅو هر څوک د خپلو کړو وړو ثمره وګوري دا هم د الله ﷻ د حکمت ښه ده چې د مړو ژوندي کول په دنیا کښې هر چا ته نه ورلیده کوي ترڅو یې ایمان بالغیب، ایمان بالمشاهده ونه ګرځي او د ازمېښت مفهوم د منځه لاړ نه شي.

توضیحات

۱ـ که څه هم د آخرت دپاره بالغیب ایمان ضرور دی خو څرنګه چې د الله ﷻ د پلوه پیغمبران د دې دپاره دنیا ته استول کېږي چې بالغیب ایمان ته خلک دعوت کړي، نو الله ﷻ د دعوت د ښه تاثیر په بنا دوی ته ځیني غیبي شیان بالمشاهده ورلیده کوي ترڅو په دعوت کښې خلکو ته د سر په سترګو لیدلی حال بیان کړي چې د خلکو ښه په چټکۍ یقین او باور راشي.

اوس چې په افغانستان کښې جهاد روان دی مونږ ګورو چې د هغه ملا وعظ او تبلیغ ښه موثر واقع کېږي چې هغه عملا په جهاد کښې برخه اخستې وي او د جهاد کوائف یې د سر په سترګو لیدلي وي، نسبت هغه واعظ ته چې په عملي توګه یې په جهاد کښې برخه نه وي اخستې او خلکو ته د جهاد فضائل بیانوي.

د همدې کبله الله ﷻ نبي کریم ﷺ ته د معراج په شپه د اسمانونو، جنتونو، دوزخونو او علویاتو دوره ورکړه او د تېرو شوو پیغمبرانو سره یې ملاقې کړ. د همدې جملې څخه د ابراهیم ﷺ ذکره شوې قیصه هم وګنئ چې الله ﷻ د خپل کامل قدرت لږ څه ننښې او آثار ورښکاره کړه او د څلورو مرغانو د ژوندي کولو صحنه یې ورولیده کړه.

دا تمثیل نه دی واقعیت دی

۲ـ ټول مفسرین کرام متفق دي او اجماع يې کړې ده چې د ابراهيم ﷺ په وړاندې څلور مرغان واقعًا راژوندي کړی شوه[۱]، يوازې يوه سړي د اجماع څخه مخالفت کړی دی او قيصه يې محض يو تمثيل ګڼلې ده، هغه سړی آبو مسلم نومېږي. نظر زما معلوماتو ته د ده نظر په وروستنيو مفسرينو کښې هم چا نه دی تائيد کړی يوازې د تفسير المنار ليکونکي خوښ شوی دی او آفرين يې ورباندې ويلی دی[۲].

نوموړی آبو مسلم وايي چې الله ﷻ ابراهيم ﷺ ته په جواب کښې وويلې چې څلور مرغان د خانه سره ښه اموخته کړه او بيا يې په غرونو باندې کښېنوه او بيا يې راوبله، لکه څنګه چې تاته دغه اموخته شوي مرغان په منډه-منډه درځي همدارنګه به ماته د قبرونو څخه مړې په منډه-منډه راپورته کېږي.

د دغه نظر رد

۳ـ که څه هم مفسرينو کرامو هر يوه د نوموړي نظر رد کړی دی چې دا کتاب يې د رانقلولو حوصله نه لري که څوک يې شوق لري همليته دې مراجعه وکړي[۳]، مګر مونږ په خپل نوبت سره فقط همدومره ليکو چې:

الف: د ابراهيم ﷺ ذکره شوې قيصه الله ﷻ د امتنان او احسان په موقع کښې بيانه کړې ده لکه چې د ﴿ اَللّٰهُ وَلِيُّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا ﴾ څخه نيولې تر دې ځايه د ټولو ايتونو سياق ورباندې دلالت کوي. که دغه قيصه په تمثيل باندې حمله شي نو د ابراهيم ﷺ امتيازي احسان بالکل د منځه ځي ځکه چې په دې کښې خو ټول خلک يو برابر دي چې اموخته شوی مرغه ورته د بللو په وخت کښې منډې وروهي.

ب: که د آبو مسلم خبره سمه وی نو دې ته حاجت نه وه چې ابراهيم ﷺ يې مکلف کړی وی چې څلور مرغان ونيسه او هغه بيا د خانه سره اموخته کړه په اصطلاح خپل قيمت بها وخت ورباندې مصرف کړه چې زه درته پکښې يو مثال بيانوم. دا مطلب خو په همدې باندې هم حاصلېده چې ورته يې ويلي وی چې که چرته يو بابښه والا خپلې اموخته بابښې په غرونو کښې کښېنوي او بيا ورته غږ وکړي څنګه په چالاکۍ باندې ورته ورځي، همدارنګه ماته هم د قبرونو څخه مړي په چالاکۍ سره راپورته کېږي او ژوندي کېږي.

ج: ابراهيم ﷺ خو د الله ﷻ څخه د مړو د ژوندي کولو کيفيت غوښتی وه ﴿ كَيْفَ تُحْيِ الْمَوْتٰى ﴾ او د آبو مسلم په مثال کښې خو مړي نه دي ژوندي شوي بلکې ژوندي وريه منډه شوي دي.

---

(۱) البحر المحيط ج۲ ص۳۰۱

(۲) تفسير المنار ج۳ ص۵۶

(۳) التفسير الکبير ج۷ ص۴۵؛ تفسير القرطبي ج۳ ص۲۹۸

نو په دې تقدیر سوال د جواب سره نه شي مطابق کېدلی.

د: د ﴿ أَرِنِي ﴾ څخه واضحه ښکاره ګندېږي چې د ابراهیم ﷺ د بصري رویت (د سر په سترګو کتل) مطلب وه، نه قلبي روئیت (د زړه په سترګو لیدل). دا ځکه چې قلبي روئیت خو هغه ته په ډېره اوچته درجه کښې حاصل وه چې د نمرود په مقابل کښې یې ښکاره ګند کړی وه چې ﴿ رَبِّيَ ٱلَّذِى يُحْيِۦ وَيُمِيتُ ﴾ یعني: زما رب هغه څوک دی چې ژوندي کول کوي او مړه کول کوي. خو غوښتل یې چې د بصیرت سره بصر هم ملګری شي چې علم الیقین د حق الیقین درجې ته ورسېږي. نو که قیصه محض تمثیل وګڼل شي ذکر شوی مطلب د لاسه اوځي.

ه: بالآخره د ابو مسلم نظر بالکل بې ضرورته نظر دی، نه د الله ﷻ په قدرت کښې څه کمزوري شته چې په دنیا کښې مرغان نه شي ژوندي کولی او نه د ابراهیم ﷺ (رئیس الموحدین) په قدر او عزت کښې څه شبه شته چې الله ﷻ به د مرغانو د معجزې لائق نه وی ګڼلی او نه یې په قرآن کریم کښې څه مخالف او مناقض ټکي شته چې سړی تاویل ته مجبور شي. نو د نوموړي توجیه بالکل بې ځایه او خطا ده.

سوال جواب

۴ـ که څوک وایي چې: په ایت شریف کښې خو د دې څه ذکر نشته چې ابراهیم ﷺ ذکره شوې نقشه عملي کړه نو ایا دا د دې خبرې تائید نه کوي چې قیصې محض تعلیمي او تمثیلي بڼه درلوده؟

مونږ وایو چې: په نقشه کښې امر کوونکی الله ﷻ دی او مامور ابراهیم ﷺ دی نو په تعمیل کښې یې څه شک نه پاتې کېده نو ځکه یې عملي صورت ذکر نه کړ. ایا هغه څوک چې د خپل زوی (اسماعیل ﷺ) د ذبحې په تعمیل کښې یې څه ځنډ ونه کړ د مرغانو په ذبحه به یې څه لیت او لعل کړي وي؟

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۵ـ که څوک وایي چې: په ایت شریف کښې تاسو د کوم ټکي څخه د مرغانو ذبحه معلومه وی؟

مونږ وایو چې: د ذبحې خبره د لاندې وجوهو څخه ښکاره ګندېږي:

الف: ﴿ فَصُرْهُنَّ ﴾ وربانديې دلالت کوي چې په معنی د "قَطِّعْهُنَّ" (ټوټه- ټوټه یې کړه) سره ده، چې د دې کار سره ذبحه لازمه ده.

مګر دا جواب کمزوری دی ځکه چې دا غیر معروفه معنی ده، اتفاقي او معروفه معنی د ﴿ فَصُرْهُنَّ ﴾ دا ده چې ځان ته یې مائل کړه او ښه یې وګوره چې وروسته درته پکښې بې اطمناني پېښه نه شي چې دا به مړه شوي او بیا راژوندي شوي مرغان نه وي[1].

ب: په ذبحه باندې ﴿ عَلَىٰ كُلِّ جَبَلٍ مِّنْهُنَّ جُزْءًا ﴾ دلالت کوي ځکه چې پوره واضحه مطلب یې دا

(۱) لسان العرب ج۴ ص۴۷۴، ۴۷۸

دی چې د هر یوه مرغه څخه څه برخه په هر یوه غره باندې کېږده. او د برخه-برخه کولو سره ذبحه لازمه ده.

که بالفرض د هر یوه مرغه تجزیه مطلب نه وی نو داسې به یې فرمایلي وی چې "عَلَى كُلِّ جَبَلٍ طَيْرًا" په هر یوه غره باندې یو-یو مرغه کېښېنوه.

ج: رئیس المفسرین (عبد الله بن عباس رضی‌الله‌عنهما) ایت شریف په همدې شکل تفسیر کړی دی چې حاصل یې دا دی[۱]:

کله چې ابراهیم علیه‌السلام څلور مرغان راونیول او ویې تړل او ذبحه یې کړه او سرونه یې په لاس کښې ونیول، نو چې ځان ته یې راوبلل هره بڼکه خپلې بڼکې ته او د وینې هر څاڅکی خپل څاڅکي ته او هره غوښه خپلې غوښې ته ورروالوته، ورسره متصله شوه بلکې ټول اجزاء هر یو د خپل جنس سره ضمیمه شوه او څلور جوثې ترې جوړې شوې او د ابراهیم علیه‌السلام مخې ته په زغرده ورغله ترڅو د سرونو سره هم اتصال ومومي.

کله به چې یوې جوثې ته خپل سر وړاندې کړی شو وریورې به نښتله، خو که د بلې جوثې سر به وردمخه شو ترې به تښتېدله او نفرت به یې ترې کاوه.

د مرغانو د معجزې باعث

۶_ مفسرینو کرامو د دې خبرې ډېر اسباب ذکر کړي دي حتی چې د ټولو شمار یې دولسو ته رسولی دی[۲].

مګر مونږ په همغه یوه سبب باندې اکتفاء کوو چې الله ﷻ د ابراهیم علیه‌السلام د مبارکې خولې څخه مونږ ته بیان کړی دی. هغه دا دی چې: ﴿ بَلَىٰ وَلَٰكِن لِّيَطْمَئِنَّ قَلْبِي ﴾ یعنې: الله ﷻ د ابراهیم علیه‌السلام څخه د دغه سوال د باعث پوښتنه وکړه چې ستا زړه خو ماته معلوم دی چې زما په قدرت باندې پخه عقیده لرې نو د څه دپاره دغه سوال کوې؟ هغه وویل: صرف د دې دپاره چې په همدې متعلق مې د زړه اطمنان حاصل شي که نه نو نوره څه خبره نشته.

او په دې کښې شک نشته چې د معاینې علم د سړي آرام پیدا ګوي. مثلا که چا کعبه شریفه نه وي لیدلې او د کوم یو حاجي د خولې څخه یې کیفیات اوري، امکان لري چې زړه یې اطمنان پیدا نه کړي او د سوالونو څخه صرف نظر نه شي چې کیف، کیف (څنګه-څنګه) ونه وایي، خو چې پخپله یې وګوري في الحال یې زړه د څنګه-څنګه څخه لاس اخلي او سلسله یې ختموي او ارامېږي.

همدغه حالت نبي کریم ﷺ اشاره کوي او فرمایي چې: «لَيْسَ الْخَبَرُ كَالْمُعَايَنَةِ»[۳] یعنې: وینا د لیدلو غوندې نه ده.

بلکې مونږ په خپل ځان کښې دغه کیفیت ګورو چې په یو شي باندې مو یقیني علم حاصل وي

---

(۱) تفسیر ابن کثیر ج۱ ص۳۱۵؛ الدر المنثور ج۲ ص۳۵

(۲) البحر المحیط ج۲ ص۲۹۷؛ تفسیر البغوي ج۱ ص۲۴۷؛ زاد المسیر ج۱ ص۲۷۲؛ تفسیر کبیر ج۷ ص۴۱

(۳) مسند احمد بن حنبل ج۴ ص۲۴۴۸

په هيڅ وجه شک او شبه پکښې نه وي خو د دې سره-سره زړه مو د څنګه او څنګه پوښتنې کوي او ارام يې نه وي حاصل شوی شوق مو کېږي چې په کيفيتونو کښې يې څه نور معلومات هم حاصل کړو. د همدې جملې څخه مخابره، تليفون، راډيو او نور شيان دي چې هيڅوک پکښې شک نه کوي خو د خاصو اينجينرانو څخه پرته، د عوامو څخه هيڅوک هم ورباندې اطمناني علم نه لري چې د څنګه او څنګه سلسله يې قطعه شوې وي او دا ونه وايي چې دا څنګه سېسټم دی چې د مليونونو کيلو مترو څخه لرې په يوه آن کښې دلته اواز رارسېږي؟! او عجيبه خو لا دا ده چې د مسافې په اوږدو کښې يې څنګه نور خلک نه اوري؟ او داسې نور.

بلکې د "كَيْفَ" کلمه په حقيقت کښې د دې دپاره وضعه شوې ده چې اصل يې منلی وي خو په کيفيت کښې يې معلومات غواړي. مثلا يو سړی پوهېږي چې فلانی ښه مجاهد دی خو د دې سره-سره پوښتنه کوي چې: څنګه، څنګه، څنګه. يعنې بهترې يې په اخلاص کښې ده، په صداقت کښې، په شجاعت کښې او يا په نورو شيانو کښې؟.

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۷_ که څوک وايي: هر کله چې د "كَيْفَ" کلمه د اصل په منلو باندې د پاسه د حال د غوښتنې د پاره وضعه شوې ده نو الله ﷻ يې د څه دپاره د ابراهيم ﷺ څخه وضاحت وغوښت؟

مونږ وايو چې: يو د دې دپاره چې د "كَيْفَ" کلمه مجازاً د تعجيز دپاره هم استعماله شوې ده. مثلا څه وخت چې ستا يقين وي چې فلانی مجاهد هوان توپ نه شي اوچتولی خو سره د دې هغه وايي چې زه يې اوچتولی شم، نو ته د هغه د کمزورۍ د ښکاره کولو دپاره ووايې چې ته يې پورته کړه څنګه يې پورته کوې؟. يعنې ته يې نه شې پورته کولی.

نو الله ﷻ د دې دپاره پوښتنه وکړه (که څه هم الله ﷻ په هر شي باندې عالم دی) ترڅو ابراهيم ﷺ ووايي چې زما د تعجيز معنی مطلب نه ده، بلکې د کيفيت معنی مې مطلب ده چې حقيقي معنی يې ده.

او بل د دې دپاره چې الله ﷻ د قيامت د ورځې پورې د ابراهيم ﷺ د جواب تصديق ټولو مسلمانانو ته اعلان کړي چې ايمان يو شی دی او اطمنان بل شی دی، که بې اطمناني بې ايماني ګڼله شوې وی نو هيڅوک به مسلمان نه وی پاتې شوی. د همدې کبله عبد الله بن عباس رضي الله عنهما ويلي دي چې په ټول قرآن کريم کښې د همدې ايت غوندې د زياتې اميدوارۍ بل ايت نشته[۱].

سوال جواب

۸_ که څوک وايي چې نبي کريم ﷺ فرمايي چې: «نَحْنُ أَحَقُّ بِالشَّكِّ مِنْ إِبْرَاهِيمَ»[۲] يعنې: مونږ د ابراهيم ﷺ څخه ډېر مستحق يو چې شک وکړو. چې هغه شک کړی دی نو که مونږ يې وکړو هم باک يې نشته.

---

(۱) تفسير القرطبي ج۳ ص۲۹۸
(۲) صحيح البخاري ج۲ ص۶۵۱

مونږ وایو چې: د حدیث مطلب داسې نه دی لکه چې سائل ذکر کړ بلکې مطلب يې دا دی چې ابراهیم ﷺ د مړي د ژوندي کولو غوښتنه د شک د کبله نه وه کړې. که بالفرض هغه د شک د کبله کړې وی نو مونږ خو به ضرور شک کړی وی، خو څرنګه چې مونږ شک نه کوو نو معلومه شوه چې ابراهیم ﷺ هم هیڅکله ذکره شوې غوښتنه د شک د کبله نه وه کړې. مونږ خو احق یو چې شک وکړو.

یو پوښتنه او د هغې جواب

۹ _ که څوک وایي چې: په ﴿ ثُمَّ ٱدۡعُهُنَّ ﴾ کښې خو د "هُنّ" ضمیر مرغانو ته راجع دی حال دا چې په دغه وخت کښې خو د مرغانو جسدونه ټوټه-ټوټه په غرونو باندې پراته وه چې وروسته ژوندي شوه، ایا مړي رابلل معقول کار دی؟

مونږ وایو چې: د مرغانو رابلل خو اصلا د ابراهیم ﷺ رابلل نه وه بلکې صرف د الله ﷻ د رابللو اعلان يې ورته وکړ. او ښکاره ده چې د الله ﷻ تکویني امر د مامور وجود ته ضرورت نه لري بلکې په همدغه امر سره موجودیږي لکه چې هر شی د "کُنْ" په کلمې سره موجودیږي. هوا تشریعي امر د مامور د سابق موجودیت اقتضاء کوي ترڅو هغه د امتحان لاندې راوستلی شي.

څو نکات

۱۰_ باید محترم لوستونکي لاندې څو نکات د ځانه سره په یاد ولري ترڅو د قیصې په تاثیر کښې ورسره لاس وکړي:

الف: الله ﷻ ابراهیم ﷺ ته د مړو د ژوندي کولو تجربه په وحشي حیواناتو کښې وښودله او په وحشیو کښې يې ورته د مرغانو څخه وټاکل، چې په وحشت او ژر تښتېدلو کښې د ټولو څخه وړاندې دي، دا د دې دپاره چې د الله ﷻ په امر سره وحشیان د وحشت څخه تېرېږي او په منډه-منډه د هغه چا مخې ته ودرېږي چې همغه ذبحه کړي وه او وحشت يې د دوی څو چنده کړی وه. نو الله ﷻ د امر منل په وحشي حیواناتو کښې ډېر ښه څرګندېږي په نظر سره غیر وحشیانو ته.

امکان لري چې د دغو مرغانو په رانیولو کښې به هم ابراهیم ﷺ نه وي په تکلیف شوی فقط رابللي به يې وي او په حضور کښې به يې ارام ودرېدلي وي.

د دغو مرغانو نوعیت معلوم نه دی چې مفسرینو کرامو پکښې مختلف تعینات کړي دي ترديې چې ټول تعینات يې اووه قولو ته رسېږي[۱]، مونږ په دغه لاندې یو قول باندې اکتفاء کوو:

د مجاهد او عطاء رحمهما الله څخه روایت دی چې څلور مرغان یو طاوس، بل کوتره بل کارغه او څلورم چرګ وه[۲]. زما په ګومان که چرګ وي نو سارانی چرګ به وي چې د نورو مرغانو سره په وحشت کښې یو برابر شي.

---

(۱) زاد المسیر ج۱ ص۲۷۲
(۲) تفسیر البغوي ج۱ ص۲۴۸

په هر تقدير، احتمال شته چې الله ﷻ ورته څلور مرغان مشخص ښودلي وي او يا يې د ابراهيم ﷺ تشخيص ته پرېښي وي. دوهم احتمال قوي ښکاري.

څلور مرغان راژوندي شوه

ب: الله ﷻ غوښتل چې په دې مقام کښې ابراهيم ﷺ ته د خپل کامل قدرت ښودانه په دوه برخو کښې وکړي چې يو د مړو ژوندي کول دي او بل د مختلطو اجزاوو بېلول دي.

اوله برخه خو د يوه مرغه په راژوندي کولو سره هم ترلاسه کېدلی شوه، ځکه څوک چې يو مړی راژوندی کولی شي هغه ډېر مړي هم راژوندي کولی شي چې ټول مړي د روح په بيا وراچولو کښې يو برابر دي.

او په دوهمه برخه کښې چې څومره مړي ډېرېږي هماغومره يې د اجزاوو يو تربله بېلول نظر انساني عادت ته ګرانېږي. د دوه مړو اجزاء بېلول اسان دي نظر د درېوو مړو د اجزاوو جدا کولو ته، همداسې د څلورو او د ورپورته.

څرنګه چې ډېره وړه جمعه درې دي نو الله ﷻ د خپل قدرت نمايش په څلورو کښې وکړ ترڅو دې خبرې ته اشاره شي چې د هر څومره مړو اجزاء چې سره ګډ شي د اقلي جمعي څخه نيولې تر لا نهايته پورې، هغه ټول الله ﷻ په يوه امر سره جدا جدا کولی شي او د هر يوه ګروپ څخه بېل- بېل حيوان د پخوا غوندې جوړولی شي. نو د همدې کبله يې ابراهيم ﷺ ته د څلورو مرغانو په رانيولو باندې امر وکړ، که بالفرض يا يې په وړه جمعه (چې درې افراد لري) او يا يې د دې څخه په کمو افرادو (دوه وو) باندې اکتفاء کړې وی نو د غير متناهي مختلطو جمعو د اجزاوو جدا کول به ښه نه وی څرګند شوي.

دا تجربه او غرونه

ج: د تجربې د عملي کولو دپاره الله ﷻ د غرونو څوکې غوره کړې ترڅو ابراهيم ﷺ په ډېر وضاحت سره د اجزاوو ليدنه کتنه وکړي چې سره تبادله کېږي او بيا ترې بې سره تنې جوړېږي، که دا کار په هواره ځمکه کښې شوی وی نو مطلب پوره نه په ډاګه کېده.

مګر دا خبره په ايت شريف کښې ګونګه پاتې ده چې هر يو مرغه ټوټو برخې کړی شو او د څو غرونو په سرونو باندې کېښودل شو.

د ټوټو برخو په متعلق جواب واضحه دی چې هر مرغه د غرونو د شمار په اندازه ووېشلی شو ترڅو د هر يوه غره په څوکه باندې د هر مرغه څه برخه موجوده وي.

اما د غرونو په شمار کښې مفسرين کرام په دوه ګروپونو وېشل شوي دي[1]. يوه ډله د عبدالله بن عباس رضي الله عنهما په شمول وايي چې د غرونو تعداد څلور وه، او بله ډله وايي چې د غرونو شماره اوو ته رسېدلې وه.

---

(۱) زاد المسير ج۱ ص۲۷۴

مونږ ته داسې ښکاري چې په هغو ټولو غرونو باندې به یې د چکنې شوې کوفتې یوه-یوه برخه ایښې وي چې هغه ابراهیم ﷺ ته د نقشې د عملي کولو په وخت کښې په سترګو ښکاریده ترڅو عملیه په سترګو وګوري، نور نو که غرونه څلور وي، یا اوه او یا لا د دې څخه زیات وي هم وي به.

د ایت شریف ارشاد

۱۱_ دغه ایت شریف په نورو ارشاداتو باندې د پاسه په لاندې دوه مهمو ټکو باندې هم ارشاد کوي:

الف: د أهل السنة والجماعة د مذهب په مطابق د برزخي حیات (ژوند) دپاره دا ضرور نه ده چې د مړي ټول اجزاء دې سره غونډ وي، نه ګورئ چې د څلورو مرغانو هر یو جزء د غونډیدلو څخه مخکښې ژوندی شو او د ابراهیم ﷺ په لور یې حرکت وکړ.

نو د برزخي ژوند څخه اندراګاندي (د هند صدر اعظمه) هم نه شي خلاصبدلی چې د هغې د سوزول شوې بدن ایره یې د الوتکې په ذریعه د همالیا د غرونو په څوکو باندې وشیندله او تار په تار یې کړه.

ب: د امام أبو حنیفه رحمه الله د مذهب مطابق، په منصوصي حکم کښې علت قاصره لټول جواز نه لري[۱]. مثلاً د روژې په باره کښې الله ﷻ قرآن نازل کړی دی نو که څوک وایي چې روژه ولې فرض ده، جواب یې دا دی: څکه چې قرآن کریم پکښې نازل شوی دی. دا یې جواب نه دی چې په روژه باندې صحت ښه کېږي، د جهاد دپاره پرې سړی تربیه کېږي، د فقیرانو د حاله پرې سړی خبرېږي او داسې نور.

هو! که دغسې اسرار او حکمتونه په روژه کښې څوک د دې دپاره ولټوي چې د زړه اطمنان یې پرې حاصل شي نو بیا یې باک نشته، لکه ابراهیم ﷺ (خلیل الله، رئیس الموحدین) چې همدا کار د زړه د اطمنان دپاره د مړو ژوندي کولو په باره کښې کړی دی. او د الله ﷻ د پلوه نه رد شوی او نه د ایمان سره منافي ګڼل شوی دی.

﴿ مَّثَلُ ٱلَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَٰلَهُمْ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنۢبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلَ فِي كُلِّ سُنۢبُلَةٍ مِّاْئَةُ حَبَّةٍ ۗ وَٱللَّهُ يُضَٰعِفُ لِمَن يَشَآءُ ۗ وَٱللَّهُ وَٰسِعٌ عَلِيمٌ (۲۶۱) ﴾

[۲۶۱] د هغو کسانو چې د الله ﷻ په لار (خیریه کارونو) کښې خپل مالونه مصرفوي، مثال یې داسې دی لکه چې یوه دانه (تخم) اوه وږي زرغون کړي او په هر یوه وږي کښې سل دانې وي (چې ټولې اوه سوه دانې کېږي).

او د هر چا دپاره چې د الله ﷻ اراده وشي (د عوضونو او اجرونو) چندونه یې لا زیاتوي (جبر او زور ورباندې نشته). او الله ﷻ د پراخه فضل خاوند دی (څه ورسره ختمېږي نه، او) پوه دی (مستحق پېژني).

---

(۱) نور الانوار ص ۲۴۲

ارتباط او د مطلب خلاصه

۱_ په دې مقام کښې د ایتونو د اړوند لاندې وجې ولولئ:

الف: په مخکښې ایتونو کښې د معاد (بیا ژوندي کولو) بحث تېر شوی وه او په دې ایت کښې د بیا ژوندي کولو یوه نمونه بیانېږي، چې څوک د تخم څخه غټه ونه رازرغونوي هغه د عجب الذنب څخه انسان هم جوړولی شي.

("عَجْبُ الذَّنْب" په انسان کښې یو ډېر وړوکی هډوکی دی چې ټول انسان خاورې هم شي هغه نه خاورې کېږي)[1].

ب: هلته د تبین الرشد عقیدوي مثالونه وه او دلته یې عملي مثالونه بیان شوي دي، او دا ځکه چې د مسلمان مکلفیت یوازې په عقیده او یا یوازې په عمل کښې نه خلاصېږي. د همدې کبله په ټول قرآن کریم کښې د بیان طریقه دا ده چې د یوه په څنګ کښې بل ذکر کوي ترڅو د چا فکر په یوه پورې منحصر نه شي.

ج: هلته د الله ﷻ د توفیق او خذلان (نه توفیق) مثالونه په عقیده کښې بیان شوي وه او دلته د دغو دواړو مثالونه په عمل کښې بیانېږي، چې څوک په اخلاص سره خپل مال مصرفوي او څوک یې په بې اخلاصۍ سره او یا یې څوک په ریاکارۍ سره ثواب د منځه وړي.

د: بالآخره هلته د آخرت اثبات په ډېره موثره طریقه وکړی شو او دلته د هغه چا نښې او علامات بیان کړی شوي دي چې په آخرت باندې عقیده لري. دا ځکه چې في سبیل الله انفاق هیڅوک تر هغه نه شي کولی چې په آخرت باندې معتقد نه شي.

۲_ د قرآن کریم عادت دی چې خپل احکام په چا باندې په اجباري توګه نه تحمیلوي بلکې محاسن او فضائل یې بیانوي ترڅو د یو پلوه خلکو ته اسان شي او ثقل وریاندې رانه وړي او د بل پلوه یې په نیتونو کښې اخلاص وروزي. او دا ځکه چې: ﴿أَلَا لِلَّهِ الدِّينُ الْخَالِصُ﴾ [الزمر: ۳] یعنې: خبردار! خاص الله ﷻ لره هغه انقیاد دی چې سوچه وي.

د همدې کبله د شرعي احکامو نتائج ـچې د معقولاتو څخه شمېرل کېږيـ په داسې مثالونو کښې څرګندوي چې په سترګو لیده کېږي او په هیچا باندې هغه نتائج (ښه وي او که بد) پټ نه وي. دا د بیان ډېره موثره طریقه ده چې په علم البیان کښې پوره شرحه شوې ده.

۳_ په دې مقام کښې الله ﷻ د مالونو د انفاق په باره کښې د [۲۶۱] څخه نیولې تر [۲۶۶] ایتونو پورې څلور مثالونه ذکر کړي دي چې د هغو څخه یو همدغه مثال دی چې اوس د بحث لاندې دی.

یعنې د هغو خلکو مثال چې د الله ﷻ په لار کښې خپل مالونه مصرفوي داسې دی لکه څوک چې یوه دانه تخم په ځمکه کښې وکري او په خپله بروقت کښې پوره زیار وباسي ترڅو چې همدغه

---

(۱) سنن ابن ماجه ص۳۱۵

یوه دانه تخم ورته غټ شي او اوه وږي ورته ونیسي او په هر یوه وږي کښې سل دانې وي، نو بنکاره ده چې د یوې دانې په عوض به نوموړي کروندګر ته اووه سوه دانې لاس ته ورشي.

چا ته چې د الله ﷻ اراده وشي چندونه یې لا نور هم زیاتوي لکه چې دغه کروندګر ته یې د یوې دانې څخه اووه سوه دانې جوړې کړې. همدارنګه چې څوک د الله ﷻ په لار کښې په اخلاص سره د خپل مال څه برخه مصرفه کړي، نو یو په اووه سوه چنده به الله ﷻ ورته په دنیا او آخرت کښې عوضونه ورکړي. برسېره لا په دې چا ته چې د الله ﷻ اراده وشي چندونه یې نور هم زیاتوي او د بغیر حساب درجې ته یې رسوي خو زور ورباندې نشته د خپلې خوښې خاوند دی.

۴ـ نو مسلمانانو ته په کار دي چې په دغې باره کښې زړه ونه وهي او په جرئت سره په خیریه لارو کښې انفاق ته ملا وتړي، برابره خبره ده چې جهادي وي او که بل د خیر کار وي.

د الله ﷻ سره نه اجرونه (ثوابونه) تمامېږي او نه عوضونه، د رحمت خزانې یې تولې ډکې دي او ورکړه یې پراخه ده، خو دومره ده چې هغه ﷻ د هر چا په زړه باندې بوهېږي چې په څومره اخلاص سره یې ورکړه کړې ده او یا یې په څه غرض باندې کړې ده، نو د خپل علم په مطابق د نفقه کوونکو سره معامله کوي، او د ده ﷻ په نزد کښې ظاهري تقریر او ظاهري کړه وړه د اعتبار قابل نه دي.

توضیحات

۱ـ په احادیثو کښې د صدقاتو فضائل ډېر بیان شوي دي چې د قرآن کریم دپاره د تفسیر حیثیت لري، مونږ یې دلته د اوږدوالي د کبله نه شو رانقلولی هیله ده چې محترم لوستونکي څینو تفاسیرو ته مراجعه وکړي چې بنه ډېر احادیث یې پکښې راغونډ کړي دي(۱).

۲ـ که څه هم د دې مثال په بیانولو کښې ډېر لنډ عبارت دا وه چې فرمایلي یې وی چې: الله ﷻ د مالي خیرات عوضونه یو په اوه سوه چنده ورکوي، خو ذکر شوی عبارت یې ځکه پرېښود ـوالله ﷻ اعلمـ چې:

الف: ټول خلک په دې یقین لري او په تجربه ورته ثابته ده چې څومره په کرونده کښې په ډېر اخلاص سره کار وکړی شي په هماغې اندازه بنه حاصلات ورکوي نو همدارنګه د مال انفاق هم دی چې څومره پکښې نیت بنه وي او اخلاص پکښې زیات وي عوضونه او اجرونه به یې هم زیات وي.

ب: اګر که په خاورو کښې تخم اچول ظاهراً ضائع کول دي خو عاقبت پکښې غټه ګټه ده، همدارنګه خپل مال د الله ﷻ په لار کښې مصرفول ظاهراً د خپله لاسه ویستل دي خو په واقع کښې د ډېرو عوضونو لاس ته راوړل دي.

ج: ذکر شوی عبارت د یو پلوه د عوضونو په چندونو باندې په قصدي توګه لاربنوونه کوي خو په اشارو سره مسلمانان د کښت او زراعت خوا ته ترغیبوي چې په اسلامي نظام کښې د اقتصاد لویه پایه ده. نو که الله ﷻ ذکر شوی عبارت نه وی نازل کړی دغه مطالب به پاتې وه.

---

(۱) تفسیر ابن کثیر ج۱ ص۳۱۶؛ روح المعاني ج۳ ص۳۲؛ الدر المنثور ج۲ ص۳۷

د غنمو حاصلات

۳ـ د غنمو څخه په غیر په ځینو نورو حبوباتو(دانو) کښې، لکه جوار، مونږ په یوه وږي کښې د سلو دانو څخه لا زیاتې دانې هم لیدلې دي خو د غنمو په وږي کښې نظر زموږ معا ـ ماتو ته ذکر شوی عدد نه پوره کېږي، برسېره په دې په جوارو کښې مو هم اوه وږي نه دي لیدلي

مګر په ایت شریف کښې دې ته اشاره ده چې که تاسو په کرونده کښې ښه زیار وباسئ دغه مقدرا او لا د دې څخه زیات مقدار وږي او دانې به لاس ته درشي، لکه چې مصریانو په تجربوي فارمونو کښې اثبات ته رسولې ده چې د غنمو یوه دانه تخم د یوې ځانګې څخه نیولې تر شپږ پنځوسو (۵۶) ځانګو پورې نیولې دي او د هر ځانګې په وږي کښې تر یو سلو اوه (۱۰۷) دانو غنمو پورې لیدل شوي دي[1]، په دې تقدیر د یوې دانې څخه پنځه زره نهه سوه او دوه نوي (۵۹۹۲) دانې غنم حاصلات هم اخستل شوي دي.

برسېره په دې، د تشبیه دپاره دا ضرور نه ده چې مشبه به دې په خارج کښې په ښودل شوي کیفیت سره موجود وي، لکه چې دا خبره په علم البیان کښې د تشبیهاتو په بحث کښې پوره څېړله شوې ده[2].

زراعت په اسلام کښې

۴ـ په اسلام کښې کروندې ته زیات اهمیت ورکړی شوی او د اسلامي اقتصاد یوه لويه پایه ګڼله شوې ده، په دې باره کښې زښت ډېر احادیث هم روایت کړی شوي دي چې مونږ دلته د هغو څخه یوازې په لاندې یوه حدیث باندې اکتفاء کوو چې:

نبي کریم ﷺ فرمایلي دي: «مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَغْرِسُ غَرْسًا أَوْ يَزْرَعُ زَرْعًا فَيَأْكُلُ مِنْهُ طَيْرٌ أَوْ إِنْسَانٌ أَوْ بَهِيمَةٌ إِلَّا كَانَ لَهُ بِهِ صَدَقَةٌ»[3] یعني: هیڅ یو مسلمان د نیالګیو څخه یو نیالګی او د کروندو څخه یوه کرونده نه کري چې د هغه څخه یو مرغه یا انسان یا څاروی خوراک وکړي، مګر هغه ذکر شوي کروندګر ته صدقه جوړېږي.

دا خو لا پرېږده چې سیوري ته یې کښیني او یا ترې نورې استفادې وکړي برابره خبره ده چې کروندګر مړ وي او که ژوندی، او چې هرڅومره کلونه پایښت وکړي.

په اسلام کښې کښت او زراعت کفائي فرض دی[4]، د اسلامي حکومت دنده ده چې خپل رعیت ورته وهڅوي او د کروندې وسائل ورته برابر کړي، ترڅو یې خپلې ارتیاوې په خپل کور کښې پوره او هم شاړې ځمکې ابادې شي. بالفرض که په اسلامي مملکت کښې د کروندګرو ډله موجوده نه وي نو ټول ګناهګار دي او د قیامت په ورځ به ترې پوښتنه وکړه شي.

---

[1] تفسیر المراغي ج۲ ص۳۰
[2] مختصر المعاني ص۳۲۱
[3] صحیح مسلم ج۲ ص۱۶
[4] تفسیر القرطبي ج۳ ص۳۰۶؛ البحر المحیط ج۲ ص۳۰۵

﴿ ٱلَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَٰلَهُمْ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ ثُمَّ لَا يُتْبِعُونَ مَآ أَنفَقُواْ مَنًّا وَلَآ أَذًى لَّهُمْ أَجْرُهُمْ عِندَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٢٦٢﴾ قَوْلٌ مَّعْرُوفٌ وَمَغْفِرَةٌ خَيْرٌ مِّن صَدَقَةٍ يَتْبَعُهَآ أَذًى ۗ وَٱللَّهُ غَنِىٌّ حَلِيمٌ ﴿٢٦٣﴾ ﴾

[۲۶۲] هغه کسان چې هغوی خپل مالونه د الله ﷻ په لاره (رضا) کښې خرڅوي، بیا وروسې (د آخر عمره پورې) نه (په چا) احسان باروي او نه (ورته) ضرر رسوي. دوی لره د خپل رب ﷻ په نزد (په آخرت کښې) د دوی اجرونه دي. او نه به په دوی باندې ډار وي (چې دوزخ ته داخل شي) او نه به دوی غمژن شي (چې ولې به مو په خپل مال باندې د آخرت کور نه جوړاوه).

[۲۶۳] (فقیر ته) نېکه خبره او (هغه ته) تېرېدنه د داسې خېرات څخه بهتره ده چې وروسې اذیت (ضرر) وي. او الله ﷻ زښت ډېر بې پروا (او) زښت ډېر د حلم څښتن دی.

ارتباط او شان نزول

۱ـ په مخکني ایت شریف کښې الله ﷻ في سبیل الله صدقات په حاصلاتو کښې د زراعت سره تشبیه کړې وه. په دغو ایتونو کښې په هماغه تعقیب مهرباني کوي لکه څنګه چې کرونده د کرلو څخه وروسته حفاظت غواړي، همدارنګه صدقات هم باید د هغو شیانو څخه محفوظ وساتل شي چې هغه یې د خاورو سره برابروي، لکه تکلیف رسول او یا احسان اینښودل.

۲ـ که څه هم اعتبار خو د معنی عموم ته دی چې د قیامت د ورځې پورې ټولو مسلمانانو ته شاملېږي، مګر مفسرینو کرامو لیکلي دي چې ذکر شوي ایتونه د عثمان ﷺ او د عبد الرحمن بن عوف ﷺ په باره کښې نازل شوي دي چې دوی دواړو د تبوک د غزا په تجهیزاتو کښې غټې‌غټې برخې اخستې وې[۱].

د مطلب خلاصه

۱ـ یعني: هغه کسان چې د الله ﷻ په لار کښې صرف د ده ﷻ د رضا حاصلولو په خاطر خپل مالونه مصرفوي، نه په چا باندې احسان کوي او نه ورته اذیت رسوي چې سپکې سپورې خبرې ورته وکړي او یا ورسره بده وضعه وکړي، او خپل همدغه حالت ته تر آخره عمره پورې دوام ورکوي، هسې نه چې نن نه بلکې سبا بل سبا ترې په خپل خیرات سترګې راوباسي.

څوک چې په ذکر شوي شرط سره خپل مال مصرف کړي نو برسېره په دې چې الله ﷻ به ورته په چندونو عوضونه ورکړي هغوی لره د الله ﷻ په نزد (د قیامت په ورځ) لوی اجر هم شته، هسې نه چې په دنیا کښې یې عوضونه ورکړه او په آخرت کښې یې برخه نشته.

(۱) تفسیر القرطبي ج۳ ص۳۰۶

په هغوی باندې به الله ﷻ خپل اطمنان نازل کړي چې په دنیا کښې به د فقر ډار په دوی باندې نه وي او په آخرت کښې به دوزخ ته د ورلوېدلو د ډاره بې غمه وي. نه به دوی په دنیا کښې غمژن شي چې په خپله ورکړه پښېمانه شي او نه به په آخرت کښې د غم سره مخامخ شي چې افسوس په دنیا کښې مې مال درلود خو د آخرت کور مې ورباندې آباد نه کړ.

۲ـ نو د هغو صدقاتو څخه چې اذیت ورسره ملګری وي دا بهتره ده چې فقیر ته څه ورنه کړي او ښه خبره ورته وکړي او رخصت یې کړي، که بالفرض په غوښتنه کښې الحاح وکړي ورته زړه تنګی نه شي او د ښښنې څخه ورسره کار واخلي.

۳ـ دا ځکه بهتر دی چې په اول صورت کښې د یو پلوه ستاسو مال مصرفېږي او عوض او اجر یې نه درکول کېږي او د بله پلوه ستاسو د لاسه د یو مؤمن زړه زخمي کېږي چې د الله ﷻ د عذابه وېره پکښې شته ده. اما په دوهم صورت کښې مو مال په خپل لاس کښې پاتې کېږي او په ښې خبرې باندې الله ﷻ اجر هم درکوي او د فقیر زړه هم نه ازارېږي.

الله ﷻ غني دی، خزانې یې ډکې دي ستاسو انفاق ته ضرورت نه لري، مستقیماً هم فقیران مړولی شي خو ستاسو په لاس ځکه د هغوی احتیاجات پوره کوي ترڅو تاسو د اجرونو مستحق وګرځئ او په مینه محبت سره په دنیا کښې ژوند وکړئ.

او حلیم هم دی، د هغه چا په تعذیب باندې عجله نه کوي چې په فقیرانو باندې احسان ږدي او یا اذیت ورته رسوي، نو په کار دي چې د عذاب په تاخیر سره د الله ﷻ د حلم څخه په عفوې باندې تعبیر ونه کړي، نن وي او که سبا دوی به د ناکاره عاقبت سره مخامخ شي.

توضیحات

۱ـ د قرآن کریم په اصطلاح هغو ټولو خرڅونو ته في سبیل الله خرڅونه ویل کېږي په کومو کښې چې صرف د الله ﷻ رضا مطلب وي، که څه هم هغه په جهاد کښې وي یا په هجرت کښې، که څه هم هغه فرضي وي یا نفلي، که څه هم هغه په افرادو باندې وي او که په خیریه مؤسسو باندې لکه: روغتونونه، ښوونځي، چاپخانې او داسې نور[۱]، بالآخره که څه هم هغه په خپل ځان او په خپل اولاد باندې وي. دغه ټول خرڅونه في سبیل الله کې‌ل کېږي.

په دې باره کښې د نبي کریم ﷺ څخه ډېر احادیث روایت کړي شوي دي چې في سبیل الله انفاق یې ښه پوره واضحه کړی دی، چې ځینو مفسرینو کرامو یې ښه غټه مجموعه راغونډه کړې ده[۲] خو مونږ د مثال په توګه فقط د یوه حدیث په ذکر باندې اکتفاء کوو، هغه دا چې:

نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «مَا أَنْفَقْتُمْ عَلَى أَهْلِيكُمْ فِيْ غَيْرِ إِسْرَافٍ وَلَا تَقْتِيْرٍ فَهُوَ فِيْ سَبِيْلِ اللهِ»[۳]

---

(۱) تفسیر کبیر ج۷ ص۴۷

(۲) الدر المنثور ج۲ ص۴۰

(۳) مصنف ابن ابي شیبه ج۵ ص۳۳۱؛ شعب الایمان للبیهقي ج۵ ص۲۵۱

یعني: هغه څه چې تاسو په خپلو فامیلونو باندې مصرفوئ چې نه پکښې اسراف وي او نه پکښې تنګ لاسي وي هغه ټول في سبیل الله دي.

بالمقابل هغه مالونه چې یا کفریاتو او ګناهونو کښې لګېږي یا پکښې د الله ﷻ د رضا څخه په غیر ریاکاري مطلب وي یا پکښې فقیرانو باندې احسان اېښودل کېږي او نور څه اذیت ورته رسول کېږي او داسې نور، هغه ټول في سبیل الشیطان ګڼل کېږي.

"مَنّ" څه ته وایي؟

۲_ د "مَنّ" کلمه په عربي ژبه کښې د هغه "مَنّ" په معنی سره ده چې د موزوناتو د اندازې دپاره استعمالېږي(۱).

دغه مَن په افغانستان کښې پخوا څه د پاسه اوه کیلو وه اوس پوره اوه کیلو ته یو من وایي. په پاکستان کښې د ثقیلو شیانو د اندازې دپاره دوه ډوله منونه استعمالېږي چې یو کچه من دی (څلوېښت کیلو) او بل پوخ من دی (پنځوس کیلو).

مګر نوموړې کلمه او د هغې مشتقات په قرآن کریم کښې په لاندې درېو معناوو سره استعمال شوي دي:

الف: د نعمت ورکولو ته مَن وایي. خکه چې په هر نعمت کښې څه اندازه ثقل او درونډوالی وي، که څه هم هغه ثقل معنوي ثقل وي لکه د علم ښودانه. الله ﷻ فرمایي: ﴿ هَٰذَا عَطَاؤُنَا فَامْنُنْ أَوْ أَمْسِكْ ﴾ [ص: ۳۹] یعني: دا زما ورکړی شوی نعمت دی نو خوښه دې (ای سلیمانه!) چې چا ته یې ورکوې او یا یې نه ورکوې.

د همدې جملې څخه د الله ﷻ نوم "الْمَنَّان" هم دی چې د هر نعمت حقیقي ورکوونکی دی.

ب: د نعمت قطعه کول او منعه کول د "مَمْنُون" په نامه یادېږي. لکه چې الله ﷻ فرمایي: ﴿ وَإِنَّ لَكَ لَأَجْرًا غَيْرَ مَمْنُونٍ ﴾ [ن: ۳] یعني: او بې شکه تا لره (ای پیغمبره!) داسې اجر دی چې درڅخه قطعه کېدونکی نه دی.

ج: د ورکړی شوي نعمت یادونه. په دې مقام کښې همدغه درېیمه معنی مراده ده چې د ورکړی شوي نعمت یادونه د هغه نعمت اجر او ثواب د منځه وړي، برابره خبره ده چې پخپله فقیر ته یې وخت په وخت وریادوي او صدقات یې د سترګو څخه راوباسي او یا یې د هغه چا وړاندې یادوي چې فقیر د هغه په خبرتیا باندې خپه کېږي، چې فلاني ته مې دا شی ورکړی دی.

"أذی" څه معنی؟

۳_ د "أذی" کلمه د [البقرة: ۲۲۲] ایت لاندې شرحه شوې ده چې د ضرر رسولو معنی ورکوي برابره خبره ده چې هغه ضرر مادي وي او که معنوي، دنیاوي وي او که أخروي.

(۱) مفردات الراغب ص ۴۹۴

خو په دې مقام کښې ترې هغه تول بده وضعه مراده ده چې د يو فقير سره د ورکړې څخه وروسته د ورکړې په ارتباط باندې وکړی شي چې يا پېغور ورکړی شي يا ورته توهين آميزه خبره وکړي يا ورسره د سپکاوي چال چلند وکړي او يا يې دې ته مجبور کړي چې بې أجرته (د بېګار په توګه) يې خدمت وکړي او داسې نور.

سوال جواب

۴ـ که څوک وايي چې: فقير خو په احسان اچولو باندې هم متضرر کېږي او خپه کېږي، په همدې بنا، هغه څه چې د "مَنّ" په کلمه باندې مراد وه هغه د "أذی" په کلمه کښې شامل دی.

د همدې کبله په راتلونکي ايت شريف ﴿ مِّن صَدَقَةٍ يَتْبَعُهَآ أَذًى ﴾ کښې يوازې د "أذی" کلمه ذکره شوې، او داسې ونه ويل شوه چې: "مِنْ صَدَقَةٍ يَتْبَعُهَا الْمَنّ وَالْأَذى". نو د څه حکمت په بناء په دې مقام کښې يوازې د "أذی" په کلمه باندې اکتفاء ونه کړی شوه؟

مونږ وايو چې: حکمت پکښې مونږ ته دا ښکاري چې د غنيانو د پلوه په فقيرانو باندې احسان اچول ډېر پېښېږي او ډېر کم ظرفه خلک ورباندې اخته دي. نو الله ﷻ يې په ضمني ذکر باندې اکتفاء ونه کړه او په استقلال سره يې ذکر کړه ترڅو ورته دوی ښه متوجه شي او د دې مهلکې او خطرناکې بلا څخه ځانونه وساتي.

يادونه

۵ـ په دې باره کښې (چې د صدقاتو ثوابونه په احسان اچولو او ضرر رسولو باندې د منځه ځي او دغه دواړه لويې ګناهونه دي) ډېر احاديث روايت شوي دي چې مونږ په دې ځای کښې يوازې يو حديث او يو اثر رانقلوو:

الف: نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مُدْمِنُ خَمْرٍ وَلَا عَاقٌ وَلَا مَنَّانٌ»[۱] يعني: جنت ته نه شراب خور داخلېږي، نه د مور او پلار ازاروونکی او نه په فقيرانو باندې د ورکړې څخه وروسته احسان باروونکی.

ب: د حضرت عمر رضي الله عنه څخه روايت دی (امکان لري چې د نبي کريم ﷺ څخه به يې اورېدلي وي) چې لنډ حاصل يې دا دی: د سائل سره ښه وضعه کوئ احتمال شته چې د سړي په څېره کښې درته پرښته راغلې وي او د امتحان دپاره يې درڅخه سوال کړی وي[۲]، لکه چې په بني اسرائيلو کښې درې کسان (پېس، پک، ړوند) الله ﷻ د يوې ملکې په ذريعه د امتحان لاندې راوستلي وه چې د سړي په څېره ورته ورغلې وه[۳].

---

(۱) المعجم الكبير للطبراني ج۱۱ ص۹۸؛ سنن النسائي الكبرى ج۳ ص۱۷۶

(۲) تفسير القرطبي ج۳ ص۳۱۰

(۳) صحيح البخاري ج۱ ص۴۹۲

مغفرت څه معنی؟

۶_ "مَغْفِرَة" د غُفران څخه اخستلې شوی دی چې د پټولو په معنی دی. د همدې کبله "خول" ته "مِغْفَر" وايي(۱) ځکه چې په هغه سره د مجاهد سر د مرمیو څخه پټ پاتې کېږي، د الله ﷻ څخه مونږ د مغفرت غوښتنه کوو چې د دوزخ د اوره څخه مو پټ او په امن کښې وساتي.

مګر په دې مقام کښې يې مفسرینو کرامو زښتې ډېرې معناوې کړې دي چې تولې تقریباً دولسو ته رسېږي(۲)، خو مونږ ته داسې ښکاري چې اصلي معنی يې فقط تېرېدنه ده خو هر يوه مفسر يې يو يو مصداق ښودلی دی، مثلاً د فقیر احتیاج د ښکار کولو څخه تېرېدنه یا د هغه الحاح څخه د راپیدا شوې اذیت څخه تېرېدنه او داسې نور.

﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تُبۡطِلُواْ صَدَقَٰتِكُم بِٱلۡمَنِّ وَٱلۡأَذَىٰ كَٱلَّذِي يُنفِقُ مَالَهُۥ رِئَآءَ ٱلنَّاسِ وَلَا يُؤۡمِنُ بِٱللَّهِ وَٱلۡيَوۡمِ ٱلۡأٓخِرِۖ فَمَثَلُهُۥ كَمَثَلِ صَفۡوَانٍ عَلَيۡهِ تُرَابٞ فَأَصَابَهُۥ وَابِلٞ فَتَرَكَهُۥ صَلۡدٗاۖ لَّا يَقۡدِرُونَ عَلَىٰ شَيۡءٖ مِّمَّا كَسَبُواْۗ وَٱللَّهُ لَا يَهۡدِي ٱلۡقَوۡمَ ٱلۡكَٰفِرِينَ (۲۶۴) ﴾

[۲۶۴] ای هغو کسانو چې ایمان يې راوړی دی! خپل خیراتونه په احسان اچولو او (فقیرانو ته) په ضرر رسولو سره مه خرابوئ لکه هغه څوک (يې چې خرابوي) کوم چې خپل مال خلکو ته د ښودنې (ریاکارۍ) په غرض نفقه کوي او په الله ﷻ او وروستنۍ ورځې باندې عقیده نه لري.

نو د ده (ریاکار) مثال د ښویه تیږې په شان دی چې څه خاوره ورباندې پرته وي خو تېز باران ورباندې نازل شي نو پاکه (صافه وښخل شوې) يې پرېږدي.

دوی (ریاکاران) د هغه مال څخه چې دوی کسب کړی (نفقه کړی) دی په هیڅ شي باندې وسه نه لري (چې ترلاسه يې کړي). او الله ﷻ کافر قوم ته لارښودانه نه کوي.

ارتباط او د مطلب خلاصه

۱_ په وړاندې ایتونو کښې الله ﷻ د في سبیل الله صدقاتو په باره کښې ترغیبي څنډه بیانه کړې ده چې باید مؤمنان يې په لاس ته راوړلو کښې زیار وباسي او د زراعت په یوه محسوس مثال کښې يې د اوه سوه چندونو وعده ورکړې وه. په دې ایت کښې د ذکر شوو چندونو د حفاظت او ساتنې څنډه په نظر کښې نیوله شوې ده او په همدې اړوند يې دوه مثالونه بیان کړي دي چې یو مثال معقول دی او بل محسوس.

۲_ یعني: ای مؤمنانو! خپل صدقات په احسان اچولو او ضرر رسولو باندې د منځه مه وړئ چې اجرونه او ثوابونه يې ضائع کړئ.

(۱) مفردات الراغب ص۳۷۴
(۲) البحر المحیط ج۲ ص۳۰۷

په دغو دواړو باندې د خیراتونو ثمرات داسې د منځه ورل کېږي لکه ریاکار چې د خپل خیرات ثوابونه ضائع کوي او د منځه یې وړي، خصوصاً هغه ریاکار چې هغه یا منافق وي او یا کافر وي چې په آخرت باندې عقیده نه لري ترڅو ورته تیاري ونیسي، دوی د خپلو خیراتونو اجرونه فقط همدومره په نظر کښې نیسي چې خلک ورباندې آفرین ووایي.

۳ـ نو ای مؤمنانو! تاسو باید د کافرانو او د منافقانو د خوی او خاصیت څخه خپل ځانونه ډېر لرې وساتئ او د هغوی په قدم باندې قدم کښېنږدئ، تاسو خو په الله ﷻ او په آخرت ورځې باندې عقیده لرئ ستاسو سره دغسې کار ډېر نامناسبه دی چې خپل اجرونه او ثوابونه په احسان اچولو، ضرر رسولو او یا په ریاکارۍ باندې ضائع کړئ.

۴ـ د دغه کار محسوس مثال داسې دی چې څوک خپل با ارزښته تخم په پسته حاصلناکه ځمکه کښې وانچوي، بلکې په هغې رنګۍ-رنګۍ خاوره کښې یې پټ کړي کومه چې په یوه ښویه تېږه باندې پرته وي، کله چې په دغې کرونده باندې شدید باران وورېږي نو تخم او لږ پوټې خاوره چې تخم یې پټ کړی وه هغه ټول د منځه یوسي او تېږه پاکه صافه وینځله شوې پاتې شي چې نه ورباندې څه ګرد ګورد وي او نه د تخم څه پته لګي چې کوم طرف ته ورک شو، نه یې د خاورې راغونډول د لاسه پوره وي او نه د تخم لاس ته راوړل چې د دوهم ځل دپاره یې په حاصلناکه ځمکه کښې وکري. دا وه د ریاکارۍ محسوس مثال.

۵ـ الله ﷻ کافر قوم ته هدایت نه کوي چې په خپل ګټه او تاوان باندې پوه شي همدارنګه هغه څوک هم د هدایت څخه بې برخې کېږي چې د کافرانو په پله باندې پل ږدي او هغوی پسې اقتداء کوي. نو دوی یو هم خپل مراد ته نه شي رسېدلی.

توضیحات

۱ـ معتزله وايي چې څوک لویه ګناه (کبیره ګناه) وکړي نو مخکني نېک عملونه یې ټول ضائع کېږي د همدې کبله دوی وايي چې د کبیرې ګناه مرتکب به په دوزخ کښې همېشه وي دوی په همدې ایت باندې دلیل نیسي چې الله ﷻ وفرمایل چې خپل عملونه په مَن او آذی باندې مه باطلوئ.

مګر دوی اصلا د ایت شریف په معنی نه دي پوه شوي څکه چې په دې مقام کښې د﴿ لَا تُبْطِلُوا ﴾ څخه دا مطلب نه دی چې په "مَن" او "أذی" باندې پخواني ټول نېک اعمال د منځه مه وړوئ، بلکې مطلب پکښې دا دی چې یوازې د خپلې ورکړې شوې صدقې اجر او ثواب او کومه نتیجه چې ورباندې مرتبېږي چې د الله ﷻ رضا او ستاسو اصلاح او د حرص ماتول دي هغه مه خرابوئ او د الله ﷻ د قبول څخه یې مه وباسئ[۱].

۲ـ د مَن او أذی په بحث کښې څکه د ریاکار بحث راغی چې دغه کارونه په اکثره وختونو

---

(۱) تفسیر المنار ج۲ ص۶۵؛ تفسیر القرطبي ج۳ ص۳۱۱

كښې رياكاران كوي، كله چې څوك ورباندې آفرين ونه وايي نو په غُصه شي او د مَن او أذى څخه كار اخلي، ته به وايې چې فقيران خپل توصيف او يادونې ته مجبوروي.

رياكاري كفر نه دى

۳ـ په ياد ولرئ چې رياكاري ځكه كفر نه دى چې عمل پورې ارتباط لري او كفر عقيدوى شى دى. هو! په احاديثو كښې رياكاري د خفي شرك په نامه ياده شوې ده خو هلته هم عملي شرك مطلب دى نه عقيدوي[۱]. نو كه رياكار عقيدوي منافق او يا كافر وي هغه بېله خبره ده.

۴ـ ځينې مفسرينو كرامو ليكلي دي چې ذكر شوى محسوس مثال د احسان اينبودونكي، ضرر رسوونكي، او رياكار درېواړو دپاره دى چې د ﴿ لَّا يَقْدِرُونَ ﴾ كلمه جمعه ده نو كه يوازې رياكار مراد شي نو مطابقت به ورسره پيدا نه كړي[۲].

• مګر مونږ ته داسې ښكاري چې ذكر شوى محسوس مثال يوازې د رياكار دپاره ښه خوندور واقع كېږي چې د مشبه او مشبه به په منځكښې فصل هم نه راځي او په نتيجه كښې هغوى دواړه هم ورسره تشبيه كېږي، ځكه چې يو شى بل ته ورته وي او بل شى دريم شي ته ورته شي نو لومړنى شى هم دريم ته ورته ګڼل كېږي.

او په ﴿ لَّا يَقْدِرُونَ ﴾ كښې د "الَّذِي" كلمې ته د معنى په لحاظ د جمعې ضمير راجع شوى دى كه څه هم لفظ يې مفرد دى او په ضمائرو كښې د لفظ او معنى دواړو مراعات جائز ګڼل كېږي.

يادونه

۵ـ مونږ د دې ايت محسوس مثال ﴿ فَمَثَلُهُۥ كَمَثَلِ صَفْوَانٍ ﴾ په زراعتي مثال باندې حمل كړ ترڅو د نورو درېوو محسوسو مثالونو سره په يوه خبره باندې توافق وكړي. ځكه چې د تېر شوي [۲۶۱] ايت مثال او هم د راتلونكو [۲۶۵ـ ۲۶۶] ايتونو محسوس مثالونه درېواړه په زراعتي ځمكه كښې ترتيب شوي دي، خو دلته په زراعت باندې صراحت نه دى شوى او په نورو درېوو مثالونو كښې ورباندې تصريح شوې ده.

﴿ وَمَثَلُ ٱلَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَٰلَهُمُ ٱبْتِغَآءَ مَرْضَاتِ ٱللَّهِ وَتَثْبِيتًا مِّنْ أَنفُسِهِمْ كَمَثَلِ جَنَّةٍ بِرَبْوَةٍ أَصَابَهَا وَابِلٌ فَـَٔاتَتْ أُكُلَهَا ضِعْفَيْنِ فَإِن لَّمْ يُصِبْهَا وَابِلٌ فَطَلٌّ وَٱللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ (۲۶۵) ﴾

(۱) سنن ابن ماجه ص۲۸۷
(۲) تفسير القرطبي ج۳ ص۳۱۳

[۲۶۵] او د هغو خلکو مثال چې خپل مالونه صرف د الله ﷻ د رضا د کبله او د دې کبله نفقه کوي چې د خپلو خانونو د پلوه خپل ایمان ښه قوي او کلک کړي د داسې باغ په شان دی، چې په لوړه حاصلناکه ځمکه باندې کښېنول شوی وي، تېز باران ورباندې ورېږي نو خپل حاصلات دوچنده ورکوي، نو که تېز باران ورته ونه رسېږي نو نرى باران (ورباندې ورېږي او حاصل ورکوي). او الله ﷻ په هغه څه باندې بینا دی چې تاسو یې کوئ (ستاسو ښکاره او پټ ورته ښه څرګند دي).

ارتباط او د مطلب خلاصه

۱_ دغه مثال د تېر شوي مثال په مقابل کښې د في سبیل الله صدقاتو څرګندونه کوي چې خلاصه یې دا ده:

۲_ یعنې: اوس د هغو خلکو د خیراتونو محسوس مثال ولولئ چې هغوی صرف د الله ﷻ د رضا دپاره خپل مالونه نفقه کوي چې الله ﷻ د خپله خانه راضي کړي او خپله عقیده ورباندې لا کلکه او قوي کړي ترڅو د خپل د ایمان او عقیدې تاثیرات په اعمالو کښې هم څرګند کړي چې ربښتیا په آخرت معتقد دي (تیاري ورته نیسي) او د حرص، بخل او نورو نفساني امراضو څخه پرې خپل ځان خلاص کړي.

۳_ نو د دوی محسوس مثال داسې دی لکه چې دوی په یوه لوړه ځمکه کښې باغ جوړ کړی وي چې صافه هوا ورباندې چلېږي، په عوض د دې چې د خپلو ویالو په اوبو باندې خړوب شي او حاصل ورکړي، وخت په وخت شرقنده باران هم ورباندې ورېږي (هغه باران چې په ښویه تیره باندې بې هیڅ ګرد نه پرېږدي)، نو د باران اوبه د ویالو د اوبو په نسبت دوه چنده حاصل ورکړي او دا ځکه چې باران اوبه نظر نورو اوبو ته د کروندې دپاره ښه ګټه رسوي چې هم د بېخ له طرفه اوبه خوري او هم د څانګو او پاڼو له طرفه.

۴_ څرنګه چې ذکر شوی باغ په پسته او حاصلناکه ځمکه کښې کېنولی شوئ دی نو هم د تېز باران څخه استفاده کولی شي او هم د نري باران څخه نو که یو ډول باران ورباندې ونه ورېږي بل ډول باران خو ورباندې ورېږي، په هر تقدیر د نورو باغونو په نسبت دوه چنده حاصل ورکوي.

او الله ﷻ ته ستاسو کړه وړه ټول څرګند دي او هغه ټول ګوري چې لږ مال خیراتوي او که ډېر، په زیات اخلاص سره او یا په کم اخلاص، ډېر محتاج ته یې ورکوي او که لږ محتاج ته: هیڅ شی او هیڅ حالت ورڅخه پټ نه دی نو باید چې تاسو ترې تل په وېره کښې واوسېږئ او هم ورته تمه ولرئ.

توضیحات

۱_ دغه محسوس مثال کټ مټ د ریاکار د محسوس مثال په مقابل کښې واقع دی لاندې څو نکاتو ته یې توجه وکړئ:

الف هلته ښویه تیره په مثال کښې ښودلې شوې ده چې لږ څه خاوره ورباندې پرته وي او دلته لوړه ځمکه ښودل شوې چې د ډېرې حاصلناکې خاورې څخه تشکیله شوې وي.

ب: هلته په لږ پوتي خاوره کښې اول تخم نه شي پټېدلی او که پکښې په چل ول پټ کړی شي نو هغه به هم ډېر لږ وي او ډېر لږ وخت به پکښې پټ وساتل شي، او دلته داسې ځمکه ده چې باغ ورباندې جوړ وي او کلونه کلونه دوام کوي، نه پکښې چل شته او نه په چا باندې سترګې پټول.

ج: هلته شدید باران ډېر مضر وه او دلته چې څومره باران شدت پیدا کوي په هماغه اندازه یې ګټه او فائده زیاتېږي.

د: هلته کروندګر په هیڅ ګټه لاس او قدرت نه شي پیدا کولی بلکې د زیات زیان او خجالت سره مخامخ کېده او دلته د نورو ځمکو په دو چنده حاصل لاس ته ورځي، چې هم یې په دنیا کښې عوضونه ترلاسه کوي او هم په آخرت کښې.

ه: هلته د صدقې د ورکولو، یا په بل عبارت د تخم کرلو باعث صرف د خلکو خوشالول وه او دلته صرف د الله ﷻ رضاء ده او بس.

و: بالآخره، هلته د عقیدې خاموالی وه ﴿ وَلَا يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ﴾ او دلته د عقیدې پخول او لا قوي کول دي، برسېره په هغه کلکوالي باندې چې الله ﷻ ورېبرزو کړی دی. او دا ځکه چې په في سبیل الله صدقاتو باندې حرص ماتېږي او ایمان ورباندې قوي کېږي او اخلاص ورباندې اضافه کېږي بلکه دغه ډول صدقات د واقعي ایمان ښکارندوی دي.

"رَبْوَة" څه معنی؟

۲ـ "رَبْوَة" اصلا پورته کېدلو او زیادت ته وایي. د همدې کبله سُود د "ربا" په نامه یادېږي، خو کله هغې ځمکې ته هم "رَبْوَة" ویلی شي چې په هغې باندې باران وشي نو هغه د بوټو د زرغونېدلو سره پورته کېږي. لکه چې الله ﷻ فرمایي: ﴿ فَإِذَآ أَنزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَآءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ ﴾ [فصلت: ۳۹] یعني: او کله چې مونږ ورباندې باران نازل کړو نو هغه وښورېږي او پورته شي.

په دې مقام کښې ځینو مفسرینو کرامو لوړه ځمکه مراده کړې ده چې صافه هوا ورباندې لګېږي خپلې اوبه نه لري للمي وي[۱]، مګر مونږ ته دا ښه ښکاري چې حاصلناکه ځمکه مراد کړی شي لکه چې الله ﷻ فرمایي: ﴿ وَءَاوَيْنَٰهُمَآ إِلَىٰ رَبْوَةٍ ذَاتِ قَرَارٍ وَمَعِينٍ ﴾ [المؤمنون: ۵۰] یعني: او دوی دواړو (عیسی ؑ او مریم رضی الله عنها) ته مونږ په یوه ځمکه کښې پنا ورکړه چې هغه ځمکه ښه استوګنځای او چینې درلودونکې وه.

وَابِل، طَلّ

۳ـ ځینې مفسرینو کرامو د شدید باران څخه د ډېر مال صدقه او د نري باران څخه یې د لږ مال صدقه مراده کړې ده[۲]، او ځینو ترې لږ اخلاص او ډېر اخلاص مراد کړی دی[۳]. یعني: هغه صدقه

(۱) تفسیر القرطبي ج۳ ص۳۱۵
(۲) تفسیر ابي السعود ج۱ ص۲۶۰
(۳) تفسیر المنار ج۲ ص۶۸

چې د الله ﷻ د رضا دپاره وي هغه په هر تقدير ګټوره ده چې لږه وي او که ډېره، په لږ اخلاص سره وي او که په ډېر.

﴿أَيَوَدُّ أَحَدُكُمْ أَن تَكُونَ لَهُۥ جَنَّةٌ مِّن نَّخِيلٍ وَأَعْنَابٍ تَجْرِى مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ لَهُۥ فِيهَا مِن كُلِّ ٱلثَّمَرَٰتِ وَأَصَابَهُ ٱلْكِبَرُ وَلَهُۥ ذُرِّيَّةٌ ضُعَفَآءُ فَأَصَابَهَآ إِعْصَارٌ فِيهِ نَارٌ فَٱحْتَرَقَتْ ۗ كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ ٱللَّهُ لَكُمُ ٱلْءَايَٰتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ ﴿٢٦٦﴾﴾

[۲۶۶] ايا ستاسو کوم يو دا خوښوي چې هغه لره دې د خرماګانو او انګورو يو باغ وي چې د ونو لاندې يې ويالې بهېږي، ده لره په دې باغ کښې د هر ډول ميوجاتو څخه وي، او هغه لره زوړوالی (بوډاتوب) رسېدلی وي، او ده لره کمزوري (ضعيفان) اولادونه وي، نو نوموړي باغ ته يې تېزه بربوړکۍ ورسېږي چې په هغې کښې اور وي چې ټول باغ يې وسوزېږي؟(توره ايره شي، معلومه ده چې هيڅوک يې نه خوښوي).

په دغه ډول (وضاحت) سره الله ﷻ تاسو ته خپل احکام بيانوي چې تاسو پکښې فکر وکړئ.

د مطلب خلاصه

۱ـ يعني: اوس د هغه چا محسوس مثال ولولئ چې هغه خپل صدقات په احسان اېښودلو او ضرر رسولو باندې د منځه وړي وي او اجرونه او ثوابونه يې د لاسه وتلي وي، هغه دا چې:

کله چې تاسو په حاصلناکه خمکه کښې تخم وکړئ او باغ پکښې جوړ کړئ چې په هغه کښې د اوبو ويالې روانې وي په څنډو کښې يې :نګې دنګې د خرماوو ونې کښېنول شوې وي او خای په خای پکښې صوفې جوړې وي او د انګورو چيلې ورباندې راپرتې وي او خينې لا د تاکونو په شکل پکښې ولاړې وي.

په دغه باغ کښې برسېره په مېوه دارو ونو باندې چې هر ډول مروجې مېوې پکښې موجودې وي، د کروندې خمکه هم موجوده وي چې هلته يې دانې مانې کرلې وي او هغو هم پوره حاصل نيولی وي، نژدې وي چې په نن سبا کښې مېوجات راټول کړي او نور کښېتونه راورېبي؛ خو په عين دغه وخت کښې په نوموړي باندې تېزه بربوړکۍ ورالوزي چې اور ترې بادېږي او ټول باغ توره ايره کړي چې نه يې مېوه معلومه شي، نه حاصل او نه بل شی.

۲ـ په ټولو باندې د پاسه د باغ خاوند زوړ بوډا وي، د لاسه يې پوره نه وي چې دغه په اور سوی باغ دوباره سمسور کړي او بيا پکښې د سره ونې کښېنوي، او هم يې اولاده کمزوري او ضعيفان وي، څوک ګوډ او ړانده وي او څوک ماشومان او زنانه وي، چې د دوی هم د باغ بيا جوړول د لاسه نه کېږي. نو دوی ټول د يو پلوه باغ نه شي سمسورولی او د بل پلوه ټولو همدغه باغ ته سترګې نيولې وي چې بله وجه او د خرڅ خراجات مدرک ونه لري.

۳_ نو ای مؤمنانو! تاسو د خانو سره فکر وکړئ، ایا ذکر شوی کیفیت د خان دپاره خوښوئ؟ معلومه ده چې جواب منفي دی، هیڅوک دغه کیفیت نه خوښوي.

نو تاسو ته په کار دي چې خپل صدقات په احسان اېښودلو او ضرر رسولو باندې خراب نه کړئ، ځکه چې د قیامت په ورځ به مو د صدقاتو باغ اور واخلي او د ثواب څخه به یې محروم شئ، نه به مو وسه وي چې بېرته دنیا ته لاړ شئ او په اخلاص سره صدقات وکړئ او نه به ثوابونه لاس ته دروړلی شي. د قیامت په ورځ به هیڅ شی د اجر او ثواب په شان قدرمند نه وي ځکه چې هلته همدا سړي ته په درد خوري او بس.

۴_ اوس نو پوه شوئ چې الله ﷻ په څومره موثره توګه تاسو ته خپل احکام بیانوي ترڅو تاسو فکر وکړئ او خپل خیر او شر وسنجوئ او په خوښۍ او اخلاص سره د خپلو مالونو په انفاق کښې اقدام وکړئ. که د الله ﷻ فضل او کرم په تاسو باندې نه وي نو ستاسو پوهولو دپاره به یې په دومره زیات تفصیل سره قرآن کریم نه وی نازل کړی نو د الله ﷻ د فضل شکریه ادا، کړئ او ناشکري مه کوئ.

توضیحات

۱_ د جنت د کلمې په دوه شیانو باندې اطلاق کېږي، یو هغه ځمکه چې ګڼې ونې وړباندې ولاړې وي او بل پخپله ګڼې ونې.

نو که اوله معنی مراده شي نو په ﴿ تَجْرِى مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ ﴾ کښې یې معنی داسې کېږي چې ویالې د باغ د ونو لاندې بهېږي. او که دوهمه معنی مراده شي نو بیا حذف ته حاجت نشته او معنی یې داسې کېږي چې ویالې د باغ لاندې بهېږي. خینو مفسرینو کرامو دوهمې معنی ته په دې مقام کښې ترجیح ورکړې ده[۱].

۲_ ﴿ إِعْصَارٌ ﴾ خو اصلا په معنی د زیبېنلو دی، لکه سړی چې لمدې جامې زیبېښي. هغه باد ته چې په یو ځای باندې په شدت سره تاوېږي ځکه "إعْصَار" وایي چې سړي ته داسې ښکاري لکه چې یوه لمده جامه زیبېښل کېږي، چې په پښتو کښې د "بربورکۍ" په نامه یادېږي.

۳_ ﴿ وَأَصَابَهُ ٱلْكِبَرُ وَلَهُۥ ذُرِّيَّةٌ ضُعَفَآءُ ﴾ څخه إشارة دا هم معلومېږي چې د پلار د نېکیو څخه چې په سوچه نیت سره صدقات کوي د هغه اولادونو ته هم ګټه رسېږي، بالمقابل د ریاکار د خیراتونو څخه نه هغه په خپله ګټه اخستلی شي او نه یې د اولادې په ښه باندې راځي.

﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ أَنفِقُوا۟ مِن طَيِّبَٰتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّآ أَخْرَجْنَا لَكُم مِّنَ ٱلْأَرْضِ ۖ وَلَا تَيَمَّمُوا۟ ٱلْخَبِيثَ مِنْهُ تُنفِقُونَ وَلَسْتُم بِـَٔاخِذِيهِ إِلَّآ أَن تُغْمِضُوا۟ فِيهِ ۚ وَٱعْلَمُوٓا۟ أَنَّ ٱللَّهَ غَنِىٌّ حَمِيدٌ (۲۶۷) ﴾

---

(۱) روح المعاني ج۳ ص۳۷

[۲۶۷] ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی! د خپلو هغو غوره مالونو څخه تاسو په کسب سره ګټلي دي او د هغو (غوره) مالونو څخه چې مونږ درته د ځمکې څخه راویستلي دي، صدقات ورکړئ او ردي (غیر جید) مال ته قصد قدرې هم مه کوئ، چې د هغه څخه خیرات وکړئ (لاسي ګټه وي او که زمیني) او حال دا چې تاسو د هغه (غیر جید مال) په خپله اخستونکي نه یاست مګر هله چې په (اخستلو) کښې یې سترګې پټې کړئ.

او پوه شئ چې بې شکه الله ﷻ بې پروا دی او ستایل شوی دی (نه ستاسو د خیراتونو پروا لري او نه ستاسو د حمد او ثناء).

ارتباط

پوه صدقه په دریوو څیزو باندې تمام ته رسیږي چې یو صدقه لرونکی، بل صدقه قبلوونکی او دریم هغه مال دی چې د هغوی دواړو په منځکښې تحقق مومي.

په تیرو شوو ایتونو کښې هغه ښه صفات چې باید صدقه کوونکی یې ولري او هغه ذمیمه(بد) صفات چې باید ځان ترې وساتي په تفصیل سره بیان شوه.

اوس نو د صدقه شوي مال په متعلق ارشادات بیانیږي چې خلاصه مطلب یې په لاندې کرښو کښې لوستلی شئ:

د مطلب خلاصه

۱ـ یعني ای مؤمنانو! که تاسو غواړئ چې په خیراتونو باندې درته د بري لوړې درجې او عوضونه درکړی شي نو علاوه په اخلاص او ایماني جذبې باندې د هغو جیدو او غوره مالونو څخه صدقه وکړئ چې هغه تاسو په خپلو لاسونو باندې ګټلي وي او یا درته په میراث باندې لاس ته درغلي وي

برسیره په دې، د هغو مالونو څخه هم غوره او جید مالونه د صدقې دپاره تخصیص کړئ چې هغه درته مونږ د ځمکې څخه درویستلي دي لکه میوجات، غلې دانې، جامد معادن، مائع معادن او نور که زمونږ اراده نه وی شوې نو د ځمکې څخه به تاسو هیڅ شی نه وی ترلاسه کړی.

ستاسو د مسلماني سره دا مناسبه ده چې خاص د ناغوره او ردي مال صدقه کولو ته اقلا قصد قدرې هم ونه کړئ پاتې خو لا دا چې عملا اختصاص ورکړئ چې د ردي (ناغوره) مال څخه په غیر نور مال نه خیراتوئ. البته چې ناغوره مال تاسو په لاندې صورتونو کښې ښه تشخیصولی شئ:

الف چې تاسو ته په خپل حق (دین) کښې دروراندې کړی شي ښکاره ده چې د سترګو پټولو څخه په غیر یې نه قبلوئ چې د خپل حق د څه برخې څخه ورتېر شئ.

ب که بې ارزښته مال درته څوک په تحفه کښې درکوي هم په هغه وخت کښې به یې ښه قبول کړئ چې د تحفه دروړونکي دوست خوشالي په نظر کښې ونیسئ او د مال د ارزښت څخه اغماض وکړئ او سترګې پرې پټې کړئ.

ج: په بازار کښې هم تاسو عیبجن (غیر جید) شی نه رانیسئ مګر هله چې په عیب یې سترګې پټې کړئ او یا درته ارزان درکړی شي.

۲ـ کله چې تاسو بې عزته مال وپېژانده نو پوه شئ چې د همدغه بې عزته مال په صدقه کولو باندې دېرې لوړې درجې ته نه شئ پورته کېدلی. او هم د دغه مال صدقه د ایمان او عقیدې قوي کول نه فائده کوي، او همدارنګه د ډېرو چندونو امید یې هم بې خایه دی او د حاصلناکه باغ مثال هم نه شي درلودلی.

بالآخره تاسو پوه شئ چې الله ﷻ بې پروا دی ستاسو د صدقاتو پروا نه لري او خزانې یې مالا مال ډکې دي، ذکر شوي ترغیبات یې صرف د دې دپاره تاسو ته درنازل کړه چې ستاسو ښکښې ګټه او فائده ده. او هم ستایل شوی دی، نه ستاسو بدني عباداتو ته اړ دی او نه مالي عباداتونو ته.

توضیحات

۱ـ الله ﷻ په دې مقام کښې دوه ډوله مالونه ذکر کړه، یو هغه چې سړی یې په خپل کسب سره وګټي که څه هم د لاس کسب وي او یا تجارت وي او بل هغه چې د ځمکې څخه لاس ته ورشي. دا ځکه چې د مال د لاس ته راوړلو دغه دواړه ډېر عمده مدرکونه دي.

او په دغو دواړو کښې بې حصر مطلب نه دی کله-کله سړي ته د میراث د لارې څخه هم مالونه لاس ته ورځي بلکې مطلب ښکښې دا دی چې مسلمانانو ته په کار دي چې خپل مصارف هم د همدې دواړو لارو څخه پوره کړي او خیراتونه هم ترې ورکړي چې یوه کرهڼه ده او بل خپل کسب دی.

فرضي انفاق او که نفلي؟

۲ـ په دې مقام کښې د شان نزول د ځینو روایاتو څخه فرضي صدقات او د ځینو څخه نفي صدقات معلومېږي[۱]. په هر تقدیر، د احکامو په استنباط کښې خاص مورد ته نه کتل کېږي بلکې د مفهوم عموم په نظر کښې نیولی کېږي او د ایت مفهوم خو عام دی.

همدارنګه د تفسیر د ځینو مشرانو د بیان څخه معلومېږي چې دلته فرضي صدقات او د ځینو څخه څرګندېږي چې نفلي صدقات مراد دي. لاندې بیان ته متوجه شئ[۲]:

الف: عبد الله بن عباس رضي الله عنهما او ځیني نور مشران وایي چې د ﴿ وَلَسْتُم بِآخِذِيهِ ﴾ معنی دا ده چې د الله ﷻ د حق په ورکړه کښې د هغسې مال صدقه کولو ته نیت مه کوئ چې هغه په خپل حق (دین) کښې د اغماض څخه په غیر نه اخلئ.

ب: البراء بن عازب رضي الله عنه وایي معنی یې دا ده چې د الله ﷻ د رضا دپاره هغه مال مه خیراتوئ چې په خپله یې اقلا په هدیه (تحفه) کښې نه قبلوئ مګر هله چې د هدیه ورکوونکي د خفګان د کبله پرې سترګې ورپټې کړئ.

---

(۱) تفسیر ابن کثیر ج۱ ص۳۲۰؛ الدر المنثور ج۲ ص۵۸ـ ۵۹

(۲) تفسیر القرطبي ج۳ ص۳۲۶

مونږ ته داسې ښکاري چې دلته مطلق انفاق مراد دی چې فرضي او نفلي دواړو ته شامل دی او مفسرینو کرامو یې محض ځینې مثالونه ښودلي دي، حصر یې مطلب نه دی. برسېره په دې، د ایتونو سیاق او سباق هم په عمومیت باندې دلالت کوي.

په یاد ولرئ!

۳ـ په یاد ولرئ چې په دې مقام کښې د خطاب مخ مالدارانو ته اوښتی دی چې غوره مالونه نفقه کړئ. اما زکات ټولوونکو ته جائزه نه ده چې په جبر او زور سره د خلکو څخه په زکات کښې غوره مالونه واخلي. ځکه چې نبي کریم ﷺ معاذ ﷺ ته امر کړی دی چې: «فَإِيَّاكَ وَكَرَائِمَ أَمْوَالِهِمْ»(۱) د خلکو د غوره او جیدو مالونو څخه ځان وساته. یعنې متوسط مالونه ترې قبول کړه.

هو! که د کوم یو مالدار ټول مال غوره (جید) وي او یا په خپله خوښه جید مال په زکات کښې ورکوي نو هغه بېله خبره ده او د نهي لاندې نه راځي.

هېر مو نه شي!

۴ـ هېر مو نه شي چې د غیر جید مال تصدق هغه وخت د ایت د حکم لاندې راځي چې د تصدق باعث د هغه مال حقارت وي او بس. او دا ځکه چې په مشتقی باندې د حکم باعث یوازې مشتق منه (مصدر) وي چې په دې ځای کښې خباثت (حقارت) دی. نو که په ضمني (غیر قصدي) توګه غیر جید مال خیرات شي باک یې نشته لکه د انګورو د یوه وږي په خیرات کښې چې ځینې غیر جیدې (تروې، وچې) دانې هم خیراتې شي.

همدارنګه هغه وخت هم د ناکاره مال خیرات د ایت د حکم لاندې نه راځي چې د سړي مال ټول غیر جید وي، غوره مال هیڅ نه لري.

لنډه دا چې نوموړی حکم هغه چا ته متوجه دی چې د ښه او بد دواړو مالونو درلودونکی وي خو د خیرات دپاره یې ناکاره مالونو ته اختصاص ورکړي او جیدو مالونو ته هیڅ ګوتې نه وروړي.

طیب او خبیث

۵ـ د تېر شوي بیان څخه څرګنده شوه چې په دې مقام کښې د طیب او خبیث څخه حلال او حرام مالونه مراد نه دي ځکه چې د حرام مال څخه انفاق کول هیڅکله د قبول درجې ته نه رسیږي. نبي کریم ﷺ فرمایي چې: «لَا تُقْبَلُ صَلَاةٌ بِغَيْرِ طُهُورٍ وَلَا صَدَقَةٌ مِنْ غُلُولٍ»(۲) یعنې: بې اودسه لمونځ نه قبلیږي او نه صدقه (قبلیږي) د حرام مال څخه. او د ایت شریف څخه خو معلومیږي چې د هغه مال څخه چې دلته د خبیث په نامه یاد شوی صدقه کول قبلیږي خو مسلمان ته مناسب نه دي چې في سبیل الله داسې مال ورکړي چې پخپله یې خوښ نه وي.

(۱) صحیح البخاري ج۱ ص۱۹۶
(۲) صحیح مسلم ج۱ ص۱۱۹

سوال جواب

۶ـ که څوک وايي چې: د ﴿ وَلَا تَيَمَّمُوا۟ ٱلْخَبِيثَ ﴾ څخه په صراحت سره معلومېږي چې د غير جيد مال څخه مطلقاً خيراتونه مه کوئ. نو د غير مناسب خبره د کوم ټکي څخه معلومه شوه؟

مونږ وايو چې: د نورو نصوصو څخه څرګندېږي چې د حقير مال څخه خيرات او صدقه منعه نه ده. لاندې څو نصوص ولولئ:

الف: الله ﷻ فرمايي چې: ﴿ وَمَآ أَنفَقْتُم مِّن شَىْءٍ فَهُوَ يُخْلِفُهُۥ ﴾ [سبأ: ۳۹] يعني: او هغه څه چې تاسو يې انفاق کوئ هر شی چې وي (لږ وي او که ډېر، جيد وي او که ناکاره) نو الله ﷻ درته خلف (عوض) درکوي.

لنډه دا چې په دې مقام کښې د ﴿ طَيِّبَٰتِ ﴾ څخه چې د "طَيِّبٌ" جمعه ده، غوره مالونه مطلب دي او د خبيث څخه ناغوره او غير جيد مال مراد دی، که د دې څخه اضافه اوږد بحث ته مو شوق کېږي نو اوږدو کتابونو ته مراجعه وکړئ"[1].

ب: الله ﷻ فرمايي: ﴿ فَمَن يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُۥ ﴾ [الزلزال: ۷] يعني: نو هرڅوک چې د يوې ذرې په اندازه نيکي وکړي هم هغه به وګوري (جزا به وکړه شي).

ج: نبي کريم ﷺ فرمايي چې: «يَا نِسَاءَ الْمُسْلِمَاتِ لَا تَحْقِرَنَّ جَارَةٌ لِجَارَتِهَا وَلَوْ فِرْسِنَ شَاةٍ»[2] يعني: ای مسلمانو ښځو! يوه ګاونډۍ دې د خپلې ګاونډۍ دپاره (هديه ورکول) حقير نه ګڼي اګر که د پسه د دوه نوکانو د منځه غوښه وي هم.

او ښکاره ده چې دغه غوښه حقيره ده مګر نبي کريم ﷺ مسلمانو ښځو ته امر کوي چې د همدغې غير جيدې غوښې په تصدق باندې هم صرفه مه کوئ.

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۷ـ که څوک وايي چې: په کسبي مال کښې د صدقاتو دپاره د طيب قيد اضافه کړی شو او د ﴿ مِن طَيِّبَٰتِ مَا كَسَبْتُمْ ﴾ نازل شو، او د ځمکې په حاصلاتو کښې ورسره ذکر شوی قيد نشته خکه چې داسې نه دي ويل شوي چې: "مِنْ طَيِّبَاتِ مَا أَخْرَجْنَا لَكُمْ". نو دې کښې څه حکمت دی؟

مونږ وايو چې: د "طَيِّبٌ" قيد په ځمکني حاصلاتو کښې هم مراد دی چې د ايت شريف بله ټوکړه ﴿ وَلَا تَيَمَّمُوا۟ ٱلْخَبِيثَ ﴾ ورباندې دلالت کوي. يعني: د غير جيد مال صدقه کولو ته قصد مه کوئ که هغه مکسوبه مال وي او که د ځمکې د حاصلاتو څخه وي. نو د همدغه دلالت د کبله يې دوهم ځل صراحت ته حاجت پاتې نه شو.

---

(۱) تفسير کبير ج۷ ص۶۶؛ تفسير القرطبي ج۳ ص۳۲۱؛ تفسير المنار ج۲ ص۶۱
(۲) صحيح مسلم ج۱ ص۳۳۱

مسئله

٨_ څرنګه چې د ﴿ وَمِمَّآ أَخۡرَجۡنَا ﴾ کلمه مطلقه ذکره ده نو امام ابو حنیفه رحمه الله وربانديې استدلال کوي او وايي چې د ځمکې په ټولو حاصلاتو کښې عشر واجب دی، که څه هم هغه لږ وي او يا ډېر، میوجات وي او يا ترکاري، چې د فقهې په کتابونو[1] کښې مفصل بیان شوی دی.

﴿ ٱلشَّيۡطَٰنُ يَعِدُكُمُ ٱلۡفَقۡرَ وَيَأۡمُرُكُم بِٱلۡفَحۡشَآءِۖ وَٱللَّهُ يَعِدُكُم مَّغۡفِرَةً مِّنۡهُ وَفَضۡلٗاۗ وَٱللَّهُ وَٰسِعٌ عَلِيمٞ ﴿٢٦٨﴾ يُؤۡتِي ٱلۡحِكۡمَةَ مَن يَشَآءُۚ وَمَن يُؤۡتَ ٱلۡحِكۡمَةَ فَقَدۡ أُوتِيَ خَيۡرٗا كَثِيرٗاۗ وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّآ أُوْلُواْ ٱلۡأَلۡبَٰبِ ﴿٢٦٩﴾ وَمَآ أَنفَقۡتُم مِّن نَّفَقَةٍ أَوۡ نَذَرۡتُم مِّن نَّذۡرٖ فَإِنَّ ٱللَّهَ يَعۡلَمُهُۥۗ وَمَا لِلظَّٰلِمِينَ مِنۡ أَنصَارٍ ﴿٢٧٠﴾ ﴾

[٢٦٨] شیطان تاسو ته د فقر وعده (خبر) درکوي او په ناکاره کارونو (بخل) باندې درته امر کوي او الله ﷻ د خپل جانب څخه هم د مغفرت وعده درکوي او هم د فضل.

او الله ﷻ پراخه دی (فضل د ده) او پوه دی (هر څه ورته معلوم دي).

[٢٦٩] چا ته يې چې اراده وشي هغه ته حکمت (باعمله علم) ورکوي او هر چا ته چې حکمت ورکړی شي نو هغه ته زښت ډېر لوی خیر ورکړی شو. او پند نه اخلي مګر د عقلونو خاوندان (چې په دوارو وعدو کښې فکر وکړي چې کومه يې په ګټه ده).

[٢٧٠] او هغه څه چې تاسو نفقه کوئ هر څومره نفقه چې وي او (هغه څه) چې تاسو نذر کوئ په هر ډول نذر چې وي، نو يقيناً الله ﷻ وربانديې پوهېږي (مطابقه جزا به در کړي).

او ظالمانو لره هيڅ نصرت کوونکی نشته (چې د الله ﷻ د نيونې څخه يې خلاص کړي).

ارتباط

په مخکنې ايت کښې الله ﷻ مؤمنانو ته امر کړی وه چې د خپلو غوره او جيدو مالونو څخه انفاق وکړئ، په دې ايتونو کښې هغه چا ته اشاره شوې ده کوم چې مؤمنان د جيدو مالونو تصدق ته نه پرېږدي.

د مطلب خلاصه

١_ يعني: شيطان ستاسو دښمن دی هغه شي ته مو نه پرېږدي چې په هغه سره تاسو د الله ﷻ رضا حاصله کړئ، د همدې کبله مو اول د صدقاتو څخه منعه کوي او که هلته يې درباندې زور ونه رسېده نو بيا مو د جيدو مالونو د خيراتولو څخه را ايساروي، چې مالونه درسره وساتئ د لاسه يې

(١) روح المعاني ج٣ ص٤٠

مه وباسئ ز؛ درته په کلکه وایم چې فقیران به شئ او بل ته به مو لاسونه نیولي وي نو بنه دا ده چې خپل فامیل هم لږ څه کم کړئ او لورګانې ژوندۍ ښخې کړئ خو خانونه ترې خلاص کړئ.

کله مو چې د شیطان ذکر شوی پیشنهاد منظور کړ او شیطان پوه شو چې تاسو یې د تاثیر لاندې راغلي یاست، نو بیا درته په ناکاره او بې شرمه کارونو باندې امر کوي، چې په دې مال باندې فسق او فجور وکړئ، په سود باندې یې ورکړئ، او په ناجائزو کارونو کښې یې مصرف کړئ. په دې وخت کښې پخوانۍ نصیحت (چې فقیران به شئ) هېروي او درته وایي چې پام کوئ د فقیرۍ څخه ونه ډار شئ او مطلب یې دا وي چې پرېږده چې فقیران شي ترڅو یې بیا د خیرات في سبیل الله خیال په دماغ کښې ونه ګرځي.

لنډه دا چې په دې وخت کښې درته د وراندیز په عوض امر کوي چې په نېکو کارونو کښې بخیلان شئ او په بدو کارونو کښې سخیان.

۲ـ بالمقابل الله ﷻ تاسو ته د خپل خان د پلوه د مغفرت وعده درکوي چې په صدقاتو باندې به مو ګناهونه وبښل شي او هم به درباندې الله ﷻ فضل وکړي په دنیا او آخرت کښې به د خیراتونو عوضونه درکړي او درته وایي چې د فقیرۍ څخه مه ډارېږئ د الله ﷻ فضل پراخه دی د فقیرۍ مخه به مو ونیسي. او پوه دی، ستاسو وراندې او بېرته ورته ټول معلوم دي او د اړتیاوو څخه مو خبر دی.

۳ـ د الله ﷻ وعده ځکه رښتیا ده چې هم یې قدرت کامل دی او هم یې علم پوره دی، څه چې وایي هغه کولی شي. او د شیطان خبره ځکه دروغ ده چې نه یې څه د لاسه کېږي ستاسو په شان یو مخلوق دی او نه یې پوهه شته چې ستاسو په آینده باندې علم ولري.

د الله ﷻ د پراخه علم او پراخه قدرت یوه نښه دا ده چې برسېره په مالي ورکړې باندې ثبات او استقامت او باعمله علم هم چا ته یې چې خوښه شي ورکوي. د مال ورکړه خو لا دومره مهمه نه ده چا ته چې استقامت او کلک ایمان وربېرزو کړی شي چې شیطان یې نه شي غولولی نو بې شکه چې هغه ته زښته ډېره ښېګڼه ورکړه شوه.

۴ـ نو خیراتونه کوئ او خپله عقیده لا پسې تثبیت او قوي کړئ ترڅو د حکمت د پاره لائق وګرځئ، د عقل د خاوندانو څخه پرته نور څوک د دغو احکامو څخه پند نه شي اخستلی، او دا ځکه چې دروغ او رښتیا او هم دوست او دښمن په عقل سره یو تر بله جدا کېږي او بس، بلکې دغـې عقل هم د حکمت یوه برخه ده چې هر چا ته په نصیب شي هغه حکیم ګڼل کېږي.

۵ـ د ټولو په آخر کښې واورئ چې دا یو نصیحت وه چې تاسو ته درکړی شو نور نو تاسو مختار یاست هر څه چې کوئ الله ﷻ ورباندې پوه دی د خپل عمل په مطابق به جزا درکړی شي، که نېک مصرف کوئ او که بد، د شیطان په لار کښې یې لګوئ او که د الله ﷻ په لار کښې، جائز نذر ږدئ او که ناجائز. خو په دې هم پوه شئ چې ظالمانو لره څه کومکیان نشته چې د الله ﷻ څخه یې خلاص کړي او د خپلو کړو وړو په جزا ونه رسول شي. هغه ظالمان چې یا ریاکاري کوي یا په فقیرانو باندې احسان ږدي یا ورته ضرر رسوي یا د غیر جید مال څخه نفقه کوي او جید خان ته پرېږدي یا بالکل خیرات نه کوي یا خپل مالونه په معاصیوو کښې لګوي او بالآخره یا خپل نذرونه نه پوره کوي.

توضيحات

١ـ "وَعَدَ يَعِدُ" دېر مصدرونه لري، لکه: وَعْدًا، عِدَةً، مِيْعَادًا، وَعِيْدًا؛ مګر "وَعْدًا" په اکثره وختونو کښې په خير کښې استعمالېږي او "وَعِيْدًا" يوازې په شر کښې استعمال مومي او بس[١].

مونږ ته داسې ښکاري چې ﴿ يَعِدُكُمُ ٱلْفَقْرَ ﴾ د "وَعِيد" څخه اشتقاق موندلی دی او ﴿ يَعِدُكُم مَّغْفِرَةً مِّنْهُ ﴾ د "وَعْدًا" څخه مشتق شوی دی، ځکه چې فقر شر دی او مغفرت خير دی.

سوال جواب

٢ـ که څوک وايي چې: "وَعْد" يا "وَعِيد" خو هغه خبر ته وايي چې هغه د وعده کوونکي د قدرت لاندې وي لکه د الله ﷻ چې مغفرت د قدرت لاندې دی، اما فقر خو د شيطان په وسه کښې نشته نو په کار وه چې: "الشَّيْطَانُ يُخْبِرُكُمْ بِالْفَقْرِ" ويل شوی وی چې شيطان تاسو ته د فقير کېدلو خبر درکوي، نه داسې چې شيطان تاسو ته د فقير کېدلو وعده درکوي؟

مونږ وايو چې: د غولونې دپاره شيطان خپله خبره په داسې قوت سره اداء کوي لکه چې يقينًا ورته معلومه وي، او واقع کېدل يې د ده په لاس کښې وي. نو الله ﷻ مونږ ته د هغه خبره همغسې حکايت کړه لکه څنګه يې چې خپلو تابعانو ته وړاندې کوي که څه هم واقعيت نه لري.

فَحشَاء څه ته وايي؟

٢ـ هر هغه فعل يا قول چې د هغه قُبحه دېره لويه او شديده وي د "فَحْشَاء" په نامه يادېږي[٢] لکه بې شرمه کارونه، پوچې او کفري خبرې. په دې مقام کښې چې ځينو مفسرينو کرامو[٣] په بخل سره تفسير کړی دی امکان لري چې د هغوی به حصر مطلب نه وي او محض يو مصداق به يې ښودلی وي.

د حکمت معنی

٣ـ مفسرينو کرامو د حکمت دپاره زښتې دېرې معناوې کړې دي لکه باعمله علم، د الله ﷻ څخه وېره، قرآن کريم، احاديث او داسې نورې چې ټولې نهه ويشتو ته رسېږي[۴]. مګر هغه مفهوم چې په ټولو معناوو کښې مشترک ښکاري هغه ثبات او استقامت دی چې چا ته يې الله ﷻ وربخښلی وي، نو په هر کار کښې ثابت قدم وي او د سمې مستقيمې لارې څخه يې څوک نه شي ښويولی.

يوه ورځې سفيان رضي الله عنه د نبي کريم ﷺ څخه پوښتنه وکړه چې: يا رسول الله! داسې يو پوخ او قوي شی په اسلام کښې رازده کړه چې د بل چا څخه سوال ونه کړم. نبي کريم ﷺ ورته وفرمايل چې: «قُلْ آمَنْتُ بِاللهِ ثُمَّ اسْتَقِمْ»[۵] يعني: ووايه چې په الله ﷻ مې ايمان راوړی دی او بيا پرې کلک اوسه.

---

(١) مفردات الراغب ص٥٦٣؛ روح المعاني ج٣ ص۴٠

(٢) مفردات الراغب ص٣٨٧

(٣) احکام القرآن للجصاص ج١ ص۴٥٩

(۴) زاد المسير ج١ ص٢٨٠؛ البحر المحيط ج٢ ص٣٢٠؛ الدر المنثور ج٢ ص۶۶

(۵) صحيح مسلم ج١ ص۴٨

او هم الله ﷻ خپل پیغمبر ﷺ ته امر کوي چې: ﴿ فَٱسْتَقِمْ كَمَآ أُمِرْتَ وَمَن تَابَ مَعَكَ وَلَا تَطْغَوْا ﴾ [هود: ١١٢] یعني: نو لکه څنګه چې درته امر شوی دی هماغسې مستقیم اوسه او هغه څوک (دې هم مستقیم اوسېږي) چې ستا سره یې الله ﷻ ته رجوع کړې ده (ایمان یې راوړی دی) او سرکشي مه کوئ.

نو هر شی چې په ثبات او استقامت کښې دخل لري هغه ټول د حکمت په معنی کښې داخل ښکاري. او په دې مقام کښې همدغه معنی ډېره په زړه پورې ده خکه چې د حکمت خاوند د شیطان په دروغجنو وعدو نه غولېږي.

یادونه

۴ـ الله ﷻ د دنیا ټول سازوسامان (سره د دې طول او عرضه) د لږ متاع په نامه یاد کړي دي چې د خه لنډې تنګې استفادې څخه په غیر بل شی نه دی ﴿ قُلْ مَتَٰعُ ٱلدُّنْيَا قَلِيلٌ ﴾ [النساء: ٧٧] یعني: ورته ووایه چې د دنیا متاع ډېره لږه ده. خو بالمقابل یې حکمت ته خیر کثیر ویلی دی؛ نو اوس سړی پوهېږي چې حکمت څومره لوی نعمت دی الله ﷻ مو دی په نصیب کړي.

نذر څه ته وایي؟

۵ـ "نذر" دې ته وایي چې په خپل ځان باندې داسې یو شی واجب کړي چې هغه ورباندې واجب نه وي[١]. خو دغه وجوب کله مطلق وي چې مشروط یې نه کړي لکه چې څوک په خپل ځان باندې لمونځ یا روژه او یا بل کوم عبادت نذر کړي، او کله په یو شرط پورې تړل شوی وي لکه چې څوک ووایي: که فلانی مطلب مې ترسره شو او یا د فلانې آفت څخه بچ شوم نو دومره-دومره خیرات به وکړم: نو که شرط موجود شي وفا پرې واجبه ده. خو دومره ده چې په الله ﷻ فشار نه شي راوړی چې څوک خیال وکړي چې د نذر د برکته مې مطلب ترسره شو، خکه چې نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «لَا تَنْذِرُوا فَإِنَّ النَّذْرَ لَا يُغْنِي مِنَ الْقَدَرِ شَيْئًا وَإِنَّمَا يُسْتَخْرَجُ بِهِ مِنَ الْبَخِيلِ»[٢] یعني: نذرونه مه ږدئ، خکه چې نذر د لیکل شوو مقدراتو د هیڅ شي مخه نه شي نیولی خو فقط د بخیلانو د مالونو څخه ورباندې خیرات راویستل کېږي (د همدې کبله یې تصدق په شرط پورې تړلی دی).

هېر مو نه شي!

۶ـ هېر مو نه شي چې کله-کله په عباداتو باندې هم د نذرونو اطلاق کېږي. خکه چې د "نذر" په تعریف کښې د الله ﷻ سره کلکه معاهده پرته ده او ایمان راوړل هم د الله ﷻ سره یوه معاهده ده، چې احکامو ته به یې پوره اطاعت کوم. همدې معنی ته الله ﷻ اشاره کوي چې د جنتیانو په صفاتو کښې فرمایي: ﴿ يُوفُونَ بِٱلنَّذْرِ وَيَخَافُونَ يَوْمًا كَانَ شَرُّهُۥ مُسْتَطِيرًا ﴾ [الدهر: ٧] یعني: دوی په خپلو نذرونو باندې وفا کوي او د داسې ورځې څخه دارېږي چې د هغې شر پلن دی.

---

(١) مفردات الراغب ص٥٠٨

(٢) سنن النسائي ج٢ ص١٤٥

د نذر احکام او مسائل

۷ـ د نذر په متعلق فقهي کتابونو پوره بيان کړی دی، دلته رانقلولو ته يې حاجت نه ګورو، مګر د دې دپاره چې دا مقام هم پکښې څه برخه ولري لاندې څو مطالب لوستونکو ته وړاندې کوو:

الف: "نذر" عبادت دی. نو څرنګه چې د الله ﷻ څخه په غير بل چا ته عبادت جائز نه دی نو بل چا ته نذر اېښودل هم جائز نه دي. که څوک دغسې ناجائز کار وکړي او چا ته په خپل خان باندې بدني عبادت نذر کړي، نو په دې کښې خو شک نشته چې سړی وربانديې کافر کېږي چې کوم زيارت ته سجده وکړي.

اما په مالي عبادت کښې هم زيات علماء کرام وايي چې سړی وربانديې کفر ته رسېږي، او په دې کښې خو د هيڅا اختلاف نشته چې لويه ګناه خو ده. نو که څوک په خان باندې د فلاني بابا او يا فلاني زيارت دپاره اوزګوری او يا بل شی نذر کړي، نو د خلاصون لار يې دا ده چې توبه دې وباسي او په خپل ايمان باندې دې تجديد النظر وکړي.

ب: که څوک د الله ﷻ په نامه په خان باندې څه عبادت نذر کړي او ثواب يې چاته وبښي په دې کښې څه خبره نشته، روا کار دی.

ج: که په خان باندې داسې عبادت نذر کړي چې د لاسه يې کېږي په هغه باندې وفاء کول واجب دي. هو! که داسې عبادت وي چې هغه ته يې وسه نه کېږي د خپل نذر څخه په دې خلاصېږي چې د يوه قسم کفاره ورکړي. نبي کريم ﷺ په يو اورېده حديث کښې فرمايلي دي چې: «وَمَنْ نَذَرَ نَذْرًا لَمْ يُطِقْهُ فَكَفَّارَتُهُ كَفَّارَةُ يَمِينٍ وَمَنْ نَذَرَ نَذْرًا أَطَاقَهُ فَلْيَفِ بِهِ»[1] يعني: څوک چې داسې نذر کېږدي چې د وسې يې پوره نه وي نو کفاره يې د يمين کفاره ده، او څوک چې داسې نذر کېږدي چې وسه يې ورته کېږي نو په هغه دې وفا وکړي.

د: او که داسې عبادت چا نذر کړ چې په څه برخه يې وسه کېږي او په څه برخه يې وسه نه کېږي نو په خپله وسه دې وفا وکړي او د بې وسې برخې څخه دې د يمين کفاره ورکړي.

او دا خکه چې نبي کريم ﷺ ته يو سړی راغی او ورته يې وويلې چې: يا رسول الله! زما خور په خان باندې نذر اېښی دی چې په پياده (په پښو) باندې حج وکړي. نو نبي کريم ﷺ ورته وفرمايل چې: «إِنَّ اللهَ لَا يَصْنَعُ بِشَقَاءِ أُخْتِكَ شَيْئًا فَلْتَحُجَّ رَاكِبَةً وَلْتُكَفِّرْ عَنْ يَمِينِهَا»[2] يعني: په يقين سره الله ﷻ ستا د خور په مشقت باندې څه شی نه کوي، نو سوره دې حج وکړي او د خپل يمين کفاره دې ورکړي.

هـ: که څوک په خان باندې ګناه نذر کړي مثلاً چې د فلاني سره به صِلَةُ الرَّحِم قطعه کړم نو په دې کښې هم د يمين په کفاره باندې خلاصېږي، خپلولي دې ورسره نه پرېکوي. نبي کريم ﷺ فرمايي: «لَا نَذْرَ فِي مَعْصِيَةٍ وَكَفَّارَتُهُ كَفَّارَةُ يَمِينٍ»[3] يعني: په ګناه کښې نذر نشته او کفاره يې د يمين کفاره ده.

---

(۱) سنن ابن ماجه ج۱ ص۱۵۴
(۲) سنن ابي داوٗد ج۲ ص۱۱۲
(۳) جامع الترمذي ج۱ ص۲۷۹

سوال جواب

که څوک وايي چې: د غير الله په نذر باندې کفاره نشته حال دا چې هغه هم ګناه ده او لا لويه ګناه يا کفر دی ـ لکه چې د "الف" په توضيح کښې مخکې بيان شو ـ نو بايد چې که څوک په خان باندې ګناه نذر کړي په هغه دې هم د يمين کفاره واجبه نه شي؟

مونږ وايو چې: په غير الله نذر کښې نذر اېښودل د بېخه څخه باطل دي او د کفر خبره ده، اما په نذر بالمعصية کښې خو اصل صحت لري چې د الله ﷻ دپاره دی خو خطا يې پکښې څکه عارضي راغله چې د ګناه څخه يې عبادت جوړ کړ.

د دې مثال کتب مې د منطقيانو مقوله ده چې هغوی وايي چې: يو د محال شي فرضول (فرض المحال) دي او بل هغه فرضول دي کوم چې پخپله فرضول محال (الفرض المحال) دي؛ نو دلته د دواړو مسئلو څخه داسې عبارتونه جوړوو چې: "نذرُ المَعْصِيَةِ، النَّذْرُ المَعْصِيَة" اول په اضافت سره د "ه" توضيح سره تطبيق مومي او دوهم په توصيف سره د "الف" توضيح سره سمون خوري.

﴿ إِن تُبْدُوا۟ ٱلصَّدَقَـٰتِ فَنِعِمَّا هِىَ ۖ وَإِن تُخْفُوهَا وَتُؤْتُوهَا ٱلْفُقَرَآءَ فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ ۚ وَيُكَفِّرُ عَنكُم مِّن سَيِّـَٔاتِكُمْ ۗ وَٱللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿٢٧١﴾ ﴾

[۲۷۱] که تاسو خيراتونه ښکاره ورکړئ نو دا (خيراتونه) مو ډېر ښه دي، او که پټ يې کړئ او فقيرانو ته يې ورکړئ نو دا (خيرات هم) درته ډېر ښه دی. او (په دواړو تقديرونو باندې به مو خيراتونه) د څه ګناهونو دپاره کفاره جوړ شي. او الله ﷻ په هر شي باندې خبردار دی (پټ او ښکاره ورته فرق نه لري).

شان نزول او ارتباط

کله چې تېر شوي ايت شريف ﴿ وَمَآ أَنفَقْتُم مِّن نَّفَقَةٍ ﴾ الآية نازل شو نو صحابه وو کرامو ﷺ عرض وکړ چې: ای د الله رسوله! پټ خيراتونه افضل دي او که ښکاره؟، نو دغه ايت شريف نازل شو[1] او د هغه ايت اجمال يې رفعه کړ.

د مطلب خلاصه

۱ـ يعني: الله ﷻ ته هر څه ښکاره دي دا تاسو ياست چې پټ او ښکاره درته تفاوت لري په خينو وختونو کښې درته د خيرات پټ ورکول ګټه لري او په خينو کښې درته ښکاره ورکول واره دار وي.

نو که خيراتونه په ډاګه فقيرانو ته ورکړئ دا هم ښه کار دی او که پټ يې ورکړئ او د فقيرانو په پېژاندنه کښې خطا نه شئ نو دا هم درته خير او بهتر کار دی. خو په دواړو صورتونو د خيراتونو

(۱) روح المعاني ج۳ ص۴۳؛ البحر المحيط ج۲ ص۳۲۳

په ورکړه باندې (چې د الله ﷻ د رضا دپاره وي) ستاسو د ګناهونو ځینې برخې د منځه ځي او درته عفوه کېږي.

٢ـ نو هیڅ تشویش مه کوئ، هلته به درته تشویش په کار وي چې په یو ډول باندې مو ګناهونه عفوه کېدلی او په بل ډول نه عفوه کېدلی او یا هله چې الله ﷻ ته پټ او ښکاره فرق درلودی هغه ﷻ خو ستاسو په ټولو اعمالو باندې خبردار دی او هیڅ شی یې د علم څخه نه شي وتلی.

توضیحات

١ـ په دې کښې څه شک نشته د صدقاتو په ښکاره ورکولو کښې ځینې فوائد شته چې هغه یې په پټ ورکولو کښې نشته او په پټ ورکولو کښې یې ځینې ګټې نغښتې دي چې هغه په ښکاره ورکولو کښې نه لیدل کېږي، لاندې څو مثالونه یې وړاندې کوو:

د ښکاره خیرات ورکولو ګټې

٢ـ د ښکاره خیرات ورکولو ګټې دا دي:

الف: په ښکاره کولو باندې فقیران ټول خبرېږي چې فلانی سړی خیرات ورکوي، نو هر یو فقیر کوښښ کوي چې خان ور ورسوي او ټول فقیران ترې استفاده کولی شي.

ب: کله چې څوک ښکاره خیرات ورکړي نو په بخل باندې یې څوک نه شي تورن کولی چې فلانی سړی غني دی او خیرات نه ورکوي، نو مالدار د تهمت څخه خلاصېږي او نور خلک یې د غیبت څخه.

ج: کله چې خلک وګوري چې فلانی مالدار خیرات کوي نو نور غنیان هم خیرات کولو ته تشویق کېږي، امکان لري چې هغوی ورپسې اقتداء وکړي. او داسې نورې ګټې لري.

د صدقاتو د پټ ورکولو فوائد

٣ـ د صدقاتو پټ ورکولو ځینې ګټې دا دي:

الف: د صدقاتو په پټ ورکولو کښې د ریاکارۍ خطر نشته او نه پرې بل څوک د ریاکار ګومان کولی شي.

ب: په فقیرانو باندې هم پرده اچولی کېږي، څوک ورته د خیرات خور لقب نه شي ورکولی.

ج: د فقیرانو خوشاله ساتل، چې هر یو دا ګومان کوي چې یوازې ماته یې خیرات راکړ او بس. او د دې څخه په امن ګرځي چې فلاني ته یې ډېر ورکړ او ماته لږ، او یا فلانی دومره مستحق نه وه لکه چې زه مستحق یم، او داسې نورې

یادونه

٤ـ د احادیثو په رڼا کښې داسې ښکاري چې په دواړو جانبو کښې احادیث روایت کړی شوي دي، اما د خیرات په پټه ورکولو کښې احادیث ډېر دي. لاندې د دواړو جانبو څو مثالونه وړاندې کوو:

د خیرات ښکاره ورکولو اړونده احادیث

الف: یوه سړي نبي کریم ﷺ ته یوه ناقه مخطومه (اوښه چې تېر سري پکښې پروت وه او سورېدلو ته اماده وه) وروستله او ورته يې وويلې چې ای د الله ﷻ پیغمبره! دا د الله ﷻ په لار کښې شوه. نبي کریم ﷺ ورته وويلې چې: «لك بها يوم القيامة سبع مائة ناقة»[۱] يعني: تالره په همدې اوښه باندې د قیامت په ورځ اوه سوه اوښې دي. يعنې د اوه سوه اوښانو اجر به الله ﷻ درکړي. دا خیرات خو په ډاګه وه (اوښ خو په پټه نه وهل کېږي) خو اجر او ثواب يې د کاملې صدقې وښودل شو.

ب: د تبوک د غزا په تجهیزاتو کښې په عثمان ؓ او عبدالرحمن بن عوف ؓ باندې نبي کریم ﷺ آفرین وويلې او د غټو اجرونو بشارتونه يې ورکړه، سره د دې چې د هغوی دواړو صداقات بالکل په ډاګه وه حتی چې د یهودانو څخه هم پټ نه وه، چې د [التوبة:۷۹] ایت پکښې نازل شو.

د خیرات پټ ورکولو احادیث

الف: نبي کریم ﷺ فرمايي چې: «صدقة السر تطفئ غضب الرب»[۲] يعني: په پټه صدقه ورکول د رب العالمین ﷻ د غضب (اور) مړ کوي.

ب: نبي کریم ﷺ په یوه اوږده حدیث کښې هغه څوک هم د عرش العظیم د سیورې لاندې ښودلی دی چې: «تصدق بصدقة فأخفاها حتى لا تعلم شماله ما تنفق يمينه»[۳] په دومره پټه باندې خیرات ورکړي چې چپ لاس يې په هغه خیرات باندې پوه نه شي کوم يې چې ښي لاس ورکړی وي. يعنې په بې اندازې پټه توګه يې ورکړي. په دې اړوند نور هم ډېر احادیث شته.

د پټ او ښکاره په هکله د قرآن فیصله

۵ـ په همدې موضوع کښې د مثال په توګه دوه ایتونه ولولئ، هغه دا چې:

الف: راتلونکی د [البقرة:۲۷۴] ایت د صدقاتو پټ او ښکاره ورکوونکو دواړو ته یو برابر د اجرونو او ثوابونو وعدې ورکړې دي.

ب: دغه ایت شریف چې اوس د بحث لاندې دی هم په دواړو (د صدقاتو پټ او ښکاره ورکوونکو) باندې آفرین وايي، خو د یوه په باره کښې د ﴿ فَنِعِمَّا هِيَ ﴾ کلمه او د بل په باره کښې ﴿ فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ ﴾ کلمه استعمالوي.

سوال جواب

۶ـ که څوک وايي چې دغه ایت چې اوس د بحث لاندې دی پټ خیرات ورکولو ته ترجیح ورکوي ځکه چې په دې شق کښې يې د ﴿ خَيْرٌ ﴾ کلمه استعماله کړې ده، او د "خَيْرٌ" کلمه خو اسم تفضیل

---

(۱) صحیح مسلم ج۲ ص۱۳۷

(۲) المعجم الصغیر ج۲ ص۲۰۵؛ شعب الإیمان للبیهقي ج۳ ص۲۴۴

(۳) صحیح البخاري ج۱ ص۱۹۱

دی او مفضل علیه یې ښکاره ورکړه ده ځکه چې هغه یې په مقابله کښې واقع ده. نو معنی یې داسې کېږي چې: دا د هغه څخه بهتره ده.

مونږ وایو چې: د "خَیْر" کلمه لکه څنګه چې د اسم تفضیل په حیث استعمالېږي همدارنګه کله پکښې د تفضیلیت د معنی څخه صرف نظر کېږي لکه چې الله ﷻ فرمایي: ﴿وَمَا تُقَدِّمُواْ لِأَنفُسِكُم مِّنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِندَ ٱللَّهِ﴾ [البقرة: ۱۱۰] یعني: او هغه شی چې تاسو یې د خپلو خانو دپاره وړاندې ولېږلی هر څه خیر چې وي نو د الله ﷻ په نزد به یې ومومئ.

او که د تفضیلیت معنی پکښې واخستله شي نو هلته هم احتمال لري چې معنی یې داسې شي چې د خیراتونو پټ ورکول ﴿خَيْرٌ لَّكُمْ﴾ تاسو ته بهتر دی چې د ریاکارۍ د تهمت څخه پکښې خلاصون مومئ. اما ښکاره ورکول هم بهتر دي خو د نورو غنیانو دپاره، چې تاسو پسې اقتداء وکړي او خیراتونه ورکړي.

د علماؤ خوښونه

۷ـ څرنګه چې په دواړو خواوو کښې د افضلیت دپاره هم عقلي دلایل شته او هم نقلي لکه چې بیان شوه، نو ځینو علماء کرامو د صدقاتو مطلقًا پټ ورکول خوښ کړي دي فرضي صدقه وي او که نفلي. او ځینو نورو په فرضي صدقاتو کښې ښکاره ورکول غوره ګڼلي دي او په نفلي خیراتونو کښې ورته پټ ورکول بهتر ښکاري، همدا د جمهورو علماء کرامو نظر دی[1].

دوی د یو پلوه مالي عبادت په بدني عبادت باندې قیاسوي او ښکاره ده چې نفلي لمونځونه په کور کښې بهتر دي د بېرون څخه د همدې کبله انفرادي اداء کېږي او جمعه پکښې سنت نه ده، او د بله پلوه د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما (رئیس المفسرین) په تفسیر باندې استدلال کوي چې حاصل یې دا دی: الله ﷻ په نفلي صدقاتو کښې پټه صدقه په ښکاره باندې اویا چنده بهتره ګرځولې ده او په فرضي صدقاتو کښې یې ښکاره صدقه په پټه باندې پنځه ویشت چنده افضله کړې ده[2].

تحقیقي خبره

۸ـ مګر تحقیقي خبره دا ده چې د صدقاتو پټ یا ښکاره ورکول، فرضي وي او که نفلي د ورکوونکو او قبلوونکو د حالاتو په تفاوت سره فرق پیدا کوي، مثلاً:

ځینو ضعیف الاراده خلکو ته یې پټ ورکول بهتر دي چې ـ الله دې نه کړيـ په ریاکارۍ مبتلا نه شي، خپل خان به اداره نه شي کړی.

او ځینو قوي الاراده خلکو ته یې ښکاره ورکول غوره دي چې د یو پلوه به د صدقاتو اجر وګټي او د بله پلوه به د نورو مؤمنانو دپاره امام جوړ شي، الله ﷻ د کلکو مؤمنانو د خولې څخه

---

(۱) احکام القرآن للجصاص ج۱ ص۴۶۰

(۲) الدر المنثور ج۲ ص۷۷؛ تفسیر الطبري ج۳ ص۹۲؛ تفسیر ابن کثیر ج۱ ص۳۲۳

فرمایلي چي: ﴿ وَٱجۡعَلۡنَا لِلۡمُتَّقِينَ إِمَامًا ﴾ [الفرقان ۷۴] یعني: او موږ د متقانو دپاره مقتدا جوړ کړې (ای ربه!)

همدارنګه په فقیرانو کښې هم ډېر تفاوت شته ځینې په خیرات اخستلو شرمېږي او د ځینو ورباندې چرت هم نه خرابېږي. ځینې د خیرات ورکولو ځای ته رهنما غواړي او ځینې یې پخپله درک پیدا کولی شي

هر خیرات ورکوونکی چې د ورکړې په وخت کښې د شریعت په رڼا کښې فکر وکړي نو پوهېږي چې په موجوده وخت کښې یې پټه کارول ورکړه بهتره ده او که ښکاره

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۲- که څوک وایي چې په دې کښې څه حکمت دی چې د پټ ورکولو سره یې ﴿ وَتُؤۡتُوهَا ٱلۡفُقَرَآءَ ﴾ ذکر؛ زیاته کړه او د ښکاره ورکړې سره یې زیاته نه کړه، سره د دې چې په دواړو صورتونو کښې بهتره صدقه هغه ده چې ډېرو محتاجانو ته ورکړه شي.

موږ وایو چې دا د دې کبله چې په پټ ورکولو کښې ویره شته چې غني سړی په خان باندې د فقیر نوم ګېږدي او صدقه ترلاسه کړي، لکه چې نبي کریم ﷺ په یوه اورد حدیث کښې د یوه سړي قیصه بیان کړې ده چې یوه شپه یې د نااشنائي د کبله غله ته صدقه ورکړه، بله شپه یې فاحشې ښځې ته او بله شپه یې غني سړي ته[۱].

دا ځکه چې څوک چا ته څه شی پټ ورکوي نو هغه بیا چون او چرا نه کوي ترڅو ورباندې خلک خبر نه شي نو الله ﷻ لطف وکړ چې په دې صورت کښې د فقیرانو تشخیص ته ښه متوجه شي:

﴿ لَّيۡسَ عَلَيۡكَ هُدَىٰهُمۡ وَلَٰكِنَّ ٱللَّهَ يَهۡدِي مَن يَشَآءُۗ وَمَا تُنفِقُواْ مِنۡ خَيۡرٖ فَلِأَنفُسِكُمۡۚ وَمَا تُنفِقُونَ إِلَّا ٱبۡتِغَآءَ وَجۡهِ ٱللَّهِۚ وَمَا تُنفِقُواْ مِنۡ خَيۡرٖ يُوَفَّ إِلَيۡكُمۡ وَأَنتُمۡ لَا تُظۡلَمُونَ ﴿٢٧٢﴾ ﴾

[۲۷۲] (ای پیغمبره!) په تاباندې د دوی هدایت (مطلب ته رسول) نشته (ستا کار محض ارشاد او تبلیغ دی) مګر د الله ﷻ چې چا ته اراده وشي هدایت ورته کوي (مطلب ته یې رسوي او توفیق ورکوي)، او هغه څه چې تاسو خیراتوئ د هر خیر (مال) څخه چې وي نو هغه ستاسو د خپلو ځانونو دپاره دی (ولې به مو د ځانو دپاره نه وي چې). او تاسو د بل هیڅ مطلب دپاره صدقه نه کوئ مګر د الله ﷻ د رضا دپاره. او تاسو چې هر شی صدقه کړئ هر یو خیر چې وي نو (اجرونه) به یې پوره درکړی شي او په تاسو باندې به هیڅ تېری ونه کړی شي (چې اجرونه مو ناقص کړی شي، بلکې څو چنده اضافه به درکړی شي).

---

(۱) صحیح البخاري ج۱ ص۱۹۱

ارتباط

د صدقاتو په بحث کښې الله ﷻ د صدقه ورکوونکو بحث پسې د خپله صدقې بیان نازل کړ، اوس دغه دی د صدقه اخستونکو بحث پیل کېږي. نو لکه څنګه چې خیراتونه د صدقه ورکوونکي او اخستونکي په منځکښې واقع کېږي همدارنګه د صدقې بیان هم د هغوی دواړو د بیان په منځکښې ذکر کړی شو ترڅو بیانونه او واقعیتونه دواړه سره سمون وخوري.

شان نزول

د دې ایت شریف په شان نزول کښې ځو مختلف روایات شته(١)، خو د ټولو روایتونو مشترک مضمون دا دی چې په هغه وخت کښې خیراتونه د مسلمانانو څخه په غیر بل چا ته نه ورکول کېده که څه هم هغه به د سرې د خپلوانو څخه وه. شاید په دې کښې به یوه وجه دا وه چې ګوندې کافران د مالونو په تمه باندې اسلام ته داخل شي. او بل به دا وه چې د هغه وخت مسلمانانو د خپلو اسلامي وروڼو څخه پرته په بل چا پېرزوینه نه درلوده.

په هر تقدیر، مونږ ته داسې ښکاري چې دا ایت شریف د نبي کریم ﷺ د تسلې دپاره نازل شوی دی ځکه چې په تېرو شوو ایتونو کښې الله ﷻ د صدقاتو په باره کښې د اندازې څخه وتلی بلیغ بیان وکړ او درې څلور تشبیهات یې پکښې شرحه کړي دي او د ترهیب د امله یې ځو وعیدات نازل کړه. امکان لري چې د نبي کریم ﷺ مبارک زړه غوښتي وي چې اوس نو باید چې ټول خلک رابانديې ایمان راوړي او هم هیڅ یو مسلمان باید د شرعي انفاق څخه تخلف ونه کړي. مګر د ایت شریف د مضمون څخه معلومېږي چې ذکر شوي دواړه مطلبه (د نبي کریم ﷺ متسلي کول او کافرانو ته د صدقاتو ورکول) په نظر کښې نیولي شوي دي چې خلاصه یې لاندې لوستلی شي:

د مطلب خلاصه

١ـ یعني: ای پیغمبره! په تاباندې خو په دې معنی باندې د خلکو لارښوونه نشته چې ته به دوی ضرور مطلب ته رسوې او تکویني هدایت به ورته کوې. دا خو ستا کار نه دی دا ډول هدایت خو صرف د الله ﷻ کار دی چې چا ته یې اراده وشي هغه ته توفیق ورکوي او مطلب ته یې رسوي، ستا په غاړه خو یوازې ارشادي او تشریعي هدایت دی او دا دې په تمامه معنی باندې اداء کړی دی، څه قصور دې پکښې نه دی کړی نو د غمژن کېدلو دپاره دې هیڅ وجه نشته.

٢ـ او تاسو چې هرڅومره مال خیرات کړئ په حقیقت کښې یې د خانو دپاره خیراتوئ ترڅو درته الله ﷻ اجرونه درکړي. او دا مراد مو په هر صورت کښې پوره کېږي چې کافر ته یې ورکړئ او که مسلمان ته. کافر ته ورکړه خو ستاسې د دې دپاره نه ده چې کفر تقویه شي بلکې د دې دپاره ده چې خپل خان ته ګټه ورسوئ. امکان لري چې په خیرات ورکولو سره د کافرانو زړونه اسلام ته ورمات شي او مسلمانان شي. د خلکو په لارښوونه کښې ترغیب د ترهیب څخه زیات موثر واقع کېږي.

---

(١) تفسیر البغوي ج١ ص٢٥٨؛ البحر المحیط ج٢ ص٣٢۶؛ التفسیر الکبیر ج٧ ص٨٢

۳ـ برسېره په دې، اې پیغمبره! ستا ارشادات خو بې اثره نه دي، ته نه ګورې چې ستا په تابعانو کښې یې څومره تاثیر کړی دی چې تاسو ټول صرف د الله ﷻ د رضا دپاره خپل مالونه خیرات کوئ، د ریا کارۍ، احسان اېښودلو او د فقیرانو د ضرر رسونې څخه خانونه ساتئ، دا خو ستا د تبلیغ نتیجه ده: چې یو لوی ټولګی به د قیامت د ورځې پورې ستا په قدم باندې قدم ږدي او تخلف به نه کوي. کله چې تاسو د الله ﷻ احکامو ته منقاد شوئ، نو برسېره په دې چې الله ﷻ به درڅخه راضي شي، د هر یو خیرات عوضونه اوبدلې به هم پوره درکړی شي او هېڅ نقصان به پکښې واقع نه شي چې تاسو مظلومان جوړ شئ، که څه هم تاسو د خپلو خیراتونو څه برخه کافرانو ته ورکړې وي.

توضیحات

۱ـ په انسان کښې دوه خاصیتونه شته چې که خپل سر ته خوشې شي انسان ته زښت ډېر زیان رسوي چې یو حرص دی او بل شهرت طلبي، خو الله ﷻ په متعددو اسالیبو سره دواړه خاصیتونه رد کړه، چې یو اسلوب یې دغه دی چې اوس پکښې بحث کوو.

"وَجْهِ الله" څه معنی؟

۲ـ په ﴿ وَمَا تُنفِقُونَ إِلَّا ٱبۡتِغَآءَ وَجۡهِ ٱللَّهِ ﴾ کښې د ﴿ وَجۡهِ ٱللَّهِ ﴾ کلمات مونږ د الله ﷻ په توفیق د [البقرة: ۱۱۲_۱۱۵] ایتونو لاندې توضیح کړي دي چې دا د الله ﷻ د اقدس ذات څخه کنایي دی خو په دې مقام کښې د ﴿ وَجۡهِ ٱللَّهِ ﴾ څخه "مَرْضَاةِ اللهِ" د الله ﷻ رضامندي مطلب ده، ځکه چې:

الف: دلته ورسره د ﴿ ٱبۡتِغَآءَ ﴾ کلمه نازله شوې ده چې په پلټنې او غوښتنې باندې دلالت کوي، او پوره واضحه ده چې د الله ﷻ اقدس ذات من حیثُ ذات پلټنه او غوښتنه څه معنی نه لري بلکې په انفاق سره د مؤمنانو د الله ﷻ رضامندي حاصلول هدف دي.

ب: په همدغه مطلب باندې لږ وړاندې صراحت نازل شوی دی چې ﴿ وَمَثَلُ ٱلَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمۡوَٰلَهُمُ ٱبۡتِغَآءَ مَرۡضَاتِ ٱللَّهِ ﴾ [البقرة: ۲۶۵] یعنې: او د هغو کسانو مثال کوم چې خپل مالونه د الله ﷻ د رضامندۍ دپاره مصرفوي.

ج: شاید چې په دې مقام کښې به د "مَرْضَاةِ اللهِ" څخه په ﴿ وَجۡهِ ٱللَّهِ ﴾ سره د دې دپاره تعبیر نازل شوی وي ترڅو اشتراک نفي کړی شي او د ریاکارۍ جرړې وویستلی شي، ځکه چې دا کلمه په اختصاص او په عدم اشتراک باندې دلالت کوي(۱)، نو حاصل به یې داسې راوخېژي چې: ای مؤمنانو! تاسو خپل مالونه د بل هېڅ شي دپاره نه مصرفوئ مګر فقط او فقط د الله ﷻ د رضامندۍ د تحصیل دپاره او بس.

د: د "وَجْه" کلمې سره په استعمال کښې اختصاص او عدم اشتراک ملګری دی لکه چې الله ﷻ د

(۱) روح المعاني ج۳ ص۸۳

یوسف ﷺ د ورونو د خولې څخه وایي چې: ﴿ اَقْتُلُوا يُوسُفَ أَوِ اطْرَحُوهُ أَرْضًا يَخْلُ لَكُمْ وَجْهُ أَبِيكُمْ ﴾ [یوسف: ۹] یعني: یوسف ﷺ ووژنئ او یا یې په کومه ځمکه کښې ګذار کړئ چې د پلار وجه (مخ) درته خالي شي او یوسف ﷺ درسره پکښې اشتراک ونه لري. او د قرآن کریم دا خاصیت دی چې ځینې ایتونه یې د ځینو نورو دپاره تفسیر واقع کېږي.

۳ ـ ړیاتي شوه دا خبره چې د رضا څخه په "وَجْه" باندې ولې تعبیر کړی شوی دی، نو د دې باره کښې وایو چې قرآن کریم په عربي ژبه نازل شوی دی او د دې ژبې ټول قوانین پکښې په اکمله او بشپړه توګه رعایت شوي دي. که بالفرض د ژبې قوانین پکښې نه وی مراعات شوي نو د چلنج اعلان به بې هم بې معنی وی، خکه چې عربانو به په خپل عُجز باندې پرده اچولې وی چې زمونږ عُجز د دې کبله نه دی چې دا د الله ﷻ کتاب دی بلکې د دې کبله دی چې په دې کښې زمونږ د ژبې قوانین او اسالیب نه دي مراعات شوي.

لنډه دا چې په دې تقدیر به چلنج داسې مثال درلودی لکه چې یوه عجمي سړي ته وویل شي چې که دا قرآن درته حق نه ښکاري نو ته په عربي ژبه یو سورت جوړ کړه، نو عجمي سړي ته (چې بالکل په عربي باندې نه پوهېږي) د ټولو عربانو خبرې معجزې ښکاري.

۴ ـ په دې باندې علاوه، په عربي ژبه کښې عادت دی چې کله-کله د "وَجْه" کلمه کنایةً د رضا په معنی استعمالېږي، بلکې نورې ژبې هم دغه کنایي استعمالوي، لکه چې په پښتو کښې وایي: "په یوه څېړه سل مخه خوړېږي" یعني: په یوه څېړه د سلو کسانو دوستي او خوشالي د منځه ځي خکه چې ټول دوستان یې ورباندې خپه کېږي.

۵ ـ تفسیر المنار وایي چې په دې مقام باندې تر هغه سړي ښه نه پوهېږي چې ترڅو د یو مجازي پاچا د خدمتګارانو مراتب ونه پېژني، چې هغه دا دي:

الف: ځینې خلک د پاچا د عقوبت او تعذیب د ډاره په خدمت مشغول وي.

ب: ځینې خلک د معاشاتو او مادي ګټې په تمه خدمت کوي.

ج: ځینې د دې دپاره په خدمت کښې اخلاص ښکاره کوي چې ترفیه وکړي او رتبه یې لوړه شي.

د: او ځینې خدمتګاران صرف د پاچا رضا غواړي چې په خدمت کښې یې وګوري او خوشاله شي، نو په دغې مرتبه کښې سړی ویلی شي چې فلانی خدمتګار د پاچا په مخ او خاطر په خدمت کښې مخلص دی د بل هیڅ شي پروا نه لري. الله ﷻ زمونږ څخه غواړي چې په خپله صدقه کښې همدغسې مخلص اوسو او بس[۱].

ایا کافر ته خیرات ورکول جائز دي؟

۶ ـ ذکر شوي ایت شریف ته چې د شان نزول په اعتبار وکتل شي معلومېږي چې کافرانو ته هر ډول صدقات ورکول جائز دي. مګر نبي کریم ﷺ د زکاتونو ورکړه مسلمانانو پورې خانګړې کړې ده

(۱) تفسیر المنار ج۳ ص۸۵.

د همدې [illegible] معاذ [illegible] ته په یوه حدیث کښې صدقه توصیه کړې وه چې: «فَأَخْبِرْهُمْ أَنَّ اللهَ قَدِ افْتَرَضَ عَلَيْهِمْ صَدَقَةً تُؤْخَذُ مِنْ أَغْنِيَائِهِمْ وَتُرَدُّ عَلَى فُقَرَائِهِمْ»[۱] یعنې: خلک یوه کړه چې الله ﷻ په دوی باندې د دوی په مالونو کښې صدقه فرضه کړې دی چې د همدوی د غنیانو څخه به اخستل کیږي او د همدوی په فقیرانو باندې به ویشل کیږي.

او دلته ټول علماء کرام متفق دي او اجماع یې کړې ده چې فرضي صدقات کافرو ته نه ورکول کیږي[۲]. ځکه دا د حکومت کار دی چې د تیر شوي هدایت په مطابق یې توزیع کړي. اما هغه صدقات چې حکومت یې متولي نه دی که څه هم هغه واجبه صدقه وي. لکه د یمین کفاره او صدقة الفطر او نذرونه. نو هغه د آیت په عموم کښې پاتې دي. اهل الذمه کافرانو ته یې ورکول جائز دي.

دا وه د امام ابو حنیفه رحمه الله مذهب[۳]. اما ځینې نور علماء کرام واجبات هم په فرائضو قیاسوي او اهل الذمه کافرو ته ورکول یې جائز نه بولي.

په یاد ولرئ!

۷- په یاد ولرئ چې د زکات راټولول او په فقیرانو باندې توزیع کول د اسلامي حکومت وظیفه ده. چې د عثمان رضي الله عنه د خلافت پورې یې په همدې ډول باندې جریان درلود خو عثمان رضي الله عنه خلکو ته اجازه ورکړه چې پخپله یې توزیع کړي. اسلامي حکومت اوس هم کولی شي چې د زکات [illegible] په خپل لاس کښې واخلي[۴].

او دا هم په یاد ولرئ چې د صدقې اطلاق په ټولو خیراتونو باندې کیږي. فرض وي، که واجب او که مستحب وي. اما د زکات اطلاق په فرضي پورې مختص دی[۵].

﴿لِلْفُقَرَاءِ الَّذِينَ أُحْصِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ ضَرْبًا فِي الْأَرْضِ يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ أَغْنِيَاءَ مِنَ التَّعَفُّفِ تَعْرِفُهُم بِسِيمَاهُمْ لَا يَسْأَلُونَ النَّاسَ إِلْحَافًا ۗ وَمَا تُنفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ (۲۷۳)﴾

[۲۷۳] (ذکر شوي خیراتونه اصلاً) د هغو فقیرانو دپاره (مشروع کړی شوي دي) چې هغوی د الله ﷻ په لاره کښې بند پاتې دي، په ځمکه کښې د تللو وسه (طاقت) نه لري، په دوی باندې (د دوی) د قناعت د کبله ناخبره سړی د غنیانو ګومان کوي، (حتی) ته هم (ای پیغمبره!) دوی د

---

(۱) صحیح البخاري ج ۱ ص ۲۰۳.
(۲) حاشیة الشیخ زاده علی تفسیر البیضاوي ج ۱ ص ۶۸۵.
(۳) روح المعاني ج ۳ ص ۴۶.
(۴) [illegible] القرآن للجصاص ج ۱ ص ۴۶۲.
(۵) التفسیر المنیر ج ۳ ص ۷۶.

علاماتو په سبب پېژنې (چې فقیران دي). دوی د خلکو څخه په سختۍ سره سوال نه کوي (بلکې دوی بالکل سوالګري فقیران نه دي).

او هغه څه چې تاسو نفقه کړئ د هر څومره (مال) څخه چې وي نو الله ﷻ په هغه باندې یقیناً پوه (خبردار) دی (ضرور به اجرونه ورکړي).

ارتباط

په مخکښې ایتونو کښې خو د هغو خلکو بحث وه چې خیراتونه ورکول ورته محض جواز لري او په دې ایت شریف کښې د هغو خلکو بیان دی چې صدقه ورکول ورته بهتر دي او اصلا د خیراتونو مشروعیت د همدوی دپاره شوی دی.

د مطلب خلاصه

۱_ یعني: که څه هم تاسو ته جواز لرې چې خپل خپنې خیراتونه حتی کافرانو ته او غنیانو ته هم ورکړئ مګر د خیراتونو اصلي مستحقین هغه کسان دي چې لاندې صفات ولري:

الف: هغه فقیران چې هغوی د الله ﷻ په لار کښې داسې وي لکه تړل شوی چې وي، چې په جهاد باندې مشغول وي او یا په جهاد کښې معیوب شوی وي.

ب: چې هغوی د همدې بندیتوب د کبله په خمکې کښې د نفقې د لاس ته راوړلو دپاره سفر نه شي کولی او د کار او کسب څخه یې لاسونه خنلي وي.

ج: چې هغوی سره د دې چې فقیران وي دومره لوی قناعت لري چې ناخبره سړي وریاندې د غنیانو ګومان کوي، که ګېډې یې وږې وي، وي به، خو سترګې یې مړې وي. په اصطلاح دوی ملنګان وي خو کچکولونه یې د سرو زرو وي.

د: چې هغوی په دومره اندازه مړه خوا وي چې حتی ته هم (ای پیغمبره!) هغوی په غیر اختیاري علاماتو باندې پېژاندلی شې، لکه زېښېلی زېړ رنګ، زړې جامې او داسې نور.

که دوی د خلکو څخه خپلې وچې شونډې پټولی شوې دا نه یې هم پټې کړې وی خو دا کار یې په اختیار کښې نه دی، نو که بالفرض ته هم د دوی د علاماتو څخه خپل نظر قطعه کړې او صرف قناعت یې په نظر کښې ونیسې نو ته به هم ووایې چې ګنې دوی غنیان دي او فقیران نه دي.

ه: چې هغوی د خلکو څخه هیڅ غوښتنه او سوال نه کوي، هغوی د بې صبره او بې قناعته فقیرانو په شان نه وي چې خپله فقیري خلکو ته په سوال ښکاره کوي او یا حتی په سوال کولو کښې دومره مبالغه کوي چې خلک تنګوي او سنغ جواب ته یې مجبوروي، بلکې د هغوی ټول سوال او زاري صرف الله ﷻ ته وي او بس.

۲_ په آخر کښې یو خل بیا تېره شوې خبره واورئ! چې ستاسو په ټولو خیراتونو باندې الله ﷻ عالم دی د دغو فقیرانو (چې پنځه صفات ولري) ښودانه د دې دپاره نه ده چې ګنې په بل چا باندې خیرات نه کېږي او سړی د اجر څخه بې برخې کېږي بلکې صرف د دې مطلب دپاره تعین کړی شوه چې هغوی اصلي مستحقین دي او د اولیت حق لري او بس.

توضيحات

١ـ که څه هم اکثرو تفاسيرو ليکلي دي چې ذکر شوی ايت شريف د اهل الصفه وو په باره کښې نازل شوی دی[1] مگر د قيامت د ورځې پورې هرڅومره فقيران چې نوموړي پنځه صفات ولري هغوی ټولو ته شامل دي. البته چې د نبي کريم ﷺ په زمانه کښې يې لومړنی مصداق د اهل الصفه وو ډله وه او بس.

اهل الصفه څوک وه؟

٢ـ اهل الصفه د هغو فقيرانو مهاجرو لقب دی چې هغوی په مدينه منوره کښې کورکهول نه درلود، په مسجد نبوي کښې صرف د دې دپاره پراته وه چې قرآن کريم زده کړي او د نبي کريم ﷺ احاديث قولا او عملا په ياد کړي. دوی د خپلو خانونو دپاره نه د جامو بندوبس درلود او نه د خوراک او څښاک، خو سره د دې چې په دوی باندې به کله-کله دومره لوږه هم راتله چې د کبله به يې نه شو ودرېدلی او لوېده به، چې خلکو به وربانديې د ليونيانو گومان کاوه[2] خو دوی به لوږې ته ويلې چې زه د لوږې نه شم ودرېدلی. همدې حالت ته ابو هريره ﷺ اشاره کړې ده او وايي چې زه به د لوږې د کبله بې هوشه او بې خوده په خمکه پرېوتلم چې داسې گومان به راباندې کېده چې ليونی يم «وَمَا بِي مِنْ جُنُونٍ مَا بِي إِلَّا الْجُوعُ»[3] يعنې: حال دا چې په ما پورې به ليونتوب نه وه، په ما پورې به لوږه وه (چې دغه حالت ته به بې رسولی وم).

د اهل الصفه وو گېډې د خوراک څخه خالي وې او کله-کله به يې ورپورې تيږې تړلې مگر په علم باندې ماړه وه، او په اصطلاح په مړه گېډه يې د علم زده کړه وکړه، او د نبي کريم ﷺ د وفات څخه وروسته د نن ورځې پورې د همغوی په زده کړې علم باندې خلک خپل مشکلات حل کوي.

اهل الصفه برسېره په دې چې د علم طالبان وه او د ديني مدارسو دپاره يې اساس ايښی دی هغوی مجاهدين هم وه، کله به چې د جهاد اواز پورته شو دوی به د هر چا څخه رومبی ورته تيار شوه او لا تيار به وه چې په دوی باندې د "يو بهلول يو يې کند يو يې کچکول" متل صادق وه.

د دوی شمېره به کله زياتېده او کله به کمېده، لکه چې د ټولو مدارسو او ټولو عکسري قشلو عادت دی، خو د دوی تعداد د څلور سوه (٤٠٠) تنو په شاوخوا کښې گڼل کېدل[4].

الصفه د هغې چوترې نوم دی چې د همدغې بې کوره مسلمانانو دپاره د نبوي جومات ترڅنگه جوړه شوې وه. که څه هم هلته يې تر اوسه پورې محوطه معلومه ده مگر اوس د جومات سره ضميمه شوې ده او خلک وربانديې لمونځونه کوي.

---

(١) التفسير الكبير ج٧ ص٨٤
(٢) روح المعاني ج٣ ص٤٧
(٣) صحيح البخاري ج٢ ص١٠٨٩
(٤) تفسير البغوي ج١ ص٢٥٩

ابو ذر ﷺ څه وايي؟

۳_ ابو ذر الغفاري ﷺ چې د اهل الصفه وو څخه يو مجاهد او متعلم وه خپل حال داسې بيانوي چې زه د اهل الصفه وو څخه وم، زمونږ حالت داسې وه چې څنګه به بېګاه شو نو د نبي کريم ﷺ دروازې ته به ورتول شوو نبي کريم ﷺ به يو او بل ته امر کاوه چې دا درسره بوځه او دا درسره بوځه. په آخر کښې به چې د لسو په شاوخوا کښې نفر پاتې شوه نو نبي کريم ﷺ ته به د هغه ﷺ ماښامی راوړلی شو او همغه به مو سره وخوړ، لږ به وه او که ډېر، بیا به راته نبي کريم ﷺ امر وکړ چې: «نَامُوا فِي الْمَسْجِدِ» خئ په جومات کښې ويده شئ[١].

احصار څه معنی؟

۴_ د ﴿أُحْصِرُوا﴾ کلمه د "احصار" څخه اخستله شوې ده، کله چې د سړي د يوه کار کولو مخه بنده شي هلته په عربي ژبه کښې د "احصار" کلمه استعمالېږي برابره خبره ده چې مخه بندونکی په سترګو ليدل کېږي او که نه[٢].

په دې مقام کښې د هغو شيانو (چې د فقيرانو مخه بندوي) څو نومونه ولولئ:

الف: چې د مسلمانانو ښار د کافرانو په محاصره کښې واقع وي، نه شي کولی چې د خپل مملکت څخه خارجي دنيا ته د تجارت دپاره لاړ شي[٣]، نه څوک لار ورکوي او نه وېره.

ب: چې مجاهدين په جهاد باندې مصروف وي کار او کسب ته فراغت ونه لري، که په کار اوکسب باندې بوخت شي نو جهاد پاتې کېږي[٤] او دښمن غلبه کوي.

ج: چې په جهاد کښې معيوب شوی وي او يا ورته مزمن (اوږد) مرض پېښ شوی وي چې د هغه د امله کار او کسب نه شي کولی[٥]. دغه ډله مجاهدين نن ورځ په افغاني ټولنه کښې زښت ډېر دي چې چا يو اندام د لاسه ورکړي دي او چا بل او حتی خينې شل او شوټ په خای ناست دي.

د: عبد الله بن عباس رضي الله عنهما وايي چې دلته هغه مجاهدين مراد دي چې په ځمکه کښې د جهاد دپاره سفر نه شي کولی، توښه او نور لوازم نه لري چې يو مجاهد ته يې ضرورت وي[٦].

ه: که فعلا په جهاد باندې مشغول نه وي خو خپل خان ورته ترېننګ کوي او په عکسري تعليماتو باندې بوخت او د خپله کاره وتلی وي[٧].

و: مونږ ته هغه څوک هم په همدې ډله کښې داخل ښکاري چې په کور کښې بل سرپرست نه لري

(١) تفسير القرطبي ج٣ ص٣٤٠
(٢) مفردات الراغب ص١١٩
(٣) تفسير القرطبي ج٣ ص٣٤١
(۴) تفسير الطبري ج٣ ص٩۶
(۵) زاد المسير ج١ ص٢٨٣
(۶) تفسير كبير ج٧ ص٨٥
(٧) تفسير المراغي ج٣ ص۴٩

ترڅو په څمکه کښې وګرځي راوګرځي او څه روزي پیدا کړي، خصوصاً لا په هغه وخت کښې چې د شهیدانو یتیمان او د شهیدانو کونډې ورپه غاړه وي او د هغوی مشري کوي.

ز: د شرعي علومو زده کوونکي خو په همدې ډله کښې بې شکه او بې شبهې داخل دي.

تعفف څه ته وايي؟

۵ـ د "تَعَفُّف" کلمه د "تَفَعُّل" د باب څخه ده او مزید فیه ده د مجردو مصدر يې "عِفَّةٌ" دی، "عِفَّةٌ" هغه حالت ته ویل کېږي چې سړی د شهوت د غلبې څخه په امن کښې ساتي[۱]، چې مونږ ترې په پښتو کښې په پاک لمنی سره تعبیر کوو.

مګر په دې مقام کښې ترې هغه حالت مراد دی چې سړی د سوال کولو څخه ساتي چې په مشقاتو صبر کوي خو هغو مالونو ته يې سترګې نه وي نيولې چې د خلکو په لاس کښې دي[۲]، د دغه حالت څخه مونږ په قناعت سره تعبیر کوو.

همدغه حالت عبد الرحمن مومند په خپلو اشعارو کښې داسې تمثیل کړی دی چې:

قناعت مې د خرقې لاندې اطلس دی :: پټ د درست جهان پاچا ظاهر ګدا یم[۳]

د "سیما" د کلمې تحلیل

۶ـ د "سِیمَا" کلمه د "وَسْم" څخه اخستله شوې ده چې د علامې (نښې) معنی ورکوي، نو په اصل کښې "وِسْمَی" ـلکه "ذِکْرَی"ـ وه، بیا "واو" او "سین" وراندې ببرته کړی شوه نو "سِوْمَی" ترې جوړه شوه او قانون ته برابره شوه چې "واو" يې په "ي" باندې بدل شي او "سِیمَا" ترې جوړه شي.

د فقیر علامات

۷ـ په دې مقام کښې مفسرین کرام دوه ډوله نظرونه لري:

الف: ځینې وايي چې دلته مراد هغه علامات دي چې هغه صرف په ایماني فراست سره پېژاندل کېږي، ښودانې ته حاجت نه لري[۴] خکه چې ظاهري وضعه يې غنیانو ته ورته وي چې خپل ډول او سنګار يې ښه برابر کړی وي، په اصطلاح که وږي وي هم خو خپل بربتونه غوړ ساتي، د همدې کبله وړباندې نابلده او ناخبره خلک د غنیانو ګومان کوي.

مګر مونږ ته دا تفسیر د لاندې وجوهو د کبله غوره نه ښکاري:

اول: مخکښې مونږ لیکلي دي چې د دې ایت اولنی مصداق اهل الصفه ﷺ وه او ښکاره ده چې دغه ډول علامات خو په هغوی کښې بالکل موجود نه وه څکه چې نه هغوی دومره وسه درلوده چې

---

(۱) مفردات الراغب ص۳۵۱

(۲) تفسیر الطبري ج۳ ص۹۷

(۳) د عبد الرحمن مومند دیوان ص۱۰۱

(۴) التفسیر الکبیر ج۷ ص۸۶ـ ۸۸؛ في ظلال القرآن ج۷ ص۳۱۵؛ تفسیر المراغي ج۳ ص۵۰؛ تفسیر القاسمي ج۳ ص۳۵۱

د خپلو خانونو په تجمل (سنګارولو) کښې یې مصرف کړي او نه ورسره دومره توان وه چې د خپلو خانو دپاره اقلا څه برېت غوړي پیدا کړي.

دوهم: دغسې تفسیر متبادر نه دی، ترڅو چې متبادر تفسیر محال شوی نه وي غیر متبادر تفسیر خوښول ښه کار نه دی.

ب: اکثره مفسرین کرام وایي چې د علاماتو څخه هغه علامات مراد دي چې هغه د فقیرانو سره لازم وي او ترې نه جدا کېږي، لکه زیړ رنګ، وچې شونډې، زړې جامې او داسې نور.

سوال جواب

٨_ که څوک وايي چې: په کوم فقیر کښې چې د فقیرۍ ذکرې شوې علامې وموندل شي نو په هغه باندې خو نابلده سړی هم د فقیر یقین کوي دا لا خو پرېږدئ چې د غني ګومان ورباندې وکړي، نو دغه تفسیر خو د دې تکي سره سمون نه خوري چې ﴿يَحْسَبُهُمُ ٱلْجَاهِلُ أَغْنِيَآءَ مِنَ ٱلتَّعَفُّفِ﴾.

مونږ وایو چې: مطابقت یې د ﴿مِنَ ٱلتَّعَفُّفِ﴾ تکي څخه فهمېږي او بس. چې خلاصه یې داسې راووځي چې: په ذکر شوو فقیرانو کښې د یو پلوه د فقیرۍ نښې موجودې دي چې ناخبره او باخبره ټول خلک یې پېژني چې دوی فقیران دي او د بل پلوه پکښې د غنا قوي نښه (قناعت او صبر) په سترګو لیده کېږي چې نه چا ته سوال کوي، نه چا ته تمه کوي او نه د چا مال ته لاس اوږدوي. نو هغه څوک چې په حال باندې یې خبر وي هغه پوهېږي چې دا کار یې د قناعت د کبله دی، کبلډې یې وږې دي خو سترګې یې مړې دي.

اما هغه څوک چې هغه ورسره پوره بلدتیا نه لري هغه ورباندې د غنیانو ګومان کوي او په هغه یقین کښې (چې د علائمو د کبله ورته پیدا شوی شوه) شک ورلوېږي، ځکه چې غنیان هم کله-کله د حرص د کبله خپل خانونه د فقیرانو په څېره څرګندوي، نو د دوی په خیال کښې راځي چې دوی حرصناک غنیان دي.

"إلحاف" څه معنی؟

٩_ "إلحاف" اصلا د "لِحاف" څخه دی. یعنې هغه شی چې سړی ورباندې خپل خان راپټوي[١]، چې مونږ ورته په پښتو کښې "برستن" وایو او دري ژبه پکښې لږ څه تخفیف کوي چې د لحاف په خای "لیاف" وایي.

په دې مقام کښې یې د جمهورو علماء کرامو په نزد د معنی حاصل داسې کېږي[٢] چې: ذکر شوي فقیران د قناعت د کبله د غنیانو په څېره ښکاري چې نه د چا مال ته سترګې اوږدوي او نه د چا څخه سوالونه کوي او نه په سوال کښې مبالغه کوي چې د مالدار څخه تاو راتاو شي، ته به وایې چې د هغه دپاره ترې برستن جوړه شوه چې د خان د خلاصون چاره یې ترې غلطه کړې ده.

---

(١) مفردات الراغب ص٤٦٨؛ زاد المسیر ج١ ص٢٨۴

(٢) تفسیر القرطبي ج٣ ص٣۴٢؛ تفسیر الطبري ج٣ ص٩٩

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۱۰_ که څوک وایي: نفي چې په مقید باندې داخله شي نو اصلا قید ته متوجه کېږي، دلته خو په سوال باندې نفي داخله شوې ده چې په الحاح (مبالغه) باندې مقید دی نو په کار دي چې دلته هم قید ته متوجه شي، نو معنی به یې داسې شي چې: دوی خو سوال نه کوي خو کله چې سوال کوي الحاح او مبالغه پکښې نه کوي، لکه چې همداسې معنی یې ځینو مفسرینو اخستې ده[۱].

مونږ وایو چې: دغسې معنی په دې مقام کښې د ایت شریف د وړاندېنۍ برخې سره منافات (ضدیت) لري چې هغه ﴿ مِنَ ٱلتَّعَفُّفِ ﴾ دی، لکه چې مخکښې په "پنځمه" توضیح کښې یې بیان تېر شوی دی.

او نفي لکه چې یوازې قید ته متوجه کېږي همدارنګه کله قید او مقید دواړو ته هم متوجه کېږي او دواړه د منځه وړي، لکه چې الله ﷻ د ظالمانو په باره کښې فرمایي: ﴿ مَا لِلظَّٰلِمِينَ مِنْ حَمِيمٍ وَلَا شَفِيعٍ يُطَاعُ ﴾ [غافر:۱۸] د قیامت په ورځ به ظالمانو لره نه دوست وي او نه داسې شفاعت کوونکی چې د هغه خبره منلې کېږي. یعنې دوی به مطلقًا شفیع نه لري.

سوال جواب

۱۱_ که څوک وایي چې: کله د ﴿ مِنَ ٱلتَّعَفُّفِ ﴾ څخه معلومېده چې دوی مطلقًا سوال نه کوي، نه په الحاح سره او نه بې الحاحه، نو په دې مقام کښې د ﴿ إِلْحَافًا ﴾ د ټکي په زیادت کښې څه حکمت دی ځکه چې مطلب خو د دې ټکي څخه په غیر هم ترلاسه کېده؟

مونږ وایو چې:

الف: په دې کښې د ذکر شوو فقیرانو د مدحې زیادت ته اشاره ده چې د دوی د پرېشانحالۍ غوښتنه دا وه چې په الحاح سره یې سوالونه کړي وي او تر هغه د غنیانو پورې نښتې وي چې ترڅو یې ترې څه ترلاسه کړي، خو دومره صابران دي چې په خپلو نفسي غوښتنو باندې یې هم قدم ایښی دی او په الحاح سره سوال نه کوي.

ب: الله ﷻ په خیراتونو باندې په ډول-ډول اسالیبو سره زور اچولی دی، نو کېدلی شي چې د ځینو فقیرانو په زړه کښې وګرځي چې په هره طریقه چې کېږي باید د غنیانو څخه مالونه ترلاسه کړو، که څوک یې نه راکوي نو باید چې په غوښتنه کښې یې د الحاح څخه کار واخلو.

نو الله ﷻ دغه ډول فقیران إشارةً پوه کړه چې په غنیانو کښې ورکړه کمال دی او په فقیرانو کښې قناعت کمال دی، ډېر ښه فقیر هغه دی چې په هغه حالت کښې هم لا سوال ونه کړي چې ورته جواز لري، پاتې لا هغه حالت چې ورته ناجائز وي.

---

(۱) تفسیر الکشاف ج۱ ص۳۱۸

همدې مضمون ته نبي کريم ﷺ په يو حديث کښې اشاره کړې ده چې: «لَيْسَ الْمِسْكِينُ الَّذِي تَرُدُّهُ التَّمْرَةُ وَالتَّمْرَتَانِ وَلَا اللُّقْمَةُ وَلَا اللُّقْمَتَانِ إِنَّمَا الْمِسْكِينُ الَّذِي يَتَعَفَّفُ وَاقْرَءُوا إِنْ شِئْتُمْ يَعْنِي قَوْلَهُ لَا يَسْأَلُونَ النَّاسَ إِلْحَافًا»[1] يعني: هغه مسکين نه دی چې يوه کجوره يا دوه کجورې او يوه مړۍ يا دوه مړۍ يې ستنولی شي بې شکه (مختار) مسکين هغه دی چې د سوال کولو څخه مطلقًا ځان ساتي، که مو خوښه وي دغه ايت شريف ولولئ (چې ښه اطمنان مو حاصل شي): ﴿لَا يَسْـَٔلُونَ ٱلنَّاسَ إِلْحَافًا﴾.

ايا سوال کول جائز دي؟

۱۲ـ د سوال کولو په باره کښې زښت ډېر احاديث روايت شوي دي چې دا يو ناجائز کار دی، مګر په ځينو ځايونو کښې يې جواز شته. لاندې دوه حديثونه د مثال په توګه ولولئ:

الف: «لَا تَزَالُ الْمَسْأَلَةُ بِأَحَدِكُمْ حَتَّى يَلْقَى اللهَ وَلَيْسَ فِي وَجْهِهِ مُزْعَةُ لَحْمٍ»[2] يعني: سوال کول سړی دې ته رسوي چې د قيامت په ورځ به يې په مخ باندې يو پوټې غوښه نه وي.

ب: يوه ورځې نبي کريم ﷺ وفرمايل هر څوک چې يو شی غواړي حال دا چې هغه دومره څه لري چې هغه غني کوي نو دغه سوالګر خپل ځان ته د دوزخ سکروټې ډېروي. صحابه کرامو ﷺ ورته وويل چې هغه څومره شی دی چې سړی وربانډې غني کېږي؟ نو نبي کريم ﷺ وفرمايل چې: «قَدْرُ مَا يُغَدِّيهِ وَيُعَشِّيهِ»[3] يعني: هاغومره څه چې يا يې پرې د سبا چاره کېږي او يا د بېګاه (چې يو وخت ډوډۍ ولري).

د سوال تحقيقي حکم

۱۳ـ ځينو علماء کرامو د سوال په اړوند ټول نصوص په نظر کښې نيولي او د حنفي مذهب په بنا يې ترې دا حکم راويستلی دی چې هر څوک د نصاب خاوند نه وي نو هغه ته د زکات قبلول هم جائز دي او سوال کول هم، که څه هم سوال نه کول ورته بهتر دي[4]، که څوک غواړي چې د دې حکم تحقيق د نظره تېر کړي نو هلته دې مراجعه وکړي.

يوه عجيبه قيصه

۱۴ـ يوه ورځې عمر ﷺ يو سائل وليد چې يوه کڅوړه يې په شا وه او سوال يې کاوه، نو امر يې وکړ چې تاسو يې وګورئ چې په دې کڅوړه کښې څه شی دي، چې وليدل شوه په هغې کښې ډوډۍ وه، نو امر يې وکړ چې دا ترې واخلئ او د زکات اوښانو ته يې واچوئ.
نو د دې اثر څخه څرګند ېږي چې حرفوي سوالګر ته که څوک څه شی ورنه کړي باک يې نشته[5].

---

(۱) صحيح البخاري ج۲ ص۶۵۱
(۲) صحيح مسلم ج۱ ص۳۳۳
(۳) سنن ابي داوٗد ج۱ ص۲۳۰
(۴) احکام القرآن للجصاص ج۱ ص۴۶۳
(۵) تفسير المراغي ج۲ ص۵۱

﴿ ٱلَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَٰلَهُم بِٱلَّيْلِ وَٱلنَّهَارِ سِرًّا وَعَلَانِيَةً فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِندَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٢٧٤﴾ ﴾

[۲۷۴] هغه کسان چې خپل مالونه هم په شپه کښې خیراتوي او هم په ورځ کښې، هم په پټه کښې او هم په ښکاره کښې. نو دوی لره د همدوی اجر د دوی د رب ﷻ په نزد شته دی (ضائع به نه شي). او په دوی باندې به نه ډار وي او نه به دوی غمژن شي.

شان نزول

د دې ایت په شان نزول کښې متعدد روایتونه شته. په څینو کښې ابو بکر الصدیق رضی الله عنه، په څینو کښې علي رضی الله عنه او په څینو کښې عبد الرحمن بن عوف رضی الله عنه ښودلی شوی دی چې خپل مالونه یې د شپې او ورځې او ښکاره او پټ خیرات کړي وه[١].

او څینې نور روایات شته چې ذکر شوی ایت شریف یې د جهاد په آسونو کښې ښودلی دی چې د شپې او ورځې ښکاره او پټ وریاندې مصرف کیږي او په هر وخت کښې په خوراک او څښاک باندې لګیا وي خو الله ﷻ هغه ټول په خیراتونو کښې شمېري او اجرونه ورکوي[٢].

مونږ ته داسې برېښي چې ذکر شوو روایتونو د دې ایت شریف دپاره محض څو مصداقونه ښودلي دي. څو څرنګه چې د ډېر ځای څخه راپه دې خوا الله ﷻ د خیراتونو ډولونه او کیفیتونه بیان کړه نو د ټول بحث په آخر کښې یې د ټول بحث خلاصه په دغه ایت کښې یو ځل بیا نازله کړه ترڅو ورته غنیان ښه متوجه شي او په عمل کښې یې پیاده کړي.

د مطلب خلاصه

یعنې: الله ﷻ ستاسو په هر خیر خیرات باندې پوه دی، د ده ﷻ په نزد صدقات د قبول او د عوضونو تفاوت لري خو بې اجره نه پاتې کیږي، په آخر کښې یو ځل بیا پوه شئ: هغه کسان چې خپل مالونه د شپې او ورځې، پټ او ښکاره د الله ﷻ د رضا دپاره خرځوي بلکې په ټولو وختونو کښې او په ټولو حالاتو کښې وریاندې ځنډ نه کوي، داسې نه کوي چې یا شپه بهانه ونیسي او یا ورځ، او یا د پټ ورکولو په بهانه سره او یا د ښکاره ورکولو په بهانې سره د صدقې څخه صرف نظر شي چې د دوی د الله ﷻ رضا مطلب وي نه د وخت د تاثیر لاندې راځي او نه د حالت، نو دغسې خلکو ته د الله ﷻ په نزد د دوی اجر شته، نه به په دوی باندې وېره وي چې اجر به رانه کړی شي او نه به دوی خپه شي چې ولې به مو خیرات نه کاوه.

(١) زاد المسیر ج۲ ص۲۸۵؛ تفسیر ابي السعود ج۲ ص۲۶۵
(٢) الدر المنثور ج۲ ص۱۰۰

د پام وړ تبصره

الله ﷻ کولی شو چې هرڅوک یې په خپل کور پوره کړی وی او د خیرات سلسله یې ختمه کړې وی خو په دې تقدیر به د انسانانو په منځکښې مینه او محبت نه وی او د څارویو په څېر به هر یو د خپلې ګېډې په غم کښې وی او بس. نبي کریم ﷺ په یوه حدیث کښې فرمایي چې: «تَهَادَوْا تَحَابُّوا»[۱] یعنې: یو بل ته تحفې ورکړئ چې یو تربله مو مینه او محبت زیات شي.

خو په خیراتونو کښې دا وېره وه چې فقیران د غنیانو دپاره غلامان جوړ نه کړي لکه چې فعلا کفري نړۍ د مالونو په ذریعه فقیر دولتونه د خپلو ځانو دپاره اقمار جوړ کړي دي او دوی هم دغه حالت طوعًا او کرهًا قبول کړی دی او خپنې پرې وياړي. نو الله ﷻ غنیان پوه کړه چې خیرات قبلوونکی اصلا الله ﷻ دی او فقیران محض د مصارفو دپاره ټاکلي شوي دي. نو تاسو ته په کار دي چې ناغوره مالونو ته د خیراتونو قصد قدرې هم ونه کړئ پاتې خو لا دا چې د الله ﷻ په لار کښې یې خیرات کړئ.

که اصلا الله ﷻ خیرات قبلوونکی نه وی نو د غیرو جیدو مالونو د خیراتونو به هم باک نه وی، نو تاسو ته په کار دي چې نه په فقیرانو باندې احسان کېږدئ او نه یې خپه کړئ حتی که ناپېژاندل شوي فقیر ته یې ورکړئ نو هغه لا ډېر ښه خیرات دی.

همدارنګه الله ﷻ فقیران هم پوه کړه چې په خیراتونو کښې د ذلت او خوراې څخه ځانونه وساتئ نردې چې نابلده سړی ورباندې د غنیانو ګومان وکړي. او داسې نور هدایتونه یې دواړو ډلو ته ورکړه، دا ټول د دې دپاره چې اسلام دښمنه خلک د خیر خیرات څخه معکوسه نتیجه وانخلي.

﴿ٱلَّذِينَ يَأْكُلُونَ ٱلرِّبَوٰاْ لَا يَقُومُونَ إِلَّا كَمَا يَقُومُ ٱلَّذِى يَتَخَبَّطُهُ ٱلشَّيْطَٰنُ مِنَ ٱلْمَسِّ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوٓاْ إِنَّمَا ٱلْبَيْعُ مِثْلُ ٱلرِّبَوٰاْ وَأَحَلَّ ٱللَّهُ ٱلْبَيْعَ وَحَرَّمَ ٱلرِّبَوٰاْ فَمَن جَآءَهُۥ مَوْعِظَةٌ مِّن رَّبِّهِۦ فَٱنتَهَىٰ فَلَهُۥ مَا سَلَفَ وَأَمْرُهُۥٓ إِلَى ٱللَّهِ وَمَنْ عَادَ فَأُوْلَٰٓئِكَ أَصْحَٰبُ ٱلنَّارِ هُمْ فِيهَا خَٰلِدُونَ ﴿٢٧٥﴾ يَمْحَقُ ٱللَّهُ ٱلرِّبَوٰاْ وَيُرْبِى ٱلصَّدَقَٰتِ وَٱللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ كَفَّارٍ أَثِيمٍ ﴿٢٧٦﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ وَأَقَامُواْ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتَوُاْ ٱلزَّكَوٰةَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِندَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٢٧٧﴾﴾

[۲۷۵] هغه کسان چې سود خوري (اخلي) دوی به (د قبرونو څخه) نه پاڅېږي مګر د هغه چا په شان به پاڅېږي چې هغه شیطان ګډ وډ کړی وي د لاس وروړو د کبله (چې هغه مېرګیو نیولی وي).

[۱] موطا الإمام مالک ص۵٦٦

دا ځکه چې دوی به یقیناً ویل چې بې شکه بیعه خو د سود غوندې ده (دواړه حلال دي). او الله ﷻ بیعه (تجارت) حلاله کړې ده او سود یې حرام کړی دی.

نو هغه څوک چې هغه ته د خپل رب د پلوه نصیحت وررسېده نو (د سود څخه) منعه شو، نو هغه (سود) چې پخوا یې کړی وه هغه د هغه شو، او کار یې الله ﷻ ته (سپارل)، کېږي او څوک چې (خپلې خبرې ته) بېرته وګرځېده (سود او بیعه یې یو شی وګڼل) نو همدوی د اور اندېوالان دي چې دوی به پکښې همېشه وي.

[۲۷۶] الله ﷻ (د) سود (بانګه) محوه کوي او صدقاتو ته زیادت ورکوي، او الله ﷻ د هر سخت کافر (او سخت) ګناهکار سره دوستي نه کوي.

[۲۷۷] یقیناً هغه کسان چې ایمان یې راوړی وي او نېک عملونه کوي او لمونځونه ودروي او زکاتونه ورکوي دوی لره د دوی د رب په نزد د دوی اجر شته. او نه به په دوی باندې وېره وي او نه به دوی غمژن شي.

ارتباط او د مطلب خلاصه

۱ـ په دې مقام کښې مونږ ته د ایتونو د اړوند لاندې وجهې په نظر راځي:

الف: په وړاندېنیو ایتونو کښې د صدقاتو بیان وه چې اجتماع وربانديې آبادېږي او دلته د سود بیان دی چې اجتماع خرابوي او د مناسباتو څخه تضاد هم یو مناسبت دی. ځکه چې هر شی د ضد په پېژاندلو سره ښه پېژاندل کېږي.

ب: هلته د بې عوضه ورکړې بیان وه چې الله ﷻ وربانديې راضي کېږي او دلته د بې عوضه اخستلو بیان دی چې الله ﷻ وربانديې په غضب کېږي او د جنګ اعلان ورسره کوي.

ج: په صدقاتو باندې مینه او محبت زیاتېږي او په سود باندې کینه او عداوت وده کوي، هغه د زړه اطمنان پیدا کوي او دا سړی لیونتوب ته رسوي، هلته مالونه برکت کوي او دلته آخر د مالونو بېخ او بنیاد وخي.

د: هلته د مال د مصرفولو طریقه ښودلې شوې وه او د دې ځای څخه وروسته د مال د ګټلو طریقه بیانېږي چې کومه حرامه ده او کومه حلاله ده. نو خلاصه یې داسې راځېږي:

۲ـ یعنې: سود خواره به د قیامت په ورځ د لیونیانو په شکل د قبرونو څخه راپورته کېږي او د محشر خلک به یې تول پېژني چې دا سود خواره دي، حرکات او سکنات (ناسته ولاړه) به یې کټ مټ د هغو خلکو په شان وي کوم چې پېریانو نیولي وي او اوټې بوټې وایي.

او دا ځکه چې په دنیا کښې د سودخور کړه وړه د لیوني غوندې وي چې سود او بیعه ورته یو ډول ښکاري، حال دا چې سود الله ﷻ حرام کړی دی او بیعه یې حلاله کړې ده. که څوک مسلوب العقل نه وي نو دواړه به څنګه سره یو برابر وګڼي. دوی د الله ﷻ د حکم په مقابل کښې په عقلي دلیل اتکا کوي که څه هم خام او بې سنجشه وي.

۳ـ نو اوس چې الله ﷻ د سود په باره کښې قطعي حکم نازل کړ او خپل بندګان يې د سود پرېښودلو ته وهڅول او نصيحت يې ورته وکړ نو که څوک د خپل رب خبره مني او د سود څخه لاس اخلي نو پخوا يې چې څه کړي وي (سود يې خوړلی وي) هغه تېر په هېر. د هغه کار ته ول الله ﷻ ته سپارلی کېږي، يعنې پرې نيول کېږي به نه اما نور نو د الله ﷻ کار دی چې په مال کښې به ورته برکت واچوي او که نه؟ هو! که څوک خپلې زړې خبرې ته بېرته ورتاو شي او زړه بيولاله بيا تازه کړي چې سود او بيعه يو شی دی نو دغه څوک يقيناً کافر دی او په اور کښې به همېشه وي.

۴ـ د سود خورو دا خبره هم د بې عقلۍ څخه نمايندګي کوي چې په صدقه کښې د مال کمبود کېږي او په سود کښې زيادت. څکه چې خبره بالکل معکوسه ده. الله ﷻ سود بې برکته ګرځوي چې عاقبت يې خراب دی او په صدقاتو کښې برکتونه اچوي او چندونه يې اضافه کېږي. او دا څکه چې الله ﷻ د هيڅ کافر سره او هيڅ ګناهګار سره چې د خلکو په مالونو باندې تجاوز کوي مينه او محبت نه لري.

۵ـ بالمقابل هغه کسان چې مؤمنان او صالح عمل کوي (سود نه خوري) خپل بدني عبادتونه په ډېره ښه توګه اجراء کوي او هم زکاتونه ورکوي، هغوی لره خپل رب لوی اجرونه ورکوي. څکه چې الله ﷻ د همدوی سره مينه او محبت لري، په دوی باندې به نه د الله ﷻ د پلوه ډار او وېره واقع شي او نه به غمژن شي.

توضيحات

۱ـ "رِبَا" په لغت کښې زيادت، ډېروالي او پورته کېدلو ته وايي لکه چې ﴿ وَيُرْبِي ٱلصَّدَقَٰتِ ﴾ ورباندې دلالت کوي. نظر د ليک قواعدو ته بايد په "الف" (رِبَا) سره ليکلی شوی وی، خو د دې کېله چې ډېره عظيم الشانه ګناه ده په واو (رِبٰوا) سره وليکلی شوه ترڅو لوستونکي ورته ښه متوجه شي. او دا څکه چې همغه شی د لوستونکو توجه ډېره جلبوي چې د قواعدو څخه مخالف وي.

د همدې وجې څخه د "صلوة" او "زکوة" دواړه کلمې هم په واونو سره ليکلی کېږي که څه هم قانوني ليکنه يې د الفونو په څېره کښې (صَلاة، زَکاة) ده. دغه دواړه ډېر لوی عظيم الشانه بدني او مالي عبادتونه دي بايد چې په سرسري نظر ورته څوک ونه ګوري.

۲ـ "رِبٰوا" په شريعت کښې هغې خاصې ګټې او زيادت ته وايي چې يو قرض ورکوونکی يې په خپل قرض باندې علاوه اخلي.

د قرآن کريم د نزول په وخت کښې همدا ډول سود رواج وه. څرنګه چې دغسې بې عوضې ګټې او زيادت کله-کله سړي ته په بيعه کښې هم لاس ته ورځي، مثلاً يو شی په يو زر روپۍ راونيسي او په بيولس سوه يې وپلوري نو يو سل روپۍ بلاعوضه ګټه پاتې شوه نو څکه لږ څه نور بيان ته هم حاجت وه چې نبي کريم ﷺ په شپږو شيانو کښې لږ توضيح ورکړه[1] خو سره د دې عمر ﷺ ويلي دي چې:

---

[1] صحيح مسلم ج۲ ص۲۴

«وَإِنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قُبِضَ وَلَمْ يُفَسِّرْهَا لَنَا فَدَعُوا الرِّبَا وَالرِّيبَةَ»[1] یعني: نبي کریم ﷺ وفات شو خو مونږ ته یې سود پوره تفسیر نه کړ. نو حقیقي سود او اشتباهي سود دواړه پرېږدئ.

۳ـ الله ﷻ په هر څه باندې ښه پوهېږي، څه یې چې پوره نه دي تفسیر کړي په نه تفسیر کښې یې حکمتونه دي او څه یې چې تفسیر کړي دي په تفسیر کښې یې حکمتونه دي، لکه چې فرمایي: ﴿وَمَا كَانَ رَبُّكَ نَسِيًّا﴾ [مریم: ۶۴] یعني: او ستا رب (اې پیغمبره!) هېروونکی نه دی، څه شی چې لږ څه په اجمال کښې پرېږي د دې دپاره چې مجتهدین پکښې اجتهاد وکړي د یو پلوه به هغوی ته اجرونه ورکړي او د بل پلوه به د اُمت دپاره د تللو لارې ډېرې شي.

که څوک د شپږو شپانو نوموړنه او د مجتهدینو د اجتهاداتو د لوست فرصت لري نو د فقهې او اصول الفقه کتابونو ته دې مراجعه وکړي، مونږ په دې مقام کښې همدومره لیکو چې:

سود مختلف شکلونه لري او ټول شکلونه یې په قطعي صورت حرام دي. لاندې څو صورتونه یې د مثال په توګه ولولئ:

الف: چې د یوه غریب سړي څخه ګټه اخلي او هغه د خوراک او څښاک دپاره قرض کړی وي.

ب: چې هغه د یوه مړي د تکفین او تجهیز دپاره ترلاسه کړي وي او یا د واده د رسم او رواج دپاره.

ج: چې کوم بډاي (غني) سړی یې د تجارت دپاره پور کړي او سودخور ته سود ورکوي.

د: چې کومه فابریکه او یا حکومت دا کار وکړي.

هـ: چې د نوو او زړو نوټونو په مبادله کښې څه تفاوت ترلاسه کړي.

و: چې د تخمي او غیر تخمي غنمو په تبادله کښې څه زیادت واخلي.

یادونه

۴ـ لکه څنګه چې نن ورځ سود اخستونکی د سودخور په نامه یادېږي همدارنګه د عربو هم رواج وه چې هغه ته به یې "آكِلُ الرِّبَا" ویلې، نو قرآن کریم هم د خلکو په مروجه لهجه باندې سود اخستونکي په ﴿ٱلَّذِينَ يَأْكُلُونَ ٱلرِّبَوٰا﴾ کښې د سود خوړونکو په نامه یاد کړه.

"خَبْط" څه معنی؟

۵ـ د ﴿يَتَخَبَّطُهُ﴾ کلمه د "خَبْط" څخه اخستله شوې ده، "خَبْط" هغو ګډو وډو حرکتونو ته وایي چې په لیونتوب او پرېشانۍ باندې دلالت کوي، لکه ړنده اوښه چې پښې ترپوي او یا لکه ونه چې په لګړه ووهله شي او غیر منظمې پاڼې ترې راتوی شي[2].

او د ﴿مِنَ ٱلْمَسِّ﴾ توری د ﴿يَتَخَبَّطُهُ﴾ پورې تعلق نیسي. نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې:

---

(۱) سنن ابن ماجه ص ۱۶۴؛ مسند احمد بن حنبل ج ۱ ص ۸۵

(۲) تفسیر المراغي ج ۳ ص ۵۴؛ مفردات الراغب ص ۱۴۲

د قیامت په ورځ به سود خواره د قبرونو څخه داسې راپورته کېږي لکه چې په دنیا کښې څوک د شیطان د لاس وهنې د کبله ګډوډ حرکتونه کوي او لیونی شوی وي. چې په پښتو کښې وايي: فلانی میرګیو نیولی دی. همدغه مرض ته په عربي کښې "صرعه" وايي.

عبدالله بن عباس رضي الله عنهما وايي چې: «آكِلُ الرِّبَا يُبْعَثُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَجْنُونًا يُخْنَقُ»[۱] يعنې: سودخور به د قیامت په ورځ د لیونتوب په حال کښې راپورته شي چې غاړې ته به یې زندۍ وراچوله کېږي (د مرۍ څخه به نیول کېږي).

که څه هم ځینو مفسرینو کرامو د ﴿مِنَ الْمَسِّ﴾ په توري کښې ځینې نور تعلقات هم ښودلي دي[۲] او مَس یې د جنون (لیونتوب) څخه کنایه اخستی دی[۳]، مګر مونږ ته لږ څه بعید په نظر راغله ځکه مو خوښ نه کړه.

سوال جواب

۶ـ که څوک وايي چې: طبیبان خو د صرعې (میرګیو) ناروغي د اخلاطو څخه ګڼي چې د چا په سر کښې څه ګډوډي راشي نو ذکر شوی مرض ورته پېښېږي، نه د شیطان څخه. د همدې کبله ځینو مفسرینو د ایت شریف تفسیر داسې کړی دی چې دا د عربو د عادت په بناء شیطان ته نسبت شوی دی چې هغوی به دغسې مرضونه د شیطان څخه ګڼل[۴].

مونږ وایو چې: د پیریانو واقعات چې د انسانانو سره پېښ شوي دي په احادیثو کښې دومره ډېر دي چې انکار ترې ممکن نه دی لکه چې ځینو مفسرینو کرامو یې بعضې واقعات نقل کړي دي[۵]، مونږ یې د اوږدوالي د کبله نه شو پښتو کولی.

نو څه لرې نه ده چې د میرګیو مرض په ځینو وختونو کښې د اخلاطو د کبله سړي ته پېښ شي چې طبیبان یې په دارو درمل سره معالجه کوي، او په ځینو وختونو کښې پرې د پیریانو او شیطانانو د کبله سړی مبتلا شي چې معالجه یې په مادي دواګانو باندې نه کېږي بلکې آیة الکرسي او نورو ماثوره اورادو باندې یې علاج کېدلی شي، او کله به یې اخلاط او پیریان دواړه سبب وي نو باید چې علاج یې د مادیاتو او ماثوراتو دواړو څخه مرکب وي.

نو لکه څنګه چې مادي امراض د الله ﷻ د اجازې څخه په غیر چا ته نه شي عارض کېدلی همدارنګه جنیان او شیطانان هم د الله ﷻ د اذن څخه په غیر په چا نه شي کیناستلی. اما انکار ورڅخه د أهل السنة والجماعة عقیده نه ده بلکې د معتزله وو مسلک دی[۶].

---

(۱) تفسیر ابن کثیر ج۱ ص۳۲۶
(۲) تفسیر کبیر ج۷ ص۹۴؛ تفسیر القاسمي ج۳ ص۳۶۱
(۳) مفردات الراغب ص۴۸۷
(۴) تفسیر الکشاف ج۱ ص۳۲۰
(۵) تفسیر القاسمي ج۳ ص۳۶۲
(۶) روح المعاني ج۳ ص۴۹

او که د جنیانو او شیطانانو څخه د مرضونو مکروبونه مراد کړی شي نو بیا خو نه سوال ته حاجت شته او نه جواب ته، ځکه هغه شی چې طبیبان یې د مېرګیو سبب ګڼي شریعت یې هم ګڼي[1]، خو فقط په نوم کښې یې فرق راغی چې په شریعت کښې ورته شیطانان وایي او په طب کښې ورته جنیان. مګر دا معنی متبادره (څرګنده) نه ده خان ساتل ترې په کار دي.

۷ـ په هر تقدیر، د قیامت په ورځ د خینو جرائمو دپاره الله ﷻ څه خاصې نښې او علائم ټاکي لکه د غدار په کوناټې باندې به د هغه د غدر (ټګی) په اندازه بېرغ رېږي[2] او د چا زړه چې په دنیا کښې روند وي د قیامت په ورځ به ړانده راپورته کړی شي [طه: ۱۲۵، ۱۲۶]. همدارنګه الله ﷻ د سود خورو دپاره دا نښه او علامه ګرځولې ده چې د محشر په میدان کښې به د لیونیانو په شکل راپورته شي[3].

ایا سود او بیعه یو شی دی؟

۸ـ د قرآن کریم د وخت سودخورو سود او بیعه دواړه حلال ګڼل او حتی سود یې په حلالوالي کښې اصل ګاڼه. ځکه چې په معاملاتو کښې خو مهم شی ګټه ده او ګټه په بیعه کښې شکمنه او احتمالي ده خو په سود کښې یقیني او بې شکه ده، د همدې کبله یې په مقلوبه تشبیه باندې ورڅخه تعبیر وکړ چې: ﴿ إِنَّمَا ٱلْبَيْعُ مِثْلُ ٱلرِّبَوٰاْ ﴾ او داسې یې ونه ویلې چې: "إِنَّمَا الرِبَا مِثْلُ الْبَيْعِ".

عجیبه خبره

۹ـ عجیبه خبره ده لکه څنګه چې د سودخورو عقلونه مقلوب وه هماغسې یې د خولو څخه خبره هم مقلوبه راووتله او د وارخطانۍ او اضطراب نښې یې پکښې ښکاره شوې، ته به وایې چې کوم لیونی خبرې کوي. لاندې دوه صورتونه د نظره تېر کړئ ترڅو د سود خورو اعتراض او د الله ﷻ جواب درته ښه څرګند شي:

الف: که یو مجاهد د غنیمت یوه وسله د دوه کالو په وعده باندې په درې لکه افغانۍ خرڅه کړي نو دا بیعه شوه او جائزه ده.

که بالفرض همدغه وسله د دوه کالو په وعده باندې په دوه لکه افغانۍ خرڅه کړي خو کله چې دوه کاله تېر شي او د قرضدار وسه نه کېږي چې د وسلې قیمت ورکړي خو دوی دواړه سره راضي شي، مجاهد یو کال وراضافه کړي او پوروړی یو لک افغانۍ زیاتې کړي، یعنې یو کال وروسته درې لکه افغانۍ ورکوي؛ نو دا سود شو او حرام دی.

په دې مقام کښې کافرو ته دا سوال پیدا کېده چې د ذکر شوو دواړو معاملو نتیجه یوه شوه چې په دریو کالو کښې درې لکه افغانۍ شوې، نو کله چې لومړي صورت جائز شو باید چې دوهم صورت هم جائز شي.

---

(۱) تفسير المنار ج۲ ص۹۶

(۲) جامع الترمذي ج۱ ص۲۸۷

(۳) روح المعاني ج۳ ص۴۹؛ تفسير القرطبي ج۳ ص۳۵۴

شرعي جواب یې دا دی چې دا کار الله ﷻ کړی دی او هغه ﷻ فَعَّالٌ لِمَا يُرِيدُ دی څه یې چې اراده وي هغه کوي، د تحلیل او تحریم واک د بل چا سره نشته هغه ﷻ زمونږ رب دی او مونږ یې بندګان یو.

هو! که دوی د سودي جنون څخه رابهر شي او د عقل څخه کار واخلي هم پوه به شي چې په لومړي صورت کښې درې لکه افغانۍ د تولې وسلې په مقابل کښې ثمن واقع شوي دي چې بې عوضه پکښې هیڅ شی نشته، او په دوهم صورت کښې دوه لکه افغانۍ د وسلې په مقابله کښې واقع شوي دي او یو لک افغانۍ دوه کاله وروسته بې عوضه په پوروړي باندې کېښودلی شوې.

که څوک وایي چې یو لک افغانۍ د یو کال په بدل اضافه شوې. بې عوضه خو نه دي؟!

مونږ وایو چې کال خو زمانه ده، نه د چا مال دی او نه پکښې څوک تجارت کولی شي، په معاملاتو کښې خو د مالونو راکړه ورکړه وي نه دا چې هوا او یا وخت څوک په چا خرڅ کړي.

برسېره پر دې، په لومړي صورت کښې مشتري په خپله خوښه درې لکه افغانۍ په خان باندې د مبیعې په مقابل کښې منلي دي، نوموړي کولی شو چې بالکل یې نه وی خریداري کړې، او په دوهم صورت کښې خو یې فقط دوه لکه منلي وي خو یو لک نورې ورباندې جبري راغلې خکه دوه کاله وروسته خو ورته د سود خور د پلوه دوه لارې ښودلې شوې دي چې یا دوه لکه افغانۍ ورکړي او یا په خان باندې د بل کاله پورې درې لکه ومني، دربمه لار ورباندې په بشپړه توګه بنده ده.

ب: که یو سړی د یوه مجاهد څخه د غنیمت وسله په دوه لکه افغانۍ خریداري کړي او یو کال وروسته یې په درې لکه افغانیو باندې وپلوري نو دا بیعه ده او ګټه یې جائزه ده.

خو بالفرض که نوموړی مجاهد هماغه دوه لکه افغانۍ چاته د یو کال دپاره په یو لک افغانیو باندې په ګټه ورکړي نو دا سود دی او حرام دی.

سره د دې چې په دواړو صورتونو کښې دوه لکه افغانیو یو لک افغانۍ د یو کال په اوږدو کښې وګټلې، په یو صورت کښې جائزې دي او په بل کښې ناجائزې دي!

دلته هم شرعي جواب دا دی چې الله ﷻ چې هر څه کوي د حکمت څخه ډک دی څوک ورباندې د اعتراض حق نه لري او د ده ﷻ په کار باندې واقعاً د ګوتې د اېښودلو خای نشته.

هو! که سود خواره ورته په خیر شي دواړه صورتونه یو تربله د ځمکې او د اسمان فرق لري. خکه چې په لومړي صورت کښې مشتري د یو کاله پورې د وسلې حفاظت او ساتنه په غاړه واخستله، د نقل او انتقال مصارف یې ورباندې ورغله، د سلاپاکۍ تکالیف او تاوانونه یې وګالل خو د دې تولو سره-سره یې ګټه یقیني نه وه، احتمال وه چې بازار لوېدلی وی او تاوان یې پکښې کړې وی او یا ورباندې کوم آفت نازل شوی وی او ګټه لا څه چې اصل سرمایه یې هم د منځه تللې وی.

اما په دوهم صورت کښې په مجاهد باندې نه د تاوان احتمال شته او نه ورباندې د کوم تکلیف ګالل. خو د دې سره-سره یې ګټه یقیني ده او شک شبه پکښې نشته، نوموړي به ورته په اصطلاح د شاجهان پاچا د لتهانو په شان بې غمه ناست وي، یو پښه به یې په بله اړولې وي خو د ګټې په وخت کښې به یې تکلفه ګټه په جیب کښې اچوي او خوري به یې.

نو که د سود خورو په شان څوک په عقل کښې خلل ونه لري، پوهېږي چې د دواړو صورتونو په منځکښې ډېر لوی فرق شته.

﴿أَمْرُهُۥٓ إِلَى ٱللَّهِ﴾ څه معنی؟

۱۰_ د دغو ایتونو د نزول په وخت کښې سود یوه مباحه معامله وه چې اکثره خلک ورباندې اخته وه خو کله چې الله ﷻ فضل وکړ دغه ایتونه یې نازل کړه نو مسلمانانو ورته لبیک وویل او غاړې یې ورته کېښودې. خو بالمقابل کافرانو په اعتراضاتو او ګوتنیونو باندې پیل وکړ چې سود او بیعه خو یو شی دی چندان توپیر نه لري، نو ولې یو حرام او بل حلال ګڼل کېږي؟، لکه چې وړاندې یې بیان تېر شو.

دوی خکه سپکو سپړودو خبرو ته شروع وکړه چې په هغه وخت کښې ځینې داسې سودونه هم وه چې یوه خوا به یې کافر وه او بله به یې مسلمان وه، نو مسلمان به د مسلمانۍ قانون غوښت او کافر ته به یې خوند نه ورکاوه.

اما د سود خورو په منځکښې د تېرو شوو سودونو لانجه پرته وه، امکان لري چې ځینو خلکو یې غوښتنه هم کړې وي چې اخستل شوی سود بېرته راکړه نو الله ﷻ دا لانجه غوځه کړه او ویې فرمایل چې قانون به په راتلونکي باندې اغېزه کوي، نه په تېر شوي. خو دا ټکی یې ورسره اضافه کړ چې: ﴿وَأَمْرُهُۥٓ إِلَى ٱللَّهِ﴾ کار یې د الله ﷻ سره دی او بس. همدغه ټکی لاندې دوه معناوې درلودلی شي:

الف: یوه دا چې قانونًا ترې نه غوښتل کېږي. هو! که سود خور د الله ﷻ د رضا دپاره څه ورکړي نو ښه خبره ده.

ب: بله دا چې د راتلونکي سود په باره کښې د الله ﷻ پرېکړه دا ده چې هغه محق کوي (د منځه به یې وړي) اما د تېر شوي سود په باره کښې الله ﷻ ته فیصله سپارله کېږي چې د منځه به یې یوسي نظر دې ته چې که اسلام یې د پښو لاندې کړی نه وه نو انساني همدردي خو یې د پښو لاندې کړې وه. او یا به یې محوه نه کړي خکه په هغه وخت کښې خو لا خطاب ورته نه وه متوجه شوی.

یادونه

۱۱_ په هر تقدیر، دا حکم د هغو سود خورو په باره کښې دی چې د ایت د نزول څخه پخوا یې په سودونو سره سرمایې راغونډې کړې وي.

اما هغه څوک چې د ایت د نزول څخه وروسته په سود باندې مبتلا وي او بیا غواړي چې توبه ترې وباسي نو د هغه د توبې یو جزء دا دی چې د سود پیسې خپل خاوند ته بېرته ورکړي او خپله غاړه خلاصه کړي. که هغه مړ وي او یا یې درک معلوم نه وي نو یا دې اسلامي بیت المال ته وسپاري او یا دې په فقیرانو باندې ووېشي[۱].

---

(۱) تفسیر القرطبي ج۳ ص۳۶۶

مونږ څکه دغسې معنی واخستله چې د ایت وروستني ټکړه وربانديې دلالت کوي چې: ﴿ وَمَنْ عَادَ ﴾ الآیة یعنې: او څوک چې خپلې خبرې ته وروګرځي او سود او بیعه یو رنګ وګڼي نو هغوی د اور ملګري دي چې دوی به پکښې همېشه وي[۱].

په سود څوک نه کافر کېږي

۱۲_ په تېر شوي بیان بانديې د دې اعتراض مخه هم ونیوله شوه چې سود خو عمل دی او په عمل بانديې خو څوک نه کافر کېږي او په دوزخ کښې خو د تل دپاره کافران پراته وي، نه ګناهګاران مسلمانان.

د جواب حاصل دا دی چې: د ایتونو د سیاق څخه څرګندېږي چې دلته مراد قطعي کافران دي چې سود عقیدةً حلال ګڼي او د بیعې په شان ورته ښکاري او بس.

سود ګټه نه ده تاوان دی

۱۳_ مونږ پخوا لیکلي دي چې د "رِبَا" کلمه د زیادت، ډېروالي او ګټې معنی ورکوي. د همدې کبله د سود پیسو ته دغه نوم خوښ کړی شوی دی، ته به وایې چې دا معامله ټوله ګټه ده او وېښته تاوان هم پکښې نشته.

نو الله ﷻ دغه نظر رد کړ، چې سود سراسري تاوان دی الله ﷻ يې بربادوي او هغه شی چې ظاهراً تاوان ښکاري هغه سراسري ګټه ده او وېې فرمایل چې: ﴿ وَيُرْبِي ٱلصَّدَقَٰتِ ﴾ یعنې: الله ﷻ صدقات ډېروي، زیاتوي او برکت پکښې اچوي، برسېره په دې اجرونه ورکوي. لاندې دوه حدیثونه ولولئ:

الف: نبي کریم ﷺ فرمايي چې: «الرِّبَا وَإِنْ كَثُرَ فَإِنَّ عَاقِبَتَهُ إِلَى قُلٍّ»[۲] یعنې: د سود پانګه اګر که ډېره شي خو عاقبت يې د کمبود طرف ته دی.

ب: نبي کریم ﷺ فرمايي چې ستاسو صدقات د الله ﷻ په لاس کښې پرېوزي نو داسې يې درته تربیه کوي لکه چې ستاسو کوم یو سړی د خپل آس کوتی او یا د اوښ جونګی تربیه کوي، تردې چې د قیامت په ورځ به یوه لمړۍ د أحد د غره په اندازه غټه شوې وي[۳].

یادونه

۱۴_ الله ﷻ لطف وکړ او د سود د بحث په منځکښې يې د لمانځه او زکات بحث ته اشاره وکړه. شاید چې په دې کښې دې خبرې ته اشاره وي چې که سود خور وغواړي چې د سود څخه توبه وباسي او توفیق يې په نصیب شي نو په لمانځه دې مداومت وکړي څکه چې لمونځ د بدو کارونو مخه نیسي. او زکات ته دې ادامه ورکړي چې حرص يې مات شي او په خلکو بانديې زړه سوي پیدا شي.

---

(۱) تفسیر القاسمي ج۳ ص۳۶۹؛ تفسیر الطبري ج۳ ص۱۰۴؛ البحر المحیط ج۲ ص۳۳۵
(۲) مسند احمد بن حنبل ج۲ ص۱۰۹؛ سنن ابن ماجه ص۱۶۵
(۳) صحیح البخاري ج۱ ص۱۸۹

۱۵_ که څوک د سود د تحریم حکمتونه او نور اسرار غواړي نورو تفاسیرو ته دې مراجعه وکړي[1]. موږ به دې مقام کښې په نور بحث باندې تېر نه شو.

﴿يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱتَّقُواْ ٱللَّهَ وَذَرُواْ مَا بَقِيَ مِنَ ٱلرِّبَوٰٓاْ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿٢٧٨﴾ فَإِن لَّمْ تَفْعَلُواْ فَأْذَنُواْ بِحَرْبٍ مِّنَ ٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ ۖ وَإِن تُبْتُمْ فَلَكُمْ رُءُوسُ أَمْوَٰلِكُمْ لَا تَظْلِمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ ﴿٢٧٩﴾ وَإِن كَانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ إِلَىٰ مَيْسَرَةٍ ۚ وَأَن تَصَدَّقُواْ خَيْرٌ لَّكُمْ ۖ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٨٠﴾﴾

[۲۷۸] ای هغو کسانو چې ایمان مو راوړی دی! د الله ﷻ څخه ووېرېږئ او هغه څه پرېږدئ چې د سود څخه پاتې دي، که تاسو مؤمنان یاست.

[۲۷۹] نو که تاسو ونه کړه (متباقي سود مو پرېنښود) نو د الله ﷻ او د ده ﷺ د پیغمبر ﷺ د پلوه په (لوی) جنګ باندې خبر شئ؛ او که توبه تائب شوئ (د متباقي سود څخه صرف نظر شوئ) نو تاسو لره خپل راس المالونه شته (کولی شئ چې د هغو غوښتنه وکړئ) نه به تاسو ظلم کوئ (چې اضافه وغواړئ) او نه به په تاسو ظلم کېدلی شي (چې یا بالکل درنه کړی شي او یا لږ درکړی شي).

[۲۸۰] او که د سختۍ خاوند (مدیون) پیښ شي (چې لاس یې تنګ وي) نو (په تاسو باندې) د اسانۍ د وخته پورې انتظار کول دي (ترڅو یې چې لاس ازاد شي)، او (دا خبره) چې (په هغوی باندې) خیرات وکړئ (لږ یا ټول ورته عفوه کړئ) تاسو ته ډېره بهتره ده، که تاسو پوهېږئ.

ارتباط او شان نزول

۱_ په تېرو شوو ایتونو کښې دوه حکمونه اثبات ته ورسېده چې یو د سود ابدي تحریم او بل د اخستل شوي سود بېرته نه غوښتل. اما لاتدې دوه نور حکمونه په واضحه توګه نه وه نازل شوي:

الف: هغه ګټه چې موده یې پوره شوې وي خو سود خور لا نه وي ترلاسه کړي، ایا کولی شي چې د هغې مطالبه وکړي؟

ب: راس المال (اصلي پانګه) سودخور غوښتلی شي او که نه؟ امکان لري چې د چا ذهن ته ورغلي وي چې کله یې څو چنده ګټه د تحریم څخه وړاندې خوړلې ده نو په کار دي چې د راس المال غوښتنه ونه کړي.

۲_ په همدې ابهام باندې څه وخت تېر شو ترڅو چې مکه معظمه فتحه شوه او هلته والي مقرر شو چې عتاب بن اُسید ؓ نومېده، نو یوه قوم (بني عمرو) په بل قوم (بني المغیره) باندې د متباقي

---

(۱) حاشیه الشیخ زاده علی تفسیر البیضاوي ج۱ ص۵۵۵؛ في ظلال القرآن ج۱ ص۳۲۲؛ تفسیر المراغي ج۳ ص۵۷؛ التفسیر الکبیر ج۷ ص۹۳

سود غوښتنه پیل کړه، خبره دومره سخته شوه چې عتاب ... د نبي کریم ﷺ څخه په دې باره کښې د ... ده لپاره غوښتنه وکړه، نو ذکر شوي ایتونه نازل شوه او والي ته ورواستول شوه[۱]، چې په نتیجه کښې بني عمرو د خپلې غوښتنې څخه تېر شوه[۲].

د مطلب خلاصه

۱ـ یعني: ای مؤمنانوا ستاسو د ایمان غوښتنه دا ده چې د الله ﷻ احکامو ته غاړه کېږدئ که څه هم هغه ستاسو د خواهشاتو سره مخالف وي. نو د همغه الله ﷻ څخه وډار شئ چې تاسو ورباندې ایمان راوړی دی او د متباقي سود (ګټې) څخه صرف نظر شئ. که چېرې تاسو غواړئ چې د خپل ایمان عملي تصدیق ترلاسه کړئ نو دا کار وکړئ دا د ایمان غوښتنه ده. او که دا کار مو ونه کړ نو تاسو په یوه عظیم الشان جنګ باندې خبردار شئ چې د الله ﷻ او د ده د رسول ﷺ د پلوه زرباندې پیل کېږي ترڅو چې تاسو د خپل غوښتنې څخه توبه وکړئ او د الله ﷻ ته عملا هم غاړه کېږدئ.

۲ـ هوا که د ګټې څخه صرف نظر شوئ نو تاسو د خپلو راس المالونو (پانګو) مستحق ګڼل کېږئ او هغه ترلاسه کولی شئ، په دې تقدیر به نه تاسو ظلم کوئ چې د راس المال څخه د اضافه غوښتنه وکړئ او نه باید په تاسو ظلم وکړی شي چې یا درنه کړی شي او یا مو په نن، اشه او په سبا راشه باندې په مشقت کښې واچوي.

دا په هغه صورت کښې چې ستاسو مدیون (پوروړی) ستاسو قرض درکولی شي. او که داسې صورت پېښ شو چې د هغه لاس تنګ وه او راس المال یې درباندې نه شو سپارلی، په دې صورت کښې په کار دي چې تر هغه انتظار وباسئ ترڅو د هغه لاس ازاد شي او ستاسو د قرض ورکړه ورته اسانه شي چې یا ټوله په یو خل درکړي او یا یې په قسطونو درپوره کړي.

۳ـ که تاسو په خپلو پوروړو باندې زړه سوی وکړئ او په خپله خوښه ورته یا خپل ټول قرض او یا څه برخه وبښئ او صدقه یې کړئ نو دا خو ډېر ښه کار دی که پوهېږئ.

ځکه چې په دې صورت کښې به د صدقه کړی شوي مال عوضونه په دنیا کښې هم درکړی شي او په آخرت کښې به مو هم په داسې وخت کښې په درد وخوري چې ډېر به ورته اړ او محتاج یاست، او هم به الله ﷻ ستاسو د ګناهونو څخه درتېر شي لکه چې تاسو د خپل قرضدار د قرض څخه تېر شوئ او د هغه د اوږو څخه مو دروند بار لرې کړ.

توضیحات

۱ـ که څوک وایي چې ایت شریف په ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ﴾ باندې پیل شوی او په ﴿ إِن كُنتُم مُّؤۡمِنِينَ ﴾ باندې پای ته رسېدلی، نو پیل او پای یې سره تضاد غوندې ښکاري ځکه چې د "إنْ" کلمه د شک دپاره ده.

[۱] تفسیر الطبري ج۳ ص۱۰۷، الدر المنثور ج۲ ص۱۰۷
[۲] تفسیر ابن کثیر ج۱ ص۳۳۰

مونږ وایو چې: د دې معنی دا ده چې ای مؤمنانو! د خپل ایمان مظاهره په اعمالو کښې وکړئ او دا څکه چې بوازې الله ﷻ په زړونو باندې پوهېږي، که تاسو په خپلو جوارحو باندې ایمان حاکم ونه ګرځوئ (سود ونه خورئ) نو خلک به تاسو د ایمان په دعوه کښې دروغژن وبولي او ایمان به مو کمزوري وبرېښي.

یادونه

۲ـ که څه هم د ﴿فَأْذَنُوا﴾ د "أذن" څخه اخستله شوې ده چې د غوږ په معنی سره ده خو په څېنو وختونو کښې هغه علم ته هم "أذن" وايي چې د غوږونو د لارې ورباندې سړی پوه شي، په دې مقام کښې همدغه معنی مطلب ده[۱]. یعنې: واورئ او ښه پوه شئ چې تاسو سره د الله ﷻ او د ده پیغمبر ﷺ جنګ او دښمني ده.

ایا د الله ﷻ سره جنګ؟!

۳ـ ښکاره ده چې د الله ﷻ سره خو جنګ غیر متصور دی څکه چې جنګ په هغه صورت کښې متصور کېدلی شي چې د دواړو طرفونو په منځکښې څه د قوت تناسب موجود وي که څه هم ډېر لږ وي. نو څکه مونږ وایو چې سود خواره په لاندې لحاظونو سره د الله ﷻ سره جنګیان ګڼل شوي دي:

الف: په جنګ کښې دا قاعده ده چې یو طرف د خپل مقابل طرف په خلاف کار کوي، نو کله چې سودخواره د الله ﷻ او د ده ﷻ د پیغمبر ﷺ په خلاف چاپېر دي او د سود څخه لاس نه اخلي نو داسې وګڼل شوه لکه چې ورسره په جنګ وي. د همدې کبله باغیان په همدې نامه باندې یاد شوي دي څکه چې الله ﷻ او د ده ﷻ په ځمکه کښې اصلاح راولي او هغوی پکښې فساد کوي. لکه چې فرمايي: ﴿إِنَّمَا جَزَٰٓؤُاْ ٱلَّذِينَ يُحَارِبُونَ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ وَيَسْعَوْنَ فِى ٱلْأَرْضِ فَسَادًا أَن يُقَتَّلُوٓاْ أَوْ يُصَلَّبُوٓاْ﴾ [المائدة: ۳۳] یعنې: یقیناً د هغو کسانو کوم چې د الله ﷻ او د ده ﷻ د پیغمبر سره جنګ کوي او هم په ځمکه کښې فساد خوروي جزا دا ده چې ووژل شي او په دار کړی شي، او داسې نور.

ب: په انسانانو کښې دا عادت دی چې کله ډېر لوی شی وګوري کوم چې د دوی په مقیاسونو کښې نه ځایېږي نو د هغه نسبت الله ﷻ ته کوي، لکه چې وايي: د افغانستان په جهاد کښې د الله خلک معیوب او د الله خلک شهیدان شوه! یعنې دومره معیوبین او شهیدان پکښې وشوه چې په شمېر یې یو الله ﷻ خبر دی. همدارنګه هغه شی هم چې په هغه کښې د ټولې ټولنې ګټه وي الله ﷻ ته نسبت کېږي، د همدې کبله د هغو حقوقو څخه چې په انساني ټولنه کښې څه خاص غوښتونکي ونه لري د حقوق الله په نامه یادېږي.

نو په همدې بناء څوک چې د الله ﷻ سره په عام المنفعة شي کښې مقابله کوي نو هغه هم د محارب مع الله په نامه باندې یادېږي. او په دې کښې خو شک نشته چې سود خوري ډېره لویه ګناه

---

(۱) مفردات الراغب ص ۱۰

او د عامو وګړو په ضرر ده. په همدې اړوند زښت ډېر احاديث روايت شوي دي، مونږ يې دلته نه شو رانقلولی، لوستونکي دي اوږدو کتابونو ته مراجعه وکړي(۱).

ج: په دې مقام کښې يې مطلب دا دی چې تاسو سره په هغه جهاد پيل شي چې په هغه باندې الله ﷻ او د ده پيغمبر ﷺ امر کوي. يعنې تاسو د شرعي جهاد لايق ياست چې د مقاتله في سبيل الله په نامه باندې هم يادېږي. نو دا مقاتله د وطني، مالي، توسعه طلبي او نورو شيانو مقاتله نه ده بلکې دا يوه شرعي مقاتله ده.

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۴_ که څوک وايي چې: که سود خورو په هغه وخت کښې سود او بيعه يو رنګ ګڼل خو جهاد ورسره في سبيل الله ګڼل کېږي، اما که هغوی مسلمانان وه لکه چې د شان نزول څخه څرګندېږي بيا هم ورسره جهاد واجب دی؟

مونږ وايو چې: د جهاد وجوب دپاره دا ضرور نه ده چې مقابل جانب دې کافر وي بلکې کله-کله د مسلمانانو سره هم جهاد لازم ګرځي، لکه چې څو باغيان او يا قطاع الطريق (لارې شکوونکي) سره يو ځای شي او د اسلامي حکومت په مقابل کښې قوت تشکيل کړي چې بې د جنګه ورباندې د چا زور نه رسېږي نو جهاد ورسره لازم دی. هو! که قوت يې نه درلود نو د اسلامي حکومت وظيفه ده چې ترهغه يې بنديان کړي ترڅو د الله ﷻ حکم ته غاړه کېږدي.

د ابو بکر الصديق ﷺ د وخت جنګونو هم دوه وجې درلودې، يوه دا چې هغه خلک مرتد شوي وه او بله دا چې د زکات د ورکولو څخه يې ډډه کوله. د همدې کبله نوموړی خليفه ﷺ وويلې چې ترهغه به ورسره جنګېږم ترڅو د زکات يو سېرلی هم ورته پرېنږدم(۲).

يادونه

۵_ د ﴿ لَا تَظْلِمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ ﴾ دوه جملو څخه د اشارې په توګه لاندې دوه حکمونه معلومېږي:

الف: د کوم يو مديون (پوروړي) چې وسه کېږي او خپله غاړه نه خلاصوي هغه ظالم دی.

همدا مضمون نبي کريم ﷺ داسې منعکس کوي چې: «مَطْلُ الْغَنِيِّ ظُلْمٌ»(۳) يعنې: د غني سړي (په قرض ورکولو کښې) معطلي کول ظلم دی.

ب: لکه څنګه چې مسلمان مکلف دي چې د ظالميت څخه خان وساتي بايد چې د مظلوميت څخه هم خان وساتي. خکه څومره چې خلک مظلوميت ته غاړه ږدي په هماغه کچه به ظالمان ډېرېږي. نو اسلام لکه چې ظالم ته وايي چې ظلم مه کوه مظلوم ته وايي چې د ظالم په مقابل کښې مقاومت وکړه.

(۱) الدر المنثور ج۲ ص۱۰۹؛ تفسير القرطبي ج۲ ص۳۶۴؛ تفسير القاسمي ج۳ ص۳۷۷

(۲) احکام القرآن ج۱ ص۴۷۲

(۳) صحيح مسلم ج۲ ص۱۸

د قرض غلامان

۶ـ پخوا به چې کله څوک د ډېر قرض څخه لاندې شو او د ورکړې وړتیا به یې نه وه نو مدیون به د مالدار دپاره د غلام په شکل خرڅېده او د هغه قرض به یې ورپوره کاوه[۱]، خو څرنګه چې اسلام د حریت او ازادۍ دین دی نو په ذکر شوي حالت کښې یې مالدارانو ته توصیه وکړه چې بې وسه قرضدارانو ته د هغوی د وسې پورې انتظار وکړئ او بس.

سوال جواب

۷ـ که څوک وایي چې: د اینونو د سیاق څخه معلومېږي چې ذکر شوي توصیه صرف د هغو قرضدارانو پورې خاصه ده چې هغوی د سود د تحریم په وخت کښې د درانه قرض څخه لاندې شوي وه، نه دا چې باید هر یو مدیون ته انتظار وویستلی شي؟

مونږ وایو چې: هر یو مدیون ته د هغه د وسې پورې کتل رحم او زړه سوی وي، په دې کښې شک نشته چې رحم او زړه سوی د اسلام یو مهم رکن دی لکه چې نبي کریم ﷺ فرمایي: «مَنْ لَا يَرْحَمُ لَا يُرْحَمُ»[۲] یعني: څوک چې په چا رحم نه کوي په هغه به رحم ونه کړی شي.

همدارنګه یو ناداره مدیون ته په مهلت ورکولو او یا ورته د قرض څخه په ابراء ورکولو کښې هم زښت ډېر احادیث روایت کړی شوي دي[۳]، دا لاندې څو حدیثونه د مثال په توګه ولولئ:

الف: نبي کریم ﷺ فرمایي چې: یو سړی وه چې خلکو ته به یې قرضونه ورکول او خپل مزدور ته به یې ویلې چې کله تش لاسی سړی ته ورغلې نو ورڅخه تېرېږه، شاید چې الله ﷻ به زمونږ د ګناهونو څخه راتېر شي؛ نو کله چې وفات شو، الله ﷻ یې د ګناهونو څخه ورتېر شو[۴].

ب: نبي کریم ﷺ فرمایي: «مَنْ نَفَّسَ عَنْ غَرِيمِهِ أَوْ مَحَا عَنْهُ كَانَ فِي ظِلِّ الْعَرْشِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ»[۵] یعني: څوک چې په خپل قرضدار باندې اساني راولي او یا ورڅخه قرض محوه (عفوه) کړي نو د قیامت په ورځ به د عرش العظیم د سیوري لاندې وي.

اما دا خبره چې د ایت حکم عام دی او که یوازې سودي قرضدارانو پورې خاص دی نو په دې کښې دوه نظره دي: یو دا چې ایت شریف ټولو قرضدارانو ته شامل دی، لکه چې همدا نظر احنافو خوښ کړی دی[۶]، بل دا چې سودي قرضدارانو پورې خاص دی مګر په اشارة النّص سره پکښې ټول قرضداران داخل دي. همدارنګه قیاساً هم ټولو ته شامل دی[۷].

---

(۱) تفسیر القرطبي ج۳ ص۳۷۱
(۲) صحیح البخاري ج۲ ص۸۸۹
(۳) تفسیر ابن کثیر ج۱ ص۳۳۱؛ تفسیر القاسمي ج۳ ص۳۷۴
(۴) صحیح مسلم ج۲ ص۱۸
(۵) مسند احمد بن حنبل ج۵ ص۳۰۰
(۶) احکام القرآن للجصاص ج۱ ص۴۷۳
(۷) تفسیر کبیر ج۷ ص۱۱۰

سود د تجارت په غرض

۸ـ په عربي ژبه کښې قانون دی چې د "إذا" کلمه د تحقیق دپاره استعمالېږي او د "إن" کلمه د شک دپاره. نو نظر همدې قانون ته د ﴿وَإِن كَانَ ذُو عُسْرَةٍ﴾ د جملې څخه معلومېږي چې د ایت شریف د نزول په وخت کښې اکثرو خلکو د دې دپاره په سود باندې پیسې اخستې وې چې تجارت پرې وکړي او زیاته ګټه ترلاسه کړي، نو دوی غنیان وه او تنګ لاسي نه وه.

اما داسې چې هغوی د ژوند د لمړنیو اړتیاوو د پوره کولو دپاره په سودي پیسو باندې پور وړي شوي وه، لاس یې تنګ وه او د راس المال د ورکړې وسه یې نه وه نو هغوی کم خلک وه. نو خکه الله ﷻ د ﴿وَإِن كَانَ ذُو عُسْرَةٍ﴾ په عوض "وَإِذَا كَانَ ذُو عُسْرَةٍ" نازل نه کړ ترڅو د تنګ لاسو خلکو په کموالي دلالت وکړي.

نو د دې څخه معلومېږي چې سود مطلقًا حرام دی که څه هم هغه د تجارت دپاره وي او یا د کومې فابریکې او کارخانې د فعالولو دپاره او یا داسې د نورو اجتماعي خدماتو دپاره.

﴿وَاتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى اللَّهِ ۖ ثُمَّ تُوَفَّىٰ كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٢٨١﴾﴾

[۲۸۱] او د هغې ورځې څخه ودار شئ چې په هغې کښې به تاسو الله ﷻ ته بېرته وروګرځول شئ. بیا به هر چا ته هغه څه پوره ورکړی شي چې هغه کړي وي (په دنیا کښې) او په دوی باندې به (په هیڅ ډول) تېری ونه کړی شي.

ارتباط

د دې ایت د وړاندېنیو ایتونو سره اړوند پوره واضحه دی خکه هغه څوک چې په پوره اخلاص سره تصدقات کوي او د سود او نورو معاصیوو څخه خان ساتي بالآخره په غریبانو او تنګ لاسو خلکو باندې ترحم او زړه سوی کوي هغوی د قیامت په ورځ باندې پوره باور لري او د هغې ورځې د مشکلاتو د حل کولو غم ورسره وي. نو خکه الله ﷻ تېر شوي احکام په دغه ایت شریف سره تعقیب کړه.

د مطلب خلاصه

یعنې: د الله ﷻ تېر شوي احکام عملي کړئ، که په تعمیل کښې یې د مشقت او سختۍ سره مخامخ کېږئ نو د قیامت ورځ درپه یاد کړئ چې په تعمیل کښې یې درسره لاس وکړي، خکه چې په هغې ورځ کښې زینت ډېر مشکلات دي خو په هغه وخت کښې یې چاره نه کېږي، نن ورځ کولی شئ چې د هغو مشکلات مخه ونیسی: خکه هلته به ستاسو ټول ظاهري قدرت ختم وي او په سترګو به ګورئ چې ټول قدرت د الله ﷻ سره دی او بس، هلته به د هر چا سره جدا- جدا محاسبه وکړی شي او هر څوک به د خپلو کړو وړو پوره بدله وګوري.

توضيحات

١ـ په انسان باندې لاندې درې مرحلې تېرېږي:
الف. چې د مور په ګېډه کښې وي. په دې مرحله کښې هیڅوک د ډېر وړوکي شي د وسې او توان دعوه هم نه شي کولی.
ب. چې د مور د ګېډې څخه دنیا ته رابهر شي آن د مرګ د ورځې پورې. په دې مرحله کښې په سړي باندې داسې حالت راتلای شي ـ العیاذ بالله ـ چې خپل خان په هر شي باندې قادر وګڼي او د الله ﷻ څخه بالکل انکار وکړي.
ج. چې کله مړ شي او د برزخي حیات سره مخامخ شي او یا د قیامت په ورځ د قبرونو څخه راپورته کړی شي او محاسبه ورسره پیل شي. په دې مرحله کښې انسان بېرته لومړنی مرحلې ته ورګرځي او یقین او باور یې راځي چې د ده په وسه کښې هیڅ شی نشته او ټول واک د الله ﷻ دی. د ﴿تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى ٱللَّهِ﴾ جمله همدغه مضمون ته اشاره ده.

د قرآن کریم آخرنی نازل شوی ایت

٢ـ که څه هم علماء کرام په دې خبره کښې (چې د قرآن کریم بالکل وروستنی ایت شریف کوم دی چې د هغه څخه وروسته بل ایت نه دی نازل شوی) په لسو ګروپونو وېشلي دي[١]، شاید چې د دې اختلاف اصلي وجه به یوه دا وي چې هر یوه عالم خپلو معلوماتو ته کتلي دي او نظر یې ورکړي دي، او بله وجه به یې دا وي چې تقدم او تاخر د اضافي اُمورو څخه دی، کېدی شي چې یو ایت نسبت خینو ایتونو ته وروستنی او خینو ته مخکنی وي.
مګر اکثره صالحین سلف چې په هغوی کښې عبد الله بن عباس رضی الله عنهما (رئیس المفسرین) هم شامل دی، په دې نظر دي چې همدغه ایت ـ چې اوس پکښې بحث روان دی ـ د قرآن کریم آخرنی ایت دی چې د دې د نزول څخه وروسته نبي کریم ﷺ محض څو ورځې ژوندی وه، چې څوک یو ویشت ورځې ښیي او څوک کمې او څوک زیاتې.
عبد الله بن عباس رضی الله عنهما وايي: کله چې دغه ایت نازل شو نو جبرائیل امین علیه السلام نبي کریم ﷺ ته وویلې چې د "ٱلْبَقَرَة" سورت د دوه سوه او یو اتیا ایت په سر باندې یې کېږده[٢]، چې دوه سوه یو اتیا(٢٨١) نمره شي، والله ﷻ أعلم.

﴿يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ إِذَا تَدَايَنتُم بِدَيْنٍ إِلَىٰٓ أَجَلٍ مُّسَمًّى فَٱكْتُبُوهُ ۚ وَلْيَكْتُب بَّيْنَكُمْ كَاتِبٌۢ بِٱلْعَدْلِ ۚ وَلَا يَأْبَ كَاتِبٌ أَن يَكْتُبَ كَمَا عَلَّمَهُ ٱللَّهُ ۚ فَلْيَكْتُبْ وَلْيُمْلِلِ ٱلَّذِى

---

(١) مناهل العرفان في علوم القرآن ج١ ص٩٠
(٢) تفسير القرطبي ج٣ ص٣٧٥؛ تفسير ابي السعود ج١ ص٢٦٨؛ تفسير البغوي ج١ ص١٦٦

عَلَيْهِ ٱلْحَقُّ وَلْيَتَّقِ ٱللَّهَ رَبَّهُۥ وَلَا يَبْخَسْ مِنْهُ شَيْـًٔا ۚ فَإِن كَانَ ٱلَّذِى عَلَيْهِ ٱلْحَقُّ سَفِيهًا أَوْ
ضَعِيفًا أَوْ لَا يَسْتَطِيعُ أَن يُمِلَّ هُوَ فَلْيُمْلِلْ وَلِيُّهُۥ بِٱلْعَدْلِ ۚ وَٱسْتَشْهِدُوا۟ شَهِيدَيْنِ مِن
رِّجَالِكُمْ ۖ فَإِن لَّمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَٱمْرَأَتَانِ مِمَّن تَرْضَوْنَ مِنَ ٱلشُّهَدَآءِ أَن تَضِلَّ
إِحْدَىٰهُمَا فَتُذَكِّرَ إِحْدَىٰهُمَا ٱلْأُخْرَىٰ ۚ وَلَا يَأْبَ ٱلشُّهَدَآءُ إِذَا مَا دُعُوا۟ ۚ وَلَا تَسْـَٔمُوٓا۟
أَن تَكْتُبُوهُ صَغِيرًا أَوْ كَبِيرًا إِلَىٰٓ أَجَلِهِۦ ۚ ذَٰلِكُمْ أَقْسَطُ عِندَ ٱللَّهِ وَأَقْوَمُ لِلشَّهَـٰدَةِ وَأَدْنَىٰٓ
أَلَّا تَرْتَابُوٓا۟ ۖ إِلَّآ أَن تَكُونَ تِجَـٰرَةً حَاضِرَةً تُدِيرُونَهَا بَيْنَكُمْ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَلَّا
تَكْتُبُوهَا ۗ وَأَشْهِدُوٓا۟ إِذَا تَبَايَعْتُمْ ۚ وَلَا يُضَآرَّ كَاتِبٌ وَلَا شَهِيدٌ ۚ وَإِن تَفْعَلُوا۟ فَإِنَّهُۥ فُسُوقٌۢ
بِكُمْ ۗ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ ۖ وَيُعَلِّمُكُمُ ٱللَّهُ ۗ وَٱللَّهُ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ ﴿٢٨٢﴾ وَإِن كُنتُمْ عَلَىٰ سَفَرٍ
وَلَمْ تَجِدُوا۟ كَاتِبًا فَرِهَـٰنٌ مَّقْبُوضَةٌ ۖ فَإِنْ أَمِنَ بَعْضُكُم بَعْضًا فَلْيُؤَدِّ ٱلَّذِى ٱؤْتُمِنَ أَمَـٰنَتَهُۥ
وَلْيَتَّقِ ٱللَّهَ رَبَّهُۥ ۗ وَلَا تَكْتُمُوا۟ ٱلشَّهَـٰدَةَ ۚ وَمَن يَكْتُمْهَا فَإِنَّهُۥٓ ءَاثِمٌ قَلْبُهُۥ ۗ وَٱللَّهُ بِمَا
تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ ﴿٢٨٣﴾ ﴾

[۲۸۲] ای هغو کسانو چي ایمان يې راوړی دی! کله چي تاسو په خپلو منځو کښې د تاکلې شوې نېټې پورې په پور سره د نسیا کارې معامله کوئ نو هغه ولیکئ او ستاسو په منځ کښې دې (درہم نفر) لیکونکی په انصاف سره لیکنه وکړې، او لیکوونکی دې د دې څخه امتناع نه کوې چي (ستاسو معامله) ولیکي، لکه څنګه چي الله ﷻ نوموړي ته ښودانه کړې ده نو (همغسې) لیکنه دې وکړي (ترځو يې شکر اداء کړي).

او د (معاملې بیان دې په لیکونکي باندې) هغه څوک وکړي چي د هغه په ذمه باندې حق ثابت شوی دی، او د الله ﷻ څخه دې چې د ده رب دی وډار شي او د حق څخه دې (په خپل اقرار کښې) هیڅ شی نه کموي. نو که چرته همدغه څوک چي حقورباندې دی ساده وي یا کمزوری (صغیر یا بوډا) وي (او) یا توان نه لري چي نوموړې معامله بیانه کړي نو د هغه وارث دې په انصاف سره (په لیکونکي باندې) املاء وکړي او (په لیک باندې د پاسه) ستاسو د سړیو څخه دوه تنه شاهدان (هم ورباندې) ونیسئ.

نو که دوه شاهدان دوه سړي نه شوه (تاسو ونه نیوه) نو یو سړی او دوه ښځې (هم کفایت کوي خو) چي د شاهدانو په ډله کښې د هغو خلکو څخه وي چي تاسو ورباندې رضایت لرئ.

(دوه ښځې د يو سړي په ځای کښې ځکه ودرولی شوي) چې يوه ښځه څه شی هېر کړي نو يوه به بې بلې ته ورپه ياد کړي (او که يکښې خطا شي نو يو به بې بلې ته تصحيح کړي).
او شاهدان دې امتناع نه کوي کله چې دوی (شاهد نيولو يا شاهدي اداء کولو) ته ورو بلل شي.
او تاسو په دې باندې مه ستومانه (زړه تنګي) کېږئ چې خپل حق وليکئ که څه هم هغه وړوکی يا غټ وي خو چې نېټه درلودونکی وي. دا ليکنه د الله ﷻ په نزد ښه د انصاف کار دی او د شهادت دپاره په ښه درونکی دی او دې ته ډېر نږدې دی چې تاسو په اشتباه کښې واقع نه شئ، (نو ليکنه کوئ) مګر هله چې ستاسو معامله لاس په لاس تجارت وي چې په خپلو منځو کښې سره راکړه ورکړه کوئ نو په تاسو باندې باک نشته چې بې ونه ليکئ. او کله چې تاسو (په يوه خطرناک شي کښې لاس په لاس) سودا کوله نو شاهدان درباندې ونيسئ (او وثيقه خط بې وليکئ)، او نه دې بې ...نکي ته ضرر ورسولی شي او نه شاهدي ورکوونکي ته، او که تاسو دا کار (ضرر رسول) وکړئ نو يقيناً دا په تاسو پورې د فاسق کېدلو نوم نښتل دي.
او د الله ﷻ څخه وډار شئ، او (دغه) تعليمات الله ﷻ درکوي (بل څوک بې نه درکوي چې تاسو يکښې سستي وکړئ)، او الله ﷻ په هر شي باندې پوه دی.
[۲۸۳] او که تاسو په سفر باندې ياست او ليکونکی نه شئ موندلی (چې وثيقه خط درته وليکي) نو قبض کړی شوي مرهوني (هم کفايت کوي چې خپله معامله درباندې قوي کړئ).
نو که ځينو په ځينو نورو باندې اعتماد وکړ (چې يا بې مرهونه ورکړه او يا بې د مرهوني څخه په غير ښساکاري وکړه) نو هغه څوک دې خپل امانت تاديه کړي چې په هغه باندې اعتماد کړی شوی دی، او د خپل رب ﷻ څخه دې وډار شي.
او تاسو شاهدي مه پټوئ (که د ليک څخه په غير شاهدان ودرول شوي ياست). او څوک بې چې پټه کړي نو بې شکه چې د هغه زړه ګناهګار دی.
او الله ﷻ په هغه څه باندې پوهېږي چې تاسو بې کوئ.

ارتباط

د دې ايتونو په ارتباط کښې لاندې وجهې د نظره تېرې کړئ شايد چې د مطالبو په وضاحت کښې به هم درته ګټه ورسوي.

الف: کله چې الله ﷻ د صدقاتو په باره کښې په ډېره بليغه توګه څو ايتونه نازل کړه د هر چا احساسات بې د مال ګټلو ته وپارول او د سود په باره کښې بې تهديدات او وعيدات نازل کړه چې د هر چا د مال د ګټلو څخه زړه تور شو. نو په دې ايتونو کښې بې معتدله طريقه بيانه کړه چې مال ګټل وربانديې عبادت دی او الله ﷻ وربانديې راضي کېږي ترڅو احساسات توجيه شي (اختناق نه شي).

ب: د انسانانو معشرت او ګوزاره په اکثرو وختونو کښې د معاملاتو د کبله خرابېږي او دوستي په کينه او عداوت باندې بدلېږي. نو الله ﷻ د مشروعو معاملاتو دپاره څه لارې جارې بيانې کړي چې د سودي معاملاتو په شان د عداوت سبب نه شي.

ج: الله ﷻ په تېرو شوو ایتونو کښې د سود تحریم بیان کړ خو په عوض کښې یې په دغو ایتونو کښې د سَلَم د عقد جواز نازل کړ ترڅو خلک متسلي شي، لکه چې د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما څخه همداسې روایت شوی دی[۱].

د: بالآخره هلته الله ﷻ غنیانو ته هدایت کړی وه چې تنګ لاسو خلکو ته د پراخی د وخته پورې انتظار وکړئ، خو د دې دار وه چې د هېرېدلو د کبله دا کار په جنګ او جګړه باندې بدل شي، انسان هېردله دی، د آدم علیه السلام څخه لا څپله خبره هېره شوې ده چې داوُد علیه السلام ته یې په عالم الذر کښې د څپل عمر څه برخه ببښلې وه[۲].

نو الله ﷻ دوی ته په دې ایتونو کښې د معاملاتو د ثبت کولو هدایت وکړ ترڅو د شخړو او لانجو مخه ونیوله شي او تجاران په فارغه زړونو تجارت وکړي.

یادونه

د قرآن کریم ټول ایتونه څه د پاسه شپږ زره او دوه سوه (۶۲۰۰) ایتونه دي، خو په دغو ټولو کښې اوږد ایت همدغه ایت دی چې "آية المداينه" نومېږي[۳]. او نظر زمونږ معلوماتو ته په ټولو ایتونو کښې بل داسې ایت نشته چې په یوه موضوع کښې یې په دومره جزئیاتو پورې تماس نیولی وي لکه چې همدې ایت د راکړې ورکړې په وړو-وړو خبرو پورې تماس نیولی دی.

برسېره په دې، د قرآن کریم عادت دی چې په مهمو مطالبو باندې صراحت کوي او جزئي مطالبو ته په اشارو اکتفاء کوي مګر په دې مقام کښې یې د خپل عادت په خلاف برسېره په اشارو صراحت هم وکړ، لکه چې د ﴿ تَدَايَنتُم ﴾ څخه "دَين" معلومېږي خو په ﴿ بِدَيْنٍ ﴾ سره یې صراحت هم وکړ، او داسې نور.

شاید چې دا عادت به د لاندې دوه وجو د کبله پرېښودل شوی وي:

اول: چې خلکو ته د معاملو او تجارتونو اهمیت ورتعلیم کړي چې په متواتر کلام کښې یې ځای ورکړ، د قیامت د ورځې پورې به یې لولي او اهمیت ته به یې متوجه کېږي.

دوهم: چې مؤمنان پوه کړي چې په معاملاتو کښې ډېرو وړو-وړو خبرو ته هم په سرسري نظر ونه ګوري، ځکه چې همدغه جزئیات د لویو او درنو جګړو باعث ګرځي چې په نتیجه کښې تجارت پاتې کېږي او په عوض کښې یې سرې په جنجالونو او ناندریو مشغولېږي.

لنډه دا چې ذکر شوي دواړه ایتونه د زښتو ډېرو مطالبو څخه ډک دي خو کوم مطالب چې مونږ یې دلته لیکل غواړو د لوستونکو د اسانۍ د کبله یې د هغو خلاصه مطلب او توضیحات څنګ په څنګ وړاندې کوو.

---

(۱) تفسير ابي السعود ج۱ ص۲۶۹

(۲) جامع الترمذي ج۲ ص۱۷۴

(۳) مناهل العرفان ج۱ ص۳۳۶

د مطلب خلاصه او توضیحات

۱ـ په دې مقام کښې مومنانو ته د ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ ﴾ په خطاب سره دې ته اشاره ده چې په راتلونکو احکامو باندې پوازې ایماندار عمل کولی شي، ځومره چې د چا ایمان کمزوري وي په هماغه اندازه به یې معاملې هم ګوډې او رندې وي د ایمان څخه بل ښه پولیس او ادارچې نشته.

۲ـ د ﴿ تَدَايَنتُم ﴾ کلمه اصلا د دَين څخه اخستله شوې ده، نظر صرفي قوانینو ته یې معنی داسې کېږي چې کله تاسو یو بل ته دَين ورکړئ چې د دواړو جانبو څخه نقد څه شی نه وي بلکې دواړه نسیا وي. خو دغه ډول بیعه ناجائزه ده، لکه چې نبي کریم ﷺ منعه کړې «عَنْ بَيْعِ الْكَالِئِ بِالْكَالِئِ»[۱] د هغې بیعې څخه چې دواړه جانبه نسیا وي. نو ځکه ورسره اللهﷻ ﴿ بِدَيْنٍ ﴾ کلمه اضافه کړه چې یو جانبه دَين ته اشاره ده. نو د معنی حاصل یې داسې کېږي: چې کله تاسو په خپلو منځو کښې داسې معامله کوئ چې هلته یو جانبه دَين وي که ډېر لږ وي هم هغه ولیکئ.

نو که په ثمنو (پیسو) کښې وعده وه دا د نسیا بیعه ده، او که په مبیعه کښې وعده وه او پیسې نغدې وې نو دا د سَلم عقد دی چې فقهي کتابونو او تفاسیرو یې شرطونه پوره لیکلي دي[۲].

دَين څه ته وايي؟

۳ـ د عربو په اصطلاح دَين د هغې معاملې څخه عبارت دی په کومه کښې چې په دوه عوضونو کښې پوازې یو عوض نسیا وي لاس په لاس نه وي[۳]. په بل عبارت: هغه مال ته دَين وايي چې د چا په غاړه واجب شي.

نو نظر همدې تعریف ته لاندې عقدونه ټول په حکم کښې داخلېږي، لکه: سلم، اجاره، مهر، خلع، صلح علی مال، قرض. همدا د جمهورو علماء کرامو نظر دی[۴].

سوال جواب

که څوک وايي چې: په دَين کښې خو د ایت شریف حکم دا دی چې تاکله شوې نېټه دې ولیکله شي او شاهدان دې ورباندې ونیول شي، حال دا چې په قرض حسنه کښې د نېټې تاکل ضرور نه دي ځکه چې قرض دېته وايي چې څه مال چا ته بې عوضه په دې شرط ورکړی شي چې بالمثل یې بېرته ورکړي، نور نو که لږ وخت وي او که ډېر، نېټه پکښې تاکله شوې وي او که نه[۵].

مونږ وايو چې: په حسنه قرض کښې که څه هم په قانوني توګه د نېټې تاکل نشته اما لکه ځنګه چې پخپله قرض په اخلاقي توګه ورکړی شوی دی نو د نېټې تاکل هم پکښې په اخلاقي ډول شته،

---

(۱) سنن الدار قطني ج۳ ص۸۷
(۲) هدایه باب السلم ج۲ ص۹۳، تفسیر المظهري ج۱ ص۴۱۵
(۳) تفسیر القرطبي ج۳ ص۳۷۷
(۴) تفسیر المنار ج۳ ص۱۲۰
(۵) مفردات الراغب ج۶ ۴۱۶

ترخو دواړه طرفه د تاکلې شوې نېټې سره خپل خانونه عيار کړي، نو په قرض کښې يې د نېټې څخه وړاندې هم مطالبه کولی شي مګر مناسبه نه ده. او په نورو معاملاتو کښې د نېټې څخه مخکښې مطالبه غیر قانوني ده. په هر تقدیر که په قرض کښې نېټه تاکل ضرور نه دي مناسب کار خو دی[۱]، ترخو په راتلونکي کښې د عداوت او کينې سبب ونه ګرځي چې دوستي په دښمنۍ بدله شي.

د دَین توثیق

۴ـ د دې دپاره چې د راتلونکو جنجالونو مخه ونیوله شي الله ﷻ د دین د توثیق (محکمولو دپاره دوه امرونه کړي دي، يو دا چې: ﴿ فَٱڪۡتُبُوهُ ﴾ هغه وليکئ، او بل دا چې: ﴿ وَٱسۡتَشۡهِدُواْ ﴾ او شاهدان ورباندې ونيسئ؛ جمهور علماء وايي چې دغه دواړه امرونه استحبابي دي، واجبي نه دي[۲]، ځکه چې:

الف: که کتابت او شهادت واجب وی نو د دغو دواړو د تعذر په وخت کښې به ګروي هم واجب وی لکه د اودس د تعذر په وخت کښې چې تيمم واجب دی، او ګروي خو په اتفاق سره واجبه نه ده؛ نو معلومه شوه چې د دَین کتابت او په هغه شهادت هم واجب نه دی.

ب: په لومړي عصر کښې د دغو دواړو التزام مسلمانانو نه دی کړی، که واجب وی نو هغوی به بې ضرور التزام کړی وی ځکه چې هغوی د قرآن کريم په مراد باندې ډېر ښه پوهېده[۳].

نو که مونږ ووايو چې: دغه دواړه امرونه ارشادي امرونه دي په دې معنی چې که څوک ورباندې عمل وکړي نو د جنجال څخه به خان خلاص کړي او که نه نو احتمال شته چې خان ته کار وګوري؛ هم بده نه ده.

دَین او ليکنه

۵ـ د دَین په ليکنه کښې ايت شريف لاندې احکام بيانوي:

الف: ليکونکی دې د دواړو طرفونو په منځکښې دربهم سری وي لکه چې د ﴿ بَّيۡنَكُمۡ ﴾ کلمه ورباندې دلالت کوي، ترخو يو طرف هم د اتهام لاندې رانه شي.

ب: ليکوونکی بايد منصف او عادل وي لکه د﴿ بِٱلۡعَدۡلِ ﴾ څخه چې څرګندېږي، نو بايد چې په ليکنه کښې داسې کلمات استعمال نه کړي چې يو طرف ته ګټه وي او بل ته تاوان، او د فيصلې څخه خلاف ليکنه ونه کړي.

ج: که اسلامي حکومت د قضاء په چوکاټ کښې داسې شعبه ولري چې صرف معاملات ليکي نو دا ډېره ښه ده، لکه چې په دې زمانه کښې همدغه ډول ليکنې ته شرعي وثيقه وايي، او که په حکومتي چوکاټ کښې نه وي نو هغه ته عُرفي وثيقه ويلی کېږي.

---

(۱) تفسير البغوي ج۱ ص۲۶۷
(۲) تفسير القرطبي ج۳ ص۳۸۳؛ تفسير ابي السعود ج۱ ص۲۶۹؛ احکام القرآن للجصاص ص۴۸۲
(۳) تفسير المنار ج۳ ص۱۲۳

د: کله چې د لیکونکي څخه د لیکلو غوښتنه وشي نو هغه دې نه وايي چې: نه ﴿ وَلَا يَأْبَ كَاتِبٌ أَن يَكْتُبَ ﴾ يعني: او ليکونکي دې د ليکلو څخه ابا (منع) نه څرګندوي.

هـ: د ﴿ كَمَا عَلَّمَهُ اللَّهُ ﴾ جمله دوه معناوې لري، یوه دا چې د خپل کتابت شکریه دې وکړي لکه چې الله ﷻ ورته دغه نعمت وربخښلی دی او لیک یې ورښودلی دی، بله دا چې څومره پوهه چې الله ﷻ په کتابت کښې ورکړې ده هغه دې د لیکنې څخه نه سپموي او خپله وسه دې پکښې تمامه کړي، ترڅو داسې کلمات ولیکي چې راتلونکي جنجالونه پرې ښه حل کېږي.

و: همدومره نه چې د لیک د غوښتنې په وخت کښې نه ونه وايي بلکې هو دې ووايي او ﴿ فَلْيَكْتُبْ ﴾ ودې لیکي.

ز: علماء کرام وايي چې په کاتب باندې د لیکلو امر هم د وجوب دپاره نه دی، د همدې کبله په کتابت باندې مزدورۍ اخستل روا دي، که د وجوب دپاره وی نو أجرت اخستل به ورته روا نه وی[1].
او بل دا چې په متعاقدینو باندې لیکنه مستحبه ده ـ لکه چې مخکښې تېر شوه ـ نو په کاتب باندې به ولې لیکل واجب وي.

ح: په لیکونکي باندې فیصله شوی عقد لوستل د "إملال" په نامه یادېږي، که څه هم ځینو مفسرینو کرامو د "إملاء" لفظ (چې همدا معنی ورکوي) د "تَقَضِّيَ الْبَازِي" په صرفي قانون باندې د املال څخه مخفف ګڼلی دی مګر څرنګه چې د املاء کلمه په همدې معنی کښې ډېره استعماله شوې ده نو موږ ته داسې ښکاري چې ذکر شوې دواړه کلمې یوه د بلې څخه نه ده اخستلې شوې بلکې د دواړو په منځکښې ترادف دی او بس.

ط: املاء خکه په مدیون (پوروړي) باندې کېښودله شوه چې دا په واقع کښې اقرار دی ترڅو د راتلونکي وخت دپاره سند شي. د همدې کبله یې ورداراوه چې غلط اقرار ونه کړي چې ﴿ وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ ﴾ او د خپل رب الله ﷻ څخه دې ودار شي، او د هغه حق څخه چې د ده په غاړه واجب شوی دی په اقرار کښې څه شی نه کموي.

ي: که مدیون املاء نه شوه کولی ترڅو یې په لیکونکي باندې ولولي، او یا یې اقرار شرعًا د اعتبار وړ نه وي، لکه:

اول: چې شوده بوده وي بلکې کم عقله او سوداني وي.

دوهم: چې وړوکی ماشوم وي، لیونی وي، او یا زوړ بوډا وي.

دریم: چې ګونګ وي، د لیکونکي سره په ژبه نه پوهېږي، یا ډېر مریض وي چې خبرې نه شي کولی او یا په شرعي اقرار باندې قادر نه وي. نو په دې صورتونو کښې باید چې د مدیون متولي او وارث (چې د نوموړي نور کارونه یې په لاس کښې وي) اقرار وکړي او انصاف په نظر کښې

---

[1] احکام القرآن للجصاص ج۱ ص۴۸۵

ونیسي، که دغسې وارث هم هلته موجود نه وه نو ممکنه ده چې د شاهدانو خولې ته اعتبار ورکړي او عقد ولیکي.

دَیْن او شاهدان

۶ـ د رجم د حد شاهدان څلور سړي ټاکلي شوي دي او په نورو حدودو او کفاراتو کښې د دوه سړیو شهادت کفایت کوي. په هغو احکامو کښې چې هغه ښځو پورې خاص دي، لکه حیض او نور، هلته د سړیو شهادت ته حاجت نشته یوازې د ښځو په شهادت باندې فیصله کېږي[۱].

اما د مالي موضوعاتو په متعلق د شاهدانو حکم دا دی چې یا به دوه سړي وي او یا یو سړی او دوه ښځې وي، لکه چې په همدې ایت شریف کښې ورته اشاره شوې ده او په همدوی پورې مربوط تفسیر لاندې لوستلی شئ:

الف: د دې جملې څخه چې ﴿ مِن رِّجَالِكُمْ ﴾ تاسو د خپلو مؤمنانو سړیو څخه شاهدان ونیسئ: دوه شرطونه معلومېږي: یو دا چې شاهدان باید سړي وي او بل دا چې باید مسلمانان وي، نو د صغیرانو او کافرانو شاهدي د اعتبار وړ نه ده.

ب: د ﴿ فَإِن لَّمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ ﴾ څخه (که دوه سړي مو شاهدان جوړ نه کړه نو یو سړی او دوه ښځې شاهدان ودروئ) مطلب دا نه دی چې د سړي په موجودیت کښې ښځې شاهدانې نه شي جوړېدلی، که دا مطلب وی نو ﴿ فَإِن لَّمْ يَكُونَا ﴾ په عوض به "فَإِنْ لَمْ يوجدا" نازل شوی وی، بلکې د یو سړي او یا دوه ښځو په انتخاب کښې د متعاقدینو آزاده اعتبار لري او بس[۲].

ج: د دې جملې څخه چې ﴿ مِمَّن تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَآءِ ﴾ شاهدان د هغو نارینه وو او ښځو څخه وټاکي چې تاسو ورباندې راضي یاست، د شهادت دپاره څه نور شرطونه هم معلومېږي لکه انصاف او عدالت، چې بې انصافه او د کبائرو . مرتکبین د چا نه خوښېږي. یا لکه پوهه (ښه فکر چې ډېر نه غلطېږي) او یا لکه د متعاقدینو د کوم یو سره څه خاصه علاقه او څه خاص عداوت ونه لري چې ترڅو په طرفدارۍ باندې متهم نه شي. او نه د خپل خان دپاره د څه منفعت او مضرت خیال وساتي.

د دې بحث پوره بیان خو د فقهې په کتابونو کښې لیکل شوی دی مگر ځینو مفسرینو د شهادت ټول شرطونه لس ښودلي دي[۳].

یو سړی یا دوه ښځې

د: اسلام دښمنه ټولنې درګرده په اسلام باندې اعتراضات کوي ترڅو یې د خلکو په نظر کښې بې انصافه معرفي کړي او غرب مشربه مسلمانان مرتد کړي.

---

(۱) هدایه کتاب الشهادة ج۲ ص۱۵۳؛ تفسیر ابي السعود ج۱ ص۲۷۰؛ روح المعاني ج۳ ص۵۸
(۲) زاد المسیر ج۱ ص۲۹۱
(۳) حاشیه الشیخ زاده علی تفسیر البیضاوي ج ص۵۹۳

د دې اعتراضاتو څخه يو هم دا دی چې اسلام زنانه وو ته د اهانت په نظر کتلي دي چې دوه ښځې يې د يو سړي سره په شهادت کښې برابري کړې دي. خو الله ﷻ دا سوال په ډېره معقوله طريقه باندې جواب کړ چې ﴿أَن تَضِلَّ إِحْدَىٰهُمَا فَتُذَكِّرَ إِحْدَىٰهُمَا ٱلْأُخْرَىٰ﴾ دا کار د دې کبله شوی دی چې د زنانه وو حفظ کمزوری دی کله چې د يوې د يادو څخه د واقعې څه جزئيات ووځي نو بوه به يې بلې ته وريه زړه کوي. شاهد نيول خو د دې دپاره دي چې د جګړې په وخت کښې اصلي واقعه ښه څرګنده کړې شي، د توقير او توهين خبره دلته مطرحه نه ده.

په همدې مضمون باندې ابو هريره ؓ د نبي کريم ﷺ څخه يو اوږد حديث هم روايت کړی دی[1] چې حاصل يې دا دی: يوه ورځې نبي کريم ﷺ د ښځو يوې اجتماع ته خبرې کولې او د خبرو په ترځ کښې يې ورته وفرمايل چې ای ښځو! ستاسو څخه په غير مې داسې څوک نه دي ليدلي چې پخپله ساده ګان او د کمزوري دين خاوندان وي خو د هوښيار سړي عقل د منځه وړي او د سادګانو کارونه ورباندې کوي.

يوې ښځې وويلې چې: ای د الله رسوله! زمونږ د عقل د کمبود (سادګيو) او د دين د کمزورۍ دليل څه شی دی؟ نبي کريم ﷺ وفرمايل چې: د عقل د نقصان دليل خو دا دی چې الله ﷻ د دوه ښځو شاهدي د يوه سړي د شاهدۍ سره برابره کړې ده ترڅو يوه بلې ته هېره شوې خبره وريه زړه کړي او د شهادت ورکولو تر وخته يې په ياد پاتې شي، او د دين نقصان د دې کبله دی چې په مياشت کښې څو ورځې په کور کښې ناستې ياست چې نه لمونځ کوئ او نه روژې نيسئ؛ او د همدې ورځو د عبادت د اجرونو څخه محرومې پاتې کېږئ.

الله ﷻ ښځې هوښيارې نه دي ګرځولې

۷_ په دغه حديث کښې د هغه چا جواب هم ورکړی شوی دی کوم چې وايي چې الله ﷻ ښځې هم هوښيارې پيدا کړې دي. د جواب حاصل يې دا دی چې: الله ﷻ د زنانه وو په ګېډه کښې د جنين تغذيه کوې دې کار ته رطوبت په کار دی د همدې کبله هغه زنانه نه شي بارداره کېدلی چې په هغوی باندې د ماهوار رطوبت جريان نه تېرېږي او يا هغه ښځې چې د هغوی ماهوار رطوبت قطعه شي.

د زنانه وو د سترګو څخه چې په ډېره وړه خبره ژر‌ژر اوښکې تويېږي دا هم د رطوبت نښه ده، د رطوبت لازمه نتيجه دا ده چې په دماغ کښې يې خبره ښه نه شي نقش کېدلی او چې نقش شي نو ژر ورانېږي او هېرېږي، لکه چې د ختې کرښې او د تيږې کرښې سره ډېر توپير لري.

د طب کتابونه وايي چې هغه غذا کومه چې مرطوبه وي لکه د ماهي غوښه او يا خام پياز، د هغه ډېر خوراک د کم عقلۍ سبب ګرځي.

اوس نو هغه سړی چې د نارينه وو عقل لري پوهېږي چې د اسلام حکم څومره په ځای او د انصاف څخه ډک دی، که هغه چا ته (چې خپل خان د زنانه وو دوست جوړوي او اوبه خړوي او

---

(١) صحيح البخاري ج١ ص٤٤؛ صحيح مسلم ج١ ص٦٠

ماهیان پکښې نیسي) څوک ووایي چې هر کله چې تاسو جناب په زنانه وو دومره زړه سوی لرئ او د هغوی د هوسایي دپاره هلې ځلې کوئ نو مهرباني وکړئ د زنانه وو سره دروند پېټی نیمايي کړئ، څه ماشومان تاسو وزېږوئ او څه به هغوی وزېږوي ترڅو نارینه او زنانه سره یو برابر شي؛ نو حیران یو چې دغه ښځنوکی سړي به څه جواب ورکړي.

یادونه

٨_ قاضي ته په کار دي چې د شاهدۍ اورېدلو په وخت کښې که یوه شاهده ښځه په خبره کښې څه ګډوډه شوه نو د بلې شاهدې ښځې څخه دې پوښتنه وکړي ترڅو خبره (شاهدي) پوره شي، که بلې هم ونه شوه ویلې بیا دې د دوی شاهدي رده کړي. اما که سړي شاهدي ګډه وډه کړه نو سمدستي دې رده کړي.

٩_ لکه څنګه چې الله ﷻ لیکونکو ته ارشاد کړی وه چې د لیک غوښتني په وخت کښې دې "نه" نه وایي همدارنګه شاهدانو ته هم لارښوونه کوي چې د شهادت څخه دې خانونه نه په څنګوي لکه چې فرمایي: ﴿ وَلَا يَأْبَ ٱلشُّهَدَآءُ إِذَا مَا دُعُوا۟ ﴾ شاهدان دې د شاهد جوړېدلو څخه او هم د شاهدۍ د ورکولو څخه ابا نه کوي، چې نه شاهد کېږم او یا شاهدي نه وایم.

هره وړه او غټه ولیکئ!

١٠_ ﴿ وَلَا تَسْـَٔمُوٓا۟ ﴾ یعنې: تاسو په دې باندې مه ستومانه کېږئ چې هر یو نېټه لرونکی حق ولیکئ: که څه هم هغه غټ یا وړوکي وي او یا بې اوږده کاغذ ته اړتیا وي چې یا د ډېروالي او یا د اوږدوالي د کبله زړه تنګي شئ.

لکه څنګه چې الله ﷻ هر یو وړوکی او غټ شی بې لیکلو نه پرېږدي او شاهدان هم ورباندې ودروي چې د قیامت په ورځ به کرام الکاتبین عملنامې وړاندې کړي او اندامونه به ورباندې شاهدان تېر شي نو انسان ته هم په کار دي چې د همدې څخه د عبرت درس واخلي او خپل معاملات ولیکي.

که حق وړوکي هم وي خو چې جنجالي شي خفګان بې غټ وي، کله-کله ډېر وړوکی شی د ډېرو لویو مشکلاتو باعث ګرځي. الله ﷻ د لیکنې لاندې خو ګټې نورې هم ښودلې دي، هغه دا چې:

الف: د حق لیکنه د الله ﷻ په قانون کښې د قصدي انحراف دپاره ډېره ښه چاره ده چې د متعاقدینو هر یو د لیک د دایره انحراف نه شي کولی، خصوصاً هغه لیک چې شاهدان هم ورباندې ودرول شوي وي.

ب: د شاهدانو دپاره هم زیاته ګټوره ده چې شاهدي بې په پښو ولاړه پاتې کېږي او کوږوالي ته بې نه پرېږدي، کله چې په خپل شهادت کښې ورته څه اشتباه پیدا شي د لیک د کتنې په سبب به بې د منځه یوسي، او قصدي انحراف ته خو د لیک د دایره زړه نه شي ښه کولی.

ج: دا کار د دې دپاره هم ښه دی چې تاسو د شک او شبهې څخه په امن کښې پاتې شئ او په اشتباهي توګه د حق څخه انحراف ونه کړئ.

لاس په لاس معامله

۱۱ـ هوا که ستاسو معامله لاس په لاس تجارت وه چې په حاضر مجلس کښې پای ته رسېدونکې وي نو بيا يې ليکلو ته چندان حاجت نشته خکه چې په دې صورت کې هغه نزاع او کشالې خاتمه پيدا کوي چې د نسيا څخه راپيدا کېږي، او هم په دغه ډول ليکنه کښې په ناسو باندې زيات مشقت پرېوزي. نو په دغه وخت کښې د هرې ورځې او غټې معاملې د ليکلو پوره اهتمام مه کوئ. هوا که په همدغسې معاملاتو کښې موضوع خطرناکه او با اهميته وه لکه د خمکو خرڅلاو او داسې نور، نو په دې صورت کښې ﴿ وَأَشْهِدُوٓا۟ ﴾ شاهدان ونيسئ، طبعي ده ليکنه به يې هم وکړئ ترڅو د شاهدانو د ساتنې دپاره کومک وکړي.

يو تذکر

۱۲ـ د ﴿ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ ﴾ څخه اشارې په توگه فهمېږي چې لاس په لاس تجارت کښې هم ليکنه راجحه ده، مونږ ته داسې ښکاري چې دا هدايت به په هغو ليکونو باندې پوره شي چې په نني عصر کښې د هرې ورځې او غټې خريدارۍ سره د بيلونو يا نومليکونو په نامه باندې کاغذونه ليکلي کېږي، رښتيا چې د بيلونو موجوديت ډېر گټور شی دی.

ليکونکی او شاهد مه خپه کوئ!

۱۳ـ علماء کرام د ﴿ وَلَا يُضَآرَّ ﴾ جملې په اصليت کښې اختلاف لري[1]، څينې وايي معلومه مضارع ده چې په اصل کښې "ولا يُضارِر" وه په زير سره. نو د معنى حاصل يې داسې کېږي چې نه دې ليکونکی چاته ضرر رسوي چې غلط شی وليکي او نه شاهدي ورکوونکی چې واقعيت پټ کړي.

څينې نور علماء کرام وايي نوموړې جمله مجهوله ده او په اصل کښې (ولا يضارَر) په زوَر سره ده. نو د معنى حاصل يې داسې کېږي چې: نه بايد ليکونکي ته ضرر ورسول شي چې يا مزدوري ورنه کړی شي که هغه يې مطالبه کوله، او يا په خپل کار باندې مشغول وي او فرصت ونه لري او ورته وويل شي چې خپل کار دې پرېږده او زما دپاره ليکنه وکړه، او يا بله څه خبره وي چې هغه ورباندې خپه کړی شي.

همدارنگه بايد چې شاهد هم متضرر نه کړی شي چې يا فرصت نه لري او يا د شهادت ځای ته د انتقال مصارف ورنه کړی شي او يا بل داسې کار وي چې د شاهد چرت ورباندې گډ وډ شي.

مونږ ته د لاندې وجوهو دکبله همدغه دوهم نظر د تائيد وړ دی:

الف: د عبد الله بن عباس (رئيس المفسرين) رضي الله عنه څخه د مجهولې مضارع قرائت روايت شوی دی[2].

---

(۱) تفسير الطبري ج۳ ص۱۳۴

(۲) تفسير المدارک ج۱ ص۱۹۶

ب د ایت شریف د پیل څخه لیکونکي او شاهدانو ته او هم متعاقدینو ته په انصاف او تقوی سره ارشادات کړی شوي وه چې په عقد کښې څه نواقص پېښ نه شي، اما دا خبره هېڅ نه ده ذکره شوې چې د لیکونکي او شاهدانو دې څه مراعات وکړی شي او که نه. نو دغه دې د ایت شریف په همدې ټکره کښې د دوی په باره کښې هم توصیه وکړی شوه چې باید دوی ته هیڅ تکلیف ونه رسولی شي. مګر هله چې دوی ورباندې راضي او خوشاله شي، برابره خبره ده چې ضرر د متعاقدینو د طرفه وي یا د دوی د خپلوانو له طرفه او یا حتی د قاضي او د کلي د سپین پیرو د طرفه وي په مجهوله صیغه باندې اداء کړی شو، ترڅو ټولو ته شامله شي.

لنډه دا چې وړاندې کاتب او شاهد ته توصیه شوې وه چې د ظالمیت څخه ځانونه وساتي او دلته نورو ته توصیه کېږي چې دوی دواړه مظلومان جوړ نه کړي.

الله ﷻ همدغه مضمون په وروستیو جملو سره تاکید کړ چې: دا کار ستاسو دپاره فسق دی، د فاسق کېدلو څخه ځانونه وساتئ او د الله ﷻ څخه وډار شئ، څه چې وړاندې بیان شوه د کوم بنده تعلیمات نه دي چې یا ترې پټ شئ او یا ترې ځانونه خلاص کړئ بلکې الله ﷻ تاسو ته تعلیمات درکوي چې ستاسو خیر او شر ورته ټول معلوم او ښکاره دي. بلکې الله ﷻ په هر شي باندې پوه دی.

یادونه

۱۴ـ وروستنیو دریوو جملو کښې الله ﷻ په خپل مبارک نوم (الله) باندې د ضمائرو په مقاماتو کښې درې کرته صراحت وکړ ترڅو بندګان د تاثیر لاندې راشي او په تېرو شوو احکامو کښې سستي او تنبلي ونه کړي.

که کاتب نه وي؟

۱۵ـ الله ﷻ په دې باندې هم پوهېږي چې په انسانانو باندې داسې حالت هم راځي چې هلته نه لیکونکی وي او نه کاغذ او قلم، ترڅو خپل معاملات او راکړه ورکړه د لیک په ذریعه قوي او کلکه کړي. په ښینو وختونو کښې به توره شپه وي او یا به د جنګ او جګړې حالت وي او یا به داسې ځای وي چې هلته ورته توقف کول خطر ولري، د دې ټولو صورتونو په وخت کښې د لیک ځای قبضه کړې مرهونه نیولی شي چې تر آخره پورې همدې حالت ته دوام ورکړي او یا په مناسب ځای او مناسب وخت کښې اصل (لیکنې) ته بېرته مراجعه وکړي.

ایا د ګروی دپاره سفر شرط دی؟

۱۶ـ د جمهورو علماوو په نزد د ګروی دپاره سفر شرط نه دی، د سفر تخصیص په ایت شریف کښې صرف د دې کبله شوی دی چې دغه د غربت حال په سفر او خصوصاً په هجرت کښې د هر پېښېږي چې نه څوک پېژني او نه د چا سره په ژبه پوهېږي او نه ورته با سواده او بې سواده معلوم وي[١].

---

(١) البحر المحیط ج٢ ص٣٥٥

د عبد الله بن عباس رضي الله عنه څخه روايت دی چي: «تُوُفِّيَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَدِرْعُهُ مَرْهُونَةٌ عِنْدَ يَهُودِيٍّ بِثَلَاثِينَ صَاعًا مِنْ شَعِيرٍ لِأَهْلِهِ»[١] يعني: د الله ﷺ پيغمبر په داسې حال کښې وفات شو چي زغره يې په دېرش پيمانه وربشو کښې د يوه يهودي سره ګرو وه چي د خپل فاميل دپاره يې تري راوړي وې.

رهان څه ته وايي؟

١٧ـ "رِهَان" د "رَهْن" جمعه ده. "رَهْن" په لغت کښې دوام او همېشه والي ته وايي او په شريعت کښې هغه مال ته مرهون وايي چي د حق خاوند يې د مديون (پوروړي) د مال څخه د دې دپاره د خانه سره کلک وساتي چي حق يې ضائع نه شي او په لاس ته راوړلو کښې ورسره ډاډ پيدا شي[٢].

نو ترڅو پوري چي مديون دَين نه وي ورکړی د مرهوني د غوښتني حق نه لري خو مرهونه په هغه وخت کښې شرعي مرهونه جوړېږي چي د حق خاوند يې قبض کړي، لکه چي د ﴿ مَّقْبُوضَةٌ ﴾ تکی وریاندې دلالت کوي.

ايا په مرهونه باندې فائده اخستل جائز دي؟

١٨ـ مرهونه په دوه ډوله ده: يوه هغه ده چي په معامله کښې قصدي وي او د دې دپاره چا ته قرض ورکړي چي مرهوني ته بهانه جوړه کړي او استفاده تري وکړي، لکه چي سمدستي په افغانستان کښې رواج دی. مالداران د "رَهْن" په بهانه د خلکو ځمکې نيسي او حاصلات يې اخلي. د دې ډول مرهوني څخه استفاده جائزه نه ده او سود ګڼل کېږي[٣]. شايد چي د سود د بحث څخه وروسته به يې د همدې دپاره ذکر کړی وي چي د سود د ټولو ښاخونو تحريم واضحه شي.

بله مرهونه هغه ده چي په معامله کښې قصدي نه وي بلکې د مجبورۍ د کبله واقع شوي وي، لکه څوک چي په چا باندې په نسيا څه شی خرڅ کړي خو مطمئن نه وي چي خپل حق به راباندې وسپاري او که نه، په دې ډول مرهونه باندې هم نفعه اخستل حرام دي، د همدې کبله د مرهوني وينځې وطي کول ناجائز دي[٤].

د دې مقام ښه وضاحت

١٩ـ د دې دپاره چي دا خبره ښه پوره ښرګنده شي چي د ذکرو شوو دواړو ډولونو مرهونو څخه استفاده کول جواز نه لري او د سود خوری څخه شمېرل کېږي نو مونږ د محترمو لوستونکو توجه لاندې وضاحتونو ته را اړوو:

---

(١) صحيح البخاري ج٢ ص٦٤١
(٢) روح المعاني ج٣ ص٦٢؛ تفسير المظهري ج١ ص٤٣٢
(٣) تفسير القرطبي ج٣ ص٤١٢
(٤) احكام القرآن للجصاص ج١ ص٥٣١ـ ٥٣٢

الف: نبي كريم فرمايلي دي چې: «إِذَا أَقْرَضَ أَحَدُكُمْ قَرْضًا فَأَهْدَى لَهُ أَوْ حَمَلَهُ عَلَى الدَّابَّةِ فَلَا يَرْكَبْهَا وَلَا يَقْبَلْهُ إِلَّا أَنْ يَكُونَ جَرَى بَيْنَهُ وَبَيْنَهُ قَبْلَ ذَٰلِكَ»(۱) يعني: كله چې ستاسو څخه يو كس چا ته قرض وركړي هر ډول قرض چې وي نو پوروړی ورته سوغات وركړي او كه په خپله سورلۍ باندې يې سور كړي نو په هغې دې نه سورېږي او سوغات دې نه اخلي (چې دغه دواړه كارونه جواز نه لري) مگر هله چې د ده ترمنځ او د هغه ترمنځ دغه (كارونه) د قرض د وركړې څخه مخكښې شتون او جريان ولري.

ب: عبد الله بن سلام ﷺ په يوه حديث كښې يو سړي مخاطب كړ چې: «إِذَا كَانَ لَكَ عَلَى رَجُلٍ حَقٌّ فَأَهْدَى إِلَيْكَ حِمْلَ تِبْنٍ أَوْ حِمْلَ شَعِيرٍ أَوْ حِمْلَ قَتٍّ فَلَا تَأْخُذْهُ فَإِنَّهُ رِبًا»(۲) يعني: كله چې په يوه سړي باندې ستا قرض وي نو هغه تاته د بوسو يو انډی يا د اوربشو يو انډی يا د وښو يو انډی سوغات كړي نو ته هغه مه اخله (مه قبلوه) نو بې شكه دا سود دی.

ج: فضاله بن عبيد الله ﷺ وايي چې: «كُلُّ قَرْضٍ جَرَّ مَنْفَعَةً فَهُوَ وَجْهٌ مِنْ وُجُوهِ الرِّبَا»(۳) يعني: هر يو قرض چې قرض وركوونكي ته څه گټه وركش كړي نو هغه د سود ډولونو څخه يو ډول دی.

كه څه هم دغه دواړه حديثونه هر يو موقوف دی خو حكمًا مرفوع گڼلي كېږي چې دغه ډول حكم څوك په عقل سره نه شي كولی.

۲۰_ لنډه دا چې د خپل قرض څخه هر ډول دنياوي استفاده حرامه ده او سود گڼلی كېږي، د همدې كبله:

الف: د سلفو صالحينو څخه په مختلفو عبارتونو سره دغه تحريم حكايت شوی دی چې ټولو سود گڼلی دی او هيچا ورته د جواز لقب نه دی وركړی(۴).

ب: فقهاء كرام وايي چې: "كُلُّ قَرْضٍ جَرَّ نَفْعًا فَهُوَ حَرَامٌ"(۵) يعني: هر يو قرض چې څه گټه كش كړي هغه حرامه ده.

ج: يو خل ابو حنيفه رحمةالله عليه د يوه سړي د دروازې ترڅنگ لمر ته ناست وه، چا ترې پوښتنه وكړه چې دغه دېوال سوري ته كښېنه، څه وجه ده چې گرم لمر ته ناست يې؟

نوموړي امام عليه الرحمة جواب وركړ چې: "لِيْ عَلَى صَاحِبِ هٰذِهِ الدَّارِ دَرَاهِمُ، فَلَا أُحِبُّ أَنْ أَجْلِسَ فِيْ ظِلِّ فَنَاءِ دَارِهِ"(۶) يعني: د دغه كور په خاوند باندې زما څه درهمه قرض دی نو زه نه خوښوم چې د نوموړي د كور په شاوخوا كښې سوري ته كښېنم او د دېوال د سوري څخه يې استفاده وكړم، ترڅو په سودخورۍ كښې واقع نه شم.

---

(۱) سنن ابن ماجه ص۱۷۵
(۲) صحيح البخاري ج۱ ص۵۲۸
(۳) سنن البيهقي الكبرى ج۵ ص۵۷۳
(۴) مصنف ابن ابي شيبه ج۴ ص۳۲۷
(۵) الفقه الإسلامي وادلته ج۴ ص۷۲۴
(۶) مناقب الامام ابي حنيفه ج۱ ص۱۹۱

سوال جواب

۲۱_ که څوک وايي چې: که پورورى د قرض مالک ته اجازه وکړي چې د مرهونې څخه استفاده وکړي او يا يې ورته بخشش کړي، بيا هم استفاده سود ګڼلى کېږي؟

مونږ وايو چې: په شريعت کښې هغه اجازه د اعتبار وړ ده کومه چې په طيب خاطر (په خوشاله زړه) سره صورت ونيسي، حال دا چې دغه اجازه د مجبوريت اجازه ده او هغې اجازې ته ورته ده کومه چې قطاع الطريق د مال دلوټ کولو څخه وروسته د مال د خاوند څخه اجازه او بخشش واخلي.

که بالفرض د مال خاوند ورته بخشش ونه کړي نو خطر شته چې ووژل شي، او که په مرهونه کښې ورته اجازه ونه کړي نو خطر شته چې بالکل قرض ورنه کړي.

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۲۲_ که څوک وايي چې: ايا دا جائزه ده چې د مرهونې څخه استفاده په قرض کړى شوي مال کښې محاسبه کړى شي؟

مونږ وايو چې: همدغه موضوع عبد الله بن عباس رضي الله عنهما ته په ښه جواب کړې ده چې په لاندې ټکو کښې خلاصه کېږي:

الف: د يوه سړي په بل باندې شل درهمه قرض وه او نوموړي ورته وخت په وخت سوغات وروور.

ب: نو هغه بيا هر يو سوغات خرڅاوه آن تردې چې سوغاتونه (قيمت يې) دريارلسو (۱۳) درهمو ته ورسېد.

ج: نوموړي ته عبد الله بن عباس رضي الله عنهما توصيه وکړه چې: «لا تَأخُذْ مِنْهُ إلَّا سَبْعَةَ دَرَاهِمِ»[1] يعني: د خپل پوروړي څخه مه اخله مګر فقط اوه درهمه (چې ديارلس (۱۳) درهمه يې په سوغاتونو کښې درته رسولي دي).

امانت څه ته وايي؟

۲۳_ د "أَمَانَة" کلمه مصدر دى خو په هغه مال باندې يې هم اطلاق کېږي چې د چا په ولکه کښې ورکړى شي ترڅو يې صرف ساتنه وکړي او استفاده ترې ونه کړي.

په دې مقام کښې الله ﷻ مطلقًا امر کړى دى چې کله تاسو يو په بل باندې مطمئن شوئ او امانت مال مو يو تربله ورکړ، نو د امانت خاوند دې خپل امانت اصل حقدار ته وسپاري او د الله ﷻ څخه دې وډار شي، خيانت دې پکښې نه کوي؛ نو دغه مفهوم په لاندې دوه صورتونو باندې د صادقېدلو امکان لري:

الف: چې مديون د مجبورى د کبله حقدار ته څه شى د مرهونې په توګه ورکړي نو حقدار ته په کار دي چې د خپل حق د رانيولو په وخت کښې ذکره شوي مرهونه په پوره امانتدارى سره بېرته ورمسترده کړي او خيانت پکښې ونه کړي.

---

(۱) سنن الکبرى للبيهقي ج۵ ص۵۷۲

ب: چې حقدار په مدیون باندې اعتماد وکړي، نه ترې ګروي واخلي، نه لیک او نه ضمانت، نو مدیون ته په کار دي چې حق پوره ورکړي او داسې دقت پکښې وکړي لکه چې څوک په امانت کښې دقت کوي، او د الله ﷻ څخه دې ووېرېږي.

د دې صورت او د لومړي صورت نور څه فرق نشته، فقط دا فرق یې دی چې هلته امانت د مرهونې څخه عبارت دی چې په حقیقي توګه امانت دی او دلته دَین د مبالغې د کبله د امانت په نامه باندې یاد شو.

سوال جواب

۲۴_ که څوک وایي چې: د شهادت په باره کښې په اول ایت کښې د هر تاکیدات تېر شوي وه نو په دې ایت کښې یې بیا د څه حکمت په منظور وفرمایل چې: ﴿ وَلَا تَكۡتُمُواْ ٱلشَّهَٰدَةَ ﴾ او شاهدي مه پټوئ؟

مونږ وایو چې: دا شهادت د هغه څخه غیر دی، هلته ورسره لیکنه وه چې د شاهدانو د انحراف مخه یې نیوله ﴿ وَأَقۡوَمُ لِلشَّهَٰدَةِ ﴾ او دلته یوازې شهادت دی لیکنه ورسره نشته، په "رَهۡن" باندې خو د شهادت د انحراف مخه نه نیوله کېږي، نو دلته فقط د ایمان قوت دی چې شاهدان د خپل تاثیر لاندې وساتي او د انحراف مخه یې ونیسي؛ نو ځکه الله ﷻ دلته د ایمان په قوت زور واچاوه او په لاندې تاکیداتو باندې یې خبره تاکید کړه:

الف: ﴿ وَلَا تَكۡتُمُواْ ٱلشَّهَٰدَةَ ﴾ او شاهدي مه پټوئ چې الله ﷻ یې په ښکاره کولو امر کوي.

ب: او څوک یې چې پټه کړي ﴿ فَإِنَّهُۥٓ ءَاثِمٞ قَلۡبُهُۥ ﴾ نو بې شکه د هغه زړه ګناهګار دی، عقیده یې کمزورې ده. داسې یې ونه ویلې چې هغه ګناهګار دی بلکې زړه یې ورسره ذکر کړ، ترڅو د عقیدې په کمزورۍ باندې په أبلغه وجه دلالت وکړي، لکه څوک چې وایي: ما د اسلام قوت ولید، ما د اسلام قوت په خپلو سترګو ولید. ګورئ چې دوهمه څومره موثره ده.

ج: او الله ﷻ په هغه څه باندې چې تاسو یې کوئ پوه دی. لکه یو حاکم چې غله ته ووایي چې زه پوهېږم چې ته غلا کوې. یعنې ضرور به جزا درکړم.

که داسې نازل شوی وی چې: "اللّٰهُ يُجَازِيْكُمْ" الله ﷻ به جزا درکړي، نو دومره بلاغت به پکښې نه وې لکه چې اوس پکښې شته ځکه چې جزا کنایةً ذکره شوه او کنایې خو د صریح څخه ابلغه ده.

﴿ لِّلَّهِ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي ٱلۡأَرۡضِۗ وَإِن تُبۡدُواْ مَا فِيٓ أَنفُسِكُمۡ أَوۡ تُخۡفُوهُ يُحَاسِبۡكُم بِهِ ٱللَّهُۖ فَيَغۡفِرُ لِمَن يَشَآءُ وَيُعَذِّبُ مَن يَشَآءُۗ وَٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ قَدِيرٌ ﴿٢٨٤﴾ ﴾

[۲۸۴] خاص الله ﷻ لره دي هغه څه چې په اسمانو کښې دي او هغه څه چې ځمکو کښې دي (آن تر عرش او کرسي پورې).

او که تاسو هغه څه ښکاره کړئ چې ستاسو په زړونو کښې یې تقرر موندلی دی او که پټ یې کړئ الله ﷻ به پرې درسره محاسبه وکړي. نو هغه چا ته به ښښنه وکړي چې اراده یې ورته وشي (اسان حساب به ورسره وکړي) او هغه څوک به معذب کړي چې اراده یې ورته وشي (په سخت حساب کښې به یې راګیر کړي). او الله ﷻ په هر شي باندې قدرت والا دی (د هر کلي او جزئي محاسبه ورته اسانه ده)

ارتباط

د دې ایت شریف د وړاندېنیو نژدې او لرې ایتونو سره ارتباط ډېر واضحه دی چې:

الف: الله ﷻ ښکه ستاسو په اعمالو باندې پوه دی چې د ټولې دنیا مالک دی او مالکیت خو بې علمه نه شي کېدلی.

ب: شاهدي ښکه مه پټوئ چې الله ﷻ ته پټ او ښکاره یو برابر دي محاسبه به درسره وکړي.

ج: د الله ﷻ څخه ښکه وېدار شئ چې په هر شي باندې قدرت لري د تښتېدلو چاره مو ترې نشته

د: په صدقاتو، سود، معاملاتو کښې ښکه د الله ﷻ ارشادات ومنئ چې اصلي واکدار همدی ﷻ دی څوک حق نه لري چې په ورکړی شوي مال کښې بې قید او شرطه تصرف وکړي او وایي چې زما مال دي څنګه مې چې خوښه وي هغسې به کوم.

د مطلب خلاصه

۱ـ یعني: د الله ﷻ د ټولو ارشاداتو پابندي وکړئ چې یوازې د همدی ﷻ د معبودیت مستحق دی، ښکه څه چې په اسمانونو او ځمکو کښې دي هغه ټول د ده ﷻ ملک دی، د ده ﷻ مخلوق دی او د ده ﷻ په اختیار کښې دی، هر ډول تصرف چې پکښې کوي څوک ورته "مه" نه شي ویلی. برسېره په دې، عرش او کرسي چې ستاسو د نظره غائب دی هم خاص همده ﷻ لره دي.

۲ـ ولې به الله ﷻ د عبادت مستحق نه وي چې علم او پوهه یې دومره کامله ده چې حتی د زړونو په پټو خبرو باندې هم پوهېږي، حاجت نشته چې بندګان ورته خپل احتیاجات په ژبه بیان کړي، د زړونو ارزوګانې یې ټولې ورته څرګندې دي او پوره کول یې هم ورته اسان دي.

۳ـ نو که تاسو د خپلو زړونو کیفیتونه ښکاره کړئ چې په ژبه یې ووایې او یا یې پټ کړئ چې تلفظ ورباندې ونه کړئ، په دواړو صورتونو کښې به درسره محاسبه وکړي او هر یو کیفیت به درته ګوته کړي چې ستا قلبي صفت دا وه او ستا قلبي صفت دا وه. برسېره په دې، د ټولو اعمالو عملنامه به په لاس کښې درکړي، بیا به نو مغفرت وکړي چا ته یې چې خوښه وي او معذب به کړي چاته یې چې اراده وي، هلته به تاسو په سترګو باندې وګورئ چې ریښتیا الله ﷻ واکدار او اختیاردار دی او په هر شي باندې قدرت لري او د عبادت مستحق دی.

توضیحات

۱ـ په دې مقام کښې مفسرینو کرامو ډېر اوږد بحث کړی دی او د بحث د اوږدولو باعث دا شی دی چې د ایت څخه معلومېږي چې الله ﷻ په هغو ټولو شیانو باندې د بنده سره محاسبه کوي

چې د ده په زړه کښې ګرځي، حتی که توان هم نه لري چې په زړه کښې يې د تېرېدلو مخه ونيسي.

دا د يو پلوه، او د بل پلوه نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «إِنَّ اللهَ تَجَاوَزَ عَنْ أُمَّتِي مَا حَدَّثَتْ بِهِ أَنْفُسَهَا مَا لَمْ تَعْمَلْ أَوْ تَتَكَلَّمْ»[١] يعني: يقيناً الله ﷻ زما د امت څخه د هغه شي په باره کښې تېر شوی دی چې هغه د دوی په زړونو کښې ګرځي راګرځي ترڅو چې ورباندې عمل ونه کړي او يا پرې تلفظ ونه کړي.

نو د دغو دواړو (ايت او حديث) د مشکل د حل کولو دپاره هر چا خپلې هلې ځلې کړې دي چې په لاندې ډول شرحه کېږي:

دا ايت منسوخ دی

٢ـ ځينې مفسرين کرام وايي چې دا ايت شريف چې کله نازل شو نو صحابه کرام ؓ د ډېر تاثير لاندې راغله او نبي کريم ﷺ ته يې وويلې چې: يا رسول الله! په مونږ باندې چې الله ﷻ هر څه حکم کړی وه، هغه مو د همده ﷻ په توفيق عملي کړی دی، اما د دې ايت حکم خو مونږ نه شو عملي کولی. يعنې مونږ خپل زړونه نه شو اداره کولی، زمونږ په اختيار کښې نه دي نو که مونږ ورباندې ونيولی شو نو هيڅ کله به نجات ونه مومو[٢].

نبي کريم ﷺ ورته وفرمايل چې: ايا تاسو د يهودو په شان "سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا" (وا مو ورېده خو منو يې نه) وايئ، بايد "سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا" (وا مو ورېده او منو يې) ووایاست. صحابه کرامو ؓ "سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا" وويلې او حکم ته تسليم شوه.

خو يو کال بعد راتلونکې دواړه ايتونه الله ﷻ نازل کړه[٣]، چې ﴿ ءَامَنَ ٱلرَّسُولُ بِمَآ أُنزِلَ إِلَيْهِ ﴾ آن تر ﴿ فَٱنصُرْنَا عَلَى ٱلْقَوْمِ ٱلْكَٰفِرِينَ ﴾ پورې. همدې جواب ته په يوه اوږده حديث کښې اشاره شوې ده[٤].

سوال جواب

٣ـ که څوک وايي چې: د ﴿ يُحَاسِبْكُم بِهِ ٱللَّهُ ﴾ جمله خو د اخباراتو څخه ده او قاعده دا ده چې په اخبار کښې نسخه نه شي راتلی، ځکه چې دا خو د کذب (دروغ) معنی ورکوي. نسخه په احکامو کښې راځي چې دا کوئ او دا مه کوئ؟

مونږ وايو چې: هغه اخبار چې يو حکم ته متضمن وي هلته هم نسخه راتلی شي او دلته همداسې ده ځکه چې د ذکر شوې جملې مطلب دا دی چې په زړونو کښې هم چټيات مه تېروئ، الله ﷻ به درسره محاسبه وکړي.

---

(١) صحيح البخاري ج١ ص٣٤٣
(٢) تفسير القرطبي ج٣ ص٤٢٥
(٣) اسباب النزول للواحدي ص٦١
(٤) صحيح مسلم ج١ ص٧٧

دلته نسخه دقبول وړ نه ده

۴ـ مګر دغه قول د لاندې وجوهو د کبله د قبلولو وړ نه دی:

الف: اسلام د نزول سره سم څمکې ته اسان رابنکته شوی، تردې چې په ژبه باندې د کفر کلمه هم د مجبوریت په حالت کښې رخصت ګڼله شوې ده، د مردارې خوراک ته د اضطرار په وخت کښې جواز ورکړی شوی دی او حتی پنځوس لمونځونه پنځو لمونځونو ته رابنکته کړی شوي دي او داسې نور. نو هغه دین چې په هغه کښې د دغسې اسانیو مراعات شوی وی هیڅکله د دې قابلیت نه لري چې د زړونو په وسوسه باندې څوک معذب کړي.

ب: که څه هم په دې کښې اختلاف دی چې تکلیف ما لا یطاق عقلا جواز لري او که نه، خو په دې کښې په پوره توګه اتفاق دی چې واقع شوی خو نه دی او د نسخې په صورت کښې لازمېږي چې تر یو کاله پورې هر مؤمن مکلف وه چې د خپلې وسې څخه پورته کار وکړي او د خپل زړه د وسواس مخه ونیسي، چې دا تکلیف بما لا یطاق ګڼل کېږي.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۵ـ په دې مقام کښې ډېره مهمه پوښتنه دا ده چې: که نسخه نه وی واقع شوې نو نه به صحابه وو کرامو ﷺ ته تشویش پېښ شوی وی او نه به یې د تشویش د پورته کولو د کبله ایتونه نازل شوي وی، هغه احادیث چې دا واقعه یې بیانه کړې ده کمزوري او ضعیف هم نه دي[1].

مونږ جواب کوو چې:

د صحابه وو کرامو ﷺ ایمانونه ډېر صفا وه او اخلاصونه یې ډېر زیات وه نو د زیات احتیاط د کبله دوی د دې څخه هم په ډار کښې وه هسې نه چې الله ﷻ راڅخه په هغو وسوسو باندې ناراضه شي کومې چې بلا اختیاره زمونږ په زړونو کښې تېرېږي.

ممکن دا تشویش ټولو صحابه وو کرامو ﷺ ته ورلوېدلی هم نه وی او چا ته چې ورلوېدلی وی نو د هغه څخه به د څه وخت دپاره هغه ټول نصوص د یاده وتلي وي چې د اسانۍ په باره کښې نازل شوي دي، لکه چې د حضرت عمر ﷺ څخه د نبي کریم ﷺ د وفات په وخت کښې د وفات ټول ایتونه د یاده وتلي وه او توري ته یې لاس کړ او ویې ویلې که هرڅوک ووایي چې نبي کریم ﷺ وفات شوی دی نو په دې توره به یې سر پرې کړم نبي کریم ﷺ خو وفات شوی نه دی بلکې معراج ته تللی دی. تردې چې ابو بکر الصدیق ﷺ راغی او د وفات ایتونه یې ولوستل او د عمر ﷺ غُصه سره شوه ټولو صحابه وو کرامو ﷺ ته لوستل شوي ایتونه داسې ښکاره شوه تا به ویل چې د هیچا هم د دې څخه وراندې زده نه وه[2].

نو که مونږ وایو چې په حدیث شریف کښې نسخه په اصطلاحي معنی باندې نه ده بلکې د تشویش پورته کول د نسخې په نامه باندې یاد شوی دی هم څه باک یې نشته.

---

(۱) روح المعاني ج۳ ص۶۴

(۲) تفسیر ابن کثیر ج۱ ص۴۰۹

پاتې شوه دا خبره چې نبي کريم ﷺ څنګه دوی ته اطمنان ورنه کړ چې تشويش مه کوئ په وسوسو باندې نه نيولی کېږئ خاطر جمعه اوسئ؟ د دې جواب دا دی چې هغه ډار په اطمنان سره د منځه ځي چې سړی ورسره د خارجي عواملو د کبله مخامخ کېږي، اما هغه ډار چې چا ته د خپلې کمزورۍ د کبله او د زيات احتياط د وجې وړاندې شوی وي په هغه باندې اطمنان ورکول څه تاثير نه غورځوي. لاندې څو مثالونه ولولئ:

الف: د ملائکو په باره کښې الله ﷻ فرمايي: ﴿ بَلْ عِبَادٌ مُّكْرَمُونَ ﴾ [الأنبياء:۲۶] يعني: بلکې دوی مکرم بندګان دي. الله ﷻ ورته د کرامت والا بندګان وايي خو سره د دې هغوی د الله ﷻ څخه په ډار کښې دي لکه چې فرمايي: ﴿ يَخَافُونَ رَبَّهُم ﴾ [النحل: ۵۰] يعني: دوی د خپل رب ﷻ څخه ډارېږي.

ب: عمر ﷺ د عشره مبشره وو څخه وه، خو سره د دې به يې د حذيفه ﷺ څخه پوښتنه کوله چې زما نوم خو به په هغو منافقانو کښې نه وي چې تاته نبي کريم ﷺ د اسرارو په توګه درښودلي دي؟!

ج: د قيامت په ورځ به په پيغمبرانو عليهم السلام باندې داسې حالت راځي چې «نَفْسِي نَفْسِي» به وايي، خو دا ډار به په دوی باندې د الله ﷻ د پلوه نه وي بلکې دا به د بندګۍ او عبوديت اثار وي چې په دوی باندې به څرګند شي.

۶ـ لنډه دا چې نبي کريم ﷺ به دوی ته د دين د سهولت ايتونه د لاندې وجوهو د کبله نه وي لوستي:

اول: پوهېده چې د دوی ډار ورباندې نه ورکېږي ځکه چې عوامل يې خارجي نه دي داخلي دي.

دوهم: چې د دين په کارونو کښې همداسې احتياط کاره پاتې شي، لکه چې يوه ورځې نبي کريم ﷺ وفرمايل: د الله ﷻ حق په بندګانو دا دی چې عبادت يې وکړي او هيڅ شی ورسره شريک نه کړي، او د بنده حق په الله ﷻ باندې دا دی چې هغه څوک معذب نه کړي چې هغه ورسره شريک نه وي درولی. نو معاذ ﷺ وويلې چې: ای د الله رسوله! ايا په دې خبره خلکو ته زېری نه ورکوم؟ نو نبي کريم ﷺ وفرمايل: زېری مه ورکوه «فَيَتَّكِلُوا» چې په همدې به اتکا وکړي او سست به شي[۱].

دريم: د دوی تشويش عارضي وه، پوهېده چې په ادنا تفکر سره د منځه ځي بيان ته يې حاجت ونه ليده. لکه چې يوه ورځې ابو بکر الصديق ﷺ د نبي کريم ﷺ په حضور کښې د يوه خوب تعبير وکړ نو ورته يې وويلې چې: «أَصَبْتَ بَعْضًا وَأَخْطَأْتَ»[۲] يعني: چې په څه برخو کښې حقيقت ته ورسېدلې او په ځينو کښې خطا شوې. مګر تفصيل يې ورنه کړ چې په کومو کښې خطا شوی وه او په کومو کښې رسېدلی وه ځکه چې چندان حاجت ورته نه وه.

دا ايت مخصوص البعض دی

۷ـ ځيني علماء کرام وايي چې دا ايت د حديث سره څه تضاد نه لري ځکه چې دا يوازې د شهادت په پټولو کښې نازل شوی دی او يا يوازې د کافرانو په دوستی کښې. يعنې که څوک په زړه

---

[۱] صحيح مسلم ج۱ ص۴۴
[۲] صحيح البخاري ج۲ ص۱۰۴۳

کښې شاهدي پټه وساتي او يا د کافرانو سره پټه دوستي وکړي نو که تلفظ ورباندې ونه کړي هم نيول کېږي. مګر څرنګه چې د ايت شريف مفهوم عام دی چې ټولو پټو ته شامل دی نو د دې عمومي مفهوم څخه ذکر شوي دوه مصداقونه که د مثال په توګه واخستل شي باک يې نشته، او که په همدې دوه مصداقو کښې په کوم يوه پورې تخصيص کړی شي دا ډېره بې دليله خبره ده او د شرعي قوانينو څخه مخالفه ده[۱].

دا ايت عام دی

۸ـ ځينې علماء کرام وايي چې ايت شريف عام دی خو د ذکر شوي حديث سره څه منافات نه لري، ځکه چې هلته أخروي مواخذه مراده ده او دلته دنياوي[۲]، يعني: د زړونو په پټو شيانو باندې الله ﷻ صرف په دنيا کښې جزا ورکوي او بس. لکه چې بي بي عائشه رضي الله عنها وايي چې ما د نبي کريم ﷺ څخه د همدې ايت په باره کښې پوښتنه وکړه، نو هغه راته ووېلې چې: ای عائشې! په دې ايت کښې دنياوي عذابونه مراد دي، لکه: تبه، اغزي (چې په پښه کښې مات شي)، څه سامان چې سړي په خپل جيب کښې اچولی وي خو هېر يې وي او خفګان ورباندې تېر شي چې ورک شو، نو په دغسې غمونو او دردونو باندې عفوه کېږي تردې چې: «إِنَّ الْعَبْدَ لَيَخْرُجُ مِنْ ذُنُوبِهِ كَمَا يَخْرُجُ التِّبْرُ الْأَحْمَرُ مِنَ الْكِيرِ»[۳] يعني: يقينًا مؤمن بنده د خپلو ګناهونو څخه داسې صاف راوځي لکه چې د پخ د نغري څخه د اوسپنې سور رنګې ټوټه راوځي.

۹ـ مونږ ته دا تطبيق هم په زړه پورې نه ښکاري. او دا ځکه چې د بي بي عائشې رضي الله عنها د حديث معنی دا نه ده چې سړی په غير المقدورو شيانو باندې په دنياوي کشالو اخته کېږي په داسې حال کښې چې په آخرت کښې يې ورته عفوه کړې وي، بلکې مطلب يې دا دی چې الله ﷻ په مؤمنانو باندې مهربان دی، د آخرت پېټی يې سپکوي او په دنياوي مشکلاتو باندې ورڅخه لرې- لرې ځنډې پرې کوي ترڅو چې د قيامت په ورځ ورباندې د ګناه پېټی بالکل نه وي.

همدې مضمون ته نبي کريم ﷺ په يوه بل حديث کښې اشاره کوي چې فرمايي: «إِذَا أَرَادَ اللهُ بِعَبْدِهِ الْخَيْرَ عَجَّلَ لَهُ الْعُقُوبَةَ فِي الدُّنْيَا وَإِذَا أَرَادَ اللهُ بِعَبْدِهِ الشَّرَّ أَمْسَكَ عَنْهُ بِذَنْبِهِ حَتَّى يُوَافِيَ بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ»[۴] يعني: کله چې الله ﷻ خپل بنده ته د خير اراده وکړي نو هغه ته په عاجله توګه په دنيا کښې عذاب ورکوي او کله چې الله ﷻ خپل بنده ته د شر اراده وکړي نو ګناه يې ورپورې بنده ساتي (په دنيا کښې يې په مشکلاتو باندې نه اخته کوي چې ګناهونه يې عفوه شي) تردې چې د قيامت په ورځ پوره جزا ورکړی شي.

---

(۱) تفسير القرطبي ج۳ ص۴۲۱
(۲) تفسير البغوي ج۱ ص۲۷۲
(۳) جامع الترمذي ج۲ ص۱۲۸
(۴) جامع الترمذي ج۲ ص۶۵

محاسبه په دوه ډوله ده

۱۰ـ ځینې علماء کرام وايي چې: د ﴿ يُحَاسِبْكُم ﴾ کلمه د محاسبې څخه اخستله شوې ده او محاسبه په دوه ډوله ده، یوه هغه ده چې مواخذه او نیونه ورسره ملګرې وي او بله هغه ده چې محض وړاندې کړی شي او مواخذه وربانديې ونه شي، لکه چې همدا مضمون په لاندې دوه حدیثونو کښې ښه واضحه شوی دی:

الف: یوه ورځې نبي کریم ﷺ وفرمایل: د هر چا سره چې د قیامت په ورځ محاسبه وشي هغه به هلاک شي. بي بي عائشې رضي الله عنها ورته وویلې چې: ایا الله ﷻ نه دي ویلي چې: ﴿ فَسَوْفَ يُحَاسَبُ حِسَابًا يَسِيرًا ﴾ [الإنشقاق:۸] د دوی (اصحاب الیمین) سره به ډېر ژر اسان حساب وشي؟ نبي کریمﷺ وفرمایل چې: «إِنَّمَا ذَٰلِكِ الْعَرْضُ وَلَكِنْ مَنْ نُوقِشَ الْحِسَابَ يَهْلِكُ»[1] یعني: بې شکه دا محض وړاندې کول دي مګر د چا سره چې په حساب کښې مناقشه وکړی شي هغه به هلاک (معذب) شي.

ب: همدارنګه په همدې مضمون باندې د مناجات اوږد حدیث هم دلالت کوي چې الله ﷻ به په پټه کښې خپل ایماندار بنده په ګناهونو باندې معترف کړي چې دا دې کړي دي او دا دې کړې بیا به ورتهووایي چې په دنیا کښې مې دغه ګناهونه د خلکو څخه پټ کړي وه خو نن ورځ مې درته ښښلي دي[2].

نو د جواب حاصل دا دی چې محاسبه خو په هغو ټولو باندې شته چې نه وي ښکاره شوي مګر په ځینو سخته محاسبه ده چې عذاب وربانديې مرتب شي او په ځینو اسانه ده چې محض وړاندې کول او تېرېدل دي.

سوال جواب

۱۱ـ که څوک وايي چې: په غیر اختیاري وسوسو باندې هم محاسبه شته که څه هم اسانه وي؟ مونږ وایو چې: غیر اختیاري وسوسې په دې مقام کښې بالکل مطرحې نه دي (ایت ورته بالکل شامل نه دی) ترڅو جواب ته اړتیا پیدا شي، او دا ځکه چې:

اول: په ایت کښې د ﴿ تُبْدُوا ﴾ "چې تاسو يې ښکاره کړئ" او د ﴿ تُخْفُوهُ ﴾ "چې تاسو يې پټ کړئ" جملې نازلې شوې دي چې دواړه په اختیار باندې دلالت کوي، او وسوسې خو د چا په اختیار کښې نه دي.

دوهم: په ﴿ فِيٓ أَنفُسِكُمۡ ﴾ کښې د "فِي" توری د ظرفیت دپاره دی. یعني هغه کیفیات دلته مطلب دي چې د هغو دپاره د انسان زړه ظرف ګرځېدلی وي او تقرر يې پکښې نیولی وي، لکه شاهدي پټول، تکبر، نفاق، کینه عداوت او داسې نور، او وسوسې خو تقرر نه لري بې اختیاره په زړونو کښې ګرځي او راګرځي؛ نو ایت ورته هیڅ شامل نه دی.

---

(۱) صحیح البخاري ج۱ ص۲۱؛ ج۲ ص۷۳۶
(۲) صحیح البخاري ج۱ ص۳۳۰

همدارنګه د ګناه تصور او په ګناه باندې عزم کول سره فرق لري، چې تصور په زړه کښې تقرر نه لري او عزم په زړه کښې ځای نیولی وي نو د قتل په تصور باندې سړی نه نیول کېږي چې ایت ورته شامل نه دی او په عزم باندې یې نیول کېږي که څه هم عملي نه شي او څه موانع پیدا شي، ځکه چې عزم د زړه تصمیم ته وايي چې یو کار اجراء کړي[1].

تبصره

۱۲ـ الله ﷻ دېر ښه پوهېږي خو مونږ ته همدغه وروستنی جواب په زړه پورې برېښي. نو په دې صورت کښې د ایت او حدیث تطبیق دا دی چې حدیث یوازې په دنیاوي امورو پورې اړه لري او بس[2]. لکه چې څوک د طلاق تصور وکړي او یا یې پرې عزم کړی وي نو ښځه تر هغه نه طلاقېږي ترڅو چې پرې تلفظ وکړي، همدارنګه څوک د قتل په عزم باندې په دنیا کښې نه محاکمه کېږي ترڅو چې خپل عزم ترسره نه کړي. او دا ځکه چې په دنیا کښې د شریعت د تطبیق دپاره قضاة او ولاة خلیفه ګان ټاکل شوي دي او هغوی د چا په زړه باندې نه پوهېږي، خلک چې وايي چې شرعه ظاهر ګوري، هغه همدا معنی ده.

﴿ ءَامَنَ ٱلرَّسُولُ بِمَآ أُنزِلَ إِلَيْهِ مِن رَّبِّهِۦ وَٱلْمُؤْمِنُونَ ۚ كُلٌّ ءَامَنَ بِٱللَّهِ وَمَلَٰٓئِكَتِهِۦ وَكُتُبِهِۦ وَرُسُلِهِۦ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِّن رُّسُلِهِۦ ۚ وَقَالُوا۟ سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا ۖ غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ ٱلْمَصِيرُ ﴿٢٨٥﴾ لَا يُكَلِّفُ ٱللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا ۚ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا ٱكْتَسَبَتْ ۗ رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَآ إِن نَّسِينَآ أَوْ أَخْطَأْنَا ۚ رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَآ إِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُۥ عَلَى ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِنَا ۚ رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِۦ ۖ وَٱعْفُ عَنَّا وَٱغْفِرْ لَنَا وَٱرْحَمْنَآ ۚ أَنتَ مَوْلَىٰنَا فَٱنصُرْنَا عَلَى ٱلْقَوْمِ ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿٢٨٦﴾ ﴾

[۲۸۵] پیغمبر ﷺ په هغه څه باندې پوخ متعقد دی چې چې ده ته د خپل رب د پلوه ورنازل شوی دی او مؤمنانو هم (د ده د پیروۍ د کبله پرې ایمان راوړی دی چې تفصیل یې دا دی:)

ټولو مؤمنانو په الله ﷻ او د ده ﷻ په ملائکو او د ده ﷻ په کتابونو او د ده ﷻ په پیغمبرانو باندې ایمان راوړی دی (دوی وايي چې:) مونږ د ده ﷻ د پیغمبرانو د جملې څخه د یوه کس په منځکښې هم فرق نه کوو (چې دا منو او دا نه منو). او (هم) دوی وايي چې مونږ (ما أنزل الله) قبول کړي دي او اطاعت یې کوو. (ای ربه!) مونږ ستا څخه بښنه (غواړو) او (زمونږ) بېرته درتلل خاص تاته دی.

---

(۱) مفردات الراغب ص ۳۴۶

(۲) تفسیر القرطبي ج۳ ص ۴۲۲

[۲۸۶] الله ﷻ هیڅوک نه مکلف کوي مگر د هغه د وسې په اندازه، د هر چا دپاره هغه څه (ثوابونه) دي چې هغه گټلي دي او هغه څه (گناهونه) وربانديې دي چې دی يې مرتکب شوی دی.

(د مؤمنانو متباقي وينا دا ده چې:) ای زمونږ ربه! ته مونږ مه نیسې که چیرې مونږ (ستا حکم) هېر کړو او یا (پکښې) خطا شو. او ای زمونږ ربه! په مونږ باندې داسې دروند بار مه باروې لکه په هغو کسانو باندې دې چې بار کړی وه چې زمونږ څخه مخکښې تېر شوي دي.

ای زمونږ ربه! په مونږ باندې داسې (افتونه او مصیبتونه) مه باروه چې مونږ لره د هغو په تحمل باندې قوت نه وي (او په ډېر مشقت سره ترې پورته کېږو).

(ای زمونږ ربه!) او مونږ ته عفوه وکړې (معذب مو نه کړې).

(ای زمونږ ربه!) او مونږ ته بښنه وکړې (گناهونه مو ښکاره نه کړې).

(ای زمونږ ربه!) او په مونږ رحم وکړې (د نېکيو توفيق راکړې).

(یوازې) ته زمونږ کارسازی یې نو په کافر قوم باندې راسره نصرت (مدد) وکړې. (آمین یارب العالمین).

ارتباط

د دې دوارو ایتونو ارتباط خو د مخکښې نژدې ایت سره ښېخي څرگند دی حتی چې ځینو علماء کرامو دا د هغه دپاره ناسخ گڼلي دي، لکه چې هلته په دوهمه توضیح کښې یې شرحه تېره شوې ده.

اما که په خیر سره ورته وکتل شي نو دا ایتونه د "البقرة" سورت دپاره د "رد العجز علی الصدر" د قبیلې څخه دی، یعنې د سورت آخر د سورت اول ته ورتاو کړی شوی دی. په دې معنی چې: الله ﷻ د سورت په پیل کښې فرمایلي وه چې: ﴿الٓمٓ ۝ ذَٰلِكَ ٱلْكِتَٰبُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ﴾ یعنې: د هدایت دپاره همدغه کتاب دروستول شو چې شک شبه پکښې نشته، خو په دې کتاب باندې صرف متقیان لار موندلی شي چې هغوی دا-دا صفات ولري. نوره خبره یې په همدې خای پرېښودله او احکام یې بیان کړه، لکه: لمونځ، جهاد، زکات، روژه، حج، طلاق، حیض، ایلاء، عدت، قصاص او داسې نور.

نو د دې بیان څخه وروسته دا پوښتنه پیدا کېده چې ایا د دې ﷺ هدایت څخه چا استفاده وکړه او که نه؟ نو الله ﷻ دغه پوښتنه پخپله جواب کړه چې: ﴿ءَامَنَ ٱلرَّسُولُ بِمَآ أُنزِلَ إِلَيْهِ مِن رَّبِّهِۦ وَٱلْمُؤْمِنُونَ﴾ تر آخره پورې.

د مطلب خلاصه

یعنې: د دې سورت په پیل کښې مونږ ویلي وه چې دا کتاب "هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ" دی، یعنې د خلکو څخه متقیان جوړوي. نو اوس به تاسو پوه شوي یاست چې زمونږ خبره څومره په خای وه، معاندین او متکبرین لکه څنگه چې گمراه وه همغسې گمراهان پاتې شوه.

نبي كريم ﷺ خو مفروغ البحث دی ذکر ته يې حاجت نشته چې په هغه څه باندې ايمان لرې چې د خپل رب ﷻ د پلوه ورنازل شوي دي. اما د ده د تابعانو (مؤمنانو) حال دا دی چې دوی ټول د يو-بل هدايت څخه مستفيد شوه او د متقيانو په صفاتو باندې په لاندې تفصيل سره متصف وګرځېدل.

۱- د متقيانو يو صفت دا وه چې دوی په غيبو باندې عقيده لري، پيغمبر ﷺ په هغه څه باندې چې ده ته د خپل رب د پلوه نازل شوي دي څومره بنه معتقد دي، او د ټولو مؤمنانو (چې د خپل پيغمبر ﷺ متابعت ته يې ملاوې تړلي دي) په غيبو باندې څومره پخه عقيده ده، دوی ټول په الله ﷻ او په ملائكو باندې معتقد دي.

۲- بل صفت يې دا وه چې په ما أنزل الله باندې راوړي ﴿ يُؤْمِنُونَ بِمَآ أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَآ أُنزِلَ مِن قَبْلِكَ ﴾ محمدي (ﷺ) اُمت په ټولو اسماني كتابونو باندې ايمان لري چې ټول حق دي، داسې نه وايي چې فلانی كتاب منو او فلانی نه منو. همدارنګه په يو لک څلېرشت زره -زيات يا كم- پيغمبرانو باندې هم ايمان لري. دوی وايي چې د پيغمبرانو عليهم السلام په ټولي كښې مونږ د يوه هم دا فرق نه كوو چې د منلو څخه يې وباسو، لكه څنګه چې د كتابونو په منلو كښې په تفريق باندې قائل نه یاستو همدارنګه پيغمبران عليهم السلام هم نه تفرقه كوو.

۳- بل صفت يې دا وه چې لمونځونه ودروي او انفاق كوي ﴿ وَيُقِيمُونَ ٱلصَّلَوٰةَ وَمِمَّا رَزَقْنَٰهُمْ يُنفِقُونَ ﴾ محمدي (ﷺ) امت يوازې د لمانځه په ودرولو او د زكات په وركولو باندې اكتفاء نه كوي بلكې د الله ﷻ د ټولو احكامو په باره كښې وايي چې ﴿ سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا ﴾ قبولوو يې او اطاعت يې كوو. دوی د يهودانو په شان نه وايي چې "سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا" وا مو وريده خو اطاعت يې نه كوو. هو! كه د تعميل په اوږدو كښې ورڅخه څه قصور واقع كېږي د هغه په اړه سوال كوي چې ﴿ غُفْرَانَكَ رَبَّنَا ﴾ ای ربه! د مغفرت باران راباندې وكړې او د تقصيراتو څخه راتېر شې.

۴- بل صفت يې دا وه چې دوی په آخرت عقيده لري ﴿ وَبِٱلْءَاخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ ﴾. محمدي (ﷺ) اُمت په وروستنۍ ورځې باندې مستقيمه عقيده لري، څكه چې دوی وايي: ای ربه! ﴿ وَإِلَيْكَ ٱلْمَصِيرُ ﴾خاص تاته زمونږ بېرته درتلل دي چې د هر څه واک او اختيار به ستا وي. د يهودانو په شان د خپلو اسلافو عبادت ته په تمه نه دي چې هغوی به زمونږ په درد وخوري او يا به هغوی زمونږ په باره كښې حتمي شفاعت كوي او د عذابه به مو خلاصوي او كه معذب شو هم هغه به په شمار شمارلي ورځې وي او بس.

دوی د نورو خلكو د ترغيب دپاره او د خپلو خانونو د اطمنان دپاره وايي چې مونږ به ولې د الله ﷻ را استولي احكام په سر او سترګو نه قبلوو چې الله ﷻ په مونږ باندې زمونږ د وسې او توان څخه پورته بار نه دی اينبی بلكې د الله ﷻ د قانون دا دی چې هيڅوک د وسې څخه پورته نه مكلف كوي. او د هر چا ګټه د خپل ځان دپاره ده او په هر چا باندې د خپلې ګناه پېټی وربار ېږي او بس، نو نه بايد څوک د بل چا نيكيو ته په تمه شي چې هغه به زما په درد وخوري خپلو نيكيو كولو ته مې ارتيا نشته او نه بايد څوک دې ته سترګې په لار شي چې زما د ګناه پېټی به بل څوک پورته كړي،

که هرڅومره فسق او فجور وکړم زما په غاړه کښې نه پرېوزي زور يې بل چا ته ورځي. او نه بايد ځوک د دې څخه په ډار کښې شي چې په غير اختياري وسوسو به ونيولی شم، ځکه چې سړی په اکتسابي (اختياري) شيانو باندې نيولی کېږي او وسوسې خو اکتسابي نه دي.

۵_ هلته په تقوی باندې داسې نتيجه مرتبه ښودله شوې وه چې: ﴿ أُوْلَٰٓئِكَ عَلَىٰ هُدًى مِّن رَّبِّهِمْۖ وَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْمُفْلِحُونَ ﴾ يعني: همدوی په هدايت باندې روان دي (ټول قول او فعل يې د هدايت په رڼا کښې انجامېږي) او همدوی فلاح موندونکي دي.

محمدي (ﷺ) امت ته هم ذکره شوې نتيجه لاس ته ورغلې ده، د اعمالو په ساحه کښې خو دوی د ﴿ سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا ﴾ په قاعده روان دي، او د اقوالو ځو مثالونه يې دادي:

الف: دوی خپله عاجزي ښکاره کوي او الله ﷻ ته سوالونه کوي چې ای ربه! مونږ په هغې نافرمانۍ باندې مه نيسې چې مونږ يا د هېرې د کبله کړې وي او يا پکښې خطا شوي ياستو.

ب: دوی وايي چې: ای ربه! مونږ ته خو دې ډېر اسان احکام رانازل کړي دي او د وسې څخه پورته دې نه يو مکلف کړي، خو ای ربه! دغه اسان احکام راته په ګرانو احکامو باندې د ګناه د کبله مه بدلوه او په مونږ باندې داسې درانه بارونه مه ږده لکه چې په پخوانيو خلکو باندې دې خپل اسان احکام په درنو حکمونو باندې بدل کړه. نو ای ربه! مونږ ته ګناه عفوه کړه.

ج: ای ربه! په مونږ باندې د دنيا په حوادثو کښې هم داسې حوادث مه تحميلوه چې مونږ يې طاقت نه لرو، که څه هم زمونږ ګناهونه غواړي چې د ډېرو درنو مشکلاتو سره مخامخ شو، مګر ای ربه! مونږ لکه څنګه چې ستا څخه په تشريعي امورو کښې عفوه غواړو همدارنګه ستا عفوې ته په دنياوي مشکلاتو کښې هم سترګې په لار يو چې ښښنه راته وکړې او د هغه عقوبت سره مو لاس او ګرېوان نه کړې چې مونږ يې مستحق يو.

د: ای ربه! مونږ کمزوري بندګان يو، حوصله مو کمه ده او توان مو ضعيف دی، نو په مونږ رحم وکړه او په دنيا او آخرت دواړو کښې مو د مشکلاتو څخه وساته.

هـ: په دې ټولو باندې د پاسه ای ربه! زمونږ لوی مشکل جهاد دی نو په جهاد کښې راسره امداد وکړې. ای ربه! همدا ته زمونږ کارساز يې نو په کافر قوم باندې نصرت راکړې، که نصرت رانه کړې نو نه بل ځوک شته چې يا ورته مونږ سوال وکړو او يا د هغه څه د لاسه وشي. ای ربه! لکه څنګه چې د جهاد په اوږدو کښې درڅخه نصرت غواړو همدارنګه د جهاد په نتيجه کښې هم راسره کومک وکړې چې د کافرانو په ګټه باندې تمام نه شي، او داسې وضعه رامنځ ته نه شي چې په استدلال باندې هغوی پياوړي شي او يا زمونږ د بې اتفاقۍ څخه هغوی فائده پورته کړي.

توضيحات

۱_ مونږ د مطلب خلاصه داسې واخستله چې په ﴿ ءَامَنَ ٱلرَّسُولُ بِمَآ أُنزِلَ إِلَيْهِ مِن رَّبِّهِۦ ﴾ باندې موقف وکړ او ﴿ وَٱلْمُؤْمِنُونَۚ كُلٌّ ءَامَنَ بِٱللَّهِ ﴾ الآية مو بېله جمله ونمله[1]. نو په دې تقدير د سورت

[1] تفسير ابي السعود ج۱ ص۲۷۳؛ روح المعاني ج۳ ص۶۷

د آخره پورې ټول کیفیات د مؤمنان پورې تعلق نیسي او نبي کریم ﷺ پکښې په طریق اولی سره شامل دی. او دا څکه: کله چې د ده ﷺ پیروان د دغسې ستاینو لیاقت لري نو پخپله د نبي کریم ﷺ په ستاینه کښې خو څه شک نه پاتې کېږي چې ذکر ته یې اړتیا پیښه شي.

هو! په اول سر کښې د نبي کریم ﷺ د ایمان ذکر صرف د دې دپاره بیان شوی دی ترڅو څرګنده شي چې مؤمنان څکه د دغو صفاتو خاوندان ګرځېدلي دي چې دوی د نبي کریم ﷺ د ایمان په رڼا کښې خپلو عقائدو او اعمالو ته وده ورکړې ده.

ځینو مفسرینو کرامو په ﴿وَٱلۡمُؤۡمِنُونَ﴾ باندې وقف کړی دی او ﴿كُلٌّ ءَامَنَ﴾ الآیة یې د اولنی جملې بیان ګڼلی دی، چې په دې تقدیر نبي کریم ﷺ هم د سورت د آخره پورې په ټولو کوائفو کښې په صراحت سره شریک ګڼل کېږي[۱]، مګر مونږ ته اولنی توجیه په زړه پورې ښکاره شوه، چې د دې توجیه څخه یې بلاغت زیات دی.

کسب او اکتساب

۲ـ د "کَسَبَ" او "اِکْتَسَبَ" سره نور څه فرق نشته یوازې دومره ده چې اول مجرد دی او دوهم مزید فیه دی، چې په قرآن کریم کښې دواړه فعلونه هم د شر دپاره استعمال شوي دي او هم د خیر دپاره، خو په خیر کښې ورسره "ل" استعمال مومي چې سړی ورباندې خوشالېږي او خان ته یې نسبت کوي، او په شر کښې ورسره "عَلَی" استعمالېږي چې سړی یې په خان باندې بار ګڼي، لکه چې وایي: په ماباندې قرض دی (عَلَيَّ دَيْنٌ)؛ نو په دې بناء په دې مقام کښې د دواړو فعلونو استعمال محض تفنن في العبارة دی او بس[۲].

مګر ځینې مفسرین کرام د دواړو په منځکښې په لاندې ډول فرقونه کوي:

الف: "کسب" د خان او غیر دواړو دپاره استعمال مومي او "اِکْتِسَاب" د غیر دپاره نه دی مستعمل شوی. نو داسې ویلی شي چې: فُلانٌ كَاسِبٌ لِاهلهِ، مګر داسې نه شي ویلی چې: فُلانٌ مُكْتَسِبٌ لِاَهْلِهِ[۳].

ب: څرنګه چې په "اِکْتِسَاب" کښې حرفونه زیات دي نو په معنی کښې یې په نسبت سره "کسب" ته مبالغه زیاته ده. شاید چې په دې مقام کښې به "اِکْتِسَاب" د ګناه دپاره څکه خوښ کړی شوی وي چې:

اول: یو مسلمان د ګناه جرئت تر هغه نه شي کولی چې ترڅو په خان باندې زور واچوي او د ایمان غوښتنه د پښو لاندې کړي.

دوهم: نو کله یې چې د پښو لاندې کړه بیا پکښې په دومره مبالغه سره وراندې قدم ږدي چې په نېکیو کښې هغومره کوښښ نه کوي څکه چې نفس "اَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ" دی یوازې ایمان دی چې د ګناهونو د ارتکاب مخه یې نیسي. نو کله چې د ایمان رڼا تته شي نو اَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ "نفس" ته مخه خوشي شي.

---

(۱) تفسیر القاسمي ج۳ ص۳۸۸
(۲) زاد المسیر ج۱ ص۲۹۷
(۳) مفردات الراغب ص۴۴۸

خطا او نسیان

۳_ په دې مقام کښې يو مهم سوال منځ ته راځي هغه دا چې: د وړاندې څخه ثابته شوه چې الله ﷻ هيڅوک د توان څخه په پورته حکم باندې نه مکلف کوي، خو سره د دې د مؤمنانو په مدحه کښې مهرباني کوي چې دوی د خپل رب څخه غواړي چې مونږ په خطا او نيسان باندې مه نيسه؛ او دغه دواړه خو د انسان د وسې څخه پورته دي؟

مونږ د دې معضلې د حل دپاره لاندې د حل لارې وړاندې کوو:

الف: د نسيان څخه هغه سستي او تنبلي مطلب ده چې د نسيان باعث وګرځي، لکه چې د چا څخه قرآن کريم او يا يو سورت د دې کبله هېر شي چې د تلاوت تکرار نه کوي. او د خطا څخه هغه بې اهتمامي مراده ده چې د خطا کېدلو باعث شي، لکه کوم روژه دار چې د مانيام يا چرګ بانګ پوره تحقيق ونه کړي او د بې اهتمامۍ د کبله يا د مابنام څخه مخکښې روژه ماته کړي او يا د سهار څخه وروسته څه وخوري[1].

مګر په دې جواب باندې مشکل نه حل کېږي، ځکه چې که تنبلي يا بې اهتمامي ګناه وګڼله شي نو د سوال بيا ذکر ته يې حاجت نه پاتې کېږي چې د ﴿ غُفۡرَانَكَ ﴾ لاندې شاملېږي. او که ګناه ونه ګڼل شي نو کوم سوال چې د نسيان او خطا په باره کښې وارد شوی وه بعينه همغه سوال د هغو دواړو په متعلق هم تحقق مومي ځکه چې دغه دواړه هم د چا په اختيار کښې نه دي.

ب: نافرماني د ګناه دپاره داسې حيثيت لري لکه څنګه حيثيت چې زهريات د قتل دپاره لري نو لکه‌چې څنګه چې په سهوه او خطا سره د زهرياتو خوراک د قتل سبب ګرځي همدارنګه عصيان په خطا يا نسيان سره هم د ګناه سبب ګرځېدلی شي نو ځکه د الله ﷻ څخه سوال کول په خای کار دی ترڅو ورباندې ګناه او مواخذه مرتبه نه کړي. يا په بل عبارت: چې د چا څخه په هر ډول عصيان صادر شي لياقت لري چې د الله ﷻ د خوا څخه ورباندې معذب شي مګر دا بيله خبره ده چې الله ﷻ ورنه تېرېږي او د نسيان او خطا په صورت کښې يې ورباندې نه نيسي[2].

دا جواب هم مونږ ته د مشکل حل کوونکی نه ښکاري، ځکه لکه څنګه چې د خنثی شوو زهرياتو خوراک د قتل موجب نه شي ګرځېدلی همدارنګه خطا او نسيان هم د الله ﷻ د پلوه خنثی کړی شوي دي چې هيڅوک د قدرت څخه په پورته حکم نه مکلف کوي.

ج: په خينو وختونو کښې سړی محض د خپلې عاجزۍ او بندګۍ ښکاره کولو دپاره سوال کوي او پوره واضحه ده چې د الله ﷻ په حضور کښې د خپلې بندګۍ اظهار هم بندګي او عبادت دی. لکه:

اول: مونږ ته الله ﷻ دا دعاء هم راښودلې ده چې: ﴿ رَبَّنَا وَءَاتِنَا مَا وَعَدتَّنَا عَلَىٰ رُسُلِكَ ﴾ [آل عمران ۱۹۴] يعني: ای زمونږ ربه! او مونږ ته هغه څه راکړه چې زمونږ سره دې د خپلو رسولانو په ذريعه وعده کړې ده. او ښکاره ده چې الله ﷻ مونږ ته خپل مواعيد ضرور پوره کوي.

---

[1] تفسير كشاف القرآن ج۱ ص۳۳۲؛ تفسير الطبري ج۳ ص۱۵۵

[2] روح المعاني ج۳ ص۷۰؛ حاشيه الشيخ زاده على تفسير البيضاوي ج۱ ص۵۹۹

دوهم: نبي کریم ﷺ ته الله ﷻ وراندې او ببرته تول ببنلي وه (د گناه څخه معصوم وه) خو سره د دې هم د الله ﷻ څخه ببښنه غوارې، لکه چې وايي: «اِنَّهُ لَيُغَانُ عَلٰى قَلْبِي وَاِنِّي لَاَسْتَغْفِرُ اللّٰهَ فِي الْيَوْمِ مِائَةَ مَرَّةٍ»[۱] يعني: شان دا دی چې بې شکه زما په زړه باندې څه تیاره راځي او زه په ورځ او په شپه کښې سل خله ببښنه غوارم.

نو په دې مقام کښې د خطا او نسيان په باره کښې الله ﷻ ته سوال او زاري کول د بندګۍ د اظهار دپاره ډېر ښه مظهر دی څکه د مؤمنانو په مدحه کښې وشمېرل شو. څوک چې خپل ځان په خطا او نسان کښې د مواخذې ور ګڼي نو د قصدي ګناه څخه خو به خپل ځان ډېر لرې ساتي.

په یاد ولرئ!

۴ـ په یاد ولرئ چې نسیان او خطا د ګناه په باره کښې دواړه عفوه دي، اما د دنیاوي احکامو په هکله ورباندې ډېر احکام ترتب پیدا کوي، چې په لمانځه کښې ورباندې د سهوې سجده لازمېږي، په خطا سره خبرې کول لمونځ باطلوي، په خطا يې قتل باندې کفاره واجبېږي، همدارنګه د اودس ماتېدل قصداً او سهواً څه فرق نه لري او داسې نور[۲].

"اِصْر" څه ته وايي؟

۵ـ که څه هم د "اِصْر" توری اصلا د يو شي غوټه کولو او په غُصه سره بندولو ته وايي[۳]، مګر په دې مقام کښې ترې هغه شرعي احکام مراد دي چې د ډېر دروندوالي د کبله ترې سړی نه شي خوزېدلی او د ناکامۍ سره پکښې مخامخ کېږي، د قرآن کريم د نزول په زمانه کښې الله ﷻ د مؤمنانو سوال قبول کړ او ثقيل احکام يې راباندې فرض نه کړه، لکه چې فرمايي:

الف: ﴿وَلَوْ أَنَّا كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ أَنِ اقْتُلُوا أَنفُسَكُمْ أَوِ اخْرُجُوا مِن دِيَارِكُم مَّا فَعَلُوهُ إِلَّا قَلِيلٌ مِّنْهُمْ﴾ [النساء: ۶۶] يعني: او که مونږ په دوی باندې دا حکم فرض کړی وی چې خپل ځانونه ووژنئ او يا د خپلو کورونو څخه بهر شئ، نو دا کار به دوی نه وی کړی مګر کمو خلکو.

ب: ﴿إِن يَسْأَلْكُمُوهَا فَيُحْفِكُمْ تَبْخَلُوا وَيُخْرِجْ أَضْغَانَكُمْ﴾ [محمد: ۳۷] يعني: که الله ﷻ ستاسو څخه ټول مالونه وغواړي (چې صدقه يې کړئ) او په دې زور واچوي نو تاسو به بخل وکړئ او الله ﷻ به ستاسو د زړونو شديده شومتيا راوباسي.

مګر په پخوانيو قومونو باندې الله ﷻ ځينې درانه او ثقيله احکام فرض کړي وه چې هغوی پکښې ناکام شوه، لاندې مثالونه يې ولولئ:

اول: يهودانو د خوسي عبادت کړی وه نو الله ﷻ ورباندې په توبه کولو کښې ځان وژنه فرض کړه، لکه چې د [البقرة: ۵۴] ايت کښې تېرشوه.

---

(۱) صحيح مسلم ج۲ ص۳۴۶
(۲) احکام القرآن للجصاص ج۱ ص۵۳۸
(۳) مفردات الراغب ص۱۴

دوهم: ﴿ وَقُلْنَا لَهُمْ لَا تَعْدُواْ فِي ٱلسَّبْتِ وَأَخَذْنَا مِنْهُم مِّيثَٰقًا غَلِيظًا ﴾ [النساء: ۱۵۴] يعني: او دوى ته مو ويلي وه چې د خالي په ورځ كښې تجاوز (ښكار) مه كوئ، او د دوى څخه مو كلک عهد اخستى وه. چې په نتيجه كښې ترې بيزوګان جوړ شوه.

دريم: په يهودو باندې پنځوس لمونځونه فرض وه، د مال څلورمه برخه وركول ورباندې په زكات كښې لازم وه او د جامې نجاست يې په قطعه كولو پاكيده، نه په وينځلو[۱].

كه څوک غواړي چې د دغو درنو احكامو ډېر مثالونه ولولي نو ځينو تفاسيرو[۲] ته دې مراجعه وكړي چې د يهودو د كتابونو څخه يې ترجمه كړې دي اګر كه باور ورباندې په كار نه دى.

هېر مو نه شي!

۶ـ هېر مو نه شي چې الله ﷻ په پخوانيو خلكو باندې هم په ابتداء كښې اسان احكام فرض كړي وه خو كله چې هغوى عصيان وكړ نو الله ﷻ هغوى ونيوه او احكام يې ورباندې درانه كړه، لكه چې فرمايي: ﴿ فَبِظُلْمٍ مِّنَ ٱلَّذِينَ هَادُواْ حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبَٰتٍ أُحِلَّتْ لَهُمْ ﴾ [النساء: ۱۶۰] يعني: نو په سبب د ظلم د هغو كسانو كوم چې يهودان وه، په دوى باندې مو هغه پاكيزه شيان حرام كړه چې مخكښې ورته حلال كړى شوي وه.

محمدي (ﷺ) امت الله ﷻ ته سوال كوي چې: اى ربه! په مونږ باندې ثقيله حكمونه د عصيان په سبب مه فرض كوه چې پكښې ناكام نه شو بلكې عفوه راته وكړې. لكه چې راتلونكي كلمات ورباندې دلالت كوي.

طاقة څه معنى؟

۷ـ د ﴿ لَا طَاقَةَ لَنَا ﴾ جمله لاندې درې معناوې درلودلى شي:

الف: چې ﴿ طَاقَةَ ﴾ د قدرت په معنى واخستلى شي. نو د معنى حاصل به يې داسې شي چې اى ربه! داسې بار راباندې تحميل نه كړې چې زمونږ د قدرت څخه وتلى وي. يعني: په هغه كار باندې مو ومه نيسې چې زمونږ د قدرت لاندې نه راځي، لكه خطا او نسيان. په دې تقدير به د وړاندې ايت دپاره تاكيد شي[۳].

ب: چې ﴿ طَاقَةَ ﴾ په معنى د هغه كار سره شي چې هغه سړى په اسانۍ سره نه شي كولى او په مشقت سره يې كوي. نو د معنى حاصل به يې داسې شي چې: اى ربه! په مونږ باندې درانه احكام فرض نه كړې چې په اسانۍ سره يې نه شو كولى لكه چې په پخوانو باندې دې دغسې درانه احكام فرض كړي وه. په دې تقدير هم د نژدې مخكښې ايت دپاره تاكيد جوړيږي[۴].

---

(۱) تفسير البغوي ج۱ ص۲۷۴؛ روح المعاني ج۳ ص۷۰
(۲) تفسير القاسمي ج۲ ص۳۹۴
(۳) تفسير القاسمي ج۳ ص۳۹۸
(۴) روح المعاني ج۳ ص۷۰

ج: که ﴿ طَاقَةَ ﴾ په همدغې دوهمې معنی باندې واخستل شي خو تشریعي امور مراد نه کړی شي او دنیاوي بلاګانې او آفتونه مراد شي، نو د معنی حاصل به یې داسې شي چې: ای ربه! په مونږ باندې په دنیا کښې داسې آفتونه او مشقتونه، زحمتونه او لوړې، تندې رانازلې نه کړې چې مونږ ترې په اسانۍ سره نه شو پورته کېدلی، او د دې ډار او خطر وي چې بې صبري او ناشکري وکړو او ته راڅخه ناراضه شې[۱].

په دې تقدیر دا سوال د نورو دپاره تاکید نه شو بلکې تاسیس جوړېږي، نو معلومه شوه چې همدا معنی یې بهتره ده ځکه چې د تاکید څخه تاسیس بهتر دی.

عَفْو، مَغْفِرَة، رَحْمَة

۸_ "عَفْو" دې ته وايي چې الله ﷻ د خپل بنده د ګناه څخه ورتېر شي او معذب یې نه کړي.

او "مَغْفِرَة" دې ته وايي چې برسېره په دې، د نورو بندګانو څخه یې پټه هم کړي او څوک پرې خبر نه کړي.

او "رَحْمَة" دې ته وايي چې برسېره په دې، نور مفت اجرونه هم ورکړي او یا د نورو ګناهونو څخه د ځان ساتنې او د نېکیو د کولو توفیق هم ورکړي[۲].

څو تنبیهات

۹_ لاندې څو تنبیهات د نظره تېر کړئ:

الف: په دغو دوارو ایتونو کښې چې د مؤمنانو د خولو څخه کوم سوالونه حکایت شوي دي دا په حقیقت کښې د الله ﷻ د پلوه د قیامت د ورځې پورې ټولو مسلمانانو ته تلقین او تعلیم شوي دي چې زما څخه داسې-داسې سوالونه کوئ.

ب: عادت دا دی چې یوه غریب سړي ته کوم پاچا د وراندیزونو طریقه ورزده کړي چې ماته داسې-داسې وراندیزونه وکړه، نو په حقیقت کښې هغه ته وعده ورکوي چې عرضونه دې منم. نو څرنګه چې مونږ ته الله ﷻ د سوالونو طرز او ډول راوښود بلکې د سوالونو الفاظ او کلمات یې په قرآن کریم کښې رانازل کړه چې څوک پکښې بنکته او پورته هم ونه کړی شي نو ځکه زمونږ ډېر لوی امید دی چې الله ﷻ به هم ذکر شوي عرضونه منظور کړي وي او هم به یې منظور کړي.

ج: د قرآن کریم د نزول په وخت کښې د نبي کریم ﷺ د انوارو د نژدېکت په برکت سره خو به د وخت اکثره مؤمنانو ذکر شوي سوالونه د قال په ژبه کړي وي او د حال په ژبه خو ټولو صحابه وو کرامو ﷺ کول، نو الله ﷻ لطف وکړ او په قرآني کلماتو کښې یې ځای په ځای کړه ترڅو یې د قیامت د ورځې پورې ټول مؤمنان په دوامداره توګه وراندې کړي.

---

(۱) تفسیر ابن کثیر ج۱ ص۳۴۳

(۲) تفسیر الجواهر ج۱ ص۲۷۹

د: په ذکرو شوو سوالونو کښې خو ځینې سوالونه مونږ په سترګو ګورو چې قبول شوي دي، لکه: ﴿ وَلَا تَحۡمِلۡ عَلَيۡنَآ إِصۡرٗا ﴾ ای ربه! په مونږ باندې درانه احکام رابار نه کړې چې د یهودو په شان مو ملاوې ماتې کړې. نو الله ﷻ راته ډېر اسان دین رانازل کړ، امید دی چې متباقي سوالونه به هم د الله ﷻ په دربار کښې منظور وي او د قیامت په ورځ به د ګناهونو څخه راتېر شي، د الله ﷻ د لوی کرم سره دا مناسبه ده چې د سوالونو په بنډل کښې تجزیه رانه ولي چې دا قبولوم او دا نه قبولوم.

هـ: د دغو وروستنیو دوارو ایتونو په فضائلو کښې زښت ډېر احادیث روایت کړی شوي دي مونږ د اوږدوالي د کبله دلته رانقل نه کړه، که څوک فرصت لري نو کتابونو ته دې مراجعه وکړي[۱].

و: د عبد الله بن عمر ﷺ څخه روایت دی چې نبي کریم ﷺ فرمایلي دي: «إِذَا مَاتَ أَحَدُكُمْ فَلَا تَحْبِسُوهُ وَ أَسْرِعُوا بِهِ إِلَى قَبْرِهِ وَلْيُقْرَأْ عِنْدَ رَأْسِهِ فَاتِحَةَ الْبَقَرَةِ وَعِنْدَ رِجْلَيْهِ بِخَاتِمَةِ الْبَقَرَةِ»[۲] یعني: کله چې ستاسو کوم یو مړ شي نو هغه مه ایساروئ او په چالاکۍ سره یې قبر ته یوسئ (هلته یې خخ کړئ) او سرته یې د سورة البقرة رومبني ایتونه ولولئ او پښو ته یې د سورة البقرة وروستني ایتونه.

الحمد لله همدا طریقه فعلا په افغانستان کښې معموله ده چې د دفن څخه وروسته د مړي سر پلو ته د همدې سورت رومبني ایتونه لولي تر ﴿ ٱلۡمُفۡلِحُونَ ﴾ پورې، او پښو ته یې د همدې سورت دغه دوه وروستني ایتونه قرائت کوي او الله ﷻ ته یې سپاري.

یو تذکر

د دې کتاب په لیکنه باندې مونږ په ۱۳۶۹/۶/۲ هـ ش نېټه د الله ﷻ په توفیق پیل کړی وه، نن ورځ چې د سورت پای ته د الله ﷻ په فضل راورسېدو نو ټول وخت دوه کاله او یو ویشت ورځې تېرې شوې دي، په دې ټوله موده کښې په مسلسله توګه لیک نه دی شوی بلکې ډېرې وقفې پکښې پېښې شوې دي، خو ډېره لویه وقفه هغه وخت رامنځ ته شوه چې کله نباغلی مرحوم حافظ الحق د درې مجاهدینو سره په یوه سیاسي دسیسه کې شهید کړی شو، إنا لله وإنا إليه راجعون.

دغه هولناکه پېښه په ۱۳۷۰/۱۰/۴ هـ ش نېټه وشوه چې مونږ تر شپږ میاشتو پورې د افکارو د نا اندولۍ د کبله هیڅ ونه لیکلی شو.

د الله ﷻ څخه هیله کوو چې دا کار راته لا ډېر اسانه کړي او لا ډېر توفیق راکړي ترڅو داسې ورځ هم راباندې راولي چې د قرآن کریم ﴿ مِنَ ٱلۡجِنَّةِ وَٱلنَّاسِ ﴾ ته ورسېږو. دا به نو زمونږ ډېره لویه کامیابي وي چې الله ﷻ ته ډېره اسانه ده.

آمِيْنَ يَا حَيُّ يَا قَيُّومُ يَا ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَام.

۱۳۷۱/۶/۲۳ هـ ش

---

(۱) تفسیر ابن کثیر ج۱ ص۳۴۰؛ تفسیر القاسمي ج۳ ص۳۹۹

(۲) مشکوة المصابیح ج۱ ص۱۴۹؛ شعب الإیمان للبیهقي ج۷ ص۱۶

آل عمران (۳)

سریزه

۱_ د دې دپاره چې د دې سورت (آلِ عِمْرَان) په مضامینو باندې په اجمالي توګه پوه شو نو په کار دي چې لاندې مطالبو ته ځه لنډه کتنه وکړو:

الف: په دې سورت کښې ډېر مهم بحث د عقیدې پورې اړه لري چې الله ﷻ واحد او لا شریک دی او محمد ﷺ په حقه پیغمبر دی او همدی آخر الزمان پیغمبر دی بل څوک نه دی.

ب: د عقیدې د اشاعت په باره کښې چې څه مشاجرې د اهل الکتابو سره پېښې شوې دي او یا چې څه وسلوال جنګونه د مشرکانو سره واقع شوي دي لکه د بدر او اُحد دوه غزاګانې، دا هم پکښې بیان شوي دي.

ج: د مال په انفاق باندې هم زور اچول شوی دی چې اسلامي حکومت تازه په پښو باندې ودرېدلی وه، چارچاپېره دنیا ورسره ټوله دښمنه وه، مسلح جهاد ښه په درز کښې روان وه، نو طبعي ده چې اقتصادي مشکلات یې ډېر وه.

د: دا هم پکښې د بحث یوه برخه ده چې مسلمانان باید خپل دیني دښمنان وپېژني او د هغوی سره ښکاره او پټه رابطه ونه ساتي ترڅو د اسلامي تازه جوړ شوي حکومت دپاره په لستوني کښې ماران تربیه نه کړي.

۲_ ددې سورت اعداد په لاندې ډول دي[۱]:

الف: ټول ایتونه یې پوره دوه سوه (۲۰۰) دي.

ب: د کلمو شمېر یې درې زره څلور سوه اتیا (۳۴۸۰) دي.

ج: د حرفو شمېر یې څوارلس زره پنځه سوه او شل (۱۴۵۲۰) دي.

د دواړو سورتونو رابطه

د دې دواړو سورتونو (البقرة، آل عمران) رابطه دومره قوي ده او موضوعګانې یې سره دومره نژدې دي تړدې چې که په منځکښې یې د ﴿ بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ ﴾ ایت نه وی نو سړي به ګومان کړی وی چې دواړه یو سورت دی بلکې یو د بل تفصیل دی. مونږ غواړو چې محترمو لوستونکو ته یې لاندې مثالونه وړاندې کړو:

۱_ په هغه سورت کښې د اهل الکتابو څخه د یهودو سره ډېر طولاني بحث شوی وه او دلته د هغوی څخه د عیسویانو سره اوږده مباحثه متحققه شوې ده. خو په دواړو کښې د بحث سلسله د مباهلې په وړاندیز باندې خاتمه پیدا کوي، لکه چې مونږ ورته د [البقرة:۹۴] ایت لاندې څه تفصیل ورکړی دی.

---

(۱) تفسیر الخازن ج۱ ص۴۵۴

۲_ هغه سورت هم په ﴿ الٓمٓ ﴾ سره پیل شوی دی او دا هم.
۳_ په هغه کښې هم د کافرانو سره جهاد شرحه شوی دی او دلته هم.
۴_ هلته د قرآن کریم په حقانیت باندې دلایل قائم کړی شوي دي او دلته زيات زور په دې اچول شوی دی چې د معاندینو اشتباهات جواب شي.
۵_ هلته د آدم ﷺ خلقت بې پلار او بې موره بیان شوی دی او دلته د عیسی ﷺ بې پلاره پیدا ښت شرحه شوی دی.
۶_ هلته د ابراهیم ﷺ سوال ذکر شوی دی چې: ﴿ رَبَّنَا وَٱبْعَثْ فِيهِمْ رَسُولاً مِّنْهُمْ ﴾ [البقرة:۱۲۹] یعنې ای زمونږ ربه! او په دوی کښې د همدوی د نسل څخه یو پیغمبر مبعوث کړې. او دلته د همدغه سوال جواب بیان شوی دی چې: ﴿ لَقَدْ مَنَّ ٱللَّهُ عَلَى ٱلْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولاً مِّنْ أَنفُسِهِمْ ﴾ [آل عمران: ۱۶۴] یعنې: بې شکه الله ﷻ په مؤمنانو باندې احسان کړېښود چې په دوی کښې یې د همدوی څخه یو پیغمبر مبعوث کړ.
۷_ هلته هم د منافقانو بحث په پوره مثالونو سره بیان شوی دی او دلته هم برسېره په منافقانو، د هغو خلکو ذکر هم شوی دی چې هغوی په زړونو کښې زیغ لري او د متشابهاتو پورې نښتي وي.
۸_ هلته د سورت په لومړي سر کښې متقیانو ته فلاح ثابته شوې ده چې: ﴿ وَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْمُفْلِحُونَ ﴾ او دلته دغه سورت په همدې مضمون باندې ختم شوی دی چې: ﴿ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴾ یعنې: او د الله ﷻ څخه وډار شئ شاید چې فلاح ترلاسه کړئ.
۹_ هلته هم الله ﷻ څه سوالونه مؤمنانو ته تلقین کړی وه چې زما څخه داسې داسې سوالونه کوئ، او دلته هم په څلورو ایتونو [۱۹۲_ ۱۹۵] کښې تلقیني سوالونه ذکر دي.
دواړه سورتونه سره نور ارتباط هم لري چې د ټولو ذکر کول طوالت پیدا کوي او وروسته پخپله څرګند بږي.

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

﴿ الٓمٓ ۝١ ٱللَّهُ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ٱلْحَيُّ ٱلْقَيُّومُ ۝٢ نَزَّلَ عَلَيْكَ ٱلْكِتَٰبَ بِٱلْحَقِّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَأَنزَلَ ٱلتَّوْرَىٰةَ وَٱلْإِنجِيلَ ۝٣ مِن قَبْلُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَأَنزَلَ ٱلْفُرْقَانَ ۗ إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ ۗ وَٱللَّهُ عَزِيزٌ ذُو ٱنتِقَامٍ ۝٤ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَخْفَىٰ عَلَيْهِ شَىْءٌ فِى ٱلْأَرْضِ وَلَا فِى ٱلسَّمَآءِ ۝٥ هُوَ ٱلَّذِى يُصَوِّرُكُمْ فِى ٱلْأَرْحَامِ كَيْفَ يَشَآءُ ۚ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ۝٦ ﴾

د ډېر مهربان (او) ډېر رحم والا الله ﷻ په نامه.

[۱]

[۲] الله ﷻ چې دی د عبادت مستحق نه دی مګر همدی ﷻ دی، چې همېشه (ازلي او ابدي) ژوندی دی، چې همېشه (په خپل مخلوق باندې) قائم دی (هیڅ ډول غفلت ورباندې نه ورځي).

[۳] په تاباندې یې (ای پیغمبره!) په حقه ډېر مهم کتاب په وار- وار نازل کړی دی، چې همدا کتاب د هغو کتابونو تصدیق کوونکی دی چې د ده څخه مخکښې (الله ﷻ نازل کړي) وه.

او الله ﷻ تورات او انجیل هم نازل کړي دي.

[۴] چې د قرآن کریم څخه وړاندې خلکو لره لارښودونکي وه (نو په هیڅ وخت کښې خلک بې هدایته نه دي پاتې شوي، برسېره په دې) او الله ﷻ فرقان هم نازل کړی دی (چې حق او باطل سره جدا کوي).

بې شکه هغه کسان چې د الله ﷻ په ایتونو باندې کفر غوره کړي دوی لره سخت عذاب دی. او الله ﷻ کلک اراده دی (څوک یې د ارادې مخه نه شي نیولی) د عقوبت (جزا) خاوند دی.

[۵] یقیناً په الله ﷻ باندې هیڅ شی نه په ځمکه کښې پټېږي او نه په اسمان کښې.

[۶] الله ﷻ هغه ذات دی چې تاسو ته (د مورګانو) په رحمونو کښې څېرې درکوي څنګه یې چې اراده وشي (او جوړوي مو څنګه چې خوښه وي).

(نو) د عبادت مستحق نه دی مګر همدی ﷻ دی، چې د نه ماتېدونکې ارادې خاوند دی (او) د حکمت څښتن دی.

شان نزول او ارتباط

۱ـ عام مفسرین کرام لیکي[۱] چې د دې سورت د رومبنیو ایتونو څه برخه د وفد نجران (د نجران د جرګې) په هکله نازله شوې ده، دغه جرګه د هجرت په نهم کال (چې عام الوفود نومېږي) مدینې منورې ته ورغلي وه[۲] چې د نبي کریم ﷺ په لیکونو کښې بو لیک نجران ته هم استولی شوی وه.

"نجران" د مکې معظمې څخه یمن ته طرف ته اووه پړاوه لرې، د یوې پراخې سیمې نوم دی چې په هغه وخت کښې د عیسویانو ډېر لوی مرکز وه او یوه لویه کلیسا پکښې اباده وه.

ذکره شوې جرګه د شپېتو کسانو څخه تشکیله وه چې څوارلس کسه پکښې د قوم مشران او درې کسان پکښې مذهبي او سیاسي مشران وه.

دوی نبي کریم ﷺ اسلام ته راوبلل او بحث پیل شو نو دوی د دلایلو په وړاندې ناکام شوه، تردې چې آخر نبي کریم ﷺ مباهلې ته وروبلل، دوی مباهله هم ونه کړه خو مسلمانان هم نه شوه او په کفر

---

(۱) تفسیر ابن کثیر ج۱ ص۳۴۳؛ تفسیر الطبري ج۳ ص۱۶۲؛ تفسیر البغوي ج۱ ص۲۷۶؛ تفسیر القرطبي ج۴ ص۴

(۲) سیرت ابن هشام ج۴ ص۲۲۱

باندې کلک ولاړ پاتې شوه، يوازې يو نفر (کرز) څه وخت وروسته د همدې جرګې د غړو څخه په ایمان مشرف شو. د نوموړي (کرز) د ایمان راوړلو قیصه داسې وه چې:

یو خل د دې وفد يوه ديني مشر (أبو حارثه) د خولې څخه ووتل چې "محمد" په حقه پیغمبر دی. نو ورور يې (چې کرز نومېده) وپوښته چې: ولې ورباندې ایمان نه راوړې؟

أبو حارثه جواب ورکړ چې: د ایمان د راوړلو په صورت کښې پاچاپان پیسې نه راکوي، او امکان لري چې راکړې شوې پیسې هم راڅخه بېرته واخلي.

همدې خبرې د "کرز" په زړه کښې ځای ونیوه او څه وخت وروسته په ایمان مشرف وګرځېد[1].

۲ـ د "البقرة" سورت په پاې کښې د يو پلوه الله ﷻ د مؤمنانو ایمان او عقیده ستایلې وه چې دوی په ټولو مؤمن به شیانو باندې سمه عقیده لري، او د بل پلوه يې هغوی ته دا سوال هم تلقین کړی وه چې: ﴿ فَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴾ يعني: اى ربه! مونږ ته په کافر قوم باندې نصرت راکړې.

د دې سورت په پیل کښې يې دغو دواړو خبرو ته اشاره وکړه چې د مسلمانانو عقیده د اهل الکتابو د عقائدو په شان نه ده چې عیسی ؈ ته په الوهیت باندې قائل دي، بلکې دوی په حقیقي معنی باندې موحدین دي او هم د دوی سوالونه قبول کړی شوي دي، نه ګورئ چې په اهل الکتابو باندې په استدلال کښې څومره برلاسي شوه حتی چې هغوی د مباهلې څخه وتښتېدل.

د مطلب خلاصه

يعني: هغه څه چې په هغو باندې محمد ﷺ او د ده أمت معتقد دی همغه حق دي، چې الله ﷻ ﴿ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ ﴾ واحد او لا شریک دی، د عبادت مستحق بل څوک نه دی مګر همدی ﷻ دی او بس. ایا تاسو بصر او بصیرت نه لرئ چې د زړونو سترګې لږ څه بېرته کړئ او د حقانیت دغه لاندې دلایل يې وګورئ:

۱ـ الله ﷻ همېشه ژوندی دی، ازلي او ابدي دی، ټولو ژوندیو شیانو ته ژوند ورکوي او چې اراده يې وشي ترې بېرته يې اخلي.

د ده ﷻ څخه په غیر په هر ژوندي باندې داسې وخت تېر شوی دی چې هغه به نه وه، او داسې وخت ورباندې راځي چې هغه به نه وي. د همدې قانون څخه عیسی ؈ هم وتلی نه دی.

۲ـ الله ﷻ په خپل شان باندې قائم او دائم دی تغییر او تبدیل ورباندې نه ورځي، ټول موجودات د همده ﷻ د مستقیمي اداري لاندې دي چې احتیاجات يې پوره کوي او په پښو باندې يې ودروي.

۳ـ اى پیغمبره! په تاباندې يې په حقه کتاب نازل کړی دی چې دغه کتاب د حقانیت دلایل د خانه سره راوړي دي او په کلماتو کښې يې نغښتي دي، که چا ته حق نه ښکاري هغه دې د همدې

(۱) المعجم الاوسط للطبراني ج۴ ص۱۷۶؛ تفسیر ابي السعود ج۲ ص۳

کتاب مقابله وکړي او د ده د یو سورت په اندازه دې یو سورت جوړ کړي، هغه حرفونه چې په دې کتاب کښې په کار اچول شوي دي هغه يې په مخکښې دي او د وخت فصحاء او بلغاء هم ورته معلوم دي د هغوی څخه دې کومک وغواړي.

دا دومره عظيم الشان کتاب دی ته به وايې چې بل کتاب بالکل نشته، د کتاب نوم په همده باندې ښه ښکاري. ايا هغه څوک چې داسې کتاب نه شي جوړولی هغه د معبوديت لياقت لري؟

۴ـ ای پیغمبره! اهل الکتابو ته ووایه چې د دې کتاب د حقانيت يو دليل دا دی چې د هغو ټولو اسماني کتابونو تصديق کوي چې هغه ترې پخوا په نورو پيغمبرانو باندې مونږ ورنازل کړي دي.
دې کتاب هغه څکه تصديق کړ چې:

الف: په پخوانيو کتابونو کښې ذکر وه چې آخر الزمان پيغمبر ﷺ راتلونکی دی چې د آخرني کتاب سره به مبعوث شي، د هغو کتابو خبره دې کتاب رښتيا کړه چې آخر الزمان پيغمبر ﷺ مبعوث شو او د کتاب خاوند دی.

ب: دا کتاب د پخوانيو کتابونو تصديق کوي چې هغه په حقه نازل شوی وه، هغه چا (الله ﷻ) چې دا کتاب نازل کړی دی همغه ﷻ تورات او انجيل هم نازل کړی وه، مګر دا بېله خبره ده چې هغه اوس خپلو تابعانو تحريف کړی دی او حق او باطل يې خلط ملط کړی دی.

ج: دا کتاب تصديق کوي چې ذکر شوي کتابونو هر يوه په خپل وخت کښې خلکو ته سمه لاره ښودله، او چې د الله ﷻ معزز کتابونه وو. نو هغه څوک چې د هغو کتابونو حقانيت ادعاء کوي بايد چې دا کتاب (قرآن کريم) هم ومني، څکه چې دا د هغو مکذب نه دی بلکې مؤيد يې دی او په اصلي مطالبو کښې سره متحد دي.

۵ـ ای پیغمبره! دوی ته دا هم ووايه چې الله ﷻ خو تورات او انجيل نازل کړي دي خو ستاسو څخه پکښې د تحريف د کبله ما أنزل الله ورک دی، نو دغه دی اوس الله ﷻ فرقان نازل کړ، خپل کتابونه د دې کتاب په رڼا کښې ولولئ، ستاسو هغه اشتباهګانې به ټولې وباسي چې تاسو ته د عيسى ؑ په باره کښې درلوېدلي دي، تاسو ته خو الله ﷻ د دې دپاره عقل هم درکړی دی چې په دغسې مشکلاتو کښې ترې کار واخلئ او حق د باطل څخه جدا کړئ.

نو څوک چې د فرقان د موجوديت سره سره په خپل ضد او عناد باندې کلک پاتې کېږي او د الله ﷻ په نازل کړی شوو دلايلو باندې کفر اختياروي نو هغوی لره يقيناً سخت عذاب دی څکه چې د هدايت وسائل يې ټول د پښو لاندې کړه، نه يې عقلي دلايلو ته وکتل او نه نقلي وو ته، څومره يې چې کفر سخت دی همغومره به يې عذاب هم سخت وي. د الله ﷻ د ارادې مخه هيڅوک نه شي نيولی که څه هم عيسى ؑ وي. نو نصارا دې ورته نه په تمه کېږي چې مونږ به د عذابه خلاص کړي، دغسې نه ده الله ﷻ د انتقام خاوند دی جزا ورکول د همده ﷻ په لاس کښې دي د عيسى ؑ په لاس کښې نه دي.

عیسی ﷺ ته که الله ﷻ د جبابره وو څخه نجات نه وی ورکړی او اسمانونو ته یې نه وی پورته کړی نو خپل خان به یې د هغوی څخه نه وی خلاص کړی او په شهادت به یې رسولی وی.

۶ـ هغه څوک د معبودیت استحقاق لري چې د همېشه دپاره په هر شي باندې پوهېږي او هيڅکله وربانديې غفلت او ناخبري نه ورځي. دغسې کس د الله ﷻ څخه په غير بل څوک نه شي کېدلی، څمکه خو لا څه چې په اسمان کښې هم د ده ﷻ څخه څه شی نه پټ دی او نه ترې پټېدلی شي، نو په هر وخت او په هر ځای کښې ورته خپل عبادت کوونکي څرګند دي.

۷ـ هغه څوک د معبوديت مستحق دی چې تاسو لا په رحمونو کښې جوړوي او هلته ورته ستاسو ارتياوې معلومې دي، څنګه يې چې اراده وشي احتياجات مو درپوره کوي او د بدن ټول پرزجات مو هملته درکوي. د عقل، ذکاوت، حلم او د نورو نفساني صفاتو استعداد مو هملته په ختېه کښې اغړي، د طول او عرض، د اعضاوو د تناسب مقادير مو هملته ټاکي، بالآخره د ژوند ټوله تګلاره مو هملته ترتيبوي. نو اوس ووايئ چې په ارحامو کښې د الله ﷻ څخه په غير څوک مداخله کولی شي؟.

يقيناً په تېرو شوو دلايلو باندې ذکر شوی مطلب پوره په اثبات رسېږي چې ﴿ لَآ إِلَـٰهَ إِلَّا هُوَ ﴾ د عبادت مستحق نه دی مګر همدی ﷻ دی. د همده ﷻ څخه ډار په کار دي چې د ارادې مخه يې هيڅوک نه شي نيولی، او همدی ﷻ د حکمت څښتن دی نو د انتقام وروسته کول او مجرمانو ته مهلت ورکول يې د حکمت غوښتنه ده، نه د کمزورۍ او ناتوانۍ.

توضيحات

۱ـ په قرآن کريم کښې دا دوهم سورت دی چې په اول سر کښې يې د ﴿ الٓمٓ ﴾ کلمه نازله شوې ده، څلور سورتونه نور هم همداسې شته نو ټول شپږ سورتونه کېږي، مونږ د همدې کلمې په اړوند د "البقرة" سورت په اول سر کښې څه ليکلي دي هلته دې وکتل شي.

په دې مقام کښې فقط همدومره ليکو چې که څوک د قرائت د علم د قانون څخه خپل نظر وشکوي (چې دغه حرفونه په ليک کښې حرفونه دي خو په لوست کښې د حرفونو نومونه دي) او صرف همدغو تورو ته وګوري نو د سړي ذهن ته داسې راځي لکه چې مدخول يې حذف وي؛ پاتې شوه دا خبره چې مدخول به يې څرنګه جمله وي، نو د دې جواب دا دی چې هره يوه جمله چې د هغه مقام سره ښه مناسبه وي هماغه يې مدخول دی، په دې ځای کښې لاندې جملې د مثال په توګه ولولئ او نورې ورباندې قياس کړئ:

الف: "أَلَمْ تَعْلَمُوا أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ" ايا تاسو نه پوهېږئ چې د عبادت مستحق بل څوک نه دی مګر همدی ﷻ دی.

ب: "أَلَمْ تَعْلَمُوا أَنَّ عِيْسَى ﷺ لا يَسْتَحِقُّ الْأُلُوهِيَّةَ" ايا تاسو نه پوهېږئ چې عيسی ﷺ د معبوديت مستحق نه دی.

په یاد ولرئ!

۲_ په یاد ولرئ چې په پورتنۍ شرحې سره مونږ محض یوه خاطره ولیکله چې په ذهن کښې مو تېرېدله، تفسیر مو مطلب نه دی، په تفسیر باندې یې یوازې الله ﷻ پوهېږي او بس.

یادونه

۳_ د ﴿ مُصَدِّقًا ﴾ تفسیر یو ځل د [البقرة: ۸۹] ایت لاندې لیکل شوي دي هیله ده هغلته ولوستل شي.

فُرقان څه معنی؟

۴_ د "فُرْقَان" معنی خو دلته واضحه ده چې د حق او باطل جدا کوونکې ده، خو په دې خبره کښې لږ څه خفا شته چې په دې مقام کښې څه شي ته دغه لقب ورکړی شوی دی. مفسرین کرام پکښې لاندې تفسیرونه کوي[1]:

الف: دلته ترې قرآن کریم مراد دی، مخکښې د کتاب په نوم ذکر شوی وه او دوهم ځل د فرقان په نامه ذکر شو.

ب: دلته ترې تورات او انجیل مراد دی، ځکه دغه دواړه کتابونه هم د اهل الکتابو اشتباه وباسي که دوی ورته خیر شي.

ج: دلته ترې زبور مراد دی، چې مخکښې نه دی ذکر شوی او څلورم کتاب دی.

د: دلته عقلي دلایل مطلب دي، برابره خبره ده چې أنفسي وي او که افاقي وي.

ه: دلته ترې معجزات مطلب دي چې د هر پیغمبر ﷺ سره الله ﷻ استولي دي.

مونږ وایو چې: ذکرې شوې پنځه واړه معناوې د "فُرْقَان" په کلمه کښې سره جمعه کېدلی شي څه تضاد سره نه لري، هر مفسر یې فقط یو-یو مصداق ښودلی دی او بس.

انتقام څه ته وایي؟

۵_ په نني عصر کښې د انتقام کلمه د عفوې په مقابل کښې استعمالېږي لکه چې وایي: فلاني سړی خپل دښمن ته عفوه ونه کړه او په انتقام باندې یې زړه یخ کړ. ښکاره ده چې دا معنی د الله ﷻ سره مناسبه نه ده. نو په دې مقام کښې د انتقام معنی یو ظالم ته جزا ورکول او په هغه باندې خپله سلطه قائمول دي. نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: الله ﷻ ظالم ته د عقوبت ورکولو او په هغه باندې د خپل تسلط د اجراء کولو خاوند دی.

تورات او انجیل

۶_ د دغو دواړو کلمو په اصلیت کښې ځینې هغه مفسرین کرام د سختو تکلفاتو مرتکب شوي دي چې دواړه یې عربي ګڼلي دي، تورات یې د "وَرْيٌ" څخه اخستی دی چې د رڼا معنی ورکوي او

(۱) التفسیر الکبیر ج۷ ص۱۷۲؛ تفسیر الکشاف ج۱ ص۳۳۶؛ تفسیر ابي السعود ج۲ ص۵؛ تفسیر المنار ج۳ ص۱۶۱

انجیل يې د "نجل" څخه اخستی دی چې په معنی د اصل سره دی[١].

مگر تحقیقي خبره دا ده چې دغه دواړه کلمې عجمي دي، حاجت نشته چې عربي وګڼلې شي او بیا ورته بعید مناسبات ولټول شي. پاتې شوه دا خبره چې په عجمي ژبه کښې يې اصلي معناوې څه شی وې؟ نو د دې جواب دا دی چې تورات په معنی د شریعت سره دی او عبراني لفظ دی او انجیل په معنی د بشارت دی او یوناني لفظ دی[٢].

اما په قرآن کریم کښې هغه کتاب د تورات په نامه یادېږي چې په موسی ﷺ باندې په یو خل نازل شوی وه او انجیل د هغه کتاب نوم دی چې په عیسی ﷺ باندې په یو خل نازل شوی وه، دغه دواړه کتابونه د قرآن کریم په شان په دفعاتو نه دی نازل شوی[٣].

په یاد ولرئ!

٧ـ په یاد ولرئ چې الله ﷻ د "ما في الأرحام" په باره کښې دوه شیان په خپل ځان پورې مختص گرځولي دي چې یو په ما في الارحام باندې علم دی (ان شاء الله د سورت لقمان د آخرني ایت لاندې به شرحه شي) او بل د ما في الارحام تصویر او جوړونه ده چې په همدې مقام کښې ورته اشاره شوې ده.

سوال جواب

٨ـ که څوک وايي چې: په نني عصر کښې داسې اسباب کشف شوي دي چې د هغو په ذریعه سړی کولی شي چې د ماشوم وېښتان د مور په ګېډه کښې سره یا تور یا بل رنګ جوړ کړي، نو پوښتنه دا ده چې ایا ذکر شوی صورت د تصویر په اختصاص کښې اعتراض نه شي جوړېدلی؟!

مونږ وايو چې: اول خو ذکر شوی صورت محض افواه ده واقعیت نه لري، که بالفرض متحقق هم شي د ایت شریف سره څه ټکان نه لري، ځکه چې:

الف: په ایت شریف کښې د ما في الارحام ټوله جوړونه په الله ﷻ پورې مختصه گرځوله شوې ده لکه څېره، رنګ، وزن، اوږدوالی، پلنوالی، پېړوالی، د اعضاوو تناسب او داسې نور. او شک نشته چې په مجموعه توګه د ذکر شوو شیانو دعوه هیڅوک نه شي کولی او نه چا کړې ده.

ب: په دې باندې علاوه، په ایت شریف کښې د "ما في الأرحام" په تصویر کښې موثریت په الله ﷻ پورې مختص کړی شوی دی او د اسبابو خبره دلته هیڅ مطرحه نه ده، او ښکاره ده چې د موثریت ادعا يې هیڅوک نه شي کولی، لکه چې یو دهقان د پاروګانو په سبب سره د ځمکې څخه زیات حاصلات اخستلی شي مگر پاروګان موثر نه شي ګڼلی ځکه چې هر شي ته الله ﷻ وجود وربښي او بس. نو څه محاله نه ده چې الله ﷻ د اسبابو په تفاوت سره د مور په ګېډه کښې وېښتانو ته هم تفاوت ورکړي.

---

(١) حاشیه الشیخ زاده علی تفسیر البیضاوي ج١ ص۶٠١
(٢) تفسیر المنار ج٣ ص١۵۵
(٣) تفسیر البغوي ج١ ص٢٧٧

﴿ هُوَ ٱلَّذِيٓ أَنزَلَ عَلَيۡكَ ٱلۡكِتَٰبَ مِنۡهُ ءَايَٰتٞ مُّحۡكَمَٰتٌ هُنَّ أُمُّ ٱلۡكِتَٰبِ وَأُخَرُ مُتَشَٰبِهَٰتٞۖ
فَأَمَّا ٱلَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمۡ زَيۡغٞ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَٰبَهَ مِنۡهُ ٱبۡتِغَآءَ ٱلۡفِتۡنَةِ وَٱبۡتِغَآءَ تَأۡوِيلِهِۦۖ وَمَا يَعۡلَمُ
تَأۡوِيلَهُۥٓ إِلَّا ٱللَّهُۗ وَٱلرَّٰسِخُونَ فِي ٱلۡعِلۡمِ يَقُولُونَ ءَامَنَّا بِهِۦ كُلّٞ مِّنۡ عِندِ رَبِّنَاۗ وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّآ
أُوْلُواْ ٱلۡأَلۡبَٰبِ ۝ رَبَّنَا لَا تُزِغۡ قُلُوبَنَا بَعۡدَ إِذۡ هَدَيۡتَنَا وَهَبۡ لَنَا مِن لَّدُنكَ رَحۡمَةًۚ إِنَّكَ أَنتَ
ٱلۡوَهَّابُ ۝ رَبَّنَآ إِنَّكَ جَامِعُ ٱلنَّاسِ لِيَوۡمٖ لَّا رَيۡبَ فِيهِۚ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُخۡلِفُ ٱلۡمِيعَادَ ۝ ﴾

[۷] دا (الله ﷻ) هغه ذات دی چې په تاباندې يې (دېر مهم) کتاب نازل کړی دی چې خينې ايتونه يې ځرګندې معناوې لري چې همدا (ايتونه) د همدې کتاب بنسټ دی. او څه نور ايتونه يې ځرګندې معناوې نه لري. نو هغه کسان چې په زړونو کښې يې باطلو ته ميلان وي نو دوی د دې کتاب څخه په هغو ايتونو پسې ځي چې هغه ځرګندې معناوې نه لري (او هغو ايتونو ته هيڅ توجه نه کوي چې ځرګندې معناوې لري)، دا د دې کبله چې په (خلکو کښې) فتنه واچوي او د دې کبله چې د مطلبي معنی محض پلټنه وکړي (او خپل قلبي انحراف پکښې پټ کړي، نه د خان پوه کولو په غرض). او (حال دا دی) چې په مطلبي معنی باندې يې نه پوهېږي مګر الله ﷻ.

او څوک چې په علم کښې کلک دي دوی وايي چې: مونږ پرې ايمان راوړی دی. هر يو (محکمات دي او که متشابهات) زمونږ د رب د پلوه (نازل شوي) دي، او (په دې قرآن کريم باندې) پند نه اخلي مګر د عقلونو خاوندان.

[۸] (چې وايي) ای زمونږ ربه! د دې څخه وروسته مو زړونه بېرته مه کږوې چې هدايت دې راته کړی دی (ترڅو په آينده کښې هم په همدې عقيده پاتې شو) او د خپله جانبه راته رحمت وبښې (توفيق راکړې چې په څه پوهېږو هغه عملي کړو) بې شکه همدا ته ډېر بښونکی يې.

[۹] ای زمونږ ربه! يقيناً ته په داسې ورځ کښې د خلکو راغونډوونکی يې چې د هغې په راتللو کښې هيڅ شک نشته.

(ای پيغمبره! دوی ربنتيا وايي) يقيناً الله ﷻ په خپله وعده کښې خلف نه کوي (د همدې ورځې وعده يې کړې ده او دا به پوره کوي).

شان نزول

د دې ايتونو په شان نزول کښې ځينو مفسرينو کرامو د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما په روايت ليکلي دي چې د يهودانو څو نفرو نبي کريم ﷺ ته ووېلې چې ستا د اُمت پاچاهي به تر يواويا کالو پورې دوام وکړي ځکه چې ﴿ الٓمٓ ﴾ د ابجد په حساب همدا عدد پوره کوي. خو کله چې نبي کريم ﷺ

وربانديې نور مقطعات ولوستل نو دوی هک پک شوه[١] او الله ﷻ ذکر شوي ایتونه نازل کړه.

مګر دا قیصه د ایتونو د مصداقونو څخه شمېرله کېږي چې د قرآني حرفونو څخه یې فتنه انګیزه مطلب اخستی دی. او په سلفو صالحینو کښې عادت وه چې د ایت په مصداق به یې هم د شان نزول اطلاق کاوه[٢]. خو په اصطلاحي معنی باندې یې د شان نزول اطلاق نه شي کېدلی ځکه چې د دې سورت د لومړنیو ایتونو په شان نزول کښې مونږ لیکلي دي چې تر دې اتیا [٨٣] ایتونو پورې د نجران د وفد په باره کښې یې نزول موندلی دی، چې د هجرت نهم کال (عام الوفود) وه. او د دغه وخته پورې خو د مدیني منورې څخه د یهودانو جرړې ویستلې شوې وې، نو څنګه کېدلی شي چې نوموړي ایتونه د دوی په باره کښې په اصطلاحي معنی نازل شي؟!

نو ټیک خبره دا ده چې اصطلاحي شان نزول یې د همدغه وفد (جرګې) اعتراض وه چې دوی نبي کریم ﷺ ته وویلې چې: ایا ته نه وایې چې عیسی ﷺ د الله ﷻ کلمه دی او د همده ﷻ څخه روح دی. دوی دې ایت ته اشاره کوله چې: ﴿ إِنَّمَا ٱلْمَسِيحُ عِيسَى ٱبْنُ مَرْيَمَ رَسُولُ ٱللَّهِ وَكَلِمَتُهُۥٓ أَلْقَىٰهَآ إِلَىٰ مَرْيَمَ وَرُوحٌ مِّنْهُ ﴾ [النساء: ١٧١]. نبي کریم ﷺ ورته وویلې چې: ولې نه، زه دا خبره کوم. نو دوی وویلې چې: همدا زمونږ بس دی[٣]، یعني: زمونږ مطلب ثابت شو چې عیسی ﷺ ابن الله دی ځکه چې د ابن الله او رُوح الله څه فرق نشته.

د جواب حاصل دا دی چې: په قرآن کریم کښې نور ایتونه شته چې تاسو هلته دغسې منحرفه معنی نه شئ اخستلی لکه چې: ﴿ إِنْ هُوَ إِلَّا عَبْدٌ أَنْعَمْنَا عَلَيْهِ ﴾ [الزخرف: ٥٩] یعني: عیسی ﷺ بل څوک نه دی مګر (د الله ﷻ) یو بنده دی چې مونږ وربانديې انعام کړی دی.

همدا شان نزول د ایتونو په ارتباط کښې هم پوره لاس کوي.

د مطلب خلاصه

١ـ یعني: ای پیغمبره! لکه څنګه چې الله ﷻ د انسانانو مادي تربیه کوي او د مورګانو په رحمونو کښې یې د جنین په شکل جوړوي همدارنګه یې د دوی معنوي تربیه هم د نظره نه ده غورځولې، نه ګورې چې په تاباندې یې د همدې مطلب دپاره یو ډېر مهم کتاب نازل کړی دی، د دې کتاب ځیني ایتونه محکمات دي چې معناوې یې څرګندې دي او ټول قرآن کریم ته د چورلیز او موقوف علیه حیثیت لري او ځیني نور ایتونه یې متشابهات دي چې مطالب یې پوره واضحه نه دي چې د فهم په باره کښې په محکماتو ایتونو باندې ورڅرخېږي.

که د الله ﷻ لطف نه وی او محکمات ایتونه یې نه وی درنازل کړي نو نه به د متشابهاتو څخه انسانانو مطالب ترلاسه کړي وی او نه به د ازموینې لاندې راغلي وی چې د بریالیتوب اجرونه او ثوابونه یې ترلاسه کړي وی.

---

(١) روح المعاني ج٣ ص٧٩
(٢) تفسیر القاسمي ج١ ص٢٧؛ تفسیر المنار ج٩ ص٦٤٢
(٣) روح المعاني ج٣ ص٧٩

نو هغه کسان چې په زړونو کښې یې باطل خوا ته ګوږوالی او انحراف وي، هغوی یوازې متشابهاتو پورې نښلي او د محکماتو هیڅ خیال نه ساتي، او په تاویلاتو کښې یې هم هغه تاویل رانیسي چې د ده د فاسد غرض سره سمون خوري او خلک ورباندې تېر ویستلی شي، ترڅو دوی د یو پلوه نور خلک په فتنه کښې واچوي او د بله پلوه خپل فاسد مطلب ته شرعي بڼه ورکړي چې دا د الله ﷻ حکم دی.

او اصل خبره دا ده چې د متشابهاتو په مقصودي معنی باندې پرته د الله ﷻ څخه هیڅوک نه پوهېږي. هو! چا ته چې الله ﷻ قوي علم ورپه برخه کړی وي او د ځینو متشابهاتو څخه د محکماتو ایتونو په رڼا کښې څه مطالب لاس ته وروړي هغه بېله خبره ده.

د قوي علم خاوندان په متشابهاتو کښې د خپلې ګېډې څخه څه خبره نه کوي، که سره د کوښښه هم مطلب ته ونه رسېږي نو د نه منلو خیال ورسره نه پیدا کېږي، بلکې وایي چې مونږ قوي ایمان لرو چې محکم او متشابه ایتونه دواړه زمونږ د رب ﷻ د پلوه دي او په دواړو کښې زمونږ تربیه په نظر کښې نیوله شوې ده، که مونږ ورباندې پوه شو او که پوه نه شو عقیده ورباندې لرو.

کله چې دوی د علم د قوت سره- سره په متشابهاتو باندې د پوهېدلو څخه عاجز دي نو اهل الزیغ (کوږ فکري کسان) به څنګه ورباندې پوه شي، معلومه شوه چې دوی د فتنې دپاره تاند وهي.

۳ـ نو ای پیغمبره! د هغوی لکه څنګه چې علم قوي دی عقلونه یې هم کمزوري نه دي، ځکه د متشابهاتو ایتونو په نزول باندې نه اعتراض کوي او نه یې د مطالبو په لاس ته راوړلو کښې په غلطه لاره قدم ږدي، دغسې طرز العمل د هوښیارانو څخه په غیر بل څوک نه شي درلودلی.

۴ـ د قوي علم او قوي عقل خاوندان خپل الله ﷻ ته د عاجزۍ او بندګۍ په حالت کښې سوالونه کوي چې: ای زمونږ ربه! لکه چې نن دې زمونږ زړونه د کوږوالي څخه وساتل او توفیق دې راکړ چې د متشابهاتو ایتونو په هکله مو ستا په هدایت غلطه لاره ونه نیوله په راتلونکي کښې هم زمونږ زړونه د کوږوالي څخه په امن کښې ولرې او د خپله پلوه راباندې رحمت نازل کړې، که څه هم مونږ ستا د رحمت لیاقت ونه لرو خو د خپله پلوه راباندې وریا د توفیق باران وکړې. بې شکه همدا ته د ډېرې بښنې خاوند یې.

ای زمونږ ربه! یقیناً ته خو ټول خلک په داسې ورځ کښې سره غونډوې چې په هغې کښې څه شک نشته، مونږ ځکه تاته سوالونه کوو او ستا څخه توفیق غواړو، چې په هغې ورځ کښې شرمنده او خجالت نه شو.

۵ـ نو ای پیغمبره! بې شکه دغه ورځ راتلونکې ده هر چا ته په کار دي چې ځان ورته تیار کړي، ځکه چې د دې ورځې الله ﷻ وعده کړې ده او الله ﷻ په خپله وعده کښې رښتینی دی، په وعده کښې خلف نه کوي.

توضیحات

۱ـ چرته چې ټول قرآن کریم د محکم په صفت موصوف شوی وي هلته ټول علماء کرام متفق دي لکه چې الله ﷻ فرمایي: ﴿ كِتَٰبٌ أُحۡكِمَتۡ ءَايَٰتُهُۥ ﴾ [هود: ۱] یعني: قرآن کریم داسې کتاب دی چې

ټول ایتونه یې محکم ګرځول شوي دي. چې نه ورته لفظي خلل لار پیدا کولی شي او نه معنوي، نه یې څوک تحریف کولی شي او نه یې نظم تخریبولی شي.

او هلته هم متفق دي چې ټول قرآن کریم د متشابه په نامه باندې یاد شوی دی لکه چې فرمایي: ﴿ ٱللَّهُ نَزَّلَ أَحۡسَنَ ٱلۡحَدِيثِ كِتَٰبٗا مُّتَشَٰبِهٗا ﴾ [الزمر:۲۳] یعنې: الله ﷻ د هر ښائسته کلام نازل کړی دی چې متشابه کتاب دی، چې ټول ایتونه یې په حقانیت او اعجاز کښې یو بل ته ورته دي، کوم ښائست چې په یو سورت کښې لیدل کېږي هغه په بل سورت کښې هم د ورایه ښکاري.

مګر په دې مقام کښې -چې اوس پکښې بحث روان دی- د قرآن کریم ایتونه په دوه ډولونو باندې ویشل شوي دي چې ځینې محکمات دي او ځینې متشابهات، نو علماء کرام پکښې څه اختلاف النظر لري چې لاندې تشریح کېږي.

د محکم او متشابه لغوي معناوې

۲- په عربي ژبه کښې "مُحْكَمْ" اصلا د "حَكَمْتُ الدَّابَّة" څخه اخستل شوی دی یعنې: څاروی (آس) مې قبزه کړی وه[(۱)] چې په لار باندې مې سم سیده روان کړی وه او د کوږوالي راکوږوالي څخه مې رامنعه کړی وه. او "مُتَشَابِه" د "تَشَابُه" څخه اشتقاق شوی دی یعنې: داسې مماثلة چې مطلب پکښې نه پېژاندل کېږي، لکه چې الله ﷻ د یهودو د خولې څخه فرمایلي دي چې: ﴿ إِنَّ ٱلۡبَقَرَ تَشَٰبَهَ عَلَيۡنَا ﴾ [البقرة: ۷۰] یعنې بې شکه زیږې غواګانې په مونږ باندې متشابهې دي. مطلبي غوا پکښې نه پېژنو.

د محکم او متشابه اصطلاحي معناوې

اما د "مُحْكَمْ" او "مُتَشَابِه" اصطلاحي معناوې علماء کرامو په بېلو-بېلو عباراتو سره تعریفې کړې دي چې ټول تعریفونه یې تقریبًا یوو لسو ته رسېږي[(۲)]، د اوږدوالي د کبله یې مونږ په لاندې یو-یو تعریف باندې اکتفاء کوو چې نسبتاً جامع دي او نور تعریفونه په لږ تصرف سره ممکن دي چې ورواوړي، هغه دا دي:

الف: "مُحْكَمْ" ایت هغه ایت ته ویل کېږي چې صرف یوه معنی لري، په همدغې یوې معنی باندې قطعي دلالت کوي او د اشتباه څخه محفوظ وي[(۳)]، لکه: ﴿ قُلۡ هُوَ ٱللَّهُ أَحَدٌ ﴾ [الإخلاص: ۱] یعنې: ورته ووایه چې خبره دا ده چې الله ﷻ یو دی (شریک نه لري).

ب: "مُتَشَابِه" هغه ته ایت ویل کېږي چې د یوې معنی څخه په غیر د نورو معناوو احتمال هم لري، دلالت یې قطعي نه وي او د یوې معنی اراده کول ترې بې دلیله ممکن نه وي[(۴)].

(۱) مفردات الراغب ص۱۲۶
(۲) تفسیر القرطبي ج۴ ص۹؛ البحر المحیط ج۲ ص۳۸۱؛ مناهل العرفان في علوم القرآن ج۲ ص۱۶۸
(۳) احکام القران للجصاص ج۲ ص۴؛ تفسیر ابي السعود ج۲ ص۷
(۴) احکام القرآن للجصاص ج۲ ص۴؛ تفسیر ابي السعود ج۲ ص۷

یا په بل عبارت: «مُتشابه» هغه ته وایي چې مراده معنی یې څرګنده نه وي، برابره خبره ده چې موضوع له معنی یې څرګنده وي او که نه.

که سړی دغه دواړه تعریفونه په ذهن کښې ونیسي او بیا نور تعریفونه ولولي، داسې به ورته جوته شي چې د تعریفونو د تعدد وجه دا ده چې هر چا د محکم او متشابه یو- یو مصداق ښودلی دی او بنیادي تضاد یې په منځو کښې نشته.

د متشابه ډولونه

۳_ که څه هم د متشابه ډولونه د دې کبله ډېر دي چې د اشتباه اسباب ډېر دي، خو دغه اسباب په لاندې درې ګروپونو کښې خلاصه کېدلی شي:

الف: هغه متشابه چې خفا پکښې د لفظ د لارې واقع شوې وي، لکه د «أهْل» کلمه چې د نېکې اولادې او بدې اولادې په منځکښې مشترکه ده. د همدې کبله نوح ﷺ خپل کافر زوی د نجات په وعده کښې شامل ګڼلی وه، خو الله ﷻ یې دغه اشتباه پورته کړه چې: ﴿ قَالَ يَٰنُوحُ إِنَّهُۥ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ ۖ إِنَّهُۥ عَمَلٌ غَيْرُ صَٰلِحٍ ﴾ [هود: ۴۶] یعني: ویې فرمایل: ای نوحه! یقینًا دغه (کافر زوی دې) ستا د اهل څخه نه دی ځکه چې نوموړی د غیر صالح عمل خاوند دی (نو د «اهل» د نجات په وعده کښې نه شي داخلېدلی).

همدارنګه د قرآن کریم مقطعات حرفونه د لفظونو د کبله په متشابهاتو کښې شمېرل کېږي، ځکه د کومو معناګانو دپاره چې وضعه شوي دي په هغو کښې خو خفا نشته، خفا په دې کښې ده چې دلته ترې کومې معناوې مرادې دي.

ب: هغه متشابه چې خفا پکښې د معنی د کبله منځ ته راغلې وي، چې په معنی باندې پوهېدل د سړي د سرېي څخه پورته وي او عقل یې ورته نه رسېږي، لکه د الله ﷻ صفات او یا د قیامت ورځې د قیام وخت.

ج: هغه متشابه چې لفظ او معنی دواړو په خفا کښې سره لاس یو کړی وي او دواړه یې سبب ګرځېدلي وي، لکه چې الله ﷻ فرمایي: ﴿ إِنَّمَا ٱلنَّسِىٓءُ زِيَادَةٌ فِى ٱلْكُفْرِ ﴾ [التوبة: ۳۷] یعني: بې شکه تاخیرول په کفر کښې زیادت دی. ځکه چې دا ایت شریف د دې کبله هم په خفا کښې دی چې دلته د تاخیر څخه څه شی مراد دی او د دې کبله هم چې تاخیر ولې د کفر زیادت ګڼل شوی دی؟

نو ترڅو چې سړی په دې پوه نه شي چې د جاهلیت په زمانه کښې عادت وه چې میاشتې به یې وړاندې وروسته کولې د دې دپاره چې د خپلو جنګونو دپاره بهانه جوړه کړي چې په حرامه میاشت کښې نه دي واقع شوي نو د یوې میاشتې نوم به یې په بله کېښود او د بلې په بله، نو تر هغه پورې د آیت په مطلب نه شي پوهېدلی.

دا وه د متشابهاتو د ډولونو په هکله لنډ معلومات، که څوک د دې څخه زیات معلومات غواړي هغه دې اوږدو کتابونو ته مراجعه وکړي[1].

(۱) مناهل العرفان في علوم القرآن ج۲ ص۱۷۴؛ مفردات الراغب ص۲۶۰

ايا د متشابهاتو علم د الله ﷻ خاصه ده؟

۴ـ په دې خبره کښې (چې په متشابهاتو باندې پوهه د الله ﷻ خاصه ده او که د قوي او راسخ علم خاوندان هم ورباندې پوهېدلی شي) د علماء کرامو اختلاف دی، د ځينو علماء کرامو دا نظر دی چې د الله ﷻ خاصه نه ده د قوي علم خاوندان هم ورباندې پوهېږي، په دوی کښې شوافع رحمهم الله هم شامل دي، مګر د احنافو رحمهم الله په شمول د اکثره علماء کرامو په نزد ذکر شوی علم د الله ﷻ خاصه ده[۱].

د دې اختلاف اصل منشا د ايت شريف دغه ټکره ده چې: ﴿ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُۥٓ إِلَّا ٱللَّهُ ۗ وَٱلرَّٰسِخُونَ فِى ٱلْعِلْمِ يَقُولُونَ ءَامَنَّا بِهِۦ كُلٌّ مِّنْ عِندِ رَبِّنَا ﴾. اقليت وايي چې د ﴿ إِلَّا ٱللَّهُ ﴾ او ﴿ وَٱلرَّٰسِخُونَ ﴾ ترمنځ وقف نشته او د "و" توری د عطف دپاره دی. نو د معنی حاصل به داسې کېږي چې: د متشابهاتو په تاويل باندې هيڅوک نه پوهېږي مګر يو الله ﷻ او بل د راسخ علم خاوندان.

د اقليت دلايل

دوی وايي چې په ذکر شوي مقام کښې د لاندې وجو د کبله وقف نشته:

الف: که د الله ﷻ پورې يې اختصاص درلودی نو نبي کريم ﷺ به عبد الله بن عباس رضي الله عنهما ته دا دعاء نه وی کړې چې: «اللَّهُمَّ فَقِّهْهُ فِي الدِّينِ وَعَلِّمْهُ التَّأْوِيلَ»[۲] يعني: ای الله ﷻ ده ته په دين کښې فقاهت ورکړې او په تاويل باندې پوهه ورکړې. ځکه چې د الله ﷻ په اختصاصي صفاتو کښې د نوموړي صحابي اشتراک غوښتنه څه معنی نه لري.

ب: نوموړي صحابي ﷺ ويلي دي چې: «أَنَا مِنَ الرَّاسِخِيْنَ الَّذِيْنَ يَعْلَمُوْنَ تَأْوِيْلَهُ»[۳] يعني: زه د هغو راسخينو څخه يم چې په تاويل باندې يې پوهېږي.

نو که الله ﷻ پورې د متشابهاتو علم خاص وی نو ذکر شوی صحابي به ورباندې څنګه پوه شوی وی، او داسې تولګی به نه وی موجود شوی چې عبد الله بن عباس رضي الله عنهما خپل ځان د هغوی څخه شمېرلی دی.

يادونه

زمونږ په فکر د دې خبرې (چې د متشابهاتو علم د الله ﷻ خاصه ده) معنی دا ده چې د متشابهاتو علم د انسان دپاره بنودانې ته اړه لري او د محکماتو په شان ورباندې سرې په زغرده نه پوهېږي، نو په کوم يوه باندې چې الله ﷻ د خلکو د پوه کولو اراده وکړي نو هغه ورښايي او که نه نو پټ يې ساتي، لکه د قيامت د ورځې د راتللو نېټه.

---

(۱) تفسير البغوي ج۱ ص ۲۸۰
(۲) مسند احمد بن حنبل ج۱ ص۶۷۴
(۳) تفسير ابن کثير ج۱ ص۳۴۷

نو په دې بناء ذکر شوي دواړه استدلالونه څه نتيجه نه ورکوي او د اختصاص سره منافات نه لري او لا بلکې تائيد يې کوي. او دا څکه که اختصاص يې نه درلودی نو نه به نبي کريم ﷺ د نوموړي صحابي ﷺ په باره کښې الله ﷻ ته سوال کړی وی او نه به يوازې د هغه دا افتخار په برخه شوی وی چې دی ورباندې پوهېږي او بس.

د اکثريت دلايل

۵_ اکثره علماء کرام د احنافو عليهم الرحمة په شمول وايي چې: په ﴿ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُۥٓ إِلَّا ٱللَّهُ ﴾ باندې لازم وقف دی، دا جمله تمامېږي او د ﴿ وَٱلرَّٰسِخُونَ ﴾ څخه بېله جمله پيل کېږي چې د "و" توری پکښې د استناف دپاره دی، د عطف دپاره نه دی. نو د معنی حاصل يې داسې کېږي چې: د متشابه په تاويل باندې د الله ﷻ څخه په غير بل څوک نه پوهېږي، نو څوک چې خامه او غير شرعي پوهه لري چې په زړه کښې زَيغ وي او د فتنې، فساد اورته لمن وهي هغه ورپسې په غير شرعي طريقه تاند وهي، اما څوک چې د پوخ علم خاوند وي نو هغه په دغسې خطري سوړو کښې ګوتې نه وهي.

دوی وايي کله چې محکم او متشابه دواړه د الله ﷻ د پلوه دي نو بايد چې د تاويل لټونه هم په هغې طريقې سره وکړو چې همده ﷻ ورته تعينه کړې ده، هغه طريقه محاکماتو ته مراجعه ده او بس.

د دوی دلايل دا دي:

الف: الله ﷻ محکماتو ايتونو ته د ﴿ أُمُّ ٱلْكِتَٰبِ ﴾ لقب ورکړی دی ترڅو د متشابهاتو په تاويل کښې ورته مراجعه وکړی شي، که د الله ﷻ څخه په غير ورباندې څوک پوهېدلی نو دغه لقب به څه معنی نه درلودلی.

يا په بل عبارت: الله ﷻ د متشابهاتو تاويلاتو او د پوهېدلو مرجع يې همدا يوه ټاکلې ده او بس.

که هلته يې تاويل ومونډل شي خو ښه ده او که نه نو همدومره عقيده ضرور ده چې مراد د الله ﷻ حق دی، که مونږ پرې پوه نه شو باک يې نشته څکه چې په پوهېدلو باندې يې مکلف نه ياستو[١].

مګر دا خبره هم په ياد ولرئ کوم احاديث چې د متشابهاتو وضاحت پکښې شوی وي هغه هم د قرآن کريم محکماتو ايتونو ته وراوړي څکه چې د احاديثو حجيت په محکماتو ايتونو باندې ثابت دی لکه چې الله ﷻ فرمايي: ﴿ وَأَنزَلْنَآ إِلَيْكَ ٱلذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ ﴾ [النحل:۴۴] يعني: او تاته مو قرآن کريم د دې دپاره نازل کړی دی ترڅو دوی ته نازل کړی شوی کتاب تشريح کړې.

او هم فرمايي چې: ﴿ وَمَا يَنطِقُ عَنِ ٱلْهَوَىٰٓ ۝ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْىٌ يُوحَىٰ ﴾ [النجم: ٣_ ۴] يعني: او پيغمبر د خپلې هوا څخه خبرې نه کوي، د ده خبرې نه دي مګر وحې ده چې ورته وحې کېږي.

ب: الله ﷻ د راسخينو د خولې څخه حکايت کوي چې دوی د دواړو ډولونو په ايتونو کښې وايي چې: ﴿ كُلٌّ مِّنْ عِندِ رَبِّنَا ﴾ دا هر يو ډول زمونږ د رب ﷻ د پلوه دی. يعنې برابره خبره ده چې مونږ

[١] تفسير کبير ج۷ ص۱۸۶

وربانديې پوه شو او كه پوه نه شو په باور كولو كښې وربانديې په تفريق قائل نه ياستو. كه بالفرض دوى وربانديې پوهېدلى نو دغه خبره كول د دوى د مدحې او ستاينې سبب نه شو، حورېدلى ځكه چې په قطعي معلوماتو بانديې خو هر مؤمن معتقد دى.

ج. د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما څخه يو قرائت داسې هم روايت شوى دى چې: "وَيَقُولُ الرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ"(۱)، په دې قرائت كښې د دې خبرې احتمال نشته چې د "وَ" توری عاطفه شي او دلالت وكړي چې راسخون هم په تاويلاتو بانديې پوهېږي. دا قرائت كه څه هم د يو شي ثبوت نه شي كولى مگر ترجيح خو وركولى شي.

د. د قرآن كريم په نورو ځايونو كښې دغه ډول تركيب استعمال شوى دى هلته اختصاصي صفت مراد دى، لكه چې فرمايي: ﴿ وَعِندَهُۥ مَفَاتِحُ ٱلۡغَيۡبِ لَا يَعۡلَمُهَآ إِلَّا هُوَ ﴾ [الأنعام: ۵۹] يعني: او د الله ﷻ په نزد د غيبو خزائن دي چې هيڅوک وربانديې نه پوهېږي مگر همدى ﷻ.

نو معلومه شوه چې دلته هم د متشابهاتو په تاويلاتو بانديې د الله ﷻ څخه پرته بل څوك نه پوهېږي.

د متشابهاتو حكمتونه

۶ـ د متشابهاتو په نزول كښې خو به ډېر حكمتونه وي مگر لاندې څو حكمتونه يې د مثال په توگه محترمو لوستونكو ته وړانديې كوو:

الف: قرآن كريم په عربي ژبه نازل شوى دى خو د دې سره-سره ټول عرب يې د مقابلې څخه عاجز وه او عاجز دي او ټول اهل لسان په خپل عجز بانديې اعتراف كوي. د دې اعتراف يوازېنى سبب دا دى چې په قرآن كريم كښې د ژبې ټول امتيازات په ډېره لوړه كچه په كار اچولي شوي دي، مجازات، كنايات، تلويحات، استعارات او نور ټول فنون پكښې استعمال شوي دي چې د دې ډول نزول طبعي نتيجه دا ده چې قرآن كريم دې متشابهات ولري. كه بالفرض د لساني فنونو څخه كار نه وى اخستل شوى نو اهل لسانو به خپل ځانونه د قرآن كريم په مقابل كښې عاجزان نه وي گڼلي.

ب: د دې كبله هم په قرآن كريم كښې د متشابهاتو موجوديت ضروري وه چې په دې كښې پرته د مادياتو څخه دنورو شيانو بحثونه هم شوي دي او طبعي ده كله چې غير مادي شيان د هغو الفاظو په قوالبو كښې بيانېږي چې هغه د مادياتو دپاره وضعه شوې وي نو بايد متشابهات ولري، ځكه چې په آخرت كښې داسې شيان شته چې نه غوږونو اورېدلي، نه سترگو ليدلي او نه د چا په زړه كښې تېر شوي دي.

كه بالفرض دغه شيان په مادي الفاظو كښې نه وى بيان شوي او يا بالكل د بيان څخه غورځولي شوي وى، نو معلومه خبره ده چې قرآن كريم به د هر شي بيانوونكى نه وى جوړ شوى.

ج: لكه څنگه چې الله ﷻ ټول خلك په عملي احكامو بانديې امتحانوي همدارنگه يې علماء د متشابهاتو په نزول سره د يوه خاص امتحان سره مخامخ كړي دي چې دوى د مشروعې طريقې څخه

---

(۱) تفسير الطبري ج۳ ص۱۸۴

په غیر د هغو په تاویلاتو کښې د غیر مشروعو لارو څخه کار اخلي او که نه. ترڅو اهل الزیغ او اهل الخلوص یو د بل څخه جدا شي.

د: د دې دپاره چې مسلمانان ويښ او رابېدار شي او د عقل څخه کار واخلي، که بالفرض په قرآن کریم کښې دغه ډول ایتونه نه وی نازل شوي او هر څه پکښې په واضحه او څرګنده توګه بیان شوي وی، نو د عقل قدرداني به نه وی شوې او د پرواز ساحه به یې تنګه وی.

هـ: که بالفرض هغه ټول علوم چې قرآن کریم ورباندې مشتمل دی په څرګنده توګه بیان شوي وی او هیڅ خفا پکښې نه وي نو د قرآن کریم څخه به دومره لوی کتاب جوړ شوی وی چې په ملیاردونو جلدونه به یې درلودی، چې نه به یې حمل او نقل د چا د لاسه پوره وی او نه به د چا په حفظ کښې راغلی وی، نو د یو پلوه به مسلمان په قرآن کریم کښې د تفکر د ثوابونو څخه محروم شوي وی او د بله پلوه به د حافظ کېدلو رتبه د هیچا نه وی په نصیب شوې او نه به چا ته هغه اطمنان په برخه شوی وی چې هغه یوه کوښښ کوونکي ته د کوښښ څخه وروسته د نتیجې په لاس ته راوړلو سره په نصیب کېږي.

سوال جواب

۷ـ که څوک وايي چې: حکمتونه به هلته د منلو وړ وی چې د متشابهاتو په تاویلاتو کښې شرعي اجازه موجوده وی، د دې ایت شریف څخه چې اوس د بحث لاندې دی معلومېږي چې د تاویلاتو پلټنه د اهل الزیغ کار دی؟

مونږ وایو چې: پلټنه په دوه ډوله ده، یوه د اهل الزیغ پلټنه ده چې د پلټنې باعث ورباندې زیغ (کوږوالی) وي لکه د کافر، زندیق، مبتدع او نورو پلټنې؛ نو دا ناجائزه ده او شریعت ورته اجازه نه ورکوي.

او بله د اهل العلم پلټنه ده چې د پلټنې باعث یې فقط د علم رسوخ (قوت) وي او بس. که اهل العلم ته د پلټنې اجازه نه وی نو د ﴿ وَٱلرَّٰسِخُونَ فِي ٱلۡعِلۡمِ يَقُولُونَ ءَامَنَّا بِهِۦ ﴾ په عوض به یې "وَالْمُؤْمِنُونَ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ" ویلي وی، یعنې: وایي چې مونږ په متشابه باندې فقط ایمان راوړی دی او پلټنه یې نه کوو. نو د ایت شریف څخه د پلټنې په اجازه باندې برسېره، په متشابهاتو باندې د مشروعې لارې څخه ځان پوهولو ته تشویق هم شته، چې دوی ته یې د کلک علمو خلکو لقب هم ورکړ او د ﴿ أُوْلُواْ ٱلۡأَلۡبَٰبِ ﴾ "هوښیارانو" په نامه یې وستایل.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۸ـ که څوک وایي چې: په دې تقدیر د اهل الزیغ په باره کښې په کار وه چې په همدومره عبارت باندې اکتفاء شوې وی چې ﴿ ٱبۡتِغَآءَ ٱلۡفِتۡنَةِ ﴾، او دا کلمه ورسره نه وی اضافه شوې چې ﴿ وَٱبۡتِغَآءَ تَأۡوِيلِهِۦ ﴾، ځکه چې فتنه اچول غیر مشروع دي، د تاویل پلټنه خو غیر مشروع نه ده؟!

مونږ وایو چې: دوهمه کلمه یې ځکه ورسره اضافه کړه چې دوی خپل سوء القصد ته (چې ناجائز کار دی) د جائز کار رنګ ورکوي، نو الله ﷻ خلک تنبیه کړه چې فتنه اچول بېل شی دی او د تاویل پلټنه بېل شی دی، اهل الزیغ یو په بل کښې نغاړلو ته مه پرېږدئ چې اغفال مو کړي.

یادونه

د ذکر شوو دوارو ډلو د پېژندلو دپاره کومه قاعده اېښودل مشکله ده نو فقط همدومره لیکلی شو چې د کلک علم او قوي عقل خاوندان هغه کسان دي چې تقوی، تواضع، قناعت، او د خپل ځان اداره ولري. نو هر څوک چې په خپل ماحول کښې نظر واچوي ممکنه ده چې پیدا یې کړي.

تاویل څه معنی؟

۹ـ د تاویل توری د "أوْل" څخه دی چې د رُجوع معنی ورکوي اسم ظرف یې "مَوْئِل" راځي. الله ﷻ فرمایي چې: ﴿ بَل لَّهُم مَّوْعِدٌ لَّن يَجِدُوا مِن دُونِهِۦ مَوْئِلًا ﴾ [الکهف: ۵۸] بلکې دوی (کافرانو) لره موعد شته چې د هغه څخه په غیر به بل د رجوع ځای ونه مومي.

په قرآن کریم کښې د دې سورت څخه پرته په نورو شپږو سورتونو کښې هم د تاویل کلمه استعمال شوې ده چې په معنی د اصلي مرجع او خارجي مصداق سره ده. لکه چې الله ﷻ د یوسف ﵇ د خولې څخه فرمایي: ﴿ يَٰٓأَبَتِ هَٰذَا تَأْوِيلُ رُءْيَٰىَ ﴾ [یوسف: ۱۰۰] یعني: ای پلاره! دا زما د خوب خارجي مصداق وه. نو په دې سورت کښې هم د تاویل څخه حقیقة الأمر او نهائي هدف مراد دی[1].

د متشابهاتو څو مثالونه

۱۰ـ په دې مقام کښې مونږ محترمو لوستونکو ته د متشابهاتو څو مثالونه وړاندې کوو چې څرنګه یې ابهام پورته شوی دی او تاویل ورکړی شوی دی، هغه دا چې:

الف: ﴿ ٱللَّهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ ﴾ [البقرة: ۱۵] د متشابهاتو څخه دی ځکه چې د استهزاء نسبت الله ﷻ ته مناسب نه دي. نو تاویل کوونکو علماؤ یې تاویل کړی دی چې د استهزاء څخه د هغې جزاء مطلب ده. یعني الله ﷻ دوی ته د مسخرو جزا ورکوي.

ب: ﴿ أَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا فَفَسَقُوا فِيهَا ﴾ [الإسراء: ۱۶] یعني کله چې زمونږ اراده وشي چې کوم ښار هلاک کړو نو د هغه ښار مخورو ته امر کوو نو هغوی په ښار کښې فسق کوي او د هلاکولو مستحق ګرځي.

دا ایت متشابه دی ځکه چې الله ﷻ په فسق باندې امر نه کوي. نو تاویل کوونکي علماء کرام یې په دوه ډوله تاویل کوي: یو دا چې د "بالطّاعة" ټکی ورسره اضافه کوي، یعني هغوی ته په طاعت امر کوو نو هغوی په طاعت کښې فسق کوي. او بل دا چې د ﴿ أَمَرْنَا ﴾ معنی په "كَثَّرْنَا" سره کوي؛ یعني: هغوی ته هر څه ډېر ورکوو نو هغوی بیا فسق اختیاروي او د نعمتونو کفران کوي.

---

(۱) تفسیر المنار ج۳ ص۱۷۲؛ اضواء البیان ج۱ ص۲۳۳؛ تفسیر القاسمي ج۴ ص۱۲

نو دغه دواړه تاویلونه د محکماتو سره موافق دي.

ج: ﴿ نَسُوا اللَّهَ فَنَسِيَهُمْ ﴾ [التوبة: ۶۷] یعنې: دوی الله ﷻ هېر کړ نو الله ﷻ دوی هېر کړه. دا هم د متشابهاتو څخه دي ځکه چې د نسیان نسبت الله ﷻ ته مناسب نه دی. نو دوی یې د ترک (پرېښودلو) په معنی اخلي. یعنې: دوی د الله ﷻ احکام پرېښوده نو الله ﷻ دوی د خپل رحمت څخه پرېښودل.

د: ﴿ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ ﴾ الآیة د متشابهاتو څخه دی ځکه چې په متشابهاتو باندې علم غیبي علم دی چې ظاهري معناوې یې مرادې نه دي او غیبي علم په محکم ایت سره ثابت دی چې د الله ﷻ خاصه ده. لکه چې فرمایي: ﴿ قُل لَّا يَعْلَمُ مَن فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ الْغَيْبَ إِلَّا اللَّهُ ﴾ [النمل: ۶۵] یعنې: ورته ووایه څوک چې په اسمانونو کښې او که په ځمکو کښې وي په غیبو باندې نه پوهېږي مګر الله ﷻ پرې پوهېږي او بس.

خو په ذکر شوي ایت شریف کښې ظاهره دا ده چې "رَاسِخُون" ورسره په دې خاصه کښې شریک دی. نو تاویل کوونکي علماء یې تاویل کوي چې په ﴿ وَالرَّاسِخُون ﴾ کښې واو عاطف نه دی بلکې استنافیه دی، لکه چې مخکښې شرحه شو.

﴿ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَن تُغْنِيَ عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُم مِّنَ اللَّهِ شَيْئًا ۖ وَأُولَٰئِكَ هُمْ وَقُودُ النَّارِ ﴿١٠﴾ كَدَأْبِ آلِ فِرْعَوْنَ وَالَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ ۚ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَأَخَذَهُمُ اللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ ۗ وَاللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿١١﴾ ﴾

[۱۰] بې شکه هغه کسان چې کافر شوي دي (هره ډله چې وي) د هغوی څخه به د هغوی مالونه او اولادونه د الله ﷻ د غضب د هیڅ شي مخه ونه شي نیولی. او دغه خلک همدوی د (دوزخ د) اور خاشاک دي.

[۱۱] (د دوی حالت داسې دی) لکه د فرعون د تېر حالت او د هغو خلکو (حالت) چې د دوی څخه پخوا تېر شوي دي.

(هغه حالت دا دی چې:) دوی زمونږ ایتونو ته د دروغو نسبت وکړ نو الله ﷻ د (همدې) ګناهونو په سبب ونیوه. او الله ﷻ سخت عذابی دی (جزا ورکول یې ډېر سخت دی).

ارتباطونه او د مطلب خلاصه

۱- په دې مقام کښې د لاندې وجوهو د کبله د ایتونو اړوند تېنګښدلی شي:

الف: مونږ د دې سورت د ړومبنیو ایتونو په شان نزول کښې لیکلي دي چې د نجران د جرګې څخه یوازې یوه سړی "کرز" نامی مسلمان شو او نوره جرګه وډار شوه چې که ایمان راوړو نو د وخت

د پاچاهانو په دربار کښې به مو اعتبار سقوط وکړي او یا به شتمني راځخه بېرته واخلي[۱].

نو په دې ایتونو کښې د هغوی د ایمان دغه مانع هم لرې کړې شوې دی چې دا ټول عارضي شیان دي پخوانیو ته یې بقا نه ده کړې نو تاسو ته به څه بقا وکړي، هغوی ته یې ګټه نه ده رسولې نو تاسو ته به څه ګټه ورسوي.

ب: په وړاندې ایت کښې ذکر دي چې د راسخ علم خاوندان د متشابهاتو په تاویل پسې په غیر شرعي توګه ځکه تاند نه وهي چې د قیامت د ورځې څخه په ډار کښې دي، په دې ایت کښې کافران ترغیب کړې شوه چې تاسو خو باید د قیامت د ورځې څخه ډېر زیات په ډار کښې شئ چې هیڅ مو ورته نه دي تیار کړي، که مالونه او اولادونه مو ډېر دي هغه درته هلته په درنه خوري.

۲_ یعنې: ای پیغمبره! د کافرانو په کفر باندې مه غمژن کېږه، تا خو خپله غاړه خلاصه کړه او صفا ټکو کښې دې دوی دعوت کړه، د دوی ټولې اشتباهګانې دې رفعه کړې نو چې دوی د دنیا د محبت څخه لاس نه اخلي په تا کښې څه ګناه ده؟

د دوی دنیاوي غراوېش به د دوی نه په آخرت کښې په کار ورشي او نه په دنیا کښې، په آخرت کښې به ترې د دوزخ خاشاک جوړ شي او په دنیا کښې به وړباندې د فرعون د ټبر په شان او د عادیانو او ثمودیانو په شان بده ورځ ورشي، ځکه چې دوی هم د هغوی په شان د الله ﷻ د ایتونو تکذیب د استمرار په توګه وکړ نو الله ﷻ یې ببخ وویست همدارنګه به د دوی ببخ هم وباسي.

توضیحات

۱_ د وُقود کلمه د "واو" توري په پېښ سره د اور بلولو ته وایي او د "واو" توري په زوَر سره یې هغو خاشاکو ته وایي چې اور وړباندې بلېږي[۲]. د دوزخ اور د دنیا د اور په شان نه دی چې درې دغرارې بلکې په خپله په دوزخیانو باندې بلېږي او د بدن د داخل څخه لمبې وهي. الله ﷻ د دې اور په باره کښې فرمایي: ﴿ٱلَّتِي تَطَّلِعُ عَلَى ٱلۡأَفۡـِٔدَةِ﴾ [الهمزة:7] چې دغه اور په زړونو باندې ورخېژي. یعنې د دې څخه مخکښې چې په ظاهري بدن باندې تاثیر وکړي، په زړونو باندې لمبې پورته کوي.

"دَأب" څه ته وایي؟

۲_ "دَأب" دغه مستمر عادت ته ویل کېږي چې سړی وړباندې همېشه کلک وي[۳]. نو دلته یې د معنی حاصل داسې کېږي چې: د نبي کریم ﷺ د زمانې ځینې کافران په خپل کفري عادت باندې
۱ داسې کلک دي چې د فرعونیانو په شان د معجزو او قطعي دلایلو د تاثیر لاندې نه راځي نو د دوی او د هغوی کړنلارې یو بل ته ورته دي، په دې کړنلارې باندې ټولو کافرانو د خپلو زمانو د پیغمبرانو سره تګ کړی خو اهل الکتابو ته (چې بني اسرائیل دی) د فرعونیانو کړنلاره ډېره ښه معلومه ده

---

(۱) تفسیر ابي السعود ج۲ ص۳

(۲) مفردات الراغب ص۵۶۶

(۳) مفردات الراغب ص۱۶۵

چې په څومره معجزاتو باندې يې سترګې پټې کړې، نو ضرور به د دوی خاتمه هم د هغوی د خاتمې په شان جوړه کړی شي چې په دنيا او آخرت دواړو کښې به د الله ﷻ غضب وربانديې نازل شي.

سوال جواب

٣ـ که څوک وايي چې: دا خبره خو د هيچا په ذهن کښې نه تېرېږي چې مالونه او اولادونه به د سړي څخه د الله ﷻ د عذاب مخه ونيسي، نو د دې خبرې يادونې ته څه حاجت وه؟

مونږ وايو چې: په دې کښې دا مطلب نه دی چې هغوی ورته په تمه وه بلکې مطلب پکښې دا دی چې: ای کافرانو! تاسو په دنياوي شيانو پورې داسې کلک نښتي ياست، ته به وايي چې دا به د الله ﷻ د عذاب مخه نيسي، نو دومره حرص وربانديې مه کوئ چې د هغو د خاطره حقې لارې ته شا کړئ، په دې باندې به پښېمانه شئ.

او يا دا وايو چې: د کافرانو په اټکل مالداري د عزت او وقار نښه وه، د همدې کبله به دوی فقيران د أَرَاذِل (حقيرانو) په نامه يادول، نو دوی به ويل: چې کله په دنيا کښې الله ﷻ مونږ ته وقار او عزت راکړی دی اول خو آخرت بالکل شته نه دی او که بيا وي هم مونږ د خطر سره نه مخامخ کېږو، هلته به هم د غټ عزت او وقار خاوندان شو. لکه چې الله ﷻ د دوی د خولو څخه حکايت کوي چې: ﴿ وَلَئِن رُّجِعْتُ إِلَىٰ رَبِّيٓ إِنَّ لِي عِندَهُۥ لَلْحُسْنَىٰ ﴾ [فصلت: ٥٠] يعني: او که بالفرض زه خپل رب ته ورتاو کړی شم هم نو يقيناً ما لره د هغه ﷻ په نزد باندې لويه نېکه درجه ده.

﴿ قُل لِّلَّذِينَ كَفَرُوا۟ سَتُغْلَبُونَ وَتُحْشَرُونَ إِلَىٰ جَهَنَّمَ ۚ وَبِئْسَ ٱلْمِهَادُ ﴿١٢﴾ قَدْ كَانَ لَكُمْ ءَايَةٌ فِى فِئَتَيْنِ ٱلْتَقَتَا ۖ فِئَةٌ تُقَٰتِلُ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ وَأُخْرَىٰ كَافِرَةٌ يَرَوْنَهُم مِّثْلَيْهِمْ رَأْىَ ٱلْعَيْنِ ۚ وَٱللَّهُ يُؤَيِّدُ بِنَصْرِهِۦ مَن يَشَآءُ ۗ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَعِبْرَةً لِّأُو۟لِى ٱلْأَبْصَٰرِ ﴿١٣﴾ ﴾

[١٢] (ای پيغمبره!) هغو کسانو ته چې کافر شوي دي ووايه: ډېر ژر به مغلوب کړی شئ او دوزخ ته به ورغونډ کړی شئ، او (دوزخ) ډېره بده آرامګاه ده.

[١٣] (دا هم ورته ووايه چې) په يقين سره تاسو لره په هغو دوه ډلو کښې لويه معجزه ده چې هغوی (د جنګ دپاره يې د سابق اعلان څخه) سره مخامخې شوې.

يوې ډلې د الله په لار کښې جنګ کاوه او بله ډله کافره وه (د شيطان په لار کښې يې جنګ کاوه) چې دغو (د شيطان په لار کښې جنګ کوونکو) هغوی (د الله په لار کښې جنګ کوونکي) د خپل ځان دوه چنده ليدل، د سر په سترګو ليدل. او الله ﷻ په خپل نصرت سره هغه څوک تائيدوي کوم ته يې چې اراده وشي (حتی چې د کومک دپاره يې ملائک هم وراستوي). بې شکه په دې (لوی کار) کښې د بصيرتونو د خاوندانو دپاره دعبرت لوی درس دی (بايد چې پند ترې واخلي).

شان نزول او ارتباط

۱ـ د دغو ایتونو په شان نزول کښې لاندې روایات شوي دي

الف: کله چې نبي کریم ﷺ د بدر د غزا څخه فارغ شو او مدینې منورې ته یې تشریف یوړ نو یهودان یې د بني قینقاع په بازار کښې راغونډ کړه او اسلام ته یې مجدداً دعوت کړه چې ای یهودو! مسلمانان شئ او که نه نو ستاسو عاقبت به هم داسې شي لکه څنګه چې د قریشو عاقبت شو. هغوی وویلې چې: ای محمده! ستا جنګ د کم تجربه خلکو سره پېښ شوی وه نو ځکه ورباندې غالب شوې. که زمونږ جنګ ته مخامخ شوې نو ته به پوه شې چې جنګ څه شي ته وایې. نو دغه ایتونه نازل شوه چې غم مه کوئ تاسو به هم ډېر ژر مغلوب شئ لکه چې هغوی مغلوب شو[۱].

ب: کله چې یهودانو د بدر واقعه ولیده نو ایمان راوړلو ته یې رغبت پیدا شو چې څرنګه په مونږ باندې دغسې حال رانه شي. خو چې د أحد په غزا کښې مجاهدین شهیدان شوه بېرته په خپل کفر باندې کلک شوه چې محمد ﷺ موعود پیغمبر نه دی د هزیمت سره مخامخ شو. او د کعب ابن اشرف په مشرۍ یې شپیته کسیز هیئت قریشو ته واستاه او د هغوی سره یې اړیکې ټینګې کړې چې ښه به مو ښه وي او بده به مو بده وي.

خو الله ﷻ ذکر شوي ایتونه نازل کړه چې هرڅومره سره لاسونه یو هم کړئ د مغلوبیت سره به مخامخ شئ[۲].

ج: دا ایتونو د بدر د غزا مخکښې د قریشو په باره کښې نازل شوي دي، چې رښتیا الله ﷻ هغوی مغلوب کړه او سازوسامان ورته ګټه ونه رسوله[۳].

یوه پوښتنه او د هغې جواب

که څوک وایي چې: مخکښې تېر شو چې دې سورت د اولنیو ایتونو څه برخه د هجرت په نهم کال (عام الوُفود) کښې نازله شوې وه، حال دا چې د ذکرو شوو روایتو غوښتنه دا ده چې باید څو کاله مخکښې نازل شوي وي؟

مونږ په جواب کښې یو ځل بیا د صالحینو سلفو خبره لیکو چې هغوی به کله-کله د ایت په مصداقو باندې هم د شان نزول اطلاق کاوه[۴]، او د مصداق تحقق د ایت د نازلېدلو د تاریخ سره د یووالي غوښتنه نه کوي ممکنه ده چې د یوه ایت ځینې مصداقونه د هغه د نزول څخه مخکښې واقع شوي وي خو چې د ایت سره مقایسه کړی شي ته به وایې چې په همدې واقعه کښې نازل شوی دی.

څه لرې نه ده چې په همدې ایتونو باندې نبي کریم ﷺ د نجران وفد هم اسلام ته دعوت کړی وي او هم یې د همدې ایتونو په مضمون باندې د نزول څخه مخکښې یهودان دعوت کړي وي.

(۱) التفسیر الکبیر ج۷ ص۲۰۱؛ تفسیر الطبري ج۳ ص۱۹۲

(۲) روح المعاني ج۳ ص۹۴

(۳) زاد المسیر ج۱ ص۳۰۴

(۴) تفسیر القاسمي ج۱ ص۲۷؛ تفسیر المنار ج۹ ص۶۴۲

همدا تطبیق څکه ذهن ته ښه لوېږي چې درېواړه ډلې (یهود، مشرکان، نصارا) رښتیا مغلوبې شوې او د ایت مصداق وګرځېدلې، خو څوک وړاندې او څوک وروسته.

ممکن دا به مو ډېره اورېدلي وي چې په هر نص (ایت یا حدیث) کښې د شان نزول خصوص، یا د شان روایت خصوص د مفهوم په عموم باندې تاثیر نه اچوي؛ نو مونږ ویلی شو چې دغه ایتونه د قیامت د ورځې پورې د مجاهدینو ټولو غلبو ته شامل دي، لکه چې مونږ یې د افغانستان په جهاد کښې زښت ډېر مثالونه په سترګو ولیده.

۲_ څه چې په مخکښې ایت کښې په اشارې سره معلومېده په هغه باندې الله ﷻ په دې ایت کښې صراحت وکړ چې: ژر دی چې تاسو به هم د فرعونیانو په څېر مغلوب کړی شئ او د ځمکې مخ به مو د فسادونو څخه خلاص کړی شي، که باور مو نه کېږي او خپل قوت ته غره یاست نو یو ځل د بدر غزا درپه زړه کړئ چې الله ﷻ څومره کمزوري مجاهدین په څومره قوي مشرکانو باندې غالب کړه او د غلبې څومره خارق العاده وسائل یې ورته برابر کړه، همدغسې به یې بیا هم غالب کړي او ستاسو سازوسامان به د خاورو سره خاورې کړي.

د مطلب خلاصه

یعني: ای کافرانو! لکه څنګه چې فرعونیانو د مالدارۍ د کبله د الله ﷻ د عذاب څخه نجات ونه موند همدارنګه به تاسو هم د نجات خاوندان نه شئ، ډېر ژر دی چې د وسائلو سره به مغلوب کړی شئ او هغه مالونه به مو چې ستاسو د هوسایۍ او ارامۍ سامان دی د دوزخ په اور کښې د ارامګاه جوړولو سامان جوړ شي.

۱_ دغه واقعه په دقت سره د نظره تېره کړئ چې بې وسائلو او کمزوري خلک په ډېرو مالدارانو باندې څنګه غالب شوه.

واقعه دا ده چې د بدر په مقام کښې دوه ټولګي یو د بل مقابلې ته تیار شوه، خو د هر ټولګي کوائف دا وه.

الف: یو ټولګی خلک د الله ﷻ په لار کښې جهاد ته تیار شوه چې د کوره د جنګ په نیت نه وه راوتلي، جنګي وسائل ورسره ډېر ناچیزه وه، چې اکثره بې‌ځلع سلاح وه، شمار یې ایله درې سوه او دیارلس تنو ته رسېده؛ مګر معنویات یې قوي وه، الله ﷻ یې یاداوه، لمونځونه یې کول، او د الله اکبر اوازونه یې پورته کول.

ب: بله ټولګی خلک د شیطان په لار کښې جنګ ته تیار شوه، سازوباز یې برابر وه، د کوره د جنګ په نیت راوتلي وه، زغرې، تورې، اسونه، اوښان او نور سامان یې پوره پرېمانه درلوده، د دوی شمېر تقریباً نهه نیم سوه (۹۵۰) تنه وه.

شرابونه یې څښل، روزمره یې نهه او لس اوښان حلالول، مېلې چرچې یې کولې، ډمې ښځې ورته ګډېدلې او عشقي ساز او سرود ورته غږېده، تا به ویل چې د جنګ د پیل سره سمه به غریبه

ډله د هډوکو سره وخوري، خو د الله ﷻ کومک ته وګورئ چې په څه ډول سره یې دوی مغلوب کړه، اویا نفره ترې مړي پاتې شوه او اویا نفره یې د مسلمانانو په لاس کښې بندیان ولوېدل او مالونه یې غنیمت شوه.

۲ـ د دوی شکست د دې څخه شروع شو چې الله ﷻ مجاهدین (وړه ډله) د دوی په نظر کښې د خپلو خانو دوه چنده ورولیده کړه، چې دوی ته تقریباً یو زر او نهه سوه (۱۹۰۰) ښکاره شوه، نو رُعب ورباندې ورغی او زړونه یې واچول. که بالفرض الله ﷻ دغې کافرې ډلې ته د مجاهدینو اصلي شمېر (۳۱۳) وربښودلی وی نو جرئت به یې زیات شوی وی او مورال به یې قوي شوی وی. په جنګونو کښې برې د هغه چا په برخه کېږي چې مورال یې قوي وی.

بالمقابل، الله ﷻ د دوی شمېر مجاهدې ډلې ته د مجاهدینو د شمارې دوه چنده ورولیده کړ، حال دا چې هغوی خو د دوی تقریباً یو په درې چنده وه، یعنې مسلمانانو ته یې کافران ایله شپږ سوه او شپږ ویشت (۶۲۶) تنه ښکاره کړه او یو په دوه چنده باندې د مسلمانانو هیڅ چرت خراب نه وه او جرئت یې ورباندې نه کمېده.

دا وه د الله ﷻ د نصرت یوه بېلګه، د دې څخه باید د بصیرت خاوندان د عبرت درس واخلي او په وسائلو باندې غره نه شي. همدارنګه هر چا ته چې د الله ﷻ اراده وشي په خپل نصرت باندې تائید ورکوي، لکه چې په همدې غزا کښې یې د مجاهدینو په تائید باندې تر پنځو زرو (۵۰۰۰) تنو ملائکو پورې هم ورواستولې.

توضیحات

۱ـ ټول مسلمانان متفق دي چې په ایت شریف کښې د دوه ډلو څخه هغه دوه ډلې مرادې دي چې یوه د صحابه وو ﷺ (مجاهدینو) ډله وه او بله د مکې کافران قریش وه. که څه هم د تاریخ په اوږدو کښې یې مصداقونه ډېر تېر شوي دي او تېرېږي، چې یو مثال یې د [البقرة: ۲۵۱] ایت لاندې د طالوت په قیصه کښې بیان شوی وه، او د افغانستان په جهاد کښې خو یې مونږ ډېر مصداقونه په خپلو سترګو ولیده. د بدر په غزا کښې د مجاهدینو شمېر درې سوه او دیارلس (۳۱۳) تنه وه او د کافرانو شمېرَ د نهه سوو څخه نیولی تر زرو پورې وه، تقریباً نهه نیم سوه (۹۵۰) تنه وه[۱].

لږ ډېر ښکاري او ډېر لږ

۲ـ په ایت شریف کښې دغه جمله ﴿يَرَوْنَهُم مِّثْلَيْهِمْ﴾ د ضمائرو په اعتبار سره د عقلي احتمالاتو په لحاظ سره څلور ډوله معناوې ورکوي[۲]، مګر شرعي احتمالات یې لاندې دوه دي چې هر یو یې د علماؤ یوې، یوې ډلې خوښ کړی دی:

الف: اکثره مفسرین کرام وایي چې مسلمانانو ته د کافرانو عدد د خپلو خانو دوه برابره ښکاره شو

(۱) تفسیر الطبري ج۳ ص۱۹۶؛ روح المعاني ج۳ ص۹۶
(۲) التفسیر الکبیر ج۷ ص۲۰۴

يعني شپږ سوه او شپږ ويشت (۶۲۶) تنه، حال دا چې هغوی د مسلمانانو تقريباً درې چنده (۹۵۰ تنه) وه. په دې همدې تفسير باندې ځينې مفسرين د اصح نوم ږدي[۱].

ب: ځينې نور علماء کرام وايي چې بلکې کافرانو ته مجاهدين د خپلو ځانونو په نسبت دوه چنده ښکارېده چې تقريباً نولس سوه (۱۹۰۰) کسه کېږي، او يا ورته د دوی تعداد د همدوی په نسبت يو په دوه ښکاره شو چې "۶۲۶" تنه ترې جوړېږي. ځينې مفسرين همدا تفسير بهتر ګڼي[۲].

سوال جواب

۳ـ که څوک وايي چې: په بل ځل کښې الله ﷻ فرمايي چې: ﴿ وَإِذْ يُرِيكُمُوهُمْ إِذِ ٱلْتَقَيْتُمْ فِيٓ أَعْيُنِكُمْ قَلِيلًا وَيُقَلِّلُكُمْ فِيٓ أَعْيُنِهِمْ لِيَقْضِيَ ٱللَّهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا ﴾ [الأنفال: ۴۴] يعني: او کله چې الله ﷻ تاسو لره (ای مؤمنانو!) هغوی (کافران) په سترګو کښې لږ وښودل کله چې سره مخامخ شوئ، او تاسو يې د هغوی په سترګو کښې لږ وګرځولئ: ترڅو چې الله ﷻ هغه کار فيصله کړي چې (هغه د الله ﷻ په نزد) کړی شوی وه.

نو د دې ايت شريف څخه خو معلومېږي چې د بدر د غزا په موقع هره يوه ډله بلې ته په سترګو کښې د اصل تعداد څخه کمه وښودله شوه، حال دا دی چې په دوهم تفسير کښې د مسلمانانو کميت د کافرانو په نظر کښې تقريباً شپږ چنده (۱۹۰۰ تنه) او يا دوه چنده (۶۲۶ تنه) ښودل شوي دي، او په اول تفسير کښې که څه هم تقليل شته خو د يوه جانبه دی، چې د کافرانو "۹۵۰" نفره مسلمانانو ته "۶۲۶" تنه وربښودلي شوي دي. په هر تقدير، د ذکرو شوو دواړو ايتونو د معناګانو حاصل سره متناقض ښکاري؟.

مونږ وايو چې: د بدر په غزا کښې په دواړو جانبو باندې متعدد حالتونه راغلي دي چې دواړه ايتونه هر يو بېل‌بېل حالت بيانوي او تناقض نه لري، د حالاتو د تعدد بيان يې دا دی:

الف: د مسلمانانو څخه مشرکانو يو سړی نيولی وه، د هغه څخه يې پوښتنه کړې وه چې: تاسو په جنګ کښې څومره کسان شامل وئ؟ هغه ورته ويلي وه: مونږ درې سوه او ديارلس تنه وه. مشرکانو ويلي وه چې: مونږ ته خو د خپلو ځانو دوه چنده (۱۹۰۰) نولس سوه تنه ښکارېدئ[۳].

ب: د عبد الله بن مسعود ؓ څخه روايت دی چې: مونږ د مشرکانو لښکر ته وکتل نو ايله د خپلو ځانو دوه چنده (۶۲۶ تنه) راته ښکاره شوه، بيا مو چې ورته وکتل ايله د خپلو ځانو په مثل (۳۱۳ تنه) راته ښکاره شوه، حتی چې مونږ ويل چې يو سړی به يې هم په مونږ زيات نه وي.

نوموړی صحابي ؓ وايي چې کفري لښکر زمونږ په نظر کښې د کمبود په طرف روان وه ترڅو چې په يو وخت کښې راته د ځانو څخه لږ ښکاره شوه، حتی چې ما د يوه ملګري څخه پوښتنه وکړه چې دا د کافرو لښکر به اويا (۷۰) کسه وي؟ هغه وويل: نه! ايله سل نفره به وي[۴].

---

(۱) تفسير البغوي ج۱ ص۲۸۳
(۲) تفسير ابي السعود ج۲ ص۱۳؛ حاشيه الشيخ زاده على تفسير البيضاوي ج۱ ص۶۰۸
(۳) تفسير ابي السعود ج۲ ص۱۳
(۴) تفسير البغوي ج۱ ص۲۸۳

د بحث نتيجه

۴ـ نو کله چې پــه اول ځل يوه ډلـه بلې وليده نو مجاهدينو تـه مشـرکان د خپل ځان دوه چنده (۶۲۶ تنه) ښکاره شوه ترڅو الله ﷻ ته د فتحې او نصرت سوالونه وکړي او د سوالونو په قبول باندې باندې مطمئن شي ځکه چې الله ﷻ فرمايي: ﴿ فَإِن يَكُن مِّنكُم مِّاْئَةٌ صَابِرَةٌ يَغْلِبُواْ مِاْئَتَيْنِ ﴾ [الأنفال ۶۶] يعني: نو که ستاسو څخه (اې مؤمنانو!) سل تنه صبر کوونکي مجاهدين وي نو په دوه سوه تنو (کافرانو) باندې به غالب شي.

بيا وروسته مسلمانانو ته د کافرو لښکر وړوکی کېده او سات په سات ورته لږ- لږ ښکاره کېده ترڅو يې چې جرئت زيات او مورال يې قوي شي.

بالمقابل کافرانو ته الله ﷻ د مسلمانانو لښکر په اوله وهله کښې وړوکی ورولېده کړ ترڅو د جنګ جرئت ورسره قوي شي او بېرته ونه تښتي چې د غټې رسوائۍ څخه به نجات پيدا کړي، او د بالفعل جنګ په حالت کښې يې ورته ډېر په نظر وروو ست ترڅو جرئت د لاسه ورکړي او د جنګ حوصله يې ختمه شي[1].

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۵ـ څوک چې په ﴿ سَتُغْلَبُونَ ﴾ کښې مخاطب دي (يعني يهود، نصارى، مشرکان) همغوى په ﴿ قَدْ كَانَ لَكُمْ ءَايَةٌ ﴾ کښې هم مخاطب دي[2]. نو پوښتنه دا ده چې په صحنه کښې خو يوازې مشرکان حاضر وه نو د يهودو او نصارا وو دپاره به څنګه ذکر شوي خارق العاده کيفيات معجزه وګرځي چې دوی نه دي ليدلي؟

جواب يې دا دی چې: په هغه وخت کښې د مشرکانو ذکره شوې خبره ـچې مونږ ته د مسلمانانو لښکر د خپلو ځانو دوه چنده (۱۹۰۰) تنه ښکارېده- يهودو او نصارا وو ته هم رسېدلې وه او يو کافر خو د بل کافر په خوله پوره باور کوي، نو داسې شوه لکه چې اهل الکتاب هم هلته حاضر وه.

برسېره په دې، د يهودانو علاقه د مکې د قريشو سره ډېره قوي وه او تګ راتګ يې سره درلود، لکه چې يو ځل کعب بن أشرف د شپېتو کسانو په مشرۍ هلته ورغلی وه[3]؛ نو معلومېږي چې خبرې به يې هم سره تللې راتللې او په حالاتو به سره خبرېده، نو د مشرکانو خبره به يهودانو او بيا نصارا وو ته هم رسېدلې وي او باور به يې ورباندې شوی وي، چې د مجاهدينو ټولګی هغوی ته نولس سوه (۱۹۰۰) تنه ښکاره شوي وه.

ځينې مفسرين کرام لا وايي چې د بدر غزا ته څه يهودان هم د نندارې دپاره حاضر شوي وه ترڅو وګوري چې برى د چا په نصيب کېږي[4].

(۱) التفسير الكبير ج۷ ص۲۰۴، المدارك ج۱ ص۲۰۵
(۲) تفسير الطبري ج۳ ص۱۹۱
(۳) روح المعاني ج۳ ص۹۴
(۴) تفسير البغوي ج۱ ص۲۸۳

یو اعجاز

۶ـ د قرآن کریم د اعجاز څخه دا هم شمېرله کېږي چې پخواني اخبار یې تحقق مومي او ربښتیا کېږي. په ذکر شوي ایت کښې الله ﷻ کفارو ته د مغلوبیت اخبار ورکړه چې لږ موده وروسته ربښتیا مغلوب وګرځېده.

هغه دا چې کله مکه معظمه فتحه شوه نو په ټوله عربي جزیره کښې اسلام خور شو او شیطان د دې څخه ناامیده شو چې دلته به بیا د بوت پرستۍ بازار تود شي نو دې ته یې ملا وتړله چې مؤمنان په خپلو منځو کښې په جنګ اخته کړي.

همدې مضمون ته نبي کریم ﷺ اشاره کړې ده چې: «إِنَّ الشَّيْطَانَ قَدْ يَئِسَ أَنْ يَعْبُدَهُ الْمُصَلُّونَ وَلَكِنْ فِي التَّحْرِيشِ بَيْنَهُمْ»[۱] یعني: یقیناً شیطان د دې څخه ناامیده دی چې لمونځ کوونکي (مؤمنان) به یې (دلته بیا) عبادت وکړي، مګر اوس شیطان د دوی په منځ کښې په جنګ اچولو باندې بوخت دی (چې په څه حیلې سره دغه کار انجام کړي).

۷ـ د همدې ایت یو مصداق مونږ په خپل وخت کښې په خپلو سترګو ولید چې الله ﷻ په خپل فضل سره د کمونستانو جرړې په افغانستان کښې څه چې په ټوله دنیا کښې وویستلې او شیطان یې د دې څخه مایوس وګرځاوه چې بیا به د هغوی شعار (د هورا ناره) اوچته شي.

نو شیطان بدې ووهلې چې مجاهدین مؤمنان (افغانان) په خپلو منځو کښې په جنګ اخته کړي. په دې کار کښې د یوه حده پورې شیطان بریالی هم شو، د استاذ رباني او انجنیر حکمتیار مجاهدین یې سره په جنګ واچول چې په کابل کښې د دغو دواړو ډلو ترمنځ تود جنګ تېر شو او اوس هم یوه ډله بلې ته په ګواښ کښې ده، فإنا لله وإنا إليه راجعون.

﴿زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ ٱلشَّهَوَٰتِ مِنَ ٱلنِّسَآءِ وَٱلْبَنِينَ وَٱلْقَنَٰطِيرِ ٱلْمُقَنطَرَةِ مِنَ ٱلذَّهَبِ وَٱلْفِضَّةِ وَٱلْخَيْلِ ٱلْمُسَوَّمَةِ وَٱلْأَنْعَٰمِ وَٱلْحَرْثِ ۗ ذَٰلِكَ مَتَٰعُ ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا ۖ وَٱللَّهُ عِندَهُۥ حُسْنُ ٱلْمَـَٔابِ ﴿١٤﴾﴾

[۱۴] خلکو ته د زړه کشوونکو شیانو سره مینه کول ښائسته کړی شوي دي، چې عبارت دي د ښځو څخه، او د زامنو څخه، او د مکملو خزانو څخه، په داسې حال کښې چې د سرو زرو او سپینو زرو څخه (جوړې کړی شوې) وي، او د ښائسته اسونو څخه، اود چارپایانو څخه او د حاصلناکو ځمکو څخه.

دا ټول د حقیر ژوند ژر تېرېدونکی سامان دی. او الله ﷻ چې دی د ده ﷻ په نزد د ورتللو ډېر ښائسته ځای (جنت) دی.

---

[۱] جامع الترمذي ج۲ ص۱۵

ارتباط

په دې مقام کښې د ايتونو د اړوند لاندې وجې مونږ ته په نظر راځي:

١ـ د وړاندېنيو ايتونو څخه معلومه شوه چې د کافرانو د نه مسلمانېدلو بنيادي وجه دا وه چې دوی دنياوي نعمتونه ډېر درلوده او ډارېدل چې که ايمان راوړو نو دا قدر او عزت به مو دلاسه اووځي. په دې ايت کښې الله ﷻ واضحه کړه چې د نعمتونو لړۍ د دنيا څخه پيل کېږي او مخ په آخرت روانه ده، دلته توقف مه کوئ دا نعمتونه ژر تېرېږي، نهائي نعمتونو ته توجه وکړئ، ايمان راوړئ، وړاندې ورتېر شئ.

٢ـ هلته الله ﷻ د خپل قدرت څو مثالونه بيان کړي وه لکه د فرعونيانو هلاکت او په بدر کښې د مسلمانانو غلبه، چې د دې څخه عبرت واخلئ، او دلته هغه موانع بيان شوي دي چې په عقل باندې پرده خوروي او د عبرت مخه يې نيسي.

د مطلب خلاصه

١ـ يعنې: هغه څه چې خلکو ته ښائسته کړی شوي دي او د مسلمانېدلو او عبرت اخستلو مخه يې په عمده توګه نيسي لاندې شپږ شيان دي:

د ښځو مينه، د زامنو مينه، د پريمانه خزانو (سرو زرو، سپينو زرو) مينه، د ښائسته اسونو مينه، د څارويو (مېږو، اوزو، اوښانو، غوايانو) مينه، او د کښتونو (باغونو، پټيو) مينه، چې څوک په يو ډول شيانو باندې عاشقان دي او څوک په بل ډول باندې.

٢ـ خو دا ټول سازوسامان د دې حقير ژوند ژر تېرېدونکي شيان دي، خلکو ته په کار دي چې دائمي نعمتونه او باعزته ژوند ورباندې د لاسه ورنه کړي چې هغه د الله ﷻ سره دی او په هغې لارې باندې سرې ورته تلای شي چې همده ﷻ ورته ټاکلې ده اوبس. نورو لارو باندې څوک نه شي ورسېدلی.

توضيحات

١ـ په دې ايت شريف کښې دا حقيقت بيانول مطلب دي چې د انسان جوړښت او خلقت په داسې توګه شوی دی چې د دنيا ډول او سنګار يې د عقل په مخ باندې پرده اچولی شي، چې بيا د فرعون مانندہ خلکو د حوادثو څخه عبرت نه اخلي او خپله خاتمه نه شي سنجولی او د جنت د نعمتونو دپاره هلې ځلې نه شي کولی.

خو دا هلته چې انسان د انسان په حيث واخستل شي، او که انسان د ايمان او اسلام د لحاظه واخستل شي نو بيا يې د تاثير لاندې نه راځي بلکې د دنيا څخه د وسائلو په حيث استفاده کوي او اصلي هدف يې صرف د الله ﷻ رضاء او د جنت نعمتونه دي.

٢ـ نو په همدې بناء هغه ټول اعتراضات دفعه شوه چې د ذکرو شوو شپږو شيانو په باره کښې د چا ذهن ته ورتله، هغه دا چې دغه شيان زښتو ډېرو نصوصو تمجيد کړي دي نو دلته څنګه تقبيح

کړي شوه. نو حاصل یې دا دی چې: په دې ایت شریف کښې هم ذکر شوې شیان نه دي تقبیح شوي بلکې محض دا خبره واضحه شوې ده چې انسان ورباندې غولېږي او د هدف په حیث ورڅخه کار اخلي، نه د وسائلو په حیث، دا ځکه چې د کافر انسان سره د اسلام مثال (نه وه) نشته.

کوم محبت؟

۳_ په ﴿ زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ ٱلشَّهَوَٰتِ ﴾ کښې کامل محبت مطلب دی، ځکه چې:

الف: "شَهَوَات" د "شَهْوَة" جمعه ده او "شَهْوَة" خو مصدر دی چې د مفعول په معنی سره دی. یعنې: هغه شیان چې په هغه باندې شهوت (د نفس میلان) واقع کېږي: نو د مفعول ځخه په مصدر باندې تعبیر کول په مبالغه باندې دلالت کوي، ته به وایې چې د هغو خانوته راکشول دومره قوي دي چې ټول راښکل جوړ شوي دي، لکه چې وایې: فلانی سوچه جهاد دی، او یا: فلانی سوچه غیبت دی.

ب: خلکو ته ذکر شوي شېږ شیان په دومره اندازه ډولې ګرځول شوی دی حتی چې د هغو محبت هم ورته ښائسته ښکاري پاتې خو لا پخپله شیان! یعنې: دوی په خپل محبت باندې پښېمانه نه دي بلکې د دوی ګومان دی چې مونږ ډېر ښه کار کوو. د ښه وضاحت دپاره لاندې مثالونه ولولی:

اول: که یو سړی په دخانیاتو باندې معتاد وي او په اعتیاد (روږدي کېدلو) باندې یې خپه وي نو دې سړي ته دخانیات ښائسته ښکاري خو محبت (عادتي ګرځېدل) یې ورته بد ښکاري.

دوهم: اما ځینې کلک معتادان شته چې هغوی ته په دخانیاتو باندې اعتیاد (اموخته کېدل) هم ښه ښکاري او فخر ورباندې کوي. نو د ذکر شوو شیانو سره د خلکو محبت د دوهم ډول ځخه دی.

سوال جواب

۴_ دلته اوس دا سوال مطرح کېږي چې په دې کښې څه حکمت دی چې الله ﷻ د یو پلوه د انسان خلقت په دې ډول پیدا کړ چې دنیا یې خوښېږي او د بله پلوه یې ورته دنیا ډولې او سنګاري وګرځوله چې د انسان زړه خان ته راکشوي.

د دې جواب مونږ ته لاندې دوه شیان ښکاري:

الف: یو حکمت خو پکښې دا دی چې انسان د ابتلاء او ازموینې لاندې راشي، لکه چې الله ﷻ فرمایي: ﴿ إِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى ٱلْأَرْضِ زِينَةً لَّهَا لِنَبْلُوَهُمْ أَيُّهُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا ﴾ [الکهف: ۷] یعنې: بې شکه مونږ هغه ټول شیان چې په ځمکه باندې دي د همدې ځمکې دپاره ډول او سنګار ګرځولی دی ترڅو دوی (انسانان) امتحان کړو چې کوم یو د دوی د عمل د حیثه نېک دی.

ب: بل حکمت پکښې دا دی چې انسان د دنیا معمار جوړ شي چې خرابې یې ابادې کړي، معدنیات یې اخراج کړي، کلي او ښارونه پکښې جوړ کړي، ډول-ډول کسبونو ته پکښې وده ورکړي: ځمکه، هوا او دریابونه ټول د خپل تسلط لاندې راولي او د قیامت د ورځې پورې یې نسل باقي پاتې شي: بالآخره، ترڅو څرګنده شي چې بې شکه چې انسان په ځمکه کښې خلیفه ټاکلی

شوی دی. که بالفرض دنیا زره رابنکودونکې نه وی پیدا شوې او یا د انسان په زره کښې د مینې شوق او ذوق استعداد نه وی، نو دنیا به دغسې اباده نه وی لکه چې ده، او لا کار ورباندې روان دی ورځ په ورځ یې عجائب اختراع کېږي او ډول یې زیاتېږي، څومره چې د دنیا مکونات کشفېږي هغومره پکښې د انسان ازموینه هم قوي کېږي.

په ښځو باندې ازموینه

۵_ الله ﷻ د انسان غرائز (طبائع) اختناق (زندی) کړي نه دي چې بالکل یې د هغو استعمال غیر شرعي کړلی وي بلکې الله ﷻ د ده په غرائزو باندې په اسلامي شریعت کښې څه محدودیتونه لګولي دي چې کافران ورته غاړه نه شي ایښودلی، چې هغه دا دي:

الف: اسلام د ښځو څخه د جنسي ارتباط په هکله د نکاح یا ملکي یمیني موجودیت ضرور کښي، خو کافران دغه محدودیت ته غاړې نه شي ایښودلی او د فحاشۍ څخه لاس نه شي اخستلی.

ب: اسلام وايي چې د دولسو ډولو ښځو حتی نکاح کول هم جائز نه دي، لکه خور، مور او داسې نورې؛ نو د استفادې ساحه یې لږ څه نوره هم راتنګه کړه.

ج: د څلورو ښځو څخه د اضافه ښځو نکاح هم اسلام جائزه نه بولي، نو د استفادې کړی نه پسې ورتنګه شوه.

د: د څلورو ښځو هم دا شرعي حق دی چې د نکاح کولو په حالت کښې د مېړه څخه هره یوه بېل-بېل مهر واخلي چې لږ او ډېر یې د محیط په اعتبار سره تفاوت کوي.

مهر څکه محدودیت وګڼل شو چې ځینې خلک د مالي افلاس د کبله څلور ښځې نه شي په نکاح کولی، د مهر توان نه لري.

هـ: اسلام وايي چې د منکوحې ښځې نفقه او مصارف د مېړه په غاړه دي. دا هم یو محدودیت دی چې د څو ښځو د نفقې د بار څخه نه شي وتلی او یا بالکل د نفقې بار په غاړه نه شي پورته کولی او همدې ته خوشاله وي چې مېرمنه یې په شعباتو او فابریکو کښې کار وکړي (نفقه پخپله پیدا کړي) خو دی ترې فقط جنسي استفاده وکړي، او د غمه یې خبر نه وي او نه په دې چرت خرابوي چې بل څوک ورسره فحاشي وکړي.

ښځې د ارتداد عاملې هم کېدلی شي

۶_ ښځې لکه څنګه چې د کافرانو د مسلمانېدلو مخه نیسي همدارنګه په ارتداد کښې هم ډېرې موثرې دي، مونږ د تبشیریانو (د عیسویت داعیانو) په یوه مجله کښې لوستي وه چې یوه ښځه په دعوت کښې دومره موثره ده چې سل (۱۰۰) سړي هغومره موثر نه دي، مجلې په دې زور اچولی وه چې باید په تبشیریت کښې د ښځو څخه زیات کار واخستلی شي.

د همدې خبرې مصداق مونږ په افغانستان کښې په سترګو ولید چې اکثره خوانان د فحاشو ښځو په وساطت سره مرتد شوه اود اسلام څخه کمونېزم ته واوښتل.

د ښځو په همدې زيات موثريت باندې کفار ښه پوهېږي د همدې کبله د ښځو حقوق په نامه جيغې وهي، حال دا چې سړي يې د هډوکو سره وکرپول حقوق يې ورته د پښو لاندې کړه خو د نارينه دحقوق په نامه يې هيڅکله غږ پورته نه کړ.

انګرېزانو د خپل استعمار په وخت کښې په پاکستان کښې په همدې غرض کچنې خانې جوړې کړې وې او په بازارونو کښې يې د فحاشو ښځو دپاره دوکانونه او سرايونه پرانستي وه چې اسلامي خوانان بې لارې کړي او قرآن کريم پرېنږدي چې د جومات څخه راووځي او د ټولنې اصلاح په لاس کښې واخلي.

که د انګرېزانو همدا غرض نه وی نو اقتصاد به يې په فحاشۍ باندې نه وی پياوړی کړی.

ځو ورځې وړاندې چې مجاهدينو د کابل په پايتخت باندې نيمه تسلط ترلاسه کړ او اعلان يې وکړ چې د دې څخه وروسته د افغانستان د راديو تلوېزون په ځانګو کښې زنانه کار نه شي کولی خبر دی چې ربښتيا به شي او که نه، دوام به وکړي او که نه ـ نو د ټولې دنيا کفري او غرب مشربه راديو ګانو ډېر په خواشينۍ سره ذکر شوی خبر نشر کړ او دا کار يې د زنانه وو په حقوقو باندې غټ تېری وګڼه.

دا خکه چې د کفري دولتونو سره خطر پيدا شو چې افغانستان لکه چې د اسلام د تعميل په لور باندې روان دی او غواړي چې يو ځل بيا د غرب څخه د کفر جرړې وباسي.

د مېرمنو او مېړونو فسق

۷ـ صالحه ښځه د دينداری او تقوی دپاره په اسلام کښې لويه عامله ګڼله شوې ده او په نکاح باندې يې د سړي نيمائي ايمان د خطره وځي، خو د دې سره- سره د لاندې وجو د کبله د فسق باعثه ګرځېدلی شي:

الف: چې سړی د مېرمنې د نفقې او سنګار په برابرولو کښې د حرامو مالونو څخه استفاده وکړي.

ب: چې د هغې د غوښتنې د کبله د خپلوانو سره صِلة الرحِم پرې کړي.

ج: چې د خپلې ښځې اداره ونه کړی شي بلکې هغه ورباندې آمره وي، هر چرته يې چې خوښه وي هلته ګرځي او د هر اجنبي په څنګ کښې په خپله خوښه کښيناستلی شي.

همدې مضمون ته نبي کريم ﷺ اشاره کړې ده چې: «لَنْ يُفْلِحَ قَوْمٌ وَلَّوْا اَمْرَهُمْ امْرَاَةً»[۱] يعني: هيڅکله به داسې قوم کامياب نه شي چې په خپل کار باندې زنانه واکداره وګرځوي (او واک د هغې په لاس ورکړي).

په زامنو باندې ازموينه

۸ـ دوهم د هغو شيانو څخه چې د سړي يا د مسلمانېدلو او يا يې د تقوی او دينداری مخه نيسي، د اولادونو محبت دی. لاندې صورتونه يې ولولئ:

[۱] صحيح البخاري ج۲ ص۱۰۵۲

الف: که د یو سړي ټول ټبر کافر وي او دی پکښې ښه باعزته او با احترامه ژوند کوي خو پوهېږي که مسلمان شم ټول ټبر راسره دښمن ګرځي او ټول احترامات مې اوبه وړي چې بیا به نه رانه څوک په درنه سترګه وګوري او نه به په سیاسي امورو کښې څه چوکۍ او رتبه راکړی شي، نو ښکاره ده چې په مسلمانېدلو کښې یې اولادونه او ټبر خنډ جوړ شو.

ب: همدارنګه د زامنو او نور ټبر د کفر په حالت کښې دا ډار شته چې د هغوی د مینې د کبله کفري دین ته ورواوړي او مرتد شي، لکه چې ځینې خلک په سپینه ږیره او سپین سر د زامنو د کبله خلقیان یا پرچمیان شوه.

ج: او دا خبره خو واضحه ده چې اولادونه د فسق سبب جوړېږي چې حرام مالونه ورته راټول کړي، یا د هغوی د فاسدو اخلاقو مخه ونه نیسي او بالآخره یا په دیني تعلیم او تربیه کښې یې قصور وکړي.

یادونه

۹_ که څه هم په ایت شریف کښې صرف د زامنو یادونه شوې ده خو مونږ ته قوي ښکاري چې دا به د مثال په توګه وي او لورګانې به هم پکښې داخلې وي. لکه چې په بل ځای کښې الله ﷻ فرمایي: ﴿إِنَّمَآ أَمۡوَٰلُكُمۡ وَأَوۡلَٰدُكُمۡ فِتۡنَةٞ﴾ [التغابن: ۱۵] یعني: بې شکه ستاسو اولادونه او ستاسو مالونه ستاسو دپاره لویه فتنه (ازمویښه) ده. او دا احتمال شته چې لورګانې پکښې داخلې نه وي، نو بیا به یې د تخصیص دپاره لاندې وجې په نظر کښې نیولې شوې وي چې د زامنو فتنه نسبت لورګانو ته قوي ده:

الف: په زامنو باندې پلرونه ډېر یادېږي په نسبت سره لورګانو ته.

ب: د زامنو اولاده د پلرونو د نسب څخه شمېرله کېږي او نسب یې ورباندې ساتلی وي، نه په لورګانو.

ج: پلرونه د زامنو ښېګڼې ته ډېر په تمه وي چې د ضعف په حالت کښې به یې په ښه ورشي په نسبت سره لورګانو ته.

د: زامنو ته پلرونه زیات اُمید لري چې غټ سړی به ترې جوړ شي او د لورګانو څخه د غټو ښځو جوړېدل یې په اکثره وختونو کښې په خیال کښې نه ګرځي.

هـ: بالآخره په زامنو باندې د پلرونو خپل کورونه ودانېږي او په لورګانو باندې پردي کورونه ابادېږي نو د زامنو مینه په سترګو پټولو کښې زیاته موثره ده ځکه ورباندې صراحت وکړی شو. والله ﷻ اعلم.

قنطار څه ته وایي؟

۱۰_ "قَنَاطِير" د "قِنۡطَار" جمعه ده چې د "قَنۡطَرَة" څخه اخستله شوې ده، "قَنۡطَرَة" پُل ته وایي چې سړی د سیند د یوې غاړې څخه ورباندې بلې غاړې ته تېرېږي، هغه مال چې په هغه باندې ښه پراخه ژوند تېرېږي د قنطار په نامه یادېږي[۱].

---

(۱) مفردات الراغب ص۴۲۲

ځینو علماء کرامو "قِنْطَار" ته د مال اندازه ټاکلې ده، لکه دولس زره درهمه او یا داسې نور چې د دوی ټول اقوال تقریبًا یوولسو ته رسیږي(۱)، مګر ټیک خبره دا ده چې "قِنْطَار" ډېر مال ته وایي او تحدید پکښې د اعتبار وړ نه دی(۲).

نو چې کله په دې مقام کښې جمعه استعماله شوې ده او جمعه یې په ﴿ٱلْمُقَنطَرَةِ﴾ سره تاکید شوې ده نو معنی یې داسې کوو چې: خلکو ته د نقدي پیسو څخه زښتې ډېرې پیسې محبوبې دي تردې چې شمارل یې د چا په وسه کښې نه وي او په ټول باندې یې راکړه ورکړه کوي، او یا په دې زمانه کښې دومره نوټونه ورته محبوب دی چې د شماره وتلې وي او د بوجیو په شمېره سره یې شماري.

مونږ دلته څکه ذکره شوې معنی وکړه چې د یوې خوا څخه "قِنْطَار" ډېر مال ته وایي چې جمعه شوی هم وي چې په جمعه کښې اقل افراد درې وي، او د بلې خوا د "قِنْطَار" څخه ورته صفت جوړ شوی دی (اَلْمُقَنْطَرَة)، او په عربي ژبه کښې قانون دی چې د یوه شي زیات تاکید مطلب شي د هغه د لفظ څخه ورته صفت اشتقاق کوي لکه چې الله ﷻ د بي بي مریمې رضی الله عنها د خولې څخه فرمایي چې: ﴿وَكُنتُ نَسْيًا مَّنسِيًّا﴾ [مریم: ۲۳] یعني: او زه سوچه هېره کړه شوې وی.

یادونه

۱۱ـ ربښتیا چې خزانې (نقدي پیسې) د انسان دپاره هلاکوونکې دي چې الله ﷻ چا ته د نجات توفیق ورنه کړي، نو هم د کفارو د مسلمانېدلو مخه نیسي او هم د ارتداد باعث ګرځي او هم د فسق سبب جوړېږي. د همدې کبله نبي کریم ﷺ فرمایي: «لَوْ كَانَ لِابْنِ آدَمَ وَادِيَانِ مِنْ مَالٍ لَابْتَغَى ثَالِثًا وَلَا يَمْلَأُ جَوْفَ ابْنِ آدَمَ إِلَّا التُّرَابُ وَيَتُوبُ اللهُ عَلَى مَنْ تَابَ»(۳) یعني: که چرته د بنیادم دپاره د دوه کندو (د ډکوالي په اندازه) د مال څخه شتون ولري نو (هم قناعت به ورباندې ونه کړي او) ضرور به (په مال سره ډکه) دریمه کنده ولټوي، او د (حارص) بنیادم ګېډه به ډکه نه کړي (موږ به یې نه کړي) مګر خاورې، او الله ﷻ په هغه چا باندې په رحمت سره رجوع کوي کوم چې الله ﷻ ته راجع شي (او قناعت خپل کړي).

د "خَيل" معنی

۱۲ـ "خَيل" (آسونه) اسم جمعه ده، د خپل لفظ څخه مفرد نه لري، مفرد یې فرس دی. لکه "نِسَاء" اسم جمعه ده او مفرد یې "اِمْرَأَة" دی(۴).

او ځینې وایي چې: اسم جمعه نه ده بلکې جمعه ده او مفرد یې "خَائِل" استعمال شوی دی(۵).

---

(۱) زاد المسیر ج۱ ص۳۰۷
(۲) تفسیر الطبري ج۳ ص۲۰۱
(۳) صحیح البخاري ج۲ ص۹۵۲؛ جامع الترمذي ج۲ ص۵۹
(۴) تفسیر کبیر ج۷ ص۲۱۱
(۵) روح المعاني ج۳ ص۱۰۰

اس ته به ځکه "خائل" وايي چې اکثرًا سورېدونکی يې خيال او تکبر کوي، چې ورباندې سور شي نو وايي چې د ځمکې خلکو د الله په امان.

خصوصًا چې مسومه هم وي. يعنې ښائسته او ډولي[۱]، چې د يو پلوه د اس جوړښت ښه ډولي شوی دی او د بله پلوه نور ډول او سنګار يې هم برابر کړی شي.

يادونه

۱۳ـ که څه هم ننی عصر د ډولي موټرو او هوائي الوتکو عصر دی چې ډېر خلک يې يا په کفر ککلک کړي دي او يا يې ارتداد او فسق ته کش کړي دي خو سره د دې هم ښائسته اسونو خپل ارزښت د لاسه نه دی ورکړی.

انعام څه ته وايي؟

۱۴ـ "أَنْعَام" د "نَعَم" جمعه ده، "نعم" يوازې اوښ ته ويل کېږي خو چې کله جمعه شي او "أَنْعَام" ترې جوړ شي نو بيا پکښې مېږې، اوزې، غوايان، مېښې او اوښان ټول داخلېږي[۲].

يادونه

۱۵ـ که څه هم الله ﷻ د ښځو شيانو نومونه اخستي دي چې په اولو دواړو (ښځې، او زامن) کښې ټول خلک شريک دي او دټولو دپاره د فتنې سبب ګرځېدلی شي، مګر متباقي څلور شيان د څلور ډولو خلکو دپاره فتنه جوړېږي. مثلا: نقدي پيسې، د تجارانو دپاره، اسونه د پاچايانو دپاره، چارپايان د مېږو والا وو دپاره او پټې د کروندګرو دپاره.

يو تذکر

۱۶ـ ذکر شوي ټول بيانات سړي ته د نبي کريم ﷺ لاندې دوه حديثونه وريه زړه کوي چې څومره په ځای دي:

الف: نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «حُفَّتِ الْجَنَّةُ بِالْمَكَارِهِ وَحُفَّتِ النَّارُ بِالشَّهَوَاتِ»[۳] يعنې: د جنت څخه مشقتونه راتاو کړی شوی دی او د دوزخ څخه خوندور او زړه کشوونکي شيان راچاپېر کړی شوي دي.

ب: «وَلَا تَجْعَلِ الدُّنْيَا أَكْبَرَ هَمِّنَا وَلَا مَبْلَغَ عِلْمِنَا»[۴] يعنې: ای الله ﷻ دنيا راته مهم مطلب مه جوړوې (چې وسيلې په نظر نه بلکې د مقصد په نظر ورته وګورو) او مه يې راته انتهاء د پوهې جوړوې (چې په همدې پورې مو علم منحصر شي او آخرت ته ورتېر نه شي).

---

(۱) حاشيه الشيخ زاده على تفسير البيضاوي ج۱ ص۶۱۰

(۲) مفردات الراغب ص۵۲۰

(۳) جامع الترمذي ج۲ ص۸۳

(۴) جامع الترمذي ج۲ ص۱۸۸

﴿ قُلْ أَؤُنَبِّئُكُم بِخَيْرٍ مِّن ذَٰلِكُمْ ۚ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا عِندَ رَبِّهِمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا
الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَأَزْوَاجٌ مُّطَهَّرَةٌ وَرِضْوَانٌ مِّنَ اللَّهِ ۗ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ ﴿١٥﴾
الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا إِنَّنَا آمَنَّا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿١٦﴾ الصَّابِرِينَ
وَالصَّادِقِينَ وَالْقَانِتِينَ وَالْمُنفِقِينَ وَالْمُسْتَغْفِرِينَ بِالْأَسْحَارِ ﴿١٧﴾ ﴾

[۱۵] ورته ووایه (ای محمده!) ایا تاسو خبر کړم د دغو مذکورو شیانو څخه په یو بهتر شي باندې؟ (هغه دا دی چې:) خاص هغو کسانو لره چې تقوی کوي، په نزد د رب د دوی جنتونه دي چې لاندې ترې ویالې بهیږي، دوی به پکښې همېشه وي او (هم دوی لره هلته) پاکیزه ښځې دي، او د الله ﷻ د جانبه رضامندي ده. او الله ﷻ په خپلو بندګانو باندې بینا دی.

[۱۶] (متقیان) هغه بندګان دي چې وایي: ای زمونږ ربه! یقیناً مونږ ایمان راوړی دی نو مونږ ته زمونږ ګناهونه وبښې او د اور (دوزخ) د عذابه مو وساتې.

[۱۷] (او هم) صبر کوونکي او رښتیا ویونکي او دوامداره اطاعت کوونکي او خیرات کوونکي، او د شپو په آخرو وختونو کښې ښښنه غوښتونکي (بندګان) دي.

ارتباط او د مطلب خلاصه

۱ـ دا ایتونه د یو پلوه د ﴿ حُسْنُ الْمَآبِ ﴾ تفصیل کوي چې مخکښې ایت وربانديې تمام شوی دی او د بل پلوه هغه خلک چې دنیاوي شیان ورته ښائسته ښکاریږي د دنیا او آخرت مقائسې ته متوجه کوي ترڅو دوی د افراط او تفریط څخه خانونه وساتي او په سمه سیده لار باندې لاړ شي.

۲ـ یعني: ای پیغمبره! خلک خو په دنیاوي نعمتونو کښې داسې منهمک او مشغول دي ته به وایې چې نه څه نور نعمتونه شته او نه څه عمر شته همدا نعمتونه دي او همدا عمر دی او بس. که چا څه استفاده وکړه وبه یې کړي او که نه نو محروم پاتې شو.

دوی ته ووایه چې: ای خلکو! غوږ شئ: ایا تاسو کولی شئ چې د غفلت د خوبه لږ څه رابیدار شئ او یوه مهم خبر ته متوجه شئ؟ هغه دا چې د دنیاوي نعمتونو څخه په غیر ډېر نور بهتر نعمتونه شته دي؟ ایا تاسو د دغو دهغو نعمتونو مقائسه کولی شئ؟

۳ـ هغه عظیم الشان خبر دا دی چې متقیانو لره په دنیا کښې نه بلکې په آخرت کښې د الله ﷻ په نزد باندې چې د دوی مربي دی، باغونه دي چې همدوی ته یې ساتلي دي.

دا باغونه د دنیاوي باغونو په شان نه دي چې د میوو دپاره یې په کال کښې موسم معلوم دي، یا یې اوبه د کوهي څخه استفاده کیږي چې کله وي او کله نه وي، بلکې په دغو باغونو کښې به همېشه د شاتو، شودو، شرابو او سوچه اوبو ویالې بهیږي. لکه څنګه چې دغه باغونه همېشه دي،

نه یې پانې تونبرې او نه بې میوې کېږي، همدارنګه به متقیان هم پکښې همېشه وي، نه به ترې په ژوند اوخي او نه په مرګ.

او برسېره په دې، دوی لره هلته ښځې هم شته چې د هغو ټولو عیبونو څخه پاکیزه پیدا کړې شوې دي چې عادةً په دنیاوي ښځو کښې شته، نو په هغوی باندې ماهواره ناجوړې نه ورځي، د ګرېنګ، جواب چاې او د نورو غذائي ناپاکیو څخه خلاصې دي: بدقواره او بد څېره نه دي، ښائست او سنګارورباندې تمام دی، بدخویي او ژبه اوږدول او بد اخلاقي نه لري.

دا وه د هغه ځای د مادي نعمتونو څو مثالونه، اما روحي او معنوي نعمتونه هم هلته پوره قوي او لوی دي، نه څوک هلته خپه کېږي او نه بده ناکاره خبره اوري، په دې ټولو باندې د پاسه متقیانو لره هلته د الله ﷻ د پلوه رضامندي هم شته او دا خطر به هلته ختم شي چې الله ﷻ به ورباندې په غضب شي یا به ترې نعمتونه بېرته واخلي، یا به یې عمر ته خاتمه ورکړي او یا به یې د کوم عذاب سره مخامخ کړي.

۴ـ هلته په اصطلاح د رندو پاچاهي نه ده هر چا ته د هغه د تقوی په مېچ نعمتونه ورکول کېږي، الله ﷻ ته د خپلو بندګانو حالات پوره څرګند دي هیڅ شی یې ترې پټ نه دی، هلته د هر چا قدرداني کېږي او د هیچا د تقوی بې قدري نه کېږي او نه پکښې څه کمبود واقع کېږي.

۵ـ د ذکرو شوو نعمتونو چې څوک مستحق دي په هغوی کښې دا شرط نه دی چې د دنیا نعمتونه دې هغوی په ځانونو باندې حرام کړي وي او دوی دې پکښې څکه نه وي کړي، بلکې الله ﷻ د هغو نعمتونو مستحقین صرف متقیان ګرځولي دي.

برابره خبره ده چې د دنیاوي نعمتونو څخه یې لږه استفاده کړې وي او که ډېره، خو امتیازي صفات یې دا دي چې دوی ورباندې استحقاق ترلاسه کړی دی چې په الله ﷻ باندې عقیده لري خپله بندګي او عاجزي ښکاره کوي، په خپلې نیمګړتیا باندې اعتراف کوي او وایي چې: ای زمونږ ربه! مونږ خو په تاباندې عقیده لرو او د خپل توان په اندازه مو تقوی کړې ده نو د ګناهونو مغفرت راته وکړې او د دوزخ د عذابه مو وساتې.

۶ـ د متقیانو نور صفات دا دي چې دوی صبر کوونکي دي د افراط او تفریط په منځکښې ځانونه اداره کولی شي او نظر د دنیا ډول او سنګار ته خپل کنټرول د لاسه نه ورکوي.

دوی صادقین دي چې هم رښتیني ویناوې کوي او هم رښتیني عمل، دوی د الله ﷻ دوامداره اطاعت او بندګي کوي، دوی خپل مالونه په فسق او فجور کښې نه مصرفوي بلکې دوی في سبیل الله انفاق کوي او بالآخره په داسې حال کښې چې د شپې عبادت او تهجد کوي د شپې په اواخرو کښې د بښنې غوښتونکي هم دي.

توضیحات

۱ـ ﴿ قُلْ أَؤُنَبِّئُكُمْ ﴾ کښې د بلاغت دوه وجې د ورایه په نظر راځي چې هغه دا دي:

الف: خبره په استفهام سره پیل شوه ترڅو اورېدونکی وینا ته پوره متوجه شي.

ب: ذکره شوې کلمه اصلا د "نَبَأ" څخه اشتقاقه شوې ده او "نَبَأ" عادي وینا ته نه بلکې مهمې وینا ته وایي، ترڅو ورته اورېدونکي په سرسري نظر ونه ګوري، لکه چې یو وینا کوونکی خپلو اورېدونکو ته ووایي چې: ډېره مهمه خبره ده، ټول ورته غوږ شئ او پوره ورته متوجه شئ!.

د جنتي نعمتونو ترتیب

۲ـ الله ﷻ د آخرت د نعمتونو په سر کښې باغونه ذکر کړه چې طبعًا د اوسېدلو په ځای باندې شامل دي، بیا یې د ازواجو ذکر وکړ چې په استوګنځایونو کښې ورباندې د زړه تسکین پیدا کېږي او په درېم وار باندې یې خپل رضوان (رضا) ذکره کړه چې د ټولو ارامیو بنسټ او اصلي تاداو دی؛ او دا ځکه چې الله ﷻ هم د ټولو نعمتونو څخه وروسته په دغه عظیم الشان نعمت باندې جنتیانو ته خبر ورکوي. لکه چې نبي کریم ﷺ فرمایلي دي: کله چې دوی جنت ته داخل شي نو الله ﷻ به ورته ووایي چې ای جنتیانو! ایا تاسو خوشاله یاست؟ دوی به وایي چې: ولې نه، چې مونږ ته دې داسې نعمتونه راکړي کړي دي چې په خپل مخلوق کښې دې بل چا ته نه دي ورکړي. نو الله ﷻ به ووایي چې: ایا د دې څخه نور ښه افضل نعمت درکړم؟ هغوی به وایي چې: ای زمونږ ربه! هغه به څه شی وي؟ نو الله ﷻ به ورته ووایي چې: «أُحِلُّ عَلَيْكُمْ رِضْوَانِي فَلَا أَسْخَطُ عَلَيْكُمْ بَعْدَهُ أَبَدًا»[1] یعني: خپله رضامندي به په تاسو باندې درنازله کړم چې د دې څخه وروسته به درباندې د تل دپاره نه په غضب کېږم، اللهم ارزقنا رضوانک یا حي یا قیوم.

د العباد څخه څوک مراد دي؟

۳ـ مونږ ته د دې مقام په لحاظ سره دا ښه ښکاره شوه چې دلته د "الْعِبَادِ" څخه متقیان مراد شي چې الله ﷻ ته یې د رتبو تفاوت ښه څرګند دی او په احتیاجاتو باندې یې ښه پوهېږي.
د دې خبرې هم امکان شته چې مطلق بندګان ترې مطلب شي[2]. نو د معنی حاصل به یې داسې شي چې: الله ﷻ ټول بندګان ګوري چې څوک د جنت لایق دی او څوک د دوزخ.

د دنیا او آخرت د نعمتونو مقائسه

۴ـ د دنیا نعمتونه چې هر څومره ډېر شي ټول مادي نعمتونه دي، روحي نعمت پکښې نشته چې سړی د ټولو خطراتو، مرضونو او آفتونو څخه په امن شي او هم نعمتونه د زوال احتمال ونه لري، مګر په آخرت کښې شته چې د الله ﷻ رضا ده. اما د نورو مادي نعمتونو په مقابله کښې الله ﷻ یوازې د جنت حورې ذکر کړې، او د حرث (کښت، زراعت) په مقابل کښې یې باغونه ذکر کړه، د پاتې ځلورو نورو نعمتونو نظیر یې ذکر نه کړ، او دا ځکه چې:

---

(۱) صحیح البخاري ج۲ ص۹۶۹
(۲) تفسیر الطبري ج۳ ص۲۰۷

الف: زامن اولادونه خو په دنیا کښې ځکه د خلکو زړونه ځان ته کشوي چې سړي اولادونو ته، خصوصاً زامنو ته اړ وځي، چې مرګ ورباندې راځي او زامن یې په ځای ودرېږي، مرضونه او نورې کمزورۍ ورباندې راځي چې اولادونو ته اړ کېږي، اما په آخرت کښې بیا نه مرګ شته او نه مرض او نه نورې کمزورۍ.

ب: نقدې پیسې خو د دې کبله د خلکو خوښېږي ترڅو څه یې چې زړه غواړي هغه ورباندې پوره کړي، او په جنت کښې خو ټول تمنیات او ارزوګانې پوره کېږي نو خریدارۍ ته پکښې حاجت نه پاتې کېږي.

برسېره په دې، په جنت کښې سره زر او سپین زر پرېمانه دي. نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «إِنَّ فِي الْجَنَّةِ جَنَّتَيْنِ مِنْ فِضَّةٍ آنِيَتُهُمَا وَمَا فِيهِمَا وَجَنَّتَيْنِ مِنْ ذَهَبٍ آنِيَتُهُمَا وَمَا فِيهِمَا»[۱] یعنې: بې شکه په جنت کښې دوه جنتونه دي چې لوښي او څه چې پکښې دي ټول د سپینو زرو څخه جوړ دي، او دوه جنتونه دي چې ټول لوښي یې او څه چې پکښې دي ټول د سرو زرو څخه جوړ دي.

ج: اسونه هم د دې دپاره دي چې د یو ځای څخه ورباندې بل ځای ته په اسانۍ سره ورسېږي خو په جنت کښې هرڅه اسان دي د سترګې په رپ کښې هر ځای ته رسېږي.

د: همدارنګه د چارپایانو هم هلته څه ارزښت نشته ځکه چې د شودو ویالې بهېږي او د غوښو څخه څه چې هر ډول د جنتیانو په زړونو کښې ګرځي هغه ورکولی کېږي.

برسېره په دې، که د چا زړه اس یا اوښ وغواړي هغه هم ورته الله ﷻ ورکوي، لکه چې نبي کریم ﷺ یوه اعرابي ته په جواب کښې وفرمایل ـ کله چې هغه وویلې چې یا رسول الله! په جنت کښې اسونه شته زما اسونه ډېر خوښ دي ـ چې: «إِنْ أُدْخِلْتَ الْجَنَّةَ أُتِيتَ بِفَرَسٍ مِنْ يَاقُوتَةٍ لَهُ جَنَاحَانِ فَحُمِلْتَ عَلَيْهِ ثُمَّ طَارَ بِكَ حَيْثُ شِئْتَ»[۲] یعنې: که ته جنت ته داخل شوې نو د یاقوتو اس به دروستلی شي چې دوه وزرونه به لري نو په هغه به سور کړی شې، بیا به دې هر هغه ځای ته ورالوزوي چې ستا خوښه وي.

همدارنګه د اوښ ذکر هم په احادیثو کښې شته حتی د کښت او زراعت په باره کښې هم احادیث روایت کړی شوي دي. خو ټولو ته شامل دا ایت شریف دی چې: ﴿وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَشْتَهِي أَنْفُسُكُمْ وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَدَّعُونَ﴾ [فصلت:۳۱] یعنې: او شته دي تاسو ته په جنت کښې (ای جنتیانو) هغه څه چې ستاسو د نفسونو ورته اشتهاء راځي او شته دي تاسو لره هغه څه چې تاسو یې غواړئ.

په جنت کښې توالد نشته

۵ـ البته کوم شی چې د جنت سره مناسب نه وي هغه به د جنتیانو نه په زړه کښې تېرېږي او نه به یې غواړي، لکه چې نبي کریم ﷺ فرمایي: «إِذَا اشْتَهَى الْمُؤْمِنُ الْوَلَدَ فِي الْجَنَّةِ كَانَ فِي سَاعَةٍ وَاحِدَةٍ

---

(۱) جامع الترمذي ج۲ ص۷۹
(۲) جامع الترمذي ج۲ ص۸۱

كَمَا يَشْتَهِي وَلَكِنْ لَا يَشْتَهِي»[۱] يعني: كله چې د مؤمن په جنت كښې ولد ته اشتهاء وشي ډېر ژر به ورته موجود شي خو اشتهاء يې ورته نه كېږي.

سَحَر د كوم وخت نوم دى

۶_ كه څه هم "سَحَرْ" د هغه وخت نوم دى چې د شپې د آخرنۍ برخې تياره د سبائي د رڼا سره ګډه شي[۲]، مګر په دې مقام كښې ترې ځينې مفسرين كرام د شپې دوهمه برخه تر صبح صادقه پورې اخلي[۳]، او ځينې ترې د شپې د دريېمې برخې څخه تر سهاره پورې مرادوي[۴]، اميد دى چې همدا دوهمه معنى به دلته بهتره وي چې په يو حديث كښې وربانديې صراحت راغلى دى[۵].
استغفار هم ځينو مفسرينو كرامو د سبا د لمانځه څخه عبارت اخستى دى[۶] او د ځينو نورو په نظر په خپله معنى سره دى، خو ظاهره دا ده چې دلته مطلق استغفار مراد دى برابره خبره ده چې په لمانځه كښې دننه وي او يا دباندې؛ نو په دې تقدير دواړو ته شامليږي.

د سهار وخت او استغفار

۷_ څرنګه چې په سهار كښې د دې خبرې وخت رسيږي چې د شپې تياره ټوله شي او د ورځې رڼا په خمكه راخوره شي نو ته به وايې چې "مُسْتَغْفِرِيْنَ" الله ﷻ ته سوال كوي چې: اى ربه! لكه څنګه چې د ټولې دنيا څخه تياره پورته كوې همدارنګه زمونږ څخه هم د ګناهونو تيارې لرې كړې او د بښنې رڼاوې راباندې راخورې كړې. نو اميد دى چې الله ﷻ به يې سوالونه قبول كړي.
لقمان حكيم صاحب خپل زوى ته ويلي وه چې: اى زويه! د چرګ څخه مه ساده كېږه چې هغه په سهار كښې چيغې وهي (اذانونه كوي) او ته په بستر كښې ويده يې[۷].
د يعقوب عليه السلام څخه چې كله خپلو زامنو غوښتنه وكړه چې: اى پلاره! مونږ خطا شوي وو مونږ ته د الله ﷻ څخه د ګناه بښنه وغواړه نو يعقوب عليه السلام ورته سمدستي بښنه ونه غوښته، د سهاره پورې يې ټال كړه چې د اجابت وخت دى[۸]، الله ﷻ د هغه د خولې څخه فرمايي چې: ﴿ سَوْفَ أَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبِّيٓ ﴾ [يوسف: ۹۸] يعني: ډېر ژر دى چې د خپل رب ﷻ څخه به ورته بښنه وغواړم (چې د اجابت وخت راشي).

---

(۱) جامع الترمذي ج۲ ص۷۴
(۲) مفردات الراغب ص۲۳۲
(۳) زاد المسير ج۱ ص۳۰۹
(۴) روح المعاني ج۳ ص۱۰۲
(۵) جامع الترمذي ج۲ ص۱۸۷
(۶) البحر المحيط ج۳ ص۵۸
(۷) تفسير البغوي ج۱ ص۲۸۵
(۸) تفسير ابن كثير ج۲ ص۴۹۰

﴿ شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُۥ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَٰٓئِكَةُ وَأُولُوا الْعِلْمِ قَآئِمًۢا بِالْقِسْطِ ۚ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ
الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١٨﴾ إِنَّ الدِّينَ عِندَ اللَّهِ الْإِسْلَٰمُ ۗ وَمَا اخْتَلَفَ الَّذِينَ أُوتُوا
الْكِتَٰبَ إِلَّا مِنۢ بَعْدِ مَا جَآءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْيًۢا بَيْنَهُمْ ۗ وَمَن يَكْفُرْ بِـَٔايَٰتِ اللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ
سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿١٩﴾ ﴾

[۱۸] الله ﷻ (په دې خبره باندې) شاهدي اداء کوي چې د عبادت مستحق نه دی مګر همدی ﷻ دی، او ملائکې او د علم خاوندان هم (عين شهادت وايي، ځکه چې) الله ﷻ په انصاف باندې ولاړ دی (ذکر شوی شهادت يې انصافي دی. نو نتيجه دا شوه چې) د عبادت مستحق نه دی مګر همدی ﷻ دی چې هم د کلکې ارادې خاوند دی او هم د حکمت څښتن دی.

[۱۹] (اوس نو دا خبره واضحه شوه چې) بې شکه د الله ﷻ په نزد بهترين دين اسلام دی (او بس، چې نه پکښې افراط شته او نه تفريط بلکې په انصاف باندې ولاړ دی).

او (په دين کښې) هغه کسانو اختلاف نه دی کړی چې هغوی ته کتاب ورکړی شوی وه مګر د هغه ځخه وروسته چې دوی ته (د الله ﷻ د جانبه په اسلام باندې) علم ورغی، د خپل منځي عداوت د کبله (سره مختلف شوه). او هرڅوک چې د الله ﷻ په ايتونو باندې کافر شي نو بې شکه الله ﷻ چالاک حسابی دی (د هر ژر به جزا ورکړي).

ارتباط او د مطلب خلاصه

۱ـ په دې مقام کښې مونږ ته د ارتباط لاندې وجې په نظر راځي:

الف: تر دې ځايه الله ﷻ په خپل وحدانيت باندې (چې په دې سورت کښې يو مهم هدف دی) تکويني دلايل تېر کړه، اوس ورباندې قولي دلايل تېروي.

ب: هلته د کفارو د دين ابطال وښودل شو چې الله ﷻ ورباندې نه راضي کېږي لا څه چې ورباندې په غضب کېږي، دلته هغه دين واضحه شوی دی چې الله ﷻ ورباندې خوښېږي.

۲ـ يعني: الله ﷻ پخپله شاهدي وايي چې: ﴿ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ﴾ د عبادت مستحق بل څوک نه دی مګر همدی ﷻ دی. خو مشرکان او د تحريف شوو کتابونو خاوندان وايي چې: دغسې نه ده، الله ﷻ شريک لري، يا ورسره بوتان په عبادت کښې شريک ګڼي او يا عيسی ؑ او نور. ايا دوی د الله ﷻ ځخه ښه پوهېږي. ته به وايې چې ـالعياذ باللهـ دوی الله ﷻ ته خبر ورکوي چې ای الله! ستا فلانی او فلانی شريکان دي خو ته ورباندې خبر نه يې.

ملائک هم د شهادت په توګه همدا د توحيد کلمه وايي چې: ﴿ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ﴾ خو کفار د الله ﷻ په وحدانيت عقيده نه لري ـالعياذ باللهـ ته به وايې چې د دوی پوهه د ملائکو ځخه هم قوي ده.

څوک چې واقعاً د علم خاوندان دي په هره زمانه کښې چې وه او یا په هره زمانه کښې دي ټول په دې خبره شهادت ورکوي چې ﴿ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ﴾ د عبادت مستحق د ده ﷻ څخه په غیر بل څوک نه دی او نه کېدلی شي، خو مشرکانو د علم د خاوندانو څخه هم ببله لاره نیولې ده او په توحید باندې قائل نه دي.

۳_ ولې په ملائک او اولو العلم د توحید شهادت نه وایي چې الله ﷻ همېشه په انصاف باندې ولاړ دی او هر کار او هره وینا یې د انصاف څخه ډکه ده، او ښکاره ده چې څوک پوهه لري انسان وي او که ملائک هغوی د انصاف د خبرې څخه نه تېرېږي، نو د توحید د انصافي خبرې څخه به څنګه تېر شي چې نه پکښې افراط شته او نه تفریط او د واقعیت سره برابره ده.

۴_ بنه نو د هغو خلکو به د دې څخه په غیر بله څه جزا وي چې د الله ﷻ، ملائکو، او د حقیقي علماؤ څخه مخالفه لاره نیسي چې الله ﷻ ورباندې سمدستي عذاب ورنازل کړي او هیڅ مهلت ورنه کړي. ایا د دوی دا ګومان دی چې که د دوی عقیده باطله وی نو الله ﷻ به د دوی تعذیب نه وی ټال کړی؟ خو دغسې نه ده.

اصلي خبره دا ده چې: ﴿ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ٱلۡعَزِيزُ ٱلۡحَكِيمُ ﴾ د الله ﷻ وحدانیت په حقه دی او په مخکنیو شهادتونو باندې تثبیت دی خو د تعذیب ټالول یې د حکمت غوښتنه ده که نه نو په دې کښې څه کمبود نشته چې دوی د الله ﷻ د غضب مستحق دي، او د الله ﷻ د ارادې مخه نیوونکی هم نشته چې دوی د تعذیب څخه خلاص کړي او د خپل رسوخ څخه کار واخلي لکه چې کفار ورته په تمه دي.

۵_ کفار خو د الله ﷻ سره د شریکانو ودرول دینداري ګڼي چې مونږ به په همدې عقیده باندې هغه ﷻ ته ورنږدې شو او په متقیانو کښې به شمېر شو خو خبره داسې نه ده، خبره دا ده چې هغه دین چې د الله ﷻ په نزد مقبول دی او د دې دپاره یې خلکو ته استولی دی چې خلک یې د الله ﷻ د رضا حاصلولو او د خپلو ځانو د ديندارہ جوړولو دپاره ذریعه وګرځوي، هغه دین یوازې او یوازې د الله ﷻ احکامو ته غاړه ایښودل دي او بس.

۶_ یو وخت وه چې اهل الکتاب هم په اولوالعلم کښې داخل وه چې خپل کتاب ته یې تحریف نه وه ورکړي او د توحید په عقیده کښې یې شرک نه وه ورګډ کړی، په هغه وخت کښې دوی هم د ﴿ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ﴾ شهادت ورکاوه، او په هغه علم باندې یې چې د الله ﷻ د پلوه ورنازل شوی وه عقیده درلوده او څه اختلاف پکښې نه وه.

خو کله چې په دوی کښې د مادي او ثروت مینه زیاته شوه او کینو او بدنیتیو پکښې ریښې وځغلولې نو اختلاف پکښې واقع شو، څوک د توحید د عقیدې څخه یوې خوا ته لاړه او څوک بلې خوا ته، په هره خوا کښې چې چا ته څه دنیاوي ګټه ښکاره شوه په همغې خوا باندې یې ورهو کړه او د الله ﷻ معجزاتو او د توحید دلایلو ته یې شا کړه.

۷_ ای پیغمبره! څرنګه چې تا ورته د سمې عقیدې بیان تکراراً تجدید کړ او اصلي عقیده دې

وریاده کړه نو اوس ستا څخه اختلاف کوي او په خپلو پیسو او مالونو باندې دارېږي چې په اسلام کښې به یې د لاسه ورکړي.
نو که اوس هم د الله ﷻ شهادت نه قبلوي، وحدانیت ته غاړه نه ږدي او د دې خبرې بندوبس نه کوي چې الله ﷻ به ورسره د مناقشې په توګه محاسبه وکړي نو ضرور به دوی د مناقشوي حساب سره مخامخ شي، د الله ﷻ محاسبه ډېره په جلتۍ سره ور روانه ده د دنیا عمر فاني کېدونکی دی بقاء نه لري، چې کله ورسره محاسبه شروع شي هلته به همورباندې ډېر وخت تېر نه شي ډېر ژر به ورباندې د دوزخ فیصله وشي.

توضیحات

۱_ که څه د دې ایتونو په شان نزول کښې متعدد روایات راغلي دي[1] خو مونږ د هغو د ذکر څخه صرف نظر شوو او د ایتونو د ارتباطاتو په وجوهو باندې مو اکتفاء وکړه.

سوال جواب

۲_ که څوک وايي چې: دا دوهم ځل دی چې په دې سورت کښې د توحید موضوع مطرح کېږي، د دې وجه څه ده؟

مونږ وايو چې: په دواړو وارونو کښې د الله ﷻ وحدانیت په اثبات رسېدلی خو فرق فقط د دلایلو په نوعیت کښې دی او بس. دا ځکه چې یو حقیقت په لاندې دوه طریقو سره څرګندېدلی شي:

یوه دا چې د همغه حقیقت په اختصاصي صفاتو او علائمو باندې استدلال ونیولی شي، او بله دا چې د هغه چا شهادت تېر کړی شي چې هغه ته همغه حقیقت معلوم وي او منکرین هم ورباندې قناعت لري.

په دې مقام کښې هم همدغه دوه طریقې په کار اچولې شوې دي چې اول ځل د وحدانیت او د اولوهیت په اختصاصي صفاتو باندې استدلال نیولی شوی وه، لکه: د الله ﷻ ابدي او ازلي حیات، په ټولو موجوداتو باندې دائمي قیومیت، د کتابونو تنزیل، د علم او قدرت پراخي او بالآخره په ارحامو کښې د انسانانو تخلیق، چې دغه ټول صفات پرته د الله ﷻ څخه په چا کښې نه شي موندل کېدلی نو په الوهیت کښې به څنګه ورسره څوک شریک شي.

او په دوهم ځل کښې په نوموړي مطلب باندې د الله ﷻ، د ملائکو او د علم د خاوندانو لکه پیغمبران علیهم السلام او داسې نورو په شهادت باندې استدلال قائم کړې شوی دی.

د اولو العلم څخه څوک مراد دي؟

۳_ زمونږ په فکر د اولو العلم څخه هغه څوک مطلب دي چې الله ﷻ په [آل عمران:۷] ایت کښې د ﴿ وَٱلرَّٰسِخُونَ فِى ٱلْعِلْمِ ﴾ په نامه باندې یاد کړي دي، چې د علم پلټنه یې د زړه د کوړوالي د کبله

(۱) روح المعاني ج۳ ص۱۰۴؛ تفسیر القرطبي ج۴ ص۴۱

نه وي بلکې محض د اطمنان حاصلولو او د علم د زیاتولو دپاره وي او بس.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۴_ که څوک وايي چې: په دې کښې څه حکمت دی چې د استدلال په دوارو خلو کښې د نتیجې بیان په دې جملې سره شوی دی چې: ﴿لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ٱلۡعَزِيزُ ٱلۡحَكِيمُ﴾ او د الله ﷻ دغه دوه صفات ورته تخصیص شوي دي؟

مونږ وایو چې: امکان لري په دې کښې به دې خبرې ته اشاره وي چې د یوه مطلب د پوره تثبیت څخه وروسته باید منکرین هلاک شي، خو چې بیا هم هغوی ته وخت ورکول کېږي نو دا به د دوه سببونو څخه خالي نه وي، یا به کمزوری وي او یا به څه حکمت وي، نو الله ﷻ مهرباني کوي چې په دې مقام کښې یې سبب کمزوري نه ده ځکه چې الله ﷻ عزیز دی، د ارادې مخه یې څوک نه شي نیولی، بلکې سبب یې حکمت دی چې د الله ﷻ هر یو کار د بې اندازې حکمتونو څخه ډک دی.

د "شهادة" معنی

۵_ کوم د سترګو لیدلی حال چې د "اَشْهَدُ" په کلمه باندې اخبار کړی شي هغه د شهادت په نامه یادېږي، لکه چې وړاندې تشریح کړی شو.

مګر په دې مقام کښې ځینې مفسرین کرام د شهادت څخه د عموم المجاز په طریقه سره محض د حقیقت بیان او توضیح مرادوي چې الله ﷻ خپل وحدانیت په انفسي او افاقي دلایلو باندې بیان کړی دی، او ملائک ورباندې اقرار کوي او د پوخ علم خاوندان یې بې علمه خلکو ته په عقلي او نقلي دلایلو سره اظهاروي[۱].

نو په دې تقدیر به یې د معنی حاصل داسې شي چې: الله ﷻ په خپل وحدانیت باندې تکویني او فعلي شهادت ورکوي او څرګندوي یې، او ملائک او د پوخ علم خاوندان یې قولي څرګندونه کوي او شهادت وربانډې وايي.

ښکاره ده چې د شهادت څخه دا دول معنی اخستل د یو پلوه په تبادر سره د سړي ذهن ته نه ورځي او د بل پلوه د همغه استدلال تاکید جوړېږي چې د سورت په سر کښې په توحید باندې قائم کړی شوی وه؛ نو ځکه مونږ د شهادت څخه خپله اصلي معنی واخستله چې متبادره هم ده او مؤسسه هم او د تاکید څخه تاسیس بهتر دی.

﴿فَإِنۡ حَآجُّوكَ فَقُلۡ أَسۡلَمۡتُ وَجۡهِيَ لِلَّهِ وَمَنِ ٱتَّبَعَنِۗ وَقُل لِّلَّذِينَ أُوتُواْ ٱلۡكِتَٰبَ وَٱلۡأُمِّيِّـۧنَ ءَأَسۡلَمۡتُمۡۚ فَإِنۡ أَسۡلَمُواْ فَقَدِ ٱهۡتَدَواْۖ وَّإِن تَوَلَّوۡاْ فَإِنَّمَا عَلَيۡكَ ٱلۡبَلَٰغُۗ وَٱللَّهُ بَصِيرُۢ بِٱلۡعِبَادِ ۝٢٠﴾

---

(۱) روح المعاني ج۳ ص۱۰۴

[۲۰] نو که (اوس هم) ستا سره جګړه کوي نو ورته ووایه چې ما خو خپل مخ (خان) الله ﷻ ته تابع ګرځولی دی او هغه چا هم چې زما متابعت کوي (که تاسو يې تابع ګرځوئ او که نه).

او (ای پیغمبره!) هغو ټولو کسانو ته ووایه چې کتاب ورکړی شوی دی او ټولو امیانو (بې کتابو) ته هم چې: ایا تاسو د الله ﷻ اوامرو ته غاړې ږدئ؟ (بلکې غاړې ورته کېږدئ) نو که غاړې يې کېښودلې نو یقینًا په سمه لاره برابر شوه، او که ورته شا يې کړه نو (ستا وظیفه ختمه شوه) بې شکه په تاباندې فقط رسونه ده (نور د الله ﷻ کار دی).

او الله ﷻ بندګانو لره لیدونکی دی (هېڅ شی يې ترې پټ نه دی).

یادونه

د نبي کریم ﷺ مبارک زړه غوښتل چې ټول خلک ورباندې ایمان راوړي او هیڅوک کافر پاتې نه شي چې د دوزخ د اور خوراک شي، نو د همدې کبله کله به يې چې د کافرانو سره د مباحثې لړۍ پیل کړه ډېر به په تمه وه چې ګوندې ایمان راوړي، خو چې نتیجه به معکوسه شوه او د قناعت بښونکو دلایلو سره سره به په ایمان باندې مشرف نه شوه نو به نبي کریم ﷺ باندې به د خپګان ډېر لوی بوج پرېووت.

په دې مقام کښې هم نبي کریم ﷺ د دلایلو د اقامې څخه وروسته د ډېر خفګان سره مخامخ شو نو الله ﷻ ورته په همدې ایت شریف کښې د یو پلوه تسلي ورکړه او د بله پلوه يې د کافرانو سره ورته نهائي خبره وښودله چې حاصل يې داسې کېږي:

د مطلب خلاصه

۱ـ ای پیغمبره! چې اوس هم د توحید جګړه ماران قانع نه شوه او جګړې ته ادامه ورکوي او وایي چې یهودیت، نصرانیت یا بل انحرافي دین حق دی، نو وروستنۍ خبره ورته دا وکړه چې ما او زما تابعانو خو اسلام په سر او سترګو منلی دی، زمونږ خو ورباندې سرونه خلاص دي چې حق دین دی او بنسټ يې په توحید باندې ولاړ دی، که تاسو يې ومنئ او که يې ونه منئ زمونږ په مننه باندې کوم تاثیر نه اچوي، که ستاسو امید وي چې ستاسو د مَنلو په صورت کښې به مونږ پکښې تکنې شو نو دا امید د زړو څخه وباسئ؛

۲ـ او هم د ټولې دنیا کتابیانو او بې کتابه ټولو کافرانو ته اعلان کړه چې: ای جګړه مارانو! په تېرو شوو دلایلو باندې قانع یاست او که اوس هم په خپل ضد باندې کلک یاست؟ په کار خو دا دي چې د دې څخه وروسته په عناد باندې قائم پاتې نه شئ او د الله ﷻ وحدانیت ومنئ چې په انصاف باندې ولاړ دی او کوزو پاس پکښې نشته، اوس هم سر وخت دی فرصت د لاسه مه ورکوئ.

نو که دوی ورته غاړه کېښودله او مسلمانان شوه نو لار يې مونده کړه او ستاسو ورونه شوه، لانجه ختمه شوه او ستا د خفګان موجبه د منځه لاړه، او که بیا هم په خپل لجاجت او جګړه مارۍ

باندې باقي پاتې شوه او د کفریاتو څخه يې لاس وانخست نو بيا هم بايد په تاباندې د خفګان بوج درنه شي، ځکه چې ستا وظيفه فقط د الله ﷻ د احکامو رسونه ده او بس. او دا وظيفه دې په کامله توګه ترسره کړه نور نو د الله ﷻ کار دی چې هر څه ورسره کوي هغه به کوي چې ټول بندګان ورته ښکاره دي او هيڅوک ترې نه شي غائب کېدلی ستا هلې ځلې هم ګوري او د هغوی لجاجت هم ګوري.

توضيحات

۱_ دا ايت خو مونږ داسې تفسير کړ چې: خبره واضحه او څرګنده ده ای پيغمبره! نور سرخوږی د کافرانو سره مه کوه او ناندرې ورسره مه وهه، خپله تګلاره ورته اعلان کړه او د دوی څخه يو ځل بيا د مسلمانۍ غوښتنه وکړه که مسلمانان شوه ډېره ښه ده او که نه نو ستا وظيفه ختمه شوه.

خو ځينو مفسرينو کرامو دا ايت شريف د الله ﷻ په توحيد باندې يو بل استدلال ګڼلی دی چې: ای پيغمبره! که کافران په تېرو شوو دلايلو قانع نه شوه نو د ابراهيم ﷺ استدلال ته اشاره وکړه چې هغه ﷺ د خپل وخت د کافرانو په مقابل کښې اقامه کړي وه.

په ابراهيم ﷺ باندې خو ټول کافران قانع دي چې رئيس الموحدين دی شايد چې د هغه په استدلال قانع شي[1]. دغه استدلال مونږ ته الله ﷻ د هغه د خولې څخه حکايت کوي چې: ﴿ إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ ﴾ [الأنعام: ۷۹] يعني: بې شکه ما خپل مخ هغه ذات ته متوجه کړی دی چې اسمانونه او ځمکې يې پيدا کړي دي.

مونږ ځکه دا تفسير خوښ نه کړ چې که دا د ابراهيم ﷺ استدلال ته انتقال وي نو بايد چې د تېرو شوو استدلالونو څخه واضحه وی، نو کله چې د هغو څخه واضحه نه وي نو معلومه شوه چې نوی استدلال هم نه دی.

د اهل الکتابو جواب

۲_ کله چې نبي کريم ﷺ يهودو ته ووېلې چې ايا تاسو شاهدي ورکوئ چې عُزير ﷺ د الله ﷻ بنده او پيغمبر وه؟ نو هغوی جواب ورکړه چې معاذ الله! مونږ به ولې عُزير ﷺ ته د بندګۍ نسبت کوو.

او چې نصارا وو ته يې ووېلې چې ايا تاسو د عيسی ﷺ په پيغمبرۍ او بندګۍ شهادت ورکوئ؟ نو دوی ووېلې چې معاذ الله! مونږ به څنګه عيسی ﷺ ته د بندګۍ نسبت وکړو[2].

دا وه د اهل الکتابو جوابونه چې په روايتو کښې شته، د نورو ملحدانو جوابونه هم وړاندې قياس کړئ که څه هم په روايتو کښې نه دي نقل شوي.

---

(۱) تفسير القاسمي ج۴ ص٦٩

(۲) تفسير البغوي ج۱ ص۲۸۷

زمونږ په نظر

۳ـ زمونږ په نظر په عربي ژبه کښې په کامل اخلاص سره د يوه شي د منلو څخه په ﴿ أَسْلَمْتُ وَجْهِيَ ﴾ سره كنايةً تعبير كېږي، لكه چې په پښتو ژبه كښې ترې "په سر او سترګو مې منلی دی" تعبير كوو. نو حاجت نشته چې د "وَجْهَ" د تخصيص دپاره څه وجې بيانې كړو چې وجه (مخ) په بدن كښې أشرف اندام دی كله چې دا منقاد شو نو نور بدن خو به ضرور منقاد وي[1] او داسې نور.

أُميان څوک دي؟

۴ـ "أُمِّيِّينَ" د "أُمِّيّ" جمعه ده، "أُمِّي" هغه چا ته وايي چې نه څه ليكلی شي او نه څه لوستلی شي[2]، ته به وايې چې د مور په غېږ كښې لا اوس هم پروت دی چې د ماشوم په څېر يوازې د تي څخه نور څه نه پېژني.

كه څه هم په دې نامه باندې په اكثره وختونو كښې د مكې مشركان مرادېږي خو ښه دا ده چې په دې مقام كښې ترې هغه ټول كافران مراد دي چې د اهل الكتابو (يهودانو، نصاراوو) څخه په غير دي، مشرک وي كه دهري وي او كه بله ډله[3]، لكه چې سياق او سباق (وړاندې او ببرته) ورباندې دلالت كوي.

﴿ إِنَّ ٱلَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ وَيَقْتُلُونَ ٱلنَّبِيِّـۧنَ بِغَيْرِ حَقٍّ وَيَقْتُلُونَ ٱلَّذِينَ يَأْمُرُونَ بِٱلْقِسْطِ مِنَ ٱلنَّاسِ فَبَشِّرْهُم بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٢١﴾ أُوْلَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ حَبِطَتْ أَعْمَٰلُهُمْ فِى ٱلدُّنْيَا وَٱلْءَاخِرَةِ وَمَا لَهُم مِّن نَّٰصِرِينَ ﴿٢٢﴾ ﴾

[۲۱] بې شكه هغه كسان چې د الله ﷻ په كتابو باندې كافر كېږي او پيغمبران په ناحقه وژني (چې دوی ته هم ناحقه ښكاري) او د خلكو د جملې څخه هغه كسان هم وژني چې هغوی په انصاف سره امر كوي، نو دوی ته په دردناک عذاب سره زېری (خبر) وركړه.

[۲۲] همدوی هغه كسان دي چې عملونه يې په دنيا او آخرت دواړو كښې ضائع (بې نتيجې) دي، او دوی لره هيڅ كومک كوونكي نشته (چې عملونه يې په دنيا يا آخرت كښې د ضائع كېدلو څخه وساتي او د عذابه يې خلاص كړي).

ارتباط

په وړاندېنيو ايتونو كښې په اثبات ورسېده چې كافران په خپلو باطلو عقائدو محكم پاتې شوه او د الله ﷻ په وحدانيت باندې قائل نه شوه، په دې ايتونو كښې دا بيانېږي چې دوی په همدې

(۱) تفسير القرطبي ج۴ ص۴۵
(۲) مفردات الراغب ص۱۹
(۳) التفسير الكبير ج۷ ص۲۲۷

اکتفاء نه کوي چې توحيد نه مني بلکې دوی د پيغمبر ﷺ او د اسلام د داعيانو په وژنه باندې هم دريغ نه کوي ځکه چې د دوی اسلافو وربانديې دريغ نه دی کړی او دوی خو د هغوی حلالي اولادونه او وفادار شاګردان دي.

د مطلب خلاصه

۱ـ يعنې: ای پيغمبره! کله چې کافران د يو پلوه په خپل کفر کلک ولاړ دي او مقنعو دلايلو ته غاړې نه ږدي او د بله پلوه يې عناد دومره اضافه دی چې پيغمبران وژني او وژل يې دوی ته هم ناحقه ښکاري، دا خو لا څه کوي چې په خلکو کښې څوک وموندل شي چې دوی ته په انصاف باندې امر وکړي چې په دلايلو کښې په انصاف سره فکر وکړئ او سرسري وربانديې مه تېرېږئ، نو که څه هم نوموړی انصاف غوښتونکی د سره مسلمان نه وي هم هغه وژني، پاتې خو لا هغه داعيان چې هغوی مسلمانان وي او د پيغمبر ﷺ په نيابت دوی اسلام ته وروبولي نو هغوی خو بالکل ژوندي نه پرېږدي که وسه يې وشي.

۲ـ نو ای پيغمبره! دوی ته په دردناک عذاب زېری ورکړه، همدوی خپل اعمال په دنيا کښې هم خراب کړه او په آخرت کښې هم، چې نه به هلته د الله ﷻ د عذاب څخه خلاصوونکی ومومي او نه دلته، د خپلو کړو وړو څخه چې دوی کوم اميد لري هغه به نه هلته په لاس ورشي او نه دلته، بيا به نو داسې څوک پيدا نه کړي چې دوی وربانديې وژاړي او د اميد په پوره کولو کښې ورسره لاس وکړي.

توضيحات

۱ـ مونږ د [البقرة: ٦١] ايت د وروستني برخې په تفسير کښې د پيغمبرانو عليهم السلام په وژنه باندې څه ناڅه ليکلي دي چې يهودانو څومره او کوم کوم پيغمبران شهيدان کړي دي، خو دلته دومره زياته وو چې په دې مقام کښې ټولو کافرانو ته د پيغمبرانو عليهم السلام د وژلو نسبت شوی دی نو معلومېږي چې دا جنايت يوازې يهودو نه بلکې نورو کافرانو هم کړی دی خو نهايت مونږ پکښې معلومات نه لرو لکه چې د يهودو په باره کښې يې لرو.

پاتې شوه د داعيانو وژنه، دا جنايت خو ټولو کړی دی او لا کوي يې، د افغانستان په څوارلس کلن جهاد کښې چې تقريباً پنځلس لکه (۱۵۰۰۰۰۰) مجاهدين روسانو او کمونستانو شهيدان کړه، دوی ټول د اسلام داعيان وه او د کافرانو د لاسه په قتل ورسول شوه، دا وه د دوی د جنايت يوه وړه بېلګه.

سوال جواب

۲ـ که څوک وايي چې: په يهودانو کښې خو هم د نبي کريم ﷺ معاصرو يهودانو پيغمبران نه وه وژلي او نه په هغه وخت کښې د يو پيغمبر ﷺ (آخر الزمان) څخه په غير بل پيغمبر ژوندی وه، نو پوښتنه يوه دا ده چې معاصرو يهودانو ته څنګه په "يَقْتُلُونَ" سره د وژلو نسبت وشو. او بله داده چې د

﴿ ٱلنَّبِيِّـۧنَ ﴾ (جمعي) په عوض "النبيّ" (مفرد) ولې نازل نه شو؟

مونږ وایو چې: د دې سوال دپاره هم مونږ د [البقرة:۸۷] ایت لاندې جوابونه ویلي دي چې دوی د خپلو اسلافو په کارونو باندې راضي وه او دوی د هغوی شاګردان وه او داسې نور، خو دلته ورسره دغه یو جواب بل هم اضافه کوو چې:

دلته د ﴿ وَيَقۡتُلُونَ ﴾ معنی دا ده چې کافران د پیغمبرانو او داعیانو وژلو ته مستعد او چمتو دي، بالفرض که دوي ته یو پیغمبر ﷺ (آخر الزمان) نه بلکې زرونه پیغمبران او داعیان لاس ته ورشي هم د وژلو صرفه به ورباندې ونه کړي خو الحمد لله چې په همدغه یو پیغمبر ﷺ او د ده په ملګرو صحابه وو ﷺ باندې یې هم زور نه رسېږي.

د دې مثال داسې دی لکه چې سړی وایي "السُّمُّ يَقتُل" زهریات وژل کوي یعنې د وژلو استعداد پکښې دی، دا بېله خبره ده چې سمدستي په وژلو کښې اخته دي او که نه. او یا وایي چې "النَّارُ مُحَرِقٌ" اور سوزوونکی دی یعنې سوولو ته چمتو دی، اما دا بېله خبره ده چې فعلا په سوزولو لګیا دی او که نه.

هېر مو نه شي!

۳ـ هېر مو نه شي چې د اعمالو د "حَبَط" (ضائع کېدلو) تحقیق د [البقرة:۲۱۷] ایت لاندې تېر شوی دی، خو دلته ورپسې همدومره زیاتوو چې د اعمالو ضیاع خو په آخرت کښې معلومه ده چې هیڅ فائده به ورته ونه کړي اما په دنیا کښې ضائع کېدل د دې څخه عبارت دي چې الله ﷻ به ورباندې مجاهدین برلاسي کړي چې مالونه به یې غنیمت شي، دوی به غلامان او ښځې به یې وینځې جوړ کړي بالآخره د مجاهدینو په لاس به هلاک شي، دوی (کافرانو) چې هرڅومره چلونه او چالونه جوړ کړي چې د اسلام مخه ورباندې ونیسي هغه به ټول خنثی شي، لکه چې همداسې وشوه.

﴿ أَلَمۡ تَرَ إِلَى ٱلَّذِينَ أُوتُواْ نَصِيبٗا مِّنَ ٱلۡكِتَٰبِ يُدۡعَوۡنَ إِلَىٰ كِتَٰبِ ٱللَّهِ لِيَحۡكُمَ بَيۡنَهُمۡ ثُمَّ يَتَوَلَّىٰ فَرِيقٞ مِّنۡهُمۡ وَهُم مُّعۡرِضُونَ ﴿٢٣﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمۡ قَالُواْ لَن تَمَسَّنَا ٱلنَّارُ إِلَّآ أَيَّامٗا مَّعۡدُودَٰتٖۖ وَغَرَّهُمۡ فِي دِينِهِم مَّا كَانُواْ يَفۡتَرُونَ ﴿٢٤﴾ فَكَيۡفَ إِذَا جَمَعۡنَٰهُمۡ لِيَوۡمٖ لَّا رَيۡبَ فِيهِ وَوُفِّيَتۡ كُلُّ نَفۡسٖ مَّا كَسَبَتۡ وَهُمۡ لَا يُظۡلَمُونَ ﴿٢٥﴾ ﴾

[۲۳] ایا ته (ای پیغمبره!) هغو خلکو ته نه ګورې چې هغوی ته د کتاب څخه څه برخه ورکړه شوې ده (کله چې) دوی کتاب الله ته وربلل کېږي چې د دوی په منځکښې حکم (فیصله) وکړي نو بیا د دوی څخه یوه ډله (ترې مخ) اړوي او دوی اعراض کوونکي خلک دي (دا یې مستمري عادت دی).

[۲۴] دا په دې سبب چې بې شکه دوی وايي هيڅکله به مونږ ته اور (دوزخ) ونه رسيږي مگر څو شمارلي شوې ورځې. او دوی په دين کښې هغو (چټياتو) تېر ويستلي دي چې د خپله خانه يې افتراء کوي.

[۲۵] نو (د دوی به) څه حال وي کله چې مونږ دوی لره په داسې ورځې کښې راټول کړو چې په هغې کښې شک نشته، او هر چا ته هغه څه پوره ورکړی شي چې دوی کړي وي او په دوی باندې به هيڅ تېری ونه کړی شي.

شان نزول او ارتباطونه

۱ـ د دې ايتونو په شان نزول کښې گڼ شمېر روايات راغلي دي[۱]، لاندې څو روايتونه يې د بېلگې په توگه ولولئ:

الف: يوه ورځې نبي کريم ﷺ د يهودانو تعليم گاه ته ورغی او دوی يې اسلام ته وروبلل. د دوی دوه کسان ورپورته شوه او ويې ويلې چې ته په کوم دين يې چې مونږ ستا دين ته دراووړو. نبي کريم ﷺ وفرمايل چې: «عَلَى دِينِ إِبْرَاهِيمَ» يعنې: زه د ابراهيم عليه السلام په ملت يم. نو دوی وويلې چې هغه خو يهودي وه. نبي کريم ﷺ وفرمايل چې تاسو تورات راوړئ ترڅو معلوم شي چې ابراهيم عليه السلام رښتيا يهودي وه او که نه. مگر دوی د تورات محاکمې ته حاضر نه شوه.

ب: په يهودانو کښې يوې ښځې او يوه سړي زنا کړې وه، دوی غوښتل چې څه خفيفه جزا ورته مونده کړي نو نبي کريم ﷺ ته يې محاکمه وروړه خو نبي کريم ﷺ پرې د رجم حکم وکړ. دوی وويلې چې ای محمده! په مونږ خو رجم نشته. نبي کريم ﷺ ورته وويلې چې تورات راوړئ چې خبره سپينه کړو. د دوی يوه ديني عالم (ابن صوريا) تورات ولوست، خو د رجم ايت يې په لاس پټ کړ، عبد الله بن سلام رضي الله عنه (چې د دوی څخه وه او په اسلام باندې مشرف شوي وه) وويلې چې يا رسول الله! د رجم په ايت باندې يې لاس اېښی دی، چې لاس يې ترې پورته کړ رښتيا هم د رجم ايت پکښې وه.

څه لرې نه ده چې دغسې نورې حادثې هم پېښې شوې دي چې دوی د تورات حاکميت ته نه وي حاضر شوي او دغسې ټولې حادثې د ذکر شوو ايتونو د مصداقاتو څخه شمېرل کېږي او سلفو صالحينو په مصداق باندې د شان نزول اطلاق کاوه[۲].

۲ـ په دې مقام کښې د اړوند دپاره لاندې وجې د نظر لاندې ونيسئ:

الف: د وړاندېنيو ايتونو مضمون دا وه چې کفار د قرآن کريم سره عداوت لري چې داعيان يې وژني، او د دې ايتونو مضمون دا دی چې دوی د خپل کتاب محاکمې ته هم حاضر نه دي چې کله د دوی د خواهشاتو څخه مخالفه وي.

ب: لږ څه مخکښې واضحه شوې وه چې د اهل الكتابو اختلاف د ناپوهۍ د کبله نه، بلکې د

---

[۱]: زاد المسير ج۱ ص۳۱۲؛ تفسير كبير ج۷ ص۲۳۲؛ روح المعاني ج۳ ص۱۱۱
[۲]: تفسير القاسمي ج۱ ص۲۷؛ تفسير المنار ج۹ ص۶۴۲

علم او پوهې څخه وروسته منځ ته راغلی دی، په دې ایتونو کښې د همدې مطلب دپاره یو مثال وښودل شو چې سره د علمه د خپل کتاب محاکمې ته حاضر نه شوه.

د مطلب خلاصه

یعني: ای پیغمبره! د کافرو څخه څه بعیده نه ده چې د اسلام داعیان ووژني؛ ځکه چې دوی د خپلو خواهشاتو تابع دي، کتابیان او بې کتابه په ذکر شوي خاصیت کښې یو برابر دي، ته هغو کسانو ته نه ګورې چې د الله ﷻ کتابونو څخه څه برخه ورکړه شوې ده چې تورات یا انجیل نومېږي او د همدې کتاب لږه برخه یې په لاس کښې پاتې ده چې نه ده تحریفه شوې، کله چې دوی د خپل کتاب (چې دوی یې دعوه کوي) د غیر محرفې برخې حکم ته ورو بلل شي هم حکم یې نه مني. او همدغه ډله د خپل کتاب حکم د پښو لاندې کوي او وربانديې ورخېژي. او دا ځکه چې دوی د الله ﷻ کتاب په دائمي توګه نه مني او دا کار یې بالکل عادت جوړ شوی دی.

د دې عادت یې بله وجه نه ده، وجه یې فقط همدا ده چې دوی په دې عقیده دي چې مونږ به اور مسه نه کړي (که هرڅومره جنایات وکړو) مګر څو شمارلې ورځې؛ چې ډېرې ژر به تېرې شي او بیا به جنت ته ځو چې زمونږ دپاره جوړ شوی دی.

نو دوی د دین په باره کښې همدغو دروغو تېر ویستل او د کمرونو څخه یې وغورځول، حقیقت داسې نه دی لکه چې دوی یې اټکل کوي؛ هلته به وګورې چې د دوی به څه حال وي کله چې دوی به یقیني ورځ کښې راغونډ کړی شي او پخپله ووینې چې امیدونه یې ټول دروغ شوه؟

نو په دې ورځ کښې به د دوی ډېر بد حال وي او هر نفس ته به پوره جزا ورکړی شي هیڅوک به ترې خلاص نه شي چې جزا یې بل چا ته ورکړی شي، او نه به په چا ظلم وکړی شي چې د بل جزا وربانديې وربار شي.

توضیحات

۱ـ د تورات یا انجیل څخه په ﴿ نَصِيبًا مِّنَ ٱلْكِتَـٰبِ ﴾ سره تعبیر وکړی شو. دا ځکه چې:

الف: ټول اسماني کتابونه لکه یو کتاب داسې دي، نو د ټولو د جملې څخه تورات یا انجیل یوه برخه ده.

ب: اهل الکتابو خپل کتابونه تحریف کړي دي چې د اصل کتابو ورسره لږ څه برخه پاتې ده، ته به وایې چې همدا لږه برخه ورکړه شوې ده او بس.

دلته د کتاب الله څخه کوم کتاب مطلب دی؟

۲ـ ځینې مفسرین کرام وایي چې دلته ترې قرآن کریم مطلب دی، یعني کله چې دوی د قرآن کریم منلو ته وروبلل شي نو اعراض کوي او نه یې مني[۱].

---

(۱) تفسیر البغوي ج۱ ص۲۸۸؛ تفسیر القاسمي ج۴ ص۷۴

دا تفسیر که څه هم واقعیت لري (چې اهل الکتاب قرآن نه مني) مګر په دې ځای کښې ځکه مناسب نه ښکاري چې:

الف: د ایتونو سیاق دلالت کوي چې د کتاب الله څخه دلته د دوی خپل کتاب مطلب دی ترڅو د دوی په زیاتې سپین سترګی باندې دلیل شي، د قرآن نه منل خو بالکل څرګند دي.

ب: دا ډول معنی د شان نزول سره مطابقه نه ده.

هو! که مطلق کتاب الله واخستلی شي چې قرآن، تورات، او انجیل ټولو ته شامل شي نو بیا به بد نه وي.

یادونه

۳ـ که څه هم د "ثُمَّ" کلمه د تراخي زماني دپاره استعمالیږي خو په دې مقام کښې ترې تراخي رتبوي مطلبه ده[۱]، یعنې د هغې لوړې رتبې سره-سره (چې دوی ته د کتاب الله برخه ورکړه شوې ده) دوی د خپل کتاب څخه اعراض کوي. که بالفرض دا برخه بل چا ته ورکړې شوې وی (لکه چې قرآن کریم د دوی څخه په غیر په بل چا نازل شوی دی) نو هلته خو به یې هیڅکله نه وی منلی.

د "تولي" او "اعراض" تر منځ فرق

۴ـ ځینې مفسرین کرام وایي چې تولي او اعراض دواړه یو شی دی، یو د بل تاکید او تفنن في العبارة دی[۲]، مګر ځینې نور یې لاندې فرقونه کوي:

الف: "تولی" ظاهري مخ اړولو ته وایي او "إِعْرَاض" د زړه توجه تاوولو ته وایي[۳]. نو حاصل یې داسې کیږي چې کافران د محاکمې په وخت کښې لکه څنګه چې حقیقةً د کتاب الله څخه مخ اړوي همدارنګه په زړه کښې هم ورته شا کوي. زمونږ همدا فرق خوښ دی.

ب: د دواړو فرق په متعلق سره دی. یعنې دوی د بلونکي څخه "تولی" کوي او د شرعي حکم څخه "اعراض" کوي. او یا دا چې تولی کوونکي د دوی علماء وه او اعراض کوونکي یې عوام وه[۴].

دوی د څو ورځو په عذاب قائل وه؟

۵ـ په دې باره کښې چې مونږ څومره معلومات درلوده هغه مو د [البقرة: ۸۰] ایت لاندې لیکلي دي، دلته فقط دا یوه خبره لیکو چې هلته ﴿ مَّعْدُودَةً ﴾ نازل شوی دی او دلته ﴿ مَّعْدُودَٰتٍ ﴾.

دغه دواړه کلمې په اصل مفهوم کښې څه فرق نه لري محض لفظي فرق لري چې هلته "أَيَّام" د "جَمَاعَة" په تاویل سره مفرده مونثه ګڼله شوې ده نو صفت یې هم د مونث مفرد ذکر شو، او دلته

---

(۱) حاشیه الشیخ زاده علی تفسیر البیضاوي ج۱ ص۶۱۴
(۲) زاد المسیر ج۱ ص۳۱۴
(۳) تفسیر المراغي ج۳ ص۱۲۶
(۴) روح المعاني ج۳ ص۱۱۱

پکښې تاویل نه دی شوی، دواړه (صفت او موصوف) جمعې دي. په عربي ژبه کښې دواړه دوله تلفظ فصیح ګڼل کېږي.

هغه دروغ چې دوی وربانديې تېر وتلي وه

۶_ هغه خبرې چې دوی د خانو د اطمنان دپاره او په ګناه باندې د جرئت دپاره ترې کار اخستلا دغه دي:

الف: مجاهد علیه الرحمة وايي چې هغه د دوی همدغه دروغ خبره ده چې: ﴿ لَن تَمَسَّنَا ٱلنَّارُ إِلَّآ أَيَّامًا مَّعْدُودَٰتٍ ﴾[۱]، يعني مونږ به هيڅکله اور مسه نه کړي مګر څو شمارلې ورځې.

ب: قتاده علیه الرحمة وايي چې هغه د دوی دا دروغ دي چې: ﴿ نَحْنُ أَبْنَٰٓؤُا۟ ٱللَّهِ وَأَحِبَّٰٓؤُهُۥ ﴾[۲] [المائدة:۱۸].

يعني: مونږ د الله ﷻ زامن ياستو او د ده ﷻ دوستان يو (نو مونږ ته دوزخ نشته).

ج: دوی به ويل چې زمونږ پلرونه پيغمبران دي هغوی به مونږ ته ضرور شفاعت کوي. او حتی د يعقوب علیه السلام سره الله ﷻ وعده کړې ده چې اولاده به يې نه معذبوي مګر "تَحِلَّةَ الْقَسَم" محض د قسم د خلاصولو دپاره (چې ورداخل به شي او بېرته به ترې خارج شي)[۳].

زمونږ په فکر ښه داده چې ذکر شوي ټول دروغ او لا څه نور هم به د دوی د جرئت اسباب ګرځېدلي وي چې هر مفسر يې يو يا دوه مثالونه ليکلي دي، او حصر يې مقصد نه دی.

سوال جواب

که څوک وايي چې: ايا دا عقل مني چې سړی د خپل ځان دپاره دروغ جوړ کړي او همغه دروغ يې د جرئت سبب شي، که نور خلک وربانديې وغولوي امکان لري، خو د ځان غولول او خپل وجدان ته وربانديې قناعت ورکول غير معقوله خبره ده؟

مونږ وايو چې: په دې کښې خو هيڅ اشکال نشته چې که دروغونه پخوانيو جوړ کړي وي او وروستني يې وربانديې غولېدلي وي، خو اشکال په دې کښې دی چې په خپله دروغژن وربانديې څنګه وغولېده. نو د دې جواب دا دی چې:

الف: دوی ذکر شوې خبرې د دې دپاره نه کولې چې خپل ځان ته پرې قناعت ورکړي او خپل وجدان قانع کړي بلکې په خپلو جنايتونوباندې يې د پردې اچولو دپاره ذکر شوې خبرې اختراع کولې. دا د ټولو مفسدانو عادت دی، لکه چې الله ﷻ د دوی د خولو څخه حکايت کوي: ﴿ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا تُفْسِدُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ قَالُوٓا۟ إِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ ﴾ [البقرة: ۱۱] يعني: او کله چې دوی ته وويل شي چې په ځمکه کښې فساد مه کوئ نو دوی وايي چې بې شکه مونږ اصلاح کوونکي ياستو. لکه چې

(۱) البحر المحيط ج۲ ص۴۱۷
(۲) الدر المنثور ج۲ ص۱۷۱
(۳) روح المعاني ج۳ ص۱۱۱

عین دروغینه خبره روسانو هم کوله کله یې چې په افغانستان باندې تېری وکړ، چې مونږ د اصلاح دپاره راغلي یاستو.

ب: په خینو وختونو کښې جنایتکار د خپل خان دپاره هم دغسې دروغینې بهانې جوړوي لکه چې چرسیان وایي مونږ په چرسو باندې غم غلطوو، د خولې نسواریان وایي چې ذهن ورباندې تېزوو، او د پوزې نسواریان وایي چې دا د نزلې دپاره ګټور دي او داسې نور.

نو امکان لري چې د اهل الکتابو خبرې به هم د همدې قبیلې څخه وي، دوی خو په خوسي باندې په یوه رمباړه د معبود نوم کېښود، دوی خو لا دا هم ویلي وه چې فرعون اوس په دریاب کښې پاچا دی او داسې نور.

عاصي مؤمن ابدي دوزخي نه دی

٧_ د ګناهګار مؤمن په باره کښې زمونږ د أهل السنة والجماعة عقیده دا ده چې که دوزخ ته لاړ شي نو هلته به د تل دپاره نه وي، یو وخت به وي چې په دوزخ کښې به سوچه کافران پاتې شي او د ایمان خاوندان به ترې ټول راووځي.

هو! که الله ﷻ د کوم یو شفاعت کوونکي شفاعت قبول کړي او یا ورته په خپل لطف سره د ګناه څخه ورتېر شي او دوزخ ته لاړ نه شي نو هغه بېله خبره ده.

په همدې مضمون باندې زښت ډېر احادیث د نبي کریم ﷺ څخه روایت شوي دي او د ایتونو څخه هم ذکر شوی مضمون معلومېږي. لاندې څو مثالونه یې ولولئ:

الف: نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «لَيَخْرُجَنَّ قَوْمٌ مِنْ أُمَّتِي مِنَ النَّارِ بِشَفَاعَتِي يُسَمَّوْنَ الْجَهَنَّمِيِّينَ»[١] یعني: ضرور به زما په شفاعت سره زما د امت څخه یو قوم د اور څخه راوویستلی شي چې د دوزخیانو په نامه به یادېږي.

ب: نبي کریم ﷺ په یوه اوږده حدیث کښې فرمایي چې: «إِنِّي لَأَعْلَمُ آخِرَ اهل النَّارِ خُرُوجًا مِنْهَا وَآخِرَ اهل الْجَنَّةِ دُخُولًا الْجَنَّةَ رَجُلٌ يَخْرُجُ مِنَ النَّارِ حَبْوًا»[٢] یعني: زه هغه څوک پېژنم چې د ټولو څخه وروسته د دوزخ څخه خارج شي او د ټولو څخه وروسته جنت ته داخل شي، هغه سړی دی چې د دوزخ څخه به په داسې حال کښې خارج شي چې په کناټو به ښویېږي.

ج: نبي کریم ﷺ په یوه بل اوږد حدیث کښې فرمایي چې: «يُعَذَّبُ نَاسٌ مِنْ اهل التَّوْحِيدِ فِي النَّارِ حَتَّى يَكُونُوا فِيهَا حُمَمًا ثُمَّ تُدْرِكُهُمُ الرَّحْمَةُ»[٣] یعني: په دوزخ کښې به د توحید د خاوندانو څخه خینې خلک تر هغه معذب کړی شي چې تور سکاره ترې جوړ شي بیا به ورته د الله ﷻ رحمت وررسېږي او د دوزخ څخه به راووځي (بیا به جنت داخل شي).

(١) جامع الترمذي ج٢ ص٨٧
(٢) سنن ابن ماجه ج٢ ص٣٢٣
(٣) جامع الترمذي ج٢ ص٨٧

د: د همدې ایت شریف: ﴿ وَوُفِّيَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴾ څخه هم معلومېږي چې مؤمن ګناهګاران به د دوزخ څخه وځي او جنت ته به داخلېږي. او دا ځکه چې مؤمن که نور هیڅ نېک کار نه وي کړی د ایمان نېک کار خو یې کړی دی، او په همدې ایت کښې الله ﷻ کلکه وعده کړې ده چې پوره جزا به هر چا ته ورکړی شي.

بالفرض که مونږ ووایو چې د جنت څخه به دوزخ ته لاړ شي نو دا د اجماع څخه مخالفه ده، او که ووایو چې په دوزخ کښې به د همېشه دپاره پاتې شي دا د الله ﷻ د وعدې څخه مخالفه ده.

نو عملي صورت یې داسې دی چې یو ځل دوزخ ته داخل شي هلته دَ ګناهونو جزا وګوري او بیا جنت ته داخل شي او د ایمان د جزا څخه په دائمي توګه مستفید شي.

سوال جواب

۸_ که څوک وایي چې: په کومه خبره باندې چې د اهل الکتابو عقید غندل شوې ده، عین عقیده مسلمانان هم لري چې عاصي مؤمن به یا د الله ﷻ په فضل سره او یا د شفاعت کوونکو په شفاعت سره جنت ته داخل شي او د دوزخ څخه به نجات ومومي او که بالفرض ذکر شوی چانس ورته په نصیب نه شو نو څو ورځې به په دوزخ کښې تېرې کړې او بیا به جنت ته لاړ شي، ایا دا عقیده د ﴿ لَن تَمَسَّنَا ٱلنَّارُ إِلَّآ أَيَّامًا مَّعْدُودَٰتٍ ﴾ معنی نه ورکوي؟

مونږ وایو چې: ذکر شوی بحث مونږ د همدغسې سوالونو د جوابولو دپاره اوږد کړ، ترڅو د مسلمانانو اواهل الکتابو د عقائدو فرق ښه واضحه شي. فرقونه یې دا دي:

الف: مونږ وایو چې په جنت او دوزخ کښې یوازې عقیده او عمل موثر دي او بس. هغوی وایي دغسې نه ده؛ دواړه په نسب پورې مربوط دي او مونږ ته خپل نیکه د الله ﷻ څخه د مغفرت وعده اخستې ده.

ب: مونږ وایو چې د جنتي جوړېدو دپاره په ټولو پیغمبرانو علیهم السلام باندې ایمان ضرور دی. هغوی ورته د خپل خپل پیغمبر څخه په غیر په بل پیغمبر ایمان راوړل ضرور نه ګڼي.

ج: مونږ وایو چې د شفاعت قبول د الله ﷻ په اختیار کښې دی. هغوی یې د خپلو ځانو دپاره حتمي ګڼي.

د: مونږ وایو چې د هر پیغمبر اُمتي چې مؤمن عاصي وي یو وخت به د دوزخ څخه بهرون شي او جنت ته به لاړ شي. هغوی وایي چې دا یوازې زمونږ خاصه ده نور خلک به پکښې همېشه وي.

ه: مونږ وایو چې د کافر دپاره شفاعت نشته. هغوی وایي زمونږ دپاره پکښې د ایمان قید نشته.

و: بالآخره. مونږ د خپله معتقداتو دپاره په ایتونو او احادیثو استدلال نیسو، هغوی کوم مستند دلیل نه لري محض اُمیدونه او اټکلونه دي چې درپورې نښتي دي.

لنډه دا چې که په مونږ کښې څوک د همدوی په عقائدو معتقد شي او د همدوی په خط السیر روان شي هم. هغه مونږ مسلمان نه شو بللی بلکې هغه د همدوی په شان په دروغو کښې اخته بولو.

﴿قُلِ ٱللَّهُمَّ مَٰلِكَ ٱلْمُلْكِ تُؤْتِي ٱلْمُلْكَ مَن تَشَآءُ وَتَنزِعُ ٱلْمُلْكَ مِمَّن تَشَآءُ وَتُعِزُّ مَن
تَشَآءُ وَتُذِلُّ مَن تَشَآءُ ۖ بِيَدِكَ ٱلْخَيْرُ ۖ إِنَّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٦﴾ تُولِجُ ٱلَّيْلَ فِي ٱلنَّهَارِ
وَتُولِجُ ٱلنَّهَارَ فِي ٱلَّيْلِ ۖ وَتُخْرِجُ ٱلْحَيَّ مِنَ ٱلْمَيِّتِ وَتُخْرِجُ ٱلْمَيِّتَ مِنَ ٱلْحَيِّ ۖ وَتَرْزُقُ
مَن تَشَآءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٢٧﴾﴾

[۲۶] ووایه چې: ای الله! ای د واکدارۍ مالکه! ته هغه چا ته پاچاهي (واکداري) ورکوې چې ورته دې اراده وشي. او د هغه چا څخه پاچاهي (او واکداري) اخلې چې ورته دې اراده وشي، او هغه چا ته عزت ورکوې چې اراده دې ورته وشي او هغه څوک ذلیل ګرځوې چې اراده دې ورته وشي، ټولې ښېګنې ستا په لاس دي. بې شکه چې ته په هر شي باندې قدرت درلودونکی يې.

[۲۷] (ای الله!) ته شپه په ورځ کښې ننباسې او ورځ په شپه کښې ننباسې، او ته ژوندی د مړي څخه راوباسې او مړی د ژوندي څخه راوباسې، او ته هغه چا ته چې ورته دې خوښه شي بې حسابه (پراخه) روزي ورکوې.

شان نزول او ارتباطونه

۱ـ د دې ایتونو په شان نزول کښې هم مفسرینو کرامو متعدد روایات لیکلي دي، چې د ټولو روایتونوتوافق په دې خبره باندې راځي چې سلفو صالحینو د ایتونو په مصداقاتو باندې هم د شان نزول اطلاق کاوه[۱]. لاندې دوه مثالونه يې ولولئ:

الف: کله چې نبي کريم ﷺ مکه معظمه فتحه کړه نو صحابه وو کرامو ﷺ ته يې د فارس او روم د فتحو وعده هم ورکړه، منافقانو دا وعده ډېره لرې وګڼله چې هغه ممالک دومره خوار نه دي چې تاسو يې د قبضې لاندې راولئ، افسوس چې محمد ﷺ د مکې او مدينې منورې په نيولو باندې بسوالی نه کوي او د فارس او روم خبرې هم کوي. نو دغه ايتونه نازل شوه[۲].

ب: کله چې نبي کريم ﷺ د خندق د غزا دپاره تيارۍ نيوه او د خندق په کندلو لګيا وه، په خندق کښې ډېره غټه بکرينه تيږه ښکاره شوه چې د هغه وخت وسائلو ورباندې وسه نه کېده. نبي کريم ﷺ د سلمان الفارسي په معول (کولنګ) باندې درې ګوزاره ورکړه، په هر يو ګوزار باندې د تيږې څخه ټوټې بېلبدلې او پرق رڼا يې کوله او صحابه وو کرامو ﷺ د تکبير په چيغو بدرګه کوله. په اوله رڼا کښې نبي کريم ﷺ ته د حمير او د کسری ښارونه ښکاره شوه، په دوهمه رڼاکښې يې د روم مانۍ ولېدې او په دريمه رڼا کښې يې د صنعاء په ابادیو باندې سترګې ولګېدلې. او بيا

(۱) تفسير القاسمي ج۱ ص۲۷؛ تفسير المنار ج۹ ص۶۴۲
(۲) تفسير البغوي ج۱ ص۲۷

يې وفرمايل: ما ته جبرائيل علیه السلام خبر راکړ چې ذکر شوي ښارونه او ابادۍ به زما د امت د ولکې لاندې راشي.

کله چې منافقانو دا زېرى واورېده په نبي کريم ﷺ او مجاهدينو باندې يې مسخرې او خندنې پيل کړې چې د ډاره په خپل وطن کښې د خندق په کندلو چاپېر دي او د شام، روم، فارس او يمن د نيولو خوبونه ګوري. نو الله ﷻ ذکر شوي ايتونه نازل کړه[۱].

۲ـ د ايتونو د اړوند دپاره بايد لاندې وجې په نظر کښې ونيولې شي:

الف: په وړاندې ايتونو کښې واضحه شوې وه چې اهل کتاب خپلو ځانو ته په عزت قائل دي او نور خلک ذليل ګڼي، په دې ايتونو کښې په اثبات رسول کېږي چې عزت ورکوونکى او ذلت ورکوونکى الله ﷻ دى، په خپله خوله څوک دغه رتبه نه شي موندلى.

ب: هلته د کفارو د هلو ځلو ذکر دى چې د اسلام مخه ونيسي او خپل قوت وساتي او دلته واضحه کېږي چې قوت ورکول او کمزوري کول د الله ځخه په غير د بل چا د لاسه نه کېږي.

ج: هلته د کافرانو لجاجت بيان شوى وه او دلته نبي کريم ﷺ ته تسلي ورکول کېږي چې ورته خپه کېږه مه، کېدلى شي چې الله ﷻ د دغو مړو د نسل ځخه ژوندي (مؤمنان) اولادونه وزېږوي او د کفر شپه د اسلام په ورځ بدله کړي.

د: بالآخره دا درېم ځل دى چې په دې سورت کښې الله ﷻ په خپل وحدانيت باندې استدلال قائموي او خپل اختصاصي صفات بيانوي، نو ځرنګه چې په دې صفاتو کښې ورسره هيڅوک شريک نه دي نو په الوهيت کښې هم ورسره هيڅوک اشتراک نه لري، که څه هم هغه عيسى علیه السلام وي لکه نجراني وفد چې ورته په الوهيت قائل دي.

د مطلب خلاصه

۱ـ يعني: اى پيغمبره! خپل حقيقي معبود (الله ﷻ) په اختصاصي صفاتو باندې ياد کړه ترڅو کافران په غوږ ووهل شي چې د دوى معبودان ورسره پکښې اشتراک نه شي موندلى.

نو ووايه چې اى الله! اى د پاچاهۍ واکداره!. نو ايا دوى خپلو معبودانو ته دا لقب ورکولى شي؟

• اى الله! ستا چې چا ته اراده وشي پاچاهي ورکوې او چا ته دې چې اراده وشي پاچاهي ترې اخلې. نو ايا په دې تصرف کښې د کافرانو معبودان څه واک او اختيار درلودلى شي؟.

اى الله! ستا چې چا ته خوښه شي عزت ورکوې او چې چا ته دې خوښه شي ذلت ورکوې. ايا د کافرانو معبودان په ذلت او عزت کښې څه مداخله کولى شي؟.

اى الله! ټولې ښېګڼې ستا په لاس کښې دي. ايا د کافرانو د معبودانو په لاس کښې څه ښېګڼه شته؟.

اى الله! يقيناً ته په هر شي باندې قدرت درلودونکى يې لکه چې د خير کارونه ستا په لاس کښې

(۱) روح المعاني ج۳ ص۱۱۲

دي، آفت نازلول هم ستا کار دی. ایا د کافرانو د معبودانو (که څه هم هغه عیسی ﷺ وي) څه قدرت په لاس کښې شته؟ ایا دوی د کوم آفت مخنیوی کولی شي؟.

ای الله! ته شپه په ورځ کښې ننباسې او ورځ په شپه کښې. ایا د کافرانو معبودان په شپه اورځ کښې څه مداخله کولی شي؟.

ای الله! ته ژوندی د مړي څخه وباسې او مړي د ژوندي څخه. ایا هغوی په دې کښې څه مداخله لري؟.

ای الله! ستا چې چا ته خوښه شي بې اندازې پېرزوینه وربانديې کوي، ستا سره هیڅ څیز کمبود نه لري. ایا د هغوی سره څه شی شته او هغوی ،، چا ته څه شی ورکولی شي؟.

په دې ټولو سوالونو کښې جواب منفي دی، نو کله چې په ذکر شوو الهي صفاتو کښې د الله ﷻ سره څوک شریک نشته نو په عبادت کښې به ورسره څنګه اشتراک ولري؟.

توضیحات

۱ـ که څه هم په لوستل شوو ایتونو کښې اصلي هدف د الله ﷻ د وحدانیت اثبات دی خو په ضمني توګه دا تلقین هم پکښې شته چې زما څخه داسې- داسې سوالونه وکړئ چې تاسو ته پاچاهي درکړم او دښمنان مو د واکدارۍ څخه راوغورځوم، تاسو ته عزت درکړم او هغوی ته ذلت، تاسو خوشاله کړم او په هغوی باندې آفت نازل کړم، ستاسو د خفګان تیاره شپې د خوشالۍ په ورځو تبدیل کړم او په هغوی باندې د خوشالیو په عوض غمونه ورنازل کړم او داسې نور.

د "اللّٰهُمَّ" تحلیل

۲ـ د "اللّٰهُمَّ" کلمه په اصل کښې "یَا الله" وه نو حرف ندا (یا) حذف شو او په عوض کښې یې د کلمې په آخر کښې مشدد "م" زیات شو "اللّٰهُمَّ" ترې جوړ شو، مګر دا ټول اعلال همدې مبارکې کلمې پورې مختص دي په بله منادی کښې دا ډول اعلال جائز نه دی، د همدې کبله په "یَا زَیْدُ" کښې "زَیْدُمَّ" نه شو ویلی[۱].

دا هم په یاد ولرئ چې د "الله" د مبارکې کلمې اطلاق یوازې په هغه ذات ﷻ باندې کېږي چې اختصاصي صفات یې په لوستل شوو ایتونو کښې بیان شوي دي، مشرکان او نور کافران خپلو معبودانو ته د "إله" لقب ورکوي خو الله ﷻ ورته نه وایي. همدارنګه دغه مبارکه کلمه څه نور ځانګړي امتیازات هم لري چې په نورو کلمو کښې نه دي اورېدلي شوي[۲].

"مُلك" څه معنی؟

۳ـ "مُلك" د میم په پېښ سره یو دوه جهته صفت دی، چا پورې چې قائم وي هغه ته مالک وایي
او په چا باندې چې واقع شوی وي هغه ته مملوک وایي. مالک په مملوک کښې د تصرف حق لري 18

(۱) تفسیر کبیر ج۸ ص۲. تفسیر مدارک ج۱ ص۲۱۱
(۲) تفسیر ابي السعود ج۲ ص۲۱: تفسیر الکشاف ج۱ ص۳۴۹

خو دا لحاظ پکښې شته چې مالک تصرف ته محتاج نه وي او مملوک ورته محتاج وي.

اما "مِلْك" د میم په زېر سره عین ذکر شوې معنی ورکوي خو فقط د احتیاج او نه احتیاج لحاظ پکښې نشته نو دا د هغه څخه عام شو چرته چې د هغه اطلاق کېږي هلته د ده اطلاق هم جائز دی[1].

پاتې شوه دا خبره چې دلته د "مُلك" څخه څه شی مراد دی نو په دې کښې مفسرینو کرامو خپل خاص خاص مفاهیم اخستي دي. خو څرنګه چې دلته مطلق ذکر دی[2] نو بهتره دا ده چې هغو ټولو مفاهیمو ته شامل وګڼلی شي کوم چې د موصوف څخه په غیر بل چا سره هم ارتباط لري، لکه نبوت، علم، عقل، صحت، حسنه اخلاق، د حکم تنفیذ، ثروت (پانګه)، مینه او محبت او داسې نور[3].

پوښتنه او د هغې جواب

۴ـ که څوک وایي: چا ته چې الله ﷻ نبوت ورکړی دی هغه خو یې ترې بېرته نه دی اخستې نو ﴿وَتَنزِعُ ٱلْمُلْكَ﴾ به څنګه صحت پیدا کړي که د ملک معنی نبوت ته هم شامله شي؟

مونږ وایو چې:

الف: په دې تقدیر د نبوت اخستل د شخص څخه مطلب نه دي بلکې د یو قوم څخه د نبوت سلسله قطعه کول مطلب دي، لکه چې الله ﷻ د بني اسرائیلو څخه د نبوت سلسله پرې کړه او عربو ته یې د نبي کریم ﷺ په ذریعه انتقال کړه.

ب: په دې تقدیر د نبوت د اخستلو څخه مطلب د نبوت نه ورکول دي لکه چې الله ﷻ د نه داخلېدلو څخه په اخراج باندې تعبیر کړی دی چې: ﴿ٱللَّهُ وَلِىُّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ يُخْرِجُهُم مِّنَ ٱلظُّلُمَٰتِ﴾ [البقرة: ۲۵۷] الله ﷻ د مؤمنانو دوست دی چې د کفر د تیارو څخه یې د اسلام رڼا ته اوباسي. یعني د کفر د تیارو څخه یې بچ ساتي.

هېر مو نه شي!

۵ـ هېر مو نه شي چې د ایت شریف مراد دا دی چې عزت او ذلت د الله ﷻ په لاس کښې دي حقیقي ورکوونکی او اخستونکی همدی ﷻ دی، دا یې مطلب نه دی چې انسان مسلوب الاختیار دی او څه چې کوي د مجبوریت د کبله یې کوي. که داسې وي نو انسان به په ټولو کارونو کښې د ګوزن وهلي حیثیت درلودی، او په دې فرق باندې خو هرڅوک پوهېږي.

سوال جواب

۶ـ که څوک وایي: لکه څنګه چې د الله ﷻ په واک او قدرت کښې خیریه کارونه دي همدارنګه ټول شرور هم د همده ﷻ په اختیار کښې دي؛ نو په دې کښې څه حکمت دی چې "بِيَدِكَ الْخَيْرُ وَالشَّرُّ" نازل نه کړی شو؟

---

(۱) روح المعاني ج۳ ص۱۱۳
(۲) البحر المحيط ج۲ ص۴۱۹
(۳) تفسير كبير ج۸ ص۵

مونږ وایو چې:

الف: هر شی په خپل ضد باندې پېژندل کېږي (تُعرَفُ الأشياءُ بأضدادِها)، نو د خیر د ذکر څخه د شر حالت هم څرګند شو او په همدې اکتفاء وکړه شوه. الله ﷻ فرمایي: ﴿ وَجَعَلَ لَكُمْ سَرَٰبِيلَ تَقِيكُمُ ٱلْحَرَّ ﴾ [النحل: ٨١] یعني: او الله ﷻ تاسو لره کمیسونه پیدا کړي دي چې د ګرمیو څخه مو ساتي (او د یخنیو څخه هم). په دې ایت کښې د ګرمیو په ذکر اکتفاء کړی شوې ده.

ب: دا ایتونه په ضمني توګه مسلمانانو ته د احتیاجاتو غوښتلو تلقین دی، نو د دې مقام سره د شر ذکر مناسب نه وه.

ج: ﴿ إِنَّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴾ داسې جمله ده چې شرورو ته عم شامله ده، نو ذکر شوی سوال تقریبًا بې مورده ښکاري.

د شپې او ورځې تداخل

٧_ د شپې او ورځې یو په بل کښې ننویستل لاندې دوه معناوې لري:

الف: د کال په اوږدو کښې کله شپه اوږده شي د دولس ساعتونو څخه ورزیاته شي، په مقابل کښې ورځ د دولسو ساعتونو څخه کمه شي او کله بالعکس ورځ اوږده او شپه لنډه شي. په هر تقدیر دواړه (شپه او ورځ) د څلیرشت ساعتونو څخه نه اضافه کېږي.

دا اختلاف په عرض البلد پورې ارتباط لري، څومره چې د یو وطن عرض البلد اوږدېږي په هماغې اندازه باندې پکښې د شپې او ورځې اختلاف هم په تدریجي توګه زیاتېږي.

افغانستان د دوه دېرش (٣٢) عرض البلد څخه نیولی ترشپږ دیرش (٣٦) عرض البلد کښې پروت دی، نو د شپې او ورځې اختلاف یې تقریبًا دوه ساتونو ته رسېږي چې اوږده شپه یا ورځ څوارلس ساتونو ته توپ وهي او لنډه لسو ساتونو ته کمېږي.

هو هغه مواطن چې پوره په نوي (٩٠) درجو کښې پراته دي هلته ټول کال په یوه شپه او یوه ورځ باندې بدلون مومي چې شپږ میاشتې پکښې شپه وي او شپږ میاشتې پکښې ورځ، او د لمر سترګه یې په سرونو باندې داسې تاوېږي ته به وایې چې د پګړۍ ولونه جوړوي او یا د سپرنګ نقشه وباسي.

ب: په هره شپه کښې د لمر خاته د پلوه په سپین داغ سره ورځ پیل کېږي او د شپې په زړه کښې ورننوزي چې بالآخره ټوله ساحه ورځ نیسي او شپه د منځه ځي. بالمقابل په هره ورځ کښې د همدغه طرف څخه تور داغ پیدا کېږي او په تدریجي توګه ورځ د منځه ځي او ځای یې شپه نیسي.

تر اوسه پورې هیچا هم د دغه اختلاف د منځ ته راوړو ادعاء کړې نه ده او نه به یې وکړي. کافرانو خپلو معبودانو ته یو شی بل شی منسوب کړی دی خو د شپې او ورځې د بدلون د نسبت جرئت یې نه دی کړی او نه به یې وکړي.

د مړي او ژوندي تخارج

۸_ مفسرينو كرامو د ايت شريف د همدې تكړې دپاره زښت ډېر مثالونه ليكلي دي[۱]. لكه

الف: د كافر يا جاهل څخه مؤمن يا عالم زېږېږي او بالعكس د مؤمن يا عالم څخه كافر يا جاهل متولد كېږي، چې د قرآن كريم په څينو ځاينونو كښې د كفر څخه په مرګ او د ايمان څخه په ژوند تعبير كړى شوى دى. لكه چې علم ته د حيات او جهل ته د مرګ لقب وركول شوى دى.

ب: د انسان څخه مړه نطفه پيدا كېږي او د مړې نطفې څخه ژوندى انسان جوړېږي.

ج: چرګه ژوندى حيوان دى او مړه بې روحه هګۍ ترې پيدا كېږي همدارنګه بالعكس د مړې هګۍ څخه چرګوړى او بالآخره چرګه پيدا ښت مومي.

د: روزمره بې روحه غذاګانې د ژونديو شيانو اجزاء ګرځي او وربانديې غټېږي كه په همدغه اجزاوو كښې روح پو نه كړى شي نو ماشومان به وده ونه كړي.

بالمقابل د ژونديو څخه بې روحه فضلات او شوده وباسي، او هم ترې مړې نطفې جدا كېږي.

هـ: خرما د زړې څخه او زړى د خرما څخه، همدارنګه تخم د نبات څخه او نبات د تخم څخه راوباسي.

مګر دوهم او دريم تفسيرونه ډېر بهتر دي چې په زغرده او تبادر سره سرې ته ذهن ته ورځي، كه څه هم باريكي په څلورم تفسير كښې زياته ده چې په غذاګانو كښې هيڅ د ژوند سلول وجود نه لري او په نطفه كښې د ژوند تخم شته، والله ﷻ أعلم.

چرګه مشره ده كه هګۍ!

۹_ په دې مقام كښې د ملحدانو مشهور سوال راپه زړه شو چې چرګه مشره ده او كه هګۍ؟ د همدې جملې څخه دا سوال هم دى چې انسان مشر دى كه نطفه؟

مونږ وايو چې: ذكر شوى سوال په هغه وخت كښې اهميت پيدا كوي چې د چرګې د پيدا كېدلو د هګۍ څخه په غير بله لاره نه وى او د انسان د نطفې څخه په غير بل درک ونه لري، نو ضرور به يا دور لازمېږي او يا تسلسل چې دغه دواړه د منطقيانو په نزد باطل دي.

الحمد لله په انسان كښې دا معضله حل شوې ده چې انسان (آدم ﷺ) د نطفې څخه مشر دى څكه چې د انسان خلقت د نطفې پورې حصر نه دى بلكې اولنى انسان الله ﷻ د خاورو څخه پيدا كړ.

همدارنګه په چرګه او هګۍ كښې هم معضله حل كېږي څكه چې يا به الله ﷻ اولنۍ چرګه بې د هګۍ څخه پيدا كړې وي او يا به يې اولنۍ هګۍ بې د چرګې څخه موجوده كړې وي.

لنډه دا چې نوموړى سوال د ايت شريف په دې جمله كښې حل كېږي چې: ﴿ إِنَّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴾ يعني: بې شكه الله ﷻ په هر شي باندې قادر دى.

---

(۱) تفسير المراغي ج۳ ص۱۳۳؛ تفسير الطبري ج۳ ص۲۲٦؛ تفسير القرطبي ج۴ ص۵٦؛ التفسير الكبير ج۸ ص۱۰

سوال جواب

۱۰_ که څوک وايي چې: د الله ﷻ په نزد خو هر شی په اندازه سره دی لکه چې فرمایي: ﴿ وَكُلُّ شَيْءٍ عِندَهُۥ بِمِقْدَارٍ ﴾ [الرعد: ۸] یعني: او هر شی د ده ﷻ په نزد په اندازه سره‌دی او د ﴿ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴾ څخه خو ظاهراً بې اندازې معلومېږي؟

مونږ وايو چې ﴿ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴾ په دې مقام کښې لاندې معناوې درلودلی شي:

الف: دومره نعمتونه مونږ ته راپه برخه کوي چې زمونږ د حساب لاندې نه راځي، که څه هم الله ﷻ ته په حساب دي.

ب: د الله ﷻ واکداري او اختیار خپل دی، هرڅومره نعمتونه چې چا ته ورکړي څوک ورسره محاسبه نه شي کولی چې دا دې ولې ورکړه.

ج: د نعمتونو ورکړه تاته اسانه ده، نعمتونه درسره کمبود نه لري چې شمارلو او پاملرنې ته یې حاجت پاتې شي. لنډه دا چې ﴿ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴾ د کثرت او ډېروالي څخه کنایي دی.

﴿ لَّا يَتَّخِذِ ٱلْمُؤْمِنُونَ ٱلْكَٰفِرِينَ أَوْلِيَآءَ مِن دُونِ ٱلْمُؤْمِنِينَ ۖ وَمَن يَفْعَلْ ذَٰلِكَ فَلَيْسَ مِنَ ٱللَّهِ فِى شَىْءٍ إِلَّآ أَن تَتَّقُوا۟ مِنْهُمْ تُقَىٰةً ۗ وَيُحَذِّرُكُمُ ٱللَّهُ نَفْسَهُۥ ۗ وَإِلَى ٱللَّهِ ٱلْمَصِيرُ ﴿٢٨﴾ قُلْ إِن تُخْفُوا۟ مَا فِى صُدُورِكُمْ أَوْ تُبْدُوهُ يَعْلَمْهُ ٱللَّهُ ۗ وَيَعْلَمُ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ ۗ وَٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٩﴾ يَوْمَ تَجِدُ كُلُّ نَفْسٍ مَّا عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ مُّحْضَرًا وَمَا عَمِلَتْ مِن سُوٓءٍ تَوَدُّ لَوْ أَنَّ بَيْنَهَا وَبَيْنَهُۥٓ أَمَدًۢا بَعِيدًا ۗ وَيُحَذِّرُكُمُ ٱللَّهُ نَفْسَهُۥ ۗ وَٱللَّهُ رَءُوفٌۢ بِٱلْعِبَادِ ﴿٣٠﴾ ﴾

[۲۸] مؤمنان دې بدون د مؤمنانو څخه کافران دوستان نه نیسي، او هر چا چې دغه فعل وکړ نو هغه د الله ﷻ د دوستۍ څخه په هیڅ شي کښې نه دی (دوستي یې چندان دوستي نه ده)، مگر هله چې تاسو د هغوی څخه خان ساتنه کوئ. خان ساتنه.

او الله ﷻ تاسو د خپله خانه څخه ډاروي (نه د بل چا څخه. اهمیت ته یې ښه متوجه شئ) او خاص الله ﷻ ته رجوع ده (هلته به تاسو هم ورشئ).

[۲۹] ورته ووایه (ای پیغمبره!) چې که تاسو هغه څه پټ وساتئ چې ستاسو په سینو (زړونو) کښې دي یا یې ښکاره کړئ (په هر تقدیر) الله ورباندې پوهیږي، او هم په هغه څه باندې پوهیږي چې په اسمانونو کښې دي او په هغه څه باندې چې په ځمکو کښې دي.

او الله ﷻ په هر شي باندې د قدرت والا دی.

[۳۰] په هغې ورځ به (وربانديې ښه پوه شيځ) چې هرڅوک هغه څه حاضر ومومي چې ده کړي وي هر يو خير چې وي. او هغه څه هم (حاضر ومومي چې ده کړي وي) هره يوه بدي چې وي.

هر يو نفس (به په دې ورځ کښې) خوښوي چې کاشکې د ده او د ده د بد عمل په منځکښې ډېره لرې مسافه وی (چې ورسره نه وی يو ځای شوی) او الله ﷻ تاسو د خپل ځانه ډاروي او الله ﷻ په بندګانو باندې ډېر نرمي کوونکی دی.

شان نزول

د دې کبله چې صالحينو سلفو د ايتونو په مصداقاتو باندې د شان نزول اطلاق کاوه، نو د ذکر شوو ايتونو په باره کښې هم متعدد روايات مفسرينو کرامو ليکلي دي[۱]، چې مونږ ترې د عبد الله ابن عباس رضي الله عنهما په يوه روايت باندې اکتفاء کوو هغه دا چې:

خينو يهودانو لکه الحجاج بن عمرو او نورو د خينو مسلمانانو سره پټه انډيوالي وه (البته چې دا انډيوالي به د جاهليت د زمانې څخه پاتې وه) نو دوی ته خينو نورو مسلمانانو توصيه وکړه چې د کافرو د انډيوالۍ او دوستۍ څخه لاس واخلئ هسې نه چې د دين په متعلق مو په فتنه کښې واچوي خو څرنګه چې لا تر هغه وخته پورې په دې باره کښې کوم صريح حکم نه وه نازل شوی نو دوی توصيه ونه منله. نو ذکر شوي ايتونه نازل شوه او په صراحت سره يې د قيامت ورځې پورې ټول مسلمانانو ته توصيه وکړه[۲].

د مطلب خلاصه

۱ـ يعنې: هر کله چې د يو پلوه ټول مؤمنان د اسلام داعيان دي او کفار د اسلام داعيان بې دريغه وژني، او د بله پلوه ټولې ښېګڼې د الله ﷻ په بلا کيفه لاس دي، عزت او ذلت همدی ﷻ ورکوي، شپه او ورځ همدی ﷻ پيدا کوي، مړه کول او ژوندي کول د همده ﷻ کار دی او بالآخره پراخه روزي يوازې او يوازې همدی ﷻ ورکوي، نو الله ﷻ مؤمنان په جدي توګه منعه کړه چې کفار په دوستۍ سره مه نيسئ، انډيوالي ورسره مه کوئ. ايا دا مناسبه ده چې تاسو مؤمنان پرېږدئ دوستي او انډيوالي ورسره نه کوئ او يا يې نصيحت ته غوږ نه ږدئ او د کفارو زړې انډيوالۍ ته ادامه ورکوئ او يا ورسره نوې انډيوالۍ پيل کوئ. ايا د الله ﷻ د دوستانو څخه په غير د ده ﷻ د دښمنانو سره دوستي کوئ؟!

۲ـ د دې څخه وروسته چې هر څوک دا کار وکړي نو هغه دې پوه شي چې د الله ﷻ سره د هغه چندان دوستي او مينه نشته، ايا د دښمن دوست هم د چا دوست کېدلی شي؟ نو په دې تقدير مو د ده ﷻ سره د اعتماد قابله دوستي نه پاتې کېږي، په دې سسته دوستۍ باندې د الله ﷻ د دوستۍ نوم اېښودل څه ارزښت نه لري.

---

(۱) التفسير الكبير ج۸ ص۱۱؛ زاد المسير ج۱ ص۳۱۷؛ روح المعاني ج۳ ص۱۲۰
(۲) تفسير البغوي ج۱ ص۲۹۱

هوا که کله تاسو ته د کفارو څخه څه غټ خطر متوجه وي او داربدلی؛ که دوستي ورسره ښکاره نه کړئ نو د دوی د پلوه به سخت متضرر شئ، په دې صورت کښې درته رخصت دی چې محض په ژبه باندې ورسره دوستي څرګنده کړئ خو په دې شرط چې زړونه مو د الله ﷻ په دوستۍ باندې کلک او ثابت وي. دا کار باید عارضي وي، کله چې د خطر څخه بچ شوئ بیا نو درته د دوستۍ د دوام اجازه نشته.

د خطر په وخت کښې هم عزیمت او کلکه خبره دا ده چې د دوستۍ اظهار یې هم ونه کړئ او د هغه ضرر متحمل شئ چې تاسو ته متوجه دی، الله ﷻ به یې درته اجرونه درکړي.

۳_ مګر ای مؤمنانو! الله ﷻ مو د بل چا څخه نه بلکې د خپل ځان څخه داروي دېر دقت وکړئ هسې نه چې د رخصت څخه بده استفاده وکړئ چې خطر درته متوجه نه وي او ځانو ته یې متوجه وګڼئ او یا غټ خطر نه وي او تاسو یې غټ وبولئ او په همدې بهانه باندې یا د کفارو څخه استفادې وکړئ او یا د دین د مشکلاتو د ګاللو څخه خپلې اوږې سپکې کړئ. که داسې مو وکړه نو الله ﷻ به درسره دقیق حساب وکړي.

۴_ ای پیغمبره! همدا مضمون ورته په صراحت سره ووایه چې که تاسو په زړونو کښې څه شی پټ کړئ او تلفظ ورباندې ونه کړئ هم الله ﷻ ورباندې پوهېږي، دا خو لا څه کوئ چې الله ﷻ په هغو ټولو شیانو باندې پوهېږي چې هغه یا په اسمانونو کښې وي او یا په ځمکو کښې وي، نو ستاسو ما في الضمائر به ورڅخه څنګه پټ پاتې شي.

۵_ دا وه د الله ﷻ د علم تعمیم. اوس یې د قدرت تعمیم واورئ! چې په هر شي باندې د قدرت والا دی هره وړه او غټه خبره د قیامت په ورځ حاضرولی شي او محاسبه ورباندې کولی شي، دا کار ورته دېر اسان دی، د الله ﷻ کامل قدرت به تاسو هلته وګورئ چې هر چا ته هغه ټولې نېکۍ حاضرې کړی شي چې هغه یې کړې وي او هغه بدۍ هم چې ده کړې دي، هلته به هک پک حیران شئ چې د الله ﷻ څومره لوی قدرت دی چې نه ترې کومه نېکي پاتې شوه او نه کومه بدي، ټولې یې هر چا ته په وړاندې کېښودلې چې دا دې نېکۍ او دا دې بدۍ. او س پخپله د ځانه سره محاسبه دکړه چې کامیاب یې او که ناکام.

۶_ په دغې ورځې کښې به بدعمله کس خپلو بدیو ته دومره په کرکه ګوري چې په افسوس سره به وایي کاش چې د دغه بد عمل مخ مې نه وی لیدلی، کاش چې د مخې څخه مې دومره په څنګه وی چې په منځ کښې مو سره دېره اوږده موده وی، او کلونه-کلونه راڅخه یا وړاندې او یا راڅخه ببرته وي.

۷_ ای پیغمبره! یو ځل بیا مؤمنانو ته توصیه وکړه چې الله ﷻ تاسو د بل چا څخه نه بلکې د خپل ځان ﷻ څخه مو داروي چې خپل کامل عمل او کامل قدرت یې درته په دېره دقیقه توګه واضحه کړ.

ایا تاسو به اوس هم د الله ﷻ څخه نه دارېږئ او د الله ﷻ د دښمنانو سره به اندیوالي او دوستي کوئ؟!

الله ﷻ په خپلو بندګانو باندې ډېر مهربان دی، نه غواړي چې دوی يې د غضب لاندې راشي، د همدې کبله يې په زياته بليغه لهجه دوی منعه کړه او پاخه دلايل يې ورته تېر کړه ترڅو دوی په حکم مطمئن شي او د تزلزل سره مخامخ نه شي.

که د مهربانۍ وجه نه وی نو فقط په همدې حکم باندې به يې اکتفاء کړې وی چې ﴿ لَّا يَتَّخِذِ ٱلْمُؤْمِنُونَ ٱلْكَـٰفِرِينَ أَوْلِيَآءَ ﴾، او نور دلايل به يې نه وی ذکر کړي چې د دنيا مجازي پاچاهان هم د چا سره دومره خبره نه اوږدوي لکه چې الله ﷻ په دې مقام کښې اوږده کړه.

توضيحات

۱ـ که څوک وايي چې: د ﴿ مِن دُونِ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴾ څخه معلومېږي چې د کافرانو دوستي په هغه وخت کښې جائزه نه ده چې بدون د مؤمنانو څخه وي، که بالفرض څوک د مؤمنانون او کافرانو دواړو سره دوستي ولري هغه به جائزه وي؟

مونږ وايو چې: د "دُون" کلمه اصلا هغه حالت ته وضعه شوې ده چې متعلق يې دمضاف إليه څخه کم او ټيټ وي، که څه هم په استعمال کښې د "غَيْر" په معنی ډېره اوربدله کېږي[1]. په دې مقام کښې په اصلي معنی ده چې حاصل يې داسې کېږي: مؤمنان دې کافران په دوستۍ سره نه نيسي دوی ته په کار دي چې د خپلو سيالانو (مؤمنانو) سره دوستي وکړي او د حقيرو او ټيټو د دوستۍ څخه دې تېر شي.

الله ﷻ همدا مضمون په بل ځای کښې داسې بيانوي چې: ﴿ لَا تَتَّخِذُواْ بِطَانَةً مِّن دُونِكُمْ ﴾ [آل عمران: ۱۱۸] يعني: د خپلو ځانو (مؤمنانو) څخه ټيټ خلک (کافران) رازداران مه جوړوئ.

د "دُون" کلمه په حقيقت کښې د حکم د علت ښکارندويه ده چې کافران ځکه ستاسو څخه ټيټ دي چې هغوی د الله ﷻ سره شريک ودروي او تاسو موحدين ياست؛ نو د هغوی سره بالکل دوستي مه کوئ.

"أَوْلِيَاء" څه معنی؟

۲ـ د ﴿ أَوْلِيَآءَ ﴾ کلمه د "وَلِي" څخه اخستله شوې ده. "وَلْي" د دوه شيانو داسې نژدېکت ته وايي چې د دواړو په منځکښې درېم شی نه وي. نحويان وايي چې "و الأصلُ في الفاعلِ أنْ يَلِيَ الفعلَ" يعني: په فاعل کښې اصل دا دی چې د خپل فعل سره نژدې وي (د دواړو په منځکښې بل معمول موجود نه وي).

د دوه کسانو نژدېکت (دوستي) د "موالاة" په نامه يادېږي چې په مقابل کښې يې معاداة (دښمني) استعمال مومي.

---

(۱) مفردات الراغب ص ۱۷۷

د موالاة ډولونه

۳ـ د یو مؤمن سړي د کافر سره موالاة (دوستي) په لاندي درې صورتونو کښې تحقق موندلی شي[۱]:

الف: چې سړی د کفر د وجې څخه ورسره دوستي کوي، د هغه په کفر باندې خوښ وي، د هغه کفر ورته ښه ښکاري. لکه چې خلقیانو او پرچمیانو ته د کمونستانو مـلک ښه ښکارېده.

په دا ډول موالاة باندې سړی کافر کېږي، او هم دا ډول موالاة په ایت شریف کښې مطلب نه دي څکه چې الله ﷻ مؤمنانو ته امر وکړ چې د کافرانو د موالاة څخه خانونه بچ کړئ، او د ډار حالت یې ترې وویست. که ذکر شوی مولاة مطلب وی نو یو حالت به یې هم ترې نه وی ویستلی چې په کفر باندې راضي کېدل خو په هر حال باندې کفر دی.

ب: چې سړی د هغه کافر سره ښه ګذاره وکړي کوم چې محارب کافر نه وي، په جنګ ورسره اخته نه وي؛ د دې ډول موالاة حکم جواز دی. الله ﷻ فرمایي چې: ﴿ لَّا يَنْهَىٰكُمُ ٱللَّهُ عَنِ ٱلَّذِينَ لَمْ يُقَٰتِلُوكُمْ فِى ٱلدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُم مِّن دِيَٰرِكُمْ أَن تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوٓاْ إِلَيْهِمْ ﴾ [الممتحنة:۸] یعني: الله ﷻ تاسو د هغو کسانو څخه نه منعه کوي کوم چې ستاسو سره د دین په هکله جنګ نه وي کړی او د کورونو څخه یې ویستلي نه یاست چې نیکي ورسره وکړئ او انصاف ورته ورکړئ (ښه ګوزاره ورسره وکړئ. څه خوراک څښاک ورته ورکړئ او داسې نور).

ج: چې سړی د کافر په دین باندې د بطلان عقیده لري چې باطل دین دی، خو سره د دې د کافر سره مینه او محبت کوي، د هغه سره مشوره کوي، د هغه تعظیم کوي، لنډه دا چې د هغه سره داسې ناسته پاسته کوي ته به وایې چې دوی دواړه ډېر کلک دوستان دي.

په دې درېیم ډول موالاة باندې سړی نه کافر کېږي خو جنایت دی، د دې وېره شته چې کافر به یې تېر باسي او مرتد به یې کړي. او همدا ډول موالاة په همدې ایت کښې مطلب دی چې لاس ترې واخلئ[۲].

سوال جواب

۴ـ که څوک وایي چې: د ﴿ فَلَيْسَ مِنَ ٱللَّهِ فِى شَىْءٍ ﴾ څخه خو معلومېږي چې په همدې ډول باندې هم سړی کافر کېږي؟

مونږ وایو چې: د ایت شریف د ذکر شوي ټکړې معنی دا ده چې که چا دا کار وکړ نو د هغه سره د الله ﷻ دوستي ډېره نا چیزه ده چې هیڅ د ذکر وړ نه ده، نو داسې وګڼل شوه لکه د الله ﷻ سره چې بالکل دوستي نه لري.

په همدې مضمون باندې نبي کریم ﷺ فرمایلي چې: «وَمَنْ غَشَّنَا فَلَيْسَ مِنَّا»[۳] یعني: هر څوک چې

---

(۱) التفسیر الکبیر ج۸ ص۱۲؛ حاشیه الشیخ زاده علی تفسیر البیضاوي ج۱ ص۶۱۷
(۲) التفسیر الکبیر ج۸ ص۱۲
(۳) صحیح مسلم ج۱ ص۷۰

زمونږ سره تګي وکړي هغه زمونږ څخه نه دی. په دې حدیث کښې مطلب دا نه دی چې د یو شي په اخستلو او خرڅولو کښې چې څوک تګي وکړي هغه ورباندې کافر کېږي بلکې مطلب یې دا دی چې دا د مسلمانۍ کار نه دی، مسلمانان لکه چې په عقیده کښې د کفري عقیدې څخه خانونه ساتي باید چې په عمل کښې هم د کفري عملونو څخه خانونه وساتي که څه هم ورباندې کافر کېږي نه.

برسېره په دې، دغه ډول دوستي حاطب بن أبي بلتعه ﷺ د کافرانو سره کړې وه خو نبي کریم ﷺ ورباندې د مرتد حکم ونه کړ.

د "المُمتَحِنَة" سورت اوله برخه په همدې باره کښې نازله شوې ده او په احادیثو کښې یې پوره بیان ذکر دی[۱].

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۵ـ که څوک وایي چې: ایا د کافر څخه په جنګ کښې کومک اخستل روا دي چې یا ترې مالي مرسته واخلي او یا کافر أشخاص په جنګ کښې په خپله ګټه استعمال کړي؟

مونږ وایو چې: په دې باره کښې مالکي مذهب دا دی چې دا کار روا نه دی څکه چې د بدر په غزا کښې یو کافر غوښتل چې د نبي کریم ﷺ سره کومکي شي خو نبي کریم ﷺ وفرمایل چې: «ارْجِعْ فَلَنْ أَسْتَعِينَ بِمُشْرِكٍ»[۲] یعنې: بېرته لاړ شه، زه د مشرک څخه مرسته نه غواړم.

اما د جمهورو علماء کرامو (چې احناف هم پکښې شامل دي) رایه دا ده چې دا کار جائز دی څکه چې نبي کریم ﷺ د هوازن په غزا کښې صفوان بن أمیه څخه کومک غوښتی وه او هغه کافر وه، او هم یې د مشرکانو په ضد د بني قینقاع یهودانو سره د کومک معاهده کړې وه که څه هم هغوی معاهده ماته کړه.

دوی وایي دا کار جائز دی خو چې ضرورت ورته پېښ شي او څه اطمنان هم موجود شي چې کافر خیانت نه کوي او د مؤمنانو په ضد باندې اقدام نه کوي.

همدارنګه دوی وایي د بدر په غزا کښې د کافر کومک ته اړتیا نه وه او یا به ورباندې نبي کریم ﷺ اطمنان نه درلود[۳].

ځینې علماء کرام وایي د کافرانو استخدام په هغه وخت کښې جائز دی چې د غلامانو او وینځو په دود ترې کار واخستلی شي چې باداري د مؤمنانو په لاس کښې وي او هغوی مامورین او توابع وي، لکه کتابیه ښځه چې د خپل مسلمان مېړه د لاس لاندې وي. اما داسې استخدام چې هغوی د عزت خاوندان وي او د آمرینو حیثیت لري نو دا بالکل روا نه دی[۴].

---

(۱) صحیح البخاري ج۱ ص۴۲۲
(۲) جامع الترمذي ج۱ ص۲۸۴
(۳) روح المعاني ج۳ ص۱۲۰
(۴) البحر المحیط ج۲ ص۴۲۲

د "تُقَاة" د کلمې تحلیل

۶_ د ﴿ تُقٰىةً ﴾ کلمه په اصل کښې "وُقَيَةٌ" وه _لکه: "فُعَلَةٌ" _ چې مصدر یا اسم مصدر دی، نو "و" په "ت" او "ي" په "الف" بدله شوه "تُقَاة" ترې جوړ شو. "تُقَاة" د "تُقية" په معنی سره دی چې په اصل کښې "وقيية" وه "و" په "ت" بدل شو او یوه "ي" په بله کښې مدغمه شوه "تُقية" ترې جوړ شو. دواړه کلمې د ډار او خوف په معنی سره دي خو اهل التشیع د "تقية" کلمه ډېره استعمالوي.

"تُقيه" او شرعي حکم

۷_ په دې مقام کښې باید لاندې څو مواد په نظر کښې ونیول شي ترڅو پرې دا مقام پرې ښه واضحه شي:

الف: د قیامت د ورځې پورې جواز شته چې یو مسلمان د خان د خلاصون په غرض د ډار په وخت کښې د کفري کلماتو څرګندونه وکړي. اما خوارج وايي چې تُقيه د اسلام په ابتداء کښې جائزه وه چې مسلمانان کمزوري وه، کله چې مسلمانان قوي شوه نو ذکر شوی حکم باید عملي نه شي[۱].

دا مذهب ځکه باطل دی چې د یو پلوه په نصوصو کښې داسې څه دلیل نشته چې تخصیص یې ورکړې وي او دبل پلوه د مسلمانانو د کمزورۍ حصر کول هم په یو وخت پورې څه معقول کار نه دی. نو تُقيه د قیامت د ورځې پورې جائزه ده.

ب: په تُقيه باندې عمل کول جواز لري چې سړی ورباندې نه ګناهګارېږي، خو بهتره دا ده چې سړی کفري کلمات په ژبه باندې ونه لولي او په رخصت باندې عمل ونه کړي بلکې په عزیمت باندې کلک شي. د همدې مطلب په ثبوت باندې لاندې دلایل دلالت کوي[۲]:

اول: په دغسې حالاتو کښې (چې سړی د کفري کلماتو اظهار ته مجبورېږي) اسلام هجرت فرض کړی دی، که په تُقيه باندې عمل کول اصلي حکم وی نو هجرت ته به حاجت نه وی، یو مسلمان به کولی شوی چې ظاهراً خپل ځان کافر معرفي کړي خو په زړه کښې مسلمان وي.

دوهم: که په تقيه باندې عمل کول عزیمت وی نو شهیدانو ته به الله ﷻ لوړې درجې نه وی ورکړې، هغوی خو په همدې شهیدان شوي دي چې د رخصت څخه یې استفاده نه ده کړې او په عزیمت باندې کلک ولاړ وه او شهیدان شوه.

دریم: مُسَیلمة الکذاب (چې د پیغمبرۍ دعوه یې کړې وه) یوه ورځې دوه کسان مسلمان مجاهدین ونیول او په لاندې ډول یې د استنطاق لاندې راوستل:

یوه صحابي ﷺ ته یې وویلې چې ته شاهدي وایې چې محمد ﷺ د الله ﷻ رسول دی؟. ده وویلې چې: هو. بیا یې ورته وویلې چې ته شاهدي وایې چې زه هم د الله ﷻ رسول یم؟. ده وویلې چې: هو. نو دغه صحابي ﷺ یې خوشې کړ.

---

(۱) تفسیر کبیر ج۸ ص۱۴

(۲) صحیح البخاري ج۲ ص۱۰۲۶

اما هغه بل صحابي ﷺ د اول سوال په جواب کښې "هو" وویلې او په دوهم کښې یې جواب ورکړ چې: «إِنِّيْ أَصَمّ» یعني: یقینًا زه کوڼ یم. نوموړي کافر درې خله سوال تکرار کړ خو په هر وار کښې به صحابي ﷺ جواب ورکاوه چې زه کوڼ یم.

مسیلمه ملعون دغه صحابي ﷺ شهید کړ او سر مبارک یې ترې پرې کړ. نو کله چې دغه قیصه نبي کریم ﷺ ته ورسیده هغه وفرمایل چې: «أَمَّا هَذَا الْمَقْتُولُ فَقَدْ مَضَى عَلَى صِدْقِهِ وَيَقِينِهِ وَأَخَذَ بِفَضْلِهِ فَهَنِيئًا لَهُ. وَأَمَّا الْآخَرُ فَقَدْ رَخَّصَهُ اللهُ تَعَالَى فَلَا تَبِعَةَ عَلَيْهِ»[1] یعني: هر چې دغه وژل شوی دی نو یقینًا هغه په خپل صداقت او کلک باور باندې تېر شو او د الله ﷻ فضل یې وګاټه نو دا دې ورته مبارک وي، او هر چې هغه بل دی نو هغه ته الله ﷻ رخصت ورکړی وه نو په هغه باندې هم څه ګناه نشته.

څلورم: د احمد بن مالک رحمه الله څخه چا پوښتنه وکړه چې که څوک دې توره د سر پورې ونیسي نو کفري خبره به وکړي او که نه؟ ده رحمه الله ورته وویلې: چې کله عالم په تقیه باندې عمل وکړي او حق ونه وایي او جاهل د جهل او ناپوهۍ د کبله د حق اظهار ونه کړي "فمتی تبین الحق"[2] نو حق به په کوم وخت کښې څرګند شي؟.

ج: په تقیه باندې عمل کوي د ضرورت په بنا جائز ګرځول شوي دي د همدې کبله پکښې د ضرورت څخه زیادت جائز نه دی، لکه چې الله ﷻ د دې ایت په مثل کښې تصریح کړې ده چې: ﴿ وَقَلْبُهُۥ مُطْمَئِنٌّۢ بِٱلْإِيمَٰنِ ﴾ [النحل: ۱۰۶] یعني: د کفر کلمه په داسې حالت کښې جائزه ده چې زړه یې په ایمان باندې مطمئن وي. خو یوازې په ژبې سره وریاندې تلفظ وکړي او دا خکه چې ضرورت په ژبه پوره کېږي د عقیدې تحریف ته حاجت نشته[3].

همدارنګه په کار دي چې په کفري کلماتو باندې هم د ضرورت څخه اضافه تلفظ ونه کړي او هم دې د وخت پوره مراعات وکړي، کله چې ضرورت ترسره شو نو بیا ورته په کفري کلمو باندې خوله ښورول قطعي حرام دي او رخصت یې تمام شو.

د: هله تقیه جائزه نه ده چې په بل چا باندې پکښې تجاوز واقع کېږي، لکه چې څوک کافرانو ته د خپل خان معرفي کولو دپاره بل مسلمان ووژني، یا په زنا باندې اقدام وکړي، یا پردی مال غصب کړي، یا پاک لمنو ښځو او سړیو پسې بهتان جوړ کړي او بالآخره یا د استنطاق په وخت کښې د مسلمانانو د اسرارو څخه پرده پورته کړي[4].

ه: همدارنګه په تقیه کښې د لساني اقرار څخه په غیر کفري عمل جائز نه دی، لکه چې څوک خپل خان خلقي یا پرچمي معرفي کولو دپاره ـ العیاذ بالله ـ د قرآن کریم سره د استخفاف عمل وکړي. او دا خکه چې دغسې وضعه د کفر نمایندګي کوي، برابره خبره ده چې عقیده یې ورسرا موافقه وي او که نه.

---

(۱) احکام القرآن للجصاص ج۲ ص۱۰؛ مصنف ابن ابي شیبه ج۶ ص۴۷۳

(۲) البحر المحیط ج۲ ص۴۲۴

(۳) تفسیر ابن کثیر ج۱ ص۳۵۷

(۴) تفسیر کبیر ج۸ ص۱۴

کبله عبد الله بن عباس رضي الله عنهما وويلي دي چې: «لَيْسَ التَّقِيَة بِالْعَمَلِ إِنَّمَا التَّقِيَةُ بِاللِّسَانِ»[۱] د همدې
تقیه په عمل باندې نه ده بې شکه تقیه په ژبه ده او بس.
د تقیه لکه څنګه چې د نفس د ساتنې دپاره رخصت ده د مال او آبرو د ساتنې دپاره هم جواز لري[۲].
نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «مَنْ قُتِلَ دُونَ مَالِهِ فَهُوَ شَهِيدٌ»[۳] یعني: څوک چې د خپل مال په مقابل کښې ووژل شي هغه شهید دی.
نو که یو مسلمان د کافر د پلوه تهدید شي چې که د موالاة (دوستی) اظهار ونه کړي نو یا به ووژل شي، یا به یې مال تلف شي او یا به یې ناموس او ابرو توبه شي.
په دې درېواړو صورتونو کښې ورته په ژبه باندې د موالاة اظهار جائز دی.

یادونه

۸ـ څرنګه چې په ژبه باندې د کفري کلماتو استعمال په داسې حال کښې چې قلباً ورباندې مطمئن نه وي یو مبطن او پټ شی دی هر څوک کولی شي چې په کفري کلمه باندې قلباً تلفظ وکړي او د دې سره‌سره مدعي شي چې زه پرې قلباً مطمئن نه یم. برسېره په دې، د تهدید په اندازه کښې هم ممکنه ده چې څوک د ډېر لږ تهدید سره د کفري کلمې یا د کفري موالاة اظهار وکړي، یا د ضرورت څخه په زیاتو کلماتو باندې تلفظ وکړي او یا حتی د ضرورت د وخت څخه اضافه وخت ورباندې دوام وکړي، خو په دې ټولو صورتونو کښې بهانه کولی شي چې ما د مجبوریت څخه دا تلفظ کړی دی او څوک یې په دنیا کښې نه شي ملامته کولی.
نو څکه الله ﷻ په دې مقام کښې د ډارولو ډېره موثره جمله دوه خله تکرار کړې ده چې په ټول قرآن کښې درېم ځل نه ده نازله شوې، هغه جمله دا ده چې: ﴿ وَيُحَذِّرُكُمُ ٱللَّهُ نَفْسَهُۥ ﴾ یعني: او الله ﷻ تاسو د خپله خانه ډاروي، نه د بل شي څخه. یعني د ډېر لوی غضب څخه مو ډاروي.
د دې تهدید نظیر په ترغیب کښې هغه حدیث دی چې نبي کریم ﷺ د روژې د ثواب په باره کښې وایي چې د بنیادم په هر یو نېک عمل باندې لس چنده اجر ورکول کېږي تر اوه سوه پورې، پرته د روژې څخه څکه چې الله ﷻ فرمایي: «فَإِنَّهُ لِي وَأَنَا أَجْزِي بِهِ يَدَعُ شَهْوَتَهُ وَطَعَامَهُ مِنْ أَجْلِي»[۴] یعني: چې یقیناً روژه ما لره ده او زه ورباندې (پخپله) جزا ورکوم، خپل خواهش او خوراک یې زما د کبله پرېښی دی. یعني د روژې جزا دومره لویه ده چې په اندازه باندې یې د الله ﷻ څخه په غیر ملائک هم نه پوهېږي.

---

(۱) تفسیر ابن کثیر ج۱ ص۳۵۷
(۲) روح المعاني ج۳ ص۱۲۱
(۳) صحیح البخاري ج۱ ص۳۳۷
(۴) سنن النسائي ج۱ ص۳۱۰

د اهل التشیع تقیه

۹ـ د ذکر شوي بیان څخه څرګنده شوه چې مسلمان ته د موالاة (دوستی) اظهار جائز دی مګر چې د کافرانو د پلوه تهدید شي. خو د همدې ایت څخه اهل التشیع تقیه د یوه اصل په حیث استنباطوي او په هر ځای کښې چې دوی د لږ څه مشکل سره مخامخ شي هلته تقیه په کار اچوي. د علي ﷺ او د نورو هغو صحابه وو ﷺ څخه چې هغه شي په ثبوت ورسېږي کوم چې د دوی په طبیعت برابر نه وي نو هغه هم په تقیه باندې حملوي.

ځینې اهل التشیع په تقیه کښې دومره مبالغه کوي چې وایي: د اهل تشیع څخه چې ځوک په سُنّي امام پسې لمونځ وکړي د دې دپاره چې په شیعه مذهب باندې پرده واچوي نو دومره ثواب لري لکه یو پیغمبر پسې یې چې لمونځ اداء کړی وي.

دوی داسې نور مزخرفات وایي چې د ایت شریف سره بالکل ارتباط نه لري[۱].

ایا اعمال حاضرېدلی شي؟

۱۰ـ مفسرینو کرامو د اعمالو د احضار معنی داسې کړې ده چې هغه به مجسم کړی شي او حاضر به کړی شي او یا د اعمالو حضور د عملنامو یا د جزا د حضور څخه کنایي دی[۲].

مګر مونږ دغو دربوارو تاویلونو ته حاجت نه لرو ځکه چې په نني عصر کښې اعراض انتقالېږي او هم تېر شوي اعراض حاضر ګرځول کېږي، مثلا نن چې کومې خبرې ثبت شي او یا د ځینو شیانو تلویزوني عکاسي وشي ډېر کلونه وروسته هم هغه بیا حاضرېدلی شي او هم لیدلی شي. کله چې دا صحنه په دنیا کښې تکرارېدلی شي نو په آخرت کښې خو یې هیڅ مانع نشته.

یادونه

۱۱ـ ځینو مفسرینو کرامو د ﴿بَيْنَهُ﴾ ضمیر د قیامت ورځې ﴿يَوْمَ﴾ ته راجع کړی دی[۳]، یعنې بدکاره نفس به تمنی کوي چې د ده او د دغې ورځې په منځکښې ډېره زمانه وی.

مګر مونږ ته دا ښه خبره ښکاره شوه چې ضمیر بد عمل ته راجع شي چې ورته نژدې ذکر دی.

أَمَدْ څه معنی؟

۱۲ـ د "أَمَدْ" او د "أَبَدْ" په منځکښې تقارب دی دواړه اوږدې زمانې ته وایي، فقط دومره فرق لري چې په "أَمَدْ" کښې زمانه مجهوله غایه لري او په "أَبَدْ" کښې بالکل غایه او انتهاء نه لري[۴].

ځیني مفسرین لا وایي چې په دې مقام کښې د ﴿أَمَدًا بَعِيدًا﴾ څخه لرې مسافه مطلب ده لکه څومره چې مشرق د مغرب څخه لرې دی[۵].

(۱) روح المعاني ج۳ ص۱۲۴
(۲) تفسیر القاسمي ج۴ ص۸۴
(۳) تفسیر ابي السعود ج۲ ص۲۴
(۴) مفردات الراغب ص۲۰
(۵) روح المعاني ج۳ ص۱۲۷

په هر تقدير د معنی حاصل يې داسې کېږي: عاصيان خو نن ورځ گناه ته د پر خوشالېږي او د پر رغبت لري چې ورنژدې شي خو د قيامت په ورځ چې کله د خپلې گناه مخ وگوري دومره به ترې متنفر شي چې وايي به کاش چې زما او ستا په منځکښې د پره لرې مسافه وی چې په د پره اوږده زمانه کښې هم سره نه وی يو ځای شوي.

﴿ قُلْ إِن كُنتُمْ تُحِبُّونَ ٱللَّهَ فَٱتَّبِعُونِى يُحْبِبْكُمُ ٱللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ ۗ وَٱللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٣١﴾ قُلْ أَطِيعُوا۟ ٱللَّهَ وَٱلرَّسُولَ ۖ فَإِن تَوَلَّوْا۟ فَإِنَّ ٱللَّهَ لَا يُحِبُّ ٱلْكَـٰفِرِينَ ﴿٣٢﴾ ﴾

[۳۱] ووايه (ای پيغمبره!) که چرته تاسو (ای خلکو!) ياستئ چې د الله ﷻ سره محبت لرئ نو زما متابعت وکړئ الله ﷻ به تاسو محبوب وگرځوي (درځخه راضي به شي) او گناهونه به مو درته وبښي. او الله ﷻ بښونکی (او) مهربان دی.

[۳۲] ووايه (ای پيغمبره!) چې (ای خلکو!) د الله ﷻ او د ده د پيغمبر ﷺ اطاعت وکړئ. نو که دوی ترې مخ تاو کړ نو بې شکه الله ﷻ کافران نه خوښوي.

شان نزول او ارتباطونه

۱ـ دِ ذکر شوو دوارو ايتونو په شان نزول کښې تقريبًا اووه روايتونه مفسرينو کرامو ليکلي دي[۱]، چې مونږ دلته يوازې د دوه روايتونو په ذکر سره اکتفاء کوو:

الف: لکه چې پخوا مو ذکر کړی وه چې د دې سورت د سر ايتونه د نجران د وفد په باره کښې نازل شوی دي، دغو نصاراوو د نبي کريم ﷺ سره د مباحثې په ترځ کښې دا خبره هم وکړه چې مونږ عيسی ﷺ ته ځکه په الوهيت باندې قايل يو چې د الله ﷻ سره محبت لرو او دا کار مو د محبت يو مظهر دی.

د نصاراوو دا بهانه د مشرکانو بهانې ته ورته وه چې الله ﷻ د دوی د خولې ځخه فرمايي چې: ﴿ مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَآ إِلَى ٱللَّهِ زُلْفَىٰٓ ﴾ [الزمر: ۳] يعنې: مونږ د بوتانو عبادت نه کوو مگر د دې دپاره چې دوی مو الله ﷻ ته ورنژدې کړي نژدې کول.

د نصاراوو د نه مسلمانېدلو يو مهم عامل دا وه چې دوی خپلو ځانو ته د نورو خلکو ځخه په امتياز باندې قائل وه چې: ﴿ نَحْنُ أَبْنَـٰٓؤُا۟ ٱللَّهِ وَأَحِبَّـٰٓؤُهُۥ ﴾ [المائدة: ۱۸] يعنې: مونږ د الله ﷻ زامن او د ده دوستان ياستو. د الله ﷻ د عذاب ځخه مونږ ته څه خطر نشته مونږ ترې نه ډارېږو.

نو الله ﷻ نبي کريم ﷺ ته د دوی د همدې خبرې جواب ورزده کړ چې که رښتيا د الله ﷻ سره مينه او محبت لرئ زما متابعت وکړئ. زه چې څه وايم هغه ومنئ[۲].

[۱] زاد المسير ج۱ ص۳۱۸: تفسير البغوي ج۱ ص۲۹۳

[۲] تفسير الطبري ج۳ ص۲۳۲

ب: کله چې عبد الله بن أُبي (رئيس المنافقين) ذکر شوی جواب واورېده نو په پروپاګند يې شروع وکړه چې نبي کريم ﷺ غواړي چې خپل ځان راته د معبود په صفت جوړ کړي چې مونږ يې عبادت وکړو.

نو الله ﷻ نبي کريم ﷺ ته د همدې خبرې جواب هم ورزده کړ چې: زما اطاعت د الله ﷻ اطاعت دی، زه کوم شخصي اطاعت ستاسو څخه نه غواړم. برسېره په دې، زما خبره د پيغمبر په صفت ومنئ چې د الله ﷻ د احکامو صرف ابلاغ کوم او بس. دا زما احکام نه دي بلکې د الله ﷻ احکام دي[1].

۲ـ په دې مقام کښې د ايتونو د اړوند لاندې وجې ولولئ:

الف: تردې ځايه الله ﷻ د خپل وحدانيت پوره دلايل بيان کړه اوس د نبي کريم ﷺ د رسالت په باره کښې استدلال بيانېږي چې نبي کريم ﷺ ځکه په حقه پيغمبر دی چې د هغه محبت د الله ﷻ د رضا سبب دی او هم د هغه اطاعت د الله ﷻ اطاعت دی.

ب: د هغو ايتونو مضمون دا وه چې د الله ﷻ د دښمنانو سره محبت مه کوئ او د دې ايتونو مضمون دا دی چې د ده ﷻ د دوستانو سره مينه او محبت وکړئ چې د دوی په اول سر کښې نبي کريم ﷺ واقع دی.

ج: هلته مسلمانان ډاروَل شوي وه چې د الله ﷻ څخه وېدار شئ او د ده ﷻ رضا حاصله کړئ، دلته هغه طريقه بيانه شوې ده چې د الله ﷻ رضا ورباندې حاصلېدلی شي.

د مطلب خلاصه

۱ـ يعني: ای پيغمبره! ټولو خلکو ته اعلان وکړه چې که تاسو غواړئ چې د الله ﷻ سره محبت وکړئ ترڅو د هغه رضا حاصله کړئ او د غضب څخه يې په امن کښې شئ نو لار يې همدا يوه ده چې زما متابعت وکړئ او زما په قدم باندې لاړ شئ چې ذکر شوی مراد مو ترسره شي، الله ﷻ به تاسو محبوب جوړ کړي او درڅخه به راضي شي. برسېره په دې، ګناهونه به هم درته وبښي ځکه چې الله ﷻ بښونکی دی او د نورو نېکو اعمالو توفيق به هم درکړي ځکه چې الله ﷻ مهربان دی.

لنډه دا چې که تاسو د الله ﷻ د محبت ادعاء کوئ نو زما په متابعت کښې يې ښکاره کولی شئ او بس. او که نه نو په محبت کښې يې رښتيني نه ياست دروغ وايياست.

۲ـ او ای پيغمبره! خلکو ته بل دا اعلان وکړه: زه چې تاسو خپل متابعت ته رادعوت کوم مطلب مې دا نه دی چې په تاسو باندې خپل شخصي حاکميت قائمول غواړم، بلکې مطلب مې دا دی چې د الله ﷻ اطاعت وکړئ او زما اطاعت ځکه وکړئ چې زه د هغه ﷻ دراستولی شوی بنده يم، نو زما اطاعت د الله ﷻ اطاعت دی او د هغه ﷻ بندګي ده، زه غواړم چې تاسو د الله ﷻ بندګان جوړ شئ نه دا چې تاسو زه د خپل ځان بندګان جوړ کړم.

(۱) روح المعاني ج۳ ص۱۳۰

۳_ نو ای پیغمبره! که خلکو ستا ذکر شوي دواړه اعلانونه ومنل خو ډېره ښه ده سمه لاره یې وموندله، او که ورته یې شا کړه نو دوی په غلطه لاره روان او کافران شوه، په تا باندې یې څه ملامته نشته بلکې په همدوی ده الله ﷻ بهورباندې خپل غضب نازل کړي. دا ځکه چې الله ﷻ د کافرانو څخه په بله یوه لار باندې هم نه راضي کېږي، د الله ﷻ د رضا حاصلولو لاره همدا یکې یوه لاره ده او بس، نن ورځ نه عیسویت د نجات لاره ده او نه یهودیت، بلکې بالفرض که موسی ﷺ ژوندی وی او عیسی ﷺ په ځمکه باندې وی نو هغوی دواړو به هم بله لاره نه وی موندلې.

توضیحات

۱_ په دې مقام کښې د بنده محبت د دې څخه عبارت دی چې یوازې الله ﷻ ته عبادت وکړي او شریک ورسره ونه دروي. او د الله ﷻ محبت دې ته وایي چې ترې راضي شي او ګناهونه ورته عفوه کړي او د نېکیو توفیق ورکړي[1].

۲_ یوه ورځې نبي کریم ﷺ اودس کاوه او ځینو صحابه وو کرامو یې د اوداسه استعمال شوې اوبه په خان پورې موږلې، نو نبي کریم ﷺ ورته وویلې چې: په تاسو باندې څه باعث دی چې دا کار کوئ؟، هغوی جواب ورکړ چې په مونږ باندې د الله ﷻ او د پیغمبر ﷺ محبت باعث دی.

نو نبي کریم ﷺ وفرمایل چې: «مَنْ سَرَّهُ أَنْ يُحِبَّ اللهَ وَرَسُولَهُ أَوْ يُحِبَّهُ اللهُ وَرَسُولُهُ فَلْيَصْدُقْ حَدِيثَهُ إِذَا حَدَثَ، وَلْيُؤَدِّ أَمَانَتَهُ إِذَا اؤْتُمِنَ وَلْيُحْسِنْ جِوارَ مَنْ جَاوَرَه»[2] یعني: هرڅوک چې په دې خوشالېږي چې د الله ﷻ او د پیغمبر ﷺ سره محبت ولري او یا په دې خوشالېږي چې الله ﷻ او پیغمبر ﷺ یې محبوب وګرځوي نو رښتیا خبرې دې کوي کله چې ګرېږي او امانت دې سپارې کله چې ورته کېښودل شي او د خپلو ګوانډیانو ګوانډ دې ښه کړي.

د دې حدیث څخه لاندې دوه مطلبه په تبادر سره د سړي ذهن ته ورځي:

الف: علماء کرامو او مشائخو ته په کار دي چې د خپلو شاګردانو او مریدانو څخه د لاسونو په مچو کولو باندې راضي نه شي ترڅو چې شریعت عملي نه کړي او په اسلام باندې منګولې ښخې نه کړي.

ب: شاګردانو او مریدانو ته په کار دي چې د الله ﷻ او د پیغمبر ﷺ محبت د استاذانو او مشائخو په لاس مچو کولو کښې تمثیل نه کړي او دا خیال ونه کړي چې د قیامت په ورځ به مو یوازې همدا په کار راشي که شریعت مو عملي کړی وي او که مو د پښو لاندې کړی وي.

﴿ إِنَّ ٱللَّهَ ٱصۡطَفَىٰٓ ءَادَمَ وَنُوحٗا وَءَالَ إِبۡرَٰهِيمَ وَءَالَ عِمۡرَٰنَ عَلَى ٱلۡعَٰلَمِينَ ﴿٣٣﴾ ذُرِّيَّةَۢ بَعۡضُهَا مِنۢ بَعۡضٖۗ وَٱللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٣٤﴾ ﴾

19

[1] تفسیر روح المعاني ج۳ ص۱۲۹

[2] شعب الإيمان للبيهقي ج۲ ص۲۰۱

[۳۳] بې شکه الله ﷻ آدم ﷺ غوره کړخولی وه، او نوح ﷺ هم، او د ابراهیم ﷺ ټبر هم، او د عمران ټبر هم، (هر یو د خپلو زمانو) په عالمونو باندې.

[۳۴] په داسې حال کښې چې ځینې د ځینو نورو زېږنده (زوزات) وه، (په دغو ټولو کښې به یو هم د خپله خانه سره د عبادت په استحقاق کښې شریک نه دی ګرځولی خو) او الله ﷻ (د کافرانو د کفري خبرو) اورېدونکی دی (او د هغوی په اغراضو باندې) پوه دی.

ارتباطونه او د مطلب خلاصه

۱_ په دې ایتونو کښې د تېرو شوو ایتونو مضمون په لاندې وجو سره تعقیب شوی دی:

الف: الله ﷻ د انسان د پیدا کولو سره سمه هغه لاره هم ښودلې ده چې سړی ورباندې د الله ﷻ رضا حاصلولی شي. د آدم ﷺ څخه نیولې تر آخر الزمان پیغمبر ﷺ (محمد ﷺ) پورې، یو لک څلېرشت زره _زیات یا کم_ پیغمبران علیهم السلام به د همدې مطلب دپاره استولې دي، نو هیچا ته د اعذر نه پاتې کېږي چې ماته د الله ﷻ د رضا حاصلولو لاره نه وه معلومه.

ب: ټولو پیغمبرانو علیهم السلام یو مطلب تعقیب کړی دی چې د الله ﷻ وحدانیت دی، نو یو پیغمبر مثل او بل نه مثل غنه خطا ده. لکه اهل الکتاب چې د دې خطا مرتکب شوي دي.

ج: اهل الکتابو خپل خانونه غولولي دي چې موږ د پیغمبرانو اولاده یو. که بالفرض نسب ګټه رسوونکې وي نو ټولو خلکو ته به یې ورسوي ځکه چې ټول خلک د پیغمبرانو اولاده ده، لکه آدم ﷺ او نوح ﷺ

د: که نصارا د عیسی ﷺ یا د مریمې رضي الله عنها په الوهیت باندې قائل دي نو د هغوی پلار خو عمران نومېده، د هغوی د نسب سلسله خو معلومه ده او نسب د الوهیت سره منافي شی دی.

ه: رښتیا چې دوی دواړه الله ﷻ خپل غوره بندګان جوړ کړي وه مګر د بندګی څخه خو وتلي نه وه، که غوره جوړول، د الوهیت معنی ورکوي نو الله ﷻ خو نور بندګان هم غوره ګرځولي دي هغوی ته ولې د الوهیت لقب نه ورکوئ چې په همدوی دواړو پورې مو مختص کړی دی؟ که بالفرض غوره ګرځولو د الوهیت معنی ورکولی نو د هر چا څخه وړاندې باید دا لقب آدم ﷺ ته ورکړئ چې ابو البشر دی، بیا نوح ﷺ چې آدم ثاني او دوهم ابو البشر دی، بیا ابراهیم ﷺ ابو الأنبیاء دی، بیا عمران علیه السلام دی چې ابو مریم او جد عیسی ﷺ دی.

ای نصاراوو! دېر بې انصافه یاست چې مریم رضي الله عنها او عیسی ﷺ هر یو د إله په نامه یادوئ او د دوی دواړو پلار (عمران علیه السلام) ته إله نه وایئ؟ که دلته درسره دلیل نشته نو هلته د دې څخه په غیر څه دلیل لرئ چې هغوی الله ﷻ غوره ګرځولي وه. ایا غوره ګرځول د الوهیت معنی ورکوي؟

۲_ یعنې: الله ﷻ څکه د غوره بندګانو څخه نه ده خالي کړې ترڅو په خلکو باندې د الله ﷻ د رضا حاصلولو لاره پټه پاتې نه شي. لاندې څو مثالونه یې ولولئ:

الف: آدم ﷺ د غوره بندګانو (پیغمبرانو علیهم السلام) څخه وه چې ملائکو ته یې مسجود وګرځاوه او شیطان یې د دې کبله ملعون کړ چې د ده د سجدې څخه یې انکار وکړ.

ب: نوح ﷺ د الله ﷻ غوره بنده وه، د ده په غوښتنې سره د وخت ټول کافران هلاک شوه حتی چې زوی يې هم د غرقېدلو څخه نجات ونه موند.

ج: د ابراهيم ﷺ په ټبر کښې هم الله ﷻ زښت ډېر غوره بندګان پيدا کړي وه لکه اسماعيل ﷺ، اسحاق ﷺ، يعقوب ﷺ، يوسف ﷺ، موسی ﷺ، هارون ﷺ، محمد ﷺ (آخرالزمان پيغمبر) او داسې نور چې د ابراهيم ﷺ څخه وروسته ټول پيغمبران د همده د نسل څخه مبعوث شوي دي.

د: د عمران عليه الرحمة د ټبر څخه يې مريم رضي الله عنها هم پيدا کړې ده چې په معجزانه توګه يې ورته عيسی ﷺ وبانبه.

ذکر شوي ټول غوره بندګان الله ﷻ د خپل وخت په خلکو باندې ممتاز او لوړ ګرځولي وه، او هم بې ټول د آدم ﷺ څخه په غير د توالد او تناسل په سلسله موجود کړي وه، چې د بندګانو د پيداکولو عمومي لارده، نو ايا دا مناسبه ده چې اهل الکتاب ځينو ځينو ته په الوهيت باندې قائل شي او د بندګۍ د قيد څخه يې ازاد وګڼي؟

٢ـ ای پيغمبره! الله ﷻ د دوی ټول اقوال او چټيات اوري او ستا هلې ځلې هم ترې پټې نه دي. د دوی دا مطلب دی چې په همدې بهانه باندې ستا د نبوت څخه انکار وکړي او دنياوي جاه او جلال (چې دوی ته په خطر کښې ښکاري) د لاسه ورنه کړي، خو دا مرام به يې هيڅکله ترسره نه شي، په دنيا او آخرت دواړو کښې به د ذلت سره مخامخ شي.

توضيحات

١ـ د موسی ﷺ پلار هم عمران نومېده او د عيسی ﷺ د نيکه (د بي بي مريمې رضي الله عنها پلار) هم عمران نوم وه، د دواړو عمرانانو په منځکښې تقريبًا آتلس سوه (١٨٠٠) کاله فاصله وه[1].

د اول عمران ټبر موسی ﷺ، هارون ﷺ او نور پيغمبران دي چې د هغه په نسل کښې پيدا شوي دي. او د دوهم عمران ټبر عيسی ﷺ او بي بي مريم رضي الله عنها دي.

مفسرينو کرامو ذکر شوي دواړه ډوله تفسيرونه کړي دي مګر د دې مقام سره دوهم تفسير ښه پيوند خوري ځکه چې:

الف: دلته د نصاراوو د عقيدې رد مطلب دي چې عيسی ﷺ او بي بي مريمې رضي الله عنها ته په الوهيت باندې قائل وه، چې د رد حاصل يې د ارتباط په وجوهو کښې ښه بيان شوی دی.

ب: په راتلونکي ايت ﴿ إِذْ قَالَتِ ٱمْرَأَتُ عِمْرَٰنَ ﴾ کښې بالاتفاق د عمران څخه د عيسی ﷺ نيکه مراد دی. نو دلته به هم همدغه مراد وي ترڅو لوستونکو باندې خلط ملط رانه شي ـ والله ﷻ اعلم.

سوال جواب

٢ـ که څوک وايي چې: په دې کښې څه حکمت دی چې د آدم ﷺ او نوح ﷺ سره د "آل" کلمه زياته نه شوه او د ابراهيم ﷺ او د عمران ﷺ سره زياته شوه؟

(١) روح المعاني ج٣ ص١٣١

مونږ وايو چې:

الف: د ابراهيم عليه السلام په غوره ګرځولو کښې خو د چا خبره نه وه، خبره په دې کښې وه چې اهل الکتابو ځيل خانونه ممتاز ګڼل چې دوی د اسحاق عليه السلام اولاده دي نو الله ﷻ د هغوی نظر رد کړ چې د ابراهيم عليه السلام د ټبر ټول پيغمبران غوره ګرځولی شوي دي چې اسماعيل عليه السلام هم پکښې شامل دی، يوازې اسحاق عليه السلام غوره نه دی لکه چې ستاسو خيال دی.

ب: ترڅو اهل الکتاب متوجه کړی شي چې عيسی عليه السلام او مريم رضي الله عنها معبودان نه دي بلکې د عمران رحمه الله ټبر دي، الله ﷻ غوره ګرځولي دي خو معبودان يې نه دي ګرځولي.

* د همدې کبله په "آلَ عِمْرَانَ" باندې صراحت وکړی شو که نه نو په "آلَ إِبْرَاهِيمَ" کښې خو دوی دواړه هم شامل وه، جدا ذکر کولو ته يې حاجت نه وه.

"ذُرِّيَّةً" څه ته وايي؟

۳ـ د [البقرة:۱۲۴] ايت لاندې د ذکر شوې کلمې په اړوند څه ليکلې شوي دي خو دلته دومره اضافه کوو چې د "ذُرِّيَّةً" اطلاق د پيريانو او انسانانو په اولاده (فروعو) باندې کيږي مګر کله-کله په پلرونو (أصولو) کښې استعماليږي. الله ﷻ فرمايي چې: ﴿ وَءَايَةٌ لَّهُمْ أَنَّا حَمَلْنَا ذُرِّيَّتَهُمْ فِى ٱلْفُلْكِ ٱلْمَشْحُونِ ﴾ [يس:۴۱] يعنې: او دوی (انسانانو) لره د قدرت يوه نښه دا ده چې د دوی پلرونه مو (د نوح عليه السلام) په ډکه بيړۍ کښې پورته کړه (او د غرق څخه مو نجات ورکړ).

برسېره په دې، که څه هم د ﴿ ذُرِّيَّةً ﴾ د کلمې جمعه "ذريات" او "ذراري" راځي مګر پخپله ذکره شوې کلمه هم په جمعه او مفرد دواړو کښې استعمال مومي، لکه چې په راتلونکي [۳۸] ايت کښې په مفرد کښې استعماله شوې ده.

﴿ إِذْ قَالَتِ ٱمْرَأَتُ عِمْرَٰنَ رَبِّ إِنِّى نَذَرْتُ لَكَ مَا فِى بَطْنِى مُحَرَّرًا فَتَقَبَّلْ مِنِّىٓ ۖ إِنَّكَ أَنتَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْعَلِيمُ ﴿٣٥﴾ فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ إِنِّى وَضَعْتُهَآ أُنثَىٰ وَٱللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعَتْ وَلَيْسَ ٱلذَّكَرُ كَٱلْأُنثَىٰ ۖ وَإِنِّى سَمَّيْتُهَا مَرْيَمَ وَإِنِّىٓ أُعِيذُهَا بِكَ وَذُرِّيَّتَهَا مِنَ ٱلشَّيْطَٰنِ ٱلرَّجِيمِ ﴿٣٦﴾ فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ وَأَنۢبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًا وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا ۖ كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا ٱلْمِحْرَابَ وَجَدَ عِندَهَا رِزْقًا ۖ قَالَ يَٰمَرْيَمُ أَنَّىٰ لَكِ هَٰذَا ۖ قَالَتْ هُوَ مِنْ عِندِ ٱللَّهِ ۖ إِنَّ ٱللَّهَ يَرْزُقُ مَن يَشَآءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٣٧﴾ ﴾

[۳۵] (اې پيغمبره!) هغه وخت (ورياد کړه) چې د عمران ماندينې وويلې چې: اې ربه! يقيناً ما ستا دپاره هغه شی نذر کړی دی چې زما په ګېډه دی، په داسې حال کښې چې (د عبادت دپاره) ازاد

کړي شوی دی، نو زما څخه یې قبول کړې بې شکه ته همدا ته اورېدونکی (قبلوونکی او) پوه یې.

[۳۶] نو کله چې د بي بي مریمې رضي الله عنها مور خپل د ګېډې ماشوم وزېږاوه، ویې ویلې (په غمژنه لهجه) چې: ای ربه! یقینًا ما خو (ما في البطن) نفس ښځینه وزېږاوه. او الله ﷻ خو ښه پوه وه په هغه شي باندې چې هغې (بي بي) زېږولی وه (چې څومره با عزته ماشوم دی. خو دا وریاندې پوهه نه وه) او (تحسراً یې وویلې چې) نارینه خو د ښځینه په شان نه دی (چې په نذر کېښې به قبول شي خو د دې سره سره زه امید کوم).

او بې شکه (ای ربه!) ما هغه مریم (عابده) ونوموله (هیله ده چې ته یې قبوله کړې) او بې شکه زه دې ته او د دې زوزات ته په تاباندې د رټلي شوي شیطان څخه پناه ورکوم (غواړم).

[۳۷] نو بي بي مریم رضي الله عنها د هغې رب په ډېر ښه قبلولو سره قبوله کړه او په ډېر ښه زرغونولو سره یې زرغونه کړه (چې د عیسی عليه السلام غوندې زوی یې وروبانښه) او زکریا عليه السلام یې ورته کفیل وټاکه.

په هر وخت کېښې به چې په هغې باندې زکریا عليه السلام عبادتګاه ته ورداخل شو د هغې په نزد به یې (نااشنا) رزق وموند. (نو) ورته به یې وویلې: ای مریمې! دا درته د کومه شو؟ هغې به (په جواب کېښې) وویلې: دا د الله ﷻ د پلوه دی. بې شکه د الله ﷻ چې هر چا ته اراده وشي بدون د حسابه (پرېمانه) روزي ورکوي.

ارتباط او د مطلب خلاصه

مونږ مخکښې لیکلي وه چې په دې مقام کېښې یو غټ هدف د اهل الکتابو او خصوصًا د نصاراوو د مزخرفې عقیدې رد دی. په دې ایتونو کېښې د ذکر شوي هدف یوه مهمه کړۍ بیانه شوې ده چې د معنی حاصل یې داسې کېږي:

الف: د مریمې رضي الله عنها مور د ﴿ ٱمْرَأَتُ عِمْرَٰنَ ﴾ د عمران د مېرمنې په نامه یاده شوه نه د هغې په اصل نامه، ترڅو دوی پوه شي چې مریمه رضي الله عنها د نورو انسانانو په څېر د یوه سړي او یوې ښځې لور وه. لکه چې نورې لورګانې یوه هم معبوده نه شي جوړېدلی نو مریمه رضي الله عنها هم معبوده نه شي جوړېدلی.

ب: کله چې په مریم رضي الله عنها باندې خپله مور د نورو ماشومانو په څېر اُمیدواره شوه هغه دومره هم نه پوهېده چې زما په ګېډه کېښې به هلک وي او که جلی، د همدې کبله یې په ﴿ مَا فِى بَطْنِى ﴾ سره تعبیر وکړ چې د دواړو امکان یې درلود.

ایا هغه څوک معبود کېدلی شي چې د خپلې مور د ګېډې دوره یې تېره کړې وي؟.

ج: د مریمې رضي الله عنها مور خو هغه شی چې د دې په ګېډه کېښې وه (ما في بطنها) د الله ﷻ دپاره نذر وګرځاوه او ویې ویلې: ای الله! همدغه شی مې ستا د عبادت دپاره د ټولو دنیاوي کارونو څخه ازاد ګرځولی دی، ای الله! زما دا نذر قبول کړې.

ایا هغه څوک چې –العیاذ بالله– پخپله معبود وي د بل چا دپاره نذر جوړېدلی شي؟.

د: د مریمې رضي الله عنها مور خو د نذر د وړاندیز په وخت کښې وویلې چې: ای الله! همدا ته اورېدونکی او پوه یې، زما دا نذر قبول کړې، ته خو پوهېږې چې څومره په اخلاص باندې مې دې کار ته اقدام کړی دی. هغې خو "مَا فِي بَطْنِهَا" ته د "سَمِيعٌ" او "عَلِيمٌ" لقب ورنه کړ نو تاسو څنګه ورباندې د إله نوم ږدئ؟

ه: د مریمې رضي الله عنها مور چې کله هغه وزېږوله نو ویې ویلې چې: ای ربه! ما خو ښځینه ماشوم وزېږاوه. داسې خو یې ونه ویلې چې ما معبود وزېږاوه، چې نه ورته ښځینه ویلی شي او نه نارینه؟.

و: که څه هم نوموړې په ښځینه ماشوم باندې لږ څه غمژنه شوه چې دا به زما په نذر کښې قبوله شي او که نه. مګر الله ﷻ ته د همدې ښځینه ماشوم رتبه او حیثیت معلوم وه چې د خپل وخت په ټولو زنانه وو باندې بې غوره او بهتر ګرځولې وه. اما معبود؟ خو یې نه وه جوړ کړې او نه یې د خانه سره په عبادت کښې شریکه کړې وه.

ز: هغې وویلې چې نر او ښځه سره برابر نه دي، ځکه چې نارینه د عبادت دپاره نذر قبلېدلی شي خو ښځینه نه شي قبلېدلی. داسې خو یې نه دي ویلې چې معبود او بنده برابر نه دي، تر څو ستاسو ګومان درست وګڼل شي.

ح: هغې ورباندې "مریم" نوم کېښود، د معبود نوم یې ورباندې نه دی ایښی لکه چې تاسو یې ورباندې ږدئ.

ط: هغې د خپلې لور دپاره د الله ﷻ څخه سوال وکړ چې ای الله! د جني او انسي شیطانانو څخه یې په امن کښې وساتې او ته یې نګاهبان شې. نو ایا معبود ته هم د شیطان خطره شته؟.

ي: هغې خو د خپلې لور د اولادې دپاره هم په الله ﷻ سره د شیطانانو څخه پناه وغوښتله. ایا د بي بي مریمې رضي الله عنها زوی (عیسی علیه السلام) چې د خپلې مور په شان د رحم د دورې څخه وروسته زېږېدلی دی، معبود جوړېدلی شي؟ چې تاسو ورته (ثَالِثُ ثَلَاثَةٍ) دریم معبود وایاست؟.

عجیبه ده چې نیاګې. (د بي بي مریمې مور) ورباندې د شیطانانو څخه داړېدله او تاسو ورته د الوهیت لقب ورکوئ؟.

یا: الله ﷻ د بي بي مریمې د مور سوال په احسن قبول سره ومانه، د یوې خوا یې هغې ته د نذر پوره اجرونه ورکړه او د بلې خوا یې بي بي مریمه د شیطانانو څخه په امن کښې وساتله او پوره تقوی، دینداري، ښه اخلاق، پاک لمنې او روحي اطمنان یې ورکړ: ایا دا صفات د بندګی نه دي؟.

یب: الله ﷻ د هغې سوال د مریمې رضي الله عنها د اولادې په باره کښې هم منظور کړ او په ډېره ښه طریقه باندې یې ورته غوره زوی (عیسی علیه السلام) وباښه چې پیدایښت یې هم معجزانه وه، ژوند یې هم معجزانه وه او هم به په معجزانه توګه د اسمانونو څخه د قیامت ورځې ته نژدې رابښکته شي. ایا یو بنده چې د غوره صفاتو خاوند شي، د هغه څخه معبود جوړېدلی شي؟.

یج: د هغې د سوال د قبول یوه نښه دا شوه چې الله ﷻ بي بي مریمې ته زکریا علیه السلام کفیل وټاکه چې د وخت پیغمبر ﷺ وه، د یو پلوه د هر حیثه د ګناه څخه پاک او معصوم وه او د بل پلوه معنوي

تربیه کوونکی وه. نو مریمه رضی الله عنها لکه چې د خلکو د اتهاماتو څخه بې غمه شوه د ښه استاذ (ښوونکي) شاګرده هم وګرځېدله. ایا معبود هم د چا کفالت یا ښوونې ته اړتیا لري؟.
بو. د قبول بله نښه دا شوه چې بي بي مریمې رضی الله عنها ته الله ﷻ د غیبو څخه څه رزق مقرر کړ چې به هر وخت کښې به زکریا علیه السلام د هغې عبادت خای ته ورننووت هلته به یې نا اشنا روزي لیدله. ایا معبود هم رزق ته اړتیا لري؟.
یه: بله نښه یې دا وه چې بي بي مریمې رضی الله عنها په الله ﷻ باندې پخه عقیده درلوده، هغه پوهېده چې د غیبو روزي شیطاني استدراج نه دی بلکې د الله ﷻ د هغو کراماتو څخه ده چې ماته یې رابښلي دي نو څکه به یې د زکریا علیه السلام د دې سوال ﴿ أَنَّىٰ لَكِ هَـٰذَا ﴾ یعنې: دا درته د کومه شوه؟ جواب ورکاوه چې: ﴿ هُوَ مِنْ عِندِ اللَّهِ ﴾ یعنې: دا د الله ﷻ د جانبه ده. بې شکه د الله ﷻ چې چا ته اراده وشي بې حسابه روزي ورکوي.
اې نصاراوو! ایا تاسو د ذکر شوو کراماتو د کبله مریمه رضی الله عنها د اله په نامه یادوئ؟ که داسې وی نو معجزات او کرامات خو پیغمبران او نور ولیان هم لري هغوی ته ولې ذکر شوي لقب نه ورکوئ؟.

توضیحات

۱ـ که څوک وایي: په دې کښې څه حکمت دی چې د بي بي مریمې رضی الله عنها مور په نامه سره یاده نه شوه لکه څنګه یې چې پلار په نامه سره یاد شو؟
مونږ وایو چې: په دې باره کښې راته دوه وجې ښکاري، یوه دا چې نسب د پلار څخه ثابتېږي او په دې مقام کښې د بي بي مریمې رضی الله عنها نسب هدف دی ترڅو د نصاراوو عقیده رده کړی شي چې هغې ته یې درېیم (اله) وایي. او بله دا چې د زنانه وو نومونه دومره شهرت نه لري لکه د نارینه وو نومونه، مونږ پوهېږو چې نوموړې بي بي د خپل نامه څخه په دې ښه وپېژاندله شوه چې عمران ته یې اضافت وکړی شو او ﴿ ٱمْرَأَتُ عِمْرَٰنَ ﴾ وویل شو.

د مریمې د مور نوم

۲ـ د بي بي مریمې رضی الله عنها د مور نوم "حَنَّة" وه چې د "فَاقُوذَا" لور وه، د دې بله خور "اِیْشَاع" نومېده چې د زکریا علیه السلام مېرمن او د یحیی علیه السلام مور وه[1]، نو په دې تقدیر زکریا علیه السلام د بي بي مریمې رضی الله عنها د ترور مېړه (شرعي محرم) ګرځي چې د کفالت دپاره یې ښه مناسبت وه.

ایا د ماشوم نذر کول جواز لري؟

۳ـ د هغه وخت په شریعت کښې جائزه وه چې څوک خپل بو ماشوم د الله ﷻ د عبادت دپاره نذر کړي او د دنیاوي کارونو څخه یې محرر (ازاد) کړي، او شرائع خو په دغسې فرعي احکامو کښې اختلاف لري، خو سره د دې هم که نن ورځ څوک د الله ﷻ سره همدغه ډول معاهده وکړي

[1] تفسیر البغوي ج۱ ص۲۹۵

مثلا چې خپل فلانی ماشوم به صرف د الله ﷻ د رضا دپاره په شرعي علومو کښې مصروفوم نو باید چې وفا ورباندې وکړي[۱].

سوال جواب

۴ـ که څوک وایي چې: د تشبیه په وجه کښې مشبه به اصل وي نظر مشبه ته، نو نظر همدې قاعدې ته باید په دې مقام کښې داسې ویل شوي وی چې د "وَلَيْسَ الْأُنثَىٰ كَالذَّكَرِ" زنانه د نارینه په شان نه ده؟!

مونږ وایو چې: په هغه وخت کښې به خلکو ښځه خپل نارینه اولادونه د عبادت دپاره نظر کول چې په ښځینه باندې حیض راځي، د مساجدو خدمت ښه په قوت سره نه شي کولی او د کوره دباندې د تهمت لاندې هم واقع کېږي. نو د بي بي مریمې مور چې کله پوه شوه چې ماشوم انجلۍ ده، نو تحسر(افسوس) او تحزن ورباندې غلبه وکړه چې ایا دا لور به مې د عبادت دپاره نذر ومنله شي او که نه، نو د وارخطانۍ څخه یې د اصل عبارت په ځای مقلوب عبارت استعمال کړ او الله ﷻ مونږ ته عین عبارت رانازل کړ ترڅو د هغې په تحسر باندې مونږ پوه شو.

انسان په دغسې هیجاني حالاتو کښې (د خوشالۍ وي او که د تحسر) خپله اداره د لاسه ورکوي، لکه چې د نبي کریم ﷺ د توبې د فضیلت په هکله په اورد حدیث کښې فرمایي چې: الله ﷻ د بنده په توبه باندې د هغه سړي څخه هم زیات راضي کېږي چې په چول بیابان کښې په اذوقه (خوراک څښاک) باندې بار اوښ ترې ورک شي او د ناامیدۍ په حالت کښې ده وهي (چې په همدې ځای کښې به مړ شم)، په عین حال کښې ورته په اذوقه باندې بار اوښ سر ته ودرېږي نو د ډېرې خوشالۍ څخه خپله ژبه اداره نه کړی شي ووایي چې: «اللَّهُمَّ أَنْتَ عَبْدِي وَأَنَا رَبُّكَ»[۲] اې الله! ته مې بنده یې او زه دې رب یم. خو اصلي عبارت دا دی چې: "اللَّهُمَّ أَنْتَ رَبِّي وَأَنَا عَبْدُكَ" اې الله! ته مې رب یې او زه دې بنده یم.

مریم څه معنی؟

۵ـ د بي بي مریمې رضي الله عنها مور خپله لور د "مریم" په نامه سره ونوموله ځکه چې د هغوی په لغت کښې مریم د عبادت کوونکې په معنی وه[۳]، او باید د نېک تفاول دپاره په اولاد باندې ښه معنی لرونکی نوم کېښودل شي لکه چې د عبد الله بن عمر ﷺ د یوې لور "عاصیه" نوم وه (امکان لري چې دا نوم به یې د جاهلیت په زمانه کښې ورباندې ایښی وه) خو نبي کریم ﷺ ورباندې "جمیله" نوم کېښود[۴] او عاصیه یې ترې لرې کړ.

---

(۱) احکام القرآن للجصاص ج۲ ص۱۱
(۲) صحیح مسلم ج۲ ص۳۵۵
(۳) تفسیر کبیر ج۸ ص۲۹
(۴) صحیح مسلم ج۲ ص۲۰۸

نومورې بي بي په خپلې لور باندې پخپله نوم کېښود او د هغې د پلار (عمران) مشورې ته بې تال نه کړه ځکه چې هغه وفات شوی وه او بي بي مریمه رضي الله عنها پس مرګي تولد شوی وه[1]، والله ﷻ اعلم.

په هر تقدیر، د نومورې بي بي د نامه په اېښودلو کښې مطلب دا وه چې: ای الله! که څه هم نور خلک زامن نذر کوي خو زما همدا لور قبوله کړې او عابده (عبادت کوونکې) یې جوړه کړې لکه څنګه مې چې نوم وریاندې مریم (عابده) اېښی دی.

قبول حسنه څه معنی؟

۶ـ د مریمې رضي الله عنها مور داریدله چې لور (مریم) به یې په نذر کښې قبوله نه شي نو ځکه غمګینه وه، خو الله ﷻ په حسن قبول سره قبوله کړه. امکان لري چې د قبول په باره کښې د وخت په پیغمبر (زکریا علیه السلام) باندې وحې نازله شوې وې او په فوق العاده ډول به منظوره شوې وې. د همدې کبله د نومورې په کفالت کښې هم مباحثه واقع شوه چې هر یو ورته کاندید وه تردې چې د زکریا علیه السلام سره یې وریاندې قرعه واچوله، چې د همدې سورت د [۴۴] ایت لاندې یې څه نور وضاحت راروان دی.

که قبول یې په امتیازي ډول باندې نه وی شوی نو په کفالت کښې به یې اول چا رغبت نه وی کړی او که کړی یې وی نو پچه اچولو (قرعه اندازی) ته به خبره نه وه رسېدلې، خصوصاً په داسې حال کښې چې د وخت پیغمبر (زکریا علیه السلام) په مقابل کښې ولاړ وه او پچه اچول هم په بل شي کښې نه بلکې د یوې انجلۍ په کفالت کښې وه؛ نو معلومه شوه چې ټول کاندیدان په دې باندې پوهېده چې دا کفالت څه معمولي کفالت نه دی.

محراب څه ته وايي؟

۷ـ د محراب کلمه اصلا د غرفې او لوړې کوټې معنی ورکوي[2]، مګر په دې مقام کښې ترې هغه خانګړې خونه مطلب ده چې بي بي مریمې رضي الله عنها به پکښې عبادت کاوه. دې خونې د بیت المقدس په شاوخوا کښې موقعیت درلود[3].

غیبي رزق څه شی وه؟

۸ـ که څه هم په ایت شریف کښې څرګنده نه ده چې هغه رزق چې بي بي مریمې رضي الله عنها ته ورکول کېده څه شی وه، خو دومره ترې معلومېږي چې عادي رزق نه وه (لکه د اوړي د موسم میوه به ژمي کښې او د ژمي د موسم میوه به اوړي کښې)[4]. عجیبه ده چې په بازارونو کښې به نه موندله کېږي او د یوې عابدې انجلۍ سره په عبادتګاه کښې هر وخت موجوده وې!

---

(۱) تفسیر القرطبي ج۴ ص۷۱
(۲) تفسیر القاسمي ج۴ ص۹۲
(۳) تفسیر ابن کثیر ج۱ ص۳۶۳
(۴) روح المعاني ج۳ ص۱۴۰

دا د زکریا ﷷ معجزه هم نه ګڼله کېږي، ځکه چې که د هغه معجزه وی نو هغه ته به معلومه وی او د مریمې رضي الله عنها څخه به یې پوښتنه نه وی کړې. برسېره په دې دغه خارق العاده رزق خو زکریا ﷷ تشویق کړ او وېې هڅاوه چې د الله څخه د زوزاتو سوال وکړي ـلکه چې راتلوونکی آیت ورباندې شاهدي وايي ـ نو معلومه شوه چې دا د بي بي مریمې رضي الله عنها د کراماتو څخه یو کرامت وه. او الله ﷻ خپلو بندګانو ته دغسې کرامات وربښزو کوي، لکه چې خبیب رضي الله عنه ته یې هم په خارق العاده ډول باندې د غیبو څخه میوجات ورکول کله چې هغه د کافرانو سره بندي وه[1].

﴿ هُنَالِكَ دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهُۥ قَالَ رَبِّ هَبْ لِي مِن لَّدُنكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً إِنَّكَ سَمِيعُ
ٱلدُّعَآءِ (٣٨) فَنَادَتْهُ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ وَهُوَ قَآئِمٌ يُصَلِّي فِي ٱلْمِحْرَابِ أَنَّ ٱللَّهَ يُبَشِّرُكَ بِيَحْيَىٰ
مُصَدِّقًۢا بِكَلِمَةٍ مِّنَ ٱللَّهِ وَسَيِّدًا وَحَصُورًا وَنَبِيًّا مِّنَ ٱلصَّٰلِحِينَ (٣٩) قَالَ رَبِّ أَنَّىٰ يَكُونُ لِي
غُلَٰمٌ وَقَدْ بَلَغَنِيَ ٱلْكِبَرُ وَٱمْرَأَتِي عَاقِرٌ قَالَ كَذَٰلِكَ ٱللَّهُ يَفْعَلُ مَا يَشَآءُ (٤٠) قَالَ رَبِّ
ٱجْعَل لِّيٓ ءَايَةً قَالَ ءَايَتُكَ أَلَّا تُكَلِّمَ ٱلنَّاسَ ثَلَٰثَةَ أَيَّامٍ إِلَّا رَمْزًا وَٱذْكُر رَّبَّكَ كَثِيرًا
وَسَبِّحْ بِٱلْعَشِيِّ وَٱلْإِبْكَٰرِ (٤١) ﴾

[۳۸] په هماغه ځای (یا هماغه وخت) زکریا ﷷ خپل رب ته سوال وکړ. وېې ویلې چې: ای زما ربه! ماته د خپله جانبه (فضله) پاکیزه (مبارکه) اولاده وبښې. بې شکه ته د سوال اورېدونکی (قبلوونکی) یې.

[۳۹] نو ده ته ملائکو په داسې حال کښې اواز وکړ چې دی (زکریا ﷷ) په عبادتځای کښې ولاړ وه لمونځ یې کاوه چې: یقینًا الله ﷻ تاته په یحیی ﷷ باندې زېری درکوي چې د الله ﷻ د پلوه په فرمان باندې تصدیق کوونکی دی او (په خلکو باندې) د پاسه دی او د خپلو خواهشاتو اداره کوونکی دی او د صالحینو د ډلې څخه پیغمبر دی.

[۴۰] زکریا ﷷ وویلې چې: ای ربه! څرنګه به ما لره هلک موجود شي او حال دا چې ماته زوړوالی رسېدلی دی (بوډا یم) او ماندینه مې (په زوړوالي باندې د پاسه) شنډه (هم) ده.
الله ﷻ وفرمایل چې همدارنګه (خلاف العادة) الله ﷻ هغه څه کوي چې اراده یې وشي.

[۴۱] زکریا ﷷ وویلې چې: ای ربه! ماته (د همدې بشارت په پیل باندې) یوه نښه (نشانه) وټاکې (ترڅو زه پوه شم چې ماندینه مې اُمیدواره شوه).
الله ﷻ وویلې چې: ستا نښه دا ده چې ته به تر درې ورځو پورې د خلکو سره (د صحت په حالت) خبرې نه شي کولی مګر په اشارو سره.

---

(۱) صحیح البخاري ج۲ ص۵۶۸

او (د همدې اوسه څخه) خپل رب ﷻ ډېر یادوه (حمد او ثناء یې وایه) او بېګاه او سبا ورته د پاکۍ نسبت کوه (برابره خبره ده چې په لمونځونو کښې وي او که د لمونځونو څخه په غیر وي، او هم خپل قوم ته په حمد او په تسبیح ویلو باندې إشارةً توصیه وکړه).

ارتباط

په دې ایتونو کښې هم د توحید د عقیدې په مخالفینو باندې یو بل تعریضي ګوزار دی چې الله ﷻ بي بي مریمه رضي الله عنها د عمران د ټبر څخه یوه غوره پېغله ګرځولې وه، د انسي او جني شیطانانو څخه یې ورته پنا ورکړې وه، په نذرانه کښې یې قبوله کړې وه او لا په ماشومتوب کښې یې کرامات او خوارق ورکړي وه. خو ای د توحید مخالفینو! باید چې تاسو د دې څخه د زکریا علیه السلام په څېر د عبرت درس واخلئ، هسې نه چې په الوهیت باندې ورته قائل شئ او معکوسه نتیجه ترې پورته کړئ.

د مطلب خلاصه

۱ـ یعني: کله چې زکریا علیه السلام د یوه پلوه د بي بي مریمې رضي الله عنها (یتیمې انجلۍ) تقوی او عبادت ولید او د بله پلوه یې د هغې په مستمرې توګه خوارق او کرامات د نظره تېرېدل، نو مبارک زړه یې وغوښتل چې کاشکې ما هم د بي بي مریمې په څېر صالح اولاد درلودی.

بالآخره دا ولوله یې په ذهن کښې قوي او غښتلې شوه نو په هماغه ځای او یا په هماغه وخت کښې یې خپل رب ته د سوال لاسونه پورته کړه او ویې ویلې: ای ربه! د اولاد ظاهري وسائل خو نشته، چې زه بوډا یم او مېرمنه مې بوډۍ ده، خو صرف د خپل فضل د پلوه راته مبارک زوزات (ذریه) راکړې چې د مریمې رضي الله عنها په څېر ستا په بندګۍ او اطاعت کښې بوخت وي او زما سترګې ورباندې یخې شي، بې شکه همدا ته ﷻ سوال قبولوونکی او اورېدونکی یې او بس.

۲ـ زکریا علیه السلام لا په خپله عبادتګاه کښې په لمانځه ولاړ وه او د حاجت لمونځونه یې کول چې یوې ملکې نه بلکې د ملکو یوه ټولۍ ورباندې د الله ﷻ د پلوه د سوال د قبول او د اولادې د ښېګلو زیرې وکړ چې: ای زکریا! مونږ خو لا څه چې الله ﷻ تاته په داسې زوی سره زیری درکوي چې نوم یې هم ورباندې پخپله ایښی دی چې یحیی (نعمة الله) نومېږي او په هغو ټولو صفاتو باندې موصوف دی چې ستا زړه یې غواړي، هغه دا دي چې نوموړی ولد به د الله ﷻ په فرامینو . باندې تصدیق کوي که څه هم هغه فرامین د عادت څخه بهر وي، د وخت په ټولو خلکو باندې به په تقوی، علم، حلم او زهد کښې د پاسه وي او د یو مشر په صفت به ورته کتل کېږي، ټولې انساني قوې به د ده د کنټرول لاندې وي او په خپلو خواهشاتو باندې به حاکم وي، په پیغمبرۍ کښې به ستا قائم مقام (خاېناستی) شي او د صالحانو (پیغمبرانو) څخه به یو پیغمبر وي.

۳ـ څرنګه چې زکریا علیه السلام د داسې زوی بشارت واورېده چې د هغه د هیلې څخه لوړ وه او حتی چې د بي بي مریمې رضي الله عنها څخه هم په پورته درجه کښې وه (په دې معنی چې مریم رضي الله عنها پیغمبره

نه وه یوازې د الله ﷻ دوسته وه او یحیی ؑ برسېره په الهي ولایت پیغمبر هم وه) نو تلوسه یې لا نوره زیاته شوه چې تر سپینې ږیرې پورې یې عادي اولاد هم نه وه او اوس ورته د یوه پیغمبر زوی زېری ورکړی شو او زېری هم د الله ﷻ د جانبه.

دا د یو پلوه، او د بله پلوه یې د اولاد موانع په ذهن کښې وګرځېده چې د هغوی یې اثره کول هم په خپل ذات کښې یو لوی نعمت وه، نو د ډېرې خوشالۍ څخه یې د ملائکو څخه خپله توجه الله ﷻ ته واړوله او عرض یې وکړ چې: ای ربه! ماته به هلک د کومه شي، زه بوډا او ښځه مې شنډه ده؟، نو د ملائکو بشارت ورکونکي ټولګي ورته دا هم وویلې چې ستا رب وايي چې دا کار الله ﷻ ته اسان دي هغه ﷻ هغه څه کوي چې اراده یې وشي نو په ذکر شوي صفاتو سره زوی درکول یې درته خوښ کړیې دی، بې غمه اوسه دا کار کېدونکی دی.

۴ـ کله چې زکریا په بشارت (زېري) باندې پوره مطمئن شو نو وې غوښتل چې د بشارت په تحقق باندې هم خان مطمئن کړي چې کله به ذکر شوی بشارت د عمل جامه واغوندي، نو خپل رب ته یې سوال وکړ چې: ای ربه! زه بنده او انسان یم په هره ساحه کښې اطمنان ته اړ یم نو یوه نښه راته څرګنده کړې چې ترڅو زه د بشارت په تحقق باندې مطمئن شم.

۵ـ الله ﷻ وویلې چې نښه یې دا ده چې ته به د صحت په حالت کښې تر درې ورځو پورې د خلکو سره خبرې نه شې کولی مګر یوازې په اشاراتو باندې به ورسره خپل مشکلات حل کوې، چې یا به ورته په لاس، یا په سراو یا په سترګو اشاره کوې او بس.

نو څرنګه چې د الله ﷻ د ذکر څخه ستا ژبه بنده نه ده نو خپل رب ﷻ ډېر یادوه او بېګا او سبا د الله ﷻ تسبحات وایه او د ذکر شوی نعمت شکریه کوه.

توضیحات

۱ـ د بي بي مریمې رضي الله عنها د کراماتوڅخه دا هم وه چې الله ﷻ زکریا ؑ ته د اولاد شوق په زړه کښې ورواچاوه. په بل عبارت: زکریا ؑ ته الله ﷻ د هغې د کفالت اجر په دنیا کښې د یحیی ؑ په ښېلو سره ورکړ او د آخرت اجرونه خو یې لا پاتې دي.

برسېره په دې، د بوډا مېړه او بوډۍ شنډې ښځې څخه د یحیی ؑ ولادت داسې ګڼل کېږي لکه چې د عیسی ؑ د تولد دپاره مقدمه وي ترڅو خلک د توالد او تناسل په هکله د خوارقو سره اشنا شي او د عیسی ؑ بې پلاره زېږېدنه ورته بعیده ونه برېښي او یا وریاندې غلطه عقیده ونه کړي لکه چې نصاراوو ورته د الوهیت لقب ورکړی وه.

"هنالک" څه معنی؟

۲ـ د "هُنَا، هُنَاكَ، هُنَالِكَ" درېواړه کلمو باندې مکان ته اشاره کېږي، چې اوله د نژدې مکان، دوهمه د متوسط مکان او درېیمه د لرې مکان دپاره وضعه شوې ده. مګر په دې خای کښې دا هم

احتمال شته چې زمان ته اشاره وي[١]. داسې معلومېږي چې د بي بي مريمې رضي الله عنها د عبادتخاى په شاوخوا کښې د زکريا عليه السلام عبادتخاى هم موجود وه. الله ﷻ فرمايي چې: ﴿ فَخَرَجَ عَلَىٰ قَوْمِهِۦ مِنَ ٱلْمِحْرَابِ فَأَوْحَىٰٓ إِلَيْهِمْ أَن سَبِّحُوا۟ بُكْرَةً وَعَشِيًّا ﴾ [مريم: ١١] يعني: نو زکريا د خپل عبادتخاى څخه په خپل قوم باندې ورووت نو هغوى ته يې اشاره وکړه چې سبا او بېګا د الله ﷻ تسبيحات واياست چې زما سره په شکريه کښې شريک شئ.

نو غالبه هم دا ده چې همدغه مکان ته به ﴿ هُنَالِكَ ﴾ سره اشاره شوې وي.

سوال جواب

٢ـ که څوک وايي چې: په دغه وخت کښې چې زکريا عليه السلام الله ﷻ ته د اولاد سوال وکړ د ده عليه السلام عمر د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما د روايت سره سم يو سلو شلو (١٢٠) کالو ته او د ماندينې عمر يې ٩٨ کالو ته رسېدلى وه، سره د دې چې شنډه هم وه[٢]. نو څه باعث وه چې په دې وخت کښې يې الله ﷻ ته سوال وکړ؟

مونږ وايو چې: مفسرينو کرامو خو د همدې باعث په متعلق زښت ډېر څه ليکلي دي[٣]. خو مونږ ته چې ښه ښکاري هغه دا دى:

الف: الله ﷻ د زکريا عليه السلام د خولې څخه فرمايي چې: ﴿ وَإِنِّى خِفْتُ ٱلْمَوَٰلِىَ مِن وَرَآءِى ﴾ [مريم: ٥] يعني: او زه د خپلوانو څخه دارېږم چې زما څخه وروسته پاتې کېږي. يعنې په دوى کښې اهل سړى نشته نو که زه وفات شم زما د نبوت مينه به سپېره شي او هيڅوک به ورباندې پاتې نه شي، نو اولاد راوبښه چې زما وارث وګرځي.

ب: کله چې زکريا عليه السلام د بي بي مريمې رضي الله عنها په کفالت سره د ماشومانو سره ناسته ولاړه زياته شوه او د همدې ماشومې ديندارې او تقوى يې وليده نو ناڅاپه يې دې ته فکر شو چې که ما ماشومان درلودى هغوى به هم همدغسې ديندراه وى او خلکو ته به يې خير رسېدلى. نو سوال يې وکړ چې اى الله! تاته خو اوس هم د ماشوم راکول څه مشکل نه دي.

ج: چې کله يې په خپلو سترګو باندې د بي بي مريمې رضي الله عنها کرامات وليده او ترې متاثره شو نو دې ته هم متوجه شو چې که په همدې حالت کښې زه د اولاد پلار شم نو دا به د خلکو دپاره يوه عجيبه معجزه جوړه شي امکان لري چې بې دينه خلک ديندراه شي.

د: بالآخره، د بي بي مريمې رضي الله عنها د کراماتو څخه دا هم ده چې د زکريا عليه السلام اولاد ته مينه پيدا شوه. يا په بل عبارت: يحيى عليه السلام د خلکو اذهان اماده کړه چې د عيسى عليه السلام په بې پلاره تولد باندې باور وکړي او انکار ترې خپل نه کړي.

---

[١] تفسير کبير ج٨ ص٣٤
[٢] تفسير القرطبي ج٣ ص٧٩
[٣] روح المعاني ج٣ ص١٤٤

یادونه

۴_ خیني مفسرین کرام وايي چې د زکريا ﷺ د سوال کولو او اجابت په منځکښې شپېته کاله تېر شوه[1]، مګر د ﴿ فَنَادَتْهُ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ ﴾ "نو ملائکو ورته اواز وکړ" څخه معلومېږي چې د سوال او اجابت وختونه سره يو په بل پسې متصل وه.

د "يحيى" د کلمې لغوي معنى

۵_ که څه هم خینو مفسرینو کرامو د يحيى کلمه عربي ګڼلې ده خو مونږ ته دا ښه ښکاري چې دا عبراني کلمه ده. د دې خبرې يو دليل داى چې: زکريا ﷺ او د شاوخوا خلکو ژبه عبراني وه امکان لري چې هغوی به په عربي باندې د سره نه پوهېده. او بل دليل يې دا دی چې: په عبراني ژبه کښې يحيى د "نِعْمَةُ الرَّب" معنى وکوي[2]، او همدا معنى د دې مقام سره ښه مناسبه ده.

خو عجيبه دا ده چې په بي بي مريمې رضي الله عنها باندې د هغې مور مريم (عابده يا خادمه) نوم کېښود هماغسې عابده او خادمه جوړه شوه، او په يحيى ﷺ باندې الله ﷻ د "يَحْيَى" نوم کېښود او د خپل نامه په شان د خلکو د هدايت دپاره يو نعمت جوړ شو.

په "کلمة الله" باندې تصديق څه معنى؟

۶_ که څه هم خينو مفسرينو کرامو د ﴿ بِكَلِمَةٍ مِّنَ ٱللَّهِ ﴾ څخه څه نورې معناوې اخستې دي[3]، مګر اکثره علماء کرام ترې عيسى ﷺ مرادوي. همدا تفسير د رئيس المفسرين (عبد الله بن عباس رضي الله عنهما) څخه هم روايت شوی دی[4].

عيسى ﷺ ته خکه د "کلمة الله" لقب ورکول شوی دی چې نوموړی په فوق العاده توګه بې پلاره د پاک لمنې پېغلې (مريمې) د ګېډې څخه د الله ﷻ په فرمان (کُنْ) سره پيدا شوی دی. داسې ګڼل شوي دي لکه چې د عيسى ﷺ ټول بدن د الله ﷻ فرمان وي، دغه ډول "مبالغه ډولې" کلمې په عربي ژبه کښې ډېرې اورېدلې کېږي لکه چې هغوی وايي: "زَيْدٌ عَدْلٌ" زيد سوچه عدل دی. يعنې: دومره لوی عادل دی ته به وايې چې ټول بدن يې د عدل څخه جوړ شوی دی.

پاتې شوه دا خبره چې د عيسى ﷺ تصديق خو هر مسلمان کړی دی او کوي يې چې په حقه پيغمبر دی او په معجزانه توګه باندې دنيا ته راغلی دی، نو د څه امتياز د کبله د يحيى ﷺ په سوانحو کښې د ﴿ مُصَدِّقًۢا بِكَلِمَةٍ مِّنَ ٱللَّهِ ﴾ منقبه زياته شوه.

د دې پوښتنې جواب خينو مفسرينو کرامو داسې کړی دی چې: د ټولو مسلمانانو اولنی سړی يحيى ﷺ وه چې په عيسى ﷺ باندې يې باور او تصديق کړی دی. او دا خکه چې په ذکر شوي

---

(۱) تفسير کبير ج۸ ص۴۱

(۲) تفسير القاسمي ج۴ ص۹۵

(۳) تفسير البغوي ج۱ ص۲۹۹

(۴) تفسير الطبري ج۳ ص۲۵۳؛ روح المعاني ج۳ ص۱۴۷

روایت کښې دا خبره هم شته چې: یوه ورځې بي بي مریمه رضي الله عنها په داسې حال کښې چې یحیی علیه السلام بي په ګېډه وه د خپلې ترور (اِیشاع) سره ملاقي شوه په داسې حال کښې چې د هغې یحیی علیه السلام په ګېډه وه. نو اِیشاع بي بي خپلې خورځې (بي بي مریمې رضي الله عنها) ته وویلې چې کوم ماشوم چې زما په ګېډه دی هغه ماشوم ته سجده کوي چې ستا په ګېډه دی. وروسته معلومه شوه چې د هغې په ګېډه عیسی علیه السلام وه او د دې په ګېډه یحیی علیه السلام وه.

نو دغه په ګېډه کښې میلان دوی د تصدیق په معنی اخستی دی، نو په دې اعتبار سره ربښتیا چې د یحیی علیه السلام څخه تول مسلمانان په تصدیق کښې وروسته دي.

د عبدالله بن عباس رضي الله عنه په نوموړي روایت کښې دا هم شته چې یحیی علیه السلام د عیسی علیه السلام څخه صرف شپږ میاشتې مشر وه، یعنې یحیی علیه السلام لا تولد شوی نه وه چې په عیسی علیه السلام باندې خپله مور امیدواره شوه.

مونږ وایو چې: د رئیس المفسرین په روایت کښې محضې یوه واقعه بیان شوې ده اما د ﴿مُصَدِّقًۢا بِكَلِمَةٍ مِّنَ ٱللَّهِ﴾ دپاره تفسیر نه شي واقع کېدلی. ځکه چې

الف: د تصدیق تفسیر په سجده باندې ډېر بعید دی سره د دې چې په عیسی علیه السلام باندې تصدیق کول فرض دي او سجده کول ورته حرام دي.

ب: د یحیی علیه السلام مور چې د خپل ماشوم میلان په سجده باندې تعبیر کړی دی دا د هغې یو نظر دی هیڅکله په ګېډه کښې د ارخ په بدلون باندې د سجدې اطلاق نه کېږي.

ج: د ﴿مُصَدِّقًا﴾ کلمه د یحیی علیه السلام د افتخاراتو په مقام کښې استعماله شوې ده دا خو په هغه وخت کښې افتخار ګڼل کېږي چې هغه په خپل ژوند کښې په خپله ژبه د عیسی علیه السلام د حقانیت اعلان کړی وي نه دا چې د دوه ښځو څخه په غیر ورباندې بل څوک خبر هم نه وي. او دوی دواړو هم د ارخ په بدلون باندې د تصدیق نوم ایښی وي.

د: ځینې مفسرین کرام وایي چې یحیی علیه السلام د عیسی علیه السلام څخه درې کاله مشر وه نو په دې اعتبار سره د ذکر شوي روایت مصداق تحقق نه شي موندلی[1]، نو ښه دا ده ـ والله اعلم ـ چې د ذکر شوي منقبې د تخصیص وجې به دغه لاندې وي:

اول: یحیی علیه السلام به خپل تصدیق د استدلاله پورې نه وي معطل کړی او د عیسی علیه السلام د تکلم څخه مخکښې به یې ربښتینی ګڼلی وي او نور خلک به په معجزانه تکلم باندې قانع شوي وي. د همدې کبله د "صدیق" لقب یوازې ابو بکر الصدیق رضي الله عنه ته خکه خانګړی شوی دی چې د ده ایمان راوړل په معجزو پورې نه وه معطل کړی.

دوهم: د یحیی علیه السلام تصدیق په ماشومتوب کښې وه لکه څنګه چې نبوت ورته په همدې کم عمر کښې ورکړی شوی وه. الله جل جلاله فرمایي: ﴿وَءَاتَيْنَٰهُ ٱلْحُكْمَ صَبِيًّا﴾ [مریم: ۱۲] یعنې: او یحیی علیه السلام ته مونږ ماشومتوب په حال کښې نبوت ورکړی وه.

---

[1] تفسیر ابي السعود ج۲ ص۳۲

دریم: نوموړي منقبه د دې کیله د یحیی ﷺ په مناقبو کښې زیاته شوه چې د توحید په مخالفینو باندې تعریضي رد راشي، چې یحیی ﷺ د بي بي مریمې رضي الله عنها او د عیسی ﷺ د برکاتو څخه دنیا ته راغی خو په دواړو باندې یې د بندګانو عقیده درلوده، نه د معبودانو. که بالفرض کراماتو او خوارقو د الوهیت معنی ورکولی نو د هر چا وړاندې به ورباندې یحیی ﷺ عقیده کړې وی.

سوال جواب

۷_ که څوک وايي چې: د یحیی ﷺ د بشارت په وخت کښې خو نه عیسی ﷺ موجود وه او نه یې د "کلمة الله" لقب، دا لقب خو د معجزانه زیږیدنې څخه وروسته ورکړی شوی دی. نو په هغه وخت کښې به زکریا ﷺ څه خبر وه چې "کلمة الله" د چا لقب دی او په دې باندې عقیده کولو څه اهمیت درلود؟

مونږ وایو چې: زمونږ قوي اټکل دا دی چې د عیسی ﷺ د عجیبه پیدایښت واقع کیدلو خبر به پخوانیو پیغمبرانو ورکړی وه چې یو ماشوم به بې پلاره د یوې پیغلې څخه تولد کیږي او هغه ته به د "کلمة الله" لقب ورکول کیږي. علاوه په دې که نورو خلکو ته دا معلومات نه وه، نه به وه، خو زکریا ﷺ به ضرور په دې موضوع واقف وه، والله ﷻ أعلم.

"حَصُور" څه معنی؟

۸_ "حَصُور" یا په معنی د محصور سره دی، یا په معنی د "حَاصِر" سره؛ که په اوله معنی شي نو حاصل یې داسې کیږي چې یحیی ﷺ د دې څخه بند (ایسار) کړی شوی وه چې زنانه وو ته نژدېکت وکړي. یعني قدرت یې ورباندې نه درلود. خو دا معنی د نبوت د منصب سره مناسبه نه ده که څه هم ځینو مفسر..و کرامو لیکلې ده[۱].

برسیره پر دې، زکریا ﷺ د الله ﷻ څخه داسې ماشوم غوښتی وه چې د نسل قابلیت لري څکه چې په ﴿ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً ﴾ "مبارک زوزات" سره یې ترې تعبیر کړی وه نو معلومه شوه چې په یحیی ﷺ کښې د ذکوریت صفت کمزوری نه وه. هو! دا بېله خبره ده چې واده یې ونه کړ او اولادونه یې تولد نه شو.

او که په معنی د حاصر سره؛ واخستل شي نو معنی یې داسې کیږي چې یحیی ﷺ خپل انساني قوتونه د خپل کنترول لاندې راوستلي وه او عفت یې دومره قوي وه تا به ویل چې د نژدېکت هیڅ قوت نه لري.

د همدې مضمون څخه الله ﷻ په بل ځای کښې داسې تعبیر کړی دی چې: ﴿ وَكَانَ تَقِيًّا ۝ وَبَرًّا بِوَالِدَيْهِ وَلَمْ يَكُن جَبَّارًا عَصِيًّا ﴾ [مریم: ۱۳، ۱۴] یعني: او یحیی ﷺ تقوی دار سړی وه او د مور او پلار سره نېکي کوونکی وه او سرکشه او ګناهګار نه وه

(۱) روح المعاني ج۳ ص۱۴۸؛ تفسیر ابن کثیر ج۱ ص۳۶۱

"سَيِّدً" څه معنى؟

۹ـ "سَيِّدً" خو اصلا هغه چا ته وايي چې د سواد أعظم (لوی تولي) واګې يې په لاس کښې وي او ... تقوی مشر وي. د همدې کبله د قوم مشر ته "سَيِّدُ الْقَوْمِ" ويل کېږي مګر هغه څوک چې د فضائلو ... اوند وي او په نورو خلکو فوقيت ولري هغه هم د "سَيِّدً" په نامه يادېږي[1].

په دې مقام کښې په همدې معنى باندې استعمال شوی دی چې يحيى ﷺ په نورو خلکو باندې ... تقوى، علم، عبادت، حلم او نورو فضائلو کښې د پاسه وه حتى چې خلکو ورسره ډېره مينه او ... محبت هم درلود. دا هغه تفسير دی چې مونږ ته ښه ښکاري، که نه نو مفسرينو کرامو د "سَيِّدً" ... دپاره ډېرې معناوې کړې دي[2].

سوال جواب

۱۰ـ که څوک وايي: يحيى ﷺ خو خلکو شهيد کړ نو که څه سيادت او فوقيت يې درلودی نو ولې به يې ورسره دغسې وضعه کولى؟

مونږ وايو چې: يحيى ﷺ په خلکو باندې فوق وه او ټولو خلکو ورته په درانه نظر کاته، مګر دوی بې د پيغمبرۍ سره دښمني درلوده حتى چې آخر يې شهيد کړ.

د دې نظير داسې دی لکه چې الله ﷻ عيسى ﷺ ته د ﴿ وَجِيهًا فِى ٱلدُّنْيَا وَٱلْآخِرَةِ ﴾ [آل عمران: ۴۵] د دنيا او آخرت د مخور لقب ورکړی دی خو د يهودو د دښمنۍ د کبله اسمان ته بوتللی شو، څکه چې خلک يې د پيغمبرۍ سره مخالف وه او بس. د همدې کبله دا واقعه د دعوت په دوره کښې پېښه شوه نه د دعوت څخه وراندې.

نکاح بهتره ده که نفلي عبادت ته فراغت؟

۱۱ـ د "حَصُورً" په کلمه باندې شوافعو عليهم الرحمة استدلال نيولى دی چې د نکاح څخه د عبادت دپاره تجرد بهتر دی. دوی وايي چې د يحيى ﷺ د مناقبو څخه دا هم وشمېرله شوه چې هغه نکاح نه وه کړې او خپل ځان يې عبادت ته فارغ کړی وه.

احناف عليهم الرحمة وايي چې خبره بالعکس ده، نکاح کول د دې څخه بهتر دي چې سړی خپل ځان عبادت ته فارغ کړي. د دوی دلايل زښت ډېر دي چې د ټولو ليکنه دلته مشکله خبره ده خو په لاندې څو دلايلو باندې اکتفاء کوو:

الف: پخپله د يحيى ﷺ پيدا کېدل دلالت کوي چې نکاح بهتره ده که نکاح نه وی نو زکريا ﷺ به د يحيى ﷺ غوندې متقي زوی د کومه کړی وی، همدارنګه د پيغمبرانو عليهم السلام او وليانو موجوديت د نکاح د بهترۍ ښه ده.

(۱) مفردات الراغب ص۲۵۳
(۲) زاد المسير ج۱ ص۳۲۶.

ب: نبي کريم ﷺ فرمايي: «النِّكَاحُ مِنْ سُنَّتِي فَمَنْ لَمْ يَعْمَلْ بِسُنَّتِي فَلَيْسَ مِنِّي»[۱] يعني: نكاح كول زما طريقه ده څوک چې زما په طريقه باندې عمل نه کوي هغه زما څخه نه دی.

ج: نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «تَزَوَّجُوا الْوَدُودَ الْوَلُودَ فَإِنِّي مُكَاثِرٌ بِكُمُ الْأُمَمَ»[۲] يعني: په نکاح باندې واخلئ محبت کوونکې ښځې او اولاد راوړونکې ښځې، بې شکه د قيامت په ورځ به زه په نورو اُمتونو باندې ستاسو په ډېروالي سره د ستاينې غلبه ترلاسه کوم.

او د پخوانيو اُمتونو احکام زمونږ دپاره هلته شريعت ګرځي چې په مقابل کښې يې زمونږ په شريعت کښې حکم موجود نه وي او په دې مقام کښې خو د "حَصُور" د کلمې په مقابل کښې بې شماره نصوص موجود دي، نو زمونږ په شريعت کښې تجرد کمال نه دی که د هغوی په شريعت کښې کمال وه، وه به.

يوه عجيبه پوښتنه او د هغې جواب

۱۲_ عجيبه دا ده چې کله زکريا عليه السلام د الله ﷻ کامل قدرت ته په خير شو نو سوال يې وکړ چې ای ربه! ما ته مبارک اولاد راوبښه، خو کله چې الله ﷻ زيری وکړ چې سوال دې قبول شو نو بيا يې وويل چې: ﴿أَنَّىٰ يَكُونُ لِي غُلَٰمٌ﴾ ماته به زوی د کومه شي چې زه داسې او ماندينه مې داسې ده؟!

د همدې معضلې د حل دپاره مفسرينو ډېر اوږده جوابونه کړي دي حتی چې ځينې جوابونه خو د نبوت د منصب سره مناسب هم نه دي، مونږ ټول نه شو رانقلولی که څوک يې شوق لري نو هملته دې مراجعه وکړي[۳]، خو صرف په لاندې جوابونو اکتفاء کوو:

الف: زکريا عليه السلام د خپل اطمنان د حاصلولو دپاره ذکره شوې جمله وويلې او د اطمنان حاصلول د پوخ اعتقاد سره څه منافات نه لري لکه چې ابراهيم عليه السلام د مړو په ژوندي کېدلو کښې خپل ځان ته حاصل کړ: [البقرة: ۲۶۰].

ب: کله چې چا ته يوه خبره مزه ورکړي نو د هغې خبرې په تکرارولو باندې لا زيات خوشالېږي او څومره چې خبره اوږدولی شي اوږده وي يې.

الله ﷻ موسی عليه السلام ته وفرمايل چې: ﴿وَمَا تِلْكَ بِيَمِينِكَ يَٰمُوسَىٰ﴾ يعني: ای موسی! په دا لاس کښې دې څه شی دی؟. خو موسی عليه السلام په همدې اکتفاء ونه کړه چې: ﴿هِيَ عَصَايَ﴾ يعني: دا زما همسا ده. بلکې خبره يې اوږده کړه چې: ﴿أَتَوَكَّؤُا۟ عَلَيْهَا وَأَهُشُّ بِهَا عَلَىٰ غَنَمِي وَلِيَ فِيهَا مَـَٔارِبُ أُخْرَىٰ﴾ [طه: ۱۷_۱۸] يعني: په دې باندې تکيه کوم او مېږو ته ورباندې پاڼې راځنډم، او ماته په دې کښې نور احتياجات هم شته.

يو حنفي شاعر ويلي دي چې:

---

(۱) سنن ابن ماجه ج۱ ص۱۳۳

(۲) سنن ابي داؤد ج۱ ص۲۸۰

(۳) تفسير کبير ج۸ ص۴۱؛ روح المعاني ج۳ ص۱۴۹؛ البحر المحيط ج۲ ص۴۴۹؛ زاد المسير ج۱ ص۳۲۸

أعدْ ذِكر نعمان لنا إنَّ ذِكرَه :: هوَ المِسكُ ما كررته يتضوع

یعنې: د نعمان (ابو حنیفه رحمه الله) یادونه راته بیا-بیا وکړه، بې شکه د ده یادونه مشک دي چې حرکت ورکوې خوشبويي يې زياتيږي.

نو مرام چې زکریا ﷺ غوښتل چې د ولادت په موانعو باندې خان پوه کړي چې کار خو کېدونکی دی خو چې د بوداتوب مسئله به څنګه شي. الله ﷻ جواب ورکړ چې: ﴿ هُوَ عَلَيَّ هَيِّنٌ ﴾ [مریم: ۹] یعنې: د یحیی ﷺ پیدا کول ماته اسان دي. یعنې موانع ما موانع جوړ کړي دي دلته بې موانع نه جوړوم دا کار فوق العاده دی.

والله ﷻ أعلم- چې زکریا ﷺ به د دې څخه مطلب دا وه چې د موانعو بې اثره دا هم کېدی شي کول هم یو نعمت دی هیله ده د دې نعمت زېری هم راکړی شي. لکه چې همداسې وشوه.

یوه عجیبه نښه!

۱۳_ څرنګه چې د زکریا ﷺ د ماندینې د امیدواره جوړېدلو او د هغې ولادت ترمنځه اقلا د شپږ میاشتو څخه نیولې تر نهو میاشتو او یا لا د دې څخه هم زیات وخت په کار وه چې تېر شي، نو زکریا ﷺ الله ﷻ ته سوال وکړ چې: د ماندینې د امیدواره کېدلو نښه راته وښاکه ترڅو د یو پلوه زړه لا پسې زیات مطمئن شم او د بلې خوا څخه لا د اوس څخه شکریې ته ملا وتړم او خپل اُمتیان هم ورته وهڅوم او د نهو میاشتو پورې یې ونه ټالوو.

نو الله ﷻ ورته داسې عجیبه نښه وښودله چې په مطلب باندې یې هم دلالت کاوه خو په عین وخت کښې د شکر اداء کولو دپاره ډېره ګټوره هم وه. هغه دا چې د امیدوارۍ نښه به دا وي چې ته به روغ رمټ یې ګوزن او ګونګوالی به نه لرې خو د دې سره-سره به د خلکو سره خبرې نه شې کولی او د الله ﷻ ذکر او حمد او تسبیح به ویلی شې، ترڅو د شکر اداء کولو ته ښه فارغ شې.

لکه څنګه چې د یوې بوډۍ شنډې مېرمنې اُمیدواره کېدل عجیبه دي همدارنګه د اُمیدوارۍ نښه هم عجیبه ده چې یوه ژبه په یو وخت کښې د الله ﷻ په ذکر ښوریږي خو د خلکو په خبرو باندې نه ښوریږي!

په دې مقام کښې هم مفسرینو کرامو ځینې خبرې لیکلې دي[1]، چې د یو پیغمبر د شانه سره مناسبې نه دي نو ځکه مونږ وربانديې تېره کښېښودله.

رَمز څه معنی؟

۱۴_ "رَمْز" اصلا حرکت ته وایي، د همدې وجې څخه دریاب ته "رامُوز" هم وایي[2]. په دې مقام کښې ترې هغه ټول اشارات مرادېدلی شي چې د تکلم څخه پرته په مطلب باندې لاربښوونه وکړي. لکه په سر باندې، په لاس باندې، په سترګو باندې، په وریځو باندې اشارې کول.

---

(۱) تفسیر القرطبي ج۴ ص۸۰

(۲) روح المعاني ج۳ ص۱۵۱

خو زکریا ﷺ په مسبحه ګوته خپل قوم ته اشاره کړې ده[۱]، الله ﷻ فرمايي: ﴿ فَأَوْحَىٰٓ إِلَيْهِمْ أَن سَبِّحُواْ بُكْرَةً وَعَشِيًّا ﴾ [مريم: ۱۱] يعني: نو خپل قوم ته اشاره وکړه چې سبا او بېګا د الله ﷻ تسبيح ولولئ.

﴿ وَإِذْ قَالَتِ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ يَٰمَرْيَمُ إِنَّ ٱللَّهَ ٱصْطَفَىٰكِ وَطَهَّرَكِ وَٱصْطَفَىٰكِ عَلَىٰ نِسَآءِ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٤٢﴾ يَٰمَرْيَمُ ٱقْنُتِى لِرَبِّكِ وَٱسْجُدِى وَٱرْكَعِى مَعَ ٱلرَّٰكِعِينَ ﴿٤٣﴾ ﴾

[۴۲] او هغه وخت (وریاد کړه) چې ملائکو وویلې: ای مریمې! بې شکه چې الله ﷻ ته غوره کړې يې (کرامات يې درکړي دي) او پاکه يې ساتلې يې (د هر ډول ظاهري او باطني نجاست څخه) او د ټولو عالمونو په زنانه وو باندې يې تاته فضيلت درکړی دی.

[۴۳] ای مریمې! د خپل رب دوامدار اطاعت کوه او سجدې کوه او د رکوع کوونکو سره رکوع کوه.

ارتباط

د دې مقام د وړاندې ېړته ایتونو هدف دا دی چې د عمران د ټبر د غوره جوړولو څرنګوالی بیان کړي ترڅو د توحید ضد عناصرو ته څرګنده شي چې هغوی غوره بندګان دي خو معبودان نه دي.

د همدې هدف په ترڅ کښې د څه ارتباط د کبله د زکریا ﷺ او د یحیی ﷺ څه حالات هم په عارضي توګه بیان شوه، نو چې کله دغه عارضي کړۍ تمامه شوه اوس دا دی بیا اصلي هدف تعقیب شو او د بي بي مریمې رضي الله عنها (چې د عمران د ټبر څخه وه) څه نور کرامات بیان شوه. خو هرڅومره چې د همدې بي بي افتخارات اضافه کېږي په هماغه معیار يې بندګي هم قوت مومي او د عبادت په کلکو اوامرو باندې مخاطبه ګرځي.

د مطلب خلاصه

۱ـ يعني: ای پیغمبره! د توحید مخالفینو ته د مریمې رضي الله عنها د طفولیت د دورې د حالاتو څخه علاوه د هغې څه نور حالات هم وریاد کړه کېدی شي چې تاثیر وریاندې وکړي او د توحید عقیدې ته راوګرځي.

دوی ته هغه وخت وریه زړه کړه چې ملائکو مریمې رضي الله عنها ته وویلې چې: ای مریمې! بې شکه الله ﷻ د عمران د ټبر څخه ته غوره ګرځولې يې، چې په نذرانه کښې يې قبوله کړې او ستا څخه په غیر بله زنانه دغه منصب ته نه ده رسېدلې، دا ویاړ یوازې همدا ستا په برخه شو، د شیطانانو څخه يې درته پناه درکړه، د زکریا ﷺ غوندې عالي شانه پیغمبر ﷺ يې ستا دپاره کفیل وټاکه او د غیبي رزق په ورکړه يې سرلوړې کړې.

(۱) تفسير البغوي ج۱ ص۳۰۰

۲_ برسېره په دې، د ناوړو او ذمیمه اخلاقو او مزخرفو عقاندو ځخه او د زنانه وو د ماهوار نجاست ځخه بې هم پاکه وساتلې، بالآخره دومره امتیازات یې درکړه چې په خپلې زمانه کښې په نړیواله کچه په ټولو ښځو باندې ممتازه او غوره جوړه شوې. ستا ځینې امتیازات خو څرګند شوي دي او ځینې نور به وروسته څرګند شي چې الله ﷻ به درته په معجزانه توګه زوی درکړي بیا به نو ته پوه شې چې ستا ا امتیاز دومره لوړ دی چې د هیڅ زمانې زنانه پکښې ستا سره سیالي نه شي کولی او ستا غوندې د اولاد مور نه شي جوړېدلی. نو همدې عالمي امتیاز ته د ښه استعداد موندلو د پاره ستانه په کار دي چې د الله ﷻ عبادت ډېر-ډېر وکړې.

۳_ ای مریمې! څومره چې ستا امتیازات او افتخارات لوړېږي په هماغه معیار باندې ستا د شکرانې او بندګۍ مسئولیت هم درنېږي، نو په دوامداره توګه د خپل رب ﷻ (حقیقي نعمت ورکوونکي) اطاعت کوه او سجدې کوه او رکوع کوه (لمونځونه کوه) د رکوع کوونکو (لمونځ کوونکو) سره.

توضیحات

۱_ په دې کښې ټول امت متفق دی چې بي بي مریمه د ولایت خاونده او د الله ﷻ دوسته وه، لکه چې فرمایي: ﴿ وَأُمُّهُۥ صِدِّيقَةٌ ﴾ [المائدة: ۷۵] یعني: او د عیسی ﷺ مورصدیقه وه. خو په دې کښې اختلاف دی چې پیغمبره وه او که نه. څوک یې چې په پیغمبرۍ باندې قائل دي هغوی ذکر شوي اینونه دلیل نیسي چې ملائکو ورته د الله ﷻ اوامر ورسول او خبرې یې ورسره وکړې.

۲_ اما جمهور علماء ورته په پیغمبرۍ باندې قائل نه دي او وایي چې الله ﷻ پیغمبري په نارینه وو کښې حصره کړې ده، لکه چې فرمایي: ﴿ وَمَآ أَرۡسَلۡنَا قَبۡلَكَ إِلَّا رِجَالٗا نُّوحِيٓ إِلَيۡهِمۡ ﴾ [الأنبیاء: ۷] یعني: مونږ ستا ځخه مخکښې پیغمبران نه دي استولي مګر سړي چې هغوی ته به مو وحې کوله. او د ملائکو سره مکالمه د نبوت غوښتنه نه کوي، لکه چې د بدر په غزا کښې مسلمانانو ملائک ولیدل او خبرې یې هم ورسره وکړې[۱].

برسېره په دې، د نبوت منصب ډېر دروند دی، زنانه یې د باره نه شي وتلی او نه یې په هر وخت او هر ځای کښې خلکو ته رسونه کولی شي، او په پیغمبرۍ کښې خپل اُمت ته دعوت ورکول مهم رکن دی.

ځلور ښځې کمال ته رسېدلې دي

۲_ د نبي کریم ﷺ ځخه روایت دی چې: «حَسْبُكَ مِنْ نِسَاءِ الْعَالَمِينَ مَرْيَمُ بِنْتُ عِمْرَانَ وَخَدِيجَةُ بِنْتُ خُوَيْلِدٍ وَفَاطِمَةُ بِنْتُ مُحَمَّدٍ وَآسِيَةُ امْرَأَةُ فِرْعَوْنَ»[۲] یعني: بس دې دي د عالمونو د زنانه وو ځخه

[۱] روح المعاني ج۳ ص۱۵۴
[۲] جامع الترمذي ج۲ ص۲۲۷

(کومې چې کمال ته رسېدلي دي) څلور زنانه دي، مريم د عمران لور، خديجه د خُويلد لور، فاطمه د محمد ﷺ لور او آسيه د فرعون ماندينه.

ځينې مفسرين وايي چې په دغو څلورو واړو کښې فاطمه رضی الله عنها د ټولو څخه افضله ده[۱]، نو په دې بناء د ﴿ عَلَىٰ نِسَآءِ ٱلۡعَٰلَمِينَ ﴾ معنى داسې کېږي چې ﷺ رضی الله عنها د خپلې زمانې په زنانه وو باندې غوره گرځولې شوې ده، فاطمه رضی الله عنها خو د هغې د زمانې ښځه نه وه.

مگر مونږ ته داسې ښکاري چې په دې حيثيت سره بي بي مريمه رضی الله عنها د ټولې دنيا د ښځو څخه بهتره ده چې په نذر کښې قبوله شوه او په معجزانه توگه د پيغمبر (عيسى ﷺ) مور جوړه شوه. په دې صفت باندې بله ښځه په هيڅ زمانه کښې نه ده نېره شوې، والله ﷻ أعلم.

بي بي مريمه مطهره وه

۳ـ که څه هم بي بي مريمه رضی الله عنها الله ﷻ د ظاهري او باطني نجاستونو څخه پاکه ساتلې وه، خو ځينې مفسرين وايي چې حيض هم ورباندې نه راته[۲]، ترڅو په نوموړې باندې داسې وخت رانه شي چې په هغه کښې د الله ﷻ د عبادت جوگه نه وي.

برسېره په دې د ﴿ وَطَهَّرَكِ ﴾ معنى دا نه ده چې په تا کښې نجاست موجود وه او هغه درڅخه الله ﷻ لرې کړ او پاکه يې کړې، بلکې معنى يې دا ده چې د نجاستونو څخه يې پاکه لويه کړې؛ څکه چې هغې ته خو الله ﷻ لا د ماشومتوب څخه خوارق او کرامات ورکړي وه. نو ذکره شوې جمله داسې ده لکه چې عرب وايي "ضيق فم البئر" د څا خوله تنگه کړه. يعنې د څا خوله تنگه جوړه کړه. يا په بل عبارت: تنگ خولې څا وکنه.

په لمانځه باندې ماموريت

۴ـ ځينې مفسرين وايي چې بي بي مريمه رضی الله عنها په لمانځه باندې ماموره شوې وه خو د مبالغې په توگه يې ورته د لمانځه نوم وانخست بلکې د لمانځه مهم درې ارکان يې ذکر کړه چې يو قيام دی (چې په قنوت سره يې تعبير کې) او بل سجده او درېم رکوع ده[۳].

خو ځينې نور مفسرين وايي چې قنوت د اطاعت د دوام په معنى سره دی او د لمانځه څخه يوازې په دوه رکنونو سره (رکوع، سجده) د مبالغې په توگه تعبير کړی شوی دی[۴].

پاتې شوه دا خبره چې په عملي صورت کښې رکوع مخکښې ده خو دلته بالعکس سجده مخکښې ذکر شوه. د دې جواب دا دی چې په عربي ژبه کښې عاطف "واو" يوازې د جمعې دپاره دی او په ترتيب باندې دلالت نه کوي. نو د دې څه باک نشته چې رکوع په ذکر کښې وروسته ده او په عمل

(۱) روح المعاني ج۳ ص۱۵۵
(۲) حاشيه الشيخ زاده على تفسير البيضاوي ج۱ ص۶۲۵
(۳) البحر المحيط ج۲ ص۴۵۶
(۴) تفسير المراغي ج۳ ص۱۵۱

کښې مخکښې ده، البته نکته به پکښې دا وي چې ﴿ وَٱرۡكَعِي ﴾ د ﴿ مَعَ ٱلرَّٰكِعِينَ ﴾ سره اتصال ومومي او یا به پکښې د فواصلو مراعات شوی وي.

برسېره په دې د ﴿ مَعَ ٱلرَّٰكِعِينَ ﴾ د کلمې څخه معلومېږي چې نومورې بې بې د جمعې په لمانځه باندې مکلفه شوې وه. او یا به په هغې زمانه کښې دوه ډوله لمونځ مشروع وه چې په ځینو کښې به رکوع وه لکه زمونږ لمونځونه او په ځینو کښې به رکوع نه وه لکه په موجوده زمانه کښې د یهودو او نصاراوو لمونځونه، نو هغې ته به امر شوی وي چې د رکوع کوونکو د ډلې څخه خپل ځان وشمېره. او د هغوی غوندې لمونځ وکړه[۱] نه د هغو خلکو غوندې چې رکوع نه کوي ـ والله ﷻ أعلم.

یادونه

"مَعَ الرَّاكِعَات" ځکه "نه ویل شوه چې په دې مقام کښې مطلب دا دی چې د رکوع کوونکو د ډلې څخه ځان جوړ کړه، برابره خبره ده چې هغه نارینه وي او که زنانه، او دا مطلب د ﴿ مَعَ ٱلرَّٰكِعِينَ ﴾ څخه ترلاسه کېدلی شي چې د تغلیب په توګه زنانه وو ته هم شاملېږي اما د "مَعَ الرَّاكِعَات" کلمه په نارینه وو باندې د تغلیب په توګه نه ده استعماله شوې.

یو تذکر

۵ـ څرنګه چې د ذکرې شوې ځلورمې توضیح په باره کښې مفسرینو کرامو خپل تفاسیر په احتمالاتو باندې بناء کړې دي او په کوم مستند تفسیر باندې مو سترګې ونه لګېدلې نو مونږ هم محض احتمالات ذکر کړه او ترجیح مو ورنه کړې شوه.

﴿ ذَٰلِكَ مِنۡ أَنۢبَآءِ ٱلۡغَيۡبِ نُوحِيهِ إِلَيۡكَۚ وَمَا كُنتَ لَدَيۡهِمۡ إِذۡ يُلۡقُونَ أَقۡلَٰمَهُمۡ أَيُّهُمۡ يَكۡفُلُ مَرۡيَمَ وَمَا كُنتَ لَدَيۡهِمۡ إِذۡ يَخۡتَصِمُونَ ﴿٤٤﴾ ﴾

[۴۴] دا (تېر شوی بیان) د غیبو د خبرونو څخه دی چې مونږ یې تاته وحې کوو او ته خو د هغوی سره په هغه وخت کښې موجود نه وې چې هغوی (د پچې اچولو د کبله) خپل کاغذات اچول (ترڅو معلوم کړي چې) څوک به د مریمې کفالت کوي، او نه د هغوی سره په هغه وخت کښې موجود وې چې دوی (په همدې باره کښې) په جګړه بوخت وه.

ارتباط

که څه هم په تېر شوو ایتونو کښې مهم هدف د الله ﷻ د توحید په مخالفینو باندې رد وه خو دغه ایت شریف د همدغه هدف په ضمن کښې یوه بل مهم هدف ته هم اشاره کوي هغه دا چې د نبي کریم ﷺ په حقه پیغمبر دی. او دا ځکه چې په یو شي باندې د پوهېدلو سبب خو یا عقل دی یا خبر

(۱) تفسیر الکشاف ج۱ ص۳۶۲

دی او یا مشاهده ده. څرنګه چې تاریخي پېښې په عقل سره نه شي جوړېدلی او مشاهده هم دلته محاله ده نو بله لاره پاتې نه شوه بې د خبر څخه.

په اخباراتو کښې د راویانو سلسله ضرور ده او لیک لوست هم پکښې په کار دی، تولو خلکو ته څرګنده وه چې په هغه وخت کښې د راویاتو سلسلې موجودیت نه درلوده، او لیک لوست هم د نبي کریم ﷺ زده نه وه، نو بله لاره پاتې نه شوه بې د دې چې نبي کریم ﷺ ته ذکر شوي غیبي اخبارات د الله ﷻ د پلوه وحې شوې دي، همدا د پیغمبرۍ معنی ده.

هېر مو نه شي!

هېر مو نه شي که څه هم ځینې نور غیبي اخبارات په راتلونکو ایتونو کښې هم بیانېږي خو الله ﷻ ورباندې د نبي کریم ﷺ د پیغمبرۍ تبصره د ټولو غیبي اخباراتو د بیان د آخره پورې ټال نه کړه او دلته په منځکښې یې ذکره کړه، شاید چې په دې کښې به لاندې نکتو ته اشاره وي:

الف: د نبي کریم ﷺ د پیغمبرۍ په حقانیت باندې یوازې د ذکر شوو احوالاتو بیان هم د دلالت دپاره کافي دی، حاجت نشته چې راتلونکي غیبیات ورسره پیوسته کړی شي.

ب: ترڅو راتلونکي غیبیات په همدې مطلب باندې دوهم دلیل قائم کړی شي، که بالفرض دا ایت د ټولو غیبیاتو د بیان په آخر کښې ذکر شوی وی نو د ټولو څخه به یو استدلال جوړ شوی وی.

ج: ترڅو چې د نبي کریم ﷺ د رسالت حقانیت په نظر کښې ونیول شي او راتلونکی غیبي اخبار ولوستل شي، کېدی شي چې موثر تمام شي او د توحید مخالفین د عیسی ؑ د الوهیت د عقیدې څخه منصرف شي.

د مطلب خلاصه

یعني: ذکر شوي ټول بیانات غیبي بیانات دي چې تر اوسه پورې ته په خپله هم خبر نه وې، خو دا ستا د پیغمبرۍ برکت دی چې ټول یې درته په مخکښې کېښودل او داسې په اطمنان او جرئت سره یې څرګندوې لکه چې تا په خپلو سترګو لیدلي وي او د دې ټولو واقعاتو په پېښېدلو کښې ته هلته حاضر وې او د هغو ټولو جزئیات دې حفظ کړې وي.

برسېره په دې د ذکرو شوو واقعاتو نور جزئیات لا هم تاته درښودلی شوي که هغه هم بیان کړې نو مخالفین به دې بالکل هک پک پاتې شي، چې دوی د مریمې رضي الله عنها په کفالت کښې څنګه پچه اچونه (قرعه اندازي) وکړه، او په دې باره کښې یې څومره مباحثه او شور او کړپ وکړ، او پچه اچوونکي څوک وه، په دوی څه باعث وه چې د مریمې رضي الله عنها د کفالت ته هر یو لیوال وه او بالآخره په جګړه باندې څومره وخت تېر شو؟ او داسې نور.

توضیحات

۱ـ مونږ د دې سورت د [۳۷] ایت لاندې لیکلي دي چې د وخت خلک ټول په دې پوهېده چې د بي بي مریمې رضي الله عنها کفالت څه معمولي کفالت نه دی نو ځکه وربانديې مباحثه او جګړه آن د

پېچې اچولو درجې ته ورسېده، دا هم د الله ﷻ فضل وه چې په پچه اچولو باندې يې سره قناعت وکړ.
بالفرض که زمونږ د زمانې خلک هلته وی نو ګومان نه کوم چې جګړه به يې فيصله شوې وی، مونږ به سره په جګړه وی او بي بي مريمه رضي الله عنها به بې سرپرسته او بې کفالته ناسته وی. لکه چې نن ورځ په افغانستان کښې مجاهدين په نانديريو اخته دي او اسلامي حکومت د دوی څخه يو سرپرست غواړي او يوه کفيل ته منتظر دی خو افسوس چې مجاهدين ورته کفيل نه شي په ګوته کولی او موضوع تر اوسه پورې لا ينحله پاتې ده.

۲ـ که څه هم ځينو مفسرينو کرامو ليکلي دي چې نوموړي کفالت ته څکه هر څوک په شوق کښې وه چې عمران (د بي بي مريمې رضي الله عنها پلار) په هغه وخت کښې مخور سړی وه او د پيغمبر زکريا عليه السلام څخه په غير يو مذهبي مشر وه، که څه هم هغه په دغه وخت کښې وفات شوی وه خو د هغه د سترګو او د هغه د احترام د کبله هر چا د هغه د لور (بي بي مريم رضي الله عنها) کفالت ته زور کاوه چې ماته به لاس ته راشي او زه به ورباندې د خپل مذهبي مشر حق په خای کړم.
مګر مونږ ته داسې ښکاري چې په دوی باندې به د بي بي مريمې رضي الله عنها خپل شخصيت باعث وه چې هر يوه يې کفالت ته خان وړاندې کاوه، د هغې شخصيت خو به هلته په وحې ثابت شوي وي چې په نذرانه کښې قبوله شوه او پخوا دغسې کار نه وه شوی، ښکاره ده چې قبول هغه وخت تحقق موندلی شو چې د وخت پيغمبر ته وحې شوې وي. او يا به د پخوانيو پيغمبرانو څخه دا خبره پاتې وه چې يوه انجلۍ به په نذرانه کښې قبلېږي، نو هر يو به د ثواب او اجر په تمه کفالت ته کانديد شوی وي.

۳ـ خو د دې ټولو توجيهاتو سره‌سره مونږ تر اوسه پورې قلبي اطمنان نه لرو چې اصلي باعث به په دوی باندې څه شی وه. څکه چې:
الف: د قرعه اچوونکو په قطار کښې زکريا عليه السلام هم ولاړ ښودل شوی دی او اُمتيان چې د خپل پيغمبر سره قرعه کشي کوي دا چندان مناسب کار نه دی نو په دوی باندې به څه باعث وه چې دغه غير مناسب کار ته يې اقدام کاوه.
ب: زکريا عليه السلام د بي بي مريمې رضي الله عنها د ترور مېړه (شرعي محرم) وه، کانديدانو دغه مناسبت هم د پښو لاندې کړی دی، په کار وه چې هغه ته يې بي بي د چون او چرا ورتسليمه کړې وی. الله ﷻ پوهېږي چې اصلي وجه به څه وه.

د اَقلام څخه څه شی مراد دی؟

۴ـ د "قَلَم" کلمه اصلا د يوه کلک شي پرې کولو ته وايي او پرې کړی شوي څنډې ته يې "قِلْم" وايي[1]. نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «الفِطْرَةُ خَمْسٌ الْخِتَانُ وَالِاسْتِحْدَادُ وَقَصُّ الشَّارِبِ وَتَقْلِيمُ الْأَظْفَارِ وَنَتْفُ الْإِبْطِ»[2] يعني: د فطري (قديمي) سنتو څخه دغه پنځه شيان دي: سنت کيري، د نامه لاندې

(۱) مفردات الراغب ص۴۲۷
(۲) صحيح البخاري ج۲ ص۸۷۵

وینبتانو خرېل، د برېتونو لنډول (اخستل)، د نوکانو پرېکول، د تخرګونو وینبتانو د بېخه ویستل.

زما په ګومان "أقلام" دلته د "قلم" جمعه ده. یعني: د کاغذاتو وړې وړې پرېکړې شوې ټوټې چې په قرعه کشۍ کښې ترې کار اخستلی کېږي. امکان لري چې دلته په داسې ډول قرعه کشي شوې وي چې هر یوه برخه وال به په یوه کاغذ باندې خپل-خپل نوم لیکلی وي او بیا به هر چا خپل کاغذ یو پټ ځای ته ورواچولی وي. لکه یوه کڅوړه او یا د کوم نفر راټوله کړې شوې لمن او یا د څادر یوه راغونډه کړې شوې جولونګه، او بیا ئورته حرکت ورکړې شوی وي او د کاغذاتو ټوټې به بنې ګډې وډې کړې شوې وي، چې هیڅ برخه وال به خپل کاغذ نه پېژانده، بیا به یې د همدې نااشنایي په حال کښې یوه کس ته اجازه ورکړې وي چې د کاغذاتو د جملې څخه یو کاغذ راوباسه د هر چا نوم چې وریاندې لیکلی شوی وي همدغه سړی به د بي بي مریمې رضي الله عنها کفیل وي. نو همغه سړي ته به الله ﷻ د زکریا ﷺ کاغذ لاس ته وروستلی وي او کفالت به یې ګټلی وي.

دا وه هغه کیفیت چې سړي ته د ایت شریف څخه په تبادر سره ذهن ته ورځي. مګر مفسرینو کرامو لیکلي دي چې "أقلام" د "قلَم" جمعه ده، او هغه قلمونه مراد دي په کومو باندې چې د تورات لیکونکو تورات لیکه[1] نو همدا قلمونه به یې د قرعه کشۍ دپاره د تبرک د کبله انتخاب کړي وي.

د قرعه کشۍ څرنګوالی یې داسې ښودلی دی چې: ټول کاندیدان د زکریا ﷺ په شمول د اردن دریاب ته لاړه او پرېکړه یې وکړه چې هر څوک به خپل قلم سیند ته وراچوي نو د هر چا قلم چې د اوبو په جریان کښې لک ودرېږي او اوبو د ځانه سره مخ ښکته لاهو نه کړ د همغه قلم خاوند به د بي بي مریمې رضي الله عنها د کفیل په حیث منل کېږي. کله چې دغه عملیه تر سره شوه نو کفالت د زکریا ﷺ په برخه شو[2]، په داسې حال کښې چې لږ څه وراندې د ده هغه غوښتنه چا نه وه منلې چې زه به د مریمې کفیل شم.

یادونه

۵ـ زمونږ نظر دا دی چې که د پچې اچولو کیفیت همداسې اجراء شوی وی لکه چې ذکر شو، نو دا کار به ضرور د وحې په هدایت باندې شوی وي. او دا ځکه چې:

الف: دوی څنګه جرنت وکړ چې خپل مبارک قلمونه (چې تورات به یې وریاندې لیکه) دریاب ته ګوزار کړي په داسې حال کښې چې بېرته به د دریاب څخه لاس ته ورشي او که نه؟

ب: دا څه معلومه وه چې نور ټول قلمونه به اوبه وړي او یکې یو قلم به په اوبو کښې نېغ ودرېږي، دوی څنګه مطمئن شوه چې ټول قلمونه دي اوبه لاهو نه کړي؟

ج: د پچې اچولو په باره کښې دومره تاو راتاو لاړې ته څه حاجت وه؟ چې بي بي مریمه رضي الله عنها د بیت المقدس ترڅنګ بې سرپسته ناسته وي او کاندیدان دې د اردن دریاب ته د کفالت د ټاکلو دپاره تللي وي. ولې همدا پچه اچونه ځای په ځای په اسانه طریقه ونه کړی شوه.

---

(۱) روح المعاني ج۳ ص۱۵۹
(۲) تفسیر ابن کثیر ج۱ ص۳۶۳

لنډه دا چې که دا کار د الله ﷻ په هدایت باندې شوی وي نو (عَلی الرَّاسِ وَالْعَیْنِ) په سر او سترګو باندې یې منو او که نه نو هماغه طریقه خوښوو چې وړاندې ذکره شوه، زما سره د دغې طریقې نقلاً څه ثبوت نشته.

﴿إِذْ قَالَتِ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ يَٰمَرْيَمُ إِنَّ ٱللَّهَ يُبَشِّرُكِ بِكَلِمَةٍ مِّنْهُ ٱسْمُهُ ٱلْمَسِيحُ عِيسَى ٱبْنُ مَرْيَمَ
وَجِيهًا فِى ٱلدُّنْيَا وَٱلْءَاخِرَةِ وَمِنَ ٱلْمُقَرَّبِينَ ﴿٤٥﴾ وَيُكَلِّمُ ٱلنَّاسَ فِى ٱلْمَهْدِ وَكَهْلًا وَمِنَ
ٱلصَّٰلِحِينَ ﴿٤٦﴾ قَالَتْ رَبِّ أَنَّىٰ يَكُونُ لِى وَلَدٌ وَلَمْ يَمْسَسْنِى بَشَرٌ قَالَ كَذَٰلِكِ ٱللَّهُ
يَخْلُقُ مَا يَشَآءُ إِذَا قَضَىٰٓ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُۥ كُن فَيَكُونُ ﴿٤٧﴾﴾

[۴۵] هغه وخت (وریاد کړه) چې ملائکو وویلې: ای مریم! بې شکه الله ﷻ تاته د خپله جانبه په یوې کلمې (فرمان) سره زېرى درکوي چې (لقبي) نوم یې المسیح («مبارک») دی او محضه نوم یې) عیسی دی (او کنیه نوم یې) د مریمې زوی دی. په داسې حال کښې چې په دنیا او آخرت کښې مخور دی او (د الله ﷻ) د مقربو بندګانو څخه دی (خو په الوهیت کښې ورسره شریک نه دی).

[۴۶] او د خلکو سره به په زانګو (ماشومتوب) او د پاخه عمر په حال کښې (په یو شان) خبرې کوي. او د صالحانو د ډلې څخه دی.

[۴۷] مریمې وویلې: ای ربه! څرنګه به ما لره ولد (زوی) موجود شي چې بالکل انسان نه یم مسه کړې؟!

رب یې وویلې چې (خبره) همداسې ده، الله ﷻ هغه څه پیدا کوي چې اراده یې وشي (دغه ماشوم ته یې اراده شوې ده، دا کار څه اسبابو پورې توقف نه لري) په هر وخت کښې چې الله ﷻ د یو کار د پیدا کولو فیصله وکړي نو یقیناً ووایي چې: شه (موجود شه!) نو هغه شي (موجود شي).

ارتباط

په وړاندېنیو ایتونو کښې د هغو څو خبرو بیان وه چې ملائکو بي بي مریمې رضي الله عنها ته د مقدمې په توګه کړې وې ترڅو د دې بي بي ذهن د مهم هدف د بیان دپاره اماده کړي. په دې ایتونو کښې هماغه مهم هدف بیان شوی دی چې د عیسی علیه السلام زېری دی. که بالفرض هغې ته بې مقدماتو زېری ورکړی شوی وی نو امکان یې درلوده چې هغې یې د تحمل توان نه وی درلودلی.

د مطلب خلاصه

۱ـ یعني: ای پیغمبره! د توحید مخالفینو ته هغه وخت هم وریه زړه کړه چې ملائکو خپلو خبرو ته ادامه ورکړه او مریمې ﷺ ته یې وویلې چې: مونږ زېری نه درکوو بلکې یقیناً الله ﷻ په الهي فرمان سره زېری درکوي، دا زېری یې د الله ﷻ د خپله جانبه یو فضل او پېرزوینه ده، هسې نه چې

تا ترې غوښتې وه. دا الهي فرمان ستا يو مبارک زوی دی چې لقبي نوم يې المسيح دی او محضه نوم يې عيسی دی او کنيه نوم يې ابن مريم دی. خو په نومونو کښې يې إله، معبود، او بل داسې نوم نشته چې د بندگی ځخه په لوړوالي دلالت وکړي.

۲_ دغه هلک به پلار نه لري يوازې ستا زوی به وي او همدا ستا د زوی په نامه به يادېږي، دا خبره به د ده په عزت باندې کوم تاثير ونه کړي چې پلار ته نه بلکې مور ته يې نسبت کېږي نو د همدې کبله په دنيا او آخرت کښې مخور او د عزت خاوند دی، په دنيا کښې به ورته کتاب ورکړی شي او د يو پيغمبر په حيث به امت ولري او په آخرت کښې به هم د اولو العزمو پيغمبرانو په ډله کښې ودرولی شي. او په دې ټولو باندې د پاسه به د الله ﷻ په نزد د مقربو بندگانو ځخه وي.

۳_ د دغه ماشوم يو لوی امتياز به دا وي چې د ماشومتوب په حالت کښې به داسې فصيحې او بليغې خبرې وکړي لکه څنگه يې چې د کهولت په دوره کښې کوي. د نورو ماشومانو که پاخه عمر ته په رسېدلو باندې عقل پخېږي د ده به آن د زانگو په حالت کښې هم عقل پوخ او کامل وي، د عمر په پخېدلو به يوازې د ده بدن وده ومومي او بس. دغه ماشوم به د صالحانو ځخه وي ښه اخلاق به ولري او د نورو خلکو په اصلاح کښې به تاند وهي.

۴_ مريمې رضي الله عنها د اسبابو موانعو ته اشاره وکړه او د خپل زړه د اضطراب د لرې کولو دپاره يې پوښتنه وکړه چې ماشوم به مانه د کومه شي حال دا چې مانه تر اوسه پورې په شرعي توگه هم هيڅ انسان لاس نه دی راوړی.

الله ﷻ د ملائکو په خوله وفرمايل چې خبره همداسې ده، څه کوزو پاس پکښې نشته، الله ﷻ هغه څه پيدا کوي چې اراده يې وشي برابره خبره ده چې اسباب وي او که نه، بلکې اسباب همده ﷻ اسباب گرځولي دي. د ده ﷻ اراده د اسبابو پورې توقف نه لري.

بلکې د الله ﷻ د تکويني امر پورې توقف لري، کله چې الله ﷻ د يو شي د پيدا کولو فيصله وکړي نور څه نه وايي فقط همدومره وايي چې "شه" هغه بيا شوی وي. نو همدارنگه به تاته هم الله ﷻ د همدې فرمان په صادرولو سره ماشوم درکړي چې شه هغه به بيا شوی وي.

توضيحات

۱_ په دې مقام کښې د عيسی عليه السلام ځخه په لاندې ځلورو تعبيراتو باندې تعبير کړی شوی دی:

الف: "کلمة الله" د دې تعبير وجه مونږ د دې سورت د نهه دېرشم ايت لاندې بيانه کړې ده خو دلته دومره ليکو چې ځينو مفسرينو کرامو نورې وجې هم اضافه کړې دي[۱]، که څوک يې د لوستلو شوق لري هلته دې مراجعه وکړي.

ب: "مسيح" په عبراني لغت کښې مبارک ته وايي، که څه هم ځينو مفسرينو کرامو دا لفظ عربي گڼلی دی او تکلفًا يې ورته ډېرې وجې بيانې کړې دي مگر بهتره دا ده چې يې ضرورته په دغسې

(۱) تفسير المنار ج۳ ص۳۰۴، احکام القرآن للجصاص ج۲ ص۱۴

کلفاتو کښې سړی خان وانه چوي، که څوک يې دا د عربيت دليل ګڼي چې د تعريف لام ورباندې داخل دی هم سهوه کېږي ځکه د تعريف لام خو په اتفاقي عجمي کلماتو باندې هم داخلېږي چې په عربي کلام کښې استعمال شي. لکه: التوراة، الإنجيل، الإسکندر او داسې نور.

هو! دجال ته هم مسيح ويل شوی دی چې هغه بالاتفاق عربي دی او د نومولو وجه يې دا ده چې هغه "ممسوح العين" دی، يوه سترګه يې د انګور په شان تيغه راختلې ده. او يا دا ده چې "ماسح الأرض" دی چې د مکې او مدينې څخه په غير به په ټوله ځمکه کښې په ډېرې جلتی سره ګرځي او هر ځای ته به خان ورسوي[1].

که څه هم "کلمة الله" او "المسيح" دواړه لقبي نومونه دي چې په صفتونه باندې دلالت کوي نو په کار وه چې د محضه نوم څخه وروسته ذکر شوي وی.

مګر کله-کله القاب د اصلي نومونو (أعلامو) څخه زيات شهرت لري لکه چې راشدين خلفاء په القابو سره زيات مشهور دی او ښه ورباندې پېژاندل کېږي. دلته هم القاب ډېر شهرت لري نو د ښه معرفت دپاره مخکښې ذکر کړی شو.

ج: "عيسی" دا کلمه هم عبراني ده چې په عربي کښې په مُخلص سره ترجمه شوې ده[2].

د: په "ابْنُ مَرْيَمَ" (د مريمي رضي الله عنها زوی) باندې ځکه ياد کړی شو ترڅو د اول وخت څخه څرګنده شي چې دغه ماشوم به پلار نه لري، دا ځکه چې د نسب په سلسله کښې خو نسبت پلار ته کېږي او بس.

سوال جواب

۲_ که څوک وايي چې: په ذکر شوي بشارت کښې بي بي مريمه رضي الله عنها مخاطبه ده نو په کار وه چې کنيه نوم يې په "ابْنُكِ" (ستا زوی) سره تعبير شوی وی؟

مونږ وايو چې: د کنيه نامه په ذکر کښې مطلب دا نه وه چې بي بي مريمې رضي الله عنها ته يې ورويېژني بلکې مطلب پکښې دا وه چې خلک به يې په دې کنيه نوم باندې يادوي، او ښکاره ده چې د "ابْنُكِ" کنيه خو ورته د حاضرو خلکو څخه په غير بل چا نه شوه استعمالولی.

عيسی عليه السلام وجيه (مخور) وه

۳_ څرنګه چې د خلکو په عادت کښې زنانه وو ته منسوبيت دروند نظر نه دی، لکه چې پښتانه د "کونډې زوی" د تحقير دپاره استعمالوي او همدارنګه د جنګ او جګړې په وخت کښې د کنځلو په شکل وايي چې: ای د فلانکی زويه (د مور نوم يې اخلي). نو د همدې اشتباه د پورته کولو دپاره الله جل جلاله د ﴿ ٱبْنُ مَرْيَمَ ﴾ کلمه په ﴿ وَجِيهًا فِى ٱلدُّنْيَا وَٱلْأَخِرَةِ ﴾ سره تعقيب کړه چې ذکرې شوې اشتباه ته ځای پاتې نه شي.

(۱) تفسير الکشاف ج۱ ص۳۶۲؛ روح المعاني ج۳ ص۱۶۱؛ زاد المسير ج۱ ص۳۳۱

(۲) تفسير القاسمي ج۴ ص۱۰۰

کهل کوم عمر دی؟

۴ـ "کَهل" هغه عمر ته وايي چې د سړي ويښتان سپينېدلو ته نژدې شي، لکه چې عرب وايي "اکتَهَلَ النَّبات" شنه گياه وچېدلو ته نژدې شوه[۱]، نو که مونږ د کهل څخه په دې مقام کښې په پوخ عمر سره تعبير وکړو بده نه ده.

يادونه

۵ـ که څوک شوق لري چې د انسان (نارينه وي او که زنانه) په نومونو باندې پوه شي چې د جنين د حالت څخه تر انتهائي زوړوالي پورې نارينه تقريباً په نهه ويشتو نومونو باندې يادېږي او زنانه تقريباً پنځلس نومونه لري، نو لطفاً دې اوږدو کتابونو ته مراجعه وکړي[۲].

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۶ـ که څوک وايي چې په پوخ عمر کښې خو هر څوک خبرې کوي نو د "کَهل" په ذکر کښې څه حکمت دی؟

مونږ وايو: امکان لري چې دا به د لاندې مطالبو دپاره ذکر شوي وي:

الف: چې د نوموړي ماشوم خبرې به دومره پخې او معقولې وي ته به وايي چې د پوخ عمر خاوند باتجربه سړی گرځېږي. يعنې: د دواړو عمرونو خبرې به يې يو شان وي، او د ماشومانو په شان به پکښې تکنې تېکنې نه کېږي.

ب: ترڅو بي بي مريمې رضي الله عنها ته د دې زېرې هم ورکړی شي چې دغه ماشوم به آن پوخ عمر ته ورسېږي.

عيسی عليه السلام په طفوليت کښې يو ځل خبرې وکړې

۷ـ د دې خبرې تفصيل په [مريم: ۳۰ـ ۳۳] ايتونو کښې راتلونکی دی چې په مور باندې يې خلکو تهمت ولگاوه او عيسی عليه السلام برائت ورکړ، پاتې شوه دا خبره چې د همدې وخت څخه په خبرو باندې راغی او که نه عادي خبرې يې د نورو ماشومانو په توگه په عادي ډول سره وکړې؟

که څه هم د دواړو شقونو طرفداران شته خو عبد الله بن عباس رضي الله عنهما وايي چې: د معجزې خبرې همدا يو ځل وې، بيا د نورو ماشومانو په ډول په کراره کراره په خبرو باندې راغی[۳]، مونږ همدې ته ترجيح ورکوو څکه چې د معجزې سره همدا يو ځل ښه تناسب لري.

سوال جواب

۸ـ که څوک وايي چې: د دې څه سبب دی چې دغسې عجيبه کار په نصاراوو کښې په تواتر سره نه دی رانقل شوی، بلکې هغوی ورباندې هيڅ قائل نه دي؟

(۱) مفردات الراغب ص ۴۶۰
(۲) روح المعاني ج۳ ص ۱۶۳
(۳) البحر المحيط ج۲ ص ۴۶۲؛ الدر المنثور ج۲ ص ۲۰۰

مونږ وايو چې: د هغوی په منځکښې يې چې شهرت نه لري وجې يې دغه دي:

الف: نصارا خو عيسی ﷺ ته په الوهيت باندې معتقد دي که په ذکر شوې خبره باندې اقرار وکړي نو خپل خانونه به په خپله ملامته کړي، ځکه چې د هغه (عيسیﷺ) په خبرو کښې دا هم وه چې: ﴿إِنِّي عَبْدُ ٱللَّهِ﴾ [مريم: ۳۰] بې شکه زه د الله ﷻ بنده يم (اله نه يم). خو کاشکې دوی دا هم د خپل پيغمبر په فضائلو کښې ذکر کړې وی.

ب: لکه چې مخکښې واضحه شوه نوموړې خبرې کول دوامداره نه وه چې بو خل هماغو خلکو نه قناعت ورکړی شو چې د بي بي مريمې رضي الله عنها د استنطاق دپاره راغونډ شوي وه، او ښکاره ده چې همدغه مجلس ته خو ټول عام او خاص خلک نه وه ورغونډ شوي نو ځکه يې په وروستنې نسل کښې سلسله قطعه شوې ده.

ج: د عيسی ﷺ څخه ډيرې نور عجائب او غرائب صادر شوه چې د طفوليت عجيبه ورباندې د خلکو څخه بالکل هېره شوه، هغه دا چې مړې بې راژوندې کړه. د خټو مرغۍ يې والوزولې،ړانده يې بينا کړه او داسې نور. او دا قاعده ده چې لږ عجيبه په ډېره عجيببه باندې د سړي څخه هېرېږي.

يادونه

۹ـ د زکريا ﷺ په جواب کښې الله ﷻ ﴿يَفْعَلُ مَا يَشَآءُ﴾ وويلې او د بي بي مريمې رضي الله عنها په جواب کښې ﴿يَخْلُقُ مَا يَشَآءُ﴾ وويلې. دا ځکه چې د يحيی ﷺ د تولد څخه د عيسی ﷺ تولد ډېر عجيبه دی، هلته خو مور او پلار دواړه موجود وه خو دواړه بوډاگان وه، او دلته خو يوازې مور وه او بس. نو د ډېر عجيبه څخه په خلق باندې تعبير ښه مناسب دی چې په غير عادي کارونو کښې زيات استعمالېږي او فعل خو په عادي کارونو کښې ډېر استعمال مومي نو ځرنګه چې د يحيی ﷺ تولد عادت ته لږ څه ورنژدې وه نو داسې وګڼل شو لکه چې عادي کار وي.

يو تذکر

۸ـ که څوک غواړي چې د هغو ټولو ماشومانو په شماره باندې خان پوره کړي چې په ماشومتوب کښې يې خبرې کړې دي نو تفاسيرو ته دې مراجعه وکړي[۱]، مونږ د اوږدوالي د کبله رانقل نه کړه.

﴿ وَيُعَلِّمُهُ ٱلْكِتَـٰبَ وَٱلْحِكْمَةَ وَٱلتَّوْرَىٰةَ وَٱلْإِنجِيلَ ﴿٤٨﴾ وَرَسُولًا إِلَىٰ بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ أَنِّى قَدْ جِئْتُكُم بِـَٔايَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ ۖ أَنِّىٓ أَخْلُقُ لَكُم مِّنَ ٱلطِّينِ كَهَيْـَٔةِ ٱلطَّيْرِ فَأَنفُخُ فِيهِ فَيَكُونُ طَيْرًۢا بِإِذْنِ ٱللَّهِ ۖ وَأُبْرِئُ ٱلْأَكْمَهَ وَٱلْأَبْرَصَ وَأُحْىِ ٱلْمَوْتَىٰ بِإِذْنِ ٱللَّهِ ۖ وَأُنَبِّئُكُم

(۱) تفسير القرطبي ج۴ ص۹۱؛ الدر المنثور ج۲ ص۲۹۸

بِمَا تَأْكُلُونَ وَمَا تَدَّخِرُونَ فِي بُيُوتِكُمْ ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لَّكُمْ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿٤٩﴾
وَمُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرَاةِ وَلِأُحِلَّ لَكُم بَعْضَ الَّذِي حُرِّمَ عَلَيْكُمْ ۚ
وَجِئْتُكُم بِآيَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿٥٠﴾ إِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ ۗ
هَٰذَا صِرَاطٌ مُّسْتَقِيمٌ ﴿٥١﴾ ﴾

[۴۸] او (برسېره په دې) هغه ته به الله ﷻ لیکنه او باعمله پوهه او تورات او انجیل هم ورزده کړي.

[۴۹] او د یو پیغمبر په صفت به (یې) بني اسرائیلو ته (واستوي، د خپلې پیغمبرۍ په دوره کښې به هغوی ته خبر ورکړي چې:) بې شکه ما تاسو ته ستاسو د رب د پلوه غټه معجزه راوړې ده چې یقیناً زه به تاسو ته (د هدایت دپاره) د ختې څخه د مرغه د جسم په شان (یوه مجسمه) جوړه کړم، نو په هغې کښې به پوکی وکړم، نو هغه به د الله ﷻ په حکم سره (ربښتیانی الوتونکی) مرغه جوړ شي. او مورزادي ړوند ته به برائت ورکړم (هغه به بینا کړم) او په برګې مرض باندې اخته مریض به هم روغ کړم، او هم به (درته) د الله ﷻ په حکم مړي ژوندي کړم.

او (برسېره په دې) زه به تاسو په هغو شیانو باندې خبر کړم چې تاسو یې (په خپلو کورونو کښې) خورئ او په هغو شیانو باندې هم چې په خپلو کورونو کښې یې ساتئ. بې شکه په دغو (ټولو) کښې ستاسو دپاره خامخا (زما په رسالت باندې) لویه نښه ده که تاسو ایمان راوړونکي یاست.

[۵۰] او (زه تاسو ته) په داسې حال کښې (راغلی یم) چې د هغه کتاب تصدیق کوونکی یم کوم چې زما څخه وړاندې نازل شوی دی چې هغه د تورات څخه عبارت دی.

او (زه تاسو ته) د دې دپاره (راغلی یم) چې هغه ځینې شیان درته حلال کړم چې په تاسو باندې حرام کړی شوي وه (ترڅو په تاسو اساني راشي) او ما تاسو ته ستاسو د رب څخه لویه نښه (معجزه) راوړې ده، نو د الله ﷻ څخه ووېرېږئ او زما اطاعت وکړئ.

[۵۱] بې شکه الله ﷻ زما رب دی او ستاسو رب هم دی (زه یې هم بنده یم او تاسو یې هم بندګان یاست) نو (یوازې) د همده ﷻ عبادت وکړئ، دغه برابره لاره ده.

د ارتباط وجوه

۱_ که څه هم بي بي مریمې رضی‌الله‌عنها ته د عیسی ؑ د بشارت څخه مخکښې د ذهن د اماده کولو دپاره پوره اطمنان ورکړی شوی وه چې ته الله ﷻ په ټولو زنانه وو باندې غوره ګرځولې یې خپل لمونځ او عبادت کوه ترڅو د راتلونکي لوی کار دپاره چمتو جوړه شې، خو د دې سره‌سره کله چې نوموړې ته ملائکو د الله ﷻ د پلوه په زوی باندې بشارت واوراوه نو وارخطا شوه او د بشارت د تمام څخه وړاندې یې خپله وارخطائي ښکاره کړه چې: ﴿ أَنَّىٰ يَكُونُ لِي وَلَدٌ ﴾ ماته به ماشوم د کومه شي،

او د ملائکو خبره یې په منځ کښې پرې کړه. نو په دې ایتونو کښې د ملائکو پاتې خبره پوره شوې ده.

۲ـ په دې ایتونو کښې د عیسی ﷷ ټول هغه صفات بیان شوي چې د پیغمبرۍ نښې او خاصې دي، ترڅو د یو پلوه د توحید مخالفین په غور ووهي چې عیسی ﷷ د الله ﷻ بنده وه د الوهیت لقب مه ورکوئ، او د بله پلوه د بي بي مریمې رضی الله عنها د اطمنان دپاره څه نور دلایل هم هغې ته وړاندې شي چې دغه ماشوم څه عادي سړی نه دی هغه به داسې داسې خبرې کوي او هم به دا دا کارونه وکړي.

که دا مطلب نه وی نو د بشارت په وخت کښې د معجزاتو بیانولو ته حاجت نه وه، په خپل وخت کښې به د بي بي مریمې رضی الله عنها په شمول ټولو خلکو لیدلي وي چې عیسی ﷷ څنګه- څنګه معجزات درلوده. د همدې کبله یې د معجزاتو په لړ کښې د داسې معجزاتو نمونه یاد کړه چې هغه د بي پلاره پیداکېدلو څخه ډېرې عجیبه وې، لکه د خټې مرغه او د مړو ژوندي کول، ترڅو د هغې بي بي اطمنان په ښه موثره توګه حاصل شي.

د مریمې رضی الله عنها د اطمنان دپاره څکه زیات دلایل وړاندې شوي دي چې په دغه وخت کښې نومورې بي بي رضی الله عنها خامه دیارلس (۱۳) کلنه حیاناکه پېغله وه[۱]، د تجربې د مخې په دغسې منګ کښې ټولې پېغلې د ماشوم د خبرتیا حوصله نه لري چې ورته وویلی شي چې ته به واده شې او د اولاد خاونده به شې، او خصوصاً چې لا ورته وویلی شي چې ته به د پېغلتوب په حالت کښې (چې بالکل به واده شوې هم نه وې) د یو ماشوم مور جوړه شې. که مریمې رضی الله عنها ته نومورې دلایل نه وی وړاندې شوي نو الله ﷻ پوهېږي چې په هغې باندې به د بشارت په وخت کښې څه حال ورغلی وی.

د مطلب خلاصه

۱ـ یعنې: ای مریمې! ته خپله حوصله برابره کړه او د ماشوم د وجاهت څه نور وضاحت هم واوره چې: هغه ماشوم عادي ماشوم نه دی هغه ته به الله ﷻ لیک لوست وززده کړي چې څوک به ورسره په لیکنه کښې سیالي نه شي کولی، او حکمت به وززده کړي چې ټول اقوال او افعال به یې د ښو اخلاقو او ګټورو کارنامو مجموعه وي.

تورات (د موسی ﷷ کتاب) او انجیل (د ده خپل کتاب) به وززده کړي نو په دې تقدیر به هم په لیکوالانو (قومي مشرانو) باندې د پاسه وي او هم په علماوو او مشائخو باندې.

۲ـ ملائکو وویلې چې: الله ﷻ په داسې ماشوم زېری درکوي چې هغه به بني اسرائیلو ته د پیغمبر په حیث ولېږي، نو په ټولو بني اسرائیلو کښې به د ده غوندې شخصیت بل نه وي؛ ایا ته اوس هم مطمئنه نه شوې؟

ای مریمې! د نومورې ماشوم د خپلې خولې څه خبرې واوره چې په څومره جرئت او په څومره معجزاتو سره به بني اسرائیل د الله ﷻ وحدانیت ته وبولي؟ وایي به چې:

---

(۱) تفسیر ابي السعود ج۲ ص۴۳

الف: ای بني اسرائیلو! ما ستاسو دپاره د الله ﷻ د پلوه غټې معجزې راوړې دي، دا خو لا پرېږدئ چې زما پیدا ئښت او په ماشومتوب کښې خبرې کول هم خارق العاده شیان دي.

ب: د دې معجزو څه مثالونه دا دي:

اول: زه به ستاسو د قناعت دپاره د خټې څخه په خپلو ګوتو مرغی جوړ کړم تاسو ټول به یې وګورئ چې خټه به د مرغي په شکل راغونډه کړم خو کله چې زه په همدغې مجسمه کښې پوکی وکړم نو د هغه څخه به د الله ﷻ په امر د رښتیاوو مرغی جوړ شي، خټه به غوښه وګرځي نو وابه لوزي.

دوهم: مورزادي ړوند به درته بینا کړم چې هیڅوک یې د بینا توب تمه هم نه لري.

دریم: د برګي مرض علاج به در وکړم چې د وخت ټول اطباء یې د معالجې څخه عاجز دي.

څلورم: او حتی مړي به ستاسو د اطمنان دپاره ژوندي کړم!

خو دا په یاد ولرئ چې دا یو کار هم زه نه کوم بلکې الله ﷻ یې کوونکی دی خو زما په لاس صرف د دې دپاره اجراء کېږي چې تاسو زما په رسالت باندې معتقد شئ. نو پوه شئ چې زه د بندګی څخه پورته نه یم ماته د الوهیت لقب مه راکوئ زه پخپله د الله ﷻ بندګي او عبادت کوم زه د معبودیت او الوهیت لیاقت نه لرم.

دا وه د هغو معجزاتو مثالونه چې د الله ﷻ د قدرت څخه نمایندګي کوي.

پنځم: اوس یوه علمي معجزه واورئ چې: زه به تاسو د الله ﷻ په حکم سره په دې باندې خبر کړم چې تاسو څه- څه شیان خورئ او څه- څه شیان په کور کښې د بلې ورځې دپاره ساتئ: په اصطلاح تاسو هر یوه ته به معلومات درکولی شم چې تابېګاه څه ډول خوراک خوړلي دي او غرمې ته او یا بلې شپې ته به څه شی وخورې، حال دا چې ما ستاسو د دېګونو څخه سرپوښونه نه دي پورته کړي چې فلانیه تا څه شی پخ کړی دی او فلانیه تا څه، او نه مې ستاسو د کورونو پلټنه کړې ده چې تا څه شی زخیره کړی دی او تا څه شی پټ ساتلی دی.

۳ـ عیسی ؑ (ذکر شوی ماشوم) به (د رسالت په وخت کښې) بني اسرائیلو ته ووایي چې زه تاسو ته په داسې حال کښې را استولی شوی یم چې د تورات تصدیق کوم چې په حقه د الله ﷻ کتاب دی، زه همدا کتاب په عمل کښې په جزئي تغیر سره پیاده کوم، نو لکه چې تاسو د تورات راوړونکي (موسی ؑ) ته د الوهیت لقب نه ورکوئ ما هم د عبادت لایق مه ګڼئ:

نو په دې بناء باید تاسو زما پیغمبري ډېره په جلتۍ سره تسلیم کړئ چې د پخوا څخه ورسره اشنا یاست او موسی ؑ چې زما هم مسلکی دی ښه پېژنئ:

هو! ستاسو د ګټې او اسانۍ دپاره او بالآخره د وخت د غوښتنې په اساس به ځینې هغه شیان تاسو ته حلال کړم چې مخکښې په تاسو باندې حرام کړی شوي وه او دا کوم اساسي بدلون نه دی، خو داسې به ونه کړم چې حلال شیان درباندې حرام کړم؛ نو معلومه شوه چې ما تاسو ته نه ناآشنا شریعت راوړی دی او نه مو په کړاوونو اخته کوم.

۴ـ ای بني اسرائیلو! بیا هم تاسو ته وایم چې زه بې سنده د رسالت دعوه نه کوم، ما ستاسو

دپاره ستاسو د رب ﷻ څخه خارق العاده معجزې راوړې دي، کوم شی چې زه تاسو ته حلال گرځوم دا د الله ﷻ په امر سره کوم، زما خپل شخصي او بې اجازې تصرف نه دی.

۵ـ زه تاسو ته هغه خبره کوم چې هغه هر پیغمبر ﷺ خپل اُمت ته کوي چې د الله ﷻ څخه وډار شئ او د یو پیغمبر په صفت زما اطاعت وکړئ نه د یو اله او معبود په صفت.

۶ـ ای بني اسرائیلو! د ذکر شوو ټولو توضیحاتو څخه وروسته یو ځل بیا ستاسو توجه دې خبرې ته را اړوم چې یقیناً الله ﷻ زما هم رب دی چې زه یې عبادت کوم او ستاسو رب هم دی نو تاسو هم یوازې د همده عبادت وکړئ او بس، مه ورسره ما شریکوئ او نه بل شی او یا بل څوک.

کومې معجزې چې زه تاسو ته ښکاره کوم هغه ټولې د الله ﷻ کار دی زما کار نه دی، په ماباندې د بندگۍ څخه پورته گومان مه کوئ.

۷ـ ای بني اسرائیلو! اوس پوه شوئ دغه برابره لاره ده او بس، که تاسو د همدې لارې څخه منحرف شوئ نو د گمراهۍ او خطاکارۍ څخه په غیر به د بل شي سره مخامخ نه شئ.

توضیحات

۱ـ که څه هم مفسرینو کرامو په دې مقام کښې د کتاب او حکمت ډېرې معناوې کړې دي خو مونږ ته دا ښه ښکاري چې د کتاب څخه خط (لیکنه) مراده ده او د حکمت څخه دیني روزنه او ښه اخلاق مطلب دي. او دا خکه امکان لري چې بي بي مریمې رضی الله عنها ته دا تشویش پېښ شوی وي چې د ماشومانو تعلیم او تربیه خو د پلرونو په غاړه وي، د زنانه وو څخه څه نه جوړېږي نو د دغه ماشوم (چې ماته یې بشارت راکول کېږي) تعلیم او تربیه به څنگه شي؟

نو الله ﷻ اطمنان ورکړ چې د دې ماشوم تعلیم او تربیه د نورو ماشومانو په شان نه ده چې استاذانو ته محتاج وي او لگښتونه یې پلرونه په غاړه اخلي، بلکې ده ته به په غیبي توگه ممتاز تعلیم او تربیه ورکړی شي[۱]، لیک او لوست به کولی شي او د باعمله علم خاوند به وي چې تورات او انجیل (دیني کتابونه) به یې زده وي.

عبد الله بن عباس رضی الله عنهما وایي چې عیسی علیه السلام دومره کره او ښائسته لیکونکی وه چې نهه برخې حسن خط ده علیه السلام ته ورکړی شوی وه او صرف یوه برخه د دنیا په ټولو لیکونکو باندې توزیع شوی دی[۲]. نو د ده د حسن خط مثال داسې دی لکه د یوسف علیه السلام د ښائست.

سوال جواب

۲ـ که څوک وایي چې: تردې وخته خو انجیل نه وه نازل شوی نو بي بي مریمې رضی الله عنها څه پېژانده چې د الله ﷻ د پلوه ورباندې هغې ته بشارت ورکړی شو چې دغه ماشوم ته به انجیل هم ورزده کړي؟

(۱) تفسیر الطبري ج۳ ص۲۷۹

(۲) روح المعاني ج۳ ص۱۶۶؛ المدارک ج۱ ص۲۲۰؛ تفسیر الطبري ج۳ ص۲۷۴

مونږ وایو چې: د مخکنیو پیغمبرانو علیهم السلام څخه دا خبره پاتې وه چې یو پیغمبر به مبعوث کېږي او انجیل به ورباندې نازلېږي نو بې بې ته اطمنان ورکړی شو چې همدغه پیغمبر به ستا زوی وي او همدغه کتاب به ستا د زوی کتاب وي[1].

د بني اسرائیلو پیغمبر

۳ـ د ﴿ وَرَسُولاً إِلَىٰ بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ﴾ څخه ځینو مفسرینو کرامو دا مطلب اخستی دی چې عیسی علیه السلام یوازې بني اسرائیلو (د یعقوب علیه السلام اولادې) ته استولی شوی وه[2]، مګر مونږ ته پکښې د تخصیص وجه دا ښکارې چې عیسی اولاً او بالذات بني اسرائیلو ته وراستولی شوی وه، داسې نه چې همدوی پورې یې رسالت مختص وه، خو افسوس چې په دوی کښې ځینو په معبودیت سره ونیوه او ځینو ورسره دښمنۍ ته لاس واچاوه، دغه دواړه (افراط او تفریط) په اول وار په بني اسرائیلو کښې واقع شو، په کار خو دا وه چې دوی ورباندې د هر چا څخه مخکښې د اعتدال په توګه ایمان راوړی وی، که نورو خلکو هر څه کولی هغه به یې کولی، هغه خو د دوی د قوم څخه وه، د هغه ویاړ د دوی ویاړ وه خو دوی دا کار ونه کړ.

د ختې مرغه به والوزي

۴ـ یو مفسر وایي چې: د "أَخْلُقُ، أُحْيِ" او داسې نورې کلمې د مضارع صیغې دي نو معنی یې داسې کېږي چې: زه به دا وکړم، زه به دا وکړم. پاتې شوه دا خبره چې عیسی علیه السلام د ختې مرغي جوړه کړه او که نه؟ مړی یې ژوندی کړ او که نه؟ او داسې نور. نو په همدې بناء عیسی علیه السلام دا کارونه کولی شوه خو نه یې د ختې مرغۍ الوزولې ده او نه یې مړي ژوندي کړي دي[3].

مونږ وایو چې: دا مفکوره د لاندې دوه وجو د کبله د قبول وړ نه ده:

الف: د ﴿ وَيُكَلِّمُ ٱلنَّاسَ فِى ٱلْمَهْدِ ﴾ کلمه هم مضارع ده، چې د بشارت په وخت کښې بې بې مریمې رضی الله عنها ته خبر ورکړی شو او په خپل وخت کښې یې رښتیا تحقق وموند. نو معلومه شوه چې نورو خبرونو به هم ضرور تحقق موندلی وي.

ب: دا خبره هم د معجزاتو څخه ده چې د زېږي د وخت خبرې رښتیا شي. د همدې کبله یې په دغه وخت کښې د هغو یادونه وکړی شوه، که نه نو د معجزاتو یادونه به العیاذ بالله محض غولونه وی.

ج: که بالفرض عیسی علیه السلام خپلو خبرو ته تحقق نه وی ورکړی د بني اسرائیلو غوندې لجوجو او جګړه مارو خلکو خو به ـ په اصطلاح ـ ګرېوان ته لاس وراچولی وی او په مقابل کښې به یې عمومي قیام کړی وی چې ولې د دروغو لاپې شاپې کوې او رښتیا نه وایې. دوی جنابان خو د حوصلې خلک نه وه، تاسو خو د دوی د غوا قیصه او د پیازو میازو مطالبې رایادې کړئ.

---

(۱) تفسیر الطبري ج۲ ص۲۷۴
(۲) روح المعاني ج۳ ص۱۶۷
(۳) تفسیر المنار ج۳ ص۳۱۱

د: بني اسرائيل خو دغسې خبرې ته ډېر خوشاله وه چې د ایمان د نه راوړلو بهانه لاس ته ورتله، د همدې کبله يې د ټولو مرغانو د جملې څخه عيسى ﷺ ته د ماښامک (شوپرک) د ژوندي کولو وړاندیز وکړ او دا ځکه چې د هغه ساختمان ډېر پېچيده دی.

خفاش (ماښامک) مرغه دی خو بچيو ته تی ورکوي، غولانځه لري، د غاښونو او اوږدو غوږونو خاوند وي، حیض ورباندې راځي، هګۍ نه کوي د موږک په شان بچې زېږوي، د ښکو څخه پرته الوتنه کوي، بالآخره نه په شپه کښې الوزي او نه په ورځ کښې بلکې د يوه ساعت دپاره ماښام الوتنه کوي او د يوه ساعت دپاره سهار غذا پيدا کوي[۱].

عجیبه خو لا دا ده چې سترګې يې کمزورې دي د رڼا تحمل نه شي کولی خو بالمقابل ماښام او سهار د دوه ساتونو دپاره "میاشې" ګوري او ښکار يې کوي.

لنډه دا چې دوی ځکه ذکر شوی مرغه د معجزې دپاره انتخاب کړ چې ګوندې عیسی ﷺ پکښې ناکام شي او مونږ وریسې لاسونه وټسوو او د پیغمبرۍ څخه يې بې زاره کړو.

خو الحمد لله عيسى ﷺ ورته همدغه معجزه هم وښودله او دوی ته بهانه لاس ته ورنغله، دوی بله غوښتنه ونه کړه ځکه پوهېده چې که د ماښامک څخه په غیر بله یوه مرغۍ ترې وغواړو هغه هم جوړولی شي چې د ماښامک غوندې پېچيده مرغه يې جوړ کړ.

د معجزې د مرغۍ عاقبت څه شو؟

۵_ نه پوهېږو چې دغه د معجزې ماښامک به څه شوی وي خو دومره ثابته ده چې والوت او معجزه بشپړه شوه، نور نو الله ﷻ پوهېږي چې هغه به څومره وخت ژوندی وه او نسل به يې پاتې شوی وي او که نه. مګر ځینو مفسرینو لیکلي دي چې نوموړی ماښامک چې کله د خلکو د سترګو څخه غائب شو نو دستي مړ شو[۲] والله ﷻ أعلم.

سوال جواب

۶_ که څوک وايي چې: په دې کښې څه حکمت دی چې عیسی ﷺ به يو خل مرغی د ختې څخه جوړ کړ او بیا به پکښې الله ﷻ روح واچاوه او ژوندی به شو دا کار خو پرته د دې هم کېدلی شو؟

مونږ وایو چې: شاید لاندې حکمتونه مرموز وي، والله ﷻ أعلم:

الف: که عیسی ﷺ په خپل لاس د ختې څخه نه وی جوړ کړی نو دغو لجوجو خلکو به ویلي وی چې دا خو ستا دپاره معجزه نه ده، الله ﷻ خو بې شمېره شیان ژوندي کوي او بې شمېره مړه کوي ايا دا ټولې ستا معجزې دي؟

ب: شاید دوی ویلي وی چې د ختې څخه مرغی نه دی جوړ شوی، مرغی په خته کښې پټ وه تا فقط دومره وکړه چې هغه دې راښکاره کړ، ايا دې ته معجزه وايي؟

---

(۱) روح المعاني ج۴ ص۹۴

(۲) تفسير البغوي ج۱ ص۳۰۳

ج: شاید چې دوی یې د آدم ﷺ خلقت ته متوجه کړي وي چې هغه هم ملکو د ختو څخه جوړ کړ او بیا الله ﷻ ژوندی کړ همدارنګه عیسی ﷺ هم د ختو مرغۍ بې پلاره او بې موره جوړه کړه او بیا یې والوزوله، نو په تاسو باندې څه تکه رالوېدلې ده چې نه آدم ﷺ ته د الوهیت لقب ورکوئ او نه دغې مرغۍ ته مګر عیسی ﷺ د "إله" په نامه یادوئ، لکه چې د [آل عمران:۵۹] ایت کښې ورباندې صراحت شوی دی.

"اَکْمَهْ" څه معنی؟

۷_ د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما په روایت "اَکْمَهْ" هغه ړانده ته وایي چې د موره ړوند پیدا شوی وي[۱]، دا ځکه د معجزې په توګه غوره کړی شو چې د عیسی ﷺ په زمانه کښې د طب علم ډېر پرمختګ کړي وه او د وخت پوهه طبقه طبیبانو تشکیله کړې وه، خو دوی د دې څخه عاجز وه چې یا د مورزادي ړوند سترګې بینا کړي او یا د برګي مرض معالجه وکړي. خو دغه دواړه کارونه عیسی ﷺ وکړه نو خلکو ته څرګنده شوه چې دا کار په اسبابو نه دی شوی بلکې په معجزه شوی دی نو دی په حقه پیغمبر دی. پاتې شوه دا خبره چې چا ورباندې ایمان راوړو او چا رانه ووړ نو دا بېله خبره وه.

د ناروغانو رغېدل

۸_ د مورزادي ړاندو د بینا کېدلو او د برګي ناروغۍ د رغېدلو څخه علاوه نور ناروغان هم الله ﷻ د عیسی ﷺ په دعاء سره روغ کړي دي خو د نورو ناروغانو رغېدنه ځکه ذکره نه شوه چې دا کار خو طبیبانو هم کولی شو، فرق په فقط همدومره وه چې دوی یې په ادویه وو معالجه کوله او عیسی ﷺ صرف په دعاء سره او بس.

داسې ورځ به هم راتله چې پنځوس زره ناروغان به عیسی ﷺ ته ورغونډ شوي وه او هغه به ورته د ایمان راوړلو په شرط دعاء کوله او الله ﷻ به جوړول[۲].

څومره مړي عیسی ﷺ ژوندي کړي وه؟

۹_ داسې اټکل کېږي چې عیسی ﷺ به هغه مړی ژوندی کاوه چې یا به ورته الله ﷻ د هغه په باره کښې وحې وکړه او یا به دغسې معجزې ښودلو ته حاجت پېښ شو. که بالفرض د مریضانو د رغولو په شان یې هر مړی راژوندی کولی نو عیسی ﷺ به د بني اسرائیلو لجوجو خلکو د لاسه د مړو د ژوندي کولو څخه په غیر بل هیڅ کار ته نه وی اوزګار شوی. نو ځکه د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما په روایت مفسرینو کرامو لاندې څلور مړي ښودلي دي چې ژوندي شوي دي[۳]:

الف: یو سړی "عازر" نومېده چې درې شپې یې په قبر کښې تېرې کړې وې، عیسی ﷺ یې قبر

---

(۱) الدر المنثور ج۲ ص۲۱۵

(۲) روح المعاني ج۳ ص۱۶۹

(۳) تفسیر البغوي ج۱ ص۳۰۲؛ تفسیر القرطبي ج۴ ص۹۵

ته ورغی او الله ﷻ ته یې سوال وکړ، قبر وچاوده "عازر" ژوندی شو چې ډېر وخت ژوندی پاتې شو او څه اولادونه یې هم وزېږول.

ب: یو بل سړی د زړې بوډۍ زوی وه چې خلکو یې جنازه په اوږو باندې اخستې وه د عیسی ؑ په دعاء سره ژوندی شو او په کټ کښې راکښېناست، کفن یې ګوزار کړ او خپلې جامې یې واغوستلې او د جنازې کټ یې په اوږو کړ او کورته راستون شو. دا هم څه وخت ژوندی پاتې شو او څه اولادونه یې هم وزېږول.

ج: یوه بله انجلۍ یې هم راژوندی کړه چې د "عاشر" لور وه او یوره ورځ وړاندې مړه شوې وه خو لا دفنه شوې نه وه، د دې هم څه اولادونه تولد شوه او څه عمر یې دوام وکړ.

د: بل یې "سام بن نوح ؑ" راژوندې کړ؛ د ده د راژوندې کولو باعث دا وه چې بني اسرائیلو عیسی ؑ ته وویلې چې: ته هغه مړي راژوندي کوې چې د مرګ یې ډېر وخت نه وي تېر شوی، یو مړی درې ورځې وروسته بل یوه ورځ وروسته او بل دې په عین ورځ کښې راژوندی کړ، امکان لري چې هغوی هیڅ مړه شوي نه وي بلکې سکته شوي وي، که رښتیا مړي راژوندي کولی شې نو د نوح ؑ زوی سام راژوندی کړه چې د مرګ یې څلور زره کاله تېر شوي دي!

عیسی ؑ د هغه قبر ته ورغی او په دعاء یې سره قبر وچاود، سام ترې راپورته شو او د عیسی ؑ سره یې لاندې سئوال جواب وکړ:

عیسی ؑ: دا د سر وېښتان دې څنګه سپین شوي دي، ستاسو په زمانه کښې خو د چا وېښتان نه سپینېدل؟

سام: ای روح الله! تا چې په ما باندې غږ وکړ نو ماته امر وشو چې د روح الله خبره ومنه، ما ګومان وکړ چې قیامت قائم شو نو د قیامت د ډاره مې وېښتان سپین شوه.

عیسی ؑ: د خنکدن څه حالت وه؟

سام: زما د خنکدن څلور زره (۴۰۰۰) کاله کېږي خو د هغه تریخوالی مې لا اوس هم په ستوني کښې شته.

عیسی ؑ: مړ شه!

سام: "بِشَرْطِ اَنْ يُعِيْذَنِي اللهُ مِنْ سَكَرَاتِ الْمَوْتِ" په دې شرط سره (مړ کېږم) چې الله ﷻ مې د سکرات الموت (د خکندن د سختی) څخه وساتي.

"فَدَعَا اللهُ فَفَعَلَ"[۱] نو عیسی ؑ الله ﷻ ته د همدې سوال وکړ او سام بن نوح بېرته مړ شو.

عجیبه قیصه

۱۰ـ د یوه بل روایت په بناء د عیسی ؑ سره یو یهودي ملګری شوی وه، څو خایه یې عیسی ؑ لیدلی وه چې په خپله همسا باندې به یې یا مړی یا د مړي کوپړۍ او یا د مړي قبر

(۱) تفسیر المظهري ج۲ ص۵۳

وواهه او ورته به وويلې چې: "قُمْ بِإِذْنِ الله"[۱] د الله ﷻ په امر پورته شه، مړی به ژوندی شو.

همدارنگه يې هغه ليدلی وه چې ډېر ناروغان يې جوړ کړه، نو يهودي دا فکر کړی وه چې گونډي دا کار زه هم وکړم. عيسی ؑ خو ورباندې څه گټه وته نه اخلي، خو زه به يې د خپل ثروت دپاره ذريعه جوړه کړم، نو يوه ورځې يې همسا په لاس کښې واخستله او د عيسی ؑ څخه جدا شو په کوڅو کښې يې نارې وهلې چې څوک علاج غواړي، څوک مريض دی چې زه يې دارو درمل وکړم او داسې نور اعلانونه يې وکړه.

په يوه کور کښې يو مريض پاچا پروت وه چې طبيبان يې د علاج څخه عاجز شوي وه، دا جناب چې ورغی نو د همسا يو گوزار يې وواهه خو په عين وخت کښې هغه مړ هم شو، بيا يې مړي ته په اصطلاح کوتک سر کړ او غږ به يې ورسره کاوه چې: "قُمْ بِإِذْنِ الله" پورته شه د الله ﷻ په امر!

د مړي وارثانو د دار په تخته ودراوه چې غرغره يې کړي، خو د نېکه مرغه په عين وخت کښې عيسی ؑ خبر شو، خلکو ته يې وويلې: مړی به زه راژوندی کړم خو دا زما ملگری خوشې کړئ. همداسې وشوه، مړی راژوندی شو او يهودي نجات ومومند[۲].

نوره قيصه يې هم ډېره عجيبه ده خو د اوږدوالي د کبله مونږ په همدې ځای خاتمه ورکوو.

عيسی ؑ او د خوراک، څښاک معلومات

۱۱_ د هغو واقعاتو څخه (چې عيسی ؑ د خوراک او څښاک په باره کښې غيبي معلومات ورکړي دي) معلومېږي چې لا د ماشومتوب د وخته څخه يې دا اخبار ورکولی شو، نو لاندې څو مختلف مثالونه يې ولولئ:

الف: عيسی ؑ ماشوم وه نورو ماشومانو ته به يې خبر ورکاوه چې تا بېگاه دا شی خوړلی دی او تا د ا خوړلی دی او تاته مور دا شی ساتلی دی او تاته دا....

ماشومانو به ـ چې خپلو کورونو ته مراجعه وکړه ـ هر يوه به د خپلې خپلې مور څخه د همغه شي غوښتنه کوله چې ورته به يې ساتلی وه، چې پوښتنه به يې ترې وکړه چې ته چا خبر کړې چې ما درته پلانی شی ساتلی دی. هغوی به جواب ورکړ چې: عيسی ؑ[۳].

ب: د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما څخه روايت دی چې يهودان به عيسی ؑ ته راغونډېده او د مسخرو په توگه به ترې هر يوه پوښتنه کوله چې ما بېگا څه خوړلي دي او څه شی مې ساتلی دی او ما، او ما[۴]. مگر عيسی ؑ به هر يوه ته مطابق جواب ورکاوه او ورته زړه تنگی کېده به نه.

ج: د عيسی ؑ په دعاء سره داسې هم شوي دي چې د اسمان څخه د خوراک او څښاک څخه ډک

---

(۱) البحر المحيط ج۲ ص۴۶۷
(۲) تفسير الطبري ج۳ ص۲۸۵
(۳) روح المعاني ج۳ ص۱۷۰
(۴) الدر المنثور ج۲ ص۲۱۶

دسترخوان نازل شوی دی او د بني اسرائيلو په وړاندې اېښودل شوی لکه چې په [المائدة: ۱۱۱_ ۱۱۵] ايتونو کښې يې ذکر راغلی دی.

په دې معجزه کښې عيسی ﷺ په دوی باندې دا خبره شرطه کړې وه چې خوراک او څښاک به خو زخيره کوئ به يې نه. مګر دوی د دې امر څخه مخالفت وکړ او په کورونو کښې به يې زخيره کوله، نو عيسی ﷺ به هغوی ته خبر ورکاوه چې تا دا شی خوړلی او دا دې زخيره کړی[۱].

بني اسرائيل او تورات

۱۲_ مونږ د [البقرة: ۴۰] ايت لاندې ليکلي دي چې اسرائيل د يعقوب ﷺ دوهم نوم دی او بني اسرائيل د يعقوب ﷺ اولادې او زوزات ته وايي. په دوی کښې ډېر پيغمبران تېر شوي دي چې اولنی پيغمبر يې موسی ﷺ وه چې تورات ورباندې نازل شوی وه او آخرنی پيغمبر يې عيسی ﷺ وه چې انجيل ورباندې نازل شوی وه[۲]، د دوی ټولو اصلي کتاب تورات وه نو ځکه عيسی ﷺ د خپل وخت بني اسرائيلو ته وويلې چې زه د تورات مصدق يم. اما په انجيل کښې د تورات ځينې احکام د تحريم څخه د تحليل په لور (د سختۍ څخه د اسانۍ په لور) وربښکته او نسخه شوه. لاندې څو مثالونه يې ولولئ:

الف: په بني اسرائيلو باندې د اوښ غوښه حرامه وه خو په انجيل کښې حلاله وګرځوله شوه[۳].

ب: ځينې وازدې (شحوم) ورباندې حرام وه خو په انجيل کښې حلال شوه[۴].

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۱۳_ که څوک وايي چې: د يعقوب ﷺ په اولاده کښې خو اولنی پيغمبر يوسف ﷺ وه چې د موسی ﷺ يا د تورات د نزول څخه زښته ډېره موده وړاندې تېر شوی دی، نو دا خبره به څنګه صحت پيدا کړي چې د بني اسرائيلو اولنی پيغمبر موسی ﷺ وه؟

مونږ وايو چې: څرنګه چې يوسف ﷺ او يعقوب ﷺ دواړه هم عصري وه، داسې ګڼل شوي دي لکه چې يوسف ﷺ د خپل پلار تابع وي نو ځکه د بني اسرائيلو سلسله د يوسف څخه نه بلکې د موسی ﷺ څخه نيوله شوې ده.

يادونه

۱۴_ که څوک غواړي چې د عيسی ﷺ د ځينو حکيمانه خبرو مثالونه ولولي او د هغه د ژوند ځينې عجائب او غرائب د نظره تېر کړي نو ځينو اوږدو کتابونو[۵] ته دې مراجعه وکړي مونږ ورباندې د اوږدوالي د کبله تېره کښېښوده.

---

(۱) تفسير الطبري ج۳ ص۲۸۰

(۲) تفسير القرطبي ج۴ ص۹۳

(۳) المحرر الوجيز ج۳ ص۹۸

(۴) الدر المنثور ج۲ ص۲۲۲

(۵) الدر المنثور ج۲ ص۲۰۱؛ تفسير الطبري ج۳ ص۲۸۵

﴿ فَلَمَّآ أَحَسَّ عِيسَىٰ مِنْهُمُ ٱلْكُفْرَ قَالَ مَنْ أَنصَارِىٓ إِلَى ٱللَّهِ ۖ قَالَ ٱلْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ أَنصَارُ ٱللَّهِ ءَامَنَّا بِٱللَّهِ وَٱشْهَدْ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ ﴿٥٢﴾ رَبَّنَآ ءَامَنَّا بِمَآ أَنزَلْتَ وَٱتَّبَعْنَا ٱلرَّسُولَ فَٱكْتُبْنَا مَعَ ٱلشَّٰهِدِينَ ﴿٥٣﴾ وَمَكَرُوا۟ وَمَكَرَ ٱللَّهُ ۖ وَٱللَّهُ خَيْرُ ٱلْمَٰكِرِينَ ﴿٥٤﴾ ﴾

[۵۲] نو کله چې د دوی (بني اسرائیلو) څخه عیسی ﷺ کفر حس کړ (او یقین یې راغی چې ایمان نه راوړي) نو وې ویلې چې: زما سره الله ﷻ ته (په دعوت کښې) څوک ملګری دی؟ (د عیسی ﷺ خاصو ملګرو وویلې چې: مونږ انصار الله یو. مونږ په الله ﷻ باندې ایمان راوړی دی او ته (عیسی ﷺ) شاهد اوسه چې یقیناً مونږ مسلمانان یو.

[۵۳] ای زمونږ ربه! مونږ په هغه شي باندې ایمان راوړی دی چې تا نازل کړی دی او مونږ (ستا) د پیغمبر متابعت کوو. نو مونږ (په حق باندې) د شهادت ورکوونکو په ډله کښې ولیکه (د دوی په لست کښې مو ثبت کړه).

[۵۴] دوی (بني اسرائیلو د عیسی ﷺ د وژلو دپاره) پټ تدبیر وکړ (چې محاصره یې کړي او په دار یې کړي) او الله ﷻ هم پټ تدبیر وکړ (چې د هغوی دسیسه یې شنډه کړه او موسی ﷺ ته یې نجات ورکړ) او الله ﷻ د ټولو پټ تدبیر کوونکو بهتر (تدبیر کوونکی) دی.

څه معلومات

۱ـ په وړاندېنیو ایتونو کښې چې څه بیان شوی دی ټول هغه حقائق دي چې د عیسی ﷺ د تولد څخه وړاندې بي بي مریمې ته د هغې د تسکین دپاره د بشارت په توګه ویل شوي وه او عیسی ﷺ ورته د خپل رسالت په دوران کښې د عمل جامه وراغوستله او په عمل کښې یې پیاده کړه.

الله ﷻ مونږ ته د نومړو حقائقو د پیاده کېدلو اړخ بیان نه کړ چې فلانی کار یې هم وکړ او فلانی، ځکه څه چې الله ﷻ وایي هغه ضرور عملي جامه اغوندي او پیاده کېږي. همدارنګه الله ﷻ دا هم بیان نه کړه چې عیسی ﷺ نور څه کارونه وکړه او د رسالت دوره یې څومره وه او په څومره عمر کښې د پیغمبر په صفت وټاکل شو، ځکه چې په دغسې جزئیاتو کښې مصروف پاتې کېدل د تاریخي کتابونو کار دی، قرآن کریم هر شی د مقام د اهمیت په نظر کښې نیولو سره ذکر کوي او بس.

د عیسی ﷺ د رسالت دوره

۲ـ ځینې مفسرین کرام وایي چې عیسی ﷺ ته د ماشومتوب په وخت کښې د پیغمبرۍ رتبه ورکړی شوې وه چې عمر یې درې کاله وه، مګر مشهوره دا ده چې نوموړی د خپل عمر په دېرش کلنۍ کښې په همدې منصب باندې سرلوړی شوی وه، د رسالت وخت یې درې کاله وه او په درې دېرش کلنۍ کښې اسمان ته وخېژول شو[۱].

---

(۱) روح المعاني ج۳ ص۱۶۷؛ تفسیر الطبري ج۳ ص۲۷۸

۳_ همدارنګه بي بي مريمه رضي الله عنها د هغه ځخه وروسته چې عيسى عليه السلام د رمضان د مياشت په ليلة القدر کښې اسمان ته وخېژول شو، شپږ کاله ژوندۍ وه او بالآخره په دوه پنځوس کلنۍ کښې وفاته شوه[۱]، فإنا لله وإنا إليه راجعون.

اوس په دې ايتونو کښې د عيسى عليه السلام د رسالت د دورې وروستنۍ لحظې او حالات بيانېږي.

ارتباط او د مطلب خلاصه

۱_ عيسى عليه السلام خپل قوم ته د رسالت په دوران کښې هر ډول معجزې وښودلې او په ډول-ډول اساليبو سره يې دين ته دعوت کړه خو د دې ټولو سره-سره هغوى د ده په مقابل کښې يوازې دا نه چې ايمان يې ورباندې نه راووړ د ده په عداوت او حسادت کښې يې هم سستي نه کوله. د عيسى عليه السلام معجزاتو -په اصطلاح- په تيږو کښې تاثير کاوه خو د دوى په زړونو کښې يې نه کاوه. دا کيفيت عيسى عليه السلام په سترګو ليده نو وېې غوښتل چې د دعوت دپاره د داعيانو يو ټولى تهيه کړي.

۲_ همدې مضمون ته الله جل جلاله اشاره کړې ده چې: ﴿ فَلَمَّآ أَحَسَّ عِيسَىٰ ﴾ الآية. يعنې: کله چې عيسى عليه السلام ته د دوى لجاجت ښه ثابت او ځرګند شو نو اعلان يې وکړ چې د اسلام په دعوت کښې زما ملګري ځوک دي؟

د ټولو خلکو د جملې ځخه يوازې د عيسى عليه السلام مخلصو ملګرو دغه اعلان ته لبيک ووېلې چې: اى عيسى! مونږ د دې کبله ستا کومک نه کوو چې کوم شخصي مطلب لرو بلکې د دې کبله ستا کومک ته تيار يو چې ته د الله جل جلاله پيغمبر يې، نو زمونږ کومک او نصرت په حقيقت کښې د الله جل جلاله د دين سره دى، د همدې کبله مونږ ځانو ته انصار عيسى عليه السلام نه بلکې انصار الله وايو، مونږ په واقعي توګه په الله جل جلاله باندې ايمان راوړى دى نو ولې به خپل ځانونه انصار الله نه جوړوو، ته شاهد اوسه چې مونږ مسلمانان يو او د اسلام احکامو ته غاړې ږدو.

۳_ دغو مخلصو مسلمانانو يو ځل بيا خپل ايمان تازه کړ او وېې ويلې چې: اى زمونږ ربه! مونږ په هغو ټولو کتابونو باندې ايمان راوړى دى چې تا په هره زمانه او په هر پيغمبر باندې نازل کړي دي خو په عملي ساحه کښې يوازې د همدې معهود پيغمبر (عيسى عليه السلام) متابعت کوو. نو اى ربه! زمونږ نومونه د هغو کسانو ځخه شمار کړې او د هغو کسانو په لست کښې مو نومونه ثبت کړې چې په خپل ځان همداسې شهادت اداء کوي لکه چې مونږ يې اداء کوو، مونږ د دې عقيدې ځخه اوښتونکي نه ياستو.

۴_ دا وه د يوې ډلې حالت چې په عيسى عليه السلام باندې يې ايمان راوړي وه او نصرت ته يې چمتو شوه او بالمقابل د عيسى عليه السلام د دښمنانو او معاندينو عاقبت دا شو چې د ده د وژلو دپاره يې پټ چل او پټه دسيسه جوړه کړه، خو الله جل جلاله د دوى پلان خنثى او دسيسه شنډه کړه. د الله جل جلاله په شان دقيق تدبير ځوک کولى شي! نو عيسى عليه السلام ته يې نجات ورکړ او چل يې په همدوى باندې بېرته ورتاو کړ او په خپلو منځو کښې يې سره په جګړه اخته کړه.

(۱) تفسير البغوي ج۱ ص۳۰۸؛ تفسير ابي السعود ج۲ ص۴۲

توضيحات

۱ـ د عیسی ﷺ دا خبره چې: ﴿ مَنْ أَنصَارِيٓ إِلَى ٱللَّهِ ﴾ د نبي کريم ﷺ هغې خبرې ته ورته ده چې د هجرت څخه وړاندې به يې د حج په موسم کښې هرې ډلې ته فرمايل چې: ايا داسې څوک شته چې ماته په خپل وطن کښې پناه راکړي ترڅو کلام الله تبليغ کړم «فَإِنَّ قُرَيْشًا مَنَعُونِي أَنْ أُبَلِّغَ كَلَامَ رَبِّي»[۱] يعني: بې شکه چې قريش مې د دې څخه منعه کوي چې د خپل رب کلام خلکو ته ورسوم. په نتيجه کښې نبي کريم ﷺ ته د مدينې منورې خلک انصار جوړ شوه او هلته يې هجرت وکړ.

مګر عيسی ﷺ که څه هم يو ټولی انصار مونده کړ خو په څمکه کښې يې د دښمنانو د لاسه خاې ونه شو او الله ﷻ ورته اسمان هجرت خاې وټاکه چې په انفرادي توګه يې هلته پنا ويوړه او دښمنان يې په وژلو کامياب نه شوه.

يادونه

۲ـ که څه هم مفسرينو کرامو د ﴿ مَنْ أَنصَارِيٓ إِلَى ٱللَّهِ ﴾ متعدد تفسيرونه کړي دي[۲]، اما مونږ ته دا ښه ښکاره شوه چې د "مَنْ أَنْصَارِي فِي الدَّعْوَةِ إِلَى اللهِ" په تقدير سره يې تفسير کړو. يعنې هغه څوک دی چې الله ﷻ ته په بلنه کښې زما کومکي شي. مونږ څکه دا تقدير خوښ کړ چې:

الف: د عيسی ﷺ حالت د نبي کريم ﷺ د هغه حالت سره مشابه وه چې په مکه معظمه کښې اوسېده او هجرت يې لا نه وه کړی، نو لکه چې نبي کريم ﷺ په همدې حالت کښې د دعوت کومکيان لټول، نه د مسلح جهاد. نو معلومه شوه چې عيسی ﷺ به هم په دعوت کښې مرستيالان غوښتي وي، نه د وسله وال جهاد کومکيان.

ب: په عيسی ﷺ باندې د کافرانو سره وسله وال مقاومت نه وه فرض شوی[۳] څکه چې دوی کمزوري وه نو معلومه شوه چې د نصرت څخه د جنګ نصرت مطلب نه دی بلکې د دعوت نصرت مطلب دی.

د "حواري" د کلمې تحليل

۳ـ د حواري کلمه اصلا د "حَوْر" څخه اخستله شوې ده، "حَوْر" تردد (تاوېدل راتاوېدل) ته وايي[۴]، لاندې مثالو ته يې متوجه شئ:

الف: الله ﷻ د کافر په باره کښې فرمايي چې: ﴿ إِنَّهُۥ ظَنَّ أَن لَّن يَحُورَ ﴾ [الإنشقاق: ۱۴] يعنې: دی به څکه دوزخ ته داخل شي چې د ده دا اټکل وه چې هيڅکله به (ژوند ته) تاو نه شي (مبعوث به نه شي).

---

(۱) جامع الترمذي ج۲ ص۱۲۰

(۲) تفسير القرطبي ج۴ ص۹۷؛ تفسير الطبري ج۳ ص۲۸۴

(۳) روح المعاني ج۳ ص۱۷۶

(۴) مفردات الراغب ص۱۳۴

ب: د چا څخه چې یو مطلب ته د رسېدلو لاره ورکه شي او فکرًا پکښې تاو راتاو شي هغه ته متحیر وايي.

ج: سوال جواب او مباحثې ته څکه محاوره وايي چې يو بل ته خبرې ورتاوه وي.

د: هغې ډوډۍ ته چې د غنمو د مغز څخه جوړه شوې وي "الْخُبْزُ الْحُوَّار" څکه وايي چې په موښلو سره يې غنم د پوسته شوي دي.

هـ: د همدي کبله د مېچنې د منځ لرګي ته "مِحْوَر" وايي چې مېچن ترې تاوېږي راتاوېږي.

و: عرب وايي چې: "حورت الثیاب" جامې مې تکې سپينې وينځلې وې[1] چې وينځل د تاوولو څه په غير نه کېږي.

نو په همدې بناء په "الْحَوَارِيّ" کښې مشدده "يّ" حَوْر ته د نسبت دپاره ده. او د "ر" څخه مخکښې "الف" زيات شوی دی، په عربي ژبه کښې د نسبتي "يّ" سره غير قانوني زيادتونه او کمبودات ډېر واقع کېږي. لکه په "الرَّيّ" کښې د نسبت په وخت کښې "الرَّازِيّ" ويل کېږي چې يو "الف" او يوه "زې" پکښې اضافه شوې ده.

مونږ وايو چې: د "الْحَوَارِيّ" کلمه مفرده ده چې جمعه يې "الْحَوَارِيِّين" راغلې ده.

حواريون څوک او څومره وه؟

۴ـ د حواريونو په تشخيص کښې مفسرينو کرامو مختلف قولونه ليکلي دي[2]، لکه: ، ښکاريان، مجاهدين، شاهزادګان، دوبيان او داسې نور. او هر چا د خپل قول دپاره د اسنادو په توګه څه قيصې هم ليکلي دي خو ډېر په زړه پوری قول د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما دی چې دوی د عيسی عليه السلام مخلصين او قوي دوستان او کومکيان وه نور نو هرڅوک چې وه، وه به، او هر کسب يې چې کاوه، کاوه به يې. امکان لري چې دوی د مختلفو قشرونو او طبقو څخه تشکيل شوي وه.

اما په شمېر کښې يې هم اختلاف شته چې څو کسان وه. څينې وايي چې دولس کسان وه او څينې وايي چې نولس کسان، مګر مونږ ته دا ښه ښکاري چې شمېر يې محدود نه کړو چې نه يې چندان ثبوت شته او نه پکښې چندان ګټه شته، فقط: همدومره ليکو چې يوه مخلصه ډله وه هرڅومره چې وه.

مَکر څه معنی؟

۵ـ "مَکْر" اصلا د چا په باره کښې پټ تدبير ته وايي چې ترڅو په خپل مطلب کښې ناکام شي[3]. په دې مقام کښې يې د معنی حاصل داسې کېږي چې کافرانو پټه دسيسه جوړه کړه ترڅو عيسی عليه السلام

---

(۱) تفسير کبير ج۸ ص۶۶
(۲) زاد المسير ج۱ ص۳۳۳؛ روح المعاني ج۳ ص۱۷۶؛ البحر المحيط ج۲ ص۴۷۱
(۳) تفسير المنار ج۳ ص۳۱۵

شهید کړي او ـ العیاذ بالله ـ الله ﷻ ناکام کړي چې عیسی ﷺ ته نجات ورنه کړی شي. او الله ﷻ د هغوی د دسیسې د ناکامولو تدبیر پیاده کړ او عیسی ﷺ ته یې په خارق العاده توګه نجات ورکړ.

د کافرانو دسیسه او د هغې شنډېدل

۶ـ که څه هم د کافرانو د دسیسې اصلي قیصه مفسرینو کرامو د [النساء: ۱۵۷ ـ ۱۵۸] ایتونو لاندې لیکلې ده او په دې مقام کښې یې هَمْ د قیصې مختلف شکلونه ښودلي دي[۱]، خو د ټولو شکلونو هدف یې یو دی هغه دا چې پخپله عیسی ﷺ الله ﷻ اسمان ته بوته (نجات یې ورکړ) او هغوی د عیسی ﷺ په ګومان بل څوک په دار کړ او په نتیجه کښې سره په خپلو منځو کښې په اختلاف او جګړه بوخت شوه چې څینې یې د وطن پرېښودلو ته هم اړ شوه.

د همدوی د جملې څخه د آوس او خزرج دوه قبیلې هم دي چې په هماغه وخت کښې مدینې منورې ته ورغلې وې او هلته متوطنې شوې وې.

مونږ د قیصې مختلف شکلونه څکه بیان نه کړه چې چندان فائده پکښې راته ښکاره نه شوه، یوازې همدا یوه خبره یې لیکو چې څینې مفسرین وایي چې: په عیسی ﷺ باندې د خپلو ملګرو څخه یو کس جاسوسي کړې وه او د وخت د ظالم حکومت څخه یې صرف دېرش (۳۰) درهمه رشوت اخستی وه[۲]. لکه چې مونږ د افغانستان په انقلاب کښې ډېر داسې خلک ولیده چې په ښه تقواداره څېره کښې به یې ملحد حکومت ته د مجاهدینو جاسوسي کوله او د دوی د اختفاء ځایونه به یې ورښوده.

﴿ إِذْ قَالَ ٱللَّهُ يَٰعِيسَىٰٓ إِنِّى مُتَوَفِّيكَ وَرَافِعُكَ إِلَىَّ وَمُطَهِّرُكَ مِنَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ وَجَاعِلُ ٱلَّذِينَ ٱتَّبَعُوكَ فَوْقَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓا۟ إِلَىٰ يَوْمِ ٱلْقِيَٰمَةِ ۖ ثُمَّ إِلَىَّ مَرْجِعُكُمْ فَأَحْكُمُ بَيْنَكُمْ فِيمَا كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٥٥﴾ فَأَمَّا ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ فَأُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا فِى ٱلدُّنْيَا وَٱلْءَاخِرَةِ وَمَا لَهُم مِّن نَّٰصِرِينَ ﴿٥٦﴾ وَأَمَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ فَيُوَفِّيهِمْ أُجُورَهُمْ ۗ وَٱللَّهُ لَا يُحِبُّ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٥٧﴾ ذَٰلِكَ نَتْلُوهُ عَلَيْكَ مِنَ ٱلْءَايَٰتِ وَٱلذِّكْرِ ٱلْحَكِيمِ ﴿٥٨﴾ ﴾

[۵۵] (ای پیغمبره!) هغه وخت (خلکو ته وریه زړه کړه) چې الله ﷻ وویلې چې: ای عیسی! یقیناً زه ستا پوره اخستونکی یم (په خپله قبضه کښې دې نیوونکی یم) او ستا خپل ځان ته پورته

(۱) تفسیر البغوي ج۱ ص۳۰۷؛ تفسیر ابي السعود ج۲ ص۴۳؛ تفسیر القرطبي ج۴ ص۱۰۰
(۲) روح المعاني ج۳ ص۱۷۸

کوونکی یم او د هغو خلکو څخه دې پاکوونکی یم چې هغوی کفر غوره کړی دی (چې نه به يې مردارې څېرې وګورې او نه به يې سپکې، سپورې خبرې واورې) او هم د هغو کسانو چې ستا متابعت کوونکي دي په هغو کسانو باندې چې کافران دي د قيامت د ورځې پورې برلاسی جوړوونکی یم (چې په دليل باندې به تل برلاسي وي او کله-کله په توره هم ورباندې زورور وي).

بيا يوازې ماته ستاسو بېرته راستنېدل دي نو ستاسو په منځکښې به په هغو مسائلو کښې فيصله وکړم چې تاسو په هغو کښې اختلاف کوئ (برابره خبره ده چې اختلافي مسائل عيسى عليه السلام پورې مربوط وي او که نور وي).

[۵۶] نو هر هغه کسان چې کفر يې اختيار کړی دی نو هغوی به په دنيا او آخرت (دواړو) کښې په شديد عذاب سره معذب کړم او دوی لره به مددګاران هم نه وي (چې راڅخه خلاص يې کړي).

[۵۷] او هر هغه کسان چې ايمان يې راوړی وي او نېک عملونه يې کړي وي نو هغوی ته به (الله ﷻ) پوره خپل اجرونه ورکړي او الله ﷻ ظالمان نه خوښوي.

[۵۸] دا (تېر شوي بيانات) مونږ يې په تاباندې لولو (ای پيغمبره!) چې د معجزانه دلايلو څخه او د حکيمانه پندونو څخه عبارت دي (که نه نو داسې بيانات د وحې څخه په غير تا چرته ورکولی شوه نو ته په حقه پيغمبر يې).

د مطلب خلاصه

۱_ په دې ايتونو کښې هغه مضمون په واضحه توګه بيان شوی دی چې په تېرو شوو ايتونو کښې ورته اشاره شوې وه.

يعني، الله ﷻ د يهودانو په پټه دسيسه په هغه وخت کښې شنلده کړه چې عيسى عليه السلام ته يې وفرمايل چې: ای عيسى! تا به پرهېزدم چې د دښمنانو د دسانسو ښکار شي، په داسې کامله توګه به نجات درکړم چې اقلا لاس به يې درباندې هم ونه لګېږي؛ ما خو ته دوی ته د اصلاح دپاره وراستولی وې چې دوی ته سمه لاره ورپه ګوته کړې، خو دوی د سمې لارې قبول ته اماده نه دي، دوی لکه چې په پخوا زمانو کښې يې پيغمبران او د خير داعيان وژلي دي، غواړي چې تا هم ووژني، نو د همدې کبله دې بېرته راغوارم او داسې خای ته دې پورته کوم چې هغوی پکښې د تصرف دعوه قدرې هم نه شي کولی، چې هغه اسمانونه دي، او د کافرانو څخه دې داسې پاک ساتونکی یم چې د نن څخه وروسته به نه د دوی مردارې څېرې وګورې او نه به يې پوچې او سپورې ستغې خبرې واورې.

۲_ پاتې شوه ستا د تابعانو خبره: هغوی به هم ستا په دښمنانو باندې د قيامت د ورځې پورې برلاسي او معزز کړم، لکه چې پخواني يهودان مو د پيغمبرانو عليهم السلام په وژلو سره د ذلت په پرستن کښې ونغښتل همدارنګه به دوی هم د مسګنت او ذلت څخه خلاص نه شي.

يا په بل عبارت: ای عيسى! تا به اسمان ته پورته کړم او ستا تابعان به په ځمکه کښې پورته کړم چې په دښمنانو باندې به برلاسي ورکړم.

نو د ذلت او توهین کوم چل چې دوی ستاسو دپاره جوړ کړی دی په هغه کښې به دوی پخپله ولوېږي او د قیامت د ورځې پورې به ترې نجات ونه مومي.

برسېره په دې ستا په تابعانو کښې به هم په حقه تابعان د منحرفې عقیدې په خاوندانو باندې د پاسه وي. دا وه د دواړو ډلو دنیاوي حالات چې شرحه شوه.

۳ـ اما په آخرت کښې خو به ستا په شمول ټول د الله ﷻ په حضور کښې ودرول شئ او د اختلافي مسائلو په باره کښې به مو انصافي فیصلې وکړي چې لنډیز یې دا دی:

څوک چې کافر دي هغوی ته به په دنیا او آخرت کښې سخت عذاب ورکړم او کومکیان به ونه لري چې را څخه خلاص یې کړي. د دنیا عذاب یې دا دی چې ذلت، د دښمن غلبه، وژل او نور آفتونه به وربانديې نازل کړو او د آخرت عذاب خو معلوم دی چې د دوزخ اور او د الله ﷻ غضب دی. نو د قیامت په ورځ به د دوی دواړه ډوله عذابونو مجموعه بشپړه شي. او څوک چې مومنان وي او د نېکو اعمالو خاوندان دي هغوی ته به الله ﷻ پوره اجرونه ورکړي ځکه چې دوی ظالمان نه دي او هغوی ظالمان دي او الله ﷻ د ظالمانو سره محبت نه لري نو د اخروي اجرونو څخه یې بې برخې کوي.

۴ـ ای پیغمبره (محمده)! دا ذکر شوي بیانات ټول هغه دي چې مونږ یې په تاباندې د وحې په حیث درنازلوو او په تاباندې یې لولوو، دا ټول د خلکو دپاره پوره دلایل او معجزات دي او هم د دوی دپاره د حکمت څخه ډک نصائح دي.

علاوه په دې دا هغه محکم حقائق دي چې د متشابهاتو په څېر تاویلاتو ته اړتیا نه لري نو دوی ته په کار دي چې د معجزاتو څخه په عقیده کښې استفاده وکړي او د نصائحو څخه په عمل کښې مستفید شي ترڅو په ﴿ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ ﴾ کښې شامل شي.

توضیحات

۱ـ په دې مقام کښې د عیسی علیه السلام په هکله په لاندې خبرو کښې تحقیق په کار دی چې کومه یوه صحت لري:

اوله: عیسی علیه السلام یهودانو وژلی دی، اسمان ته نه دی خېژول شوی.

دوهمه: یا دوی وژلی او یا په خپل مرګ مړ شوی خو اسمان ته روحاً خېژول شوی دی.

درېمه: د مرګ یا وژلو څخه وروسته بېرته راژوندی کړی شوی او اسمانونو ته جسماً او روحاً خېژول شوی دی.

څلورمه: نه وژل شوی او نه مړ شوی خو د دې سره- سره اسمانونو ته خېژولی شوی دی، بېرته به دنیا ته راستنېږي او د خپل مرګ وار به تېروي.

زمونږ (أهل السنة والجماعة) عقیده همدغه څلورمه خبره ده چې ژوندی هلته بیولی شوی دی د قیامت د ورځې په قرب کښې به رابښکته کړی شي، څلوېښت یا څلېرشت کاله عمر به تېر کړي، دجال به ووژني، د نصاراوو صلیب به مات کړي، د ځمکې په مخ به په هغه وخت کښې کافر پاتې نه شي

﴿ وَيَكُونَ ٱلدِّينُ كُلُّهُۥ لِلَّهِ ﴾ [الأنفال: ۳۹] یعني: او ټول غاړه ایښودل به د الله ﷻ پوري (عملاً) مختص وګرځي.

۲ـ په اوله خبره کښې خو فیصله دا ده چې عیسی ﷺ یهودانو نه دی وژلی لکه چې الله ﷻ ورته په نژدې تېرو شوو ایتونو کښې اشاره کړې ده چې: ﴿ وَمَكَرُواْ وَمَكَرَ ٱللَّهُ وَٱللَّهُ خَيْرُ ٱلْمَٰكِرِينَ ﴾، او په بل ځای کښې یې وربانديې صراحت کړی دی لکه چې فرمایي: ﴿ وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ ﴾ [النساء: ۱۵۷] یعني: او (یهودانو) عیسی ﷺ نه وژلی دی او نه یې په دار کړی دی. نو دوی یې چې د وژلو ادعاء کوي په حقیقت کښې په کفر باندې یو بل جنایت وراضافه کوي.

او په نورو درېو خبرو کښې همدا ایت شریف چې اوس د بحث لاندې دی د متشابهاتو څخه ګڼل کېږي. دا ځکه چې په قرآن کریم کښې د "تَوَفّي" کلمه د مرګ په معنی هم استعماله شوې ده لکه چې فرمایي: ﴿ قُلْ يَتَوَفَّىٰكُم مَّلَكُ ٱلْمَوْتِ ٱلَّذِي وُكِّلَ بِكُمْ ﴾ [السجدة: ۱۱] یعني: ورته ووایه چې هغه ملک الموت به مو ارواګانې قبض کړي چې په تاسو باندې مقرر کړی شوی دی.

او د ویده کولو په معنی یې هم استعمال موندلی دی لکه چې فرمایي: ﴿ وَهُوَ ٱلَّذِي يَتَوَفَّىٰكُم بِٱلَّيْلِ ﴾ [الأنعام: ۶۰] یعني: او الله هغه ذات دی چې تاسو د شپې اخلي (ویده کوي مو).

همدارنګه د پوره اخستلو او پوره ورکولو دواړو کښې استعماله شوې ده لکه چې الله ﷻ فرمایي: ﴿ ثُمَّ تُوَفَّىٰ كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ ﴾ [آل عمران: ۱۶۱] یعني: بیا به هر نفس ته د خپل کسب جزا پوره ورکړی شي. یا لکه چې عرب وایي: "قَدْ تَوَفَّيْتُ مِنْهُ مَالِي"[۱] د هغه څخه مې خپل مال پوره واخست.

مونږ د دې سورت د [۷] ایت لاندې یوه دا خبره هم لیکلې ده چې تشابه کله د لفظي اشتراک د کبله واقع کېږي چې د "تَوَفّي" کلمه د همدې ډول متشابهاتو څخه ده.

او بل مو هلته لیکلي وه چې د متشابهاتو په معنی باندې د ځان پوهه کولو قانون دا دی چې باید محکماتو ایتونو (أُمُّ الْكِتَاب) او یا احادیثو ته مراجعه وکړی شي.

نو کله چې د عیسی ﷺ په هکله ایتونو او احادیثو ته مراجعه وکړو نو هلته دا خبره مشخصه تاکله کېږي چې هغه ﷺ اوس هم ژوندی دی، قیامت ته په نژدې وخت کښې به د اسمانه راښکته کړی شي، پاتې عمر به د نبي کریم ﷺ په خلافت کښې تېر کړي، بیا به وربانديې د مرګ دوره ورشي، د نبي کریم ﷺ سره به په مبارکه روضه کښې دفن کړی شي او د قیامت په ورځ به ورسره د همدې هدیرې (روضې) څخه څنګ په څنګ راپورته شي. لاندې محکمات ایتونه او احادیث ولولئ:

الف: الله ﷻ فرمایي چې: ﴿ بَل رَّفَعَهُ ٱللَّهُ إِلَيْهِ وَكَانَ ٱللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴾ [النساء: ۱۵۸] یعني: (داسې نه ده لکه چې یهودان یې ادعا کوي) بلکې عیسی ﷺ الله ﷻ خپل ځان (اسمان) ته پورته کړی دی او الله ﷻ د کلکې ارادې او د حکمت څښتن دی.

---

(۱) لسان العرب ج۱۵ ص ۴۰۰

ښکاره ده چې دلته ژوندي پورته کول مطلب دي ځکه چې:

اول: د "بَلْ" کلمه د مخکني کلام څخه په اضراب (راتاوېدلو) باندې دلالت کوي چې يهودانو به ويلې چې مونږ وژلی دی؛ نو الله ﷻ د هغوی خبره رده کړه چې دوی نه دی وژلی هغه ته مونږ نجات ورکړی دی او اسمان ته مو ژوندی خېژولی دی.

دوهم: که بالفرض دلته د عيسی ﷺ د مبارک روح پورته کول مراد شي نو د يو پلوه به د کافرانو خبره رد نه شي او د بله پلوه به د ده د تخصيص وجه مونده نه شي، ځکه چې د ټولو شهيدانو او مؤمنانو ارواګانې د شهادت يا مرګ څخه وروسته اسمان ته خېژول کېږي.

دريم: همدارنګه که دلته ژوندي پورته کول مطلب نه شي نو د ﴿ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴾ تعقيب ورسره هيڅ ارتباط نه شي درلودلی، دا تعقيب د معجزانه کار سره تناسب لري چې د عادت څخه د پاسه وي او د چا د عقل لاندې پوره نه شي راتلای.

ب: الله ﷻ فرمايي چې: ﴿ وَإِن مِّنْ أَهْلِ ٱلْكِتَـٰبِ إِلَّا لَيُؤْمِنَنَّ بِهِۦ قَبْلَ مَوْتِهِۦ ۖ وَيَوْمَ ٱلْقِيَـٰمَةِ يَكُونُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا ﴾ [النساء:۱۵۹] يعني: او د اهل الکتابو څخه هيڅوک نه دی مګر په عيسی ﷺ باندې به د هغه د مرګ څخه مخکښې ايمان راوړي او هم به عيسی ﷺ په دوی باندې د قيامت په ورځ کښې شهادت ورکړي (چې ما ورته احکام ورسول خو دوی ايمان رانه ووړ او زما د وژلو هڅه يې وکړه).

يعني: نن ورځ خو يهودان ادعا کوي چې مونږ وژلی دی او نصارا ادعا کوي چې هغه "إله" دی، خو کله چې نوموړی د اسمان څخه ځمکې ته راښکته شي دواړه ډلې به د خپلو عقائدو څخه صرف نظر شي او پوه به شي چې مونږ خطا شوي ياستو. ځکه چې هغوی به يې ژوندي وګوري چې وژل شوی نه دی او دوی به يې وګوري چې وفات به شي او په "إله" خو مرګ نه راځي.

ج: د حسين بن الفضل علیه الرحمة څخه چا پوښتنه وکړه چې په قرآن کريم کښې داسې دليل موندلی شي چې عيسی ﷺ به د اسمان څخه راښکته شي؟ هغه وويلې چې: ولې نه الله ﷻ فرمايي: ﴿ وَيُكَلِّمُ ٱلنَّاسَ فِى ٱلْمَهْدِ وَكَهْلًا ﴾ [آل عمران: ۴۶] يعني: او عيسی ﷺ به هم په ماشومتوب او هم په کهولت کښې د خلکو سره خبرې وکړي. هغه خو په ځمکه کښې د کهولت عمر ته نه وه رسېدلی نو معلومه شوه چې بېرته به ځمکې ته راښکته شي او د کهولت عمر ته به ورسېږي[۱].

د: نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: په هغه ذات مې دې قسم وي چې زما ځان د هغه په واک کښې دی، نژدې دی چې عيسی بن مريم به په تاسو کښې د منصف حکم په صفت راښکته شي، صليب به مات کړي، خنزير به قتل کړي، جزيه به د منځه يوسي (چې کافران به په جزيه ورکولو نه پرېښودل کېږي) او مالونه به دومره ډېر شي چې «لَا يَقْبَلُهُ أَحَدٌ»[۲] هيڅوک به يې نه قبلوي (چې څوک يې ورکوي).

(۱) تفسير البغوي ج۱ ص۳۰۸
(۲) جامع الترمذي ج۲ ص۴۷

هـ: د عبد الله بن عباس رضی‌الله‌عنهما څخه صحيح روايت دا دی چې عيسى عليه‌السلام اولني اسمان ته ژوندی خېژول شوی دی[۱].

نوموړي صحابي رضی‌الله‌عنه خو دغسې خبره اجتهاداً نه شوه کولی نو معلومه شوه چې د نبي کريم ﷺ څخه به يې اورېدلې وي. دې ډول حديث ته په اصطلاح کښې حکمي مرفوع حديث وايي.

څو نکات

۳ـ که موږ هغه ټول احاديث چې په دې باره کښې روايت شوي دي راغونډ کړو لکه چې ځينو مفسرينو کرامو راټول کړي دي[۲] نو يو لوی کتاب به ترې جوړ شي څکه چې تقريباً تواتر ته رسېږي[۳]. د همدې کبله په دې موضوع کښې نورو دلايلو ته خاتمه ورکوو او لاندې نکتو ته محترم لوستونکي متوجه کوو.

اول: ځينو مفسرينو چې دلته د "تَوَفّي" څخه مرګ اخستی دی[۴]، هغوی غلط شوي دي.

دوهم: د الله ﷻ د کامل قدرت او کامل احسان سره دا ښه مناسبه ده چې په فوق العاده توګه يې نجات ورکړی وي، نه دا چې د وژلو څخه يې نجات ورکړی وي خو په دې ذريعه چې د هغه روح يې قبض کړی وي.

درېيم: زموږ دا يقين دی چې الله ﷻ به داسې نه وي ويلي چې: ای عيسی! د يهودانو د قتلونو څخه نجات درکوم خو زه دې پخپله روح قبض کوم!

څلورم: موږ چې د ﴿ مُتَوَفِّيكَ ﴾ په تفسير کښې څه وليکل، که همدا په ذهن کښې ونيول شي نو د هغو ټولو ګڼ شمېر تاويلاتو مخه نيوله کېږي چې ځينو مفسرينو کرامو[۵] ليکلي دي او د اوږدوالي د کبله په سرې باندې خلط راولي.

د عيسى عليه‌السلام په تابعانو سره څوک مراد دي؟

۴ـ په ﴿ ٱلَّذِينَ ٱتَّبَعُوكَ ﴾ کښې مفسرينو کرامو لاندې دوه تفسيرونه کړي دي:

الف: دلته د عيسى عليه‌السلام هغه تابعين مراد دي چې [illegible] خانونه يې تابعان ګڼي، برابره خبره ده چې په حقه يې تابع وي لکه د هماغه وخت تابعان چې شريعت يې لا نه وه منسوخ شوی، او يا يې د متابعت دعوه کوي خو په باطله لار باندې روان وي لکه د محمدي شريعت د نزول څخه وروسته چې څوک خانونه د عيسى عليه‌السلام تابعان ګڼي او په نبي کريم ﷺ باندې ايمان نه راوړي[۶].

---

(۱) روح المعاني ج۲ ص۱۸۲؛ تفسير ابي السعود ج۲ ص۴۳؛ تفسير القرطبي ج۴ ص۱۰۰
(۲) تفسير ابن كثير ج۱ ص۵۷۴ـ۵۸۴؛ تفسير الطبري ج۳ ص۲۹۱
(۳) البحر المحيط ج۲ ص۴۷۳
(۴) تفسير المنار ج۳ ص۳۱۶
(۵) التفسير الكبير ج۸ ص۷۱؛ روح المعاني ج۳ ص۱۷۹
(۶) زاد المسير ج۱ ص۳۲۷

نو په دې تقدير باندې يې د معنى حاصل داسې کېږي چې: الله ﷻ نصاراوو ته په هره زمانه کښې چې وي په يهودانو باندې د فوقيت ورکوونکى او دوى ته د ذلت ورکوونکى دى.

نو د دې ايت معنى به دې ايت ته ورته وي چې: ﴿وَضُرِبَتۡ عَلَيۡهِمُ ٱلذِّلَّةُ وَٱلۡمَسۡكَنَةُ﴾ [البقرة: ۶۱] يعني: او په دوى (يهودو) باندې مو ذلت او مسکنت اينبى دى.

ب: دلته د تابعانو څخه په حقه تابعان مراد دي[۱]، چې د محمدي (ﷺ) شريعت څخه وروسته يوازې مسلمانان دي چې عيسى ﷺ د الله ﷻ بنده او پيغمبر ګڼي او بس. څکه د ده ﷺ هغه امتيان چې يا د ده ﷺ په باره کښې مزخرفه عقيده لري او يا د هغه شريعت منسوخ نه ګڼي په حقيقت کښې يو هم د عيسى ﷺ په حقه تابع نه دى.

نو په دې تقدير باندې يې د معنى حاصل داسې کېږي چې: الله ﷻ مؤمنانو لره په کافرانو باندې فوقيت ورکوونکى دى. نو د دې ايت معنى به دې ايت ته ورته وي چې: ﴿وَأَنتُمُ ٱلۡأَعۡلَوۡنَ إِن كُنتُم مُّؤۡمِنِينَ﴾ [آل عمران: ۱۳۹] يعني: او تاسو د پاسه ياست که تاسو مؤمنان ياست.

مونږ ته داسې ښکاري چې دواړه معناوې يې واقعيت لري. نو ښه دا ده چې هم نصارا په يهودانو باندې فوق دي او هم مؤمنان په کافرانو باندې فوقيت لري، نو بايد چې د عيسى ﷺ د اتباع څخه ما يطلق عليه الإتباع مراد کړى شي چې دواړو شقونو ته شامل شي.

سوال جواب

۵_ که څوک وايي چې: دغه ايت ﴿فَأَمَّا ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ فَأُعَذِّبُهُمۡ عَذَابٗا شَدِيدٗا فِي ٱلدُّنۡيَا وَٱلۡأٓخِرَةِ﴾ خو د وړاندېنې ايت دپاره تفصيل واقع شوى دى چې: ﴿ثُمَّ إِلَيَّ مَرۡجِعُكُمۡ فَأَحۡكُمُ بَيۡنَكُمۡ فِيمَا كُنتُمۡ فِيهِ تَخۡتَلِفُونَ﴾. نو مضمون يې داسې راځېږي چې: بيا خاص ماته ستاسو رجوع ده نو ستاسو په منځکښې به په هغه څه کښې فيصله وکړم په کوم کښې چې تاسو اختلاف کوئ، نو کفار به په دنيا او آخرت کښې معذب کړم په سخت عذاب سره.

نو پوښتنه دا ده چې کله قيامت قائم شي نو د دنيا لمن به ټوله شوې وي، نه به دنيا وي او نه به پکښې څوک معذبېږي؟!

مونږ وايو چې: ذکر شوى اعتراض په هغه وخت کښې واردېږي چې د ﴿فَأَمَّا ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ﴾ الآية په وړاندې نيماني ايت باندې تفريع شي لکه چې معترض همداسې ګڼلي دي، خو حقيقت دا دى چې دا دواړه ايتونه په وړاندېنې مکمل ايت باندې تفريع کېږي او د هغه تفصيل واقع کېږي.

نو په دې تقدير خو اجمال او تفصيل دواړه مطابقت پيدا کوي څکه چې هلته هم د دنيا او آخرت عذابونه ذکر دي او دلته هم.

(۱) تفسير البغوي ج۱ ص۳۰۹

﴿إِنَّ مَثَلَ عِيسَىٰ عِندَ ٱللَّهِ كَمَثَلِ ءَادَمَ ۖ خَلَقَهُۥ مِن تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُۥ كُن فَيَكُونُ ﴿٥٩﴾
ٱلْحَقُّ مِن رَّبِّكَ فَلَا تَكُن مِّنَ ٱلْمُمْتَرِينَ ﴿٦٠﴾ فَمَنْ حَآجَّكَ فِيهِ مِنۢ بَعْدِ مَا جَآءَكَ مِنَ
ٱلْعِلْمِ فَقُلْ تَعَالَوْا۟ نَدْعُ أَبْنَآءَنَا وَأَبْنَآءَكُمْ وَنِسَآءَنَا وَنِسَآءَكُمْ وَأَنفُسَنَا وَأَنفُسَكُمْ ثُمَّ نَبْتَهِلْ
فَنَجْعَل لَّعْنَتَ ٱللَّهِ عَلَى ٱلْكَـٰذِبِينَ ﴿٦١﴾ إِنَّ هَـٰذَا لَهُوَ ٱلْقَصَصُ ٱلْحَقُّ ۚ وَمَا مِنْ إِلَـٰهٍ
إِلَّا ٱللَّهُ ۚ وَإِنَّ ٱللَّهَ لَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ﴿٦٢﴾ فَإِن تَوَلَّوْا۟ فَإِنَّ ٱللَّهَ عَلِيمٌۢ بِٱلْمُفْسِدِينَ ﴿٦٣﴾﴾

[۵۹] بې شکه د عیسی ؊ عجیبه حال د الله ﷻ په نزد داسې دی لکه د آدم ؊ عجیبه حال، چې د خاورو (ختو) څخه يې جوړ کړ بيا يې ورته وويل چې شه (ژوندی شه) نو شو (ژوندی شو).

[۶۰] حق (په هره موضوع کښې) ستا د رب د جانبه دی (څه چې وايي همغه حق دی او بس) نو د شک کوونکو څخه مه کېږه (همدې حالت ته تاسو تېول ادامه ورکړئ).

[۶۱] نو هرڅوک چې ستا سره په حق کښې د هغه څخه وروسته جګړه کوي (دوام ورکوي) چې تاته (د الله ﷻ د پلوه په هغه باندې) پوهه درغله (درکړه شوه) نو (هغوی ته) ووايه راشئ چې خپل زامن او ستاسو زامن او خپلې زنانه او ستاسو زنانه او خپل ځانونه او ستاسو ځانونه (يوه مجلس ته) راوبلو، بيا (ټول) ښېرا وکړو نو د الله ﷻ لعنت په دروغژنانو باندې وګرځوو (ورواچوو، چې دروغژن دې الله ﷻ د خپل رحمت څخه لرې کړي او د ده ﷻ په غضب دې ککړ شي).

[۶۲] بې شکه هغه (چې وړاندې بيان شوه) همدا حق بيان دی او بس. او د عبادت لايق هيڅ نشته مګر الله ﷻ دی. او بې شکه الله ﷻ خامخا همدی ﷻ د کلکې ارادې او حکمت څښتن دی.

[۶۳] نو که دوی (د حق څخه) مخونه واړول نو بې شکه الله ﷻ په مفسدانو باندې پوه دی (د فساد جزا به ورکړي، ته تشويش مه کوه ستا وظيفه تمامه شوه).

شان نزول او ارتباط

۱ـ د دې ايتونو شان نزول داسې وه چې د نجران وفد د نبي کريم ﷺ سره په لاندې ډول سوال جواب وکړ[۱]:

وفد: زمونږ انډيوال (عيسی ؊) ته ولې کنځلې کوې؟

نبي کريم ﷺ: ما ورته په څه ډول کنځلې کړې دي؟

وفد: ته ورته عبد الله (د الله ﷻ بنده) وايې، هغه خو په خپله معبود (اله) دی، بندګي خو ورته کنځل دي.

---

[۱] روح المعاني ج۳ ص۱۸۶

نبي كريم ﷺ: هو! زه خو دا وايم چې عيسى ﷺ د الله ﷻ بنده او د ده ﷻ پيغمبر دی چې په معجزانه توګه باندې د پاک لمنې مريمې رضي الله عنها د ګېډې څخه تولد شوی دی.

دوی (وفد) په غُصه شوه چې تا هم چرته بې پلاره انسان ليدلی، که رښتيا دې ليدلی وي نو مونږ ته يې را په ګوته کړه؟

نو ذکر شوي ايتونه نازل شوه چې د عيسى ﷺ څخه لا را ته ډېر زيات عجيبه انسان معلوم دی چې نه پلار لري او نه مور چې آدم ﷺ دی، عيسى ﷺ خو لا مور لري.

۲ـ او د ارتباط وجه يې دا ده چې په وړاندېنيو ايتونو کښې الله ﷻ په خپل وحدانيت او د عيسى ﷺ په بندګۍ باندې د همده ﷺ په احوالاتو باندې استدلال نيولی وه چې ټول په بندګۍ باندې دلالت کوي. په دې ايتونو کښې په عين مطلب باندې د يو پلوه د آدم ﷺ په خلقت باندې استدلال قائم کړی شوی دی او د بله پلوه نبي کريم ﷺ ته د مباهلې طريقه ورښودله شوې ده چې د عناديانو سره نهائي د حل لاره ده او نهائي استدلال دی.

د مطلب خلاصه

۱ـ يعنې ای پيغمبره! نجرانيانو ته ووايه چې که بې پلاره توب دَ الوهيت معنی ورکوي نو مناسبه دا ده چې دا لقب عيسى ﷺ ته نه بلکې آدم ﷺ ته ورکړئ، ځکه چې د عيسى ﷺ خو مور وه او د آدم ﷺ نه پلار وه او نه يې مور.

د ده د خلقت قيصه دا ده چې الله ﷻ د ختې څخه د ده مجسمه جوړه کړه او بيا يې د "کُنْ" په تکويني امر باندې ژوندی کړ، نو هر کله چې آدم ﷺ ته تاسو "اله" نه وايئ نو بايد چې عيسى ﷺ هم په دې لقب باندې ياد نه کړئ.

۲ـ ای پيغمبره! چې دوی د همدې معقول استدلال مقابله نه شي کولی او د رد کولو توان يې نه لري نو پوه شه چې حق ستا سره دی او ستا دښمنان محض عناد او حسد نيولی دی. نو ته خو د شک کوونکو د ډلې څخه نه يې او نه .. کېږې، خو بايد چې ستا اُمت هم څه شک او شبه ونه کړي چې عيسى ﷺ به رښتيا اله او معبود وي، لکه چې نصارا ورباندې ډېر کلک ولاړ دي حتی چې د استدلال د اساليبو څخه په يوه اُسلوب (طريقه) باندې هم قناعت نه کوي.

۳ـ ستا امت دې ځکه په ذکر شوې اشتباه کښې ونه لوېږي چې د نصارا وو کلکوالی په کوم معقول دليل باندې ولاړ نه دی او نه کوم اعتماد وړ سند لري، دوی صرف حسد او بد نيتيو همدې کلکوالي ته هڅولي دي که نه نو دوی قلبًا قانع دي چې ته په حقه روان يې او دوی باطله لاره نيولې ده.

۴ـ نو د دې دپاره چې د دوی حسد هر چا ته څرګند شي، دا خل يې مباهلې ته دروبوله چې راشئ: مونږ او تاسې او هم زمونږ او ستاسې اولادونه او زنانه به په يو ځل باندې لاسونه پورته کړو او ښېرا وکړو، چې ای ربه! هرڅوک چې په مونږ کښې په ناحقه او باطله لاره باندې کلک وي نو هغه هلاک کړې او خپل غضب او لعنت ورباندې ورکوز کړې.

۵_ ای پیغمبره! ته به وګورې چې دوی به مباهلې ته هم حاضر نه شي، او دا خکه چې دوی ته د خپل مطلب بطلان ښه څرګند دی، دوی پوهېږي چې د مباهلې سره سم به پوپنا شي.

نو بې شکه یوازې همدا ستا بیان همدا حق بیان دی چې د عبادت لایق بل هیڅوک نه دی مګر یو الله ﷻ دی او بس. او بې شکه الله ﷻ د کلکې ارادې خاوند دی چې هیڅوک یې د ارادې مخه نه شي نیولی، نو دغو لجوجو او عنادیانو ته چې سمدستي عذاب نه متوجه کوي دا د کمزورۍ د کبله نه بلکې د حکمت په بناء دي نو دوی د عذاب تالبدل په خپل حقانیت باندې دلیل نه شي نیولی.

۶_ که بیا هم دوی مخونه واړول او حق ته یې غاړه کېنښوده نو ستا مسئولیت خلاص شو، تا خپله وظیفه تر سره کړه، الله ﷻ په ټولو مفسدانو باندې ښه پوهېږي چې د هغوی د جملې څخه دوی هم دي، مناسب چال چلند به ورسره وکړي.

توضیحات

۱_ که څوک وایي چې: د ایت شریف څخه معلومېږي چې الله ﷻ آدم ﷺ ته د خلقت څخه وروسته امر وکړ چې "کُنْ" موجود شه. ایا دا د حاصل شوي شي تحصیل نه دی؟

مونږ وایو چې: د ﴿ خَلَقَهُ مِن تُرَابٍ ﴾ معنی دا ده چې الله ﷻ د آدم ﷺ مجسمه د خاورو څخه جوړه کړه خو څرنګه چې ډېر لږ وخت وروسته همدغه مجسمه آدم ﷺ جوړېدله نو د آدم ﷺ اطلاق وړباندې وشو. دا د دې حدیث د قبیلې څخه ګڼل کېږي چې فرمایي: «مَنْ قَتَلَ قَتِيلًا لَهُ عَلَيْهِ بَيِّنَةٌ فَلَهُ سَلَبُهُ»[۱] یعني: هرڅوک چې په غزا کښې وژلی شوی کس ووژني چې شاهدان ورباندې ولري نو د وژلي شوي سامان د همغه (قاتل) دی؟. ښکاره ده چې وژل شوی خو نه وژل کېږي نو د قتیل څخه قریب القتل (وژلو ته نژدې) مراد دی.

سوال او جواب

۲_ که څوک وایي چې: د آدم ﷺ د خلقت قیصه خو تېره شوې ده نو عبارت داسې په کار وه چې: "کُنْ فَكَانَ" موجود شه نو موجود شو. نه داسې چې: ﴿ كُن فَيَكُونُ ﴾ موجود شه نو موجودېږي؟!

مونږ وایو چې:

الف: د خلقت قیصه په همدې ځای تمامه شوې ده چې ﴿ كُن ﴾. او د ﴿ فَيَكُونُ ﴾ جمله په حکایت کښې داخله نه ده. نو د معنی حاصل بې داسې کېږي چې: الله ﷻ د آدم ﷺ مجسمه جوړه کړه او بیا یې ورته تکویني امر وکړ چې ژوندی شه، هغه ژوندی شوه. او دا خکه هر شي ته چې الله ﷻ دغسې امر وکړي، ﴿ فَيَكُونُ ﴾ نو هغه کېږي[۲].

دا جواب که څه هم صحیح دی خو متبادر نه دی ډېر خفي دی.

---

(۱) جامع الترمذي ج۱ ص۲۸۵
(۲) تفسیر الطبري ج۳ ص۲۹۷

ب: مونږ د [البقرة:۹۱] ایت لاندې د بلاغت یو قانون لیکلی دی چې کله-کله تېر شوی عجیبه حالت حاضر ګڼل کېږي، ته به وایې چې هغه دی په سترګو یې ګورم. نو په همدغه بلیغ قانون باندې د آدم ﷺ د عجیبه حالت څخه هم په مضارع تعبیر کړی شوی دی. نو مبالغةً د "کَانَ" په ځای "یَکُونُ" استعمال شوی دی.

ابتهال څه ته وایي؟

۳ـ "اِبْتِهَال" د "بَهْل" څخه اخستلی شوی دی چې په معنی د خوشې کولو سره دی، لکه څوک چې تړل شوی اوښ خلاص کړي او غوتې یې پرانېزي[1]. نو کله چې د "اِبْتِهَال" کلمه او د دې مشتقات په سوال کولو کښې استعمال شي (د خیر سوال وي او که د شر) نو هغه سوال کول تري مرادېږي چې ډېرې زارۍ او زیاته تواضع ورسره ملګرې وي، ته به وایې چې د سوال د ردېدلو ټول موانع یې د منځه وړي دي او د قبول ټول شرطونه یې پوره کړي دي چې مخکښې یې هیڅ خنډ نشته.

په دې مقام کښې ترې د شر غوښتنه (ښېرا) مراده ده چې په لعنت سره ترې تعبیر کړی شوی دی. که څه هم د ﴿ نَبْتَهِلْ ﴾ په کلمه کښې زیاتې زارۍ، مرموزې دي خو لاندې ټکي یې په زیاتې مبالغې باندې هم دلالت کوي.

الف: د ﴿ نَدْعُ ﴾ کلمه؛ یعنې دغه کار ته بایډ په قصدي ډول باندې راغونډ شو، حتی چې باید هره ډله برسېره په زامنو او ښځو باندې خپلو خانونو ته هم بلنه ورکړو چې د ښېراوو په میدان کښې لاسونه پورته کړي.

ب: په خینو وختونو کښې سړی خپل ځان د خطر موقع ته وراندې کوي خو خپل اولادونه ترې بچ ساتي، غالبه دا ده چې دلته به "أَبْنَاءُ" کلمه لورګانو ته هم شامله وي. او دا خکه: لکه څنګه چې سړی د نارینه ماشومانو حفاظت کوي همدارنګه ښځینه اطفال هم په مخاطره کښې نه اچوي.

په دې مقام کښې چې د اولادونو وړاندیز هم شوی دی ترڅو د خطر په موقع کښې حاضر کړی شي نو معلومه شوه چې وړاندیز کوونکی (نبي کریم ﷺ) د خپلې مدعی په رښتیاوالي باندې پوره مطمئن دی.

ج: همدارنګه زمونږ په فکر دلته د "نِسَاءُ" کلمه هغو ټولو زنانه وو ته شامله ده چې د لورګانو څخه په غیر وي. لکه: مور، خور، ماندینه او داسې نورې.

نو د ایت مضمون داسې راوخي چې: ای نجرانیانو! دلایل خو دې همدومره وي چې مونږ ستاسو د قناعت دپاره په مختلفو اسالیبو وړاندې کړ، خو تاسو زمونږ د دلایلو په مقابل کښې دلایل هم نه شئ وړاندې کولی او د خپل باطل هدف څخه لاس هم نه اخلئ، نو راشئ چې الله ﷻ ته سوال وکړو چې د باطلو خاوندان پو پنا کړي چې بېخ یې وخي چې نه نارینه پاتې شي او نه زنانه او ماشومان، نو په دې تقدیر به یا تاسو د منځه لاړ شئ او یا مونږ او لانجه به ختمه شي.

---

(۱) مفردات الراغب ص۶۱

اجتماعي غوښتنه

۴_ د الله ﷻ څخه په اجتماعي توګه د یونس ؈ قوم هم سوال کړی وه چې د عذاب د نزول څه نښې او آثار ورته هم څرګند شوي وه، خو الله ﷻ یې سوال قبول کړ او د عذاب مخه یې تړې واړوله لکه چې د [یونس:۹۸] ایت کښې ورته اشاره شوې ده، داسې معلومیږي (والله ﷻ أعلم) چې په اجتماعي توګه د الله ﷻ څخه سوال کول بې ګټې نه دي که څه هم د مباهلې په ډول نه وي.

نبي کریم ﷺ مباهلې ته تیار شو

۵_ نبي کریم ﷺ مباهلې ته تیار شو حسن ؓ، حسین ؓ، بي بي فاطمه رضي الله عنها یې د خانه سره روان کړل چې علي ؓ هم ورسره وه[۱]، تردې وخته پورې لا نجرانیانو د هو او نه جواب نه وه ورکړی، که بالفرض هغوی مباهله کول منلي وی نو نبي کریم ﷺ به ټولو مسلمانانو ته بلنه ورکړې وی او حتی خپلې ببیانې به یې هم وربللې وی[۲].

یادونه

۶_ مونږ أهل السنة والجماعة د حسنینو رضي الله عنهما، فاطمه رضي الله عنها او د علي ؓ په فضائلو باندې عقیده لرو، هرڅوک چې ورته په فضائلو باندې قائل نه وي نو هغه دې په ایمان وډار شي. اما د همدې ایت شریف څخه د علي ؓ خلافت استنباط کول ډېره بعیده خبره ده لکه چې اهل تشیع یې ترې استنباطوي. د دوی مفصل بیان دې په اوږدو کتابونو[۳] کښې وکتل شي.

مباهله عملي نه شوه

۷_ کله چې نبي کریم ﷺ نجرانیانو ته د مباهلې اعلان وکړ نو هغوی د مشورې دپاره وخت وغوښت چې مونږ مشوره کوو، نو کله چې دوی په خپلو منځو کښې مشورې ته کښیناستل نو پریکړه یې وکړه چې مباهله نه کوو دا په حقه پیغمبر دی او هیڅا د پیغمبر د ښېرا څخه خیر نه دی موندلی، که مباهله مو ورسره وکړه نو نه به مو وړوکی پاتې شي او نه لوی، بلکې ښېخ به مو ووځي، راځئ چې سوله ورسره وکړو او بېرته خپل وطن ته لاړ شو.

دوی د نبي کریم ﷺ حضور ته راغله او خپله پریکړه یې ورته ښکاره کړه نو په څه مال باندې یې ورسره سوله وکړه او خپل وطن ته د کفر په حالت کښې ستانه شوه[۴].

نبي کریم ﷺ په یوه حدیث کښې فرمایلي دي چې: «وَلَوْ خَرَجَ الَّذِينَ يُبَاهِلُونَ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَرَجَعُوا لَا يَجِدُونَ مَالًا وَلَا اهلا»[۵] یعني: او که هغه کسان (مقابلې ته) وتلي وی کومو چې د

---

(۱) تفسير الطبري ج۳ ص۳۰۰
(۲) البحر المحيط ج۲ ص۴۷۹
(۳) روح المعاني ج۳ ص۱۸۹
(۴) تفسير ابن كثير ج۱ ص۳۷۰
(۵) مسند احمد بن حنبل ج۱ ص۵۲۳

الله ﷻ د پیغمبر سره مباهله کوله نو دوی به په داسې حال کښې بېرته ستانه شوي وی چې نه به یې مال موندلی وی او نه اهل (هر څه به هلاک شوي وی).

هېر مو نه شي!

۸ـ هېر مو نه شي چې دا درېم ځل دی چې په دې سورت کښې الله ﷻ خپل دغه دوه صفتونه ﴿ ٱلۡعَزِيزُ ٱلۡحَكِيمُ ﴾ څنګ په څنګ ذکر کوي، شاید چې په دې کښې دې ته اشاره وي چې الله ﷻ کافرانو ته په مختلفو اسالیبو (طریقو) دلایل وړاندې کوي چې دوی په اختیار سره ایمان راوړي او توحید ته غاړه کېږدي، او که نه نو دوی په زور باندې موحدین ګرځول او داسې معجزې ورښکاره کول چې دوی ایمان راوړلو ته مجبور شي الله ﷻ ته اسان دي ځکه چې عزیز دی، خو د حکمت څخه مخالف دی حال دا چې الله ﷻ حکیم دی، د توحید مخالفین مباهلې ته رابلل هم یو ډول استدلال دی نو ځکه یې په دې مقام کښې هم ذکر شوي دواړه صفتونه د درېیم ځل دپاره ذکر کړه.

ایا اوس مباهله جواز لري؟

۹ـ ځینې مفسرین کرام وایي چې د نبي کریم ﷺ د وفات څخه وروسته هم په مهم شرعي هدف کښې د مخالفینو سره مباهله کول جواز لري[١]، مګر مونږ ته داسې ښکاري چې جواز به یې د هغه څخه وروسته وي چې مخالفین د دغسې قطعي دلایلو په مقابل کښې د لا نسلم (نه منو) په غوندې کښېني، لکه چې نجرانیان وربانډې ناست وه چې نه ورسره عقلي دلیل موجود وه او نه نقلي خو د عیسی ﷵ د الوهیت څخه تر آخره پورې تېر نه شوه او د خره لکۍ یې ټینګه کړې وه، حتی چې مباهلې ته هم حاضر نه شوه.

﴿ قُلۡ يَٰٓأَهۡلَ ٱلۡكِتَٰبِ تَعَالَوۡاْ إِلَىٰ كَلِمَةٖ سَوَآءِۭ بَيۡنَنَا وَبَيۡنَكُمۡ أَلَّا نَعۡبُدَ إِلَّا ٱللَّهَ وَلَا نُشۡرِكَ بِهِۦ شَيۡـٔٗا وَلَا يَتَّخِذَ بَعۡضُنَا بَعۡضًا أَرۡبَابٗا مِّن دُونِ ٱللَّهِۚ فَإِن تَوَلَّوۡاْ فَقُولُواْ ٱشۡهَدُواْ بِأَنَّا مُسۡلِمُونَ ﴿٦٤﴾ ﴾

[۶۴] (ای محمده! ورته) ووایه چې: ای اهل الکتابو! (یهود یاست او که نصارا) داسې خبرې ته راپورته شئ چې زمونږ او ستاسو په منځکښې معتدله (یو برابر) ده (هغه دا) چې (مونږ او تاسو ټول به) د هیچا عبادت نه کوو مګر یوازې د الله ﷻ او د ده ﷻ سره به (په عبادت کښې) هیڅ شی نه شریکوو او هم به ځینې زمونږ ځینو نورو لره د الله ﷻ څخه په غیر معبودان نه جوړوو.

نو که دوی (دې خبرې ته) شا کړه نو تاسو ټول ورته ووایئ چې: په دې باندې شاهدان اوسئ چې یقینًا همدا مونږ غاړه ایښودونکي یاستو (او بس).

---

(١) تفسیر القاسمي ج۴ ص۱۱۶

د ارتباط وجې

الف: په تېرو شوو ایتونو کښې د دې خبرې استدلال وه چې عیسی ﷺ د الوهیت لیاقت نه لري او په دې ایتونو کښې په دې استدل قائم کړی شوی دی چې علاوه په عیسی ﷺ بل بنده هم د الوهیت او ربوبیت درجې ته نه شي رسېدلی.

ب: که څه هم د نجران وفد مباهلې ته غاړې کېښنېودلې خو دومره فائده یې وکړه چې دوی د خپل پخواني شدت او تېزۍ څخه لږ څه راښکته شوه، پخوا ورته دا خبره کنځل ښکارېده چې چا به عیسی ﷺ ته د بندګۍ نسبت وکړ او د اورېدلو حوصله یې نه درلوده، خو د مباهلې څخه وروسته پکښې دا حوصله پیدا شوه. نو څکه هغوی دا څل په یوه بل اسلوب باندې د توحید استدلال ته متوجه کړی شوه چې خلاصه یې دا ده:

د مطلب خلاصه

۱ـ یعني: ای پیغمبره! اوس چې د دوی حوصله لږ څه اماده شوې ده چې په عیسی ﷺ باندې د بندګۍ نوم واوري، نو دوی ته ووایه چې: ای اهل الکتابو! په تاسو باندې خو الله ﷻ کتاب نازل کړی دی تاسو خو اهل علم یاست د مشرکانو په شان ناپوه او جهال خو نه یاست، د ټولو اسماني ادیانو په مشترکه خبره باندې خو پوهېږئ چې یو طرف ته هم پرخیزه نه ده.

راشئ چې په دغې باندې سره راغونډ شو او په اتفاق سرهورباندې منګولې ښخې کړو چې تفصیل یې دا دی:

الف: د الله ﷻ څخه په غیر به د هیچا عبادت نه کوو که څه هم هغه عیسی ﷺ او یا بل کوم یو پیغمبر او یا بل څوک وي.

ب: د الله ﷻ سره به هیڅ شی په عبادت کښې نه شریکوو او عبادت به په همده ﷻ پورې مختص ګڼو.

ج: څرنګه چې مونږ او تاسو ټول انسانان یاستو نو د خپله منځه به د الله ﷻ څخه په غیر معبودان نه نیسو چې هغوی د خپلو کارونو کارسازان وګڼو او د تحلیل او تحریم وظیفه هغوی ته ورسپارو.

۲ـ نو ای اهل الکتابو! ذکره شوې خبره داسې یوه معتدله خبره ده چې که مونږ او تاسو یې خپله تګلاره وګرځوو نو هیڅوک دا اشتباه نه شي کولی چې ګنې زه هغه بل چا استثمار کړم او په خپله شخصي ګټه باندې یې راڅخه کار واخست او یا غواړې چې ما د خپل ځان دپاره بنده او غلام جوړ کړي.

مونږ د همدې کبله تاسو ته د ذکرې شوې خبرې دعوت درکوو ترڅو تاسو پوه شئ چې مونږ تاسو د خپلو ځانو دپاره بندګان نه جوړوو، مونږ غواړو چې تاسو د بندګانو د بندګۍ څخه خلاص کړو او په حقیقي معنی باندې مو د الله ﷻ بندګان جوړ کړو.

که بالفرض تاسو نه مونږ دعوت درکولی چې د عیسی ﷺ بندگي پرېږدئ او د محمد ﷺ عبادت وکړئ نو تاسو حق درلود چې زمونږ په مقابل کښې مو مقاومت کړی وی خو خبره داسې نه ده.

۳ـ ای پیغمبره! که اهل الکتابو ستاسو ذکر شوي دعوت ته شا کړه او مخونه یې ترې واړول نو تاسو په دې باندې پوه شئ چې دوی عناد نیولي دي او تاسو نه شئ کولی چې د عناد د غونډۍ څخه یې رابښکته کړئ، نو نهائي خبره ورته دا وکړئ چې:

۴ـ ای اهل الکتابو! تاسو شاهدان اوسئ چې بې شکه همدا مونږ الله ﷻ ته غاړه اېښودونکي یاستو چې د همده ﷻ عبادت کوو او هیڅ شی ورسره په عبادت کښې شریک نه گڼو. او نه د الله ﷻ څخه په غیر بل څوک کارساز او رب بولو.

یا په بل عبارت: ای اهل الکتابو! باید تاسو اعتراف وکړئ چې غاړه اېښودونکي مونږ یاستو چې په حقیقي معناوو کښې غاړې ږدو، تاسو نه یاست چې په عبادت کښې ورسره شریکان دروئ. که بالفرض تاسو د انصاف څخه کار واخلئ نو نوموړې خبره به تائید کړئ او که نه نو په خپله پخوانۍ عقیده به کلک ودرېږئ.

که ستاسو څه تمه وي چې په مونږ باندې به ستاسو کلکوالی څه تاثیر وکړي او په کوم وخت کښې به ستاسو عقیدې ته دراوړو نو دا تمه د زړو څخه وباسئ، او تاسو شاهدان اوسئ چې مونږ په خپله عقیده باندې ستاسو څخه ډېر کلک یاستو، مونږ په خپلې عقیدې باندې دومره مطمئن یاستو چې هرڅومره زیات شاهدان ممکن وي مونږ یې درباندې شاهدان ودروو ترڅو د قیامت په ورځ کښې راباندې شاهدي ووایي چې ربښتیا مونږ په همدې عقیده وو. د همدې کبله ستاسو څخه هم غواړو چې د قیامت په ورځ هم راباندې شاهدي ووایئ او په دنیا کښې هم.

توضیحات

۱ـ که څه هم په دې مقام کښې د نصاراوو سره مباحثه وه خو ښه دا ده چې د اهل الکتابو څخه ټول اهل الکتاب مراد شي. ځکه لکه څنگه چې نصاراوو عیسی ﷺ ته د ابن الله لقب ورکاوه همدارنگه یهودو هم عُزیر ﷺ د ابن الله په نامه باندې باله.

کَلِمَةٍ سَوَاءٍ څه معنی

۲ـ د مجاهد رحمه‌الله‌علیه څخه روایت دی چې د ﴿ كَلِمَةٍ سَوَآءٍ ﴾ څخه د توحید کلمه (لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ) مراده ده[1]، چې همدا معنی د ایت شریف د سیاق څخه معلومېږي چې: ﴿ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللّٰهَ ﴾ الآیة، د ﴿ كَلِمَةٍ سَوَآءٍ ﴾ دپاره د بیان په موقع کښې واقع شوی دی چې د توحید د کلمې معنی ورکوي.

ربوبیت څه معنی؟

۳ـ په دې ایت کښې اوله برخه د الوهیت (عبادت) په توحید باندې دلالت کوي لکه چې مخکښې بیان شوه او دوهمه برخه یې د ربوبیت (کار سازي) په توحید باندې دلالت کوي لکه چې

---

(۱) الدر المنثور ج۲ ص۲۳۵

په يوه حديث شريف کښې په ډېره ښه وجه تفسيره شوې ده، هغه دا چې

عدي بن حاتم ﷺ د اسلام څخه وړاندې نصراني وه، نوموړی وايي چې زه نبي کريم ﷺ ته ورغلم او د سرو زرو صليب مې په غاړه وه. نو د هر څه څخه وړاندې يې راته امر وکړ چې دغه بوت دې د غاړې څخه ګذار کړه. بيا مې د نبي کريم ﷺ څخه واورېده چې دا ايت شريف يې ولوست. ﴿ ٱتَّخَذُوٓاْ أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَٰنَهُمْ أَرْبَابًا مِّن دُونِ ٱللَّهِ ﴾ [التوبة ٣١] يعني: دوی خپل علماء او راهبان (مشائخ) د الله ﷻ څخه په غير کارسازان جوړ کړي وه. او بيا يې د همدې ايت په تفسير کښې وفرمايل چې «أَمَا إِنَّهُمْ لَمْ يَكُونُوا يَعْبُدُونَهُمْ وَلَكِنَّهُمْ كَانُوا إِذَا أَحَلُّوا لَهُمْ شَيْئًا اسْتَحَلُّوهُ وَإِذَا حَرَّمُوا عَلَيْهِمْ شَيْئًا حَرَّمُوهُ»[١] يعني: خبردار! يقينًا دوی د خپلو علماوو او مشائخو عبادت نه وه کړی مګر دوی داسې وه چې کوم شی به ورته هغوی حلال کړ هغه به يې حلال ګڼله او کوم شئ به يې چې ورته حرام کړ هغه به يې حرام ګڼله

تحليل او تحريم

۴ـ د دې حديث شريف څخه څرګندېږي چې تحليل او تحريم د الله ﷻ اختصاصي صفت دی، هرڅوک چې د الله ﷻ احکام د پښو لاندې کړي او په عوض کښې يې خپل احکام په خلکو تطبيق کړي ـ که څه هم همدغه څوک په خوله باندې خپل ځان ته د معبود لقب ورنه کړي ـ په حقيقت کښې يې دعوه کړې ده، برابره خبره ده چې نوموړی ورباندې شعور لري او که نه. برسېره په دې هرڅومره خلک چې نوموړي ته ذکر شوی حق ورکوي هغوی يې په حقيقت کښې عبادت کوي او په معبود سره يې مني.

مونږ (د مذهب خاوندان) ابو حنيفه رحمه الله څکه د إمام په صفت پېژنو چې د ده استنباطات په ايت او حديث باندې متکي دي، که بالفرض نوموړی داسې حکم وکړي چې په ايت او حديث کښې ورته استناد موجود نه وي. نو دغه حکم زمونږ په نزد مردود دی. بلکې نوموړی امام رحمه الله ويلي دي چې کله زما حکم د ايت او حديث څخه مخالف وي نو زما حکم په ديوال باندې ورتوپئ (د اهانت په نظر ورته وګورئ) څکه چې "كُلَّمَا صَحَّ حَدِيثٌ فَهُوَ مَذْهَبِي"[٢] په هر وخت کښې چې صحيح حديث موجود شي هغه زما مذهب دی

همدې مضمون ته نبي کريم ﷺ اشاره کړې ده چې فرمايلي يې دي «إِنَّمَا الطَّاعَةُ فِي الْمَعْرُوفِ»[٣] يعني بې شکه اطاعت يوازې په معروفو (جائزو) کارونو کښې دی او بس

يا په بل عبارت د مخلوق اطاعت هلته ضرور دی چې د خالق ﷻ د اطاعت څخه نمايندګي وکړي او که نه نو مخلوق د اطاعت حق نه لري.

---

(١) جامع الترمذي ج٢ ص١٤٠
(٢) تفسير المظهري ج٢ ص٦٤
(٣) صحيح البخاري ج٢ ص١٠٥٨

سوال جواب

۵ـ که څوک وايي چې: په ايت شريف کښې د مخلوق هغه اطاعت مردود ګڼل شوی دی چې ﴿مِنْ دُونِ اللهِ﴾ وي او نصاراوو خو که د خپلو علماوو او مشائخو احکام مثل همدارنګه يې د الله ﷻ احکام هم منل. نو ايا دوی د ايت شريف مصداق جوړېدلی شي؟

مونږ وايو چې: کوم يو عبادت چې په هغه کښې د الله ﷻ سره بل څوک شريک کړی شي دا عبادت او نه عبادت دواړه يو برابر دي، دواړه ﴿مِنْ دُونِ اللهِ﴾ ګڼل کېږي. الله ﷻ فرمايي: ﴿أَلَا لِلَّهِ الدِّينُ الْخَالِصُ﴾ [الزمر: ۳] يعني: خبردار! خاص الله ﷻ لره هغه غاړه اېښودل دي چې سوچه وي.

نبي کريم ﷺ په يوه اوږده حديث کښې فرمايي چې: د قيامت په ورځ به داسې اواز هم وکړی شي چې: «مَنْ كَانَ أَشْرَكَ فِي عَمَلٍ عَمِلَهُ لِلَّهِ أَحَدًا فَلْيَطْلُبْ ثَوَابَهُ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللهِ فَإِنَّ اللهَ أَغْنَى الشُّرَكَاءِ عَنِ الشِّرْكِ»[1] يعني: هر چا چې په خپل عمل کښې د الله ﷻ سره بل څوک شريک کړی وي نو هغه دې د خپل عمل ثواب د الله ﷻ څخه په غير د بل چا څخه وغواړي، ځکه چې يقيناً الله ﷻ په شريکانو کښې د دې څخه ډېر بې پروا وي چې په مشرک عمل کښې برخه واخلي. يعني: مشترک عمل د الله ﷻ په نزد بالکل مقبول نه دی.

﴿يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تُحَاجُّونَ فِي إِبْرَاهِيمَ وَمَا أُنْزِلَتِ التَّوْرَاةُ وَالْإِنْجِيلُ إِلَّا مِنْ بَعْدِهِ ۚ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٦٥﴾ هَا أَنْتُمْ هَٰؤُلَاءِ حَاجَجْتُمْ فِيمَا لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ فَلِمَ تُحَاجُّونَ فِيمَا لَيْسَ لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ ۚ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٦٦﴾ مَا كَانَ إِبْرَاهِيمُ يَهُودِيًّا وَلَا نَصْرَانِيًّا وَلَٰكِنْ كَانَ حَنِيفًا مُسْلِمًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿٦٧﴾ إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ بِإِبْرَاهِيمَ لَلَّذِينَ اتَّبَعُوهُ وَهَٰذَا النَّبِيُّ وَالَّذِينَ آمَنُوا ۗ وَاللَّهُ وَلِيُّ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٦٨﴾﴾

[۶۵] (ای پيغمبره! ورته ووايه چې:) ای اهل الکتابو! تاسو ولې د ابراهيم ؑ په حق کښې جګړې کوئ (چې هغه زمونږ په دين وه) حال دا چې تورات او انجيل (دواړه) نه دي نازل شوي مګر د هغه ؑ څخه وروسته. ايا نو تاسو د عقل څخه کار نه اخلئ؛ (چې په څېله خطا باندې پوه شئ)؟.

[۶۶] خبردار! تاسو چې ياست ای دغو (سادګانو)! په هغه شي کښې جګړې کوئ چې په هغه کښې درسره علم شته (که څه هم هغه مو په خپل حال نه دی پرېښی) نو په هغه شي کښې ولې جګړې کوئ چې په هغه کښې تاسو لره هيڅ علم نشته. او الله ﷻ پوهېږي (چې د ابراهيم ؑ څه حال وه) او تاسو نه پوهېږئ.

---

(۱) جامع الترمذي ج۲ ص۱۴

[۶۷] (د هغه حال دا وه:) ابراهيم ﷺ نه يهودي مذهبه وه او نه نصراني مذهبه، مګر نوموړی د ټولو باطلو اديانو څخه حق دين ته تاوېدونکی (او هم الله ﷻ ته) غاړه اېښودونکی وه. او نوموړی دمشرکانو څخه هم نه وه (چې د الله ﷻ سره يې ستاسو په شان شريک درولی وي).

[۶۸] يقيناً ابراهيم ﷺ ته په ټولو خلکو کښې ډېر نژدې ضرور هغه کسان دي چې د ده متابعت يې (په وخت سره) کړی وه. او دا پيغمبر (محمد ﷺ) هم او هغه کسان هم چې په دغه پيغمبر ﷺ باندې يې ايمان راوړی دی. او الله ﷻ د ټولو مؤمنانو دوست دی (په هرې زمانه کښې چې وي او تاسو د دوی د جملې څخه نه یاست).

شان نزول او ارتباط

۱ـ مفسرينو کرامو د ذکرو شوو ايتونو شان نزول دا ښودلی دی چې يوه ورځې د نبي کريم ﷺ په حضور کښې يهود او نصارا په خپلو منځو کښې سره په جګړه شوه، هرې يوې ډلې ادعا کوله چې مونږ په ابراهيمي دين باندې يو. يعنې يهودانو ويلې چې د ابراهيم ﷺ دين يهوديت وه او نصارا وو ويلې چې د ابراهيم ﷺ دين نصرانيت وه. نو همدغه ايتونه نازل شوه[1] او د دوی دواړو ډلو او د درېمې ډلې (مشرکانو) ادعاګانې يې ردې کړې.

۲ـ د ارتباط وجه يې دا ده چې د تېر شوي ايت مضمون دا وه چې: ای اهل الکتابو! که چرته تاسو كَلِمَةٍ سَوَاءٍ (لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ) ته ورنه وړئ نو شاهدان اوسئ چې مونږ په حقه غاړه اېښودونکي ياستو او تاسو په دروغو.

د همدې مضمون په جواب کښې د هغوی جواب دا وه چې مونږ په حقه یاستو او تاسو په دروغو ياستئ، ځکه چې مونږ په ابراهيمي دين باندې روان يو. خو د دوی همدغه جګړه يوازې د مسلمانانو په مقابل کښې نه بلکې په خپلو منځو کښې هم واقع شوه او هرې يوې ډلې بلې ته د باطلې ډلې لقب ورکاوه او په دې باره کښې يې زښتې ډېرې ناندرې او جګړې پیل کړې، چې په دې ايتونو کښې ورته اشاره شوې ده.

د مطلب خلاصه

۱ـ يعنې: ای اهل الکتابو ستاسو د دين او د ابراهيم ﷺ د دين اتحاد خو بالکل ممکن نه دی، تاسو ته په کار دي چې د هغه د دين نوم په خوله هم وانخلئ، پاتې خو لا دا چې جګړې او ناندرې پکښې ووهئ: دا ځکه کله چې تاسو د موسی ﷺ په دين کښې خپل مزخرفات ورګډ کړه او تورات مو تحريف کړ نو نوموړی دين مو په يهوديت باندې ياد کړ، او کله مو چې د عيسی ﷺ په دين کښې مزخرفات ورداخل کړه او انجيل ته مو تحريف ورکړ نو په همدې دين باندې مو د نصرانيت نوم کېښود. نو معلومه شوه چې يهوديت د تورات څخه منشا اخستې ده او نصرانيت د انجيل څخه منشا نيولې ده، چې د دغو دواړو کتابونو څخه مخکښې يوه هم موجوديت نه درلود.

---

(۱) روح المعاني ج۳ ص۱۹۴

۲_ څرنګه چې ذکر شوي دواړه ادیان د ابراهیم ﷺ څخه ډېر وروسته اختراع شوي دي نو ایا دا ممکنه ده چې ابراهیم ﷺ ته د کوم یو نسبت وکړی شي؟ ایا دا د مثلو خبره ده؟ ایا کوم یو هوښیار سړی به په دې باندې خونه وښوروي؟

لنډه دا چې په یهودیت او نصرانیت باندې پخپله موسی ﷺ او عیسی ﷺ هم نه وه، پاتې خو لا دا چې په هغو باندې ابراهیم ﷺ وي. نو د ده په باره کښې دغسې ادعا کول یو حماقت دی او بیا په همدې خبرې کښې جګړې کول بل حماقت دی. دا کار بل څه نه دی فقط د لمر په ګوته پټول دي

۳_ ای پیغمبره! دوی ته روایه چې ای ساده ګانو! تاسو خو په داسې شي کښې جګړې کوئ چې په هغه کښې څه ناڅه علم درکړی شوی دی. او بهانه مو جوړه ده چې جګړې مو د پوهې په بنیاد ولاړې دي. مثلاً د موسی ﷺ د دین په باره کښې وایئ چې نه منسوخ کېږي او عُزیر ﷺ ته ابن الله وایئ. همدارنګه د عیسی ﷺ او د مریمې علیها السلام په باره کښې څه نورې خبرې کوئ او د نبي کریم ﷺ کوم علامات چې په کتابونو کښې تاسو ته ښودل شوي وه هغو ته تحریف ورکوئ ترڅو ورباندې تطبیق نه شي او داسې نور.

اما تاسو چې د ابراهیم ﷺ په هکله جګړې کوئ نو دا مو ډېره زیاته سادګي ده ځکه چې د ده ﷺ په باره کښې خو تاسو ته هیڅ علم نه دی درکړی شوی ترڅو مو بحث ته بهانه جوړه شي او هغه د خپلو ځانو په ګټه وخرخوئ.

ځکه تاسو ته په نوموړي بحث کښې د سادګۍ ګوته نیوه کېږي چې ستاسو سره نه عقلي دلیل شته او نه نقلي. دا ځکه چې تاریخي واقعات په عقل نه شي جوړېدلی او ستاسو په کتابونو کښې نقلاً هم نشته چې ابراهیم ﷺ یا یهودي مذهبه وه او یا نصراني مذهبه.

۴_ هو! د ابراهیم ﷺ په حال باندې الله ﷻ ښه پوهېږي تاسو ورباندې نه پوهېږئ. الله ﷻ تاسو پوهوي چې ابراهیم ﷺ نه یهودي مذهبه وه او نه نصراني مذهبه. بلکې ابراهیم ﷺ د ټولو باطلو ادیانو څخه مخ اړوونکی وه چې د هغو د جملې څخه ستاسو باطل ادیان هم دي. ابراهیم ﷺ صرف د الله ﷻ احکامو ته غاړه ایښودونکی وه. ایا دا امکان لري چې ابراهیم ﷺ ستاسو په دین باندې وي حال دا دی چې تاسو دواړو ډلو خپل خپل حقیقي دین ته تحریف ورکړی دی او د شرک پلو ته مو کش کړی دی؟ د همدې کبله مو د تېر شوي ایت وړاندیز قبول نه کړ او کلمة سواء (لا اله الا الله) ته مو غاړه کښېنښودله. که رښتیا تاسو د ابراهیم ﷺ (رئیس الموحدین) په مذهب باندې روان وئ نو نوموړی وړاندیز به مو ډېر ژر قبول کړی وی.

۵_ دا وه د ابراهیم ﷺ د دین حال چې بیان شو. اوس دا خبره واورئ چې ستاسو دین ابراهیم ﷺ ته اقلاً ورنژدې هم نه دی. ځکه هغه ﷺ ته چې ورنژدې دي یو د هغه خپل امتیان دي چې د هغه متابعت یې کړی دی او بل دا پیغمبر (محمد ﷺ) دی او درېیم د همدې پیغمبر ﷺ امتیان دي چې ایمان یې ورباندې راوړی دی. دوی ټول واقعي مؤمنان دي او الله ﷻ د مؤمنانو دوست دی. د دوی څخه په غیر چې نور څوک د ابراهیمي دین د نژدېکت ادعا کوي هغوی ټول دروغژنان دي او الله ﷻ د دروغژنانو سره دوستي نه لري چې د دوی د جملې څخه تاسو هم یاست.

توضیحات

۱_ ابراهیم ﷺ د موسی ﷺ څخه یو زر (۱۰۰۰) کاله وړاندې او د عیسی ﷺ څخه دوه زره (۲۰۰۰) کاله مخکښې تېر شوی دی[۱]. او ځینو مفسرینو کرامو د ما بین په زمانو کښې نور مختلف اقوال لیکلي دي[۲]. په هر تقدیر د ما بین فاصله یې ډېره زیاته ده.

ابراهیمي دین د صحت معیار دی

۲_ ابراهیم ﷺ د الله ﷻ څخه سوال کړی وه چې: ﴿ وَٱجْعَل لِّي لِسَانَ صِدْقٍ فِي ٱلْآخِرِينَ ﴾ [الشعراء: ۸۴] یعني: او ای الله! ماته په وروستنیو خلکو کښې د ربښتینتوب یادونه په نصیبه کړې. الله ﷻ یې دغه سوال قبول کړی دی، د همدې کبله د ابراهیم ﷺ دین په ټولو ادیانو کښې په حقانیت سره ستایل کېږي حتی چې د عقائدو د صحت په باره کښې ورته د معیار په شکل کتل کېږي. د همدې کبله د نبي کریم ﷺ د زمانې کافرانو مختلفو ډلو هرې یوې ډلې هم زور لګاوه چې خپلو عقائدو ته ابراهیمي لقب ورکړي او حریفه ډله غیر ابراهیمي ډله وبولي. لکه چې یهودو او نصاراوو د همدې تکتیک څخه کار واخست او الله ﷻ د دوی نظر رد کړ چې ستاسو ادیانو خو د تورات او انجیل څخه منشا نیولې ده او دغه دواړه کتابونه خو د ابراهیم ﷺ څخه زښته ډېره موده وروسته نازل شوي دي او نو څنګه ممکنه ده چې هغه ﷺ به ستاسو په وروستني پیدا شوي دین باندې وه.

سوال جواب

۳_ که څوک وایي چې: اهل الکتابو چې خپل ادیان ابراهیمي ادیان ګڼل دا دوه احتماله لري او په دواړو باندې اعتراض واردېږي، مثلا:

الف: ابراهیم ﷺ یهودي مذهبه اویا نصراني مذهبه وه، په دې تقدیر اعتراض دا دی چې دا دول ادعا خو بالکل ظاهر البطلان ده ایا اهل الکتاب دومره بې عقلان او ساده ګان وه چې په دې باندې هم نه پوهېده؟.

ب: د ابراهیم ﷺ مسلک د یهودیت یا نصرانیت سره موافق وه، په دې تقدیر اعتراض دا دی چې د موافقت دپاره خو د زمانې یووالی ضرور نه دی، نه ګورئ چې قرآن کریم د ابراهیم ﷺ څخه وروسته نازل شوی دی خو محمدي (ﷺ) شریعت د ابراهیمي (ﷺ) شریعت سره موافقت لري؟.

مونږ وایو چې: اهل الکتابو چې خپل خانونه ابراهیم ﷺ ته نسبتول مطلب یې د اعتراض اول شق وه. او دا څکه چې:

الف: دوی ته جواب په اول شق ورکړی شوی دی چې: ﴿ مَا كَانَ إِبْرَٰهِيمُ يَهُودِيًّا وَلَا نَصْرَانِيًّا ﴾ الأية، که د دوی مطلب دوهم شق وی نو داسې جواب په کار وو چې: "مَا كَانَ إِبْرَاهِيمُ مُوَافِقًا لِلْيَهُودِيَّةِ وَلَا مُوَافِقًا لِلنَّصْرَانِيَّةِ".

(۱) تفسیر القرطبي ج۴ ص۱۰۷
(۲) روح المعاني ج۳ ص۱۹۴

ب: که د دوی دوهم شق مطلب وی نو دستي به یې اعتراض کړی وی چې مونږ خو ابراهیم ﷺ یهودي او نصراني نه ګڼو بلکې وایو چې هغه زمونږ د دین سره موافق وه.

نو څرنګه چې دوی د اعتراض څخه ساکت پاتې شوه نو معلومه شوه چې مطلب یې اولنی شق وه او دوهم شق نه وه او دا هم معلومه شوه چې دوی یهودیت او نصرانیت اختراع کړي وه که نه نو دستي به یې د خپل کتاب څخه وړباندې دلیل وړاندې کړی وی چې مونږ په دې دلیل دغه مسلک کلک کړی دی.

پاتې شوه دا خبره چې دوی ولې دومره ساده بوده وه چې په مباحثه کښې یې دغسې واهیات او د غني د کور په شان ضعیفه او کمزوري دلایل وړاندې کول نو د دې دپاره لاندې وجې ولولئ:

اول: اهل الکتابو څکه په دغسې ظاهر البطلان دلیل باندې منګولې ښخې کړې ترڅو مسلمانان خپه او خپل تعنت او عناد ورڅرګند کړي.

دوهم: ترڅو خینو ساده لوحو مسلمانانو ته تشویش ورواچوي او د سمې عقیدې څخه یې منحرف کړي، لکه چې په همدې مطلب باندې راتلونکی [۶۹] ایت دلالت کوي.

دریم: دا هم لرې نه ده چې دومره ساده ګان او جهال وه چې دغسې ظاهر البطلان دلیل هم ورته باطل نه ښکاره کېده، لکه چې د خوسي په یوه رمباړه باندې یې عقائدو انحراف وموند او هغه ته په الوهیت قائل شوه! د دې څخه خو هغه ډېره ظاهر البطلان وه.

څلورم: کېدلی شي چې الله ﷻ د دوی په ژبو باندې نوموړي ظاهر البطلان خبره د معجزې په توګه جاري کړې وي ترڅو د دوی د عقائدو انحراف ټولو خلکو ته څرګند شي.

هو! د دې دپاره چې دوی د خپلو باطلو عقائدو د تصحیح دپاره په راتلونکي کښې د دوهم شق احتمال غوره نه کړي چې زمونږ دا مطلب دی چې ابراهیمي دین زمونږ د دین سره موافقت لري، نه دا چې هغه یهودي یا نصراني وه، نو الله ﷻ د دوی د دغې تصحیح مخه هم بنده کړه او ویې فرمایل چې: ﴿ وَمَا كَانَ مِنَ ٱلْمُشْرِكِينَ ﴾ یعنې: او ابراهیم ﷺ د مشرکانو څخه هم نه وه. نو نه وړباندې یهودان د موافقت دعوه کولی شي چې عُزَیر ﷺ ته د ابن الله لقب ورکوي او نه نصارا چې په عیسی ﷺ باندې د "ثَالِثُ ثَلَاثَةٍ" د دریم "إله" نوم ږدي. برسېره په دې دوی دواړه ډلې خپلو علماوو او مشانخو ته د اربابانو منصب ورکوي چې په تحلیل او تحریم کښې د همدوی خولو ته ګوري او د الله ﷻ احکام د پښو لاندې کوي.

په یاد ولرئ!

۴ـ په یاد ولرئ په کوم دول سره چې مونږ د ذکر شوو ایتونو تفسیر وکړ دا د هغه اعتراض مخه نیسي چې خینو مفسرینو کرامو په دې مقام کښې په څان باندې وارد کړی دی او بیا یې ورته جواب کړی دی[1].

(۱) التفسیر الکبیر ج۸ ص۹۵؛ حاشیه الشیخ زاده علی تفسیر البیضاوي ج۱ ص۶۳۶

اعتراض داسې دی چې که اهل الکتاب مسلمانانو ته ووايي چې قرآن کريم خو هم د ابراهيم ﷺ څخه ډېر وروسته نازل شوی دی نو تاسو ولې خپل خانونه ابراهيم مسلکې بولئ چې په مونږ باندې بد وايئ؟

جواب يې دا دی چې دا اعتراض به هلته په ځای وی چې مونږ په ﴿ وَلَٰكِن كَانَ حَنِيفًا مُّسْلِمًا ﴾ کښې د "مُسْلِم" څخه د محمدي شريعت تابع مرادولی، مونږ خو د "مُسْلِم" څخه غاړه ايښودونکی مرادوو. نو ذکر شوی اعتراض په مونږ باندې نه واردېږي، په تاسو باندې واردېږي چې ابراهيم ﷺ يا يهودي بولئ او يا نصراني.

او زمونږ د تفسير په طريقه نه سوال شته او نه جواب. ځکه چې اعتراض د ذکرو شوو شقونو څخه په دوهم شق باندې واردېږي او مونږ اول شق اختيار کړی دی.

يادونه

۵ـ په دې مقام کښې مونږ د مشرکينو څخه اهل الکتاب مراد کړه چې سياق او سباق ورباندې دلالت کوي. که د همدې مراعات په نظر کښې ونه نيولی شي نو د ﴿ ٱلْمُشْرِكِينَ ﴾ کلمه بوت پرستانو، يهودانو، نصاراوو او نورو کافرانو ټولو ته شاملېږي لکه چې ځينو مفسرينو کرامو[1] شامله ګڼله ده.

يو تذکر

۶ـ د "حَنِيف" د کلمې تحقيق مونږ يو خل د [البقرة:۱۳۵] ايت لاندې ليکلي دي بيا ليکلو ته يې ارتيا نه وينو، دلته فقط همدومره اضافه کوو چې ځينې مفسرين وايي "حَنِيف" هغه څوک دی چې موحد وي، حج اداء کوي، د لوي اختر ضحيه کوي، سنت ګيري کوي او بالآخره په لمانځه کښې کعبې شريفې ته مخ کوي[2]. نو د ټولو څخه رومبی دغه صفات په ابراهيم ﷺ باندې صادقېږي.

﴿ وَدَّت طَّآئِفَةٌ مِّنْ أَهْلِ ٱلْكِتَٰبِ لَوْ يُضِلُّونَكُمْ وَمَا يُضِلُّونَ إِلَّآ أَنفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ۝٦٩ يَٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ لِمَ تَكْفُرُونَ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ وَأَنتُمْ تَشْهَدُونَ ۝٧٠ يَٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ لِمَ تَلْبِسُونَ ٱلْحَقَّ بِٱلْبَٰطِلِ وَتَكْتُمُونَ ٱلْحَقَّ وَأَنتُمْ تَعْلَمُونَ ۝٧١ ﴾

[۶۹] د اهل الکتابو يوه ډله دا خوښوي چې تاسو بې لارې کړي. او دوی نه بې لارې کوي مګر خپل ځانونه خو دوی ورباندې شعور نه لري (چې مونږ خپل ځانونه بې لارې کوو).

[۷۰] (ای پيغمبره! ورته ووايه چې) ای اهل الکتابو تاسو د الله ﷻ په ايتونو باندې ولې کافر کېږئ حال دا چې تاسو يې (په حقانيت) شاهدي هم وايئ؟

---

(۱) البحر المحيط ج۲ ص۴۸۷

(۲) تفسير البغوی ج۱ ص۳۱۳

[٧١] ای اهل الکتابو! تاسو ولې حق د باطل سره ګډوئ او (ولې) حق پټوئ حال دا چې تاسو پوهېږئ (په حق باندې پوهېږئ او د حق پټوونکو جزا هم درته معلومه ده او خپله فریضه هم پېژنئ)؟.

شان نزول او ارتباط

۱ـ د مفسرینو کرامو په اجماع سره ثابته ده چې دغه ایتونه د یوې ډلې صحابه وو کرامو ﷺ په باره کښې نازل شوي دي، لکه معاذ ﷺ، حذیفه ﷺ، عمار ﷺ کله چې دوی ته اهل الکتابو دعوت ورکړ چې خپل دین پرېږدئ او زموږ د دین تابع شئ[۱].

۲ـ او د ارتباط وجه یې دا ده چې په مخکښنیو ایتونو کښې د اهل الکتابو ګمراهي (ضلالت) بیان شوی وه او دلته یې ګمراه کول (اضلال) بیانېږي، نو د دواړو ایتونو څخه یوه دا په اثبات رسېږي چې دوی لکه څنګه چې ګمراه دي ګمراه کوونکي هم دي او بله دا چې دوی د تېرو شوو ټولو دلایلو سره-سره د خپلو مزخرفو عقائدو څخه صرف نظر نه دي بلکې اوس لا هم ورته دعوت چلوي او په کفر کلک ولاړ دي.

د مطلب خلاصه

۱ـ یعني: ای پیغمبره! په اهل الکتابو باندې تېرو شوو دلایلو هیڅ تاثیر نه دی کړی حتی چې په دوی کښې داسې یوه ډله هم شته چې ستاسو د ګمراه کولو هڅه کوي او په تاسو کښې چې څوک ورته ساده ښکارېږي هغوی ته دعوت ورکوي چې خپل دین پرېږدئ او د دوی دین ته راواوړئ.

دوی دا توان نه لري چې مسلمان د حق دین څخه واړوي او ګمراه یې کړي بلکې دوی خپله ګمراهي لا پسې قوي کوي او د خپل کفر پېټی لا درنوي خو دویورباندې شعور نه لري، که شعور یې درلودی نو خپل ځانونه به یې نه وی اغفال کړي او د حق دین په دلایلو باندې به یې سترګې نه وی پټې کړې او غوږونه به یې ورباندې نه وی کاڼه کړي. ته به وایې چې نه یې ګوري او نه یې اوري او د بې ژبې حیواناتو څخه هم ښکته دي چې دوی د مشاعرو څخه د آخرت ګټه نه اخلي.

۲ـ نو ای پیغمبره! ورته وایه چې ای اهل الکتابو! په تاسو باندې څه باعث دی چې تاسو د خپلو کتابونو د هغو ایتونو څخه انکار کوئ چې تاسو ته یې نبي کریم ﷺ د خپلو زامنو په شان درپېژاندلی دی او دې ته یې مجبور کړي یاست چې په خپلو منځو کښې یې په حقانیت شاهدي هم ووایئ خو د دې سره-سره ایمان ورباندې نه راوړئ.

همدارنګه په تاسو څه باعث دی چې د قرآن کریم د دلایلو څخه انکار کوئ . حال دا دی چې حقانیت یې په داسې دلایلو سره په اثبات رسېدلی دی لکه چې په سترګو باندې یې ګورئ خو بیا هم درباندې سترګې پټېږي او د بصیرت کار ترې نه اخلئ.

او هم ورته ووایه چې: ای اهل الکتابو! تاسو خو د اسماني کتاب خاوندان یاست، په تاسو لازمه ده چې خلکو ته حق واضحه کړئ او د باطلو څخه یې ورته جدا کړئ. نو په تاسو باندې څه باعث دی

(۱) البحر المحیط ج۲ ص۴۸۸

چې یا حق د باطل سره ګډوئ چې په خلکو باندې خلط راشي او یو د بل څخه جدا نه کړی شي او یا بالکل حق پټوئ او نه یې ښکاره کوئ، حال دا چې تاسو ښه پوهېږئ چې دا څومره بدکار دی او څومره لوی جنایت دی؛ نو که تاسو حق څرګند کړئ دپر خلک به ایمان راوړي او که نه نو په هغوی باندې به د ځپل ضلالت ګناه بار وي او په تاسو باندې به د ځپلو کفر دپاسه د هغوی د ګمراه کولو پېټی هم وراضافه شي.

توضیحات

۱ـ که څه هم د ټولو کافرانو زړونو ځوښتل او زړونه یې غواړي چې مسلمانان د ځپل دین څخه باطل دین ته ورتاو کړي او د ځپلو خانونو په شان ترې کافران جوړ کړي، لکه چې الله ﷻ د دوی د خولو څخه فرمایي چې: ﴿ وَدُّوا لَوْ تَكْفُرُونَ كَمَا كَفَرُوا فَتَكُونُونَ سَوَآءً ﴾ [النساء:۸۹] یعني: دوی آرزو کوي چې کاشکې تاسو هم داسې کافران شئ لکه چې دوی کافران دي نو ټول به یو برابر شئ. مګر څرنګه چې د همدې آرزو دپاره هر یو کافر کار نه شي کولی نو ځکه الله ﷻ په دې مقام کښې په ﴿ طَآئِفَةٌ ﴾ سره تعبیر وکړ، چې باطلو ته دعوت کول د دوی د یوې ډلې کار دی چې هغوی یې علماء او مشائخ دي.

دوی ځپل خانونه ګمراه کوي

۲ـ څرنګه چې د دوی په ذکر شوي دعوت باندې څه مرتب نه شوه او ویې نه شوه کړی چې کوم یو مسلمان مرتد کړي او د دین څخه یې واړوي نو الله ﷻ د دوی ددغې بې اثره دعوت څخه داسې تعبیر وکړ چې دوی ځپل خانونه ګمراه کړه، سره د دې چې دوی لا د دغه بې نتیجې دعوت څخه وړاندې هم ګمراهان وه. نو ځکه یې مفسرین کرام لاندې معناوې کوي:

الف: د ځپل خان ګمراه کول د دې څخه عبارت دي چې کفر یې لا پسې قوي کېږي او د ګناه پېټی یې درنېږي[۱].

ب: دوی په دغه کار سره د اسلام د قبول استعداد د منځه وړي او کفر یې د ختم حد ته رسېږي[۲]، د دې څخه وړاندې احتمال وه چې د کفر څخه یې لاس اخستی وی خو وروسته یې دغه احتمال بالکل ضایع کړ، نه به وایې چې په لوی لاس یې ځپل خانونه د ضلالت کندې ته وغورځول.

ج: دوی مسلمانان نه شي ګمراه کولی بلکې ځپل خانونه ګمراه کوي، یعنې ځپل امثال ګمراهان کوي نو د ځپلو امثالو ګمراه کول داسې وګڼل شوه لکه چې دوی ځپل خانونه ګمراه کړي وي[۳]، د دې نظیر داسې دی لکه چې الله ﷻ دوی ته توصیه کړې وه چې: ﴿ لَا تَسْفِكُونَ دِمَآءَكُمْ ﴾ [البقرة:۸۴] تاسو به ځپلې وینې نه تویوئ. یعني د ځپلو امثالو وینې به نه تویوئ.

---

(۱) تفسیر القاسمي ج۴ ص۱۲۰
(۲) تفسیر المنار ج۳ ص۳۳۱
(۳) روح المعاني ج۳ ص۱۹۸

مونږ ته داسې ښکاري چې ذکر شوې ټولې معناوې د عموم مجاز په طریقه باندې مرادېدلی شي نو حاجت نشته چې یوه معنی مراده کړی شي او د بلې څخه صرف نظر وکړی شي. باید داسې وګڼل شي چې هر مفسر یې یو- یو مثال ښودلی وي او حصر یې مطلب نه وي.

﴿وَأَنتُمْ تَشْهَدُونَ﴾ څه معنی؟

۳ـ په دې مقام کښې ځینو مفسرینو کرامو څو معناوې کړې دي[١]. لاندې مثالونه یې ولولئ:

الف: ای اهل الکتابو! په هغو دلایلو باندې ولې کافر کېږئ چې ستاسو په کتابونو کښې د ابراهیم ﷺ په حنیفیت او د نبي کریم ﷺ په حقانیت باندې دلالت کوي، حال دا چې تاسو هغه دلایل په سترګو ګورئ او شاهدي ورباندې وایئ او البته په خپلو منځو کښې.

ب: په هغو دلایلو باندې ولې انکار کوئ چې په قرآن کریم کښې نازل شوي دي او تاسو یې هم د حقانیت دلایل ګورئ او هم یې په پټه کښې په حقانیت اقرار کوئ.

ج: په هغو معجزاتو ولې کافر کېږئ چې هغه د نبي کریم ﷺ د پلوه تاسو په سترګو لیدلي دي او ګورئ یې.

دلته هم زمونږ په فکر ټولې معناوې مرادېدلی شي ځکه چې اهل الکتابو د نوموړو ټولو دلایلو څخه انکار کاوه.

یو تذکر

۴ـ د حق د پټولو او د حق او باطل ګډولو بیان د [البقرة:۴۲] ایت لاندې تېر شوی دی هیله ده هلته یو ځل مراجعه وکړی شي.

﴿وَقَالَت طَّآئِفَةٌ مِّنْ أَهْلِ ٱلْكِتَٰبِ ءَامِنُواْ بِٱلَّذِيٓ أُنزِلَ عَلَى ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَجْهَ ٱلنَّهَارِ وَٱكْفُرُوٓاْ ءَاخِرَهُۥ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٧٢﴾ وَلَا تُؤْمِنُوٓاْ إِلَّا لِمَن تَبِعَ دِينَكُمْ قُلْ إِنَّ ٱلْهُدَىٰ هُدَى ٱللَّهِ أَن يُؤْتَىٰٓ أَحَدٌ مِّثْلَ مَآ أُوتِيتُمْ أَوْ يُحَآجُّوكُمْ عِندَ رَبِّكُمْ ۗ قُلْ إِنَّ ٱلْفَضْلَ بِيَدِ ٱللَّهِ يُؤْتِيهِ مَن يَشَآءُ ۗ وَٱللَّهُ وَٰسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٧٣﴾ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِۦ مَن يَشَآءُ ۗ وَٱللَّهُ ذُو ٱلْفَضْلِ ٱلْعَظِيمِ ﴿٧٤﴾﴾

[۷۲] او د اهل الکتابو څخه یوه ډله (ځینو نورو ته) وایي چې: د ورځې په مخ کښې (سبایي مهال) په هغه کتاب باندې چې په هغو کسانو باندې نازلېږي چې ایمان یې (په محمد ﷺ باندې) راوړی، تاسو هم ایمان راوړئ او د ورځې په آخر کښې (ماښامي مهال) ورباندې بېرته کافر شئ: شاید چې هغوی (هم ستاسو سره) راوګرځي.

---

(١) حاشیه الشیخ زاده علی تفسیر البیضاوي ج١ ص٦٣٧

[۷۳] او تاسو (دغه دستوري ایمان) بل هیچا ته مه ښکاره کوئ مګر هغه چا ته چې ستاسو د دین (پوخ) متابعت کوي.

(په جواب کښې ورته ای پیغمبره!) ووایه چې: بې شکه کامل هدایت خو د الله ﷻ هدایت دی (ستاسو څه د لاسه کیږي) چې یو چاته د هغه کتاب په مثل یو کتاب ورکړی شي چې تاسو ته درکړی شوی دی او یا په تاسو باندې د خپل رب په نزد هغوی په جګړه کښې غالب شي، (ایا تاسو بې مخه نیولی شئ؟).

ورته ووایه چې: یقیناً فضیلت ورکول د الله ﷻ په لاس کښې دي (ستاسو په لاس کښې نه دي) هر چا ته یې چې اراده وشي هغه ته یې ورکوي. او د الله ﷻ فضل پراخه دی (یوازې په تاسو پورې حصر نه دی او هم الله ﷻ) پوه دی (د فضل ورکولو ور خلک پېژني).

[۷۴] الله ﷻ په خپل رحمت (نبوت، قرآن) هغه څوک مختص (ممتاز) جوړوي چې هغه چا ته یې چې اراده وشي او الله ﷻ د لوی فضل خاوند دی.

شان نزول او ارتباط

۱ـ د ذکرو شوو ایتونو په شان نزول کښې متعدد صورتونه روایت شوي دي. مثلاً:

الف: کعب بن أشرف او نورو یهودي مشرانو د خپل قوم خینو ساده خلکو ته وظیفه ورکړې وه چې سهار په قرآن کریم باندې ایمان راوړي او ببګاه ته بېرته خپل دین ته واوړي ترڅو مسلمانانو ته د قرآن کریم په حقیت کښې شک ورواچوي[۱] چې: دوی خکه بېرته ستانه شوه چې قرآن کریم ورته حق ښکاره نه شو څرنګه چې دوی اهل الکتاب دي (د علم خاوندان دي) نو معلومیږي چې ربنتیا پکښې شک شته.

ب: خینو یهودي علماوو ذکر شوي وظیفه څه ساده ګانو ته د قبلې په باره کښې ورکړې وه البته په کوم وخت کښې چې د مسلمانانو قبله د بیت المقدس څخه کعبې شریفې ته تاو کړی شوه، چې لاړ شئ: د نبي کریم ﷺ سره د سهار لمونځ کعبې ته وکړئ او ماسپښین بېرته خپلې قبلې ته راستانه شئ ترڅو مسلمانان په خپله قبله کښې شکمند شي[۲].

یوه تبصره

۲ـ لرې نه ده چې دواړه ډوله دستورونه ورکړی شوي وي، څه منافات سره نه لري. پاتې شوه دا خبره چې نوموړي وظائف یهودي سادګانو عملي کړه او که نه. خینې مفسرین وایي[۳] چې دوی همداسې وکړه، په سبا او ببګاه کښې یې خپلې خبرې واړولې او راواړولې مګر په مؤمنانو باندې یې ـالحمد للهـ څه تاثیر پرېنووت.

(۱) تفسیر القرطبي ج۴ ص۱۱۱
(۲) زاد المسیر ج۱ ص۳۴۴؛ تفسیر الطبري ج۳ ص۳۱۲
(۳) روح المعاني ج۳ ص۲۰۰

اما د ایتونو سوق ته چې سرې ګورې داسې ښکاري چې د دوی ذکره شوې نقشه د عملي کولو څخه وړاندې الله ﷻ افشاء کړه، ترڅو د یو پلوه مسلمانان د یو خطرناک ازمېښت څخه وساتل شي او د بلې خوا د یهودانو دپاره یوه غټه معجزه جوړه شي چې الله ﷻ خپل پیغمبر ﷺ د دوی د ډېرو پټو رازونو څخه هم خبرولی شي که بالفرض د وحې برکت نه وی نو هیڅوک به پرې نه وی خبر شوي ځکه چې دوی یې په پټولو کښې زیات کوښښ کاوه چې دسیسه افشاء نه شي.

ارتباط

۳ـ په وړاندېنیو ایتونو کښې الله ﷻ د اهل الکتابو په باره کښې فرمایلي وه چې دوی حق پټوي او حق او باطل سره یو تربله خلطوي. په دې ایتونو کښې د همدې مضمون د مصداق یوه نمونه وښودله شوه چې د نوموړي مطلب دپاره دوی په هره زمانه کښې رنګارنګ دسانس په کار اچوي، چې د نبي کریم ﷺ د زمانې یوه دسیسه دا ده چې افشاء شوه.

د مطلب خلاصه

۱ـ یعنې: ای پیغمبره! ستاسو دښمنان همېشه تاسو ته دسانس جوړوي ترڅو مو د حق دین په باره کښې تشویش کښې واقع کړي. د همدې دسانسو څخه یوه دسیسه دا ده چې د اهل الکتابو یوې ډلې مشرانو او مخورو خپنو نورو ته دستور ورکړ چې سبا سهال په قرآن ایمان راوړئ او بېګاه مهال بیرته خپل دین ته راتاو شئ شاید چې مسلمانان هم درسره راوګرځي خصوصاً هغه مسلمانان چې دوی نوي مسلمانان دي او د اسلام په مزایاوو باندې چندان پوه نه دی. خو پام کوئ چې دغه دسیسه افشاء نه کړئ او د خپلو مخلصو او پخو همعقیده وو څخه په غیر یې هیچا ته ښکاره نه کړئ. او دا ځکه چې:

الف: که مسلمانان ورباندې خبر شي نو دسیسه به خنثی شي او څه فائده به پرې مرتبه نه شي.

ب: که مشرکان ورباندې خبر شي نو اسلام ته به یې میلان پیدا شي چې که اسلام حق دین نه وی نو اهل الکتابو به یې د منځه وړولو دپاره پټې دسیسې نه وی جوړې کړې.

علاوه په دې باید دغه لنډمهاله ایمان صرف د دې دپاره راوړئ چې د خپلو همعقیده وو خیر مو په نظر کښې نیولی وي ترڅو دوی په خپله عقیده باندې کلک او مطمئن کړئ او د مخالفینو په عقیده کښې شک او اضطراب واچوئ.

خو د دې ټولو سره‌سره په تاسو ډېر تاکید کوو چې دستوري ایمان او عقیدې ته په زړونو کښې خای ورنه کړئ چې ټوکه ټکاله نه شي او دروغ مو رښتیا نه شي.

۲ـ ای پیغمبره! که دوی د خپلو دسانسو په اخفاء کښې هرڅومره زیار وباسي د الله ﷻ څخه یې نه شي پټولی، نو دغه دی چې د دوی د دسیسې څخه مو پرده پورته کړه او په نطفه کښې مو خنثی کړه ترڅو تاسو پوه شئ چې الله ﷻ ستاسو کومکي دی او ترڅو چې هغوی ته ستا د پیغمبرۍ یوه بله معجزه هم ورولیده کړو چې بې شکه ته په حقه پیغمبر یې چې الله ﷻ دې د ډېرو پټو رازونو څخه د وحی په ذریعه خبروي.

۳_ نو دوی ته ووایه چې ستاسو دسیسه کاریګره نه شي واقع کېدلی. ځکه چې د مسلمانانو هدایت د الله ﷻ هدایت دی او د الله ﷻ هدایت تاسو په ضلالت نه شئ بدلولی او ستاسو په وسه کښې نه ده، که هرڅومره پلمې او چلونه او ترتیب کړئ یو به هم منتج او کاریګر واقع نه شي.

۴_ تاسو خو غواړئ چې هیڅوک ستاسو د کتاب غوندې د کتاب خاوند نه شي او هیڅوک عند الله تاسو په جګړه کښې ملامته نه کړی شي مګر دغسې نه ده، چا ته چې الله ﷻ هدایت کړی هغوی ستاسو غوندې د اسماني کتاب (قرآن کریم) خاوندان هم دي او په مباحثه کښې هم تاسو مغلوبولی شي، لکه چې د همدې سورت د اول سر څخه تردې خایه پورې یې تاسو په څومره دلایلو باندې ملامته کړئ، حتی چې په مباهله کښې هم درباندې غالب شوه او په همدغې دسیسه کښې هم درباندې برلاسي شوه او د هغوی مقابله مو ونه شوه کړی.

نو که بالفرض ستاسو حالت او د مسلمانانو حالت یو منصف سړی مطالعه کړي، ستاسو دسائس او د دوی دلایل ټول په دقیقه توګه د نظره تېر کړي نو هغه به ضرور عند الله (عند الشریعة) تاسو ملامته او پړه کړي. دا ده د دنیا د محاکمې او مباحثې نتیجه او د آخرت پړه کېدل خو مو پوره واضحه دي چې هغوي ـ به درباندې د خپل رب ﷻ په حضور کښې زورور شي.

۵_ ای پیغمبره! بیا ورته ووایه چې اصلي خبره دا ده چې ټوله بهتري او فضیلت د الله ﷻ په واک او اختیار کښې دی هر چا ته یې چې اراده وشي هغه ته یې ورکوي او څوک یې د ارادې مخه نه شي نیولی، نن ورځ یې چې په مسلمانانو باندې خپل فضل وکړ قرآن کریم یې وربانده‌ې نازل کړ او آخر الزمان پیغمبر یې په همدوی کښې مبعوث کړ، که هرڅومره دسیسې ورته جوړې کړئ نو د خپلو خانو د رسوانۍ او فضیحت څخه په غیر به بله نتجیه ورنه کړي.

دا څکه چې د الله ﷻ فضل ډېر پراخه دی، تاسو یې چې په تنګه دائرې کښې محاصره کوئ چې باید ستاسو څخه په غیر په بله طائفه کښې پیغمبر مبعوث نه شي دا مو غټه سهوه او خطا ده. او الله ﷻ د پوهې خاوند هم دی هرڅوک چې د فضل کولو لیاقت ولري هغه پېژني او په خپل رحمت باندې اختصاص ورکوي. نو الله ﷻ ستاسو څخه د پیغمبری سلسله څکه قطعه کړه چې په تاسو کښې د آخر الزمان پیغمبر د مبعوثیت استعداد ختم شوی وه.

۶_ په دې ټولو باندې د پاسه الله ﷻ د لوی فضل خاوند دی او تاسو غواړئ چې لوی فضل رامحدود کړئ (خپلو خانو پورې اختصاص ورکړئ) په اصطلاح دریاب په کوزه کښې بند کړئ او لمر په بېښنه کښې پټ کړئ.

توضیحات

۱_ داسې معلومېږي چې د اهل الکتابو مشران په خپلو دستوري کسانو باندې هم دارېدل چې چرته یې په زړونو کښې اسلام ځای ونه نیسي نو بېرته به خپل مسلک ته راتاو نه شي، د همدې کبله یې ورته مهال ډېر نژدې تاکلی دی چې سبا ایمان راوړئ او بېګاه بېرته کافر شئ.

د دې عصر دسائس

۲ـ په دې زمانه کښې د اسلام دښمنو ټولنو د دسیسو او پلمو وسیلې زښتې ډېرې دي لکه راديو، تلویزون، جرائد، مجلات، انټرنټ، فلمونه، سینماګانې، اقتصادي تطميع او تخویف او داسې نور. مګر کومه دسيسه چې په ايت شريف کښې ذکره شوه د هغې څخه په هره زمانه کښې کار اخستلی کېږي او هم ډېره خطرناکه ده ځکه چې انسان د ټولنې او چاپېريال د تاثير لاندې په لاشعوري توګه راځي. لاندې څو مثالونه یې ولولئ:

الف: کله چې د سړي سره ډېر خلک په يوه غم کښې شريک وي هغه تخفيف کېږي، لکه چې وايي: "اَلْبَلَايَا إِذَا عَمَّتْ خَفَّتْ" بلاګانې چې کله عامې شي سپکېږي. د همدې کبله په افغان مهاجرو باندې هجرت اسان شو چې عام خلک پکښې شريک شوه.

ب: کله چې سړی واوري چې خلک فلانی کار کوي او فلاني ځای ته لاړه، د سړي شوق پيدا شي چې زه هم هلته تللی وی او يا ما هم هغه کار کړی وی.

ج: که څوک خبر شي چې فلاني سړي ته فلانکي دوائي نقصان وکړ او يا په فلاني معامله کښې تاواني شو نو دستي ترې د سړي نفرت واقع کېږي.

دا نفرت او شوق په هغه وخت کښې ډېر زیاتېږي چې کوونکي خلک په عقل او پوهې سره شهرت ولري، لکه چې اهل الکتابو شهرت درلود چې دوی د اسماني کتاب خاوندان دي په ديني شيانو کښې د نورو خلکو څخه پوه دي، دروغ او رښتيا ډېر ښه پېژاندلی شي.

د همدې کبله د ګناه افشاء کول اسلام دوهمه ګناه ګڼلې ده چې عوام ګناه ته تشويق کېږي او هم يې د ارتداد جزا وژل ټاکلې ده چې نور خلک مرتد نه شي، لکه چې د [البقرة:۲۵٦] ايت لاندې څه بيان تېر شوی دی.

په هر تقدير، مسلمانانو ته دې الله ﷻ اتحاد او توفيق ورکړي چې د دښمن په دام کښې ونه لوېږي او چې څوک پکښې لوېدلي دي خانونه ترې راخلاص کړي.

زړه دسيسه بيا تازه شوه

۳ـ په ايت شريف کښې ذکره شوې دسيسه به که څه هم پخوا هم تکرار شوې وي او لا تکرار به شي مګر مونږ د افغانستان په څوارلس کلن جهاد کښې زښت ډېر وارونه وليده چې بيا‌بيا تازه شوه، د مجاهدينو په صفونو کښې به کمونستي رژيم دستوري کسان ځای په ځای کړه او څه موده وروسته به بېرته خپلې مرجع ته ورتاو شوه او د نشرياتو په ذريعه به يې دنيا ته ورښکاره کړه چې په فلاني ولايت کښې دومره مجاهدين رژيم ته تسليم شوه او د همکارۍ وعدې يې ورکړې، د دوی سره فلاني او فلاني ډول سلاګانې دي. همدارنګه مو په جهادي شعباتو او دوائرو کښې هم خينې دستوري کسان ليدلي دي چې د څه وخت څخه وروسته اصلي مسلک ته ورستانه شوي او د هغوی سره يې د وفادارۍ لوړې کړې دي. داسې هم شوي دي چې په عين جګړه کښې دستوري کسان

دښمنانو ته ورتښتېدلي دي ترڅو مجاهدین بې زړه کړي او په صفونو کښې یې شکست ګډ کړي، فإنا لله وإنا إليه راجعون.

لړې نه ده چې نوموړې دسیسې ته به نبي کریم ﷺ اشاره کړې وي چې فرمایلي یې دي: «تَكُونُ بَيْنَ يَدَيِ السَّاعَةِ فِتَنٌ كَقِطَعِ اللَّيْلِ الْمُظْلِمِ يُصْبِحُ الرَّجُلُ فِيهَا مُؤْمِنًا وَيُمْسِي كَافِرًا وَيُمْسِي مُؤْمِنًا وَيُصْبِحُ كَافِرًا يَبِيعُ أَقْوَامٌ دِينَهُمْ بِعَرَضٍ مِنَ الدُّنْيَا»[۱] یعني: د قیامت د ورځې په مخکښې به داسې فتنې موجودې شي چې د شپې په شان به تکې توري وي، په دې فتنو کښې به یو سړی سبا مؤمن وي او بېګاه ته به کافر وي، سبا به کافر وي او بېګاه ته به مؤمن وي، ډېر قومونه به خپل دین په دنیاوي متاعګانو باندې خرڅ کړي.

مشکل التفسیر ایت

۴ـ ذکر شوی دوهم ایت ځینو مفسرینو کرامو د مشکلو ایتونو څخه ګڼلی دی[۲]، د همدې کبله یې په تفسیر کښې ګڼ شمېر صورتونه ذکر کړي دي[۳] چې د اوږدوالي د کبله یې مونږ دلته نه شو رانقلولی، مګر کوم تفسیر چې مونږ ته ښه ښکاري په هغه کښې نه خفا شته او نه پکښې خلاف الظاهر څه شی په نظر راځي نو د دې دپاره چې موضوع پوره واضحه شي هغه نکتې لاندې په صراحت سره لیکو چې مونږ ورته وړاندې اشارې کړې دي:

الف: په ﴿ وَلَا تُؤْمِنُوٓاْ ﴾ کښې د هغه ایمان څخه نهي شوې ده چې په ﴿ ءَامِنُواْ بِٱلَّذِيٓ أُنزِلَ ﴾ کښې ورباندې امر کړی شوی وه خو په دې مقام کښې ذکر شوې جمله اعتراف ته متضمنه ده چې په همدې اعتبار سره ورپورې په ﴿ لِمَن تَبِعَ دِينَكُمۡ ﴾ کښې اجلیه لام تعلق نیسي[۴].

نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: ذکر شوی دستوري ایمان د بل هیڅ شي دپاره مه راوړئ مګر صرف د خپلو دیني وړونو دپاره، چې کله تاسو خپلو مخالفینو ته عقیدوي شک وراچوئ او بېرته درسره راستانه شي نو خپلو دیني وړونو ته به اطمنان ورکړئ او هغوی ته به ډېر لوی خدمت وکړئ. او همدارنګه بل هیچا ته په ذکر شوي ایمان باندې اعتراف مه کوئ مګر خپلو دیني پخو وړونو ته چې تاسو ورباندې مطمئن یاست، پام کوئ چې نور څوک ورباندې خبر نه شي چې دسیسه به افشاء شي.

ب: څرنګه چې اهل الکتابو ذکر شوې دسیسې ته د لاندې وجو څخه اقدام کړی وه نو الله ﷻ نبي کریم ﷺ ته د ټولو جوابونه ورزده کړه چې:

اول: د هغوی خیال وه چې مونږ په عقیده کښې ډېر پاخه یو او مسلمانان کمزوري دي، اسان

---

(۱) جامع الترمذي ج۲ ص۴۳

(۲) التفسیر الکبیر ج۸ ص۱۰۲

(۳) روح المعاني ج۳ ص۲۰۱؛ زاد المسیر ج۱ ص۳۴۵

(۴) البحر المحیط ج۲ ص۳۹۴

غولېږي. د دوی د خولې څخه الله ﷻ حکایت کوي چې: ﴿ قُلُوبُنَا غُلْفٌ ﴾ [البقرة: ٨٨] یعني: زمونږ زړونه په غلاف کښې دي ستا هدایت ورته لار نه شي پیدا کولی.

الله ﷻ یې جواب ورکړ چې: ﴿ إِنَّ ٱلْهُدَىٰ هُدَى ٱللَّهِ ﴾ بې شکه کامل هدایت د الله ﷻ هدایت دی هر چا ته یې چې په زړه کښې کښېنوي تاسو یې ترې نه شئ ویستلی.

دوهم: د هغوی خیال وه چې زمونږ په شان مختار قوم بل نشته، مونږ حق لرو چې په نورو قومونو باندې رنګ په رنګ لوبې وکړو څکه چې زمونږ په شان کتاب بل څوک نه لري.

الله ﷻ جواب ورکړ چې: ﴿ أَن يُؤْتَىٰٓ أَحَدٌ مِّثْلَ مَآ أُوتِيتُمْ ﴾ ولې ستاسو غوندې بل څوک نشي کېدلی چې الله ﷻ ورته هدایت وکړي او داسې کتاب ورته ورکړی شي لکه چې تاسو ته درکړی شوی دی.

دریم: د هغوی خیال وه چې که مسلمانان د قوت څخه ونه غورځولی شي یوه ورځ به زمونږ اسرار افشاء شي او په مباحثه کښې به راباندې زورور شي او په دنیا او آخرت کښې به د رسوائی سره مخامخ شو.

الله ﷻ جواب ورکړ چې دا کار کېدونکی دی، لکه چې نن مو دغه دسیسه د هغه هدایت په اساس افشاء شوه چې ستاسو څخه په غیر بل قوم ته ورکړی شوی دی همدارنګه به مو د نورو اسرارو څخه هم پرده پورته کړی شي لکه په دې ایت ﴿ يَعْرِفُونَهُۥ كَمَا يَعْرِفُونَ أَبْنَآءَهُمْ ﴾ [البقرة: ١٤٦] کښې چې ترې پورته شوې ده.

څلورم: د هغوی خیال وه چې آخر الزمان پیغمبر به هم زمونږ څخه مبعوثېږي څکه چې بل قوم د دې ورږ نه دي. الله ﷻ جواب ورکړ چې: ﴿ قُلْ إِنَّ ٱلْفَضْلَ بِيَدِ ٱللَّهِ ﴾ یعني: ای پیغمبره! ورته ووایه چې د فضیلت وېش ستاسو په لاس نه دی چې په خپل احتکار کښې یې وساتئ؛ بلکې د الله ﷻ په اختیار کښې دی هر چا ته یې چې خوښه شي همغهورباندې سرلوړی کوي.

ج: مونږ ﴿ أَن يُؤْتَىٰٓ أَحَدٌ مِّثْلَ مَآ أُوتِيتُمْ ﴾ جمله د ﴿ هُدَى ٱللَّهِ ﴾ دپاره بدل الکل یا عطف البیان اخستې ده چې دواړه په عربي ژبه کښې مشهورې قاعدې دي.

د: مونږ په ﴿ أَوْ يُحَآجُّوكُمْ ﴾ کښې د جمعې ضمیر ﴿ أَحَدٌ ﴾ ته راجع کوو چې که لفظًا مفرد دی نو معناً جمعه دی، مطابقت یې حاصل دی.

ه: د ﴿ عِندَ رَبِّكُمْ ﴾ معنی مو داسې اخستې ده لکه چې په ﴿ لِيُحَآجُّوكُم بِهِۦ عِندَ رَبِّكُمْ ﴾ [البقرة: ٧٦] کښې مو اخستې ده. هیله ده هغه یو ځل بیا وکتله شي.

﴿ وَمِنْ أَهْلِ ٱلْكِتَٰبِ مَنْ إِن تَأْمَنْهُ بِقِنطَارٍ يُؤَدِّهِۦٓ إِلَيْكَ وَمِنْهُم مَّنْ إِن تَأْمَنْهُ بِدِينَارٍ لَّا يُؤَدِّهِۦٓ إِلَيْكَ إِلَّا مَا دُمْتَ عَلَيْهِ قَآئِمًا ۗ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا۟ لَيْسَ عَلَيْنَا فِى ٱلْأُمِّيِّـۧنَ سَبِيلٌ

وَيَقُولُونَ عَلَى ٱللَّهِ ٱلْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٧٥﴾ بَلَىٰ مَنْ أَوْفَىٰ بِعَهْدِهِۦ وَٱتَّقَىٰ فَإِنَّ ٱللَّهَ يُحِبُّ ٱلْمُتَّقِينَ ﴿٧٦﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ ٱللَّهِ وَأَيْمَٰنِهِمْ ثَمَنًا قَلِيلًا أُو۟لَٰٓئِكَ لَا خَلَٰقَ لَهُمْ فِى ٱلْءَاخِرَةِ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ ٱللَّهُ وَلَا يَنظُرُ إِلَيْهِمْ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ وَلَا يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٧٧﴾﴾

[۷۵] او د اهل الکتابو څخه هغه څوک هم دی که (بالفرض ته پخپله) هغه ته غټ مال امانت کېږدې نو بېرته به يې درکړي (او خيانت به پکښې ونه کړي). او د دوی څخه هغه څوک هم دی که ته ورته يو دينار (قدري) امانت کېږدې نو بېرته به يې درنه کړي مگر هله چې ته په هغه باندې همېشه ولاړ وې (او يا ورباندې زورور وې).

دا ځکه چې دوی يقيناً وايي چې په مونږ باندې د اُميانو (د مالونو) په باره کښې هيڅ شرعي لار نشته (چې مونږ ورباندې گناهگاران شو) او دوی په الله ﷻ باندې دروغ وايي حال دا چې دوی پوهېږي (په قصدي ډول دروغ وايي).

[۷٦] دغسې نه ده، (په دې باره کښې قانون دا دی چې) هرڅوک چې په خپل عهد باندې وفا وکړي او (د الله ﷻ څخه) وډار شي (نو دوی متقيان دي). بې شکه الله ﷻ متقيان خوښوي (دوستان يې گڼي او تاسو خو نه تقوی لرئ او نه د الله ﷻ دوستي).

[۷۷] بې شکه هغه کسان چې دوی د الله ﷻ په عهد باندې او په خپلو قسمونو باندې ناچيزې پيسې اخلي، دغو کسانو لره په آخرت کښې هيڅ برخه نشته او نه به ورسره الله ﷻ د قيامت په ورځ خبرې وکړي او نه به ورته (د رحمت) نظر وکړي او نه به يې تزکيه کړي (چې د گناه څخه پاک شي) او دوی لره دردناک عذاب دی.

ارتباط

په وړاندېنيو ايتونو کښې د اهل الکتابو د عقيدوي غدارۍ يوه نمونه بيانه شوې وه او په دې ايتونو کښې د دوی د اقتصادي غدارۍ مثال بيانېږي. يعنې دوی د مسلمانانو په هکله د هيڅ غدارۍ څخه خان نه په څنگوي، په اصطلاح:

هر طرف ته يې چې مومي پسې درومي :: نه په چپ باندې صرفه کړي نه په راست
نو مسلمانانو ته په کار دي چې هيڅکله ورباندې اعتماد ونه کړي.

د مطلب خلاصه

۱ـ يعنې: ای پيغمبره! اهل الکتاب ټول يو برابر نه دي، په دوی کښې داسې خلک هم شته چې که ته ورته غټه خزانه امانته کېږدې دربه يې کړي او خيانت به پکښې ونه کړي که څه هم ته ورباندې

نه شاهدان لري، نه يې سبا او بېګا ترې وغواړې او نه ورته په سر باندې ولاړ يې. همدغو خلکو ته بايد تاسو د ايمان راوړلو اُميد وکړئ.

۲ـ بالمقابل داسې خلک هم پکښې شته چې يو امانت دينار به هم بېرته درنه کړي که څه هم دغه يو دينار ورته يوه عادي سرې نه وي اېښې بلکې تا ورته پخپله اېښې وي اى پيغمبره! هم ورباندې به منکر شي.

هو! هله به يې ترې ترلاسه کړى شي چې همېشه ورته په دروازه کښې ولاړ اوسې چې هله ژر شه زما پيسې راکړه، او يا يې په څنګ کښې ولاړ يې چې هېڅ ترې غائب نه شي ترڅو ورته د منکرېدلو زمينه برابره شي، بالآخره يا ورباندې زوررور يې.

۳ـ د دې علت دا دى چې دوى په الله ﷻ باندې دروغ ترې چې مونږ ته يې د اميانو يا غير يهودي نژادو خلکو مالونه حلال کړي دي او په مونږ باندې په دې باره کښې د ملامته کولو هېڅ کومه شرعي لار نشته، ځکه چې مونږ په خپل کتاب کښې همداسې امتيازي حکم لولو.

۴ـ دوى ذکره شوې بهانه په لا شعوري توګه نه کوي بلکې ښه پوهېږي چې مونږ په الله ﷻ باندې دروغ تړو. د دې غټ دليل دا دى چې که بالفرض د دوى په کتاب کښې همداسې حکم وى نو په دوى کښې به ښه متقي هغه څوک وى چې هغه ډېر حرام خور وي او حال دا دى چې د دوى تقوى داران خو په غټه خزانه باندې هم نه منکرېږي پاتې خو لا يو دينار شو. نو معلومه شوه چې هلته دا حکم نشته.

۵ـ اى پيغمبره! دوى ته ووايه چې: الله ﷻ خو په ټولو اديانو کښې ظلم او افتراء على الله حرامه کړې ده او د هر دين د پيروانو څخه يې په همدې خبره باندې عهد اخستى دى، چې د همدې اديانو څخه د موسى ﷺ او عيسى ﷺ اديان هم وه. نو بناء په دې په تاسو کښې هغه څوک متقي او ديندار دى چې، هغه په خپلو عهدونو باندې وفا کوي او الله ﷻ همدوى دوست ګڼي. نو کله چې تاسو تقوى نه لرئ نو د الله ﷻ د محبت دعوه هم مه کوئ بلکې په دې تقدير تاسو د ده ﷻ د غضب مستحق ياست. دا دى يو ځل بيا د ظلم او افتراء على الله نتيجه په قرآن کريم کښې ولولئ چې:

۶ـ بې شکه هغه څوک چې د الله ﷻ په عهد (احکامو) باندې او يا په خپلو قسمونو باندې څه لږې- ډېرې پيسې ترلاسه کوي (لکه چې تاسو د اميانو مالونه په دې دليل خورئ چې تورات درته حکم کړى دى او په همدې باندې د دروغو قسمونه هم کوئ) دوى په آخرت کښې هېڅ برخه نه لري.

دوى په الله ﷻ باندې دومره مهان او سپک دي چې نه به ورسره د قيامت په ورځ خبره قدرې وکړي او نه به ورته التفات قدرې وکړي او نه به دوى تزکيه قدرې کړي چې شاباس تاسو په دنيا کښې د الله ﷻ د احکامو ډېر پابند وئ او په خپلو عهدونو باندې ډېر کلک ولاړ وئ. او دوى لره به په دغو توهيناتو باندې د پاسه دردناک عذاب هم وي.

نو کله چې الله ﷻ د حرام خورو په باره کښې دغسې کلک وعيدات نازل کړي دي نو څنګه به امکان ولري چې تاسو ته به يې د اميانو مالونه حلال ګرځولي وي.

توضیحات

۱_ ځینو مفسرینو کرامو[۱] امانتګر په عبد الله بن سلام ﷺ تفسیر کړی او خیانتکار یې په کعب بن اشرف یا فنحاص یهودي سره معنی کړی دی او ځینو اول ګروپ نصارا ګڼلي دي او دوهم ګروپ یې یهود بللي دي. مګر بهتره دا ده چې نوموړي مفسر په محض د ایت شریف دپاره دوه مصداقونه ښودلي وي او حصر به یې مطلب نه وي.

همدارنګه ځیني مفسرین کرام[۲] وایي چې کوم یو اهل الکتاب چې ایمان راوړي هغه یې امانتګر دی او کوم یو چې په کفر باندې پاتې وي هغه یې خیانتکار دی.

مګر مونږ ته داسې ښکاري چې دغه دواړه ډلې په کافرو اهل الکتابو کښې جوړې دي چې په خپل مسلک باندې باقي پاتې دي او د مسلمانانو خبره هیڅ مطرح نه ده او دا ځکه چې:

الف: دغه تفسیر به هلته صحت موندلی وی چې په مسلمانانو کښې خیانتکار نه موندل کېدلی نو کله چې مسلمانان هم ټول امانتګر نه دي نو معلومه شوه چې دغه تفسیر مراد نه دی.

ب: وړاندې او بېرته ټول ایتونه په هغو اهل الکتابو کښې دي چې په خپل مسلک باندې باقي پاتې دي نو معلومه شوه چې په دې ایت کښې به هم همدغه اهل الکتاب مراد وي.

ج: په قرآن کریم کښې د اهل الکتاب لقب همغو خلکو ته ورکول کېږي چې لا مسلمانان شوي نه وي، کله چې کوم یو مسلمان شي نو د ذکر شوي لقب اطلاق ورباندې بې قیده او بې شرطه نه کېږي نو باید چې دلته هم همدا قاعده مراعات شي.

سوال جواب

۲_ که څوک وایي چې: د هر مسلک خلک عموماً په دوه ګروپونو وېشل کېږي: امانتګر او خیانتګر، حتی چې دغه دواړه ګروپونه په مسلمانانو کښې هم شته. نو په دې کښې څه حکمت دی چې الله ﷻ د اهل الکتابو په باره کښې وضاحت ورکړ؟

مونږ وایو چې: دا وضاحت امکان لري چې د لاندې وجو د کبله ورکړی شوی وي:

الف: په نورو مسلکونو کښې حرام خواره شته خو حلال یې نه ګڼي. د دوی امتیاز دا دی چې تحلیل یې د عقائدو جز ګرځولی دی.

ب: په دې کښې یو حکمت دا دی چې د دوی دا نظریه رد کړي چې د امیانو د مالونو خوراک د تورات حکم دی، په تعمیل کښې یې اجر او ثواب دی[۳]، بلکې د دنیا اصلي مالکان مونږ یاستو او د نورو خلکو مالونه زمونږ څخه غصب شوي دي نو زمونږ فریضه ده چې خپله مغصوبه د ظالمانو څخه ترلاسه کړو[۴].

---

(۱) تفسیر المراغي ج۳ ص۱۸۹
(۲) تفسیر البغوي ج۳ ص۳۱۷
(۳) تفسیر المراغي ج۳ ص۱۸۹
(۴) تفسیر البغوي ج۱ ص۳۱۷

د رد وجه یې دا ده چې که بالفرض ستاسو خبره ربښتیا وی نو په تاسو کښې به یو امانتګر هم نه وی موندل شوی، ځکه چې عاصیان خو په هر مسلک کښې حرام خوري، او په دې تقدیر به ستاسو متقیانو هم حرام خوري کولی ترڅو اجر او ثواب ورکتي؛ نو معلومه شوه چې تاسو په الله ﷻ باندې دروغ ترئ ځکه چې په تاسو کښې امانتګر هم شته.

قنطار او دینار

۳_ د "قِنطَار" کلمه خو د [آل عمران:۱۴] ایت لاندې پوره تفسیره شوې ده بیا لیکلو ته یې حاجت نه ګورو. او د "دِینَار" کلمه چې په اصل کښې "دِنَّار" وه اصلا عجمي ده ځکه چې جمعه یې "دَنَانِیر" او تصغیر یې "دُنَیْنِیر" راځي، اولنی نون خلاف القیاس په "ي" باندې تبدیل شو نو "دِینَار" ترې جوړ شو[۱].

خینو خلکو د ظرافت په توګه لیکلي دي چې د "دِینَار" کلمه په اصل کښې د دوه کلمو ځخه جوړه شوې ده چې اوله کلمه یې "دِین" دی او دوهمه کلمه یې "نَار" دی. نو د معنی حاصل یې داسې کېږي: څوک چې پیسې په حقه ترلاسه کړي نو "دِین" یې ترلاسه کړ او څوک یې چې په ناحقه ګټي نو "نَار" یعنې اور یې ځان ته وګاټه[۲].

هر مملکت جدا جدا پولي واحدونه لري او په هر ځای کښې درباندې بېل بېل نوم اینبودل شوی دی د بېلګې په توګه: د افغانستان پولي واحد د افغانۍ په نامه یادېږي، د پاکستان د روپۍ په نامه، د سعودي د ریال په نامه، د کویت د دینار په نامه. په هغه وخت کښې چې نوموړی ایت نازل شوی دی پولي واحد د دینار نوم درلود، په هر تقدیر دلته ترې یو دینار مطلب نه دی بلکې کم شی ترې مطلب دی. یعنې په اهل الکتابو کښې داسې خلک هم شته چې په ډېر لږ امانت باندې هم ګېډه اچوي، د مثال په توګه یو دینار. که بالفرض دغسې شخص ته ډېر امانت لاس ته ورشي نو په مرګ باندې به یې هم ترې څوک وانه شي اخستلی.

"مَا دُمْتَ عَلَيْهِ قَائِمًا" څه معنی؟

۴_ مفسرینو کرامو د ذکر شوي عبارت لاندې تفسیرونه کړي دي:

الف: په هغه وخت کښې به امانت درباندې وسپاري چې دوامداره مطالبه ترې وکړې چې بالکل یې د غوښتنې ځخه یوه ګړۍ هم غلی پاتې نه شي[۳].

ب: چې امانت ورکړې خو بیا ترې غائب نه شې، کله چې ترې غائب شوې نو په اصطلاح دوه سوه پلمې به درته وتراشي او په امانت به ګېډه واچوي[۴].

(۱) تفسیر القرطبي ج۴ ص۱۱۷؛ زاد المسیر ج۱ ص۳۴۷
(۲) تفسیر ابن کثیر ج۱ ص۳۷۴
(۳) تفسیر القاسمي ج۴ ص۱۲۳
(۴) احکام القرآن للجصاص ج۲ ص۱۶

ج: چې امانت ورکړې خو ته وربانديې دوامداره زورور یې او هغه پوه شي چې که منکر شم نو په زور یې راځخه اخلي، نو په هر وخت کښې یې چې ته د خپله خانه کمزوری تخمین کړې نو په هغه وخت کښې د خپله حقه زړه صبر کړه"[۱].

مونږ ته دربمه معنی ډېره په زړه پورې ښکاري ځکه د نني عصر ټول خیانتکاران (مسلمانان دي او که کافران) فقط زور ته تسلیم دي او بس، نو د هغه وخت د اهل الکتابو خانته ډله به هم همداسې وه.

مصداق یا شان نزول

۵ـ مونږ ته داسې ښکاري چې په ذکر شوو درې ایتونو کښې اول ایت د اهل الکتابو هغه افتراء بیانه کړې ده چې ویل به یې: "مونږ ته د امیانو د مالونو خوراک جائز دی".

او په دوهم ایت کښې د دوی د همدغې افتراء تکذیب شوی دی چې د تورات او انجیل په شمول په ټولو ادیانو کښې الله ﷻ د ظلم او د پردي مال خوراک حرام کړی دی او د پیغمبرانو په ذریعه یې د خلکو ځخه عهد اخستی دی نو په څه دلیل دوی ذکره شوې افتراء جوړوي؟

او په دریم ایت کښې همدا مضمون په قرآن کریم باندې تائید شوی دی نو په دې تقدیر دریم ایت د یهوډانو د ذکرې شوې افتراء په باره کښې نازل شوی دی.

مګر په تفاسیرو کښې متعدد احادیث شته چې د یو پلوه یې شان نزولونه بیانوي او د بله پلوه یې تفسیر کوي[۲]. د مثال په توګه لاندې یوه واقعه ولولئ:

اشعث بن قیس ﷺ د کوم یوه یهودي سره په څه ځمکه باندې دعوه شوه چې یهودي وربانديې منکر شو، په پای کښې جګړه د نبي کریم ﷺ حضور ته ورغله. نبي کریم ﷺ اشعث ﷺ ته مخ وروااړاوه او ورته یې وویل: شاهدان لرې؟ هغه وویل: نه. بیا یې یهودي ته وویل: په ځمکه قسم کوې؟.

د یهودي د جواب (هو، نه) ځخه مخکښې اشعث ﷺ عرض وکړ چې: «إِذًا يَحْلِفُ فَيَذْهَبُ بِمَالِي» اوس یهودي قسم کوي (په ناحقه قسم باندې پروا نه لري) او مال به مې یوسي. نو ذکر شوی دریم ایت شریف نازل شو[۳].

د ټولو روایتو تطبیق او اتفاق په دې حاصلیږي چې د نبي کریم ﷺ په زمانه کښې د نوموړي ایت دپاره متعدد مصداقات واقع شوي دي او د سلفو صالحینو دا عادت وه چې د ایت په مصداق باندې به یې د شان نزول اطلاق کاوه[۴]. نو په دې مقام کښې یې هم هر یو مصداق شان نزول ګڼلی شوی دی.

عهد او یمین

۶ـ د عهد او یمین (قسم) ترمنځه نسبت د منطقیانو په اصطلاح عموم خصوص من وجه دی چې لاندې درې صورتونه درلودلی شي:

(۱) تفسیر نمونه ج۲ ص۴۷۳

(۲) الدر المنثور ج۲ ص۲۲۴؛ تفسیر الطبري ج ص۳۲۱؛ تفسیر ابن کثیر ج۱ ص۳۷۵

(۳) جامع الترمذي ج۲ ص۱۲۹

(۴) تفسیر القاسمي ج۱ ص۲۷؛ تفسیر المنار ج۹ ص۶۴۲ ٠

الف: یوازې عهد چې قسم ورسره نه وي. لکه چې د اهل الکتابو څخه عهد اخستلی شوی وه چې خپل کتاب به خلکو ته بیانوئ او د نبي کریم ﷺ علامات به ورته واضحه کوئ، خو هغوی په دې عهد وفا ونه کړه او حقیره دنیا یې ورباندې واخستله لکه چې په [البقرة:۴۱] ایت کښې تېر شوي دي. او په [آل عمران:۱۸۷] ایت کښې راتلونکي دي.

ب: یوازې قسم چې عهد ورسره نه وي. لکه چې نبي کریم ﷺ فرمایلي دي: «مَنْ اقْتَطَعَ حَقَّ امْرِئٍ مُسْلِمٍ بِيَمِينِهِ فَقَدْ أَوْجَبَ اللَّهُ لَهُ النَّارَ وَحَرَّمَ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ» یعني: هرڅوک چې د یو مسلمان د حق څخه د قسم په ذریعه څه برخه راپرې کړي نو الله ﷻ هغه ته اور واجب کړی دی او جنت یې ورباندې حرام کړی دی. چا ورته وویلې چې: ای د الله ﷻ پیغمبره! اګر که لږ شی وي. نو نبي کریم ﷺ وفرمایل: «وَإِنْ كَانَ قَضِيبًا مِنْ أَرَاكٍ»(۱) یعني: اګر که د مسواک د ونې یو ډکی وي.

ج: چې عهد او قسم دواړه وي. لکه چې په راتلونکي [آل عمران: ۸۱] ایت کښې د پیغمبرانو علیهم السلام څخه په قسم باندې مؤکد عهد اخستل شوی دی.

په دې مقام کښې قوي احتمال دا دی چې همدغه درېم صورت به مراد وي ځکه چې دلته د عهد او یمین دواړه کلمې ذکرې شوې دي. نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: د هغو خلکو چې په قسم باندې قوي شوي عهدونه ماتوي دا-دا جزا ده. لاندې تفصیل ته یې متوجه شئ:

د عهد ماتونې جزاګانې

۷ـ الله ﷻ د بلې هیڅ ګناه جزا دومره درنه نه ده ښودلې لکه د عهدماتونې جزا یې چې ښودلې ده. ځکه چې دلته یې لاندې پنځه ډوله تهدید آمېزه کلمات استعمال کړي دي:

الف: دوی به په آخرت کښې هیڅ برخه ونه لري. لکه چې الله ﷻ فرمایي: ﴿ أَذْهَبْتُمْ طَيِّبَٰتِكُمْ فِي حَيَاتِكُمُ ٱلدُّنْيَا ﴾ [الأحقاف: ۲۰] یعني: دوی ته به د قیامت په ورځ وویلی شي چې تاسو خپلې ټولې خوشالۍ په خپل خسیس ژوند کښې تېرې کړې دي.

ب: د دوی سره به الله ﷻ خبرې قدرې هم ونه کړي او ورباندې په غضب به وي ـالعیاذ باللهـ په دې مقام کښې څه سوال جواب د [البقرة:۱۷۴] ایت لاندې تېر شوي دي هیله ده هلته یو ځل مراجعه وکړئ.

ج: دوی ته به الله ﷻ هیڅ التفات ونه کړي که څه هم دوی خپل ځانونه د الله ﷻ په نزد د نسب باعتباره معرفي کوي.

د: الله ﷻ به دوی تزکیه هم نه کړي چې ګناه ورته عفوه کړي او د نېکانو په قطار کښې یې ودروي.

هـ: دوی لره دردناک عذاب دی. یعني عذاب به یې دومره سخت وي ته به وایې چې پخپله عذاب درمند دی.

په دې متعلق د [البقرة: ۱۰] ایت لاندې څه شرحه تېره شوې ده هیله ده یو ځل یې دریه زره کړئ.

(۱) سنن النسائي ج۲ ص۳۱۰

څو تبصرې

۱- په دې مقام کښې لاندې تبصرې ولولئ:
لاندې ... څلورواړه کلمې، د یو پلوه د الله ﷻ په غضب باندې دلالت کوي او د بل پلوه د
یهودانو د توهین او بې عزتۍ څخه نمایندګي کوي. الله ﷻ غضب او توهین په دې مقام
کښې په کنایو سره ذکر کړ، ځکه کنایه د صریح څخه ډېره بلیغه ده چې مخاطبین ورباندې ښه
پوهیږي[۱] او د هغوی په زړونو کښې په لوړه سویه تاثیر وکړي.
۲- عهد ماتونې ځکه ډېره درنه ناکلې شوې ده چې د دې مفاسد او اضرار زښت ډېر
لوی دي، د انسانانو ټوله ګذاره او راکړه ورکړه په عقدونو باندې ولاړه ده، کله چې په عقدونو
کښې خیانت وکړی شي نو په بوره معامله باندې هم سړی نه شي مطمئن کېدلی، عقدونه هم یو ډول
پیوندونه دي نور څه نه دي.
۳- د ذکر شوو پنځو واړو جزاګانو څخه د سړي ذهن ته ورځي چې د دوی عذاب به دائمي
وي او هیڅ کله به الله ﷻ ورباندې رحمت نازل نه کړي، نو که عهد ماتونه د کافرو څخه واقع شي
لکه چې یهودانو د تورات عهد مات کړ، حرامو ته یې د حلالو لقب ورکړ، د نبي کریم ﷺ ممیزات
او مبارک صفات یې پټ کړه او داسې نورې بدعهدۍ یې وکړې، نو څه پوښتنه نه پیدا کېږي ځکه
چې د کافر عذاب دائمي دی او انقطاع نه لري.
اما پوښتنه دا ده چې که عهد ماتونه د مسلمانانو د خوا څخه واقع شي ایا دوی به هم د ابدي
عذاب خاوندان وي؟
مونږ وایو چې، په دې کښې څو شک نشته چې دا ایتونه د کافرانو په باره کښې نازل شوي دي
لکه چې ﴿وَيَقُولُونَ عَلَى ٱللَّهِ ٱلْكَذِبَ﴾ ورباندې دلالت کوي. هو که مسلمان ذکر شوي جنایات
وکړي نو د هغه دپاره هم ډېر عظیمه ګناه ده، لکه چې زښت ډېر احادیث پکښې روایت کړی شوي
دي. څو دومره ده چې دلته عقیدوي جنبه نه لري او صرف عملي جنبه لري او په یوازې عملي ګناه
باندې ابدي دوزخ نشته، أهل السنة والجماعة ورباندې اجماع کړې ده او مونږ یې دلایل د [آل
عمران: ۲۴] ایت لاندې بیان کړي دي هیله ده دلته یو ځل بیا مراجعه وکړی شي.

﴿وَإِنَّ مِنْهُمْ لَفَرِيقًا يَلْوُۥنَ أَلْسِنَتَهُم بِٱلْكِتَـٰبِ لِتَحْسَبُوهُ مِنَ ٱلْكِتَـٰبِ وَمَا هُوَ مِنَ
ٱلْكِتَـٰبِ وَيَقُولُونَ هُوَ مِنْ عِندِ ٱللَّهِ وَمَا هُوَ مِنْ عِندِ ٱللَّهِ وَيَقُولُونَ عَلَى ٱللَّهِ
ٱلْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ۝٧٨﴾

(۱) في ظلال القرآن ج۱ ص۴۱۸؛ تفسیر المراغي ج۳ ص۱۹۱

[۷۸] او بې شکه د دوی (اهل الکتابو) څخه هرومرو یوه ډله ده چې د الله ﷻ په کتاب باندې خپلې ژبې (داسې) تاووي چې تاسو وربانديې ګومان وکړئ چې دا (محرف کلام) د کتاب الله څخه دی حال دا دی چې هغه د کتاب الله څخه نه دی. او دوی وایي چې دا د الله ﷻ د پلوه دی حال دا چې هغه د الله ﷻ د پلوه نه دی. او دوی په الله ﷻ باندې دروغ وایي (تړي) حال دا چې دوی پوهیږي (چې موږ دروغ وایو).

د ارتباط وجه

۱ـ په وړاندېنیو ایتونو کښې د اهل الکتابو د دوه ډلو ذکر شوی وه چې یوه امانتګره وه او بله خیانتګره. او په دې ایتونو کښې د هغوی د دریمې ډلې ذکر دی چې تحریف کوونکې ډله ده.

۲ـ هلته د مالونو خیانت کوونکې اهل الکتاب ذکر شوي وه او دلته د الله ﷻ د کتاب خیانتکاران بیان شوي دي. یا په بل عبارت په دې ایتونو کښې هغه ډله بیانه شوې ده چې حرام خوړې ډلې ته یې د خیانتونو زمینه برابره کړې وه. د همدې کبله دلته بیا دغه جمله ﴿ وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴾ د دوهم ځل دپاره نازله شوې ده.

۳ـ هلته یوازې د مالي ایتونو د تحریف بیان وه او دلته د مطلقو ایتونو د تحریف بیان دی حتی چې هغو ایتونو ته هم شامل دی چې د هغوی په کتاب کښې د نبي کریم ﷺ د حقانیت په باره کښې نازل شوي وه.

د مطلب خلاصه

یعنې په اهل الکتابو کښې یوه بله دریمه ډله هم شته چې د خیانتکارانو سره د جوال خوله نیسي او هغوی ته د خیانت زمینه برابروي. هغه ډله دا ده چې د الله ﷻ په کتاب باندې خولې جاولې کوي او په کتابي لهجه باندې بکښې خپلې خبرې ورننباسي ترڅو تاسو ګومان وکړئ چې دا کلام ټول د الله ﷻ کتاب دی خو هغه ټول لوستلی شوی کلام د الله ﷻ کتاب نه وي. نو کله یې چې د دوی په ګومان ستاسو اذهان د تحریف شوي کلام اورېدلو ته اماده کړه نو بیا په خپل مطلب باندې صراحت کوي او وایي دا چې موږ اوس ولوست دا ټول د الله ﷻ د جانبه دی او حال دا چې هغه ټول د الله ﷻ د جانبه نه وي بلکې د دوی د خپله جانبه وي. دوی په الله ﷻ باندې دانسته دروغ تړي او په قصدي توګه یې دغه کار ته ملا تړلې ده.

توضیحات

۱ـ که څه هم د کتاب الله په تحریف باندې یهود ډېر شهرت لري خو دا کار یوازې دوی نه دی کړی بلکې نصاراوو هم خپل کتاب انجیل بې تحریفه نه دی پرېښی. لکه چې د عبد الله بن عباس رضی الله عنه څخه همداسې روایت دی[۱].

---

(۱) تفسیر البغوي ج۱ ص ۳۲

"لَيّ اللسان" څه معنی؟

۲ـ د ﴿ يَلْوُنَ ﴾ کلمه د "لَيّ" څخه اخستله شوې ده، "لَيّ" اصلا هغه میلان ته وايي چې د استقامت څخه د کوږوالي په لور وي. د همدې کبله ببرغ ته "لواء" وايي چې بادونه يې ږووي او د استقامت څخه يې اړوي[۱]. مګر په دې مقام کښې په کتاب باندې د ژبو تاوول د تحريف څخه کنايه ده[۲]، چې په توهين آميزه کلمه باندې تعبير کړی شوی وه.

نو د معنی حاصل يې داسې کېږي چې: د اهل الكتابو يوه ډله په داسې لهجه او داسې صوت (اواز) باندې خپل کلام اداء کوي چې تاسو ګومان وکړئ چې دا ربتيا د الله ﷻ کلام دی. خو حقيقت هغسې نه وي.

د تحريف ډولونه

۳ـ په دې هکله مونږ د [البقرة:۷۹] ايت لاندې څه ناڅه ليکلي دي خو چې هر اړخيزه معلومات په نظر کښې ونيولی شي نو څرګندېږي چې د اهل الكتابو تحريفونه په لاندې ډولونو باندې وه:

الف: په کتاب الله باندې په زيادت سره تحريف. لکه دوی به ويل چې په مونږ باندې د اميانو په مالونو کښې د ملامتيا څه لاره نشته [آل عمران: ۷۵].

ب: په نقصان او کتمان سره تحريف. لکه چې په [آل عمران:۱۸۷] ايت کښې ورته اشاره شوې ده.

ج په تبديل سره تحريف. لکه چې د نبي کريم ﷺ (آخر الزمان پيغمبر) په څېره کښې يې ميانه قد او نورې سترګې په لوړ قد او شنو سترګو باندې تبديلې کړې وې[۳].

دوی به ذکر شوي درېواړه ډوله تحريفونه د کتاب الله په پاڼو کښې ليکل خو کله- کله به داسې هم پېښېدله چې د کتاب الله په قرائت کښې به يې تحريف واقع کاوه خو اصلي ليکنه به په خپل حال وه، لکه چې د زناکوونکي د رجم کولو ايت يې په قرائت کښې د منځه وړی وه اما په ليکنه کښې په خپل حال پاتې وه. د همدې کبله يې ورباندې لاس کېښود په کوم وخت کښې يې چې د نبي کريم ﷺ په وړاندې تلاوت کاوه تر دې چې عبد الله بن سلام ﷛ ووېلې: ای د الله رسوله! د رجم په ايت باندې يې لاس اېښی دی!![۴].

د: په تاويل سره تحريف. لکه د خالي په ورځ باندې ماهيان نيول يې چې ځانو ته په دې تاويل باندې جائز کړي وه چې د ماهيانو ښکارکول ببل شی دی او بند ساتل يې ببل، مونږ خو يې د ښکار کولو څخه په نوموړې ورځ منعه کړی شوي يو د بندولو څخه يې منعه نه يو. لکه چې په [البقرة:۶۵] ايت کښې ورته اشاره شوې ده.

---

(۱) مفردات الراغب ص۴۷۷
(۲) الدر المنثور ج۲ ص۲۴۹
(۳) تفسير البغوي ج۱ ص۸۹
(۴) صحيح البخاري ج۲ ص۶۵۴

هـ: د اهل الکتابو ځينو علماوو دوه کتابونه درلوده: يو اصلي کتاب چې تحريف پکښې نه وه شوی او بل يې تحريف شوی کتاب. کله به چې د حق خاوند رشوت ورکړ اصلي کتاب ته به يې لاس کړ او د هغه د مخې به يې حکم وکړ او که د باطلو خاوند به رشوت ورکړ نو په ډېر احترام سره به يې خود ساخته کتاب راواخست تا به ويل چې د الله ﷻ اصلي کتاب همدا دی او د همغه د مخې ځنه به يې د باطلو خاوند ته فيصله ورکړه[۱]. نو لرې نه ده چې په همدې باندې مونږ د تحريف بالوضع نوم کېږدو.

لکه څنګه چې مونږ مسلمانان د قرآن کريم سره محترمه وضعه کوو همدارنګه هغوی هم د خپل کتاب سره درنه وضعه کوله، نو کله به يې چې رشوت واخست نو د محرف کتاب سره به يې د اصلي کتاب الله په شان وضعه وکړه چې د ليدونکو به ګومان راغی چې همدا اصلي کتاب دی.

لکه په دې زمانه کښې چې يو سړی کوم يو د قيصو کتاب په دسمالونو کښې تاو کړي او بيا د اميانو په وړاندې اودس وکړي، نوموړی کتاب مچو کړي او بيا يې په ډېرې مؤدبانه وضعې سره پرانيزي نو هغوی به ضرور باور وکړي چې همدا قرآن کريم دی.

و: په لهجه او اواز سره تحريف. چې محرف کتاب به يې په داسې صوت او لهجه سره لوست تا به ويل چې همدا د الله ﷻ کتاب دی، لکه چې په ذکر شوي ايت شريف کښې ورته په ﴿ يَلْوُۥنَ أَلْسِنَتَهُم بِٱلْكِتَٰبِ ﴾ سره اشاره شوې ده. داسې معلومېږي چې اهل الکتابو هم د خپل کتاب د لوست دپاره خاصه لهجه درلوده لکه چې مونږ مسلمانان يې د قرآن کريم دپاره لرو، زمونږ عربي ژبې مسلمانان ورونه هم په هغه صوت او لهجه سره قرآن کريم نه لولي په کومه باندې چې خپلې محاورې او مباحثې کوي.

که بالفرض يو سړی "أعوذ بالله" او "بسم الله" ووايي او بيا په قرآني لهجه او صوت سره خپله عربي ژبې خبره وکړي نو ساده لوحه او اميان خلک به ګومان وکړي چې دا رښتيانی قرآن کريم دی.

قرآن کريم او نور کتابونه

۴ـ د قرآن کريم څخه په غير د نورو اسماني کتابونو لکه څنګه چې عمل خلکو ته سپارلی شوی وه همدارنګه يې حفاظت او د تحريف څخه ساتنه هم د خلکو په غاړه باندې اېښودلې شوې وه لکه چې الله ﷻ فرمايي: ﴿ بِمَا ٱسْتُحْفِظُواْ مِن كِتَٰبِ ٱللَّهِ ﴾ [المائدة: ۴۴] يعني: د اهل الکتابو عالمانو او مشائخو د خلکو په منځکښې په هغه شي سره حکم کاوه چې د دوی څخه يې د ساتنې غوښتنه هم شوې وه چې هغه د کتاب الله څخه عبارت دی.

نو دوی لکه څنګه چې په خپلو کتابونو باندې د عمل کولو څخه پاتې راغله همدارنګه يې ونه شو کړی چې د تحريف څخه يې بچ وساتي بلکې پخپله يې پکښې په ډول-ډول تحريفونو باندې لاس پورې کړ لکه چې وړاندې شرحه شوه.

---

(۱) تفسير ابن کثير ج۱ ص۱۱۵

اما د قرآن کریم په باره کښې الله ﷻ د خلکو څخه فقط همدا غواړي چې عمل ورباندې وکړي او د خپلو ټولو شئوناتو دپاره يې دستور العمل جوړ کړي.

پاتې شوه د تحریف څخه ساتنه، د دې الله ﷻ پخپله تضمین کړی دی لکه چې فرمايي: ﴿إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا ٱلذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُۥ لَحَـٰفِظُونَ﴾ [الحجر: ۹] يعني: بې شکه همدا مونږ ذکر (قرآن کریم) نازل کړی دی او همدا مونږ يې (د تحریف څخه) ساتونکي یاستو.

دلته هم کوم شی چې خلکو ته سپارلی شوی وه په هغه کښې دوی پاتې راغله او ټولو خلکو خپل دستور العمل جوړ نه کړ، خو الله ﷻ په خپل عهد باندې وفا وکړه او د هر ډول تحریف څخه يې په حفاظت کښې وساته ﴿وَمَنْ أَوْفَىٰ بِعَهْدِهِۦ مِنَ ٱللَّهِ﴾ [التوبة: ۱۱۱] يعني: او هغه څوک دی چې په خپل عهد باندې د الله ﷻ څخه ښه وفادار وي؟

الله ﷻ پوهېده چې زمونږ د لاسه د قرآن کریم حفاظت پوره نه وه نو په خپل فضل سره يې مونږ ته ونه سپاره که نه نو الله ﷻ پوهېږي چې د نن ورځې پورې به پکښې -چې څه د پاسه څوارلس سوه کاله تېر شوي دي- څومره تحریفونه شوي وی.

معجزه یا صرفه

۵- الله ﷻ قرآن کریم په دوه طریقو باندې د تحریفونو څخه ساتلی دی چې یوه معجزه ده او بله صرفه ده چې هر یو په لاندې ډول بیانېږي:

معجزه: معجزه د عجز څخه اخستله شوې ده چې مقابل د قدرت ده او په اصطلاح هغه خارق العاده کار ته معجزه وايي چې خلک د هغه د مثل څخه عاجز وي او په قدرت کښې يې نه وي. خو د دې سره-سره نوموړی کار د هغه چا پورې مربوط تحقق وموميي کوم چې د رسالت مدعي هم وي[1].

صرفه: صرفه د صرف څخه اخستله شوې ده چې په معنی د ناوولو او اړولو ده او په اصطلاح هغه کار ته صرفه وايي چې د خلکو په قدرت کښې وي چې د هغه غوندې کار ته اقدام وکړي خو الله ﷻ يې د هغه څخه توجه واړوي او د ټولو خلکو د نظره يې وغورځوي، چې د وخت په تېرېدلو سره د معجزې مقام ته ورسېږي[2].

په قرآن کریم کښې ځینې تحریفات د معجزې د کبله نه دي واقع شوي او نه به واقع شي، د هيچا په وسه او قدرت کښې نشته چې د ده د یو سورت غوندې سورت جوړ کړي او داسې نور، چې مونږ د [البقرة: ۲۳] ایت لاندې شرحه کړي دي. او ځینې تحریفات د خلکو په وسه کښې شته خو د صرفې د کبله ورته چا اقدام نه دی کړی او که کړی يې دی هغه ډېر ژر رسوا شوی دی او دسیسه يې ټولو خلکو ته څرګنده شوې ده.

---

(۱) المعجزة الخالدة ص۱۹

(۲) المعجزة الخالدة ص۱۶۵

الله ﷻ داسې ربانيين علماء په دې امت کښې پيدا کړي دي او پيدا کوي يې چې د غلطو تاويلونو مخه ونيسي او غلطې يې افشاء کړي. د همدې کبله سرې ويلی شي چې د اهل الزيغ تاويلونه داسې ګنګل کېږي لکه چې د سره نه وي واقع شوي څکه چې داسې وخت نه دی تېر شوی او نه به تېر شي ـ ان شاء الله ـ چې حق او باطل سره ګډوډ شي لکه چې د اهل الکتابو په کتابونو کښې سره خلط ملط شوي وه چې الله ﷻ ورته په [البقرة:۴۲] او [آل عمران:۷۱] ايتونو کښې اشاره کړې ده.

سوال جواب

۶ـ که څوک وايي چې: دغه دواړه جملې ﴿ وَمَا هُوَ مِنَ ٱلْكِتَٰبِ ، وَمَا هُوَ مِنْ عِندِ ٱللَّهِ ﴾ سره څه فرق لري؟

مونږ جواب کوو چې: محرفينو د خپل تحريف څخه په دوه ډوله الفاظو باندې تعبير کړی وه نو الله ﷻ د هغوی دواړه تعبيرونه په عين الفاظو سره رد کړه ترڅو سوال او جواب مطابق شي.

دا وه زمونږ نظر اما څينو مفسرينو کرامو ورته لاندې جوابونه کړي دي[1]:

الف: ﴿ وَمَا هُوَ مِنَ ٱلْكِتَٰبِ ﴾ خاص دی او ﴿ وَمَا هُوَ مِنْ عِندِ ٱللَّهِ ﴾ عام دی هغو ته هم شاملېږي .چې په سنت، اجماع او قياس سره ثابت وي.

ب: ﴿ وَمَا هُوَ مِنَ ٱلْكِتَٰبِ ﴾ د تورات څخه عبارت دی او ﴿ وَمَا هُوَ مِنْ عِندِ ٱللَّهِ ﴾ نورو کتابونو ته هم شامل دی.

دغه دواړه جوابونه که څه هم صحت لري خو د دې مقام سره مطابقت نه لري نو څکه زمونږ خوښ نه شوه.

﴿ مَا كَانَ لِبَشَرٍ أَن يُؤْتِيَهُ ٱللَّهُ ٱلْكِتَٰبَ وَٱلْحُكْمَ وَٱلنُّبُوَّةَ ثُمَّ يَقُولَ لِلنَّاسِ كُونُوا۟ عِبَادًا لِّى مِن دُونِ ٱللَّهِ وَلَٰكِن كُونُوا۟ رَبَّٰنِيِّـۧنَ بِمَا كُنتُمْ تُعَلِّمُونَ ٱلْكِتَٰبَ وَبِمَا كُنتُمْ تَدْرُسُونَ ﴿٧٩﴾ وَلَا يَأْمُرَكُمْ أَن تَتَّخِذُوا۟ ٱلْمَلَٰٓئِكَةَ وَٱلنَّبِيِّـۧنَ أَرْبَابًا ۗ أَيَأْمُرُكُم بِٱلْكُفْرِ بَعْدَ إِذْ أَنتُم مُّسْلِمُونَ ﴿٨٠﴾ ﴾

[۷۹] هيڅ يوه داسې بشر ته دا مناسبه نه ده چې الله ﷻ ورته کتاب او حکمت او پيغمبري (دربواړه) ورکړي (ترڅو نور خلک د کفر څخه خلاص کړي) بيا خلکو ته ووايي چې د الله ﷻ څخه په غير زما دپاره عبادت کوونکي جوړ شئ.

مگر (د هغوی د شان سره مناسبه دا ده چې ورته ووايي) تاسو په دې سبب باعمله عالمان جوړ شئ چې تاسو ياست چې (نورو خلکو ته) ديني ښودانې کوئ او په دې سبب چې (د الله ﷻ احکام) پخپله قرائت کوئ (او په دائمي توګه يې لولوئ).

---

[1] التفسير الكبير ج۸ ص۱۱۵

[۸۰] او نه (ورته دا مناسبه ده چې) تاسو ته امر وکړي چې ملائک او پیغمبران معبودان ونیسئ (جوړ کړئ) ایا تاسو ته به (نوموړی بشر د هغه وخت څخه وروسته چې تاسو مسلمانان یاست) په کفر باندې امر وکړي؟! (دا به هیڅکله ونه کړي).

شان نزول

د ذکرو شوو ایتونو په شان نزول کښې متعدد روایتونه مفسرینو کرامو لیکلي دي[۱] مگر مونږ ته د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما روایت ډېر ښه مناسب ښکاري چې: یوه ورځې د یهودو او نصاراوو علماء د نبي کریم ﷺ په حضور کښې راغونډ شوي وه، کله چې نبي کریم ﷺ دوی اسلام ته دعوت کړه نو یهودانو وویلې: ته غواړې چې داسې عبادت دې وکړو څنګه چې نصارا د عیسی علیه السلام عبادت کوي؟ همدارنګه د نصاراوو یوه مشر چې الرئیس نومېده هم وویلې: ته لکه چې غواړې د عیسی علیه السلام په عوض ستا عبادت وکړو ای محمده؟! نو نبي کریم ﷺ دواړو ته جواب ورکړ چې: زه په الله ﷻ باندې د دې خبرې څخه پناه غواړم چې یا پخپله د غیر الله عبادت وکړم او یا بل چا ته په همدې خبره باندې امر وکړم «مَا بِذٰلِكَ بَعَثَنِيْ وَلَا بِذٰلِكَ أَمَرَنِيْ»[۲] یعنې: زه الله ﷻ نه د دې خبرې دپاره مبعوث کړی یم او نه یې راته پرې امر کړی دی. نو الله ﷻ د نبي کریم ﷺ د خبرې تصدیق په ذکر شوو ایتونو باندې وکړ.

په ځینو روایتو کښې شته چې د یهودانو څخه نوموړی اعتراض رئیس المنافقین (عبد الله بن اُبي) کړی وه لکه چې مونږ د [آل عمران: ۳۱] ایت په شان نزول کښې ذکر کړی دی.

ارتباطونه

۱ـ په وړاندې ایتونو کښې د الله ﷻ د کتاب د تحریف رد بیان شوی وه او دلته د پیغمبرانو د هدایتونو تحریفول رد شوي دي.

۲ـ هلته دا واضحه شوې ده چې دا کار علماوو ته مناسب نه دی او دلته ثابته شوې ده چې د همدې نامناسبه کار نسبت اهل الکتابو پیغمبرانو ته کړی دی ترڅو په خپلو ګناهونو باندې پرده واچوي او خانو ته بهانه وتراشي.

د مطلب خلاصه

یعنې: هیڅ هغه بشر ته دا مناسبه نه ده کوم چې الله ﷻ ورباندې احسان وکړي، کتاب ورباندې نازل کړي، د حکمت خاوند یې وګرځوي، د پرېکړو توان ورکړي او حتی پیغمبري هم ورپېرزو کړي، او هغه بیا د دې ټولو نعمتونو د پاسه د الله ﷻ ناشکري وکړي او په دې عوض چې خلک د الله ﷻ عبادت ته دعوت کړي د خپل خان دپاره یې عبادت کوونکي جوړ کړي.

---

(۱) التفسیر الکبیر ج۸ ص۱۱۷

(۲) الدر المنثور ج۲ ص۲۵۰

کله چې دا کار د یوه نعمت د پاسه مناسب نه دی چې یا یوازې کتاب ورکړې شي لکه چې اهل الکتابو ته ورکړې شوی دی او یا یوازې سالم عقل ورکړې شي چې د خلکو په منځکښې د شخړو د فیصلو او د لانجو د پرېکولو توان وربښلې شوی دی لکه ځینې حقاني حکماء؛ نو هغه چا ته به ښکه مناسب وګڼل شي چې برسېره په دغو دواړو نعمتونو باندې دربهم لوی نعمت (نبوت) هم ورکړې شوی وي لکه عیسی ﷺ او نبي کریم ﷺ چې اهل الکتاب ورپورې دغه تهمت تړي.

هو! دغه درېواړه نعمتونه چې چا ته ورکړې شوي وي هغوی خلکو ته دعوت ورکوي چې باعمله عالمان او رباني اشخاص جوړ شئ، ځکه به تاسو باعمله عالمان جوړېږئ چې تاسو خلکو ته د الله ﷻ کتاب ورزده کوئ او په خپله هم همېشه دپاره د کتاب الله په قرائت او لوست کښې بوخت یاست، نو د دې کار لازمه نتیجه دا ده چې خپل خانونه د شرک ځخه وساتئ او یوازې د الله ﷻ عبادت وکړئ.

نو د همدې قانون په بناء ای اهل الکتابو! تاسو ته به ځنګه محمد ﷺ امر وکړي چې ملائک او یا پیغمبران علیهم السلام د خانو دپاره معبودین وتراشئ او یا به ځنګه عیسی ﷺ خپلو پیروانو ته دغسې امر کړی وي؟ نو معلومه شوه چې تاسو په عیسی ﷺ پورې هم دروغ تړلي دي چې تاسو ته یې د خپل خان د عبادت امر کړی وه او د محمد ﷺ پورې هم تهمت تړئ چې تاسو د خپل خان عبادت ته درغواړي. او که مشرکان د ملائک پرستی خبره کوم یو پیغمبر ته منسوبه کړي نو هغوی به هم دروغ تړلي وي. دا کار خو کفر دی او پیغمبر خو د کفر د مخنیوي دپاره استولی شوی دی، کله چې تاسو د هغه امر ته په دې لحاظ غاړه کېږدئ چې هغه د الله ﷻ پیغمبر دی او مسلمانان شئ، ایا هغه به تاسو ته د مرتد کېدلو امر درکړي او خپلې هلې خلې به تولې په اوبو لاهو کړي؟ هیڅکله دا کار نه کوي.

توضیحات

۱ـ د "عِبَاد" کلمه د هغه "عَبْد" جمعه ده چې د عبادت ځخه اخستلی شوی دی[1] او هغه "عَبْد" کوم چې د عبودیت ځخه اخستلی شوی دی او په معنی د غلام باندې استعمالېږي د هغه جمعه "عَبِید" راځي. په دې مقام کښې دوهمه معنی ځکه صحت نه لري چې په دې معنی سره د غیر الله دپاره عَبْد جوړېدل څه ممانعت نه لري.

د "رَبَّانِي" کلمې تحلیل

۲ـ د ﴿رَبَّٰنِيِّـۧنَ﴾ کلمه د "رَبَّانِي" جمعه ده او په "رَبَّانِي" کښې په دوه ډوله تحلیل شوی دی:

الف: مشدده "ي" د نسبت دپاره ده چې "رَبَّان" ته یې نسبت شوی دی او "رَبَّان" د "رَبَّ یَرُبُّ" دپاره صفت مشبه دی[2] چې په معنی د تربیه کوونکي سره دی.

---

(۱) روح المعاني ج۳ ص۲۰۷

(۲) روح المعاني ج۳ ص۲۲۷

ب: مشدده "يْ" خو د نسبت دپاره ده مگر نسبت یې "رَبّ" ته شوی دی او "الف" او "نون" پکښې زیات شوی دی چې داسې کارونه د نسبتي "يْ" سره ډېر پېښېږي، لکه په "رُوحَانِي" کښې هم "الف" او "نون" زیات شوي چې په اصل کښې "رُوْحِيْ" وه. نو د "رَبّانِي" لفظي معنی هغه څوک دی چې "رَبّ" ته یې نسبت شوی وي.

په هر تقدیر، په دې مقام کښې ترې هغه علماء مراد دي چې د علم او عمل سره-سره په سیاست کښې هم وارد وي او بصیرت هم ولري ترڅو د خلکو تربیه او روزنه د دنیا او آخرت دوارو دپاره وکړی شي او په تدریج سره د کوچني سري څخه لوی سړی جوړ کړي، لکه چې یو باشعوره ښوونکی خپل شاګردان تربیه کوي[۱].

کله چې عبد الله بن عباس رضي الله عنهما وفات شو نو محمد بن الحنیفیه رحمه الله وویلې چې نن ورځ د دې اُمت رباني وفات شوی دی[۲].

د درس او تعلیم څه فرق دی؟

۳_ د ﴿ تُعَلِّمُونَ ﴾ کلمه د "تَعْلِيْم" څخه اخستله شوې ده او "تَعْلِيْم" ښوداني ته وایي. همدارنګه د ﴿ تَدْرُسُون ﴾ کلمه د "دَرْس" څخه اشتقاقه شوې ده او "دَرْس" اصلا د پخوانی ابادی متباقي نښو ته وایي چې اصلي آبادي د منځه تللې وي خو دیوالونه میوالونه یې پاتې وي، نو څرنګه چې د یو کتاب مضمون د لوست په تکرار سره په دماغ کښې خای نیسي خکه د لوست تکرار د درس په نامه یادېږي[۳].

نو د "دَرْس" او "تَعْلِيْم" فرق دا دی چې "دَرْس" د لوستلو څخه عبارت دی او "تَعْلِيْم" نورو خلکو ته د ښوداني نوم دی. نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: د ربانیتوب دپاره دوه اساسي سببونه دي، یو دا چې د نورو خلکو د عقاندو او اعمالو اصلاح وکړي او بل دا چې خپل خان د الهي احکامو په بیا-بیا لوستلو او عملي کولو سره ښانسته کړي. نو د هغه عالم په حال افسوس دی چې د خپل علم په ذریعه خپل خان رباني جوړ نه شي کړی او د یهودو د علماوو په شان نورو ته په نېکیو امر کوي خو خپل خان یې هېر کړی وي.

د علماء السوء ډولونه

۴_ خینو علماء کرامو لیکلي دي چې ناکاره علماء په لاندې څلورو ډولونو سره دي[۴]:

الف: چې حق ته بالکل غاړه نه ږدي، نه په ظاهره او نه په باطنه. دې ته معاند وایي.

ب: چې ظاهري غاړه ورته ږدي خو باطنًا ورته تسلیم نه وي؛ دې ته منافق وایي.

---

(۱) الجواهر للطنطاوي ج۱ ص۱۳۲؛ البحر المحيط ج۲ ص۵۰۶

(۲) تفسير القرطبي ج۴ ص۱۲۲

(۳) مفردات الراغب ص۱۶۹

(۴) نشر المرجان من مشكلات القرآن ص۲۱۴

ح: چې حق ته غاړه ږدي خو په امر بالمعروف او نهي عن المنکر کښې اهتمام نه کوي؛ دغه د "مداهن" په نامه يادېږي.

د: چې تبليغ هم کوي خو د دوهم عالم خبرې ورباندې درنې تمامېږي او زړه يې غواړي چې يوازې همدی نطاق وي؛ دا د "متکبر" په نامه يادولی شو.

﴿ وَإِذْ أَخَذَ ٱللَّهُ مِيثَٰقَ ٱلنَّبِيِّـۧنَ لَمَآ ءَاتَيْتُكُم مِّن كِتَٰبٍ وَحِكْمَةٍ ثُمَّ جَآءَكُمْ رَسُولٌ مُّصَدِّقٌ لِّمَا مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهِۦ وَلَتَنصُرُنَّهُۥ ۚ قَالَ ءَأَقْرَرْتُمْ وَأَخَذْتُمْ عَلَىٰ ذَٰلِكُمْ إِصْرِى ۖ قَالُوٓا۟ أَقْرَرْنَا ۚ قَالَ فَٱشْهَدُوا۟ وَأَنَا۠ مَعَكُم مِّنَ ٱلشَّٰهِدِينَ ﴿٨١﴾ فَمَن تَوَلَّىٰ بَعْدَ ذَٰلِكَ فَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْفَٰسِقُونَ ﴿٨٢﴾ ﴾

[۸۱] او هغه وخت (ورپه ياد کړه) چې الله ﷻ د پيغمبرانو څخه کلک عهد واخيست چې: ضرور هغه شی چې زه تاسو ته درکړم چې هغه د کتاب او حکمت (نبوت) څخه عبارت دی بيا تاسو ته داسې رسول درشي چې د همغه شي تصديق کوونکی وي چې هغه ستاسو سره دی (کتاب او نبوت)، (نو ستاسو دې قسم وي چې) په هغه به خامخا ضرور ايمان راوړئ او مدد به ورسره خامخا ضرور کوئ.

الله ﷻ (دوی ته) وويلې چې ايا اقرار مو وکړ (په همدې خبره) او په همدې باندې مو زما کلک عهد واخيست (قبول مو کړ)؟

هغوی وويلې چې (هو!) مونږ اقرار وکړ (او ستا عهد مو قبول کړ).

الله (ورته بيا) وويلې چې شاهدان اوسئ او زه هم ستاسو سره د شاهدانو څخه يم.

[۸۲] نو هغه څوک چې پس د دغه (د خپل عهد څخه) بېرته تاو شو (او په عهد يې وفا ونه کړه) نو دغه کسان همدوی فاسقان دي (پام کوئ چې خپل ځانونه فاسقان جوړ نه کړئ).

ارتباط

په وړاندېنيو ايتونو کښې ثابته شوه چې د شرکي عقيدې دعوت د هيڅ بشر سره مناسب نه دی پاتې خو لا پيغمبران عليهم السلام چې الله ﷻ ورباندې امتيازي انعام کړی دی. په دې ايتونو کښې په اثبات رسېدلې ده چې د ټولو پيغمبرانو عليهم السلام څخه په خپلو وختونو کښې د توحيد په عقيده باندې عهدونه اخستلی شوي دي چې ټول به په همدغه دعوت کښې سره يو لاس او متفق وي او هر يو به په خپل وخت کښې د همدې مطلب دپاره کار کوي.

د مطلب خلاصه

۱ــ يعنې: اهل الکتاب خو د پيغمبرانو عليهم السلام په منځکښې تفرقه او جدائي واقع کوي، ځينو ته داسې اقوال منسوبوي چې د نورو دپاره ترې دښمن جوړوي، مثلا يهودان وايي چې د موسی عليه السلام

شریعت په بل شریعت باندې نه شي نسخه کېدلی او نصارا دعوه کوي چې مونږ ته عیسی ﷺ د
خپل خان د معبودیت توصیه کړې ده چې زما عبادت به کوئ او د هیڅا په خبره به د همدې تګلارې
څخه نه اوړئ او دا به نه پرېږدئ.
د دوی دغه افتراګانې دا معنی ورکوي چې د پیغمبرانو خبرې بو تربله سره ضد او نقیض دي، په
دوی کښې داسې هم شته چې شرک ته یې دعوت کړی دی او د توحید په ضد باندې یې هلې خلې
کړې دي. خو خبره داسې نه ده، ټول پیغمبران علیهم السلام سره متفق دي او یو د بل کومکیان دي. او په
همدې باندې مو ترې عهدونه اخستي دي.
۲ـ ای پیغمبره! دوی ته هم معلومه ده چې د پیغمبرانو څخه عهدونه اخستلی شوي خو دوی یې
پټوي او نه یې ښکاره کوي نو ته یو خل بیا دوی ته هغه وخت یاد کړه چې الله ﷻ د ټولو پیغمبرانو
علیهم السلام څخه په خپلو-خپلو وختونو کښې کلک عهدونه واخستل چې: کله مونږ تاسو په کتاب او
نبوت باندې سرلوړي کړئ او بیا ستاسو په ژوند کښې بل پیغمبر درغی چې هغه هم ستاسو په شان
د توحید د اشاعت په وظیفه باندې موظف شوی وي او کومه وظیفه چې تاسو اخستې ده د هغې
تصدیق کوي، نو ستاسو دې په الله ﷻ باندې قسم وي چې په هغه باندې ایمان راوړئ، د هغه سره د
وظایفو په سرته رسونه کښې کومک وکړئ، خپلو امتونو ته هم امر وکړئ چې هغوی هم وریاندې
ایمان راوړي او په مقابل کښې یې د افتراګانو او د خلکو پاروني څخه خانونه وساتي.
او که ستاسو په ژوند بل پیغمبر درنغی خو د درتللو خبر یې د الله ﷻ د پلوه درکړی شو نو په
هغه به هم ایمان راوړئ او خپل- خپل امت ته به وریاندې توصیه کوئ چې هغوی وریاندې ایمان
راوړي او کومک ورسره وکړي.
۳ـ دا هم ور په یاده کړه چې د عهد د اخستلو څخه وروسته د بنه تاکید دپاره بیا الله ﷻ دوی
ته وویلي چې: ای پیغمبرانو! په دغه عهد مو اقرار وکړ او که نه؟ او زما په دغه کلک عهد مو
منګولې ښخې کړې او که نه؟ نو هغوی ټولو وویلې چې ای ربه! مونږ پرې اقرار وکړ او ستا عهد مو
واخست (قبول مو کړ) او په همدې باندې مو د خپلو- خپلو امتونو څخه عهدونه واخستل او هغوی
هم قبول کړه.
۵ـ نو الله ﷻ دوی ته وویلې چې اوس نو تاسو هم په نوموړي عهد باندې شاهدان اوسئ او زه هم
پرې د شاهدانو څخه یم ترڅو ترې څوک منکر نه شي، نو هر څوک چې د ذکر شوو ټولو تاکیداتو
څخه وروسته خپل عهد مات کړي چې یا په بل پیغمبر باندې ایمان رانه وړي، یا ورسره کومک ونه
کړي او یا د پیغمبرانو په منځکښې په تفرقه باندې معتقد شي نو همدوی بل څه نه دي مګر
فاسقان دي.
۶ـ نو ای پیغمبره! اهل الکتابو ته ووایه چې که دوی په خپل پیغمبر باندې رښتیانی ایمان
راوړی وي نو په تا باندې دې هم ایمان راوړي ځکه چې د دوی پیغمبر په تاباندې ستا په غیاب

کښې ايمان راوړی دی او ستا سره يې لا هملته همکاري کړې ده چې خپل امت ته يې په تاباندې د ايمان راوړلو توصيه کړې ده، نو دوی بايد د لاندې وجو د کبله په تا ايمان راوړي:

الف: کله چې د دوی پيغمبر په تا ايمان راوړي نو دوی څه حق لري چې ايمان نه راوړي؟

ب: دوی بايد د خپل پيغمبر توصيه عملي کړي او په تا ايمان راوړي.

ج: دوی بايد په خپل عهد باندې ودربږي چې خپل خپل پيغمبر ترې ستا په باره کښې اخستی وه.

د: کله چې پيغمبر په ايمان نه راوړلو باندې فاسق ګرځي ايا تاسو به پرې فاسقان جوړ نه شئ؟

توضيحات

۱ـ الله ﷻ د خپلو بندګانو څخه په لاندې درې ډولونو عهدونه اخستي دي:

الف: د عالم الذر عهد: چې د ټولو بندګانو د ارواګانو څخه اخستل شوی وه چې د الله ﷻ ربوبيت ومنئ او شريک ورسره ونه دروئ. همدې عهد ته د [الأعراف:۱۷۲] ايت کښې اشاره شوې ده.

ب: د پيغمبرانو عهد: چې يو تربلهٔ سره متفق وي او يو به په بل باندې ايمان راوړي او کومک به ورسره کوي. لکه چې په همدې ايت شريف کښې ورته اشاره شوې ده چې اوس د بحث لاندې وي.

ج: د علماوو او ملايانو عهد: چې حق به نه پټوئ او خلکو ته به يې بيانوئ. دغه عهد ته په [آل عمران:۱۸۷] ايت کښې اشاره شوې ده، که څه هم دغه ايت د اهل الکتابو د ملايانو په باره کښې نازل شوی دی مګر د مفهوم په اعتبار سره د هرې زمانې علماوو ته شامل دی.

يادونه

۲ـ په دې کښې شک نشته چې لومړنی عهد په عالم الارواح کښې اخستلی شوی دی او دريم عهد په دنيا کښې د تکليف په دوران کښې د پيغمبرانو عليهم‌السلام په ذريعه اخستلی شوی دی. اما په دوهم عهد کښې ځينې علماء وايي چې دا هم په عالم الأرواح کښې اخستل شوی دی مګر مونږ ته د دې عهد اخستل هم په دار التکليف کښې ښکاري او دا څکه چې:

اول: د دې عهد يادونه خو د دې دپاره شوې ده چې په اهل الکتابو باندې الزام واقع کړي او د ملامتې لاندې يې راولي چې تاسو پيغمبرانو په محمد ﷺ باندې د ايمان راوړلو تعهدونه کړي دي او ستاسو څخه يې ورباندې هم تعهد اخستی دی خو تاسو په خپل تعهد وفا نه کوئ. او دوی د ملامتې لاندې هلته په څرګنده توګه واقع کېږي چې دا تعهد په دار التکليف کښې واقع شوی وي اوبس.

دوهم: که بالفرض دا تعهد په دار التکليف کښې نه وی واقع شوی نو دوی به ترې انکار کړی وی او سکوت به يې نه وی اختيار کړی.

دوه پوښتنې او د هغو جوابونه

۳ـ اوس نو په دې مقام کښې ممکنه ده چې د سړي په ذهن کښې دوه سوالونه وګرځي:

يو دا چې د پيغمبرانو زمانه خو يوه نه ده چې ﴿ثُمَّ جَآءَكُمْ رَسُولٌ﴾ بيا تاسو ته بل پيغمبر راشي ورباندې صدق پيدا کړي؟

مونږ وايو: رښتيا چې داسې پيغمبران لږ تېر شوي دي چې زمانه يې سره يوه وه لکه موسی ﷺ او هارون ﷺ.. يا ابراهيم ﷺ او لوط ﷺ، چې ﴿ ثُمَّ جَآءَكُمْ رَسُولٌ ﴾ ورباندې صادقېږي.

اما د ټولو پيغمبرانو علیهم السلام څخه په عمومي توګه عهدونه اخستل ـکه څه هم د زمانو اتحاد يې ممکن نه دی ـ لاندې ګټې لري:

الف: ترڅو د موضوع په اهميت باندې دلالت وکړي. لکه چې نبي کريم ﷺ په يوه اوږده حديث کښې فرمايلي دي چې: «وَمَا مِنْ نَبِيٍّ إِلَّا وَقَدْ أَنْذَرَهُ قَوْمَهُ وَلَقَدْ أَنْذَرَ نُوحٌ قَوْمَهُ»[1] يعني: هيڅ پيغمبر نه دی تېر شوی مګر خپل قوم يې د دجال څخه ډارولی دی او نوح ﷺ هم خپل قوم ترې ډارولی دی. معلومه خبره ده چې دجال د قيامت د راتلو د علاماتو څخه دی او د نوح ﷺ په زمانه کښې نه پيدا کېده، خو د هغه د عظيم خطر څخه نوح ﷺ خپل قوم وډار کړ چې ترڅو يې مونږ ته نبي کريم ﷺ حکايت کړي.

ب: ترڅو د راتلونکي پيغمبر دپاره د وخت د خلکو اذهان اماده کړی شي چې ايمان ورباندې راوړي. يا په بل عبارت: په راتلونکي پيغمبر د منلو اعلان او تعهد هم د هغه سره يوه نوعه همکاري ده او خلک پوهول دي چې که بالفرض زه ژوندی يم هم ايمان به ورباندې راوړم پاتې خو لا ناسو چې عادي خلک ياست. ترڅو د راتلونکي پيغمبر سره څوک تعصب ونه کړي او انکار ته يې ملا ونه تړي.

بل سوال دا دی چې په پيغمبرانو علیهم السلام کښې خو آخر الزمان پيغمبر علیه السلام هم شامل دی ايا د ده څخه هم په راتلونکي پيغمبر باندې عهد اخستلی شوی دی؟

مونږ وايو چې: ځينو مفسرينو کرامو د دې سوال څخه داسې جواب کړی دی چې نبي کريم ﷺ په ﴿ وَإِذْ أَخَذَ ٱللَّهُ مِيثَٰقَ ٱلنَّبِيِّـۧنَ ﴾ کښې شامل نه دی بلکې نبي کريم ﷺ د ﴿ ثُمَّ جَآءَكُمْ رَسُولٌ ﴾ څخه عبارت دی. نو د معنی حاصل به داسې کېږي چې: د ټولو پيغمبرانو څخه عهد اخستل شوی دی چې په آخر الزمان پيغمبر (محمد ﷺ) باندې هم ايمان راوړي او هم ورسره همکاري وکړي او خلک ورته تشويق کړي. همدا مضمون د علي ﷺ څخه روايت شوی دی[2].

مګر دا جواب زړه ته نه ورځي ځکه چې د تخصيص دپاره هيڅ وجه نشته او د علي ﷺ د روايت هم دا معنی کېدلی شي چې نبي کريم ﷺ د ټولو پيغمبرانو علیهم السلام څخه وروسته راغلی دی نو د ټولو څخه د ده په باره کښې عهد اخستلی شوی دی او د عهد دپاره کامل مصداق دی، او دا معنی نه ده چې عهد اخستل يوازې د همده ﷺ په باره کښې دي او بس.

نو مونږ ته دا ښه ښکاري چې د نبي کريم ﷺ څخه هم ذکر شوی عهد اخستل شوی دی خو دا عهد په دې معنی نه دی چې بل پيغمبر به مبعوث کېږي ترڅو لازمه شي چې د هر يو پيغمبر په ژوند

(۱) جامع الترمذي ج۲ ص۴۷
(۲) روح المعاني ج۳ ص۲۰۹

کښې دی بل پیغمبر مبعوث شي او که د کوم یوه په ژوند کښې بل پیغمبر نه مبعوث کېږي نو د هغه څخه دې عهد نه وي اخستل شوی بلکې ذکر شوی عهد په ډېره مبالغه آمېزه کلماتو باندې ادا کړی شوی دی ترڅو په زیات تاکید باندې دلالت وکړي، چې د معنی حاصل یې داسې کېږي: ای آخر الزمان پیغمبره! ستا څخه وروسته خو بل پیغمبر نه راځي خو ستا دې قسم وي که بالفرض بل پیغمبر راشي د هغه سره به هم همکاري کوې او ایمان به ورباندې راوړې.

د ښه وضاحت دپاره لاندې څو مثالونه ولولئ:

اول: الله ﷻ نبي کریم ﷺ ته فرمايي چې: د کافرانو دا عقیده چې ملائک بنات الله دي په ابلغه توګه رده کړه چې: ﴿ قُلْ إِن كَانَ لِلرَّحْمَٰنِ وَلَدٌ فَأَنَا أَوَّلُ ٱلْعَٰبِدِينَ ﴾ [الزخرف: ۸۱] یعنې: ورته ووايه چې که بالفرض مهربان الله ﷻ ولد درلودی نو زه به د ټولو عبادت کوونکو څخه وړاندې (په همدغه حیث د الله ﷻ) عبادت کوونکی وی (د هرچا څخه وړاندې به ورباندې زه خبر وی).

دوهم: همدغه ایت [۸۲] په دې تمام شوی دی چې هرڅوک ستاسو د پیغمبرانو د جملې څخه خپل عهد ته (بالفرض) شا کړي نو دوی د فاسقانو د جملې څخه دی. او ښکاره ده چې نه پیغمبر خپل عهد ماتوي او نه په دوی باندې د فاسق کلمه صدق پیدا کولی شي خو د زیات تاکید دپاره دغه ډول کلمات استعمال شوي دي.

دریم: نبي کریم ﷺ فرمایلي دي: «وَاللهِ لَوْ كَانَ مُوسَى حَيًّا بَيْنَ أَظْهُرِكُمْ مَا حَلَّ لَهُ إِلَّا أَنْ يَتْبَعَنِي»[۱] یعنې: په الله ﷻ قسم دی که بالفرض موسی ؑ ستاسو په منځکښې نن ورځ ژوندی وی هم نو ورته به جائزه نه وی مګر دا چې زما متابعت وکړي.

څلورم: فقهاء کرام وايي چې څوک چا ته ووايي "که بالفرض ته قبله شې هم زه به مخ دروا نه ړوم" دا سړی کافر کېږي[۲]، که څه هم د دغه مشخص سړي قبله جوړېدل محال دي خو څرنګه چې نوموړی قائل ـ قبلې د منلو څخه انکار وکړ که څه هم فرضي قبله ده نو ځکه ورباندې کافر شو.

یادونه

۳ـ ځینو مفسرینو کرامو په ﴿ وَإِذْ أَخَذَ ٱللَّهُ مِيثَٰقَ ٱلنَّبِيِّـۧنَ ﴾ کښې څو متعددې معناوې کړې دي چې یا د پیغمبرانو اولادونه مراد دي او یا یې امتیان مراد دي او یا بني اسرائیل مراد دي چې د همدوی څخه عهدونه اخستلی شوي، نه د پیغمبرانو څخه[۳].

مګر مونږ ځکه ورباندې تېره کېښودله چې ذکرې شوې ټولې معناوې متبادرې نه دي. که څوک یې زیات تفصیل غواړي هلته دې مراجعه وکړي.

---

(۱) الدر المنثور ج۲ ص۲۵۳

(۲) شرح فقه اکبر ص۲۱۶ ـ

(۳) تفسیر الکشاف ج۱ ص۳۷۹؛ التفسیر الکبیر ج۸ ص۱۲۲

لام په قسم دلالت کوي

۴_ مفسرین کرام وايي چې ذکر شوی عهد په قسم سره اخستلی شوی دی چې یو دلیل یې دا دی چې أَخَذَ الْمِيثَاقَ (د کلک عهد اخستل) د استحلاف معنی ورکوي چې عهد په قسم سره کلک شوی دی او بل دلیل یې دا دی چې په ﴿ لَمَآ ءَاتَيْتُكُم ﴾ کښې د "ل" توری په قسم باندې دلالت کوي. د همدې کبله ورته "مؤطئة القسم" وايي[۱] نو مونږ یې خکه په ژباړه کښې همدا مضمون خای په خای کړ.

﴿ أَفَغَيْرَ دِينِ ٱللَّهِ يَبْغُونَ وَلَهُۥٓ أَسْلَمَ مَن فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَإِلَيْهِ يُرْجَعُونَ ﴿٨٣﴾ قُلْ ءَامَنَّا بِٱللَّهِ وَمَآ أُنزِلَ عَلَيْنَا وَمَآ أُنزِلَ عَلَىٰٓ إِبْرَٰهِيمَ وَإِسْمَٰعِيلَ وَإِسْحَٰقَ وَيَعْقُوبَ وَٱلْأَسْبَاطِ وَمَآ أُوتِيَ مُوسَىٰ وَعِيسَىٰ وَٱلنَّبِيُّونَ مِن رَّبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِّنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُۥ مُسْلِمُونَ ﴿٨٤﴾ وَمَن يَبْتَغِ غَيْرَ ٱلْإِسْلَٰمِ دِينًا فَلَن يُقْبَلَ مِنْهُ وَهُوَ فِي ٱلْءَاخِرَةِ مِنَ ٱلْخَٰسِرِينَ ﴿٨٥﴾ ﴾

[۸۳] ایا نو دوی (کافران) د الله ﷻ د دین څخه په غیر بل دین لټوي حال دا دی چې همده ﷻ ته هغه چا (هم) غاړه اېښې ده چې په اسمانو کښې دي او (هغه چا) هم چې په ځمکو کښې دي په خوښه او ناخوښه (زور) سره او خاص همده ﷻ ته به ورتاو کړی شي.

[۸۴] ووايه (ای پیغمبره!) چې مونږ په الله ﷻ ایمان راوړی او هم په هغه شي چې په مونږ باندې نازل کړی شوی دی او په هغه شي باندې هم چې په ابراهیم ﷺ باندې نازل کړی شوی دی او (په هغه شي باندې) هم چې په اسماعیل ﷺ او په اسحاق ﷺ، او په یعقوب ﷺ او په اسباطو (د یعقوب ﷺ په اولاده) باندې نازل کړی شوی دی او په هغه شي هم چې موسی ﷺ او عیسی ﷺ او نورو پیغمبرانو ته د خپل رب ﷻ د پلوه ورکړی شوي وه.

مونږ د دوی د یوه په منځکښې هم تفرقه نه کوو او مونږ خاص همده (الله ﷻ) لره غاړې اېښودونکي یاستو.

[۸۵] او هغه څوک چې د (ذکر شوي) اسلام څخه په غیر بل دین لټوي نو هیڅکله به ترې قبول نه کړی شي او همدی به په آخرت کښې د تاوانیانو څخه وي.

ارتباطونه

۱_ دا ایتونه د تېرو شوو ایتونو دپاره د نتیجې مثال لري چې دلایل خو دې همدومره وي چې بیان شوه او د الله ﷻ حق دین بالکل څرګند شو چې اوس یې هم څوک نه مني نو دا معنی ورکوي چې هغه د ټولو کائناتو څخه مخالفت کوي.

---

(۱) تفسیر ابي السعود ج۲ ص۵۳

۲ـ هلته دا واضحه شوې وه چې د پیغمبرانو علیهم‌السلام څخه عهدونه اخستل شوي وه. په دې اېتونو کښې د دغه عهدونو یوه ببلګه او مثال بیان شوی دی چې د آخر الزمان پیغمبر (محمد ﷺ) څخه هم دا دی عهد واخستل شو چې تاسو ته یې په خپله مبارکه خوله بیانوي چې: ﴿ ءَامَنَّا بِٱللَّهِ ﴾ الآیة.

۳ـ هلته د پیغمبرانو علیهم‌السلام څخه د راتلونکي پیغمبر په هکله عهد اخستلی شوی وه او دلته د آخر الزمان پیغمبر ﷺ څخه د تېرو شوو پیغمبرانو علیهم‌السلام په متعلق معاهده واخستله شوه او خلکو ته یې اعلان هم کړه ترڅو معلومه شي لکه په پخوانیو مسلمانانو باندې چې د وروستنیو پیغمبرانو علیهم‌السلام ایمان راوړل ضروري وه همدارنګه په وروستنیو باندې هم په ړومبنیو پیغمبرانو علیهم‌السلام باندې اعتقاد کول واجبي شی دی.

۴ـ بالآخره هغه انصافي خبره چې په [آل عمران:۶۴] ایت کښې نبي کریم ﷺ اهل الکتابو ته پیشنهاد کړې وه او هغوی ورسره ونه منله، همغه خبره یې دلته د خپله طرفه یو جانبه اعلانه کړه چې الله ﷻ به واحد او لا شریک ګڼو او ټولو احکامو ته به یې غاړه ږدو.

د مطلب خلاصه

۱ـ یعني: ای د دنیا هوښیارانو! تاسو منصافاً خبره وکړئ چې ایا د هغه دین څخه په غیر کوم چې ټول پیغمبران علیهم‌السلام ورباندې متفق دي او د الله ﷻ دین دی چې ټول کائنات ورباندې روان دي بل دین لټونه بې انصافي نه ده؟ دوی چې د دغه متفق علیه دین څخه انکار کوي ایا دوی د دې دین څخه پرته بل ښه دین موندلی شي؟ حال دا چې هغو ټولو مخلوقاتو ورته غاړه ایښې ده چې په اسمانونو کښې دي او که په ځمکو کښې دي، کلک معاند هم د همدې دین څخه غاړه نه شي غړولی او مجبور دی چې ورته تسلیم شي. نو معلومه شوه چې دا عالمي دین دی خو د مجبوریت د کبله یې ټول مني اما په رضا او خپله خوښه یې څوک مني او څوک یې نه مني خو د دوی دپاره یوه ورځ راتلونکې ده چې د دین مالک (الله ﷻ) ته به ټول وروستلی شي او هغه ﷻ به ورسره محاسبه وکړي.

۲ـ نو ای پیغمبره! کافران چې د ټولو پیغمبرانو متفق علیه دین یا بالکل نه مني او یا پکښې په انتخابي توګه ایمان راوړي نو ته ورته اعلان وکړه چې تاسو چې هر څه کوئ هغه وکړئ تاسو پوهېږئ او د قیامت ورځ، زمونږ تګلاره خو دا ده چې مونږ ټولو یوازې الله ﷻ باندې ایمان راوړی دی او ستاسو غوندې عیسی علیه‌السلام او یا بل څوک ورسره نه شریکوو.

او مونږ په هغه کتاب باندې هم ایمان لرو چې په مونږ نازل کړی شوی دی چې قرآن کریم دی او په هغه څه باندې هم چې هغه په ابراهیم علیه‌السلام، اسماعیل علیه‌السلام، اسحاق علیه‌السلام، یعقوب علیه‌السلام او د ده په اولاده باندې نازل کړی شوي دي، که څه هم مونږ ته یې پوره تفصیل معلوم نه دی خو دومره عقیده ورباندې لرو هر څه چې وه هغه ټول حق وه.

همدارنګه په هغو کتابونو باندې هم ایمان لرو کوم چې موسی علیه‌السلام او عیسی علیه‌السلام ته ورکړی شوي وه چې د تورات او انجیل څخه عبارت دي او همدارنګه په هغه څه باندې هم معتقد یاستو

چې نورو پیغمبرانو علیهم السلام ته ورکړې شوي وه، مونږ د یوه پیغمبر هم فرق نه کوو چې ستاسو غوندې انکار ترې وکړو، ځکه چې دوی ټول د الله ﷻ استولي شوي غوره بندګان دي او مونږ الله ﷻ لره غاړه ایښودونکي یاستو.

نو راشئ ای اهل الکتابو! تاسو هم زمونږ په شان ایمان راوړئ او ټول پیغمبران علیهم السلام او ټول اسماني کتابونه د قرآن کریم په شمول ومنئ چې په فطري دین باندې مستقیم شئ.

۳ـ که تاسو د همدې دین څخه پرته په هر دین کښې زیار وباسئ: هغه به مو په بنه باندې درنه شي ځکه چې د هیڅا څخه د اسلام نه پرته بل دین مقبول نه شي واقع کېدلی، نو هرڅوک چې د بل دین هڅه وکړي هغه مثال به پرې صادق شي چې "هندو ستړی او الله ناراض" او هم به په آخرت کښې ترې لوی زیانکاری جوړ شي چې هم به ورڅخه دین تللی وي او هم به ترې د دین د لاس ته راوړلو فرصت فوت شوی وي.

توضیحات

۱ـ په دې مقام کښې مفسرینو کرامو[۱] د ﴿طَوْعًا﴾، ﴿كَرْهًا﴾ دپاره ډېر تفسیرونه کړي دي لاندې څو مثالونه یې ولولئ:

الف: عبد الله بن عباس رضی الله عنه وايي چې ټول خلک د میثاق په ورځ (په عالم الأرواح کښې) طوعًا مسلمانان شوي وه. یعني که بالفرض په دار التکلیف کښې ټول خلک غاړه ایښودونکي جوړ شي نو دا کار به په زور سره صورت ونیسي.

ب: مجاهد رحمه الله علیه وايي چې مومن الله ﷻ ته طوعًا سجده کوي او د کافر سوری کرهًا سجده کوي.

ج: الحسن رحمه الله علیه وايي چې مومن طوعًا ایمان راوړي او کافر کرهًا (د توري په زور) ایمان راوړي.

د: قتادة رحمه الله علیه وايي چې: مومن طوعًا ایمان راوړي خو کافر یې کرهًا راوړي چې عذاب وګوري مګر هلته ورته ایمان څه فائده نه کوي.

هـ: الزجاج رحمه الله علیه وايي چې ټول مخلوق الله ﷻ ته کرهًا په دې معنی منقاد دی چې هیڅوک یې د تکویني اوامرو څخه سر نه شي غړولی او نه پکښې څوک د تغیر توان لري. او دا ځکه چې په تکویني اوامرو کښې د چا اختیار نشته ټول د "کُن" په امر باندې موجودېږي او بس.

هو! په تشریعي اوامرو کښې هغه څوک غاړه ایښودونکی ګڼل کېږي چې طوعًا په خپله خوښه ورته تسلیم شي او عقیده وربانديې وکړي.

که څه هم د ځینو مفسرینو کرامو[۲] همدغه پنځمه معنی خوښه ده چې حاصل یې داسې کېږي چې: کافران ولې د الله ﷻ د دین څخه په غیر د بل دین په هڅه کښې دي او تشریعي اوامر یې نه قبلوي حال دا دی چې په تکویني اوامرو کښې ورڅخه مخالفت نه شي کولی، نو دوی ته مناسب دي چې تشریعًا هم ترې مخالفت ونه کړي ترڅو د ټولو کائناتو د قانون سره موافق شي.

(۱) التفسیر الکبیر ج۸ ص۱۳۰؛ زاد المسیر ج۱ ص۳۵۳؛ البحر المحیط ج۲ ص۲۴۶؛ تفسیر الطبري ج۳ ص۳۳۶

(۲) في ظلال القرآن ج۱ ص۴۲۱

مگر په همدې تفسير باندې د سړي په ذهن كښې دا اعتراض گرځي چې الله ﷻ خو په بل ځای كښې د تكويني امر د منلو څخه په طوعې سره تعبير كړی دی لكه چې فرمايي: ﴿ فَقَالَ لَهَا وَلِلْأَرْضِ ٱئْتِيَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا قَالَتَآ أَتَيْنَا طَآئِعِينَ ﴾ [فصلت: ١١] يعني: نو الله ﷻ اسمان ته او هم ځمكې ته وويلې چې راشئ (موجود شئ) كه خوښه مو وي او كه خوښه مو نه وي، دوی دواړو وويلې چې راغلو مونږ (موجود شوو) په داسې حال كښې چې خوښه مو ده.

او په ذكر شوي تفسير كښې چې اكثريت خوښ كړی دی د تكويني امر منل په كرهې سره تعبير كړی شوی دی، دا نه ده مگر د ايت څخه مخالفه معنی ده.

د همدې كبله مونږ څلورم تفسير (چې قتادة رحمه الله كړی دی) خوښوو، چې حاصل يې داسې را اوځي:

ای كافرانو! تاسو خپلې ناتوانۍ او كمزورۍ په نظر كښې ونيسئ او د الله ﷻ دين په ډېره خوشالۍ او رضامندۍ باندې قبول كړئ. او دا ځكه چې:

اول: تاسو په دنيا كښې هم د الله ﷻ د مقابلې توان نه لرئ كه اراده يې وشي په زور به يې درباندې ومني. ځكه چې د الله ﷻ د مقابلې توان نه څوک په ځمكه كښې لري او نه په اسمان كښې او ټول ورته تسليم دي، خو د زور په انقياد باندې تاسو د ملامتۍ څخه نه خلاصېږئ او څه گټه درته نه شي رسولی.

همدې مضمون ته الله ﷻ اشاره كړې ده چې: ﴿ إِن نَّشَأْ نُنَزِّلْ عَلَيْهِم مِّنَ ٱلسَّمَآءِ ءَايَةً فَظَلَّتْ أَعْنَٰقُهُمْ لَهَا خَٰضِعِينَ ﴾ [الشعراء: ۴] يعني: كه زمونږ اراده وشي په دوی باندې به د اسمان (غيبو) څخه داسې معجزه ورښكته كړو چې غاړې به يې ورته ذليلې وگرځي (او ورته تسليم به شي).

دوهم: تاسو په آخرت كښې هم كمزوري ياست چې خپل ځانونه د الله ﷻ د محاسبې څخه نه شئ بچ كولی او په زور به د هغه ﷻ حضور ته بيولی كېږئ او هغه ﷻ به درباندې فيصله كوي.

ای كافرانو! چې تاسو د ټولو پيغمبرانو عليهم السلام اتفاقي دين نه منئ او د ټولو كائناتو فطري قوانين د پښو لاندې كوئ او هيڅ يوه دليل او برهان ته اعتناء نه كوئ نو ستاسو كوم زور او كوم قوت؟ دومره كمزوری مخلوق او دومره لوی تكبر؟

يادونه

٢ـ د ﴿ قُلْ ءَامَنَّا بِٱللَّهِ ﴾ الآية غوندې يو بل ايت د [البقرة: ١٣۶] كښې تېر شوی دی، دواړه ايتونه سره د تفنن في العبارة د كبله لږ څه جزئي فرقونه لري چې په عربي ژبه كښې د بدائعو څخه شمېرل كېږي. اما په تفسير كښې سره فرق نه لري نو كوم تفسير چې مونږ ته لازم ښكارېده همغه مو هملته ليكلی دی بيا ليكنه يې لازمه نه گڼو نو هيله ده محترم لوستونكي د "الْأَسْبَاط" د معنی په باره كښې او د موسی عليه السلام او د عيسی عليه السلام د نومونو د ذكر په ځكله هلته مراجعه وكړي.

﴿كَيْفَ يَهْدِي ٱللَّهُ قَوْمًا كَفَرُوا۟ بَعْدَ إِيمَـٰنِهِمْ وَشَهِدُوٓا۟ أَنَّ ٱلرَّسُولَ حَقٌّ وَجَآءَهُمُ
ٱلْبَيِّنَـٰتُ ۚ وَٱللَّهُ لَا يَهْدِي ٱلْقَوْمَ ٱلظَّـٰلِمِينَ ﴿٨٦﴾ أُو۟لَـٰٓئِكَ جَزَآؤُهُمْ أَنَّ عَلَيْهِمْ لَعْنَةَ ٱللَّهِ
وَٱلْمَلَـٰٓئِكَةِ وَٱلنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴿٨٧﴾ خَـٰلِدِينَ فِيهَا لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ ٱلْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ
﴿٨٨﴾ إِلَّا ٱلَّذِينَ تَابُوا۟ مِنۢ بَعْدِ ذَٰلِكَ وَأَصْلَحُوا۟ فَإِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٨٩﴾﴾

[۸۶] څرنګه به الله ﷻ داسې قوم ته هدایت وکړي (مطلب ته به یې ورسوي) چې هغوی د ایمان راوړلو څخه وروسته په داسې حال کښې کفر غوره کړی دی چې شاهدي یې ورکړې وي (په دې خبره باندې) چې بې شکه (دا) پیغمبر حق دی او (په داسې حال کښې چې) دوی ته ښکاره دلایل (او معجزات هم) ورغلي وه. او الله ﷻ ظالم قوم ته هدایت نه کوي (چې مطلب ته ورباندې ورسېږي).

[۸۷] دغه کسان چې دي، د دوی جزا دا ده چې یقینًا په دوی باندې د الله ﷻ او د ملائکو او د ټولو خلکو لعنت دی.

[۸۸] (په داسې حال کښې چې) په (همدې) لعنت (دوزخ) کښې به همېشه وي، نه به ترې عذاب تخفیف کړی شي او نه به ورته مهلت ورکړی شي.

[۸۹] مګر هغه کسان چې د همدغو (مرتد کېدلو) څخه وروسته توبه وباسي او (خانونه) اصلاح کړي نو (په دغو کسانو باندې ذکرې شوې جزاګانې نشته ځکه چې) یقینًا الله ﷻ بښونکی دی (په تېر شوي ارتداد باندې یې نه نیسي او) مهربان دی (د استحقاق څخه به اضافه فضل ورباندې وکړي جنتونه به ورکړي او هم به په دنیا کښې د نېکو عملونو توفیق ورکړي).

شان نزول

که څه هم مفسرینو کرامو د ذکرو شوو ایتونو په باره کښې متعدد مصداقات او یا شان نزولونه روایت کړي دي چې ټول یې د مفهوم لاندې راتلای شي[۱]، خو مونږ ترې لاندې هغه روایتونه رانقلوو کوم چې مونږ ته د دې ایتونو د سیاق سره ښه ښکاري:

۱ـ د عبد الله بن عباس رضی الله عنهما څخه روایت دی چې د انصارو د جملې څخه یو سړی مسلمان شوی وه خو بېرته کافر شو او مشرکانو ته ورغی مګر څه موده وروسته په ارتداد باندې پښېمانه شو او خپلوانو ته یې جواب ولېږه چې زما دپاره د نبي کریم ﷺ څخه پوښتنه وکړئ چې د ارتداد څخه به مې توبه قبوله شي او که نه. نو د همدې پوښتنې په جواب کښې ذکر شوي ایتونه نازل شوه چې توبه یې قبلېږي[۲].

---

(۱) الدر المنثور ج۲ ص۲۵۶؛ التفسیر الکبیر ج۸ ص۱۳۵
(۲) تفسیر ابن کثیر ج۱ ص۳۷۹

٢ـ د الحسن رحمه‌الله روايت دی چې دا ايتونه د اهل الکتابو په باره کښې نازل شوي دي چې د بعثت څخه وړاندې يې په نبي کريم ﷺ باندې ايمان راوړي وه چې راتلونکی آخر الزمان پيغمبر به حقه دی، او مشرکانو ته به يې ويلې چې کله الله ﷻ هغه مبعوث کړ نو مونږ به د هغه په نصرت به تاسو باندې غلبه پيدا کړو او د ظلمونو انتقام به درڅخه واخلو.

خو کله چې آخر الزمان پيغمبر ﷺ مبعوث شو دوی ورباندې رومبني کافران جوړ شوه او د خپلې پخوانۍ عقيدې څخه بېرته تاو او مرتد شوه[١].

د ارتباط وجې

١ـ د وړاندېنيو ايتونو د اشاراتو څخه معلومېده چې دلايل خو دې همدومره وي چې تاسو ته وويل شوه نور نو فقط همدا يوه خبره پاتې ده چې په زور مسلمان کړی شي، خو دا کار الله ﷻ نه کوي او د اختياري ايمان راوړلو استعداد تاسو د خاورو سره برابر کړی دی.

په دې ايتونو کښې همدا مضمون تعقيب شوی دی چې ستاسو غونډې خلکو ته به څنګه الله ﷻ هدايت وکړي چې د معجزاتو د ليدلو سره‌سره حق دين نه مني او هغو ټولو دلايلو ته شا کوي د کومو په بنياد يې چې يو خل ايمان راوړی وه او د نبي کريم ﷺ په حقانيت يې شهادت ورکړی وه، البته د مبعوثيت څخه وړاندې.

٢ـ هلته واضحه شوې وه چې د اسلام څخه په غير بل دين د الله ﷻ په نزد باندې مقبول نه دی او . دلته دا واضحه کېږي چې څوک د اسلام څخه مرتد شي هغوی په لاندې درې ګروپونو باندې وېشلي کېږي.

الف: هغه ډله کافران چې په اخلاص توبه وباسي نو الله ﷻ يې توبه قبلوي.

ب: هغه ډله چې توبه يې د اخلاص څخه نمايندګي نه کوي او ورځ په ورځ يې کفر زياتېږي نو د دوی توبه قبوله نه ده.

ج: هغه ډله چې د مرګ د ورځې پورې په کفر کلک وي او په همدې حالت کښې مړه شي دوی نه هم نه توبه شته او نه به ورته الله ﷻ بښنه وکړي او نه به ترې فديه قبوله کړي.

د مطلب خلاصه

١ـ د دوهمې او دريمې ډلې بيان په راتلونکو ايتونو کښې راروان دی او د لومړنۍ ډلې بيان دا دی چې ای پيغمبره! دغو کافرانو ته تمه مه کوه چې دوی به په تاباندې بيا ايمان راوړي. او دا څکه چې الله ﷻ به هغه قوم ته څنګه هدايت وکړي چې هغوی د ايمان راوړلو څخه وروسته بېرته کافر شوي وي په داسې حال کښې چې ستا په رسالت باندې يې شاهدي ورکړې وي او معجزات او دلايل يې په کافي اندازه د نظره تېر شوي وي چې د همغو په سبب يې ايمان راوړی وه خو يو خل يې بيا کفر نه محه کړه او دلايل يې ټول د پښو لاندې کړه.

---

(١) تفسير الطبري ج٣ ص٣٤١

دوی ته خکه الله ﷻ هدایت نه کوي چې دوی ظالمان دي او ظالم قوم هدایت نه شي موندلی چې د هدایت اسباب یې د منځه وړي دي.

۲ـ د دغې ډلې کافرانو جزا دا ده چې په دوی باندې د الله ﷻ لعنت دی چې ورځ په ورځ یې د رحمت څخه لرې کېږي او د ملائکو او د ټولو خلکو لعنت هم ورباندې دی چې ښېراوې ورته کوي حتی دوی پخپله هم خانو ته د الله ﷻ غضب غواړي کله چې دوی ووایې چې: ای الله! په ظالم قوم باندې غضب نازل کړې، حال دا چې ظالمان بل څوک نه دي مګر همدوی دي.

۳ـ دوی به په همدغه لعنت کښې همېشه وي، ترڅو چې دنیا باقي وي د الله ﷻ لعنت به ورباندې زیاتېږي او څومره خلک چې د دوی په غیر مشروع لار باندې تګ کوي دوی به ورسره پکښې شریک وي او په آخرت کښې به د لعنت په اصلي مظهر (دوزخ) کښې د دوام په توګه معذب شي چې نه به ترې عذاب تخفیف کړی شي او نه به ورته څه دمه ورکړی شي.

هو! تر هغه وخته پورې چې ارواګاني یې د غرغرې حالت ته نه وي رسېدلې د توبې دروازه ورته خلاصه ده، نو د ذکر شوو ټولو لعنتونو او عذابونو څخه د دوی هغه کسان بچ پاتې کېدلی شي چې د همدې ټولو جنایتونو څخه وروسته الله ﷻ ته ورتاو شي او په اخلاص توبه وباسي خو په دې شرط چې بیا پخواني خوی ته لاس وانه چوي او په واقعي توګه د خپلو خانو په اصلاح کښې مصروف شي، نو الله ﷻ به په دا خل بیا هم د جنایت څخه ورتېر شي او په تېرو شوو ګناهونو باندې به یې ونه نیسي. برسېره په دې د توفیق مهرباني به پرې هم وکړي او د استحقاق څخه اضافه اجرونه به ورکړي، دا خکه چې الله ﷻ غفور رحیم دی.

توضیحات

۱ـ ﴿كَيْفَ يَهْدِي ٱللَّهُ﴾ تکړې په تفسیر کښې مفسرین کرام په لاندې دوه طریقو باندې تللي دي:

الف: یوه طریقه دا ده چې: ای پیغمبره! د دغو اهل الکتابو او یا د دغو مرتدانو څخه تمه مه کوه چې دوی به په تاباندې ایمان راوړي، خکه چې د دوی کفر تقریباً د ختم اندازې ته رسېدلی دی.

نو په دې طریقه کښې د دوی ایمان راوړل محال نه دي فقط بعید دي، کېدلی شي چې د بُعد سره، سره توبه وباسي او ایمان راوړي لکه چې د ایتونو آخرنی تکړې ورباندې دلالت کوي.

ب: بله طریقه دا ده چې: ای پیغمبره! دغو کافرانو ته الله ﷻ هدایت نه کوي. لکه چې په همدې معنی باندې ﴿وَٱللَّهُ لَا يَهْدِي ٱلْقَوْمَ ٱلظَّٰلِمِينَ﴾ دلالت کوي چې الله ﷻ ظالمانو ته داسې هدایت نه کوي چې مطلب ته ورباندې ورسېږي.

خو په دواړو طریقو کښې د دې ایت شریف د حکم څخه هغه کسان وتلي دي کومو ته چې په څلورم ایت کښې اشاره شوې ده چې ﴿إِلَّا ٱلَّذِينَ تَابُوا۟﴾ الآیة نو څوک داسې اعتراض نه شي کولی چې د دې ایت مضمون دا دی چې مرتد ته الله ﷻ هدایت نه کوي او د هغه ایت مضمون دا دی چې هدایت ورته کوي نو د دواړو ایتونو مفاهیم سره متناقض شوه. د جواب حاصل یې دا دی چې هغه

ایت د دې ایت متمم دی چې د دواړو مجموعې څخه یو کلام جوړېږي او دوه کلامه نه دي چې دواړه سره متناقض جوړ شي.

يادونه

۲_ د لعنت په باره کښې ډېر ښه مفيد بحثونه د [البقرة:١٥٩_ ١٦١] ايتونو لاندې تېر شوي دي، دوهم ځل ليكل يې اوږدوالى پيدا كوي نو هيله ده چې محترم لوستونكي ورته مراجعه وكړي.

توبة څه ته وايي؟

۳_ هرڅوک چې د خپل ځان د خلاصون دپاره د ګناه څخه اعتذار وړاندې كوي نو د لاندې درې حالونو څخه به خالي نه وي[1]:

الف: چې بالكل د ګناه څخه انكار وكړي چې ما نه ده كړې تهمت راپورې تړلى شوى دى.

ب: چې ووايي ګناه مې كړې ده خو زه يې په كولو كښې ملامته نه يم، د دې كبله او د دې كبله مې ورته اقدام كړى دى.

ج: چې ووايي ګناه مې كړې ده او هيڅ وجه د جواز مې په لاس كښې نه وه، بد مې كړي او اوس ورباندې پښېمانه يم.

دغه درېم ډول اعتذار د توبې په نامه يادېږي چې په شريعت كښې لاندې څلور شرطونه لري:

اول: چې ګناه د دې كبله پرېږدي چې قبيحه ده او په شريعت كښې ممنوعه ده.

دوهم: چې په كولو باندې يې پښېمانه او نادم وي.

درېم: چې په عين وخت كښې يې جدي قصد وي چې بيا به د نوموړي ګناه كولو ته رجوع نه كوم.

څلورم: چې د كړى شوې ګناه تلافي وكړي كه ممكن وي. مثلا د چا مال يې خوړلى وي؛ چې هغه بېرته وركړي او كه د چا غيبت يې كړى وي د هغه څخه عفوه ترلاسه كړي.

سوال جواب

۴_ كه څوک وايي چې: ځينې مفسرين كرام[2] خو د ﴿ وَأَصۡلَحُوا ﴾ تكي څخه پنځم شرط هم استنباطوي چې كه توبه كوونكي خپل ځان اصلاح نه كړ او ګناه ته يې بيا عَود وكړ نو توبه يې شرعي توبه نه ده، تاسو خو دغه شرط ذكر نه كړ؟

مونږ وايو چې: دغه شرط خو عين درېيم شرط دى چې بايد د توبه كولو وخت كښې ورسره همدا عزم وي چې بيا به ګناه ته نه وركرځم. اما دا خبره چې كه د همدغه عزم څخه راښكته شو او بيا يې ګناه ته اقدام وكړ نو د احنافو عليهم الرحمة په نزد پخوانى توبه يې شرعي توبه ده او تېره ګناه ورته پرې عفوه شوې ده البته چې دوهم ځل د نوې ګناه مرتكب شو. او دا څكه چې:

---

(۱) مفردات الراغب ص۷۲

(۲) تفسير المنار ج۳ ص۳۶۶

د ابو بکر الصدیق ﷺ په روایت نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «مَا أَصَرَّ مَنْ اسْتَغْفَرَ وَإِنْ عَادَ فِي الْيَوْمِ سَبْعِينَ مَرَّةً»[۱] یعني: هغه څوک په ګناه باندې مصر (دوام ورکوونکی) نه ګڼل کېږي چې د ګناه څخه بښنه غواړي اګر که په یوه ورځ کښې اویا کرته ګناه ته بېرته ورستون شي.

نو چې کله مغفرت غوښتونکی (توبه ویستونکی) مداوم ونه ګڼل شو نو معلومه شوه چې پخوانۍ توبه او استغفار یې د منځه نه دی تللی.

هو! که دوی ووايي چې زمونږ مراد دا دی چې په توبو کښې ډېره لویه او موثره توبه هغه ده چې وروسته ترې ګناه ته رجوع ونه کړی شي نو بیا خو بالکل اختلاف د منځه ځي. او دا ځکه چې دغه ډول توبه خو هرڅوک لویه توبه ګڼي ته به وايې چې د دې څخه په غیر بله توبه د سره توبه نه ده! هېر مو نه شي!

هېر مو نه شي!

۵- هېر مو نه شي چې د "تائِب" کلمه چې د الله ﷻ صفت واقع شي نو د توبه قبلوونکي معنی ورکوي. همدارنګه د "تَوَّاب" څخه د ډېر توبه قبلوونکی مرادېږي. او که د بنده صفت واقع شي نو "تائِب" په معنی د توبه ویستونکي او "تَوَّاب" په معنی د ډېر توبه ویستونکي کېږي[۲].

﴿ إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ بَعْدَ إِيمَـٰنِهِمْ ثُمَّ ٱزْدَادُوا۟ كُفْرًا لَّن تُقْبَلَ تَوْبَتُهُمْ وَأُو۟لَـٰٓئِكَ هُمُ ٱلضَّآلُّونَ ﴿٩٠﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ وَمَاتُوا۟ وَهُمْ كُفَّارٌ فَلَن يُقْبَلَ مِنْ أَحَدِهِم مِّلْءُ ٱلْأَرْضِ ذَهَبًا وَلَوِ ٱفْتَدَىٰ بِهِۦٓ ۗ أُو۟لَـٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ وَمَا لَهُم مِّن نَّـٰصِرِينَ ﴿٩١﴾ ﴾

[۹۰] بې شکه هغه کسان چې دوی د خپل ایمان راوړلو څخه وروسته بېرته کافر شوي دي بیا د کفر د حیثه زیات شوي دي (کفر یې قوي شوی دی)، هیڅکله به د دوی توبه قبوله نه کړی شي او دغه کسان همدوی ګمراهان دي.

[۹۱] بې شکه هغه کسان چې دوی کافر شوي دي او په داسې حال کښې مړه شي چې دوی کافر وي نو د دوی د جملې څخه د یوه څخه به هم د سرو زرو د حیثه د ځمکې ډکوالی (په هیڅ وجه) قبول نه کړی شي اګر که نوموړی یې (بالفرض د خپلو جنایتونو په مقابل کښې) فدیه کړي (د فدیې په وجه به هم قبول نه کړی شي پاتې لا د تصدق په وجه).

دغه کسان چې دي دوی لره دردناک عذاب دی او دوی لره به هیڅوک کومک کوونکی نه وي.

د مطلب خلاصه

په دې ایتونو کښې د مرتدانو د پاتې دوه ډلو حکم بیان شوی دی چې د دواړو دپاره نه توبه شته او نه مغفرت. نو مضمون یې داسې دی چې:

(۱) سنن ابي داوٗد ج۱ ص۲۱۲؛ جامع الترمذي ج۲ ص۱۹۶
(۲) مفردات الراغب ص۷۲

۱ـ د مرتدانو دوهمه ډله هغه ده چې د ارتداد څخه وروسته توبه وباسي خو حقیقي توبه نه بلکې صرف د کوم مرام په منظور یې ورته اقدام کړی وي، د همدې کبله د دوی توبه د کفر په کمښت باندې څه اغېز نه کوي بلکې د توبې څخه وروسته هم روزمره د دوی کفر قوت پیدا کوي او د اسلام سره یې دښمني اضافه کېږي.

نو د دوی حکم دا دی چې توبه به یې د الله ﷻ په دربار کښې هیڅکله قبوله نه شي. او دا ځکه چې حقیقي توبه نه ده، دغه کسان همدوی پاخه ګمراهان دي چې په زاره ضلالت باندې پاتې دي او الله ﷻ ورباندې پوه دی.

۳ـ د مرتدانو دریمه ډله هغه ده چې هغوی د مرګ د ورځې پورې د توبې نوم هم په خوله باندې وانخلي او ظاهري توبه هم ونه باسي. دوی د توبې وروستنی چانس هم د لاسه ورکړ او د خلاصون ټولې دروازې یې په ځان باندې وتړلې. او دا ځکه چې د خلاصون دروازې خو دغه لاندې شیان دي:

الف: د الله ﷻ رحم او مهرباني. دا خو دوی ته نشته ځکه چې الله ﷻ ورڅخه ناراض دی.

ب: د ارتداد څخه فدیه ورکول. دا هم د دوی څخه الله ﷻ نه قبلوي که څه هم بالفرض دومره پرېمانه وي چې ټوله ځمکه په سرو زرو باندې ډکه وي او هغه ټول د همدغو مرتدانو د یو نفر وي او دا ټول فدیه ورکړي بلکې لا د همدغو سرو زرو په اندازه نور سره زر هم فدیه کړي، خو د دې ټولو فدیو سره‌سره به یې نه فدیه قبوله شي او نه به د الله ﷻ د غضب څخه خلاص شي.

همدارنګه د مرتد هغه فدیې هم نه قبلېږي چې بالفرض په ذکر شوي تفصیل سره یې په خپل ژوند کښې صدقات او خیراتونه کړي وي. ځکه چې د صدقاتو د قبول دپاره ایمان شرط دی او نوموړي په دنیا کښې ایمان نه درلود.

نو کله چې د یوه مرتد دپاره هم په ذکر شوي بیان سره نه فدیه فائده کوي او نه صدقه نو د دېرو مرتدانو دپاره خو یې بالکل نه کوي.

ج: د ارتداد څخه شفاعت. دا هم د دوی دپاره نشته ځکه چې دوی ته د الله ﷻ په نزد دردناک عذاب ټاکلی شوی دی، دا عذاب لکه چې په فدیه باندې بدلون نه شي موندلی همدارنګه یې د شفاعتګرو په شفاعت باندې هم بدلون امکان نه لري، دا هم هله چې بالفرض دوی ته شفاعتګر وموندل شي افسوس چې دوی ته شفاعتګر هم نه شي موندل کېدلی.

د: په زور باندې خلاصون. دا هم ورته نشته، ایا د الله ﷻ څخه به داسې کومکیان دوی ترلاسه کړي چې د یو پلوه دومره زور آور وي چې د الله ﷻ مقابله وکړی شي او د بله پلوه د دغو مرتدانو سره دومره دوستي ولري چې د دوی دپاره د الله ﷻ مقابلې ته ودرېږي. معلومه ده چې دغه دواړه خندې محالې دي.

توضیحات

۱ـ هغه شیان چې کفر ورباندې زیاتېږي (قوي کېږي) په لاندې ډول دي:

الف: چې په کفر باندې اصرار وکړي یعنې کفر ته ادامه ورکړي.

ب. چې د کفر سره بل کفر ملګری کړي، لکه چې اهل الکتابو په نبي کریم ﷺ د بعثت څخه مخکښې ایمان راوړی وه خو کله چې مبعوث شو دوی د خپل ایمان څخه ارتداد غوره کړ او انکار یې ترې وکړ بیا یې همدا کفر لا پسې قوي کړ چې نبي کریم ﷺ پورې یې سپکې سپورې خبرې هم کولې چې هره یوه خبره د کفر دپاره کافي وه او همدارنګه د ټولو معجزو څخه منکر شوه چې هر یو انکار بېل بېل کفر ګڼل کېده، نو د دوی نجاست ورځ په ورځ مخ په زیادت وو.

ج. چې د کفر سره منافقت هم ملګری کړي، په خوله باندې توبه وباسي خو پټ په زړه کښې په خپل ارتداد کلک وي. دغه ډول خلک مونږ په یقین سره نه شو تشخیص کولی مګر د الله ﷻ څخه پټ نه دي د همدې کبله یې توبه نه قبلوي.

د. چې کفر یې د ختم اندازې ته ورسېږي، د دوی کفر دومره قوي کېږي چې هغوی بالکل توبه ویستلو ته اقدام نه کوي او که بالفرض د څه اغراضو په بناء ورته اقدام وکړي نو الله ﷻ یې نه قبلوي.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۲_ دلته په تفاسیرو کښې دا پوښتنه مطرحه شوې ده چې د متصل تېر شوي ایت څخه څرګندېږي چې الله ﷻ د مرتد توبه قبلوي او په دې ایت کښې فرمايي چې ﴿ لَّن تُقْبَلَ تَوْبَتُهُمْ ﴾ هیڅکله به د مرتدانو توبه قبوله نه کړی شي، ایا دا تناقض نه دی؟

دې پوښتنې ته مفسرینو کرامو لاندې جوابونه کړي دي:

الف. په ﴿ لَّن تُقْبَلَ تَوْبَتُهُمْ ﴾ کښې هغه توبه مراده ده چې د مرګ په حالت کښې یې وباسي او تر هغه پورې یې ټاله کړې وي لکه چې الله ﷻ فرمايي: ﴿ وَلَيْسَتِ ٱلتَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ ٱلسَّيِّـَٔاتِ حَتَّىٰٓ إِذَا حَضَرَ أَحَدَهُمُ ٱلْمَوْتُ قَالَ إِنِّى تُبْتُ ٱلْـَٰٔنَ ﴾ [النساء: ۱۸] یعنې: او هغو کسانو ته توبه نشته (نه قبلېږي) چې دوی تر هغه وخته جنایات کوي چې مرګ ورته حاضر شي نو بیا وايي چې اوس توبه وباسم[۱]. دا معنی ذهن ته په منډه نه ورځي.

ب. دلته هغه توبه مراده ده چې په مخکښې ایت ﴿ إِلَّا ٱلَّذِينَ تَابُوا۟ ﴾ کښې ورته اشاره شوې ده. نو د معنی حاصل یې داسې کېږي د ارتداد څخه توبه ویستل مقبول دي خو چې په همدې توبه باندې قائم پاتې شي نو که بېرته د دوهم ځل دپاره مرتد شو نوموړې توبه د قبول د درجې څخه لوېږي او داسې ګڼله کېږي لکه چې د سره یې توبه نه وي ویستلې[۲]. مګر دا تفسیر متبادر نه دی، لکه چې توبه مقبوله نه ده دا هم مقبول نه دی.

(۱) تفسیر القاسمي ج۴ ص ۱۴۰

(۲) التفسیر الکبیر ج۸ ص۱۳۹

ج: دلته د توبې عدم مقبولیت د مرګ څخه کنایه ده لکه چې دوهم ایت ورباندې دلالت کوي[۱]، په دې تقدیر باندې دوهم ایت د دې ایت دپاره تاکید واقع کېږي حال دا چې د تاکید څخه تاسیس بهتر دي.

د: دلته هغه توبه مراده ده چه د کفر د زیادت څخه يې ویستلې او اصلي ارتداد خاي په خاي پاتې وي[۲]. د دې جواب هم خاي په خاي پرېښودل په کار دي چه د ذهن نه ډیر لرې دی.

ه: د عبد الله بن عباس رضی الله عنهما څخه روایت دی چې دلته هغه توبه مراده ده چې د منافقت دپاره وي[۳]، ترڅو د همدې توبې په وجه د مسلمانانو په منځکښې ځان ته خاي پیدا کړي او په اخلاص سره نه وي توبه تائب شوی، نو ځکه يې کفر ورځ په ورځ مخ په زیادت وي.

مونږ چې د ایتونو تفسیر په کوم ډول باندې کړی دی د هغه په بناء ذکره شوي پوښتنه هیڅ نه مطرحه کېږي، وروسته پوه شو چې همدا ډول تفسیر د عبد الله بن عباس رضی الله عنهما د روایت څخه هم څرګندېږي، فالحمد لله علی الموافقة.

د ایتونو تازه مصداق

۴ـ سُبحان الله چې د ایتونو دپاره د قرآن کریم د نزول څخه څوارلس سوه کاله وروسته یو نوی او تازه مصداق پیدا شو ته به وایې چې ذکر شوي ایتونه همدا نن نازل شوي دي او همدا د نن ورځې مرتدان ترې مراد دي لاندې تفصیل ته لږ څه متوجه شئ:

د افغانستان د اوږده جهاد په وروستیو پړاوونو کښې په ۱۳۷۱/۲/۵ هـ ش نېټه مجاهدین د الله ﷻ په فضل د کابل ښار ته ورداخل شوه او کمونستان (خلقیان، پرچمیان) په لاندې درې ګروپونو باندې وویشل شوه:

الف: ځینې په اخلاص سره توبه تائب شوه او په پخوانې مسلک باندې پښېمانه شوه که څه هم مونږ يې نه پېژنو، په زړونو باندې یوازې الله ﷻ پوهېږي اوبس.

خو مونږ هغه څوک په توبه کښې مخلص ګڼو چې د توبې څخه وروسته د اسلام دپاره هغه هلې ځلې وکړي کومې به يې چې د کمونیزم دپاره کولې او هم د اسلام احکام په خپل ځان باندې عملي کړي.

ب: ځینو توبه وویستله خو په توبه کښې صادق نه دي ځکه چې فعلاً هم د کمونیزم دپاره کار کوي، مجاهدین په جنګ اچوي ترڅو اوبه خړې شي او دوی پکښې ماهیان ونیسي، په خپلو منځو کښې په پټه توګه غونډې کوي او فرصت ته سترګې په لار دي.

د دغې ډلې توبه به الله ﷻ هیڅکله قبوله نه کړي، دوی که مجاهدین تېر باسي الله ﷻ نه شي تېرویستلی.

---

(۱) تفسیر الکشاف ج۱ ص۳۸۲

(۲) تفسیر الطبري ج۳ ص۳۴۴

(۳) زاد المسیر ج۱ ص۳۵۵

ځ: ځینو د مجاهدینو د ورتګ سره سم د وطن په پرېښودلو پیل وکړ نه یې د رښتیاوو توبه وویستله او نه د دروغو، د دوی ټولو محاسبه د الله ﷻ سره ده چې د قیامت په ورځ به ورته پوره جزا ورکړي او هیڅوک به یې ترې خلاص نه شي کړی او نه به ترې غرونه-غرونه د سرو زرو فدیې قبولې کړي.

عجیب منظر

۴ـ د کمونستانو دربهي ډلې عجیب منظر تشکیل کړې وه چې هره ورځ د دوی او هندوانو زرونه خلک د وطن ځخه خارجېدل او د مهاجرینو او مجاهدینو زرونه خلک خپل وطن ته ورستنېدل. د افغانستان په پولو باندې سخته ګڼه ګونه وه تا به ویلې چې ﴿ وَقُلْ جَآءَ ٱلْحَقُّ وَزَهَقَ ٱلْبَٰطِلُ ۚ إِنَّ ٱلْبَٰطِلَ كَانَ زَهُوقًا ﴾ [الإسراء: ۸۱] ایت همدا اوس نازل شوا.

د "وَلَوْ" د کلمې قانون

۵ـ په عربي ژبه کښې د "وَلَوْ" کلمه په هغه حکم کښې استعمالېږي چې هغه دوه متعلقه ولري، په یوه متعلق پورې یې تعلقه واضحه وي چې ذکر ته یې اړتیا نه وي او په بل متعلق پورې یې تعلقه لږ ځه خفي وي.

د ښه وضاحت دپاره نوموړی قانون په دې ایت کښې تطبیق کړئ چې: ﴿ كُونُواْ قَوَّٰمِينَ بِٱلْقِسْطِ شُهَدَآءَ لِلَّهِ وَلَوْ عَلَىٰٓ أَنفُسِكُمْ ﴾ [النساء: ۱۳۵]. په دې ایت کښې په انصاف سره د شاهدي اداء کولو حکم دی، یو متعلق یې نور خلک دي چې د نوموړي حکم تعلقه ورپورې واضحه ده د همدې کبله نه دی ذکر شوی او بل متعلق یې د شاهدي ورکوونکو خپل ځانونه دي چې د "وَلَوْ" کلمه ورباندې داخله ده او د حکم تعلقه ورپورې ځه خفي ده، چې شاهدي د خپلو ځانونو په ضرر باندې ده، نه په ګټه.

نو داسې ګڼل کېږي لکه چې الله ﷻ فرمایلي وي: "كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَآءَ لِلَّهِ لَوْ كَانَتِ الشَّهَادَةُ عَلَى غَيْرِكُمْ وَلَوْ كَانَتْ عَلَى أَنفُسِكُمْ" ای مسلمانانو! د الله ﷻ د رضا دپاره په انصاف سره په شهادت ورکولو باندې کلک ودرېږئ که چرته دا شهادت په بل چا باندې وي او که چرته ستاسو په خپلو ځانونو باندې وي. یعنې په دواړو صورتونو کښې په یو رنګ شهادت اداء کړئ.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۶ـ پورتني قانون ته په کتلو سره یوه پوښتنه رامنځته کېږي چې په ﴿ فَلَن يُقْبَلَ مِنْ أَحَدِهِم مِّلْءُ ٱلْأَرْضِ ذَهَبًا وَلَوِ ٱفْتَدَىٰ بِهِۦٓ ﴾ کښې دوهم متعلق ځه شی دی چې هلته د ځمکې په پیمانه باندې د سرو زرو عدم قبول نسبت هغه ته ښه واضحه دی تر دې چې ذکر ته یې هم اړتیا نشته؟

نو د دې پوښتنې په جواب کښې مفسرینو کرامو لاندې جوابونه کړي دي:

الف: په ﴿وَلَوِ ٱفْتَدَىٰ بِهِۦ﴾ کښې د "و" کلمه زانده ده نو معطوف علیه ته یې حاجت نشته او د ذکر شوي قانون لاندې نه راځي[۱]. مګر دا جواب مزناک نه دی او چندان د منلو وړ هم نه دی.

ب: "به" په حذف د مضاف سره دی، چې مثل دی نو تقدیر یې بمثله کېږي. نو د معنی حاصل به یې داسې شي چې: د دوی څخه به د سرو زرو یوه پیمانه د ځمکې په اندازه قبوله نه کړی شي او که د دې یو بل مثل ورسره هم اضافه فدیه کړی شي هم قبول به نه شي.

دوی وایي چې د مثل کلمه کله-کله حذفېږي لکه چې وایي: "اَبُو یُوسُف اَبُو حَنِیْفَة" (یعني: ابو یوسف د ابو حنیفه غوندې دی) او داسې نور[۲].

ج: په دې مقام کښې محذوف متعلق "لَوْ تصدق" دی، نو معنی یې داسې کېږي چې: د ځمکې د پیمانې په اندازه سره زر ورڅخه نه قبلېږي، که تبرعا (بې عوضه) یې ورکړي او که فدیه ورباندې وکړي. ښکاره ده چې په عوض د ګناه کښې نه قبلېږي نو په عوض د اجر او ثواب کښې خو بالکل نه قبلېږي، او الله ﷻ ورباندې اجر او ثواب نه ورکوي که بالفرض دنیا ته راشي او دلته یې خیرات کړي[۳].

د: په دې مقام کښې بل متعلق حالت دی. یعني: د کافر څخه به په هیڅ حالت کښې د ځمکې په پیمانه سره زر قبول نه کړی شي که څه هم د فدیه ورکولو حال وي.

نو کله چې د فدیې په حال کښې قبول نه شو چې د یو پلوه ورته ورکوونکی اړ دی، په قبول کښې الحاح کوي او هم په جرم اقرار کوي او د بله پلوه د فدیې قبلول په رضا باندې دلالت نه کوي چې کله-کله د دښمن څخه هم اخستله کېږي، نو په بل حال (مثلاً د تحفې په حال کښې) کښې خو به ترې هیڅکله قبوله نه شي ځکه چې د دښمن څخه څوک تحفه (هدیه) نه قبلوي او هم نه پکښې اعتراف شته او نه الحاح[۴].

په هر تقدیر د ذکر شوي ایت شریف تفسیر په لاندې حدیث کښې ښه واضحه شوی دی چې نبي کریم ﷺ فرمایي: «يُجَاءُ بِالْكَافِرِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَيُقَالُ لَهُ أَرَأَيْتَ لَوْ كَانَ لَكَ مِلْءُ الْأَرْضِ ذَهَبًا أَكُنْتَ تَفْتَدِي بِهِ فَيَقُولُ نَعَمْ فَيُقَالُ لَهُ قَدْ كُنْتَ سُئِلْتَ مَا هُوَ أَيْسَرُ مِنْ ذَلِكَ»[۵] یعني: یو کافر به د قیامت په ورځ راوستلی شي او ورته به وویلی شي چې په دې باندې خبر راکړه که بالفرض تا د ځمکې د ډکوالي په اندازه سره زر درلودی، ایا هغه به دې (د دې عذاب څخه) په فدیه باندې ورکړي وی؟ نو وبه وایي چې هو. نو ده ته به وویلی شي چې ستا څخه خو د دې څخه ډېره اسانه خبره غوښتله شوې وه (چې د الله ﷻ سره شریک مه دروه او په وحدانیت یې اقرار وکړه).

(۱) تفسیر البغوي ج۱ ص۳۲۵
(۲) تفسیر القاسمي ج۴ ص۱۴۴
(۳) التفسیر الکبیر ج۸ ص۱۴۱
(۴) البحر المحیط ج۲ ص۵۲۱
(۵) صحیح البخاري ج۲ ص۹۶۸

یو تذکر

۷_ داسې معلومېږي چې الله ﷻ د مرتدانو په جزا کښې د زښتو ډېرو پیسو د نه قبلېدلو خبره ځکه یاده کړه چې دوی د همدې پیسو د کبله مرتد کېږي، نو په غوږ باندې ووهل شوه چې داسې وخت دربانديې راتلونکی دی که بالفرض دومره-دومره پیسې ولرئ او هغه د ارتداد د جزا په بدله کښې ورکړئ هم تربې خلاص به نه شئ نو ښه دا ده چې همدا اوس ترې خپل ځانونه مفت خلاص کړئ او اسلام قبول کړئ.

د دریمې سپارې پای د الله ﷻ په توفیق
۱۳۷۱/۸/۲۰ هـ ش نېټه

﴿لَن تَنَالُواْ ٱلْبِرَّ حَتَّىٰ تُنفِقُواْ مِمَّا تُحِبُّونَ ۚ وَمَا تُنفِقُواْ مِن شَيْءٍ فَإِنَّ ٱللَّهَ بِهِۦ عَلِيمٌ ﴿٩٢﴾﴾

[۹۲] هیڅکله به تاسو (ای مؤمنانو!) د الله ﷻ کاملې رضا (او نورو نعمتونو) ته تر هغې وخته رسېږئ ترڅو چې تاسو د هغو مالونو څخه څه خرڅه وکړئ چې هغه ستاسو خوښېږي.

او هر څه چې تاسو (د الله ﷻ د رضا دپاره) خرڅ کوئ هر شی چې وي (لږ وي او که ډېر، غوره وي او که ناغوره، محبوب وي او که مبغوض او داسې نور) نو بې شکه الله ﷻ ورباندې پوه دی (د همغه موافق اجر به درکړي).

ارتباطونه

۱ـ په وړاندېنیو ایتونو کښې الله ﷻ د مرتدانو په جزا کښې دا هم ذکره کړې وه چې د هغوی څخه به د ډېرو غټو پیسو فدیه هم قبوله نه شي که بالفرض هغوی یې ولري. په دې ایتونو کښې واضحه شوې ده چې د نوموړي فدیې نه قبول، د پیسو ګناه نه ده، بلکې د کافرانو ګناه ده چې د دوی د لاسه یې الله ﷻ د قبول درجې ته نه رسوي.

او ای مؤمنانو! تاسو چې د الله ﷻ د رضا دپاره هرڅومره محبوب شی نفقه کړئ په همغې اندازه به د لوی ښېګڼو خاوندان شئ او د دوزخ د اوره څخه به وساتل شئ. او ستاسو وړوکی خیرات هم الله ﷻ ته مقبول دی.

۲ـ هلته اشاره شوې وه چې مرتدان د پیسو د کبله مرتد شوي دي، دلته مؤمنانو ته توصیه کېږي چې هغوی د مالونو په راټولو باندې د الله ﷻ غضب وګاټه بالمقابل تاسو د مالونو په مصرفولو باندې د الله ﷻ رضا وګټی.

۳ـ دلته کافران په غوږ وهل کېږي چې ترڅو تاسو د محبوبو شیانو څخه تېر نه شئ لکه پیسې، ریاست، قلنګونه، او داسې نور، نو تاسو به د کفر د تیارو څخه را ونه وځئ. د محبوبو شیانو نفقه کول کامله ښېګڼه ده.

توضیحات

۱ـ که څه هم ځینو مفسرینو کرامو د ﴿لَن تَنَالُواْ﴾ خطاب اهل الکتابو ته ګڼلی دی[1] لکه چې وړاندېني او وروستني ایتونه ورباندې دلالت کوي، مګر بهتره دا ده چې دا خطاب مؤمنانو ته دی او د دې دپاره په منځکښې خای په خای شوی دی ترڅو د حلالو مالونو د توهین او تحقیر اشتباه د منځه بوځي، لکه چې د ارتباط په وجو کښې ورته اشارې شوې دي. دغه نظر څکه بهتر دی چې اهل الکتاب خو یوازې په انفاق باندې د ابرارو څخه نه شي ګرځېدلی ترڅو چې په نبي کریم ﷺ باندې په مقبوله طریقه ایمان رانه وړي او په ایت کښې همدې درجې ته د رسېدلو سبب یوازې د محبوب مال انفاق ښودلی شوی دی.

---

(۱) تفسیر المراغی ج۳ ص۲۱۱

"برّ" څه معنی؟

۲_ د "برّ" کلمه اصلا د پراخوالي په معنی ده. د همدې کبله وچې ته چې د درياب مقابله ده "برّ" وايي ځکه چې پراخي او توسعه يې ډېره ده[۱]. د همدې څخه د "برّ" کلمه هم اخستله شوې ده چې په ايت شريف کښې استعماله شوې ده. دا ځکه چې د الله ﷻ جنتونه او نعمتونه بې حده پراخه او د انسانانو د تخمين څخه وتلي دي. په دې مقام کښې عبد الله بن عباس رضی الله عنهما په جنت سره تفسير کړی دی[۲].

دا هم لرې نه ده چې دلته د "برّ" څخه هغه بر مطلب دی کوم چې مصدر دی او د "أبْرار" کلمه ترې مشتقه شوې ده او الله ﷻ هغوی ته د نعمتونو وعده کړې ده لکه چې فرمايي: ﴿إِنَّ ٱلْأَبْرَارَ لَفِى نَعِيمٍ﴾ [المطففين: ۲۲] يعني: بې شکه نېکان په نعمتونو کښې دي.

نو د معنی حاصل به يې داسې شي چې: تر هغو تاسو د ابرارو څخه نه شئ جوړېدلی ترڅو چې د خپلو محبوبو مالونو څخه في سبيل الله انفاق وکړئ چې معلومه شي چې تاسو ته د الله ﷻ رضا د هر څه څخه محبوبه ده.

سوال جواب

۳_ که څوک وايي چې د ايت شريف څخه معلومېږي چې د ابرارو څخه جوړېدل يوازې د انفاق پورې ارتباط لري او بس، نور عبادات پکښې هيڅ اثر نه لري؛ ايا دا مفهوم صحت لري؟

مونږ وايو چې: يقيناً د ابرارو څخه په جوړېدلو کښې نور عبادات هم پوره اثر لري خو په ايت شريف کښې همدغه خبره په ضمني توګه معلومېږي. او دا ځکه څوک چې ډېر محبوب شی صرف د الله ﷻ د رضا دپاره مصرفوي چې د دنيا هيڅ ګټه يې په نظر کښې نه وي نيولې حال دا چې د هغه انفاق ورباندې فرض هم نه وي نو معلومېږي چې هغه به ټول شرعي احکام په ځان باندې تطبيق کړي وي.

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۴_ که څوک وايي چې د ذکر شوي جواب څخه خو دا خبره راوځي چې که څوک ټول شرعي احکام په ځان باندې تطبيق هم کړي د ابرارو څخه نه شي جوړېدلی ترڅو چې خپل محبوب شی د استحباب په توګه نفقه کړي؛ ايا دا مرتبه په فرائضو باندې نه حاصلېږي؟

مونږ وايو چې: دلته د "برّ" څخه د الله ﷻ د رضا کامله درجه مطلب ده[۳]، نو د معنی حاصل يې داسې کېږي چې: د الله ﷻ کاملې رضا ته رسېدنه په همدې پورې مربوطه ده او اصل "برّ" خو ټولو مؤمنانو ته حاصل دی.

---

(۱) مفردات الراغب ص۳۷
(۲) زاد المسير ج۲ ص۳
(۳) احکام القرآن للجصاص ج۲ ص۱۸

د دې یو نظیر په لاندې حدیث شریف کښې لوستلی شي:

نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «لَيْسَ الْمِسْكِينُ الَّذِي يَطُوفُ عَلَى النَّاسِ تَرُدُّهُ اللُّقْمَةُ وَاللُّقْمَتَانِ وَالتَّمْرَةُ وَالتَّمْرَتَانِ وَلَكِنِ الْمِسْكِينُ الَّذِي لَا يَجِدُ غِنًى يُغْنِيهِ وَلَا يُفْطَنُ بِهِ فَيُتَصَدَّقُ عَلَيْهِ وَلَا يَقُومُ فَيَسْأَلُ النَّاسَ»[1] یعني: هغه څوک مسکین نه دی چې په خلکو باندې ګرځي راګرځي چې یوه لمړۍ او دوه لمړۍ او یوه کجوره او دوه کجورې یې ستنوي، مګر مسکین هغه څوک دی چې کافي مال نه مومي چې بې پروا یې وګرځوي او د ده په حال باندې خبرتیا هم نه وي چې خیرات ورباندې وکړی شي او نه اوچتېږي چې خلکو ته سوال وکړي.

نو ښکاره ده چې په ذکر شوی حدیث کښې مطلب دا نه دی چې مسکین توب همغه پورې منحصر دی بلکې مطلب یې دا دی چې نوموړی د مسکین توب په اعلی درجه کښې قرار لري ته به وایې چې د ده څخه پرته بل مسکین نشته.

سوال جواب

۵ـ که څوک وایي چې: د ایت شریف څخه معلومېږي چې عمري فقیر به هیڅکله د ابرارو د جملې څخه شمېر نه شي چې د خپل ټول عمر په اوږدو کښې یې د فقیرۍ د کبله څه محبوب شی نه وي نفقه کړی بلکې همېشه په دې انتظار وي چې بل څوک ورباندې خپل محبوب شی نفقه کړي او خان ورباندې د ابرارو ډلې ته ورسوي؟

مونږ وایو: ځینې مفسرین وایي چې د ایت شریف مطلب دا دی چې کوم ابراریت چې په انفاق سره حاصلېږي هغه د دې پورې موقوف دی چې د محبوبو مالونو څخه انفاق وکړي، او دا مطلب نه دی چې د ابراریت د موندلو بله لاره نشته بې د همدې څخه؛ نو ممکنه ده چې الله ﷻ نوموړی فقیر د انفاق څخه په غیر په بله لاره هغوی ته وررسوي[2].

خو دا جواب خلاف الظاهر دی، اصلي جواب دا دی چې په ﴿ تُنفِقُوا ﴾ کښې مطلق انفاق ذکر دی حتی چې فقیرانو، بهائمو، خپل خان، خپل عیال ټولو ته شامل دی، نو ذکر شوي عمري فقیر که په نورو فقیرانو باندې څه شی نه وي مصرف کړی په خپل خان یا خپل عیال خو به یې ضرور مصرف کړی وي، نو که پوره اخلاص ورسره ملګری وي لري نه ده چې همدا یې د ابراریت د موندلو سبب شي. لاندې احادیث په همدې مطلب باندې دلالت کوي:

الف: نبي کریم ﷺ فرمایي چې: «إِنَّ الْمُسْلِمَ إِذَا أَنْفَقَ عَلَى اهلِهِ نَفَقَةً وَهُوَ يَحْتَسِبُهَا كَانَتْ لَهُ صَدَقَةً»[3] یعني: یقیناً کله چې یو مسلمان په خپل اهل باندې څه نفقه کوي او حال دا چې نیت یې پکښې د اجر او ثواب وي نو دا هم د ده دپاره صدقه ده.

---

(۱) صحیح البخاري ج۱ ص۲۰۰
(۲) روح المعاني ج۳ ص۲۲۳
(۳) صحیح مسلم ج۱ ص۳۲۴

ب: نبي كريم ﷺ په يوه اوږد حديث كښې فرمايي چې: «فِي كُلِّ كَبِدٍ رَطْبَةٍ أَجْرٌ»(١) يعني: په هر لامده جگر كښې د هغه د خاوند دپاره اجر دى. چې سړى سپي ته يو غړپ اوبه وركړي او يا تږل شوي پيشو خلاصه كړي چې خپل خوراك او څښاك پسې وگرځي دا كارونه هم صدقه شمېرل كېږي.

ج: نبي كريم ﷺ ته يو سړي وويل چې زما سره يو دينار دى (په څه يې نفقه كړم)؟ نو هغه ﷺ ورته وفرمايل چې «تَصَدَّقْ بِهِ عَلَى نَفْسِكَ»(٢) يعني: په خپل ځان باندې يې نفقه كړه.

علاوه په دې عمري فقير كه چا ته څه نه وي وركړي نو كېدى شي چې د وركولو نيت او اخلاص يې وكړي چې كه فلانى محبوب شى مې درلودلى نو هغه به مې د الله ﷻ په لار كښې نفقه كړى وى. همدې مضمون ته نبي كريم ﷺ په يوه اوږد حديث كښې اشاره كړې ده چې فرمايلي يې دي: «وَعَبْدٍ رَزَقَهُ اللهُ عِلْمًا وَلَمْ يَرْزُقْهُ مَالًا فَهُوَ صَادِقُ النِّيَّةِ يَقُولُ لَوْ أَنَّ لِي مَالًا لَعَمِلْتُ بِعَمَلِ فُلَانٍ فَهُوَ بِنِيَّتِهِ فَأَجْرُهُمَا سَوَاءٌ»(٣) يعني: هغه څوك چې مالدار وي او خپل مال د الله ﷻ په لار كښې په اخلاص مصرف كړي دا سړى او هغه بنده كوم ته چې الله ﷻ علم پېرزو كړى وي خو مال يې نه وي وركړى مگر نوموړى اخلاص مند سړى وي او وايي چې كه ما مال درلودى نو د فلاني په شان عمل به مې پكښې كړى وى (صدقات به مې كړې وى) نو دا سړى په نيت سره دى. نو د دوى دواړو اجرونه يو برابر دي (نو لكه چې هغه د ابرارو د ډلې څخه د انفاق په ذريعه شمېرل شوى دى هيله ده چې دغه عمري فقير هم په مخلصانه نيت سره پكښې وشمېرل شي).

هېر مو نه شي!

۶ـ هېر مو نه شي چې ذكر شوو جوابونو ته په هغه وخت كښې اړتيا پېښېږي چې ﴿ تُنفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ ﴾ څخه خاص د مالونو انفاق واخستل شي لكه چې ظاهره همدا ده، اما كه ټول خيريه اعمال پكښې شامل شي نو بيا خو نه سوال ته حاجت شته او نه جواب ته، لكه چې مفسرينو كرامو همداسې تفسير كړى دى(٤).

يادونه

۷ـ الحمد لله د ذكر شوي ايت مصداقات په سلفو صالحينو كښې ډېر تېر شوي دي د ټولو راټولول د يوه خانگړي تاليف غوښتنه كوي خو مونږ په لاندې آثارو اكتفاء كوو:

الف: طلحه ﷺ خپل محبوب باغ (چې بيرحاء نومېده) د خپلو اقاربو په منځكښې د نبي كريم ﷺ په هدايت تقسيم كړ(٥).

---

(١) صحيح البخاري ج١ ص٣١٨
(٢) سنن ابي داوٗد ج١ ص٢٣٨
(٣) جامع الترمذي ج٢ ص٥٨
(٤) التفسير الكبير ج٨ ص٢٠٦
(٥) صحيح البخاري ج١ ص١٩٧

ب- حضرت عمر رضي الله عنه د خيبر د غنيمت خپله هغه برخه مسلمانانو ته وقفه کړه کومه چې د ده په نزد ډېر نفيس او محبوب مال وه[١].

که څوک د نورو مثالونو د کتلو شوق لري نو تفاسيرو ته دې مراجعه وکړي[٢].

﴿ كُلُّ ٱلطَّعَامِ كَانَ حِلًّا لِّبَنِيٓ إِسْرَٰٓءِيلَ إِلَّا مَا حَرَّمَ إِسْرَٰٓءِيلُ عَلَىٰ نَفْسِهِۦ مِن قَبْلِ أَن تُنَزَّلَ ٱلتَّوْرَىٰةُ ۗ قُلْ فَأْتُوا۟ بِٱلتَّوْرَىٰةِ فَٱتْلُوهَآ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ۝ فَمَنِ ٱفْتَرَىٰ عَلَى ٱللَّهِ ٱلْكَذِبَ مِنۢ بَعْدِ ذَٰلِكَ فَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلظَّٰلِمُونَ ۝ قُلْ صَدَقَ ٱللَّهُ ۗ فَٱتَّبِعُوا۟ مِلَّةَ إِبْرَٰهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ ٱلْمُشْرِكِينَ ۝ ﴾

[۹۳] ټول طعامونه (چې نزاع پکښې واقع وه) بني اسرائيلو ته حلال وه مګر هغه چې اسرائيل (يعقوب عليه السلام) په خپل ځان باندې پخپله حرام کړي وه، (دا تحليل) د هغه ځخه وړاندې وه چې تورات نازل کړى شي (يعني تورات لا نه وه نازل کړى شوى).

(اى پيغمبره! اهل الکتابو ته) ووايه چې تورات راوړئ نو ويې لولئ که تاسو رښتيني ياست (چې د طعامونو تحريم په تورات کښې دى).

[۹۴] نو هغه څوک چې په الله جل جلاله باندې د دې ځخه وروسته هم دروغ تړلي (او يا پخوانو دروغو ته ادامه ورکوي) نو دغه کسان همدوى ظالمان دي.

[۹۵] (اى پيغمبره!) ورته ووايه چې الله جل جلاله رښتيا وايي (چې دا د تورات حکم نه دى) نو د ابراهيم عليه السلام د ملت متابعت وکړئ چې د ټولو منحرفو اديانو ځخه حق دين ته اووښتونکى وه او د مشرکانو ځخه هم نه وه (يعني په هغه لار باندې روان وه چې زه ورباندې روان يم، نه په هغې لار چې تاسو ورباندې روان ياست).

ارتباطونه

١_ د مخکښې ايت مضمون دا وه چې د ابرارو په ډله کښې د شامليدلو دپاره د هغو شيانو ځخه تېرېدل ضرور دي چې هغه سړي ته ډېر محبوب وي، په دې ايتونو کښې د همدغسې تېرېدنې يو مثال بيان شوى دى چې اسرائيل (يعقوب عليه السلام) ته د اوښ غوښه او شوده ډېر محبوب وه او خو د الله جل جلاله د رضا دپاره يې په خپل ځان باندې حرام کړي وه، البته چې دا ډول عبادت به د هغه عليه السلام په شريعت کښې جائز وه[٣].

---

(١) تفسير القاسمي ج۴ ص۱۴۶

(٢) تفسير الطبري ج۳ ص۳۴۷، تفسير المنار ج۳ ص۳۷۴

(٣) تفسير ابن كثير ج١ ص۳۸۲

٢ـ تردې ځایه د اهل الکتابو په مقابل کښې ډول-ډول دلایل په رنګارنګ اسالیبو سره بیان کړی شوه، خو د دې ټولو مباحثو په ترځ کښې دوی دا هم ونه شو کړی چې د نبي کریم ﷺ د استدلال په مقابل کښې یا استدلال تېر کړي او یا د هغه په استدلال باندې اقلاً اعتراض وکړي، غیر د دې ځخه چې ابراهیم علیه السلام یې یو ځل د خپلو مطالبو د اثبات دپاره شاهد ونیوه چې مونږ ځکه یهودیت یا نصرانیت غوره کړی دی چې ابراهیم علیه السلام یهودي یا نصراني وه؛ نو الله ﷻ ورباندې د [آل عمران: ۶۵] ایت کښې رد وکړ چې ابراهیم علیه السلام نه یهودي، نه نصراني او حتی نه مشرک وه نو تاسو چې هغه د خان په شان ګڼئ نو دا نه ده مګر افتراء ده.

او بل ځل یې نوموړی (ابراهیم علیه السلام) د نبي کریم ﷺ د نبوت د رد دپاره وړاندې کړ چې که مونږ ابراهیمي نه یاستو نو ته خو هم ابراهیمي نه شې کېدلی ځکه چې په هغه باندې د اوښ غوښه او شوده حرام وه او ته یې حلال بولې، که ته رښتیانی ابراهیمي مسلکه وی نو نه به دې د اوښ غوښه حلاله ګڼلې وی او نه د اوښ شوده. الله ﷻ د همدې اشتباه د پورته کولو دپاره ذکر شوي ایتونه نازل کړه.

د مطلب خلاصه

١ـ یعني: ای اهل الکتابو! هغه خوراک او څښاک چې تاسو یې په ابراهیم علیه السلام باندې د حراموالي ادعا کوئ هغه ټول ابراهیم علیه السلام ته لا څه چې ټولو بني اسرائیلو ته د تورات د نزول ځخه وړاندې هم حلال وه، پرته د هغه خوراک ځخه چې هغه یعقوب علیه السلام په خپل ځان باندې پخپله حرام کړي وه.

هو! کله چې تورات نازل شو او تاسو (ای بني اسرائیلو) د جنایتو مرتکب شوئ نو الله ﷻ درباندې ځینې خوراکونه حرام وګرځول ترڅو تاسو متنبه شئ او د جنایتو ځخه لاس واخلئ.

٢ـ که بالفرض دا درته واقعیت نه ښکاري او وایئ چې همغه معهود خوراک او څښاک په ابراهیم علیه السلام باندې لا څه چې په نوح علیه السلام باندې هم حرام وه او د تورات په ایتونو باندې استدلال نیسئ نو تورات راوړئ د ټولو منصفانو په وړاندې یې ولولئ ترڅو پوره واضحه شي چې تاسو رښتیا ویونکي یاست او که مونږ. نو چې تاسو د خبرې د سپیناوي دپاره تورات هم نه راوړئ او قناعت هم نه کوئ چې خپلو افتراګانو ته ادامه ورکوئ نو څرګنده شوه چې تاسو ظالمان یاست، ځکه چې دا ډول کار د ظالمانو ځخه په غیر بل څوک نه کوي.

٣ـ نو ای پیغمبره! کله چې دوی تورات میدان ته نه کړ او د الله ﷻ په حکم باندې یې خپله مطالبه په اثبات باندې ونه شوه رسولی نو ته ورته ووایه چې دا دی زه قرآن کریم میدان ته کوم او خپله مطالبه د الله ﷻ په بیان باندې اثباتوم، دا خو منئ چې الله ﷻ رښتیا وایي چې معهود خوراک په ابراهیم علیه السلام باندې حرام نه وه او رښتیا وایي چې ابراهیم علیه السلام نه د یهودیت په دین وه او نه د نصرانیت په دین او نه مشرک وه.

نو کوم شی چې د هغه په سبب باندې تاسو مونږ د ابراهیم علیه السلام مخالف ګڼئ نو تاسو هغه په اثبات ونه شو رسولی او کوم شی چې د هغه په سبب مونږ تاسو د ابراهیم علیه السلام څخه مخالف بولو مونږ هغه اثبات کړ او د الله ﷻ کلام مو ورباندې شاهد تېر کړ؛ نو راشئ د عناد څخه لاس واخلئ او د ابراهیم علیه السلام په شان د شرک په شمول د ټولو باطلو ادیانو څخه حق دین ته راتاو شئ او په ماباندې ایمان راوړئ.

توضیحات

۱ـ په ﴿كُلُّ ٱلطَّعَامِ﴾ سره هغه ټول خوراک او څښاک مراد دی چې اهل الکتابو د اعتراض دپاره پلمه جوړ کړی وه، نو څوک نه شي ویلی چې نجس شیان خو ابراهیم علیه السلام ته لا څه چې یعقوب علیه السلام ته هم حلال نه وه. د نه ویلو وجه یې دا ده چې دلته معهود طعامونه مراد دي چې د اعتراض مورد وه، مطلق طعام مراد نه دی چې نجس طعام ته هم شامل شي.

کوم طعام مراد دی؟

۲ـ هغه طعام چې هغوی په مسلمانانو باندې د اعتراض پلمه جوړ کړی وه دوارو جانبو پېژانده، په دې باندې علاوه د هغه په تعین کښې زمونږ دپاره هم څه خاصه ګټه نه وه نو ځکه الله ﷻ د هغه نوم وانخست چې څه‌څه شی وه. مګر د دې سره‌سره اکثرو مفسرینو کرامو د اوښ غوښې او شوده ښودلي دي.

پاتې شوه دا خبره چې څه باعث وه چې یعقوب علیه السلام هغه په خپل ځان باندې حرام کړي وه، د دې هم څه خاصه وجه نه ده تاکلې شوې خو د ایت شریف څخه معلومېږي چې د الله ﷻ د پلوه ورباندې نه وه حرام کړی شوي. نور نو که د لاندې وجو څخه هره یوه وجه وه، وه به:

الف: ځینې مفسرین وایي چې یعقوب علیه السلام د عرق النساء مرض درلود او د اوښ شوده او هم غوښې دغه مرض ته په نقصان تمامېده او څرنګه چې د هغه اوسېدانه چولې بېدیا کښې وه نو دارو درمل نه وه نو دغه یې په خپل ځان باندې حرام وګرځول. همدا د عبد الله بن عباس رضی الله عنهما څخه روایت کړی شوی دی[۱].

ب: ځینې وایي چې د الله ﷻ دپاره یې په خپل ځان نذر منلی وه چې که د غه مرض څخه مې شفا ومونده نو موږ غوښه او شوده دې په ماباندې حرام وي چې ماته ډېر محبوب دي[۲].

ج: ځینې وایي چې دا کار یې د شکرانې دپاره کړی وه کله چې د ذکر شوي مرض څخه الله ﷻ شفاء ورکړه[۳].

د: ځینې نور وایي چې دا کار یې صرف د دې دپاره کړی وه چې الله ﷻ ورڅخه راضي شي[۴]، او دا ځکه چې د هغه په شریعت کښې دا ډول کار کول هم عبادت ګڼل کېده.

---

(۱) تفسیر القرطبي ج۴ ص۱۳۴

(۲) زاد المسیر ج۲ ص۳

(۳) البحر المحیط ج۳ ص۳

(۴) تفسیر البغوي ج۱ ص۳۲۷؛ روح المعاني ج۴ ص۲

د ذکر شوو ټولو وجو څخه څرګندېږي چې نوموړی تحریم یا طبي وه او یا اجتهادي، خو په هر تقدیر دا یوازې یعقوب ﷺ پورې خاص وه خو د ده اولادې په دیني شعائرو کښې داخل کړ او حتی ادعا یې وکړه چې دغه تحریم آن د آدم ﷺ او د ابراهیم ﷺ څخه راپاتې دی[1] او دا یو دیني کار دی، په دې ټولو باندې برسېره دا دروغ یې هم جوړ کړه چې نوموړی تحریم په تورات کښې هم لیکلی شوی دی نو څکه دوی د تورات لوستلو ته دعوت کړی شوه.

په دې باره کښې زمونږ شریعت

۳ـ که څوک وایي زمونږ په شریعت (محمدي شریعت) کښې د هغه چا څه حکم دی چې حلال شی په خپل خان باندې حرام وګرځوي؟

مونږ وایو: زمونږ په شریعت کښې یې شرعي حکم دا دی چې هغه شی ورباندې شرعًا نه حرامېږي خو ورباندې لازمه ده چې د قسم کفاره ورکړي، لکه چې نبي کریم ﷺ په خپل خان باندې یو وخت د بي بي ماریه رضي الله عنها وینځه او یا د بي بي زینب رضي الله عنها په کور کښې د عسلو خوراک حرام کړی وه خو الله ﷻ د "التَّحْرِيْم" د سورت څو ایتونه نازل کړه[2] چې فرمایي: ﴿ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِىُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَآ أَحَلَّ ٱللَّهُ لَكَ ﴾ الآیات [۱ـ۲] یعنې: ای پیغمبره! په خپل خان باندې حلال شیان ولې حراموې الله ﷻ خو ستاسو دپاره د قسم کفاره مشروعه کړې ده چې د تحریم څخه پرې خانونه خلاص کړئ.

لنډ مطلب

۴ـ لنډه دا چې په یعقوب ﷺ باندې د الله ﷻ د پلوه نوموړي شیان نه وه حرام شوي بلکې د هغه خپل کار وه چې په خان باندې یې حرام کړي وه. اما د ده په اولاده باندې چې څه شیان حرام کړی شوي وه هغه د الله ﷻ د پلوه د ظلمونو او جنایتونو په سبب باندې حرام شوي وه، لکه چې په [النساء: ۱۶۰] ایت کښې ورته اشاره شوې ده.

د اهل الکتابو جنایات

۵ـ څرنګه چې د حلالو شیانو تحریم د دوی د جنایتونو بنه ښکارندوی وه نو څکه دوی ټول تحریمات ټولو پیغمبرانو علیهم السلام ته نسبت کړه ترڅو په خپلو جنایتونو پرده وغوړوي ـ په اصطلاح تر په پر پټ کړي ـ او په قرآن کریم باندې اعتراض وکړي چې په مونږ یې دروغ تړلي دي.

یوه بله معجزه

۶ـ که اهل الکتابو د عناد څخه لاس اخستی وی نو همدا معجزه یې هم بس وه چې نبي کریم ﷺ په داسې حال کښې چې نه یې تورات لوستی وه او نه ورباندې پوهېده په کامل جرئت سره حکم وکړ چې دا خبره په تورات کښې نشته. یعنې اول خو تورات د اعتبار قابل نه دی څکه چې تاسو پکښې

(۱) تفسیر کبیر ج۸ ص۱۵۱؛ الدر المنثور ج۲ ص۲۶۳
(۲) احکام القرآن للجصاص ج۲ ص۱۹

تحریف کړی دی خو بالفرض که د اعتبار قابل هم شي دا حکم پکښې نشته، تاسو په خپل کتاب باندې هم د دروغو څخه ډډه نه کوئ.

﴿ إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِّلْعَٰلَمِينَ ﴿٩٦﴾ فِيهِ ءَايَٰتٌۢ بَيِّنَٰتٌ مَّقَامُ إِبْرَٰهِيمَ ۖ وَمَن دَخَلَهُۥ كَانَ ءَامِنًا ۗ وَلِلَّهِ عَلَى ٱلنَّاسِ حِجُّ ٱلْبَيْتِ مَنِ ٱسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا ۚ وَمَن كَفَرَ فَإِنَّ ٱللَّهَ غَنِىٌّ عَنِ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٩٧﴾ قُلْ يَٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ لِمَ تَكْفُرُونَ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ وَٱللَّهُ شَهِيدٌ عَلَىٰ مَا تَعْمَلُونَ ﴿٩٨﴾ قُلْ يَٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ لِمَ تَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ مَنْ ءَامَنَ تَبْغُونَهَا عِوَجًا وَأَنتُمْ شُهَدَآءُ ۗ وَمَا ٱللَّهُ بِغَٰفِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٩٩﴾ ﴾

[۹۶] بې شکه رومبنۍ کوټه چې د خلکو (د عبادت) دپاره ټاکله شوې ده خامخا هغه کوټه ده چې په مکه کښې موقعیت لري، په داسې حال کښې چې برکتناکه ده او د ټولو عالمونو دپاره لاره ښودونکې ده.

[۹۷] په دې کوټه کښې (د الله ﷻ د قدرتونو) څرګندې نښانې شته دي (چې د هغو څخه یو) د ابراهیم ﷺ مقام دی.

او هر څوک چې (د) نوموړې کوټې (حرم) ته ورداخل شي نو هغه په امن کښې دی. او په خلکو باندې خاص د الله ﷻ (د رضا) دپاره د همدغې کوټې زیارت کول (فرض) دي (خو دا په) هغه (چا باندې فرض دي) څوک چې هغې ته د لارې د حیثه توان ولري.

او هغه څوک چې کفر اختیار کړي (د فرضیت څخه یې منکر شي) نو بې شکه الله ﷻ د ټولو عالمونو څخه بې پروا دی (د دوی پروا هم نه لري).

[۹۸] (ای پیغمبره!) ووایه چې: ای اهل الکتابو! تاسو د الله ﷻ په ایتونو باندې ولې کافر کیږئ او (حال دا دی چې) الله ﷻ په هغه څه باندې حاضر دی چې تاسو یې کوئ (هیڅ یې ترې نه شئ پټولی).

[۹۹] (ورته) ووایه چې: ای اهل الکتابو! تاسو ولې (د خپلو خانو په ګمراهۍ باندې د پاسه) د الله ﷻ د لارې څخه هغه خلک (هم) اړوئ چې ایمان یې راوړی دی، (په داسې حال کښې چې) همدغې لارې ته کوږوالی لټوئ (ترڅو هغوی ته پکښې شک او شبهې ورواچوئ) او تاسو شاهدان هم یاست (شاهدي ورکوئ خپلو منځو کښې چې د هغوی مسلک حق دی)، او الله ﷻ د هغه څه څخه چې تاسو یې کوئ ناخبره نه دی.

شان نزول او ارتباط

۱ـ یوه ورځې یهودانو د مسلمانانو سره مباحثه شوه، هغوی ویلې چې بیت المقدس ډېر غوره او افضل دی او دوی ویلې چې کعبه شریفه افضله ده نو دغه ایتونه نازل شوه[۱].

(۱) روح المعاني ج۴ ص۴

۲ـ د ارتباط وجه خو یې واضحه ده چې په وړاندېنیو ایتونو کښې اهل الکتابو ته د نبي کریم ﷺ توصیه ذکر شوې وه چې د ابراهیم ﷺ پیروي وکړئ او تاسو ماباندې ایمان راوړئ چې هغه ﷺ په لار باندې په حقه طریقه روان وو او د دروغو څخه لاس واخلئ. او په دې ایتونو کښې د دوی یوه بله خبره تکذیب شوه هغه دا چې د کعبې شریفې څخه بیت المقدس د الله ﷻ په نزد غوره دی چې ابراهیم ﷺ ورته د عراق څخه هجرت کړی وه او د اکثرو پیغمبرانو علیهم السلام مسکن او مدفن دی، نو تاسو څنګه خپل خانونه ابراهیم ﷺ ته نژدې ګڼئ او حال دا چې د هغه د اولادې قبله مو پرېښوده اوکعبه مو قبله وګڼله؟.

که څه هم د اهل الکتابو ذکره شوې شبه د دوهمې سپارې په رومبیو ایتونو کښې په ډېره ښه طریقه جوابه شوې وه خو دوی لجوج خلک وه په هغه جواب باندې یې قناعت ونه کړ او شبه یې بیا تکراره کړه نو په دې ایتونو کښې ورته یو ځل بیا جواب ورکړ شو.

د مطلب خلاصه

یعنې: د لاندې وجو د کبله کعبه شریفه په بیت المقدس باندې بهتره ده:

۱ـ کعبه شریفه د ځمکې په مخ اوله کوټه ده چې د عبادت دپاره ټاکله شوې ده او بیت المقدس دوهمه کوټه ده.

۲ـ د آدم ﷺ د زمانې څخه نیولې تر نن ورځې پورې کعبه شریفه د خلکو عبادتځای دی، اما دا بېله خبره ده چې چا پکښې شرعي عبادت وکړ او چا غیر شرعي، چا د عبادتځای په صفت ومنله او چا ترې انکار وکړ لکه چې نن ورځ یې ترې اهل الکتاب کوي.

۳ـ کعبه شریفه په وچه ګانړه کښې واقع ده چې مکه نومېږي خو د خلکو د زیات ازدحام د کبله همدغه موقعیت د بکې په نامه هم یادېږي. ایا دومره ازدحام په بیت المقدس کښې شته؟ سره د دې چې په ډېرتروتازه وطن کښې واقع دی.

۴ـ څومره چې کعبه شریفه برکتناکه کوټه ده چې بې شمېره حسي او معنوي برکتونه لري، په هیڅ وخت کښې د تازه میوجاتو څخه نه خالي کېږي او نه داسې وخت ورباندې راځي چې د عبادت کوونکو څخه خالي شي، په دې اندازه برکت په بیت المقدس کښې نشته.

۵ـ د ټولو عالمونو دپاره د هدایت یوه ذریعه ده او د اتفاق او اتحاد سمبول دی.

۶ـ په دې کښې د الله ﷻ د قدرتونو ډېرې ښکښې نښانې دي، لکه د زمزم کوهی او د صفا او مروه غونډۍ چې د اسماعیل ﷺ او بي بي هاجرې رضي الله عنها حالات تاسو ته در په زړه کوي.

۷ـ برسېره په دې چې هلته د آدم ﷺ او بي بي حواء رضي الله عنها یادګار (عرفات) شته، د ابراهیم مقام هم همدلته دی. ایا په بیت المقدس کښې د پیغمبرانو علیهم السلام او یا د ابراهیم ﷺ کوم یو یادګار شته چې د خلکو په زړونو کښې ځای ولري او د نن ورځ پورې یې زیارت کوي؟.

۸ـ د کعبې شریفې چاپېریال الله ﷻ هم په تکویني توګه د امن ځای جوړ کړی دی چې د شدیدو

کافرانو په زړو کښې بې هم د هغه محبت او مینه ننویستلې ده، او هم بې په تشریعي توګه حرم ګرځولی دی چې د جهالت په دوران کښې هم هلته چا د خپل پلار قاتل نه دی وژلی، ایا بیت المقدس دا رنګه امن او حرم لري؟.

۹_ په ټولو خلکو باندې د نوموړې کوټې زیارت کول (حج) فرض دی چې صرف د الله ﷻ د رضا په خاطر په مخصوص وخت کښې هلته ورشي او د شعائر الله لیدنه کتنه وکړي، حتی په تاسو باندې هم فرض دي ای اهل الکتابو چې قرآن کریم قبول کړئ او د حج فریضه اداء کړئ، البته په هغه صورت کښې چې د ورتللو وسه ولرئ. ایا بیت المقدس ته هم د حج دپاره ورتلل فرض دي؟ ایا دا ډول زیارت د کعبې پورې خاص نه دی؟.

۱۰_ هوا که څوک د نوموړې کوټې خاص زیارت فرض نه ګڼي، لکه تاسو ای اهل الکتابوا نو الله ﷻ ستاسو په شمول د ټولو عالمونو څخه بې پروا دی. ایا بیت المقدس دا حیثیت لري؟.

ای پیغمبره! اهل الکتابو ته ووایه چې راشئ د عناد د غوندۍ څخه راښکته شئ، د الله ﷻ دلایلو ته غاړې کېږدئ او مسلمانان شئ، که نه نو ایا ستاسو سره د کفر د اختیارولو دپاره څه دلیل شته، تاسو په څه وجه کافر کېږئ؟ د الله ﷻ څخه خو ستاسو اعمال پټ نه دي.

او دا هم ورته ووایه چې خپله خو لار ورکې یاست نو نور خلک ولې د الله ﷻ د لارې څخه اړوئ چې په سمه لاره کښې ورته اشتباهات وراچوئ، کله د اوښانو په شودو او غوښو باندې اعتراض کوئ او کله د قبلې په تحویل باندې، حال دا چې تاسو خو عاقلان یاست او هم په پټه کښې په حقائقو باندې شاهدان. نو د الله ﷻ په حضور کښې به څه جواب ووایئ شئ؟ الله ﷻ خو ستاسو د اعمالو څخه ناخبر نه دی.

توضیحات

۱_ د علي ﷺ څخه روایت دی چې د کعبې شریفې څخه پخوا هم په ځمکه باندې کوټې جوړې شوې دي، اما هغه اولنۍ کوټه چې د عبادت دپاره جوړه شوې ده کعبه شریفه ده او بس[1].

سوال جواب

۲_ ابو ذر الغفاري ﷺ وایي چې ما د نبي کریم ﷺ څخه پوښتنه وکړه چې کوم یو جومات په ځمکه باندې رومبی بنا شوی دی؟ نبي کریم ﷺ ووېلې چې: المسجد الحرام. ما ووېل: بیا کوم؟ هغه ﷺ ووېلې چې: المسجد الاقصی (بیت المقدس). ما ووېل: په منځکښې یې څومره وخت وه؟ هغه ﷺ وفرمایل چې: څلوېښت کاله «ثمَّ أَيْنَمَا أَدْرَكَتْكَ الصَّلَاةُ بَعْدُ فَصَلِّهْ فَإِنَّ الْفَضْلَ فِيهِ»[2] بیا نو په هر ځای کښې چې لمانځه وموندلې (وخت یې دررسېده) نو لمونځ وکړه چې بې شکه په همدې کښې بهتري ده.

نو پوښتنه دا ده چې دا څنګه امکان لري چې د دواړو کوټو په منځکښې څلوېښت کاله وي حال

---

(۱) البحر المحیط ج۳ ص۵

(۲) صحیح البخاري ج۱ ص۴۷۷

دا دی چې کعبه ابراهیم ﷺ اباده کړې ده او بیت المقدس سلیمان ﷺ اباد کړی دی او د دواړو پیغمبرانو ترمنځ تقریبًا یو زر کاله فاصله وه؟

مونږ وایو چې. د بیت المقدس اصلي باني او جوړوونکی یعقوب ﷺ دی چې د ابراهیم ﷺ لمسی کیږي او سلیمان ﷺ يې تجدید کړی دی او بس[1].

یا وایو چې ابراهیم ﷺ هم د کعبې شریفې فقط تاداوونه پورته کړي وه او ترمیم کړې یې وه او اصلي باني يې آدم ﷺ یا ملائک دي[2]، نو خلوېښت کاله فاصله د ذکر شوو دواړو جوماتونو د اصل بناګانو فاصله ښودله شوې ده، نه د ترمیماتو او تجدیداتو.

یادونه

۳ـ مونږ د [البقرة:۱۲۷] ایت لاندې د کعبې شریفې د جوړوونکو او جوړولو په باره کښې څه معلومات لیکلي دي بیا لیکل يې لازم نه ګڼو، همدارنګه مو هلته د کعبې شریفې اصلي ساختمان ښودلی دی چې څنګه وه او اوس څنګه دی، نو هلته دې وکتل شي.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۴ـ که څوک وایي چې کعبه شریفه خو الله ﷻ د مؤمنانو دپاره د عبادت قبله ګرځولي ده نو په دې کښې څه حکمت دی چې "وُضِعَ لِلْمُؤْمِنِيْنَ" نازل نه کړی شو او ﴿ وُضِعَ لِلنَّاسِ ﴾ نازل کړی شو، سره د دې چې عبادت خو یوازې مؤمنان کوي؟

مونږ وایو چې: شاید چې په دې کښې لاندې حکمتونه مرموز وي:

الف: که یوازې مؤمنان خاص کړی شوي وی نو اهل الکتابو به ګومان کړی وی چې کعبه خو یوازې ستاسو دپاره قبله ده، فضیلت خو به يې هله درلودی چې په قبله توب کښې يې سابقه درلودی، نو کله چې ﴿ لِلنَّاسِ ﴾ وویل شو نو د دوی د نوموړي اعتراض مخه ونیوله شوه څکه چې د آدم ﷺ اولاده د "النَّاس" په نامه یادېږي په هره زمانه کښې چې وي.

ب: په دې کښې اهل الکتاب په غوږ ووهل شوه چې کعبه شریفه ستاسو دپاره هم نن ورځ قبله ده، په محمد ﷺ باندې ایمان راوړئ او کعبې شریفې ته لمونځ وکړئ. اما دا بهله خبره ده چې تاسو اوس هم د عناد څخه نه رابنکته کېږئ او په خپل زېل او ضد باندې کلک ولاړ یاست.

بکه او مکه

۵ـ د مکې معظمې نومونه ډېر دي چې ټول تقریبًا شلو (۲۰) ته رسېږي[3]، د همدغو د جملې څخه بکه او مکه هم دي.

---

(۱) تفسیر القاسمي ج۴ ص۱۵۱

(۲) تفسیر القرطبي ج۴ ص۱۳۸

(۳) تفسیر ابن کثیر ج۱ ص۳۸۳

"مَكَّة" اصلا د "تَمَكُّك" څخه اخستله شوې ده چې د ماغزو ویستلو ته وایي[1]، مکه معظمه هم د جبارانو ماغزه راوباسي او هلاکوي يې کله چې وریاندې حمله وکړي، لکه چې أصحاب الفيل یې هلاک کړه.

او په "بَكَّة" کښې ځينې مفسرين کرام وايي چې د "مکې" میم په "ب" بدل شوی دی نو "بکه" ترې جوړه شوې ده او "م" او "ب" دواړه قريب المخرج حرفونه دي یو : بل په ځای کښې استعمالیږي لکه چې د "لَازِم" په عوض "لَازِب" او د "رَاتِب" په عوض "رَاتِم" استعمال شوي دي[2].

ځينې مفسرین کرام وایي چې "مَكَّة" د ټولې منطقې نوم دی او "بَكَّة" د عين همدغه ځای نوم دی چې کعبه شریفه او جومات وریاندې آباد دی[3].

مګر مونږ ته دا ښه ښکاري چې مکه او بکه دواړه بیلې - بیلې کلمې دي خو معنی یې یوه ده چې دې ته په عربيت کښې مترادفات وايي. نو په دې تقدير به "بَكَّة" د "تَبَاكُك" څخه اخستله شوې وي چې په معنی د ازدحام او ګڼې ګونې دی. شاید چې دا نوم په دې مقام کښې څکه خوښ کړی شوي وي چې د ﴿ وُضِعَ لِلنَّاسِ ﴾ سره ښه تناسب لري. یعنې: د ټولو خلکو دپاره عبادتځای ټاکل شوې ده په همدې سبب د مکې څخه چې په وچه ګانګره خمکه کښې پرته ده "بکه" جوړه شوې ده چې همېشه وریاندې د خلکو بيروبار وي.

کعبه شریفه برکتناکه ده

۶ـ د ﴿ مُبَارَكًا ﴾ کلمه د "بَرَكَة" څخه اخستله شوې ده، "بَرَكَة" دوه معناوې لري چې یوه معنی یې زیادت او ډېروالی دی او بله معنی یې دوام او همېشه والی دی[4]، کعبه شریفه په دواړو معناوو باندې برکتناکه ده. لاندې تفصیل ته متوجه شئ:

الف: په کعبه شریفه کښې محسوس زیادتونه هم شته چې د ډېرو آبادو وطنونو په پرتله دلته میوجات پرېمانه او زيات دي او د هغو شیانو هیڅ کمبود پکښې نه واقع کېږي چې خلک ورته اړتیا لري او د نورو ښارونو څخه ورته راوړل کېږي.

او هم پکښې معنوي زیادتونه شته چې یو لمونځ پکښې یو په سل زره (۱۰۰۰۰۰) چنده اجر او ثواب لري، څکه چې نبي کریم ﷺ فرمايلي دي: «فَضْلُ الصَّلَاةِ فِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ عَلَى غَيْرِهِ مِائَةُ أَلْفِ صَلَاةٍ وَفِي مَسْجِدِي أَلْفُ صَلَاةٍ وَفِي مَسْجِدِ بَيْتِ الْمَقْدِسِ بِخَمْسِ مِائَةِ صَلَاةٍ»[5] یعنې: د لمانځه بهتري په المسجد الحرام کښې په نورو جوماتونو باندې یو په سل زره (۱۰۰۰۰۰) چنده ده او زما په

(۱) مفردات الراغب ص۴۹۱
(۲) تفسیر کبیر ج۸ ص۱۵۶
(۳) تفسیر الکشاف ج۱ ص۳۸۷
(۴) تفسیر المراغي ج۴ ص۷
(۵) شعب الایمان للبیهقي ج۳ ص۴۸۴

جومات کښې (چې مدينه منوره کښې واقع دی) يو په زر (١٠٠٠) چنده او د بيت المقدس په جومات کښې يو په پنځه سوه (٥٠٠) چنده ده.

ب: کعبه شريفه په دائمي توګه د عبادت څخه نه خالي کېږي. يو د دې کبله چې د ټولې دنيا قبله ده او د اقاليمو په اعتبار سره په څليرشت ساته کښې داسې وخت نه پېښېږي چې هغه د يو اقليم د لمانځه وخت نه وي او خلک پکښې کعبې شريفې ته د قبلې په توګه په سجده نه وي پراته، او بل د دې کبله چې د خلکو زړونه ورته مائل ګرځول شوي دي تر دې چې د کال په اوږدو کښې کعبه شريفه د زيارت کوونکو او عبادت کوونکو څخه فراغت نه پيدا کوي.

که څوک هلته ورغلی وي هغه به ليدلي وي چې د شپې په هره برخه کښې د کعبې شريفې څخه يوه ډله طواف کوونکي ګردچاپېر طواف کوي او د حجر الاسود په مچو کولو باندې يې بېروبار جوړ کړی وي، ته به وايې چې شپه نه ده ورځ ده. همدارنګه په دائمي توګه د حج کوونکو او عمره کوونکو ګناهونه الله ﷻ ښښي او داسې وخت نه دی راغلی او نه به د قيامت د ورځې پورې راشي چې د کعبې شريفې دغه برکت انقطاع ومومي او د ښښنې سبب ونه ګرځي.

کعبه شريفه هدايت دی

٦ـ کعبه شريفه د هغو ټولو عالمونو دپاره د هدايت سمبول دی کوم چې د اهل القبله وو په نامه يادېږي؛ نو بايد چې دوی د ټولې دنيا څخه په کال کښې يو خل راغونډ شي او د غير اهل القبله وو (کافرانو) په مقابل کښې سره لاسونه يو کړي او يو د بل په مشکلاتو باندې خبر شي، که مسلمانان د همدې هدايت څخه استفاده وکړي نو زښت ډېر ګټور به ورته تمام شي، خو افسوس چې استفاده ترې نه کوي او يا يې ترې نه شي کولی.

برسېره په دې کعبه شريفه د دې کبله هم د هدايت سبب ده چې هلته د الله ﷻ د جانبه ديني شعائر ودرولی شوي دي او د اسلام سابقې ته سړی متوجه کوي او د الله ﷻ د قدرتونو دلايل په سترګو ګوري. په همدې معنی باندې وروستنی ټکی هم دلالت کوي چې: ﴿ فِيهِ ءَايَٰتُۢ بَيِّنَٰتٌ مَّقَامُ إِبۡرَٰهِيمَ ﴾.

مقام ابراهيم د کوم ځای نوم دی؟

٧ـ مونږ د [البقرة:١٢٥] ايت لاندې د مقام ابراهيم ﷺ په باره کښې ښه ګټور معلومات ليکلي دي چې کوم ځای ترې مطلب دی او مختار قول کوم يو دی، دلته وړاندې فقط همدا لاندې يو سوال جواب اضافه کوو.

سوال جواب

٨ـ که څوک وايي چې: د ايت شريف په دې ټکره ﴿ فِيهِ ءَايَٰتُۢ بَيِّنَٰتٌ مَّقَامُ إِبۡرَٰهِيمَ ﴾ کښې د ﴿ مَّقَامُ ﴾ کلمه د ﴿ بَيِّنَٰتٌ ﴾ څخه بدل واقع شوې ده او حال دا دی چې هغه جمعه ده او دا مفرد دی، دواړه سره مطابقت نه لري؟

مونږ وايو چې: دغه سوال ته مفسرينو کرامو لاندې جوابونه کړي دي:

الف: ځينې مفسرين وايي چې ﴿ مَّقَامُ إِبْرَٰهِيمَ ﴾ د ﴿ بَيِّنَٰتٌ ﴾ څخه بدل نه دی چې اعتراض وارد شي، بلکې مبتداء ده او خبر يې محذوف دی چې تقدير يې داسې کېږي: "مِنْهَا مَقَامُ إِبْرَاهِيمَ"[۱] يعنې: د بيناتو د جملې څخه يو "بَيِّنَة" د ابراهيم عليه السلام مقام دی.

ب: ځينې نور وايي چې ﴿ مَّقَامُ إِبْرَٰهِيمَ ﴾ د ﴿ بَيِّنَٰتٌ ﴾ دپاره عطف بيان دی، مګر لکه څنګه چې ابراهيم عليه السلام يوازې يو امت ګڼلی شوی دی چې الله جل جلاله فرمايي: ﴿ إِنَّ إِبْرَٰهِيمَ كَانَ أُمَّةً قَانِتًا لِّلَّهِ ﴾ [النحل: ۱۲۰] يعنې: بې شکه ابراهيم عليه السلام خاص د الله جل جلاله دپاره يو قانت امت وه؛ همدارنګه د ده عليه السلام همدغه يوه نښه هم په منزله د متعددو نښو ګڼله شوې ده، نو "مقام ابراهيم" جمعه شو. او يا د دې کبله معناً جمعه ګڼل کېږي چې همدا يوه معجزه په ډېرو خوارقو باندې مشتمله ده. مثلا په کلکه تيږه کښې د قدم ننوتل يو خارق العاده کار دی، يوازې د قدم ځای نرمېدل بل دی، بيا بېرته کلکېدل بل دی او بالآخره د ابراهيم عليه السلام د وخت څخه تر نن ورځې پاتې کېدل يې بل دی. نو په دې تقدير "مقام ابراهيم" هم جمعه شو او مطابقت يې راغی[۲].

ج: ځينې مفسرين کرام وايي چې دغه جمله ﴿ وَمَن دَخَلَهُۥ كَانَ ءَامِنًا ﴾ د معنی په اعتبار سره په ﴿ مَّقَامُ إِبْرَٰهِيمَ ﴾ باندې عطف ده. نو د معنی حاصل يې داسې کېږي چې "بَيِّنَات" دوه شيان دي چې يو مقام ابراهيم عليه السلام دی او بل هغه امن دی چې همدلته برقرار دی. او په دوه وو باندې کله- کله د جمعې اطلاق کېږي چې د يوڅخه ورپورته عدد ترې مراد شي[۳].

د: ځينې وايي چې دوه بَيِّنَات همدغه شوه چې يو مقام ابراهيم دی او بل امن دی، اما درېم يې د تعميم دپاره نه دی ذکر کړی ترڅو يې څوک په دې درېوو کښې منحصر ونه ګڼي[۴]، لکه چې ځينو مفسرينو کرامو د نورو بيناتو نومونه هم اخستي دي[۵]، خو مونږ د اوږدوالي د کبله رانقل نه کړه.

هـ: که بالفرض د حج فرضيت په دې معنی د معجزاتو څخه وګڼل شي چې د ابراهيم عليه السلام حج ته د رابللو اواز د هر چا غوږ ته رسېدلی وه لکه چې الله جل جلاله فرمايي: ﴿ وَأَذِّن فِي ٱلنَّاسِ بِٱلْحَجِّ ﴾ [الحج: ۲۷] يعنې: او په خلکو کښې د حج کولو اعلان وکړه؛ نو جمعه په نفس ايات کښې پوره کېږي او هيڅ جواب ته حاجت نه پاتې کېږي.

مګر مونږ ته د ټولو جوابونو څخه اولنی جواب ښه ښکاري چې بَيِّنَات ډېر دي خو ﴿ مَّقَامُ إِبْرَٰهِيمَ ﴾ د مثال په توګه ذکر شوی دی ترڅو د اهل الکتابو دا دعوه رد کړي چې بيت المقدس د کعبې څخه بهتر دی او د رد وجه يې دا ده چې که بيت المقدس بهتر وی نو مقام ابراهيم عليه السلام به هم په شام کښې د بيت المقدس ترڅنګ واقع وی، نه په مکه کښې.

---

(۱) زاد المسير ج۲ ص۸
(۲) تفسير الکشاف ج۱ ص۳۸۷
(۳) التفسير الکبير ج۸ ص۱۶۰
(۴) تفسير ابي السعود ج۲ ص۶۱
(۵) روح المعاني ج۴ ص۵

کعبه شریفه د امن خای دی

۹_ که څه هم د ﴿ مَن دَخَلَهُۥ كَانَ ءَامِنًا ﴾ څخه ظاهراً داسي معلومېږي چې د امن خای به یوازې د کعبې شریفې داخل وي او بس، مګر نور ایتونه واضحه کوي چې د امن خای ټول حرم شریف دی لکه چې الله ﷻ فرمايي: ﴿ أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا جَعَلْنَا حَرَمًا ءَامِنًا وَيُتَخَطَّفُ ٱلنَّاسُ مِنْ حَوْلِهِمْ ﴾ [العنکبوت: ۶۷] یعني: ایا دوی نه ګوري چې حرم شریف مو ورته د امن خای جوړ کړی دی او د دوی څخه چارچاپېره خلک تښتول کېږي. خو څرنګه چې حرم شریف د کعبې شریفې په خاطر حرم ګرځېدلی دی نو ځکه یې دلته یوازې کعبې ته نسبت وشو او بس.

د امن دولونه

۱۰_ که څه هم مونږ د [البقرة:۱۲۶] ایت لاندې د امن دولونه ښودلي دي چې یو تکویني دی او بل تشریعي، او همدارنګه مو څه نور معلومات هم لیکلي دي چې د مراجعه کولو ارزښت پکښې شته دی؛ خو دلته په هغو باندې دومره وراضافه کوو چې کعبې شریفې لره درېم دول امن هم حاصل دی چې زیارت کوونکو ته د دوزخ څخه امن ورکوي، نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «مَنْ مَاتَ فِي أَحَدِ الْحَرَمَيْنِ بُعِثَ مِنَ الْآمِنِيْنَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ»[1] یعني: هرڅوک چې د دوه حرمونو څخه (چې یو د کعبې حرم دی او بل د مدینې حرم دی) په یوه کښې مړ شي د قیامت په ورځ به د قبر څخه په داسې حال کښې راپورته شي چې د امن خاوندانو د ډلې څخه به شمېرلی شوی وي.

یوه مسئله

۱۱_ هغه څوک چې د حرم شریف څخه دباندې جنایت وکړي او بیا حرم ته ورداخل شي نو د هغه حکم دا دی چې باید په داخل کښې ورته جزا ورنه کړی شي ځکه چې د امن خای ته ننوتلی دی، او که په داخل کښې یې جنایت وکړ نو هغه ته باید په داخل کښې جزا ورکړی شي. همدا د أبو حنیفه رحمه‌الله مذهب دی او د عبد الله بن عباس رضی‌الله‌عنهما (رئیس المفسرین) څخه هم روایت شوی دی چې: «مَنْ أَصَابَ حَدًّا أُقِيمَ عَلَيْهِ فِيْهِ، وَإِنْ أَصَابَ فِي الْحِلِّ وَلَجَأَ إِلَى الْحَرَمِ لَمْ يُكَلَّمْ وَلَمْ يُبَايَعْ حَتّٰى يَخْرُجَ مِنَ الْحَرَمِ فَيُقَامُ عَلَيْهِ الْحَدُّ»[2] یعني: هغه څوک چې د داسې یوې ګناه مرتکب شي چې په هغې باندې حد لازمېږي نو په داخل د حرم کښې دې ورباندې حد جاري کړی شي، او که د حرم څخه دباندې د حل په ځمکه کښې د جنایت مرتکب شو او بیا یې حرم شریف ته پناه وهوړه نو نه دې د هغه سره خبره وکړی شي او نه دې ورسره راکړه ورکړه وکړی شي ترڅو چې د حرم شریف څخه خارج شي او حد ورباندې جاري کړی شي.

---

(۱) شعب الإیمان للبیهقي ج۳ ص۴۹۰
(۲) تفسیر القرطبي ج۴ ص۱۴۱

سوال جواب

۱۲_ که څوک وايي چې: تکويني امن خو دا معنی چې بلا اختياره د هر چا په زړه کښې الله ﷻ د کعبې شريفې احترام وراچولی دی او هيڅوک چا ته ضرر نه رسوي لکه چې همدا حالت په عمومي توګه د جهالت په زمانه کښې هم موجود وه او اوس هم شته؛ خو اعتراض دا دی چې ايا دا تکويني احترام د غلو په زړونو کښې نشته؟ چې اوس هم په داخل د حرم کښې د خلکو جيبونه وهي. همدارنګه حجاج بن يوسف په حرم شريف کښې ډېر غټ جنايات وکړه، ايا د هغه په زړه کښې تکويني احترام نه وه اچولی شوی؟ او داسې نور.

مونږ وايو چې: د تکويني احترام معنی دا نه ده چې د هغه څخه مخالفت د سړي په وسه کښې نه وي، بلکې معنی يې دا ده چې د هر چا په زړه کښې يې يوه اندازه احترام شته او عقيده ورباندې لري خو د دې سره‌سره د خپلې عقيدې څخه عملي مخالفت کوي لکه چې نو ذکر شوي مثالونه د همدې قبيلې څخه دي، بلکې دغه ډول خلک په مسلمانانو کښې شته او په اوسنۍ زمانه کښې خو زښت ډېر دي چې عقيدې ورباندې حاکميت نه لري او عملي مخالفت ورڅخه کوي او د جنايتو مرتکب کېږي.

د حج فرضيت

۱۳_ د جمهورو علماوو په نزد په همدې ايت باندې حج کول فرض شوي دي مګر ځينې علماء کرام وايي چې په ﴿ وَأَتِمُّوا۟ ٱلْحَجَّ وَٱلْعُمْرَةَ ﴾ [البقرة:۱۹۶] ايت باندې فرض شوی دی. په هر تقدير په عمر کښې حج کول يو ځل فرض دي لکه چې په لاندې حديث کښې ښه واضحه شوې ده:

د عبد الله عباس رضي الله عنهما څخه روايت دی چې نبي کريم ﷺ په خطابه کښې ووېلې چې: ای خلکو! الله ﷻ په تاسو باندې حج فرض کړی دی نو حج وکړئ. يو سړی ـ چې الاقرع بن حابس نومېده ـ ورجګ شو د ويې ويلې چې ای د الله ﷻ رسوله! ايا هر کال راباندې حج فرض دی؟ نو نبي کريم ﷺ وفرمايل چې که زه ووايم چې هو نو په هر کال کښې به درباندې واجب شي او چې واجب شي نو بيا به يې نه وکړئ او نه به مو ورته وسه وشي «الْحَجُّ مَرَّةٌ فَمَنْ زَادَ فَهُوَ تَطَوُّعٌ»[1] يعني: حج کول يو ځل دي نو څوک چې په يو ځل باندې زيادت وکړي هغه نفل دی،

يادونه

۱۴_ که څه هم حج کول په مسلمانانو باندې فرض دي خو د دې سره‌سره "عَلَى الْمُؤْمِنِينَ" ونه ويل شو بلکې ﴿ عَلَى ٱلنَّاسِ ﴾ وويل شو؛ شايد چې حکمت به پکښې دا وي ترڅو د حج کولو اوږدې سابقې ته اشاره وکړی شي چې لکه څنګه چې نن په مسلمانانو باندې حج کول فرض دي همدانګه د تاريخ په اوږدو کښې په ټولو خلکو باندې په خپل وخت کښې د حج کولو شريعت موجود وه.

---

(۱) مسند أحمد بن حنبل ج۱ ص۶۲۳؛ سنن الکبرى للبيهقي ج۴ ص۵۲۴

ځینې علماء وايي چې داسې پیغمبر ﷺ نه دی تېر شوی چې هغه حج نه وي کړی تردې چې آدم ﷺ د "هند" د ځمکې څخه په پښو باندې څلوېښت حجونه کړي دي او همدارنګه نبي کریم ﷺ هم د هجرت څخه مخکښې حجونه کړي دي خو شمېر يې معلوم نه دی او د هجرت څخه وروسته يې يو حج کړی دی[١].

نو ای اهل الکتابو! که تاسو رښتيا په ابراهيمي ملت باندې ياست نو د هغه سنت ولې نه اداء کوئ او حج کول ولې فرض نه بولئ؛ د دوی همداسې عقیده وه چې حج ورته مشروع نه ښکاره کېده[٢].

يعني: که زمونږ د شريعت مطابق حج نه کوئ نو د خپل شريعت مطابق خو يې وکړئ کله چې ستاسو په دين کښې بالکل د کعبې شريفې حج کول نشته نو معلومه شوه چې تاسو خپل دين تحريف کړی دی او د هغه اصلي بڼه مو بدله کړې ده.

استطاعت څه ته وايي؟

۱۵ـ ﴿ٱسۡتَطَاعَ﴾ کلمه د "اِسۡتِطَاعَة" څخه اخستله شوې ده، "اِسۡتِطَاعَة" د ابو حنيفه رحمه الله په نزد د هغه قدرت (وسې) څخه عبارت دی چې هم سړی په بدن باندې جوړ وي او هم مالي توان ولري چې د لارې د مصارفو د بوجه ووتلی شي[٣]، او د ده د بېرته راتګه پورې يې د کور کهول خرڅه هم موجوده وي. او دا خکه چې د حج په اداء کولو کښې مطلقه قدرت معتبر نه دی بلکې هغه قدرت او وسه د اعتبار وړ ده چې د هغې په درلودلو سره سړی په اسانۍ سره حج کولی شي.

سوال جواب

۱۶ـ که څوک وايي چې: د عبد الله بن عمر رضي الله عنهما څخه روايت دی چې يوه ورځې د نبي کریم ﷺ څخه يوه سړي پوښتنه وکړه چې: «مَا السَّبِيلُ يَا رَسُولَ اللهِ» يعني: د لارې توان د څه شي څخه عبارت دی ای : الله ﷻ پيغمبره؟! نبي کریم ﷺ جواب ورکړ چې: «الزَّادُ وَالرَّاحِلَةُ»[٤] دا د توښې او سورلۍ څخه عبارت دی. نو پوښتنه داده چې تاسو خو پکښې بدني توان هم شامل کړ؟

مونږ وايو چې: بدني توان خو په هر عبادت کښې په ښې اندازې ضرور دی چې هغه ورته ضرورت لري نو نبي کریم ﷺ په جواب کښې ذکر نه کړ خکه چې واضحه وه.

د همدې کبله مونږ وايو څوک چې د مکې معظمې په شاوخوا کښې نژدې استوګنه لري چې سورلۍ ته يې حاجت نه وي، هغه ته په استطاعت کښې سورلۍ هم نه شاملېږي.

مسئله

۱۷ـ که بالفرض يو بې وسې سړی په حج باندې قدرت ومومي او کعبې شريفې ته ورسېږي نو هلته ورباندې حج کول فرض ګرځي او چې حج وکړي فرض يې اداء شو، که بيا وسه ومومي هم

---

[١] روح المعاني ج۴ ص۱۴
[٢] تفسير المظهري ج۲ ص۱۰۰
[٣] روح المعاني ج۴ ص۷
[٤] جامع الترمذي ج۲ ص۱۲۹

بل خل ورباندې حج نه فرض کېږي. نو دغه عدم استطاعت د فرضیت مانع نه دی بلکې په دې صورت کښې عدم استطاعت په استطاعت بدلېږي. د نوموړي بې وسې سړي مثالونه ولولئ:

الف: چې یو سړی د کوم بعید وطن څخه مکې معظمې ته د بندي په حیث بوتللی شي او هلته خوشې کړی شي.

ب: چې د اسلامي حکومت له پلوه یو سړی مکې معظمې ته د کومې رسمي وظیفې د سرته رسولو په موخه واستولی شي، البته د حکومت په خرڅه چې خپله وسه یې نه وي.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۱۸_ که څوک وایي چې: ایا په هغو ټولو خلکو باندې حج کول فرض ګرځي چې د حج د موسم څخه وړاندې هلته ورسېږي چې باید هلته پاتې شي ترڅو حج وکړي؟

مونږ وایو چې: په دې مقام کښې چې د استطاعت هغو تفاصیلو ته ګورو کوم چې مفسرینو کرامو لیکلي دي دا حکم راته جوتېږي چې که د ذکرو شوو خلکو هلته د حج د موسم پورې د تالبدلو وسه او توان وه _په اصطلاح چې اقامه (اجازه نامه) یې درلوده_ نو حج ورباندې فرض دی؛ باید چې همهلته پاتې شي ترڅو حج وکړي، او که نه نو بیا ورباندې حج نه فرضېږي.

الله ﷻ دې وکړي چې ټول مسلمانان سره متحد شي او واحد حکومت جوړ کړي چې ټول وطنونه د یو اسلامستان په نامه یاد شي او دغه قیود چې نن ورځ په تګ راتګ باندې لګېدلي دي ټول پورته شي چې نه پاسپورت ته حاجت وي او نه اقامې ته.

ایا د حج نه کول کفر دی؟

۱۹_ الله ﷻ په دې مقام کښې د حج نه کول په ﴿ وَمَن كَفَرَ ﴾ سره تعبیر کړ، نو د معنی حاصل یې داسې راوځي چې هغه څوک چې کافر شي (حج ونه کړي) نو الله ﷻ یې څه پروا نه لري. نو دلته پوښتنه پیدا کېږي چې ایا د حج نه کول کفر دی؟

مفسرینو کرامو ورته په لاندې تفصیل سره جوابونه کړي دي:

الف: د ﴿ وَمَن كَفَرَ فَإِنَّ ٱللَّهَ غَنِيٌّ عَنِ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴾ ټکره مستقله جمله ده او د ﴿ وَمَن كَفَرَ ﴾ ټکره د "مَنْ لَمْ يَحُجَّ" په معنی نه ده لکه چې په اعتراض کښې معنی شوی دی[1].

ب: د حج د نه کولو ګناه څخه، چې ډېره لویه ګناه ده، د مبالغې په توګه په کفر سره تعبیر شوی لکه چې په څینو خاینو کښې د لمانځه نه کول په کفر سره تعبیر شوی[2]، یعني نژدې ده چې سړی ورباندې کافر شي. دا ډول مبالغې په قرآن کریم کښې شته لکه چې فرمایي ﴿ وَبَلَغَتِ ٱلْقُلُوبُ ٱلْحَنَاجِرَ ﴾ [الأحزاب: ۱۰] د خندق په غزا کښې د غازیانو زړونه ستونو ته ورسېده، یعني نژدې وه چې ستونو ته ورسېږي.

---

(۱) التفسیر الکبیر ج۸ ص۱۶۴

(۲) اضواء البیان ج۱ ص۳۴۸

په همدې مضمون باندې د نبي كريم ﷺ هغه حديث هم دلالت كوي چې فرمايلي يې دي: «مَنْ مَلَكَ زَادًا وَرَاحِلَةً تُبَلِّغُهُ إِلَى بَيْتِ اللهِ وَلَمْ يَحُجَّ فَلَا عَلَيْهِ أَنْ يَمُوتَ يَهُودِيًّا أَوْ نَصْرَانِيًّا»[1] يعني: څوک چې د داسې توښې او سورلۍ ملكيت ولري چې بيت الله ته يې رسوي او حج ونه كړي نو په دغه كس باندې څه فرق نشته چې د يهوديت په حال مړ شي يا د نصرانيت په حال مړ شي.

او يا دا معنى چې حج كول د هغه خپله ګټه ده الله ﷻ هغه ته څه اړتيا نه لري، كه بالفرض د يهوديت په حال او يا د نصرانيت په حال مړ شي هم څه پروا يې نه لري.

ج: ذكر شوى وعيد د كافرو په هكله دى چې بالكل د حج فرضيت عقيده ونه كړي[2]، د ايتونو سياق او سباق دواړه په همدې معنى دلالت كوي چې وړاندې او ېړته ايتونه ټول د كافرانو حالت بيانوي، نو معلومه شوه چې دغه وعيد هم په همدوى پورې خاص دى.

برسېره په دې ځينو مفسرينو كرامو ليكلي دي چې كله ذكر شوي د حج حكم نازل شو نو نبي كريم ﷺ د مختلفو اديانو پيروان راغوند كړه لكه: مشركان، يهوديان، نصارا، صابيان، مجوس او مسلمانان، او ذكر شوى حكم يې ورته ابلاغ كړ. نورو ټولو ډلو ټپلو ترې انكار وكړ يوازې مسلمانان ورته په لبيک ويلو سره تيار شوه؛ نو دغه ايت شريف نازل شو چې: ﴿وَمَن كَفَرَ فَإِنَّ ٱللَّهَ غَنِيٌّ عَنِ ٱلْعَٰلَمِينَ﴾[3].

د ټولو جوابونو حاصل دا دى چې څوک د حج په فرضيت باندې عقيده ولري او سره د توانه يې اداء نه كړي هغه ورباندې كافر بالله نه ګرځي خو ګناهګار دى، بنه غټ ګناهګار.

﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِن تُطِيعُواْ فَرِيقًا مِّنَ ٱلَّذِينَ أُوتُواْ ٱلْكِتَٰبَ يَرُدُّوكُم بَعْدَ إِيمَٰنِكُمْ كَٰفِرِينَ ﴿١٠٠﴾ وَكَيْفَ تَكْفُرُونَ وَأَنتُمْ تُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ ءَايَٰتُ ٱللَّهِ وَفِيكُمْ رَسُولُهُۥ ۗ وَمَن يَعْتَصِم بِٱللَّهِ فَقَدْ هُدِىَ إِلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿١٠١﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱتَّقُواْ ٱللَّهَ حَقَّ تُقَاتِهِۦ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُم مُّسْلِمُونَ ﴿١٠٢﴾ وَٱعْتَصِمُواْ بِحَبْلِ ٱللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُواْ ۚ وَٱذْكُرُواْ نِعْمَتَ ٱللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنتُمْ أَعْدَآءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُم بِنِعْمَتِهِۦٓ إِخْوَٰنًا وَكُنتُمْ عَلَىٰ شَفَا حُفْرَةٍ مِّنَ ٱلنَّارِ فَأَنقَذَكُم مِّنْهَا ۗ كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ ٱللَّهُ لَكُمْ ءَايَٰتِهِۦ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٠٣﴾﴾

[١٠٠] اى هغو كسانو چې ايمان يې راوړى دى! كه تاسو د هغو خلكو د يوې ډلې اطاعت وكړئ چې هغوى ته كتاب وركړى شوى نو هغوى به تاسو د ايمان څخه وروسته بېرته د كفر حالت ته تاو كړي.

---

(١) جامع الترمذي ج١ ص١٦٧
(٢) تفسير القرطبي ج٤ ص١٥٣
(٣) روح المعاني ج٤ ص١٣

[۱۰۱] او تاسو څنګه کافر کېږئ په داسې حال کښې چې تاسو په همدا تاسو باندې د الله ﷻ ایتونه لوستل کېږي او په همدا تاسو کښې د الله ﷻ لېږل شوی پیغمبر موجود دی؟!
او هر څوک چې (د) الله ﷻ (په دین) باندې منګولې ښخې کړي نو بې شکه سمې لارې ته یې هدایت وکړی شو.

[۱۰۲] ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی! د الله ﷻ څخه په حق ډار سره وډار شئ او مه مره کېږئ مګر په داسې حال کښې چې مسلمانان یاست (تقوىٰ تر مرګه پورې ادامه ورکړئ).

[۱۰۳] او ټول د الله ﷻ پړی (قرآن کریم) کلک ونیسئ او جدا-جدا مه کېږئ. او د الله ﷻ هغه نعمت درپه زړه کړئ چې (یو تر بله) دښمنان وئ نو الله ﷻ ستاسو په زړونو کښې محبت واچاوه، نو د الله ﷻ په نعمت (فضل) سره ورونه وګرځېدئ.
او هم تاسو د کندې په غاړه باندې ولاړ وئ (چې هغه) د اور څخه عبارت ده خو د هغې څخه الله ﷻ نجات درکړ. همدارنګه ستاسو دپاره الله ﷻ د خپل قدرت دلایل بیانوي، ترڅو تاسو په سمه لار باندې لاړ شئ.

ارتباطونه

۱ـ په وړاندېنیو ایتونو کښې د اهل الکتابو هغه اشتباهګانې جوابې شوې وې چې دوی وړباندې مسلمانان بې لارې کول او دعوت شوي وه چې د دغه کار څخه لاس واخلئ؛ مه پخپله ګمراهي غوره کوئ او مه نور خلک ګمراه کوئ.
په دې ایتونو کښې مسلمانانو ته توصیه شوې ده چې هغوی خو د خپلې کړنلارې څخه لاس نه اخلي او د قیامت د ورځې پورې په همدې کار کښې اخته دي نو تاسو پام وکړئ، د هغوی خبره مه منئ او اطاعت یې مه کوئ، ځکه چې هغوی ستاسو څخه یوازې د عملي اطاعت په غوښتنه اکتفاء نه کوي بلکې هغوی ستاسو ارتداد ته سترګې په لار دي.

۲ـ هلته د اهل الکتابو دسیسې بیانې شوې وې او دلته د هغو دسائسو یو عملي مثال ښودلی شوی دی چې څنګه یې په لږ وخت کښې ستاسو اتفاق خراب کړ او په جنګ یې سره واچولئ، لکه چې شان نزول وړباندې دلالت کوي.

شان نزول

ځینو مفسرینو کرامو مفصله قیصه لیکلې ده(۱) چې په مدینه منوره کښې د مشرکانو دوه قومونه اوسېدل چې یوه ته یې أوس ویلې او بل د خزرج په نامه یادېده، دوی دواړه په اصل کښې سره ورونه وه او د هر ورور څخه یو-یو قوم جوړ شوی وه.
دغه دواړه قومونه په خپلو منځو کښې بې اتفاقه وه او یو سلو شل (۱۲۰) کلنه پخوانۍ دښمني یې درلوده، په دغې اوږده دښمنۍ کښې به کله یو قوم غالب شو او کله بل قوم. دغې اوږدې جګړې

(۱) الدر المنثور ج۲ ص۲۷۸: تفسیر البغوي ج۱ ص۳۳۴

دوی ډېر کمزوري کړي وه او د مدينې منورې نورو اوسېدونکو (اهل الکتابو) ته يې سخت محتاج کړي وه، خو کله چې الله ﷻ فضل وکړ او مدينه منوره د نبي کريم ﷺ د هجرت ځای جوړه شوه نو دوی همدا اوږده دښمني ختمه کړه او ټول په اتفاق سره د نبي کريم ﷺ په څنګ کښې ودرېده او مسلمانان شوه.

دغه اتفاق يهودانو ته ډېر زور ورکړ او وربانديې خپه شوه چې د يو طرفه هغوی د اهل الکتابو د احتياج څخه خلاص شوه او د دوی باداري خاتمه ومونده او د بله پلوه ور باندې اسلام پياوړی شو او مخ په وړاندې روان وه.

د همدې کبله دوی ټول ډېر غمژن وه خو په دوی کښې يو غټ مشر (شماس بن قيس) چې غټ حاسد او غټ چلباز وه، يوه ورځې د نومړو دواړو قومونو په يوه مشترکه ټولنه باندې تېرېده نو ويې ليده چې په اتفاق سره د ډېرو خوږو ورونو په شان سره راټول شوي دي او يو تريله سره خبرې اترې کوي او د پخواني دښمنۍ هيڅ نښې او اثار هلته نه ليده کېږي.

نو يوه نفر ته يې وظيفه ورکړه چې د صحابه وو کرامو ﷺ ذکر شوي ټولنې ته ورشه او اتفاق يې خراب کړه. هغه ورغی او د پخوانيو جنګونو اشعار يې ولوستل، خصوصاً د بُعاث نومې جنګ شعرونه يې په لوړ اواز سره بيان کړه چې په دې جنګ کښې اوسيان په خزرجيانو باندې برلاسي شوي وه. د همدې اشعارو په اورېدلو سره په صحابه وو کرامو ﷺ کښې د تربګنۍ ولوله راوپارېده او د دواړو قبيلو سرپو هر يوه وسلې ته لاس کړ او د جنګ دپاره يې صفونه تيار کړه.

په عين وخت کښې نبي کريم ﷺ خبر شو او د دواړو صفونو په منځکښې ودرېد، او دواړو جانبو ته يې نصيحت پيل کړ چې په نتيجه کښې ټولو وسله په ځمکه کېښوده او يو بل ته ورغاړې واته، په خپلو کړو باندې پښېمانه شوه او بالآخره دسيسه شنډه شوه او ذکر شوي ايتونه نازل شوه چې خلاصه يې لاندې لوستلی شئ:

د مطلب خلاصه

۱ـ يعنې: ای مؤمنانو! (چې د اهل الکتابو په دسيسه باندې وغولېدئ او د هغوی د شيطانت د کبله مو جنګ ته خانونه چمتو کړي دي او غواړئ چې د هغوی نقشه عملي کړئ) که تاسو د دوی د يوې ډلې خبره ومنئ، پاتې خو لا دا چې د ټولو خبره قبوله کړئ، نو تاسو به بېرته کفر ته تاو کړي. او دا خکه چې دوی يوازې په دې اکتفاء نه کوي چې ستاسو دوستي په دښمنۍ بدله کړي بلکې هغوی غواړي چې تاسو کفار . جوړ کړي، نو که تاسو د همغوی خبرې منئ آخر به کافران شئ.

عجيبه ده تاسو څنګه کافر کېږئ چې په تاسو باندې هره ورځ د الله ﷻ ايتونه لوستل کېږي، دا خو لا پرېږدئ چې يو يې په بل باندې لولي؛ جبرائيل امين ﷺ يې هم تلاه په تازه د اسمانه راوړي او قرائت کوي.ايا تاسو ته قرآن کريم د هغوی دسيسې نه دي افشا کړي؟ د هغوی حسد يې درته نه دی بيان کړی؟ ايا تاسو دغه نصائح دومره ژر هېر کړه؟!

برسېره په دې ایا په تاسو کښې د الله ﷻ پیغمبر موجود نه دی؟ ایا تاسو د هغه خوارق په سترګو نه ګورئ؟ ایا تاسو نه شو کولی چې پیغمبر ته مو مراجعه کړې وی او د تازه پېښې شوې لانجې په هکله مو ترې د حل لاره غوښتې وی؟

۲ـ ښه نو چې نبي کریم وفات شي او وحې قطعه شي هلته به تاسو څه کوئ؟ هلته به د اسلام څخه لاس اخلئ او کفر ته به بېرته ورتاوېږئ؟! نبي کریم ﷺ خو د الله ﷻ لېږلی شوی بنده دی چې خپل رسالت یې پوره کړ، بیا به ضرور وفات کېږي، هغه به ترڅو پورې تاسو ته ژوندی وي چې به هر وخت کښې به ستاسو دښمنانه شخړې حل کوي او تاسو به اصلاح کوي. نن دی او که سبا نبي کریم ﷺ به وفات شي او وحې به قطعه شي خو تاسو به په جهالت او ګمراهۍ کښې خوشې نه کړي بلکې په تاسو کښې به د الله ﷻ کتاب او خپل احادیث پرېږدي، ترڅو چې تاسو په همدغو دوارو باندې منګولې ښخې کړې وي نو هیڅکله به د سمې لارې څخه وانه وړئ او ګمراه به نه شئ.

۳ـ ای مؤمنانو! سمه لاره دا ده چې د الله ﷻ څخه په حقیقي معناوو کښې وډار شئ او دا کار خو ستاسو د لاسه پوره دی څکه چې ستاسو څخه د شریعت په چوکاټ کښې تقوی غوښتله کېږي، لکه څنګه چې لږ وړاندې په تاسو باندې حج کول فرض کړی شوه خو په هغه چا باندې چې کعبې شریفې ته د وررسېدلو توان لري.

همدارنګه هر یو شرعي حکم د خپل توان په اندازه عملي کړئ، همدومره عمل کفایت کوي چې ستاسو د دنیا او آخرت کارونه ورباندې برابر شي او د دښمنانو دسیسې شنډې شي، همدغې بشري تقوی ته د مرګ د ورځې پورې ادامه ورکړئ، نبي کریم ﷺ وفات شوی وي او که ژوندی وي، وحې قطعه شوې وي او که جارې وي.

۴ـ د شریعت ټول احکام عملي کړئ خو په اتفاق او اتحاد باندې زیاته پاملرنه وکړئ چې ستاسو دښمنان همدې ته ډېر زیات متوجه دي چې تاسو بې اتفاقه کړي او د بې اتفاقۍ څخه مو د خپلو خانو دپاره ګټه پورته کړي.

نو په قرآن کریم باندې ټول منګولې ولګوئ، تفرق او تشتت مه کوئ، لکه چې د نن څخه پخوا متفرق او ټوټه- ټوټه وئ او یو د بل وینو ته تږي ناست وئ، د الله ﷻ لوی نعمت درېه زړه کړئ چې ټول سره دښمنان وئ او ستاسو په زړونو کښې یې مینه او محبت واچاوه او د الله ﷻ په فضل سره ټول سره ورونه جوړ شوئ؛ ایا تاسو غواړئ چې د اتفاق نعمت ته شا کړئ، د دې ناشکري وکړئ او بېرته یو د بل وینو ته کښېنئ؟.

۵ـ او هغه نعمت هم درېه زړه کړئ چې د دوزخ په غاړه باندې ولاړ وئ، کافر وئ، ستاسو او د دوزخ په منځکښې فقط ژوند حائل وه او بس. خو الله ﷻ درته د هغه څخه نجات درکړ او په ایمان یې مشرف کړئ.

۶ـ ای مؤمنانو! اوس پوه شئ چې الله ﷻ تاسو ته خپل احکام او دلایل په څومره ښه طریقه سره بیانوي ترڅو تاسو ورباندې ښه پوه شئ او په زړه کښې مو ځای ونیسي، که الله ﷻ ذکره شوې واقعه

واقعه نه وي پېښه کړې نو تاسو به د اهل الکتابو د دښمنۍ عملي صورت نه وي لیدلی او هم به د راتلونکو مسلمانانو دپاره د هغوی د دښمنۍ عملي څېره نه وي ښودله شوې، د قرآن کریم ایتونه به پکښې نه وي نازل شوي؛ چې د قیامت د ورځې پورې د ټولو مسلمانانو دپاره نه هېرېدونکی درس دی حتی چې په لمونځونو کښې یې هم تلاوت کوي.

توضیحات

۱_ د "تُقاة" کلمه د همدې سورت د اته ویشتم [۲۸] ایت لاندې ښه تحلیله شوې ده چې د خَوف او ډار په معنی سره ده. دلته دومره اضافه کوو چې ځینې مفسرین کرام وایي چې دا ایت منسوخ دی[1]، ځکه کومه تقوی چې د الله ﷻ سره مناسبه ده هغه هیڅوک نه شي کولی د همدې کبله چې دا ایت نازل شو نو مسلمانان ډېر ورخطا شوه او عرض یې وکړ چې یا رسول الله! هغه ډول تقوی خو زمونږ د وسې نه کېږي کومه چې د الله ﷻ سره مناسبه او لایقه وي. نو الله ﷻ وفرمایل چې: ﴿ فَاتَّقُوا اللَّهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ ﴾ [التغابن: ۱۶] یعنې: نو د الله ﷻ څخه په هغې اندازه سره وډار شئ چې ستاسو وسه او توان وي.

مګر مونږ ته داسې ښکاري چې دا ایت منسوخ نه دی، دا ځکه چې د الله ﷻ د ټولو احکامو سره وسه او توان مراد دی چې د ځینو سره ذکر کېږي، لکه چې د حج د فرضیت سره ذکر شوی دی، او د ځینو سره نه ذکر کېږي او په عمومي ذکر اکتفاء کېږي چې الله ﷻ فرمایي: ﴿ لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا ﴾ [البقرة: ۲۸۶] یعنې: الله ﷻ هیڅوک نه مکلف کوي مګر د هغه د وسې په اندازه.

په دې مقام کښې دا جمله چې ﴿ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُم مُّسْلِمُونَ ﴾ د وسې او توان څخه نمایندګي کوي ځکه چې د دې جملې مطلب دا دی چې تقوی ته د مرګي د ګړۍ پورې ادامه ورکړئ، او ښکاره ده چې هغه کار ته سړی ادامه ورکولی شي چې هغه یې د وسې او توان څخه وتلی نه وي.

پاتې شوه دا خبره چې صحابه کرام ﷺ ولې دومره ډېر وارخطا شوه، سره د دې چې د تقوی حکم هم یو شرعي حکم دی او وسه پکښې مراده ده؟

د دې جواب دا دی چې هر شرعي حکم په توان او وسه باندې مقیدول لږ څه تفکر ته اړتیا لري، نو څه لږ نه ده چې ځینو صحابه وو کرامو ﷺ د تفکر څخه وړاندې محض د حکم په اول اورېدلو سره ذکره شوې پوښتنه کړې وي.

اعتصام او حبل الله

۲_ د "يَعْتَصِمْ، اعْتَصِمُوا" دواړه کلمې د "اِعْتِصَام" څخه اشتقاق شوې دي چې مجرد یې "عَصْم" دی. "عَصْم" د یو شي ساتلو او هغه پورې نښتلو ته وایي[2]. د همدې کبله هغه ټولګي ته چې د قافلې

---

(۱) زاد المسیر ج۲ ص۱۱

(۲) مفردات الراغب ص۳۴۹

حفاظت او ساتنه کوي "عصمة" وايي چې په پښتو کښې "بدرګه" بلل کېږي او په درې ژبه کښې د "بدرقې" په نامه يادېږي او عربان ترې "برزقة" جوړوي[1].

"حَبْل" اصلا پړې ته ويل کېږي لکه چې الله ﷻ فرمايي: ﴿ فِي جِيدِهَا حَبْلٌ مِّن مَّسَد ﴾ [اللهب: ۵] يعني: د هغې په غاړه کښې د خرما د پاڼو څخه جوړ پړی وه. مګر په دې مقام کښې ترې هغه شی مطلب دی د کوم په ذريعه چې سړي ته د الله ﷻ رضا رسېږي لکه قرآن کريم. نو د معنی حاصل يې داسې کېږي چې ای مومنانو! کله چې تاسو د کافرانو د پلوه د هلاکت او بې اتفاقۍ په کنده کښې وغورځولی شئ؛ نو د قرآن کريم په پړي پورې کلک ونښلئ؛ او د همدغې ژورې کندې څخه پورته شئ؛ لکه څنګه چې د څا څخه په پړي باندې راپورته کېږئ.

نو سړی ويلی شي چې په دې مقام کښې د قرآن کريم څخه د لاندې اشارو دپاره په "حَبْل الله" سره تعبير وکړی شو:

الف: بې اتفاقي او بې ديني داسې دي لکه چې سړی په څا کښې وغورځېږي.

ب: په قرآن کريم باندې هغه وخت سړی نجات موندلی شي چې کلک وريورې ونښلي، لکه چې په څا کښې لوېدلی سړی پړي پورې نښلي.

ج: قرآن کريم د خطراتو څخه د نجات يوازېنۍ وسيله ده چې نه پرې کېږي، نه زړېږي او نه پکښې شک او شبه شته.

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۳ـ که څوک وايي چې: الله ﷻ خو د ﴿ وَٱعْتَصِمُوا ﴾ جمله يو ځل په ﴿ جَمِيعًا ﴾ سره تاکيده کړه نو په دې کښې څه حکمت دی چې دوهم ځل يې په ﴿ وَلَا تَفَرَّقُوا ﴾ سره بيا تاکيده کړه؟

مونږ وايو چې: په دې مقام کښې يو تاکيد د بل تاکيد معنی نه ورکوي. تفصيل يې دا دی:

الف: اولنی تاکيد د دې دپاره دی چې ای مسلمانانو! يو تن هم بې اعتصامه پاتې نه شئ او په قرآن کريم باندې ټول راغونډ شئ؛

ب: دوهم تاکيد د دې دپاره دی چې په اعتصام کښې هم تفرقه مه کوئ چې ډلې ټپلې جوړې کړئ او هره يوه ډله د قرآن کريم د ايتونو څخه د ځان په ګټه او د بل په ضرر معناوې اخلي چې څوک د "حبل الله" په يوه ځای منګولې ښخوي او څوک په بل ځای، او هره يوه د حقيت دعوه کوي؛ بلکې داسې اعتصام ورباندې وکړئ چې د ټولو منګولې سره لاندې باندې وي او جدا ـ جدا نه وي.

ايا د مجتهدينو اختلاف جائز دی؟

۴ـ که څه هم د شان نزول څخه معلومېږي چې د ﴿ وَلَا تَفَرَّقُوا ﴾ څخه جنګ او جګړه مراده ده مګر د مفهوم په اعتبار سره مطلق تفرقه او اختلاف حرام دی او بايد چې سړی ترې ځان وساتي:

---

(۱) تفسير القرطبي ج۴ ص۱۵۸

د همدې کبله دلته دا سوال پیدا کېږي چې د فقهي مشرانو یعني د مجتهدینو اختلاف څنګه دی؟ جائز دی او که نه؟

مونږ وایو چې: د همدې سوال په اړه مونږ د [البقرة:۲۱۳] ایت لاندې څه معلومات لیکلي دي چې د جواب دپاره کفایت کوي خو دلته دومره اضافه کوو چې اتفاق او اتحاد یو شرعي حکم دی او په هر شي حکم کښې د توان او وسې مراعات شته دی لکه چې د همدې ایتونو په اوله توضیح کښې وړاندې څه رڼا اچوله شوې ده. د فقهاوو کرامو اختلاف د همدې قبیلې څخه دی چې د دوی په وسه کښې نه ده چې ټول سره متفق شوي وی او اختلاف یې د منځه وړی وی. او دا ځکه چې الله ﷻ د انسانانو دماغونه مختلف پیدا کړي دي، لکه چې نبي کریم ﷺ په یوه اوږد حدیث کښې فرمایلي دي چې: «تَجِدُونَ النَّاسَ مَعَادِنَ»[1] خلک به تاسو د معادنو په څېر ومومئ. یعني خلک داسې معدنونه دي لکه د سرو او سپینو زرو معدنونه چې ډېر زیات تفاوت سره لري، او د ټولو افکار او نور نفسي صفات سره یو رنګ نه شي جوړېدلی.

نو کله به چې مجتهدینو په یوه حادثه کښې شرعي حکم په صراحت سره په ایت یا حدیث کښې ونه موند او غوښتل به یې چې د یو دیني عالم په صفت د ایت یا حدیث څخه شرعي حکم استنباط کړي نو طبعي وه چې اختلاف او تفرقه به واقع کېدله. د همدې کبله د دوی دغه تفرقه د عداوت او کینې باعثه نه جوړېده ځکه چې دوی ټول پوهېده چې یوه هم غیر شرعي کار نه دی کړی بلکې هر یوه د شرعي حق څخه استفاده کړې ده او ټول په دې متفق وه چې که ورک شوی حکم په ایت یا حدیث کښې وموندل شي نو ټول به ورته غاړه ږدي او د خپلو استنباطي احکامو څخه به لاس په سر کېږي.

د همدې کبله، چې افکار مختلف دي، هیڅ استاذ نه شي کولی چې خپل شاګردان په یوه سویه باندې وروزي چې ټول سره یو برابر وي.

هېر مو نه شي!

۵ـ نو هېر مو نه شي هغه اختلاف چې غیر شرعي او ناجائز وي باید د منځه لاړ شي او ځای یې باید په اتفاق ډک کړی شي. اما د جائز اختلاف ورکول او د منځه وړل ضروري نه دي، خو د دې سره سره که اتفاق یې ځای ونیسي بهتر او افضل دی.

﴿وَلْتَكُن مِّنكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنكَرِ ۚ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿١٠٤﴾ وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ تَفَرَّقُوا وَاخْتَلَفُوا مِن بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ ۚ وَأُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٠٥﴾ يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ ۚ فَأَمَّا الَّذِينَ اسْوَدَّتْ

(۱) صحیح البخاري ج۱ ص۴۹۶

وُجُوهُهُمْ أَكَفَرْتُم بَعْدَ إِيمَـٰنِكُمْ فَذُوقُوا۟ ٱلْعَذَابَ بِمَا كُنتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿١٠٦﴾ وَأَمَّا ٱلَّذِينَ
ٱبْيَضَّتْ وُجُوهُهُمْ فَفِى رَحْمَةِ ٱللَّهِ هُمْ فِيهَا خَـٰلِدُونَ ﴿١٠٧﴾ تِلْكَ ءَايَـٰتُ ٱللَّهِ نَتْلُوهَا عَلَيْكَ
بِٱلْحَقِّ وَمَا ٱللَّهُ يُرِيدُ ظُلْمًا لِّلْعَـٰلَمِينَ ﴿١٠٨﴾ وَلِلَّهِ مَا فِى ٱلسَّمَـٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ وَإِلَى ٱللَّهِ
تُرْجَعُ ٱلْأُمُورُ ﴿١٠٩﴾ ﴾

[۱۰۴] (ای مؤمنانو!) او ستاسو د جملې څخه دې یو داسې ټولګی شتون ولري چې نیکی ته خلک بلې او په (شرعي) معروف کار باندې امر کوي او د (غیر شرعي) نااشنا کار څخه خلک منعه کوي او دغه ټولګی همدوی کامیابان دي.

[۱۰۵] (ای مؤمنانو!) او تاسو د هغو خلکو په شان مه جوړېږئ چې دوی د هغه څخه وروسته چې واضحه دلایل ورته ورغله، ډلې-ډلې شوه او په جګړو شوه او دغه خلک دوی لره لوی عذاب دی.

[۱۰۶] په هغه ورځ چې څه مخونه تک سپین شي (او خوشاله وي) او څه مخونه (د خپګان د کبله) تک تور شي نو هغه کسان چې مخونه یې تک تور جوړ شي (هغوی ته به وویل شي چې) ایا تاسو د خپل ایمان څخه وروسته کافر شوي وئ؟ نو په همدې سبب عذاب وڅکئ چې تاسو کفر کاوه.

[۱۰۷] او هر چې هغه کسان چې مخونه یې تک سپین شي نو (هغوی) د الله ﷻ په رحمت کښې به وي، دوی به په دې (رحمت کښې او جنت) کښې همېشه وي.

[۱۰۸] دغه (چې تېر شوه) د الله ﷻ ایتونه دي چې مونږ یې په تاباندې په حقه لولو. او نه دی الله ﷻ چې په عالمونو باندې د ظلم اراده ولري.

[۱۰۹] او خاص الله ﷻ لره دي هغه څه چې په اسمانونو کښې دي او هغه څه چې په ځمکو کښې دي او خاص الله ﷻ لره ټول کارونه ورارول کېږي.

د مطلب خلاصه

۱_ په دې ایتونو کښې د تېرو شوو ایتونو مضمون تعقیب شوی دی. یعني ای مسلمانانو! د دې دپاره چې تاسو هدایت موندونکي او هدایت کوونکي جوړ شئ حال دا چې اهل الکتاب ګمراه او ګمراه کوونکي دي نو د هغوی اطاعت مه کوئ او د تفرق او تشتت څخه خانونه وساتئ. تاسو بهترین أمت یاست. خپله بهتري وساتئ او د همدې کار دپاره باید یوه څارونکې او پام لرونکې ډله ولرئ چې په نیکیو باندې امر کوي او بدو څخه منعه کول کوي. په تاسو کښې همدا کامیابه ډله ده. که دا توصیه عملي کړئ قوت به مو زیات شي او د دښمن د دسیسو مخه به ونیولی شئ.

۲_ او تاسو د هغو خلکو په شان مه کېږئ چې هغوی د هوی او هوس د کبله ډلې-ډلې شوه او بیا په جګړو او دنګلو باندې اخته شوه. هغوی غواړي چې تاسو هم د خپلو خانو په شان ټوټه-ټوټه کړي

او په خپلو منځو کښې مو په جنګ واچوي ترڅو اوبه خړې کړي او ماهیان پکښې ونیسي.

د دغو خلکو (اهل الکتابو) اختلاف د دې کبله نه وه راغلی چې هغوی د خپلو منازعاتو د فیصلو دپاره څه مرجع نه درلوده او د جهالت د کبله یې همدې کار ته لاس اچولی وه بلکې دا ټول اختلافات یې د هغه څخه وروسته پیل کړه چې د الله ﷻ د پلوه ورته واضحه دلایل ورغلي وه، نو که تاسو د قرآن کریم د نزول څخه وروسته دهغوی کړنلاره غوره کړئ نو تاسو به هم د هغوی څخه کم نه یاست. نو لکه چې هغوی لره لوی عذاب دی تاسو به هم په لوی عذاب او غضب باندې ککړ شئ.

د دې عذاب مظاهره به په هغه وخت کښې وکړی شي چې د ځینو خلکو مخونه تک سپین وځلېږي چې د ورایه پکښې د خوشالۍ نښې نیکارې او هرڅوک ورباندې پوهېږي چې دوی خو ډېر خوشاله دي. او د ځینو خلکو مخونه به د ډېره غمه تک تور واوړي، ته به وایې چې توره تبې ده.

نو دغو کسانو ته به د هغوی د ښه توبیخ او تخجیل دپاره وویل شي چې ایا هغه تاسو وئ چې د ایمان څخه وروسته بېرته کفر ته واوښتئ او د خپلو خواهشاتو په بنیاد مو ډلې ټپلې جوړې کړې او مرتد شوئ؟، ستاسو حالت د کافرانو څخه بدتر دی او ښه نه دی. نو لکه چې دوی به د الله ﷻ په عذاب کښې همېشه وي تاسو به هم پکښې همېشه یاست.

بالمقابل دچا چې د خوشالۍ څخه مخونه سپین ځلېږي هغوی به د الله ﷻ په رحمت کښې نغښتي وي او هرې خوا ته به یې نعمتونه او انعامونه راچاپېر وي.

۳ـ ای پیغمبره! دا چې مونږ یې په تاباندې په حقه لولو د الله ﷻ ایتونه دي، که مونږ درباندې د وحې په توګه نه وی درنازل کړي نو ته به څه خبر وی چې د قیامت په ورځ به د مخونو څه حال وي؟ نه به دې تور مخي پېژاندلي وی او نه سپین مخي او نه د دوی کړنلارې.

۴ـ ای پیغمبره! د کافرانو او مرتدانو د مخونو توربدل د دې کبله نه دي چې الله ﷻ په دوی باندې تېری کړی دی او پرته د استحقاقه یې د سخت عذاب سره مخامخ کړي دي ځکه چې الله ﷻ په عالمونو کښې په هیڅچا باندې نه ظلم کوي او نه د ظلم اراده لري او ولې به په چا ظلم کوي په داسې حال کښې چې د اسمانونو او ځمکو ټول مخلوقات خاص د همده ﷻ ملک دی او خاص د همده ﷻ د تکویني اوامرو تابعدار دي، ظالمان خو یا د دې کبله ظلم کوي چې د چا د مقابلې څخه په ډار کښې وي او د پښو څخه یې غورځوي، او یا د هغو شتو او نورو حیثیاتو ته په تمه او محتاج وي.

لنډه دا چې ظلم کول د احتیاج علامه ده او الله ﷻ د هرشي څخه بې نیاز دی، نو ظلم کول هم د ده ﷻ څخه محال او نه کېدونکی شی دی.

نو د تورمخو تورمخي صرف د دې کبله ده چې هغوی په دنیا کښې خپل مخونه تور کړي وه خو دوی ورباندې نه پوهېده او په نن ورځ (قیامت) کښې الله ﷻ رابښکاره کړه، د دوی دا خیال وه چې همداسې پټ به پاتې شي، خو داسې نه شي کېدلی ځکه چې الله ﷻ ته ټول کارونه وراړول کېږي ترڅو پکښې حقه فیصله وکړي.

توضيحات

۱ـ څرنګه چې طبائع مختلف دي ځينې خلک د تاديب څخه پرته شرعي احکام نه عملي کوي او اتفاق او اتحاد ته ضرر رسوي نو په هر امت کښې يو ټولګی په کار دی چې صرف د خلکو د تاديب وظيفه په غاړه واخلي او د شپونکي غوندې د خلکو څارنه وکړي. د همدې کبله دوه سفري ملګرو ته هم په کار ده چې يو تن د آمر په صفت ومني ترڅو د سفر په اوږدو کښې اختلاف او بې اتفاقي پيښه نه شي.

اسلامي دعوت فرض عين دی او که فرض کفائي؟

۲ـ ځينو علماء وايي چې اسلامي دعوت (امر بالمعروف او نهي عن المنکر) فرض عين دی او هرڅوک پرې مکلف دی[1] چې دغه وظيفه تر يو حده پورې اجراء کړي، که په هيڅ ډول بانديې يې اثر نه وي نو په خپل ځان بانديې خو يې شته چې دی هم يو مسلمان دی. د دوی دلايل دا دي:

الف: راتلونکی [۱۱۰] ايت ټول امت ته د امر بالمعروف او نهي عن المنکر توصيه کوي بلکې همدا شی د دوی د بهترۍ وجه ګڼي لکه چې فرمايي: ﴿ كُنتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ ﴾ الآية.

ب: نبي کريم ﷺ فرمايي چې: «مَنْ رَأَى مِنْكُمْ مُنْكَرًا فَلْيُغَيِّرْهُ بِيَدِهِ فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِلِسَانِهِ فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِقَلْبِهِ وَذَلِكَ أَضْعَفُ الْإِيمَانِ»[2] يعنې: ستاسو څخه چې هرڅوک په شرعه کښې نااشنا شی وګوري نو هغه ته دې په لاس بانديې تغيير ورکړي او که وسه يې نه وي نو په ژبه دې ورکړي او که وسه يې نه وي نو په زړه دې ورکړي، يعنې په کرکه دې ورته وګوري، او همدا د زړه کرکه د کمزوري ايمان مرتبه ده.

دوی وايي چې: په ذکر شوي ايت شريف کښې د ﴿ مِنكُمْ ﴾ کلمه استعماله شوې ده خو دلته د "مِن" توری د بعضيت دپاره نه دی بلکې د بيان دپاره دی، لکه چې الله ﷻ فرمايي: ﴿ فَٱجْتَنِبُوا۟ ٱلرِّجْسَ مِنَ ٱلْأَوْثَٰنِ ﴾ [الحج: ۳۰] يعنې: نو د نجاست څخه اجتناب وکړئ (ځان ترې وساتئ) چې هغه د بوتانو څخه عبارت دی. دا معنی يې نه ده چې د ځينو بوتانو څخه اجتناب وکړئ، نو دلته هم مطلب دا دی چې ستاسو څخه دې يو ټولی جوړ شي چې ټول د دعوت کار کوي.

سوال جواب

۳ـ که څوک وايي چې الله ﷻ فرمايي: ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ عَلَيْكُمْ أَنفُسَكُمْ ۖ لَا يَضُرُّكُم مَّن ضَلَّ إِذَا ٱهْتَدَيْتُمْ ﴾ [المائدة: ۱۰۵] يعنې: اى مؤمنانو! په تاسو بانديې د خپلو ځانو حفاظت ضرور دی، تاسو ته هغه څوک ضرر نه شي رسولی چې هغه ګمراه وي کله چې تاسو په سمه لار بانديې روان یاست. د دې څخه معلومېږي چې دعوت هيڅ فرض نه دی؟!

---

(۱) احکام القرآن للجصاص ج۲ ص۲۹

(۲) صحيح مسلم ج۱ ص۵۱؛ جامع الترمذي ج۲ ص۴۰

مونږ وایو چې: په همدې ایت کښې د ﴿ إِذَا ٱهۡتَدَيۡتُمۡ ﴾ کلمه په دې دلالت کوي چې تاسو د گمراهانو په گناه نه نیولی کېږئ خو په دې شرط چې تاسو لار موندونکي یاست، یعنې خپله غاړه مو په دعوت سره خلاصه کړې وي. او که نه نو تاسو په عدم دعوت باندې گناهگار یاست او هغوی په ضلالت باندې نیولی کېږي.

۴ـ اکثره علماء کرام وايي چې اسلامي دعوت فرض کفائي دی لکه د جنازې لمونځ: چې د ځینو خلکو په اداء کولو سره د ټولو غاړې خلاصېږي[١].

د دوی نقلي دلیل ذکر شوی ایت شریف دی چې فرمايي: ﴿ وَلۡتَكُن مِّنكُمۡ أُمَّةٌ ﴾ الآیة یعنې: باید ستاسو څخه دې د همدې مطلب دپاره یوه خاصه ډله موجوده وي چې د هغوی صرف همدغه کار او وظیفه وي.

د دوی عقلي دلیل دا دی چې هرڅوک دا کار څکه نه شي کولی چې یا یې توان نه لري لکه زنانه. او یا علم نه لري لکه عوام مسلمانان چې نه ورته شرعي منکر معلوم وي او نه شرعي معروف پېژني او بالآخره نه د دعوت په طریقه باندې پوهېږي.

د دواړو نظرونو تطبیق

۵ـ مونږ ته د دواړو ډلو د نظریاتو او دلایلو څخه داسې ښکاري چې دواړه نظرونه سره منافات نه لري او دواړه په دې معنی حق دي چې:

د انفراد په توگه د هر چا فریضه ده چې د خپلې وسې په اندازه د خپل دین خدمت وکړي لکه چې نبي کریم ﷺ ورته په «كُلُّكُمۡ مَسۡئُولٌ»[٢] (ستاسو هر یو مسئول دی) سره اشاره کړې ده.

اما اجتماعي دعوت د حکومت فریضه ده چې په خپل رعیت کښې د همدې کار دپاره یوه ځانگړې او خاصه ډله وټاکي او په اصطلاح د هغوی رسمي وظیفه همدا دعوت وي او بس. په ځینو حکومتونو کښې د محتسبینو په نامه باندې همدغسې ډله شته دي.

هوا که اسلامي حکومت ذکره شوې فریضه اداء نه کړه او د احتساب په نامه باندې یې تشکیل جوړ نه کړ نو بیا نورو مسلمانانو ته په کار ده چې د همدې کار دپاره یوه ډله جوړه کړي او د اسلامي دعوت دپاره په اجتماعي توگه کار وکړي. څکه چې په ټولنیز ډول باندې دعوت ښه موثر واقع کېږي.

د دعوت مراحل

۶ـ دعوت لاندې مرحلې لري:

الف چې کافران اسلام ته دعوت کړي او د هغوی شبهات دفعه او اعتراضونه یې جواب کړي.

ب د گمراه ډلو (لکه معتزله او نورو ډلو) د عقائدو اصلاح وکړي او د بدعتونو مخه یې ونیسي.

---

[١] روح المعاني ج۴ ص۲۱

[٢] صحیح البخاري ج۱ ص۱۲۲

ج: چې د مسلمانانو د معاصيو او جناياتو مخنيوی وکړي او د شريعت په سمه سيده لاره باندې يې برابر کړي.

د: چې ليونيان ورانکاري، ته پرېنږدي او د د رو درملو غم يې وکړي او هم ماشومان د بې خايه گرځېدلو څخه منعه کړي او د تعليم او تربيې بندوبس يې وکړي، خصوصاً د شهيدانو ماشومان چې سرپرست نه لري.

هـ: بالآخره د مستحباتو ښودانه او د مکروهاتو په گوته کول، ترڅو هغه وکړي او د دې څخه خانونه وساتي.

د دعوت طريقه

۷ـ د دې دپاره چې دعوت موثر واقع شي بايد هر يو داعي لاندې نکات په پام کښې ولري:

الف: په هره موضوع کښې چې دعوت چلوي بايد په هغې کښې پاخه معلومات ولري او د ضعيفو او کمزورو معلوماتو څخه بايد جداً خان وساتي.

ب: بايد هر يو شرعي حکم د خپل چوکاټ څخه ونه باسي او د خپل ارزښت په اندازه يې خلکو ته وړاندې کړي.

مونږ په دې زمانه کښې ځينې واعظان گورو چې په مستحبو باندې دومره زور اچوي ته به وايې چې دا مستحب نه دی فرضي حکم دی، همدارنگه د ځينو فرضي احکامو په دعوت کښې د مستحبو په اندازه کوښښ هم نه کوي. بالمقابل په ځينو وختونو کښې مکروه د قطعي حرامو درجې ته رسوي او په قطعي حرامو باندې د مکروه په اندازه هم نه خپه کېږي.

ج: بايد په دعوت کښې د منکراتو مرتکب نه شي، مونږ داسې واعظان هم ليدلي دي چې د يو منکر څخه د منعه کولو په ترڅ کښې پخپله واعظ د نورو منکراتو د موجوديت باعث گرځي، او پخپله واعظ وعظ ته اړتيا لري ترڅو د ده د منکراتو مخه ونيوله شي.

د: بايد د دې ايت لاربنوونه په نظر کښې ونيسي چې: ﴿ ٱدۡعُ إِلَىٰ سَبِيلِ رَبِّكَ بِٱلۡحِكۡمَةِ وَٱلۡمَوۡعِظَةِ ٱلۡحَسَنَةِ ۖ وَجَٰدِلۡهُم بِٱلَّتِي هِيَ أَحۡسَنُ ﴾ [النحل: ۱۲۵] يعني: ای پيغمبره! د خپل رب لارې ته په حکمت (د وخت د غوښتنې مطابق) او په حسنه موعظه سره بلنه کوه او (که بحث ته حاجت پېښ شو نو) په هغې طريقه ورسره مباحثه وکړه چې هغه ښه طريقه وي.

نو بايد چې د دعوت په اوږدو کښې پوچ او پاش کلمات استعمال نه کړي او هم بايد د اسانې بلنې څخه پيل وکړي او مخ په کلکوالي پورته لاړ شي.

سوال جواب

۸ـ که څوک وايي چې: د هغه حديث شريف څخه چې په دوهمه توضيح کښې ذکر شوي دي داسې معلومېږي چې دعوت بايد په شدت سره پيل شي، يعني د دعوت اول بايد د آخر څخه شديد وي نه دا چې په اسانۍ سره پيل شي؟

مونږ وایو چې: د منکر په هکله چې اسلام څه هدایات کړي دي د هغو ټولو نچوړ لاندې لوستلی شئ، چې ټول نصوص وربانديې تطبیق کېږي او منافات یې د منځه ځي:

الف: چې منکر لا موجود شوی نه وي نو په نرمه باندې یې باید مخه ونیوله شي، لکه چې په [النحل:۱۲۵] ایت کښې ورته اشاره شوې ده، او د شدت په لور وروخوځېږي:

ب: که بالفرض منکر واقع شو او تاسو په سترګو ولید نو درته به معلومه شي چې لساني دعوت کاریګر او اغیزمن نه دی واقع شوی او عملي دعوت ته ضرورت دی، نو په دې صورت کښې یې په لاس باندې نابود کړئ او د منځه یې یوسئ، ترڅو د خلکو دپاره د عبرت درس شي.

که دا کار مو نه شو کولی نو د لساني دعوت څخه خو لاس مه اخلئ او مه مایوسه کېږئ، اُمید شته چې ستاسو لساني دعوت په جنایتکار کښې تاثیر وکړي او د منکر څخه پخپله لاس په سر شي، او که دا ونه شي نو د نورو خلکو د ګډون مخه خو به ونیسئ او منکر به ودې او غټېدلو ته پرېنږدئ.

او که بالآخره دا مو هم نه شو کولی نو اقلاً خپل خانونه خو ترې بچ وساتئ او په کرکه خو ورته وګورئ؛ چې د بني اسرائیلو د واعظانو په څېر د جنایتکارانو سره ګډون ونه کړئ او په اصطلاح د غلو سره د جوال خوله ونه نیسئ.

هو! دا ډېر کمزوری ایمان دی، چې د جنایت سره هم سرحده دی، د دې څخه هم ښکته کېدل د اشتراک څخه په غیر بله معنی نه لري.

دا هم څه لرې نه ده

۹ــ دا هم څه لرې نه ده چې په ذکر شوي حدیث کښې لاندې مراتبو ته اشاره وي:

الف: د اسلامي حکومت فریضه ده چې په قوت سره د منکراتو مخه ونیسي او په خپل زور سره تغییر ورکړي.

ب: که اسلامي حکومت خپله فریضه پوره نه کړي نو د ټولو مؤمنانو فریضه ده چې د بیان په بنیاد منکرات محوه کړي.

ج: که اسلامي حکومت تش په نامه اسلامي حکومت وه او داعیان یې د بیان څخه په کلکه منعه کول نو په دغه وخت کښې باید ټول مؤمنان د منکراتو بد ګڼل په خپلو زړونو کښې وساتي، ترڅو د دوی هر یو د خپل-خپل خان دپاره واعظ او داعي جوړ شي.

امکان لرې چې نبي کریم ﷺ به همدغې مرتبې او همدغه حالت ته اشاره کړې وي چې: «يَأْتِي عَلَى النَّاسِ زَمَانٌ الصَّابِرُ فِيهِمْ عَلَى دِينِهِ كَالْقَابِضِ عَلَى الْجَمْرِ»[1] یعني: په خلکو باندې به (قیامت ته په نژدې وخت کښې) داسې زمانه راشي چې په دوی کښې په خپل دین باندې کلک سړی به داسې وي لکه چې د اور په سکروټه باندې قبضه کوونکی (نیوونکی) وي.

(۱) جامع الترمذي ج۲ ص۵۲

تفرّقوا واختلفوا

۱۰ ـ مونږ ته الله ﷻ توصیه کوي چې د اهل الکتابو په څېر نه شو چې ﴿ تَفَرَّقُواْ ﴾ هغوی فرقه فرقه (ډلې-ډلې) شوه او ﴿ وَٱخۡتَلَفُواْ ﴾ هره یوه ډله د بلې مخالفه شوه چې هرې یوې به خپل ځان په حقه ګڼله او بله به یې د کافرۍ په نوم یادوله. د دوی په منځ کښې مینه او محبت په دښمنۍ او عداوت باندې بدل شو او یوه د بلې وینو ته تږې کښېناسته.

که څه هم په اول کښې دغه تفرقه او اختلاف په یهودو او نصاراوو کښې واقع شو چې هرې یوې ډلې جنت د خپل ځان دپاره مختص کړی وه او هغه بله یې دوزخي ګڼله، مګر وروسته بیا دوی هم ټوټه-ټوټه شوه او نصارا هم ډلې-ډلې جوړ شوه. افسوس چې همدغه مرض مسلمانانو ته هم سرایت وکړ او لکه څنګه چې نبي کریم ﷺ مخکښې خبر ورکړی وه هماغسې وشوه. لاندې دوه حدیثونه ولولئ:

الف: نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې زما په امت باندې به هم داسې حالت راشي لکه په بني اسرائیلو باندې چې راغلی وه (هیڅ تفاوت به ونه لري) لکه یوه پښه چې د بلې څخه تفاوت نه لري، تردې چې که په هغوی کښې داسې څوک تېر شوی وي چې په ښکاره ډول باندې یې د خپلې مور سره زنا کړې وي نو زما په امت کښې به هم دارنګه سړی موجود شي[۱].

ب: نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې یهودان په یو اویا(۷۱) ډولو باندې وېشلی شوي وه چې یوه ډله یې په جنت کښې ده او پوره اویا(۷۰) ډلې یې ټولې د دوزخیانو څخه دي، همدارنګه نصارا په دوه اویا (۷۲) ډلو باندې تقسیم شوي وه چې یوه یې جنتي ډله ده او پوره یو اویا(۷۱) ډلې یې په اور کښې دي. او زما دې په هغه ذات قسم وي چې د محمد ﷺ روح د هغه ﷻ په لاس کښې دی چې زما امت به په درې اویا(۷۳) ډولو باندې ووېشلی شي چې یوه یې په جنت کښې ده او پوره دوه اویا (۷۲) ډلې یې دوزخیان دي.

چا ترې پوښتنه وکړه چې ای د الله رسوله! هغه جنتي ډله کومه یوه ده؟ هغه ﷺ وفرمایل چې: «اَلْجَمَاعَةُ»[۲] هغه د اتفاق ډله ده. یعنې هغه ډله ده کومې ته چې په ﴿ وَٱعۡتَصِمُواْ بِحَبۡلِ ٱللَّهِ جَمِيعٗا وَلَا تَفَرَّقُواْ ﴾ کښې اشاره شوې ده.

دوه اویا فرقې

۱۱ ـ که د چا زړه غواړي چې د دې امت د ګمراه ډلو په نومونو او د ګمراهۍ په وجو او نورو خواصو باندې یې پوه شي نو د الملل والنحل (ادیانو او مذاهبو) کتابونو ته دې مراجعه وکړي، برسېره په دې څینو مفسرینو کرامو همورباندې څه رڼا اچولې ده[۳].

(۱) جامع الترمذي ج۲ ص۹۳
(۲) سنن ابن ماجه ص۲۸۷
(۳) تفسیر القرطبي ج۴ ص۱۶۰

يو تذكر

۱۲_ د ذكر شوو ډلو په دقيقه محاسبه كښې چې څومره مونږ كوښښ كړى دى نتيجه يې دا لاس ته راغلې ده چې د دې امت ګمراه ډلې يا زيادت كوي، چې څينې فرعي ډلې هم وشمېرل شي، او يا كمبود كوي كه چرته څينې فرعي ډلې د محاسبې څخه وغورځولى شي، په هر تقدير د حديث شريف مصداق نه شي جوړېدلى. نو د دې معضلې د حل لارې لاندې دوه دي:

الف: چې د درې اويا (۷۳) ډلو څخه (چې دوه اويا يكښې اهل النار دي) مشخص عدد مراد نه كړى شي، بلكې د كثرت څخه كنايي وګڼل شي، نو په دې تقدير د هر عدد سره سمون خوري. نو معنى به يې دا شي چې زما امت به هم په متعددو ډلو ووېشلى شي.

ب: چې د حديث شريف مطلب دا ونه ټاكلى شي چې په هره زمانه كښې همدغه عدد تحقق ومومي نه به زيادت وي او نه به كم وي، بلكې مطلب يې دا شي چې په يو وخت به دغه عدد (۷۳) هم تحقق ومومي. نو د دې مطلب سره دا منافات نه لري چې په يو وخت كښې زياتې شي او يا كمې، چې په يوه زمانه كښې موجوديت ولري هم د حديث شريف مصداق موجودېږي او همدا كفايت كوي. په دې تقدير دا هم د حديث سره څه ټكر نه لري چې د نن څخه وروسته نورې ډلې ټېلې جوړې شي او شمېره يې بنه پورته لاړه شي.

په ياد ولرئ!

۱۳_ په ياد ولرئ چې د دې امت دوه اويا فرقې _كه څه هم اهل النار دي_ اهل القبله بللې كېږي او دوى ټولې په دې معنى دوزخيانې دي چې د دوزخ مستحقې دي، پاتې شوه دا خبره چې دوى به په دوزخ كښې همېشه وي او كه څنګه؟

د دې جواب دا دى چې ټولې ډلې به د الله ﷻ حضور ته ورځي څوك چې مرتد شوي دي په هغو باندې به په دوزخ كښې د دائمي پاتې كېدلو فيصله وشي او كه نه نو د نورو ګناهګارانو په څېر دوى هم ګناهګاران دي څه چې د الله ﷻ خوښه شي همغسې معامله به ورسره وشي. مونږ چې د دغو ډلو امتيازات او خصائص ګورو هم څينې ډلې د اسلام څخه كفر ته اووښتې دي او څينې نه دي اوښتې.

سوال جواب

۱۴_ كه څوك وايي چې: په دې مقام كښې د هغو تورمخو څخه كوم خلک مراد دي چې هغوى ته به د قيامت په ورځې د مرتدانو خطاب كولى شي چې ﴿ أَكَفَرْتُم بَعْدَ إِيمَـٰنِكُمْ ﴾ يعنې: ايا تاسو د ايمان راوړلو څخه وروسته كافر شوي وئ؟

مونږ وايو چې: مفسرينو كرامو د ذكر شوي ايت لاندې تفسيرونه كړي دي:

الف: د وړاندې او بېرته ايتونو څخه څرګندېږي چې دغه خطاب به اهل الكتابو ته وكړى شي[1]،

[1] روح المعاني ج۴ ص۲۶

او په دوی باندې به ځکه د مرتد نوم کېښودل شي چې دوی د نبي کريم ﷺ د بعثت څخه مخکښې په هغه ايمان راوړی وه، خو کله چې مبعوث شو نو ورباندې کافر شوه چې الله ﷻ د دې کار څخه منعه کړه چې: ﴿ وَلَا تَكُونُوٓا۟ أَوَّلَ كَافِرٍۭ بِهِۦ ﴾ [البقرة: ٤١] يعني: تاسو په نبي کريم ﷺ باندې لومړی ډله کافران مه جوړيږئ.

ب: ټولو کافرانو ته به د مرتدانو خطاب وکړی شي[١] ځکه چې دوی په عالم الأرواح کښې ايمان راوړی وه خو په عالم التکليف کښې د همغه فطري ايمان څخه کفر ته واوښتل او کفر يې اختيار کړ.

ج: دلته د دې امت د دوه اويا (٧٢) ګمراه ډلو څخه هغه ډلې مطلب دي چې هغوی مرتد شوي دي[٢]، لکه په لاندې حديث شريف کښې چې ورته اشاره شوې ده:

نبي کريم ﷺ فرمايي چې: د حوض کوثر څخه به خيني خلک بېرته تاو کړی شي «فَأَقُولُ يَا رَبِّ مِنِّي وَمِنْ أُمَّتِي فَيُقَالُ هَلْ شَعَرْتَ مَا عَمِلُوا بَعْدَكَ»[٣] يعني: نو زه به ووايم چې ای ربه! دوی زما څخه دي او زما د اُمت څخه دي، راته به وويل شي چې ايا ته په هغه څه باندې خبر يې چې دوی ستا څخه وروسته کړي دي؟ يعني چې په تا باندې يې ايمان راوړی وه او بيا بېرته کافر شوي وه.

مګر مونږ ته داسې ښکاري چې ذکر شوي درېواړه جوابونه سره څه منافات نه لري، چې د مرتد څخه خاصه فقهي اصطلاحي معنی وانخستله شي بلکې ما يطلق عليه المرتد واخستل شي نو ټولو ته شامليږي.

﴿ كُنتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِٱلْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ ٱلْمُنكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِٱللَّهِ ۗ وَلَوْ ءَامَنَ أَهْلُ ٱلْكِتَـٰبِ لَكَانَ خَيْرًا لَّهُم ۚ مِّنْهُمُ ٱلْمُؤْمِنُونَ وَأَكْثَرُهُمُ ٱلْفَـٰسِقُونَ ﴿١١٠﴾ لَن يَضُرُّوكُمْ إِلَّآ أَذًى ۖ وَإِن يُقَـٰتِلُوكُمْ يُوَلُّوكُمُ ٱلْأَدْبَارَ ثُمَّ لَا يُنصَرُونَ ﴿١١١﴾ ضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ ٱلذِّلَّةُ أَيْنَ مَا ثُقِفُوٓا۟ إِلَّا بِحَبْلٍ مِّنَ ٱللَّهِ وَحَبْلٍ مِّنَ ٱلنَّاسِ وَبَآءُو بِغَضَبٍ مِّنَ ٱللَّهِ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ ٱلْمَسْكَنَةُ ۚ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا۟ يَكْفُرُونَ بِـَٔايَـٰتِ ٱللَّهِ وَيَقْتُلُونَ ٱلْأَنۢبِيَآءَ بِغَيْرِ حَقٍّ ۚ ذَٰلِكَ بِمَا عَصَوا۟ وَّكَانُوا۟ يَعْتَدُونَ ﴿١١٢﴾ ﴾

[١١٠] (ای مؤمنانو!) تاسو (داسې) بهتر امت ياست چې د خلکو (د ګټې) دپاره (ميدان ته) راويستلی شوي دي (ځکه چې) په نېکيو به (خلکو ته) امر کوئ او د بدو څخه به يې منعه کوئ او په الله ﷻ باندې به خپل ايمان ته (په سمو معناوو کښې) ادامه ورکوئ.

---

(١) تفسير الطبري ج٣ ص٤١

(٢) تفسير البغوي ج١ ص٣٤٠

(٣) صحيح البخاري ج٢ ص٩٧٥

او که اهل الکتاب (ستاسو غوندې) ایمان راوړي نو دا ورته خامخا غوره دی (نو دوی به هم په بهتر امت کښې شامل شي). د دوی ځینې کسان (په خپل کتاب باندې په سمو معناوو کښې) مؤمنان دي (چې په قرآن کریم باندې هم ایمان راوړي)، او اکثره یې (په خپل دین کښې هم) فاسقان دي (څکه نه مسلمانیږي).

[۱۱۱] دغه (فاسقان) به هیڅکله تاسو ته ضرر ونه شي رسولی مګر لږ ضرر (چې پروپاګند دریسي وکړي). او که (د لساني ضرر څخه وړاندې تېر شي او) په وسله وال جنګ باندې درسره پیل وکړي نو ضرور به شاګانې دراوړوي (وبه تښتي) بیا به ورسره نصرت ونه کړی شي (چې نجات ورکړي).

[۱۱۲] په دغو اهل الکتابو (یهودانو) باندې (د) ذلت (خیمه) وهلی شوی دی په هر ځای کښې چې وموندل شي (د سر او مال د هلاکت سره به مخامخ کیږي) مګر د الله ﷻ د جانبه د معاهدې په حفاظت (چې مسلمانان یا امان ورکړي، یا ترې جزیه قبوله کړي او یا ورسره سوله وکړي) او هم د خلکو د معاهدې په ساتنه (چې غیر مسلمان قوم ورسره معاهده وکړي)، او (برسېره په دائمي ذلت) دوی د الله ﷻ د جانبه په غضب باندې (هم) اخته دي او (د) مسکنت (د زړه د فقر خیمه) هم وریاندې (د ذلت په څېر) وهلی شوی دی.

دا څکه چې دوی د الله ﷻ په ایتونو باندې (په مستمري توګه) کافر کېږي او په ناحقه باندې پیغمبران هم وژني (که وسه یې وشي ای پیغمبره! ستا په وژنه به هم صرفه ونه کړي) دا څکه چې دوی عصیان کړی دی او (په دائمي توګه) د الله ﷻ حدودو څخه تېریدنه کوي.

ارتباط

په وړاندېنیو ایتونو کښې مؤمنانو ته توصیه شوې وه چې د الله ﷻ څخه په رښتیانیو معناوو کښې ودار شئ، په قرآن کریم باندې اعتصام وکړئ، د اهل الکتابو په شان ټوټه- ټوټه مه جوړیږئ، د دعوت الی الخیر دپاره یو ټولګی تشکیل کړئ چې په وحدت او اعتصام باندې مو څارنه کوي.

په دې ایتونو کښې د ذکر شوې توصیې وجه بیان شوې ده چې خلاصه یې لاندې لوستلی شئ:

د مطلب خلاصه

۱ ـ یعنې ای مؤمنانو! تاسو به ولې ذکره شوه توصیه نه عملي کوئ چې تاسو په ټولو امتونو کښې د الله ﷻ په نزد غوره او بهتر امت یاست، ستاسو پیغمبر ﷺ په ټولو پیغمبرانو علیهم السلام کښې غوره پیغمبر دی، ستاسو کتاب په کتابونو کښې غوره کتاب دی، تاسو په آخره زمانه کښې د خلکو د خیر دپاره راویستلی شوي او خلق کړی شوي یاست، په نورو امتونو باندې ستاسو د امتیاز یوه وجه دا ده چې الله ﷻ تاسو په داسې زمانه کښې په خمکه باندې څرګند کړئ چې د پیغمبرۍ سلسله قطعه شوې ده او د کومې وظیفې د اجراء کولو دپاره چې پخوا زمانو کښې پیغمبران علیهم السلام مبعوث کېدل هغه وظیفه اوس ستاسو په غاړه اچولې شوې ده چې تاسو به په معروفو شیانو باندې

امر کوئ او د منکراتو څخه به خلک منعه کوئ او په الله ﷻ باندې به په دائمي توګه معتقد یاست په نورو امتونو باندې ستاسو امتیاز نه په نسب سره دی او نه په رنګ او خبره سره، ستاسو امتیاز او د بهترئ وجه صرف په الله ﷻ باندې په رښتیانیو معناوو کښې ایمان راوړل او دعوت الی الخیر دی، هرڅوک کولی شي چې ستاسو سره پکښې اشتراک وکړي، دا اشتراک د نسب د اشتراک غوندې محال شی نه دی چې د چا د وسې پوره نه وي.

یا په بل عبارت: د مثال په توګه هغه څوک چې د اسماعیل ﷺ د اولادې څخه وي نه شي کولی چې ځیل ځان د اسحاق ﷺ د اولادې څخه جوړ کړي.

د همدې کبله اهل الکتاب هم کولی شي چې په رښتیانیو معناوو کښې ایمان راوړي او ذکر شوی وياړ او افتخار ځان ته حاصل کړي، فرصت د لاسه نه دی وتلی اوس هم سر ورځ دی. خو افسوس چې د دوی اکثریت فاسقان دي او لږ خلک يې په سمو معناوو کښې په ځپل کتاب ایمان راوړي چې همدا ایمان يې د دې خبرې سبب جوړيږي چې په قرآن کریم باندې هم ایمان راوړي

٢ـ ای مؤمنانو! کله چې په دې آخره زمانه کښې بهترې او افضلیت ستاسو په برخه شو او د آخر الزمان پیغمبر ﷺ اتباع تاسو کوئ نو د اهل الکتابو فاسقه ډله به ستاسو د عداوت او کینې څخه لاس وانخلي او تر وسې- وسې پورې به ستاسو په ضد باندې چال چلند وکړي. خو تاسو ته اطمنان او ډاډ درکوو چې د هغوی هلې ځلې به تولې اوبه بوسې او تاسو ته به د پروپاګند او ژبني پوچ او پاش څخه په غیر هیڅ ضرر ونه شي رسولی او د اسلام د پرمخ تللو مخه به هیڅکله ونه شي نیولی او نه به مقاومت وکړی شي

هو! که بالفرض ستاسو په مقابل کښې وسلې ته لاس کړي نو ډېر ژر به مخ په شا شي او تېښتې ته به مجبور کړی شي، او په دې وخت کښې به ورته هیڅوک د خلاصې هم نه وي چې کومک ورسره وکړي.

٣ـ ای مؤمنانو! په اهل الکتابو کښې یوه ډله داسې هم شته چې په هغوی باندې په دائمي توګه د ذلیلتوب مهر وهل شوی دی، هغوی چې په هر ځای کښې وي د ذلت څخه به خلاص نه شي، دوی به وهل کیږي، مالونه به یې تالا کیږي، اسیران او بندیان به ترې جوړیږي

هو! کیدی شي چې دوی په موقته توګه د څه امنیت خاوندان شي ـ که څه هم د ذلت څخه نه شي خلاصیدلی ـ چې د الله ﷻ د جانبه په یوه ذریعه باندې اعتصام وکړي چې د مؤمنانو یا نورو خلکو څخه امان واخلي او د هغوی د سیورې لاندې څه د امن شپې تیرې کړي.

٤ـ دغه ډله اهل الکتاب (یهود) برسیره په دې چې ذلیل ګرځولي شوي دي، د الله ﷻ د جانبه په لوی غضب باندې ککړ هم دي او فقیرې هم ورباندې خپمه وهلې ده چې د حرص د کبله په دائمي توګه ځپل ځانونه محتاج معرفي کوي او د قناعت د مرو څخه بالکل محروم دي، او هم په امنیت باندې د شپو تیرولو احتیاج خو ورسره نه پیلیدونکې اړیکې لري، امنیت ته خو همیشه وږي دي

۵ـ ای مؤمنانو! په دغې ډلې اهل الکتابو (یهودو) باندې ذلت او مسکنت خوشې په خوشې نه دي ایښودل شوي بلکې د دوی د خپلو کړو وړو په سبب ورپورې لازم ګرځولې شوي دي. او دا ځکه چې دوی به د الله ﷻ په ایتونو باندې کافر کېدل لکه چې نن ورځ په قرآن کریم باندې یې کفر اختیار کړی دی، او د الله ﷻ پیغمبران علیهم السلام به یې وژل حال دا چې دوی دا کارونه د پوهې سره کول، پوهېدل چې هم کافر کېدل یې ناحقه دي او هم د پیغمبرانو علیهم السلام وژنه جواز نه لري. خو د دې سره ـ سره دوی د خپلو ځانو د عزت او د دنیاوي حرص د کبله دغو کارونو ته لاس اچولی وه، نو الله ﷻ په دائمي توګه د عزت څخه محروم کړه او د ذلت خیمه ورباندې ووهله شوه او هم یې د قناعت څخه محروم کړه او د احتیاج خیمه ورباندې ودروله شوه.

دوی د پیغمبرانو علیهم السلام وژلو ته ځکه لاس واچاوه چې لومړی یې ترې عصیان وکړ او هم یې ورباندې تجاوزات کول چې په نتیجه کښې یې شهیدان کړه.

۶ـ ای مؤمنانو! ستاسو د زمانې د یهودانو که وسه ورسېږي هم نبي کریم ﷺ به شهید کړي لکه چې څو خله یې همدغه دسیسه جوړه کړې ده خو الله ﷻ شنډه کړې ده.

دوی ځکه د همدې کار څخه سر نه اړوي چې دوی د خپلو پلرونو په پیغمبر وژنه باندې راضي دي او دا ورته افتخار ښکاري نو د همدې کبله دوی هم د پلرونو غوندې په ذلت او مسکنت او د الله ﷻ په غضب اخته شوه.

۷ـ ای مؤمنانو! د ذکر شوي بیان څخه ستاسو په افضلیت باندې هرڅوک پوهېدلی شي چې تاسو د پیغمبرانو علیهم السلام وظیفه (دعوت الی الخیر) اجراء کوئ عزت مو په نصیب شو، او هغوی چې پیغمبر وژنه کوله د هغوی ذلت او اهانت په برخه شو. نو که بالفرض په تاسو کښې هم هرڅوک نوموړې پیغمبري وظیفې ته شا کړي هغه به افضلیت د لاسه ورکړي او د بهترۍ څخه به رابښکته شي.

توضیحات

۱ـ څرنګه چې په ﴿كُنتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ﴾ کښې د ﴿كُنتُمْ﴾ کلمه معلومه ماضي ده نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې تاسو په تېره زمانه کښې بهتر وئ، حال دا چې په تېره زمانه کښې خو محمدي امت د سره موجود نه وه. د همدې کبله مفسرینو کرامو همدغه تناقض ته لاندې جوابونه کړي دي:

الف: ځینې مفسرین وایي چې په دې مقام کښې د ﴿كُنتُمْ﴾ تقدیر داسې کېږي چې: "كُنتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ فِيْ عِلْمِ اللهِ تَعَالَى أَوْ فِي اللَّوْحِ الْمَحْفُوْظِ أَوْ فِي الْأُمَمِ السَّابِقَةِ"[۱] تاسو د الله ﷻ په علم، یا په لوح محفوظ او یا په پخوانیو امتونو کښې بهتره وئ؛ نو تاسو ته په کار دي چې همغه خپله بهتري وساتئ. یعنې پخوانیو پیغمبرانو علیهم السلام هر یوه خپلو ـ خپلو امتونو ته خبر ورکړی وه چې د آخر الزمان پیغمبر ﷺ امت به په ټولو امتونو کښې بهتر امت وي.

(۱) احکام القرآن للجصاص ج۲ ص۳۴

ب: ځینې نور وايي چې ﴿ كُنتُم ﴾ په معنی د "صرتم" دی، یعني: تاسو د راتلونکو صفاتو د کبله بهتر امت ګرځېدلي یاست، که بالفرض دعوت الی الخیر ونه کړئ نو د بهترئ لیاقت به مو د لاسه لاړ شي[١]. نو څرنګه چې په راتلونکو صفاتو باندې محمدي (ﷺ) امت د موجودیت څخه وروسته موصوفېږي نو معلومه شوه چې په ﴿ كُنتُم ﴾ کښې هم د موجودیت څخه وړاندې زمانه مطلبه نده.

ج: ځینې وايي چې په دې مقام کښې د ﴿ كُنتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ ﴾ جمله د "انتم خیر امة" سره مرادفه ده[٢]، یعني تاسو بهتر امت یاست. لکه چې الله ﷻ فرمايي: ﴿ وَٱذْكُرُوٓاْ إِذْ كُنتُمْ قَلِيلًا ﴾ [الأعراف:٨٦] یعني: او هغه حالت یاد کړئ چې تاسو لږ وئ. په بل ځای کښې همدغه مضمون بیانوي چې: ﴿ وَٱذْكُرُوٓاْ إِذْ أَنتُمْ قَلِيلٌ ﴾ [الأنفال:٢٦] یعني: او هغه وخت یاد کړئ چې تاسو لږ وئ.

د: په دې مقام کښې ﴿ كُنتُم ﴾ یوازې په ماضي باندې دلالت نه کوي بلکې په لزوم او استمرار باندې دلالت کوي لکه چې الله ﷻ فرمايي: ﴿ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدًا ﴾ [النساء: ٣٣] یعني: بې شکه الله ﷻ په هر شي باندې په دائمي توګه حاضر دی[٣]. نو دلته یې معنی داسې کېږي چې تاسو په دوامداره توګه بهتر امت یاست.

مونږ ته همدغه څلورمه معنی بهتره ښکاري چې بې تکلیفه او د مقام سره ښه مناسبه ده.

ایا د خیر کلمه اسم تفضیل دی؟

۲ـ مونږ د [البقرة:٢٧١] ایت لاندې لیکلي دي چې د "خَیْر" کلمه په دوه ډوله استعمالېږي: یو دا چې د اسم تفضیل د معنی مراعات پکښې ساتلی شوی دی، او بل دا چې د همدغه مراعات څخه نظر قطعه شوی وي.

په دې مقام کښې دواړه احتماله صحت لري چې تفصیل یې دا دی:

الف: که د "خَیْر" په کلمه کښې نوموړی مراعات په نظر کښې ونیولی شي نو د امت کلمه به جنس واخستلی شي ترڅو ټولو امتونو ته شامله شي نو معنی به یې داسې شي چې تاسو د ټولو امتونو خیر او افضل یاست. په همدې معنی باندې لاندې حدیث هم دلالت کوي:

نبي کریم ﷺ خپل امت ته خطاب کوي او فرمايي چې: «إِنَّكُمْ تُتِمُّونَ سَبْعِينَ أُمَّةً أَنْتُمْ خَيْرُهَا وَأَكْرَمُهَا عَلَى اللهِ»[٤] یعني: یقیناً تاسو اویا (٧٠) امتونه پوره کوئ خو تاسو په ټولو امتونو کښې بهتر یاست او په الله ﷻ باندې په ټولو کښې باکرامته یاست.

ب: او که نوموړی مراعات پکښې ملحوظ نه شي نو د ﴿ خَيْرَ أُمَّةٍ ﴾ ترکیب د "اخلاق لباب"

---

(١) التفسير الكبير ج٨ ص١٩٠

(٢) تفسير الطبري ج٤ ص٤٥

(٣) روح المعاني ج٤ ص٢٧

(٤) جامع الترمذي ج٢ ص١٢٩

د قبیل څخه ګڼل کېږي. یعنې که څه هم د ﴿ خَيْرَ ﴾ کلمه د ﴿ أُمَّةٍ ﴾ کلمې ته مضافه ده مګر د معنی په حاصل کښې یې صفت واقع ده لکه چې په "اخلاق ثیاب" کښې د "اخلاق" کلمه د "ثیاب" دپاره په مآل کښې صفت ده نو د دې ترکیب څخه په زړو جامو سره تعبیر کوو.

محمدي (ﷺ) امت بهتر امت دی

٣ـ د محمدي امت بهترۍ ډېرې وجې لرې چې مونږ یې د لاندې د څو مثالونو په ذکر باندې اکتفاء کوو:

د ایت شریف متباقي ټکړه د بهترۍ وجه بیانوي چې: ﴿ تَأْمُرُونَ بِٱلْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ ٱلْمُنكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِٱللَّهِ ﴾ یعنې: تاسو ځکه بهتر یاست چې تاسو په معروفو باندې امر کوئ او د منکراتو څخه خلک منعه کوئ چې په پخوانیو امتونو کښې دغه وظیفه پیغمبرانو علیهم السلام اجراء کوله.

که څه هم د هغوی امتونو ته هم ذکره شوې وظیفه لږ او ډېره اجراء کړې وې خو په پوره او اکمله توګه یې نه ده اجراء کړې د همدې کبله به د بل پیغمبر مبعوثیت ته حاجت پېښ شو. همدې مضمون ته الله ﷻ اشاره کوي چې فرمایي: ﴿ كَانُواْ لَا يَتَنَاهَوْنَ عَن مُّنكَرٍ فَعَلُوهُۚ لَبِئْسَ مَا كَانُواْ يَفْعَلُونَ ﴾ [المائدة: ٧٩] یعنې: دوی داسې وه چې د منکر فعل څخه یې یوه بل نه منعه کاوه، ضرور ډېر بد وه هغه شی چې دوی یې مرتکب شوي وه.

او همدې مضمون ته نبي کریم ﷺ په یوه اوږده حدیث کښې اشاره کوي چې فرمایي: «لَا تَزَالُ طَائِفَةٌ مِنْ أُمَّتِي مَنْصُورِينَ لَا يَضُرُّهُمْ مَنْ خَذَلَهُمْ حَتَّى تَقُومَ السَّاعَةُ»[١] یعنې: زما د امت څخه به یوه ډله همېشه منصوره (کومک ورسره شوې) وي او څوک چې ورسره خپل کومک قطعه کړي هغه به ورته ضرر ونه شي رسولی تر دې چې قیامت قائم شي.

سوال جواب

٤ـ که څوک وایي چې: د ایت شریف څخه د دې امت د بهترۍ درې وجې څرګندې شوې چې یو امر بالمعروف او بل نهي عن المنکر او درېم ایمان بالله دی. حال دا چې دغه درېواړه وجې خو په تېرو شوو امتونو کښې موجودې شوې دي لکه چې د موسی علیه السلام په زمانه کښې یوې ډلې مجاهدینو (ساحرانو) د فرعون په مقابل کښې مقاومت وکړ، او نور دارنګه مثالونه شته؟!

مونږ وایو چې: ذکرې شوو درې وجو په پخوانیو امتونو کښې دومره ډېر قوت نه درلود څومره یې چې په دې امت کښې درلود، او دا مطلب نه دی چې دغو وجو په پخوانیو امتونو کښې بالکل موجودیت نه درلود.

د مثال په توګه: نبي کریم ﷺ دیارلس کاله مسلسل مسلح جهاد وکړ، همدارنګه په وروسته مراحلو کښې هم محمدي (ﷺ) امت اوږده جهادونه کړي دي لکه د بخارا جهاد دیارلس کاله

(١) جامع الترمذي ج٢ ص٤٣

اوږدوالی وکړ او دا دی د روسي يرغلګرو او د هغوی د ملګرو په مقابل کښې د افغانستان جهاد څوارلس کالو ته ورسېده او په لکونو شهيدان او معيوبين يې ورکړه.

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۵ـ که څوک وايي چې: په نوموړو دړېواړو وجو کښې خو ايمان بالله د ټولو څخه وړاندې ضرور دی نو په دې کښې څه حکمت دی چې په آخر کښې ذکر کړی شو؟

مونږ وايو چې ـوالله ﷻ اعلم ـ: وجه يې دا ده چې دلته د ايمان څخه هغه ايمان مطلب نه دی چې سړی ورباندې د کفر څخه د اسلام رڼا ته راوځي چې د ټولو طاعتونو څخه په لومړۍ درجه کښې واقع دی، بلکې دلته تړې د ايمان حفاظت او ساتنه مراده ده چې د اهل الکتابو په شان مزخرفات ورسره ګډ نه کړي، لکه چې الله ﷻ فرمايي: ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ ءَامِنُواْ ﴾ [النساء: ١٣٦] يعنې: ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی د خپل ايمان ساتنه وکړئ او ادامه ورکړئ چې نه ورسره بل څه خلط ملط کړي او نه بېرته مرتد شئ.

دغه ډول ايمان د امر بالمعروف او نهي عن المنکر څخه وروسته دی نو ځکه يې وروسته کړ، او هم يې ورپسې د اهل الکتاب ايمان ذکر کړ چې هغوی ورسره مزخرفات ګډ کړي دي، چې: ﴿ وَلَوْ ءَامَنَ أَهْلُ ٱلْكِتَٰبِ لَكَانَ خَيْرًا لَّهُم ﴾ يعنې: که اهل الکتاب خپل اصلي ايمان ته ادامه ورکړي او ساتنه يې وکړي نو دا ورته بهتر دي. يعنې تاسو ځکه بهتر ياست چې په الله ﷻ باندې په رښتيانيو معناوو کښې ايمان راوړئ هيڅوک ورسره شريک نه دروئ او نه د آخرت ښېګڼې د خپلو خانو پورې مختصې ګرځوئ. اهل الکتاب په دغو ټولو کښې پاتې راغلي دي چې هم يې د الله ﷻ سره عيسی ؈ او نور شريکان جوړ کړي دي او هم يې د آخرت د اختصاص دعوه د خانو دپاره کړې ده.

۶ـ دا امت په دې باندې هم بهتر دی چې پيغمبر ﷺ يې په ټولو پيغمبرانو عليهم السلام باندې بهتر دی، لوی شفاعت او محمود مقام په همده ﷺ پورې مختص دی.

۷ـ بله وجه يې دا ده چې د همدې امت څخه جنتيان ډېر دي. نبي کريم ﷺ فرمايي چې: «اهل الْجَنَّةِ عِشْرُونَ وَمِائَةُ صَفٍّ ثَمَانُونَ مِنْهَا مِنْ هَذِهِ الْأُمَّةِ وَأَرْبَعُونَ مِنْ سَائِرِ الْأُمَمِ»[١] يعنې: ټول اهل الجنة يو سلو شل (١٢٠) صفه دي چې اتيا صفونه يې د همدې امت څخه دي او څلوېښت صفونه يې د متباقي امتونو څخه تشکيل شوي دي.

يادونه

۸ـ ځرنګه چې د محمدي (ﷺ) امت په بهترۍ کښې زښت ډېر احاديث روايت شوي دي او يوه ښه غټه مجموعه يې ـچې تقريباً درويشتو احاديثو ته رسېږيـ علامه ابن کثير په خپل تفسير کښې ذکره کړې[٢] ـالله ﷻ دې ورته اجرونه ورکړيـ نو علاقمندان دې هلته مراجعه وکړي.

(١) جامع الترمذي ج٢ ص٨١
(٢) تفسير ابن کثير ج١ ص٣٩١

دا امت افضل او فاضل لري

۹_ محمدي (ﷺ) امت د نورو امتونو په پرتله په مجموعه توګه افضل دی خو په خپلو منځو کښې يې ټول طبقات يو برابر نه دي. د صحابه وو ﷺ طبقه، همدارنګه د تابعينو او تبع تابعينو عليهم الرحمة طبقات د نورو څخه بهتر دي. لکه چې نبي کريم ﷺ ورته په «خَيْرُ النَّاسِ قَرْنِي» (الحديث)[۱] سره اشاره کړې ده.

برسېره په دې څومره چې د زمانې اهل زيات فاسد وي او څوک پکښې د نبي کريم ﷺ د سنتو اتباع وکړي نو په هماغې اندازې به هغه ته ثوابونه او اجرونه هم اضافه ورکړی شي.

نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «مَثَلُ أُمَّتِي مَثَلُ الْمَطَرِ لَا يُدْرَى أَوَّلُهُ خَيْرٌ أَمْ آخِرُهُ»[۲] زما امت د باران مثال لري نه معلومېږي چې اول يې بهتر دی او که آخر يې بهتر دی. يعنې د اجر ورکولو په لحاظ.

"أُمَّةُ الدَّعْوَةِ" او "أُمَّةُ الإِجَابَةِ"

۱۰_ د مبعوثيت څخه وروسته ټول خلک د "أُمَّةُ الدَّعْوَةِ" په نامه يادېږي ځکه چې دوی ټولو ته نبي کريم ﷺ د اسلام دعوت ورکوي. نو څوک چې دغه دعوت مني او ايمان راوړي په هغو باندې د "أُمَّةُ الإِجَابَةِ" نوم اينښودل کېږي.

په دې مقام کښې لرې نه ده چې د ﴿ خَيْرَ أُمَّةٍ ﴾ څخه "أُمَّةُ الإِجَابَةِ" مراد شي او د ﴿ لِلنَّاسِ ﴾ څخه "أُمَّةُ الدَّعْوَةِ" اراده کړی شي. او دا ځکه چې مؤمنان لکه څنګه چې په خپلو منځو کښې يو تربله د نېکو توصيه کوي همدارنګه د کافرانو د دعوت څخه هم لاس نه اخلي.

د الله ﷻ خبره رښتيا شوه

۱۱_ په مدينه منوره کښې اهل الکتابو په مسلمانانو پسې پروپاګند او سپکې سپورې خبرې کولې حتی چې د بي بي عائشې رضي الله عنها په تهمت کښې يې هم لوی لاس درلود او په همدې ډول باندې يې مسلمانان خپه کولی شوه مګر چې خبره جنګ ته ورسېده نو د الله ﷻ خبره رښتيا شوه: بني نضير او بني قينقاع د وطنه وشړل شوه او بني قريظه د تيغه تېر شوه. همدارنګه د الله ﷻ خبره په هر وخت کښې رښتيا کېږي چې مؤمنان د خپل ايمان په مقتضی کلک ولاړ وي او بې اتفاقي او شقاق ونه کړي. ﴿ وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ ٱللَّهِ قِيلًا ﴾ [النساء: ۱۲۲] يعنې: او څوک د الله ﷻ څخه د وينا د حيثه ښه صادق دی؟!.

يادونه

۱۲_ که څه هم په دې مقام کښې د ذلت او مسکنت د اينښودلو نسبت مطلق اهل الکتابو ته شوی دی خو مطلب ترې يوازې يهود دي ځکه چې عين مضمون د [البقرة: ۶۱] ايت کښې د همدوی

(۱) صحيح البخاري ج۱ ص۵۱۵
(۲) جامع الترمذي ج۲ ص۱۱۴

په باره کښې نازل شوی دی چې د موسی ﷺ قوم دی او هغه ورباندې صراحت شوی دی. او دا هغه چې د ایت پیل په دې کلماتو باندې شوی دی چې: ﴿ وَإِذْ قُلْتُمْ يَـٰمُوسَىٰ لَن نَّصْبِرَ عَلَىٰ طَعَامٍ وَٰحِدٍ ﴾ الآیة. یعنې: او کله چې تاسو وویلې چې ای موسی! موږ په هیڅکله په یوه نوعه طعام باندې صبر ونه کړو.

سوال جواب

۱۳_ که څوک وایي چې: هغه څو په استمراري توګه یهودو ته ذلت ثابت شوی وه او دلته ترې په ﴿ إِلَّا بِحَبْلٍ مِّنَ ٱللَّهِ وَحَبْلٍ مِّنَ ٱلنَّاسِ ﴾ سره استثناء راغلې ده نو معلومه شوه چې دلته په یهود مراد نه وي؟

موږ وایو چې: استثناء دا معنی نه ده چې دوی د ذلت څخه خلاص دي بلکې په استثناء کښې د دوی یو حالت بیان شوی دی. یعنې په دوی باندې د ذلت خیمه په ټولو حالاتو کښې ولاړه ده هر چرته چې ومونډل شي. مګر دوی کله داسې هم مونډل کېږي چې په "حَبْلُ الله" او "حَبْلُ النَّاس" سره یې اعتصام (منګولې ښخې) کړې وي. یعنې د خلکو به دا ګومان وي چې دوی به د ذلت د کېله په "حَبْلُ الله" او "حَبْلُ النَّاس" سره اعتصام هم نه شي کولی څو داسې نه ده، اعتصام کولی شي څو د ذلت څخه ورباندې نه خلاصېږي بلکې دا هم یو ذلت دی چې همدغه اعتصام ته مجبورېږي.

په نني زمانه کښې د دې مثال داسې دی چې په سلمان رشدي باندې (چې یو ملحد سړی دی او د ایات شیطاني په نامه یې د الحاد کتاب لیکلی دی) د ایران د حکومت د پلوه د اعدام فیصله شوې ده، چې هر چا دا کار عملي کړ دوه ملیونه امریکائي ډالره انعام به ورکړي. مګر نوموړی رشدي کله په یوه کفري دولت کښې پټ شي او کله په بل کښې. نو دغه پټېدل په اصلي پرېکړې باندې څه تاثیر نه غورځوي څو تعمیل یې وروسته کوي. همدارنګه د یهودو ذکر شوی اعتصام په ذلت باندې څه تاثیر نه اچوي څو تعمیل نه یې ټال ورکوي، چې د همدې اعتصام د کبله د وژلو، بندي کولو او د مالونو د تالا والا کولو څخه څو ورځې بچ پاتې کېدلی شي.

د دې دپاره چې دا موضوع ښه واضحه شي نو د همدې استثناء یو نظیر ولولئ:

الله ﷻ فرمایي: ﴿ وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ أَن يَقْتُلَ مُؤْمِنًا إِلَّا خَطَـًٔا ﴾ [النساء ۹۲] یعنې: او هیڅ مومن ته مناسبه نه ده چې بل مومن ووژني مګر کله یې په خطا سره وژني. یعنې عدم مناسبت څو دائمي دی مګر د عدم مناسبت سره‌سره ترې کله-کله په خطا سره وژل واقع کېږي.

لنډه دا چې ذکره شوې استثناء "منقطعه ده، د ذلت په لرې کولو باندې کوم تاثیر نه اچوي"[۱]، د همدې کبله د ذلت دوه نور انډیوالان (غضب او مسکنت) په عین ایت کښې د استثناء څخه وروسته ذکر شوي دي. که بالفرض تاثیر یې ورباندې اچولی نو په کار وه چې هغه دواړه هم یا د استثناء څخه وړاندې ذکر شوي وی او یا دوی دواړو هم استثناء درلودی.

---

(۱) تفسیر الطبري ج۴ ص ۵۰

"حَبْلُ اللّٰه" او "حَبْلُ النّاس" څه فرق لري؟

۱۴_ په دې کښې خو شک نشته چې په عربي ژبه کښې عهد ته ځکه حَبْل (پړی) وايي چې عهد د پړي مثال لري او متعاهدين ورباندې تړل کېږي. خو په دې مقام کښې يې مفسرينو کرامو ډېر تفسيرونه کړي دي چې ځينې لاندې لوستلی شئ:

الف: "حَبْل الله" د هغو حقوقو څخه عبارت دی چې الله ﷻ اهل الذمه وو ته ورکړي دي او "حَبْل النّاس" د همدغو حقوقو د ورکړې او ښه معاشرت څخه عبارت دی[1]. مګر دا فرق ډېر خفي دی.

ب: "حَبْل الله" د جزيې د تشريع څخه عبارت دی او "حَبْل النّاس" د جزيې دمقدار د ټاکنې څخه عبارت دی[2]. مګر دا فرق هم متبادر نه دی.

ج: "حَبْل الله" دلته د مسلمانېدلو په معنی دی او "حَبْل النّاس" د جزيه ورکولو معنی لري[3]. دا فرق هم د منلو وړ نه دی، ځکه چې يو خو په کافرو کښې خبره ده او بل د هغوی سره معاهده يوازې په جزيه پورې خاصه نه ده او نه يوازې په مسلمانانو پورې خاصه ده.

د: "حَبْل الله" يعنې ظاهري ايمان راوړل چې په زړه کښې کافر وي او "حَبْل النّاس" چې مسلمانان ورته امان ورکړي او يا ورسره د جزيې په ورکړه باندې صلاح شي[4].

دا فرق هم ځکه نه منل کېږي چې خبره په څرګندو اهل الکتابو کښې ده نه په منافقانو کښې. د همدې کبله په ذکر شوو څلور واړو فرقونو کښې په يوه باندې هم د سړي اطمنان نه شي راتلای.

ه: نو په "حَبْل الله" سره د مسلمانانو عهد مراد دی چې الله ﷻ د توقير دپاره خپل خان ته نسبت کړ او "حَبْل النّاس" د نورو کافرانو د عهد څخه عبارت دی چې يهودانو ته يې ورکړي، لکه په موجوده وخت کښې چې امريکايانو دوی (يهودان) په خپل څنګ کښې نيولي دي او نظامي، سياسي او اقتصادي کومکونه ورسره کوي. د همدې کبله الله ﷻ په "وَحَبْلٍ مِنَ الْمُؤمِنِيْن" سره تعبير ونه کړ او په ﴿وَحَبْلٍ مِّنَ ٱلنَّاسِ﴾ سره يې ذکر کړه.

سوال جواب

۱۵_ که څوک وايي چې: په دې تقدير يې د معنی حاصل داسې کېږي چې د يهودانو د ذلت مخه يا د مسلمانانو معاهده نيسي او يا د کافرانو معاهده، اما د ايت څخه معلومېږي چې دواړه معاهدې يې په اجتماعي توګه مخه نيسي ځکه چې "و" خو د جمعې دپاره دی. نو په کار وه چې د "أوْ" کلمه استعماله شوې وی (إلّا بِحَبْلٍ مِنَ اللهِ اَوْ حَبْلٍ مِنَ النّاسِ) ؟!

مونږ وايو چې: که د "و" په عوض "أوْ" استعمال شوی وی نو د معنی حاصل به يې داسې شوی وی

(۱) تفسير المراغي ج۴ ص۳۲
(۲) التفسير الکبير ج۸ ص۱۹۷
(۳) تفسير البغوي ج۱ ص۳۴۲
(۴) تفسير تيسير الرحمن ج۱ ص۱۲۲

چې دواړه معاهدې يوه د بلې سره نه جمعه كېږي او حال دا چې لاندې متعدد صورتونه درلودلی شي:

الف: چې يا يوازې مسلمانان ورسره معاهده وكړي او يا يوازې كافران.

ب: چې دواړه طائفې هره يوه خپله معاهده د يهودانو سره وكړي، لكه چې په نني عصر كښې هم ورسره مصريانو مسلمانانو معاهده كړې ده او هم امريكايانو كافرانو.

ج: چې يوه ډله يهود د يوې طائفې سره معاهده وكړي او بله ډله د بلې طائفې سره.

د: چې د يوې طائفې معاهده په يوازېنې ډول باندې موثره نه وي ترڅو چې د دواړو طائفو معاهدې ترلاسه نه كړي نو د سر او مال د لوټ كېدلو څخه بچ نه شي پاتې كېدلی.

لنډه دا چې: كه د "و" په عوض د "أوْ" كلمه استعماله شوې وی نو ذكر شوو ټولو صورتونو ته به ايت شريف نه وی شامل شوی.

﴿لَيْسُوا سَوَآءً مِّنْ أَهْلِ الْكِتَٰبِ أُمَّةٌ قَآئِمَةٌ يَتْلُونَ ءَايَٰتِ اللَّهِ ءَانَآءَ الَّيْلِ وَهُمْ يَسْجُدُونَ ﴿١١٣﴾ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنكَرِ وَيُسَٰرِعُونَ فِي الْخَيْرَٰتِ وَأُولَٰٓئِكَ مِنَ الصَّٰلِحِينَ ﴿١١٤﴾ وَمَا يَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَلَن يُكْفَرُوهُ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالْمُتَّقِينَ ﴿١١٥﴾﴾

[۱۱۳] دوی (اهل الكتاب) يو برابر نه دي. د اهل الكتابو څخه يوه ډله داسې ده چې (د شريعت په احكامو باندې كلكه) ولاړه ده، دوی د الله ﷻ ايتونه د شپې په مختلفو برخو كښې په داسې حال كښې لولي چې دوی سجده كوونكي (لمونځ كوونكي) وي (فرضي وي او كه نفلي).

[۱۱۴] دوی په الله ﷻ او هم د قيامت په ورځې باندې (په صحيحو معناوو كښې) ايمان راوړي او په نېكو باندې امر كوي او هم د منكراتو څخه منعه كول كوي او په خيريه كارونو كښې جلتي كوي او همدوی د صالحانو څخه دي.

[۱۱۵] او هغه شی چې دوی وكړي هر خير چې وي نو هيڅكله به يې ناشكري ونه شي كړی (جزا به پوره وركړی شي). او الله ﷻ په متقيانو باندې پوه دی (د هر چا درجه ورته معلومه ده).

شان نزول

د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما څخه روايت دی چې كله عبدالله بن سلام ﷺ او څو نورو صحابه وو كرامو ﷺ ايمان راووړ او يهوديت يې پرېښود نو د دوی مشرانو او ملايانو وريورې پروپاگند شروع كړ چې دوی ډېر بد خلک دي د خپلو پلرونو دين يې پرېښود او په قرآن كريم باندې يې ايمان راووړ، نو الله ﷻ ذكر شوي ايتونه نازل كړه[١]؛ چې دوی نېک خلک دي او تاسو بد خلک ياست چې سره د علمه په خپل جهل باندې كلک ياست او اسلام نه قبلوئ.

(١) الدر المنثور ج٢ ص٢٩٦

ارتباطونه

١_ په وړاندېنیو ایتونو کښې الله ﷻ د اهل الکتابو تقسیم ته اشاره کړې وه چې ځینې یې مؤمنان دي او اکثره یې فاسقان دي. په دې ایتونو کښې یې په همدغه مضمون باندې بنه پوره رڼا واچوله چې ټول یو برابر نه دي، تر آخره پورې.

٢_ هلته د هغوی په سوانحو کښې ثابته شوې وه چې په دوی باندې ذلت او مسکنت خیمې وهلې دي او د الله ﷻ په غضب باندې ککړ دي او دلته د همدغو سوانحو څخه یو ټولګی وویستلی شو چې د وتلو دروازه لا تر اوسه نه ده بنده شوې دوی کولی شي چې په مختار امت کښې داخل شي او د بدو سوانحو څخه ځانونه راخلاص کړي لکه چې عبد الله بن سلام ﷺ او ځینو نورو صحابه وو کرامو ﷺ ترې ځانونه راخلاص کړي دي.

٣_ او هم ټول مسلمانان په غوږ باندې ووهل شوه چې د ذکرې شوې بدې سوانحو نسبت هغو صحابه وو ﷺ ته ونه کړي چې هغوی په ایمان باندې مشرف شوي دي. او هم هغوی وپوهول شوه چې کله د یهودانو بده سوانح بیانېږي هلته تاسو مراد نه یاست، تاسو خو دا- دا صفات لرئ: هلته هغه بني اسرائیل مراد دي چې دا-دا صفات ونه لري. لنډه دا چې هغه ایتونه په دې ایتونو سره د دې دپاره تعقیب شوه چې مسلمانان پیغور ورنه کړي او هغوی مایوسه نه شي.

د مطلب خلاصه

یعنې: ای مؤمنانو! ټول اهل الکتاب یو برابر نه دي چې د قرآن کریم په حقانیت باندې ټولو سترګې پټې کړې وي او یو هم ورباندې ایمان رانه وړي، بلکې په دوی کښې یوه ډله شته چې په اول کښې یې په خپل کتاب باندې په حقه توګه ایمان راوړی دی چې همدا ایمان یې د دې سبب شوی دی چې په قرآن کریم باندې هم ایمان راوړي او په خَيْرَ أُمَّةٍ (مختار امت) کښې شامل شي. کوم صفات چې هغوی لري هغه دوی هم لري، الله ﷻ توفیق ورکړ، د غضب څخه رحمت ته راووتل: چې صفات یې دا دي:

١_ دغه ټولګی په دین باندې کلک ولاړ دی، نه ورباندې د خپلو قومیانو پروپاګند تاثیر کوي چې د حقې لارې څخه واوړي او نه یې دنیاوي شته او دارایي د تاثیر لاندې راوستلی شي چې دنیا ته په آخرت ترجیح ورکړي.

٢_ دوی د شپې په مختلفو وختونو کښې د الله ﷻ ایتونه په داسې حال کښې لولي چې لمونځ کوونکی وي. یعنې برسېره په فرضي لمونځونو باندې نفلي او د تهجد لمونځونه هم اداء کوي.

٣_ دوی په الله ﷻ باندې په حقیقي توګه ایمان راوړی او د خپل عمر د آخرنۍ سلګۍ پورې ادامه ورکوي. نه ورسره په عبادت کښې شریک دروي او نه یې د کوم یو پیغمبر څخه انکار کوي.

۴_ همدارنګه دوی په آخرنۍ ورځ (قیامت) باندې هم په واقعي ډول ایمان راوړي، چې د هر چا

سره به د خپلو اعمالو محاسبه وکړه شي او هیڅ یو کس به هم د بل پېتی په اوږو وانخلي او نه به د چا دپاره نسب په کار ورشي، که څه هم د پیغمبرانو د اولادو څخه وي.

لنډه دا چې په آخرت باندې پخه عقیده لري چې نسب نه د جنت د داخلېدلو سبب گرځېدلی شي او نه د دوزخ څخه د نجات باعث جوړېږي.

۵ـ دوی د خپلې وسې په اندازه نورو خلکو ته په شرعي احکامو امر کوي او د اسلام د طرفدارانو په ډېروالي او په وړاندې تګ باندې يې خوشالېږي.

۶ـ دوی همدارنګه د شرعي منکراتو څخه خلک منعه کوي او د هر چا په کجروی باندې خپه کېږي که په دې باره کښې وسله وال جهاد ته حاجت پېښ شي هم ورته چمتو دي.

۷ـ دوی د خیر په کارونو کښې د نورو څخه جلتي کوي، سست او تنبل نه دي چې په ښېګنو کښې وروسته-وروسته کېږي.

دغه ډله چې ذکر شوي صفات ولري دوی د صالحانو د جملې څخه دي، د دوی سره هغه څوک هیڅکله نه شي برابرېدلی کوم چې په خپل دین کښې فاسق وي او حتی د حق او باطل يې سره ګډوډ کړي، او برسېره په دې چې د قرآن څخه انکار کوي د اسلام په حقانیت کښې هم خلکو ته شک او شبهې وراچوي او هم د خلکو د مسلمانېدلو مخه نیسي، بلکې همدې خبرې ته منتظر وي چې کاشکې داسې وخت راشي چې د مسلمانانو بېخ ووځي او پوپنا شي.

د دغو صفاتو خاونده ډله د الله ﷻ په نزد معززه او بهتره ډله ده، دوی چې هر یو نېک کار وکړي د هغه به ناشکري ونه کړی شي او بې اجره به پرېنښودل شي، . کې د دوی د نېک عمل ډېر وړوکی اجر به لس چنده ورکړی شي او لا د دې څخه پورته چندونه به هم ورکړی شي. ځکه چې الله ﷻ په متقیانو باندې پوه دی د هر متقي د تقوی اندازه او ارزښت ورته معلوم دی.

توضيحات

۱ـ که څه هم په دې مقام کښې د اهل الکتابو یوه ډله توصیفه شوې ده چې دا-دا صفات لري خو مشخصه شوې نه ده، چې دوی په خپل دین کښې ذکر شوي صفات لري او که د هغه څخه وروسته په اسلام باندې مشرف شوي دي د دې صفاتو خاوندان شوي دي.

مګر د دې سورت په آخر کښې واضحه شوې ده چې دلته په اسلام باندې مشرفه ډله مطلب ده، لکه چې الله ﷻ فرمايي: ﴿ وَإِنَّ مِنْ أَهْلِ ٱلْكِتَٰبِ لَمَن يُؤْمِنُ بِٱللَّهِ وَمَآ أُنزِلَ إِلَيْكُمْ وَمَآ أُنزِلَ إِلَيْهِمْ خَٰشِعِينَ لِلَّهِ لَا يَشْتَرُونَ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ ثَمَنًا قَلِيلًا ﴾ [آل عمران: ۱۹۹] يعنې: او بې شکه د اهل الکتابو څخه هغه څوک هم دي چې په الله ﷻ باندې ایمان راوړي او هم په هغه شي چې تاسو ته درنازل شوی او په هغه شي باندې هم چې دوی ته ورنازل شوی دی، په داسې حال کښې چې خاص الله ﷻ لره عاجزي کوونکي دي او د الله ﷻ په ایتونو باندې ناچیزه پیسې نه اخلي.

دغه ډله څومره کسان وه؟

۲ـ څرنګه چې یهود په عداوت کښې ډېر کلک دي او هم یې زړونه ډېر سخت دي نو د دوی څخه د نبي کریم ﷺ په زمانه کښې ډېر لږ خلک په اسلام باندې مشرف شوي دي لکه عبد الله بن سلام او څه نور. او په وروستنی زمانه کښې هم مونږ ته معلومات نشته چې کوم یو یهودي به مسلمان شوی وي، او په خپل عمر کښې خو مونږ نه چرته د رادیوګانو څخه د دوی د مسلمانېدلو څه اورېدلي دي او نه مو چرته په جرائدو کښې لوستي دي.

اما بالمقابل د نصاراوو عداوت د هغوی په پرتله کمزوری دی او هم یې زړونه نرم او څه ناڅه ترحم لري، نو ځکه دوی په اسلام باندې زښت ډېر مشرف شوي دي او لا مشرف به شي.

مونږ په خپل عصر کښې هم اورېدلي دي، هم مو لیدلي دي او بالآخره هم مو لوستي دي چې د دوی څخه ډېر کسان په ایمان مشرف شوي دي. او د نبي کریم ﷺ د زماني د مسلمانو شوو نصارا وو په هکله ځینو تفاسیرو لیکلي دي چې دوه دېرش (۳۲) تنه د حبشې څخه او څلوېښت (۴۰) تنه د اهل نجران څخه او اته (۸) تنه د رومیانو څخه په اسلام باندې مشرف شوي وه چې اتیا (۸۰) تنه کېږي، دوی ټول عیسویان وه او په محمد ﷺ باندې یې ایمان راووړ[1].

د سجدې څخه لمونځ مراد دی

۳ـ دا جمله ﴿ وَهُمۡ يَسۡجُدُونَ ﴾ د تلاوت کوونکو څخه حال واقع شوی دی نو که د سجدې څخه لمونځ مراد نه شي معنی به یې داسې شي چې دوی د سجدې په حالت کښې د قرآن کریم تلاوت کوي. او نبي کریم ﷺ د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما په روایت په یوه اوږده حدیث کښې فرمایلي دي چې: «أَلَا وَإِنِّي نُهِيتُ أَنْ أَقْرَأَ الْقُرْآنَ رَاكِعًا أَوْ سَاجِدًا»[2] یعنې: خبردار! او زه منعه کړی شوی یم چې قرآن کریم د رکوع او یا د سجدې په حالت کښې تلاوت کړم.

نو دلته د لمانځه څخه د سجدې په رکن سره تعبیر کړی شوی دی لکه چې کله-کله ترې د قیام په رکن سره هم تعبیر کېږي. الله ﷻ فرمایي: ﴿ وَقُومُواْ لِلَّهِ قَٰنِتِينَ ﴾ [البقرة:۲۳۸] یعنې: او خاص د الله ﷻ دپاره د عاجزۍ په حالت کښې ودرېږئ (لمونځونه وکړئ).

۴ـ د ﴿ فَلَن يُكۡفَرُوهُ ﴾ کلمه د "كُفْرَانُ النِّعْمَة" څخه اخستله شوې ده چې د پټولو په معنی سره ده. کله چې د یوه نعمت بدله ورکړی شي دې ته شکر او شکریه وایي او کله چې ورنه کړی شي نو هغه ته "كُفْرَانُ النِّعْمَة" ویل کېږي، ته به وایې چې نعمت پټ کړي شو او خاورې وربانديې واړولی شوې. همدې مضمون ته الله ﷻ اشاره کوي چې فرمایي: ﴿ فَمَن يَعۡمَلۡ مِنَ ٱلصَّٰلِحَٰتِ وَهُوَ مُؤۡمِنٞ فَلَا كُفۡرَانَ لِسَعۡيِهِۦ ﴾ [الأنبياء:۹۴] یعنې: نو هرڅوک چې د صالحو اعمالو څخه عمل وکړي حال دا چې مؤمن وي نو (د الله ﷻ په نزد) د هغه د هلو ځلو ناشکري نشته؛ پوره بدله به ورکړی شي.

(۱) تفسیر البغوي ج۱ ص۳۴۳
(۲) صحیح مسلم ج۱ ص۱۹۱

﴿ إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ لَن تُغْنِيَ عَنْهُمْ أَمْوَٰلُهُمْ وَلَآ أَوْلَٰدُهُم مِّنَ ٱللَّهِ شَيْـًٔا ۖ وَأُوْلَٰٓئِكَ
أَصْحَٰبُ ٱلنَّارِ ۚ هُمْ فِيهَا خَٰلِدُونَ ﴿١١٦﴾ مَثَلُ مَا يُنفِقُونَ فِى هَٰذِهِ ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا كَمَثَلِ
رِيحٍ فِيهَا صِرٌّ أَصَابَتْ حَرْثَ قَوْمٍ ظَلَمُوٓاْ أَنفُسَهُمْ فَأَهْلَكَتْهُ ۚ وَمَا ظَلَمَهُمُ ٱللَّهُ وَلَٰكِنْ
أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿١١٧﴾ ﴾

[۱۱۶] بې شکه هغه کسان چې کافر شوي دي د دوی څخه به د دوی مالونه او اولادونه هيڅ شی دفعه نه کړی شي، او همدغه کسان د اور اندیوالان دي، دوی به په اور کښې همېشه وي.

[۱۱۷] د هغه شي مثال چې دوی يې په دغه حقير ژوند کښې نفقه کوي (د اسلام په عداوت کښې، په رياکارۍ کښې، د غير الله ﷻ په عبادت کښې او په نورو فسق او فجور کښې) داسې دی لکه باد چې ډېره يخني پکښې وي (او) د داسې قوم کروندې ته ورسېږي چې هغوی په خپلو خانونو باندې ظلم کړی وي (او الله ﷻ ورته په غضب شوی وي) نو دغه کرونده هلاکه کړي.

او الله ﷻ پـه دوی باندې تېری نه دی کړی (چې مالونه يې ورته مفيـد نه واقع کوي) مگر دوی په خپلو خانونو باندې پخپله ظلم کوي (چې پـه کفر بـاندې کلک دي، که نه نو هيـڅ بې قدري به يې نه وی شوې).

ارتباط

په وړاندېنيو ايتونو کښې د اهل الکتابو څخه د مسلمانې شوې ډلې حال بيان شوی وه چې د هغوی د هرې يوې ښېگنې قدرداني کېږي او په دنيا او آخرت کښې ورته نفعه رسوي.

په دې ايتونو کښې د کافرې ډلې حال بيانېږي چې نه ورته مالونه فائده رسولی شي او نه به يې اولادونه په درد وخوري.

د مطلب خلاصه

۱ـ يعنې: کافران او مسلمانان د الله ﷻ په نزد هيڅکله نه شي برابرېدلی څکه چې د مسلمانانو هيڅ خيريه عمل بې مکافاته نه پرېښودل کېږي، که اولادونه يې ژوندي وي نېک اعمال يې ورته گټه ده او چې مړه شي د صبر په سبب باندې ورته د جنت د داخلېدلو باعث جوړېږي، همدارنگه مالونه هم دوی ته په دنيا او آخرت کښې گټه ده چې په دنيا کښې ترې استفاده کوي خو د غټ غم (حرص) څخه يې په امن کښې دي، او په آخرت کښې خو واضحه خبره ده چې د هغوی د يوې ښېگنې ناشکري به هم ونه شي کړی او هيڅ نفقه به يې ضائعه نه شي.

۲ـ بالمقابل د کافرانو نه اولادونه په درد خوري او نه مالونه، خو د دې سره‌سره دوی وړېوړې داسې نښتې دي ته به وايې چې همدغه يې د دنيا او آخرت د نجات اسباب دي. دغسې نه ده، نه به

دوی ته په دنیا کښې نجات ورکړی شي لکه فرعونیانو ته یې چې نجات ورنه کړی شو. او نه په آخرت کښې، د دوی د اور سره کلکه انډیوالي ده داسې انډیوالي چې هیڅکله به ترې جدا نه شي

۳ـ ای مؤمنانو! لاندې مثال ته ښه متوجه شئ: ترڅو مو سرونه ښه خلاص شي چې کافرانو ته مالونه هیڅ ګټه نه شي رسولی، او په دنیا کښې چې څه دوی ته ورکړی شوي دي دا د دې دپاره نه دي چې دوی الله ﷻ ته ګران او محترم دي، بلکې دا د دې کبله ورکړی شوي دي چې الله ﷻ ته دنیا څه اهمیت نه لري څکه یې دښمنانو ته هم ورکوي. مثال دا دی چې:

یو ظالم قوم وي او څه کښت او زراعت ولري چې ښه سمسور وي او ښه حاصلات یې نیولي وي، دوی ورته زیات هیله مند وي خو په عین وخت کښې د هغوی د ظلم د کبله وروباندې الله ﷻ خپل غضب نازل کړي او داسې سوړ باد وروباندې مسلط کړي چې د سوړوالي د کبله کښت او حاصلات ټول توره ایره جوړ کړي.

نو لکه څنګه چې دغو ظالمانو کروندګرو ته د خپل کښت او زراعت څخه څه شی په لاس نه ورځي همدارنګه کافرانو ته هم مالونه څه ګټه نه شي رسولی، لکه څنګه چې هغوی په خپلو خانو باندې ظلم کړی دی چې الله ﷻ ورته په غضب شوی وه همدارنګه دوی هم په خانو ظلم کړی دی چې کفر یې اختیار کړی دی او الله ﷻ موافقه جزا ورکړې ده او بس.

دا وه د دوی د مالونو مثال، همدارنګه د دوی د اولادونو مثال هم درواخلئ: چې هیڅ په ښه باندې به یې ورنه شي.

توضیحات

۱ـ د [آل عمران: ۱۰] ایت لاندې په دې باره کښې چې مالونه او اولادونه کافرانو ته ګټه نه شي رسولی، څه لیکلی شوي دي چې باید دلته یو خل بیا وکتل شي. خو په دې ځای کښې وروباندې یوازې همدومره اضافه کوو چې اولادونه او مالونه هغوی ته په دنیا او آخرت کښې د تعذیب سبب هم جوړیږي. الله ﷻ فرمایي چې: ﴿ فَلَا تُعۡجِبۡكَ أَمۡوَٰلُهُمۡ وَلَآ أَوۡلَٰدُهُمۡۚ إِنَّمَا يُرِيدُ ٱللَّهُ لِيُعَذِّبَهُم بِهَا فِي ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَا وَتَزۡهَقَ أَنفُسُهُمۡ وَهُمۡ كَٰفِرُونَ ﴾ [التوبة: ۵۵] یعنې: نو د دوی مالونه او اولادونه دې تا په تعجب کښې وانه چوي (چې د کفر سره‌سره یې ورته ورکړي دي، او دا څکه چې) بې شکه الله ﷻ د دې خبرې اراده کړې ده چې دوی وروباندې په حقیر ژوند کښې معذب کړي او (د دې دپاره چې) ارواګانې یې وخې په داسې حال کښې چې دوی کافر وي. (یعنې په دواړو داریتو کښې یې د تعذیب سبب جوړ شي).

"صِرٌّ" څه معنی؟

۲ـ د ﴿ صِرٌّ ﴾ کلمه د "صَرِيرٌ" څخه اخستله شوې ده او "صَرِيرٌ" تېز اواز ته وایي، د همدې کبله همیانۍ ته "صُرَّةٌ" وایي چې پیسې پکښې اواز کوي او شرنګیږي. مګر په دې مقام کښې یې

مفسرینو کرامو لاندې معناوې کړې دي[۱]:

الف: اکثریت وايي چې دلته د "بَرْد" (یخنی) په معنی ده.

ب: عبد الله بن عباس رضی‌الله‌عنهما وايي چې دلته د اور معنی ورکوي. او په بل روایت کښې وايي شدیده یخني ترې مراده ده.

ج: دلته هغه اواز مطلب دی چې تېز باد يې د تېرو په رغړولو سره پیدا کوي.

مګر مونږ ته داسې ښکاري چې ذکر شوي درېواړه معناوې سره منافات نه لري، او دا ځکه چې تېز باد اواز کوي او کښتونه کله په حرارت سره سوزي چې ګرم وي او کله په برودت (سوړوالي) سره سوزوي چې ډېر سوړ وي. نو په دې تقدير به د عبد الله بن عباس رضی‌الله‌عنهما په ترجمه کښې د اور (نار) څخه سوزول مطلب شي. نو د معنی حاصل به يې داسې شي: لکه شدید سوړ باد چې کښت هلاکوي همدارنګه د کافرانو دنیاوي انفاق هم د دوی دپاره وژونکي زهر دي، دوی چې هرڅومره ډېر انفاق د اسلام په عداوت او دښمنۍ کښې د بوتانو په عبادت کښې او په ریاکارۍ کښې وکړي په همغې اندازه يې کفر قوي کوي او د دوزخ عذاب يې درنېږي.

او یا په بل عبارت: د کافرانو د نفقه شوو مالونو کیفیت داسې ظالمانو کروندګرو ته ورته دی چې کرونده يې د ظلم د کبله هلاکه شي.

سوال جواب

۳ـ که څوک وايي چې: سوزوونکی باد خو د هر چا کرونده د کاره وباسي، نو په دې کښې څه حکمت دی چې دلته ﴿ أَصَابَتْ حَرْثَ قَوْمٍ ظَلَمُوٓا۟ ﴾ کښې د کروندې نسبت ظالمانو ته وکړی شو؟

مونږ وايو چې: د ظالمانو کروندګرو کرونده چې د ظلم د کبله هلاکه شي نو خاوندانو ته يې هيڅ ګټه نه شي رسېدلی، لکه چې الله ﷻ د يوه باغ د خاوندانو قیصه په [القلم:۱۷ـ ۳۳] ایتونو کښې بیانه کړې ده چې د خپل باغ حاصلات يې د فقیرانو څخه په پټه راټولول چې که راباندې خبر شي څه خیرات او صدقات به راڅخه وغواړي، نو الله ﷻ يې باغ پوینا کړ.

هو! کله-کله د مسلمانانو مالونو ته هم د الله ﷻ د حکمتونو څخه د يوه حکمت په بنا صدمه رسېږي او د منځه ځي، اما دوی بالکل بې برخې نه پاتې کېږي ځکه چې صبر کوي او په دنیا او آخرت کښې يې عوضونه ترلاسه کوي. نبي کریم ﷺ همدې ته اشاره کوي چې: «عَجَبًا لِأَمْرِ الْمُؤْمِنِ إِنَّ أَمْرَهُ كُلَّهُ خَيْرٌ وَلَيْسَ ذَلِكَ لِأَحَدٍ إِلَّا لِلْمُؤْمِنِ إِنْ أَصَابَتْهُ سَرَّاءُ شَكَرَ فَكَانَ خَيْرًا لَهُ وَإِنْ أَصَابَتْهُ ضَرَّاءُ صَبَرَ فَكَانَ خَيْرًا لَهُ»[۲] يعني: د مؤمن کار ته تعجب کوم چې هر يو کار يې ورته ګټه ده او هر يو کار د بل هيچا دپاره ګټه نه ده مګر د مؤمن دپاره، که خوشالي ورته ورسېږي شکر کوي نو خوشالي ورته شي. او که څه خپګان ورته پېښ شي صبر کوي نو خپګان ورته خير جوړ شي.

---

(۱) زاد المسير ج۲ ص۲۰؛ تفسير الطبري ج۴ ص۵۹

(۲) صحيح مسلم ج۲ ص۴۱۳

﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَتَّخِذُواْ بِطَانَةً مِّن دُونِكُمْ لَا يَأْلُونَكُمْ خَبَالًا وَدُّواْ مَا عَنِتُّمْ قَدْ
بَدَتِ ٱلْبَغْضَآءُ مِنْ أَفْوَٰهِهِمْ وَمَا تُخْفِى صُدُورُهُمْ أَكْبَرُ ۚ قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ ٱلْءَايَٰتِ ۖ إِن كُنتُمْ
تَعْقِلُونَ ﴿١١٨﴾ هَٰٓأَنتُمْ أُوْلَآءِ تُحِبُّونَهُمْ وَلَا يُحِبُّونَكُمْ وَتُؤْمِنُونَ بِٱلْكِتَٰبِ كُلِّهِۦ وَإِذَا لَقُوكُمْ
قَالُوٓاْ ءَامَنَّا وَإِذَا خَلَوْاْ عَضُّواْ عَلَيْكُمُ ٱلْأَنَامِلَ مِنَ ٱلْغَيْظِ ۚ قُلْ مُوتُواْ بِغَيْظِكُمْ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ
عَلِيمٌۢ بِذَاتِ ٱلصُّدُورِ ﴿١١٩﴾ إِن تَمْسَسْكُمْ حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ وَإِن تُصِبْكُمْ سَيِّئَةٌ يَفْرَحُواْ بِهَا ۖ
وَإِن تَصْبِرُواْ وَتَتَّقُواْ لَا يَضُرُّكُمْ كَيْدُهُمْ شَيْـًٔا ۗ إِنَّ ٱللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ ﴿١٢٠﴾ ﴾

[۱۱۸] ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی! تاسو د خپلو خانو څخه پرته خلک (کافران) رازدار مه جوړوئ (ځکه چې) دوی تاسو ته د فساد په پیدا کولو کښې هیڅ قصور نه کوي، دوی ستاسو مشقت خوښوي. په یقین سره د دوی د خولو څخه د دښمنۍ خبرې دربنکاره کېږي او کوم (عداوت) چې د دوی سینې (زړونه) یې پټوي هغه ډېر لوی دی.

بې شکه مونږ تاسو ته خپل ایتونه (احکام د دلایلو په رڼا کښې) بیان کړه، که تاسو د عقل څخه کار واخلئ (نو په عمل کښې به یې پیاده کړئ).

[۱۱۹] خبردار! تاسو ای دغو (خلکو چې کافران درسره کلک عداوت کوي) د هغوی سره مینه کوئ (چې د دوزخ څخه نجات ومومي) او هغوی درسره مینه نه کوي (کفر ته مو بلي) او تاسو په ټولو کتابو باندې ایمان راوړئ (او هغوی ستاسو په کتاب ایمان نه راوړي).

او کله چې تاسو سره ملاقي شي وايي چې مونږ ایمان راوړی دی او کله چې یوازې شي نو ستاسو (په اتفاق او خوشالۍ) باندې د ګوتو سرونه د غُصې څخه چیچي.

ورته ووایه چې په غُصې سر مړه شئ (که هرڅومره په غُصه شئ د الله ﷻ اراده نه شئ بدلولی).

بې شکه الله ﷻ د سینو په حالاتو باندې پوه دی.

[۱۲۰] که ستاسو سره لږ څه نیکي پیوسته شي نو دوی خپه کوي او که څه مصیبت (خپګان) درته ورسېږي نو دوی وریاندې خوشالېږي.

او که تاسو صبر وکړئ او (د الله ﷻ څخه) ودار شئ، نو د دوی پټ تدابیر به درته هیڅ شی ضرر ونه شي رسولی.

بې شکه الله ﷻ په هغو کارونو باندې چې دوی یې کوي (په علم او قدرت سره) احاطه کوونکی دی.

ارتباط

په وړاندېنیو ایتونو کښې د کفارو کړه وړه بیان شوه چې د مؤمنانو په عداوت کښې د خپل توان په اندازه د مالونو مصرفولو څخه ډډه نه کوي. اګر که څه فائده ورته نه شي رسولی. په دې ایتونو کښې مؤمنانو ته پوهانه شوې ده چې باید دوی یې په مقابل کښې څه وکړي.

د مطلب خلاصه

یعنې: ای مؤمنانو! که څه هم تاسو د کافرانو سره څه ناڅه اړیکې لرئ لکه د جاهلیت د وخت رفاقت، نسبي قرابت، د رضاع نژدېکت، تحالف او تعاهد او داسې نور، مګر تاسو ته په کار دي چې هغوی د خانونو دپاره رازدار جوړ نه کړئ: ځکه چې هغوی ستاسو څخه دون (ټیټ) خلک دي، د دې لیاقت نه لري چې ستاسو په رازونو باندې خبر شي؛ چې دوی به ترې د اسلامي ټولنې په ضد بده استفاده وکړي او د تخریب چلونه به ورته ترتیب کړي. لاندې دلایلو ته متوجه شئ:

۱ـ کافران په دې ښني هیڅ سستي او قصور نه کوي چې تاسو ته څه فساد په غاړه کښې درواچوي او په څه بلا باندې مو اخته کړي.

۲ـ ستاسو مشقت او غم د دوی ډېر خوښ دی؛ په تاسو باندې چې هرخومره مشکلات زیاتېږي دوی ترې خوند اخلي.

۳ـ دوی تاسو سره په پټه کښې ډېر عداوت او دښمني لري چې کله-کله یې بې اختیاره د خولو څخه د دښمنۍ خبرې راوځي او لږ څه زړه وربانديې سړوي.

۴ـ خو کومه دښمني چې دوی یې په زړونو کښې ساتي هغه ډېره لویه ده، د هغې د لویوالي اندازه به تاسو ته په هغه وخت کښې څرګنده شي چې دوی د ضرر رسولو څه توان مونده کړي.

ای مؤمنانو! مونږ خو په یقین سره تاسو ته خپل مدلل احکام درنازل کړه که تاسو د عقل څخه کار واخلئ، تاسو به هم پوه شئ چې بې شکه ذکرې شوې وجې واقعیت لري.

۵ـ تاسو خو د کافرانو سره مینه لرئ چې اسلام ته یې دعوت کوئ خو هغوی تاسو کفر ته دعوت کوي، ستاسو وربانديې زړونه سوزي چې د دوزخ څخه خلاص شي خو هغوی غواړي چې تاسو د دوزخ خاشاک جوړ شئ: نو د داسې خلکو رازداري څه په کار ده چې په هیڅ وجه نه زړه سوی لري او نه مینه محبت.

۶ـ تاسو په ټولو کتابونو باندې ایمان لرئ حتی چې د اهل الکتابو اسماني کتابونه هم پکښې شامل دي لکه تورات، انجیل او داسې نور، مګر دوی د دې سره-سره ستاسو په وینو نه مړېږي. ایا هغه څوک رازدار جوړول مناسب دي چې د نژدېکت د موجباتو سره-سره درڅخه لرې کېږي؟، په اصطلاح چې تاسو یې مړی ژاړئ او هغوی مو خولو پورې خاندي.

که بالفرض تاسو د دوی په شان د خپل کتاب څخه په غیر په بل اسماني کتاب باندې ایمان نه درلودی، نو په هغه وخت کښې خو به د دوی دښمني په سل چنده نوره هم زیاته وي.

۷ـ په کافرانو کښې داسې خلک هم شته چې کله ستاسو سره ملاقي شي نو وايي چې ﴿ءَامَنَّا﴾

مونږ ایمان راوړی دی ترڅو ستاسو زړه سوی او علاقه ورسره نوره هم قوي شي او په رازداری کښې وربانديې پوره اعتماد وکړئ، مګر کله چې په ځنګ شئ نو د غُصې څخه د ګوتو څوکې چیچي. نو معلومه شوه چې دوی په هیڅ وجه ستاسو دوستان نه شي جوړېدلی او معلومه شوه چې په زړونو کښې یې درته ډېر لوی عداوت نیولی دی.

نو ای پیغمبره! ورته ووایه چې د غُصې څخه مړه شئ، یعنې که د قهر او غضب څخه مړه هم شئ د الله ﷻ ارادې ته به تغیر ورنه کړی شئ او دا ارمان به خاورو ته یوسئ. الله ﷻ ته ستاسو د زړونو حال پوره څرګند دی، که د مسلمانانو څخه یې پټ کړئ نو د الله ﷻ څخه یې نه شئ پټولی، الله ﷻ یې دوی ته په دلایلو سره ورښکاره کوي.

۸ـ ای مؤمنانو! کله چې تاسو سره خوشالي تماس پیدا کوي که څه هم ډېره لږه وي نو کافران دربانديې سخت خپه کېږي او لږ خوشالي یې هم دربانديې نه پېرزو کېږي. مګر بالمقابل چې کله درته څه مصیبت او خپګان رسېږي نو دوی دربانديې خوشالېږي او زړونه یې غواړي چې مصیبت مو لا پسې غټ او قوي شي.

نو ای مؤمنانو! تاسو ته توصیه کېږي چې په شریعت بانديې کلک شئ، د الله ﷻ په اوامرو بانديې عمل وکړئ او د مناهیو څخه یې پرهېز وکړئ. نو که تاسو صبر او تقوی وکړه، د کافرانو مکرونه او چلونه به درته هیڅ ضرر ونه شي رسولی او دا ځکه چې د هغوی ټول اعمال د الله ﷻ د علم او قدرت د احاطې لاندې دي، چې د الله ﷻ اراده نه وي د هغوی د لاسه څه پوره نه دي. نو ترڅو چې تاسو په صحیحو معناوو کښې مؤمنان یاست په هغوی بانديې به په هره زمانه او هر ځای کښې برلاسي یاست، د برلاسۍ دپاره همدا قاعده د ځانو سره وساتئ. د وحې د نزول زمانه محدوده ده، نبي کریم ﷺ هم انسان دی، ضرور د مرګ سره مخامخ کېدونکی دی، همېشه به ژوندی نه وي چې تاسو ته موقع په موقع د غیبو څخه خبر درکړي.

توضیحات

۱ـ که څه هم ذکر شوي ایتونه ځینو مفسرینو د اهل الکتابو په باره کښې او ځینو د منافقانو په باره کښې ګڼلي دي[1] لکه چې ﴿ وَتُؤْمِنُونَ بِٱلْكِتَٰبِ كُلِّهِۦ ﴾ او ﴿ وَإِذَا لَقُوكُمْ قَالُوٓاْ ءَامَنَّا ﴾ ورباندې دلالت کوي مګر بهتره دا ده چې په عموم بانديې پرېښودلی شي چې ټولو کافرانو ته شامل شي لکه چې د ﴿ مِّن دُونِكُمْ ﴾ د جملې څخه معلومېږي.

هوا! که په کوم کافر کښې د ذکر شوو اتو وجو څخه کومه یوه موجوده نه وي پاک یې نشته. ځکه چې که په یوه کښې موجوده نه وي په بل کښې به موجوده وي، دا ضرور نه ده چې په هره یوه کښې ټولې وجې په اجتماعي توګه موجودیت ولري.

---

[1] البحر المحیط ج۳ ص۳۸

"بطانة" څه معنی؟

۲ـ د "بطانة" او "باطن" کلمې د یوه مصدر (بَطَن) څخه اخستلې شوې دي. په عربي ژبه کښې هر پټ شي ته "بَطَن" وايي او هر ښکاره شي ته "ظَهر" وايي[1]، نو "بطانة" د هغه چا نوم دی چې سړی یې په پټو رازونو باندې خبروي او هيڅ ترې نه پټوي.

په دې مقام کښې الله ﷻ مومنانو ته توصیه کوي چې د کافرانو څخه د ځانو دپاره "بطانة" مه جوړوئ چې اسرار ورسره شریک کړئ او دا څکه چې دا یوازې تاسو ته ضرر نه دی بلکې ټولې اسلامي ټولنې ته په ضرر تمامېږي. په دې اړوند د [آل عمران: ۲۸] ایت لاندې ګټور معلومات لیکلی شوي دي ـ والحمد لله ﷻ.

مسلمانان با رحمه دي

۳ـ سبحان الله! مسلمانانو ته په بالمثل عمل باندې توصیه ونه شوه چې د کافرانو په منځکښې د فساد اور بل کړئ او د هغوی سره خدعه (ټګي) او منافقت وکړئ او داسې نور بالمثل عمل ورسره اجراء کړئ، بلکې دوی ته صرف په لاندې دوه شیانو باندې توصیه وشوه چې:

اول: هغوی د ځانو دپاره رازدار مه جوړوئ چې ټولې اسلامي جامعې ته ضرر دي.

دوهم: ځپل صبر او استقامت قوي کړئ، اتفاق او اتحاد پیاوړی کړئ، د الله ﷻ څخه وډار شئ او په همده ﷻ باندې توکل او اعتماد وکړئ چې هرڅه یې په واک او اختیار کښې دي.

برسېره په دې په [الممتحنة: ۸] آیت کښې د دې اجازه هم ورکړه شوې ده چې د غیر حربي کافر سره که نیکي وکړئ هم بده نه ده.

نو معلومه شوه چې اسلامي ټولنه ډېره با رحمه ټولنه ده. د دې ډېر ښه مثال د افغانستان لاندې دوه حالتونه دي:

الف: کله چې په افغانستان کښې کمونستي رژیم په اقتدار منګولې ښخې کړې نو په زرګونو مسلمانان یې څوک شهیدان او څوک ترې تم کړه چې د نن ورځې پورې یې لا پته نه ده معلومه چې څه شوه، ماشومان یې تر اوسه د راتلو په انتظار دي، او د هجرت کاروانونه خو د هیچا څخه پټ نه دي.

ب: خو کله چې هلته مجاهدین ورداخل شوه، نه یې هغوی بندیان کړه او نه یې ووژل. هوا څېنو وطن پرېښود او وتښتېدل خو دا د دې کبله چې دوی په مجاهدینو باندې د خپلو ځانو ګومان کاوه چې دوی به هم زمونږ په شان بې رحمه وي او زره سوی به راباندې ونه کړي. او یا د دې کبله چې هغوی د ارتداد څخه علاوه نور جنایات کړي وه او د شرعي حکم د تطبیق څخه وډار شوه.

---

(۱) مفردات الراغب ص۴۹

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۴_ که څوک وايي چې: د اسلام په وړاندې تنګ باندې په غُصه کېدل خو کفر دی او د ﴿ مُوتُواْ بِغَيْظِكُمْ ﴾ د معنی حاصل داسې کېږي چې د مرګ د وخته پورې خپلې غُصې (کفر) ته ادامه ورکړئ، ايا دا صحت لري؟

مونږ وايو چې: مفسرينو کرامو د همدې سوال دپاره متعدد جوابونه کړي دي:

الف. ځينې وايي چې د الله ﷻ نبي کريم ﷺ ته امر کوي چې کافرانو ته په ﴿ مُوتُواْ بِغَيْظِكُمْ ﴾ سره ښېرا وکړه[١]، يعني چې تاسو د اسلام په پرمختګ باندې په غُصه ياست په همدې حال باندې هلاک شئ. مګر دا جواب د لاندې وجوهو د کبله خوندور نه دی:

اول: که څه هم نبي کريم ﷺ ځينو اشخاصو ته ښېراوې کړي دي مګر د يو قوم د ښېراوو اجازه نه ده ورکړه شوې لکه چې فرمايي: ﴿ لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ ﴾ [آل عمران: ١٢٨] يعني: تاته د دې کار څخه هيڅ اختيار نشته.

دوهم: که بالفرض نبي کريم ﷺ ته امر شوی وی چې کافرانو ته ښېرا وکړه نو ټول به دستي هلاک شوي وی څکه چې پيغمبر ﷺ چې د الله ﷻ په اجازه باندې هره يوه غوښتنه وکړي هغه قبلېږي. او که دستي نه وی هلاک شوي نو د کفر په حالت کښې خو به ضرور هلاک شوي وی حال دا چې د همدغو کافرانو څخه، چې په ﴿ مُوتُواْ ﴾ باندې مخاطب کړی شوي وه، ځينې ځينې په ايمان مشرف شوه. نو معلومه شوه چې د ايت مضمون ښېرا نه ده.

ب: ځينې وايي چې که څه هم په ﴿ مُوتُواْ بِغَيْظِكُمْ ﴾ سره کافران مخاطب کړی شوي دي چې خپلې غُصې ته ادامه ورکړي خو دا په حقيقت کښې د اسلام د ترقۍ غوښتنه ده[٢]، يعنې الله ﷻ دې اسلام ته نوره ترقي هم ورکړي چې ستاسو غُصه لا پسې زياته شي او آن د مرګه پورې مو ورسوي. دا جواب هم متبادر نه دی.

ج: مونږ ته داسې ښکاري چې د ﴿ مُوتُواْ بِغَيْظِكُمْ ﴾ په جمله کښې د مفرداتو معناوې مرادې نه دي بلکې ترکيبي مفهوم يې مراد دی چې د غُصې موثريت دی[٣]، يعني ای کافرانو! په تاسو باندې خو د مسلمانانو اتفاق او د اسلام پرمختګ ډېر دروند تماميږي او زيات وربانديې خپه کېږئ مګر هيڅکله به د الله ﷻ د ارادې مخه ونه شئ نيولی. که بالفرض تاسو د ډېره غضبه خانونه مړه کړئ هم د اسلام په رڼا باندې به ټوله دنيا رڼا شي.

نو د دې دپاره چې دا جواب ښه واضحه شي او ترڅو د قرآن کريم په نورو ځايونو کښې يې تشريح ته اړتيا پاتې نه شي، لاندې څو مثالونه ولولئ:

---

(١) تفسير الطبري ج٣ ص٦٧؛ روح المعاني ج٤ ص٤٠

(٢) تفسير الكشاف ج١ ص٤٠٧

(٣) تفسير القاسمي ج١ ص٩٩

اول: د ﴿ عَضُّوا عَلَيْكُمُ الْأَنَامِلَ ﴾ د جملې څخه هم د مفرداتو معناوې مرادې نه دي چې د ګوتو چیچل دي، بلکې ترکیبي مفهوم يې د غُصې د شدت څخه کنايه دی.

دوهم: د ﴿ إِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ ﴾ جمله هم د الله ﷻ د کامل علم او کامل قدرت څخه کنايه ده.

دریم: الله ﷻ فرمايي: ﴿ مَن كَانَ يَظُنُّ أَن لَّن يَنصُرَهُ اللَّهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ فَلْيَمْدُدْ بِسَبَبٍ إِلَى السَّمَاءِ ثُمَّ لْيَقْطَعْ فَلْيَنظُرْ هَلْ يُذْهِبَنَّ كَيْدُهُ مَا يَغِيظُ ﴾ [الحج:١٥] يعنې: هر څوک چې ګومان کوي چې د نبي کريم ﷺ سره به الله ﷻ هيڅکله په دنيا او آخرت کښې کومک ونه کړي نو د يوې وسيلې په واسطه دې اسمان ته پورته شي بيا دې وسيله پرې کړې (چې ښکته راولوېږي) نو ودې ګوري چې ايا د ده تدبير هغه څه د منځه يوړل چې دی يې په غُصه کړی وه؟ دا ايت هم د غُصې د نه موثريت څخه کنايه دی.

قرآن کريم د عربي ژبې د قواعدو مراعات په بليغه توګه ساتلی دی چې د ژبې پوهان ورباندې ښه پوهېږي. د همدې کبله يې ورباندې څه اعتراض نه کاوه، که نه نو هغوی خو اعتراض ته بالکل شنه ناست وه. په هره ژبه کښې څه داسې اصطلاحات شته چې تولو ژبوالو ته پوره څرګند دي او تول يې په مطلب باندې په ښه توګه پوهېږي خو که نابلده سړی يې واوري نو د خپل نابلدۍ د کبله مجبور دی چې ډول-ډول توجيهات پکښې وکړي ترڅو يې ورباندې سر خلاص شي.

﴿ وَإِذْ غَدَوْتَ مِنْ أَهْلِكَ تُبَوِّئُ الْمُؤْمِنِينَ مَقَاعِدَ لِلْقِتَالِ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٢١﴾ إِذْ هَمَّت طَّائِفَتَانِ مِنكُمْ أَن تَفْشَلَا وَاللَّهُ وَلِيُّهُمَا وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١٢٢﴾ ﴾

[١٢١] او هغه وخت (وريه ياد کړه) چې ته سهار وختي دخپله کوره (د بي بي عائشې رضي الله عنها د کوټې څخه) ورووتلې چې مومنان دې د جهاد دپاره ځای په ځای کول. او الله ﷻ اورېدونکی (او هم) پوه دی (ستاسو بحثونه يې واورېدل او په زړونو باندې مو پوه وه).

[١٢٢] هغه وخت چې ستاسو څخه دوه ډلو (بنو سلمه وو، بنو حارثه وو) څه نيت وکړ چې دواړه بې زړه شي، او الله ﷻ د دواړو ډلو کارساز دی (چې د منافقانو په لمسون باندې تېر نه وتل او د خپل نيت څخه صرف نظر شوه).

او خاص په الله ﷻ دې هرومرو مومنان توکل وکړي (چې د دغسې غتو مشکلاتو څخه نجات ورکړي).

ارتباط

په وړاندېنيو ايتونو کښې مومنان پوهول شوي وه چې کافران ستاسو په هکله د هيڅ ډول فساد څخه ډډه نه کوي او که تاسو صبر او تقوی ولرئ د هغوی فسادونه ګټور نه شي واقع کېدلی.

په دې ایتونو کښې د هغوی د فساد یو مثال ښودل شوی دی چې عبد الله بن أُبي (رئيس المنافقين) درېیو سوه تنه (خپله ډله) د أُحد د غازیانو څخه په نیمائي لاره کښې بېرته تاو کړه او په دې چل باندې یې د مجاهدینو په صفونو کښې تزلزل واچاوه خو د الله ﷻ په فضل باندې ډېر ژر دغه چل د منځه لاړ او څه ضرر یې ونه شو رسولی.

د مطلب خلاصه

۱_ یعني: ای پیغمبره! مسلمانانو ته فقط همغه وخت ورېه زړه کړه چې ته د بي بي عائشې رضي الله عنها د کوره په قصدي توګه ووتلې ترڅو د أُحد د غره په لمن کښې د مجاهدینو صفونه د جنګ دپاره تیار کړې او هرې ډلې مجاهدینو ته د کښېناستلو مورچه وټاکې. نو دوی ته به هغه ټول جریانات ورېه زړه شي کوم چې په هغه وخت کښې تېر شوي دي. دوی ته به ورېه یاد شي چې ستا نظر دا وه چې د جنګ دپاره د مدینې منورې څخه بېرون ونه اوځې؛ او په داخل کښې دفاع ونیسې.

خو کله چې د اکثریت فیصله دا وه چې باید د جنګ میدان د ښار څخه دباندې وي نو تا همدغې فیصلې ته غاړه کېښودله او د کوره د همدې پروژې د تعمیل دپاره ووتلې خو په عین وخت کښې منافقانو فیصلې ته شا کړه او د لارې څخه بېرته ستانه شوه.

الله ﷻ هم اورېدونکی دی او هم پوه دی، ستاسو ټول جر او بحث یې اورېدلی دی او په فیصله باندې مو عالم دی.

۲_ ای پیغمبره! ستاسو د وتلو وخت د هغه وخت څخه چندان جدا نه وه چې همدا ستاسو د جملې د مجاهدینو دوه قومونو د منافقانو په لمسون دې ته قصد وکړ چې د جنګ څخه بې زړه شي او پښې یې وښویېږي. خو څرنګه چې دوی صبر وکړ او په تقوی باندې کلک شوه، الله ﷻ یې پښې راټینګې کړې او د پښېمانۍ څخه یې نجات ورکړ. او دا ځکه چې الله ﷻ د دوی کارساز دی، همدارنګه د ټولو مؤمنانو کارساز دی، کارونه یې وربرابروي او د دښمنانو چلونه شنډوي؛ نو دوی ته په کار دي چې خاص په الله ﷻ باندې توکل وکړي او بس.

توضیحات

۱_ د دې ځای څخه نیولې شپېته ایتونه یعنې د [۸۰] ایت پورې د أُحد د غزا په هکله نازل شوي دي[۱]، چې په مختلفو اړخونو یې ورته رڼا اچولې ده، مګر د قرآن کریم د بیان طریقه دا ده چې یوه قیصه د قیصه خوانانو په شان په ترتیب سره نه ذکر کوي بلکې د هرې قیصې څخه ځینې نکات را اخلي چې د وخت د غوښتنې سره برابر وي.

د همدې کبله د أُحد د غزا قیصه په دې مقام کښې مرتبه نه ده ذکره شوې، که څوک یې د ترتیب شوقمند وي نو د سیرة النبي ﷺ کتابونو ته دې مراجعه وکړي. مونږ یې دلته په اجمالي توګه لاندې څو حلقو ته اشاره کوو ترڅو د ایتونو په تفسیر کښې ګټورې واقع شي:

(۱) تفسیر المراغي ج۴ ص۵۰

د أُحد موقعیت

۲_ أُحد د یوه غره نوم دی چې د مدینې منورې په شمال کښې د یو میل په فاصله پروت دی[1]، دغې غزا ته ځکه د أُحد غزا وايي چې د همدې غره په لمن کښې یې د هجرت په دریم کال د شوال په میاشتې کښې صورت موندلی دی.

د أُحد د غزا سبب

۳_ د بدر په غزا کښې مسلمانان کمزوري هم وه خو د الله ﷻ په کومک باندې یې د کافرانو غټ مجهز لښکر ته فاحشه ماتې ورکړه چې اویا (۷۰) نفره یې مدینې منورې ته بندیان بوتلل او اویا (۷۰) نفره نور یې ووژل او په ځا کښې یې واچول.

دغې ماتې کافرانو ته سخت زور ورکړ چې د یو پلوه د دوی غټان او مشران پکښې مړه شوه او د بله پلوه د کمزورو مسلمانانو د لاسه دا کار ترسره شو؛ هغه مسلمانان چې دوی وریاندې دیارلس کاله ظلمونه کړي وه او بالآخره یې هجرت ته مجبور کړي وه. ماتې خوړل په هر وخت کښې ګران تماميږي خو چې د کمزوري دښمن د لاسه څوک ماتې وخوري نو زښت ډېر وریاندې خپه کيږي.

د همدې کبله کله چې کافران مکې معظمې ته ماتې خوړلي بیرته ورستانه شوه او د وژل شوو ویرونه یې تېر کړه نو په شاوخوا قبائلو باندې وګرځېدل او تقریبًا د یو کال په اوږدو کښې یې یو درې زره پیز لښکر برابر کړ چې پوره مجهز وه حتی چې دوه سوه جنګي اسونه هم پکښې شامل وه. او هم یې د دې دپاره چې د جنګ په وخت کښې څوک ونه تښتي څوارلس زنانه هم بیولې وې چې د جنګ په حالت کښې به یې داریالونه وهل او د بدر د وژلو شوو نومونه به یې په اشعارو کښې یادول.

تردې چې د چارشنبې په ورځ د شوال په دولسم یې مدینې منورې ته مخامخ د "عَيْنَيْن" د غره په لمن کښې ډېره ونیوله او د حملې په تیاری یې پیل وکړ.

نبي کریم ﷺ مجاهدین مجهز کړه

۴_ کله چې نبي کریم ﷺ د لښکر د رسېدلو څخه خبر شو، د صحابه وو کرامو ﷺ سره یې مشوره وکړه چې ایا د مدینې منورې په داخل کښې د دښمن په مقابل کښې دفاع ونیسو او که بهر ورووځو؟، دغې مشورې ته نبي کریم ﷺ عبد الله بې ابي ابن سلول (رئیس المنافقین) هم ورغوښت، د دې څخه وړاندې یې هیڅکله مشورې ته نوو غوښتی.

د جر او بحث څخه وروسته د اکثریت نظر دا شو چې باید د دښمن مخې ته بهر ور ووځو ترڅو په موټرو باندې د کمزورو او بې زړو ګومان ونه کړي. دا نظر اکثرو هغو صحابه وو کرامو خوښ کړی وه کوم چې د بدر غزا څخه پاتې وه او غوښتل یې چې په دې غزا کښې خپل زړونه په دښمنانو باندې یخ کړي.

---

(۱) تفسیر المراغي ج۴ ص۵۱

که څه هم د نبي کريم ﷺ نظر دا وه چې په داخل کښې وجنګېږي خو کله چې اکثريت دا نظر تائيد نه کړ نو د خپل نظر څخه صرف نظر شو او د اکثريت نظر يې ومانه. نو د جمعې د لمانځه څخه وروسته يې زغرې واغوستلې او د مجاهدينو په شمول د اُحد د غره په طرف روان شو. د شنبې شپه يې د احد د غره په لمن کښې تېره کړه او د سهار د لمانځه څخه وروسته يې د جنګ نقشه برابره کړه او هر چا ته يې وظيفه ورو ټاکله[١].

نبي کريم ﷺ ځکه د خپل نظر څخه واووښت ترڅو د قيامت د ورځې پورې د مسلمانانو مشران پوه کړي چې بايد خپل نظر په تابعانو باندې استبدادي توګه تحميل نه کړي او د هغوی نظر ته هم په ارزښت قائل شي.

سوال جواب

۵_ که څوک وايي چې: د ﴿ وَإِذْ غَدَوْتَ مِنْ أَهْلِكَ ﴾ څخه معلومېږي چې نبي کريم ﷺ د سهار د پلوه د اُحد د غره په طرف روان شوی وه، او تاسو وايئ چې د جمعې د لمانځه څخه وروسته يې حرکت وکړ؟

مونږ وايو چې: ځينو مفسرينو کرامو خو د ﴿ وَإِذْ غَدَوْتَ ﴾ جمله د احزاب د غزا په باره کښې ښودلې ده چې په دې تقدير نه سوال شته او نه جواب. مګر دا جواب د ايتونو د سياق څخه مخالف دی نو د همدې کبله جمهور مفسرين دا نظر نه مني او وايي چې دا ايت د احد د غزا په باره کښې نازل شوی دی[٢]. نو د اعتراض جواب دا دی چې:

الف: د ﴿ مَقَاعِدَ لِلْقِتَالِ ﴾ څخه د احد د غره په لمن کښې د مجاهدينو صفونه برابرول مطلب نه دي چې د شنبې (خالي) په ورځ باندې يې برابر کړي وه، بلکې مطلب ترې د جنګ ميدان ټاکل دي چې د ښار داخل به ښه وي او که دباندې، چې په نتيجه کښې د اکثريت نظر د ښار څخه دباندې د احد د غره لمن خوښه کړه. او دغې مشورې خو د جنګ د ورځې (شنبې) څخه دوه ورځې وړاندې (د پنجشنبې په ورځ) او يا يوه ورځ وړاندې (د جمعې په ورځ) صورت نيولی وه[٣].

ب: که څه هم "غَدْوَةٌ" د سهار د پلوه تللو ته وايي خو کله-کله د مطلق تللو په معنی باندې هم استعمال مومي[٤]. په دې مقام کښې په همدغې مطلقه معنی باندې استعماله شوې ده. نو د معنی حاصل يې داسې کېږي کله چې ته د کوره ووتلې (د جمعې د لمانځه څخه وروسته) په داسې حال کښې چې د جنګ دپاره دې مؤمنان په مراکزو کښې مېشت کول چې ته دلته کښېنه او ته دلته.

مګر مونږ ته دغه دواړه جوابونه هم په زړه پورې نه ښکاري، ځکه چې په اول جواب کښې د ﴿ مَقَاعِدَ لِلْقِتَالِ ﴾ څخه غير متبادره معنی اخستله شوې ده او په دوهم جواب کښې د ﴿ وَإِذْ غَدَوْتَ ﴾

(١) تفسير البغوي ج١ ص٣٤۶
(٢) تفسير الطبري ج۴ ص٧٠
(٣) تفسير الطبري ج۴ ص٧١
(۴) تفسير القاسمي ج۴ ص٢١۴

اصلي معنى ته شا اړوله شوې ده. نو بیا دا ده چې داسې جواب وکړی شي چې:

په دې ایت کښې مؤمنانو ته فقط همدا وړیه زړه کول مطلب نه دي چې نبي کریم ﷺ د کوره راووت او د جنګ دپاره یې د مجاهدینو صفونه برابر کړه، بلکې مطلب پکښې دا دی ـ والله اعلم ـ چې ای مؤمنانو! تاسو د احد د غزا ټول جریانات (د اول څخه نیولې تر آخره پورې) یو ځل درېه یاد کړئ چې څنګه پیل او ... څنګه ختم شوه. خو د ټولو جریاناتو څخه یې نومړي دوه جریانه مشخص کړه، او دا ځکه چې په دې مقام کښې د احد غزا د لاندې دوه مطلبونو دپاره ذکره شوې ده او په دواړو مطلبونو کښې نومړي دواړه جریانات پوره مؤثریت لري:

اول: کافران رازدار مه جوړوئ چې دوی په تاسو باندې د هیڅ ډول مشکل اچولو صرفه نه کوي. نه ګورئ چې عبد الله بن أبي منافق خپل درې سوره (٣٠٠) تنه ملګري د نیمې لارې څخه راستانه کړه او د مجاهدینو په صفونو کښې یې تزلزل واچاوه، نژدې وه چې دوه قومونه مجاهدین (بنو سلمه، بنو حارثه) هم ورسره بېرته ستانه شوي وی، خو الله ﷻ فضل وکړ او هغوی یې راټینګ کړه.

که نبي کریم ﷺ د کور څخه سهار راوتلی وی او لومړی یې د نورو سره مشورې کړې وی او بیا یې نومړی منافق ورغوښتی وی نو بهانه به یې جوړه وی چې زه یې سمدستي ونه غوښتلم ځکه بېرته ستنېږم، خو الحمد لله دا بهانه یې هم جوړه نه شوه. نو معلومه شوه اصلا یې د تللو نیت نه درلود.

دوهم: که تاسو صابرین او متقیان اوسئ د هغوی دسائس به الله ﷻ شنډ کړي او تاسو به برلاسي یاست، نه ګورئ چې ترڅو تاسو په خپلو ټاکلو ځایونو باندې کلک وئ دښمن مو مخ په تېښته وه خو کله چې ستاسو غشو ویشتونکې دلې په خپله مورچه کښې صبر ونه کړ نو د ماتې سره مخامخ شوئ او ستاسو د تخلف د کبله نبي کریم ﷺ هم زخمي شو.

ایا تاسو ته مناسبه ده چې د الله ﷻ د پیغمبر ﷺ د هدایتو څخه مخالفت وکړئ؟ ایا د هغې مورچې پرېښودل مناسب وه کومه چې ورته نبي کریم ﷺ پخپله ټاکلې وه؟.

د أحد په غزا کښې د مجاهدینو شمېر

٦ـ په دې غزا کښې د مجاهدینو شمېر په اول حرکت کښې یو زر (١٠٠٠) کسانو ته رسېده خو د لارې د منځه عبد الله بن أبي (رئیس المنافقین) د درې سوه (٣٠٠) تنو ملګرو سره بېرته ستون شو په دې دلیل چې دا جنګ نه دی بلکې ځان وژنه ده، مونږ خو ځانونه نه وژنو. په دغو خبرو باندې یې غوښتل چې په مجاهدینو کښې بې اتفاقي او شکست ګډ کړي خو الله ﷻ یې دسیسه شنډه کړه او په پاتې اوه سوه (٧٠٠) تنو مجاهدینو باندې یې غټ اثر ونه شو غورځولی.

یادونه

٧ـ په دې غزا کښې اویا (٧٠) کسه مجاهدین شهیدان شوه چې د کافرانو د خوا څخه مُثله شوي هم وه یعنې غوږونه او نور ځایونه یې ترې پرې کړي وه، حتی د سید الشهداء (حمزه ﷺ) نس یې هم څېرلی وه.

د کافرانو څخه دوه ويشت (٢٢) کسه ووژل شوه[1]، چې څيني د جنګ په ميدان کښې او څيني په لاره کښې مړه شوه، دوی خپل مړي څکه د هغه ځايه د ځانو سره انتقال کړه چې که دلته يې دفن کړو نو مسلمانان به يې راوباسي او داسې به يې مُثله کړي لکه څنګه چې مونږ د هغوی شهيدان مُثله کړي دي. نو امکان لري چې په لار کښې به يې چرته دفن کړي وي او يا به يې مکې معظمې ته رسولي وي، والله ﷻ أعلم.

د صحابه وو کرامو ﷺ د جهاد مينه

٨ـ د صحابه وو کرامو ﷺ زيات مثالونه د سِيَرو کتابونو ليکلي دي چې د جهاد او شهادت سره يې څومره مينه درلوده، د اوږدوالي د کبله مونږ په لاندې يوه قيصه باندې اکتفاء کوو:

د بدر د غزا دپاره خُثيمه ﷺ د خپلو زوی (سعد) سره قرعه (پچه) واچوله چې په نتيجه کښې د سعد ﷺ جهاد ته تلل په برخه شوه. نو بيا يې د خپل پلار سره لاندې سوال جواب وکړ:

خثيمه ﷺ: ای زويه! خپل نوبت ماته راکړه ترڅو زه جهاد ته لاړ شم.

سعد ﷺ: ای پلاره! دلته د جنت خبره مطرحه ده. نو زه نه شم کولی چې جنت تاته پرېږدم، که د جنت خبره نه وی مطرحه نو نوبت به مې درکړی وی.

«فَخَرَجَ سَعْدٌ إِلَى بَدْرٍ فَقُتِلَ بِهَا»[2] يعني: نو سعد ﷺ د بدر غزا ته لاړ او هلته شهيد شو بيا وروسته خثيمه ﷺ هم د احد په غزا کښې په شهادت ورسېد او آرزو يې پوره شوه، فإنا لله وإنا إليه راجعون.

﴿وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ ٱللَّهُ بِبَدْرٍ وَأَنتُمْ أَذِلَّةٌ ۖ فَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٢٣﴾ إِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ أَلَن يَكْفِيَكُمْ أَن يُمِدَّكُمْ رَبُّكُم بِثَلَٰثَةِ ءَالَٰفٍ مِّنَ ٱلْمَلَٰٓئِكَةِ مُنزَلِينَ ﴿١٢٤﴾ بَلَىٰٓ ۚ إِن تَصْبِرُوا۟ وَتَتَّقُوا۟ وَيَأْتُوكُم مِّن فَوْرِهِمْ هَٰذَا يُمْدِدْكُمْ رَبُّكُم بِخَمْسَةِ ءَالَٰفٍ مِّنَ ٱلْمَلَٰٓئِكَةِ مُسَوِّمِينَ ﴿١٢٥﴾ وَمَا جَعَلَهُ ٱللَّهُ إِلَّا بُشْرَىٰ لَكُمْ وَلِتَطْمَئِنَّ قُلُوبُكُم بِهِۦ ۗ وَمَا ٱلنَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِندِ ٱللَّهِ ٱلْعَزِيزِ ٱلْحَكِيمِ ﴿١٢٦﴾ لِيَقْطَعَ طَرَفًا مِّنَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓا۟ أَوْ يَكْبِتَهُمْ فَيَنقَلِبُوا۟ خَآئِبِينَ ﴿١٢٧﴾ لَيْسَ لَكَ مِنَ ٱلْأَمْرِ شَىْءٌ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ أَوْ يُعَذِّبَهُمْ فَإِنَّهُمْ ظَٰلِمُونَ ﴿١٢٨﴾ وَلِلَّهِ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ ۚ يَغْفِرُ لِمَن يَشَآءُ وَيُعَذِّبُ مَن يَشَآءُ ۚ وَٱللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٢٩﴾﴾

---

(١) سيرة النبي لابن هشام ج٣ ص٨٣

(٢) الاصابة في تميز الصحابة ج٢ ص٢٥

[۱۲۳] او یقیناً الله ﷻ تاسو سره د بدر د غزا په موقع په داسې حال کښې کومک وکړ چې تاسو (نظر دنیاوي اسبابو ته) کمزوري وئ، (خو تقوی مو درلوده) نو د الله ﷻ څخه ډارېدلو (تقوی) ته ادامه ورکړئ (چې نور نعمتونه هم درپېرزو کړي) شاید چې تاسو یې شکریه وکړئ.

[۱۲۴] (دوی ته د کمزورۍ) هغه وخت (وربه زړه کړه) چې تا مؤمنانو (دوی) ته وویلې چې ایا دا مو بس نه دي چې خپل رب درسره د ملائکو څخه په درې زرو تنو باندې امداد وکړي په داسې حال کښې چې دوی (د غیبو څخه) درنازلې کړی شي.

[۱۲۵] هو (دا درته کفایت کوي. برسېره په دې) که تاسو صبر وکړئ او تقوی داري وکړئ او هغوی (کافران) د خپلې همدغې غُصې د کبله سمدستي درشي (نو) خپل رب به درسره د ملائکو څخه په پنځو زرو تنو باندې امداد وکړي په داسې حال کښې چې نښې درلودونکي به وي.

[۱۲۶] او دغه (راښکته کول) الله ﷻ د بل شي دپاره نه دي ګرځولي (په هر ځای، په هره زمانه کښې چې واقع شوي دي) مګر ستاسو دپاره یې بشارت ګرځولی دی او د دې دپاره چې ستاسو زړونهورباندې مطمئن شي. او نصرت نه دی مګر د الله ﷻ د طرفه دی چې د کلکې ارادې خاوند (او) د حکمت څښتن دی.

[۱۲۷] (هر کار د حکمت په مقتضی کوي) ترڅو د هغو کسانو څخه چې کفر یې اختیار کړی دی یوه ډله هلاک کړي او یا یې ذلیل کړي چې د ناامیدۍ په حالت کښې بېرته ستانه شي.

[۱۲۸] (ای پیغمبره!) د دې کار څخه لا تا ته هیڅ شی نشته (نو ستا امت ته خو هیڅ نشته) او یا ورباندې (الله ﷻ) په رحمت سره رجوع وکړي (د توبې توفیق ورکړي) او یا یې معذب کړي ځکه بې شکه دوی ظالمان دي.

[۱۲۹] او خاص الله ﷻ لره هغه څه دي چې په اسمانونو کښې دي او هغه څه چې په ځمکو کښې دي (ټول اختیار د همده ﷻ دی) هغه چا ته مغفرت کوي چې اراده یې ورته وشي او هغه څوک معذبوي چې اراده یې ورته وشي، او الله ﷻ ښېنونکی مهربان دی.

د ارتباط وجې

۱ـ وړاندېنې ایتونه په توکل باندې تمام شوي وه، او په دې ایتونو کښې د توکل یوه بارزه ګټه ښودله شوې ده چې څومره کمزوري خلکو په څومره قوي خلکو باندې برلاسي وموندله.

۲ـ هلته الله ﷻ وعده کړې وه چې که تاسو صبر او تقوی غوره کړئ نو د کافرانو دسیسې به کاريګرې واقع نه شي. په دې ایتونو کښې د همُدغې وعدې یو مصداق وښودل شو چې د بدر په غزا کښې حتی ملائک د کومک دپاره نازل کړی شوه او د متقیانو صابرانو غیبي نصرت په برخه شو.

د مطلب خلاصه

۱ـ یعني ای مؤمنانو! تاسو چې هر کله په الله ﷻ باندې توکل کوئ الله ﷻ به درسره کومک کوي او فتحه به درکوي که څه هم تاسو د کافرانو په خیال کښې او ظاهري اسبابو ته په کتلو سره

زیات کمزوري او ناتوانه یاست. د دې دپاره چې په همدې وعده باندې ښه مطمئن شئ: د بدر غزا دریه زړه کړئ، چې یقیناً الله ﷻ درسره کومک وکړ حال دا چې د نصرت هیڅ سامان مو نه درلود، خو فقط تقوی مو درلوده او په الله ﷻ باندې مو توکل درلود او بس. نو باید چې همدغه خاصیتونه په دائمي توګه د خانو سره ولرئ. نو الله ﷻ به په دائمي توګه درباندې د خپلو نعمتونو باران کوي او تاسو به یې شکرګزاري کوئ.

۲ـ ای پیغمبره! مؤمنانو ته د خپلې کمزورۍ هغه وخت وریه زړه کړه چې دوی خپل رب ته زارۍ کولې او د نصرت سوالونه یې کول او الله ﷻ دوی ته د یو زر ملائکو د نزول وعده ورکړه خو په دې باندې هم د هغوی د زړونو اضطراب پورته نه شو او بشري وارخطائي ورسره موجوده وه.

نو د دې دپاره چې د دوی اضطراب ورک شي تا دوی ته وویلې چې ایا دا مو بس نه ده چې درې زره ملائکې الله ﷻ ستاسو د کومک دپاره نازلې کړې؟ ایا دا وعده مو هم وارخطائي نه شي لرې کولی؟ بیا هم دوی ساکت پاتې شوه او الله ﷻ د دوی د پلوه وفرمایل چې ﴿ بَلَىٰٓ ﴾ (هو! دا مو بس دی).

بیا چې کله دوی ته اطلاع ورکړی شوه چې د دښمن په تائید باندې نور کافران د جنګ دپاره د بدر په طرف په حرکت کښې دي، نو په دوی کښې د دوهم ځل دپاره بیا اضطراب واقع شو او د خپلې کمزورۍ د کبله ورسره تشویش پیدا شو نو الله ﷻ بیا دوی ته وعده ورکړه چې ای مؤمنانو! که تاسو همداسې صابران او متقیان اوسئ او د دښمن په تائید باندې مو نور کافران همدا دستي درشي، نو ستاسو رب ﷻ به درسره په پنځه زره ملائکو باندې کومک وکړي چې نښې درلودونکې به وي او تاسو به یې پېژنئ چې دا انسانان نه دي بلکې ملائک دي.

۳ـ ای مؤمنانو! پوه شئ چې الله ﷻ د ملائکو درښکته کول د بل شي دپاره نه دي تاکلي مګر د دوه وو مطلبونو دپاره: یو دا چې تاسو ته د نصرت څخه وړاندې بشارت او زېری درکړي چې دغی دی نصرت درروان دی، او بل دا چې ستاسو د زړونو اضطراب او وارخطائي د منځه بوځي او په ډاډه زړونو باندې وجنګېږئ.

که نه نو نصرت خو د الله ﷻ د ارادې څخه په غیر په بل یوه شي پورې هم اړه نه لري. او دا ځکه چې الله ﷻ د کلکې ارادې خاوند دی هیڅوک او هیڅ شی یې اراده نه شي ماتولی.

هو! دا بېله خبره ده چې د حکمت په مقتضی کله خپل نصرت د ملائکو په نزول کښې ونغاړي او کله یې په دنیاوي اسبابو کښې پټ کړي.

۴ـ همدارنګه دا هم د الله ﷻ د عزیزیت او حکیمیت آثار دي چې د کافرانو څخه یوه څنډه پرې کړي او یا یې وشرموي چې ناامیده بېرته ستانه شي. که نه نو الله ﷻ ته څه مشکله ده چې یا ټول هلاک کړي او یا ټول ناامیده بېرته تاو کړي.

په هر تقدیر، ای پیغمبره! د دې سره-سره چې ته د الله ﷻ استول شوی مقرب بنده یې حتی ستا د لاسه هم پوره نه ده چې یا د کافرانو څخه څوک هلاک کړې او یا یې شرمنده بېرته وګرځوې،

نو چې کله په تکویناتو کښې ستا مداخله نه ځایږي نو د نورو مؤمنانو به څه د لاسه پوره شي. نو معلومه شوه چې ټول واک او اختیار د الله ﷻ سره دی او بس.

همدارنګه د حکمت غوښتنه کله دا وي چې الله ﷻ ورباندې په رحمت سره رجوع وکړي او توفیق ورکړي چې د کفر څخه توبه تائب شي. او کله دا وي چې په دنیاوي یا اخروي عذاب باندې یې مبتلا کړي، او دا ځکه چې دوی ظالمان دي.

۵ـ نو ای پیغمبره! ته څه پوهېږې چې کوم یو کافر به د توبې توفیق ومومي او کوم یو به په دنیا کښې معذب شي بیا به ایمان راوړي او کوم یو به د کفر په حالت کښې مړ شي او د ابدي عذاب مستحق به شي؟.

همدارنګه ته څه پوهېږې چې د کوم یو د نسل څخه به مسلمانان متولد شي او کوم یو به کافران وزېږوي؟. د همدې کبله الله ﷻ په کائناتو کښې تصرف کول په خپل خان پورې مختص کړي دي. او همدا اختصاص د همده ﷻ سره مناسب هم دی ځکه چې د ځمکو او اسمانو مالک همدی ﷻ دی، ټول یې مخلوق او ټول ورته محتاج دي. بالآخره ټول یې د تصرف لاندې دي چا ته یې چې د مغفرت اراده وشي هغه ته مغفرت کوي او چا ته یې چې د تعذیب اراده وشي هغه معذب کوي. او همدی ﷻ بښونکی او مهربان دی چې ټول مخلوق یې هم د بښنې څخه استفاده کوي او هم د مهربانۍ څخه، که نه نو کافرانو خو به یوه ګړۍ هم ژوند نه وی کړی.

توضیحات

۱ـ "بدر" د یو ځای نوم دی چې د مدینې منورې څخه په اته ویشت فرسخه فاصله کښې د مکې معظمې طرف ته پروت دی. په دغه موقعیت کښې د هجرت په دوهم کال د روژې د میاشتې په اولسمه د دوشنبې په ورځ د مسلمانانو او مشرکانو ترمنځ یوه غزا پېښه شوه چې د بدر د غزا په نوم باندې یادېږي.

په دې غزا کښې مسلمانان صرف درې سوه او دیارلس (۳۱۳) تنه وه او صرف یو اس یې درلود او په وسله باندې هم مجهز نه وه نو ځکه مشرکانو ته ذلیل ښکارېده. خو بالمقابل مشرکان د زرو تنو (۱۰۰۰) په شاوخوا کښې وه او په وسله او نورو جنګي تجهیزاتو باندې په پوره توګه مجهز وه. خو د دې سره‌سره بری د مسلمانانو په برخه شو ځکه چې دوی صابران وه او په الله ﷻ باندې یې پوره توکل درلود[1].

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۲ـ که څوک وایي چې: په ﴿ إِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴾ ایت کښې د کومې غزا واقعه حکایت شوې ده؟ یعنې نبي کریم ﷺ د بدر د غزا په وخت کښې ذکره شوې خبره صحابه وو کرامو ؓ ته کړې وه او که د احد په غزا کښې تېره شوې وه چې یو ځل د مسلمانانو توجه هغه وخت ته ورواروله شوه؟

---

(۱) حاشیه الشیخ زاده علی تفسیر البیضاوي ج۱ ص۶۶۷

مونږ وایو چې: په دې کښې مفسرین کرام په دوه ډلو وېشل شوي دي چې تفصیل یې دا دی:

لومړۍ ډله مفسرین

دا ډله مفسرین وايي چې دا د احد د غزا پورې ارتباط لري او وړاندېنۍ ایت ﴿ وَإِذْ غَدَوْتَ مِنْ أَهْلِكَ ﴾ پورې تعلق نیسي[1]. د دوی دلایل په لاندې ډول دي:

الف: د بدر په غزا کښې خو الله ﷻ یو زر ملائک رالېږلي کړي وه لکه چې فرمایي: ﴿ إِذْ تَسْتَغِيثُونَ رَبَّكُمْ فَاسْتَجَابَ لَكُمْ أَنِّي مُمِدُّكُم بِأَلْفٍ مِّنَ الْمَلَائِكَةِ مُرْدِفِينَ ﴾ [الأنفال: ٩] یعنې: هغه وخت دریاد کړئ چې تاسو د خپل رب څخه د نصرت سوالونه کول نو الله ﷻ درته سوالونه قبول کړه چې بې شکه زه په یو زر ملائکو سره، چې یو په بل پسې به وي، ستاسو کومک کوونکی یم.

نو که دلته د بدر د غزا حکایت مطلب وی نو د یو زر ملائکو ذکر به راغلی وی.

مګر دا دلیل د پوره اعتماد وړ نه دی ځکه څه لرې نه ده چې د بدر په غزا کښې د درې زرو (٣٠٠٠) او بیا د پنځو زرو (٥٠٠٠) ملائکو د نزول وعده هم ورکړه شوې وی لکه څنګه چې د یو زر (١٠٠٠) ملائکو وعده ورکړه شوې ده. او په دې مقام کښې چې د احد د غازیانو تسکین مطلب دی د یو زر ملائکو ذکر ونه کړی شو البته د دې کبله چې یو زر ملائک د انفال په سورت کښې په صراحت سره ذکر دي. او درې زرو او پنځو زرو ته د ﴿ مُرْدِفِينَ ﴾ په کلمې سره هلته اشاره شوې وه او دلته په صراحت ذکر شوه او دا ځکه چې "مُرْدِفِينَ" د هغې ډلې نوم دی چې وروسته وریسې بله ډله هم ورتلونکې وي[2]، چې درې زره او پنځه زره ملائک دي.

د همدې دلیل کمزورې هغه روایت هم تائیدوي چې د بدر په غزا کښې مسلمانانو ته اطلاع ورکړه شوه چې "کرز" نامی کافر په خپل ټول قوت سره غواړي چې د مشرکانو په کومک جنګ ته راشي نو دغه خبر په مسلمانانو ډېر دروند تمام شو، نو الله ﷻ نبي کریم ﷺ ته امر وکړ چې دوی ته ووایه چې: ﴿ أَلَن يَكْفِيَكُمْ أَن يُمِدَّكُمْ رَبُّكُم بِثَلَاثَةِ آلَافٍ مِّنَ الْمَلَائِكَةِ ﴾ الآیة[3] یعنې: ایا دا مو بس نه ده چې خپل رب مو په درې زرو ملائکو سره امداد وکړي او بیا په پنځو زرو سره.

ب: د دې مقام مخکښې او وروستنې ایتونه د احد د غزا په حالاتو باندې د رڼا اچولو دپاره نازل شوي دي. نو مناسبه دا ده چې د ملائکو د نزول وعده به هم د همدغې غزا په ابتدائي حالاتو کښې نبي کریم ﷺ د الله ﷻ په هدایت باندې مسلمانانو ته ورکړې وي چې وروسته یې په بیان کښې ذکر شوي ایتونه نازل شوه.

مګر دا دلیل هم نوموړی مطلب په اثبات نه شي رسولی. ځکه لکه څنګه چې د بدر د غزا ذکر ایت شریف د سیاق څخه نه شي وېستلی نو د ملائکو د نزول زیات تفصیل یې هم نه شي وېستلی.

---

(١) تفسیر الکشاف ج١ ص٤١١

(٢) مفردات الراغب ص١٩٨

(٣) تفسیر ابن کثیر ج١ ص٤٠١

یعني ای مسلمانانو! تاسو خو باید د احد په غزا کښې د صبر او استقامت څخه کار اخستی وی او مورچه مو نه وی خوشې کړې. ایا تاسو په بدر کښې د صبر او استقامت فوائد هېر کړي وه؟ ایا تاسو هلته دومره کمزوري نه وئ چې ستاسو د اطمنان دپاره په یو زر ملائکو باندې علاوه د درې زرو او بیا پنځو زرو ملائکو د نزول وعده هم درکړه شوه ترڅو ستاسو زړونه ارام پیدا کړي؟

خو د دې کمزورۍ سره‑سره الله ﷻ بری درپه برخه کړ، نو تاسو ته په کار وه چې د احد په غزا کښې مو هم صبر او استقامت د لاسه نه وی ورکړی.

ج: د دې ایتونو په مجموعه کښې [۱۲۸] ایت دلالت کوي چې دا د احد د غزا حکایت دی. او دا ځکه چې د دغه ایت شان نزول هغه وخت ښودل شوی دی چې د نبي کریم ﷺ غاښ مبارک د احد په غزا کښې مات او مبارک مخ یې په وینو باندې رنګ شو. نو مبارکې خولې ته یې څه ښېرا راغله خو الله ﷻ ورته نوموړی ایت نازل کړی چې: ﴿ لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ ﴾.

مګر په اتمه (٨) توضیح کې به ـ ان شاء الله ـ راشي چې هلته نور روایات هم شته چې ذکر شوی ایت شریف په بله حادثه کښې نازل شوی دی.

دوهمه ډله مفسرين

٣ـ دا ډله مفسرین، چې دوی اکثریت دي، وایي چې په دې ایتونو کښې د بدر د غزا حالات راحکایت شوي دي او د متصل نژدې ایت ﴿ وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ بِبَدْرٍ ﴾ پورې ارتباط نیسي[1]. مونږ ته همدا تفسیر قوي ښکاري.

سوال جواب

که څوک وایي چې: ایا د احد په غزا کښې ملائک نه وه نازل کړی شوي؟

مونږ وایو چې: د جمهورو مفسرینو کرامو په نزد د ملائکو د نزول حکایت د بدر د غزا پورې اړه لري چې هلته د یو زر ملائکو تائید د قرآن کریم په [الأنفال: ٩] ایت باندې ثابت دی او د درې زرو او پنځو زرو ملائکو تائید د ﴿ مُرْدِفِينَ ﴾ د کلمې څخه اشارةً معلومېږي، لکه چې وړاندې واضح کړی شو.

اما دا خبره چې د احد په غزا کښې الله ﷻ ملائک رالېږلي وه او که څنګه؟ نو څه لږ نه ده چې هلته یې نه وي نازل کړي او دا هم نژدې ده چې هلته یې هم نازلې کړې وي. څوک چې دې ته ګوري چې د مسلمانانو د احد په غزا کښې فتحه په نصیب نه شوه هغوی وایي چې دلته ملائک نه وه نازل کړی شوي او که نه نو فتحه به ضرور راغلې وی[2].

مګر دا دلیل د منلو وړ نه دی، ځکه چې د احد په غزا کښې هم بریالیتوب د مجاهدینو په برخه وه خو څرنګه چې د غشو ویشتونکو ګروپ په خپله مورچه کښې صبر ونه کړ او د نبي کریم ﷺ

---

(١) البحر المحيط ج٣ ص٤٨

(٢) تفسير الطبري ج٤ ص٨٠

توصیه یې عملي نه کړه نو فتحه یې د لاسه ووتله. الله ﷻ همدې ته اشاره کوي او فرمايي چې: ﴿ وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ ٱللَّهُ وَعْدَهُۥٓ إِذْ تَحُسُّونَهُم بِإِذْنِهِۦ ﴾ [آل عمران:۱۵۲] یعني: او بې شکه الله ﷻ خپله وعده رښتیا کړه په کوم وخت کښې چې تاسو د الله ﷻ په اذن سره کافران وژل. نو معلومه شوه چې ذکر شوی دلیل د اعتبار قابل نه دی.

د احد په غزا کښې ملائک نازل شوي وه

۴_ داسې ښکاري چې د احد په غزا کښې هم ملائک نازل کړی شوي وه که څه هم تعداد یې الله ﷻ ته معلوم دي چې څومره به وه. د نزول دلایل یې دا دي:

الف: سعد بن أبي وقاص ﷺ وايي چې ما د احد په غزا کښې دوه سړي ولیده چې سپینې جامې یې اغوستې وې او د نبي کریم ﷺ څخه یې شدیده دفاع کوله دغه دواړه سړي مې نه پخوا لیدلي وه او نه مې وروسته ولیده چې یو جبرائیل ﷺ او بل میکائیل ﷺ وه[۱].

ب: د الحسن او عامر الشعبي څخه روایت دی چې همدغه پنځه زره ملائکې چې د بدر په غزا کښې الله ﷻ رانازلې کړې وې دوی د قیامت د ورځې پورې د ټولو مجاهدینو سره د جنګ میدان ته حاضرېږي[۲].

مونږ ته د دغو مجاهدو ملائکو ډله هغو ملائکو ته ورته ښکاري کومې چې په څمکه کښې د ذکر کوونکو د مجالسو لټونه کوي. نبي کریم ﷺ په یوه اوږده حدیث کښې فرمايي چې: «مَا مِنْ قَوْمٍ يَذْكُرُونَ اللهَ إِلَّا حَفَّتْ بِهِمُ الْمَلَائِكَةُ»[۳] یعني: هیڅ قوم د الله ﷻ ذکر نه کوي مګر ملائک ترې چار چاپېره حلقه جوړوي.

د بدر د ملائکو علامات څه شی وه؟

۵_ د دغو مجاهدو ملائکو علامات په لاندې دوه ډوله وه:

الف: د بدر په غزا کښې د ملائکو اسونه برګ وه همدارنګه مجاهدینو یو اس درلود چې هغه هم برګ رنګی وه.

کله چې قریش بېرته ستانه شوه نو ابو رافع ﷺ ـ چې لا په مکه کښې وه او په اسلام مشرف شوی وه ـ وايي چې دوی به ویلې چې مونږ ملامته نه وو چې مقاومت مو ونشو کړی ځکه چې مونږ د داسې سړیو سره مخامخ شوو چې سپینې جامې یې اغوستې وې او په برګو آسونو باندې سواره وه چې د هیچا سره یې د مقابلې توان نه وه[۴].

بر سېره په دې د علي ﷺ په روایت د آسونو په یالونو او لکیو کښې یې سپینې وړې تومبلې وې[۵].

---

(۱) صحیح البخاري ج۲ ص۵۸۰؛ صحیح مسلم ج۲ ص۲۵۲
(۲) البحر المحیط ج۳ ص۴۹؛ تفسیر البغوي ج۱ ص۳۱۰
(۳) جامع الترمذي ج۲ ص۱۷۵
(۴) تفسیر الطبري ج۴ ص۷۸
(۵) الدر المنثور ج۲ ص۳۱۰

ب: د علي ﷺ څخه روایت دی چې ملائکو سپینې پګړۍ وهلې وې او شملې یې شانه د اوږو په منځو کښې خوشې کړې وې.
همدارنګه د عبد الله بن عباس رضی‌الله‌عنهما څخه روایت دی چې یوازې د جبرائیل امین ﷺ داسې زیړه پګړۍ وه لکه د الزبیر بن عوام ﷺ[1].

ملائک او غزاګانې

۶_ د عبد الله بن عباس رضی‌الله‌عنهما څخه روایت دی چې ملائک ټولو غزاګانو ته حاضر شوې دي مګر په جنګ کښې یې په عملي توګه یوازې د بدر په غزا کښې برخه اخستې ده او بس. ځکه چې: د مسلمانانو په ګټه باندې د ملائکو جنګ کول لویه معجزه ده، او په معجزه کښې د الله ﷻ سنت دا دی چې د تکلیف په دوران کښې یې د الجاء درجې ته نه رسوي چې کافران ایمان راوړلو ته مجبور شي ترڅو ابتلاء او امتحان د منځه لاړ نه شي. هو! کله چې د امتحان دوره ختمه شي نو په هغه وخت کښې الله ﷻ داسې معجزې هم ښکاره کوي چې کافران ایمان ته مجبوروي، خو په هغه وخت کښې ایمان راوړل څه فائده نه کوي.
د ښه وضاحت دپاره د فرعون حالات راپه زړه کړئ چې موسی ﷺ ورته ډول-ډول معجزات د تکلیف په دوران کښې وړاندې کړه. مګر کله یې چې د تکلیف دوره پوره شوه نو په هغه وخت کښې یې ورته داسې معجزه وښودله چې ایمان راوړلو ته مجبور شو او نارې یې کړې چې په هغه معبود باندې ما هم ایمان راوړی دی چې بني اسرائیل ورباندې معتقد دي، خو دا ایمان یې د الله ﷻ په نزد مقبول نه شو او ورته ووېل شوه چې ﴿ ءَآلۡـَٰٔنَ وَقَدۡ عَصَيۡتَ قَبۡلُ وَكُنتَ مِنَ ٱلۡمُفۡسِدِينَ ﴾ [یونس: ۹۱] یعني: ایا ته اوس ایمان راوړې او حال دا چې مخکښې (د تکلیف په دوره کښې) دې عصیان کاوه او د مفسدانو څخه وې؟.
د همدې قانون په بناء الله ﷻ د بدر په غزا کښې ملائک راښکته کړه او هغوی په جنګ کښې په خارق العاده توګه ګډون وکړ او کافران یې هم ووژل او هم یې وتړل. مګر په نورو غزاګانو کښې ملائکو دغه ډول اشتراک ونه کړ ترڅو کافران ایمان راوړلو ته مجبور نه شي. او دا ځکه چې د مجبوریت ایمان د الله ﷻ په نزد باندې منظور نه دی، که بالفرض منظور وی نو دغه کار ورته هم څه مشکلات نه درلوده لکه چې فرمایي: ﴿ إِن نَّشَأۡ نُنَزِّلۡ عَلَيۡهِم مِّنَ ٱلسَّمَآءِ ءَايَةً فَظَلَّتۡ أَعۡنَٰقُهُمۡ لَهَا خَٰضِعِينَ ﴾ [الشعراء: ۴] یعني: که زمونږ اراده وشي نو په دوی باندې به د اسمان د طرفه داسې معجزه ورښکته کړو چې هغې ته به یې غاړې ذلیله وګرځي (ایمان به راوړي)، خو دا کار مونږ نه کوو.
برسېره په دې که په نورو غزاګانو کښې هم الله ﷻ مجاهدین په خارق العاده ډول کامیاب کړي وی نو د قیامت د ورځې پورې مسلمانان به د عبرتي درس څخه محروم شوي وی او همېشه

(۱) تفسیر القرطبي ج۴ ص۱۹۶

به په غزاګانو کښې معجزاتو ته منتظر وی. حال دا چې الله ﷻ فرمايي: ﴿ وَأَعِدُّواْ لَهُم مَّا ٱسۡتَطَعۡتُم مِّن قُوَّةٍ ﴾ [الأنفال: ۶۰] يعني: او څومره مو چې وسه کېږي د کافرانو د مقابلې دپاره جنګي سامان تهيه کړئ (معجزانه فتحې ته انتظار مه کوئ).

يو مفسر (الشيخ محمد عبد ربه) عليه الرحمه وايي چې نبي کريم ﷺ مې په خوب کښې وليد چې د احد د غزا څخه د صحابه وو کرامو ﷺ سره راروان وه او دا جمله يې په خوله وه چې "لَوْ خُيِّرْتُ بَيْنَ النَّصْرِ وَالْهَزِيْمَةِ لَاخْتَرْتُ الْهَزِيْمَةَ"[1] يعني: که بالفرض د احد د غزا په هکله ماته اختيار راکړى شوى وى چې فتحه خوښوې او که ماتې نو ما به ماتې خوښه کړې وى، ځکه چې په دې کښې د قيامت د ورځې پورې ټولو مسلمانانو ته د عبرت درسونه دي چې بايد اختلاف او خپلمنځي جګړې ونه کړي، ظاهري جنګي سامان برابر کړي او د معجزې په توګه فتحې ته انتظار ونه باسي.

نو د بدر د غزا څخه په غير په نورو غزاګانو کښې ملائک لاندې وظائف اجراء کوي او اجراء کړي يې دي:

الف: دوى ته بشارت ورکوي چې برى ستاسو په برخه دى، د هر ژر به وګورئ چې دښمنان مو مخ په شا او تېښتې ته مجبور شي ﴿ إِلَّا بُشۡرَىٰ لَكُمۡ ﴾.

ب: غازيانو ته جرئت ورکوي چې هلئ تکړه شئ په مورچه ورو خېژئ، وهئ يې، چې درڅخه خلاص نه شي او داسې نور ﴿ وَلِتَطۡمَئِنَّ قُلُوبُكُم بِهِۦ ﴾.

دا هم څه لرې نه ده چې د دغو دوارو وظائفو څخه پرته څه نور وظايف هم اجراء کړي. لاندې څو مثالونه يې ولولئ:

اول: چې د سړيو په څېرو کښې د مسلمانانو جمعيت غټ کړي او د کافرانو په زړونو کښې رعب او ډار پربوزي.

دوهم: چې چرته کوم مجاهد يوازې پاتې وي او د هغه سره د يو بل مجاهد په څېره کښې انډيوالي وکړي ترڅو هغه ډاډه کړي او وحشت او وېره يې لرې کړي.

دريم: چې مجاهدينو ته د کافرانو د حملې او تعرض خبر په زړونو کښې ورواچوي، ترڅو دوى ورته تياري ونيسي.

څلورم: چې په ځينو مواقعو کښې ورته د الله ﷻ د پلوه په جنګ کښې د عملي اشتراک امر وکړى شي او د مجاهدينو په څېرو کښې وجنګېږي، چې د افغانستان په جهاد کښې يې څه نظائر پېښ شوي دي، او داسې نور.

۷ـ اما د بدر په غزا کښې د ملائکو د اجراءاتو لاندې څو مثالونه ولولئ:

الف: د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما څخه روايت دى چې يوه مجاهد يو کافر په مخه کړى وه چې د متروکې ترپ او په آس باندې د سور سړي چيغه يې واورېده چې «أَقْدِمْ حَيْزُومُ» حيزومه ورباندې

---

[1] تفسير المنار ج۴ ص۱۴۶

وروړاندې شه (حَیزوم د ملائکو د آس نوم دی)، نو مجاهد چې کافر ته وکتل غزېدلی پروت وه او پوزه او مخ یې شکېدلي وه[1].

ب: کوم کافران چې ملائکو وژلي وه په هغوی باندې داسې زخمونه وه لکه په اور باندې چې سوزول شوي وي.

ج: ابو جهل د مرګ په حالت کښې پروت وه او عبد الله بن مسعود ﷺ یې مخاطب کړ چې زه خو تا نه یم وژلی بلکې هغه چا ووژلم چې هر څه کوښښ مې وکړ د هغه د اس سوم ته زما توره ور ونه رسېدله[2].

د: عباس ﷺ یوه کمزوري مجاهد نیولی وه نو نبي کریم ﷺ ورسره لاندې سوال جواب وکړ:

نبي کریم ﷺ: اې ابو الیسره! د عباس غوندې قوي سړی دې څنګه بندي کړی شو؟

ابو الیسر: ای د الله ﷺ پیغمبره! یوه سړي راسره کومک وکړ چې داسې- داسې سړی وه، نه مې هغه سړی پخوا لیدلی وه او نه وروسته.

نبي کریم ﷺ: «لَقَدْ أَعَانَكَ عَلَيْهِ مَلَكٌ كَرِيمٌ»[3] یعني: بې شکه د کرامت والا ملکي درسره په هغه کومک کړی دی.

"فور" څه معنی؟

۸_ د "فور" کلمه اصلا د اوبو خوټېدلو ته وایي خو په استعمال کښې په لاندې شیانو کښې اورېدله کېږي[4]:

الف: په اور کښې، لکه چې الله ﷻ فرمایي: ﴿ وَهِيَ تَفُورُ ﴾ [الملك: ۷] یعني: او حال دا چې دوزخ به خوټېږي.

ب: "فُلَانٌ فَارٍ مِنَ الْحُمَّى" فلانی دتبې د کبله خوټېږي.

ج: د ځمکې څخه اسمان طرف ته د اوبو دارې وهل د "فوارې" په نوم یادېږي حتی چې په پښتو کښې هم ورته همدا نوم اخستلی کېږي:

د: "فُلَانٌ فَارٍ مِنَ الْغَضَبِ" پلانی د غضبه وخوټېده.

په دې مقام کښې مجاهد رحمه الله په غضب سره تفسیر کړی دی[5]، او ځینو نورو مفسرینو کرامو په سرعت سره معنی کړی دی[6]، چې د دواړو تفسیرونو د مجموعې څخه داسې معنی راوځي چې ای مؤمنانو! الله ﷻ به ستاسو سره په پنځو زرو ملائکو باندې کومک وکړي که چرته کفار د همدغه

---

(۱) تفسیر القرطبي ج۴ ص۱۹۳
(۲) تفسیر القرطبي ج۴ ص۱۹۴
(۳) مسند احمد بن حنبل ج۱ ص۷۵۵
(۴) مفردات الراغب ص۴۰۱
(۵) تفسیر ابن کثیر ج۱ ص۴۰۱
(۶) روح المعاني ج۴ ص۴۵

غضب د کبله چې اوس پرې اخته دي همدا سمدستي درته درشي او ستاسو د دښمنانو تقويه وکړي، يعنې د الله ﷻ لښکرې د بندګانو د لښکرو په شان نه دي چې تيارسئ کول يې څه وخت وغواړي؛ نو که هغوی هرڅومره سرعت وکړي هم په عين وخت کښې به الله ﷻ تاسو ته کومک درورسوي نو پام کوئ چې جرئت د لاسه ورنه کړئ.

يو شان نزول

۸ـ د [۱۲۸] ايت د دې ټکړې چې ﴿لَيۡسَ لَكَ مِنَ ٱلۡأَمۡرِ شَيۡءٌ﴾ د شان نزول په باره کښې څو متعدد روايتونه راغلي دي. لاندې څو مثالونه يې ولولئ:

الف: د احد په غزا کښې د نبي کريم ﷺ يو غاښ مات شو او مبارک سر يې زخمي شو نو په داسې حال چې وينې يې پاکولې دا کلمات يې په مبارکه خوله جاري وه چې: «كَيْفَ يُفْلِحُ قَوْمٌ شَجُّوا نَبِيَّهُمْ وَكَسَرُوا رَبَاعِيَتَهُ وَهُوَ يَدْعُوهُمْ إِلَى اللهِ»[۱] يعنې: داسې قوم به څنګه فلاح (کاميابي) ومومي چې د خپل پيغمبر ﷺ سر يې زخمي کړ او غاښ يې ورته مات کړ او حال دا چې هغه يې الله ﷻ ته وربلي. نو الله ﷻ ذکره شوې ټکړه نازله کړه چې لاندې دوه مطلبونو ته اشاره کوي:

اول: يو دا چې د دوی په کفر باندې دومره زيات مه غمژن کېږه چې خپل ځان د غمه مړ کړې ـ ځکه چې تا خو په خپله وظيفه کښې څه قصور نه دی کړی تا خو خپله وظيفه انجامه کړې ده. نور د الله ﷻ کار دی چې هدايت ورته کوي او که نه، لکه چې فرمايي: ﴿لَّيۡسَ عَلَيۡكَ هُدَىٰهُمۡ وَلَٰكِنَّ ٱللَّهَ يَهۡدِي مَن يَشَآءُ﴾ [البقرة: ۲۷۲] يعنې: په تا باندې د دوی هدايت نشته مګر الله ﷻ چې هر چا ته اراده وشي هغه ته هدايت کوي.

دوهم: بل دا چې د دوی د ايمان څخه خپل تمه مه پرې کوه چې د ايمان توفيق به ونه مومي، څه لرې نه ده چې د همدوی څخه ځينې کسان په ايمان باندې مشرف شي.

شايد چې نبي کريم ﷺ به همدغه مطلب ته اشاره کړې وي چې کله يې د پيغمبرانو څخه د يوه پيغمبر حال راحکايت کړ چې «اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِقَوْمِي فَإِنَّهُمْ لَا يَعْلَمُونَ»[۲] يعنې: ای الله زما قوم ته مغفرت وکړې (ببخ يې مه اوباسې) ځکه چې دوی نه پوهېږي.

ب: د عبد الله بن عمر رضي الله عنهما څخه روايت دی چې نبي کريم ﷺ د ځينو خاصو کافرانو په باره کښې (د قنوت نازله په توګه) ښېراوې کولې، ترڅو چې ذکره شوې ټکړه نازله شوه چې بيا ترې صرف نظر شو[۳].

ج: د ابو هريره رضي الله عنه څخه روايت دی چې نبي کريم ﷺ به د سهار په لمانځه کښې د قنوت نازله په توګه د څو خاصو مسلمانانو نومونه اخستل نو دوی ته او ټولو مستضعفينو مسلمانانو ته به يې د

---

(۱) صحيح مسلم ج۲ ص۱۰۸
(۲) صحيح البخاري ج۲ ص۴۹۵
(۳) صحيح البخاري ج۲ ص۶۵۵

خیر دعاوې کولې او د کافرانو څو قومونو ته به یې ښېراوې کولې(١)، نو ذکره شوې آیت نازل شو(٢).

تبصره

د ذکر شوې ټکړې د شان نزول په باره کښې څه نور روایات هم شته ټولو روایتونو ته په کتلو سره د سړي ته ذهن ته ورځي چې یا به نوموړې ټکړه څو کرته نازله شوې وي او یا به په یوه حادثه کښې نازله شوې وي، خو څرنګه چې په نورو واقعاتو باندې هم صادقېدله نو صحابه وو کرامو ﷺ به په هرې یوې باندې د شان نزول اطلاق کړی وي لکه چې هغوی دا ډول اطلاقات کول(٣).

د عربیت یو تحلیل

٩ـ که څه هم مفسرینو کرامو د ﴿ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ ﴾ په إعراب کښې مختلفې وجې ذکرې کړې دي مګر کوم شی چې مونږ ته ښه ښکاري هغه دا دی چې دا جمله په ﴿ لِيَقْطَعَ طَرَفًا ﴾ باندې عطفه ده او په ﴿ لِيَقْطَعَ ﴾ کښې د "لام" کلمه په هغه فعل پورې تعلق نیسي چې د الله ﷻ دوه صفتونه ﴿ ٱلْعَزِيزِ ٱلْحَكِيمِ ﴾ ورباندې دلالت کوي. کېدلی شي چې په "يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ وِفْقَ الْحِكْمَةِ" سره ترې مونږ تعبیر وکړو. نو د معنی حاصل به یې داسې شي چې الله ﷻ د بالغه حکمت په مقتضی د کافرانو په هکله لاندې څلور کارونه کوي:

الف: چې د دوی څخه یوه ډله یا هغه ډله چې د ټولو په اول سر کښې روانه وي (یعنې مشران) د مسلمانانو په لاس هلاک کړي.

ب: چې غمژن او ذلیل یې کړي، چې مړي ترې د جنګ په میدان کښې پاتې شي او په ډېرې ناامیدۍ سره بېرته ستانه شي.

ج: چې په رحمت سره وریاندې الله ﷻ رجوع وکړي او د توبې توفیق ورکړي او په اسلام باندې مشرف شي.

د: چې هغوی ته تعذیب ورکړي او اسماني آفت وریاندې نازل کړي، او یا یې په دنیا کښې معذب نه کړي د آخرت د ابدي عذاب څخه خو نه شي خلاصېدلی، ځکه چې دوی ظالمان دي او په کفر باندې کلک ولاړ دي.

نو څرنګه چې اولنۍ دواړه وجهې د مجاهدینو په لاس باندې اجراء کېږي، نو د دې دپاره چې کوم یو مجاهد دا خیال ونه کړي چې کافران یا ما مړه کړه او یا ما غمژن کړی شوي وشړل، نو د جملې د تمام څخه مخکښې الله ﷻ خپل پیغمبر ﷺ مخاطب کړ چې: ﴿ لَيْسَ لَكَ مِنَ ٱلْأَمْرِ شَيْءٌ ﴾ یعنې: ای پیغمبره! تاته هم په دې باره کښې وسه نشته چې د الله ﷻ د ارادې څخه په غیر یا کافران ووژنې او یا یې بېرته وشړې بلکې دا کاره یوازې د الله ﷻ دی، حتی ته چې کوم غشی د کافرانو په

---

(١) صحیح البخاري ج١ ص١٣۶
(٢) تفسیر الطبري ج۴ ص٨٩
(٣) تفسیر القاسمي ج١ ص٢٧: تفسیر المنار ج۶ ص٩۴٢

لور باندې وروليږ هغه هم په حقيقت کښې الله ﷻ ورولي، نو کله چې ستا توان نشته نو د بل چا توان به د کومه شي؟.

دغه ټکره د څلورو واړو وجو څخه ښکه ورسته نه کړې شوه چې انسانان نه په توبه کښې ظاهري اشتراک لري او نه په اسماني يا اخروي عذاب کښې، نو چا ته يې د ګډون خيال هم نه پيدا کيږي.

﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَأْكُلُواْ ٱلرِّبَوٰٓاْ أَضْعَٰفًا مُّضَٰعَفَةً ۖ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ لَعَلَّكُمْ
تُفْلِحُونَ ﴿١٣٠﴾ وَٱتَّقُواْ ٱلنَّارَ ٱلَّتِىٓ أُعِدَّتْ لِلْكَٰفِرِينَ ﴿١٣١﴾ وَأَطِيعُواْ ٱللَّهَ وَٱلرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ
تُرْحَمُونَ ﴿١٣٢﴾ وَسَارِعُوٓاْ إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا ٱلسَّمَٰوَٰتُ وَٱلْأَرْضُ
أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ ﴿١٣٣﴾ ٱلَّذِينَ يُنفِقُونَ فِى ٱلسَّرَّآءِ وَٱلضَّرَّآءِ وَٱلْكَٰظِمِينَ ٱلْغَيْظَ وَٱلْعَافِينَ
عَنِ ٱلنَّاسِ ۗ وَٱللَّهُ يُحِبُّ ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿١٣٤﴾ وَٱلَّذِينَ إِذَا فَعَلُواْ فَٰحِشَةً أَوْ ظَلَمُوٓاْ
أَنفُسَهُمْ ذَكَرُواْ ٱللَّهَ فَٱسْتَغْفَرُواْ لِذُنُوبِهِمْ وَمَن يَغْفِرُ ٱلذُّنُوبَ إِلَّا ٱللَّهُ وَلَمْ يُصِرُّواْ عَلَىٰ مَا
فَعَلُواْ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿١٣٥﴾ أُوْلَٰٓئِكَ جَزَآؤُهُم مَّغْفِرَةٌ مِّن رَّبِّهِمْ وَجَنَّٰتٌ تَجْرِى مِن تَحْتِهَا
ٱلْأَنْهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَا ۚ وَنِعْمَ أَجْرُ ٱلْعَٰمِلِينَ ﴿١٣٦﴾ ﴾

[١٣٠] اى هغو کسانو چې ايمان يې راوړى دى! تاسو سود په داسې حال کښې مه خورئ (مه اخلئ) چې چندونه وي، چندونه کړې شوي وي (کامل چندونه وي)، او د الله ﷻ څخه ودار شئ شايد چې (د عذاب څخه) فلاح (نجات) ومومئ.

[١٣١] او د هغه اور څخه خانونه وساتئ کوم چې د کافرانو دپاره تيار کړې شوى دى (تاسو ته مناسب نه دى).

[١٣٢] او د الله ﷻ او (د ده ﷺ) د لېږلي شوي (پيغمبر) اطاعت وکړئ شايد چې په تاسو باندې رحمت وکړې شي.

[١٣٣] او د خپل رب ﷻ د پلوه ښښنې ته جلتي وکړئ او هم داسې جنت ته (جلتي وکړئ) چې پلنوالى يې اسمانونه او ځمکې دي (اوږدوالى خو يې يوازې الله ﷻ ته معلوم دى، او داسې جنت دى چې) متقيانو ته تيار کړې شوى دى (همدوى ته مناسب جوړ شوى دى).

[١٣۴] (متقيان) هغه کسان دي چې په خوشالۍ او خپګان کښې (في سبيل الله) انفاق کوي، او (دوى د قدرت سره-سره) د خپلو غُصو زغمونکي دي، او (دوى) د خلکو څخه عفو کوونکي دي. او (دوى احسان کوونکي دي چې) الله ﷻ احسان کوونکي خوښوي.

[١٣٥] او (دوی) هغه کسان دي چې کله دوی ډېر بدکار وکړي (چې متعدي ګناه وي) او یا په خپلو ځانو باندې ظلم وکړي (چې لازمي ګناه وي) نو دوی الله ﷻ یاد کړي (د هغه ﷻ د شان د عظمت د اغېز لاندې راشي) نو د خپلو ګناهونو څخه ترې بښنه وغواړي؛ او څوک دی هغه چې ګناهونه ببښي (هیڅوک نشته) مګر یو الله ﷻ دی (او بس). او (د همدې کبله) دوی په هغه شي (عصیان) باندې اصرار (همېشه والی) نه کوي چې دوی کړي دي، حال دا چې دوی په دې پوهېږي (چې بل څوک نجات نه شي راکولی، د ګناه عواقب ډېر مشکل دي).

[١٣٦] (نو) دغه کسان چې دي د خپل رب د پلوه د دوی جزا مغفرت او داسې جنتونه دي چې لاندې ترې ویالې بهېږي په داسې حال کښې چې دوی به پکښې همېشه وي. او د (نېکو) عمل کوونکو دپاره ډېر ښه اجر دی (دغه جنتونه او مغفرتونه).

ارتباط

څرنګه چې د دې ایتونو څخه وړاندې او وروسته ایتونه د احد د غزا په اړه مضامین تعقیبوي او ذکر شوي نهه ایتونه ظاهراً داسې ښکاري چې د نوموړې غزا سره څه اړیکه نه لري، نو ځکه ځینو مفسرینو ویلي دي چې قرآن کریم په درویشتو کلونو کښې نازل شوی دی او ضرور نه ده چې د ایتونو د ارتباط دپاره یې ځانونه په تکلیف کړو[١]، مګر دوی دې ته نه ګوري چې دا هم د قرآن کریم یو اعجاز دی چې په درویشتو کلونو کښې نازل شوی دی خو سره د دې د ایتونو اړیکې یې داسې ټینګې دي ته به وایې چې ټول په یوه ورځ کښې نازل شوي او واقعات یې په یوه ورځ کښې موجود شوي دي. هو! دا بېله خبره ده چې ناقص انسان په ځینو ځایونو کښې څه ویلی شي او په نورو کښې ګونګ پاتې کېږي.

همدا موضوع د [البقرة:١٢٢] ایت لاندې ښه شرحه شوې ده مګر په دې مقام کښې مونږ ته د الله ﷻ په توفیق د ارتباط په هکله لاندې وجې په نظر راځي:

١ـ په وړاندېنیو ایتونو کښې الله ﷻ مؤمنانو ته توصیه کړې وه چې د کافرانو څخه د ځانو دپاره رازدار مه جوړوئ ځکه چې هغوی په هیڅ وجه ستاسو په خیر باندې نه راضي کېږي دهمدې کبله یې د احد په غزا کښې درسره خیانت وکړ او د لارې د نیمانې څخه بېرته ستانه شوه.

په دې ایتونو کښې د هغوی سره یو بل ډول اړیکه حرامه ګرځولې شوې ده چې هغه د سودخورۍ اړیکه ده. که څه هم د سودخورۍ معامله د مسلمانانو او کافرو ټولو سره حرامه ده او ایت شریف مطلق دی مګر د یهودانو سره د نه یو ځای کېدو په بحث پورې ځکه متصله ذکر شوه چې دا کار په دوی کښې ډېر زیات وه.

٢ـ د احد په غزا کښې د ماتې اصلي لامل دا وه چې یوه ټولګې مجاهدینو د غنیمت هڅه وکړه او خپله مورچه یې پرېښوده[٢]. نو الله ﷻ ورسره د سودخورۍ بحث ځکه متصل ذکر کړ چې

(١) تفسیر نمونه ج٣ ص٨۶
(٢) تفسیر البغوي ج١ ص٣۵۵

مسلمانان وپوهوي د دې ښخه ښېل خانونه وساتئ ترڅو مو حرص مات شي ځکه چې دا د مادیت (دنیا خوښوني) یو لوی بنسټ دی.

۳ـ د مال اهمیت د احتیاج په وخت کښې سړي ته ښه څرګندېږي، نو د احد په غزا کښې مجاهدین د مال په اهمیت باندې ډېر ښه پوه شوه، ځکه چې د نادارۍ د کبله یې د شهیدانو د تکفین وسه نه درلوده تردې چې د سید الشهداء (حمزه ﷺ) او ځینو نورو صحابه وو کرامو ﷺ[1] پښې یې په سرګرو پټې کړې او سره د دې د غزا په پای کښې ورباندې کافرانو دا غږ هم کړی وه چې کال ته به بیا د بدر په موقعیت کښې جنګېږو، نو څه لرې نه ده چې د دوی په زړونو کښې د راتلونکې غزا د تجهیزاتو دپاره د مال د تحصیل فکر پیدا شوی وي. نو الله ﷻ د سودخورۍ د تحریم ایت ورسره متصل رانازل کړ چې د غزاګانو تجهیزات وکړئ خو پام کوئ چې سود خوري ونه کړئ. د سود نوم ځکه واخستل شو چې هلته یې ډېر رواج درلود او د وخت د مشهورو معاملاتو ښخه ګڼل کېده. یعنې مال حاصل کړئ خو د حلالو ښخه، نه د حرامو ښخه.

۴ـ بالآخره، د احد په غزا کښې صحابه وو کرامو ﷺ د بې صبرۍ او د تقوی د کمزورۍ عواقب په سترګو ولیده او د قیامت د ورځې پورې ورباندې الله ﷻ ټول مسلمانان خبر کړه، تردې چې د ټولو ذهنونه د صبر او تقوی دپاره ښه اماده شوه نو د بحث په منځکښې یې څه اوامر او نواهي توصیه کړه چې صبر او تقوی یوازې په وسلواله غزا کښې ضرور نه ده بلکې دا دواړه په هره یوه غزا کښې، برابر خبره ده چې د انسي شیطانانو سره وي او که د جني، د فتحې او نصرت دپاره د مهمو عواملو ښخه دي. نو باید چې په ټولو معاملاتو کښې د حرامخورۍ ښخه صبر او تقوی وکړئ.

هو! دا ایتونه د معترضه جملو په شکل کښې ځکه دلته کېښودل شوه ترڅو لوستونکي ورته ښه متوجه شي او فکر پکښې وکړي. او دا ځکه چې کله یوه جمله د خپله ځایه بې ځایه ذکره شي نو د لوستونکو توجه ځان ته راکاږي.

د مطلب خلاصه

یعنې: ای مؤمنانو! باید د احد د غزا شکست درباندې دومره تاثیر ونه کړي چې ټوله توجه مو همدغه پلو ته ورتاوه شي او نور احکام د نظره وغورځوئ بلکې د الله ﷻ په ټولو احکامو کښې هم تقوی وکړئ او هم صبر او استقامت د لاسه مه ورکوئ، ترڅو تاسو په دنیا او آخرت کښې د فلاح خاوندان شئ: د احکامو ځو مثالونه دا دي:

۱ ـ ای مؤمنانو! تاسو سود خوري مه کوئ خصوصاً په هغه بې رحمه شکل سره چې په کافرانو کښې رواج ده چې د سرمایې چندونه‌چندونه ترې جوړېږي خو بیا هم اصلي سرمایه په ځای پرته وي.

۲ـ د ټولو مناهیو ښخه خانونه وساتئ ځکه چې دا د دوزخ اسباب دي او دوزخ خو د کافرانو دپاره تیار کړی شوی دی، مسلمانانو ته مناسبه نه ده چې خانونه پکښې ورواچوي، که څه هم په موقته توګه وي.

---

(۱) صحیح البخاري ج۲ ص۵۷۹

۳_ د الله ﷻ او د ده د لېږلی شوی (پيغمبر ﷺ) اطاعت وکړي او ټول اوامر يې په عمل کښې پياده کړئ. چې کله مو دا کار وکړ بيا نو همدې ته په اميد اوسئ چې په تاسو باندې رحم وکړی شي او په دنيا او آخرت کښې د مشکلاتو څخه د نجات خاوندان شئ، او په دې باندې علاوه د زيات توفيق منونکي به هم جوړ شئ:

۴_ په عمرونو باندې اعتماد مه کوئ څه لرې نه ده چې ډېر ژر درته مرګ ورسېږي نو د خپل رب مغفرت ته جلتي وکړئ او هغه جنت ترلاسه کړئ چې ډېر پراخه وي، پلنوالی يې د اسمانونو او ځمکو په شان دی او د اوږدوالي اندازه خو يې يوازې الله ﷻ ته معلومه ده او بس.

دا جنت متقيانو ته تيار کړی شوی دی چې په ټولو شرعي احکامو کښې (د غزا په شمول) د تقوی خاوندان وي. لاندې څو مثالونه يې ولولئ:

الف: متقيان هغه څوک دي چې د الله ﷻ په لار کښې په هر حالت کښې د خپلې وسې په اندازه نفقه کوي، خوشالي وي او که خپګان، غنا وي او که فقر، صحت وي او که مرض، او داسې نور.

ب: چې دوی خپله غُصه د قدرت سره-سره زغمي او بهر يې نه اوباسي.

ج: چې دوی خلکو ته عفوه کوي او د ګناه څخه ورتېرېږي که څه هم هغوی داسې بې اطاعتي کړې وي چې د هغې په سبب غټ مصيبت نازل شوی وي لکه د احد په غزا کښې يې چې د غشو ويشتونکو د ډلې اکثره مجاهدين مرتکب شوي وه او خپله مورچه يې پرېښې وه.

د: چې دوی برسېره په عفوه باندې، د هغوی سره نيکي هم کوي او په نېک نظر ورته ګوري او دا ځکه چې الله ﷻ احسان کوونکي خوښوي.

ه: د متقيانو څخه هغه کسان هم دي چې کله هغوی د متعدي جنايت مرتکب شي (چې ضرر يې نورو خلکو ته هم رسېږي) او يا په خپلو ځانو ظلم وکړي (چې لازمه ګناه وکړي او بل چا ته يې ضرر نه رسېږي) نو په دواړو حالاتو کښې الله ﷻ يادوي او په خپلو ګناهونو باندې پښېمانه کېږي او د الله ﷻ څخه بښنه غواړي (د دوی دا کړنلاره ډېره په ځای ده ځکه چې د الله ﷻ څخه په غير بل څوک ګناهونه نه شي بښلی او دوی واقعيت درک کړی دی).

دا وه په تېر شوي حالت کښې د دوی تګلاره. د راتلونکي حالت تګلاره يې دا ده چې دستې د ګناه څخه لاس اخلي او په داسې حال کښې ورباندې اصرار (دوام) نه کوي چې دوی د يو پلوه پوهېږي چې د الله ﷻ څخه په غير بل څوک ګناه نه شي بښلی او د ده ﷻ څخه نااُميدي کفر دی چې رحمت يې ډېر پراخه دی، او د بله پلوه د ګناهونو په عاقبت باندې هم يقين لرې چې په دنيا کښې شکست دی او په آخرت کښې هغه دوزخ دی چې کافرانو ته تيار کړی شوی دی.

نو هغه متقيان چې ذکر شوي پنځه صفات ولري د دوی به هغه مغفرت هم په نصيب شي کوم ته چې دوی جلتي کوله او هغه جنت ته به هم په دوامداره توګه داخل شي کوم چې د همدوی دپاره تيار شوی دی چې ډېر ښه ځای دی او همدغو عمل کوونکو ته منظور کړی شوی دی.

توضيحات

۱ـ د "أَضْعَاف" كلمه د "ضَعْف" جمعه ده او "ضَعْف" يو چند (مثل) ته وايي نو "أضْعَاف" د امثالو او چندونو په معنى سره دى. همدارنګه د "ضَعْف" څخه "مُضَاعَفَة" هم اشتقاق شوې ده چې په تاكيد باندې دلالت كوي. په دې اړه مونږ د ﴿ وَٱلْقَنَٰطِيرِ ٱلْمُقَنطَرَةِ ﴾ [آل عمران: ۱۴] ايت لاندې څه بحث كړى دى چې يو خل كتل يې بد نه دي.

نو د معنى حاصل يې داسې كېږي چې اى مؤمنانو! په زښتو ډېرو چندونو سره سود خوري مه كوئ. په لاندې دوه صورتونو كښې نوموړي چندونه ښه واضحه كېږي:

الف: د جاهليت په زمانه كښې رواج وه چې كله به د قرض (دَين) نېټه پوره شوه د مال خاوند به مديون (پوروړي) ته اختيار وركړ چې خوښه دې چې زما قرض راكوې او كه په قرض كښې زيادت كوې نو زه به په نېټه كښې اضافه وكړم. كه هغه به اول شق اختيار كړ نو خبره به فيصله شوه او كه نه نو په قرض باندې به څه برخه ورزياته كړى شوه او په نېټه كښې به څه ټاكلى وخت وراضافه شو[1]. دغې سلسلې څه انقطاع نه درلود، كله-كله به همدغو زيادتونو دومره دوام وكړ چې سودونه به د اصلي سود (لومړي سود) څو چندوَ ته ورسېده. او همدارنګه به كله-كله د اصلي پور (دَين) څو چنده جوړېده.

ب: ځينې مفسرين كرام وايي چې په مصر كښې يې د سود خورى داسې رواج هم ليدلى دى چې په ورځ كښې ځينې سود خواره د اصلي قرض درې فيصده (۳٪ ګټه اخلي[2]، چې تقريبًا په درې ديرش ورځو كښې د سود د اصلي سرمايې يو مثل (يو چند) جوړېږي او په ديارلس مياشتو كښې دولس چنده كېږي.

سوال جواب

۲ـ كه څوک وايي چې: په ايت شريف كښې د هغه سود څخه مؤمنان منعه كړى شوه چې په چندونو باندې وي، نو ايا د دې څخه خفيف سود جائز دى؟

مونږ وايو چې: د چندونو قيد د دې دپاره نه دى چې خفيف سود به جائز وي. د همدې كبله په بل خاى كښې مطلقًا ذكر شوى دى لكه چې فرمايي: ﴿ وَحَرَّمَ ٱلرِّبَوٰاْ ﴾ [البقرة: ۲۷۵] يعني: او الله ﷻ سود حرام كړى دى. بلكې دغه قيد د واقع د بيان دپاره دى. يعني د ايت د نزول په وخت كښې همدغه ډول بې رحمه سود رواج وه. د دې قيد مثال داسې دى لكه چې الله ﷻ فرمايي: ﴿ وَرَبَٰٓئِبُكُمُ ٱلَّٰتِي فِي حُجُورِكُم ﴾ [النساء: ۲۳] يعني: په تاسو باندې د هغو پركتيانو انجونو نكاح حرامه ده چې هغوى ستاسو په كورونو كښې استوګنه لري. او دا څكه چې د پركتيو انجونو نكاح كول خو په مطلقه توګه حرام دي چې د سړي په خپل كور كښې استوګنه لري او كه

(۱) تفسير ابن كثير ج۱ ص۴۰۴
(۲) تفسير المنار ج۴ ص۱۳۱

د بل چا په کور کښې اوسېږي، خو عادت دا دی چې دغسې یتیمانې انجونې همغلته اوسېږي جرته یې چې مور مېره کړی وي.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۳ـ که څوک وایي چې: د ﴿ أُعِدَّتْ لِلْكَٰفِرِينَ ﴾ څخه څرګندېږي چې دوزخ د کافرانو دپاره تیار کړی شوی دی، نو ایا عاصي مؤمن ته دوزخ نشته؟

مونږ وایو چې:

الف: د ﴿ أُعِدَّتْ لِلْكَٰفِرِينَ ﴾ څخه دا نه معلومېږي چې د کافرانو څخه پرته ګناهکار مؤمنان به پکښې نه شي معذبه کېدلی، لکه چې د جنت په باره کښې د ﴿ أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ ﴾ څخه هم دا نه معلومېږي چې لیونیان او ماشومان به نه شي ورتلی[۱]. یا په بل عبارت: دوزخ په قصدي توګه کافرانو ته تیار کړی شوی دی او مؤمنان ګناهګاران بالتبع ورداخلېږي چې په عمل کښې یې د کافرانو په قدم باندې قدم اېښی دی اګر که عقیده یې برابره ده.

نو دوی ته مناسبه نه ده چې د هغوی په قدم باندې لاړ شي بلکې د هغوی تګلارې ته ادامه ورکول د دې خطر لري چې عقیده یې خرابه شي او بالکل کافر شي. نو مؤمنانو ته په کار دي چې د سودخورۍ څخه ځانونه بچ وساتي چې دا د کافرانو کار دی.

بالمقابل جنت په قصدي توګه متقیانو ته تیار کړی شوی دی او لېونیان او ماشومان بالتبع ورداخلېږي ځکه چې دوی هم د متقیانو غوندې په امتحان کښې ناکام شوي نه دي، چې بالکل د امتحان لاندې نه دي راغلي.

ب: په دوزخ کښې مختلف مواقع دي لکه چې ﴿ إِنَّ ٱلْمُنَٰفِقِينَ فِى ٱلدَّرْكِ ٱلْأَسْفَلِ مِنَ ٱلنَّارِ ﴾ [النساء: ۱۴۵] ایت ورباندې دلالت کوي. نو کوم موقعیت چې د کافرانو دپاره تیار کړی شوی دی هغه ته مؤمنان ګناهګا ـ ن نه ورداخلېږي[۲]. مګر دا جواب متبادر نه دی.

د جنت عرض څه معنی؟

۴ـ ځینې مفسرین کرام دا خبره چې د جنت عرض (پلنوالی) د اسمانو او ځمکو په اندازه دی د کاملې پراخۍ څخه کنایه اخلي[۳]. یعني انسان ته د اسمانو او ځمکو څخه په غیر بل کوم پراخه شی معلوم نه دی نو دوی پوه کړی شوه چې جنت د اسمانونو او ځمکو غوندې پراخه دی بلکې د دې څخه لا زیات پراخه دی خو ستاسو ورته فکر نه رسېږي، لکه چې فرمایي: ﴿ فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّآ أُخْفِىَ لَهُم ﴾ [السجدة: ۱۷] یعني: نو هیڅوک په هغه شي باندې اوس نه پوهېږي چې جنتیانو ته پټ ساتلی شوي دي.

(۱) المدارک ج۱ ص۲۵۴
(۲) روح المعاني ج۴ ص۵۶
(۳) التفسیر الکبیر ج۹ ص۶

مگر جمهور مفسرین دلته "عَرْض" په خپله معنی باندې اخلي چې د "طُول" مقابل دی. عبد الله ابن عباس رضي الله عنهما وايي چې که اوه اسمانونه او اوه ځمکې يو تربله پيوسته کړی شي نو دا د جنت عرض (پلنوالی) دی[١]. اما په طول (اوږدوالي) باندې يې د الله ﷻ څخه پرته بل هیڅوک نه پوهېږي لکه چې الله ﷻ د جنت د فرشونو په باره کښې فرمايي چې: ﴿ بَطَآئِنُهَا مِنْ إِسْتَبْرَقٍ ﴾ [الرحمن: ۵۴] يعني: استرونه به يې د وربښمو وي. او مخونه يې یوازې الله ﷻ ته معلوم دي.

سوال جواب

۵ـ که څوک وايي: چې کله جنت همدومره پراخه دی نو دوزخ چرته دی، سره د دې چې هغه هم په عالم کښې موجود دی؟

مونږ وايو چې: همدغه پوښتنه د نبي کريم ﷺ څخه د يوه کاغذ په مخ هرقل (د روم پاچا) کړې وه، چې نبي کريم ﷺ جواب ورکړی دی چې: «سُبْحَانَ اللهِ فَأَيْنَ اللَّيْلُ إِذَا جَاءَ النَّهَارُ»[٢] سبحان الله (تعجب دی) شپه چرته ځي کله چې ورځ راشي؟!. يعني کله چې د شپې د موجوديت څخه انکار نه کوئ سره د دې چې کيفيت يې درته معلوم نه دي چې په کومو-کومو ځايونو باندې به وي، نو د جنت او دوزخ د موجوديت څخه ولې انکار کوئ چې نور کيفيات يې درته څرګند نه دي؟

نو اصل خبره دا ده چې د ټول عالم طول او عرض په اوه اسمانونو او اوه ځمکو پورې محدود نه دی، د الله ﷻ څخه په غير ورباندې بل هيڅوک نه پوهېږي، لکه چې د [البقرة:۲۵۵] ايت لاندې يې څه بيان تېر شوی دی که يو خل بيا وکتل شي مفيد به واقع شي.

او ذکر شوی سوال چې د چا ذهن ته تشويش وراچوي وجه يې دا ده چې هغه ټول عالم (هغه موجودات چې د الله ﷻ څخه په غير دي) په اوه اسمانونو او اوه ځمکو کښې محدودوي او حال دا چې خبره داسې نه ده. عرش او کرسي هم د عالم څخه شمېرل کېږي خو په اوه اسمانو کښې شامل نه دي. څه لرې نه ده چې الله ﷻ د عرش عظيم څخه لاندې او د اسمانونو څخه دباندې د متقيانو دپاره جنتونه تيار کړي وي.

"السَّرَّاء" او "الضَّرَّاء" څه معنی؟

۶ـ که څه هم مفسرينو کرامو د ذکر شوو دواړو کلمو ډېر تفسيرونه کړي دي[٣]، مګر ډېر واضحه او جامع تفسير يې عبد الله بن عباس رضي الله عنهما کړی دی چې د اسانۍ او سختۍ دوه حالتونه دي[۴]، نو د معنی حاصل يې داسې کېږي چې متقيان په هيڅ حالت کښې هم د في سبيل الله انفاق څخه لاس نه اخلي، که صدقه يې لږه وي، وي به، مګر اخلاص به يې ډېر وي. لکه چې نبي کريم ﷺ

---

(۱) الدر المنثور ج۲ ص۳۱۵
(۲) مسند احمد بن حنبل ج۵ ص۳۱۷
(۳) تفسير القرطبي ج۴ ص۲۰۶
(۴) تفسير الطبري ج۴ ص۹۳

فرمايي: «اتَّقُوا النَّارَ وَلَوْ بِشِقِّ تَمْرَةٍ»[۱] يعني: د دوزخ څخه ځانونه وساتئ اگر چې د يوې خرما په يوه څنډه باندې وي چې نيمائي خرما خيرات کړئ او په سخيانو کښې ځانونه حساب کړئ.

غَيظ او غَضَب څه فرق لري؟

۷ـ "غَيظ" او "غَضَب" تقريبًا مترادفان دي. مگر دومره فرق لري چې "غَيظ" هغې غُصې ته وايي چې اثار يې په جوارحو باندې ښکاره نه شي او "غَضَب" هغې غُصې ته وايي چې اثار يې پرې ځرگند شي. او يا په بل عبارت: د غضب سره انتقام ملگرى وي او د غيظ سره ملگرى نه وي[۲].

په هر تقدير، د غضب نسبت الله ﷻ ته شرعًا صحت لري او د غيظ نسبت ورته صحت نه لري.

په دې مقام کښې يې د معنى حاصل داسې کيږي چې متقيان هغه کسان دي چې خپله غُصه پټه زغمې او د غضب رتبې ته يې نه رسوي چې آثار يې ځرگند شي.

په همدې متعلق لاندې يو حديث ولولئ:

نبي کريم ﷺ فرمايي: «مَنْ كَظَمَ غَيْظًا وَهُوَ قَادِرٌ عَلَى أَنْ يُنْفِذَهُ دَعَاهُ اللهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَى رُءُوسِ الْخَلَائِقِ حَتَّى يُخَيِّرَهُ مِنْ أَيِّ الْحُورِ شَاءَ»[۳] يعني: هرڅوک چې خپله غُصه وزغمي حال دا چې په اجراء کولو باندې يې قدرت لري نو الله ﷻ به يې د قيامت په ورځ د ټولو خلکو په وړاندې ورو بللي ترڅو اختيار ورکړي چې کومه يوه حوره يې خوښه ده (چې ورېې کړي).

د فاحشه او د ظلم على النفس څه فرق دى؟

۸ـ په هر شي کښې چې د يو حد څخه تجاوز وشي هلته د "فحش" کلمه او نور مشتقات يې استعمالېږي. د همدې کبله فقهاء کرام "غَبن فَاحِش" هغې غولېدنې ته وايي چې د مبيعې د رواجي قيمت څخه داسې ښکاره زيادت وشي چې د هيچا د نظره پټ نه وي او هيڅ قيمت کوونکى يې ورباندې قناعت نه لري[۴].

نو په گناهونو کښې فاحشه د هغې گناه نوم دى چې په عصيان کښې يې د حده تجاوز کړى وي، د همدې کبله مفسرينو کرامو د ﴿فَٰحِشَةً﴾ کلمه په دې مقام کښې په متعددو معناوو باندې تفسيره کړې ده، لکه کبيره گناه او زنا او داسې نور[۵].

مگر مونږ ته داسې ښکاري چې دلته فاحشه گناه د متعدي گناه څخه عبارت ده چې په بل چا باندې ظلم وي. ځکه چې په مقابل کښې يې د ﴿أَوْ ظَلَمُوٓاْ أَنفُسَهُمْ﴾ جمله ذکره شوې ده چې د دې څخه په واضحه توگه لازمه گناه مطلب ده چې بل چا ته يې تجاوز نه وي کړى.

---

(۱) صحيح البخاري ج۲ ص۸۹۰
(۲) تفسير المنار ج۴ ص۱۳۴
(۳) سنن ابي داوُد ج۲ ص۳۰۳
(۴) رد المختار على الدر المختار ج۴ ص۱۷۸
(۵) التفسير الكبير ج۹ ص۱۰

نو د معنی حاصل بې دا سې کېږي چې په تقوی کښې دا شرط نه ده چې بالکل دې ګناه ونه کړي او عصمت دې ولري، که دا پکښې شرط وی نو د پیغمبرانو سېمه خخه په غیر به هیڅوک متقي نه وی جوړ شوی.

هوا دا پکښې شرط ده چې ګناه باندې اصرار (دوام) ونه کړي، متعدي ګناه وي او که لازمي ګناه وي. خکه چې په دې صورت کښې ورنه د متقي په عوض د فاسق نوم ایښودل کېږي.

سوال جواب

۹ـ که څوک وایي چې: د اینونو خخه ثرګندېږي چې جنتونه هغو مؤمنانو ته ورکول کېږي چې یا بې د ګناهونو خخه خانونه ساتلي وي او صالح عملونه بې کړي وي او یا بې ګناه کړې وي خو د ګناه خخه توبه تائب شوي وي او اصرار بې ورباندې نه وي کړی. نو پوښتنه دا ده چې ایا هغه ګناهګار ته جنت شته چې نه د ګناه خخه توبه تائب شوی وي او نه بې ورباندې اصرار کړی وي؟

مونږ وایو چې: ګناهګار مؤمن اګر چې دوزخ ته تلای شي خو دائم پکښې نه پاتې کېږي، دلایل بې د [آل عمران:۲۴] ایت لاندې ذکر شوي دي بیا لیکلو ته بې حاجت نه ګورو.

هوا دغو ایتونو نوموړي د جنتیانو خخه ونه شمېره او سکوت بې ورباندې وکړ، خکه چې دا د مدحې مقام دی، په دې مقام کښې د هغو جنتیانو ذکر ته حاجت نشته چې هغوی د دوزخ د دورې خخه وروسته جنت ته لاړ شي. یا په بل عبارت: هغوی د دې ور نه دي چې د جنتیانو په دله کښې یاد کړی شي که څه هم جنتیان دي (د ابدي دوزخ مستحق نه دي).

﴿ قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِكُمْ سُنَنٌ فَسِيرُوا فِي ٱلْأَرْضِ فَٱنظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَـٰقِبَةُ ٱلْمُكَذِّبِينَ ﴿١٣٧﴾ هَـٰذَا بَيَانٌ لِّلنَّاسِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةٌ لِّلْمُتَّقِينَ ﴿١٣٨﴾ وَلَا تَهِنُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَنتُمُ ٱلْأَعْلَوْنَ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿١٣٩﴾ إِن يَمْسَسْكُمْ قَرْحٌ فَقَدْ مَسَّ ٱلْقَوْمَ قَرْحٌ مِّثْلُهُۥ ۚ وَتِلْكَ ٱلْأَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ ٱلنَّاسِ وَلِيَعْلَمَ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا وَيَتَّخِذَ مِنكُمْ شُهَدَآءَ ۗ وَٱللَّهُ لَا يُحِبُّ ٱلظَّـٰلِمِينَ ﴿١٤٠﴾ وَلِيُمَحِّصَ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا وَيَمْحَقَ ٱلْكَـٰفِرِينَ ﴿١٤١﴾ أَمْ حَسِبْتُمْ أَن تَدْخُلُوا ٱلْجَنَّةَ وَلَمَّا يَعْلَمِ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ جَـٰهَدُوا مِنكُمْ وَيَعْلَمَ ٱلصَّـٰبِرِينَ ﴿١٤٢﴾ وَلَقَدْ كُنتُمْ تَمَنَّوْنَ ٱلْمَوْتَ مِن قَبْلِ أَن تَلْقَوْهُ فَقَدْ رَأَيْتُمُوهُ وَأَنتُمْ تَنظُرُونَ ﴿١٤٣﴾ ﴾

[۱۳۷] یقینًا ستاسو خخه وړاندې لاړې تېرې شوي دي (چې تاسو ته پکښې د عبرت درسونه شته) نو په ځمکه کښې وګرځئ نو وګورئ چې (د پیغمبرانو) د تکذیب کوونکو عاقبت څنګه شو.

[۱۳۸] دا (ذکر شوي مضامين) د ټولو خلکو دپاره بيان دی او د متقيانو دپاره هدايت او موعظه ده (چې دوی ترې ګټه پورته کوي).

[۱۳۹] او مه سستېږئ او مه غمژن کېږئ حال دا چې تاسو (سمدستي هم) غالب ياست که باور کوونکي ياست (نو باور پرې وکړئ).

[۱۴۰] که تاسو زخمونه مسه کړي نو بې شکه (دغه کافر) قوم هم ستاسو د زخمونو غوندې زخمونه مسه کړي وه (په بدر کښې يا په احد کښې مګر په اول پيل کښې).

او دغه (ښې او بدې) ورځې مونږ د خلکو په منځو کښې اړوو او را اړوو (کله يې د يوې ډلې په برخه کړو او کله يې بلې ډلې ته ورکړو، د ډېرو حکمتونو دپاره) او د دې دپاره چې الله ﷻ هغه کسان چې ايمان يې راوړی دی معلوم کړي. او (د دې دپاره چې) ستاسو څخه يو ټولګی (د خپل خان دپاره) شهيدان جوړ کړي. او الله ﷻ ظالمان نه خوښوي (بلکې شهيدان خوښوي).

[۱۴۱] او د دې دپاره چې هغه کسان چې ايمان يې راوړی دی (د ګناهونو او منافقت څخه) سوچه او پاک وګرځي او هم د دې دپاره چې کافران محوه او نابود کړي (چې د نابود کولو د قانون لاندې راشي).

[۱۴۲] ايا تاسو ګومان کوئ چې جنت ته به داخل شئ حال دا چې الله ﷻ به نه هغه کسان معلوم کړي وي چې هغوی ستاسو د ډلې څخه ښه جهاد کوي او نه به يې ښه صبر کوونکي معلوم کړي وي.

[۱۴۳] او بې شکه تاسو د دې څخه وړاندې د مرګ (شهادت) آرزو کوله (نو نور خو څه نه دي شوي فقط همدا شوي دي چې) هغه مو وليد او حال دا چې تاسو ورته (په رڼو سترګو) کتل (چې کله به په يوه باندې شهادت واقع شو او کله به په بل).

د مطلب خلاصه

په دې ايتونو کښې د معترضه ايتونو څخه وروسته د بيان مخه بېرته د احد د غزا په لور اړوله شوې ده او ډېره دقيقه تبصره وړاندې شوې ده چې نه يوازې صحابه وو کرامو ﷺ ته بلکې د قيامت د ورځې پورې ټولو مجاهدينو ته پکښې ډېر زيات د عبرت درسونه ځای کړی شوي دي. تفصيل يې دا دی:

يعني: ای مؤمنانو! تاسو ولې د احد په غزا کښې په شکست باندې دومره زيات متاثر ياست؟ ايا تاسو غوښتل چې د همېشه دپاره به په معجزانه توګه فتحه ترلاسه کوئ، که څه هم د الله ﷻ مقرره اسبابو او سنتو مراعات مو نه وي کړی؟ ايا ستاسو دا خيال دی چې شکست مو ناکامي ده؟.

۱ـ دغسې نه ده، تاسو خو لاړ شئ د ځمکې په مخ باندې د پخوانيو کافرانو اثار او نښې وګورئ چې د هغوی انجام څه شی شو؟ هغوی د الله ﷻ په غضب باندې هلاک کړی شوي دي او برې د مؤمنانو په نصيب شوی دی. نو ستاسو دښمنان به هم الله ﷻ هلاک کړي او د عاقبت برې به

ستاسو په برخه شي. تېره شوې غزا خو وروستنۍ غزا نه ده چې فیصله کوونکې وګڼله شي بلکې ستاسو مخې ته به ډېرې نورې غزاګانې راشي که تاسو تقوی درلوده نو فتحه به ستاسو په خوا وي.

برسېره په دې الله ﷻ په عالم الاسباب کښې د هر شي دپاره سبب ټاکلی دی، نو د فتحې او کامیابۍ سبب اتفاق او د آمر اطاعت دی. په نوموړې غزا کښې تاسو په خپل منځکښې اتفاق خراب کړ چې د غښو ویشتونکو ډله مو په دوه برخو ووېشله شوه، یوې ډلې برسېره په بې اتفاقۍ نه د خپل سرګروپ خبره ومنله او نه یې د عمومي آمر په امر عمل وکړ.

الله ﷻ کولی شو چې د دې تخلف سره-سره یې د معجزې په توګه فتحه درکړې وی خو دا کار یې ونه کړ ترڅو تاسو همېشه معجزې ته منتظر نه شئ او د اسبابو څخه هم پوره کار واخلئ لکه چې ستاسو دښمنان یې ترې اخلي.

دا قرآن کریم د ټولو خلکو دپاره بیان دی چې د تکلیف په دوران کښې ورباندې ایمان راوړي هسې نه چې ایمان راوړلو ته مجبور شي. نو که د احد په غزا کښې هم د بدر د غزا په شان په معجزانه توګه غالب شوي وی نو دا معنی به یې ورکړې وی چې کافران ایمان راوړلو ته مجبور دي.

دا قرآن کریم ستاسو دپاره د دنیا او آخرت رڼا ده او همدا ستاسو دپاره نصیحت دی ځکه چې تاسو متقیان یاست او همدا تاسو ترې ګټه اخلئ او عمل ورباندې کوئ.

۲_ نو که څه هم تاسو د احد په غزا کښې زخمیان شوئ او ډېر مجاهدین مو په شهادت ورسېده مګر په دې باندې د جهاد څخه مه ستړې کېږئ او مه پرې دومره غمژن کېږئ چې د جهاد سره مو ارتباط قطعه شي. او دا ځکه چې همدا تاسو په کافرانو باندې د همدغه (شکست) په حالت کښې هم برلاسي یاست، که تاسو رښتیا باورکوونکي یاست نو مه ستړې کېږئ او مه غمژن کېږئ ځکه چې:

۳_ ای مؤمنانو! لکه څنګه چې تاسو د غوښو څخه جوړ یاست، هم زخمي کېږئ او هم وژل کېږئ همدارنګه ستاسو دښمنان (کافران) هم د غوښو څخه جوړ دي، د ژوبلېدلو او وژلو څخه خلاصون نه شي موندلی. لاندې دوه مثالونه ولولئ:

الف: د احد په غزا کښې د جهاد په پیل کښې کافرانو ماتې وخوړه چې ډېر کسان یې زخمیان او ډېر یې ووژل شوه. خو په پای کښې ستاسو زخمیان او وژل شوي په هغوی باندې زیات شوه مګر په اصلي زخمیتوب او وژنه کښې سره دواړه ډلې یو برابر وي، خو کومه هیله چې ستاسو سره وه، چې د الله ﷻ رضا ده،د هغې څخه ستاسو دښمنان محروم وه، ستاسو شهیدان په جنت کښې دي او د هغوی وژلي شوي په دوزخ کښې، تاسو الله ﷻ راضي کړ او هغوی شیطان.

ب: د بدر په غزا کښې خو تاسو په هغوی باندې د هر حیثه د پاسه وئ، ځکه چې ستاسو صرف څوارلس کسان شهیدان شوه او د هغوی اویا کسان ووژل شوه او اویا نفره یې ستاسو په لاسونو کښې اسیران ولوېده او مالونه یې درته د ولجې په توګه لاس ته درغله.

۴_ تاسو پوه شئ چې د دنیا ښې ورځې او بدې ورځې اوړي او راوړي، نه په ښه ورځ دومره خوشالي په کار ده چې بده ورځ سوچه هېره شي او نه په بده ورځ دومره مایوسي او خپګان په کار

دی چې د ښې ورځې څخه امید قطعه کړی شي. هو! د آخرت د ورځې ښې او بدې ستاسو او ستاسو د دښمنانو په منځکښې بدلون نه مومي، چې تاسو به همېشه په جنت کښې یاست او هغوی به همېشه دوزخیان وي.

۵ـ د احد په غزا کښې چې تاسو د ماتې سره مخامخ شوئ په دې کار کښې زښت ډېر حکمتونه او اسرار نغښتي دي. لاندې څو مثالونه یې ولولئ:

الف: ترڅو الله ﷻ منافقان معلوم کړي. او دا ځکه چې دوی د ماتې په وخت کښې بې پردې خبرې کوي او په خپل منافقت باندې پرده نه شي اچولی نو کله چې تاسو د هغوی څخه د کفر خبرې واورېدې نو تاسو به هم پوه شئ چې دوی حقیقي مؤمنان نه دي. نو که دا کار الله ﷻ نه وی کړی تاسو به منافقان څه پېژندلي وی؟ که بالفرض تاسو ته پیغمبر ﷺ درښودلي وی نو د پیغمبر ﷺ د وفات څخه وروسته به دا کار چا کړی وی؟.

ب: ترڅو ستاسو د جملې څخه الله ﷻ یوه ډله شهیدان جوړ کړي چې ډېره معززه او محترمه ډله ده، په هر قوم کښې چې د شهیدانو ډله غتېږي د هغه قوم عزت او آبرومندي هم اضافه کېږي. نو که دا کار نه وی شوی تاسو به د شهیدانو د ډېروالي څخه محروم پاتې شوي وی، او حال دا چې الله ﷻ خو ظالمان نه خوښوي چې ستاسو شهیدان کېدل یې د هغوی د خوښې دپاره واقع کړي وي. بلکې ستاسو ډله یې د خپلې خوښې دپاره شهیدان جوړ کړه چې دوی په الله ﷻ باندې ډېر ګران دي او د قیامت په ورځ به د هغه ﷻ په حضور کښې ستاسو شفاعت کوونکي وګرځي چې هلته به تاسو ورباندې په خپله خوښ او راضي شئ.

ج: ترڅو الله ﷻ مؤمنان د منافقانو څخه سوچه او خالص وګرځوي. که دا کار نه وی شوی نو مؤمنان به د منافقانو څخه نه وی جدا شوي او دواړه ډلې به سره خلطې ملطې اوسېدلی. یعنې د منافقانو ښکاره کول یو مطلب دی او د مؤمنانو صفونه د هغوی څخه سوچه جوړول دوهم مطلب دی که څه هم دواړه مطلبونه یو تربله سره لازم او ملزوم دي.

برسېره په دې، ترڅو الله ﷻ د مؤمنانو ګناهونه عفوه کړي او د معاصیوو څخه یې سوچه او خالص جوړ کړي.

د: ترڅو کافران محوه کړي او صفونه یې مات کړي. که بالفرض دا کار (شکست) نه وی شوی نو دوی به بیا د مؤمنانو جنګ ته زړه نه وی ښه کړی او مقابلې ته به یې نه وی راوتلي، کله چې دا کار واقع شو نو دوی (کافرانو) ته د بریالیتوب امیدونه پیدا شوه چې د نورو جنګونو اورونه یې بل کړه او په نتیجه کښې دوی نابود او بالکل د منځه لاړل.

هـ: ترڅو په تاسو کښې د مجاهدینو او صابرینو مراتب وټاکل شي چې څوک په جهاد او صبر کښې څومره کلک دي او څوک پکښې سست دي؟ که دا کار نه وی شوی د قیامت په ورځ به هر یوه مجاهد او هر یوه صابر په خپله برخه باندې قناعت نه کولی دا به یې ویلی چې ایا زه د فلاني څخه په جهاد او صبر کښې کمزوری وم؟.

اې مؤمنانو! ستاسو څه خيال دی چې د مراتبو د تاکنې څخه وړاندې به تاسو جنت ته داخل شئ؟ نه، هيڅکله داسې نه شي کېدلی.

۶_ اې مؤمنانو! ولې په ماتې باندې دومره زيات متاثر ياست؟ په جنګونو کښې خو هم زخمونه شته او هم وژنې، بلکې د جنګ سره مخامخ کېدل داسې دي لکه د مرګ سره مخامخ کېدل. ايا تاسو پخپله د جنګ آرزو نه کوله چې کاشکې د کافرانو د مقابلې سره مخ شو نو که بيا مړه يو مړه به يو؟ په دې کار کښې خو نور څه نه دي شوي فقط ستاسو آرزو پوره کړی شوې ده چې يقيناً مرګ مو وليده او په غوږونو سترګو مو ورته کتل چې کله به په يوه صحابي ؓ باندې واقع شو او کله به بې په بل صحابي ؓ باندې حمله ورووړه. ايا تاسو هم په همدې انتظار کښې نه وئ چې په مونږ به څه وخت مرګونی ګوزار کېږي؟.

توضيحات

۱_ "سُنَن" د "سُنَّة" جمعه ده، "سُنَّة" هغې برابرې لارې ته وايي چې سمه سيده وي او يوې خوا ته هم کوږوالی ونه لري[1]، خو دلته ترې هغه الهي قوانين او طريقې مرادې دي چې په هغو باندې الله ﷻ د دنيا نظام روان کړی دی. د ښه وضاحت دپاره د الهي سُنَنُو لاندې څو مثالونه ولولئ:

الف: هر څوک چې د ځان دپاره خپل دښمن رازدار جوړوي هغه په حقيقت کښې په لستوڼي کښې ځان ته مار روزي، برابره خبره ده چې نوموړی کس مسلمان وي او که کافر وي.

ب: هر څوک چې د جنګ په ميدان کښې دخپل قائد اطاعت کوي هغه به په دښمن باندې غلبه مومي او بالعکس هر څوک بې چې د اطاعت څخه غاړه غړوي که څه هم په سهوه او خطا سره وي هغه به د مصيبت سره مخامخ کېږي چې دغه دواړه منظرې د بدر او د احد په غزاګانو کښې په سترګو ولېدل شوې او حال دا چې په دواړو غزاګانو کښې نبي کريم ﷺ تشريف درلود.

ج: هره يوه ټولنه چې ايمانداره وي، اګر که د عمر په اوږدو کښې به ورباندې هر ډول خوږې او ترخې ورشي، د عاقبت کاميابي او نصرت د همدوی په برخه دی، الله ﷻ د همدوی څخه راضي دی او د همدوی په دښمنانو باندې په غضب دی چې هم به يې په دنيا کښې د غضب آثار وليده شي او هم په آخرت کښې، لکه عاديان، فرعونيان او داسې نور.

يادونه

۲_ په دې مقام کښې د ﴿ فَسِيرُوا ﴾ څخه دوه ډوله سَيْر (تلل) مطلب دي:

الف: په پښو يا په نورو وسائلو باندې سَيْر (تلل)، ترڅو د پخوانيو کافرانو د خرابو شوو اباديو آثار وګوري او د هغوی عاقبت د نظره تېر کړي.

ب: فکري سَير (تلل)، ترڅو د هغوی په قيصو او نورو احوالاتو کښې فکر وکړي.

---

(۱) تفسير القرطبي ج۴ ص۲۱۶

بَیَان، هِدَایَة، مَوْعِظَة

۳_ که څه هم د ذکرو درېوو کلماتو معناوې څرګندې دي او يو تربله سره چندان لرېوالی نه لري مګر څرنګه چې په دې مقام کښې درېواړه په اجتماعي توګه ذکر شوي دي نو مفسرينو کرامو ورته په لاندې توګه تفصيل ورکړی دی[1]:

الف: "بَیَان" هغه دلالت ته وايي چې څوک پرې د شبهاتو او اشتباهاتو مخه نيولی شي.

ب: "هِدَایَة" هغه دلالت ته وايي چې د وضاحت څخه وروسته يې څوک د خپل خان دپاره تګلاره جوړه کړي او عمل پرې وکړي.

ج: "مَوْعِظَة" هغه دلالت ته وايي چې څوک د هغه کار څخه منعه کوي کوم چې په دين کښې غير مناسب وي.

نو د معنی حاصل يې داسې کېږي چې ذکر شوي مضامين د ټولو خلکو اشتباهات د منځه وړي خو عمل ورباندې يوازې متقيان کوي او هم همدوی ورباندې د هغه کار څخه لاس اخلي کوم چې هغه په دين کښې غير مناسب دي.

"وَهْن" څه معنی؟

۴_ د ﴿ وَلَا تَهِنُوا ﴾ کلمه د "وَهْن" څخه اخستله شوې ده، "وَهْن" اصلا ضعف او کمزورۍ ته وايي[2]، مګر په دې مقام کښې په لاندې حديث شريف کښې د بل بڼه تفسير شوی دی:

نبي کريم ﷺ يوه ورځې صحابه کرام ﷺ مخاطب کړه چې: نږدې ده چې کافران او ګمراهان ستاسو په مقابل کښې سره لاسونه يو کړي او يو بل ستاسو مقابلې ته داسې راوغواړي لکه چې يوه ډله خوراک کوونکي انډيوالان يو بل هغې کاسې ته راوغواړي چې د خوړلو دپاره يې پکښې څه تيار کړي وي.

چا پوښتنه وکړه: ايا زمونږ دښمنان به دا کار ځکه کوي چې په هغه وخت کښې به مونږ د شمار د حيثه لږ ياستو؟

نبي کريم ﷺ وفرمايل: نه، بلکې تاسو به په هغه وخت کښې بڼه ډېر ياست خو د سيلاب د خګ په څېر به بې وزنه او سپک ياست او الله ﷻ به ستاسو د دښمنانو د زړونو څخه ستاسو هيبت او رعب وباسي او ستاسو په زړونو کښې به "وَهْن" واچوي.

چا پوښتنه وکړه چې: ای د الله پيغمبره! او "وَهْن" څه شی دی؟

نبي کريم ﷺ وفرمايل چې: «حُبُّ الدُّنْيَا وَكَرَاهِيَةُ الْمَوْتِ»[3] وهن د دنيا محبت او د مرګ څخه کرکه کول دي. يعني دغه دواړه د سړي د کمزورۍ او سستۍ باعث ګرځي. لکه چې د أحد په غزا

---

(۱) حاشيه الشيخ زاده على تفسير البيضاوي ج۱ ص۶۷۳
(۲) مفردات الراغب ص۵۷۲
(۳) سنن ابي داوُد ج۲ ص۲۳۴

کښې د غشو ويشتونکو د ډلې څخه ځينو کسانو د غنيمت راغونډولو ته ورودانګل او په نتيجه کښې يې په ټولو صحابه وو کرامو ﷺ باندې بد اثر پرېووت.

مؤمنان همېشه عالي دي

۵ـ ښکاره ده چې دغه ايت شريف ﴿ وَأَنتُمُ ٱلۡأَعۡلَوۡنَ ﴾ په داسې وخت کښې نازل شوی دی چې په مجاهدينو کښې اويا کسه شهيدان شوي وه او زخميان هم پکښې ډېر وه، خو د دې ټولو سره- سره الله ﷻ دوی ته زيری ورکړ چې دغه ظاهري حالت ته مه ګورئ په عين وخت کښې تاسو برلاسي ياست که باور مو کېږي. نو د برلاسی وجې يې لاندې ولولئ:

الف: ستاسو شان ډېر لوړ دی ځکه چې ستاسو مشقات او تکليفونه د کلمة الله د إعلاء (لوړولو) دپاره دی چې په دنيا او آخرت کښې به درته ګټه ورسوي. او ستاسو د دښمن ټولې هلې ځلې د شيطان او د "کلمةُ الکفُر" د لوړولو دپاره دي چې په دنيا او آخرت کښې به يې په زيان تمام شي.

ب: ستاسو شهيدان په جنت کښې دي او د هغوی وژل شوي په دوزخ کښې دي.

ج: ستاسو عاقبت برلاسي او غلبه ده او د هغوی عاقبت هلاک او نابودي ده.

سوال جواب

۶ـ که څوک وايي چې: په ﴿ وَلِيَعۡلَمَ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ﴾ کښې د "و" کلمه عاطفه ده نو معطوف عليه يې کومه يوه جمله ده؟

مونږ وايو چې: معطوف عليه کلام يې د دې کبله نه دی ذکر کړی ترڅو په عموم باندې دلالت وکړي، چې د أحد د غزا اسرار او حکمتونه زښت ډېر دي خو دغه او دغه يې د مثالونو په توګه ولولئ: نو ټول عبارت يې داسې جوړېږي: "فَعَلَ اللهُ مَا فَعَلَ فِيْ أُحُد لأَجْلِ كَذَا وَكَذَا وَلِيَعْلَمَ" الآية.

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۷ـ که څوک وايي چې: د ﴿ وَلِيَعۡلَمَ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ﴾ څخه ظاهراً داسې ښکاري چې د أحد په غزا کښې يو حکمت دا هم وه چې الله ﷻ خپل ځان ته معلومات کاوه چې څوک مؤمن دی او څوک منافق دی، څوک ښه مجاهد دی او څوک ښه صابر دی، حال دا چې د الله ﷻ علم خو أزلي او ابدي دی؟!

مونږ وايو چې: د همدې پوښتنې جواب مونږ په ډېره دقيقه توګه د [البقرة:۱۱۲، ۱۴۳] ايتونو لاندې ليکلي دي (والحمد لله ﷻ) هيله ده هلته وکتل شي، دوهم ځل ليکلو ته يې ضرورت نه وينو.

سوال جواب

۸ـ که څوک وايي چې: د احد د غزا د ماتې په حکمتونو کښې دا هم شمېرله شوې ده چې دا کار د دې دپاره وکړی شو چې کافران محوه او نابود کړي، نو پوښتنه دا ده چې ايا د دوی روغ پاتې

ستنبدل نابودي ده؟ ايا د دوی محوه کول به دا نه وه چې تول پوهنا شوي وی او يو کس هم کور ته نه وی ستون شوی؟

مونږ وايو چې: د الله ﷻ سنت په دې جاري دي چې تر هغه يو قوم نه پوهنا کوي چې ترڅو د هغه پوهنا کولو اسباب موجود نه شي او ښکاره ده چې که کافرانو د اُحد په غزا کښې هم داسې ماتې خوړلې وی لکه د بدر په غزا کښې يې چې خوړلې وه نو دوی به د مؤمنانو په مقابله کښې هيڅکله لښکر کشي نه وی کړې او عداوت او طغيان به يې آخرني پړاو ته نه وی رسېدلی، نو دوی به هغې نابودۍ سره نه وی مخامخ شوي لکه چې ورسره مخامخ شوه چې د جزيرة العرب څخه يې په بشپړه توګه لاسونه وخاته او بوتخاني يې په دائمي توګه د خاورو سره برابرې شوې.

نو همدغې موقتي کاميابۍ هغوی ته جرئت ورکړ چې بيا-بيا د مؤمنانو مقابله وکړي او د اسلام د ترقۍ دپاره خنډ جوړ شي، ترڅو يې طغيان انتهاء ته ورسېږي او د بشپړې نابودۍ وړ وګرځي.

همدې مضمون ته الله ﷻ اشاره کوي او فرمايي چې: ﴿ وَإِذَآ أَرَدْنَآ أَن نُّهْلِكَ قَرْيَةً أَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا فَفَسَقُواْ فِيهَا فَحَقَّ عَلَيْهَا ٱلْقَوْلُ فَدَمَّرْنَٰهَا تَدْمِيرًا ﴾ [الإسراء: ١۶] يعني: او کله چې مونږ د يوې قريې د هلاکولو اراده وکړو نو د هغې قريې مخورو ته (په اطاعت سره) امر کوو نو هغوی پکښې فسق کوي نو په هغوی باندې د هلاکولو خبره ثابتېږي نو دوی هلاکوو هلاکول.

يادونه

۹_ په دې باره کښې چې د مرګ آرزو کول جواز لري او که نه؟ مونږ د [البقرة: ۹۴] ايت لاندې د دې آرزو دوولونه په مفصله توګه ليکلي دي، دلته همدومره اضافه کوو چې صحابه وو کرامو ﷺ د شهادت آرزو د زړونو د کومې کړې وه، د همدې کبله الله ﷻ په ﴿ وَلَقَدْ ﴾ سره تائيد کړه چې يقيناً تاسو دغه آرزو په اخلاص سره کړې وه خو د عمل په ميدان کښې لړو مجاهدينو تصديق کړه.

همدې مضمون ته الله ﷻ اشاره کوي او فرمايي: ﴿ مِّنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُواْ مَا عَٰهَدُواْ ٱللَّهَ عَلَيْهِ ﴾ [الأحزاب: ۲۳] د مؤمنانو څخه ځينې داسې سړي هم دي چې دوی هغه خبره رښتيا کړه چې په هغې باندې يې د الله ﷻ سره عهد کړی وه. يعني په ډېره مېړانه باندې وجنګېده چې ځينې شهيدان شوه او ځينې لا تر اوسه ژوندي دي.

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۱۰_ که څوک وايي چې: صحابه وو کرامو ﷺ خو د شهادت آرزو کړې وه لکه چې د [آل عمران: ۱۲۱] ايت لاندې يو مثال تېر شوی دی او ځينو مفسرينو کرامو د دوی د خولو څخه ليکلي دي چې ځينو صحابه وو کرامو به (چې بدر ته نه وه حاضر شوي) سوال کاوه چې: «اللَّهُمَّ إِنَّا نَسْأَلُكَ أَنْ تُرِيَنَا يَوْمًا كَيَوْمِ بَدْرٍ»[۱] يعني: ای الله! مونږ درڅخه سوال کوو چې مونږ ته هم داسې ورځ راوليده کړې لکه

(۱) تفسير الطبري ج۴ ص۱۱۰

د بدر د غزا ورځ، ترڅو مونږ په مېړانه جهاد وکړو او د هغو اجرونو مستحق شو چې د بدر مجاهدين يې مستحق شوي دي.

نو پوښتنه دا ده چې د څه حکمت د کبله الله ﷻ د صحابه وو کرامو آرزو د دوی په الفاظو سره تعبير نه کړه چې: "وَلَقَدْ كُنْتُمْ تَمَنَّوْنَ الشَّهَادَةَ فِيْ سَبِيْلِ اللهِ" او بې شکه تاسو د الله په لار کښې د شهادت آرزو کوله؟

مونږ وايو ـ والله أعلم ـ چې: د لاندې وجو د کبله د "شَهَادَةَ" ځخه په "مَوْت" سره تعبير وکړی شو:

الف: د مرګ آرزو خو د کلک جهاد څخه کنايي ده. يعنې ای الله ﷻ مونږ ته دومره ثبات او استقامت راپه برخه کړې چې د مرګ د وخته پورې ستا په لاره کښې وجنګېږو او فرار (تېښته) ونه کړو. په همدې مطلب باندې لاندې دوه روايتونه دلالت کوي چې ځينو محدثينو د حديبيه د بيعت په هکله روايت کړی دی:

اول: د سلمه ﷺ څخه چا پوښتنه وکړه چې: د حديبيې په ورځ مو د نبي کريم ﷺ سره په څه شي باندې بيعت وکړ ؟ هغه وويلې چې: «عَلَى الْمَوْتِ»[۱] په مرګ مو ورسره بيعت وکړ.

دوهم: جابر ﷺ وايي چې مونږ د نبي کريم ﷺ سره په دې بيعت کړی دی چې: «أَنْ لَا نفِرَّ»[۲] تېښتو به نه. نو دا دوهم روايت د اول روايت دپاره بيان واقع شوی دی.

نو ځرنګه چې دغه ډول کنايه د مَوت په کلمه کښې مروجه ده او د شهادت په کلمه کښې يې رواج نه درلود نو ځکه الله ﷻ ﴿ وَلَقَدْ كُنتُمْ تَمَنَّوْنَ ٱلْمَوْتَ ﴾ نازل کړ او "تَمَنَّوْنَ الشَّهَادَةَ" يې نازل نه کړ.

ب: د شهادت مرګ لاندې دوه حيثيته لري:

اول: د الله ﷻ په لار کښې مړينه، ترڅو د همده ﷻ رضا حاصله شي. همدا د صحابه وو کرامو ﷺ قصدي غوښتنه وه.

دوهم: د کافرانو د لاسه وژنه. دا د هغوی قصدي غوښتنه نه وه خو په ضمني توګه يې د تحقق څخه خلاصون نه وه. نو که بالفرض د ﴿ ٱلْمَوْتَ ﴾ په عوض د "الشَّهَادَةَ" کلمه نازله شوې وی نو د ځينو خلکو ذهن ته به دا خبره ورغلې وی چې هغوی محض د ځان وژنې (انتحار) آرزو کړې ده. حال دا چې دا کار نه د هغوی آرزو وه او نه د الله ﷻ خوښ دی لکه چې فرمايي: ﴿ وَلَا تُلْقُوا۟ بِأَيْدِيكُمْ إِلَى ٱلتَّهْلُكَةِ ﴾ [البقرة: ۱۹۵] يعني: تاسو د هلاکت ځای ته په خپلو لاسونو سره ځانونه مه وراچوئ.

د دې نظير دا دی چې يو مسلمان مريض د کافر ډاکټر څخه د خپلې روغتيا دپاره دارو درمل کوي، که څه هم دا کار ډاکټر ته ګټه رسوي چې ډاکټري يې شهرت پيدا کوي او دارو درمل يې ښه خرڅېږي، مګر دا په ضمني توګه تحقق مومي نه په قصدي ډول باندې، ځکه چې د مسلمان مريض نيت دا وي چې خپل صحت يې ښه شي.

---

(۱) جامع الترمذي ج۱ ص۲۸۸

(۲) صحيح مسلم ج۲ ص۱۲۹

﴿ وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِهِ ٱلرُّسُلُ ۚ أَفَإِيْن مَّاتَ أَوْ قُتِلَ ٱنقَلَبْتُمْ عَلَىٰٓ أَعْقَٰبِكُمْ ۚ وَمَن يَنقَلِبْ عَلَىٰ عَقِبَيْهِ فَلَن يَضُرَّ ٱللَّهَ شَيْـًٔا ۗ وَسَيَجْزِى ٱللَّهُ ٱلشَّٰكِرِينَ ﴿١٤٤﴾ وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَن تَمُوتَ إِلَّا بِإِذْنِ ٱللَّهِ كِتَٰبًا مُّؤَجَّلًا ۗ وَمَن يُرِدْ ثَوَابَ ٱلدُّنْيَا نُؤْتِهِۦ مِنْهَا وَمَن يُرِدْ ثَوَابَ ٱلْءَاخِرَةِ نُؤْتِهِۦ مِنْهَا ۚ وَسَنَجْزِى ٱلشَّٰكِرِينَ ﴿١٤٥﴾ ﴾

[۱۴۴] او محمد ﷺ نه دی مگر یو پیغمبر دی، بې شکه د ده څخه وړاندې (ډېر) پیغمبران تېر شوي دي. ایا نو که هغه (محمد ﷺ) مړ شي او یا (بالفرض) ووژل شي نو تاسو به بېرته په خپلو پوندو باندې ستنېږئ (او مرتد کېږئ به)؟. او هرڅوک چې په خپلو پوندو باندې بېرته ستون شي نو هیڅکله به الله ﷻ ته څه ضرر ونه شي رسولی (او د دین د وړاندې تللو په لار کښې به خنډ جوړ نه شي). او ډېر ژر به الله ﷻ شاکرانو ته جزا ورکړي (چې قدمونه به یې لا پسې ثابت کړي او د نېکیو توفیق به یې په برخه شي).

[۱۴۵] او هیڅ نفس لره دا نشته چې مړ شي مگر د الله ﷻ په اذن (ارادې) سره (د مرګ نېټه لیکلې شوې ده) داسې لیکل چې نېټه یې ټاکله شوې ده.

او څوک چې د دنیا اجر غواړي نو هغه ته به د همدې اجر څخه (زمونږ د خوښې په اندازه) څه ورکړو. او څوک چې د آخرت اجر غواړي نو هغه ته به د همدې اجر څخه (زمونږ د خوښې په اندازه) څه ورکړو. او هم به مونږ ډېر ژر (په دنیا کښې هم) شکر گذارانو ته (چې همدغه ثابت قدمه خلک دي) عوضونه ورکړو.

ارتباط او شان نزول

۱ـ په وړاندېنیو ایتونو کښې یوې هولناکې واقعې ته اشاره ده چې د همدغې واقعې په نسبت ذکر شوي ایتونه نازل شوي دي چې تفصیل یې په لاندې ډول دی:

الف: د أحد د غره په نسبت پاسنۍ څنډه کښې دوه ژۍ رابښکته شوې دي چې یوه ناله یې تشکیله کړې ده، دغه ځای نبي کریم ﷺ د مجاهدینو د مرکز دپاره وټاکه چې د په شاتګ دپاره ضرور وه[۱].

ب: د همدغه غره په لمن کښې یې د مجاهدینو صفونه جوړ کړه چې خپل مرکز ته یې شا وه او مدینې منورې ته بالکل مخامخ وه.

ج: د مجاهدینو کیڼ لاس ته یو ووړکی غر وه چې فعلاً د جَبَلُ الرُّمَاة (د غشو ویشتونکو غر) په نامه یادېږي او په هغه وخت کښې د جبل عینین په نوم بلل کېده. نبي کریم ﷺ په دغه غره باندې

(۱) تفهیم القرآن د ج۱ ص۳۷۰ ضمیمه نقشه.

پنځوس کسه غشي ويشتونكي كښېنول چې تاسو د همدې خوا ځارنه وكړئ چې دښمن راباندې د دې طرفه حمله ونه كړي، د دې ټولګي مشر عبد الله بن جبير ﷺ نومېده.

دغه ټولګي ته نبي كريم ﷺ توصيه كړې وه چې تاسو به په هيڅ صورت دغه كنډو نه پرېږدئ كه مونږ غالب شو او كه مغلوب، بايد تاسو د همدې ځايه حركت ونه كړئ ترڅو چې زه دوهم هدايت دركړم. حتى ورته يې فرمايلي وه چې: «إِنْ رَأَيْتُمُونَا تَخْطَفُنَا الطَّيْرُ فَلَا تَبْرَحُوا مَكَانَكُمْ»[1] «وَإِنَّا لَنْ نَزَالُ غَالِبِيْنَ مَا ثَبَتُّمْ مَكَانَكُمْ»[2]. يعني: كه بالفرض مونږ وګورئ چې مرغان مو غوښې تښتوي هم تاسو به د خپله ځايه حركت نه كوئ، او مونږ به تر هغه هميشه غالب ياستو ترڅو چې تاسو په خپل ځاى باندې ثابت پاتې ياستئ؛

د: كله چې جنګ تود شو نو كافرانو ماتې وخوړه او حتى هغو كافرو زنانه وو هم پيڅې راپورته كړې او د ميدانه څخه وتښتېدلې چې تر اوسه پورې يې د خپلو جنګياليو دپاره سندرې ويلې او داريالونه يې ورته درزول.

هـ: كله چې غشو ويشتونكو دغه حالت وليد نو يو تربله يې سره نارې كړې چې «الْغَنِيمَةَ الْغَنِيمَةَ» غنيمت! غنيمت!، يعنې كافران خو وتښتېدل نور نو دلته زمونږ كښېناستل څه فائده نه كوي، ښه دا ده چې وربښكته شو او د غنيمت مالونه راغونډ كړو. دوى ته خپل مشر (عبد الله بن جبير ﷺ) ډېره توصيه وكړه چې داسې مه كوئ او د نبي كريم ﷺ آوامر يې وربه ژړه كړه چې مونږ ته يې داسې-داسې فرمايلي وه، خو د دې ټولو هلو ځلو سره-سره د مشر په شمول يوولس كسه دلته پاتې شوه او نور د غنائمو د راټولولو دپاره د خپلې مورچې څخه وربښكته شوه.

و: كافرانو د جنګ دپاره دوه نيم سوه (۲۵۰) كسان سواره درلوده، كله چې دوى وليده چې كنډو د مجاهدينو څخه لږ څه خالي شو او په دې پوه شوه چې پاتې كسان مو د حملې مخه نه شي نيولى نو دغې (د سورو ډلې) د كنډو په پاتې مجاهدينو باندې بريد وكړ چې هغوى يې شهيدان كړه او د جنګ په ميدان كښې يې د شا د پلوه نور مجاهدين د حملې لاندې راوستل چې د كافرانو په ځار او د غنيمت په راغونډولو بوخت وه.

ز: په عين وخت كښې تښتېدونكي كافران بېرته راتاو شوه او مجاهدين د دوه طرفه حملې لاندې واقع شوه او داسې توره شپه جوړه شوه چې خپل او پردي نه معلومېده. حتى چې اليمان ﷺ پخپله د مجاهدينو د لاسه په دې ګومان شهيد شو چې كافر دى، كه څه هم د هغه زوى (حذيفه ﷺ) ډېرې نارې وكړې چې: «أَبِي أَبِي»[3] يعنې دا زما پلار دى، دا زما پلار دى. مګر په دغسې حال كښې چا خبره اورېده؟!.

ح: په دغه وخت كښې اويا (۷۰) كسه مجاهدين شهيدان او ډېر زخميان شوه چې هر چا خپل مرګ په سترګو وليده.

---

(۱) صحيح البخاري ج۱ ص۴۲۶
(۲) البحر المحيط ج۳ ص۳۷۹؛ تفسير البغوي ج۱ ص۳۵۷
(۳) صحيح البخاري ج۲ ص۵۸۱

ط: په عین وخت کښې نبي کریم ﷺ هم د حملې لاندې راغی چې مبارک غابښ یې شهید شو او د زغرو دوه کړۍ یې په مبارک مخ کښې ننوتلې او مبارکې وینې ورباندې راروانې شوې[1].

ي: د نبي کریم ﷺ څخه په دفاع کښې مصعب بن عُمیر رضی الله عنه شهید شو او قاتل یې ګومان وکړ چې دا نبي کریم ﷺ دی، نو کافرانو ته بېرته ورستون شو او خبر یې ورووړ چې نبي کریم ﷺ مې وواژه.

یا: په همدې وخت کښې یوه نامعلومه چیغې وهونکي چیغه کړه چې: "إِنَّ مُحَمَّدًا قَدْ قُتِلَ"[2] یعنې: بې شکه محمد (ﷺ) ووژل شو. ځینې لا وایي چې دا چیغه ابلیس علیه اللعنة وکړه.

یب: په هر تقدیر، د همدې چیغې سره د اکثرو مجاهدینو جنګي مورال ټیټ شو او روحیات یې کمزوري شوه او هغو منافقینو چې په غزا کښې د غنیمت دپاره ګډون کړی وه په تحریک آمېزه خبرو شروع وکړه، چې په نتیجه کښې په مجاهدینو کښې لاندې ډلې جوړې شوې:

اول: ځینې مجاهدین لاس ترځنې کښېناستل چې اوس نو جنګ څه په کار دی چې نبي کریم ﷺ شهید شو. د همدې جملې څخه عمر رضی الله عنه او طلحه رضی الله عنه هم دي[3].

دوهم: ځینو ویلې چې اوس نو ژوند څه په کار دی، باید چې په هغې لارې باندې مونږ هم ووژل شو په کومې چې نبي کریم ﷺ وژلی شوی دی. د همدې ډلې څخه أنس بن النضر رضی الله عنه هم وه چې په شدت سره یې په جنګ پیل وکړ ترڅو چې شهید شو او څه د پاسه اتیا ټپونه یې وخواړه چې د شهادت څخه وروسته د ډېرو ټپونو له وجې چا نه پېژانده، ترڅو چې د هغه خور د ګوتو څخه وپېژانده چې دا د أنس بن النضر رضی الله عنه مړی دی[4].

دریم: ځینو ویلې چې راځئ ابو سفیان ته تسلیم شو، هغوی زمونږ عزیزان او د تره زامن دي[5].

څلورم: منافقانو ویلې چې کاشکې عبد الله بن أُبي (رئیس المنافقین) ته مو څوک استولي وی چې د ابو سفیان څخه یې را ته امان اخستی وی، محمد(ﷺ) که پیغمبر وی نو وژل شوی به نه وی، باید چې خپل پخواني دین ته بېرته ورستانه شو[6].

یج: د همدې چیغې په اورېدلو سره په مجاهدینو کښې شکست ګډ شو او داسې منده پیل شوه چې د هیچا یو بل ته فکر نه وه. د نبي کریم ﷺ په شاوخوا کښې ایله څوارلس کسان پاتې وه چې اوه کسان انصار وه او اوه مهاجرین[7].

ید: نبي کریم ﷺ د ماتې خوړلو مجاهدینو په آخر کښې نارې وهلې چې: «إِلَيَّ عِبَادَ اللهِ، إِلَيَّ عِبَادَ اللهِ»[8] یعنې ماته راشئ ای د الله ﷻ بندګانو، ماته راشئ ای د الله ﷻ بندګانو. تردې چې ډېرش

---

(١) جامع الترمذي ج٢ ص١٢٩
(٢) تفسیر الطبري ج٤ ص١١٢
(٣) تفسیر البغوي ج١ ص٣٥٧
(٤) صحیح البخاري ج١ ص٣٩٢، ج٢ ص٥٧٩
(٥) البحر المحیط ج٣ ص٦٨
(٦) الدر المنثور ج٢ ص٣٣٥
(٧) التفسیر الکبیر ج٩ ص٥١
(٨) تفسیر الطبري ج٤ ص١١٢؛ تفسیر الخازن ج١ ص٥٩٨

کسه صحابه کرام ﷺ ورته راټول شوه.

یه: کله چې د نبي کریم ﷺ په شاوخوا کښې دېرش کسه مجاهدین راغونډ شوه نو دوی یې د ملامتې لاندې راوستل چې تاسو ولې وتښتېدلئ او زه مو په ځای پرېښودلم؟ نو دوی خپل اعتذار داسې وړاندې کړ چې یا رسول الله! زمونږ مور او پلار دې ستا څخه خار شي «أَتَانَا الْخَبَرُ بِأَنَّكَ قُتِلْتَ فَرُعِبَتْ قُلُوبُنَا فَوَلَّيْنَا مُدْبِرِيْنَ»[1] مونږ ته خبر راغی چې ته ووژلی شوې نو زمونږ زړونه د رعب (ډار) لاندې راغله چې په نتیجه کښې مونږ میدان ته شا کړه او وتښتېدلو.

یو: په ذکر شوي حالت کښې مجاهدین د دومره زیات رعب لاندې راغلي وه او دومره زیات وارخطا شوي وه چې ډېر بسیط معلومات یې هم د ماغزو څخه وتلي وه تا به ویل چې دوی ته هیڅ معلومات نشته. لاندې څو مثالونه یې ولولئ:

الف: دوی مرګ په سترګو باندې ولید خو دا بسیط حقیقت یې د نظره پټ پاتې شو چې نبي کریم ﷺ د پیغمبرانو د جملې څخه یو پیغمبر دی، لکه د هغوی د ژوند دورې چې تېرې شوې دي د ده ﷺ د ژوند دوره به هم ضرور یو وخت تېره شي، مرګ خو د رسالت سره څه منافات نه لري.

ب: نبي کریم ﷺ خو د دین اصلي مالک نه دی، اصلي مالک خو یې یوازې الله ﷻ دی چې مسلمانان یې عبادت او بندګي کوي. نو که د دین رسوونکی وفات شي، وفات به شي، الله ﷻ خو همېشه ژوندی دی او هیڅکله وربانده زوال نه راځي.

ج: ټولو صحابه وو کرامو ﷺ ته څرګنده وه چې نبي کریم ﷺ به یو وخت وفات شي مګر وژل کېږي نه لکه چې الله ﷻ فرمایي: ﴿ وَٱللَّهُ يَعۡصِمُكَ مِنَ ٱلنَّاسِ ﴾ [المائدة: ۶۷] یعني: (ای پیغمبره!) او الله ﷻ دې د خلکو څخه ساتي (دوی دې وژلی نه شي). خو د وارخطائی د کبله ترې همدغه الهي فرمان هم هېر شوی وه.

لنډه دا چې په دغسې هولناک حالت کښې ذکر شوي ایتونه نازل شوه[2]، چې د مضامینو خلاصه یې لاندې لوستلی شئ:

د مطلب خلاصه

۱ـ یعني: محمد ﷺ خو الله نه دی چې نه به مړ کېږي او نه به وژل کېږي او همېشه به ژوندی وي، بلکې د پیغمبرانو د جملې څخه یو پیغمبر دی. لکه څنګه چې د هغوی دورې تېرې شوې دارنګه به د ده د ژوند دوره هم یو وخت ضرور ختمېږي. او دا څکه چې نوموړی ﷺ د دین مالک نه دی بلکې د دین رسوونکی دی، کله یې چې خپله وظیفه ترسره کړه نو بیا یې د ژوند ادامې ته څه اړتیا نشته.

۲ـ ای مؤمنانو د نبي کریم ﷺ د وژنې په دروغژن خبر باندې ولې دومره وارخطا شوئ چې وړاندې او بېرته درڅخه غلط شوه او په تښتېدلو مو پیل وکړ؟ نن چې په دروغژن خبر باندې تاسو

---

(۱) روح المعاني ج۴ ص۷۳

(۲) تفسیر ابن کثیر ج۱ ص۴۰۹؛ تفسیر البغوي ج۱ ص۳۵۸

د غه حالت ته ورسېدئ نو بله ورځ چې خبر رښتيا شي او نبي کريم ﷺ وفات شي او يا بالفرض ووژل شي نو ايا تاسو به دين ته شا کوئ او بېرته به کفر ته اوړئ؟.

۳ـ که ستاسو دا خيال وي چې نبي کريم ﷺ د دين ساتونکی دی او کله چې دی د منځه لاړ شي دين به هم د منځه ځي، نو دغسې نه ده. د دين حافظ او ناصر الله ﷻ دی او بس. ستاسو څخه په غير يې هم ساتلی شي. نو که څوک مرتد شي يو ازې خپل خان ته به ضرر ورسوي د الله ﷻ دين ته ضرر نه شي رسولی. الله ﷻ تاسو ته څه اړتيا او احتياج نه لري بلکې د همده ﷻ په تاسو باندې يو لوی نعمت اېښی دي چې په اسلام باندې يې مشرف کړي ياست. که د همدې نعمت شکريه وکړئ او په اسلام باندې کلک شئ (نبي کريم ﷺ ژوندی وي او که نه) نو الله ﷻ شکر گزاران بې اجره نه پرېږدي، ډېر ژر به په دنيا او آخرت کښې اجرونه درکړي.

۴ـ ای مؤمنانو! لاندې څو حقائق په ياد ولرئ:

الف: هر نفس ضرور د مرگ څکونکی دی که څه هم يا پيغمبر وي او يا مقرب ملائک وي. نو خپله مسلماني د نبي کريم ﷺ په حيات پورې مه تړئ د الله ﷻ پورې يې وتړئ چې ازلا او ابداً ژوندی دی.

ب: هيڅوک د الله ﷻ د حکم څخه په غير نه شي مړ کېدلی نو که د ده ﷻ اراده نه وی شوې کافران تاسو نه شي وژلی. نو په جهاد کښې بې زړه کېږئ مه او مه پکښې سستي کوئ.

ج: د مرگ نېټه بالکل د الله ﷻ په نزد باندې ټاکله شوې ده چې نه وړاندې کېږي او نه وروسته کېږي، نه څوک بې وخته مړ کېږي او نه د وخت څخه وروسته څوک ژوندی پاتې کېدلی شي. نو هيڅوک په تېښته باندې د مرگ څخه نجات نه شي موندلی.

د: خو دا کېدلی شي چې د اجرونو څخه خپل خان محروم او بې برخې کړئ. او دا څکه چې:

اول: څوک چې د دنيا اجر غواړي او د دې دپاره په جهاد کښې مشغول وي چې څه غنائم په لاس ورشي. نو هغه ته مونږ د دنيا اجر ورکوو مگر څومره چې زمونږ اراده وي، نه هغومره چې هغوی يې غواړي.

دوهم: څوک چې د آخرت اجرونه غواړي نو هغه ته هم د آخرت اجرونه ورکوو او هم د دنيا، څکه چې دوی شاکران دي او مونږ به دوی ته د آخرت څخه مخکښې په دنيا کښې هم ډېر ژر اجرونه ورکړو او هم به يې د زياتو نېکيو توفيق په نصيب کړو.

توضيحات

۱ـ صحابه وو کرامو ﷺ د نبي کريم ﷺ سره افراطي محبت درلود، داسې محبت چې په تاريخ کښې ساری نه لري. او دا قانون دی چې د هر شي سره څوک زيات محبت ولري د هغه د زوال اوازه ورباندې بې اندازې درنه تمامېږي، د همدې کبله د احد په غزا کښې د نبي کريم ﷺ د وژنې دروغژنې اوازې دوی ډېر متاثر کړه او مورال يې بنکته شو. تردې چې خينې لاس تر زنې کښيناستل او د جنگ څخه يې صرف نظر وکړ او خينو تېښتېدلو ته مخه کړه.

الله ﷻ لطف وکړ او دوی یې په همدې باره کښې هم د ابتلاء (ازمېښت) لاندې ونیول او د نبي کریم ﷺ په ژوند کښې یې د نوموړې دهشتناک خبر سره لاس او ګرېوان کړه، ترڅو دوی د یو پلوه د نبي کریم ﷺ د رښتیاني مرګ په وخت کښې روحیات د لاسه ورنه کړي او د بله پلوه ورته په همدې اړه هدایات او لارښوونې نازلې کړي چې د رښتیاني مرګ په وخت کښې پرې ډاډینه حاصله کړي او ښه وارخطائي وربانډې لرې کړي ته به وایي چې نبي کریم ﷺ د مرګ څخه وروسته بېرته راژوندی شو او دوی ته یې لارښوونې وکړې.

که دا واقعه نه وی پېښه شوې او نبي کریم ﷺ وفات شوی وی نو وحې به قطعه وی څوک به نه وی چې صحابه کرام ﷺ یې ډاډه کړي وی.

د همدې کبله کله چې رښتیا نوموړې واقعه پېښه شوه، صحابه کرام ﷺ د ذکر شوي ایت په اورېدلو باندې مطمئن شوه او وارخطائي یې ورکه شوه. د ښه وضاحت دپاره لاندې توضیح ولولئ:

د نبي کریم ﷺ وفات او د صحابه کرامو حال

۲ـ کله چې نبي کریم ﷺ وفات شو ابو بکر الصدیق ﷺ غائب وه، او په نورو صحابه وو کرامو ﷺ باندې د غم توره شپه جوړه شوه او ټول د وارخطائي سره مخامخ شوه، تر دې چې[1]:

الف: عثمان بن عفان ﷺ بالکل ژبون وتاره شو چې خبرې یې نه شوې کولې.

ب: علي ﷺ د خلکو څخه پټ شو، تا به ویل چې په خبرو باندې یې زور نه رسېږي.

ج: عمر بن الخطاب ﷺ توره وویستله او اعلان یې وکړ چې د هر چا د خولې څخه واورم چې نبي کریم ﷺ وفات شوی دی په دې توره به یې سر پرې کړم!

د: مګر کله چې ابو بکر الصدیق ﷺ راغی او په همدې غمرلې پېښه باندې پوه شو نو په نبي کریم ﷺ باندې یې مبارک مخ لوڅ کړ او په اوچولي باندې یې مچې کړ او بیا یې مخاطب کړ چې ای د الله ﷻ پیغمبره! کوم مرګ چې الله ﷻ درته مقرر کړی وه هغه درته ورسېده. او الله ﷻ به په تاباندې دوه خله مرګ رانه ولي.

بیا جومات ته لاړ او په ممبر باندې پورته شو او دغه ایتونه ﴿ وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ ﴾ الآيات یې ولوستل (چې د احد په غزا کښې د دروغژن خبر د وجې نازل شوی وه) او خلک یې مخاطب کړه چې: ای خلکو! «مَنْ كَانَ يَعْبُدُ اللهَ فَإِنَّ اللهَ حَيٌّ لَمْ يَمُتْ وَمَنْ كَانَ يَعْبُدُ مُحَمَّدًا فَإِنَّ مُحَمَّدًا قَدْ مَاتَ»[2] یعني: چا چې د الله ﷻ عبادت کاوه نو په خپل دین باندې دې کلک پاتې شي ځکه چې الله ﷻ ژوندی دی، نه مړ شوی دی او نه مړ کېږي، او چا چې د محمد ﷺ عبادت کاوه نو یقیناً محمد ﷺ خو وفات شو.

کله چې خلکو د ابو بکر الصدیق ﷺ وینا واورېدله نو وارخطائي یې پورته شوه. عمر ﷺ په خپل اعلان باندې پښېمانه شو. تا به ویل چې ذکر شوی ایت شریف همدا دستي نازل شو، د دې څخه لږ مخکښې ورته د هیچا توجه نه وه او د ټولو صحابه وو کرامو د اذهانو څخه وتلی وه.

(۱) تفسیر القرطبي ج۴ ص۲۲۲
(۲) سنن ابن ماجه ص۱۱۷

نبي كريم ﷺ دفن كړى شو

۳ـ كله چې د ابو بكر الصديق ﷺ خطابې صحابه كرام ﷺ راويښ كړه او حقيقت ته يې متوجه كړه نو دوى د نبي كريم ﷺ د دفن كولو تجهيزات په لاندې ډول سره ونيول؛ په داسې حال كښې چې لږ وخت وړاندې يې تجهيزات بالكل په فكر كښې نه ګرځېده:

الف: نبي كريم ﷺ د دوشنبې په ورځ وفات شو او د سې شنبې په ورځ دفن كړى شو.

د مړي د تدفين شرعي مسئله دا ده چې بايد په تعجيل سره دفن كړى شي مګر دوى پكښې د لاندې وجو د كبله ټال واقع كړ[1].

اول: څه وخت په دې باندې تېر شو چې صحابه كرام ﷺ د نبي كريم ﷺ په وفات باندې متفق نه وه.

دوهم: بيا يې په مدفن كښې اختلاف پېښ شو، د څينو رايه دا وه چې بايد د البقيع په هديره كښې دفن كړى شي او د څينو نظر دا وه چې بايد په جومات كښې يې دفن كړو. بالآخره ابو بكر الصديق ﷺ فيصله وكړه چې بايد په همغه ځاى كښې دفن كړى شي په كوم كښې چې وفات شوى دى، يعني د بي بي عائشې رضي الله عنها په هغې كوټه كښې، چې په ﴿ وَإِذْ غَدَوْتَ مِنْ أَهْلِكَ تُبَوِّئُ ٱلْمُؤْمِنِينَ مَقَٰعِدَ لِلْقِتَالِ ﴾ [آل عمران: ۱۲۱] ايت كښې ورته اشاره شوې ده.

ابو بكر الصديق ﷺ ووېلې چې ما د نبي كريم ﷺ څخه اورېدلي دي چې «مَا قُبِضَ نَبِيٌّ إِلَّا دُفِنَ حَيْثُ يُقْبَضُ»[2] يعني: د هيڅ پيغمبر روح نه دى قبض شوى مګر په همغه ځاى كښې دفن كړى شوى دى چرته يې چې روح قبض كړى شي.

دريم: بيا څه وخت د خليفه په ټاكلو باندې هم ولګېد، ترڅو چې د ابو بكر الصديق ﷺ سره بيعت تمام شو او د اختلاف دروازه بنده شوه او د منافقانو د شيطانت مخه ونيوله شوه.

مونږ ته داسې ښكاري چې كه د خلافت د ټاكنې مسئله يې د تدفين څخه نه وى مخكښې كړې دومره ژر به نه وى فيصله شوې. او دا ځكه چې نبي كريم ﷺ لا د دوى د منځه جسماً نه وه وتلى او انوار يې لا نه وه تت شوي.

أنس ﷺ وايي چې مونږ لا د نبي كريم ﷺ د تدفين څخه لاسونه نه وه څنډلي «حَتَّى أَنْكَرْنَا قُلُوبَنَا»[3] چې خپل زړونه مو نااشنا وګڼل، يعني پخوانى حالت پكښې نه وه پاتې.

برسېره په دې د منافقانو تګى ته هم موقع ورنه كړى شوه، او د دې كبله چې د ټولو صحابه وو كرامو ﷺ تدفين ته عجله وه نو چندان جنجال يې هم د خلافت په مسئله كښې ونه كړ.

په هر تقدير، كله چې ذكر شوې درې مسئلې حل شوې نو نبي كريم ﷺ ته غسل وركړى شو او د تكفين څخه وروسته يې جنازه اداء كړى شوه.

---

(۱) تفسير القرطبي ج۴ ص۲۲۴
(۲) سنن ابن ماجه ص۱۱۷
(۳) سنن ابن ماجه ص۱۱۸

د نبي کريم ﷺ د جنازې کيفيت

۴ـ د نبي کريم ﷺ د جنازې په لمانځه کښې صحيح خبره دا ده چې په لاندې کيفيت باندې اداء کړې شو[١]:

د نبي کريم ﷺ مبارکه جنازه په کوټه کښې په کټ باندې کېښودله شوه او ډلې-ډلې سړي ورننوتل، کله چې نارينه د جنازې څخه فارغ شوه نو بيا زنانه په همدې کيفيت باندې ورداخلې شوې او د جنازې لمونځونه يې ورباندې وکړه، او په آخر کښې هلکانو ته هم په ذکر شوي ډول باندې د جنازې د اداء کولو موقع ورکړې شوه.

سوال جواب

۵ـ که څوک وايي چې: په دې کښې څه حکمت دی چې په دې مقام کښې نبي کريم ﷺ په نامه (محمد ﷺ) باندې ياد کړې شو چې د ولادت په اومه ورځ ورباندې خپل نيکه عبد المطلب ايښی وه؟

مونږ وايو چې[٢]:

الف: د احد په غزا کښې چې کوم منافق د نبي کريم ﷺ د وژل کېدو دروغينه چيغه کړه، هغه چيغه د نبي کريم ﷺ په نوم (محمد) سره وه، نو الله ﷻ د همدغې دروغينې چيغې د رد کولو او د صحابه وو کرامو ﷺ د تسکين دپاره هم د نبي کريم ﷺ محضه نوم ياد کړ او ايتونه يې رانازل کړه ترڅو تشويش او د تشويش پورته کول دواړه سره مطابق شي.

ب: دا د مرګ د يادونې مقام وه، او څرنګه چې نبي کريم ﷺ د نورو خلکو څخه صرف په مړه کېدلو کښې څه فرق نه لري، نو په نامه باندې ياد کړې شو چې يوازې د ده ﷺ په مبارک شخصيت باندې دلالت کوي او بس. يا په بل عبارت: نبي کريم ﷺ د رسالت له حيثه د قيامت تر ورځې ژوندی دی خو د شخص له حيثه وفات شوی دی او بس.

خلوة څه معنی؟

۶ـ د ﴿ خَلَتْ ﴾ کلمه د "خِلوة" څخه اشتقاق شوې ده او "خلوة" د خاليوالي په معنی سره دی[٣]، لکه چې الله ﷻ فرمايي: ﴿ وَإِذَا خَلَوْاْ عَضُّواْ عَلَيْكُمُ ٱلْأَنَامِلَ مِنَ ٱلْغَيْظِ ﴾ [آل عمران:١١٩] يعني: او کله چې دوی خالي شي نو په تاسو باندې د غُصې د کبله د خپلو ګوتو څوکي چيچي. مګر څرنګه چې د يو شي وخت تېر شي نو په حقيقت کښې هغه د نورو شيانو څخه خالي شي د همدې وجې کله-کله د مرګ په معنی هم استعمال مومي.

---

(١) سنن ابن ماجه ص١١٨

(٢) روح المعاني ج۴ ص٧٣

(٣) مفردات الراغب ص١٥٩

په دې مقام کښې يې د معنی حاصل داسې کېږي چې ستاسو پيغمبر ﷺ خو د نورو پيغمبرانو عليهم السلام په څېر يو پيغمبر دی، الله ﷻ خو نه دی چې همېشه به ژوندی وي، که نن مړ نه دی سبا به مړ شي او دوره به يې تېره شي لکه چې د نورو پيغمبرانو عليهم السلام دورې تېرې شوې، څېنې وفات شوه لکه موسی ؑ، هارون ؑ او نور. څېنې ووژل شوه لکه زکريا ؑ، يحيى ؑ او نور. او عيسى ؑ لا ژوندی اسمان ته وخېژول شو او دوره يې ختمه شوه.

خو په دې ټولو صورتونو کښې د هغوی امتيانو نه په جهاد کښې سستي وکړه او نه د دين څخه بېرته ستانه شوه. نو ای محمدي (ﷺ) امته! چې تاسو په ټولو امتونو کښې مختار امت ياست ايا ستاسو سره دا خبره مناسبه ده چې د خپل پيغمبر ﷺ د وفات څخه وروسته يا په جهاد کښې سستي وکړئ او يا دين ته شا کړئ؟ ستاسو څه خيال دی چې نبي کريم ﷺ به همېشه ژوندی وي؟.

سوال جواب

۷ـ که څوک وايي چې: د نبي کريم ﷺ د مرګ په اوازې سره خو څېنې مجاهدين وارخطا شوه او په جهاد کښې سست شوه، مرتد خو نه شوه، نو څنګه ورته الله ﷻ داسې کلمات استعمال کړه چې هغه د مرتد دپاره استعمالېږي او وېئ فرمايل چې: ﴿ٱنقَلَبۡتُمۡ عَلَىٰٓ أَعۡقَٰبِكُمۡ﴾؟

مونږ وايو چې:

الف: د څېنو صحابه وو کرامو ﷺ جهاد ته شا کول د دوی شان او رتبې ته په کتلو سره داسې وګڼل شوه لکه چې د دوی څخه ارتداد واقع شوی وي، لکه چې وايي "حَسَنَاتُ الْأَبْرَارِ سَيِّئَاتُ الْمُقَرَّبِيْنَ" د نېکانو حسنات د مقربينو دپاره د ګناه په منزله دي.

ب: چې نن په يوه دروغژن خبر باندې په جهاد کښې سست شوئ ايا نو سبا به په رښتياني خبر باندې د جنګ په ميدان کښې مرتد کېږئ او د اسلام څخه به لاس اخلئ؟

ج: څېنې خلک واقعاً هم مرتد شوي وه او د کفر خبرې يې د خولو څخه وتلې وې لکه چې مونږ د همدې ايتونو د شان نزول او ارتباط په بحث کښې واضحه کړي دي. مګر هغوی اصلا منافقان وه مونږ ورته څکه مرتدان وايو چې ظاهراً مؤمنان وه او بيا يې خپل باطني کفر ښکاره کړ او کفري خبرې يې وکړې.

په عربي لغت بلکې په ټولو لغاتو کښې قاعده ده چې د څېنو خلکو د فعل نسبت کله-کله ټولو خلکو ته هم کېږي، لکه چې د [البقرة:۷۲] ايت لاندې پکښې مکمل بحث تېر شوی دی.

هېر مو نه شي!

۸ـ هېر مو نه شي چې په عربي کلام کښې دا دول جمله "وَمَا كَانَ لِزَيْدٍ اَنْ يَفْعَلَ" په هغه حال کښې استعمالېږي چې د مجرور څخه فعل منفي وګرځولی شي. مګر دغه منفي کول په لاندې صورتونو کښې تحقق مومي[1]:

---

(١) البحر المحيط ج٣ ص٧٠

الف: چې فعل د مجرور دپاره حقیقةً محال وي. لکه چې الله ﷻ فرمايي: ﴿ مَّا كَانَ لَكُمْ أَن تُنۢبِتُواْ شَجَرَهَآ ﴾ [النمل: ٦٠] يعنې: تاسو لره دا نشته چې د باغونو ونې رازرغونې کړئ. دا کار تاسو ته محال دی.

د همدې ډول څخه دا ایت شریف هم دی چې: ﴿ وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَن تَمُوتَ إِلَّا بِإِذْنِ ٱللَّهِ ﴾ یعنې: هر نفس ته محال ده چې د الله ﷻ د اجازې څخه په غیر مړ شي نو د جنګ د میدان څخه تښتېدل څه فائده کوي.

ب: چې فعل د مجرور دپاره په عادت کښې محال وي. لکه چې مونږ ووایو "مَا كَانَ لَكَ أَنْ تَطِيْرَ" تاته دا نشته چې ته والوزې. یعنې دا کار عادةً محال دی چې انسان مستقیمًا پرواز وکړي.

ج: چې فعل د مجرور دپاره شرعًا ممنوع وي. لکه چې الله ﷻ فرمايي: ﴿ وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ أَن يَقْتُلَ مُؤْمِنًا ﴾ [النساء: ٩٢] او یوه مؤمن لره دا نشته چې بل مؤمن ووژني. یعنې: دا کار په شریعت کښې ممنوع دی.

د: چې فعل د مجرور څخه ادبًا منفي کړی شوی وي. لکه "مَا كَانَ لِلتِّلْمِيذِ أَنْ يَتَقَدَّمَ الْأُسْتَاذَ" شاګر ته دا نشته چې د استاذ څخه وړاندې شي. یعنې دا کار هغه ته بې ادبي ده.

﴿ وَكَأَيِّن مِّن نَّبِيٍّ قَٰتَلَ مَعَهُۥ رِبِّيُّونَ كَثِيرٌ فَمَا وَهَنُواْ لِمَآ أَصَابَهُمْ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ وَمَا ضَعُفُواْ وَمَا ٱسْتَكَانُواْ ۗ وَٱللَّهُ يُحِبُّ ٱلصَّٰبِرِينَ ﴿١٤٦﴾ وَمَا كَانَ قَوْلَهُمْ إِلَّآ أَن قَالُواْ رَبَّنَا ٱغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَإِسْرَافَنَا فِىٓ أَمْرِنَا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَٱنصُرْنَا عَلَى ٱلْقَوْمِ ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿١٤٧﴾ فَـَٔاتَىٰهُمُ ٱللَّهُ ثَوَابَ ٱلدُّنْيَا وَحُسْنَ ثَوَابِ ٱلْـَٔاخِرَةِ ۗ وَٱللَّهُ يُحِبُّ ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿١٤٨﴾ ﴾

[١٤٦] او د پیغمبرانو څخه ډېر (داسې) وه چې د دوی په ملګرتیا سره ډېر ربانیان (متقیان د کافرانو په مقابل کښې) جنګېدلي وه نو دوی د هغو مصیبتونو د کبله نه وه سست شوي چې دوی ته د الله ﷻ په لار کښې رسېدلي وه، او نه کمزوري شوي وه، او نه يې (دښمنانو ته) عاجزي کړې وه (نو تاسو ولې د هغوی په شان جوړ نه شوئ).

او الله ﷻ صبر کوونکي خوښوي (په هره زمانه کښې چې وي).

[١٤٧] او د دوی (ربانیانو) بله خبره نه وه مګر دا وه چې دوی به ویلې: اې زمونږ ربه! مونږ ته ګناهونه راوبښه او هم (مونږ ته) زمونږ په کار کښې د حد څخه تېرېدنه (راوبښه)، او پښې مو (په جنګ کښې) کلکې کړه، او په کافر قوم باندې راسره نصرت وکړه.

[١٤٨] نو دوی ته الله ﷻ د دنیا اجرونه هم ورکړه او د آخرت ډېر ښائسته اجرونه يې هم (ورکړه).

او الله ﷻ محسنان (نیکي کوونکي) خوښوي.

ارتباط او د مطلب خلاصه

۱ـ دا ایتونه هم وړاندېنی مضمون تعقیبوي چې د نبي کریم ﷺ د مرګ په دروغژنه اوازه پالدي په تاسو کښې ولې کمزوري او سستي موجوده شوه او حتی ځینو کسانو مو وغوښتل چې د کافرانو اطاعت ته سرونه ټیټ کړي.

۲ـ یعنې ای مؤمنانو! څرنګه چې تاسو په ټولو امتونو کښې مختار امت یاست نو په کار ده چې ستاسو مقاومت هم د نورو امتونو په پرتله قوي او کلک وي، حال دا چې په پخوانیو امتونو کښې داسې ډېر خلک تېر شوي دي چې د خپلو پیغمبرانو علیهم السلام په اندیوالی کښې ستاسو غوندې د ډېرو مشکلاتو سره مخامخ شوي وه خو د لاندې درې کارونو څخه یې یو هم نه دی کړی:

الف: د همدغو مصیبتونو د کبله د جهاد څخه سست نه شوه چې وتښتي او میدان خوشې کړي.

ب: کمزوري نه شوه چې وسله په ځمکه کېږدي او د جنګ په میدان کښې لاس تر زنې کېني.

ج: د خپلو دښمنانو څخه د امان غوښتلو ته نه دي چمتو شوي.

خو په تاسو کښې داسې خلک وه چې ذکر شوي درېواړه کارونه یې وکړه. ایا دغسې کارونه کول بې صبري نه ده؟ ایا دا کارونه د مختار امت سره مناسب دي؟ الله ﷻ خو صبر کوونکي خوښوي ایا ذکر شوي کارونه بې صبري نه ده؟.

دا وه د پخوانیو امتونو عملي کړنلاره، اما د هغوی قولي کړنلاره دا وه چې هغوی به په عین اطاعت کښې الله ﷻ ته سوالونه کول او خپله ناتواني او کمزوري به یې ورته وړاندې کوله.

یا په بل عبارت: هغوی د دښمن په مقابل کښې کمزوري نه وه خو د الله ﷻ په وړاندې یې خپل ځانونه ډېر کمزوري او ګناهګار معرفي کول ترڅو دوی لاندې دوه نکتو ته اشاره وکړي:

اول: د دښمن په مقابل کښې په قوت سره ودرېدل د الله ﷻ فضل دی.

دوهم: ګناهونه د شکست اسباب دي.

نو دوی به څخه ویلې چې ای زمونږ ربه! مونږ ته زمونږ ګناهونه راوبښه او جزا ورباندې مه راکوه او هم د هغه اسراف (د حد څخه تېرېدنې) څخه راتېر شه چې په دغه کار کښې زمونږ څخه واقع شوی دی او ته ورباندې نارضا یې. مونږ چې د کافرانو په مقابل کښې کلک ولاړ یو دا ستا فضل دی که نه نو مونږ به هیڅکله مقاومت نه وی کړی. نو ای ربه! زمونږ قدمونه محکم کړه او په کافر قوم باندې نصرت راکړه.

نو الله ﷻ به د دوی سوالونه قبول کړه په کافر قوم باندې به یې نصرت وکړ او په دښمن باندې به برلاسي شوه او هم به یې ګناهونه وروبښل او د مصیبتونو اجرونه به یې ورکړه چې د آخرت د ډېرو ښو اجرونو مستحق به وګرځېده او دا ځکه چې دوی محسنان وه او الله ﷻ محسنان خوښوي.

نو ای مختار امته! تاسو ته په کار دي چې تاسو د پخوانیو امتونو څخه په مصیبتونو کښې قولا او عملا سبقیت وکړئ او وروسته پاتې نه شئ:

توضیحات

۱_ د ذکر شوو ایتونو څخه معلومېږي چې د جنګ په میدان کښې الله ﷻ سوالونه قبلوي، نو ذکر شوي ایتونه مجاهدینو ته ارشاد کوي چې د موقع څخه استفاده وکړي او په همدې وخت کښې ډېر-ډېر سوالونه وکړي.

هیدارنګه مونږ ته د سوال کولو طریقه هم رازده کوي چې د هر څه څخه وړاندې د ګناهونو مغفرت وغواړو او بیا خپل احتیاجات وړاندې کړو. او دا ځکه چې ګناهونه د سوالونو د اجابت مخه نیسي.

د "رِبِّيُّونَ" د کلمې تحلیل

۲_ د ﴿ رِبِّيُّونَ ﴾ کلمه د "رِبِّيٌّ" جمعه ده، چې "رَبّ" ته يې نسبت شوی دی. په عربي ژبه کښې د نسبتي "يّ" په پیوستون سره کله-کله په کلماتو کښې بې قانونه تغیرونه واقع کېږي. مثلاً د "رَبّ" په کلمه پورې چې نسبتي "يّ" ونښلي نو لاندې دوه ډوله تغیرات پکښې پېښېږي:

الف: یو "الف" او یو "ن" پکښې اضافه کېږي چې د "رَبِّيٌّ" په عوض "رَبّانِيٌّ" لوستل کېږي، چې د [آل عمران: ۸۱] ایت لاندې يې څه بیان تېر شوی دی.

ب: د "ر" زوَر په زیر باندې بدلېږي نو د "رَبِّيٌّ" په عوض "رِبِّيٌّ" جوړېږي او روغه جمعه يې "رِبِّيُّونَ" راځي. نو مونږ يې په پښتو کښې په متقیانو خلکو باندې معنی کوو. یعنې هغه خلک چې د هغو ټول کړه وړه د الله ﷻ د رضا دپاره وي.

د "اسْتَكَانُوا" تحلیل

۳_ د ﴿ ٱسْتَكَانُوا ﴾ په کلمه کښې لاندې دوه تحلیلونه شوي دي[1]:

الف: ځینې وايي چې د ﴿ ٱسْتَكَانُوا ﴾ مجرد "سکون" دی او د "افْتَعَلُوا" په وزن ده چې اشباعي "الف" پکښې زیات شوی دی نو وزن يې "افتعالوا" جوړ شوی دی لکه چې د "عَقْرَب" په کلمه کښې "عَقْرَاب" اوربدلی شوی دی.

ب: اکثریت په دې عقیده دي چې نوموړې کلمه د "كَوْن" څخه اخستله شوې ده، وزن يې اصلا "اسْتَفْعَلَ" دی، "الف" پکښې زائد نه دی بلکې اصلي دی چې د "واو" څخه بدل راغلی دی.

مفسرینو کرامو خو دوهم تحلیل ظاهر ګڼلی دی ځکه چې په لومړي تحلیل کښې د "الف" زیادت متبادر نه دی، مګر مونږ ته همدا لومړی تحلیل بهتر ښکاري چې د معنی حاصل يې د مقام سره ډېر ښه تناسب لري. یعنې د پخوانیو پیغمبرانو علیهم السلام امتونو د خپل دښمن په مقابل کښې سکون نه دی کړی چې د حرکته لویدلي وي او هغوی ته تسلیم شوي وي، ته به وايې چې په سیکّین (چړې) باندې وهل شوي دي؛ بلکې هغوی يې په مقابل کښې مقاومت کاوه.

---

(۱) البحر المحیط ج۳ ص۷۵

إسراف څه ته وايي؟

۴ـ د "إسْرَاف" معنی معلومه ده چې د حد څخه تېرېدنه ده، خو ځينو مفسرينو کرامو يې په دې مقام کښې په ګناه کښې د حد څخه تېرېدنه اخستې ده[1]، چې لويو ګناهونو ته اشاره ده. نو د معنی حاصل يې داسې کېږي چې ای زمونږ ربه! مونږ ته واړه ګناهونه هم راوبښې او لوی ګناهونه هم راته عفوه کړې.

مګر مونږ ته دا ښه ښکاري چې په دې مقام کښې د "إسْرَاف" څخه په جائزو کارونو کښې إسراف مراد دی تر دې چې د ګناه اندازې ته ورسېږي، لکه چې يو مجاهد د کافرانو په وژنه کښې اسراف وکړي حتی چې ماشومان او زنانه هم ووژني. نو د معنی حاصل به يې داسې شي چې هغوی به د خپل قصور او تيري دواړو ښښنه غوښته چې د حق په اداء کولو کښې ترې پېښ شوي وه.

سوال جواب

۵ـ که څوک وايي چې: ظاهراً خو داسې ښکاري چې په ﴿ ثَوَابَ ٱلدُّنْيَا ﴾ کښې د غنيمت مالونه هم داخل دي چې د مجاهدينو دپاره د دنيا اجر دی، حال دا چې پخوانيو امتونو ته خو د غنيمت د مال خوراک جائز نه وه، حتی چې غنيمت ته به يې اور اچاوه ترڅو معلومه کړي چې جهاد د الله ﷻ په دربار کښې قبول شوی دی او که نه؟

برسېره په دې د غنيمت د مالونو خوراک خو محمدي (ﷺ) امت ته حلال ګرځولی شوی دی او د همدې امت خاصه ده، نو د پخوانيو امتونو د مجاهدينو په دنياوي اجرونو کښې په څه اعتبار سره ذکر شوی دی؟

مونږ وايو چې: پخوا به هغه غنيمت ته اور وراچول کېده کوم به چې جمادات وه لکه پيسې، خوراکي شيان او داسې نور[2]، اما ژوندي غنيمتي مالونو ته اور نه وراچول کېده لکه اوبښ، غوايه او داسې نور، چې دا د پيغمبرانو علیهم السلام څخه په غير د مجاهدينو په ملکيت کښې داخلېدل. اما مونږ ته ـ الحمد لله ـ د هر ډول غنيمت خوراک جائز دی.

﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِن تُطِيعُواْ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ يَرُدُّوكُمْ عَلَىٰٓ أَعْقَٰبِكُمْ فَتَنقَلِبُواْ خَٰسِرِينَ ﴿١٤٩﴾ بَلِ ٱللَّهُ مَوْلَىٰكُمْ ۖ وَهُوَ خَيْرُ ٱلنَّٰصِرِينَ ﴿١٥٠﴾ سَنُلْقِى فِى قُلُوبِ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ ٱلرُّعْبَ بِمَآ أَشْرَكُواْ بِٱللَّهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِۦ سُلْطَٰنًا ۖ وَمَأْوَىٰهُمُ ٱلنَّارُ ۚ وَبِئْسَ مَثْوَى ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿١٥١﴾ ﴾

(۱) تفسير الطبري ج۴ ص۱۲۰
(۲) روح المعاني ج۴ ص۸۶

[۱۴۹] ای هغو کسانو چې ایمان مو راوړی دی! که (بالفرض) تاسو د هغو کسانو متابعت وکړئ چې هغوی کافر شوي دي، نو هغوی به (تر هغه تاسو پرېنږدي ترڅو مو چې) په خپلو پوندو باندې بېرته تاو کړي (او مرتد مو کړي)، نو زیانکاران به وګرځئ.

[۱۵۰] (د دوی په متابعت کښې هیڅ ګټه نشته) بلکې الله ﷻ ستاسو کار ساز دی او همدی ﷻ د ټولو کومک کوونکو ښه خیر (بهتر) دی (د ده ﷻ غوندې کار سازي بل هیڅوک نه شي کولی).

[۱۵۱] ډېر ژر به د هغو کسانو په زړونو کښې (ستاسو) دار ورواچوو چې هغوی کفر اختیار کړی دی، د دې کبله چې هغوی د الله ﷻ سره هغه شیزونه شریک جوړوي چې په هغو باندې الله ﷻ هیڅ دلیل نه دی نازل کړی (او نهورباندې دلیل شته) او د دوی پناځای اور (دوزخ) دی. (دوی ظالمان دي) او د ظالمانو د اوسېدلو ځای ډېر بد دی (چې همدغه اور دی).

ارتباط

د وړاندېنیو ایتونو مضمون دا وه چې تاسو په جهاد کښې د پخوانیو امتونو په پل باندې پل کېږدئ چې هغوی په مصیبتونو کښې ثابت قدمه وه. د دې ایتونو مضمون دا دی چې د کافرانو او منافقانو خبره مه منئ؛ او اطاعت یې مه کوئ که نه نو هم به مو په دنیا کښې پښې وښویږي او هم په آخرت کښې، او د هلاکت کندې ته به ولوېږئ.

د مطلب خلاصه

۱ـ یعنې ای مؤمنانو! تاسو خو ایمان راوړی دی او د ایمان غوښتنه دا ده چې د کافرانو اطاعت او متابعت به نه کوئ. منافقان خو تاسو ته همدا خبره وړاندې کوي چې د عبد الله بن أبي (رئیس المنافقین) په ذریعه د کافرانو د مشر ځخه امان وغواړئ او ورته تسلیم شئ:

که بالفرض تاسو د هغوی متابعت وکړئ نو د زیان او تاوان ځخه په غیر به هیڅ شی ترلاسه نه کړی شئ: او دا ځکه چې د یو پلوه به مو د ایمان غټه سرمایه په کفر بدله شي او د بله پلوه هغوی تاسو ته نه په دنیا کښې خیر رسولی شي او نه په آخرت کښې. د هغوی دا وسه نشته چې تاسو ته د الله ﷻ د غضب ځخه نجات درکړی شي او یا مو څه مشکل حل کړي او کار مو درجوړ کړي.

بلکې الله ﷻ ستاسو کارسازی دی. مشکلات مو حل کوي او کارونه مو درجوړوي. نن ورځ چې په تاسو باندې څه مصیبتونه درنازل کړی شوه دا د دې کبله نه دي چې الله ﷻ ستاسو کارسازی نه دی، بلکې د څه حکمتونو په بنا درباندې نازل کړی شوي دي. الله ﷻ ستاسو ناصر دی. ستاسو هیڅا ته حاجت نشته چې کومک او نصرت ترې وغواړئ، د الله ﷻ غوندې بهتر کومک کوونکی بل هیڅوک نشته او نه کېدلی شي. دا کار به هغه څوک کوي چې الله ﷻ د هغه مولی او ناصر نه وي چې هغه کافران او منافقان دي.

۲ـ د الله ﷻ د نصرت یوه غیر مرئي نمونه همدا ده چې دروا خلئ: چې ډېر ژر به ستاسو د دښمنانو په زړونو کښې رعب واچوو او دا ځکه چې هغوی د الله ﷻ سره شریکان جوړوي او د

هغوی څخه د نصرت امید لري حال دا چې په دغه شرکي عمل باندې هیڅ دلیل نه لري او د خپلو خانو څخه يې اختراع کړي دي.

که بالفرض الله ﷻ شریک درلودی نو پخپله به یې د هغه د ثبوت دپاره ایتونه نازل کړي وی. ایا دا عجیبه نه ده چې الله ﷻ وایي چې ما سره شریک نشته او هغوی وایي چې ته خبر نه یې، یو شریک لا څه چې تا سره ډېر شریکان دي. نو کله چې دوی په غیر الله باندې اتکا لري او د هغوی د لاسه هیڅ پوره نه دي نو همدا کفایت کوي چې د دوی زړونه ستاسو څخه په ډار کېنې وي او رعب وربانديې مسلط وي.

۳ـ دا وه د دوی د دنیاوي ژوند حالت، اما په آخرت کښې خو د دوی بل پناځای نشته په غیر د دوزخ څخه چې دا ډېر ناکاره استوګنځای دی، او دا ښکه دوی ته ټاکلی شوی دی چې دوی ظالمان دي او دغسې بد ځای د ظالمانو سره مناسب دی.

توضیحات

۱ـ دا خو یقیني ده چې په هره زمانه کښې مؤمنان مکلف دي چې د کافرانو اطاعت ونه کړي، که څه هم د حکم په عموم باندې د شان نزول خصوص څه اغېز نه شي غورځولی مګر په دې مقام کښې د ﴿ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟﴾ په تفسیر کښې مفسرین کرام لاندې اختلاف لري:

الف: دلته ترې ابو سفیان او د ده نور لښکر مراد دی، لکه چې منافقانو همداسې آرزو کړې وه چې د ده څخه امان وغواړي او خانونه ورتسلیم کړي[۱].

ب: دلته ترې عبد الله بن أبي (رئیس المنافقین) او د ده ډله مطلب ده[۲]، او دا ښکه چې کله مجاهدین مدینې منورې ته بېرته ورستانه شوه نو دوی په پروپاګند شروع وکړه چې که محمد ﷺ رښتیا پیغمبر وی نو د ده حالت به په جنګونو کښې د نورو خلکو څخه فرق درلودی او په هر حال کښې به غالب وی نو باید چې د ده ملګري بېرته خپل پلرني دین ته ورتاو شي. څرنګه چې الله ﷻ ته دا معلوم وه چې کله صحابه کرام ﷺ مدینې منورې ته لاړ شي دوی (منافقان) به دغسې چټیات وایي، نو د بېرته ستنېدلو څخه وړاندې یې د جنګ په میدان کښې دوی ته ارشاد وکړ چې پام کوئ چې نښته ورسره ونه کړئ.

ج: دلته ترې یهود او نصارا مراد دي[۳]. ښکه چې دوی هم نوموړې خبره کوله کله چې صحابه کرام ﷺ مدینې منورې ته ورستانه شوه.

مګر موږ ته داسې ښکاري چې دلته هم د وخت ټول کافران مطلب دي چې مشرکانو، منافقانو، یهودو، نصاراوو او نورو ته شاملېږي، او څه حاجت نشته چې یوې ډلې پورې تخصیص ورکړو.

---

(۱) التفسیر الکبیر ج۹ ص۳۰
(۲) تفسیر المنار ج۴ ص۱۷۶
(۳) روح المعاني ج۴ ص۸۷

رُعب څه ته وایي؟

۲ـ "رُعْب" هغه ډار ته وايي چې د انسان زړه د تاثير لاندې راولي او د جرئت مخه يې ونيسي. په دې مقام کښې چې الله ﷻ وعده وکړه چې د کافرانو په زړونو کښې به رعب واچوو، دا په حقيقت کښې د الهي نصرت يوه بېلګه وښودله شوه چې په داسې ډول به د دوی په زړونو کښې ډار واچوو چې دوی به يې هيڅ مقابله هم ونه کړی شي. د همدې ډول رعب لاندې دوه مثالونه ولولئ:

الف: الله ﷻ د بني نضيرو يهودانو په زړونو کښې رعب واچاوه کله چې هغوی په قوي کلاګانو کښې د صحابه وو کرامو ﷺ د پلوه محاصره شوي وه، لکه چې فرمايي: ﴿ وَقَذَفَ فِي قُلُوبِهِمُ ٱلرُّعْبَ ﴾ [الحشر: ۲] يعني: او الله ﷻ د دوی په زړونو کښې رعب واچاوه چې په نتيجه کښې د کلابندۍ څخه راښکته او د وطنه وشړل شوه.

ب: کله چې د احد د غزا څخه مشرکان بېرته ستانه شوه نو په لاره کښې ورته دا فکر پيدا شو چې بايد د صحابه وو کرامو ﷺ تولنې ته بالکل خاتمه ورکړو. او دا ځکه چې قوت يې مات شوی دی او د منځه وړل يې هيڅ مشکلات نه لري، خو الله ﷻ د دوی په زړونو کښې رعب واچاوه او دغه کار ته يې اقدام ونه کړی شو.

برسېره په دې د جنګ په ميدان کښې هم دوی د مجاهدينو کمزوري په سترګو وليده خو جنګ ته يې ادامه ورنه کړی شوه، که د دوی په زړونو کښې د مجاهدينو رعب نه وی نو د هغوی پوړنا کول ورته چندان مشکل نه وه.

بالمقابل د صحابه وو کرامو جرئت دومره قوي وه چې د حمراء الأسد پورې يې هغوی تعقيب کړه[1]، کله چې ورته ښه ځرګنده شوه چې دښمن خپل وطن ته مخ په حرکت دی او د راستنېدلو جرئت نه لري نو دوی هم بېرته راستانه شوه. دغې غزا ته په [آل عمران:۱۷۲] ايت کښې اشاره شوې ده.

دوه عجيبه خبرې

۳ـ يوه عجيبه خبره خو دا ده چې د احد په غزا کښې مجاهدينو فاحشه ماتې وخوړه چې بايد تر ډېره وخته پورې دوی په دښمن باندې د حملې جرئت نه وی کړی، خو د دې سره- سره دوی د احد په دوهمه ورځ آن تر حمراء الأسد پورې دښمن تعقيب کړ، ته به وايې چې پرون ورځ د دوی څخه نه څوک شهيد او نه زخمي شوی دی.

مګر د دوی په مقابله کښې مشرکان د جنګ د ميدان څخه د غلبې په حال کښې ستانه شوه او د مجاهدينو شهيدان او زخميان يې په سترګو وليده خو د دې سره-سره مورال يې دومره ټيټ وه چې د بېرته راستنېدلو جرئت يې ونه کړی شو.

دغه دواړه عجيبه خبرې نور څه نه دي بې د دې څخه چې الله ﷻ د صحابه وو کرامو ﷺ په زړونو

(۱) الدر المنثور ج۲ ص۳۴۲

کښې اطمنان واچاوه او د مشرکانو زړونه یې په رعب باندې ډک کړه ﴿ وَهُوَ خَيْرُ ٱلنَّـٰصِرِينَ ﴾ د ده ﷻ په شان بل کومک کوونکی چرته دی؟

یادونه

۳_ د هغو امتیازاتو څخه چې نبي کریم ﷺ پرې د نورو پیغمبرانو څخه مختص ګرځولی شوی دی همدغه رعب هم دی. همدې مطلب ته نبي کریم ﷺ په خپل یوه اوږده حدیث کښې اشاره کړې ده چې: «نُصِرْتُ بِالرُّعْبِ مَسِيرَةَ شَهْرٍ»[۱] یعني: زما بله ځانګړنه دا ده چې د الله ﷻ د پلوه زما سره د میاشتې په مسافه کښې په رعب سره نصرت کړی شوی دی چې د همدغه رعب د کبله په ډېره لرې مسافه کښې زما دښمنان ډارېږي او لښکې یې رېږي.

الحمد لله ﷻ همدغه رعب د نبي کریم ﷺ اُمت ته هم ورکړی شوی دی چې تر قیامته پورې به باقي وي. یوه غټه نمونه یې موږ د افغانستان په مجاهدینو کښې ګورو چې د ټولې نړۍ کافران ترې ډارېږي، د همدې کبله مستقیمې او غیر مستقیمې هلې ځلې کوي چې د مجاهدینو سوچه اسلامي حکومت جوړ نه شي او په ځای یې مختلط حکومت ځای په ځای شي، دوی پوهېږي چې سوچه اسلامي حکومت به په دنیا کښې د کفر جرړې وباسي.

سوال جواب

که څوک وایي چې: په څینو ځایونو کښې مسلمانان د کافرانو د رعب لاندې راځي او همدارنګه په څینو ځایونو کښې کافران زیات جرئت کوي ته به وایې چې د دوی په زړونو کښې هیڅ رعب نشته؟!

موږ وایو چې: په دې کښې شک نشته چې محمدي (ﷺ) اُمت ته رعب ورکړی شوی دی مګر په څینو ځایونو کښې یې چې آثار نه لیده کېږي هلته به یې څه مانع موجود وي. لکه چې د احد په غزا کښې د کنډو د مجاهدینو اختلاف د دې سبب شو چې د دوی په زړونو کښې په موقت ډول رُعب واقع شي او د کافرانو جرئت د لږ وخت دپاره زیات شي.

د دې مثال داسې دی چې اوبه د تږي سړي تنده ماتوي مګر د څینو تږو مریضانو تنده نه شي ماتولی، څوک چې د استسقاء په مرض باندې مبتلا وي هغه په اوبو باندې نه مړېږي.

﴿ وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ ٱللَّهُ وَعْدَهُۥٓ إِذْ تَحُسُّونَهُم بِإِذْنِهِۦ ۖ حَتَّىٰٓ إِذَا فَشِلْتُمْ وَتَنَـٰزَعْتُمْ فِى ٱلْأَمْرِ وَعَصَيْتُم مِّنۢ بَعْدِ مَآ أَرَىٰكُم مَّا تُحِبُّونَ ۚ مِنكُم مَّن يُرِيدُ ٱلدُّنْيَا وَمِنكُم مَّن يُرِيدُ ٱلْـَٔاخِرَةَ ۚ ثُمَّ صَرَفَكُمْ عَنْهُمْ لِيَبْتَلِيَكُمْ ۖ وَلَقَدْ عَفَا عَنكُمْ ۗ وَٱللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَلَى

---

(۱) صحیح البخاري ج۱ ص۶۲

ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿١٥٢﴾ إِذْ تُصْعِدُونَ وَلَا تَلْوُۥنَ عَلَىٰٓ أَحَدٍ وَٱلرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ فِىٓ
أُخْرَىٰكُمْ فَأَثَٰبَكُمْ غَمًّۢا بِغَمٍّ لِّكَيْلَا تَحْزَنُوا۟ عَلَىٰ مَا فَاتَكُمْ وَلَا مَآ أَصَٰبَكُمْ ۗ وَٱللَّهُ
خَبِيرٌۢ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٥٣﴾ ﴾

[۱۵۲] او بې شکه الله ﷻ خپله (د نصرت) وعده ستاسو سره په هغه وخت کښې رښتیا کړه چې تاسو کافران د الله ﷻ په حکم وژل، تر هغه وخته پورې چې تاسو بې زړه شوئ (د بې زړه توب په لار روان شوئ) او په خپلو منځو کښې سره د جهاد په کار کښې په جګړه شوئ، او د هغه څخه وروسته مو (د شرعي حکم څخه) نافرماني وکړه چې (الله ﷻ) تاسو ته هغه شی په خپلو سترګو باندې دروليد کړ چې خوښ مو وه (يعني نصرت او غنيمت).

ستاسو څخه ځينې هغه کسان دي چې دنيا غواړي او ستاسو څخه ځينې هغه کسان دي چې آخرت غواړي.

بيا الله ﷻ تاسو د هغوی څخه راتاو کړئ (د کافرانو تعقيب مو پرېښود) د دې دپاره چې تاسو امتحان کړي. او بې شکه تاسو ته يې عفوه وکړه، او الله ﷻ په مؤمنانو باندې د فضل خاوند دی.

[۱۵۳] په هغه وخت کښې (تاسو د امتحان لاندې راغلئ) چې بښکته پورته وتښتېدلئ او په هيچا باندې نه راتاوېدلئ؛ حال دا چې رسول ﷺ ستاسو په آخره کښې درپسې نارې وهلې (چې ای د الله ﷻ بندګانو ماته راشئ، خو ستاسو ورته هيڅ توجه نه وه)، نو ځکه الله ﷻ تاسو ته د غم د پاسه بل غم درورساوه ترڅو (د غمونو په ډېروالي سره تمرين شئ او) په هغه شي باندې غمګين نه شئ چې ستاسو څخه فوت شو (چې هغه نصرت او غنيمت وه) او نه په هغه شي باندې (خپه شئ) چې تاسو ته رسېدلی وه (چې هغه د صحابه وو کرامو ﷺ شهادت او زخمي کېدل وه).

او الله ﷻ په هغه عمل باندې خبردار دی چې تاسو يې په راتلونکي کښې کوئ (نو ځکه يې د دغسې غمونو لاندې راوستلئ چې د عبرت درس زده کړئ او مصيبتونو ته وارخطا نه شئ).

شان نزول

کله چې صحابه کرام ﷺ د احد د غزا څخه مدينې منورې ته ورستانه شوه نو هلته دا خبره وښورېده چې مونږ سره خو الله ﷻ د نصرت وعده کړې وه نو دا ماتې مو ولې وخوړه؟، لرې نه ده چې دغې خبرې ته منافقانو نشر او اشاعت ورکړی وی.

په هر تقدير، الله ﷻ ذکر شوي ايتونه نازل کړه او ذکر شوې اشتباه يې پورته کړه.

ارتباط

د وړاندېنيو ايتونو مضمون دا وه چې د کافرانو اطاعت مه کوئ ځکه چې د هغوی زړونه ستاسو

په رعب باندې ډک دي بلکې په الله ﷻ باندې اتکا وکړئ چې هغه ستاسو کارسازی دی او تاسو ته یې داسې رعب درکړی دی چې دښمن درڅخه د جنګ څخه په غیر هم دارېږي.

په دې ایتونو کښې د منافقانو هغه استدلال جواب شوی دی په کوم باندې به یې چې مسلمانان د کافرانو اطاعت ته وربلل چې محمد ﷺ رښتینی پیغمبر نه دی ځکه چې د نصرت وعده یې دروغ شوه او د جنګ نتیجه د کافرانو په ګټه تمامه شوه.

د مطلب خلاصه

۱_ یعنې منافقان دروغ وایي چې الله ﷻ خپله وعده رښتیا نه کړه، ده ﷻ خو خپله د نصرت وعده رښتیا کړه او نښه یې دا ده چې تاسو یې په کافرانو باندې مسلط کړئ او د الله ﷻ په حکم مو وژل او د حس او حرکت څخه مو غورزول او د میدان پرېښودلو ته مو مجبور کړه. مګر دغې وژنې او پرزونې تر هغه وخته پورې دوام وکړ چې په تاسو کښې د بې زړه توب نښې پیل شوې او د مورچې په ساتنه کښې سره په جګړه شوئ چې په نتیجه کښې تاسو د خپل ګروپ د قومندان څخه عصیان وکړ او هم مو د نبي کریم ﷺ څخه نافرماني وکړه چې د غشو ویشتلو مورچه مو پرېښودله او د ماتې خوړلو کافرانو د مالونو د راغونډلو دپاره میدان ته ورښکته شوئ. تاسو ځکه دغه کار ته بدې ووهلې چې هغه شیان مو په سترګو ولیده کوم چې تاسو ته ډېر محبوب او ګران دي، د همدې کبله مو خپل ځانونه اداره نه کړی شوه او د مورچې پرېښودل مو خوښ کړه؛ که دا خبره نه وی نو په هغسې حساس وخت کښې مورچه پرېښودل او د اوامرو اطاعت نه کول باید هیڅوک ونه کړي پاتې خو لا تاسو چې مختار امت یاست.

نو اوس تاسو په انصاف سره ووایئ چې الله ﷻ خپله وعده ترسره کړه او که نه؟

۲_ اصلي خبره دا ده چې په تاسو کښې ځینې خلک دنیا غواړي، کله چې ورته دنیا لاس ته ورنه شي نو بیا مرور وي او په الله ﷻ باندې اعتراض کوي چې خپله وعده یې رښتیا نه کړه. او ځینې نور آخرت غواړي چې دوی په هر حالت کښې د الله ﷻ رضا لټوي، دوی پوهېږي لکه څنګه چې الله ﷻ پخپله وعده باندې کلک دي بل هیڅوک نه دومره کلک دي او نه کلکېدلی شي.

الله ﷻ خو تاسو سره داسې وعده نه وه کړې چې که تاسو تقوی او صبر ونه کړئ هم نصرت به مو په برخه کېږي، نو تر هغه چې تاسو صابران وئ په کافرانو باندې یې مسلط کړي وئ چې هغوی مو د تعقیب لاندې نیولي وه. خو کله چې په تاسو کښې بې صبري پیدا شوه نو د هغوی د تعقیب څخه یې راتاو کړئ ترڅو چې تاسو د مصیبت لاندې راشئ او د بې صبرۍ د ګناه مجازات په دنیا کښې وځکئ که نه نو په آخرت کښې خو الله ﷻ تاسو ته عفوه کړې ده، په همدې عصیان باندې به هلته ونه نیولی شئ.

۳_ الله ﷻ کولی شو چې په دنیا کښې یې هم درته عفوه کړې وی خو دا کار یې ځکه ونه کړ چې ترڅو تاسو د مصیبتونو سره اشنا شئ چې د یو پلوه اجرونه وګټئ او د بله پلوه ستاسو څخه پاخه

سړي جوړ شي چې په مصيبتونو باندې مو جرئت کم نه شي او مورال مو ټيټ نه شي. همېشه خو به په تاسو کښې نبي کريم ﷺ ژوندی نه وي چې ټول غمونه به د هغه په سر وي.

نو اوس خو پوه شوئ چې الله ﷻ په مؤمنانو باندې د فضل خاوند دی، که په تاسو باندې يې فضل نه وی نو ستاسو مجازات به يې آخرت ته پرېښي وي او په دنيا کښې به يې نه وی مجازات کړي، او نه به يې تمرين کړي وی. نو ستاسو نصرت هم د الله ﷻ فضل دی او ستاسو ماتې هم د الله ﷻ فضل دی. تاسو په هر يو حالت کښې کامياب او بريالي ياست.

۴ـ ای مؤمنانو! کله چې الله ﷻ تاسو د کافرانو د تعقيب څخه ستانه کړئ نو په دغه وخت کښې په تاسو باندې داسې حالت درغی چې ټول خواره واره شوئ، خينې پورته په غره باندې ختلئ او چا په هواره کښې يو پلو او بل پلو ته منډې وهلې، تردې چې يو کس هم په بل باندې نه راتاوېده چې په حال باندې يې خان پوه کړي.

په عين وخت کښې نبي کريم ﷺ ستاسو په آخره کښې تاسو ته نارې وهلې چې ای د الله بندګانو! ماته راشئ، زه د الله ﷻ پيغمبر يم زما خبره ومنئ او منډې مه وهئ. مګر تاسو په دومره اندازې سره وارخطا وئ چې د ده ﷺ اواز ته مو هم فکر نه وه، ته به وايې چې ټول کاڼه ياست.

۵ـ ای مؤمنانو! که څه هم ستاسو ماتې د ګناه نتيجه وه او پخپله ګناه نه وه، خکه چې کافرانو ستاسو نژدې څلور چنده جوړېده، مګر دا مو ګناه وه چې د ماتې په وخت کښې مو نبي کريم ﷺ هېر کړی وه چې د هغه به څه حال وي او هم مو د هغه ﷺ بلنه قبوله نه کړه چې نارې يې درېسې وهلې چې «اِلَيَّ عِبَادَ اللهِ» ماته واشئ ای د الله ﷻ بندګانو!

نو د همدې ګناه په سبب باندې الله ﷻ درباندې د غم د پاسه بل غم درنازل کړ او دا اواز يې هم ستاسو غوږونو ته درورساوه چې نبي کريم ﷺ وژلی شوی دی، دا داسې غم وه چې پخواني غمونه پرې درڅخه ټول هېر شوه. د دې ګناه څخه هم الله ﷻ درته د آخرت عفوه وکړه خو دنياوي مجازات يې درکړه ترڅو تاسو په هغه څه باندې غمژن نه شئ کوم چې ستاسو د لاسه ووت، چې نه غنيمت په لاس درغی او نه مو فتحه په نصيب شوه. او په هغه څه باندې هم ونه ژړېږئ کوم چې دوررسېده او اويا کسان مو شهيدان او زيات شمېر مو زخميان شوه. په دې ټولو باندې د پاسه نبي کريم ﷺ هم زخمي شو چې په هغه ﷺ باندې د هر څه څخه زيات خپه او غمژن وئ.

او الله ﷻ په هغه څه باندې خبردار دی چې تاسو يې کوئ. نو په راتلونکي کښې به درته څرګنده شي چې تاسو د احد غزا څخه څومره عبرت اخلئ او څه ډول کرنلاره غوره کوئ.

توضيحات

۱ـ خينې مفسرين کرام وايي چې نبي کريم ﷺ د احد د غزا د پيل څخه مخکښې مجاهدينو ته وعده ورکړې وه[1] چې مونږ به په کافرانو باندې غالب شو، البته په هغه وخت کښې چې د غشو

(۱) روح المعاني ج۴ ص۸۹

ويشتلو تولګۍ يې مخاطب کړ چې: «وَإِنَّا لَنْ نَزَالَ غَالِبِيْنَ مَا ثَبَتُّمْ مَكَانَكُمْ»[١] مونږ به دوامداره غالب یاستو ترڅو چې تاسو په خپل ځای باندې ثابت پاتې یاست.

او ځينې نور وايي چې دغه وعده په هغو عموماتو کښې داخله ده چې الله ﷻ په قرآن کريم کښې مؤمنانو ته ځای په ځای ورکړې ده[٢]، لکه چې فرمايي: ﴿ وَإِنَّ جُندَنَا لَهُمُ ٱلْغَٰلِبُونَ ﴾ [الصافات: ١٧٣] يعني: او يقينًا زمونږ لښکر (مؤمنان) ضرور همدوی غلبه موندونکي دي او يا داسې نور ايتونه چې همدغه مضمون پکښې واضحه شوی دی.

مونږ ته داسې ښکاري چې دا څه منافات نه لري چې په دې مقام کښې يې په دواړه ډولو وعدو سره تفسير کړو چې دواړه واقع شوي دي. مګر اولنۍ وعده ډېره واضحه ښکاري چې ډېره نږدې (د جنګ په پيل کښې) ورکړه شوې وه.

"حس" څه ته وايي؟

٢ـ د ﴿ تَحُسُّونَهُم ﴾ کلمه د "حِس" څخه اخستله شوې ده، د "حِس" مشتقات په عربي ژبه کښې په لاندې دوه معناوو باندې استعمالېږي[٣]:

الف: "حَسَسْتُ زَيْدًا" زيد ته مې خپله حاسه وررسولې وه. يعني يا مې ليدلی وه او يا مې لاس وروړی وه.

ب: "حَسَسْتُ زَيْدًا" د زيد حاسه مې د منځه وړې وه. يعني هغه مې وژلی وه چې ټولو حواسو يې کار پرېښود او يخ يخ په ځمکه مړ پرېووت.

دلته همدغه دوهمه مراده ده[٤]، چې الله ﷻ خپله د نصرت وعده په هغه وخت کښې پوره کړه چې تاسو د کافرانو حواس د منځه وړل او د حس او حرکت څخه مو غورزول.

صحابه کرام ﷺ او دنيا

٣ـ په جهاد کښې دنيا غوښتنه په لاندې دوه ډولونو باندې وېشله کېږي:

الف: چې سړی جهاد ته صرف د غنيمت دپاره تللی وي او د ثواب او اجر هيڅ نيت يې نه وي. دا ډول دنيا غوښتنه صحابه وو کرامو ﷺ نه کوله هغوی د الله ﷻ محبوب بندګان وه. هوا د دوی په ډله کښې ځينې منافقان د همدې مطلب دپاره غزا ته وتلي وه. لکه چې د [آل عمران: ١٤٥] ايت لاندې د الله ﷻ په توفيق تېر شوی دی.

خو الله ﷻ په دنيا پرستانو باندې پرده واچوله او په عامه توګه يې وفرمايل چې: ﴿ مِنكُم مَّن يُرِيدُ ٱلدُّنْيَا ﴾، ترڅو دنيا پرستان په غوږ ووهي چې د منافقت څخه په پټه کښې لاس واخلي.

---

(١) تفسير البغوي ج١ ص٣٥٧

(٢) تفسير المنار ج٤ ص١٨١

(٣) مفردات الراغب ص١١٥

(٤) تفسير القاسمي ج٤ ص٢٥١

ب: چې جهاد ته صرف د الله ﷻ د رضا دپاره تللي وي خو کله چې هلته د غنيمت مال وګوري نو زړه یې ورته میلان وکړي. دا ډول دنیا غوښتنه خو څه مذمومه نه ده او غوښتوکي ته څه عیب نه ده. لکه چې د غشو ویشتونکو د ډلې څخه اکثرو کسانو همدا ډول دنیا غوښتنه وکړه چې د غنیمت په راغونډولو مصروف شوه، اما کله چې د همدې ډول غوښتنې سره د نبي کریم ﷺ هدایت د پښو لاندې شو او مورچه پرېښودله شوه نو الله ﷻ په کلکو تعبیراتو سره تعبیر کړه چې ﴿ مِنكُم مَّن يُرِيدُ ٱلدُّنْيَا ﴾ خینې ستاسو دنیا غواړي، یعنې ته به وایې چې جهاد ته صرف د غنیمت دپاره تللي دي. دا څکه چې د "حَسَنَاتُ الْأَبْرَارِ سَيِّئَاتُ الْمُقَرَّبِينَ" په بناء د صحابه وو کرامو دا ډول دنیا طلبي تغليظًا داسې وګڼله شوه لکه چې د تګ په وخت کښې یې همدا نیت وي. او دا څکه چې د دوی د شان سره دا هم مناسبه نه وه.

عبد الله بن مسعود رضي الله عنه وایي چې د أُحد د غزا پورې زما دا شعور نه وه چې د نبي کریم ﷺ په صحابه وو کښې به داسې څوک هم وي چې «يُرِيدُ الدُّنْيَا وَعَرَضَهَا»[1] دنیا به غواړي او د دنیا سازوسامان به اراده کوي.

"إصعاد" څه معنی؟

۴ـ د ﴿ تُصْعِدُونَ ﴾ کلمه د "إِصْعَاد" څخه اخستله شوې ده، "إِصْعَاد" په هـواره ځمکه باندې تللو ته وایي او "صعود" په لوړو ځایونو باندې د پورته کېدلو نوم دی[2].

د احد په غزا کښې مجاهدین د ماتې په وخت کښې خواره واره شوه، څوک په غره وختل او څوک یو طرف ته لاړه او څوک بل طرف ته[3] حتی چې خینې لا آن مدینې منورې ته ورسېده.

زمونږ په خیال په دې مقام کښې الله ﷻ د هغو خلکو ذکر وکړ کوم چې په هـواره ځمکه باندې تېنتېدلي وه څکه چې دوی نسبت هغو کسانو ته لرې لاړه کوم چې په غره باندې ختلي وه. او دا څکه چې د غره والا خو هلته بیا تم شوي او په نبي کریم ﷺ باندې لږ وخت وروسته ورغونډ شوي وه، اما د هـوارې ځمکې والاوو د ببرته راغونډېدلو وخت اوږد وه حتی خینې لا درې ورځې وروسته ورغله[4].

د غم د پاسه غم

۵ـ خینې مفسرین کرام د ﴿ فَأَثَٰبَكُمْ غَمَّۢا بِغَمٍّ ﴾ تفسير داسې کوي چې الله ﷻ تاسو څکه په غم کړئ چې تاسو نبي کریم ﷺ غمژن کړی وه، کله یې چې تاسو ته ناري وهلې چې ماته راشئ مګر تاسو په تېښته وئ[5].

---

(۱) الدر المنثور ج۲ ص۳۴۸
(۲) تفسير الطبري ج۴ ص۱۳۳
(۳) تفسير القرطبي ج۴ ص۲۳۹
(۴) روح المعاني ج۴ ص۹۹
(۵) تفسير القرطبي ج۴ ص۲۴۰

او خیني نور یې داسې تفسیروي چې الله ﷻ تاسو ته د یو غم د پاسه بل غم درورساوه، چې ددې د غمونو شمېره په لاندې ډول باندې ښیي[١]:

د ګټلې نصرت د لاسه وتل، د لاس ته ورغلی غنیمت فوت کېدل، شهیدان، زخمیان، د نبي کریم ﷺ د شهادت د اواز اورېدل.

او هم د دې خبرې خطره چې کافران خپلې تعرضي حملې ته دوام ورکړي، بل غم وه. خصوصاً په هغه وخت کښې چې ابو سفیان ورته په یوه لوړه غونډۍ باندې کښېناست او سوال جواب یې ورسره شروع کړ چې: فلانی ژوندی دی؟ فلانی ژوندی دی؟ او بیا یې یو بوت ته ـ چې هبل نومېده ـ وویل چې: "اُعْلُ هُبَلْ" ای هُبَله! ـ لوړ اوسېږې چې مونږ ته دې غلبه راپه برخه کړه. او داسې نورې خبرې یې هم وکړې[٢].

مونږ ته همدغه دوهم تفسیر په زړه پورې ښکاري چې د وروستني متصل کلام سره ښه مناسب دی. یعني: خکه درباندې الله ﷻ د یو غم دپاسه بل غم درنازل کړ ترڅو د غمونو سره اشنا شئ او پوه شئ چې په هر حالت کښې شکر په کار دی.

خلک وایي چې غم د غم څخه نه شرمېږي او په یوه غم باندې بل غم هېرېږي، لکه چې وایي:

دا دستور دی چې لوی غم په سرې ورشي :: واړه غمونه یې همه شې تر پښو لاندې[٣]

﴿ ثُمَّ أَنزَلَ عَلَيْكُم مِّنۢ بَعْدِ ٱلْغَمِّ أَمَنَةً نُّعَاسًا يَغْشَىٰ طَآئِفَةً مِّنكُمْ ۖ وَطَآئِفَةٌ قَدْ أَهَمَّتْهُمْ أَنفُسُهُمْ يَظُنُّونَ بِٱللَّهِ غَيْرَ ٱلْحَقِّ ظَنَّ ٱلْجَٰهِلِيَّةِ ۖ يَقُولُونَ هَل لَّنَا مِنَ ٱلْأَمْرِ مِن شَىْءٍ ۗ قُلْ إِنَّ ٱلْأَمْرَ كُلَّهُۥ لِلَّهِ ۗ يُخْفُونَ فِىٓ أَنفُسِهِم مَّا لَا يُبْدُونَ لَكَ ۖ يَقُولُونَ لَوْ كَانَ لَنَا مِنَ ٱلْأَمْرِ شَىْءٌ مَّا قُتِلْنَا هَٰهُنَا ۗ قُل لَّوْ كُنتُمْ فِى بُيُوتِكُمْ لَبَرَزَ ٱلَّذِينَ كُتِبَ عَلَيْهِمُ ٱلْقَتْلُ إِلَىٰ مَضَاجِعِهِمْ ۖ وَلِيَبْتَلِىَ ٱللَّهُ مَا فِى صُدُورِكُمْ وَلِيُمَحِّصَ مَا فِى قُلُوبِكُمْ ۗ وَٱللَّهُ عَلِيمٌۢ بِذَاتِ ٱلصُّدُورِ ﴿١٥٤﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ تَوَلَّوْا۟ مِنكُمْ يَوْمَ ٱلْتَقَى ٱلْجَمْعَانِ إِنَّمَا ٱسْتَزَلَّهُمُ ٱلشَّيْطَٰنُ بِبَعْضِ مَا كَسَبُوا۟ ۖ وَلَقَدْ عَفَا ٱللَّهُ عَنْهُمْ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿١٥٥﴾ ﴾

[١٥٤] بیا د غم څخه وروسته الله ﷻ په تاسو باندې د ډاډ (اطمنان) دپاره پرکالي نازله کړه، چې ستاسو یوه ډله یې پټه کړه (او خوب وریاندې ورغی). او یوه بله ډله مو داسې ﴿ چې خپلو

(١) تفسیر القاسمي ج٤ ص٢٥٧؛ التفسیر الکبیر ج٩ ص٤١
(٢) تفسیر البغوي ج١ ص٣٥٦
(٣) د عبد الرحمن مومند دیوان

ځانونو په غم کښې اچولې دي (او د ډاډه کېدلو استعداد نه لري) دوی په الله ﷻ باندې ناحقه د جهالت ګومانونه کوي؛ دوی وايي چې ايا مونږ لره د دې کار (غزا) څخه (د نصرت) څه شی شته؟ (بلکې نشته نو معلومه شوه چې د نبي کريم ﷺ د نصرت وعده دروغ ده). ورته ووايه چې يقيناً ټول کار الله ﷻ لره دی (د حکمت په اقتضاء هم نصرت ورکوي او هم شکست).

(ای پيغمبره! دغه ډله) د ځانونو سره داسې خبرې (نورې هم) پټې ساتي چې تاته يې نه ښکاره کوي. دوی وايي چې که مونږ لره د دې کار (غزا) څخه څه برخه وی (او زمونږ خبره چا منلې وی چې د جنګ نقشه د مدينې منورې په داخل کښې عملي شوې وی) نو مونږ به دلته نه وی وژل شوي.

ورته ووايه چې که (بالفرض) تاسو په خپلو کورونو کښې وی هم (او مدينه منوره د جنګ ميدان جوړ شوی وی هم) نو ضرور به هغه کسان چې په هغوی باندې وژل کېدل (په تقدير کښې) تاکلي شوي وه د خپل ارخ لګولو (وژل کېدلو) ځايونو ته وروتلي وی.

او (دا کار د ډېرو حکمتونو دپاره عملي شو چې څينې دا دي:) ترڅو الله ﷻ هغه شی وازمايي چې هغه ستاسو په سينو کښې دی. او چې ترڅو هغه شی سوچه وګرځوي چې هغه ستاسو په زړونو کښې دی. او الله ﷻ په هغو (اعتقاداتو او تصوراتو) باندې پوه دی چې د سينو اندېوالان دي (او دباندې نه دي راوتلي).

[۱۵۵] او بې شکه ستاسو د جملې څخه هغه کسان چې هغوی په هغې ورځ د جنګ څخه بېرته تاو شوه (او ماتې يې وخوړه) په کومه ورځ کښې چې دوه لويې ډلې سره د جنګ دپاره مخامخې شوې (يعنې د احد په غزا کښې)، يقيناً دوی د څينو هغو ګناهونو د کبله شيطان ولغزول چې دوی کړي وه (د غشو ويشتلو مورچه يې پرېښې وه). او يقيناً دوی ته الله ﷻ عفوه کړې ده، بې شکه الله ﷻ بښونکی (او) د حلم څښتن دی.

ارتباط او د مطلب خلاصه

۱ـ د وړاندېنيو ايتونو څخه معلومېږي چې د احد په غزا کښې غازيانو دوه ګناهونه کړي وه يو دا چې د نبي کريم ﷺ تاکلې مورچه يې پرېښې وه او د غنيمت په مالونو پسې روان شوي وه. او بله دا چې نبي کريم ﷺ ورپسې نارې وهلې چې مه تښتئ؛ بېرته راوګرځئ، ماته راشئ: خو د ډېرې وارخطائۍ د کبله ورته د غازيانو فکر نه شو او د نبي کريم ﷺ حکم ترې فوت شو.

د دغو دواړو ګناهونو څخه الله ﷻ په [آل عمران:۱۵۲] ايت کښې عفوه وکړه. که عفوه يې ورته نه وی کړې، د اطمنان ورکولو مستحق به هم نه وی. نو د دې دپاره چې دوی ښه مطمئن شي چې مونږ الله ﷻ وبښلو، لاندې اطمنانونه يې ورکړه:

الف: يو دا چې د دوی د دښمنانو په زړونو کښې يې رعب واچاوه چې زړونه يې د ډاره څخه ډک شوه او دا جرئت يې د لاسه ورکړ چې د ماتې خوړلو صحابه کرامو ﷺ د پوينا کولو دپاره بېرته راتاو شي. او بالمقابل د غازيانو جرئت دومره قوي شو چې د حمراء الأسد پورې يې تعقيب کړه

ته به وايي چې آن د هماغه ځايه پورې يې وځغلول. همدې مضمون ته په [آل عمران:۱۷۲] ايت کښې اشاره شوې ده.

ب: په عين جنګ کښې يې په دوی باندې خوب ورووست چې غازيانو د خوب د کبله سرونه نه شوه پورته کولی او تورې يې د لاسونو څخه ښويېدلې، تا به ويل چې دوی د جنګ په ميدان کښې واقع نه دي بلکې په کوم تفريح ځای کښې سيل ته وتلي دي.

ج: د دوهم ځل دپاره بيا الله ﷻ د عفوې اعلان وکړ چې: ﴿ وَلَقَدْ عَفَا ٱللَّهُ عَنْهُمْ ﴾ او يقينًا الله ﷻ دوی ته عفوه کړې ده. ترڅو د يو پلوه صحابه کرام ﷺ ښه مطمئن شي چې الله ﷻ د ګناهونو څخه راتېر شو. او د بله پلوه د قيامت د ورځې پورې د معاندينو د اعتراض مخه ونيوله شي چې په هغوی باندې د اعتراض خولې خلاصې کړي او په همدې پلمه باندې د صحابه کرامو ﷺ پسې د اقتداء کولو څخه خپلې اوږې سپکې کړي.

۲ــ يعنې الله ﷻ تاسو په غمونو باندې د حکمت د غوښتنې سره سم مبتلا کړئ خو بيا يې د غمونو څخه وروسته په تاسو باندې اطمنان او ډاډينه هم نازله کړه ترڅو چې ټول غمونه درڅخه هېر او زړونه مو ارام شوه حتی چې خوب درغی، ته به وايې چې دا د جنګ ميدان نه بلکې نرمه بستره ده چې د ارام کولو دپاره درته اواره کړی شوې ده.

مګر نوموړی اطمنان ستاسو د ټولو په برخه نه شو، په تاسو کښې صرف د يوې ډلې په برخه شو چې هغوی جهاد ته صرف د الله ﷻ د رضا دپاره وروتلي وه او نيتونه يې سوچه وه.

په تاسو کښې يوه بله ډله وه چې د هغوی تشويش لا پسې زيات شو، نه يې زړونه ارام شوه او نه د غمونو څخه خلاص شوه، هغوی د خپلو ځانو په غم کښې اخته وه چې ابو سفيان به امان راکړي او که نه؟ دوی په الله ﷻ باندې د جاهليت د زمانې باطل ګومانونه کول او دا يې خيال نه وه چې اسلام به مخ په وړاندې لاړ شي. هغوی الله ﷻ هېر کړ او په غير الله باندې يې اتکا وکړه.

۳ــ ای پيغمبره! دوی وايي چې ايا مونږ ته د نصرت او غلبې څخه څه شی شته؟ مطلب يې دا دی چې د نصرت وعده دروغ شوه، کله چې دا وعده دروغ شوه نو د نبي کريم ﷺ نورې وعدې هم دروغ دي. دوی ته اسلام باطل دين ښکاري، د دوی په نزد حق دين هغه دی چې په هيڅ وخت کښې يې پيروان مغلوب نه شي بلکې دوی صرف د دې دپاره کلمه طيبه وايي چې غنيمت ترلاسه کړي. او د دې څخه منکر دي چې الله ﷻ دنياوي کارونه په اسبابو باندې بنا کړي دي (د معجزې په توګه کله-کله اجراء کېږي) که نه نو کافران به په ايمان راوړلو باندې مجبور شوي وی، خو د مجبورۍ ايمان د الله ﷻ په نزد باندې مقبول نه دی.

نو ته ورته ووايه چې ټول کارونه د الله ﷻ په واک او اختيار کښې دي، زما په لاس کښې څه شی نشته او د الله ﷻ کارونه په حکمت باندې ولاړ دي. ايا الله ﷻ درسره خپله وعده رښتيا نه کړه چې کافرانو ته مو ماتې ورکړه او د هغوی د مالونو په راغونډولو باندې مصروف شوئ؟ ايا هغه

نصرت نه وه؟، خو د بې صبرۍ د کبله درڅخه الله ﷻ خپل نصرت بېرته واخست. ایا تاسو سره یې د داسې نصرت وعده کړې وه چې که تاسو جنایت کوئ هم تاسو به غالب یاست؟!.

۴ـ ای پیغمبره! د دوی په زړونو کښې څه نورې کفري خبرې هم شته چې هغه لا تاسو ته نه ښکاره کوي، ستاسو په وړاندې څه نرمې کلمې استعمالوي خو کوم شی چې د دوی په زړونو کښې دي هغه صریح کفر دی. مثلا دوی وایي چې که مونږ په دې غزا کښې د نصرت څه برخه درلودی نو مونږ به دلته نه وی وژل شوي. ایا نصرت دې ته وایي چې چې اویا نفره ووژل شي او ښه ډېر زخمیان شي؟.

برسېره په دې دوی د الله ﷻ په تقدیر باندې هم قائل نه دي. دوی وایي چې که مونږ په مدینه منوره کښې پاتې شوي وی او یا د عبد الله بن اُبي (رئیس المنافقین) سره بېرته ستانه شوي وی نو هم دغه مرګ او ژوبله به نه وی واقع شوې.

۵ـ نو ای پیغمبره! ته ورتهووایه چې که بالفرض تاسو په کورونو کښې وی او هیڅ د جنګ میدان ته نه وی راوتلي هم، نو د چا چې نېټه پوره وه او په دنیا کښې یې روزي خلاصه وه هغه به د اُحد د غره لمن ته وروتلې وی او په هغه ځای باندې به یې سا ورکړې وی په کوم ځای باندې چې اوس شهید پروت دی. او دا ځکه چې د هر چا دپاره لکه څنګه چې د ژوند وخت ټاکلی شوی دی همدارنګه ورته د روح ورکولو ځای او موقعیت هم تعین شوی دی، چې نه ځای بدلون مونډلی شي او نه زمانه.

۶ـ ذکر شوي واقعات الله ﷻ د ډېرو حکمتونو په بناء واقع کړي دي چې د هغو د جملې څخه لاندې دوه حکمتونه هم دي:

الف: ترڅو ستاسو اخلاص د ابتلاء او ازمېښت لاندې راولي چې څوک په رښتیا مؤمنان دي او څوک منافقان دي. که ذکر شوي واقعات یې نه وی پېښ کړي نو د منافقانو منافقت به هم پټ پاتې شوی وی او دغه خبرې به یې نه وی کړې چې اوس یې کوي.

ب: ترڅو چې ستاسو ایمانونه سوچه او خالص وګرځوي او هغه تشویشونه او شبهات جواب کړي چې منافقان یې تاسو ته دراچوي، اوس ښه څرګنده شوه چې د هغوی شبهات هیڅ مؤثر واقع نه شوه او نه به مؤثر واقع شي.

ذکر شوي دوه شیان (منافقت او ایمان) خو الله ﷻ ته معلوم وه ځکه چې هغه ﷻ په زړونو باندې پوه دی او ټول کیفیات یې ورته ښکاره دي، خو الله ﷻ د لاندې دوه وو مطلبونو دپاره رابرسېره کړه:

اول: چې تاسو ورباندې پوه شئ او هر چا ته د خپل ځان وزن څرګند شي.

دوهم: چې الله ﷻ هیڅ چا ته تر هغه نېکه یا بده جزا نه ورکوي ترڅو چې خپل معلومات پیاده نه کړي، که یوازې په علم باندې یې چا ته جزا ورکولی نو پیغمبران علیهم السلام به یې نه وی استولي او مخلوق به یې د پیدا کولو څخه وروسته متصل څوک جنت ته بیولي وی او څوک دوزخ ته؛ لکه څنګه چې ورته په ازل کښې معلوم وه.

٧_ ای مؤمنانو! تول شیطانان (انسي دي او که جني) غواړي چې تاسو د الله ﷻ د لارې څخه بې لارې کړي، د همدې کبله تشویشونه او اشتباهګانې دراچوي. خو ترڅو چې تاسو په برابره لار باندې روان یاست څه وسه به یې درباندې ونه شي.

یقینًا ستاسو د جملې څخه چې ځینې کسان د جنګ د میدان څخه وتښتېدل او د نبي کریم ﷺ دعوت ته متوجه نه شوه (چې ای د الله ﷻ بندګانو! ماته راشئ) هغوی هم د ځینو ګناهونو د کبله جني شیطان خطا کړه. که بالفرض د غشو ویشتونکو ټولګي ګناه نه وی نو نه به شکست واقع شوی وی او نه به یې میدان پرېښی وی.

لنډه دا چې د هغوی تښتېدل د عقیدې په بناء باندې نه وه بلکې یوه عملي خطا ترې واقع شوه نو ځکه الله ﷻ دوی ته عفوه وکړه. او دا ځکه چې الله ﷻ بښونکی دی.

هو! چا چې دغه کار د منافقت د عقیدې په بناء کړی دی نو هغوی ته عفوه نشته سمدستي هغوی ته پوره جزا ورنه کړی شوه ځکه چې الله ﷻ حلیم دی، کارونه په عجله نه کوي.

توضیحات

١_ د الله ﷻ په نومونو کښې یو نوم "ستّار" دی، یعنې پرده پوښ. نو د همدې کبله یې په دې مقام کښې د منافقانو نومونه وانخستل، چې ته منافق یې او ته منافق یې. او نه یې ګناهکاران څرګند کړه چې فلاني دا ګناه وکړه او فلاني دا ګناه وکړه. بلکې په ټولو ارشاداتو کښې یې د مجاهدینو ټولګي مخاطب کړ چې ترڅو هر څوک ترې د خپل ځان سره مناسب ارشاد ترلاسه کړي، او هم منافقین دې خبرې ته وهڅوي چې د منافقت څخه لاس واخلي ترڅو داسې وګڼل شي چې دوی هیڅکله د نفاق څخه کار نه دی اخستی، او نه ورته څوک پیغور ورکړی شي چې په یو وخت کښې یې منافقت کړی وه.

د بیان دا طرز هم په دې دلالت کوي چې قرآن کریم په حقه د الله ﷻ کتاب دی، د الله ﷻ څخه په غیر بل څوک خپل ځان دومره نه شي اداره کولی او نه د منافقانو او ګناهګارانو ذکر په پورتنی سویه کولی شي.

د احد غزا او منافقان

٢_ په دې ایتونو کښې چې کومو خبرو ته اشاره شوې ده ځینې مفسرین کرام وایي[١] چې دا د کمزورو مؤمنانو خبرې دي، نه د منافقانو. ځکه چې:

الف: منافقان د عبد الله بن بن اُبيّ په مشرۍ د غزا د پیل څخه وړاندې د نیمائي لارې څخه بېرته ستانه شوي وه او په غزا کښې یې ګډون نه وه کړی.

مګر دا دلیل ضعیف دی. څه لرې نه ده چې ځینې منافقان د غنیمت دپاره د نیمائي لارې څخه بېرته نه وی ستانه شوي او په جهاد کښې یې اشتراک کړی وی.

(١) تفسیر المنار ج۴ ص١٨٧

ب: د غازیانو په باره کښې الله ﷻ فرمايي چې: ﴿ وَلَقَدۡ عَفَا ٱللَّهُ عَنۡهُمۡ ﴾ او ښکاره ده چې منافقان خو د عفوې مستحق نه دي.

دا جواب هم مزه ناک نه دی. ځه لرې نه ده چې په عفوه کښې هغه څوک مراد وي چې هغوی د عفوې مستحق وه، نو نه پکښې منافقان داخلېږي او نه هغه صحابه کرام ﷺ چې د هغوی څخه په نومورې غزا کښې هیڅ قصور نه وه شوی، نه یې مورچه پرېښې وه او نه د نبي کریم ﷺ د څنگ څخه د ډېر لږ وخت دپاره په ځنگ شوي وه. مگر الله ﷻ د خپل ستاریت په غوښتنه د چا په نامه باندې صراحت ونه کړ.

عام مفسرين کرام څه وايي؟

۳ـ عام مفسرين کرام وايي چې نومورې خبرې منافقانو کړې وې. ځکه چې:

الف په راتلونکي [۱۵۶] ایت کښې الله ﷻ صراحت کړی چې د ذکرو شوو خبرو سره مشابه خبرې کافرانو کړې دي چې: ﴿ لَّوۡ كَانُواْ عِندَنَا مَا مَاتُواْ وَمَا قُتِلُواْ ﴾ یعنې: که دوی زمونږ سره وی (غزا ته نه وی تللي) نو نه به مړه شوي وی او نه به وژل شوي وی. نو معلومه شوه چې ذکر شوې خبرې هم منافقانو (کافرانو) کړې دي، چې په همدې باندې پخوانيو مفسرينو کرامو اجماع کړې ده[۱].

ب: د زبير ﷺ څخه روايت دی چې زه د جنگ په میدان کښې نعاس (پرکالی) نیولی وم چې نیم ویده او نیم ویښ وم او د مُعتب بن قُشیر څخه مې ذکر شوې خبرې واورېدې، او دغه (معتب) خو د منافقانو څخه وه[۲].

تبصره

۴ـ مونږ ته داسې ښکاري چې ذکر شوي دواړه قولونه سره څه منافات نه لري، ممکنه ده چې خبرې به اصلا منافقانو کړې وي خو ځينو په اسلام باندې نوي مشرف شوو ساده لوحو خلکو به هم ورسره د خبرو لکۍ تاوه کړې وي. لکه چې د بي بي عائشې رضی الله عنها د افک (بهتان) خبره اصلاً منافقانو کړې وه خو ځينې ساده گان مسلمانان هم ورسره بې ارېکو نه وه پاتې شوي.

نُعَاس څه ته وايي؟

۵ـ لږ خوب ته نُعاس وايي[۳]، او يا د خوب هغه مقدمه د نعاس په نامه يادېږي چې د سترگې د تاثير لاندې راولي او په ټول بدن باندې يې تسلط نه وي موندلی[۴]، چې مونږ ترې په پرکالی سره تعبير کوو.

---

(۱) البحر المحيط ج۳ ص۸۷.
(۲) تفسير القرطبي ج۴ ص۲۴۲
(۳) مفردات الراغب ص۵۲۰
(۴) المدارک ج۱ ص۱۷۸

په هر تقدير، كله چې جنګ پای ته ورسېد او كافرانو خپلو ځارويو ته مراجعه وكړه نو د صحابه كرامو ﷺ سره دا تشويش پيدا شو چې كافران دا ځل په مدينه منوره باندې حمله ونه كړي، حال دا چې هلته د دفاع هيڅوك نشته. نو نبي كريم ﷺ يو ځارونكی ورواستاوه او ورته يې وويلې چې لاړ شه د كافرانو څارنه وكړه چې دوی د كوچېدلو په وخت كښې په اسونو باندې سورېږي او كه په اوښانو؟، كه په اوښانو سواره شوه نو دوی په مدينه منوره باندې د حملې نيت نه لري او كه په اسونو سواره شوه نو بيا جنګ ته خانونه تكړه كړئ چې دوی دا ځل هلته د حملې اراده لري[1].

ځارونكی بېرته راغی او خبر يې راوووړ چې كافران په اوښانو باندې سواره شوه. نو دوی خوشاله، بې غمه ويده او د نبي كريم ﷺ په اخبار باندې مطمئن شوه چې كافران په مدينه منوره باندې حمله نه كوي، او اطمنان يې د خوب حالت ته ورسېده.

مګر بالمقابل منافقانو د نبي كريم ﷺ په اخبار باندې اعتناء ونه كړه او تشويش يې پورته نه شو او په همدې غم كښې وه چې كافران دا ځل په مدينه منوره باندې ـ چې هلته زمونږ كور كهول دی ـ حمله كوي.

تبصره

٦ـ مونږ دا خبره تائيدوو چې مسلمانان د نبي كريم ﷺ په اطمنان باندې مطمئن شوه چې كافران په مدينه منوره باندې حمله نه كوي، مګر دا مو زړه ته نه لوېږي چې په آيت شريف كښې به همدغه مطلب وي. او دا ځكه چې:

الف: د ابو طلحه ﷺ څخه روايت دی چې په مونږ باندې الله ﷻ نعاس (پركالي) نازله كړه «وَنَحْنُ فِي مَصَافِّنَا يَوْمَ أُحُدٍ»[2] حال دا چې مونږ د احد د غزا په ورځ د جنګ په صفونو كښې ولاړ وو، تردې چې د نعاس د كبله به مو توره د لاسه ښويېدله او بېرته به مو راټينګوله، د لاسه به مو ښويېدله او بېرته به مو راټينګوله. نو معلومه شوه چې په صحابه وو كرامو ﷺ باندې نعاس په عين جنګ كښې نازل كړی شوی وه.

ب: په دې كښې خو شك نشته چې ذكره شوې پركالي په مجاهدينو باندې د معجزې په توګه الله ﷻ نازله كړې وه او ښكاره خبره ده چې په هر څومره خطرناكه مرحله كښې نازله شوې وي هغومره به غټه معجزه وي. او دا هم ښكاره ده چې د جنګ د اختتام په پرتله د جنګ ميدان ډېر خطرناك دی چې د تورو پرقهار، د غشو پرهار او د جنګياليو شورماشور او هاها وي، دا داسې خطرناك وخت دی چې د جنګ د پيل څخه خو ورځې وړاندې لا بايد چا ته خوب ورنه شي، پاتې خو لا د جنګ ميدان، نو په داسې خطرناك وخت كښې د ذكر شوې معجزې تحقق موندل ښه سمون خوري.

---

(١) تفسير الطبري ج٤ ص ١٤٠ ؛ الدر المنثور ج٢ ص٣٥٢

(٢) صحيح البخاري ج٢ ص١٥٥ ؛ جامع الترمذي ج٢ ص ١٣٠

ج: عبد الله بن مسعود ﷺ وايي چې: «النُّعَاسُ فِي الْقِتَالِ مِنَ اللهِ وَفِي الصَّلاةِ مِنَ الشَّيْطَانِ»[1] په جنګ کښې پرکالي د الله ﷻ د پلوه ده او په لمانځه کښې د شيطان د طرفه. او پوره څرګنده ده چې نومړي صحابي ﷺ په عين لمانځه کښې پرکالي د شيطان د طرفه ګڼلې ده نو معلومه شوه چې د جهاد پرکالي هم په عين جنګ کښې مطلب ده چې الله ﷻ يې د خپل نصرت د نژدېوالي نښه ګرځوي او په مجاهدينو باندې يې نازلوي. لکه چې عين کيفيت الله ﷻ د افغانستان په جهاد کښې هم په مجاهدېنو باندې ځای په ځای نازل کړی دی.

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۷ـ که څوک وايي چې: په ايت شريف کښې کوم ګومان ته د ناحقه او جاهل ګومان لقب ورکړی شوی دی؟

مونږ وايو چې: هر هغه ګومان چې د الله ﷻ د نه پېژاندنې څخه يې منشا نيولې وي د ناحقه او جاهلي ګومان په نامه يادېږي. که څه هم هغه ګومانونه چې منافقانو د احد په غزا کښې کړي وه زښت ډېر وه لکه چې په ﴿يُخْفُونَ فِيٓ أَنفُسِهِم﴾ کښې ورته اشاره شوې ده، مګر په عين ايت کښې لاندې ګومانونو ته الله ﷻ جواب ورکړی دی:

الف: منافقانو به ويلې چې: ﴿هَل لَّنَا مِنَ ٱلْأَمْرِ مِن شَيْءٍ﴾ ايا مونږ ته اوس د نصرت څه برخه شته؟ نو کله چې مونږ سمدستي د نصرت برخه نه لرو او د ماتې سره مخامخ ياستو نو زمونږ دا عقيده ده چې د دې پيغمبر ﷺ خبره دروغ ده چې الله ﷻ به ورسره نصرت وکړي او دين به يې په ټوله دنيا باندې غالب شي.

الله ﷻ جواب ورکړ چې: ﴿إِنَّ ٱلْأَمْرَ كُلَّهُۥ لِلَّهِ﴾ يقيناً ټول کار الله ﷻ لره دی، هيڅ شی د ده ﷻ د قدرت څخه وتلی نه دی او همدې ﷻ په هر وخت کښې غالب دی، اوسنۍ ماتې د مغلوبيت معنی نه ورکوي بلکې دا د حکمت غوښتنه وه چې د الله ﷻ په اراده باندې واقع شوې ده او الله ﷻ به ضرور د خپل پيغمبر ﷺ سره خپلې ژمنې ترسره کوي او د ده دين ته به په ټوله دنيا غلبه ورکوي.

ب: هغوی به ويلې چې: ﴿لَوْ كَانَ لَنَا مِنَ ٱلْأَمْرِ شَيْءٌ مَّا قُتِلْنَا هَٰهُنَا﴾ يعني: که مونږ لره د دې کار (جهاد) څخه څه برخه وی نو مونږ به دلته نه وی وژل شوي او د ماتې سره به نه وی مخامخ شوي. او دا ځکه چې زمونږ نظر خو دا وه چې د جنګ دپاره بايد د مدينې منورې څخه دباندې د احد د غره لمنې ته بېرون لاړ نه شو، نو که زمونږ تدبير منلی شوی وی نو اوس به دغه مرګ ژوبله نه وی واقع شوې او زمونږ تدبير به يې مخه نيولې وی. نو الله ﷻ د دوی دغه ناحقه ګومان په لاندې وجو سره جواب کړ چې:

اول: د الله ﷻ تقدير ته نه تدبير جوړېږي او نه يې مخه نيولی کېږي. که بالفرض ستاسو په تدبير

---

(۱) تفسير ابن کثير ج۱ ص۴۱۸

باندې عمل شوی هم وی نو څوک چې ژوبل شوي دي دوی به ژوبل شوي وی او څوک چې وژل شوي دي دوی به په عین موقع کښې وژل کېده. دا د تقدیر غوښتنه وه چې سر ته ورسېده او د تقدیر په پیاده کولو کښې د الله ﷻ بې شمېره حکمتونه نغاړل شوي دي چې خینې یې دا دي.

دوهم: د دې دپاره دا کار واقع شو چې ترڅو هغه څه چې ستاسو په زړونو کښې دي داسې څرګند شي چې حتی تاسو هم ترې انکار ونه شئ کړی. که بالفرض همدغه ماتې نه وی واقع شوې نو ای منافقانو! ستاسو دغه خبرې به چې اوس یې ښکاره کوئ تولې پټې پاتې شوې وی، دا خو د همدې شکست برکت دی چې د منافقت خبرې مو په زړونو کښې ونه شوې ساتلې او بهر مو راوویستلې.

دریم: د دې دپاره چې د سمې عقیدې خاوندان سوچه وګرځوي، چې تاسو (ای منافقانو!) هرڅومره وسواس او تشویشونه درواچوئ په هغوی باندې څه اثر ونه غورزوي، تر اوسه پورې خو ورته ستاسو تمه وه چې د هغوی عقائدو ته به انحراف ورکړئ خو اوس پوه شوئ چې هغوی ستاسو د تشویشاتو د اغېزې لاندې نه شي راتلی او په عقائدو کښې یې خلل نه شئ ورا چولی.

ذات الصدور څه معنی؟

۸ـ د "ذَات" کلمه په عربي ژبه کښې په لاندې دوه معناوو باندې استعمالېږي:

الف: "ذَاتُ الشَّيء" یعنې عین شی.

ب: "ذَاتُ الشَّيء" یعنې د یو شي انډیوال او مصاحب.

په دې مقام کښې په دوهمه معنی باندې استعماله شوې ده. نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: الله ﷻ په هغو احوالاتو باندې پوه دی چې هغه د سینو سره مصاحب او انډیوالان دي. یعنې الله ﷻ ته هغه اعتقادات او تصورات معلوم دي چې هغه په زړونو کښې دي، خو د کنایې په توګه د زړونو څخه په سینو باندې تعبیر وکړی شو ځکه چې سینې د زړونو لرونکې دي، نو څه چې په زړونو کښې وي هغه په سینو کښې هم وي.

د ایتونو ارشاد

۹ـ ذکر شوي ایتونه مونږ لاندې حقائقو ته زیات متوجه کوي:

الف: یوه ګناه سړی بلې ګناه ته راکاږي. لکه چې صحابه کرام ﷺ د جنګ د میدان څخه د دې کبله وتښتېدل او د نبي کریم ﷺ اوازونو ته یې فکر نه شو چې دوی د مورچې په پرېښودلو کښې د ګناه مرتکب شوي وه، هغې ګناه دوی دغې ګناه ته راکش کړه.

نو مسلمانانو ته په کار دي چې د دې کبله هم د ګناه څخه ځانونه بچ وساتي ترڅو د ګناه په تسلسل سره یوه ګناه د بلې سبب نه شي.

ب: په دنیا کښې د ګناه تاثیرات او اغېزې د ګناه کوونکي څخه نور بې ګناه خلکو ته هم ورتېرېږي، حتی چې د غشو ویشتونکو د ګناه د کبله د نبي کریم ﷺ (چې د ګناه څخه معصوم وه) مبارک مخ هم په وینو رنګ شو.

نو هر مسلمان ته په كار دي چې د دې امله هم د ګناه څخه ځان وساتي ترڅو نور مسلمانان د ده د ګناه د کبله په مصیبت باندې اخته نه شي.

ج: الله ﷻ په مكرر ډول باندې د صحابه كرامو ﷺ څخه عفوه اعلان كړه. نو د همدې كبله مونږ عقیده لرو چې دوی ټول عادلان دي او ټول د امت دپاره امامان دي چې دوی په هغې زمانه كښې ژوند كړی دی كومې ته چې نبي كریم ﷺ "خیر القرون" لقب وركړی دی[1].

پاتې شوه د صحابه وو كرامو ﷺ خپلمنځي اختلافات، نو په دغو اختلافاتو كښې باید مونږ سكوت وكړو او په اجتهادي اختلافاتو باندې یې حمل كړو، مونږ نه په دې باندې مكلف یاستو چې څوارلس سوه كاله وروسته یوه ته د ملامتی ګوتې ونیسو او بل په حقه وبولو، او نه به راځخه ـ ان شاء الله ـ د قیامت په ورځ الله ﷻ پوښتنه وكړي چې ولې دې د صحابه وو كرامو ﷺ په باره كښې خپل نظر نه دی ښكاره كړی؟.

﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَكُونُواْ كَٱلَّذِينَ كَفَرُواْ وَقَالُواْ لِإِخْوَٰنِهِمْ إِذَا ضَرَبُواْ فِي ٱلْأَرْضِ أَوْ كَانُواْ غُزًّى لَّوْ كَانُواْ عِندَنَا مَا مَاتُواْ وَمَا قُتِلُواْ لِيَجْعَلَ ٱللَّهُ ذَٰلِكَ حَسْرَةً فِي قُلُوبِهِمْۗ وَٱللَّهُ يُحْيِۦ وَيُمِيتُۗ وَٱللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿١٥٦﴾ وَلَئِن قُتِلْتُمْ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ أَوْ مُتُّمْ لَمَغْفِرَةٌ مِّنَ ٱللَّهِ وَرَحْمَةٌ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ ﴿١٥٧﴾ وَلَئِن مُّتُّمْ أَوْ قُتِلْتُمْ لَإِلَى ٱللَّهِ تُحْشَرُونَ ﴿١٥٨﴾ ﴾

[۱۵۶] ای هغو كسانو چې ایمان یې راوړی دی! تاسو د هغو كسانو په شان مه كېږئ چې هغوی كافر شوي دي، او د خپلو ورونو (یا هم مسلكو) په باره كښې وایي كله چې هغوی په ځمكه كښې اوږد سفر وكړي او یا غزا كوونكي وي (یا ووژل شي او یا په خپل مرګ مړه شي چې:) كه هغوی زمونږ سره وی (د كوره نه وی وتلي) نو نه به مړه شوي وی او نه به وژل شوي وی.

(د دوی د وینا) عاقبت دا جوړېږي چې الله ﷻ ورته خپله وینا په زړونو كښې حسرت (ارمان) وګرځوي. (ځكه چې په مرګ او ژوند كښې اسباب موثر نه دي) یوازې الله ﷻ ژوندي كول كوي او مړه كول كوي او الله ﷻ په هغو كارونو باندې بینا دی چې تاسو یې كوئ.

[۱۵۷] او خامخا كه تاسو د الله ﷻ په لار كښې ووژل شئ او یا مړه شئ (نو دا خو ستاسو د مغفرت او رحمت سبب جوړېږي او) ضرور د الله ﷻ د پلوه (وړوكی) مغفرت او (كوچنی) رحمت هم د هغه شیانو څخه ډېر بهتر دی چې (كافران او منافقان) یې راغونډوي (نو ستاسو په مرګ او وژنه كښې تاوان نشته).

[۱۵۸] او ضرور چې تاسو مړه شئ او یا ووژل شئ (ټول به) خاص الله ﷻ ته ورغونډ كړی شئ (او د عدل فیصله به درسره وكړي).

---

(۱) صحیح مسلم ج۲ ص۳۰۹

ارتباط

په وړاندېنيو ايتونو کښې الله ﷻ د منافقانو خبرې مؤمنانو ته ښکاره کړې وې چې دوی د احد د شهيدانو په باره کښې وايي چې که دوی جهاد ته نه وی تللي نو شهيدان شوي به نه وی ترڅو تاسو ته تشويش دراچوي او د تقدير په مسئله باندې مو -العياذ بالله- عقيده خامه کړي.

په دې ايتونو کښې فرمايي چې منافقان او کافران په تقدير باندې عقيده نه لري، دوی غواړي چې تاسو هم ورباندې د خپلو ځانونو په څېر غير معتقد کړي. نو پام کوئ چې د هغوی د خبرو د تاثير لاندې را نه شئ او لکه چې هغوی خپل ځانونه د حسرت په درياب کښې لاهو کړي دي تاسو پکښې ځانونه لاهو نه کړئ.

د مطلب خلاصه

۱ـ يعنې: ای مؤمنانو! منافقان چې کومه خبره کوي هغه په حقيقت کښې د دې کبله کوي چې دوی کافر دي. د دوی په کلمه ويلو باندې مه تېروزئ، هغوی په زړونو کښې اسلام ته د حقانيت عقيده نه لري او د الله ﷻ په تقدير باندې معتقد نه دي. د دوی ذکره شوې عقيده يوازې د احد په شهيدانو کښې نه ده بلکې دوی د خپلو نسبي يا عقيدوي ورونو په مړينه يا وژنه کښې همېشه د همدې عقيدې پيروي کوي، کله چې هغوی چرته په سفر لاړ شي او يا غزا ته ووځي او هلته يا ووژلی شي او يا مړه شي نو دوی د هغوی په باره کښې وايي چې که هغوی همدلته وی نو نه به مړه شوي او نه به وژل شوي وی. ته به وايې چې دوی د الله ﷻ د ارادې مخه نيولی شي او د مرګه يې خلاصولی شي.

دغسې نه ده لکه چې دوی اټکل کوي، بلکې مرګ او ژوند د الله ﷻ په لاس کښې دي او په ټاکلې نېټه باندې پېښه کېږي لکه څنګه چې جنګ ته تلل يا په سفر باندې وتل په مړينه کښې تاثير نه لري، همدارنګه په کور کښې پاتې کېدل هم د ژوندي پاتې کېدلو تضمين نه شي کولی. نو ذکره شوې عقيده د دې څخه په غير بله نتيجه نه لري چې د دوی دپاره د حسرت او افسوس سبب جوړه شي او د يوه عذاب په حيث يې الله ﷻ ورباندې نازله کړي.

۲ـ ای مؤمنانو! منافقان غواړي چې تاسو هم د دوی په څېر د خپلو ورونو شهيدانو په باره کښې همدا عقيده خپله کړئ چې که دوی د احد غزا ته نه وی وتلي نو دوی به نه وی شهيدان شوي. دا د کفر عقيده ده، دا د الهي تقدير څخه انکار دی، دا اسبابو ته موثريت ورکول دي او بالآخره دا د حسرت يو لوی عذاب دی، ، د دې څخه ځانونه وساتئ؛

که بالفرض تاسو همدې عقيدې ته خوشبين شئ نو ضرور به ستاسو په اعمالو کښې د دې عقيدې تاثيرات ښکاره شي. او الله ﷻ خو ستاسو ټول اعمال ګوري او هيڅ شی ترې پټ نه دی نو په دنيا کښې به درباندې د حسرت عذاب درنازل کړي او د آخرت عذاب خو ښکاره دی.

۳ـ ای مؤمنانو! تاسو خو د هغوی په شان نه ياست، ستاسو مرګ او ژوند ټول د الله ﷻ دپاره دی، تاسو خو معتقد ياست چې په هر ځای او هره زمانه کښې واک او اختيار د الله ﷻ دی، نو

ستاسو هر حالت في سبيل الله ګڼل کېږي، که په کور کښې یاست او که غزا ته وتلي یاست، بالآخره که ووژل شئ او یا مړه شئ؛ په هر حال الله ﷻ تاسو ته مغفرت کوي او د رحمت باران درباندې وروي. او ښکاره ده چې دغه دواړه د منافقانو او کافرانو د غټو- غټو پانګو څخه بهتر دي چې هغه دواړه باقي دي او دغه دواړه فاني دي.

لنډه دا چې تاسو ته د الله په لار کښې مرګ وياړ او افتخار دی، حسرت نه دی، بلکې تاسو ته د مغفرت او رحمت څخه محرومېدل حسرت دی.

۴ـ برسېره په دې دوی خو په خپلو سرمايو باندې غره دي او په دې باندې نه پوهېږي چې لکه څنګه چې د هر چا ژوند او مرګ د الله ﷻ په اختيار کښې دی همدارنګه د سرمايو څخه استفاده کول هم د ده ﷻ د ارادې څخه وتلي نه دي، څه لرې نه ده چې د دوی مالونه هم دوی ته حسرت او افسوس جوړ شي.

۵ـ ای مؤمنانو! تاسو او ستاسو حريفان (کافران او منافقان) که مړه شئ او که ووژل شئ په هر تقدير الله ﷻ ته به ورغونډ کړی شئ او په انصاف سره به درسره محاسبه وکړي. دا کار به ضرور کېږي، دلته ستاسو ژوند دائمي نه دی.

توضيحات

۱ـ ځينو مفسرينو کرامو په دې مقام کښې د ﴿ كَٱلَّذِينَ كَفَرُواْ ﴾ تفسير په منافقانو سره کړې دی او ځينو نورو ترې د منافقانو څخه په غير نور کافران مراد کړي دي[۱]، مګر مونږ ته داسې ښکاري چې دلته به عامه معنی مراد وي چې منافقانو او غير منافقانو ټولو ته شامله شي.

دا د خطاب "ل" نه دی

۲ـ په ﴿ لِإِخۡوَٰنِهِمۡ ﴾ کښې د "ل" کلمه د خطاب دپاره نه ده. او دا ځکه چې په راتلونکي ﴿ مَاتُواْ وَمَا قُتِلُواْ ﴾ کښې همدغه مجرور ﴿ لِإِخۡوَٰنِهِمۡ ﴾ ته ضميرونه راجع دي او د مړو سره خو مخاطبه عادتاً محاله ده.

بلکې نوموړی "لام" يا اجليه دی او يا د ظرف معنی ورکوي. نو د معنی حاصل به يې داسې کېږي چې ای مؤمنانو! تاسو د کافرانو په شان مه جوړېږئ چې هغوی د خپلو ورونو د کبله او يا د دوی په باره کښې داسې-داسې خبرې کوي.

"إِخۡوَٰنِهِمۡ" څه معنی؟

۳ـ دلته "إِخۡوَٰنِهِمۡ" کلمه عامه ده. لاندې اشخاصو ته شاملېږي:

الف: هغو مسلمانانو ته چې د نسب په اعتبار سره د منافقانو ورونه وه. او دا ځکه چې د احد د شهيدانو اکثريت د خزرج د قبيلې څخه وه چې د عبد الله بن أبي (رئيس المنافقين) قبيله ده[۲].

---

(۱) الدر المنثور ج۲ ص۳۵۷
(۲) البحر المحيط ج۳ ص۹۲

ب: هغو اندېوالانو ته چې په منافقت کښې د دوی هم مسلکه او هم مذهبه وه.

ج: دا هم لرې نه ده چې منافقانو د احد شهیدان د وروڼو په نامه د دې دپاره یاد کړي وي چې مسلمانانو ته خپل خانونه خواخوږي معرفي کړي ترڅو دوی د خپلې عقیدې خوا ته وهڅوي.

سوال جواب

۴_ که څوک وايي چې: ذکر شوې خبرې منافقانو د احد د غزا څخه وروسته کولې او که مخکښې یې کړې وې؟

مونږ وایو چې: د ځینو مفسرینو کرامو نظر دا دی چې دوی د غزا څخه مخکښې ذکر شوې خبرې کولې ترڅو د مجاهدینو پښو ته تیرې وروا چوي چې جهاد ته لاړ نه شي[1]. مګر مونږ ته دا ښه ښکاري چې په ایت شریف کښې د منافقانو صرف عقیده بیانه شوې ده، نو څه لرې نه ده چې وړاندې او وروسته بلکې په استمراري توګه یې د ذکر شوې عقیدې څرګندونه کړې وي.

دا "ل" څه معنی؟

۵_ که څه هم د ﴿ لِيَجْعَلَ ٱللَّهُ ﴾ په "ل" کښې مفسرینو کرامو اوږد بحث کړی دی[2] خو بهتره دا ده چې نوموړې "لام" د عاقبت "لام" دی؛ چې په لاندې دوه ډوله سره یې د معنی حاصل اخستل کېږي:

الف: چې د ﴿ قَالُوا ﴾ پورې تعلق ونیسي. نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: د منافقانو د ذکرې شوې وینا عاقبت دا جوړېږي چې الله ﷻ دوی ته د همدغې خپلې وینا څخه حسرت او غم جوړوي. دا ځکه چې د بې وخته لاس موښلو څخه د افسوس څخه په غیر بله نتیجه نه اخستله کېږي.

ب: چې د ﴿ لَا تَكُونُواْ ﴾ پورې متعلق شي. نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: ای مؤمنانو! تاسو د منافقانو غوندې وینا مه کوئ ترڅو الله ﷻ هغوی د خپلې وینا د حسرت په اور کښې وسوزوي او تاسو ترې پاتې شئ؛ نو په دې سره به یې د حسرت اور لا تازه شي چې تاسو یې اطاعت ونه کړئ او توصیه یې د پښو لاندې کړئ. او دا ځکه چې هغوی درته د اطاعت په تمه ذکره شوې وینا دراوروي.

﴿ فَبِمَا رَحْمَةٍ مِّنَ ٱللَّهِ لِنتَ لَهُمْ ۖ وَلَوْ كُنتَ فَظًّا غَلِيظَ ٱلْقَلْبِ لَٱنفَضُّواْ مِنْ حَوْلِكَ ۖ فَٱعْفُ عَنْهُمْ وَٱسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِى ٱلْأَمْرِ ۖ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى ٱللَّهِ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ يُحِبُّ ٱلْمُتَوَكِّلِينَ ﴿١٥٩﴾ إِن يَنصُرْكُمُ ٱللَّهُ فَلَا غَالِبَ لَكُمْ ۖ وَإِن يَخْذُلْكُمْ فَمَن ذَا ٱلَّذِى يَنصُرُكُم مِّنۢ بَعْدِهِۦ ۗ وَعَلَى ٱللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ ٱلْمُؤْمِنُونَ ﴿١٦٠﴾ ﴾

(۱) اضواء البیان ج۱ ص۲۵۹

(۲) روح المعاني ج۴ ص۱۰۱؛ البحر المحیط ج۳ ص۹۴

[۱۵۹] نو په سبب د لوی رحمت سره د الله ﷻ د پلوه (چې په تا باندې شوی دی ای پیغمبره!) ته دوی (مؤمنانو) ته نرم شوی یې او که چېرې ته بدخویه، د سخت زړه خاوند وی نو دوی به ستا د شاوخوا څخه تار په تار شوي وی. نو دوی ته عفوه وکړه (د ګناه څخه ورتېر شه) او (د الله ﷻ څخه) ورته هم بښنه وغواړه او په کار کښې (خصوصاً په جهادي امورو کښې) ورسره مشوره وکړه.

نو کله چې دې (د مشورې څخه وروسته هوډ او) عزم وکړ نو یوازې په الله ﷻ باندې توکل وکړه (چې شوری څه موثریت نه لري او ترې پښېمانه کېږه مه) بې شکه الله ﷻ د توکل کوونکو سره محبت کوي (توفیق ورکوي).

[۱۶۰] که الله ﷻ تاسو ته نصرت درکړي نو په تاسو هیڅ غلبه کوونکی نشته. او که (الله ﷻ) توفیق ورنه کړي نو څوک دی هغه کس چې (د الله ﷻ د توفیق نه درکولو څخه) وروسته تاسو ته نصرت درکړي. او خاص په الله ﷻ باندې دې نو مؤمنان توکل وکړي (لکه چې د دوی پیغمبر ﷺ وریاندې توکل کوي).

ارتباطونه

۱ـ په وړاندېنیو ایتونو کښې الله ﷻ مؤمنان منعه کړه چې د منافقانو په څېر خبرې مه کوئ او په دې ایتونو کښې ورته توصیه کوي چې د هغوی شوم غرضونه ترسره نه کړي. او دا څکه چې د ذکرې شوې وینا څخه د هغوی لاندې دوه مطلبه وه:

الف: چې د مؤمنانو په الله ﷻ توکل او اعتماد کمزوری او په اسبابو یې اتکا قوي شي.

ب: چې نبي کریم ﷺ د مؤمنانو څخه زړه بدی شي او په راتلونکي کښې ورسره مشوره ونه کړي. نو الله ﷻ دغه دواړه مطلبه رد کړه.

۲ـ هلته د الله ﷻ د رحمت او مغفرت بهترې بیانه شوې ده مګر مؤمنانو ته یې په ورکړه باندې صراحت نه وه شوی خو دلته یې د دواړو په ورکړې باندې یو-یو مثال په لاندې ډول ذکر کړ:

الف: د الله ﷻ د رحمت یوه بېلګه دا ده چې نبي کریم ﷺ یې د مؤمنانو دپاره "رَءُوفٌ رَحِيمٌ" ګرځولی دی.

ب: د مغفرت یوه کوچنۍ نښه یې دا ده چې نبي کریم ﷺ ته یې امر کړی دی چې د مؤمنانو دپاره زما څخه بښنه وغواړه. او ښکاره ده چې کله الله ﷻ په استغفار سره مامور کړ نو اجابت (مغفرت) یې یقیني دی.

د مطلب خلاصه

۱ـ یعني ای پیغمبره! په مؤمنانو باندې د الله ﷻ د عظیم الشان رحمت یوه بېلګه دا ده چې ته د دوی دپاره نرم طبیعته او پوست جوړ کړی شوی یې چې د یو پلوه دې په دوی باندې زړه سوزې او د بله پلوه دې دوی ته سخته او سخته خبره په خوله نه راځي. که منافقان هرځومره هلې ځلې وکړي د همدې مبارک خوی څخه دې نه شي اړولی. او چې مؤمنان هرځومره خطاوې وکړي ته ورته سپوره خبره نه کوې.

که بالفرض ته سپور خبری او په زړه سخت وی نو یقینًا دوی به په تا باندې دغسې نه وی راټول شوي لکه اوس چې درباندې راټول دي، بلکې دوی به د منافقانو په منافقت او د دوی په خطاکاريو سره درڅخه تار په تار شوي وی.

٢ـ نو ای پیغمبره! همدې خوی ته ادامه ورکړه، مؤمنانو ته د خطاوو څخه عفوه وکړه لکه چې الله ﷻ ورته عفوه کړې ده او د الله ﷻ څخه ورته بښنه وغواړه چې د ګناهونو څخه تزکیه او پاک شي.

برسېره په دې په راتلونکي کښې هم ورسره په کارونو کښې مشورې کوه لکه څنګه چې دې ورسره پخوا مشورې کولې، ترڅو د یو پلوه دوی مطئمن او ډاډه شي او د بله پلوه د قیامت د ورځې پورې ټولو اسلامي حاکمانو ته د هدایت ډېره ښه ښودله شي.

٣ـ هو! هر کله چې په کار کښې فیصله وشوه او تا د هغه کار کولو ته قصد وکړ نو بیا یوازې په الله ﷻ باندې اعتماد کوه او د الله ﷻ په توکل هغه ته اقدام کوه، په دغه وخت کښې زړه نازړه کېږه مه. او دا څکه چې الله ﷻ د متوکلینو سره محبت کوي او متزلزل خلک یې خوښ نه وي.

٤ـ ای مؤمنانو! لکه څنګه چې نبي کریم ﷺ ته په توکل باندې توصیه وشوه تاسو ته هم په توکل توصیه کېږي چې هر کار د الله ﷻ په ارادې پورې تړلی دی او اسباب هیڅ موثریت نه لري، نو که الله ﷻ درسره نصرت وکړي نو هیڅوک به درباندې غالب نه شي، او که نه نو هغه څوک دی چې د ده ﷻ څخه په غیر نصرت درکړي او د مغلوبیت مخه مو ونیسي؟.

نو څرنګه چې تاسو په الله ﷻ باندې ایمان راوړی دی ستاسو د ایمان غوښتنه دا ده چې په همده ﷻ باندې توکل وکړئ او اسبابو پورې زړه ونه تړئ، اګر که منافقان غواړي چې ستاسو اړیکې د الله ﷻ سره کمزوري کړي او د اسبابو سره مو علاقه قوي شي، مګر دا کړنلاره د ایمان غوښتنه نه ده.

توضیحات

١ـ په ﴿ فَبِمَا رَحْمَةٍ ﴾ کښې د "مَا" کلمه د رحمت په عظمت باندې څکه دلالت کوي چې[1]:

الف: د "شيء" په معنیٰ واخستله شي او رحمت یې بیان شي څکه چې د ابهام څخه وروسته بیان په عظمت دلالت کوي.

ب: د استفهام په معنیٰ باندې واخستله شي چې په "أَيَّة رَحْمَةٍ" سره ترې تعبیر کوو او استفهام د تعجیب دپاره واخلو. په هر تقدیر، د "مَا" کلمه بې مطلبه زائده نه ده.

د "فَظّ" او "غَلِيظُ القَلْبِ" معناوې

٢ـ د "فَظّ" کلمه د سَيِّئ الخُلُق (بدخویه) معنیٰ ورکوي چې په مقابل کښې یې حُسن الخُلُق (نېک خویه) استعمال مومي. نبي کریم ﷺ دومره عالي اخلاق درلوده چې حتی کافرو ته یې هم د ادب د

(١) روح المعاني ج٤ ص١٠٥

چوکاټ څخه وتلي خبره نه ده کړې. لکه چې الله ﷻ فرمايي: ﴿ وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ ﴾ [القلم: ۴]
يعني: او بې شکه ته په ډېرو عالي اخلاقو باندې يې.

"غَلِيظَ الْقَلْبِ" هغه چا ته ويل کېږي چې په زړه باندې سخت وي او په چا باندې يې زړه نه سوزي.

بدخويي د هر چا سره عيب دی اما د زړه سختي د دين د دښمنانو په باره کښې عيب نه دی، د همدې کبله نبي کريم ﷺ ته امر شوی دی چې په کافرانو باندې زړه سخت کړه لکه چې فرمايي: ﴿ وَٱغْلُظْ عَلَيْهِمْ ﴾ [التوبة: ۷۳] يعني: او په دوی باندې زړه سخت کړه.

خو داسې ورته هيڅکله نه دي ويل شوي چې د دوی سره بداخلاقي وکړه او سپکې سپورې خبرې ورته وکړه. نو د دين داعيانو ته په کار دي چې د همېشه دپاره د بد اخلاقۍ څخه ځانونه بچ کړي ځکه چې دا د دعوت سره منافي کار دی.

شوری څه معنی؟

۳ــ "شُورىٰ" په لغت کښې د خالي څخه د شاتو د راويستلو نوم دی، لکه چې عرب وايي: "شِرْتُ الْعَسَلَ" د ګبين (خالي) څخه مې شات راويستلي وه. او په عام عُرف کښې چې څينې خلک د څينو نورو نظريات په يوه موضوع کښې راښکاره کړي نو دې ته شوری وايي[۱]. او کله-کله لا هغو خلکو ته هم د شوری لقب ورکول کېږي چې هغوی د افکارو د څرګندونې دپاره سره راغونډ شوي دي.

د شوری اهميت

۴ــ شوری په اسلام کښې لوړ شان لري د همدې کبله په همدې نوم باندې د قرآن کريم يو سورت نومولی شوی دی، ترڅو ورته مسلمانان زيات متوجه شي. لکه چې الله ﷻ فرمايي: ﴿ وَأَمْرُهُمْ شُورَىٰ بَيْنَهُمْ ﴾ [الشورى: ۳۸] يعني: د مسلمانانو يو خاصيت دا دی چې خپل مهم کارونه په مشوره باندې د عمل ميدان ته وړاندې کوي. او هم پکښې د نبي کريم ﷺ څخه زښت ډېر احاديث روايت کړی شوي دي لاندې دوه مثالونه يې ولولئ:

الف: د انس رضي الله عنه په روايت نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «مَا خَابَ مَنِ اسْتَخَارَ وَلَا نَدِمَ مَنِ اسْتَشَارَ»[۲] يعني: هغه څوک نااميده نه شو چې استخاره يې وکړه او نه هغه څوک پښېمانه شو چې مشوره يې وکړه.

ب: ابو هريره رضي الله عنه وايي چې: «مَا رَأَيْتُ أَحَدًا أَكْثَرَ مَشُورَةً لِأَصْحَابِهِ مِنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ»[۳] يعني: ما داسې څوک نه دی ليدلی چې هغه به د خپلو انديوالانو سره د نبي کريم ﷺ څخه زيات مشوره کوونکی وه.

---

(۱) مفردات الراغب ص۲۷۷
(۲) المعجم الاوسط للطبراني ج۶ ص۳۶۵
(۳) جامع الترمذي ج۱ ص۳۰۱

د نبي کريم ﷺ د شوراګانو څو مثالونه

۵_ په کومه مسئله کښې به چې په نبي کريم ﷺ باندې الهي حکم نه وه نازل شوی او حکم ته به حاجت شو نو نبي کريم ﷺ به د صحابه وو کرامو ﷺ سره پکښې مشوره کوله او همدارنګه به يې د نازل شوي حکم د ترسره کولو په څرنګوالي کښې هم د هغوی شوری د نظره نه غورزوله. لاندې څو مثالونه يې ولولئ:

الف: د بدر په غزا کښې يې ورسره شوری وکړه، البته کله چې د قافلې خبره د منځه ووتله او د جنګ خبره يقيني شوه، نو صحابه وو کرامو ﷺ د جنګ مشوره ورکړه او په پوره جرئت سره يې وويلې چې مونږ به د موسی ﷺ د قوم په شان خبره هيڅکله ونه کړو چې وواېو ﴿ فَاذْهَبْ أَنتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلَا إِنَّا هَاهُنَا قَاعِدُونَ ﴾ [المائدة: ۲۴] يعني: ته او ستا رب لاړ شئ نو جنګ وکړئ مونږ به دلته ناست يو[١].

ب: همدارنګه يې د الخباب بن المنذر ﷺ مشوره د بدر په غزا کښې قبوله کړه او مرکز يې د همده په مشوره باندې لږ څه وړاندې ښه موقعيت ته ورانتقال کړه[٢].

ج: د احد په غزا کښې يې د صحابه وو کرامو ﷺ د اکثريت خبره ومنله او د جنګ دپاره د احد خوا ته ورغی، که څه هم د ده ﷺ رايه دا وه چې بايد د مدينې منورې د داخل څخه وجنګېږي[٣].

دغسې نور زښت ډېر مثالونه يې د سيرت په کتابونو کښې ثبت شوي دي چې د ټولو رانقلول د دې کتاب د حوصلې څخه وتلی کار دی.

ايا په نبي کريم ﷺ باندې مشوره کول واجب وه؟

۶_ که څه هم فقهاء کرام په دې کښې اختلاف لري چې په نبي کريم ﷺ باندې مشوره کول واجب وه او که نه. مګر دا خبره اتفاقي ده چې په غير منصوصي قضاياوو کښې نبي کريم ﷺ د هر چا څخه زيات مشوره کوونکی وه. برابره خبره ده چې قضايا به ديني وې لکه د بدر د بنديانو قضيه او که به شخصي وې لکه چې د بي بي عائشې رضي الله عنها د بهتان په حادثه کښې يې د ځينو صحابه کرامو ﷺ سره مشوره وکړه چې ايا نوموړې بي بي رضي الله عنها ته طلاق وکړي او که نه؟[۴].

پاتې شوه دا خبره چې د مشورې اخستلو څخه وروسته ايا په نبي کريم ﷺ باندې د مشورې قبولول ضرور وه او که څنګه؟

زمونږ نظر په دې باره کښې دا دی چې د مشورې قبول ورباندې ضرور نه وه. او دا ځکه چې:

الف: که بالفرض د مشورې قبول ورباندې ضرور وی نو د مشاورينو نظر به په عزم کښې دخل

---

(١) صحيح البخاري ج٢ ص۵۶۴
(٢) سيرة النبي لابن هشام ج٢ ص٢۵٩
(٣) سيرة النبي لابن هشام ج٣ ص٧
(۴) تفسير ابن كثير ج١ ص۴٢٠

پیدا کړی وي، نو په کار وه چې د ﴿ وَشَاوِرْهُمْ فِي ٱلْأَمْرِ ﴾ په نتیجه کښې داسې عبارت نازل شوی وی چې: "فَإِذَا عَزَمْتُمْ فَتَوَكَّلُوا عَلَى اللهِ" نو کله چې تاسو عزم وکړ نو په الله ﷻ باندې توکل وکړئ. حال دا چې الله ﷻ د عزم په مرحله کښې مشاورین نه دي شریک کړي او دغه مرحله یې یوازې په نبي کریم ﷺ پورې مختصه کړې چې: ﴿ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى ٱللَّهِ ﴾ یعنې: نو کله چې یوازې ته (ای پیغمبره!) عزم وکړې نو په الله ﷻ باندې توکل وکړه.

ب: څرنګه چې ټولو صحابه وو کرامو ؓ ته معلومه وه چې نبي کریم ﷺ په اجتهادي مسائلو کښې په خطا باندې نه پرېښودل کېږي لکه چې د بدر د بندیانو په باره کښې چې ورته الله ﷻ وحې وکړه چې د فدیې په اخستلو کښې خطا شوې[1]؛ نو دوی ټول ډاډه او مطمئن وه چې نبي کریم ﷺ چې هره یوه کړنلاره غوره کړه همغه حقه ده او دا ځکه چې که بالفرض د لارې په انتخاب کښې خطا شي نو الله ﷻ به ورته د تنبیه دپاره وحې نازله کړي.

ج: علاوه په دې دا هم څرګنده وه چې نبي کریم ﷺ د الله ﷻ پیغمبر دی، د دنیا د جاه طلبانو په شان نه دی چې د مشاورینو نظر ته د استبداد او استکبار د کبله پاملرنه نه کوي، نو دوی د خپل نظر په غورځولو سره نه خپه کېده.

سوال جواب

٧_ که څوک وایي: چې هر کله په نبي کریم ﷺ باندې د مشورې قبول ضرور نه شو نو په دې کښې څه حکمت دی چې په مشوره کولو باندې مامور شو چې ﴿ وَشَاوِرْهُمْ فِي ٱلْأَمْرِ ﴾؟.

مونږ وایو چې: البته د لاندې حکمتونو په بناء به ورته الله ﷻ په مشوره کولو امر کړی وي، والله ﷻ اعلم:

الف: ترڅو د قیامت د ورځې پورې اسلامي مشرانو ته وروښودل شي چې د خپلو کشرانو سره مشوره وکړي او خپل انفرادي نظر په نورو باندې تحمیل نه کړي، چې مینه او محبت یې سره زیات شي او د تفرق او تشتت مخه ونیوله شي.

ب: ترڅو ټول امت په دې پوه شي چې صحابه کرام ؓ د ډېر زیات قدر او عزت وړ دی او درجې یې ډېرې اوچتې دي، د همدې کبله الله ﷻ خپل پیغمبر ﷺ ته توصیه وکړه چې د دوی سره په غیر منصوصي مسائلو کښې او خصوصاً په جهادي امورو کښې مشوره وکړي.

ج: ترڅو ټول امت په دې باندې پوه شي چې په غیر منصوصي مسائلو کښې د اجتهاد څخه کار واخلي. او دا ځکه چې په یوه مسئله کښې نظر ورکول هم یو ډول اجتهاد دی چې _الحمد لله_ فقهاوو کرامو د همدې اصل څخه استفاده کړې ده او د قیامت د ورځې پورې د ټولو تازه پېښېدونکو مسائلو شرعي احکام یې څرګند کړي او د دین تکمیل ته یې عملي بڼه ورکړې ده.

---

(١) [الأنفال ٦٧]

د: که څه هم نبي کريم ﷺ د خپلو صحابه وو کرامو ﷺ سره د ذکر شوي ايت د نزول څخه پخوا هم مشورې کولې مګر د احد د غزا څخه وروسته ورته په مشوره ﴿وَشَاوِرْهُمْ فِي ٱلْأَمْرِ﴾ باندې ټکه توصيه وکړی شوه ترڅو دوی مطمئن شي چې الله ﷻ زمونږ څخه راضي دی څه قصور چې راڅخه واقع شوی وه هغه يې راته عفوه کړی دی او د هغې درجې څخه نه يو لوېدلي چې نبي کريم ﷺ به راسره مشورې کولې، بلکې زمونږ حيثيت لا د پخوا څخه لوړ شوی دی. ځکه چې الله ﷻ زمونږ په مشوره کولو باندې دا اول ځل دی چې په قرآن کريم کښې خپل پيغمبر ته امر کوي، که بالفرض الله ﷻ زمونږ څخه راضي نه وی نو نوموړی امر به يې ورته زمونږ په باره کښې نه وی کړی.

د شورى غړي بايد څومره وي؟

٨ـ د ﴿وَشَاوِرْهُمْ فِي ٱلْأَمْرِ﴾ جمله مطلقه ذکره ده چې د مشاورينو شمېر او د هغوی څرنګوالی پکښې نه دی ښودلی شوی، نو ځکه لاندې ټول صورتونه د ايت شريف د ارشاداتو څخه ګڼل کېږي:

الف: چې څوک د امکان تر حده پورې د عامو خلکو مشورې ته خبره واچوي، لکه چې نبي کريم ﷺ د احد په غزا کښې (چې د جنګ ميدان کوم خای وټاکي) تقريباً د عامو خلکو سره مشوره کړې وه تردې چې عبد الله بن أبي (رئيس المنافقين) يې هم وربللی وه.

ب: چې د هغه شخص سره مشوره وکړی شي کوم چې په مجلس کښې حاضر وي او يا يې په ډېر لږ وخت کښې په اسانۍ سره نظر څرګندولی شي، لکه د حديبې په سوله کښې چې کله مسلمانانو د خپلو هداياوو په ذبحه کولو کښې سستي وکړه نو نبي کريم ﷺ يوازې د أم سلمه (أم المؤمنين) رضي الله عنها سره مشوره وکړه، نوموړې بي بي رضي الله عنها مشوره ورکړه چې ای د الله رسوله! که تاسو خپله هديه ذبحه کړئ نو دوی به درپسې عملا اقتداء وکړي او د ذبحې کار به عملا پيل شي. چې په نتيجه کښې همدا نظر ګټور واقع شو او مسلمانانو هم خپلې هدايا ذبحه کړې[١].

ج: چې مشوره اخستونکی په خپله خوښه څه کسان د خپلې مشورې دپاره وټاکي، لکه چې عمر (أمير المؤمنين) ﷺ د خپل مرګ څخه وروسته د مشر ټاکلو دپاره شپږ کسان انتصاب کړي وه، چې په نتيجه کښې يې حضرت عثمان ﷺ د خليفه په حيث تعين کړی شو. د شپږو کسانو نومونه دا دي[٢]: عثمان ﷺ، علي ﷺ، طلحه ﷺ، الزبير ﷺ، سعد ﷺ، عبد الرحمن بن عوف ﷺ.

اهل التشيع څه وايي؟

٩ـ اهل التشيع د عمر ﷺ شپږ نفري مشورتي کميسون د لاندې وجوهو د کبله د ايت څخه مخالف ګڼي[٣]:

الف: دوی وايي چې په امام کښې عصمت شرط دی او په عصمت باندې خو د الله ﷻ څخه په غير

---

(١) صحيح البخاري ج١ ص٣٠٨
(٢) تفسير ابن کثير ج٤ ص١٢٠
(٣) تفسير نمونه ج٣ ص١٤٧

بل څوک نه پوهېږي، نو مشورتي کميسون دا حق نه درلود چې عثمان ﷺ يې د دريم خليفه په صفت انتخاب کړی دی.

دا وجه يې په لاندې دلايلو سره د قبول وړ نه ده:

اول: د نبي کريم ﷺ د وفات څخه وروسته خو وحې قطعه شوې ده نو ايا د قيامت د ورځې پورې د اسلامي مشرانو په ټاکنه کښې مسلمان وحې ته منتظر شي؟! دلته د [البقرة:۱۲۴] ايت تفسير يو ځل وګورئ.

دوهم: شک نشته چې د فاطمةُ الزَّهراء رضي الله عنها زوزات او نسل د قدر وړ دي، په ټولو مسلمانانو باندې د احترام کولو حق لري، مګر د پيغمبرانو عليهم السلام څخه په غير هيڅوک د عصمت درجې ته نه شي رسېدلی که څه هم پلار يا نيکه يې پيغمبر وي. د همدې کبله په يهودانو باندې الله ﷻ د هغوی عقيده رد کړه چې مونږ د پيغمبرانو عليهم السلام د نسل څخه يو او په الله ﷻ باندې زښت ډېر ګران يو. او ورته يې اعلان کړ چې: ﴿ بَلْ أَنتُم بَشَرٌ مِّمَّنْ خَلَقَ ﴾ [المائدة: ۱۸] يعني: بلکې تاسو د هغه مخلوق د جملې څخه يو مخلوق ياست چې الله ﷻ پيدا کړي دي.

دريم: که بالفرض ذکر شوي کميسون علي ﷺ د خليفه په توګه ټاکلی وی نو ګومان نه کوم چې اهل التشيع به د هغوی څخه د خليفه د ټاکلو حق سلب کړی وی، بلکې ويلی به يې چې ډېر په خای کار يې وکړ چې د عصمت خاوند يې د وحې څخه په غير وپېژاند.

ب: ذکر شوی مشورتي کميسون د مشورې په موازينو باندې برابر نه وه، ځکه چې عام نه وه چې ټول مسلمانان پکښې شريک وي او نه د نظر خاوندانو پورې مختص وه ځکه چې نور د نظر خاوندان هم هلته موجود وه، لکه سلمان ﷺ، ابو ذَر ﷺ او داسې نور.

مونږ وايو چې: ايت شريف مطلق دی ذکر شوي صورت ته هم شامل دی او په مطلق باندې څوک په خپله رايه هيڅ قيد نه شي اضافه کولی.

ج: دغه کميسون په مرګ باندې تهديد شوی وه که چرته دوی د يوه مشر په ټاکلو باندې توافق ته ونه رسېده، او دا ډېر مشکل شرط وه.

مونږ وايو چې: د مشورې ايت په خپل اطلاق سره همدغه صورت ته هم شاملېږي، نو عمر ﷺ غير شرعي کار نه دی کړی بلکې په همدې شرط سره يې د فتنې مخه ونيوله او په لږ وخت کښې خليفه وټاکل شو، او د دين دښمنانو ونه شو کړی چې د اختلاف اور ته لمن ووهي او مسلمانان په خپلو منځو کښې په جګړه اخته کړي. لکه چې همدا اوس[1] يې د افغانستان مجاهدين سره په جنګ اچولي دي چې تقريبًا په لسو مياشتو کښې د يوه مشر په ټاکلو باندې موفق نه شوه او په زرګونو ناروا قتلونه وشوه.

---

(۱) ۱۲/۱۲/۱۳۷۱ هـ ش

د شورى غړي باید څنګه وي؟

٩ـ د شورى د اعضاوو د څرنګوالي په باره کښې باید لاندې ټکي په نظر کښې ونیولی شي:

الف: په مطرحه شوې موضوع کښې د هوښیارانو او باتجربه اشخاصو څخه کار واخستل شي ترڅو یې ټول اړخونه وڅېړلی شي.

ب: هغه څوک د دې کار دپاره انتخاب شي چې د مشوره کوونکي سره دښمني او عداوت ونه لري ترڅو د حسد د کبله غلطه مشوره ورنه کړي.

ج: د هرې مسئلې د متخصص څخه مشوره واخستلی شي. نو د همدې کبله د علماوو، سیاستمدارانو، اینجنرانو او نورو مختلفو ډلو څخه په خپل وار مشوره اخستل ګټور واقع کېږي. نو څکه د اهل الحل والعقد مشورتي ټولګی هم د مسلمانانو د عمومي مشر د ټاکلو یوه شرعي طریقه ګڼله شوې ده چې د [البقرة:٢٤٧] ایت لاندې یې څه بحث تېر شوی دی.

د: د مسئلې د مربوطو خلکو سره مشوره کول ضرور دي، د همدې کبله نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «لَا تُنْكَحُ الثَّيِّبُ حَتَّى تُسْتَأْمَرَ وَلَا تُنْكَحُ الْبِكْرُ حَتَّى تُسْتَأْذَنَ وَإِذْنُهَا الصُّمُوتُ»[1] یعنې: کونډه تر هغه په نکاح نه ورکوله کېږي ترڅو چې ورسره مشوره وکړی شي او پېغله هم تر هغه په نکاح نه ورکوله کېږي ترڅو چې ترې اجازه واخستله شي او اجازه یې چپ کېدل دي.

سوال جواب

١٠ـ که څوک وایي چې: د مسلمانانو عمومي مشر خو د عوامو او خواصو سره ارتباط لري حال دا دی چې د ده ټاکنه یوازې د خواصو (اهل الحل والعقد) کار دی؟

مونږ وایو چې: که د عوامو څخه د خواصو د تحدید دپاره کار واخستلی شي نو په دې تقدیر به دوی هم په مشورتیانو کښې د ګډون څښتنان شي. لکه چې همدا طریقه په موجوده نړۍ کښې د اجراء لاندې ده. او دا ډېره بهتره طریقه ده څکه چې:

اول: په دې تقدیر د عمومي امیر په ټاکنه کښې ټولې ذي دخلې خواوې ګډون کولی شي.

دوهم: د اهل الحل والعقد شمېره دومره اندازې ته راښکته کولی شي چې راغونډول یې عادتاً محال نه لیده کېږي.

دریم: په دې تقدیر د خواصو په منځو کښې د جګړې او زړه بداوي مخه هم نیوه کېږي.

خو لنډه دا چې که څه هم په موجوده نړۍ کښې د انتخاباتو طریقه ډېره ښه طریقه ده مګر غیر شرعي برخه پکښې دا ده چې په دغې مروجه طریقه کښې کاندیدل دود دي، چې د شریعت څخه مخالف کار دی. لکه چې د [البقرة:٢٤٧] ایت لاندې ورته اشاره شوې، او د انتخاباتو مشروعه طریقه هم هلته ښودلې شوې ده ـ ولله ﷻ الحمد ـ هیله ده هلته یو خل مراجعه وکړی شي.

---

(١) جامع الترمذي ج١ ص٢١٠

د شورى د اختلاف حل لاره

۱۱ـ که په یوه موضوع کښې د شورى غړي په اتفاق سره یوې نتیجې ته ونه رسېږي نو د حل لار يې دا ده چې باید وکتل شي که اهل الشورى د فیصلې دپاره څه معیار په اتفاق سره منلى وه، لکه د تصویب دپاره دوه ثُلثه بس دي او يا داسې نور، نو باید چې همغه منلي شوي معیار باندې عمل وشي. څکه چې نبي کریم ﷺ فرمايي چې: «اَلْمُسْلِمُونَ عَلَى شُرُوطِهِمْ»[۱] مسلمانان په خپلو شرطونو باندې دي. یعنې دوی په خپلو شرطونو باندې عمل کوي.

او که د فیصلې دپاره معیار د مخکې څخه نه وه شرط کړی شوی نو په کار دي چې د اکثریت نظر د فیصلې معیار وګڼل شي، لکه چې نبي کریم ﷺ د احد په غزا کښې د جنګ د میدان د ټاکلو دپاره د اکثریت په نظر باندې فیصله وکړه[۲].

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۱۲ـ که څوک وايي چې: د اصول الفقه مسئله ده چې د دلایلو د تعارض په صورت کښې باید د دلایلو اکثریت ته ونه کتل شي بلکې د دلایلو قوت په نظر کښې ونیولی شي، نو باید چې د شورى اختلاف هم په اکثریت سره حل نه کړی شي؟.

مونږ وایو ـ والله ﷻ اعلم ـ چې: دلته د ضرورت د کبله په اکثریت باندې ترجیح ورکوله کېږي. او دا څکه چې که په شوراګانو کښې د فیصلې دپاره سابق معیار هم نه وي ټاکلی شوی او اختلاف په اکثریت باندې هم پورته نه کړی شي نو مسئله به بې حله پاتې شي. او فقهاء وايي چې: "اَلضَّرُورَاتُ تُبِيحُ الْمَحْظُورَاتِ" ضرورتونه ناجائزو احکامو ته د جواز لاره پیدا کوي.

په شورى کښې ټګي کول خیانت دی

۱۳ـ ټولو مشاورینو ته په کار دي چې د مشورې ورکولو په وخت کښې هغه نظر ښکاره کړي چې ده ته صواب او ښه ښکاري، لکه چې نبي کریم ﷺ فرمايي: «اَلْمُسْتَشَارُ مُؤْتَمَنٌ»[۳] د چا څخه چې شورى غوښتله کېږي هغه ته امانت اېښودلی شوی دی. یعنې باید چې مستشار د امانتګر په شان د خیانت څخه ځان وساتي.

د ګوډ تیمور شورى

۱۴ـ هو! دا بېله خبره ده چې شورى غوښتونکي د دې دپاره شورى نه غواړي چې حقه لاره ځان ته معلومه کړي بلکې د دې دپاره يې غواړي چې خپل نظر په نورو باندې تحمیل کړي. لکه چې ګوډ تیمور د خپلې شورى د غړو سره همدا چال چلند غوره کړی وه چې هر چا به د ده د نظر څخه مخالف

---

(۱) صحیح البخاري ج۱ ص۳۰۳؛ سنن ابي داوٗد ج۲ ص۱۵۰
(۲) تفسیر الطبري ج۴ ص۷۰؛ سیرة النبي لابن هشام ج۳ ص۷
(۳) جامع الترمذي ج۲ ص۱۰۹

نظر ورکړ هغه به یې داسې تهدیداوه لکه چې لوی جنایت یې کړی وي، حتی په ښځو وختونو کښې به یې ترې د شورۍ غړیتوب سلباوه او یو چپړاسي به یې ترې جوړاوه[١].

په دغسې وختونو کښې د ایمان قوت ته ضرورت دی، لکه چې نبي کریم ﷺ فرمایي: «إِنَّ مِنْ أَعْظَمِ الْجِهَادِ كَلِمَةَ عَدْلٍ عِنْدَ سُلْطَانٍ جَائِرٍ»[٢] یعني: د لوی جهاد څخه د انصاف خبره هم ده چې د جابر (ظالم) پاچا په وړاندې وویلی شي.

﴿ وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَن يَغُلَّ ۚ وَمَن يَغْلُلْ يَأْتِ بِمَا غَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۚ ثُمَّ تُوَفَّىٰ كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿١٦١﴾ أَفَمَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَ اللَّهِ كَمَن بَاءَ بِسَخَطٍ مِّنَ اللَّهِ وَمَأْوَاهُ جَهَنَّمُ ۚ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿١٦٢﴾ هُمْ دَرَجَاتٌ عِندَ اللَّهِ ۗ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿١٦٣﴾ ﴾

[١٦١] او نشته (صحت نه لري) هیڅ پیغمبر لره چې څه خیانت وکړي. او هرڅوک چې څه خیانت وکړي نو هغه شی به د قیامت په ورځ راوړي په کوم کښې یې چې خیانت کړی وي. بیا به (علاوه په دې) هر نفس ته (د) هغه شي (جزا) ورکړی شي چې کوم یې کسب کړی وي. او په دوی به هیڅ تیری ونه کړی شي.

[١٦٢] ایا نو هغه څوک چې هغه د الله ﷻ رضا پسې ګرځي د هغه چا په شانته دی چې هغه د الله ﷻ د پلوه په غضب سره رجوع وکړي (ځان ته یې وګټي) او د ده استوګنځای دوزخ دی او (دا دوزخ) د بېرته ورګرځېدلو ډېر بد ځای دی.

[١٦٣] دوی ټول (نېکان دي او که بدان) د الله ﷻ په نزد د ډېرو منازلو خاوندان دي (یو برابر نه دي) او الله ﷻ په هغه څه باندې بینا دی چې دوی یې کوي.

شان نزول او ارتباطونه

١ـ که څه هم مفسرینو کرامو د ذکر شوو ایتونو په شان نزول کښې ګڼ شمېر روایات ذکر کړي دي چې ټول تقریبًا اوو ته رسېږي[٣]، او څه لرې نه ده چې د یوه ایت دپاره د نزول اسباب متعدد وي، مګر مونږ دلته په لاندې دوه روایتو سره اکتفاء کوو او بس:

الف: د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما څخه روایت دی چې د بدر د غزا په ورځ د غنیمت د مالونو څخه یو سور رنګی څادر ورک شو، نو ځینو خلکو وویل چې: «لَعَلَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ أَخَذَهَا»[٤] شاید چې نبي کریم ﷺ اخستی وي. نو ذکر شوي ایتونه نازل شوه.

---

(١) تاریخ تیمور لنګ

(٢) جامع الترمذي ج٢ ص٤٠

(٣) زاد المسیر ج٢ ص٤٨؛ التفسیر الکبیر ج٩ ص٧٠؛ تفسیر القرطبي ج٣ ص٢٥٤

(٤) جامع الترمذي ج٢ ص١٣٠

ب: د الکلبي او مقاتل مبارک خخه روایت دی چې ذکر شوي ایتونه د هغو غازیانو په باره کښې نازل شوي دي چې، هغوی د احد په غزا کښې د ګډو مورچه پرېښې وه او پخپله د غنیمت د مالونو په راټولولو باندې بوخت شوي وه چې په نتیجه کښې د هغوی پاتې ملګري شهیدان او مسلمانان د ماتې سره مخامخ شوه. او دا ځکه چې د هغوی دا خیال وه چې احتمال شته چې نبي کريم ﷺ د غنیمت مالونه هغه چا ته ورکړي چا چې نیولي دي، نو که موږ ځنډ شو ونه نیسو د غنیمت څخه به محروم شو[۱].

۲_ په هر تقدیر د ذکرو ایتونو ارتباط د تېرو شوو ایتونو څخه د لاندې وجوهو د کبله په نظر راځي:

الف: د تېرو شوو ایتونو مضمون دا وه چې الله ﷻ په خپل کامل قدرت سره نبي کریم ﷺ نېک خویه او زړه سواندی پیدا کړی دی. په دې ایتونو کښې د همدغه مضمون تاکید دی چې د هیڅ پیغمبر سره خیانت او تګي بړګي مناسبت نه لري ځکه چې دا د بدخویه او سخت زړي سړي کار دی.

ب: هلته نبي کريم ﷺ ته امر شوی وه چې مؤمنانو ته عفوه وکړي او دلته اشاره شوې ده چې عفوه یوازې هغو غازیانو پورې ځانګړې نه ده کومو چې ستا د امر څخه د احد په غزا کښې مخالفت کړی وه، بلکې د نورو سادګیو څخه هم ورتېر شه چې ستا په باره کښې داسې خبره وکړي کومې چې ستا سره مناسبه نه وي لکه په وېش کښې بې عدالتي کول، د غنیمتي مالونو څخه د ځان دپاره څه شي پټول او داسې نور.

د مطلب خلاصه

۱_ یعني هیڅ پیغمبر ته د دې خبرې نسبتول صحت نه لري چې هغه دې په وېشلو کښې بې عدالتي وکړي او یا دې د غنیمت د مالونو څخه کوم شی د خپل استحقاق څخه اضافه په غلا باندې واخلي. او دا ځکه چې هر یو پیغمبر ځمکې ته د خیانت د ورکولو او د عدالت د پیاده کولو دپاره رالېږل شوی دی. نو په همدې بناء خیانت کول د نبوت سره منافي شی دی.

۲_ که بالفرض یو پیغمبر ﷺ د بنده په حقوقو کښې خیانت وکړي نو په هغه به څه اعتماد پاتې شي چې هغه دې په وحې کښې خیانت نه وي کړی او یا د بې عدالتي څخه عصمت ولري؟ نو تاسو ته په کار دي چې په هیڅ پیغمبر باندې په عامه توګه او په نبي کريم ﷺ (مختار الرسل) باندې په ځانګړې توګه هیڅکله د خیانت او بې عدالتي تور ونه لګوئ. او دا ځکه چې په دې تقدیر به تاسو خیانت کړی وي چې په معصوم پیغمبر باندې مو د خاین تور اېښی وي.

۳_ او همدارنګه تاسو پخپله د خپلو ځانونو اصلاح ته متوجه شئ او په هیڅ شي کښې خیانت مه کوئ او د غنیمت د مالونو څخه څه شی په غلا سره مه اخلئ: که نه نو د قیامت په ورځ به د ذلت رسوایي سره مخامخ شئ چې همدغه په خیانت سره اخستل شوي شی به مو په شا وي او د محشر میدان ته به راشئ.

(۱) تفسیر البغوي ج۱ ص۳۴۴

په دې صورت کښې به ستاسو د خیانت جزا په همدې خای باندې ختمه نه شي بلکې هر چا ته به د هغه عمل په مبح پوره جزا ورکړې شي او څه تېری به ورباندې ونه کړی شي.

۴ـ او دا حساب کتاب څکه ضرور دی چې ترڅو د هغه عدالت ښه مظاهره وشي د کوم د پیاده کولو دپاره چې څمکې ته د پیغمبرانو علیهم السلام سلسله جاري شوې ده. او که نه نو د الله ﷻ د رضا غوښتونکي او د الله ﷻ د غضب غوښتونکي به سره یو برابر شي، خو الله ﷻ د ذکر شوو دواړو اشخاصو په منځکښې هیڅکله مساوات نه راولي. د همدې کبله یې د غضب ککړ شخص دپاره دوزخ ټاکلی دی چې ناکاره خای دی او د الله ﷻ د رضا غوښتونکو دپاره یې جنت مقرر کړی دی چې ډېر د خوشالۍ او خوښۍ خای دی.

خو په یاد ولرئ! چې جنتیان او هم دوزخیان په خپلو خپلو خایونو کښې مختلف منازل لري چې الله ﷻ د هر چا په کړو وړو باندې بینا دی او هیڅ عمل ورڅخه پټ نه دی.

توضیحات

۱ـ ځینو مفسرینو کرامو لیکلي دي چې ذکر شوی پروپاګند منافقانو کړی وه[١]. مګر موږ ته داسې ښکاري چې د پروپاګند تېره به منافقانو اینښې وي او په لا شعوري توګه به پکښې ځینې ساده لوحي مسلمانان هم ښکېل شوي وي. لکه د "افک" په پېښه کښې چې اصلا منافقان د بهتان بنیاد اینښودونکي وه خو ځینې مسلمانان پکښې په لا شعوري توګه واقع شوي وه.

غلول څه معنی؟

۲ـ دغه دواړه کلمې (یَغُلُّ، غَلّ) د "غ، ل، ل" څخه اخستلې شوې دي چې د لغت کتابونو ورته زښتې ډېرې معناوې کړې دي، لکه خیانت، کینه، عداوت او داسې نورې[٢].

خو مفسرین کرام په دې مقام کښې "غلول" په هغه حرام شي باندې تفسیروي چې د غنیمت څه مال د ویشلو څخه مخکښې په پټه سره واخستلی شي[٣]، چې په همدې معنی باندې زښت ډېر احادیث دلالت کوي. که څوک غواړي چې ټول احادیث د نظره تېر کړي نو لطفًا دې اوړدو کتابونو ته مراجعه وکړي[۴].

مګر موږ ته داسې ښکاري چې دلته به ترې هر یو حرام مال مطلب وي. او دا څکه چې ځینو مفسرینو کرامو حکامو ته تحفې ورکول هم د "غلول" څخه ګڼلې دي[۵] او په همدې باره کښې یې د "غلول" د احادیثو څخه یو حدیث دلیل نیولی دی.

---

(١) في ظلال القرآن ج١ ص٥٠۴؛ تفسیر الکشاف ج١ ص۴٣۴

(٢) مفردات الراغب ص٣٧۵؛ لسان العرب ج١١ ص۴٩٩

(٣) تفسیر المنار ج۴ ص٢١۵

(۴) الدر المنثور ج٢ ص٣۶۴؛ تفسیر ابن کثیر ج١ ص۴٢١

(۵) تفسیر القرطبي ج۴ ص٢۶١

مسئله

۳_ مجاهدینو ته روا ده چې د غنیمت د مالونو څخه پخپله خوراک او څښاک وکړي او یا ترې خپلو آسونو ته خوراک، څښاک ورکړي. دا حکم تقریباً د ټولو علماوو اتفاقي حکم دی[۱]، البته دا پکښې شرط ده چې د خوراک او څښاک څخه څه اضافه شي نو هغه به بېرته په غنیمتي مالونو کښې وراچوي او پانګه به ترې نه جوړوي.

مونږ ته ـوالله ﷻ اعلمـ د همدې قبیلې څخه د موټر تېل او روغنیات هم ښکاري، مجاهدینو ته روا ده چې د دار الحرب په داخل کښې ترې د ضرورت په اندازه استفاده وکړي.

حرام مال به د حرامخور په شا وي

۴_ د ایت شریف مضمون دا دی چې د قیامت په ورځ به حرامخور سړی په داسې حال کښې چې ټول حرام مالونه به یې په شا وي، د محشر میدان ته ورشي او هلته به د لویې رسوایۍ سره مخامخ شي. په نوموړي باندې به په اصطلاح د درې ژبې دا متل صادق وي چې وایي: "دُز با پشتاره".

نو ځینې مفسرین کرام همدا مضمون د کنایې په توګه د ګناه څخه عبارت اخلي[۲]. یعنې غل سړی به د غلا ټول ګناهونه په غاړه د محشر په میدان کښې ودرېږي.

دوی ترې څکه د کنایې په توګه ګناه اخلي چې د ایت شریف ظاهري مضمون ورته لرې ښکاري، او آخرت یې په دنیا باندې قیاس کړی دی چې یو سړی په خرورونو وزن نه شي پورته کولی او په غلو کښې خو به داسې غل هم وي چې هغه به په خرورونو مالونه غلا کړي وي.

مونږ ته دا ښه برېښي چې باید د ایت شریف مضمون ته تاویل ورنه کړی شي. او دا څکه چې:

الف: همدا مضمون په یوه اوږد حدیث کښې په دومره تفصیل سره بیان شوی دی[۳] چې بالکل د تاویل قابل نه دی.

ب: هغه بېل ژوندون دی او دا بېل، باید چې یو په بل باندې قیاس نه کړی شي. هلته داسې ډېر کارونه شته چې دلته سړي ته لرې ښکاري.

ج: د قیامت په ورځ خو هر یو ګناهګار (حرامخور وي او که نه) د ګناهونو خپل خپل پېټی په غاړه لري. که داسې شي نو د حرامخور هغه خاصه رسوایي د منځه ځي کومه چې نورو ګناهګارانو ته نشته. لنډه دا چې بې ضرورته ایت شریف ته تاویل ورکول ښه کار نه دی.

درجات او درکات څه فرق لري؟

۵_ ﴿دَرَجَٰتٌ﴾ د "دَرَجَة" جمعه ده لکه "دَرَکات" چې د "دَرَکَة" جمعه ده. دا دواړه نومونه د زینې هغو لنډو لنډو لرګیو ته وایي چې سړی ورباندې پښې ږدي. نو د پورته کېدلو په اعتبار سره ورته

---

(۱) احکام القرآن للجصاص ج۲ ص۴۲

(۲) تفسیر المنار ج۴ ص۲۱۶

(۳) صحیح البخاري ج۱ ص۴۳۲

درجات وايي او د ښکته کېدلو په لحاظ سره يې درکات بولي[1].

څرنګه چې په دې مقام کښې يوازې د ﴿دَرَجَٰتٌ﴾ کلمه استعماله شوې ده چې يوازې د جنتيانو سره ښه مناسبه ده او حال دا دی چې وړاندې دوزخيان هم ذکر دي نو څکه ځينو مفسرينو کرامو ليکلي دي چې دلته د تغليب د لحاظه "درکات" هم د "درجات" د اطلاق لاندې راوستلی شوی دی[2] لکه چې شمس او قمر ته "شمسين" ووېلی شي.

نو حاصل يې داسې کېږي چې: جنتيان او دوزخيان دواړه د مختلفو طبقاتو خاوندان دي چې چا د الله ﷻ څومره رضا حاصله کړې وي په هماغې اندازه به يې درجې لوړې شي او چې چا يې څومره غضب ـالعياذ باللهـ تر لاسه کړی وي په همغې اندازه به په دوزخ کښې د ښکته درکاتو خاوند جوړ کړی شي.

د مصير او مرجع تر منځ فرق

٦ـ د مصير کلمه د "صَيُورة" څخه ده، "صيرورة" د حالت بدلېدلو ته وايي لکه د خاورې څخه چې خټه جوړه شي. او د مرجع کلمه د رجوع څخه ده او رجوع خپل اصلي حالت ته د ورتاوېدلو څخه عبارت دی لکه انسان چې بېرته خاورې شي.

د الله ﷻ په حضور کښې ودرېدلو ته په دې اعتبار سره مصير وايي چې هلته سړي ته بل حالت ورپه مخه کېږي، چې د هغه حالت سره په دنيا کښې هيڅ اشنا نه وي.

او په دې اعتبار سره ورته مرجع وايي چې هلته سړی خپلې اصلې ناتوانۍ ته بېرته ستنېږي، ته به وايې چې نه يې په دنيا کښې پاچاهي کړې وه او نه يې کومه خوښي تېره کړې ده.

﴿لَقَدْ مَنَّ ٱللَّهُ عَلَى ٱلْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِّنْ أَنفُسِهِمْ يَتْلُوا۟ عَلَيْهِمْ ءَايَٰتِهِۦ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ ٱلْكِتَٰبَ وَٱلْحِكْمَةَ وَإِن كَانُوا۟ مِن قَبْلُ لَفِى ضَلَٰلٍ مُّبِينٍ ﴿١٦٤﴾﴾

[۱۶۴] يقيناً الله ﷻ په مؤمنانو باندې احسان کړی دی چې په دوی کښې يې د همدوی د نوعې (انسان) څخه استاذی مبعوث کړی دی چې په دوی باندې د الله ﷻ ايتونه لولي او دوی (د شرک او ګناهونو څخه) تزکيه کوي او هم ورته د کتاب (قرآن کريم) او حکمت (د واقعي علم) ښودانه کوي.

او بې شکه چې دوی (د نوموړي استازي څخه) مخکښې په ښکاره ګمراهۍ کښې (پراته) وه (او د واقعيتونو څخه ناخبره وه).

د مطلب خلاصه

دا ايت شريف د تېرو شوو ايتونو مضمون تاييدوي. يعنې الله ﷻ په ټولو انسانانو باندې عموماً او په مؤمنانو باندې خصوصاً لوی احسان کړی دی چې:

---

(١) مفردات الراغب ص ١٧٠

(٢) تفسير المنار ج٤ ص٢١٩

۱_ په دوی کښې یې خپل استازی مبعوث کړی دی او د دوی ټولګی یې پرې متبرک ګرځولی دی، که نه نو د دوی ټولنه به جاهلي ټولنه وي او بس.

۲_ بیا ذکر شوی استازی یې د همدوی د جملې څخه په همدوی کښې پیدا کړی دی چې خلکو ته یې ځلوبښت کاله عمر (د نبوت څخه وړاندې) او د دې څخه وروسته عمر ښه ځرګند دی او پاک لمنې او صداقت یې ورته ښه معلوم دی، نو باید چې د پیغمبر په صفت یې وپېژني.

په دې باندې علاوه، که الله ﷻ خپل استازی د پرښتې یا پیري په شکل استولی وي نو دومره استفاده به یې ترې نه شوی کولی لکه چې اوس یې ترې کولی شي. په عامو انسانانو کښې د دې خبرې توان نشته چې د پرښتې یا پیري سره لږ تر لږه ملاقات قدرې وکړي پاتې خو لا استفاده او یو څه زده کول.

۳_ ذکر شوی استازی په دوی باندې د الله ﷻ ایتونه لولي. که په دوی کښې نه وی مبعوث شوی نو د غیبو سره به یې هیڅ تعلق نه وی او د غیبو څخه به هیڅ نه وی خبر شوي.

۴_ د الله ﷻ استازی دوی د ګناه څخه تزکیه کوي او داسې لارې چارې ورزده کوي چې دوی وریاندې د ګناهونو څخه پاک او د الله ﷻ د نورو نعمتونو جوګه شي.

۵_ همدارنګه دوی ته د الله ﷻ کتاب (قرآن کریم) ورزده کوي او د ده ﷻ په احکامو باندې یې پوهوي، چې دا کوئ او دا مه کوئ. او په خپله ژبه، یعنې د احادیثو په رڼا کښې یې ورته شرحه کوي.

۶_ او هم ورته د حکمت ښودانه کوي او واقعیتونه ورته ځرګندوي چې د بتانو د لاسه هیڅ پوره نه دي او نه د الله ﷻ په مقابل کښې ملائک څه کولی شي او نه څه کوي.

۷_ یقینًا د الله ﷻ د استازي څخه وړاندې دوی په ښکاره ګمراهۍ کښې وه او د ذکر شوو شیانو څخه ورته یو هم ځرګند نه وه، ځکه چې د پخوانیو پیغمبرانو علیهم السلام د نبوت پلوشې مړې شوې وې. نو چې کله الله ﷻ په دوی باندې دا لوی نعمت او رحمت پېرزو کړی دی نو دوی ته په کار دي چې مننه یې وکړي او ناشکري یې ونه کړي چې یا یې لارښوونو ته غوږونه ونه نیسي او یا ورته په لا شعوري توګه د منافقانو په لمسون سپکې سپورې خبرې وکړي چې د غنیمت څخه دې څه شی پټ کړی دی.

﴿أَوَلَمَّآ أَصَٰبَتۡكُم مُّصِيبَةٞ قَدۡ أَصَبۡتُم مِّثۡلَيۡهَا قُلۡتُمۡ أَنَّىٰ هَٰذَاۖ قُلۡ هُوَ مِنۡ عِندِ أَنفُسِكُمۡۗ إِنَّ
ٱللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ قَدِيرٞ ١٦٥ وَمَآ أَصَٰبَكُمۡ يَوۡمَ ٱلۡتَقَى ٱلۡجَمۡعَانِ فَبِإِذۡنِ ٱللَّهِ وَلِيَعۡلَمَ
ٱلۡمُؤۡمِنِينَ ١٦٦ وَلِيَعۡلَمَ ٱلَّذِينَ نَافَقُواْۚ وَقِيلَ لَهُمۡ تَعَالَوۡاْ قَٰتِلُواْ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ أَوِ ٱدۡفَعُواْۖ
قَالُواْ لَوۡ نَعۡلَمُ قِتَالٗا لَّٱتَّبَعۡنَٰكُمۡۗ هُمۡ لِلۡكُفۡرِ يَوۡمَئِذٍ أَقۡرَبُ مِنۡهُمۡ لِلۡإِيمَٰنِۚ يَقُولُونَ

بِأَفْوَٰهِهِم مَّا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ ۗ وَٱللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يَكْتُمُونَ ﴿١٦٧﴾ ٱلَّذِينَ قَالُواْ لِإِخْوَٰنِهِمْ وَقَعَدُواْ
لَوْ أَطَاعُونَا مَا قُتِلُواْ ۗ قُلْ فَٱدْرَءُواْ عَنْ أَنفُسِكُمُ ٱلْمَوْتَ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿١٦٨﴾ ﴾

[۱۶۵] ایا (تاسو عصیان کوئ) او کله چې درته داسې مصیبت ورسېږي چې د هغه مصیبت دوه چنده تاسو (خپل دښمن ته) رسولی وي هم وایاست چې دا (غم مونږ ته) څنګه راورسېده.

(ای پیغمبره!) ته ورته ووایه چې دا (غم) ستاسو د خپلو خانونو څخه دی. یقیناً الله ﷻ په هر شي باندې د قدرت خاوند دی.

[۱۶۶] او هغه (مصیبت) چې تاسو ته د دوه لښکرو د ملاقات په ورخ کښې ورسېده، نو هغه د الله ﷻ په حکم سره وه (ترڅو تاسو پوه شئ چې هغه د الله ﷻ د اجازې څخه په غیر نه دی دررسېدلی) او (هم) د دې دپاره چې (الله ﷻ) مؤمنان معلوم کړي.

[۱۶۷] او (هم) د دې دپاره چې (الله ﷻ) هغه کسان معلوم کړي چې هغوی منافقت کاوه او چې دوی ته ویل شوي وه چې راشئ د الله ﷻ په لار کښې غزا وکړئ یا دفاع وکړئ، (نو دوی ویلي وه چې که مونږ په جنګ باندې پوهېدلی نو مونږ به ستاسو متابعت کړی وی (درسره به تللي وی).

دوی چې وه په دغې ورخ کښې کفر ته ډېر ورنژدې وه د دوی څخه ایمان ته.

دوی په خولو باندې هغه څه وایي چې هغه یې په زړونو کښې نه وي. او الله ﷻ په هغه څه باندې ډېر ښه پوهېږي چې دوی یې (ستاسو څخه) پټوي.

[۱۶۸] (دوی) هغه کسان دي چې دوی د خپلو نسبي ورونو په باره کښې (چې شهیدان شوي دي) وایي، په داسې حال کښې چې پخپله ناست دي (جهاد ته نه دي تللي)، که دوی زمونږ اطاعت کړی وی (دوی هم جهاد ته نه وی تللي) نو دوی به نه وی وژل شوي.

(ای پیغمبره!) ته ووایه چې د خپلو خانونو څخه مرګ دفعه کړئ (مخه یې ونیسئ) که تاسو رښتیا ویونکي یاست (چې ستاسو په اطاعت سره به دوی د وژلو څخه بچ شوي وی).

ارتباط

په دې ایتونو کښې د تېرو شوو ایتونو په څېر د منافقانو یو بل اعتراض جواب شوی دی چې دوی به د احد د غزا څخه وروسته په غیر مستقیمه توګه ساده لوحو مسلمانانو ته تلقین کاوه چې نبي کریم ﷺ خو د فتحې وعده کړې وه. برسېره په دې مونږ مسلمانان یو او مقابل طرف مو کافران دي نو دوی ولې په مونږ باندې بریالي شوه او د نبي کریم ﷺ وعدې مصداق پیدا نه کړ؟ د جواب حاصل یې دا دی:

د مطلب خلاصه

ایا تاسو د نبي کریم ﷺ څخه نافرماني هم کوئ او کله چې درته داسې مصیبت ورسېږي چې د هغه مصیبت دوه چنده مصیبت مو دښمن ته رسولی وي هم وایئ چې ﴿ أَنَّىٰ هَٰذَا ﴾ دا ولې؟ مونږ ته

دا مصيبت ولې ورسېده حال دا دی چې مونږ مسلمانان يو او دښمنان مو کافران دي؟ زمونږ سره نبي کريم ﷺ د نصرت وعده کړې وه او د دښمنانو شکست يې راته اوروولی وه. بالاخره په مونږ کښې نبي-کريم ﷺ (فخر عالم) موجود دی او دښمن مو د شيطان په لار روان دی، مونږ د اسلام د پرمختګ دپاره هلې ځلې کوو او دښمن مو د شيطان د لارې ترقي غواړي.

ښه! نو د دې ټولو خبرو سره-سره هم مونږ ماتې خوړو او دښمن مو راباندې بريالی کېږي. دا ولې؟ ايا دا د نبي کريم ﷺ د وعدې څخه تخلف نه دی؟

نو ای پيغمبره! د دوی ذکره شوې اشتباه په لاندې نکاتو سره پورته کړه چې:

١_ د هر څه څخه وړاندې تاسو ته مناسب وه چې د احد ماتې دومره نه وی ورخطا کړي څومره چې فعلا تاسو وارخطا ياست. او دا ځکه چې ستاسو مصيبت د کافرانو په نسبت سپک وه چې ستاسو اويا نفره شهيدان شوه، خو څوک مو اسيران شوي نه دي. او په بدر کښې تاسو د خپل دښمن اويا نفره ووژل او اويا نفره نور مو د هغوی اسيران کړه، تاسو کولی شوه چې هغه مو هم وژلي وی خو تاسو په خپله خوښه د هغوی څخه فديه واخستله او ژوندي مو پرېښودل، ته به وايې چې هغه مو هم وژلي دي.

لنډه دا چې کله ستاسو دښمن په دوه چنده مصيبت وارخطا نه شو، چې د همدې کبله يې سږ کال د احد غزا پيل کړه، نو تاسو په يو چند مصيبت باندې ولې دومره وارخطا شوئ چې وايئ: ﴿ أَنَّىٰ هَـٰذَا ﴾ دا ولې؟.

دا ځکه چې تاسو همدا شی کړلی وه او څوک چې څه کړي هغه به رېبي. تاسو ته خو نبي کريم ﷺ د نصرت وعده درکړې وه چې الله ﷻ به د کافرانو چلونه او مکرونه بې نتيجې کړي خو که تاسو ثبات او استقامت د لاسه ورنه کړئ ﴿ وَإِن تَصۡبِرُواْ وَتَتَّقُواْ لَا يَضُرُّكُمۡ كَيۡدُهُمۡ شَيۡـًٔا ﴾ [آل عمران: ١٢٠].

اما تاسو دا کار ونه کړ، د کنډو مورچه مو پرېښودله او په غنيمت باندې مشغول شوئ.

٢_ ستاسو څه خيال دی چې تاسو هره ګناه وکړئ هم الله ﷻ به جزا نه درکوي؟ داسې نه ده، يقينًا الله ﷻ په هر څه باندې قدرت لري چې د دې جملې څخه ستاسو مصيبت (د ګناه جزا) هم ده.

هو! الله ﷻ په تاسو باندې داسې مصيبت درنازل نه کړ چې ستاسو بېخ يې ويستلی وی. الله ﷻ دا کولی شو او تاسو يې مستحق وئ خو دا کار يې ونه کړ. ايا تاسو اوس هم شکايت کوئ؟.

بالآخره دومره وارخطائي څه په کار ده؟، الله ﷻ کولی شي چې تاسو ته بيا په دښمن باندې غلبه درکړي، د ده ﷻ قدرت دائمي دی، د يو وخت او يو ځای پورې منحصر نه دی.

٣_ علاوه په دې، په ذکر شوي مصيبت کښې لاندې فوائد او ګټې مرموزې دي چې:

الف: ترڅو تاسو پوه شئ چې دا کار د الله ﷻ په تکويني امر سره ترسره شوی دی، د کافرانو په لاس کښې هيڅ شی نشته. او هم پوه شئ چې د معصيتونو نتيجې دغسې دي لکه چې تاسو په

سترګو ولیده، نو په کار دي چې تاسو ټول د قیامت د ورځې پورې ترې د عبرت درس زده کړئ او د الهي احکامو ساتنه وکړئ.

که بالفرض نوموړی مصیبت تاسو ته نه وی رسېدلی نو تاسو به په هر حال کښې فتحې ته په تمه ناست وی، که څه هم د الله ﷻ احکام مو د پښو لاندې کړي وی.

ب: ترڅو الله ﷻ واقعي مؤمنان معلوم کړي چې په غم او ښادۍ کښې يې په عقیده باندې څه اثر نه پرېوزي[1].

ج: ترڅو منافقان هم معلوم کړي چې په خوشالۍ کښې خانونه مؤمنان معرفي کوي مګر د غم په وخت کښې په الله ﷻ باندې اعتراض کوي او خپلو جنايتونوته يې نه پام کېږي.

که څه هم دغو منافقانو په دائمي توګه منافقت کړی دی خو تاسو وربانديې نه پوهېدلی، دوی په خپل نفاق باندې دومره پرده اچولې وه چې تاسو ته د مؤمنانو د ډلې څخه او یا د مؤمنانو ډلې ته نژدې ښکارېده مګر یوازې په هغه وخت کښې تاسو پوه شوئ چې دوی د ایمان څخه کفر ته نژدې دي چې کله دوی ته د احد د غزا په پیل کښې وویلی شوه چې راشئ د مسلمانانو په شان د الله ﷻ په لار کښې جهاد وکړئ او د کافرانو سره مخامخ وجنګېږئ او که دا نه کوئ نو لږ تر لږه په دفاعي ګروپ کښې خو ودرېږئ ترڅو د یو پلوه دربانديې د مجاهدينو ډله غټه ښکاره شي او د بل پلوه د جهاد څخه بې برخې پاتې نه شئ.

نو منافقانو په جواب کښې وویلې چې که مونږ پوهېدلی چې تاسو جنګ ته روان یاست نو مونږ به ضرور ستاسو خبره منلې وی او درپسې به درغلي وی (په دفاعي ګروپ کښې به شامل شوي وی)، خو مونږ پوهېږو چې تاسو جنګ ته روان نه یاست بلکې فقط خان وژنې ته روان یاست، تاسو د دښمن په شان جنګي وسائل نه لرئ او جنګي پرسونل مو دومره لږ دي چې د هغوی دربمې برخې ته نه شئ رسېدلی.

د: نو په دغه وخت کښې ایله په ایله تاسو پوه شوئ چې دوی خو ذکر شوی استدلال زمونږ د غولونې دپاره محض په خولو باندې جاري کوي او په زړونو کښې يې داسې نه ده.

خو د دې سره سره په هغو مفاسدو باندې تاسو څه پوهېږئ کوم چې د دوی په زړونو کښې پټ دي، په هغو باندې یوازې الله ﷻ د ښه پوهېږي.

د هغو مفاسدو څخه یو دا دی چې دوی خپلو همجنسو ته په پټه کښې وایي چې که د احد شهیدان زمونږ په شان په کورونو کښې ناست وی، او کله چې مونږ د لښکر څخه رابېل شوو دوی مو متابعت کړی وی، نو دوی به اوس زمونږ په شان ژوندي وی او وژل شوي به نه وی.

۴_ نو ای پیغمبره! دوی ته ووایه که همداسې وي لکه چې تاسو خیال کوئ چې په کور کښې پاتې کېدل د ژوند باعث وي، نو تاسو د خپلو خانونو څخه مرګ ایسار کړئ چې مړه نه شئ: خو

(۱) د الله ﷻ د علم په اړوند د [البقرة: ۱۴۳] ایت لاندې بحث تېر شوی.

خبره دغسې نه ده، د هر چا د مرګ وخت چې ورسېږي بیا نو ښکته پورته نه کېږي، که څوک په کور کښې وي او که د جنګ په میدان کښې وي او یا په بل ځای کښې وي.

نو بالفرض که د احد د غزا مصیبت په تاسو باندې نه وی نازل شوی نو د منافقانو په منافقت باندې به دومره چرته پوه شوي وی لکه څومره چې ورباندې اوس پوهېږئ.

توضیحات

۱_ که څوک وایي چې: د منافقانو دغه اعتراض چې د نبي کریم ﷺ د نصرت وعده ترسره نه شوه، یو ځل په [آل عمران:۱۵۲] ایت کښې جواب شوی وه، په دوهم ځل جوابولو کښې یې څه حکمت دی؟

مونږ وایو چې: په اعتراض کښې دوه لحاظه دي، یو دا لحاظ چې الله ﷻ خپله وعده رښتیا نه کړه او بله دا چې نبي کریم ﷺ د الله ﷻ رښتیانی وعده مونږ ته نه ده رارسولې.

نو ذکر شوی اعتراض په اول لحاظ سره هلته جواب شوی وه، د همدې کبله ورسره ﴿ وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ ٱللَّهُ وَعْدَهُۥٓ ﴾ کلمه اضافه شوې ده. یعنې الله ﷻ خپله وعده په یقین سره رښتیا کړه.

او په دې مقام کښې په دوهم لحاظ سره جواب شو، د همدې کبله دغه ایتونه د ﴿ وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَن يَغُلَّ ﴾ [آل عمران: ۱۶۱] ایت په تعقیب نازل شوه، یعنې هیڅ پیغمبر ته د دې خبرې صحت نشته چې هغه دې خیانت وکړي.

علاوه په دې، دلته په ذکر شوي جواب کښې د مؤمنانو د تسلی څنډه هم په جدیت سره په نظر کښې نیولې شوې ده، نو ځکه ورپسې د شهیدانو مناقب او فضائل بیان شوي دي چې تاسو خپه کېږئ مه، په ذکر شوي مصیبت کښې تاسو ډېره لویه ګټه کړې ده چې د شهادت لوړ مقام د اویا کسانو په نصیب شوی دی، آن تردې پورې چې هغوی ستاسو د شهادت په خبر باندې ډېر خوشالېږي هم.

مصیبت مو د خپله لاسه دی

۲_ مونږ خو د ﴿ مِنْ عِندِ أَنفُسِكُمْ ﴾ معنی دا واخستله چې د احد د غزا مصیبت د مجاهدینو د خپله لاسه وه چې غشو ویشتونکو خپله مورچه پرېښې وه. مګر ځینو مفسرینو کرامو یې لاندې دوه نورې معناوې هم کړې دي:

الف: دا مصیبت ځکه ستاسو د خپله لاسه دی چې تاسو اصرار کاوه چې باید د دښمن مقابلې ته د مدینې منورې څخه دباندې ورووځو، که تاسو دا اصرار نه وی کړی نو مصیبت به نه وی درپېښ شوی[1].

---

(۱) زاد المسیر ج۲ ص۵۲

مونږ، ځکه دا خوښه نه کړه چې د نصرت وعده د خروج څخه وروسته ورکړه شوې وه. دا معنی هلته صحت پيدا کوي چې د نصرت وعده د خروج څخه وړاندې ورکړه شوې وي[1].

ب: عمر ﷺ (أمير المؤمنين) د ﴿ مِنْ عِندِ أَنفُسِكُمْ ﴾ په هکله وايي چې: «عُوقِبُوا بِمَا صَنَعُوا يَوْمَ بَدْرٍ مِنْ أَخْذِهِمُ الْفِدَاءَ»[2] يعني: مجاهدين (صحابه کرام ﷺ) ځکه د احد په غزا کښې معذب کړی شو (مصيبت ورباندې نازل شو) چې د بدر په غزا کښې يې د اسيرانو څخه فديه اخستې وه.

همدغه تفسير ته ځينو مفسرينو کرامو د علي ﷺ په روايت ښه تفصيل ورکړی دی[3] چې حاصل يې داسې راځي:

جبرائيل أمين ﷺ نبي کريم ﷺ ته وويلې چې: د الله ﷻ دا کار خوښ نه شو چې صحابه وو کرامو ﷺ د بدر په غزا کښې بنديان ونيول، په کار وه چې ټول يې وژلي وی. نو ای پيغمبره! اوس نو دوی ته اختيار ورکړه چې يا همدا بنديان ووژني او يا پرې فديه واخلي، خو که فديه يې واخسته نو په مقابل کښې به د دوی څخه د بنديانو په اندازه باندې شهيدان شي.

نو کله چې نبي کريم ﷺ دوی ته ذکر شوې خبره وروړاندې کړه نو دوی فديه خوښه کړه، چې خير دی زمونږ، څخه دې اويا نفره شهيدان شي خو چې په فديه باندې د جهاد دپاره ځانونه قوي کړو.

په دې تقدير يې د ﴿ مِنْ عِندِ أَنفُسِكُمْ ﴾ معنی دا ده چې: دا مصيبت همدا تاسو خوښ کړی وه نو اوس ورباندې ولې دومره وارخطا ياست؟!.

نو که دا تفسير مراد کړی شي هم څه مانع نشته. مګر زمونږ په نظر د وړاندې او بېرته ايتونو سره د غشو ويشتونکو د مورچې خوشې کولو تفسير ښه پيوند اخلي، او هم د قيامت د ورځې پورې د ډېرو اعتراضونو جواب ګرځي. مثلا:

اول: که څوک وايي چې په ۱۳۷۱/۲/۵ هـ ش نېټه مجاهدين کابل ته د فاتحينو په توګه ورداخل شوه خو د نن ورځې (۱۳۷۲/۴/۱۹ هـ ش) پورې چې تقريبًا څوارلس مياشتې کېږي په افغانستان کښې امنيت نه دی ټينګ شوی او جنګونه پکښې روان دي نو "أَنَّى هَذَا" دا ولې؟

جواب يې همدا دی چې "مِنْ عِنْدِ أَنْفُسِكُمْ" دا ستاسو د خپله لاسه دی؛ چې بې اتفاقي کوئ او شريعت مو د پښو لاندې کړی دی او په دښمنانو باندې اعتماد کوئ او خبرې يې منئ.

دوهم: که څوک وايي چې مونږ (افغانانو) خو روسان وشړل مګر داخلي کمونستان اوس هم په قدرت کښې پاتې دي، دا ولې؟

دا ځکه چې مونږ ورته په خپلو اجتماعګانو کښې ځای ورکړی دی او د لستوڼي ماران ترې جوړوو.

---

(۱) روح المعاني ج۴ ص۱۱۶

(۲) مسند احمد بن حنبل ج۱ ص۷۵؛ اسباب النزول للواحدي ص۸۵

(۳) الدر المنثور ج۲ ص۳۶۸

دریم: که څوک وایي چې زمونږ څخه خو ټوله کفري نړۍ دارېدله حال دا چې اوس په مونږ کښې مداخله کوي او په مونږ کښې ګرځي راځي، دا ولې؟

دا ځکه چې مونږ په بې اتفاقۍ باندې اخته یاستو.

څلورم: که څوک وایي چې مونږ خو د ټولې اسلامي نړۍ د سترګو تور وو حال دا چې اوس نوکاني راتو کوي، دا ولې؟

دا ځکه چې مونږ اسلامي جهادي لاره پرېښې ده او ترې منحرف شوي یاستو.

پنځم: که څوک وایي چې مونږ خو د کفاروڅخه کرکه کوله حال دا چې اوس یې په څنګ کښې ناست یاستو او لا په ناسته یې افتخار خپلوو، دا ولې؟

دا ځکه چې مونږ خپل مجاهدین ورونړه دښمنان او ترهګر ګڼو.

سوال جواب

۳_ که څوک وایي چې په ﴿ قِيلَ لَهُمْ ﴾ کښې قائل څوک وه او په څه منظورورباندې صراحت ونه کړی شو؟

مونږ وایو چې: قائل ابو جابر بن عبد الله ﷺ وه، قیصه یې دا ده[1]:

کله چې نبي کریم ﷺ د احد د غزا دپاره یو زر (۱۰۰۰) کسه مجاهدین تیار کړه او د اُحد د غره په لورې روان شوه نو د لارې د منځ څخه ترې عبد الله بن اُبَيّ (رئیس المنافقین) د درې سوه (۳۰۰) کسانو سره راستون شو چې د مجاهدینو شمېر اوه سوه (۷۰۰) تنو ته راښکته شو او په مقابل کښې یې کافران درې زره (۳۰۰۰) تنه وه.

نو دغې منافقې ډلې ته ابو جابر بن عبد الله ﷺ ورستون شو او دغه سوال جواب یې ورسره وکړ کوم چې په ایت شریف کښې ذکر دی.

خو الله ﷻ د ابو جابر ﷺ نوم وانخست ترڅو دې ته اشاره شي چې دا یوازې د همدغه صحابي ﷺ خبره نه وه بلکې نوموړي صحابي ﷺ هغوی سره د ټولو صحابه وو کرامو ﷺ او حتی د نبي کریم ﷺ په استازیتوب سوال جواب کړی وه.

لرې نه ده چې دې ته هم اشاره وي چې منافقانو ته که هر چا ذکر شوی وراندیز کړی وی نو هغوی به همدغه جواب ورکړی وی، حتی چې که قائل نبي کریم ﷺ وی هم دوی به بل جواب نه وی ورکړی.

راشئ: دفاع وکړئ!

۴_ مفسرینو کرامو د دې جملې چې ﴿ أَوِ ادْفَعُوا ﴾ لاندې بېلابېلې معناوې کړې دي[2]:

الف: راشئ: د خپل حریم څخه دفاع وکړئ. که بالفرض د قریشو لښکر زورور شي نو نه به د

(۱) تفسیر القرطبي ج۴ ص۲۶۶

(۲) زاد المسیر ج۲ ص۵۳

مدینې منورې کښت او زراعت په امن پاتې شي او نه ابادي او ودانې. ځکه چې د لښکر په وراندې وچ او لامده یو شی وي.

ب: که جګړه نه کوئ نو راشئ د مجاهدینو ډله خو غټه کړئ چې د مسلمانانو لښکر ستاسو په موجودیت سره لوی ورڅرګند شي او مورال یې کمزوری شي.

مګر مونږ ته دا ښه ښکاري چې مطلب به یې د ا وي ـوالله ﷻ اعلم ـ چې راشئ مستقیماً د الله په لار کښې جهاد ته وروړاندې شئ او په تعرضي ګروپ کښې شامل شئ او که نه نو د دفاع په ګروپ کښې خو ګډون وکړئ.

مونږ ځکه دا معنی خوښه کړه چې دا د منافقانو د جواب سره ښه مناسبه ده چې ﴿ لَوْ نَعْلَمُ قِتَالاً لَّاتَّبَعْنَٰكُمْ ﴾ که مونږ په جنګ پوهېدلی نو مونږ به درسره تللي وی او د ذکرو شوو دوارو ګروپونو څخه به په یوه کښې شامل شوي وی؛ خو مونږ په جنګ نه پوهېږو.

مونږ په جنګ نه پوهېږو

۵ـ مفسرینو کرامو[1] د منافقانو د دې خبرې چې ﴿ لَوْ نَعْلَمُ قِتَالاً لَّاتَّبَعْنَٰكُمْ ﴾ د جواب متعددې معناوې کړې دي، هغه دا چې:

الف: که مونږ پوهېدلی چې جنګ به واقع شي نو مونږ به درسره تللي وی خو مونږ پوهېږو چې جنګ نه واقع کېږي.

ب: که مونږ پوهېدلی چې تاسو د الله په لار کښې جهاد کوئ نو مونږ به درسره تللي وی خو مونږ پوهېږو چې ستاسو في سبیل الله نیت نه دی.

ج: که مونږ پوهېدلی چې هغوی زمونږ سره جنګ کوي نو مونږ به درسره تللي وی خو مونږ پوهېږو چې د هغوی زمونږ سره څه کار نشته، نو تاسو پوهېږئ او جنګ مو.

د: که مونږ پوهېدلی چې په مونږ کښې د جنګ وسه شته نو مونږ به یوازې نه وی پرېښي خو په مونږ کې د جنګ وسه او توان نشته.

هـ: که مونږ پوهېدلی چې دا جنګ دی مونږ به هم پکښې برخه اخستې وی خو دا محض د خپل خان وژنه ده ځکه چې د مقابل لوري سره تاسو په هیڅ وجه سیالي نه شئ کولی، هغوی د هر حیثه په تاسو باندې قوي دي. نو مونږ خو ستاسو غوندې خپل ځانونه په لوی لاس د هلاکت ځای ته نه شو اچولی.

و: بالآخره، دوی د مسخرو په توګه مسلمانانو ته خبره ورتاو کړه چې مونږ خو تاسو ته د جنګ سره نابلده ښکارو ځکه مو زمونږ خبره ونه منله او د جنګ دپاره د مدینې څخه دباندې ووتلئ. نو بیا ولې مونږ ته وړاندیز کوئ چې مونږ سره لاړ شئ؟. که مونږ تاسو ته د جنګ په تکتیک باندې

(١) روح المعاني ج۴ ص۱۱۸؛ تفسیر المراغي ج۴ ص۱۲۸

یوه ښکاربدلې نو مونږ به درسره تللي وی، لکه چې په جنګ باندې تاسو د ېر ښه پوه یاست! چې نه د جنګ میدان پېژنئ او نه یې نقشه برابرولی شئ.

په ایت شریف کښې د ذکر شوو تولو معناوو خاي شته او احتمال لري چې د منافقانو په درې سوه کسبزه ډله کښې به چا یوه خبره کړې وي او چا بله. اما مونږ ته د تولو معناوو څخه شپږمه معنی په زړه پورې ښکاري چې د دوی د حالت سره ښه مطابقت لري، لکه چې په درېمه توضیح کښې ورته اشاره شوې ده او څه بیان یې د [آل عمران:١٢٢] ایت لاندې تېر شوی دی.

یادونه

٦ـ د ﴿ لِإِخْوَٰنِهِمْ ﴾ د لام په باره کښې د [آل عمران:١٥٦] ایت لاندې بحث تېر شوی دی چې بیا لیکنې ته یې اړتیا نه وینو نو هیله ده علاقمندان یو خل هلته مراجعه وکړي.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

٧ـ که څوک وایي چې: د ﴿ إِن كُنتُمْ صَـٰدِقِينَ ﴾ د معنی حاصل دا دی چې که تاسو د قتل څخه رښتیا څوک بچ کولی شئ نو خپل ځانونه خو باید د مرګ څخه بچ کړئ. نو پوښتنه دا ده: که دوی ووایي چې مونږ خو په کور کښې اوسېدانه د قتل څخه د خلاصون چاره ګڼلې ده، د مرګ څخه د خلاصون چاره خو مو نه ده ګڼلې ترڅو چې مونږ ته ذکر شوی سوال متوجه شي. بیا به مونږ دوی ته څه جواب ورکړو؟

مونږ وایو چې: دوی ذکر شوې خبره خکه نه شي کولی چې:

الف: دوی نه د مرګ او قتل دواړو څخه د نجات سبب د کور اوسېدانه ښکاربده لکه چې الله ﷻ د دوی د خولو څخه حکایت کوي: ﴿ لَّوْ كَانُوا۟ عِندَنَا مَا مَاتُوا۟ وَمَا قُتِلُوا۟ ﴾ [آل عمران: ١٥٦] یعنې: که دوی زمونږ سره وی نو نه به مړه شوي وی او نه به وژل شوي وی. نو دلته هم داسې وګڼل شوه لکه چې دوی ویلي وي "لَوْ أَطَاعُونَا مَا قُتِلُوا وَمَا مَاتُوا" که زمونږ خبره یې منلې وی نو نه به وژل شوي او نه به مړه شوي وی.

ب: څرنګه چې مرګ او قتل هر یو د الله ﷻ په قضاء او قدر سره دي او د دوی د وینا څخه څرګندېدله چې مونږ په وژنه کښې قضا او قدر ته تغیر ورکولی شو، نو دوی ته وویل شوه چې که هغه کار کولی شئ دا کار هم وکړئ او د مرګ څخه ځان بچ کړئ. نو کله چې دا نه شئ کولی نو معلومه شوه چې هغه هم نه شئ کولی.

ج: څه لرې نه ده چې په دوی باندې ذکر شوی تور د استهزاء په توګه لګولی شوی وي چې تاسو خو نور خلک په خپل تدبیر سره د وژنې څخه بچ کولی شئ نو خپل ځانونه خو به د مرګ څخه هم بچ کولی شئ: دا کار وکړئ چې سند په لاس درشي

﴿ وَلَا تَحْسَبَنَّ ٱلَّذِينَ قُتِلُوا۟ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ أَمْوَٰتًۢا ۚ بَلْ أَحْيَآءٌ عِندَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ ﴿١٦٩﴾ فَرِحِينَ بِمَآ ءَاتَىٰهُمُ ٱللَّهُ مِن فَضْلِهِۦ وَيَسْتَبْشِرُونَ بِٱلَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا۟ بِهِم مِّنْ خَلْفِهِمْ أَلَّا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿١٧٠﴾ يَسْتَبْشِرُونَ بِنِعْمَةٍ مِّنَ ٱللَّهِ وَفَضْلٍ وَأَنَّ ٱللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿١٧١﴾ ﴾

[۱۶۹] او نه (هرڅوک چې یې او یا ای پیغمبره!) په هغو کسانو باندې د مړو گومان مه کوه چې هغوی د الله ﷻ په لاره کښې وژل شوي وي بلکې دوی د خپل رب په نزد ژوندي دي چې (په دایمي توگه) دوی ته روزي ورکوله کېږي (لکه څنگه چې ژوندیو ته روزي ورکوله کېږي).

[۱۷۰] حال دا چې ـ دوی په هغه شي باندې خوشاله دي چې الله ﷻ دوی ته ورکړی دی چې هغه د ده ﷻ فضل دی. او په هغو کسانو باندې هم خوشالېږي چې دوی پسې وروسته لا نه دي پیوسته شوي (ژوندي دي) د دې کبله چې په هغوی باندې هم نه ډار شته او نه به غمژن شي (البته کله چې هغوی شهیدان او یا وفات شي).

[۱۷۱] شهیدان د الله ﷻ د پلوه په لوی نعمت باندې (لکه شهادت) او په فضل (د الله ﷻ په دیدار) باندې هم خوشالېږي او هم په دې چې بې شکه الله ﷻ د مومنانو اجرونه نه ضائع کوي (برابره خبره ده چې شهیدان شي او که وفات شي).

شان نزول

د ذکر شوو ایتونو په شان نزول کښې داسې روایات هم راغلي دي چې د بدر د شهیدانو یا د بئر معونه د شهیدانو په باره کښې نازل دي[۱]. مگر د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما او د نورو لویانو روایات دا دي چې دا ایتونه د احد د شهیدانو په هکله نازل شوي دي چې کله الله ﷻ ورته نعمتونه ورکړه نو هغوی الله ﷻ ته سوال وکړ چې ای الله! مونږ بېرته دنیا ته واستوه ترڅو ستا په لار کښې د دوهم ځل دپاره شهیدان شو. نو کله چې د دوی دا سوال د الله ﷻ په دربار کښې منظور نه شو نو بیا یې د الله ﷻ څخه وغوښتل چې ای ربه! زمونږ دغه ښه حالت او خوشالي زمونږ پاتې ژوندیو وروڼو ته ورسوه ترڅو هغوی په جهاد کښې سستي ونه کړي او د شهادت د گټلو هڅې وکړي. نو الله ﷻ ذکر شوي ایتونه رانازل کړه[۲].

مونږ وایو چې د روایتونو ترمنځه څه منافات او ټکر نشته ځکه چې ټول شهیدان د ذکر شوو ایتونو مصداقونه گڼل کېږي او په مصداقونو باندې د شان نزول اطلاق څه لرې نه دی.

(۱) زاد المسیر ج۲ ص۵۵
(۲) صحیح مسلم ج۲ ص۱۳۵

ارتباط

په وړاندېنیو ایتونو کښې منافقان پوهول شوي وه چې یوه ورځ به ضرور په تاسو باندې د (أموات) مړو نوم اېښودل کېږي. او په دې ایتونو کښې هغه چاره ښودله شوې ده چې د هغې په برکت باندې خلک د ذکر شوي نوم د اېښودلو څخه نجات پیدا کوي او دایمي ژوند یې په برخه کېږي چې هغه د الله ﷻ په لار کښې د شهادت مقام دی. نو د معنی حاصل یې داسې کېږي:

د مطلب خلاصه

۱ـ یعنې ای انسانه! هرڅوک چې یې، هیڅکله په شهیدانو باندې دا ګومان قدرې هم مه کوه (پاتې خو لا یقین شو) چې دوی د خپل رب په نزد باندې هم مړه دي لکه څنګه چې د دنیاوي حالاتو په اعتبار سره مړه دي چې مال یې وارثان وړي او ښځه یې بل مېړه کولی شي بلکې شي دوی د خپل رب ﷻ په نزد باندې ژوندي دي. د دوی ژوند داسې خاص ژوند دی چې د شهیدانو څخه پرته د بل چا نه په برخه کېږي. او هم د شهیدانو ژوند یوازې روحي او برزخي ژوند نه دی چې هر یو مړی په هغه ژوند سره ژوندی دی بلکې د دوی ژوند جسمي ژوند دی، که څه هم جسم یې منحل شي او انسان یې په دنیاوي حواسو باندې درک نه شي کولی، هم دوی ته د ژوندیو غوندې خاصه روزي ورکوله کېږي.

۲ـ نو ای انسانه! پام کوه چې ستا خیال ته درنه شي چې شهیدان به په دنیاوي ژوند باندې خپه وي چې د لاسه یې وتلی دی، بلکې هغوی د الله ﷻ په فضل باندې ډېر خوشاله دي چې په شهادت باندې یې مشرف کړي دي او نور مادي او معنوي نعمتونه یې ورکړي دي، چې کیفیت یې د الله ﷻ څخه په غیر بل چا ته معلوم نه دي.

۳ـ نو تاسو د هغوی په شهادت باندې مه غمژن کېږئ ځکه چې هغوی په خپل شهادت باندې خوشاله دي او حتی د خپلو دوستانو په شهادت باندې هم خوشالېږي چې کله دوی ته خبر ورکړی شي چې فلانی دوست به دې تا پسې د شهادت په ګټلو سره درشي. او دا ځکه چې دوی پوهېږي چې په دوی باندې به هم زمونږ په شان نه ډار وي او نه به غمژن شي. نو کله چې هغوی ستاسو په باره کښې د شهادت په خبر باندې خوشالېږي نو تاسو ولې د دوی په شهادت باندې غمژن یاست.

۴ـ علاوه په دې، دوی د الله ﷻ په لوی نعمت او لوی فضل باندې خوشالېږي چې همدوی ته او هم د دوی دوستانو ته د الله ﷻ د پلوه ورعنایت کېږي.

او هم دوی په دې خوشالېږي چې الله ﷻ د مؤمنانو اجر نه ضائع کوي، برابره خبره ده چې هغوی شهیدان شوي وي او که په خپل مرګ باندې مړه شوي وي. او دا ځکه چې دوی پوهېږي چې ایماندارانو ته هم الله ﷻ ډېر لوی اجرونه ساتلي دي که څه هم دوی شهیدان نه شي.

۵ـ لنډه دا چې په شهیدانو باندې باید هیڅوک حسرت او غم ونه کړي ځکه چې دوی د خپلو خانونو په شهادت او هم د نورو دوستانو په شهادت باندې خوشالېږي. او هم په دې خوشالېږي چې د دوی دوستان د دنیا د حقیرو نعمتونو څخه د ایمان په درلودلو سره لاس په سر شي او وفات شي.

توضيحات

١ـ د شهيدانو په اړه مونږ د [البقرة:١٥٤] ايت لاندې څه بحثونه ليكلي دي نو دلته بې بيا ليكلوته ضرورت نه وينو، يوازې لاندې څو وضاحتونه وراضافه كوو.

د شهيدانو فضائل

٢ـ د شهيدانو د فضائلو په باره كښې زښت ډېر احاديث روايت كړى شوي دي چې دلته رانقلول يې د دې كتاب د حوصلې څخه وتلي دي. كه څوك يې شوق لري نو هيله ده څينو اوږدو كتابونو ته مراجعه وكړي[١] او ويار ورباندې ترلاسه كړي.

د "فَرَح" معنى

٣ـ د ﴿ فَرِحِين ﴾ كلمه د "فَرَح" څخه اخستله شوې ده، فرح هغې خوشالۍ ته وايي چې په عاجل لذت سره حاصله شي، خو اكثره په بدني لذتونو كښې استعمالېږي[٢].

دا د يو پلوه، او د بله پلوه د ﴿ فَرِحِين ﴾ د كلمې څخه څرګندېږي چې شهيدانو ته الله ﷻ په عالم برزخ كښې په معنوي نعمتونو باندې د پاسه بدني او مادي نعمتونه هم وركوي لكه چې د ﴿ يُرْزَقُونَ ﴾ كلمه ورباندې دلالت كوي.

هو! دا بېله خبره ده چې مونږ ورباندې شعور نه لرو لكه چې الله ﷻ فرمايي: ﴿ وَلَٰكِن لَّا تَشْعُرُونَ ﴾ [البقرة: ١٥٤]. په دې دنيا كښې مونږ د آخرت په كيفيتونو باندې نه شو پوهېدلى او نه ورباندې مكلف ياستو چې څانونه ورباندې پوه كړو.

"استبشار" څه معنى؟

٤ـ د ﴿ يَسْتَبْشِرُون ﴾ كلمه د "اسْتِبْشَار" څخه اشتقاق شوې ده، استبشار دې ته وايي چې سړى هغه شى ترلاسه كړي په كوم باندې چې ورته خوشالي (فرح) حاصلېږي[٣]، چې مفسرينو كرامو په دې مقام كښې د "استبشار" لاندې معناوې كړې دي[٤]:

الف: كله چې الله ﷻ د شهيدانو كرامات او عزتونه په نبي كريم ﷺ باندې نازل كړه نو د همدې نزول خبر يې شهيدانو ته هم وركړ چې ستاسو په پيغمبر ﷺ باندې مې ستاسو د اعزاز ايتونه ورنازل كړه. نو هغوى په دې باندې لا زيات خوشاله شوه چې دا ايتونه به د مسلمانانو مينه د جهاد سره لا زياته كړي او شهادتونه به يې په نصيب شي.

---

(١) تفسير ابن كثير ج١ ص٤٢٦؛ تفسير القرطبي ج٤ ص٢٧٦؛ الدر المنثور ج٢ ص٣٧٦

(٢) مفردات الراغب ص٣٨٩

(٣) مفردات الراغب ص٤٥

(٤) زاد المسير ج٢ ص٥٦؛ تفسير الطبري ج٤ ص١٧٥

ب کله چې شهیدانو ته لوړې درجې ورکړی شي نو دوی په دې لا زیات خوشالېږي چې که زمونږ وروسته پاتې ورونړه شهیدان شي نو هغوی ته به هم زمونږ غوندې درجې ورکړی شي.

ج: شهید ته د شهادت څخه وروسته یو کتاب ورکول کېږي چې په هغه کښې مفصل معلومات لیکلي شوي وي چې ستا خپلوان او دوستان به فلانی په فلانی ورځ تاته وصل شي او فلانی به په فلانی ورځ درشي، نو شهید به د هغه د ورتللو په خبر باندې داسې خوشالېږي چې د چا کوم یو خپلوان د سفر څخه ورستون شي.

سوال جواب

۵ـ که څوک وایي چې: په دې مقام کښې د ﴿يَسْتَبْشِرُونَ﴾ کلمه دوه ځله استعماله شوې ده نو په تکرار کښې یې څه حکمت دی؟

مونږ وایو چې: د اول ځخه د شهیدانو هغه خوشالي مطلب ده چې دوی ته د نورو ورونړو په ورتللو او هم په شهید کېدلو باندې حاصلېږي. او په دوهم ځل ذکر کښې د هغوی په خپلو ځانونو باندې خوشالي مراده ده.

که څه هم په ﴿فَرِحِينَ﴾ کلمه کښې هم د دوی په خپلو ځانونو باندې خوشالي مطلب وه خو (لکه څنګه چې مخکښې ووېل شوه) هلته د شهیدانو د مادي نعمتونو خوشالیو ته اشاره ده. لکه خوراک، څښاک او داسې نور، او دلته یې معنوي نعمتونو ته اشاره کېږي لکه په شهادت باندې کامیاب کېدل، د ګناهونو مغفرت او داسې نور.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

که څوک وایي چې: په دې تقدیر د ﴿بِنِعْمَةٍ مِّنَ ٱللَّهِ﴾ تکی تولو معنوي نعمتونو ته شامل دی نو په ﴿وَفَضْلٍ﴾ کښې څه شی مراد دی؟

مونږ وایو چې: د ﴿وَفَضْلٍ﴾ تکی ـ والله ﷻ اعلم ـ د الله ﷻ دیدار ته اشاره ده، لکه چې په بل ځای کښې تري په ﴿وَزِيَادَةٌ﴾ سره تعبیر شوی الله ﷻ فرمایي: ﴿لِّلَّذِينَ أَحْسَنُواْ ٱلْحُسْنَىٰ وَزِيَادَةٌ﴾ [یونس: ۲۶] یعني: خاص هغو کسانو ته چې نیکو کاران دي، نیکې درجې دي او زیادت (د الله ﷻ دیدار) ورته هم دی[1].

﴿ ٱلَّذِينَ ٱسْتَجَابُواْ لِلَّهِ وَٱلرَّسُولِ مِنۢ بَعْدِ مَآ أَصَابَهُمُ ٱلْقَرْحُ لِلَّذِينَ أَحْسَنُواْ مِنْهُمْ وَٱتَّقَوْاْ أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿١٧٢﴾ ٱلَّذِينَ قَالَ لَهُمُ ٱلنَّاسُ إِنَّ ٱلنَّاسَ قَدْ جَمَعُواْ لَكُمْ فَٱخْشَوْهُمْ

(۱) تفسیر تیسیر الرحمن ج۱ ص۳۲۵

فَزَادَهُمْ إِيمَـٰنًا وَقَالُوا۟ حَسْبُنَا ٱللَّهُ وَنِعْمَ ٱلْوَكِيلُ ﴿١٧٣﴾ فَٱنقَلَبُوا۟ بِنِعْمَةٍ مِّنَ ٱللَّهِ وَفَضْلٍ
لَّمْ يَمْسَسْهُمْ سُوٓءٌ وَٱتَّبَعُوا۟ رِضْوَٰنَ ٱللَّهِ ۗ وَٱللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَظِيمٍ ﴿١٧٤﴾ إِنَّمَا ذَٰلِكُمُ ٱلشَّيْطَـٰنُ
يُخَوِّفُ أَوْلِيَآءَهُۥ فَلَا تَخَافُوهُمْ وَخَافُونِ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿١٧٥﴾ ﴾

[۱۷۲] (مؤمنان) هغه کسان دي چې دوی د الله ﷻ او د پیغمبر ﷺ (د حکم) دپاره اجابت (قبولتیا) وکړه، (البته) د هغه ځخه وروسته چې دوی ته (یوه ورځ مخکښې د اُحد د غزا) زخمونه رسېدلي وه.

نو خاص هغو کسانو لره چې دوی نیکي او تقوا کوي (چې د دوی ټولو ځخه عبارت دی) لوی اجر دی.

[۱۷۳] (دوی) هغه کسان دي چې دوی ته خلکو (د عبد القیس قوم جوپه والو) وویلې چې بې شکه تاسو ته خلک راغونډ شوي دي (چې په تاسو باندې حمله وکړي) نو دوی یې وډار کړه (مگر دوی ونه ډار شوه) نو دغې خبرې دوی د ایمان (عقیدې) د حیثه لا قوي کړه او ویې ویلې چې الله ﷻ مو بس دی او همدی ښه کار سازی دی.

[۱۷۴] نو دوی د الله ﷻ د پلوه په لوی نعمت او فضل سره بېرته راستانه شوه چې هیڅ بدي ورته ونه رسېده (مشکلات ورته پېښ نه شوه) او د الله ﷻ د رضا پسې لاړه. او الله ﷻ د لوی فضل خاوند دی.

[۱۷۵] یقیناً دغه (خبرې کوونکی) شیطان دی چې د خپلو دوستانو ځخه (تاسو) ډاروي. نو د دوی ځخه مه ډارېږئ او خاص زما ځخه وډار شئ که تاسو (رښتیاني) ایمان درلودونکي یاست.

شان نزول

د ذکر شوو ایتونو په شان نزول کښې لاندې دوه ډوله روایتونه روایت شوي دي:

۱ـ اکثره مفسرین کرام وایي چې دغه ایتونه د حمراء الاسد د غزا په باره کښې نازل شوي دي[1] چې لنډ مضمون یې دا دی:

کله چې د احد د غزا توده لمبه سړه شوه او د کافرانو لښکر د مکې معظمې په لور روان شو نو د یو پلوه نبي کریم ﷺ ته دا خیال پیدا شو هسې نه چې کافران بېرته راتاو شي. نو د احد د غزا په دوهمه ورځ یې د جهاد نفیر اعلان کړ، مجاهدینو هم ناخواني ونه کړه او په داسې حال چې تازه زخمونه یې خوړلي وه (په اصطلاح وینې ترې څڅېدلې) د قریشي لښکر په تعقیب روان شوه، ترڅو چې حمراء الاسد مقام ته ورسېده چې د مدینې منورې په اته میله فاصله کښې واقع دی.

په همدې مقام کښې د نبي کریم ﷺ سره معبد الخزاعي ولیده، که څه هم معبد تر هغه وخته

(۱) تفسیر ابن کثیر ج۱ ص۴۲۸

پورې نه وه مسلمان شوی مګر د مسلمانانو سره یې اخلاص درلود، نوموړي (معبد) نبي کریم ﷺ ته وعده ورکړه چې زه به د قریشي لښکر پښو ته تیرې ورواچوم چې بېرته راستانه نه شي[1].

او د بله پلوه، د قریشي لښکر د مشر (ابو سفیان) سره -چې په هغه وخت کښې د "رضي الله عنه" لائق نه وه- په "الرّوحاء" مقام کښې دا خیال پیدا شو چې باید بېرته ورستانه شو او د مسلمانانو بېخ وباسو.

په همدې مقام کښې د قریشي لښکر سره نوموړي معبد الخزاعي ولیده او د خپلې ژمنې په اساس یې ورته د مسلمانانو د قوت ډېرې خبرې وکړې ترڅو چې هغوی د بېرته ورستنېدلو څخه پښېمانه شوه.

خو په عین حال کښې دوی غوښتل چې په مسلمانانو خپل رعب او ډار کښېنوي نو د عبد القیس قوم جوپه والو ته یې څه رشوت ومانه او دا وعده یې ترې واخستله چې نبي کریم ﷺ او د ده ملګري غازیانو ته د دروغو خبر ورسوي چې قریشي لښکر درپسې بېرته درستنبدونکی دی ترڅو تاسو پوپنا کړي.

ذکر شوي جوپه د نبي کریم ﷺ سره په حمراء الاسد کښې ملاقي شوه (چرته چې نبي کریم ﷺ او صحابه کرام ﷺ د جهاد په انتظار ناست وه) او د قریشي لښکر زیات ساز او سامان یې بیان کړ او د خپلې وعدې په اساس یې دا خبره هم وکړه چې هغوی ستاسو دپاره په ټولونه بوخت دي او ډېر ژر به په تاسو باندې دوهمه حمله پیل کړي. نو په همدغه وخت کښې اسلامي غازیانو په یوه خوله وویلې چې: ﴿حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ﴾ الله ﷻ مو بس دی او دی ﷻ ډېر ښه کار سازی دی.

٢- لنډه دا چې کله غازیان د کافرانو په بېرته ورستنېدلو باندې خبر شوه نو څانونه یې الله ﷻ ته وسپارل او هوډ یې لا پسې پیاوړی شو. مګر بالمقابل چې کافرانو ته د غازیانو د تعقیب خبر ورسېده نو وارخطا شوه او د مکې معظمې په لور وتښتېدل.

دا وه د الله ﷻ د دوستانو او شیطان د دوستانو یو بارز توپیر.

٣- څینې مفسرین کرام وایي چې دا ایتونه د بدر الصغری د غزا په باره کښې نازل شوي دي چې لنډ مضمون یې دا دی:

کله چې د احد د غزا څخه قریشي لښکر وغوښتل چې بېرته ستانه شي نو د دوی مشر (ابو سفیان) په نبي کریم ﷺ باندې غږ وکړ چې که خوښه دې وي په راتلونکي کال کښې به د بدر په مقام کښې سره مقابله وکړو، په اصطلاح هلته به زور ازمایي وکړو. نو نبي کریم ﷺ ورته وویلې چې: «ذَلِكَ بَيْنَنَا وَبَيْنَكَ إِنْ شَاءَ اللهُ»[2] یعني: که د الله ﷻ رضا وي نو زمونږ او ستاسو په منځکښې همدا وعده شوه.

---

(١) سیرة النبي لابن هشام ج٣ ص٥٣

(٢) تفسیر البغوي ج١ ص٣٧۴

نو کله چې بل کال ته د وعدې وخت راورسېده نو قریشي لښکر د مکې معظمې څخه د بدر په لور روان شو. خو چې "مَرّ الظهران" ته ورسېده، په خپله لښکر کښې باندې پښېمانه شوه. مګر د یو پلوه ورته دا خبره سخته ښکارېده چې خپل عهد مات کړي او بېرته ستون شي په داسې حال کښې چې مقابل طرف به یې په عهد کلک ولاړ وي او په موعد کښې به د دوی د ورتللو انتظار کوي، او د بله پلوه یې په زړونو کښې رعب ننوتلی وه او جرئت یې نه شو کولی چې د بدر د مقام په لور وړاندې لاړ شي چرته یې چې تقریبًا دوه کاله وړاندې غټ- غټ مشران اویا تنه اسیران شوي او د اویا کسانو جسدونه یې په څا کښې اچولي شوي وه او تر ابده پورې هملته پاتې شوه.

خو په عین حال کښې یې یو چل جوړ کړ ترڅو بېرته ستانه شي او پړه په مسلمانانو غازیانو باندې واچوي چې تاسو د بدر مقام ته حاضر نه شوئ.

د ابو سفیان چل

۴_ د قریشي لښکر مشر (ابو سفیان) یوه سړي ته _چې نُعیم بن مسعود الاشجعي نومېده_ ښه غټ رشوت ومانه چې مدینې منورې ته لاړ شه او غازیانو ته زمونږ قوت او سازو سامان وستایه ترڅو هغوی جرئت ونه کړي چې موعد ته راشي او ترڅو پړه په دوی باندې ولوېږي او مونږ د جنګ څخه خلاص شو.

نوموړی رشوتخور مدینې منورې ته لاړ او د مسلمانانو پېښو ته یې ډېرې تیږې ورواچولې چې پام کوئ بدر ته د جنګ دپاره لاړ نه شئ، هغوی ډېر قوي تجهیزات نیولي دي او چتې په چتې به پرې خانونه سټ کړئ. څه لږ نه ده چې د ذکر شوي "نُعیم" سره به خینو منافقانو هم د خبرې لکۍ تاوه کړې وي او په لا شعوري ډول به پکښې ځینې ساده لوحه مسلمانان هم شریک شوي وي، نو د همدې کبله نبي کریم ﷺ وفرمایل چې زما دې په خپل رب ﷻ قسم وي چې زه به د بدر مقام ته ورشم «وَلَوْ وَحْدِيْ» اګر که یوازې وم.

لنډه دا چې په دغه وخت کښې مجاهدین تللو ته تیار شوه او په خولو باندې یې دا کلمه جاري وه چې ﴿ حَسْبُنَا ٱللَّهُ وَنِعْمَ ٱلْوَكِيلُ ﴾ الله ﷻ مو بس دی او همدی ډېر ښه کارسازی دی.

نو نبي کریم ﷺ د یو نیم زره (۱۵۰۰) تنه غازیانو سره[1] د بدر مقام ته لاړ او هلته یې اته شپې وکړې خو د نېکه مرغه همدا وخت داسې وخت وه چې هر کال به په همدې وخت کښې هلته سیار بازار جوړېده او د هره ځایه به ورته تجاران ورتوئېده، نو صحابه وو کرامو ﷺ په دې عوض چې هلته د کافرانو سره جهاد وکړي د تجارانو سره یې راکړه ورکړه پیل کړه چې په نتیجه کښې یې هم دنیاوي ګټې وکړې او هم یې د الله ﷻ رضا حاصله کړه.

ذکر شوي ایتونه په همدې کښې نازل شوي دي.

---

(۱) تفسیر القاسمي ج۴ ص۲۹۷

تبصره

په ذکر شوو ایتونو کښې د دوارو نظرونو د خاوندانو دپاره اشارات موندل کېږي، لاندې اشاراتو ته متوجه شئ.

د لومړي نظر تائید

۱ـ د ﴿ مِنۢ بَعۡدِ مَآ أَصَابَهُمُ ٱلۡقَرۡحُ ﴾ څخه متبادر تازه زخمونه دي. نو د دې څخه معلومېږي چې دلته د حمراء الاسد غزا مراده ده. ځکه چې دا غزا د احد د غزا په دوهمه ورځ پېل شوې ده او ښکاره ده چې په یوه ورځ کښې زخمونه نه جوړېږي.

که څه هم د بدر الصغری په غزا باندې هم دا جمله صادقه ده چې غازیانو د الله ﷻ او د ده رسول ﷺ د امر منښه وکړه، د هغه څخه وروسته چې دوی یو کال مخکښې زخمونه خوړلي وه. مګر دا معنی سړي ته په تبادر سره ذهن ته نه ورځي.

۲ـ د ﴿ ٱلَّذِينَ قَالَ لَهُمُ ٱلنَّاسُ ﴾ څخه هم همدغه غزا معلومېږي ځکه چې په همدې غزا کښې ابو سفیان د عبد القیس د جوپه والاوو څخه د جاسوسی کار اخستی وه چې هغوی غټه ډله وه او په ایت شریف کښې په ﴿ ٱلنَّاسُ ﴾ سره تعبیر شوی دی، اما د بدر الصغری په غزا کښې خو دغه کار یوازې یو سړي (نُعیم) کړی وه.

مګر کېدلی شي چې په یوه سړي باندې هم د "الناس" اطلاق د دې کبله شوی وي چې په مدینه منوره کښې د هغه په خبره کښې، منافقانو هم اشتراک کړی وي او هغوی هم د قریشي لښکر سازوسامان ستایلی وي.

د دوهم نظر تائید

۱ـ د ﴿ فَٱنقَلَبُواْ بِنِعۡمَةٍ مِّنَ ٱللَّهِ وَفَضۡلٍ ﴾ څخه معلومېږي چې دلته د بدر الصغری غزا مراده ده. ځکه چې په همدې غزا کښې مجاهدینو مالي ګټې هم وکړې چې په تجارتي سیار بازار کښې یې اته ورځې تېرې کړې او تجارتي مالونه یې تبادله کړه، د حمراء الأسد مقام خو تجارتي مرکز نه وه. او دا ځکه چې ځینو مفسرینو کرامو په دې ایت شریف کښې "فَضل" په مادي ګټو باندې تفسیر کړی دی[1]، مګر دا هم امکان لري چې "فضل" دلته هم په معنوي ګټو باندې تفسیر شي لکه چې په [۱۷۱] ایت کښې ترې معنوي فوائد اخستلی شوي دي. نو په دې تقدیر به ترې د حمراء الأسد د غزا مرادول هم څه لرې نه وي.

۲ـ د ﴿ إِنَّمَا ذَٰلِكُمُ ٱلشَّيۡطَٰنُ ﴾ څخه هم معلومېږي چې دلته د بدر الصغری غزا مراده ده ځکه چې هلته د قریشي لښکر د پلوه یوه سړي (نُعیم) د جاسوسی وظیفه اخستې وه او په حمراء الأسد

---

(۱) تفسیر ابي السعود ج۲ ص۱۱۴

کښې خو دغه کار جوېه والاوو کړی وه چې د هغې څخه باید په جمعي (الشياطين) باندې تعبیر شوی وی، نه په مفرد سره.

هو! که د ﴿ٱلشَّيۡطَٰنُ﴾ څخه د همدې جوپې اصلي استاذ (ابلیس) مراد کړی شي او یا ټوله ډله د یوه شیطان په نامه ځکه یاده شوې وي چې د ټولو هدف یو وه، نو بیا د حمراء الاَسد د غزا مرادول هم لرې نه دي.

زمونږ نظر

ځرنګه چې صالحینو سلفو د ایتونو مصداقات هم د شان نزول په نامه یادول[1] نو زمونږ نظر دا دی –والله ﷻ اعلم– چې [۱۷۲] ایت به د حمراء الاَسد په باره کښې نازل شوی وي او د بدر الصغری غزا یې ځکه شان نزول ګڼلی شوی دی چې هغه یې هم یو مصداق وه. او متباقي درې ایتونه به د بدر الصغری په متعلق نازل شوي وي او د حمراء الاَسد غزا ته یې ځکه شان نزول ویل شوی دی چې هغه یې هم یو مصداق دی.

نو په دې تقدیر د ټولو مفسرینو کرامو تفسیرونه سره تطبیق مومي او اختلاف یې د منځه پورته کېږي.

ارتباط

د ایتونو ارتباط دلته پوره واضحه دی ځکه چې وړاندیني ایتونه په دې تمام شوي وه چې الله ﷻ د مؤمنانو اجر نه ضائع کوي او په دې ایتونو کښې یې د نه ضائع کولو وجه ذکر شوې ده چې اجرونه به یې ولې ضائع کوي په داسې حال کښې چې دوی په خپل رب ﷻ باندې دومره قوي اعتماد لري او په نیک عمل کښې دومره اخلاص لري چې مثالونه یې په حمراء الاَسد او بدر الصغری کښې د هیچا څخه پټ نه دي.

د مطلب خلاصه

۱_ یعني الله ﷻ به د مؤمنانو اجر ولې ضائع کوي چې دوی په ډېرو مشکلو شرائطو کښې هم د الله ﷻ او د پیغمبر ﷺ د امر منته کوي او په داسې حال کښې غزا ته روان دي چې د زخمونو څخه یې وینې خاځي البته هغه زخمونه چې یوه ورځ مخکښې د الله ﷻ په لار کښې دوی ته رسیدلي وه. دوی په خپلو زخمونو افتخار کوي او د الله ﷻ څخه یې اجرونه غواړي، نه شکایت کوي او نه په الله ﷻ باندې احسان اچوي.

نو دوی ټول نېکان او متقیان دي، دوی ته د الله ﷻ په دربار کښې د استحقاق څخه اضافه ډېر لوی اجرونه دي چې د الله ﷻ څخه په غیر د هیچا په اندازه کښې نه راځي.

۲_ په دې باندې علاوه، مؤمنان هغه کسان دي چې په الله ﷻ باندې یې اعتماد دومره قوي دی

---

(۱) تفسیر القاسمي ج۱ ص۲۷

چې هیڅوک پکښې ضعف او کمزوري نه شي اچولی. دوی ته چې شیطانانو خلکو هرڅومره ډار ورواچاوه چې په مقابل کښې مو دومره دښمنان ټول شوي دي چې باید په خلکو سره ترې تعبیر وشي، خکه چې د ډېروالي د کبله يې سر بسر معلوم نه دی؛ نو د دوی په هغه اعتماد کښې چې په الله ﷻ باندې يې درلود هیڅ ضعف او کمزوري واقع نه شوه، بلکې عقیدې يې په الله ﷻ باندې لا قوي شوې او ويې ویلې چې زمونږ الله ﷻ بس دی او د الله ﷻ څخه په غیر بل څوک ښه کارسازی نشته، مونږ ستاسو په چل او فریب باندې نه غولېږو او هم تاسو زمونږ په ارادو کښې تزلزل نه شئ واقع کولی.

نو دوی د خلکو د خبرو سره-سره د جنګ په موعد کښې څو ورځې او شپې منتظر وه چې په نتیجه کښې دوی خپلو کورونو ته د الله ﷻ د نعمت سره ورستانه شوه چې د غزا اجرونه يې وګټل او هم يې د الله ﷻ فضل (حلاله ګټه) لاس ته راوړه او د هیڅ مشقت (جنګ) او جدل) سره مخامخ نه شوه.

۳ـ برسېره په دې ټولو باندې، د الله ﷻ رضا پلټنه يې وکړه او هغه يې ترلاسه کړه، ذکر شوي احسانات یوازې د همدوی پورې مختص نه دي بلکې الله ﷻ د لوی فضل خاوند دی، د قیامت د ورځې پورې يې د ټولو مخلصو بندګانو سره کوي او د آخرت احسانات خو يې ورته ساتلي دي.

۴ـ نو ای مؤمنانو! هغه کسان چې ستاسو پښو ته تیږې دراچوي چې جهاد ته لاړ نه شئ او یا په هغه اعتماد کښې چې په الله ﷻ باندې يې لرئ څه قصور واقع کړئ، دا شیطانان دي او غواړي چې تاسو د خپلو دوستانو څخه وډار کړي چې تاسو يې د مقابلې څخه لاس واخلئ: نو که تاسو رښتیا مؤمنان یاست د دوی څخه مه ډارېږئ، د دوی د لاسه هیڅ شی نه کېږي، زما څخه وډار شئ چې هر څه زما واک او قدرت کښې دي او بس.

توضیحات

۱ـ دغه جمله ﴿ حَسْبُنَا ٱللَّهُ وَنِعْمَ ٱلْوَكِيلُ ﴾ ابراهیم ؑ په هغه وخت کښې ویلې وه چې نمرود په اور کښې واچاوه نو الله ﷻ ورباندې اور ګل ګلزار جوړ کړ. او نبي کریم ﷺ د حمراء الأسد په غزا کښې وویلې، چې الله ﷻ د دنیا او آخرت دواړه نعمتونه وربېرزو کړه او د ده د دښمن په زړه کښې يې رعب واچاوه چې د جنګ ته د ورتللو اراده يې سلبه شوه[١].

نو هیله ده دغه جمله مؤمنان په سختو خایونو کښې هېره نه کړي چې الله ﷻ ورباندې اساني راولي او د مشکلاتو څخه يې خلاص کړي.

څلور اجرونه

۲ـ کله چې مؤمنانو په ذکره شوې غزا کښې زیات اخلاص ښکاره کړه او د شیطانانو خبرو ورباندې څه تاثیر ونه کړ نو الله ﷻ لاندې څلور اجرونه ورکړه:

(١) صحیح البخاري ج٢ ص٦۵۵؛ تفسیر ابن کثیر ج١ ص۴٣٠

الف: نعمت، یعني ثبات او د ایمان قوت.
ب: فضل، یعني حلاله ګټه او حلال مال.
ج: عافیت، چې د کافرانو زړونه رعب ونیوه او د جنګ جرئت یې ونه کړ.
د: رضوان الله، یعني الله ﷻ ترې راضي شو که څه هم دوی څه سخت او درونډ عبادت ترسره نه کړ مګر الله ﷻ د دوی اخلاص د خپلې رضا سبب جوړ او محض سفر یې په غزا مجرا کړ.

دا د یو پلوه، او د بله پلوه د ﴿وَٱللَّهُ ذُو فَضۡلٍ عَظِيمٍ﴾ د تعقیب څخه څرګندېږي چې د قیامت د ورځې پورې چې هرڅوک په ډېر اخلاص سره نېک عمل ته ورانديږ کېږي همدغسې اجرونه به ترلاسه کوي.

د الله ﷻ څخه ډارېدل څه معنی؟

۳ـ د الله ﷻ څخه خوف (ډار) دې ته وايي چې سړی د هغو شیانو څخه اجتناب وکړي چې په هغو کښې د الله ﷻ د تعذیب خطر وي. نو هغه څوک چې د الله ﷻ د ډاره ژاړي خو د معاصیوو څخه اجتناب نه کوي، د الله ﷻ څخه په ډارېدونکو کښې نه شمېرل کېږي[1].

د بدر دوه غزاګانې

۴ـ د بدر مقام ته مجاهدین دوه خلې د جهاد دپاره ورغلي دي:
الف: د هجرت په دوهم کال چې جنګ واقع شو او کافرانو سخته ماتې وخوړه. دې ته بدر الکبری (د بدر لویه غزا) وايي.
ب: د هجرت په څلورم کال مجاهدین هلته ورغله. مګر مقابل لوري حاضر نه شو ترڅو جنګ واقع شوی وی. نو الله ﷻ د صحابه وو کرامو ﷺ محض سفر په غزا باندې مجرا کړ. دې ته بدر الصغری (د بدر وړه غزا) وايي.

﴿وَلَا يَحۡزُنكَ ٱلَّذِينَ يُسَٰرِعُونَ فِي ٱلۡكُفۡرِۚ إِنَّهُمۡ لَن يَضُرُّواْ ٱللَّهَ شَيۡـٔٗاۗ يُرِيدُ ٱللَّهُ أَلَّا يَجۡعَلَ
لَهُمۡ حَظّٗا فِي ٱلۡأٓخِرَةِۖ وَلَهُمۡ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٧٦﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ ٱشۡتَرَوُاْ ٱلۡكُفۡرَ بِٱلۡإِيمَٰنِ لَن
يَضُرُّواْ ٱللَّهَ شَيۡـٔٗا وَلَهُمۡ عَذَابٌ أَلِيمٞ ﴿١٧٧﴾ وَلَا يَحۡسَبَنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓاْ أَنَّمَا نُمۡلِي لَهُمۡ خَيۡرٞ
لِّأَنفُسِهِمۡۚ إِنَّمَا نُمۡلِي لَهُمۡ لِيَزۡدَادُوٓاْ إِثۡمٗاۖ وَلَهُمۡ عَذَابٞ مُّهِينٞ ﴿١٧٨﴾﴾

[۱۷۶] او تا دې (ای پیغمبره!) هغه کسان غمژن نه کړي چې هغوی په کفر کښې تاند وهي (ځکه چې) یقیناً دوی به هیڅکله الله ﷻ ته د هیڅ شي ضرر ونه شي رسولی. (الله ﷻ چې دوی ته د تاند

(۱) تفسیر القرطبي ج۴ ص۲۸۳

وهلو وخت ورکړی دی دا ځکه چې) الله ﷻ اراده لري چې دوی لره په آخرت کښې هيڅ برخه ونه ټاکي (په کفر باندې مړه شي). او دوی لره لوی عذاب دی.

[١٧٧] بې شکه هغه کسان چې په ايمان باندې يې کفر اخستی دی دوی به هم هيڅکله الله ﷻ ته د هيڅ شي ضرر ونه شي رسولی. او دوی لره دردناک عذاب دی.

[١٧٨] او هغه کسان دې چې کافر شوي دي دا ګومان نه کوي چې دوی ته زمونږ مهلت ورکول د دوی د خانونو دپاره ګټور دي (او مونږ ورته ګټه رسوو).

بې شکه مونږ دوی ته د دې دپاره مهلت ورکوو چې دوی (پکښې) د ګناه د حيثه ښه زيات شي (او د جنايتونو پېټې يې ښه درانه شي). او دوی لره سپکوونکی عذاب دی.

شان نزول

که څه هم مفسرينو کرامو د ذکر شوو ايتونو مختلف وجوهات بيان کړي دي چې[1]:

الف: نبي کريم ﷺ د منافقانو په منافقت باندې ډېر خفه شوی وه چې دوی هيڅ يوه دليل ته غوږ نه نيسي او د اسلام په تخريب کښې يې د مشرکانو سره يې لاس يو کړی دی.

ب: نبي کريم ﷺ د ځينو مرتدينو د ارتداد د کبله د خپګان سره مخامخ شوی وه.

ج: نبي کريم ﷺ د يهودانو د مشرانو د اوږدو هلو خلو څخه غمګين شوی وه چې د اسلام د پرمختګ په لار کښې خنډ واقع کېدل.

د: بالآخره، د قريشو کافرانو نبي کريم ﷺ غمژن کړی وه چې د اسلام په تخريب پسې يې پښې لوڅې کړې وې.

مګر مونږ ته دا ښه ښکاري چې ذکر شوي څلور واړه وجوهات يو تربله سره څه منافات نه لري، څه لرې نه ده چې د ټولو وجو د کبله غمژن شوی وي او الله ﷻ د ده د تسکين او اطمنان دپاره ذکر شوي ايتونه نازل کړي وي.

د ايتونو اړوند

د [آل عمران: ١٢١] ايت څخه را په دې خوا د احد په غزا کښې بحث راروان دی او د همدې غزا په مختلفو اړخونو باندې په ډول-ډول اساليبو سره رڼا اچولې شوې ده، آن تردې چې په وړاندېنيو ايتونو کښې الله ﷻ مومنانو ته توصيه وکړه چې ﴿ فَلَا تَخَافُوهُمْ وَخَافُونِ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴾ يعني: کله چې زه ستاسو ملګری يم او په ماباندې مو په واقعي ډول سره عقيده کلکه وي نو بيا د هيڅا څخه مه ډارېږئ او مه غمژن کېږئ چې د اسلام د ترقی مخه به ونيسي؛

نو په دې ايتونو کښې الله ﷻ د خبرو مخ نبي کريم ﷺ ته اړولی دی چې ته هم مه غمژن کېږه چې کافران به اسلام د منځه يوسي. لکه چې د دوی زړه دی، او مسلمانان به پوپنا کړي، لکه چې دوی ورته نيت کړی دی.

---

(١) تفسير القرطبي ج۴ ص۲۸۴؛ زاد المسير ج۲ ص۶

یعني دومره حسرت او خپګان ورباندې مه کوه چې بالکل خان د هلاکت د خطر سره مخامخ کړې.

ج: چې د دې کبله پرې سرې خپه شې چې هسې نه چې دوی د اسلام د پرمختګ ونیسي او یا یې بالکل د منځه یوسي.

نو په دې مقام کښې وروستني دواړه ډولونه مراد دي چې کافران نه اسلام د منځه وړلی شي او نه یې د وړاندې تګ مخه نیولی شي او نه یې په الله ﷻ باندې زور رسېږې چې څه ضرر ورته ورسولی شي.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۲_ که څوک وایي چې: ایا د کافرانو سره دا خیال وه چې الله ﷻ ته ضرر ورسوي چې الله ﷻ رد کړ؟

مونږ وایو چې:

الف: څرنګه چې الله ﷻ غواړي چې د اسلام دین ته د ټولې دنیا په ادیانو باندې غلبه ورکړي لکه چې فرمایي: ﴿لِيُظْهِرَهُۥ عَلَى ٱلدِّينِ كُلِّهِۦ﴾ [الفتح:۲۸] یعني: ترڅو د اسلام دین ته په ټولو ادیانو باندې غلبه ورکړي. او کافران غواړي چې د اسلام دین د منځه یوسي، نو دا کار داسې وګڼل شو لکه چې کافرانو نیت کړی وي چې الله ﷻ ته ضرر ورسوي او د ارادې مخه یې بنده کړي.

ب: الله ﷻ مسلمانانو ته ضرر رسول داسې وګڼل لکه چې پخپله الله ﷻ ته څوک ضرر رسوي ترڅو د یو پلوه کافران پوه کړي،چې مسلمانانو ته ضرر رسول (د دوی بالکل د منځه وړل) الله ﷻ ته ضرر رسول دي، نو څرنګه چې تاسو دا کار نه شئ کولی نو مسلمانان به هم پوهنا نه کړی شئ: او د بله پلوه مسلمانان ډاډه او مطمئن کړی شوه چې ستاسو کار زما کار دی او ستاسو لار زما لار ده، ډاډه اوسېږئ زه ستاسو ملګری یم.

سوال جواب

۳_ که څوک وایي چې: د ایت شریف څخه څرګندېږي چې کافران هیڅکله او هیڅ ډول ضرر مسلمانانو ته نه شي رسولی لکه چې فرمایي ﴿لَن يَضُرُّوا۟ ٱللَّهَ شَيْـًٔا﴾ یعني: دوی به هیڅکله او د هیڅ شي ضرر الله ﷻ ته ونه شي رسولی. حال دا چې کافرانو اویا (۷۰) کسه په احد کښې شهیدان کړه او څه نور یې زخمیان کړه. برسېره په دې د تاریخ په اوږدو کښې دا ډول واقعات ډېر پېښ شوي دي او ډېر به لا پېښ شي؟

مونږ وایو چې:

الف: دلته خاص ضرر مطلب دی (چې د اسلام او مسلمانانو بالکل د منځه وړل دي) لکه څنګه چې د کافرانو آرزو ده[۱]. همدې مضمون ته په [الفتح:۲۸] ایت کښې اشاره شوې ده.

---

(۱) البحر المحیط ج۳ ص۱۲۱

ب. دلته عام ضرر مراد دی لږ وي او که ډېر. ځکه چې هر څه د الله ﷻ په ارادې پورې تړلي دي، د احد په غزا او یا په نورو غزاګانو کښې چې مسلمانانو ته څه مشکل پېښ شوی دی او یا پېښېږي هغه د الله ﷻ په اراده صورت نیولی دی او په څه حکمتونو پورې ارتباط لري.

نو د دې جواب حاصل دا دی چې کافران مسلمانانو ته په خپله اراده باندې هیڅ ضرر نه شي رسولی. څه چې دوی ته رسېږي هغه د الله ﷻ اراده ده او الله ﷻ د مسلمانانو دوست دی، د دوست د لاسه هرڅه خوندور وي.

د ایمان خرڅوونکي څوک دي؟

۴_ که څه هم د ﴿ إِنَّ ٱلَّذِينَ ٱشۡتَرَوُاْ ٱلۡكُفۡرَ بِٱلۡإِيمَٰنِ ﴾ څخه په اول نظر کښې څرګندېږي چې دلته په یوازې مرتدان مراد وي ځکه چې دوی ایمان درلود خو په کفر باندې یې تبدیل کړ. مګر په دقیق نظر سره په ټولو کافرانو باندې دا مضمون صادقېږي ځکه چې[1]:

الف. مرتدانو خو خپل بالفعل ایمان په کفر باندې بدل کړی دی.

ب. اهل الکتابو کافرانو خپل قریب استعدادي ایمان په کفر باندې تبدیل کړ ځکه چې دوی خو نبي کریم ﷺ په خپلو کتابونو کښې پېژانده، نو د هر چا څخه په دوی کښې نژدې استعداد وه چې ایمان یې وړباندې راوړی وي. نو کله چې دوی ایمان رانه وړ، داسې وګڼل شوه لکه چې استعدادي ایمان یې په کفر باندې خرڅ کړی وي.

ج. د ټولو کافرانو سره د ایمان د راوړلو فطري استعداد شته چې همدغه استعداد په انفسي او آفاقي دلایلو سره تقویه شوی دی خصوصاً د نبوت د معجزاتو په لیدلو سره خو لا زیات قوي شوی دی. نو کله چې دوی ایمان رانه وړي، داسې ګڼل کېږي لکه چې دغه فطري ایمان یې په کفر باندې ورتبدیل کړ.

تبصره

۵_ د پورتني تفصیل څخه څرګندې چې په دې مقام کښې ټول کافران مطلب دي ځکه چې ټولو خپل ایمانونه خرڅ کړي دي البته د درجو په تفاوت سره، چې چا فعلي ایمان او چا استعدادي او چا فطري ایمان په کفر باندې بدل کړدی دی.

همدارنګه په لومړني ایت شریف ﴿ ٱلَّذِينَ يُسَٰرِعُونَ فِي ٱلۡكُفۡرِ ﴾ کښې هم ټول کافران شامل دي ځکه چې ټول د کفر په ترقۍ او د اسلام په تخریب کښې د مراتبو په تفاوت سره تاند وهي.

نو په دواړو ایتونو کښې د ټولو کافرانو دوه ناکاره صفتونه (د ایمان تبدیل او د اسلام تخریب) ذکر شوي دي ترڅو مسلمانان ښه پوه شي او اعتماد وړباندې ونه کړي.

---

(١) روح المعاني ج۴ ص۱۳۴

ایا د بېر عمر بهتر دی؟

۶ـ نبي کریم ﷺ د عمر اوږدوالي او لنډوالي په یوه حدیث کښې په ډېر ښه توګه بیان کړی دی چې د ذکر شوي درېیم ایت شریف ته بهترین تفسیر واقع کېږي، هغه حدیث دا دی چې:

یوه ورځې د نبي کریم ﷺ څخه یوه سړي پوښتنه وکړه چې: ای د الله ﷻ پیغمبره! په خلکو کښې څوک بهتر دی؟. نو نبي کریم ﷺ جواب ورکړ چې: «مَنْ طَالَ عُمُرُهُ وَحَسُنَ عَمَلُهُ» یعنې: هغه څوک چې عمر یې اوږد وي او عمل یې نېک وي. بیا یې تري پوښتنه وکړه چې: په خلکو کښې څوک بدتر دی؟. جواب یې ورکړ چې: «مَنْ طَالَ عُمُرُهُ وَسَاءَ عَمَلُهُ»[١] یعنې: هغه څوک چې عمر یې اوږد وي او عمل یې بدوي.

نو څرنګه چې د کافرانو عقیده فاسده ده نو نېک عمل یې هم په درد باندې نه خوري نو د هر یوه کافر چې څومره عمر اوږد شي او په کفر باندې مړ شي په هماغې اندازه به د سپکوونکي عذاب سره مخامخ شي. نو دوی دې د جنایتونو سره-سره د عمرونو په اوږدوالي او د نعمتونو په ډېروالي باندې نه خوشالېږي او نه دې وریاندې استدلال کوي چې مونږ په حقه لاره باندې روان یاستو.

﴿ مَّا كَانَ ٱللَّهُ لِيَذَرَ ٱلْمُؤْمِنِينَ عَلَىٰ مَآ أَنتُمْ عَلَيْهِ حَتَّىٰ يَمِيزَ ٱلْخَبِيثَ مِنَ ٱلطَّيِّبِ ۗ وَمَا كَانَ ٱللَّهُ لِيُطْلِعَكُمْ عَلَى ٱلْغَيْبِ وَلَٰكِنَّ ٱللَّهَ يَجْتَبِى مِن رُّسُلِهِۦ مَن يَشَآءُ ۖ فَـَٔامِنُوا۟ بِٱللَّهِ وَرُسُلِهِۦ ۚ وَإِن تُؤْمِنُوا۟ وَتَتَّقُوا۟ فَلَكُمْ أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿١٧٩﴾ ﴾

[١٧٩] الله ﷻ داسې نه دی چې مؤمنان په هغه حالت باندې پرېږدي چې تاسو (مؤمنان او منافقان) وریاندې یاست (چې هغه ګډوډ حالت دی) ترڅو چې الله ﷻ پلیت (منافق) د پاکیزه (مؤمن) څخه جدا کړي.

او الله ﷻ داسې هم نه دی چې تاسو (ټولو) ته په غیبو باندې اطلاع درکړي (چې هر یو یې په وحي سره وپېژنئ؛) مګر الله ﷻ هغه څوک غوره کوي چې اراده یې وشي چې هغوی د ده ﷻ د پیغمبرانو علیهم السلام څخه عبارت دی (نو هغوی ته وحي کوي او بس).

نو تاسو په الله ﷻ او د ده ﷻ په پیغمبرانو علیهم السلام باندې خپل ایمان ته ادامه ورکړئ. او که تاسو ایمان ته دوام ورکړئ او هم تقوی ته دوام ورکړئ نو تاسو لره لوی اجر دی.

ارتباط او شان نزول

۱ـ ځینو مفسرینو کرامو د ذکر شوي ایت شریف د شان نزول په باره کښې څو متعدد روایات لیکلي دي[٢]، که څوک یې د لوستلو شوق لري نو هیله ده چې همدلته مراجعه وکړي.

---

(١) جامع الترمذي ج٢ ص٥٩

(٢) زاد المسیر ج٢ ص٦١

مګر مونږ ته يې د وړاندېنيو ايتونو سره اړوند داسې ښکاري:

٢ـ د [آل عمران:١٢١] ايت څخه را په دې خوا د اُحد د غزا په مختلفو اړخونو باندې بحث شوی دی مګر په مختلفو اساليبو سره په دې خبره باندې زيات زور اچولی شوی دی چې په نوموړې غزا سره د منافقانو پټې څېرې راڅرګندې شوې او چا چې د مسلمان په لباس کښې د اسلام تخريب کاوه هغه راښکاره شو.

نو امکان لري چې د چا په ذهن کښې ګرځېدلي وي چې اول خو د منافقانو جدا کول څه ضرور وه؟ تردې چې د همدې مطلب دپاره د احد غزا واقع شوه او هلته مسلمانانو ماتې وخوړه، ايا دا به ښه نه وه چې منافقان همداسې پټ پاتې شوي وی او مسلمانانو ماتې نه وی خوړلې؟.

او دوهمه دا چې هر کله الله ﷻ د منافقانو او د مؤمنانو په منځکښې ضرور بېلتون واقع کاوه نو د جدا کولو خو همدا يوه لار نه وه چې په مؤمنانو باندې مصيبت نازل شو او په دې مصيبت باندې منافقانو خپل مخونه رالوڅ کړه. ايا داسې به ښه نه وه چې الله ﷻ د وحې په ذريعې سره منافقان د مؤمنانو څخه جدا کړي وی چې فلانی منافق دی او فلانی مؤمن؟.

نو دغه دواړه اشتباهګانې الله ﷻ جواب کړې او ذکر شوی ايت شريف يې نازل کړ.

برسېره په دې، څه لرې نه ده چې د ارتباط وجه دا هم وګڼله شي چې په مخکښې ايت کښې د منافقانو اخروي عذاب بيان شوی وه او په دې ايت کښې يې دنياوي عذاب بيانېږي چې رسوايي او فضيحت دی.

د مطلب خلاصه

١ـ يعني د ډېرو حکمتونو په بناء الله ﷻ داسې نه کوي چې پاک او ناپاک سره ګډوډ پرېږدي. يا په بل عبارت: الله ﷻ ضرور په دنيا کښې منافقان او مؤمنان سره جدا کوي.

هو! دا کار الله ﷻ د وحې په ذريعه هم کولی شو چې خپلو پيغمبرانو عليهم السلام ته يې وحې کړې وی چې هغه منافق دی او هغه مؤمن دی.

خو دا طريقه يې ځکه خوښه نه کړه چې په دې طريقه باندې يوازې د نبي کريم ﷺ په متبرکه زمانه کښې نوموړی تميز ممکن وه چې وحې جاري وه او نبي کريم ﷺ ژوندی وه.

که بالفرض الله ﷻ دا طريقه غوره کړې وی نو په کار وه چې تاسو ټولو ته مو په هره زمانه کښې وحې درنازله کړې وی او په غيبو باندې مو خبر کړي وی، په اصطلاح په دې تقدير بايد نبوت ختم نه شي او په هر مؤمن وحې نازله شي. خو الله ﷻ داسې نه کوي بلکې څوک يې چې د همدې کار دپاره غوره کړي دي وحې همغوی پورې مختصه ده چې هغه د پيغمبرانو عليهم السلام ډله ده او بس.

٢ـ نو ای مؤمنانو! مستقيماً د علم الغيب تمه مه کوئ بلکې په الله ﷻ او د ده ﷻ په پيغمبرانو عليهم السلام باندې خپل ايمان ته ادامه ورکړئ چې په غيبو باندې د پوهېدلو همدغه يوه لار ده او بس.

د پيغمبرانو وظيفه ده چې خلک په هغې اندازې په غيبي علومو باندې خبر کړي چې دوی ورته ضرورت لري لکه قرآن کريم، جنت، دوزخ، بالآخره د الله ﷻ د رضا د حاصلولو طريقه او داسې نور.

٣ـ نو ای مؤمنانو! که تاسو په همدې توګه ایمان ته ادامه ورکړئ او د بې خایه شیطاني وهمونو څخه خانونه وساتئ نو برسېره په دې چې تاسو ته په آخرت کښې لوی اجر دی، په دنیا کښې به هم د تشویشونو څخه بچ شئ.

توضیحات

١ـ په دنیا کښې د حوادثو په ذریعه د منافقانو د جدا کولو حکمتونه دا دي:

الف: که منافقان جدا نه کړی شي نو مؤمنانو ته په داخل کښې سخت ضرر رسولی شي. په اصطلاح دوی د لستوڼي ماران دي چې خان بچ کول ترې ګران کار دی.

ب: کله چې دوی په حوادثو جدا شي نو د ناندریو مخه یې نیوه کېږي او دا بهانه نه شي کولی چې مونږ خو سم ایمان لرو خو تاسو راته د منافقانو لقب راکوئ. همدارنګه په آخرت کښې یې هم د استدلال خوله ماتېږي چې مونږ دېر ښه مخلص مؤمنان وو.

ج: په حوادثو او مصیبتونو، خصوصاً په جهاد او هجرت باندې ببلتون راوستل څکه بهتر دي چې د یو پلوه عمومیت لري، د پیغمبر ﷺ په زمانه پورې مختص نه دي، او د بله پلوه مؤمنانو ته هم هر یوه ته د خپل خپل ایمان وزن معلومېږي چې زه څومره اخلاص لرم او فلانی څومره مخلص دی.

د: که څه هم په نوموړې طریقې سره منافقان څه ناڅه پېژندل کېږي مګر کفر یې په شریعت کښې رسمیت نه پیدا کوي، د مسلمانانو د قطاره نه اوځي چې د وسلوال جهاد څخه خلاص وي، په غزاګانو کښې اشتراک کولی شي او په غنیمت کښې هم بې برخې نه پاتې کېږي.

بالآخره، د جوماتونو دروازې ورته بېرته دي او تکفین او تجهیز یې په شرعي توګه زمونږ په زمانه کښې صورت نیسي چې د کفر قاطع حکم ورباندې نه شو کولی.

نو د یو پلوه لرې نه ده چې د مسلمانانو د نېکې ګوزارې د اغېز لاندې راشي او سم مسلمان شي او د بله پلوه یې مسلمانانو ته منافقت ښکاره شي او د ضرر څخه یې خانونه وساتي.

د همدې کبله نبي کریم ﷺ د خپلې زمانې منافقان د کافرانو په صف کښې نه وه ودرولي او د کافرانو غوندې معامله یې ورسره نه کوله، که څه هم په نوموړې طریقې سره یې ښه پېژاندلي وه، ترڅو چې الله ﷻ ورته توصیه وکړه چې: ﴿وَلَا تُصَلِّ عَلَىٰٓ أَحَدٍ مِّنْهُم مَّاتَ أَبَدًا وَلَا تَقُمْ عَلَىٰ قَبْرِهِۦٓ﴾ [التوبة: ٨٤] یعني: او هیڅکله د منافقانو څخه په یوه باندې هم د جنازې لمونځ مه کوه او مه یې په قبر باندې ودرېږه.

سوال جواب

٢ـ که څوک وایي چې: د ایت شریف څخه څرګندېږي چې الله ﷻ د منافقانو د څېرو څخه د وحي په ذریعه پرده نه پورته کوي، حال دا دی چې تاسو د [البقرة: ٩] ایت لاندې لیکلي دي چې نبي کریم ﷺ په یوه مجلس کښې شپږ دېرش (٣٦) تنه منافقان په ګوته کړه. او ښکاره ده چې دا کار د وحي څخه په غیر بل شی نه وه؟

مونږ وایو چې: ایت شریف د منافقانو د ښودانې عمومي فارمول (قانون) بیان کړی دی چې د دې سره په ځینو خاصو حالاتو کښې د وحې په ذریعه ښودانه څه منافات نه لري ځکه شاذ او نادر په هر قانون کښې تحقق موندلی شي.

همدارنګه ځینو خاصو کسانو ته په وحې سره د هغوی ښودانه هم ورسره منافات نه لري لکه چې نبي کریم ﷺ خاص یوه صحابي (حذیفه ﷺ) ته د منافقانو نومونه ښودلي وه[1].

یادونه

۳ـ په دې مقام کښې الله ﷻ د منافق څخه په خبیث (پلیت) سره او د مؤمن څخه یې په طیب (پاکیزه) سره تعبیر وکړ ترڅو د جدا کولو وجې ته اشاره وکړی شي. یعنې الله ﷻ منافق ځکه د مؤمن څخه جدا کوي چې د پلیت او پاکیزه ګډون ډېر نامناسبه کار دی.

که بالفرض داسې نازل شوی وی چې "لِيَمِيزَ اللهُ الْمُنَافِقَ مِنَ الْمُؤْمِنِ" نو ذکره شوې وجه به پټه پاتې وی، او هم به مؤمنان د منافقت څخه خان ساتلو ته نه وی هڅولي شوي.

ایا علم غیب پیغمبرانو علیهم السلام پورې مختص دی؟

۴ـ که څوک وایي چې: د ایت شریف څخه څرګندېږي چې غیبي علوم د الله ﷻ د پلوه پیغمبرانو علیهم السلام څخه په غیر بل چا ته نه ورکول کېږي او حال دا چې ځینې اهل الکشف اولیاء علیهم الرحمة هم د غیبي علم څخه بې برخې نه دي؟!

مونږ وایو چې: اول خو د اهل الکشف علم یقین ته نه رسېږي، په هر وخت کښې ورسره دا اشتباه وي چې دا شیطاني نه وي. او په ایت شریف کښې یقیني علم مطلب دی.

او بیا دا وایو چې که بالفرض دوی ته یقیني کشف هم وشي نو هغه به ضرور د نبي کریم ﷺ د متابعت د کبله وي او په کامل اطاعت سره به کشف ته رسېدلي وي چې دې ته وراثي علم وایي[2].

د دې مثال داسې دی لکه چې د سلیمان ﷺ په متابعت سره د هغه وخت یو سړي ته یو خاص علم ورکړی شوی وه لکه چې الله ﷻ فرمایي: ﴿ قَالَ ٱلَّذِي عِندَهُۥ عِلْمٌ مِّنَ ٱلْكِتَـٰبِ ﴾ [النمل: ۴۰] یعنې: هغه چا وویلې د کوم سره چې د کتاب څخه څه خاص علم موجود وه.

نو څرنګه چې نوموړي سړي ته د سلیمان ﷺ په متابعت سره خاص علم ورکړی شوی وه نو سلیمان ﷺ نوموړی علم د خپل خان دپاره امتحان وباله، لکه چې الله ﷻ د ده دخولې څخه فرمایي: ﴿ قَالَ هَـٰذَا مِن فَضْلِ رَبِّي لِيَبْلُوَنِيٓ ءَأَشْكُرُ أَمْ أَكْفُرُ ﴾ [النمل: ۴۰] یعنې: ده وویلې چې دا زما د رب د فضل یوه څنډه ده چې ما امتحان کړي چې زه شکر کوم او که ناشکري کوم.

لنډه دا چې د اولیاء الله کشفي علم د ثبوت په تقدیر سره د پیغمبرانو علیهم السلام د غیبي علم د توابعو څخه ګڼل کېږي او د ایت شریف سره څه منافات نه لري.

---

(۱) صحیح البخاري ج۱ ص ۵۳۰
(۲) روح المعاني ج۴ ص۱۳۸

یوه عجیبه قیصه

٥ـ وايي چې حجاج بن یوسف یوه ورځې څو شګې (ګټکی) په موټي کښې ونیولې خو شمېر یې ورته معلوم وه. نو یوه نجومي ته یې ووېلې چې: زما په موټي کښې څو ګټکی دي؟
نجومي ووېل: ستا په موټي کښې دومره ګټکی دي. البته هغه اندازه چې حجاج په موټي کښې نیولې وې.
حجاج بیا څو نورې ګټکی په موټي کښې ونیولې خو ده ته یې هم شمېر معلوم نه وه او ورته یې ووېلې چې دا څو دي؟
نجومي یو ځل دوه خله خپل علم په کار واچاوه خو په هر ځل خطا کېده او رښتیانی عدد یې نه شو ښودلی نو بیا یې حجاج ته مخ وروااړاوه او ورته یې ووېلې چې ای پاچا! ګومان کوم چې ته پخپله هم د ګټکیو په شمېر باندې علم نه لرې چې څو دي.
حجاج ووېلې: هو! زه یې هم دا ځل په شمېر باندې پوه نه یم، خو دا راته ووایه چې زما پوهه ستا په پوهه څه تاثیر اچوي؟.
نجومي جواب ورکړ: کله چې په اول ځل کښې تا د خپل موټي ګټکی شمېرلې وې او تاته معلومې وې نو ستا د علم څخه زما علم څه رڼا واخستله او شمېر مې ټیک وښودلی شو. اما په دوهم ځل کښې تا په ګټکیو باندې علم نه درلود نو په هغو باندې علم راوستل علم غیب وه او علم غیب خو د الله ﷻ خاصه ده نو ما ونه کړی شو چې ورباندې پوه شم.

﴿ وَلَا يَحْسَبَنَّ ٱلَّذِينَ يَبْخَلُونَ بِمَآ ءَاتَىٰهُمُ ٱللَّهُ مِن فَضْلِهِۦ هُوَ خَيْرًا لَّهُم ۖ بَلْ هُوَ شَرٌّ لَّهُمْ ۖ سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخِلُوا۟ بِهِۦ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ ۗ وَلِلَّهِ مِيرَٰثُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۗ وَٱللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿١٨٠﴾ ﴾

[١٨٠] او هیڅکله دې هغه کسان ګومان نه کوي چې هغوی په هغه شي باندې بخل کوي چې الله ﷻ ورته د خپل فضل څخه ورکړی دی (داسې ګومان چې) همدا بخل ورته بهتر دی. بلکې دا ورته شر دی چې ډېر ژر به د قیامت په ورځ هغه شی د دوی په غاړو کښې ورواچولی شي چې دوی پرې بخل کاوه. او (دوی ته په کار نه ده چې بخل وکړي ځکه چې) خاص الله ﷻ لره د اسمانونو او ځمکو پاتې کېدل دي او الله ﷻ په هغه شي باندې خبردار دی چې دوی یې کوي (ښه وي او که بد).

ارتباطونه

١ـ ذکر شوی ایتونه که د هغو شپېتو (٦٠) ایتونو څخه وشمېرل شي چې د احد په غزا پورې مربوط دي او د [آل عمران:١٢١] ایت څخه پیل شوی دی، نو د ترون وجه یې دا کېږي چې د دې

څخه مخکښې په جهاد کښې د سرښندنې بحث وه او دلته د مال ښندنه بیانه شوې ده چې جهاد دوارو ډولونو ته اړتیا لري[١].

٢_ او که د هغو ایتونو څخه ونه شمېرل شي نو د ارتباط وجه یې یا دا ده چې هلته د کافرانو دپاره د مهلت په ورکولو باندې د خیر ګومان کول غلط ښودلي شوي دي، او دلته په بخل باندې دا اټکل بې خایه معرفي شوی دی.

٣_ او یا دا ده چې هلته په دې خبره باندې زور اچولی شوی وه چې خبیث به ضرور د طیب څخه بېلتون مومي، او دلته یې د بېلتون یو صورت ښودلی شوی دی چې خبیثان د الله ﷻ په فضل باندې بخل کوي او خپل خان په لوی لاس په دنیا او آخرت کښې د پاکیزه خلکو څخه جدا کوي[٢].

۴_ مګر مونږ ته یې د ارتباط قوي وجه دا ښکاري چې د [آل عمران:١٢١] ایت څخه مخکښې بحث په یهودانو پورې مربوط وه چې هغوی به هیڅکله ستاسو دوستان نه شي او همېشه ستاسو دپاره په شر او فساد کښې کوښښ کوي، همدې مطلب باندې یې د احد غزا شرحه کړه او د یهودانو او منافقانو څېرې یې پکښې ځای په ځای څرګندې کړې.

خو څرنګه چې د احد د غزا بحث پای ته ورسېد نو د ایتونو مخه بېرته اصلي مطلب ته وراوړلې شوې ده او د یهودانو لازم صفت بیان کړی شوی دی چې خلاصه یې داسې کېږي:

د مطلب خلاصه

یعنې: یهودان خو بخل کوي او د الله ﷻ ورکړی شوی فضل د خلکو څخه منعه کوي، نه په درست صورت باندې د تورات محتویات څرګندوي او نه په خپلو مالونو کښې د سخاوت څخه کار اخلي بلکې په حق باندې خولې پټوي او د ورکړې څخه خپل لاسونه ترې.

او دا خکه چې دوی ته د صدقاتو ورکول اتلاف ښکاري نو طبعي ده چې په بخل باندې د خیر (ښېګڼې) ګومان وکړي چې د هر ښه کار کوي او خانونو ته ګټه رسوي مګر دغسې نه ده همدا کار به ورته د غاړې غاړکۍ جوړه شي او د ګناهونو پېټی به یې په غاړو کښې ولوېږي چې هیڅکله به ترې د قیامت په ورځ خانونه بچ نه شي کړی.

اسمانونه او خمکې د الله ﷻ مخلوق دي او همده ﷻ ته به پاتې وي، ضرور به دا دنیا په یو وخت کښې د غتېو- غتېو حارصانو څخه خالي کېږي او هیڅوک به یې د خانه سره یونه سي، نن پرې د آخرت سودا لاس ته راخي خو سبا به بې عوضه پاتې وي.

هو! هرڅوک به د خپلو کړو وړو پېټې د خانه ګوسي او بس. که د دوی څخه هېر وي د الله ﷻ څخه نه هېرېږي او که دوی ترې ناخبره وي نو الله ﷻ ترې ناخبره نه دی او په ټولو باندې خبردار دی.

---

(١) التفسیر الکبیر ج٩ ص١١٣

(٢) روح المعاني ج۴ ص١٣٩

توضیحات

۱_ د ﴿ يَبْخَلُون ﴾ کلمه د "بُخل" څخه اخستله شوې ده او بخل دې ته وايي چې سړی د واجب شي د ورکړې څخه ډډه وکړي[۱]. لکه:

اول. په خپل ځان باندې د مال نه مصرف کول.

دوهم: خپلو اقاربو ته (چې نفقه يې په سړي باندې واجبه وي) خرڅه نه ورکول.

دريم: د زکات نه ورکول.

څلورم. یو مضطر انسان ته خواړه نه ورکول چې د اضطرار څخه پرې خلاص شي او داسې نور.

د "بُخل" او "شُح" توپیر

۲_ کله چې بخل ښه قوي شي او حرص هم ورسره ملګری شي نو بيا د شُح په نامه يادېږي، چې څه ورسره وي په هغو باندې يې موټی کلک کړی وي او د نورو په لاس ته راوړنه کښې هم افراطي هڅه کوي[۲].

"فَضل" څه ته وايي؟

۳_ د هغه شي ورکړې ته فضل ويل کېږي چې په ورکوونکي باندې يې ورکړه واجبه نه وي، برابره خبره ده چې علم وي، که مال او که بل شی[۳]. د الله ﷻ ورکړه ټول فضل دی ځکه چې په ده ﷻ باندې څه شی واجب نه دی.

هو! دا بېله خبره ده چې الله ﷻ په خپل ځان باندې څه شی واجب وګرځوي لکه چې فرمايي: ﴿ وَكَانَ حَقًّا عَلَيْنَا نَصْرُ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴾ [الروم: ۴۷] يعني: په مونږ باندې د مؤمنانو نصرت حق دی.

دلته کوم بخيلان مراد دي؟

۴_ دلته مفسرين کرام د بخيلانو په باره کښې د نظر اختلاف لري[۴]:

الف: د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما څخه روايت دی چې دلته يهودان مراد دي ځکه چې هغوی ته الله ﷻ د خپل فضل څخه د نبي کريم ﷺ په نبوت او صفاتو باندې علم ورکړی وه خو هغوی پرې بخل وکړ او علاوه په پټولو باندې يې تحريف هم ورکړ.

ب: د عبد الله بن مسعود رضي الله عنه څخه روايت دی چې دلته هغه کسان مراد دي چې هغوی په زکات باندې بخل کوي. همدا نظر امام البخاري عليه الرحمه غوره کړی دی چې ذکر شوی ايت شريف يې د زکات په نه ورکوونکو باندې تفسير کړی دی، لکه چې لږ وروسته ـ ان شاء الله ـ راځي.

---

(۱) التفسير الكبير ج۹ ص۱۱۳
(۲) تفسير القرطبي ج۴ ص۲۹۳
(۳) مفردات الراغب ص۳۹۶
(۴) زاد المسير ج۲ ص۶۳، تفسير المنار ج۴ ص۲۵۸

تبصره

۵ـ په دې کښې شک نشته چې د ایت شریف مفهوم عام دی، د زکات نه ورکوونکو او یهودانو ټولو ته شامل دی. خو مونږ ته داسې ښکاري چې په یهودانو باندې به په عبارة النص سره دلالت کوي، لکه چې راتلونکي ایتونه ورته اشاره کوي، ځکه چې هلته خو یقیناً یهودان مراد دي. او په زکات خورو باندې به په اشارة النص سره دلالت کوي.

نو د همدې قاعدې په بناء مونږ وایو چې دغه ایت په یهودانو کښې نص دی چې د همدوی په باره کښې په قصدي توګه نازل شوی دی، او د زکات خورو په باره کښې ظاهر دی ځکه چې په مفهوم کښې یې دوی هم په څرګنده توګه شامل دي. نو په دې تقدیر د نظریاتو منافات د منځه ځي او د روایتونو تطبیق لاس ته راځي.

"طوق" څه معنی؟

۶ـ د ﴿ سَيُطَوَّقُونَ ﴾ کلمه اصلا د "طَوْق" څخه اخستله شوې ده او طوق هغه شي ته ویل کېږي چې هغه په غاړه کښې اچول کېږي[۱]. لکه د سرو زرو یا سپینو زرو هار چې زنانه یې په غاړو کښې اچوي. همدارنګه هغه رنګه کرښه هم د هار په نامه یادېږي چې د ځینو حیواناتو په غاړو کښې پیدایښي جوړ شوي وي، لکه د پیل مرغ یا د زرکو د غاړو خطونه.

نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې د قیامت په ورځ به بخیلانو ته همغه شی د غاړې هار جوړ کړی شي چې دوی ورباندې بخل کاوه.

دا څنګه غاړکۍ ده؟

۷ـ ځینې مفسرین کرام وایي چې دلته غاړکۍ (د غاړې هار) د ګناه څخه کنایه ده[۲]، یعنې بخیلان به د بخل د ګناه څخه په هیڅ ډول خلاصون ونه مومي ته به وایې چې ګناه ورته غاړکۍ جوړه شوې ده. نو څرنګه چې ګناه دوزخ ته د داخلېدلو سبب دی نو ځکه ترې د اور په غاړکۍ سره هم تعبیر کړی شوی دی[۳].

مګر بهتره دا ده چې غاړکۍ د متبادرې معنی څخه په څنګ نه کړی شي چې په زیاتو ډېرو احادیثو کښې ورباندې صراحت کړی شوی دی[۴]، د هغو ټولو احادیثو څخه مونږ د لنډون په غرض لاندې یو حدیث رانقلوو:

---

(۱) مفردات الراغب ص ۳۲۰

(۲) تفسیر المنار ج۴ ص۲۵۹

(۳) زاد المسیر ج۲ ص۶۴

(۴) تفسیر ابن کثیر ج۱ ص۴۳۳

د ابو هريره ﷺ په روايت نبي کريم ﷺ يوه ورځې وفرمايل چې: «مَنْ آتَاهُ اللهُ مَالًا فَلَمْ يُؤَدِّ زَكَاتَهُ مُثِّلَ لَهُ مَالُهُ شُجَاعًا أَقْرَعَ لَهُ زَبِيبَتَانِ يُطَوَّقُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَأْخُذُ بِلِهْزِمَتَيْهِ يَقُولُ أَنَا مَالُكَ أَنَا كَنْزُكَ ثُمَّ تَلَا هَذِهِ الْآيَةَ»[١]

يعني: هغه څوک چې هغه ته الله ﷻ مال ورکړی وي خو زکات يې ورنه کړي نو د قيامت په ورځ به همدې مالدار ته خپل مال ګنجي مار جوړ کړی شي (چې د زهرو د شدت او د عمر د ډېروالي د کبله به يې سر ګنجی وي) دغه مار به د سترګو دپاسه دوه تور-تور خالونه ولري (چې دا په مارانو کښې ډېره خبيثه نوعه ده)، دغه مار به د مالدار دواړه وښکي (په خوله باندې) نيسي او ورته به وايي چې زه خو ستا مال يم، زه خو ستا خزانه يم (اوس دې ولې نه خوښېږم).

بيا نبي کريم ﷺ ذکر شوی آيت شريف (د استشهاد په توګه) ولوست.

هو! د دې پاک نشته چې فعلا يې مونږ په کيفيت باندې ښه نه پوهېږو. او دا ځکه چې آخرت بېله دنيا ده او کوائف يې هم بېل دي، په اصطلاح وربه شي خبر به شي.

په دې باندې علاوه د دې تفسير سره اول تفسير هم څه منافات نه لري چې برسېره په غاړکۍ د ګناه څخه به يې هم خلاصون ونه مومي.

سوال جواب

٨_ که څوک وايي چې: مخکښې تاسو وليکل چې مفسرينو کرامو د ﴿ مِن فَضْلِهِ ﴾ کلمه په دوه معناوو باندې تفسيره کړې ده چې يو علم دی او بل مال. مال خو مادي شی دی نو څه لرې نه ده چې د قيامت په ورځ ترې مار جوړ کړی شي او د مالدار د غاړې هار شي، اما علم خو معنوي څيز دی نو د مار جوړېدنه ترې لږ لرې برېښي؟

مونږ وايو چې: الله ﷻ په هر شي باندې قادر دی، توله دنيا يې د نشت څخه پيدا کړې ده نو د ده ﷻ د قدرت سره دا خبره هيڅ لرې نه ده چې معنوي شی د مادي شي په څېره باندې د قيامت په ورځ ښکاره کړي.

دا خبره په هغه حديث کښې ډېره ښه واضحه شوې ده چې د قيامت په ورځ به هر خائن لره د خيانت څخه بېرغ جوړ شي او د خيانت په اندازه به يې په کوناتي باندې ريږدي[٢]، نو دلته اګر که خيانت معنوي شی دی خو د قيامت په ورځ به ترې مادي بېرغ جوړ کړی شي.

توله دنيا الله ﷻ ته پاتې ده

٩_ که څه هم د "ميراث" کلمه اصلا په هغه مال کښې استعمالېږي چې مالک يې وفات شي او ملکيت يې غير مالک ته ورانتقال شي، خو په دې مقام کښې د هغه حالت څخه په ميراث باندې

---

(١) صحيح البخاري ج٢ ص٦٥٥

(٢) جامع الترمذي ج١ ص٢٨٧

تعبير کړی شوی دی چې ټول مخلوقات مړه شي او الله ﷻ د خپل ځانه سره ووايي چې: ﴿ لِّمَنِ ٱلۡمُلۡكُ ٱلۡيَوۡمَۖ لِلَّهِ ٱلۡوَٰحِدِ ٱلۡقَهَّارِ ﴾ [غافر: ١٦] يعني: نن ورځ پاچاهي چا لره ده؟ خاص الله ﷻ لره ده چې واحد (لا شريک) او غالب دی. او دا ځکه چې په دغې ورځ کښې د خلکو ظاهري تصرفات اختتام مومي او هيڅوک د ملکيت دعوه نه شي کولی، لکه چې د مړي ټول تصرفات ختم او خوله يې په مرګ باندې بنده شي چې د ظاهري ملکيت دعوه هم نه شي کولی.

په همدې ځای دوهم ټوک د الله ﷻ په توفيق ختم شو.

د دوهم ټوک
محتویات

آل عمران (۳)

